17

Ex Museo

Ioannis Maubeij

Pertinet ad Con. S.
Bonae. de Urbe

ELENCHVS [illegible]

[illegible] Euangelii [illegible]

[illegible]

ELENCHVS CAPITum Euanglij ſecundum Lucam.

De decem

ELENCHVS CAPItum Euangelij secundum Ioannem.

FINIS INDICIS CAPITVM EVANGELIORVM.

INDEX COMMentariorũ Thomæ de Vio Caietani Cardinalis Sancti Xisti, in quatuor euangelia: cuius numerus folium, a vero priorem, b alteram sequentem paginam indicat.

Amare

Chaos

quam

Gazo-

Pro-

Quæst.

Saluando

FINIS.

DIVI HIERONYMI PRESbyteri in quatuor Euangelia præfatio. Commentariis tamen eius in Matthæum præfixa.

PLures fuisse qui Euangelia scripserunt, & Lucas Euãgelista testatur (dicens, Quoniã quidem multi conati sunt ordinare narrationem rerum quæ in nobis completę sunt sicut tradiderunt nobis qui ab inito ipsi viderunt sermonem & ministrauerunt ei) & perseuerantia vsque ad præsens tempus monimenta declarant: quæ à diuersis authoribus edita, diuersarum hæresum fuere principia: vt est illud iuxta AEgyptios & Thomam & Matthiam & Bartholomæum, duodecim quoque Apostolorum, & Basilidis atque Apellis, ac reliquorum quos enumerare longissimum est. Quum hoc tãtùm impræsentiarum necesse sit dicere, extitisse quosdam qui sine spiritu & gratia dei conati sunt magis ordinare narrationem, quàm historiæ texere veritatem. Quibus iure potest illud propheticum coaptari. Væ qui prophetant de corde suo: qui ambulant post spiritum suum: qui dicunt, hæc dicit dominus, & dominus non misit eos. De quibus & saluator in Euangelio Ioannis loquitur: Omnes qui ante me venerunt, fures fuerũt & latrones. qui venerunt non qui missi sunt. Ipse enim ait: Veniebant & ego non mittebam eos. In veniẽtibus enim præsumptio temeritatis, in missis obsequiũ seruitutis est. ¶ Ecclesia autem quę domini voce super petram fundata est, quam introduxit rex in cubiculum suum, & ad quam per foramẽ descensionis occultæ misit manum suam similis damulæ hinnulóque ceruorum, quatuor volumina paradisi instar eructans, quatuor angulos & annulos habet per quos quasi arca testamẽti & custos legis domini lignis immobilibus vehitur. Primus omniũ Matthæus est publicanus cognomento Leui: qui Euangelium in Iudæa Hebræo sermone edidit: ob eorum vel maximè causam qui in Iesum crediderant ex Iudæis, & nequaquam legis vmbra secedẽ-

te, Euangelij veritatem seruabant. Secundus Marcus interpres Apostoli Petri, & Alexandrinæ ecclesiæ primus episcopus: qui dominum quidem saluatorem ipse non vidit, sed ea quę audierat magistrum prędicantem, iuxta fidem magis gestorum narrauit quàm ordinem. Tertius Lucas medicus, natione Syrus Antiochensis, cuius laus in Euangelio: qui & ipse discipulus Apostoli Pauli in Achaiæ Bithiniæque partibus volumen condidit, quædam altiùs repetens, & vt ipse in procemio confitetur, audita magis quàm visa describens. Vltimus Ioannes Apostolus & Euangelista, quem Iesus amauit plurimùm, qui super pectus domini recumbens, purissima doctrinarum fluenta potauit, & qui solus de cruce meruit audire. Ecce mater tua. Is quum esset in Asia, & iam tunc hæreticorum semina pullularent Cherinthi & Hebionis & cæterorum qui negant Christum in carne venisse (quos & ipse in epistola sua Antichristos vocat, & Apostolus Paul⁹ frequenter percutit) coactus est ab omnibus penè tūc Asiæ episcopis & multarū ecclesiarum legationibus de diuinitate saluatoris altiùs scribere, & ad ipsum (vt ita dicam) dei verbum non tam audaci quàm fœlici temeritate prorumpere. Et ecclesiastica narrat historia, quum à fratribus cogeretur vt scriberet, ita facturum se respondisse si indicto ieiunio in commune omnes deum deprecarentur. Quo expleto, reuelatione saturatus, illud procemium è cælo eueniens eructauit. In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, hoc erat in principio apud deum. ¶ Hæc igitur quatuor Euangelia multò antè prædicta, Ezechielis quoque volumen probat, in quo prima visio ita contexitur. Et in medio ignis similitudo quatuor animalium: & vultus eorum Facies hominis, & facies leonis & facies vituli & facies aquilæ. Prima hominis facies Matthæum significat: qui quasi de homine exorsus est scribere: Liber generationis Iesu Christi filij Dauid filij Abraham. Secunda Marcum: in quo vox leonis in eremo rugientis auditur Vox clamantis in deserto, parate viam domini, rectas facite semitas eius. Tertia vituli: quę Euangelistam Lucam à Zacharia sacerdote sumpsisse initium pręfigurat. Quarta Ioannem Euangelistam: qui assumptis pennis aquilæ, ad altiora festinans, de verbo dei disputat. ¶ Cętera quæ sequuntur, in eundem sensum proficiunt, Crura eorum recta & pennati pedes, & quocunque spiritus ibat, ibant & non reuertebantur, & dorsa eorum plena oculis, & scintillę ac lāpades in medio discurrētes, & rota in ro-

ta,& in singulis quatuor facies. ¶ Vnde & Apocalypsis Ioannis post expositionem vigintiquatuor seniorum qui tenentes citharas & phialas adorant agnum dei, introducit fulgura atque tonitrua, & septem spiritus discurrẽtes & mare vitreũ, & quatuor animalia plena oculis dicens: Animal primum simile leoni: & secundum simile vitulo & tertium simile homini: & quartum simile aquilæ volãti. Et post paululum: Plena (inquit) erant oculis, & requiem non habebant, die ac nocte dicentia, sanctus sanctus sanctus dominus deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est. Quibus cunctis perspicuè ostenditur, quatuor tantùm debere Euãgelia suscipi, & omnes apocryphorũ nænias mortuis magis hæreticis quàm ecclesiasticis viuis canendas.

VITA SANCTI MATTHAEI, per diuum Hieronymum in libro de ecclesiasticis scriptoribus.

MAtthæus qui & Leui ex publicano Apostolus, primus in Iudæa propter eos qui ex circuncisione crediderant, Euangelium Christi Hebraicis literis verbísque composuit. Quod quis postea in Græcum transtulerit, non satis certum est. Porrò ipsum Hebraicum habetur vsque hodie in Cæsariensi bibliotheca, quam Pamphilus martyr studiosissimè confecit. Mihi quoque à Nazaræis qui in Berœa vrbe Syriæ hoc volumine vtuntur, describendi facultas fuit. In quo animaduertendum, quòd vbicunque Euangelista (siue ex persona sua siue ex persona domini saluatoris) veteris scripturę testimonis vtitur, non sequitur. 70. translatorum authoritatem, sed Hebraicam. E quibus illa duo sunt: ex AEgypto vocaui filium meum. & quoniam Nazareus vocabitur.

THOMAE

DE VIO CAIETANI CARdinalis sancti Xisti, in nouum testamentum iuxta sensum literalem commentarij. Et primo in Euangelium secundum Matthæum.

POstquam diuina fauente gratia exposuimus psalterium ad literam, intendimus multorũ precibus adquiescentes, nouum testamẽtum etiam ad literam exponere. Et inchoando à Matthæo, titulũ eius qui apud Græcos habetur (quem dicitur Matthęus ipse apposuisse) notandum duximus: scilicet, Euangelium secundum Matthæum. ¶ Euangelium Grecè, significat Latinè bonam nunciationem. Et verè historia hæc dicitur nunciatio: quia nuncij officio fungitur. Nec Matthæus authorem se, sed nuncium ausus est significare. In quo officio implicitè continetur quòd est dei nuncius: dum non explicatur à quo iniuncta est hæc nunciatio. Et hinc authoritas operis magnificatur: dum nõ ab homine, sed à deo nuncius venit. Et propterea non dicit euangelium Matthæi, sed secundum Matthæum, ne nunciatio à Matthæo procedere significetur, sed nunciatio à deo prout per Matthæum executioni demandata est significetur. ¶ Nunciatio autem hæc bona dicitur, tanquam sola sit bona. Et verè sic est, tum ex parte rei nunciatæ: quoniam sola nũciat vera bona, felicitatem integram continentia. Tum ex parte eorum quibus nunciatur: quia sola est bona omnibus hominibus, cuiuscunque sexus, cõditionis, gradus. Tum ex parte modi: quia sola optimò modo absq; tricis, clarè (vt ab omnibus possit intelligi) annunciat.

Aduerte in hoc principio prudēs lector, quòd euangeliū hoc non fuisse scriptum à Matthæo Hebraicè: cōstat manifeste ex ipso euangelij textu. nam & in primo capitulo dicit, Emmanuel quod interpretatur nobiscum deus. Et in cap. 27. dicit Iesum clamasse in cruce, Eli Eli lammah hazabthani, subiūgendo, hoc est deus meus deus meus, vt quid dereliquisti me? Si Hebraicè totū euangelium scripsit, in qua quæso lingua ipse Matthæus subiūxit, hoc est deus meus deus meus, &c. & cur magis hæc verba Hebræa Mattheus exposuit in alia lingua, quàm reliqua euāgelij, si totum est Hebræum? Ex hoc igitur ꝙ ipsemet Matthæus exponit illa sola verba Hebræa in Græco, conuincitur ꝙ Matthæus euāgelium scripsit Græcè: & quia illa verba retulit Hebraicè ideo subiunxit illa Græcè, Nec obstat prædictis ꝙ Hieron. in lib. de viris illustribus dicit Matthæum haberi Hebræū. nam potuit ex Græco in Hebræū transferi: sicut & liber contra gentiles Thomæ Aquinatis translatus est è Latino in Græcū. & fortè Matthæus ipse scripsit in vtraq; lingua. Hoc enim certum est ex ratione dicta, euangelium istud quod habemus, Græcè à Matthæo scriptum esse: quicquid sit de illo Hebræo codice. Si quis autē dixerit adiectitias esse huiusmodi interpretatiōes quæ in textu Matthæi reperiūtur, & ab interprete Græco fuisse adiectas, facilè reiicitur. nā ꝙ adiectitiæ sint, nulla authoritate fultū est: quòd autem de integritate textus sint, omnia volumina tam Græca quàm Latina (quæ sola inueniuntur) testantur.

Et quia vulgata editio totius noui testamenti quandoque minus fida est, & nos non interpretes, sed verum textum intēdimus exponere, ideo adhibuimus studium nostrum, vt textus corrigeretur iudicio peritorum in vtraque lingua. Quod vbiq; facimus quando sententiæ diuersitas esset: vbi autem eadē est sententia, pertransimus: nisi apud Ioannis euangelium & epistolā ad Romanos. propter arduam enim vtriusque materiam exactius studuimus correctioni literæ. Et ne opórteat milies repetere, Græcè sic habetur, nouerint omnes, mutationes fieri apposita sola præpositione pro: & superflua aut deficientia significari, superfluit aut deficit: subintelligendo semper iuxta textum Græcum.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.

L*iber.*) Scribendi rationem tangit, vt perpetuæ seruentur memoriæ libro commissa. *Generationis.*) Non generationum. Singulare est, quòd Christus duas generationes habuit. Alterã secundum diuinitatem: de qua Esaias. 53. Generationem ei⁹ quis enarrabit? Alteram secũdum humanitatem: quã solam intendit Matthæus describere. Et propterea non dixit generationũ, sed; generationis. *Iesu.*) Nomen est proprium personæ ex Hebraica lingua non integrè deductum. nam qui Hebraicè dicitur Iesuah, Græcè vero ἰησοῦς, Latinè dicitur Iesus. Quod & angelo teste interpretatur saluator. *Christi.*) Nomen est dignitatis seu gratiæ. Hebræorum siquidem reges dicuntur Hebraicæ Mesiæ, hoc est Christi Græcè, hoc est vncti Latinè, ab vnctione olei seu vnguenti preciosi quo vngebantur: vt patet de primis regibus (Dauid, Saul & Salomone) in historia libri Regum. Et verè Iesus Nazarenus fuit vnctus oleo lætitiæ prę participibus suis, Psalmo quadragesimoquinto: & spiritusancto & virtute, Actuum decimo. Et intẽdit ad literã per hoc declarare, quòd intendit describere generationẽ Iesu Nazareni veri Messiæ à lege & prophetis prædicati. *Filii Dauid.*) Hinc explicat quòd de generatione carnali Iesu Christi dicit, liber generationis. nam secũdum generationem carnalẽ est filius Dauid. Hinc rursum habes euãgelistam asserere Iesum Christum esse filium Dauidis: ita quòd etiam si sequens genealogia non cõprobaret Iesum Christum esse filiũ Dauidis, iste textus sufficit ad hoc cõprobandum. *Filii Abraham.*) Horum tantùm duorum patrũ meminit: quia ad hos tantùm facta est de Christo repromissio. Ad Abraham quidem, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Gene. 22. Ad Dauid verò, Iurauit dominus Dauid veritatem, de fructu ventris tui, &c. Psal. 132. Et est ordo rectissimus: considerãdo quòd generatio quæ est materia libri, terminatur ad filiũ. & ppterea exactissimo ordine dixit, Liber generationis Iesu Christi filij. Et quia filius refertur ad patrem, ordinẽ ascendendi necessariò constituit: ascendendo autem, prius ad proximum patrẽ oportuit referri: & mediante proximo patre ad remotiorem seu anteriorem. hoc enim seruatum videmus, dicendo. Iesu Christi,

filij Dauid,filij Abraham:hoc eſt Dauidis filij Abraham. ¶ Aduerte hic, quòd verba hæc (liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid filij Abraham) præ ſe ferunt titulum, vel primæ partis euangelij huius : ita quòd vbi Matthæus præpoſuerat titulum totius libri dicendo euangelium ſecundum Matthæum, modo proponit titulum primæ partis, dicendo liber generationis &c. Vel totius libri materiam explicat in ſpecie, quam prius in genere dixerat euangelij nomine. Ita quòd ſenſus eſt quòd iſte eſt liber generationis Ieſu Chriſti : hoc eſt, libri iſtius materia eſt generatio Ieſu Chriſti,id eſt Ieſus Chriſtus inchoãdo ab eius generatione qua eſt filius Dauidis,filij Abrahã.Et hoc ad differentiam aliorum librorum de Chriſto, aliunde Chriſtum tractantium,vt enim ſequẽtia mõſtrant euangelia, Ioãnes ſcripſit Chriſtum Ieſum,ſed à generatione æterna, Lucas ab annunciatione præcurſoris,Marcus à prophetata præcurſione Ioannis baptiſtę. Ita quòd ſolus Matthæus ſcripſit euangelium Ieſu Chriſti ab illius ſecundum carnem natiuitate,ex patribus inchoans illius hiſtoriam. *Abraham genuit Iſaac.* Solius Iſaac inter filios Abrahæ meminit,excluſis ab hac genealogia Iſmaele & cæteris fratrib⁹: iuxta verbum domini ab Abraham Geneſis viceſimoprimo, In Iſaac vocabitur tibi ſemen. *Iſaac autem genuit Iacob.* Et hic quoque excluditur Eſau: qui eodem partu congenitus eſt. Scriptum eſt enim Geneſis viceſimoſexto, quòd maior ſeruiet minori. & Malachiæ primo, Iacob dilexi, Eſau odio habui. *Iacob autem genuit Iudam & fratres eius.* Iudas non fuit primogenitus, ſed electa fuit ei⁹ ſtirps à deo,de qua naſceretur Chriſt⁹: iuxta illud, Sed elegit tribũ Iuda,Pſalmo ſeptuageſimooctauo. ¶ Meminit non ſolius Iudæ(qui ſufficiebat ad genealogiam)ſed etiam fratrum,ad differentiam fratrum Iſaac non commemoratorum in hac genealogia:vt intelligamus hoc ideo factum ab euãgeliſta, quia fratres Iſaac non erant partes populi dei:fratres autem Iudæ omnes fuerunt partes populi dei electi in hæreditatem.

Iudas autem genuit Phares & zaram. Nota prudentiam euangeliſtę etiã hic.nam ideo meminit non ſolius Phares(qui ſufficeret ad genealogiam) ſed etiã zaram eodem partu congenitis vt intelligamus differentiam inter hos eodem partu genitos,& Iacob ac Eſau vnico quoque partu genitos:quòd iſti ambo in dei populo permãſerunt,illorũ autẽ alter tantũm.Ita quòd ſicut deſcribẽdo fratres Iudę reddidit rationem quare excluſit fratres Iſaac,ita deſcribẽdo fratrem Phares, reddit rationem quare excluſit

clusit fratrem Iacob. *De Thamar.* Thamar fuit nurus Iudæ. Genesis tricesimooctauo. Et meminit eius euágelista tum quia peccatrix: vt Christum ex peccatrice originẽ traxisse describat qui omnium peccata venerat obliturus: tũ vt describat Christũ non horruisse originem ducere ex incestuoso concubitu: & inter alias vilitates hãc quoque ignominiam in genealogia sua elegisse. *Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram. Arã autem genuit Aminadab. Aminadab autẽ genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Rachab.* Meminit Rachab cauponæ seu tabernariæ eadẽ ratione, qua meminit etiam Ruth: vt scilicet describat Christum, non solũ ex sancto genere Abrahæ, sed etiam ex gentilibus non horruisse originem. Rhachab enim fuit Cananęa ex Hierico, & postea in vxorem ducta à Salmon. Ruth autẽ fuit Moabitis, & ducta postea in vxorem à Booz. ¶ Meminit autem harum duarum, vt omnẽ gentilium statum comprehendat. nam gentes omnes aut exterminandæ aut tolerandæ erant. Exterminandæ quidem in Rachab. Cananęi enim exterminari iussi sunt. Tholerandæ verò in Ruth cõtinentur. Moabitas enim iussit deus nõ molestari propter Loth, Deuter. 2. Intẽdit enim euangelista ex ipsa genealogia aperire, quòd Iesus Christus etiam ex istis traxit originem: qui pro omnium salute incarnatus est. *Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Iesse. Iesse autem genuit Dauid.* Occurrit hic dubium quo pacto verificatur spatium. 300. & 66. annorũ à ducatu Iosue vsque ad natiuitatẽ Dauidis in his paucis generationibus. videtur enim impossibile, quòd istæ quatuor personę, Salmon, Booz, Obed & Iesse, consumment tantum temporis inter dictos terminos. Tantum autem temporis intercessisse intra dictos terminos, facillimè patet consideranti tempus scriptũ. 3. Regum sexto, scilicet quòd anno. 480. ab egressu Aegypti (qui erat annus quartus regni Salomonis) fundatum est templum. Tollendo enim ex hoc numero. 40. annos, quibus populus fuit in deserto, & 70. annos, quibus vixit Dauid, & 4. annos regni Salomonis, restant. 366. anni à trãsitu Iordanis vsque ad natiuitatem Dauidis. ¶ Dicitur ad hoc dubiũ ꝙ fuerunt tres nominati Booz sibi succedentes: auus, filius & nepos. & ꝙ euangelista prætermisit duos eorum Si hoc dictum inueniretur authoritate aliqua fultũ, posset admitti: sed vbi nulla affertur authoritas, voluntariè dicitur. & eo magis ꝙ in fine libri Ruth fit epilogus generationum Phares vsque ad Dauidem, & vnus tãtùm nomi-

natur Booz. Similiter (quod valde vrget). 1. Para. 2. referēdo genealogiam Phares per Esrom vsque ad Dauidem, vnus tantùm inuenitur Booz filius Salmon & pater obed. Quapropter impossibile nō est, quòd isti quatuor (scilicet Salmon, Booz, Obed, & Iesse) adæquent totū prædictum tēpus etiam intra dictos terminos: quandoquidem æquis portionibus diuidendo, quilibet vnum cum dimidio annū supra nonaginta vixisset. Et si aliquis eorum minus vixit, alius potuit tātò plus viuere. & sic numerus adimpletur. *Regem.* Dauid primus Rex in genealogia saluatoris fuit. propterea euangelista descripsit ipsum Regem. *Dauid autem Rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit vriæ.* Meminit mulieris adulteræ, propter quam etiā Dauid commisit homicidiū: ad manifestandum quòd propter illa crimina Dauidis non omisit deus seruare promissionē factā Dauidi de Christo. multi enim putabant, quòd propter talia crimina deus mutaret sententiam. Contra hos euangelista affert genealogiam Christi ex illamet muliere quæ fuerat adultera, propter quā cōmiserat Dauid homicidium: vt ostēdat Iesum Christum, non solùm ex Dauide, sed etiam ex illamet fœmina non horrere originem. *Salomon autē genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia, Abia autem genuit Asa. Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autē genuit Ioram. Ioram autem genuit Hozian.* Iste Hozias nec filius, nec nepos, nec pronepos, sed abnepos fuit Ioram: vt patet 4. Regū. Hos Matthæus ex industria se omisisse inferius manifestè testatur, quū numerū generationum supputabit. Ratio autem quare hos omiserit, est pœna criminis Ioram, qui Dauidi cū semen miscuit impiissimo semini Achab. ita quòd in pœnā tanti criminis tollitur memoria eius vsque ad quartā generationē. Et meritò: quia vxor eius nixa est delere semen regium, vt patet ibidem. Accedit ad hæc, quòd congruū fuit tantam esse maledictionem filiæ Achab, quę erat vxor Ioram: quāta fuit benedictio Iehu qui deleuit domum Achab: scilicet vt sicut Iehu electus ad delēdum domum Achab, benedictus est vsque ad quartam generationē, ita Ioram maledictus sit vsque ad quartam generationem in semine suo ex filia Achab. *Hozias autem genuit* Ioatham. *Ioatham autē genuit Achaz. Achaz autē genuit Ezechian. Ezechias autē genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit* Iosian. *Iosias autem genuit Iechoniam & fratres eius in transmigratione Babylonis.* Transmigratio Babylonis non est mensura generationis istorum, sed est mensura genitorū. Est enim sensus quòd genuit Iechoniā & fra-

tres

tres eius qui interfuerũt transmigrationi Babylonis: seu quorũ tẽpore fuit trãsmigratio Babylonis. ¶ Et scito nomen transmigrationis ab Ezechiele appropriatum fuisse primæ captiuitati Iudæ in Babylonẽ: quãdo scilicet Ioachim Rex cũ decem millibus ductus est in Babylonem: vt patet Ezech.1. Et redditur ratio nominis quia Ioachim velut sponte migrauit in Babylonẽ: quãdoquidem ex consilio Hieremiæ dedidit se. ¶ Meminit autem non solius Iechoniæ (qui sufficiebat ad genealogiã) sed fratrum eius: ad cõmendandam memoriã Iosiæ in multitudine filiorum regũ. fuerũt enim tres Iosiæ filij reges: vt qui non potuit cõmendari ex successione pronepotũ regũ, saltem cõmendetur ex multitudine filiorũ regũ. Et hoc directè videtur fecisse euãgelista, ad significãdũ quare sustulerit memoriã Ioram in quartã generationẽ: ostẽdẽdo quãtũ illius impietas meruerit, supplẽdoq; memoriam pietatis Iosiæ: dum illi adimitur & huic superadditur.

Et post trãsmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel. Iste Iechonias non est illemet Iechonias, qui genitus est à Iosia, sed est filius illius Iechoniæ. Quod conuincitur ex hoc, ꝙ Iechonias filius Iosiæ occisus est extra portas Hierusalem, & ibi sepultura asini sepultus: vt dicitur Hier.22. & à Iosepho lib.10.ca.8. & filius eius etiã Iechonias cognominatus successit ei in regnũ, paucis tamẽ diebus: quia ipsum trãstulit Nabuchodonosor cũ decẽ millibus in Babylonẽ, cõstituens Sedechiã patruũ eius Regẽ. vbi patet quòd iste Iechonias, qui post trãsmigrationẽ genuit Salathiel, est nepos Iosiæ, nõ filius. Nec euãgelista omisit hãc generationẽ: sed sufficiẽter significauit, dicẽdo & post trãsmigrationem Iechonias genuit. Satis enim clarè constat ex historia libri Regũ & Parali. ꝙ iste generãs post transmigrationẽ non est ille filius Iosiæ, sed nepos. sub aliis tamen nominibus: quia vterque appellatur Ioachim. ¶ Quæstio oritur hîc, quo pacto Matthęus Christi originẽ ex Iechonia describit: quũ scriptũ sit Hier.22. de hoc Iechonia. Hæc dicit dñs, Scribe virũ sterilẽ: nec enim erit de semine eiꝰ vir qui sedeat super soliũ Dauid. ¶ Soluitur quęstio: dicendo ꝙ Hieremias loquitur ad literã de successore in regno tẽporali eo modo quo fuerãt alij Reges ex semine Dauid. Christus aũt sedit super soliũ Dauid, nõ secũdũ regnũ tẽporale (qđ est ex hoc mũdo) sed secũdũ regnũ vẽturi mũdi æterni: iuxta verbũ angeli ad beatã virginẽ, Dabit ei dñs deꝰ sedẽ Dauid patris eiꝰ, & regnabit in domo Iacob in æternũ. Vnde ꝓphetia Hieremiæ nõ obstat origini Christi ex Iechonia. *Salathiel autẽ genuit zorobabel*

babel. Iste Zorobabel est ille qui reędificauit tēplū ex gratia Cyri Persarū Regis: vt patet. 1. Esdrę. 5. & nō est ille Zorobabel cuius meminit primus Parali. cap. 3. quoniam ille fuit filius nō Salathiel, sed fratris eius. *Zorobabel autem genuit Abiud.* Ab hinc vsque ad Christum, nullum ex Veteri testamento habetur testimoniū; sed sola Matthæi authoritate has generationes credim⁹.

Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autē genuit Azor. Azor aūt genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achin. Achin autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob. Iacob autē genuit Ioseph virum Mariæ. Si quæritur quare Matthæus appellauerit Iacob patrem Ioseph: quum Lucas. 3. cap. dicat Heli fuisse patrem Ioseph. In promptu est ratio; quia Matthæus patrem naturalem, Lucas vero patrē legalē descripsit, Vnde Matthæus dicit, genuit, significando generationem naturalé: Lucas autem, fuit, significando ius legale. *De qua natus est Iesus.* Occurrit hic triplex quæstio. Prima est cur euāgelista deduxit generationē ad Ioseph, quum ipse non fuerit pater Christi. Secunda cur euangelista non deduxit generationem beatæ virginis ex Dauid, de qua vere natus est Christus. Tertia & principalis quæstio est quomodo euāgelista assequitur intentum; scilicet monstrare natiuitatē Christi ex Dauid per hác genealogiam. ¶ Ad primam quæstionem dicitur quòd quia Iesus Nazarenus habebatur, vocabatur & officio erat filius Ioseph (nā legitimum erat matrimoniū inter Ioseph & Mariam; & ipsamet vocabat Ioseph patrem Christi, Ecce pater tuus, & ego dolentes quærebamus te. Luc. 2. & Ioseph officium patris manifestè exercebat) ideo humanū seruans morem Matthæus euangelista, deducit generationem Christi secundū paternam lineā: vt per hoc satisfaceret Iudæis, vocātibus Iesum Nazarenū filium Dauid, eo quòd habebāt ipsum pro filio Ioseph: oportebat enim ignorātes mysterium virginei partus nosse quòd Iesus esset ex semine Dauid: hoc est quòd legitimus pater eius esset filius Dauid. Si enim Ioseph non esset filius Dauid, excusationē habuissent Iudæi non credēdi ipsum esse Christū: sicut etiā excusabāt se ex eo ꝙ Christus dicebatur à Nazareth Galilęæ; quia debebat nasci in Bethlehē ciuitate Dauidis. ¶ Ad secundā quęstionē dicitur, quòd sicut ad satisfaciendū humanæ cōsuetudini euāgelista descripsit genealogiā Christi per Ioseph, ita ad satisfaciendū cōsuetudini scripturarū sacrarū: nō deduxit generationē Christi per viā matris. non est enim consuetū in scriptura, genealogias scribere per fœminas.

minas. ¶ At si dicatur quod poterat euágelista per masculinam lineã ex Dauid deducere generationẽ Ioachim patris Mariæ,& cõcludere, Barpãther autẽ genuit Ioachim patrẽ Mariæ, de qua natus est &c.sicut modo conclusit, Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ &c. Respondetur primo quòd non cõstat beatam virginem traxisse originẽ ex Dauide per continuam lineam masculinam: quoniã ad veritatem fidei quod beata virgo sit ex semine Dauid non oportet, quod per continuationem masculinæ lineę à Dauide descẽderit: nihil enim officit veritati si per multas lineas fœmininas hoc fuerit. Et fortè hoc insinuat scripta cõsanguinitas beatæ Mariæ cum Elizabet, quã constat fuisse ex filiabus Aaron, Luc. 1. Dicitur nihilominus secundo, quod si hoc fecisset Matthæus, duplex assumpsisset opus, scilicet genealogiã beatæ virginis texendi, & texẽdi genealogiam Ioseph. genealogia siquidem Ioseph necessario erat describẽda ad satisfaciendũ Iudæis & humanæ consuetudini. ¶ Ad tertiã quæstionem Fausti Manichęi (quę est pręcipua: vtpote de re ipsa) dicitur ꝙ Matthæus assecutus est intentum, & voluit intelligi se assecutum intentũ, ex eo quòd istã seriem generationum afferre se proposuit in principio in testimoniũ quòd Iesus Christus est filius Dauid. hinc enim implicite significauit, quòd Ioseph iure propinquitatis erat vir Mariæ: ac per hoc Maria & Ioseph erãt ex vna & eadem stirpe. Ita ꝙ deducendo originem Ioseph, declarauit simul identitatem stirpis inter Ioseph & Mariam: ac per hoc Christum esse vere natum ex Dauid, & non solũ secundum originẽ legitimi patris. *Qui vocatur Christus.* Vocari non distinguitur contra esse: sed quum superius dixisset Iesum esse Christum (dicẽdo liber generationis Iesu Christi) modo adiungit quod etiam vocatur Christus. Sic enim cõmuniter appellabatur tẽpore quo scripsit Matthæus, & appellatur. *Omnes itaque generationes ab Abraham vsque ad Dauid generationes quatuordecim: & à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim: & a transmigratione Babylonis vsque ad Christum, generationes quatuordecim.* Hic dicitur quòd sunt quatuordecim generationes ab Abraham vsq; ad Dauid: & tamen in rei veritate nõ sunt nisi tredecim. tredecim enim vicibus tãtum scriptũ est, genuit: constat autẽ quòd cuilibet generationi respõdet vnũ genuit. Sunt tamen. 14. personæ: quarum prima, scilicet Abraham, non numeratur vt genita. Vnde sensus est quòd omnes personæ secundũ singulas generationes ab Abrahã vsque ad Dauid sunt. 14. Et similiter à Dauid vsque

vſque ad trāſmigrationem Babylonis(hoc eſt vſque ad Ioachim filium Ioſię)ſunt.14. Et ſimiliter omnes à trāſmigratione Babylonis(hoc eſt à Iechonia ſeu Ioachim nepote Ioſiæ)vſq; ad Chriſtum incluſiue ſunt.14. Sic enim ſupputādo ceſſant omnes ambiguitates:& inuenitur clara veritas ſignificata per euangeliſtā. ¶ Si quæris quare euangeliſta diſtinxit genealogiam Chriſti in iſtos tres ordines(primum vſque ad Dauid,ſecundum vſque ad transſmigrationē Babylonis,& tertium à tranſmigratione vſque ad Chriſtū) in promptu ratio eſt hoc factum eſſe ad diſcernendum ordinē regij generis à reliquis. Tota enim progenies Regum,ex qua Chriſtus traxit originē,cōprehēditur à Dauide vſque ad transſmigrationē Babylonis. Et quoniam Regum ſeries media inuenitur inter patres ante Dauidē,& inter filios poſt Iechoniam, ideo oportuit inter duos extremos ordines ordinem Regū mediū collocare. Hęc enim diſcretio coegit euangeliſtam ad iſtos tres ordines. ¶ Et hinc habes quare meminerit trāſmigrationis Babylonis, & ſimiliter quare nominauerit Dauidem Regē. ¶ Curauit quoq; euāgeliſta in quolibet ordine declarare numerū:ne quiſquā putaret ipſum ex obliuione aliquid reliquiſſe: ſed quòd quicquid omiſit,ex induſtria omiſit,& ne cuilibet libera eſſet licētia addendi. *Christi autem generatio.* Deficit Ieſu, Legendū eſt. *Ieſu Chriſti autem generatio ſic erat.* Dixerat de qua natus eſt Ieſus:intēdit nūc declarare modum, quo de illa natus eſt Ieſus,dicendo ſic erat. *Quum eſſet deſponſata mater Ieſu Maria Ioſeph.* Non ſponſalibus de futuro,ſed per verba de præſenti. Ita ꝙ iam erat legitima cōiūx:immo ſic cōuerſabatur cū Ioſeph,ꝙ licitè abſque vlla nota potuiſſent ſi voluiſſent conſummaſſe matrimonium. Quod patet ex eo, ꝙ aliter non fuiſſet conſultū famæ beatæ virginis:ipſa apparēte vtero grauida. ¶ Et hæc eadē eſt ratio ad literā quare beata virgo fuit cōiugata:vt ſcilicet cōſuleretur famę eius. puella enim non coniugata inuēta grauida, infamis eſt. Ex parte quoq; prolis(ſcilicet Ieſu Chriſti)oportuit ad literam beatā virginem eſſe coniugatam:ne Ieſus ſpurius haberetur. Nec deeſt quoq; tertia ratio literalis ex parte opportunorum obſequiorū ad fugā in Aegyptum,quæ per Ioſeph exhibenda erant. *Antequam conuenirent.* proculdubio ad conſummationem matrimonij. Sed oritur hic quęſtio:quia hinc apparet ꝙ poſtea conſummauerint matrimoniū. modus enim iſte loquendi(ſcilicet antequā conuenirent)non conſueuit dici niſi de conuenturis quandoque. nam de eo qui nūquam eſt pranſurus,non

dicimus

dicimus antequã pranderet: & sic de similibus. ¶ Ad hoc fomẽtum erroris Heluidij (qui non est veritus dicere beatã virginem & Ioseph consummasse matrimoniũ post natiuitatem Christi) respondetur ꝙ nec veritas nec modus loquendi hunc errorẽ inducit. Veritati siquidẽ textus sufficit negatio consummati matrimonij tẽpore, quo beata Maria inuẽta est grauida. hoc enim est quod intẽdit euangelista explicare. Modus autem loquẽdi congruè seruatur sine subsecuta postmodũ consummatione matrimonij. nam hoc loquendi modo vtimur non solũ quãdo postea subsequitur opus, sed etiam ad denotandum dispositionem, vel etiam ad denotandum tẽpus. Dicimus enim de aliquo, ꝙ antequam in portu prãderet, nauigauit. vbi non significatur ꝙ pransus est in portu postquàm nauigauit: sed ꝙ disposuerat in portu prandere. Similiter dicimus de eo, qui tẽpore dormitionis iter arripuit, quòd antequàm dormiret, accepit fugã. Vbi non significatur quod postea dormierit: sed tẽpus dormitiõis fuisse tẽpus fugæ. ¶ Sic enim in proposito euangelista significat, ꝙ tẽpore consummandi matrimonij inuẽta est beata Maria grauida: & similiter quòd quũ esset dispositio ad consummandum matrimonium, inuenta est grauida. Et intellige tam tẽpus quàm dispositionem in hoc quòd erant legitimi coniuges, simul conuersantes: ita quòd licite & sine omni nota potuissent (vt dictũ est) consummare matrimonium. Hoc enim tẽpus huiusmodi & dispositio sufficit ad verificandum modum loquendi, antequam conuenirent: & non oportet quòd postea subsecutum fuerit opus conuentionis. ¶ Et hæc ad propositum dicũtur, nam absolutè etiam verificatur, ꝙ iudices antequam cognoscerent causam, damnauerunt N. & tamen non postea examinarunt. Et medicus antequam cognosceret ægritudinẽ, dedit medicinam & occidit illũ: & tamen nec postea cognouit ægritudinem. *Inuenta est.* proculdubio à Ioseph familiariter cũ ea conuersante. Vidit enim vterũ eius tumentẽ. Et videtur hoc ad literam fuisse post tres mẽses à cõceptione Christi quando beata virgo reuersa est à domo Zachariæ patris Ioannis baptistæ. Vterus enim prægnantis, post tres mẽses manifestè apparet. *In vtero habens de spiritu sancto. Ioseph autẽ vir eius quũ esset iustus.* Scriptum est enim Prouer. 18. qui tenet adulteram, stultus est & insipiens. *Et nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam.* Dictio interpretata traducere, propriè significat exemplificare: hoc est facere illam exemplum aliis. Quod est vituperare ipsam, accusando eam adulterij

terij. sic enim spectaculum & exemplum fecisset ipsam. Significatur enim tanta iustitia Ioseph (vt iustitia est nomen veræ rectitudinis animi) vt duo vellet: scilicet & consulere sibi ne cohabitaret adulteræ, & consulere coniugi ne vituperaret eam. propterea enim elegit medium dimittendi eam occultè: hoc est recedere nihil dicendo quod cõiunx sua esset grauida ex adulterio. existimãdo nãque eam adulteram, habebat violentam rationem: vidẽdo eam grauidam, & sciẽdo quod ipse non cognouisset eam. *Hæc autem eo cogitante.* Tempus congruũ ac necessarium diuinæ instructionis tangitur. Ante illud siquidem tempus non oportuit Ioseph instrui: nec ante illud tempus disposita erat mens eius ad percipiẽdam angelicam instructionem, quando nihil de vtero coniugis cogitabat. sed tũc imminebat periculum dimissionis, & animus iustus sanctis cogitationib⁹ fluctuãs præparabatur ad diuinum lumen suscipiendum: sicut animus Nabuchodonosor cogitãs quid post se futurũ esset, præparatus est ad suscipiẽdum somnium, futurorum præsagium: vt dicitur Danie. 2. *Ecce angelus domini in somnis apparuit illi dicens* Testatur euangelista, quod in prõptu opportune angelus domini apparuit Ioseph in somnis. Et intellige per apparere, quod apparuit sic quod manifestauit se esse angelum domini. nisi enim Ioseph fuisset certificatus quòd esset angelus domini, verbis eius certam fidẽ non dedisset. ¶ Si quęritur quare beatæ virgini angelus apparuit in vigilia, Ioseph autem in somnis: in prõptu ratio est differentiæ ex differenti perfectione eorum. Iste enim iustus, illa describitur plena gratiæ. ¶ Verũ hæc apparitio in somnis, præstare videtur aut æquiualere omnib⁹ apparitionib⁹ angelorum in vetere testamẽto: quoniam hæc fuit cum tanta claritate mẽtis quod nulla interuenit hæsitatio. In apparitionibus enim factis Abrahæ ad ilicem Mambræ, Iacob, Iosue, & cæteris, immo etiã in apparitione facta Zachariæ patri Ioannis baptistæ interuenit ignoratio aut hæsitatio. *Ioseph fili Dauid.* Quia de natiuitate Messiæ tãdiu expectati & promissi ex semine Dauid instruere eũ volebat, ideo eũ appellat fili Dauid: reuocando ad mẽtem eius per hoc promissionẽ factam Dauidi. *Noli timere accipere Mariam.* Timor respectu mali est: ac per hoc aperit angel⁹ quòd Ioseph timebat offendere Deũ si acciperet adulterã: quia quasi patronus adulterij efficeretur. *coniugem tuam.* Hinc apparet quòd ita erat despõsata quòd erat coniux. erat enim inter eos verũ cõiugiũ: quia erat vera copula cõiugalis. ¶ At si spe

culatiue

culatiuè obiicitur, quomodo cũ veritate coniugij ſtat continua virginitas mentis in beata virgine: quum vxor poteſtatem corporis ſui coniugi tradiderit: Reſpondetur quòd conſenſus in copulam coniugalem non contrariatur virginitati mentali: quoniam non eſt conſenſus in futurũ actum copulæ carnalis, ſed eſt conſenſus in potentiam. Copula enim coniugalis potentiam ſignificat ad copulam carnalem. potentia ſiquidem tantum diſtat ab actu, vt quod eſt aliquid in potẽtia non ſit illud: qui enim eſt Rex in potentia non eſt Rex. *Quod enim in ea natum eſt.* Nota natum in ea: quoniam opus naturæ ſignificat. Et cõfutat errorẽ Valentini, dicẽtis Chriſtum corpus cœleſte habuiſſe, & per vterum beatæ virginis quaſi per fiſtulam trãſiſſe. Excluditur ſiquidem hoc: dicẽte angelo, quod in ea natum eſt. non enim naſcitur niſi opere naturali ¶ In ea, in vtero eius. Et hinc habes diſtinctionem illam inter natiuitatem in vtero & natiuitatem ex vtero. natiuitas ſiquidem in vtero hic ſignificatur. ¶ Et aperte naturale opus maternũ aperitur: colligẽdo quod prius dixerat, quum eſſet deſponſata mater eius, & quod ſtatim ſubiungit, pariet filium. Ex eo enim quòd hic dicit in ea natũ eſt, & eam vocat matrem eius quod in ea natum eſt, & quòd pariet filiũ, maniſeſtiſſimè ſignificat naturale opus maternũ intra viſcera beatæ virginis interueniſſe, quo eſt mater, & pariet filiũ. Quæ ideo ſint notata, vt naturalem matrem Chriſti beatam Mariam intelligamus, ſicut reliquæ matres ſunt naturales matres ſuorũ filiorum: hoc ſolo dempto, quod non ex virili ſemine cõcepit. Quod angelus ſtatim ſubdit. *De ſpiritu ſancto eſt.* Directe reſpondet angelus cogitationi Ioſeph præſupponentis adulterium: excludendo hoc & dicẽdo, quòd non ex virili ſemine, ſed ex ſpiritusancto natum eſt in vtero beatæ virginis id quod natũ eſt in ea: hoc eſt quòd ſpiritusſanct⁹ vice ſeminis virilis in hac natiuitate functus eſt. Nec propterea ſpiritusſanctus pater eſt Chriſti: ſicut nec ſemen virile pater eſt eius qui cõcipitur. ¶ Vbi nota vtrunque dictũ: ſcilicet & quod naturæ & quod miraculi fuit. Dicendo enim quod in ea natũ eſt, opus naturæ ſignificauit: dicendo autem de ſpiritusancto eſt, opus miraculi manifeſtauit. Et verè cõceptio illa fuit naturalis quo ad maternum opus: miraculoſa autem quo ad excluſionem paterni operis, & quo ad opus ſpiritusſancti. *Pariet autem filium.* Non emittet quod in ea natum eſt qualitercunque: ſed pariet, naturali opere materno per genitalia membra generabit filiũ maſculum. *Et vocabis nomen eius Ieſum.*

ungeris

Fungeris tu officio patris in appellatione nominis. Et reddit nominis rationem. *Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.* In quo angelus instruit ipsum de officio Christi in primo aduentu: quòd scilicet venit ad saluãdũ animas à peccatis. ¶ Et implicitè Christi diuinitatem insinuat: quoniam dei proprium est dimittere peccata. Non enim dixit, saluabit populum suum ne peccent, sed à peccatis eorum: hoc est à peccatis quæ habent, quod est condonare peccata. ¶ Significãter quoque dixit populum suum: vt Ioseph instructus ex lege, quòd Mesias redempturus esset Israel, intelligeret filiũ hunc nasciturum, habiturũ sub se populum, quamuis non explicauerit quomodo. *Hoc autẽ totum factum est vt adimpleretur quod dictum est à domino per prophetã dicentem.* Debebat euangelista subiungere statim obedientiã Ioseph: sed distulit illam, interponẽdo vaticinium Esaiæ, vt lectores instrueret de mysteriis ab angelo reuelatis: quòd nõ fuerũt nunc primùm reuelata, sed olim eadem fuerunt à domino per Esaiam prophetam prædicta. *Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium.* Aduerte hic quòd, vt Græcus testatur textus, Matthęus euangelista aperuit sensum Esaiæ cap. 7. Ecce alma dicẽdo ecce virgo in vtero habebit, &c. *Et vocabitur.* pro, vocabũt, *nomen eius Emmanuel.* Angelus dixit, quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est, pariet autem filium: Propheta dicit, Ecce virgo in vtero habebit & pariet filium: Et vbi angelus dixit, & vocabis nomen eius Iesum, ipse enim saluũ faciet populũ suum à peccatis eorum: Propheta dicit, & vocabunt nomen eius Emmanuel. Angelus enim nomẽ cum nominis ratione attulit; Propheta vero rem tantùm. Non enim intendit quòd appellandus esset Emmanuel: sed ꝙ res significata per Emmanuel, attribuenda esset ei, quòd cognoscendus esset secundũ rem significatam per Emmanuel. Quod euangelista declarat subiungendo, *Quod est interpretatum.* pro, quod interpretatur, *nobiscum deus.* In quo non minus significatur diuinitas huius filij q̃ significata fuerit per hoc quòd saluum faciet populũ suum à peccatis eorũ: imò hic filius est nobiscum deus, in hoc ꝙ saluum facit populum suũ à peccatis eorum. ¶ Hic est primꝰ locus ex quo apparet Matthęũ non scripsisse Hebraicè: dum Hebraicum nomen interpretatur in alia lingua: vt prius dictum est. *Exurgens autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei angelus domini.* Obedientia Ioseph describitur sine mora. *Et accepit.* ad perpetuam conuersationem. *Coniugem suam.* quam à sua conuersatione cogitauerat dimittere

tere. *Et non cognoscebat eam donec peperit.* Oritur hîc ex aduerbio, donec, quæstio ad fomentum erroris Heluidij. Ex eo enim quòd euágelista dicit quòd Ioseph nõ cognoscebat (proculdubio cognitione copulæ carnalis) coniugem suam donec peperit filium, videtur quòd postquam peperit, cognouerit eã. Sed hæc obiectio vana monstratur & conuincitur ex eo, quòd ista verba significant quidem negationem coitus vsque ad partum, sed nõ propterea significant affirmationem coitus post partum. Fatemur ingenuè quòd hæc verba non significant affirmationẽ aut negationem copulæ carnalis post partum: quia euangelistæ solicitudo fuit ad monstrandum Christum non solùm natum in virgine, sed etiam virginem peperisse Christum. Hæc enim duo cadere poterãt sub dubio: quoniã ambo supra naturæ vires sunt & valde admiranda. Reliquum dimisit intelligentiæ nostræ: qui nisi desipiamꝰ, intelligere tenemur, ꝙ cognitis & visis tot mysteriis à Ioseph & Maria, nec etiam cogitauerunt de carnali inter se copula. ¶ Nec imprudentiæ arguendus est euangelista tãquàm imprudenter scripserit, dicendo non cognoscebat eam donec peperit. nisi etiã imprudentiæ arguas Dauidem prophetã, scribentem, Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorũ. Constat enim quòd nõ minùs sedebit à dextris dei Messias, postquam positi fuerint inimici sub pedibus eiꝰ: & tamẽ dicit, sede à dextris meis donec ponam. Simili enim modo dicit euangelista, & non cognoscebat eam donec peperit: relinquens pro indubitato, ꝙ multò minùs cognoscebat eam postquam peperit. ¶ At si contenderis quòd non debuit Matthæus hanc ansam hæreticis relinquere, põdera officium Matthæi. Nam assumpsit prouinciã scribendi generationem Christi, non vitam beatæ Mariæ. Incepit enim, Liber generationis Iesu Christi: & rursus, Christi generatio sic erat. Perfectè autem narrauit generationem Christi ex parte matris, explicando quòd ex virgine conceptus est de spiritu sancto, & quòd virgo ipsum peperit. reliquum tãquàm impertinens suo officio, tacuit. *Filium suum primogenitum.* Non post quem alius fuerit genitus, sed ante quem nullus est ab ea genitus. In hoc enim sensu tam in sacris scripturis, quàm in cõmuni vsu vocatur, & est primogenitus: alioquin iura primogeniti nõ haberent locum in vnigenito. *Et vocauit nomen eius Iesum.* Hoc fuit adimpletum octauo die quando circuncisus est puer. ¶ Aduerte hîc quòd omnes euangelistæ ideo vtuntur nomine

Iesu

Iesu scribentes gesta Christi, quia Iesus est nomẽ proprium personæ: & consueuerunt scriptores historiarum vti nomine proprio personæ de qua loquuntur.

CAPVT II.

Qvum ergo natus esset Iesus. Continuat Euangelista natiuitati Christi aduentum Magorum, omissa circuncisione, quam implicitè significauerat in fine præcedentis capituli, dicendo quòd Ioseph vocauit nomen eius Iesum: impositio enim nominis fiebat in die circuncisionis. *In Bethlehem Iudæ.* pro, Iudææ. Locus natiuitatis Christi describitur Bethlehẽ, alio nomine Ephrata. Et fuerũt duę ciuitates nomine Bethlehẽ (altera in tribu Zabulon: vt patet Iosue.19. altera in tribu Iuda: de qua ortus est Dauid. & de hac est sermo) ideo additur Iudææ. i. in sorte tribus Iudæ quæ vocatur Iudęa. ¶ Et aduerte quòd dominus Iesus voluit nasci in Bethlehẽ ad literam, quia erat ciuitas Dauid, & non in Sion, quæ vocabatur ciuitas Dauid: vt ex electo loco natiuitatis inciperet assumere vilitates nostras: eligendo nasci in vili terra & non in nobili, qualis erat Siõ illustrior pars Hierosolymæ. *In diebus Herodis regis.* Secundum historias Christus natus est anno.42. imperij Augusti Cæsaris: qui erat annus.34. vel circiter regni Herodis. Sed Matthæus non dixit in diebus Cæsaris Augusti, sed in diebus Herodis Regis: quia historia aduentus Magorum cum inde subsecutis, ex Herode, non ex Cæsare Augusto pendebat. Herodes enim non Augustus inquisiuit de loco natiuitatis Christi, direxit Magos in Bethlehem, occidit innocentes, fugauit Christũ in Aegyptum. Fuit autem secundum historias Herodes hic Idumæus, circuncisus tamen ob amorem vxoris. Et appellatur simpliciter Herodes rex, quia fuit primus rex inter Herodes, & fuit primus rex Iudæorum coronatus à Romanis: fuit enim senatusconsulto decretus rex Romæ: gubernantibus mundum Cæsare Augusto & Antonio, præsentibus tunc in illius creatione. Et est iste qui ab aliis vocatur magnus Herodes, vocatur etiam Herodes Ascalonita. *Ecce Magi.* Nota continuationem. quũ natus esset, ecce Magi: vt intelligas statim post natiuitatem Christi venisse Magos. Quod etiam conuincitur ex eo ꝙ Magi inuenerunt Christum in Bethlehem. nam constat quadragesimo die præsentatum fuisse Hierosolymis in tẽplo, & postea in Aegyptum delatum. Et si rationabiliter supputabimus tẽpus, decimo forte die à natiuitate Christi Magi venerũt Hierosolymã,

ratio-

rationabile ſiquidem eſt, ꝙ duo ad minus dies effluxerunt ſciſcitante Herode, vbi Chriſtus naſceretur & tempus ſtellæ: vt ſic tertiodecimo die Magi peruenerũt ad Chriſtum in Bethlehem. ¶ Magus, dictio Perſica dicitur, non Latina, Græca aut Hebræa: & idem ſignificat, quod apud Græcos philoſophus, apud Latinos ſapiens, apud Indos gymnoſophiſta. vnde ex ipſa dictione ſignificatur, ꝙ viri iſti fuerunt Perſæ, hoc eſt, ſapientes Perſarum. Si enim euangeliſta dixiſſet, ecce gymnoſophiſtæ, proculdubio intelligeremus ꝙ fuerunt ſapientes Indorũ. vnde ex quo dixit, ecce Magi: intelligendũ eſt, ꝙ fuerũt ſapientes Perſarum. Nec apparet difficilè, ꝙ decem diætis camelorum, ab oriente venerint Hieroſolymam: quum cameli diæta vna æquiualeat diætis tribus equi, vt dicitur. ¶ Et quia pluraliter dicitur Magi, cõſtat ꝙ ad minus fuerunt duo. cõmuniter tamen creditur ꝙ fuerint tres, quantum ex euangelica litera habetur, ſapientes ſeu philoſophi. *Ab oriente venerunt.* Satis quadrat dictioni Magi ꝙ venerint ab Oriente, quoniã Perſia in Oriente eſt. Et quia ter in hac hiſtoria euangeliſta repetit illam regionem, vocando eam Orientem (nam & inferius dicit, vidimus ſtellam eius in Oriente: & rurſus, & ecce ſtella quam viderant in Oriente) inſinuare, immo ſignificare apertè videtur, ꝙ terra vnde iſti venerũt, ſit in Oriẽte: non ſolùm reſpectiuè ad Hieruſalem, ſed ad vniuerſam terram habitabilem. propterea enim totiens repetiit ſimpliciter & abſolutè ab Oriẽte: in tali ſiquidẽ ſitu eſt Perſia. *Hieroſolymam.* Humana vſi ratione Magi regem Iudæorũ nouiter natum quærunt in ciuitate regia ſimul & diuina, propter templum domini ibidem. *Dicentes, vbi eſt qui natus eſt rex Iudæorum? vidimus enim ſtellam eius in Oriente: & venimus adorare eum.* Vnum quærunt, & tria affirmant. Quærunt enim ſpecialem locum, in quo manet Chriſtus natus, dicendo vbi eſt. Affirmant primò natum eſſe regem Iudæorum: dicẽdo, qui natus eſt rex Iudæorum. Et loquuntur de Iudæorum rege tam expectato & à prophetis prædicto. Affirmant ſecundò modum quo ſciunt natum eſſe Iudæorũ regem: dicendo, vidimus ſtellam eius in Oriente. Affirmant tertiò quorſum inquirũt: dicendo, & venimus adorare eum. ¶ Vbi ſcito quòd, venimus, præteriti eſt temporis: vt textus Græcus teſtatur. Ac ſi apertè dicant. Ad hoc quærimus, vt adoremus eũ: quia ad hoc venimus. Et rurſus tam certi ſumus ex ſtella, quòd natus eſt rex Iudæorum, quòd venimus nos qui ſapientes habemur & vocamur, adorare eum. ¶ Aduerte hic, quòd ſtella iſta ex iis

quæ euangelica tradit historia,nõ erat stella aliqua cœlestis,sed erat similitudo quædam stellæ.erat enim mixtum quoddam ex elementis pluribus & præcipuè igni:simile stellæ, non in cœlo existens;sed in aëre prope nos:vt patet ex eo quòd mouebatur quasi motu progressiuo,antecedẽdo Magos ab Hierusalẽ, vsq; ad diuersorium in quo erat Christus,supra illam domum firmiter stans,huiusmodi enim motus,& quies ad demonstrandũ domunculam illam , conuincunt quòd in aëre erat tam vicino ꝙ demonstraret illam paruam domunculam, ita quòd non alium demonstrabat locum. ¶ Sed est hic quæstio difficilis,quomodo verificatur,vidimus stellá eius.Quòd enim viderint oculis corporeis stellam,clarè intelligimus:sed quòd viderint stellá eius: valde difficile est intelligere.&tanto difficilius,quãto stella illa, non solùm monstrauit regem Iudæorum (& propterea dicitur stella eius)sed etiam monstrauit tempus natiuitatis eius.Quod ex hoc patet,quòd Magi ad manifestandum Iudæis quòd nat⁹ est rex Iudæorum,dixerũt:vidimus enim stellam eius in Oriente.nisi enim ex stella didicissent Christum natum, nõ potuissent ex visione stellæ affirmare natum esse regem Iudæorũ. Et ratio difficultatis est:quia non apparet modus quo stella illa in Oriẽte existens monstrauerit Christum natum. ¶ Ad euidentiá huius difficultatis tria declarari oportet.Primũ est,quæ sit res mõstrata per stellam.Secundum,quis fuit modus monstrandi rẽ illam.Tertium,quis fuit modus quod Magi perceperũt stellã illam monstrare Christum natum . ¶ Circa primum in dubium vertitur,an stella illa monstraret Christum iam natum,an mõstraret Christum nasciturum post tot menses seu annũ.Sed verba Magorum præ se ferunt,quòd stella illa mõstrauit Christum natum.nam ipsi dixerunt,vbi est qui natus est.& ad hoc manifestandum adduxerunt cœleste testimonium, quia vidimus stellá eius.Perspicaciter siquidem cõsiderando verba Magorũ quorsum tendant,apparet quòd directè tendũt ad testificandũ Christum natum. Prophetæ enim prædixerant regem Iudæorũ nasciturum,&hoc vniuersi Iudæi credebant.Vnde Magi nõ adduxerũt stellam pro testimonio regis Iudæorũ absolutè aut nascituri,sed regis Iudęorum nati.Et si stella mõstrasset regẽ Iudęorum,non natum,sed nasciturum,dixissent Magi,vidimus stellá eius in Oriente tot mensibus antè,& supputatis mẽsibus iá debet esse natus.Quod nõ dixerunt:sed asseuerarunt ipsum natũ ex eo ꝙ viderant stellam eius,absque supputatione aliqua temporum.

porum. Concludendum est ergo, quòd stella demõstrauit Christum natum. Quod etiam tanto magis rationi consonat, quãto minus multiplicãtur miracula. monstrare enim Christũ natum, est simplex miraculum: monstrare autem Christum nasciturũ tali certo die, multiplicat miracula, quę nõ habem⁹ ex scriptura.

Circa secundum de modo demonstrandi, duplex modus intelligi potest. Alter per modũ imaginis, tanquam in stella illa apparuerit velut pictus Christ⁹ natus. Sed si sic fuisset, nõ dixissent Magi, vidimus stellam eius, sed dixissent, vidimus stellã cũ imagine eius. nõ enim omisissent imaginem, quæ erat expressio apparẽtis stellę. Vnde hoc extraneũ ab euãgelica apparet historia, & voluntariè dici. Alter modus est, quòd ortus stellæ mõstrauit ortũ Christi, hoc est, ꝙ ex hoc ipso ꝙ stella illa apparuit tẽpus apparitionis, fuit signũ tẽporis natiuitatis Christi. Et hic modus cõsonat verbis Magorũ, & subsecutis quæ referũtur in euãgelio. Consonat in primis verbis Magorũ, non aliud testimonium afferentium Christi nati, nisi stellam eius visam. hoc enim significat visionem stellę (hoc est apparitionem ipsius) signum fuisse Christi nati. Consonat deinde subsecutæ inuestigationi, quã fecit Herodes de tempore stellę. Significanter enim euangelista dicit, ꝙ diligẽter didicit à Magis tẽpus stellæ. hoc enim ad hoc spectat, quod tempus apparitionis stellæ, fuerat tempus natiuitatis Christi: tam diligens siquidem inuestigatio tẽporis stellę testatur, quòd Magi dixerant tẽpus natiuitatis Christi fuisse tẽpus apparitionis stellę. Consonat tertio modo, quo stella demõstrauit locũ in quo Christus est adoratus à Magis. Describit enĩ euangelista, quòd stella motu suo ducatũ prębuit Magis ab Hierusalem vsque ad domum in qua erat Christus: & quòd quiescẽdo supra domum in qua erat Christus, monstrauit magis illic Christum esse. Hinc enim secundum rectam rationem intelligimus, quòd eadem stella sicut monstrauit locum, proportionali modo monstrauerat tempus: ac per hoc sicut quiescẽdo in loco supra domum monstrauit locum vbi erat Christus, ita tempore ortus sui mõstrauit tempus ortus Christi. Sic enim omnia quadrant: vt tempus fuerit signum temporis, & locus loci. Vnde cõcludendum est, quòd stella illa tanquam cæleste testimoniũ suo ortu monstrauit ortum Christi. ¶ Circa tertium (quomodo scilicet Magi cognouerunt ortum illius stellæ esse signum ortus Christi) in dubium non vertitur, quòd hoc cognouerunt ex diuina reuelatione; quũ constet aliter nõ potuisse hoc cognosci. sed

dubitatur,an diuina reuelatio fuerit antiqua,an noua ipsis Magis facta. Et quidē,quòd non noua,sed antiqua fuerit,insinuant verba Magorū:attestatur & ratio. Verba quidē Magorum quoniam non dicunt vidimus stellam quandam nouā in aëre,& fuit nobis reuelatū quòd esset index regis Iudæorum nati,sed solum actum videndi stellam proferunt,dicēdo, vidimus stellam eius. Hæc siquidem verba significant in ipsis Magis solum actum videndi stellam indubiè indicem Christi nati. Sicut enim dicēdo vidimus vexillū eius,significamus in nobis solum actum videndi vexillum indubitatum eius:ita dicendo vidimus stellam eius, significant in seipsis solum actum videndi indubitatam stellam eius ex antiqua reuelatione. Rationi quoq; valde cōsentaneum est,vt antiqua fuerit reuelatio de ortu istius stellæ. nam si Magi seipsos pro authoritate attulissent,quòd ipsi viderunt,quòd ipsis fuit reuelatum,derisi fortè fuissent, & in iocum deducta eorum verba:vel saltem non fuisset tam vehemēter cōmotus Herodes, vt inde procederet ad tātam innocētum cladem. Sed vbi authoritas patrū ab annis mille obseruata de ortu futuro istius stellæ prolata est cum euētu subsecuto,quòd corporeis oculis vidimus stellam expectatam tanto tēpore ad indicandum Christum natum & inde moti sumus,ita quòd venimus adorare eū. rationabilem habuit Herodes causam credēdi ortum esse regē Iudæorum. Incertum est autē cui seu quibus & quādo fuerit facta ista reuelatio de ortu ipsius stellæ:nihil nāque in sacra scriptura de hoc habetur. Illud enim quod legitur Nu.24. dictum à Balaam, orietur stella ex Iacob(vel secundum interpretes ex Hebręo,incessit stella ex Iacob)assimilat Messiā stellæ:& nō significat ortum stellæ ad indicandum natiuitatem eius:vt patet ex eo,quòd stellam dicit ex Iacob orituram seu incessurā. Potest tamē fuisse quòd traditiones Balaā alio seu clariori modo haberentur apud istos, apertè significātes quòd orietur stella ad indicādum natiuitatem Messiæ. Potuit quoq; talis traditio fuisse à Iob,qui manifestè cognouit mysteriū Messiæ, & fuit princeps Oriētalis:vt patet Iob.1. Sed siue à Balaā,siue à Iob,siue à Sibylla aliqua,siue à quocūque alio,credendum est huiusmodi antiquam traditionem fuisse,quòd orietur noua stella,nulla ex cœlestib9 stellis in natiuitate Messiæ. Et sic Magi sequaces huiusmodi antiquę traditionis, vidētes nouam stellam,cognouerunt Christum natum. *Audiens autem Herodes rex, turbatus est.* Idumęus erat:& ꝓpterea audita natiuitate regis tam desiderati à Iudæis , timuit perdere

proprium

propriũ regnum. *Et omnis Hierosolyma cum illo.* Turbatur omnis Hierosolyma (quæ debuisset lætari) timore fortè Romanorum ne ex hac occasione opprimerentur, vel applaudẽs Herodi. Propter quod fortè euangelista addidit, cũ illo: significans ꝙ imitando Herodẽ, omnis Hierosolyma turbata est. Cũ veritate tamẽ horũ verborũ stat, quòd multi viri iusti lætati fuerint: quoniam omnis Hierosolyma nõ comprehẽdit singulos sigillatim, sed populũ in cõmuni. *Et congregans omnes principes sacerdotum, & scribas,* hoc est viros doctos, *Populi, sciscitabatur ab eis vbi Christus nasceretur.* Non quærit Herodes locum vbi Christus natus est (quia dixissent sacerdotes & scribæ, nescimus) sed quærit vbi debet nasci secundum prophetiam. Hoc enim significat vbi nasceretur. *At illi dixerunt ei, in Bethl.hem iudæ.* pro, Iudeæ. *Sic enim scriptum est per prophetam* Michæam. 5. capite. *Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda. ex te enim exiet dux qui reget populum meum Israel.* In Michea quantũ ad sententiam intẽtam de loco natiuitatis Christi habẽtur hæc, sed aliis verbis. Nam ibi dicitur, & tu Bethlehem terra Ephrata paruulus es vt sis in milibus Iuda: ex te mihi egredietur vt sit dominator in Israel. Vbi etiam aduerte, quòd in textu Greco habetur pronomẽ, mihi, in hoc euangelio. & defectu fortè scriptorũ apud Latinos codices legitur, ex te exiet dux. Deberet enim legi, ex te mihi exiet dux. Est itaq; sensus authoritatis Prophetæ, vt refertur inducta à Scribis & Sacerdotibus, quòd Bethlehem non est minima inter principes (hoc est in producendo principes seu duces tribus Iudæ) quoniam ex ij sa egredietur ille maximus dux qui reget populum Israel. *Tunc Herodes clàm vocatis Magis, diligenter didicit,* pro, cognouit, *ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis. & mittens illos in Bethlehem, dixit: ite & interrogate diligenter de puero.* Aduerte quòd in tota hac historia vbi textus Latinus nominat Iesum puerum, textus Græcus nominat ipsum puerulum. *Et cùm inueneritis, renunciate mihi: vt ego veniens adorem eum.* Fallacem animum manifestat subsecutum factum. Vbi considera diuino nutu actum esse, vt Herodes confideret in simplicitate Magorũ, & crederet eos ad se reuersuros: vt sic neminẽ daret eis comitẽ aut exploratorem. fortè ne se suspectum redderet. *Qui cum audissent regem, abierunt. Et ecce stella quam viderant in Oriente.* Et nõ dicit quæ antecesserat eos vsque ad loca vicina Hierusalem, sed solùm quam viderant in Oriente, hoc est quam ipsi in Oriente positi viderant. Hinc enim insinuatur, quòd non nisi in Oriente

illam viderant. *Antecedebat eos.* Hinc clarè apparet, ꝙ tam vicina erat eis vt motus eius similis esset motui eorum. *vsque dum veniens staret supra vbi erat puer.* pro, puerulus. Tam propè quieuit, vt discretè monstraret locum illum. Et hoc ad tollendum solicitudinem inquirendi. & interrogandi, & rursus ad tollendum aliorum notitiam qui potuissent referre Herodi. Quiescendo enim supra locũ illum, suo modo loquebatur, ecce hic est quem natum testata sum. *vidẽtes autem stellam gauisi sunt gaudio magno valde, & intrantes domum.* Stabulum vel diuersorium. Diuino siquidem consilio actum est vt inueniretur ibi à Magis: vt nullus remaneret testis in Bethlehẽ, ꝙ in tali priuata domo Magi fuerunt. Incertum est enim an Matthæus præsepium appellet domum, an fortè cessauerit multitudo hospitũ in illa domo diuersoria: & sic beata virgo ex præsepio hospitata fuerit in domo diuersoria, in qua nõ fuerat illi locus, quum peperit Iesum. *Inuenerunt puerum*, seu puerulum. hoc est in nullo differentem ætate, habitudine aut quouis alio exteriori signo ab infante. Propter quod etiam adiungitur, *Cum Maria matre eius.* vt in omnibus puerulus significetur. *Et procidentes adorauerunt eum.* Maximo reuerentiæ signo cadentes adorauerunt. Ita quòd non genu flexerunt, sed in faciem ceciderunt: in nullo hęsitantes de testimonio stellæ, Et quoniam exteriores actus monstrant interiores affectus, dubitandum non est, quòd in mente isti Magi adorauerunt in spiritu & veritate cum maxima interna humilitate. *Et apertis thesauris suis.* Hinc apparet quòd oneraria iumenta habebant secum. *Obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham.* Incertum est an singuli obtulerunt hæc tria, an omnes simul hæc tria. Incerta quoque est literalis ratio, quæ mouit Magos ad offerendum potius hæc quàm alia. Constat tamen quòd aurum congruit regiæ dignitati: thus tum deitati, tum sacerdotali dignitati: myrrha tum infantibus membris, tum fidei sepulturæ eius. *Et responso accepto.* pro, oraculo accepto. Vnde non oportet solicitari ad quid refertur responso: quum responsio ex officina interpretis prodierit. *In somnis* Certiores redduntur isti omnes, & non vnus eorum: ex eo quòd subiungitur, *Ne redirent.* pro, ne reflecterent. Iter suum. *Ad Herodem.* Sicut Ioseph certior redditus est in somno de conceptione, quòd beata Maria conceperit ex spiritusancto. *Per aliam viam reuersi sunt in regionem suam.*

Qui

Qui quum recessissent. Intellige de recessu consummata, & non de initio recessus: quoniam apparitio angeli ad Ioseph, admonentis de fuga in AEgyptum, non fuit post initium recessus Magorum, sed multos dies post. medium enim fuit tempus apparitionis Christi in templo, quæ fuit quadragesimo die à natiuitate Christi. Et rationabile est, quòd hæc apparitio fuerit facta ipsi Ioseph in Hierosolyma post præsentationem Christi in templo. Quod ex eo colligitur: quia aut fuit in Hierosolyma, aut in Nasareth. Sed in Nasareth apparet non fuisse. quoniam si in Nasareth fuisset Ioseph antequam iret in AEgyptum, rediẽs ex AEgypto, recto itinere venisset in Nasareth, quũ tamẽ legatur ꝙ intendebat venire in Iudæam. Hinc enim colligitur, quòd post præsentationem Christi in templo, intendebat Ioseph habitare in Iudæa: puta Hierosolymis, aut potius in Bethlehem. sed antequã inciperet firmare habitationẽ, monuit angel⁹ vt fugeret in AEgyptum. *Ecce angelus domini apparuit.* pro, apparet. *in somnis Ioseph: dicens, Surge & accipe puerum.* pro, experrectus assume puerulum, *& matrem eius, & fuge in AEgyptũ: & esto ibi vsque dum dicam tibi. Futurum est enim vt Herodes quærat puerum ad perdendum eum.* Ita quòd angelus non præcepit vt vigilet: sed vt quũ à somno euigilauerit, accipiat puerum & matrem eius. &c. *Qui consurgens accepit puerum.* pro, qui experrectus assumpsit puerulum, *& matrẽ eius nocte & secessit in AEgyptum. (& erat ibi vsque ad obitum Herodis.)* Ita quòd eadem nocte quũ euigilauit à somno Ioseph, executus est quod monuit angelus. *vt adimpleretur quod dictum est à domino per prophetam dicentem.* Oseæ. 11. *Ex AEgypto vocaui filium meum.* Vbi aduerte, quòd hæc authoritas ad literã loquitur de populo Israel. quẽ deus appellat filiũ suum nõ solũ ibi, sed Exodi quarto. Filius me⁹ primogenitus Israel. Matthæ⁹ autem euangelista in mystico sensu dixit impleri hãc scripturã de Christo: sicut Ioannes euangelista dicit impleri scripturam, Os non comminuetis ex eo, quia non fregerunt crura Christi. *Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis.* Facto, non intẽtione illudendi fefellerũt ipsum. *Iratus est valde. Et mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem. & in omnibus finibus eius à bimatu & infra.* Seu, & inferius, vt in Græco habetur. Ex historia euangelica certum est, quòd hæc Hærodis iussio nõ fuit statim post egressum Magorum, sed post præsentationẽ Christi in templo & fugã Ioseph in Aegyptũ: dicente tunc angelo, futurũ est enim vt Herodes quærat puerũ ad perdendũ eum. Ex his est

enim constat ꝙ Herodes non est vsus diligentia in recessu Magorum à Bethlehem ad sciẽdum quò iuerint: nam à recessu Magorum vsque ad tempus occisionis Innocentiuum fluxerunt ad minus triginta dies. & ex rationabiliter superius dictis fluxerunt ferè duo anni dicente Euangelista, à bimatu & inferius secundũ tẽpus quod exquisierat à Magis. Hoc enim apertè significat ꝙ ferè bienniũ fluxerat ab apparitione stellæ: alioquin nõ dixisset secundũ tẽpus quod exquisierat à Magis. ¶ Quare aũt tãto tẽpore distulerit Herodes occisionẽ infantũ, nescitur. Certa tamẽ est tanta Innocentũ clades non solũ ex euangelio Matthæi, sed etiã ex libris gentilium. Refert enim Macrobius libro Saturnalium secundo, ꝙ quũ Augustus audisset inter pueros, quos in Syria Herodes rex Iudæorũ intra bimatũ iussit interfici, filiũ quoque eius occisum, ait: melius est Herodis porcũ esse quàm filium. Et hæc ideo attulerim, vt sciant etiam incredu li nõ fuisse ab euangelista seu Christianis confictum aduentum Magorum in Hierusalẽ, inquirentium vbi est qui natus est rex Iudæorum: vt si non credunt euangelistæ, credãt effectui necis bimorũ patratæ ab Herode: vt Macrobius testatur. ¶ Nec mireris nouitie, ꝙ Macrobius dixerit in Syria: quia Iudæa pars est Syriæ. Prętulit autem Augustus porcum filio, quia Herodes pepercisset porco: vtpote seruans ritum Iudæorum abstinẽtium à porcis. ¶ Nec obstat ætati bimatus, quòd mõstrantur ossa esse illorũ innocẽtum, tum testificantia ætatem maiorem, tum quia non cõstat huiusmodi ossa esse illorum innocentũ, quanuis deuotio fidelium illa veneretur. Tũ quia possibile fuit, vt aliqui essent ibi innocentes futuri proceræ staturæ, ac per hoc extunc habentes maiora ossa, quàm communes homines. *Secundum tempus quod exquisierat*, pro, exactè cognouerat, *à Magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem, vox in Rhama audita est, ploratus & vlulatus multus. Rachel plorans filios suos: & noluit consolari, quia non sunt.* Hæc quoque prophetia scripta Hieremiæ. 33. secundum sensum mysticum introducitur ab euangelista impleta. nam secundũ sensum literalem refertur captiuitas decem tribuum olim facta, promittendo futuram consolationem, quæ adhuc non est adimpleta: adhuc siquidem reliquiæ Israel non sunt saluatæ. Textus enim ille perspicuè loquitur de captiuitate Israel: hoc est, decem tribuum, quæ appellantur Ephraim. Propterea siquidem inducitur Rachel plorãs filios suos, qm̃ Ephraim ex Rachele descẽdit. Mysticè aũt Rachel dicitur

tur mater istorũ infantiũ, quia sepulta est iuxta Bethlehẽ: vt patet Gen. 35. per hoc enim dicitur mater Bethlehemitarũ. ¶ Et aduerte, ꝙ in textu Græco habetur sic. Vox ĩ Rhama audita est: lamentatio & ploratus, & luctus seu eiulatus multus. Rachel plorãs filios suos: & noluit cõsolationẽ admittere, propterea ꝙ non sunt: hoc est, quia mortui sunt, vel quia antequã vitæ vsum haberent, mortui sunt. Ad literã autẽ apud Hieremiã significatur, quòd filij sui nõ sunt: quia non sunt secundũ esse populi, sed dispersi in seruitutẽ. *Defuncto autem Herode.* Mors Herodis fuit tertio anno post Christi natiuitatẽ: vt colligitur ex supputatione annorũ. Christus enim natus est. 42. anno imperij Cæsaris Augusti: qui superuixit annos. 15. nã imperauit. 57. annos, mẽses sex, & dies duos, & paulo plus: vt inquit Iosephus. & mors Cęsaris Augusti fuit tẽpore quo Annius Rurfus erat gubernator Iudęę. Ita quòd oportet hos quindecim annos distribuere in tres gubernatores Iudææ: scilicet Anniũ Rufum, Marcũ, & Copiniũ. & vt videtur sonare Iosephus etiã aliquid Cyrini, qui præsidebat toti Syriæ: & in decẽniũ principatus Archelai & in reliquũ vitę Herodis. Supputãdo siquidẽ pro rectoribus & principatu Archelai duodecim annos, nõ nisi tres supersunt vitæ Herodis post natiuitatẽ Christi: si tamen tantũ vixit. Quocirca si Christus nõ fuit in AEgypto, nisi vsq; ad obitũ Herodis, quarto ætatis suæ anno reuersus est in terrã Israel. *Ecce angelus domini apparuit.* pro, appa ret, *in somnis* Ioseph *AEgypto: dicens, Surge & accipe puerum.* pro, excitatus assume puerulum, *& matrem eius: & vade in terrã Israel Defuncti sunt enim.* Aut numerus pluralis ponitur pro singulari: aut defuncto Herode, alij quoq; cõplices defuncti significãtur. *Qui quærebant animam pueri.* pro, puerili. *Qui consurgens accepit puerum.* pro excitatus autem assumpsit puerulum, *& matrem eius & venit in terram Israel.* Non explicat certam ciuitatem: sed terram promissionis. *Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo.* Archelaus nunquàm fuit rex sed appellatur regnare nõ tituloregio, sed potestate regia. *Timuit illò ire.* Hinc apparet quòd Ioseph intẽdebat ire in Bethlehẽ, aut aliquã aliam ciuitatem sortis Iudæ: computando etiã Hierusalẽ in ea tanquã caput regni Iudææ, comprehẽdentis sortẽ Iudæ & aliquid Beniamin. *Et admonitus.* Deest, oraculo. Legendum est. *Et oraculo admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ. Et veniens habitauit in ciuitate quæ vocatur Nasareth.* Nota quòd Nasareth debet scribi nõ per z, sed per s: quia in Hebræo scribitur per s. Et

multum

multum interest Nasareus & Nazareus: quia Nazareus est nomen religiositatis, à separatione dictũ. vnde in veteri testamento appellantur Nazarei, tanquàm segregati deo: de quibus scribitur Nu. 6. Nasareus autẽ nomẽ est patriũ à ciuitate Nasareth. & deriuatur à flore seu germine seu stirpe. vnde Christus Nasareus appellatus est. *vt impleretur quod dictum est per prophetas.* Ex quo nullum nominauit prophetam, testimonium sensus magis quàm verbi videtur afferre. Christus enim stirps, germen & flos totius sanctitatis fuit à prophetis prænunciatus.

CAPVT III.

IN diebus autem illis. Transit euãgelista ab infantia Iesu Christi ad ætatem perfectam trigesimi anni eiusdem. Ita quòd dicendo in diebus illis: demonstrat annum quintumdecimum imperij Tiberij Cæsaris: vt Lucas dicit. ¶ Tacet autem conuersationem & opera Iesu Christi intermedio tempore, quia communis fuit illius conuersatio: & habebatur tunc sicut cæteri homines. *venit.* Præsentis est temporis. Non à regione longinqua, sed à solitaria vita. *Ioannes Baptista.* Ioãnes nomen fuit proprium. Baptista autem cognomen, ex eo quòd primus instituit baptismum. ¶ Magna Iesu humilitas, qui baptistę nomen perpetuum detulit nuncio suo (ad confundendum humanum perpetui nominis appetitum) quum tamen ipse Iesus esset pater totius mũdi per baptismum, & Ioannis baptismus breuissimo duraturus esset tempore. *Prædicans.* Ecce ad quid venit, ad officium prædicationis. *In deserto Iudeæ.* Locus prædicationis est. *Et dicens: Pœnitentiam agite.* Materia prædicata describitur in genere, continens duo. Primò quid esset agendum: dum dicitur. pœnitentiam agite. vbi admissorum criminum pœnitendo præcipitur. Interpres carens Latino verbo simplici (scilicet pœnitere) dixit pænitentiam agite. Secundò rationem pœnitendi dicendo. *Appropinquabit.* pro, appropinquauit, *enim regnum cælorum.* Regna terrena visa sunt & continua experientia hominibus nota: regnum verò cælorum (quod idem est cum regno dei & regno Christi) quod in secundo Christi aduentu manifestum palàm omnibus erit, valde distabat tempore veteris testamenti. Distabat enim tempore, notitia, affectu, & accessu: sed quando verbũ caro factum est, tunc incœpit regnum celorum aperiri, tunc homo assumptus in deum primo beatus fuit secundum partem superiorem animæ. Et ideo quando Ioannes Baptista prædicabat, iam regnum cœlorum appropinquauerat, nõ tamen adhuc aduenerat:

uenerat: quoniam regnum dei non venit vſque ad Chriſti mortem & reſurrectionem. In morte quidē, dicente ipſo latroni: hodie mecum eris in paradiſo. In reſurrectione autem: dicēte ipſo, data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. & iuxta quòd prædixerat, non bibam de hoc genimine vitis, donec vobiſcum bibam in regno patris mei. quando iam homo beatus etiam ſecundum corpus fuit. Et cum omnibus adhuc non aduenit palàm vniuerſis regnum dei: ſed cōtinuè oramus, adueniat regnū tuū. ¶ Ideo pœnitentialem vitam aſſumite, quia non terrenum, ſed cœlorum regnum, manifeſtandum, diligēdum, acquirendū, poſſidendumque appropinquauit. Vbi aperte ſignificat pœnitētialem vitam eſſe medium ad poſsidēdum regnum cælorū. Et percutit Ioannes Baptiſta hac noua prædicatione Iudæorum frontem. Ac ſi apertè diceret: Hactenus audiſtis Prophetas prædicātes regnum terrenum (nam & Moyſes, & alij Prophetæ, fœlicitatem terreni regni Iudęis ſi iuſtè vixiſſent, promiſerant) nouum ego affero nuncium: prædico vobis, quòd cælorum regnum iam appropinquauit, pœnitentia acquirendum. *Hic eſt enim, de quo dictum eſt per Eſaiam Prophetam dicentem.* Non ſufficit Euangeliſtæ ſimplex narratio præcurſoris: ſed ipſum probat antiquo Eſaiæ vaticinio ca. 40. *vox clamantis in deſerto.* Non enſis, non ſceptrum, non clauis, non baculus aut virga, ſed vox. Et eſt ſenſus, quòd Ioannes quantum ad officium eſt vox: hoc eſt habet non gladij, &c. ſed vocis officium. Sed non eſt vox præconis in exercitu, aut in plateis ciuitatum, nec vox cantoris: ſed vox clamantis, manifeſto grandiq; ſono, in deſerto, loco pœnitentiali: dicendo, *Parate.* in veſtris mentibus, affectibus, & operibus.

Viam domini. per quam ingrediatur ad veſtra corda. *Rectas facite ſemitas eius.* Duo iubentur: rectificatio, & apparatus viarum. Rectitudo tollit quicquid tortuoſum eſt: apparatus facilitatem præbet itineris. ad ſimilitudinem ſiquidem viarum in terra deſcribuntur viæ animi. Vbi apparet officium Ioannis Baptiſtæ prædictum ab Eſaia, præparatorium animorum ad cognoſcendum ac ſuſcipiendum Meſsiam. *Ipſe verò Ioannes habebat veſtimentum de pilis camelorum.* pro, cameli. *& zonam pelliceam circa lūbos ſuos, eſca autem eius erat locuſtæ & mel ſylueſtre.* Deſcribitur authoritas Ioānis, à qualitate tum veſtitus, tum victus. hęc enim voluntaria præ ſe ferunt hominem, humana omnia cōtinentem. ¶ Animalia quæ locuſtæ nominantur, inter munda Iudęis cōputātur clarè, Leui. 11. & propterea ex parte legis, nihil ꝓhibet intelligere

telligere quòd illis vescebatur Ioannes. Solùm obstat quòd nō crudæ sed coctæ videntur in vsum sibi assumi locustæ: coctū autem aliquid sumere in deserto, luxuria est: vt Hieronymi tépora testantur. Propter quod suspicor æquiuocum nomen esse ad animalia illa & radices, vel summitates teneras virgultorum seu ramusculorum, seu aliquid eiusmodi quo crudo vescimur. Quia tamen videmus cancros marinos paruulos manducari crudos, non est ab opinione alienum, vt etiam locustis tenellis crudis vescerentur ibidem pauperes: ac per hoc Ioánes Baptista. *Tunc egrediebatur ad eum Hierosolyma, & omnis* Iud*æa*, *& omnis regio circa* I*ordanem*. Concursus populorum ad prædicationem & baptismum Ioannis describitur ex tribus locis: scilicet, ex ciuitate Hierosolymitana, ex terra sortis Iudæ, quæ appellatur Iudæa: & ex regione circa Iordanem, quam multarum tribuū sortes participabant. Tota autem Iudæa & regio circa Iordanem dicitur, non quòd singuli nullo excepto, sed quia feré omnes concurrebant.. *Et baptizabantur*. Remansit apud Latinos in Ecclesiasticis mysteriis dictio Græca. deberet dici, & abluebantur. ¶ Nō solùm nouam inchoauit Ioannes prædicationem, prædicando appropinquauit regnum cœlorum, sed nouum inchoauit factū: scilicet baptismum: à quo Baptista cognominatur, vt dictū est. Ambo hæc noua attulit Ioannes. *Ab illo in* I*ordane*. Ipsemet Ioannes ministerium abluendi exercebat in Iordanis flumine. *Confitentes peccata sua*. Profitebantur se peccatores. & in signū quòd pœnitentes essent, offerebant se abluendos à Ioanne, tanquam exterior ablutio esset quædam professio pœnitentiæ, & mundæ deinceps vitæ ducendæ. *Quum vidisset autem*. Descripto prædicatore, & prædicationis materia in genere, subiungit quanta authoritate ac libertate Ioannes prædicauerit, ex quadá materia prædicata primatibus. *Multos*. Non enim omnes, sed aliqui ex Pharisæis & Sadducæis susceperunt baptismum Ioannis. ¶ Ex Pharisæis & Sadducæis. Nomina sunt sectarum inter Iudæos. Vtraque professioné facit iustæ vitæ, sed Sadducæi errabant in fide immortalitatis animæ. Pharisæi autem errabant circa veritaté bonorum morū, vtpote auari, hypocritę, & vani: vt patet in euangelica historia. Verùm Sadducæorum error erat ex secta: Pharisæorum autem ex particularium personarum affectibus corruptis, multi enim Pharisæi erant viri boni. *Venientes ad baptismū suum, dixit eis. Progenies viperarum*. Appellat vtrosque progenies viperarum, quia vtrisque cómune erat esse genitos ex

tos ex venenosa instructione. *Quis vobis demonstrabit*. pro, demõstrauit, *fugere à ventura ira*? Et est sermo admiratiuus. Ita quòd non est sensus, quis vobis demõstrabit: quasi dicat nullus. sed est sensus, quis tantũ apud vos valuit quòd demonstrauit vobis, vt fugeretis à ventura ira? Loquitur Ioannes vsitato admirãtium modo. Quum videmus enim homines assuetos malis moribus solitos viuere secundum pertinacias suas, mutari statim ad pœnitentiam: admirantes dicimus, quis vos ad hoc conduxit? intẽdentes per hoc dicere, quòd mirum est, quod vos ad hoc veneritis: magnus artifex fuit, qui vos commouit ad hoc. Ad hũc sensum directè tendit assimilatio ad genus viperarum. nam ratio admirationis est, quòd vos qui à patribus velut naturali propagatione estis infecti, acquieueritis demonstratori viæ rectæ. Ac si apertè diceret: apud vos genitos secundũ doctrinam malos, quis tantùm valuit, quòd demonstrauit vobis, &c. Huc directè tendit, quæ subditur fuga à ventura ira. Neutri timebãt pœnas alterius vitæ. Sadducæi quidem, quia non credebant illas: Pharisæi verò, quia iustos se existimabãt. Et propterea admiratur Ioannes, quis tantùm apud vos valuit, vt monstraret vobis timendas à vobis, & fugiendas esse pœnas venturæ iræ? Vocatur ira punitio, vẽtura simpliciter & absolutè: hoc est, nõ præsentis, sed venturi sæculi. Et in hoc commendatur Ioannis libera authoritas, quòd Pharisæos & Sadducæos (qui erãt velut optimates & primi respectu aliorum) non blando sed reprehensiuo sermone monuit, arguens venenosæ vitæ, & simul declarans quàm difficile ac admirabile est, quòd aliqui eorum conuertantur ad veram pœnitentiam. *Facite igitur fructum dignum pœnitentiæ*. Ex quo venistis profitentes vos peccatores suscipiẽdo baptismum, oportet consequenter vos facere, non dicere, non monstrare fructum humani operis dignum pœnitentia. si professus esses militiam, oportet te facere fructum dignum militia: si ascitus es in Senatorem, fac fructum dignum senatoria dignitate. similiter quia profitemini pœnitentiam, facite fructum dignum pœnitentia. Est autẽ fructus pœnitẽtia dignus perseuerare in operibus pœnitentiæ, nihil contra pœnitentiæ professionem admittere, facere deo satis pro peccatis commissis. *Et ne velitis*. pro, ne cogitetis, *dicere intra vos ipsos, patrem habemus Abraham*. Hinc insinuat Ioannes communem errandi occasionem, tam Pharisæis, quàm Sadducæis, fuisse fiduciam in genere Abrahæ. tanquam putauerint vtriq;, quòd promissio facta à deo Abrahæ de cura, & salute filio-

te filiorum non sineret eos perire. *Dico enim vobis, quoniã potens est deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Fides quòd deus curã haberet filiorum Abrahæ ne perirent, erat quodammodò vera, & quodammodo falsa. nam erat vera quantum ad vniuersitatem filiorũ Abrahæ: falsa autem, quantum ad singulos, vt patet. Rursus erat vera quantum ad Abrahæ filios secundũ spiritum, hoc est imitatores fidei Abrahæ: falsa autem, quantum ad Abrahę filios secundũ carnem: vt patet ad Rom. 4. & 9. Et propterea Ioannes supponit cum Pharisæis & Sadducæis verum esse, quòd filij Abrahæ non peribunt, sed vos & similes etiam si omnes essetis tales, peribitis: & deus ad implẽdam promissionẽ suam potens est ex lapidibus suscitare filios Abrahæ. Et intendit ꝙ litera sonat, & mysteriũ ꝙ vobis carnalibus filiis Abrahæ pereuntibus, deus tanquam ex lapidibus suscitabit ex ethnicis & idololatris filios Abrahę. Quod impletum videmus. ¶ Et Abrahæ, datiui est casus. *Iam enim securis ad radicem arboris posita est.* Probat Ioannes vanam esse fiduciam salutis eorũ in hoc, quòd sunt filij carnales Abrahæ, ex imminenti excidio Hierosolymitano. Aduerbium, iam, aduenisse tempus significat, quo securis posita est ad radicem arboris, proculdubio ad excidendũ illam. Metaphoricus iste sermo de posita securi ad excidendũ arborẽ, non refertur ad excidium singulorum hominum reproborum: quoniam ab initio semper fuit securis ad radicem arboris huiusmodi posita, & non nunc de nouo imminet. Ioãnes autem dicit, quòd nũc securis apposita est, ac si apertè diceret. Hactenus tolerati estis, expectati estis velut arbor ad faciendũ fructum, sed iam tempus venit, quo velut arbor infructuosa, excidẽda est gloria gẽtis vestræ, templum vestrum, celsitudo vestra. Iã enim posita est securis ad radicem arboris, ad excidendũ radicitus cultum templi Iudaici. non erit hoc excidium sicut alterũ (quod. 70. tantùm durauit annis) sed ad radicem posita, vt in æternum non reuiuiscat. Vnde & non dixit, & iam securis incœpit excidere: sed deposita est, tam propinquum est excidium vestrum, quàm propinqua est excisio arboris, cui securis apposita iam est, vt excidat non obstante, quòd gens ista sit filia Abrahę.

Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. pro, exciditur, & in ignẽ mittitur. Tangit rationem imminentis excidij, ex similitudine arborum: quia omnis arbor nõ proferens fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur. Communem affert conditionem arborum, ex quibus expectatur

ctatur fructus: quòd si non faciunt fructum bonum, cõsueuerũt excidi, & in ignem mitti. vt hinc intelligant Pharisæi & Sadducæi causam excidij suæ gentis, quia non facit fructum bonũ. populus enim hic labiis me honorat, cor autẽ eorũ lõgè est à me.

Ego quidem baptizo vos in aqua, in pœnitentiã. pro, ad pœnitentiã. Tandem principale intentum per Ioannis prædicationem aperitur. scilicet quòd testimoniũ perhibuit de Christo. Hoc enim (vt Lucas testatur) fuit postquã Ioannes in tantã emerserat authoritatem, ac reputationem, vt existimarent ipsum esse Messiã. ¶ Comparatiuè verò Ioannes testatur de Christo, comparãdo personam ac officium. Et quo ad officium ponit differentiã magnã: dicendo, ego baptizo aqua ad pœnitentiã, non in remissionẽ peccatorũ, sed in professionẽ pœnitentiæ: ita quòd baptism⁹ meus est ablutio corporalis, tanquã signum quoddã profitentiũ pœnitentiã, profitentiũ se pœnitere peccatorũ suorum. Quo ad personã autẽ. *Qui autem post me.* ordine tẽporis, immediatè *vẽturus est.* ad prædicandũ. *Fortior me est.* Fortitudo ad sustinendũ, & ad vincendum est. Ioannes fortis quidẽ fuit, & sustinendo mala, & vincẽdo ea, quæ mũdi, & quæ diaboli erãt: sed Christ⁹ fortior tũ sustinẽdo mala, tum debellãdo aereas potestates, vincẽdo mundũ, superãdo mortẽ. *Cuius nõ sum dignus calceamẽta portare.* Nõ solũ fortior me est, sed tantũ præstat mihi, vt ego non sim idoneus minister eius ad vile officiũ, scilicet portare calciamẽta ei⁹. Intẽdit enim ad literã describere excellẽtiã Christi, supra se multo maiorẽ excellẽtia principis respectu ei⁹, qui nõ est idoneus ad portãdũ eius calceos. *Ipse vos baptizabit in spiritusancto.* Inchoauerat differẽtiã officij: & interposita differẽtia personæ, modo ꝓsequitur differentiã officij. Dixi, ego baptizo aqua ad pœnitentiam, ille autem baptizabit vos (pronomen, vos, declarat, quòd baptizati à Ioãne, erant baptizandi baptismo Christi) spiritusancto. Quanta differentia est inter abluere exterius corpora, & abluere interius animos, tanta est differẽtia inter baptismũ meum, & baptismum illius. abluere enim spiritusancto, est abluere, mũdare atque sanctificare spiritũ, nõ corp⁹. *Et igne.* Duplex est sensus. Alter significans solẽne principiũ ablutionis totius humani generis celebratũ in die pẽtecostes, quãdo aduenit spiritussanctus in specie ignis, &c. Iste sensus magnũ fundamẽtũ habet super verba domini Iesu in die ascẽsionis. Act 1. Ioãnes baptizauit aqua, vos aũt baptizabimini spiritusãcto, nõ post multos hos dies. hæc verba mõstrant distingui contra baptismũ

Ioannis

Ioãnis è regione baptiſmũ pẽtecoſtes, qui fuit in ſpiritu & igne ad ſenſum. ¶ Alter ſignificãs baptiſmũ tribulationis. nã ſingularißimus totius ablutionis mod' à Ieſu Chriſto inferẽdus, mũdo deſcribitur per ſpiritũſanctũ, & ignẽ tribulatiõis: dicẽte poſtmodũ ipſo, qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucẽ ſuã, & ſequatur me. & ecce mitto vos ſicut oues inter lupos: & eritis odio omnibus hominibus propter nomẽ meũ. & oẽs qui piè volũt viuere in Chriſto, perſecutionẽ patiẽtur. *Cuius vẽtilabrũ in manu eius: & permundabit aream ſuam: & cõgregabit triticũ in horrcũ ſuũ. paleas, pro paleã, autẽ comburet igne inextinguibili.* Non ſufficit Ioanni prædicare Chriſti officium ſecundum primum aduentum: ſed prædicat etiam officium eius in ſecundo aduẽtu, ad ſimilitudinem ventilantis triticum in area, ſecernendo triticum à palea, & triticum in horreum congregãtis, paleas autem comburentis. Vbi manifeſtè deſcribitur officium Chriſti iudiciarium. tunc enim iuſtos ſeparabit ab iniuſtis: & illos quidem congregabit in vitæ æternæ horreum, iniuſtos autẽ tradet igni inextinguibili. ¶ Nota inextinguibili cõtra negantes ſupplicia iniuſtorum æterna. ignis enim inextinguibilis æternus eſt. Et appoſuit, inextinguibili, ad differẽtiam ignis tribulationis in præſenti vita: de quo dixerat, baptizabit ſpirituſancto & igne. Ac ſi apertè dixiſſet, iuſtos purgabit igne qui extinguitur, ſed iniuſtos comburet igne inextinguibili.

Tunc. Quum Ioannes prædicabat pœnitentiam, & baptizabat, & annunciabat venturum poſt ſe Chriſtum. *venit Ieſus.* præſentis eſt temporis. Non mittit pro Ioanne vt veniret ad ſe baptizandum, ſed ipſe Ieſus venit ad Ioannem. *A Galilæa.* Nomen eſt prouinciæ. *Ad Iordanem.* fluuium. *Ad Ioannem vt baptizaretur ab eo.* Ieſus nulla indigens pœnitentia (quia abſq; peccato omnino erat) ſicut ſuſcepit carnem ſimilem carni peccati, ita ſuſcepit baptiſmum ſimilem baptiſmo pœnitentium, fecit profeſſionem ſimilem profeſſioni pœnitentium. vnde & ſtatim poſtea cucurrit ad ieiunandũ. Et hoc vltra ſecretum myſterium, quo baptiſmo ſuo contulit aquis vim regeneratiuam. ex huiuſmodi enim tactu ſanctificatæ, hoc eſt habilitatæ ſunt aquę omnes (ita quòd nõ oleum, non vinum & alij liquores) ad hoc, quòd ſint materia baptiſmi Chriſtiani. *Ioannes autem prohibebat eum. dicens, ego à te debeo, pro, opus habeo. baptizari: & tu venis ad me?* Hinc apparet ꝙ Ioannes etſi non prius, tamen tunc (quũ Ieſus petiit baptizari, antequam baptizaret eum) cognouit Ieſum eſſe

ſum eſſe Meſſiam filium dei: alioquin non dixiſſet, ego à te debeo baptizari, ac per hoc (vt apud Ioannem euangeliſtã ipſe teſtatur) vidit ſpiritumſanctũ in ſpecie columbæ ſupra Ieſum tũc, ſcilicet antequam baptizaret eum: quia in hoc ſigno aſſerit ſe cognouiſſe eum, hoc eſt, quòd ille homo eſſet Meſsias filius dei. ¶ In Græco habetur, mihi opus eſt, vt à te baptizer, vbi legimus, ego à te debeo baptizari. Et ſecũdũ vtrãque literã quæſtio oritur, an fuerit executioni mandatũ hoc debitũ ſeu neceſſariũ: an ſcilicet Ioannes aliquando fuerit baptizatus à Chriſto, vt ipſe dicit opus eſſe. Solutio eſt certũ eſſe, quòd Ioannes indiguit ablui ſpiritualiter à Chriſto: tũ ratione originalis peccati, quod adhuc erat in Ioanne quo ad reatũ pœnæ: propter quod clauſa erat etiã ei ianua paradiſi: tum ratione venialis peccati. & conſtat de facto Ioãnem fuiſſe baptizatum ſpiritualiter à Chriſto. Certum quoque eſſe, quòd Ioannes non fuit exemptus ab vniuerſali lege de ſuſcipiendo baptiſmũ Chriſti: ſicut non obſtãte ꝙ fuerit ſanctificatus in vtero tam ipſe quàm Hieremias, ſubditus fuit legi circuncißionis. Et propterea verè dixit etiam de ſacramentali ablutione, ego à te debeo baptizari. Sed incertũ eſt, an de facto Ioãnes fuerit poſtea baptizatus in aqua à Chriſto, an præuentus carcere & martyrio migrauerit abſque baptiſmo aquæ. *Reſpondens autem Ieſus dixit ei, ſine.* Cenſuerat Ioãnes deducere vt ipſe baptizaret Chriſtum, & quia rectè iudicauerat (verè etenim indecẽs eſt abſolutè loquẽdo, vt homo quicũque baptizaret dominum Chriſtum) ideo Ieſus non dixit fac, ſed ſine, permitte hanc indecentiam, abſolutè. *Modò.* Dicendo modò, tacitè inſinuat ꝙ poſtea fiet quod dicis, ſcilicet tu baptizaberis à me, ſaltem effectu. *Sic enim decet nos implere omnem iuſtitiã.* Si diceret ſic enim decet me, ſignificaret ſic, id eſt, humiliter: ſi diceret, ſic enim decet te, ſignificaret ſic, id eſt, parẽdo vel exequẽdo miniſterium tuum. Sed dicendo, ſic enim decet nos, rationẽ reddit ab eo quod eſt cõmune vtrique, ab eo quod decet vtrũque. Et directè ſatisfacit indecentiæ exiſtimatæ à Ioanne: dicendo, Sic, ſcilicet ſuſcipiendo à te baptiſmũ, decet nos ambos implere opere ſtatutam à deo iuſtitiam omnem, communẽ mihi & tibi. Dum baptizatur ſiquidem Chriſtus à Ioanne, impletur iuſtitia miniſterij, non verbi, ſed operis Ioannis verſus Chriſtũ: quia debebat ſecũdum diuinum ordinem baptizare Chriſtum. Impletur quoque iuſtitia operis Chriſti ad Ioãnem. nam & ſecundum diuinam diſpoſitionem debebat Chriſtus voluntariũ

ſubire baptiſmum à Ioanne. Et in hoc adimpleta eſt nõ aliqua ſed omnis iuſtitia communis vtrique: nullum ſiquidẽ ſuperfuit opus iuſtitiæ conſummandum ab vtroque ſimul: quãuis ſuperfuerint officia verborum. ¶ Vel ſic, exequendo ſcilicet diuinã ordinationem, decet nos, & me, & te, implere omnem iuſtitiã, omne debitum. vnde & poſtea dixit: Filius hominis vadit, ſicut ſcriptum eſt de illo. *Tunc dimiſit.* pro, dimittit *eum.* Permiſſiuẽ Ioannes miniſterium hoc impleuit. Et propterea non dicit euãgeliſta, tunc acquieuit aut baptizauit, ſed dimiſit illum (Ieſum) baptizari à ſe Ioanne. *Baptizatus autem Ieſus confeſtim aſcendit de aqua.* Non ergo per aſperſionẽ aut deſuper effuſionem, ſed per immerſionem ſeu ſubmiſſionem corporis baptizatus eſt Ieſus à Ioanne. *Et ecce aperti ſunt ei cœli, & vidit ſpiritum dei deſcendentẽ ſicut columbam, & venientem ſuper ſe. Et ecce vox de cœlo dicens: hic eſt filius meus dilectus.* Tria hæc mirabilia (ſcilicet ꝙ aperti cœli, ꝙ columba viſa, ꝙ vox de cœlis) declaranda ſunt priùs, qualia ad literam fuerũt, & deinde quorſum. ¶ Quòd non fuerit corporalis apertio cœlorum, declarat pronomen, ei, ſignificans, ipſi Chriſto non in ſeipſis cœli aperti ſunt, hoc eſt, ꝙ apparuerũt Chriſto cœli ad ſimilitudinem apertorum. vnde & Marcus expreſſè dicit, ꝙ vidit cœlos apertos. Formata eſt enim ſpecies ſeu ſimilitudo quædam aperturæ ſenſibilis, in quam intuens videbat cœlum tanquam apertum. ſicut de beato Stephano Actu. 7. dicitur, ꝙ intendens in cœlum, dixit, ecce video cœlos apertos. Aperti autem apparuerunt cœli, vt appareret è cœli penetralibus deſcẽdere ſpiritumſanctũ in ſpecie columbæ, & vocẽ exire, tu es filius meus, &c, ſicut cœlũ apertũ eſt Stephano vt videret in cœlo Chriſtum ſtantẽ pro ipſo, velut ducẽ prælij. Cœlũ apertum nullus ſcribitur vidiſſe, niſi Chriſtus: columba ſcribitur viſa à Chriſto, & à Ioanne baptiſta: vt patet Ioan. 1. Vox ſcribitur facta, ſed indefinitè relinquitur à quo, aut quibꝰ audita ſit. ¶ Et de viſione quidẽ colũbæ (ſi tã Ioãnes quàm alij euãgeliſtæ ordinẽ rei geſtæ narrant) cõſtat, ꝙ priùs fuit viſa à Ioanne quàm à Chriſto: quia à Ioanne ſcribitur viſa ante baptiſmũ: quia qui miſit eum baptizare, dixit ei, ſuper quẽ videris ſpiritum vt colũbam, &c. & ipſe Ioannes in hoc cognouit primò perſonã Chriſti: quia neſciebat eum, ſed ex columba cognouit. conſtat autẽ quòd cognouit ante baptiſmum, dicendo, ego à te debeo baptizari. Alij autem euãgeliſtæ ſcribunt baptizato Chriſto viſam columbam à Chriſto. Quocirca ſi alij euangeliſtæ non narrant

poſtea

postea illud quod prius factum est (quia Ioãnes ordinẽ historiæ magis seruare videtur) ista colũbæ apparitio priùs visa est à Ioanne instãte à Christo pro baptismo: & deinde ab ipso Christo iã baptizato. Et vterq; vidit columbã secundum actum descendendi, & terminãtis descensum ad manẽdũ super caput Christi. Et quũ oẽs euãgelistæ vtantur dictione similitudinaria (sicut, tanquã, quasi, seu specie colũbæ) significatur ꝙ nõ fuit colũba, sed similitudo columbę: sicut quũ apparuit spiritussanctus super apostolos in igneis linguis, nõ fuerunt veræ linguæ, neque fuit verus ignis, sed similitudo igneæ linguæ. Et quia euãgelica historia specificat eos qui viderũt colũbã fuisse, duos (scilicet Christũ & Ioãnẽ) ideo intelligo ꝙ ipsi soli viderunt columbã. ¶ A quibus autẽ audita fuerit vox, incertum est. nã Marcus & Lucas dicunt vocẽ illã directã ad Christũ, tu es filius &c. Matthę' describit illã in tertia persona. Hic est filius meus: nec vtrũque, sed alterum tantũ gestũ est. Et rationi cõsentaneum est, vt sicut cœlũ apertum est ei (scilicet Christo) & spiritussanctus descendit super ipsum, ita vox patris directa quoque sit ad ipsum, tu es filius meus. Ita ꝙ Matthæus sensum rei dictæ tacita directione vocis scripsit, dicendo, hic est filius meus. nã dicẽdo tu es, significatur etiã, ꝙ hic est filius meus, &c. Supposito igitur, ꝙ vox ad Christũ directa est, certum est, ꝙ ab ipso sit audita, & rationabile est, ꝙ à Ioanne & à multis: differenter tamen: quia à Ioanne audita & intellecta: ab aliis autẽ audita quãuis non intellecta, nisi forte à quibusdã perfectioris vitæ. Quemadmodũ vox de cælo, dicẽs, & clarificaui, & clarificabo. Io. 12. à turba audita est vt sonus tonitrui, nõ vt vox significãs illa, clarificaui & clarificabo: ab aliis vt vox angelica, dicẽtibus, angelus locutus est ei. Et quãuis tã colũba quàm vox fuerit effectus torius trinitatis, colũba tamen erat solius spiritussancti signum: & vox fuit solius patris vt loquẽtis. Soli enim patri cõuenit verè dicere Christo, tu es filius meus: seu de Christo, hic est filius meus dilectus. ¶ Gesta sunt autẽ hæc tẽpore baptismi Christi, ad monstrandũ officiũ Christi prædicãtis & redimẽtis mũdũ. Iesus siquidẽ vsq; ad tẽpus sui baptismi cõuersatus, & habitus est, sicut vnus de populo: à tẽpore aũt baptismi incœpit exequi officiũ ꝓ quo venerat. Propter qđ Petrus Apo. Act. 1. dixit, oportet vt ex his viris qui nobiscũ cõuersati sũt toto tẽpore quo ingressus & egressus fuit inter nos dominus Iesus incipiẽs à baptismo Ioãnis vsq; ĩ diem, &c. Vbi clarè patet officiũ Christi inchoasse à baptismo Ioãnis.

Quia itaque baptiſm⁹ Chriſti initium erat officij Chriſti, ideo exordium tanti officij conſecratū eſt tot myſteriis. ¶ Et ſingula vtcunque tangendo, tunc cœlum apertū eſt Chriſto, quia officium eius aperturum erat cœlum: tunc apertum eſt illi cœlum, quia tūc officio ſuo manifeſtaturus erat ſecreta cœleſtia, & ſpecialiter myſterium ſacræ trinitatis, quæ tunc primum apparuit nominibus propriis patris, filij, & ſpiritusſancti. Tūc ſpiritus venit ſuper ipſum in ſpecie columbæ, quia tunc inchoabat officiū ſuum ſpiritu animalis mundi volantis non lōgè à terra, ſua cōuerſatione (nam venit filius hominis manducans & bibens, mūdus ab omni peccato, cœleſtibus operibus) nec ſolùm volātis, ſed manſueti, ſine armis extra, ſine felle intus. Diſcite, inquit, à me, quia mitis ſum & humilis corde. & Ioanni ac Iacobo dicētibus, vis dicamus vt ignis de cœlo cōſumat eos, reſpondit neſcitis cuius ſpiritus filij eſtis. venit enim in ſpiritu māſuetudinis vſque ad mortē, nec ſolum tā māſueti, ſed fœcūdiſſimi: quia pater futuri ſeculi veniebat, vniuerſo mundo vtiliſſimus. Tūc vox de cœlo intonuit, Tu es filius meus: quia tūc officio ſuo Chriſtus manifeſtaturus (vt dictū eſt) erat mundo myſteriū trinitatis in propriis nominibus. vnde & ipſe ait, Pater manifeſtaui nomen tuū hominibus: nomen inquā nō quo deus, ſed quo pater diceris. ꝓpterea enim dixit. tu es, ſeu, hic eſt filius meus, nō adoptiuus, ſed naturalis, cōſubſtantialis, dilectus, verè ſupra omnia dilectus. Et quia per pronomē, tu, ſeu hic, demonſtratur ille homo qui vocatur Ieſus, ideo in his verbis nō ſolùm aperitur myſterium filij, & cōſequenter patris, & cōſequēter generationis, qua pater genuit filium, ſed myſterium incarnationis: quoniā ille homo demōſtratur filius dei homo (quod eſt verbum caro) qui dilectus eſt ſecundum deitatem, & ſecundum humanitatē ſupra reliquas creaturas. Et eadem ratione ſubditur, *in quo mihi complacui*. In textu tamen Græco nō habetur pronomē, mihi, ſed in quo cōplacui: quia tunc officium Chriſti erat ad exequēdum & manifeſtandum complacentiam diuinam in ipſo, ad redimendum, reconciliandum & renouandum mūdum, & inſtaurandum omnia quæ in cœlis & in terris ſunt. Hæc eſt ad literā ratio aperti cœli & colūbę, & vocis in Chriſti baptiſmo. Et prę-ter hoc ratio columbæ fuit, vt perſona Chriſti quæ Ioanni erat ignota, cognoſceretur à Ioanne. Et nihilominus ſignificāt hæc baptiſmum Chriſti, quem tunc cōtractu ſuæ carnis cōſecrabat, conferre cœlum apertum, & in fide ſanctæ trinitatis conferre

(ita

(ita ꝙ hic opere monstratum est, quod postea verbis à domino explicatum est, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritussancti, & efficere ex filiis hominum filios dei. Hæc tamē ad mysticum videntur potius spectare sensum, quàm literalem.

CAPVT IIII.

TVnc. statim postquam baptizatus est. *Iesus ductus est* Effectum spiritussancti perspice. non iuit velut sola humana vtens ratione: sed ductus est à spiritusancto, inspirante, regente, & agente ipsum. *In desertum.* Secundum historiam scribitur locus ad vacandum operibus profitentium pœnitentiam, vitam solitariam, vitam contemplatiuam in ieiuniis & orationibus. *A spiritu, vt tentaretur à diabolo.* Coniunctio, vt, non solùm tenetur consecutiuè (quia locum deserti secutura erat tentatio) sed etiam causaliter: quia sicut ad hoc venit vt pateretur: ita ad hoc iuit voluntarius in desertum vt tentaretur. nam nec pati, nec tentari malum est, sed vtrunque pro nobis sponte subiit: & sicut Hierusalem elegit pro loco passionis, ita desertum elegit pro loco tentationis. Est nihilominus desertus locus aptus tentationi: tū ex genere vitæ spiritualis quæ in deserto ducitur, tū ex solitudine. nā dæmō spirituales viros maximè nititur tētare, & solitariis insidiatur: vtpote quibus velut subacto mundo & carne, cōtra solos dæmones pugna restat. ¶ Significanter autē Christus post baptismū desertū ieiunij, orationis & tentationis petit, nō solùm vt sua actione exēplum præbeat nobis quid agēdum est post professionē Christianæ vitæ, sed vt præludia suæ prędicationis exerceat in huiusmodi. propterea enim euāgelista dicit, tunc. *Et quum ieiunaßet* Ieiunium nō est opus ex suo genere bonum (quum sit priuatio alimenti) sed pro tanto est bonū, pro quanto est actus virtutis moralis quæ vocatur abstinentia. *Quadraginta diebus & quadraginta noctibus.* Quantitas tanta ieiunij excedit rationem virtutis moralis secundum humanā rationem: quia dissonat à ratione recta humana, vt homo eligat ieiunium intolerabile naturaliter homini Sed fuit hoc ieiuniū moderatū dispositione diuina. decuit enim vt Christus in ieiunij opere assimilaretur excellentibus ꝓphetis Moysi & Heliæ, quorū vterque ieiunauit spatio. 40. dierum & noctium: & vno tāto ieiunio vniuersam Ioannis baptistæ abstinentiā superaret. Nec elegit extēdere plus ieiunium, ne in dubium verteret verā se habere carnē. Miraculorum autē proculdubio fuit & in Christo & in Moyse & Helia tantum ieiunium: & non vt imitan-

dum,sed admirandum proponitur mundo. *Postea esuriit.* Affirmat euangelista Iesum post ieiunium dierum ac noctium quadraginta esurisse: vt vnde occasionem tentandi diabolus sumpsit,describat. Sed an infra tempus illorum quadraginta dierũ esurierit,vel non esurierit,nihil dicit. Si interim non esuriit,multiplicantur miracula:nam miraculo ieiunij dierum quadraginta adiungitur miraculum,quòd tanto tempore seruatum sit Iesu corpus absque indigentia alimenti. esuries siquidem est naturalis appetitus alimenti sicci animalium,quando indigent alimento sicco:sicut sitis est appetitus alimenti humidi. Et quod magis vrget, adiungitur implicitè quòd Iesus ex tanto ieiunio non est afflictus secundum corpus:quia nõ affligitur corpus ex ieiunio,donec deducatur ad hoc ꝙ indigeat alimento,esuriat & careat alimento:vt experientia testatur. Quocirca si Iesus intra tempus quadraginta dierum non esuriit,consequens est ꝙ non indiguerit alimento,& ꝙ non fuerit ex tanto ieiunio afflictus. Si interim quoque esuriit, cur diabolus non interim tentauit, cur euangelista apposuit aduerbiũ,postea esuriit? ¶ Solutio est ꝙ Iesus ex ieiunio illo afflictus est secundum corpus, indigente corpore eius alimẽto:sed nõ est tantùm afflictus quantũ vis tanti ieiunij naturaliter nata erat affligere,quia nata erat perimere,sed vsque ad certũ terminũ rationi consentaneũ: vt rationabile scilicet seruaretur obsequium illius ieiunij. oportet enĩ corporis hostiam esse rationabilẽ cultum:vt Apostolꝰ testatur ad Romanos duodecimo. Et eadem diuina dispositione qua miraculosè seruatum est corpus in tanto ieiunio,retẽtus est appetitus animalis ab actu esuriendi & sitiẽdi Moderauit itaque diuina dispositio afflictionem & indigentiam alimenti. Retinuit autem appetitum animalem ab actu esuriendi & sitiendi, sicut etiam retinuit ignem ab actu comburẽdi tres pueros in camino ignis. Et ideo euangelista dixit,postea esuriit,ideo diabolꝰ non priùs tẽtauit:sed vbi esurientem vidit ac carẽtem cibo,occasionem opportunam tentandi nactus est. *Et accedens tentator.* In humana specie diabolũ aduenisse significatur; dicendo,& accedens tentator. accedere enim progressiuus motus est. Conuincitúrque ex hoc,ꝙ vniuersa quæ describitur tentatio,foris fuit, non intus. nam integram perfectionem Iesu dedecebat habere intrà cogitationes aut phantasiæ vel sensus motus aduersus spiritum:exteriores autem suasiones ad malum,audire non dedecuit,vt illas vinceret. ¶ Tentatoris autem officium recolito esse

non

non solùm explorare ad sciendum seu experiendum, sed etiam conari ad efficiendum. Sic enim Alcimistæ tentant ad efficiendum aurum: & opifices ad faciendum statuam aliquam ex tali lapide. Sic diabolus tentat ad efficiendum homines similes sibi: præter id quòd explorat quid latet in voluntate & viribus internis. *Dixit ei, Si filius dei es.* Non est intelligẽdum ꝙ diabolus hæc sola verba dixerit, quòd ex abrupto proruperit, dicendo, si filius dei es: sed quòd multis compositis verbis, necessitate panis ad vtriusque sustentationem allegata, suadendo protulerit hanc sententiam, quæ explorationem continet an filius dei sit, ex miraculo quòd solo verbo prouideat efficiẽdo de lapide panem. Audierat fortè diabolus vocem illã, tu es filius meus dilectus in quo complacui: vel saltem audierat Ioannem Baptistam prædicãtem & testificantem, quòd hic est filius dei: vt patet Ioannis primo: sed quum vidit ipsum esuriẽtem carere cibo, dubitauit an ipse esset filius dei. Et propterea experiri voluit hoc miraculo. *Dic vt lapides isti panes fiant.* Scit diabolus quòd sola diuina potentia sufficit ad hoc quòd solo verbo subitò fiat de lapide panis. Et propterea petiit, dic vt lapides isti panes fiant. *Qui respondens, dixit.* Diabolus fingebat se hominem: Iesus non mõstrauit se cognoscere illum, sed tãquam homini respondit, *Scriptum est.* Discamus hinc omnes arma nostra esse sacras scripturas. ideo nanque Iesus omnes has tentationes solis sacris scripturis vicit, vt doceret nos sic pugnare & vincere. nulla enim poterit nos suasio ad malum trahere, si cõsultis sacris scripturis actiones & omissiones nostras direxerimus. *Non in solo pane viuit.* pro, viuet, *homo, sed in omni verbo quod procedit.* pro, egreditur, *de ore.* pro, per os, *dei.* Sententia hæc scripta est Deuteronomij octauo, & sunt verba Moysi ad populum, instruentis illos quòd ideo deus pauit illos manna, vt cognoscerent quòd non in solo pane viuit homo, sed in omni re quæ procedit de ore (hoc est de imperio) dei. Verè enim experti sunt hominem viuere absq; pane, quadraginta annis nutritum non pane sed manna. Hic est sensus literalis illius textus, vbi patet sermonem haberi ad literam non de cibo animæ sed corporis: & dominum Iesum tentatori suadenti, vt panem de lapide efficeret, attulisse sacræ scripturæ authoritatem, quòd vita corporalis hominis non indiget pane: quia non in solo pane viuit secundum corpus homo, sed in omni verbo, hoc est re alia, procedente ex ore, ex imperio dei. Et directè respondet diabolo suadenti necessitatem panis.

quòd panis non est necessarius: quia homo etiam absque pane viuit secundum corpus ex quacunque alia re, quam deus imperat, disponit, dicit fore cibum hominis. Et sic ex hac responsione diabolus nihil explorati habuit, an filius dei esset: sed totus conatus diaboli ad suadendum miraculum de pane delusus est, ostēsa ex diuina sciptura nō necessitate panis ad vitā hominis. Ex qua domini respōsione insinuatur quòd diabolus tētando fundauerat sermonē suum super necessitate panis ad humanam vitam: & hinc intulisse, quòd si fili⁹ dei es, dic vt lapides isti panes fiant. *Tunc.* post descriptam tentationem. sed quantum interfuerit temporis, incertum est. *Assumpsit*, pro, assumit, *eum diabolus.* Non portauit super humerū, sed duxit. sicut inferius cap. 17. dicet euāgelista hic, quòd Iesus assumpsit Petrum & Iacobum & Ioannē: quia ad se traxit ducendo. *In sanctam ciuitatem.* Hierusalem, sanctam, quia deo dicatam ratione templi. *Et statuit eum super pinnaculum.* sumitatē tecti. *Tēpli, & dixit.* pro, & dicit *ei: Si filius dei es, mitte deorsum. scriptum est enim, quia angelis suis mandauit.* pro, mandabit, *de te: & in manibus tollent te, ne forte.* pro, nequando, *offendas ad lapidem pedem tuum.* Similis priori est hæc tētatio exploratiua ab actione manifestatiua Messiæ. Intellexit (& verè sic erat) scriptū esse de Messia, quòd angelis suis, &c. Et propterea Iesum tuētem se sacra scriptura, aggreditur cū armis sacræ scripturæ: vt vel sic exploraret si filius dei esset. Et diaboli suasio tēdebat ad hoc, vt manifestaret Iesus se esse filiū dei hoc miraculo, mittendo se deorsum vidente populo: quia sacrę scripturæ cōgruebat vt hoc signo Messias se manifestaret: vt citat⁹ psalmus testatur. suadebit enim hoc diabolus in specie hominis desiderantis, vt Iesus manifestaret se esse Messiā *Ait illi Iesus.* Dissimulans se nosse tentatorem, respondet dæmoni vt homini. *Rursum scriptum est* Scripturam citasti, scito hanc scipturam nō esse solam, & oportere scripturam scripturæ consentire, extat altera scriptura Deuter 6. dicens, *Non tentabis dominum deum tuū.* Non est opus miraculo hoc, vbi iter ad descendendum per gradus patet: esset enim tētare deum, velle experiri an deus me saluaret si mitterē me deorsum. Ex hac quoque responsione nihil explorare potuit diabolus, quandoquidem Christus respondit nullam esse necessitatem huius miraculi: sed hominem attētare tale opus, esse tentare deum. quod prohibetur in sacra scriptura. *Iterum assumpsit* pro, assumit, *eum diabolus.* Hinc apparet quòd secunda fuit hæc assumptio: per hoc tētatio tertio loco à Matthæo

thæo scripta: verè fuit tertia secundum ordinem rei gestę: alioquin non dixisset euangelista iterum assumit. Vnde Lucas, qui ordinem tentationum non secundum ordinē rei gestæ scripsit, nullo vsus est simili aduerbio aut cōiunctione denotante ordinem rei gestę, sicut Matthęus. *In montem excelsum valde.* Nescitur quis fuerit iste mons. & similiter quantum temporis intercesserit à secūda in tertiam tētationem. *Et ostendit ei omnia regna mundi & gloriam eorum.* Præsentis temporis est ostendit: monstrando digito situs climatū & regnorū (ideo enim duxit ipsum in montem excelsum valde, vt inde posset monstrare) & describendo gloriam eorum. *Et dixit* pro, & dicit, *ei: Hæc omnia tibi dabo. si cadens adoraueris me.* Græca dictio participiū est actiuum præteritum, quo Latina lingua caret. Ita quòd sensus est, Si cecideris & adoraueris me, si à teipso prostratus adoraueris me.

¶ Dissimilis valde est hæc tentatio præcedentibus. nam priores fuerunt exploratiuæ, si filius dei es &c. hæc autem est non ad sciendum si filius dei est, sed ad experiendum si potest allici ad adorādum ipsum dæmonem. Vnde colligitur, quòd in hac tentatione diabolus in humana specie loquens, manifestauit se esse principem mūdi huius, & posse disponere de regnis mundi huius. quod præsumptuosè ac mendaciter dicit. ¶ Non intelligo ego hanc tentationem tendere ad id quod sonat: quoniam non est verisimile, vt diabolus virum tantæ perfectionis, quātam videbat in Iesu, quem nunquam potuit trahere ad minimū peccatum veniale, duxerit tentandum ad tam magnum scelus adorandi dæmonem, credendo aut suspicando, quòd fortè cōsentiet. sciuit enim, quòd nemo repentè fit summus tam in bono quàm in malo, sed paulatim progreditur hominis animus in summū bonorum siue malorum. Sed intelligo quòd occultiore artè tētationem hanc intulerit ad explorandum, si filius dei esset. Considerans enim tentator priores conatus à suggestione, si filius dei es, fuisse vanos, cogitauit occultè idē explorare, tentando de supremo crimine vt. s. se adoraret: vt vel sic prouocaret Iesum ad increpandum tentatorem & dicendum. ego à te debeo adorari, & tu tam insanis, vt petas adorari à me. & sic explorasset ipsum esse filium dei. Sed fefellit eū opinio sua. *Tunc dicit ei Iesus, vade.* pro, abi.) Et deest post me. Legendum est, *abi post me Satana.* Quia diabolus manifestauerat se esse principem mūdi, ideo Iesus non respondet illi sicut homini vt prius, sed expellit eum. Satan Hebræa dictio est: Latinè dicitur aduersarius. & nominauit

uit eum Christus ab officio & actu aduersandi hominis saluti. ¶ Aduerte pro literali sensu, ꝙ bis legimus Iesum vsum hac increpatione, vade post me Satana. Semel expellendo diabolum tentantem: vt tam Matthęus hic, quàm Lucas. 4. scribit. & semel reprehendēdo Petrum: vt patet Matth. 16. Et non est sensus vade post me, hoc est sequere me à tergo: sed quia Satan apud Hebræos sonat aduersantem, nō qualitercūque, sed velut obsistendo coram ante faciē, ideo alludendo ad vocabulū eiicitur ad situm à tergo, in quo nō posit exercere officium aduersandi obsistendo. Hic est sensus literalis: qui vt patet est sensus similitudinarius, sumptus. s. à similitudine corporaliū situū seu positionum. Et significat ad literam secūdum sensum intentum, abi illò vnde non posis aduersari. Ita ꝑ non solū eiicitur ab actu aduersandi, & à situ idoneo ad aduersandum, sed emittitur ad situm cōtrarium, vbi nec posit officium aduersandi exercere, quod est totaliter eiicere aduersariū. Ac si dixisset, abi totaliter à me aduersarie. *Scriptum est enim.* Deute. 6. *Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies.* Nec ex hac respōsione potuit diabolus aliquid habere, ꝙ Iesus esset filius dei: quoniā ex cōmunibus Iesus illū superauit, tacitis iis quæ ei propria erāt. *Tunc reliquit.* pro, relinquit, *eum diabolus.* Cōsummata vniuersa tētatione reliquit eum (vt Lucas explicat) ad tempus cessans à tentatione. *Et ecce angeli accesserunt, & ministrabant ei.* Inducuntur angeli ministrātes ad testificādum illius excellentiam supra angelos: ideo nanque non vnus angelus, qui sufficeret ad cibandum vnum hominem, sed angeli in numero plurali describuntur, non prouidētes sed ministrantes famulatum exhibendo. Vt quòd diabolus tot tentationibus explorare nequiuit, confusus ac inuitus videat in angelorum ministerio: non ad portandum mittentem se deorsum (quod ipse requisierat) sed ad opportuna seruitia, quod ipse non quaesierat. Decuit enim vt dominus Iesus manifestaret se filium dei, quando & quomodo ipse Iesus disposuit, & nō quando quomodo diabolus requirebat. Verūtamen per hoc diabolus nō certificabatur, ꝙ Iesus esset Mesias: quia non penetrabat ministerium hoc esse veræ subiectionis angelorū ad Iesum. videbat quòd ministrabāt, sed nō quòd vt serui. *Quum autem audisset Iesus, quòd Ioannes traditus esset, secessit in Galilaeam.* Omnia Iesu gesta post ieiuniū vsq; ad carcerē Ioānis (quæ Ioānes Euangelista narrat vsq; ad quartū capitulū integrum inclusiuè) tacet Matthæus, trāsiens à ieiunio ad auditū Ioānis carcerem. Et cura

fuit

fuit Euãgelistæ, vt hoc explicaret: ne falleremur putãtes illa, quę scripturus erat, gesta esse statim post ieiuniũ: quum tamen constet intercessisse plus quàm annũ: vt in euãgelio Ioannis declarabitur. ¶ Igitur quũ Iesus in Iudæa constitutus, audisset traditum à Iudęis Ioãnem in manus Herodis. quãuis enim hoc non constet, hæc tamen Matthæi verba innuũt hoc. Quorsum nanque Euangelista narrat auditam traditionem Ioannis fuisse rationem, quòd Iesus secesserit in Galilæam, nisi quia Iudęa in culpa traditionis fuit: & propterea relinquenda tunc fuit à Iesu. Ex hoc enim quòd in Galilæam secessit, apparet quòd nõ fugiebat Herodẽ, qui erat tetrarcha Galilææ. Et similiter hinc apparet ꝙ à Iudæa secessit in Galilæam: quum nullus Euãgelista narret alibi eum fuisse: & consequenter, quòd à Iudæa traditus fuit Ioannes. ¶ Causa autem quare Ioannes traditus fuerit Herodi à Iudæis, in promptu est illa, qua dicit Iosephus, Ioannem ab Herode captum, scilicet quia ad Ioannem concursus erat populi. Rationi nanque consentaneum est, quòd Iudæi videntes populum concurrere ad Ioannem, & hoc in Iudæa, timuerunt nouitatem aliquã offensiuam Romanorum, sicut timuerunt postea ex concursu ad Iesum: & propterea cautè tradiderunt ipsum carceri trudendum ab Herode, cui huiusmodi concursus displicebat: vt Iosephus dicit. Nec causa ista contrariatur causæ recitatæ ab euangelistis: quia scilicet Ioannes arguebat Herodẽ. potest enim ex vtraq; causa prouenisse effectus carceris. *Et relicta.* quo ad habitãdum. *Ciuitate Nasareth.* Non intelligo quod hoc tertio reditu in Galilęam venerit priùs in Nasareth, & ibi legerit Esaiã (qnod Luc. refert) & postea tanquam eiectus venerit ad habitandum in Capharnaum: quia gesta illa in Nasareth præsupponunt multa facta à Iesu miracula in Capharnaum: dicentibus tunc Nasaręis, quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua. Sed intelligo, quòd post Ioannis carcerem, ante illa gesta in Nasareth, Iesus qui solitus erat habitare in Nasareth, relicta ciuitate sua, quo habitandi officium elegit habitare in Capharnaum. *Venit.* Præteriti est tẽporis. *Et habitauit in ciuitate Capharnaum.* Superfluit ciuitate. *Maritima.* Nasareth aiunt iuxta montem Tabor esse, non maritimam: Capernaum autem (corrupto vocabulo Capharnaum) maritimam esse aiunt. Et hanc differentiam descripsisse videtur Matthæus, addens maritima: iuxta scilicet mare Galilææ: hoc est lacum, qui Hebræa consuetudine mare appellatur. *In finibus Zabulon & Neptalim.*

Non su-

Non suffecit descriptio loci, à naturali situ, sed adiuncta est descriptio à sortibus tribuum Zabulon & Neptalim: vt adiungeretur consonantia prophetiæ. *vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam. Terra zabulon & terra Neptalim via maris.* pro viam maris, *trans Iordanem Galilææ.* pro, Galilæa, *gentium.* Intellige adimpleretur secūdum mysticum sensum: quoniam ad literam Esaias in fine octaui & principio non capituli, vnde afferuntur subiūcta verba, dicit secūdum textum Hebræum, quòd non erit obscuratio sicut fuit primo tempore ab alleuiatore terræ Zabulon, & Neptalim, & nouissimo ab aggrauatore vię maris trás Iordanē, &c. sed populus qui ambulabat &c. Quod adimpletum est, quū angelus domini percussit centum octuagintaquinque milia. vnde & ibi affertur similitudo, sicut in die Madiā: victoria scilicet omnibus Iudæis viuis & sanis Et ad hoc insinuādum trūcauit euāgelista verba Esaię, citans sensum sumptū scilicet, ꝙ terra Zabulon & terra Neptalim ac via maris trans Iordanem, appositiuè esset populus qui sedebat in tenebris &c. ¶ Et vocatur hîc trans Iordanem respectu Moab & mōtis Hermon & Basan. Ita quòd illa regio vbi locatæ sunt duę tribus & dimidia à Moyse, inuenitur hiccis Iordanē: Hierico autē, Hierusalem &c. trās Iordanem nam constat Galilæam esse in terra, quam mortuo Moyse Iosue transito Iordane cū filiis Israel acquisiuit. Et hæc oportuit hîc notare: quia aliter intelligeretur trans Iordanē respectu Hierusalē. intelligitur enim terra vbi est mons Hermon & Basan & Moab &c. *Populus qui ambulabat.* pro, sedebat, *in tenebris, vidit lucem magnam: & sedentibus in regione vmbra mortis.* pro, in regione & vmbra mortis, *lux orta est eis.* Sicut vmbra est velut vestigiū illiꝰ cuius est vmbra, ita vmbra mortis velut vestigiū est mortis. Et propriè significat terrores & horrores mortis. hi enim nō sunt mors, sed mortis vmbra. Illi nanque qui sunt in continuis timoribus mortis & tormentorum, sunt in vmbra mortis corporis. & per metaphoram transfertur ad mortem animæ. & internæ animi tenebræ (quæ ignorantia & peccata sunt) vocantur hîc ad literam vmbra mortis. Tanquam mors ipsa sit æterna damnatio, qua sine spe vitę anima mortua est. & ne intelligeres tenebras faciles aut sine periculo, explicauit quales essent: scilicet vmbra mortis. *Exinde cœpit Iesus prædicare.* Tempus ac locum vnde cœpit Iesus publica prædicatione populum docere, significatur: tēpus quidem post Ioannis carcerem, locum verò Galilæam. non quòd priùs Iesus

baptiza-

baptizatus siluerit (quum Hierosolymis, & in ciuitate Sichar, & in terra Iuda docuerit, discipulósq; habuerit) sed quia tempore illo, scilicet inter suum baptismum, seu ieiunium, & carcerũ Ioannis, prædicante Ioanne Iesus doctoris potius quàm prædicatoris exercuit officium: docens nõ occultè, sed palàm multos, & miracula faciens: vt Ioannes Euangelista testatur. sed vbi Ioannes carceri addictus est, cœpit Iesus in Galilæa publici prædicatoris officio vti, discurrendo ad prædicãdum per ciuitates & villas, &c. ¶ Decuit autem vt prædicante Ioanne non prædicaret Christus: ne concurrere viderentur: sed Ioannes prædicans mitteret auditores ad Christum doctorem, vt sic inciperent gustare verba Iesus Christi. Testãtur autem etiam principes sacerdotũ corã Pilato, quòd Iesus cœpit prædicare à Galilæa: dicendo: cõmouit populum per vniuersam Iudæã, incipiens à Galilæa vsque huc. Luc. xxiii] *Et dicere, Pœnitentiam agite. appropinquabit.* pro appropinquauit, *enim regnum cælorum.* Exposita sunt hæc superius. Sed aduerte, quòd Iesus ab eadem materia inchoat prędicationem suam, à qua incœperat Ioannes: tum quia Ioannes pręparatoriè, Iesus verò perfectiuè hanc materiam prædicabat. tũ ad confirmandum prædicationem Ioannis: tum ad exemplũ nostrũ, vt non dedignemur inchoata etiã ab aliis minoribus bona prosequi. *Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilææ, vidit duos fratres (Simonem qui vocatur Petrus, & Andream fratrem eius) mittentes rete in mare: erant enim piscatores.* Hæc Petri vocatio, quòd nõ sit illamet quæ scribitur Lucæ. 5. patet ex eo, quòd in hac Iesus ambulans iuxta mare vocat, in illa Iesus erat in naui: in hac Petrus & Andreas erant mittentes rete in mare quando vocãtur: in illa iam comprehenderant piscium multitudinem. Quæ autem harum vocationum fuerit prior, ibi tractabitur. *Et ait illis. venite post me.* Vocantur ergo ad discipulatum, non qualemcunque, sed sequelæ etiã corporalis. Fuerũt enim multi Iesu discipuli, qui non corporea societate comitabantur illũ: vt patet de Nicodemo. & Ioseph ab Arimathia. Immò omnes credentes in Iesum, erant discipuli Christi: vt patet in Actis apostolorum: & ex verbis Iudæorũ, dicentium cæco nato: tu discipulus eius sis. *Et faciã vos fieri piscatores hominũ.* Superfluit, fieri. Apta magnáq; promissio, sed veritatis plena: vt experientia cõprobauit.

At illi continuò relictis retibus. Non dicit relictis omnibus. Describitur enim non abdicatio proprietatis rerum, sed promptitudo obedientiæ: quòd quanuis iacerent retia in mare ad piscãdum, quia

dum,quia piſcatores erant,nihilominus reliquerunt retia. *Secuti ſunt eum.* animo & greſſu corporeo.non ita quin poſtea quandoque piſcationi vacauerint:quum incumberet illis cura dom⁹, nec haberent vnde ſuis prouiderent de victu, niſi de piſcatione. commune eſt enim piſcatoribus alere ſe & ſuos ex piſcatione.In cuius ſignum etiam poſt reſurrectionem domini Petrus vacabat piſcationi. *Et procedens inde,vidit alios duos fratres(Iacobum Zebedæi,& Ioannem fratrem eius)in naui cum zebedæo patre eorum:reficientes retia ſua:& vocauit eos.* Simili vocatione (ſcilicet ad diſcipulatum & ſequelam corpoream)vocantur Iacobus & Ioannes.¶Nec eſt mirandũ,quòd iſti & illi ſtatim ſecuti fuerint Ieſum:quia interiori operatione Ieſus mouebat (motione nõ inuitatoria,ſed efficaci)corda eorum ad relinquendum omnia,& ſequendum ipſum.Tali enim attractioni interni ſpiritus,nullus vnquam reſtitit,nullus etiam reſiſtet vnquam:quia efficit volũtarium ſectatorem,operarium martyrem,&c. *Illi autem ſtatim relictis retibus & patre,ſecuti ſunt eum* Et ſimiliter nõ dicitur hic relictis omnibus,ſed relictis retibus & patre:ad commendandã promptam ſequelam.Adhuc enim & Petrus habebat domum & nauim:& iſti retia ſua,quæ paternæ curæ reliquerunt, nõ dicũtur à ſe abdicaſſe,ſed reliquiſſe patri.*Et circumibat Ieſus totam Galilæam.* Non ſolùm vocat ad diſcipulatum aliquos,ſed officium prædicationis omnibus impendit:nõ in vno manebat loco,quo omnes conuenirent,ſed ipſe circumibat abũdantiore charitate totam non partem Galilææ.*Docens in ſynagogis eorum,& prædicans euangelium regni, & ſanans omnem languorem.* pro,omnem morbum,*& omnem infirmitatẽ in populo.* Tria exercet.docet inſtruẽdo ea quæ morũ,quæ legis,quæ religionis & iuſtitiæ ſunt: annunciat euãgelium,bonum nuncium,regni cœleſtis,non regni terreni.Hæc enim duo ſunt officia veri prædicatoris cœleſtis:annunciare quæ regni cœlorum ſunt ſine doctrina,tãquam fabuloſum habetur:docere quę ad perfectionẽ vitę moralis ſpectant abſq; annunciatione fidei,ſpei , ac charitatis cœleſtis regni,inſufficiens,ac inutile eſt ad ſalutem ęternam.& ideo vtrũque Ieſus exercuit.Et adiũxit tertium, ſcilicet ſanare miraculoſè,vt inciperet manifeſtare ſe eſſe Meſsiam.¶Et doctrinę quidem locus ſynagoga(hoc eſt locus publicus)ad opus tale deputata deſcribitur.Sanationis verò opus omnis morbus, omniſq; languor dicitur(vt nulla ægritudo exempta intelligatur) nõ in aliqua domo,ſed in populo quocunque totius Galilææ. ¶Vbi

aduerte

aduerte, quòd dictio Græca interpretata infirmitatem, propriè sonaret mollitiem: quæ apud nos non est nomen ægritudinis. & propterea infirmitatis nomine (quo valitudo corporis minus firma significatnr) interpretata est. molle enim cedit sicut & infirmum. *Et abiit opinio.* pro, auditus, *eius in totam Syriam.* Effectus doctrinæ, prædicationis, & miraculorum in sanationibus, describitur fama Iesu in tota Syria, cuius pars est Galilæa. *Et obtulerunt ei omnes malè habentes variis languoribus.* pro morbis, *&* *tormentis.* pro, cruciatibus. *comprehensos: & qui dæmonia habebãt.* pro dæmoniacos, *& lunaticos, & paralyticos.* Effectus famæ fuit, quòd audita tãtæ nouæ gratiæ fama, offerebant Iesu omnes malè habentes variis languoribus febrium, & tormentis: hoc est afflictionibus seu cruciatibus dolorum sensibilium: vt podagrarũ, iliorum, & similium: & lunaticos, malum caducum patientes: & paralyticos, membrorum dissolutione quassatos. *Et curauit eos.* non aliquem eorum, sed eos absque exceptione aliqua. *Et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa & Decapoli, & de Hierosolymis & de Iudæa, & de trans Iordanem.* Effectus doctrinæ, euangelij, miraculorum, & famę fuit, quòd secutę sunt Iesum turbę multæ ex quinque locis, vt intelligamus extensionem effectus extra Galilæam: dum vltra Galilæã exprimitur Decapolis, à numero denario ciuitatũ regio nominata: & Hierosolyma, in qua priùs fecerat multa signa paschali tempore: & Iudæa, in qua baptizauerat: & de trans Iordanem respectu Hierusalem & Iudæa, hoc est, regione sortis duarũ tribuum, & dimidiæ in terra olim Seõ: & Og regum, quos percussit Moyses.

CAPVT V.

V*Idens autem Iesus turbas, ascendit in montem.* Occasionẽ loci & temporis & docendi discipulos describit Matthæus: tẽporis quidem à visis turbis: loci autem, ab ascensu in montem. Tempus siquidem congruum ad nouam promulgandã legem fuit, quando iam turbæ multæ concurrentes nõ credebãtur, sed videbãtur. Locus autem congruus fuit, non templum, non ciuitas, non vallis, sed mons ad promulgandam legem non Iudæis, aut vni genti, sed mundo: legem autem tam excelsam, vt nec mons ipse sufficiat ad illius celsitudinem commendandam. *Et quum sedisset.* Corporali etiam situ sedit: vt quies & authoritas docentis etiam sic aperiatur. *Accesserunt ad eum discipuli eius.* Hinc apparet, quòd turbæ non ascenderunt in montem cum Iesu, sed discipuli soli secuti eum fuerint in montem:

& quòd

& quòd ad euitandas pro tunc turba , Iesus ascẽdit in montem
docturus seorsum discipulos.nam si etiam turbæ fuissent secu-
tæ.non dixisset Euangelista,Et accesserunt ad eũ discipuli eius:
subdendo,docebat eos,non eas. *Et aperiens os suũ.* Tum ad diffe-
tiam,quòd olim aperuit idem Iesus ora prophetarum. propter-
ea enim modò dicitur,quòd propriũ os aperuit. Tum ad diffe-
rentiam huius sermonis à reliquis domini sermonibus scriptis
& scribẽdis à Matthæo:quia hic sermo est velut lex euãgelica,
reliqui autem sunt particulares monitiones.Ita quòd lex euãge
lica non traditur sicut lex Mosaica:non solùm quia illa per an-
gelos & cum terroribus , hæc per ipsum Iesum proprio ore &
edendo:sed etiam quia illa vni populo data fuit , & propterea
toti congregato populo Israël data est:hęc autẽ toti mundo da
tur,& propterea non populo Israël cõgregato,sed discipulis do-
cturis vniuersum mundum promulgatur.Si enim populo Israël
fieret promulgatio,putaretur quòd lex euãgelica illi populo es-
set propria,sicut fuit lex Mosaïca:sed vbi promulgatio fit disci-
pulis in vniuersum mundum mittendis,aptissimè interfuerunt
personæ euangelicæ legis promulgationi. *Docebat eos, dicens.*
Singularis excellentia euangelicæ legis tangitur,quòd est do-
ctrina,non est ligamen arbitrio,aut voluntate humana,quia sic
iubet princeps:sed est doctrina verè bonorum & sanctorũ mo-
rum,actionum,mentium, vniuersæq; vitæ . Perlege totum se-
quẽtem sermonem,& nihil in eo inuenies quod iuris sit positi-
ui:quod scilicet antequam statuatur,indifferens sit.omnia enim
& singula sunt secundum se bona vel mala. *Beati pauperes spiritu.*
In actionibus & operationibus primum principium est finis:
quia finis est agendi ratio,& ex fine ratio actionis,& operis su-
mitur.Et propterea Iesus legem euangelicam inchoat à beatitu
dine,quam constat actionum & laborum nostrorum omnium
finem esse:quandoquidem vt beati simus,agimus & patimur o-
mnes quicquid voluntariè agimus & patimur. ¶ Numerat aũt
nouem beatorum species:conuenientes quidem in beatitudine,
sed differentes in beatitudinis merito & gradu.Et septem quidẽ
meritum consistit in agere:duarum autem,in voluntario pati.
¶ Beati inquit,hîc in spe,& in futuro in re(sic intellige in om-
nibus nouem)pauperes spiritu.Non dicit pauperes spiritus:ma
nifestè significando paupertatem spiritus proprij,quam appella
mus humilitatẽ cordis:sed dicit pauperes spiritu. Quod potest
dupliciter intelligi,seruata proprietate nominũ.Primò, vtrãque
dictionem

dictionem in sua integritate seruando, hoc est, q pauperes significet verè pauperes: immò secundum textum Græcum mendicos, qui à suis rebus ceciderunt in necessitatem mēdicandi. Ita q ad literam appellat Iesus beatos eos, qui quum res haberēt, effecti sunt mendici, non fortuna, non violentia raptorum, non voluntate quacūque, sed spiritu: hoc est, volūtate spirituali. Nec dicit, beati pauperes, seu mendici statu, hoc est professione paupertatis (quales sunt religiosi profitētes tria vota) sed dicit pauperes seu mendici spiritu: quoniam pauperes seu mendici statu, multi sunt qui nolunt sibi aliquid deesse: statū paupertatis profitentur, sed spiritum paupertatis non habent: pauperes spiritu sunt, qui reliquerunt omnia quæ habebāt volūtate spirituali, & huiusmodi inopia atque reali indigētia volunt & gaudent perseuerare: timentes sibi non à penuria, sed à sufficientia rerū ne impediat profectum spirituale, quales legimus multos sanctos fuisse. Prædicauit Iesus relinquenda omnia, nō solū affectu, sed effectu ad sequendū ipsum, si perfectio desideratur. locat modò istos perseuerantes in hoc spiritu in primo beatorum loco dicendo, beati pauperes spiritu. Et est hic sensus literalis secundū planum sensum textus, seruans proprietatem vocabulorum, & cōgruēs discipulis audientibus, eorumque capacitati, & cōsonās nouitati legis euangelicæ. Lex enim vetus sufficientiam opulentiamque rerum tēporalium in terra promissionis promittebat: euāgelica autē inchoat à voluntaria paupertate ad cōsequendū regnum cœlorum. ¶ Alter sensus est, vt paupertas diminuatur per spiritum: sicut quum dicitur homo pictus, seu homo mortuus, diminuitur homo per pictum seu mortuū: quia homo tam pictus quàm mortuus non est homo. Ita q pauperes spiritu significentur, non pauperes, sed habentes spiritum paupertatis: & dictum sit pauperes spiritu, non re. nam pauper spiritu & nō re, non est pauper. Et sic beatificatur non paupertas, sed voluntas seu affectus paupertatis si & quādo expediret. Propinqua est expositio hæc sensui literali: & ad illum spectat reductiuè. *Quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Ratio quare pauperes spiritu prædicātur beati, est, quia ipsorum est nō opulentia sed regnū: (quod incomparabiliter superat omne paupertatis meritū) regnum autem non terrarum, sed cœlorum. Et non dicit erit, sed est: quia ius habent regni cœlorum, quanuis adhuc non adepti sint illius possessionem, sicut creati episcopi Mediolanensis, iā est episcopus Mediolanensis, quāuis adhuc nō habuerit posses-

sionē.pauperes spiritu sunt beati, quia ipsorū est regnū cœlorū.Nec obstat si caderent:quia sicut perderent perfectionē,qua sunt pauperes spiritu, ita simul perderēt suum regnū cœlorum. ¶ Occurrit autē hîc triplex quæstio. Prima est,cur potius beatificauit Iesus sanctū paupertatis vsum,q̄ sanctum vsum diuitiarum:quum tā paupertas q̄ diuitiæ sine culpa sint,& abusus tam paupertatis quàm diuitiarum in culpa sit, & sanctus vtriusque vsus sit laudabilis:cur ergo potius dixit, beati pauperes spiritu, quàm beati diuites spiritu? ¶ Secunda est,cur Iesus paupertatē prætulit sufficientiæ quo ad beatitudinē: cùm cōstet accōmodatius organū ad beatitudinē cōsequendā esse nō diuitias, sed sufficientiā rerum tēporalium quàm indigentiā earundē,quam paupertas significat:quoniā indigentes necessariis,oportet vacare vt habeāt necessaria,& non possunt seipsos totos impēdere ad ea quæ sunt beatitudinis:vnde & sacri doctores dicunt,ꝙ spiritualia nō possunt durare diu sine temporalibus. ¶ Tertia est, cur Iesus mēdicos spiritu dicat beatos:quum ipse totius perfectionis exēplar,nō fuerit mendicus secundum rei veritatem,sed potius dans eleemosynas mendicis:vt patet Ioā.13.quando putatū est,ꝙ Iesus iussisset Iudę habenti loculos vt egenis aliquid daret. Hinc enim clarè habetur, ꝙ se & suos nō connumerabat inter mendicos.Et idē patet Ioā.4.quādo discipuli ierant in ciuitatē,nō vt mendicarent,sed emerent cibū, & in pluribus aliis euāgelij locis idē habetur. ¶ Ad primā quæstionē dicitur,ꝙ Iesus plus tractat,quàm differentiā inter vsum paupertatis & diuitiarū:nā beatificat efficere seipsum pauperē ex spirituali voluntate.Et hinc clarè apparet differentia,ꝙ nō potest dici,beati diuites spiritu,sicut potest dici beati pauperes spiritu : quia nō subest spiritui,fieri diuitē,sed fieri pauperem:in potestate enim nostra est abdicare à nobis res nostras:nō autem acquirere. Et per hanc beatitudinē nihilominus declarauit dominus, ꝙ nullus est perfectior vsus diuitiarum,quàm spirituali volūtate abdicare illas à seipso. Quod alio in loco declarauit impleri,dādo illas pauperibus. ¶ Ad secundā quæstionē dicitur,ꝙ licèt ad beatitudinē naturalē præsentis vitæ,organicè cōcurrat sufficiētia rerū tēporalium, ad beatitudinē tamen infusam in præsenti (quæ est quædā supernaturalis beatitudinis participatio) longè accōmodatius organū est paupertas volūtaria, quàm sufficiētia rerū tēporaliū.paupertas enim ex spiritu,lætissima est, & expeditū reddens hominē ab omni solicitudine: quoniā etiā certum reddit

reddit hominē, ꝙ deus curā sui gerit. Et hoc experientia in multis viris sanctis mōstrauit: quāuis impossibile aut difficillimum sit collegiū aliquod constare ex oībus hominibus tantæ perfectionis: vnde dn̄s beatitudines, quæ sunt perfectiones singulorū, nō perfectiones collegiorū tractat hic. de collegiis enim apparet verificari, ꝙ non possunt durare sine tēporalibus, propter multorū minorē perfectionē. ¶ Ad tertiā quæstionē dicitur, ꝙ Iesus nō fuit mēdicus: quia nunquàm legitur petisse, nisi à Samaritana potū aquæ. quod cōstat nō propriè esse mendicare: cū hoc cuilibet maiori possit accidere: quāuis alibi sequendo alios aliter scripserimus. Sed fuit in paupertate mēdicorū: quia nihil omnino habuit propriū, nisi vestes, ex quo cœpit prædicare, &c. iuxta illud, vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos, filius autē hominis non habet vbi reclinet caput suū. Viuebat autem nō ex mendicatis rebus, sed ex oblatis à deuotis personis: iuxta illud Ioā. 13. Iudas loculos habebat, ea quæ mittebantur portabat. Et clarè dicitur Lu. 8. ꝙ mulieres ministrabant Christo discurrenti prædicādo de facultatibus suis. ¶ Nec hîc beatificat mendicos, vt nominantur ab actu mendicandi, sed à paupertate mendicorū, ꝙ. s. non habent vnde viuant de suo: vnde nec Apostolos instituit viuere ex mēdicatis, sed ex oblatis. *Beati mites.* Scito in textu Græco hāc beatitudinē tertio loco scribi: & eam quæ apud Latinos est tertia (. s. beati qui lugēt) scribi in hoc secundo loco. ¶ Latinorū autē codicū ordine seruato prædicantur mites beati. Māsueti dicūtur qui passionibus iræ non cōmouētur, & rectę rationi illas subiectas trāquillè retinēt. Mites aūt pręstāt māsuetis: quoniā nō solū à passionibus irę lōgè sunt, sed placidos ac vtiles seipsos exhibēt etiā illis qui puniendi aut obiurgādi sunt: & velut fructus arborū iā mites exhibēt se exterius suaues, vt meritò mites tāquā possessores suimet beati dicanē. *Quoniā ipsi possidebūt terrā.* ꝑ. hæreditabūt terrā i. hæreditate accipiēt. Quod plus est, q̄ possidere. nā significat possidere hæreditaria successiōe. Dicēdo enī accipient, significat possidebūt. Et dicēdo hæreditate, significat successionē hæreditariā. Et est sermo nō de terra ꝓmissiōis ī veteri testamēto ꝓmissa patrib⁹, & distributa ꝑ Iosue, sed de terra futuri mūdi: propter quod dicitur in futuro, possidebūt, seu hæreditate accipiēt. nā nec ipse Iesus qui dixit, discite à me, quia mitis sum: possedit in hac vita terrā quācunq;. Et verè quū erunt hæredes dei, cohæredes autē Christi, hęreditate acqrēt mites terrā: hoc est orbē terrę futurū,

qui non commouebitur. ¶ Accommodatur autem mitibus possessio terræ: vt qui seipsos hîc possederunt, in futuro mundũ possideãt. Hereditariè autẽ, quia mites tam familiares sunt in hac vita deo, vt iam sint cum deo nõ velut serui aut amici, sed velut arrogati in hæredes dei. ad hanc enim mitium prærogatiuã spectat, ꝙ ideo dicuntur beati, quia hæreditario iure possidebunt terram viuentium. *Beati qui lugent.* Mira sententia nõ solũ cõtra communem opinionem, vt prima beatificans pauperes spiritu, sed etiam sapientum, & sacris documentis aduersa apparet. nulla siquidẽ vtilitas in tristitia agnoscitur, Eccl. 30. & propterea inhibita est tristitia à priscis patribus. Qua ergo nouitate modo dicitur, beati qui lugent: ¶ Sed sciendum, ꝙ luctus non ab animi tristitia quæ passio est, sed volũtaria actione simili operibus lugentiũ sumitur in proposito. non enim beatificantur tristes, nec luctuosum statum tenentes (quales sunt lugẽtes per mensem vel annum suos defunctos) sed qui cõsiderantes præsentis vitæ mala ac pericula respectu cœlestis patriæ, luctuosam vitã ducũt: iuxta declarationẽ Apost. 2. ad Corin. 6. quasi tristes, semper autẽ gaudentes. Tales enim subactis passionibus, tũ tristitiæ, tũ præcipuè delectationis sensibilis, assumunt voluntariè & opera, & affectus lugentium: propter mala non solũ cõtraria, sed impediẽtia, seu differentia cœlestem patriam. Beatitudo siquidem ista respicit directè mala hæc: quoniã materia propria luctus, est malum. Vnde & aptè subditur præmium. *Quoniam ipsi consolabuntur.* Consolabuntur, in passiua sumitur significatione, pro cõsolationẽ accipient. Interpres vsurpauit in passiuum, seu cõmune verbum cõsolari: quum apud Grãmaticos in actiua tãtũ inueniatur significatione. Sensus itaque est, quoniã ipsi consolatione afficientur. pro luctu enim recipient in cœlesti patria consolationẽ. *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam.* Desiderij humani perfectio (circa quam sapientes mundi huius tantũ laborarunt) vnico verbo manifestatur: aperiendo ꝙ iustitia est propria materia desiderij perficiens adeò ipsum, vt beatũ reddat hominem, non quomodolibet desiderantẽ iustitiam, sed tanquam esurientem & sitientem. ita ꝙ iustitia sit animæ hominis, tũ cibus, tum potus, & animus hominis appetat iustitię cibum vt esuriens, iustitiæque potum vt sitiens. In quibus describitur non solũ magnitudo, sed etiã præualentia appetitus. esuries nãque & sitis præualẽt reliquis nostris appetitionibus: imperij siquidem, gloriæ, & reliquorũ desideria posthabet esuriens ac sitiẽs.

Et inten-

Et intendit ad literã, quod desiderium iustitiæ reliquis desideriis antepositũ velut esuries & sitis, beat hominẽ. Nec dicit beatos esurientes, & sitientes facere, aut dicere iustitiã: sed ipsam iustitiã, hoc est debitũ, exhiberi tam à se quàm à quocũque. iustitia enim debiti rationem supponit, & est debiti exhibitio. beatitudo siquidẽ hæc consistit in summo ardẽtique desiderio, vt debitum deo præcipuè & cuique exhibeatur. *Quoniam ipsi saturabuntur.* Plena iustitia non est durante hoc mundi statu: quãdoquidẽ multæ iniuriæ deo & hominibus irrogãtur impunè hic. Et propterea non hic, sed in futuro mundo saturabuntur, quádo deus erit omnia in omnibus, nihil remanebit inultum, nihil absque suo præmio. *Beati misericordes.* Quemadmodũ iustitia debitum, ita misericordia gratiã respicit. Istis duabus virtutib9 vniuersa opera ad alterum perficiuntur. nã aut debitum aut gratuitum esse oportet quod alteri exhibendum est. Qui gratis igitur impendunt aliis affectum beneuolentiæ, & effectum secundum vires ad soluendos alienos defectus, veluti dei imitatores (qui gratis omnia creauit, omnia cõseruat, omni umq; miseretur) beati asseruntur ex futuro præmio. *Quoniã ipsi misericordiã.* Non hanc vel illã, non quo ad hoc vel illud, sed absolutè, omnimodam, *Consequentur.* Quo ad omnia quæ sunt animæ & corporis, & exteriorũ: ita vt nihil indigentiæ, nullus defectus in illis remaneat. *Beati mundo corde.* pro, mundi corde. Quia primũ principium internũ est vitaliũ operum nostrorum, ideo cordis nomine voluntas, quæ est primũ principiũ internum, humanorum operũ significatur: iuxta illud, De corde exeunt adulteria, furta, &c. Mundũ itaque cor mũda est voluntas, mundũ est principium nostrorum operũ. Etsi apud Salomonẽ rarissimum seu impossibile æstimatũ est mundasse cor (dicente ipso Prouer. 20. quis potest dicere mundaui cor meum) quàm celsioris perfectionis est mundũ habere cor? valde enim præstat hoc munditiæ. In excelso itaque locãtur merito pollentes corde mũdo, nõ solũ à vitiis, peccatis, affectibus, passionibus, erroribus ac ignorantiis, sed etiã ab impulsionibus quibuscunq; internis. *Quoniã ipsi deum videbunt.* Sublatis in hac vita oĩbus animi impedimẽtis ad videndũ deum per cordis munditiã, cõueniẽtissimũ præmium apponitur (quũ etiã corporis impedimẽtum tolletur migrando ad patriã) videre deum. Rationis siquidẽ ordo habet, vt qui stustio assiduo assecuti sunt hic absolutionẽ ab impedientibus animum à diuina visione, quum liberati fuerint à corporis

carcere,dei visionẽ omnino expediti assequãtur. *Beati pacifici.* Non dicit,beati pacẽ habentes,sed facientes.Illud posset alieno studio fieri,hoc aũt ꝓprio opere fit.Pax trãquillitas est ordinis, ac per hoc beati asseruntur,qui faciũt trãquillitatẽ ordinis. Magnũ est tollere omnis immunditię impedimẽta:sed imperfectũ est,nisi subtractis impedimẽtis apponatur tranquillus ordo in suis partibus,vt partes inferiores subditæ sint superioribus, & superiores partes subditæ sint deo: & vtrũq; cum trãquillitate, absq; pugna,absq; reluctatione. ¶ Impossibilis apparet tãta ꝑfectio:impossibilis tamẽ nõ est,si domini verba considerentur. Nõ enim dicit,beati qui fecerũt aut perficiẽtes pacẽ,sed pacifici,hoc est faciẽtes,seu factores pacis:vbi nõ in facto esse, sed in fieri pax significatur.Ita ꝙ beati prædicantur, quorũ perfectio tãta est,vt adeptis iã aliis perfectionib⁹ nõ remaneat apud eos studium aliud q̃ faciendi pacẽ, q̃ efficiendi tranquillitatẽ ordinis in seipso & in aliis: tales enim sunt verè pacifici, sunt verè factores pacis. *Quoniam filii dei vocabuntur.* Si ordo proprium dei opus etiã à philosophis scribitur, aptissimè pacificis promittitur filiatio dei,vt qui hîc simillimi fuerũt deo in opere faciendo trãquillitatẽ ordinis,in patria ad summã dei perducantur similitudinem,qua.s.filius similis est patri. ¶ Vocabũtur autẽ nõ falsò,sed verè:ac per hoc filij dei erũt.Sed plus significatur dicẽdo,vocabũtur:quia ex eo quòd verè vocabũtur, significatur ꝙ erũt: & ex eo ꝙ non solũ erũt,sed vocabũtur,significatur ꝙ cognoscẽtur & nominabũtur ab aliis filij dei,quod plus est q̃ esse filios dei. *Beati qui persecutionẽ.* Post beatitudines consistẽtes in agere,subiũgũtur beatitudines cõsistentes in pati.Persecutionis nomine intellige quodcunq; malũ pœnę. *Patiũtur.* Dicit, nõ sibi ipsis inferũt,vt faciũt occidẽtes seipsos,quorũ dãnatio iusta est. *Propter iustitiã.* Non propter crimina,nõ propter regna,imperia, & alia hmõi:sed propter hoc quòd faciũt quod debẽt, & multò magis ꝓpter hoc ꝙ superogationis opa efficiũt. ¶ Clauditur quoq; in hac causa(.s.ꝓpter iustitiã)laudabilis volũtas imò cõstãtia patiẽdi:quia dũ propter iustũ facere patiť,tãta est volũtas iustitię,vt posthabeat pati,vt nõ curet pati,vt maneat iustitia. Hæc beatitudo cõis est omnib⁹ ob quãcũq; virtutẽ patiẽtib⁹. ¶ Nec prætereas,ꝙ nõ dixit propter castitatẽ,ꝓpter fortitudinẽ,ꝓpter tẽperãtiã,aut quãcunq; aliã specialẽ virtutẽ,sed propter iustitiã, qua homo iustus est:& dicitur in sacra scriptura,qua in vtroq; testamẽto iustus distinguiť cõtra subiectũ cuicũq; mortali pctõ, quia

quia non est beatus qui propter castitatẽ persecutionẽ etiã mortis patitur, si aliàs nõ est iustus: & sic de similibus. Ad cõprehendẽdum ergo vniuersam animi integritatem, dixit propter iustitiam. *Quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Vna atque eadẽ merces monstratur agentiũ & patiẽtium: dum idẽ prẹmium repetitur in principio patiẽtiũ, quod fuit in principio agentiũ. Et per omnia idem explicatur, nõ ꝙ habebunt, sed iam eorũ est regnũ cœlorum: hîc patiũtur, & patiendo acquirunt non fore sed esse suũ cœlorũ regnũ, quãuis possessio illiꝰ futura sit. ¶ Et cõsidera, ꝙ non potest persecutio offerre patiẽtibus, tot talia & tanta quot qualia & quãta fert secũ regnum cœlorũ. nõ enim sunt cõdignæ passiones huius tẽporis ad superuenturã gloriã. *Beati estis quum maledixerint.* pro, opprobrauerint, *vobis homines, & persecuti vos fuerint.* Secũda patiẽdi beatitudo (quę & vltima inter beatitudines est) ad fidẽ incarnati verbi spectat. reliquę nãq; deũ ac diuina respiciũt absolutè: hęc sola mysterio incarnati verbi propria est. Suprema itaq; perfectio nostræ in Iesum Christũ fidei est, pati propter ipsum. ¶ Nouitas autem huius beatitudinis significatur per hoc, ꝙ reliquis in tertia ꝑsona descriptis, hæc sola in secunda persona promulgatur ad ipsius nouiter incarnati verbi discipulos: dicẽdo, beati estis quum opprobrauerint. Non vnico nomine passiones cõplectitur, vt in præcedẽti beatitudine, sed triplici explicat gradu: vt multitudinẽ passionũ futuram explicet, tũ verbo opprobrauerũt, tum opere, & ꝑsecuti vos fuerint. *Et dixerint omne malum.* deest, verbũ, *aduersus vos, mentientes.* Declarat opprobrauerint: ꝙ s. nõ veritate vitiorũ aut peccatorũ nostrorũ exigẽte, sed falsò, sed mẽtiẽdo dixerint omne malũ aduersus vos. *Propter me.* Ad vtrũq; refertur hęc causa. s. ad iniuriã verborũ & factorũ: *Gaudete.* intus. *& exultate.* extra. Magnitudo gratię futura in tolerãdo iniurias propter Christũ illatas, significatur per præceptũ gaudij in persecutionibus. Et verè impletum legimus in gestis apostolorũ & martyrũ Christi, propter quod in hac sola beatitudine appositũ est præceptũ gaudij. Nec sola magnitudo, sed præsentanea sed statim exhibẽda fœlicitas bestratio singularis in hac beatitudine prẹcepti. nã nec Ioãni baptistæ cõcessum est hoc gaudium: sed oportuit ipsum post martyrium expectare transitum Iesu Christi ad patrem ex hac mortali vita, ad hoc vt cõsequeretur beatitudinem. martyres autem Christi statim fiũt beati quum moriuntur. *Quoniam merces vestra.* Sub ratione debiti promittitur fœlicitas æterna in sola hac

beatitudine: merces enim nō ex gratia datur, sed ex iustitia redditur pro opere, vt intelligamus ad tātam euectos celsitudinem incarnati verbi discipulos. vt etiā debita sibi vendicent æternæ gloriæ præmia: iuxta illud, Cursum consummaui, fidem seruaui, in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ quā reddet mihi dominus in illa die iustus iudex. *Copiosa est in cœlis.* Inexplicabilis magnitudo ac qualitas mercedis insinuatur non explicādo quæ aut qualis sit ista merces: sed dicendo, copiosa non in terris sed in cœlis, in cœlesti patria. vbi ad literam habitabūt beati corporaliter, vbi est modò Iesus Christus. *Sic enim persecuti sunt prophetas qui fuerunt ante vos.* Non solùm à copioso præmio sed ab exemplo ad hanc beatitudinem accendit discipulos, quia magnam & imminentem præuidebat persecutionem. Non putetis hanc perfectionem ita nouā, vt non præcesserint illius exempla. noua est causa patiendi (scilicet propter me nouiter incarnatum) sed non est nouus persequendi modus: quoniam sic, simili modo & verbis & factis mentiendo persecuti sunt prophetas dei, Hieremiam, Esaiam &c. qui fuerunt ante vos, patres vestros, quorum debetis imitari vestigia. Ac si apertè diceret, non est mihi hoc propriū, sed cōmune est mihi & patri meo deo, quòd prędicatores, doctores & testes nostri persecutionem patiūtur, vt per hoc quoque se esse verū deum mōstraret: & discipulos passuros propter se doceret, quòd paterentur propter deū sicut & prophetæ priores, & nō propter purum hominem. *vos estis sal terræ.* Post propositum finem Christianæ religionis monstrat duces seu capita eiusdem quo ad tria. Primū, quòd sunt sal terræ. Vos inquit discipuli mei, quos in pastores & duces mundi missurus sum, estis. non monet sitis, sed estis: vt quod sunt perpendant, & necessitatem incūbendi proprio officio cognoscant. Sal, nō re sed officio cōdiendi omnia appetibilia terræ, à terrenis hominibus. Vniuersa siquidem quæ à terrenis hominibus appetuntur (siue naturalia, vt proles, & delectabilia tactus aliorúmq; sensuū: siue diuitiæ, honores, imperia & gloria: siue scientiarum seu artium notitiæ) indigent condimento vestro, vt salubriter appetantur, salubriterque illis homines vtātur. Et verè apostoli olim & postea successores sancti pastores, sua vita ac cōuersatione sal fuerūt terrę condiendo vniuersa appetibilia, vt saperēt gustui animi bene dispositi. *Quod si sal euanuerit.* pro, infatuatus fuerit. seu, desipuerit. *in quo salietur?* Prosequitur similitudinem salis ex irreparabilitate ipsius salis. conditionalis siquidem ista, si

sal

ſal infatuatus fuerit, in quo ſalietur? eſt vera, etiamſi antecedés ſit impoſsibile, ſcilicet ſalem inſulſum eſſe. Sicut etiá verè dicitur ſi bos volat, habet alas: licèt tam antecedés quàm cõſequens ſit impoſsibile. Significatur enim quòd ſi effect⁹ fuerit inſulſus, in quo ſalietur? quaſi dicat in nullo. Sal enim ſi inſulſus fuerit, nullam rem habet qua ipſe ſaliatur. Ita quòd in hoc differt ſal à rebus aliis, quòd res aliæ inſulſæ poſſunt ſale condiri: ipſe verò ſal ſi euanuerit à ſua ſalſedine, non habet quo condiatur. *Ad nihilum valet vltrà n ſi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus.* Potuiſſet aliquis dicere, eſto quòd ſal inſulſus caret condiméto, habet tamen alias vtilitates, ob quas habédus eſt in precio. Hoc excludit dominus dicens, quòd ſal inſulſum ad nihilũ valet vltrà, niſi vt eiiciatur foras extra cellas ſallarias, & conculcetur ab hominibus. non enim eſt vtile, ſicut ſterquilinium & lutum ad agrorum feracitatem. ¶ Et intédit ad literam declarare diſcipulis & ſucceſſoribus, quos in ſalem mundi diſpoſuit, neceſsitatem ſeruádi ſeipſos in officio ſalis, quia ſi ipſi qui cõdire debét vniuerſa delectabilia, exciderint ab officio ſalis, incurrent hęc duo. Primũ, quòd irreparabiles erunt: vtpote carentes paſtoribus reparantibus eos. alterũ, quòd ad nihilum valent perdito cõdiédi officio, ad nihil ſunt vtiles, niſi vt eiiciantur foras, ab interno à ſpirituali bono, & conculcentur, deſpiciantur, à reuerentia capitum tranſeant in conculcationem ſuppedaneam, ab hominibus, quo ad vitam. Impletur continuè hoc: dum paſtorum vita meritò deſpicitur, & eorum conſequenter verba contemnũtur. Experimur & ſpeciali modo hoc nunc nos eccleſiæ prælati Romæ, in prædam, direptionem atque captiuitatem dati, non infidelibus, ſed Chriſtianis iuſtiſsimo dei iudicio: quia quum in ſal terræ electi eſſemus, euanuimus, ac ad nihilum vtiles niſi ad externas cerimonias externaque bona: cõculcati etiam corporali captiuitate ſumus, cũ direptione & captiuatione totius vrbis, die. 6. Maij, hoc anno. 1527. *vos eſtis lux mundi.* Sal ad condiendum appetibilia, Lux ad illumináđũ cognoſcibilia, ſunt Chriſti diſcipuli, vt homo ſecúđũ vtráque ſui partem voluntatem ſcilicet & intellectũ haberet à quibus pficeretur. Sal ſunt ratione vitę: lux, ratione doctrinę. Lux auté non vt ſol (ſcriptum eſt enim Ioá. 1. non erat ille lux. hoc náque eſt Chriſto propriũ, dicenti ego ſum lux mundi) ſed vt lucerna: iuxta illud Ioan. 5. ille (ſcilicet Ioánes Baptiſta) erat lucerna ardens & lucens. Vnde & ſtatim hic ſubiungetur, neque accédunt lucernam, &c. *Non poteſt ciuitas abſcondi*

scondi super montem posita. Supremis officiis pastorum adiungit claritatem status necessariò comitantem duplici ratione. Primò ex celsitudine perfectionis, significata per celsitudinem situs ciuitatis in monte positæ. Intendit enim per hanc similitudinem, quòd sicut ciuitas super montem posita non potest abscōdi: ita vos ciuitatem spiritualis Hierusalē constituentes, sal & lux mūdi, in tam celso perfectionis culmine estis, quòd nō poteritis occulti manere, sed manifesti patebitis palàm. *Neque accendunt lucernam & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum vt luceat.* pro, & lucet, *omnibus qui in domo sunt.* Altera ratio est ex intētione ipsius Christi, quam declarat ex similitudine intentionis hominum accēdentium lucernam. Et intendit quòd sicut hominū accendentium lucernam, intentio est accendere illam, nō vt ponatur sub modio occultante illam, sed vt ponatur super candelabrum, & luceat omnibus qui in illa domo sunt: ita ipse accendit illos in lucernas, non vt poneret illos sub latebris, sed super candelabrum ecclesiæ, in superiori loco vt luceant omnibus qui in domo totius mundi sunt. ecclesia siquidem Christi vna est domus totius mundi: vt Apostolus dicit. 1. ad Tim. 3. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent.* Post propositas discipulis tres ipsorum cōditiones (q sal, quòd lux, quòd manifesti sunt mūdo) diligētissima cura optimus magister adiecit præcepta duo necessaria ipsis ad seruādum seipsos in dictis conditionibus. Alterum est circa gloriam, non prohibendo inanem gloriam (quæ à tantæ perfectionis viris tāquam aliena supponitur) sed mādando modū quo lucere debēt. Oportet enim vos lucere, sed modus lucēdi sit iste. Sic. i. hoc modo luceat lux, doctrina vestra corā hominibus, non vidētibus cor seu mētem vestrā, sed ea quæ exterius fiunt: vt videant, nō audiant: opera, nō verba: vestra, nō aliena: bona, non mala: nec habentia speciem mali, & glorificēt. Vanus esset finis iste lucēdi corā hominibus, vt videant bona opera vestra, nisi huiusmodi visio esset vtilis, nisi comitē haberet vtilitatē glorificationis. *Patrē vestrum qui in cælis est.* Non vos. Vbi nota, quòd quia nouerat dominus amabile quidē bonū esse, vnicuique autē proprium, ideo suauiter disponēs præceptum appetitus gloriæ, non trahit discipulos ad appetitū alienæ gloriæ, sed temperat appetitum gloriæ propriæ, eam trāsferendo in gloriam patris proprię. propterea enim non dixit, & glorificent deū. omnino à nobis diuersum, sed glorificent patrem vestrū. Patris siquidem proprij honor & gloria

natura-

naturaliter quæritur à filiis: nec gloria nostri patris aliena est à nostra gloria. quin potius quærẽdo gloriã nostri patris, propriũ quærimus bonũ. in filios enim redũdat gloria patris qui in cœlis est, cui meritò vtpote etiã cœlis pręsidẽti debetur hęc gloria. In quo etiã præceptũ insinuat, vt etiã filiali amore, vt velut filij cœlestis patris glorificationem per lucem operum nostrorũ intendamus. Ita ꝙ non sufficit discipulis qui sunt sal & lux mundi, vt intendant gloriam dei per sua opera: sed exigitur ab eis, vt intendant illam filiali affectu: alioquin non quærunt gloriam patris sui qui in cœlis est. *Nolite putare.* pro, ne putetis. Alterum præceptũ circa veteris testamẽti tam obseruationem quàm doctrinã est. Hęc enim duo (scilicet modus lucẽdi & vetus lex) poterãt discipulorũ animos à recto deducere. Ille propter magnã inclinationem animi humani ad propriam gloriam: ista propter authoritatem Moysi. ne inquit putetis. Putauerũt multi, ꝙ Iesus solueret legem, ex eo ꝙ videbatur violare sabbatũ. ab hac opinione discipulos studet seruare. *Quoniam* pro, quòd, *veni soluere.* pro, dissoluere, *legem aut prophetas.* Et similiter quod subiũgitur nõ veni soluere, legẽdum est, non veni dissoluere. Dupliciter intelligi potest solutio. vel pro non obseruatione: iuxta quem sensum subditur, qui ergo soluerit vnũ de mãdatis: &c. Vel pro solutione vinculi legalis: vt scilicet lex nõ obligaret amplius homines ad sui obseruationẽ, iuxta ꝙ dicunt testes cõtra Stephanum. Act. 7. Iste dixit quòd Iesus Nasarenus mutaret traditiones, quas tradidit nobis Moyses. Primus sensus cõsonat sequẽtibus. s. qui ergo soluerit: tãquàm exẽplum seipsum proponat seruãdi & docendi legem & prophetas. Alter cõsonat etiam sequẽtibus, scilicet iota vnum aut vnus apex nõ præteribit à lege, donec omnia fiant. Vterq; distinguit soluere contra adimplere: quia tam violando quàm reuocando legem, non adimpleret, sed rumperet aut tolleret illam: & propterea vterque sensus est amplectẽdus. ¶ Sed occurrit quęstio Manichæa de veritate istorũ verborum: quum constet dominum Iesum soluisse vincula legis Mosaicæ, tam quo ad cerimonialia quàm quo ad iudicialia præcepta. Rursus cõstat dñm nõ seruasse sabbatum, pręcipiẽdo in sabbato, tolle grabatum tuum & ambula: vt patet Ioan. 5. ¶ Solutio primæ quæstionis est, ꝙ Iesus ad literã negat se venisse personaliter in carne ad exercẽdum officium hoc, quod est soluere vincula legis quo ad quęcunq; præcepta legis. Sicut enim dixit, nõ sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel, quia nõ erat ꝑsonaliter prædica-

prædicaturus, nisi filiis Israel. quãuis venerit ad saluãdum omnes gentes, ita modo dixit, non veni soluere, quia non venit personaliter ad exercendum officium absoluendi à vinculo legis. Et hunc sensum monstrat dicendo, quòd veni: & rursus, non veni. Non dixit, non soluam, sed non veni soluere. Patet autem verba domini sic intellecta esse vera absque scrupulo, ex eo quòd discipulæ, & discipuli Iesu seruabant legẽ, etiã post Christi mortẽ. dicitur enim Luc. 23. quòd mulieres sabbato siluerunt secũdum mãdatum, & Petrus act. 10. dicit, Absit domine, quia omne immundum, & commune nunquam comedi. Ex his enim habetur quòd Iesus nõ absoluit à vinculo obseruãdi legem, quãdiu viator fuit. Vnde & Act. 6. testes cõtra Stephanum dicunt Stephanum dixisse, quòd Iesus Nasarenus mutabit traditiões, quas tradidit Moyses. mutabit in futuro dicũt, non mutauit in præterito. Solutio nãque vinculi legalis vnum erat illorum, de quibus Iesus dixit, multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modo. Vnde & Samaritanę dixit, nec in monte hoc, nec Hierosolymis adorabitis: vbi futuram absolutionẽ à cerimonialibus significauit. Cũ quo tamen stat, quòd suapte natura legis vinculum cessauerit ex primo aduentu Christi: quia data erat lex, donec veniret semẽ, cui promiserat deus: vt ad Gal. 4. dicitur. ¶ Secundæ autem quæstionis solutio est, ꝙ Iesus præcipiendo tolli grabbatum, non præcepit contra reuerentiã sabbati. tum quia opus illud fiebat ad manifestationem miraculi ad gloriam dei: & propterea licitũ erat in sabbato. tum quia fiebat ad testificãdum, quòd Iesus erat dominus sabbati, quòd maximè in sabbato debebat fieri: iuxta illud, etiam sabbati dominus est filius hominis. *Non veni soluere, sed adimplere.* Vsqueadeò venit ad adimplendum legem & prophetas, vt pati etiã crucis supplicium voluerit, ad hoc vt impleret legem & prophetas. *Amen quippe dico vobis.* Hebraica dictio est amen, & significat verè. *Donec trãseat cælum & terra.* Non secũdum substãtiam, sed secundum statum, quo ministrant generationi, corruptioni, & vniuersaliter mutationibus. *Iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant.* Minima quæque per hæc duo (iota minimam literæ figuram, & apicem minimum signum) significantur: ad manifestãdum, quòd omnia nullo prætermisso, etiam minimo impleri oportet, quæ sunt in lege & prophetis scripta. *Qui ergo.* pro quicunque ergo. Ecce quorsum proposuit seipsum legis adimpletorẽ: vt hinc suos cogat discipulos fore sibi similes. *Soluerit.*

viola-

violauerit. *Vnum.* Quanuis reliqua seruet. *De mandatis istis minimis.* Significatis per iota & apicem. *Et docuerit sic homines.* Minus malus esset, si violaret & non sic doceret, sed doceret seruanda esse omnia: sed qui non seruat & docet non esse seruandũ aliquod minimũ legis mandatum. *Minimus vocabitur in regno cœlorum: qui autem.* pro quicũque autẽ *fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.* Absque æquiuocatione quacũque regnum cœlorum, intelligitur regnum quod in cælesti patria cõsummatè. in pręsenti verò vita inchoatiuè est. Vnũ enim atque idem regnũ est, quod statib⁹ diuersis distinguitur. Et ꝓpterea sacri doctores regnum cœlorũ modo pro militante, modo pro triumphante ecclesia exponunt. ¶ Sed occurrit quęstio. an sit sensus, quòd vocabitur minimus in regno cœlorũ, an ꝙ in regno cœlorum vocabitur minimus absolutè: sicut in regno cœlorũ vocatur Iudas damnatus. Et est ratio dubij, quia hinc ordo literæ prætendit sensum secundò dictum: inde autem dura apparet sententia, quòd dicẽs verba ociosa, & docens alios dicenda esse verba ociosa, cognoscatur, habeatur, & nominetur in regno cœlorum, tam hic quàm in cœlo minim⁹: tum quia hoc non est ex suo genere mortale peccatum, tum quia adulteri, blasphemi, homicidę, &c. sunt longè minores istis: quum tamen nõ detur min⁹ minimo. ¶ Solutio est, quòd sicut peccatum veniale, non est peccatum simpliciter, sed secundum quid (vtpote non contra, sed præter legem) ita mandatum circa venialia, non est mãdatum simpliciter, sed secũdum quid: ac per hoc appellatione mandatorum non veniunt, nisi illa quæ si violentur, fit cõtra legem. & consequenter appellatione mandatorum minimorum intelligũtur minima quidem legis mandata, quorũ tamen trãsgresio esset contra legem. Et per hoc cessat obiectio de mandatis circa venialia contra secundum sensum, qui consonat literæ dicenti, quòd in regno cœlorũ vocabitur, id est, manifestabitur & nominabitur minimus inter doctores regni cœlorũ, de quibus est sermo. Aduertendũ est enim, quòd dominus duos extremos ordines doctorum explicat, scilicet minimorum & magnorum: minimos definit à violando & docendo violari mandata minima: magnos definit à faciendo & docendo. Intendens per hos extremos ordines comprehendere, etiam medios scilicet facientes non docendo, & docentes non faciendo. ¶ Describit autem respectu minimorum mandatorum: vt simili ordine (diuerso tamen gradu) intelligamus etiam respectu magnorum mandatorum:

datorum: ac per hoc vniuersos quatuor doctorũ ordines. Et per hoc soluitur obiectio de adulteris ac homicidis. est enim sermo de minimo & magno ordine doctorum regni cœlorum & non de minimo absolute. Et intendit in minimo doctorũ regni cœlorum ordine esse, qui & violant, & docent violari: in magno autẽ qui docẽt & faciũt, reliquos verò medios: & in quolibet ordine dari gradus secũdum quantitatem mandatorum. Ita quòd inter minimos doctores datur latitudo. inter se enim alij aliis minores sunt: sicut etiam in magnorũ ordine alij aliis maiores sunt. *Dico autem.* pro, enim, *vobis quia nisi abundauerit iustitia vestra plus quàm Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnũ cælorum.* Post finem ducésq; populi Christiani, ad mandata communia omni populo descendit: inchoando à comparatione iustitiæ explicandorum mandatorum respectu iustitiæ Scribarum & Pharisæorum: & exigit ab vniuersis maiorem iustitiam iustitia Scribarum & Pharisæorum. Iaciendo pro dicendorum fundamento, vt non mirentur si maiora sunt, quàm percipiant Scribæ Iudæorum doctores, & Pharisæi religiosiores aliis: quia nõ possunt introire in cœlorum regnum, nisi fuerit ipsorum iustitia maior, quàm iustitia Scribarum & Pharisæorum. Comparatur hîc iustitia necessaria ad ingressum regni cœlorũm, non hypocrisi, aut cuicũque vitio, seu peccato Scribarum & Pharisæorum: sed eorum iustitiæ, dum dicit, nisi iustitia vestra abundauerit plus quàm iustitia Scribarum, &c. Et dicendo, abundauerit, apertè monstrat oportere à iustitia nostra comprehẽdi iustitiã Pharisæorũ, & aliquid addere vltra illã. ¶ Nec dixit, plus quàm iustitia legis & prophetarũ, sed, Scribarum & Pharisæorũ: quia ferè cuncta præcepta, quæ Iesus subiungit, erant apud legem & Prophetas, sed nõ apud scribas & Pharisæos, qui exteriorũ operum iustitiam sectabantur: vt patet de iustitia Pharisæi orantis. Lucæ. 18. Ieiuno bis in sabbato, decimas do, nõ sum adulter, &c. Iustitiam itaque maiorem vocat, tum iustitiam non solùm exteriorum operum, sed internarum affectionum: tum correctionẽ exteriorum permissorum in lege veteri, vt correctionem libelli repudij & vsuræ: tum declarationem præceptorũ, vt de odio inimicorum infrà patebit. *Audistis.* Incipit declarare iustitiam maiorem iustitia Scribarum & Pharisæorum, à præcepto legis prohibente homicidium. *Quia dictum est.* A deo. Exo. 20. *Antiquis.* patribus in Sinai. *Non occides.* Subintellige hominem. nã reliqua viuentia sunt data à natura, & à deo. Gene. 9. Homini in ci-

ni in cibum,ac per hoc occidenda concessa.Et subiũge priuata potestate.nam publica potestate licitum est occidere hominẽ, qui suo crimine meretur exterminari à præsenti vita. *Qui autem occiderit.* Propria potestate hominẽ. *Reus erit iudicio.* Exo. 21.vbi non vnum,sed varia instituta sunt iudicia iuxta varios homicidij casus.omnia autem dominus comprehendit sub nomine iudicij. *Ego autem dico vobis.* Non dicit more prophetarum,dominus dicit:sed monstrans se legislatorem æqualem illi,qui dixit antiquis,ait,Ego autem,non minor deo,dico vobis,nouæ legis capacibus. *Quia.* pro quòd. *omnis qui irascitur fratri suo.* Deest secundum aliquos codices temere,seu sine causa . Dico secundum aliquos codices: quia Hiero.negat id in vetustis exẽplarib⁹ repertum. ¶ Circa homicidij legẽ addit Iesus quinque:quorum quatuor sunt erga fratrem,quintũ autem erga aduersariũ. Omnia verò sunt ad complementũ præcepti de homicidio.Primum itaque est,prohibẽs internum appetitum vindictę,Omnis qui irascitur,non primo passionis iracundiæ motu, sed perfecta ira quæ est deliberata,fratri suo,nõ vitio,non peccato.frater enim nomen est coniunctionis secundum naturam. *Reus erit iudicio.* non humano,sed diuino,iuxta qnalitatem criminis iræ.

Qui autem dixerit fratri suo. Primum(scilicet ira)est in animo: secundum est in ore, similiter respectu fratris. *Racha.* Errore scriptorum aspiratio,quæ debet esse in prima syllaba,ponitur in secunda.Restat ambiguitas,an dictio hîc posita sit interiectio, (vt quidam putant)an significatiua vacui sensu, vt Hiero.dicit. Siue autem indignatio interiectione significata,siue verbũ minimæ iniurię,quo hebetes homines sine intellectu familiari cõuicio vocamus,intelligatur , maius peccatum quàm ira,& min⁹ quàm dicere fatue,significatur. *Reus erit consilio.* Legendum est concilio.Significatur enim consessus iudicum.Non solùm iudicio,quod est actus iudicis,quo iudex ius dicit, sed concilio adhibendo propter maiorẽ excessum subiiciendus est. *Qui autem dixerit.* supple fratri suo. *Fatue.* Tertium, punitio dicentis fratri suo conuitium,potius quàm contumeliam.nam fatuus prudenti opponitur potius q̃ probo.Sed grauior iniuria irrogatur, dicendo fatue,quàm dicẽdo sine cerebro:quia hoc hyperbolice dictũ intelligitur,illud verò propriè:hoc naturę,illud verò virtuti prudentiæ opponitur. *Reus erit gehennæ ignis.* A valle iuxta Hierusalem filij Ennon , dæmoniis dicata ad filiorum per ignem consecrationem creditur gehennæ nomen deriuatum,& à salua-

à saluatore ad significandum pœnam alterius vitæ assumptum, vnde dicẽs fratri suo fatue, definiti iam consilij & iudicij pœnæ certæ (gehennæ scilicet ignis) reus dicitur. ¶ Et si notaueris fratris nomẽ, intelliges quòd nec dominus dicens, ô stulti, Luc. vlt. nec Paulus dicẽs, ô insensati Galatæ, ad Gal. 3. conuitium dixit fratri, sed erranti. *Si ergo offers.* pro offeras, *munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare: & vade prius reconciliari,* pro, recõciliare. imperatiuum est, *fratri tuo: & tunc veniẽs offeres.* pro offer, *munus tuum.* Subiunctiuum est offeras. Legis præcepto de vitando homicidij opere, postquàm adiunxit Iesus tria præcepta de vitandis initiis & occasionibus homicidij, tum in animo, tum in ore, modo adiungit præceptum de adhibendo remedio patratæ iam in fratrem offensæ. Sciebat enim multos non vitaturos offensas fratrũ: & propterea legem de remedio addidit, dicendo, si ergo offeras. ¶ In qua lege multa simul bona nostra ingerit. Sat siquidem pro lege remedij fuisset dicere, si offendisti fratrem tuum, reconciliare illi: sed optimo doctori hoc non suffecit. verùm necessitatem satisfaciendi fratri offenso ex proprio damno superioris ordinis (scilicet diuini) & ex displicentia diuina monstrat: dum offensam in fratrem monstrat impedimentum ei esse ad offerendum munus deo, vt intelligamus incũbere nobis necessitatem satisfaciendi fratri offenso, non solũ vt debitum reddatur fratri, sed vt nobismetipsis tollamus impedimentum offerendi deo munera nostra: & vt tollamus displicentiam diuinam, quæ tanta est, vt nolit nostra munera durante offensa fratris: & perpendas non solùm contra fratrem, sed & cõtra te, immò & contra deum te esse, quandiu nõ reconcilias fratrem. ¶ Et quum potuisset dicere, reconcilia fratrem offensum, antequàm offeras munus deo, nõ fuit contentus tali lege (ne tẽpus reconciliandi cõcedere videretur vsque ad tempus offerẽdi munus deo) sed dixit, si offeras & recordatus fueris. Intẽdens significare, quòd olim debuisti recõciliare fratrem offensum: sed si ex obliuione contingat te irreconciliato fratre venisse ad altare ad offerendũ, & ibi recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduersus te (hoc est, quòd tu eũ offendisti: & sic ipse habet contra te causam, non tu cõtra eum) nõ offeras munus deo, sed vade priùs. ¶ Ex eo quòd non dicitur fratri tuo propè moranti, sed absolutè fratri tuo, insinuatur per hoc præceptum affirmatiuum, necessitas reconciliationis fraternæ ante oblationẽ

ad hoc

...i hoc vt oblatio ſit accepta, & ſi ratio tēporis permittit, cum executione exterioris itineris ad reconciliationē fratris: ſi verò prudentiæ ratio nō admittit (puta quòd relinquatur ante altare munus vſque ad reditum ex Perſide, vbi manet frater offenſus) ſicut cæterorum affirmatiuorum præceptorū executio exterior differri poteſt, & reconciliatio exterior. Lex enim ſpiritus ſapientiæ, intellectus, ſcientię & conſilij, nihil præcipit imprudenter agendum, ſed in omni executione affirmatiui præcepti ſubintelligitur circunſtantia prudentiæ. Et propterea præceptū hoc quantum ad executionem, intelligitur ſi ratio tēporis permittit, quantum verò ad animum intelligitur abſolutè. Rurſus ſi ratio ſubeſſet ſcandali ſi offerret irreconciliato fratre, procul dubio debet priùs exequi reconciliationem illo quo poteſt modo ad tollendum ſcandalum: puta manifeſtare ſe petere à fratre agente in remotis veniam, &c. & ſic recōciliato fratre offerre munus deo, cui non placent hoſtiæ eorum qui contra fratres ſuos ſunt. ¶ Ex hoc præcepto ad literam habetur, ꝙ ſatisfactio fratri debita, ſi fieri poteſt, pręcedere debet ſacram communionem, quæ eſt munus altaris noui teſtamenti. *Eſto conſentiens.* pro beneuolus, *aduerſario tuo.* Reliquū erat ad cōplementū præceptorum circa homicidiū, vt ordinaretur noſter animus erga aduerſarios, qui ſcilicet offenderunt. Per legē nanque veterem ordinatum eſt opus, non occides: per adiuncta præcepta (ſi quis iraſcitur, ſi dixerit rhaca, ſi dixerit fatue) ordinata ſunt interna & externa principia nocendi fratri ad euitandum: omnia enim hæc reſpiciunt euitationē futuræ offenſionis. per præceptū aūt, ſi offeras, ordinatus eſt homo poſt offenſam pręteritam à te cōmiſſam in fratrem. Reſtabat ordinandus homo in altero genere offenſæ, ſcilicet acceptæ, quid ſcilicet mihi agēdū eſt, ſi alter iam me offendit & vexat. Docuiſti me ne offendā fratrē quouis etiā in animo latente cogitatu, docuiſti me quid mihi agendū eſt, ſi iam fratrem offendi: ſupereſt vt doceas me, quid mihi agēdū eſt ſi alter vexat me. Hoc intendit modò docere, & propterea nō nominat fratrē, ſed aduerſariū: formalis enim eſt doctrina Ieſu Chriſti. Eſto, inquit, conſentiens, hoc eſt, beneuolus in animo, ac benignus in opere, aduerſario tuo, homini aduerſanti tibi, quanuis tu nō aduerſeris ei: hoc eſt, ne iraſcaris aduerſario, ne dicas illi rhaca, ne dicas illi fatue, ſed eſto ei beneuolus, eſto illi benignus. *Cito dū es in via cum eo.* Definit tēpus dū es in via, nō tu ſolus, ſed cū eo, dum ambo eſtis in via, dū negociū eſt

 in fieri,

in fieri,antequàm deducatur ad tribunal iudicis: vt vtriq; prosit benignitas tua. Nec totum tempus viæ tibi conceditur : sed vrget ad accelerationem dicendo citò. *Ne fortè tradat te aduersarius iudici:& iudex tradat te ministro,& in carcerem mittaris.* Præcepti rationem reddit ex timore proprij periculi. Ne fortè,dubitationis nota significat ignotam nobis dispositionem aduersarij.Quia nanque non scis an benignitas tua aduersariũ à malo auertat,seu etiam ad bonum conuertat,ideo sub dubio aduersarij, malum quod ex negata tua benignitate perseuerauit, & auctum fortè est,inducitur accusans te apud deum iustum iudicem,& ex tali tuo demerito tradat te iudici, à quo tradaris ministro,pœnarum diabolo,& mittaris in carcerẽ inferni vel purgatorij. *Amen dico tibi:nõ exies inde donec reddas nouissimum quadrantem.* Si in carcerem contingat te ob omissam benignitaté detrudi,amen,verè dico tibi, quòd non exibis inde donec reddas,&c.hoc est, donec totum damnum cuius occasio fuisti,soluas. ❡ Aduerbium ,donec,significat manifestè tempus carceris coæuum tempori non solutionis : & propterea si solutio nunquam finietur, denotat tempus æternũ:vt contingit si iste peccasset mortaliter,non exhibendo se beneuolũ aduersario, quod tunc esset,quando omitteret debitam beneuolentiá in animo, & debitum opus in locutione seu opere.Si autem solutio finietur,denotat tempus finitum,quod tunc esset,quando non omitteretur aduertenter,aut minus plenè fieret:& breuiter propter imperfectionem omissionis esset peccatum veniale.Tunc enim nõ exibit de carcere purgatorij,donec luẽdo pœnas soluat etiá nouissimum,minimum quadrantem, hoc est, vsque ad minima quæque,ex similitudine minimi numi significata. *Audistis,quia dictum est antiquis,non mœchaberis.* Post perfectionem pręcepti de homicidio vitando, subdit præceptum de vitanda mœchatione, perfecturus quoque illud. *Ego autem dico vobis,quòd omnis qui viderit mulierem ad concupiscendũ eã,iam mœchatus est eam* . pro cũ ea, *in corde suo.* Sicut homicidium extẽdit ad iram , ita mœchationem extendit ad cõcupiscentiam mulieris. Lex vetus in hac materia prohibuit tum exterius opus,non mœchaberis , Exod.20. tum internum appetitum , non concupisces vxorẽ proximi tui, ibidem.Iesus autẽ non restrinxit præceptũ suũ per appetitũ alienæ vxoris :sed vniuersaliter dixit,qui viderit mulierem, nõ suã, siue sit alterius vxor,siue non,& propterea apposuit:ego autem dico vobis.❡Vbi etiam nota,quòd non dixit,qui concupiscet,

sed qui

ſed qui viderit ad concupiſcendum: vt ſimul damnet tam internum appetitum, quàm externum viſum libidinoſum. Sicut homicidio adiunxit damnationem iræ & locutionis. ¶ *Quòd ſi oculus tuus dexter ſcandalizat te, erue eum & proijce abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, quã totum* pro, & nõ totũ, *corpus tuum mittatur in gehennam. Et ſi dextera manus tua ſcandalizat te, abcide eam, & proijce abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum quàm totum.* pro, & nõ totum, *corpus eat.* pro, mittatur, *in gehennam.* Sicut in homicidio ordinauit, non ſolũ internos affectus, ſed etiam homicidij occaſiones abſtulit (verba ſcilicet iniuriæ) ita in venereis poſtquam damnauit affectũ & viſum, tollit occaſiones cõcupiſcendi duas: alteram oculi dextri, alteram manus dextræ. Per quæ præcepta non intendit, ꝙ naturalia noſtra membra abcidamus, ſi ipſa nobis occaſionem præbent ruendi (abſit hoc ab intelligentia Chriſtiana) ſed intẽdit ꝙ exteriora officia, negocia, commercia, & id genus reliqua de genere bonorum, tã chara ac neceſſaria nobis, vt oculus dexter, aut manus dextra, abcidamus à nobis ſi præbent nobis occaſionem ruinæ animæ. Vbi temperamentum nota præcepti, ꝙ metaphoram inducit in membris charis quidem ac neceſſariis, non tamen ita neceſſariis, quin ſine illis poſſimus & videre, & operari manu. remaneret enim tam alter oculus quàm altera manus. Propterea non dixit ſi oculi tui, aut ſi manus tuæ ſcandalizãt, erue illos & abſcinde illas: ſed in ſingulari alter oculorum etiam melior ſcilicet dexter (& ſimiliter de manu) inducitur, vt præceptum abdicationis intelligamus in iis bonis, quorũ abdicatio ſub noſtra eſt electione, ſine quibus vita animæ ſalua eſt. abſque perplexitate ſiquidem ſunt diuina præcepta. euenire enim non poteſt, vt illud abſcindendum ſit, quod eſt neceſſariũ ad ſalutem: ſed euenire poteſt vt multa vtilia, multa delectabilia, multa ſancta negocia abſcindenda ſint ſi occaſionem nobis præbent ruinæ: quia melius eſt ſine iſtis vtilibus & ſanctis operibus ſaluari q̃ cum tot bonis damnari. ¶ Et meminit oculi & manus, vt omnia genera vtilium comprehendat. quicquid enim eſt nobis vtile, vel ad ea quæ ſunt notitiæ, quæ per oculũ: vel ad ea quæ ſunt actiones, quæ per manum ſignificantur, vtile eſt.

Dictum eſt autem. Inducitur hoc non tanquã inter principalia præcepta numeratũ, ſed tanquã annexũ, & propterea nõ dicit audiſtis, quia dictũ eſt, ſed dictũ eſt autẽ, proculdubio à lege veteri. *Quicũque dimiſerit.* proculdubio totaliter: *vxorẽ ſuã, det ei li-*

bellum repudii. Vbi perpende non præcipi, ꝗ dimittat vxorē: sed ꝗ si dimittat, det vxori libellum repudij. In quo certum est & scriptum fuisse ipsum repudium: quia à scripto repudio tam in lege Deute. 24. quàm hic appellatur libellus repudij. & quod dabatur vxori quæ dimittebatur, vt posset monstrare se liberam esse à iugo viri. Cura enim fuit legislatori, vt dimissionē vxoris si q̄ia fieret, ordinaret. *Ego autem dico vobis.* noui testamenti tēpore. *Quòd omnis qui dimiserit vxorē suam.* Contextus inuitat ad intelligendum de dimissione totali: quoniam de illa constat legē loqui, dicentē, qui dimiserit vxorē, det illi libellum repudij: & illam corrigit ad literam Iesus. *Excepta fornicationis causa.* Lex vetus latum reliquit campum causis dimittendi vxorem: Iesus restringit vsqueadeo, vt solam causam fornicationis (proculdubio carnalis, quæ sola directè contrariatur coniugali fidei) excipiat. *Facit eam mœchari.* dādo dimissæ absque fornicatione occasionem mœchandi. *Et qui dimissam.* proculdubio absque fornicationis causa. *Duxerit* in vxorem, *adulterat.* nō maritus, sed adulter est. Ita ꝗ dimittēs vxorem absque causa fornicationis, causat duo mala: scilicet ꝗ dimissa mœchetur, & ꝗ accipiens ipsam fit adulter. Hic est planꝰ literæ sensus. ¶ Nec hinc sequitur, ꝗ lex noui testamenti cōcedat viro propter vxoris fornicationē dimittere illā totaliter: quoniam textus iste non est tota lex noui testamenti. Sed bene sequitur, ꝗ ex hoc textu non est prohibita, nō est illicita dimissio vxoris propter ipsius fornicationē: cum quo stat, ꝗ ex alio textu sit prohibita & illicita. Et rursus sequitur, ꝗ dimittens totaliter vxorē propter ipsius fornicationem, non est causa ꝗ dimissa mœchetur: quoniam illa iam mœchata fuerat. Sicut lex disponens, ꝗ maritus occidens vxorem, nisi inuentam in actu adulterij, decapitetur, non reddit occisionem vxoris in flagranti repertę crimine licitam, sed impunem à decapitatione. Rursus sequitur, quòd in hoc textu nihil disponitur de dimissa ob fornicationis causam: nec de ducente ipsam. Nec hoc est mirū: quia nec de ipsa dimissione, quę fiebat per libellum repudij, disponitur an fuerit licita: sed hoc alteri loco legis nouæ reseruatur, scilicet in sequentibus cap. 19. Cōsidera prudens lector euāgelij textum: & teipsum euāgelio, nō euangelium tuo accommoda sensui. *Iterum audistis.* Perficit præceptū aliud legis veteris de periurio. *Quia dictū est antiquis, non periurabis.* Exod. 20. non assumes nomen dei tui in vanum. & Leuitici decimonono, non periurabis in nomine domini.

Reddes

Reddes autem domino iuramenta tua. Prima pars huius præcepti (scilicet nō periurabis) est negatiua, prohibēs malum ex suo genere. periurium enim est malum ex se: ita quòd nulla ratione potest excusari. Secūda verò pars (scilicet reddes domino iuramenta tua) est affirmatiua. & non significat adimple iuramenta quæ promisisti (vt patet ex eo, quòd nihil hic subditur de impletione promissionū) sed significat quòd referenda sunt iuramēta in deum: hoc est, quòd iurandum est per dominum, & nō per creaturas. Hæc enim verba non habentur in lege: sed sententia eorum habetur Deuteronomij sexto per nomen domini dei tui iurabis. Vbi iurare non præcipitur, sed regulatur: scilicet quòd fiat per nomen dei, & non per nomen creaturarum. præcepit enim lex, vt actus iste religionis qui est iurare, exhiberetur deo, non creaturis seu idolis quibuscūque. *Ego autem dico vobis.* Perficit præceptum vtrunque, duo adiungens præcepta: alterū negatiuum, alterum affirmatiuum. *Non iurare omnino.* Ecce præceptum negatiuum, in quo clauduntur duo: scilicet non iurare, & omnino. prohibet enim iurare omni modo: scilicet tā explicando deum, quàm non explicādo deum: puta per cœlum, terram & reliquas creaturas. ¶ Et in hoc perficit tum præceptum de non periurando: tollendo nō solùm periurium, sed occasionem periurādi. sine iuramēto enim impossibile est incurri periurium. Tum præceptum de referendo iuramentum in deū: tollendo solicitudinem referendi. vbi nanque nō iuratur, nulla est opus solicitudine referendi iuramenta in deum. *Neque per cœlum, quia thronus dei est: neque per terrā, quia scabellum est pedū eius: neque per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis: neque per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album facere aut nigrū.* Declarat illam particulam, omnino, monstrādo quòd iurando per creaturas iuratur, per deū. Et monstrat hoc in quatuor creaturis: cœlo, terra, Hierosolyma, & capite hominis. ¶ Vbi nota ex parte creaturarum explicari primò prima corpora: cœlum scilicet & terram, hæc enim inter primas partes integrātes vniuersum corporeum, primum tenēt locum: vt patet in principio Gen. & apud philosophos in primo cœli. & supremum locū omnium factibilium & agibilium: scilicet Hierosolymam, in qua vtpotè ciuitate regia simul & diuina tam moraliū, quàm artiū summa est. & supremum inter mixta caput humanum, vt in his quatuor vniuersitas creaturarum collecta intelligatur. Ex parte autem dictæ relationis ad deū, triplex modus essendi dei in re-

bus omnibus colligitur:scilicet per essentiam,præsentiá,& potentiam.nam modus essendi per essentiam,tágitur ex similitudinario sermone,quo cœlum sedes dei,& terra scabellum pedũ eius dicitur:tanquam dei substátia sit in cœlo & in terra. Intédit enim per hoc significare, quòd deus est vbique per essentiá. Modus verò essendi per præsentiam,tangitur in hoc ꝙ Hierosolyma ciuitas dei regis magni describitur:tanquá deus sui regiminis prouidentia in regia ciuitate sit. modus enim præsentiæ ad claritatem notitiæ spectat. Modus autem per potétiam, tangitur in hoc quòd describitur caput humanum opus nõ hominis,sed dei: vsqueadeo ꝙ homo non potest mutare colorem capillorum suorum. per hoc enim significatur diuina potentia extendens se ad minima. Intendit ergo Iesus, ꝙ quia deus est vbique per essentiam,præsentiam,& potentiam, ideo per quácunque creaturam iuretur,per deum iuratur. ¶ Et si obiiciatur quòd iurans per creaturam,non intendit iurare per illam, quatenus in ea est deus.Solutio est,quòd obiectio ignorat propriá vocem.nam iurans in eo quòd iurat,intendit veritatem infallibilem in testimonum inuocare:ac per hoc non creaturam secũdum se,sed secundum ꝙ dei est,qui solus est veritas infallibilis. ¶ Quòd autem dicitur,nõ potes facere capillum album aut nigrũ,intellige ab intrinseco:sciebat enim quòd fucato artificio possumus capillos albos aut nigros facere. ¶ Occurrit hic quęstio circa hoc negatiuũ pręceptum,quid prohibetur. Et est ratio dubitandi:quia iurare,non est de genere malorum,immò est de genere licitorũ: vt patet ex eo quòd in sacra scriptura attribuitur deo,angelis &viris perfectis.Apostolus enim pluries in suis epistolis iurauit:angelus in Apoc.Iurauit per viuétem in secula seculorum,& per memetipsum iuraui dicit dominus. ¶ Solutio est,quòd sicut in præcepto,non occides, prohibetur occisio hominis nuda,& non prohibetur occisio hominis vestita circunstantiis iustitię(puta quòd homo malefactor occidatur à iudice necessitate reipub.id exigente,&c.)ita præceptum Iesu Christi prohibens iurare,refertur ad iurare nudum,& non ad iurare vestitum circũstátiis iudicij,iustitiæ,& veritatis:quia iurare nudè sumptũ est malum moraliter:quia ad irreuerentiam diuinam spectat,& propterea sub præcepto ponitur negatiuo.Cum quo stat quòd iurare vestitum iudicio,iustitia &veritate,est licitũ,& non contra hoc præceptũ,& tale attribuitur deo,angelis &Apostolo,& à reliquis viris iustis exerceri potest. *Sit autem sermo*

vester

vester, est est. pro, etiam etiam, *non non.* Ecce præceptum affirmatiuum est est, non non: hoc est affirmandum affirma & negandũ nega absque adiectione iuramenti. *Quod autem his abundantius est.* Appellatione abundãtioris nõ veniunt aduerbia affirmandi: puta verè, certè, & similia. vt apparet ex eo, quòd ipse Iesus huiusmodi aduerbiis vsus est: dicendo, amen dico vobis, & in veritate dico vobis: & ex eo, quòd huiusmodi aduerbia non addunt, non apponunt aliam veritatem: sicut apponeret iuramẽtum testimonium veritatis infallibilis. *A malo est.* Declarat Iesus ꝙ iuramentum appositũ quantũcunque vestitum iudicio, iustitia & veritate, à malo est. Nõ dicit malum est, sed à malo est, effect⁹ mali est, à malo occasionem habet; scilicet ab infirmitate humana, non firmiter credẽte, nisi apposito iuramento. Et dicendo à malo est, insinuauit nõ oportere omne iuramẽtum esse malum: quãuis semper occasionem habeat à malo. *Audistis quia dictum est.* Exod. 21. & Deutero. 19. *Oculum pro oculo, dentem pro dente.* Statuit lex vetus iustũ contra passum: hoc est talionẽ. hoc enim significat oculus pro oculo, dens pro dente &c. *Ego autem dico vobis.* Perficit Iesus legem talionis præceptis quatuor. *Non resistere malo.* Hoc est primum præceptum. Quod potest dupliciter intelligi. Primò vt sonat præceptũ negatiuum. & sic intẽderet dominus prohibere actum resistendi malo. Quod valde dissonat à recta ratione. nã author naturæ Iesus non præcipit contra naturam: quia gratia non destruit, sed perficit naturam. constat autem naturalissimũ esse rebus omnibus resistere malo. & propterea nõ potest cadere sub præcepto negatiuo: quod obligat semper & ad semper. Sequeretur enim, ꝙ nunquam liceret resistere malo: quum tamen resistere malo etiã nudè sumptum, nihil inordinatum, significet, sed actum naturæ conformem.

¶ Alio ergo modo intelligitur hoc præceptũ circunlocutiuè: & per negationem resistendi malo intendit præceptor affirmationem sustinendi malum. Et est semper sermo de malo pœnę, hoc est nociuo. Ita quòd præceptum hoc quãuis secundum verba sit negatiuum, secundum tamen intẽtum ad literam sensum, est affirmatiuum. Et sic intelligẽdum est ad literam præceptũ hoc ac si dixisset. ego autẽ dico vobis sustinere malũ. affirmatiuo enim existente hoc præcepto, cessat obligatio semper & ad semper, cessat contrarietas rectæ rationi, cessat diminutio vocabuli qua resistere (quod est actus exterior) trahitur ad præparationem animi: quia suapte natura præcepta affirmatiua obligant non

pro ſemper,ſed pro loco & tempore & aliis circunſtantiis rationabilibus.Præceptum ſiquidem de colendo deũ,& de honorando parẽtes,non obligat vt omni tempore colamus deũ & omni tempore honoremus parentes:ſed quòd pro loco & tempore & aliis circunſtantiis colamus deum,& honoremus parẽtes.ac per hoc tam hoc præceptum,quàm quinque alia immediatè ſequẽtia,ex hoc ipſo quòd ſunt affirmatiua,obligant non pro ſemper, ſed pro loco & tẽpore.Quocirca non obligamur ex hoc præcepto ad recipiendum malum ſeu nociuũ ſemper & ad ſemper.ſed pro loco & tẽpore:hoc eſt quum ratio recta id requirit,penſatis circunſtantiis omnibus.Et propterea ceſſant quęſtiones & obiectiones ex ſanctorum geſtis:puta,ꝙ Paulus reſtitit malo,appellando ad Cęſarem,& ſimilia.recta enim ratio ſuadebat tunc reſiſtendum eſſe. & propterea non fiebat contra hoc præceptum. *Sed ſi quis te percuſſerit.* deeſt,alapa,*in dexterã maxillam tuam, præbe illi.*pro,verte illi,*& alteram.* Secundum præceptũ eſt præbere alteram maxillam percuciẽti vnam.vbi pręcipitur plus quàm in primo:quia in primo præcipitur ſuſtinere malũ illatum:in hoc autem præcipitur poſt ſuſceptum primum malum offerre nos ad alterum malum. Et eſt etiam præceptum affirmatiuũ,non obligans pro ſemper,ſed pro tẽpore quo recta ratio id exigit.Ita ꝙ nõ tenemur ex hoc præcepto quotienſcũque percutimur,offerre ad ſuſtinẽdam alterã percuſsionẽ:ſed tũc tãtùm,quum omnibus circunſtantiis penſatis,recta id exigit ratio. ¶ Et propterea ceſſant obiectiones de ſaluatore noſtro,qui percuſſus in maxilla non præbuit alteram.& ſimiliter de Paulo:qui percuſſus in ore. Act.23.reprehendit principem ſacerdotum. circunſtantiæ enim non exigebant præbere alteram maxillam.& propterea non eſt actum cõtra hoc præceptũ. *Et ei qui vult tecum.* vult non ratione ſed voluntate mouetur. *In iudicio.* non via facti ſed via iudicij. *contendere.* non diſcutere iuſtum. *Et tunicam tuam tollere.* quod eſt effectus intentus per iudicium. *Dimitte ei & pallium.* Tertium eſt hoc præceptũ ſimiliter affirmatiuum, & circa res neceſſarias ſ.tunicã & pallium.Quod ſimiliter obligat non pro ſemper,ſed quando recta ratio id exigit. *Et quicunque te angariauerit,*pro,coegerit,*mille paſſus.* pro,ad miliarium vnum, *vade cum illo & alia duo.* Superfluit,& alia.Quartum eſt ad præceptũ ſimiliter affirmatiuum & ſimiliter obligãs ſicut pręcedẽtia.¶ Et nota quòd primum præceptum præcipit vniuerſaliter ſuſtinere malum in genere,reliqua autem tria præcipiunt oblationem extrinſecam

ad

ad amplius sustinendum,distinguendo tria genera malorũ.Primum in corpore,explicando percussionem maxillæ: secundum in rebus exterioribus,explicãdo tunicam & pallium:tertium in operib⁹,explicãdo ambulationẽ vnius miliarij. vt intelligamus ad omnia malorum genera præcipi, vt nosmetipsos offeramus. ¶ Vbi cernere potes,quàm perfectiorẽ formet animum lex noua quàm vetus.Illa indulgebat peti vindictam oculi pro oculo, dentis pro dẽte &c.ista præcipit non solùm sustinere mala illata,sed etiam offerre se ad sustinẽdum alia inferenda. ¶ Aduerte quoque hîc,ꝙ contextus literæ continuando primũ pręceptum absolutè promulgatum(scilicet non resistere malo)per coniunctionem aduersatiuam adiuncto pronomine singularis numeri.s.te,cum reliquis tribus præceptis,insinuat ꝙ omnia hęc præcepta ad priuatã diriguntur personam.Ita quòd ex ipso loquendi genere habetur,quòd pręceptis his non ligatur persona publica,quaten⁹ publica est:hoc est quatenus ipsi⁹ est tueri,ministrare,efficere iustitiam publicam. Sed ligãtur personæ priuatæ:seu etiam publicæ,quatenus sunt singulares personæ.Et verè sic est: quoniã Iesus non præcipit hîc principibus & iudicibus non resistere malo:immo ipsi tenentur ex officio non solùm resistere malis,sed etiã punire.Propter quod significãtius textus(vt prædictum est) cõtinuatur per coniunctionem, sed:denotantem ad idẽ referri primum pręceptum & tria reliqua.In quibus pluries repetitur,te & tua,ad ostendendum ꝙ alloquitur personam priuatam:in cuius potestate est sine alterius iniuria sustinere propria nocumẽta,& offerre se ad maiora sustinẽda.*Qui petit à te,da ei.* Passionibus iniuriarum ordinatis,annectit optimus magister præcepta actionum nostrarum ad alterum duo:ita quòd perfecti simus & in actionibus aliorum contra nos , & in actionibus aliorum supplicibus ad nos. ¶ Præceptum primum est gratuitæ donationis:vt.s.petẽti demus. Et hoc præceptum quia affirmatiuum est,intelligitur quando recta ratio pensatis omnibus circunstãtiis,id exigit.Et hinc soluuntur innumeræ obiectiones,& supplẽtur omnes subintellectæ cõditiones : puta rationabiliter petenti da si potes &c. *Et volenti mutuare à te,ne auertaris.* Deponens est actiuæ significationis,significans ne auertas. Vltimum est hoc pręceptum de gratuito mutuo exhibẽdo petenti.Minus dico:quia textus dicit volẽti.pręcipimur enim mutuare non solùm petenti : sed volenti & præ verecundia aut respectu aliquo non audenti petere mutuum. ¶ Et hoc præceptum proponitur

sub

ſub forma negatiua,dicendo ne auertaris. Significatur enim q̄ quum præuidemus aliquē petiturum à nobis mutuum,non diuertamus ab illo,non auertamus faciem,iter,ſermonem, ne petat mutuum. Hoc eſt quod directè præcipitur inhibendo exteriorem auerſionem à petituro mutuum , vt ſi potes non ponas obicem mutuo:ſi nō potes mutuare,abſtineas ab inhumanis ſignis. Et quoniā ſigna ordinantur ad res & opera,nec exigit ſigna vana cœleſtis magiſter,per hāc inhibitionē præcipitur tibi mutuare non ſolùm petenti,ſed volenti petere. vnde pro quāto eſt negatiuum,prohibētur inhumanitatis ſigna.& quo ad obligat ſemper & ad ſemper:quia mala ſunt moraliter. Pro quanto autem præcipit mutuare, affirmatiuum eſt intelligendū,vt præcedentia:quando ſcilicet recta id ratio exigit. ¶ Memento hic prudēs lector præcepta hæc obligare ad peccatū pro loco,tempore ſicut & reliqua pręcepta affirmatiua:& eorū tranſgreſsionem quandoque eſſe mortalem,quandoque eſſe venialem, ſicut tranſgreſsio præcepti de honore parentum quandoque eſt mortalis,quādoque venialis.Regulanda enim ſunt hæc præcepta ſicut & reliqua affirmatiua:diſcernendo quādo eorum tranſgreſſio eſt contra charitatem,& quando præter charitatem. ¶ Eſt autem exemplariter explicādo contra charitatem reſiſtere malo,quando fidei profeſsio incumbit, nec aliter poteſt exerceri, niſi ſuſtinendo mala corporis,rerum &c. Et ſimiliter quando aliorū fides periclitaretur.niſi ego offerrem me paſsioni,contra charitatem ago niſi mea oblatione ſubueniam periclitāti fidei. Rurſus quum petens caret aliunde ſubſidio neceſſario ad vitā, teneor ex neceſsitate charitatis ego dare,vel mutuare. Quū verò confeſsio ſeu periculum fidei aut indigentia proximi extra vrgentis neceſsitatis ſunt articulum,non parua tamen cauſa hęc exigit officia,præter charitatem omitterentur officia hæc.Regulare eſt enim præcepta affirmatiua obligare tempore neceſſitatis : & ad mortale ſi contra charitatem dei aut proximi , ad veniale autem grauius & minus graue , ſi præter charitatem omittitur.Penſanda eſt ergo occurrens neceſsitas, ſi vrget cōtra vel præter charitatem. *Audiſtis quia dictum eſt,diliges proximum tuum,& odio habebis inimicum tuum.* Leuitici decimonono ſcriptum eſt,diliges amicum tuum ſicut teipſum. nullibi autem in tota lege inuenitur ſcriptum,odio habebis inimicum tuum.Sed dominus Ieſus dicit hic etiam dictum hoc fuiſſe : vel quia Iudæi intelligebant hoc dictum fuiſſe implicitè . determinando

enim

enim obiectum dilectionis esse amicũ, insinuatur inimicum esse obiectum odij, quòd contrariatur amori. Vel quia in Deut. inter benedictiones continetur ruina inimicorum à conspectu populi Israel. Dicitur enim Deut. 28. dabit dominus inimicos tuos corruentes in conspectu tuo: per vnã viam venient contra te, & per septem fugient à facie tua. Per hoc enim & similia verificatur dictum esse in lege, odio habebis inimicum tuũ: persecutio enim & prostratio effectus est odij. *Ego autem dico vobis.* Perficit Iesus præceptum de dilectiõe hominis dupliciter: prius pręcepto, & deinde consilio. *Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus.* pro, offendentibus vos, *vt sitis filii patris vestri qui in cœlis est: qui solem suum oriri facit super bonos & malos. & pluit super iustos & iniustos.* Tria præcipit erga inimicos: diligere internum, benefacere externũ, & orare intus & extrà. ¶ Vbi aduerte, quòd inimicus tripliciter consideratur. Primò formaliter quatenus est inimicus: & sic non est obiectum amoris recti: sed maximum peccatum est diligere inimicum formaliter. Secundò cõsideratur materialiter: hoc est homo ipse: & sic clarum est, quòd potest diligi. Sed hoc propriè loquendo, non est diligere inimicum, sed hominem. Tertiò, cõsideratur inimicus, quo ad vtrunque simul: hoc est, homo odio me habẽs. Et sic textus pręsens loquitur de inimico: & præcipit ꝙ amemus homines, non obstante ꝙ sint nobis inimici. Hęc est intẽtio literæ, quo ad obiectum. ¶ Diligere autem, benefacere & orare dupliciter potest intelligi, scilicet in cõmuni vel in speciali. Diligere inimicos in communi, est diligere eos secũdũ id quod est commune eis & aliis: & similiter benefacere inimicis in cõmuni. est nõ excludere eos à beneficiis communibus: & similiter orare pro inimicis in cõmuni, est non excludere eos ab orationibus cõmunibus. Orare autem pro inimico in speciali, est fundere orationem specialiter pro illo: & similiter benefacere inimico in speciali, est conferre inimico aliquod beneficium illi propriũ: & similiter diligere inimicum in speciali, est habere actum amoris specialiter erga inimicum. ¶ Sub præsenti itaque præcepto vterque modus cõprehenditur, sed diuersimode: quia primus modus (scilicet diligere & benefacere in cõmuni) explicatur ab ipso domino Iesu, subiũgendo imitationẽ cœlestis patris, qui solẽ suũ oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Hęc enim diuina bñficia nõ sunt beneficia propria malis & iniustis, qui sunt inimici dei: sed sunt bñficia cõmunia non

nia non solùm inimicis & amicis, sed etiã irrationabilibus creaturis. Ex hoc enim quòd dominus declarat rationem benefaciendi inimicis ex imitatione dei, quatenus non excludit à cõmunibus beneficiis malos & iniustos, docet præceptum suũ intelligendum esse de diligere & benefacere in cõmuni. Specialiter autem diligère & benefacere non explicatur hîc à domino, sed reliquit intelligendum ex generali regula præceptorum affirmatiuorũ: quòd scilicet obligãt tempore necessitatis. Ita q sub præcepto de diligendo inimicos, comprehẽditur benefacere inimicis, etiam in speciali tẽpore necessitatis: iuxta illud Prouerb. 25. si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, da ei aquam bibere. *Si enim diligitis eos qui vos diligunt.* Adiungit consilium de diligendo inimicos in speciali extra articulum necessitatis. Quòd enim hoc sit cõsiliũ, ex eo patet quòd cõcluditur: estote enim vos perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est. Inferendo enim perfectionem, monstrat se non præcipere, sed cõsulere: quoniam esse perfectum, ad cõsilia spectat: iuxta illud infrà. 19. si vis perfectus esse, vade, & vẽde omnia quæ habes, & cæ. Quòd autẽ de dilectione in speciali tractetur, patet ex eo, quòd dicitur, si salutaueritis fratres vestros tantùm. actus enim salutãdi ad specialem exercetur personam. ¶ Triplicem autem rationem huius consilij affert. Primò ex mercede: dicẽdo. *Quam mercedem habebitis.* pro, habetis. *nonne & publicani hoc faciunt?* Quasi dicat nullam. Diligere enim diligentem se, est potius rependere vicem, quàm mereri mercedem: sed diligere odientem, mercedẽ expectat à deo, propter quem diligitur. Quod quanuis clarũ esset, dominus tamẽ manifestat ex hoc, quòd diligere diligẽtem, est actus communis etiam Publicanis, qui non expectant mercedem à cœlesti patre. ¶ Alia ratio est ex supererogatione: dicẽdo, *Et si salutaueritis fratres vestros tantùm, quid amplius facitis?* Quasi dicat nihil, nisi id ad quod tenemini naturali iure. Et hoc etiam declarat dicendo, *Nonne & Ethnici.* pro, Publicani, *hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester cœlestis.* pro, qui in cœlis est. *perfectus est.* Publicani (qui publicum æs exigebãt, pro Romanis à populo) infames erant apud Iudæos zelũ legis habentes: & propterea tam hîc quàm alibi in euangelio nominãtur, tanquam alieni à lege dei, vt meretrices & similes. ¶ Tertia demũ ratio ex imitatione perfectionis cœlestis patris affertur. Et hoc docens, quòd diligere & benefacere inimicis in speciali extra necessitatis articulum, perfectionis est ad imitationem diuinæ per-

uinæ perfectionis, qua inimicis suis specialiter benefacit: vt patet in tanta & continua conuersione peccatorum.

CAPVT VI.

Attendite. Postquam Iesus doctrinam legis perfecit declarando pręcepta, transit ad perficiendum affectum circa ea, quæ communi desiderio appetũtur: gloriam scilicet & diuitias. Præcipuũ inter spiritualia desideratum communiter, est gloria: inter corporalia autẽ, opulentia. Et propterea à primo inchoans, præcipit attendite. Diligentia adhibenda attestatur periculo. *Ne iustitiam vestram.* pro, eleemosynam vestram, *faciatis coram hominibus.* Gloria enim humana tanquam præmium bonorum operum existimatur: malis enim operibus non laus, sed vituperium debetur. Et inchoat ab eleemosyna, vtpote præcipuo opere: inde ad orationem & ieiunium proficiscens. *Vt videamini ab eis.* Non dixit cœlestis magister, attendite ne eleemosynam vestram faciatis coram hominibus absolutè, sed cum adiectione finis, vt videamini ab eis: hic enim finis prohibetur, quoniam vana gloria est. *Alioquin mercedem non habebitis.* pro, habetis, *apud patrem vestrũ qui in cœlis est.* Non dixit alioquin non damnabimini, sed quòd carerent mercede apud patrẽ cœlestem. Et intelligitur ad literam de mercede illius operis, quod fit ob vanam gloriam. Qui enim bonum aliquod facit (puta honorat patrem, reddit mutuum, &c.) vt videatur, hoc est, ad hunc finem, vt videatur & honoretur ab hominibus, non propterea æternam damnationem incurrit: sed priuatur mercede seu præmio cœlesti illius operis boni. quia non oportet interuenire ibi peccatum mortale, sed potest esse veniale. Nam si humana gloria intendatur præferendo ipsam iis, quæ sunt ex charitate necessariò diligenda, facienda aut vitanda, proculdubio peccatum incurritur mortale: & inde priuamur, non solùm illius operis mercede, sed totaliter apud patrem cœlestem per exclusionem à cœlesti patria. Quando verò gloria humana appetitur, vt finis quidem illius operis, non tamen contra ea, quæ sunt de necessitate charitatis: veniale tãtùm peccatũ incurritur ex appetitu vanæ gloriæ consequendæ ex bono opere. *Quum ergo facis eleemosynam.* Postquam in genere prohibuit appetitum gloriæ humanæ, vt mercedem operis boni, descẽdit ad species modorum. *Noli tuba canere ante te.* Morem tangit antiquum, quo sono tubæ excitabantur pauperes ad locum & tempus eleemosynæ. Hic enim mos rationabiliter institut⁹ erat, ad

tollendam

tollendam vagationem incertam mendicantium,& molestiam erogantium eleemosynas,ne omni hora aut vbique molestarẽtur:sed hypocritæ abutebantur hoc more,seruantes illũ ad hoc vt honorificarẽtur ab hominibus. *Sicut faciunt hypocritæ.* Græca dictio est deriuata à personis in spectaculis comœdiarũ seu tragœdiarũ.homines enim illi,alij sunt intus,.& alios representant foris.inde siquidem translatum est nomen hoc ad significã dum eos qui simulant se bonos. ¶ Vbi similiter nota,quòd nõ præcipit,noli tuba canere ante te absolutè,sed ea rationevt honorificeris ab hominibus.Et propterea apposuit,sicut faciũt hypocritæ,vt honorificentur ab hominibus.intẽtionem siquidem prohibet,non actionem. *In synagogis & vicis.* Hoc est in locis publicis,tum cõgregationis,vt synagogis:tum trãsitus,vt vicis. *Vt honorificentur ab hominibus Amen dico vobis,receperunt.* pro,recipiunt,*mercedem suam.*scilicet humanam gloriam , propter quã eleemosynam fecerunt:ac per hoc non expectãt mercedem talis eleemosynæ à cœlesti patre.sufficit enim operi merces propria. *Te autem faciente eleemosynam,nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua:vt sit eleemosyna tua in abscondito.* Possumus præceptũ vel cautelam intelligere.Si præceptum est,ad intentionem refertur.præcipitur enim vt intentio facientis eleemosynã,aliena sit ab hoc,vt videatur ab hominibꝰ:hoc est, quòd faciẽs eleemosynam,non intendat videri ab hominibus,laudari ab eis.Ita quòd vbi priùs præcepit vitari intentionem vanæ glorię in eleemosyna publica,modò prohibet eãdem in eleemosyna,quæ alicui particulariter fit.Si autem cautela est, instruimur vt nostræ infirmitati cõsulẽdo,ne obrepat in manifesta eleemosyna vana gloria,studeamꝰ eleemosynas secretissimè efficere.Secretissimꝰ enim modus significatur per hanc metaphoram,nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.periclitatur enim animus humanus in laudatis eleemosynis propriis. *Et pater tuus qui videt in abscondito,reddet tibi.*Deest,in manifesto. *Et quum oratis,non eritis.* pro, Et quum oras,no eris,*sicut hypocritæ* . Ordinata intentione eleemosynæ cum adiuncta cautela , ordinat intentionem orationis simili modo:scilicet vt non oremus,vt videamur ab hominibꝰ.

Qui amant in synagogis. pro,quia amant in synagogis,*& in angulis platearum.* Locis publicis :altero,vbi congregantur homines ad doctrinã legis:altero,vbi congregantur homines ad negocia humana. *Stantes orare.* Communis orantium situs, tunc temporis erat stare:vt hinc colligitur,& ex Pharisæo & Publicano,qui

no,qui ſtantes deſcribuntur oraſſe. *Vt videantur*, pro, appareant, *hominibus. Amen dico vobis, recipiunt*. pro, acceperũt. *mercedem ſuã. Tu autem quum oraueris*. pro, quum oras, *intra in cubiculum tuũ, & clauſo oſtio*. deeſt, tuo, *ora patrem tuum in abſcondito: & pater tuus qui videt in abſcondito, reddet tibi*. Deeſt, in manifeſto. Cautela vitandi obrepentẽ vanam gloriam adhibetur, vt ſecretiſsimas habeamus orationes. Et hoc intellige de orationibus ſpontaneis: nam orationes, ſiue publicæ (quales ſunt miſſæ & horæ canonicæ) ſiue quas debemus in loco publico perſoluere (vt intereſſe diuinis laudibus, letaniis, & ſimilibus) non cõprehenduntur ſub hac cautela: propterea enim dominus ait, tu autem quum oras: ſignificás, quòd de priuata oratione loquitur. Quod etiã ſignificatur ex eo, quòd induxit priuatas & ſpontaneas orationes hypocritarum in angulis platearum. *Orantes autem*. Aliud circa orandi modum præceptum adiungit: ſcilicet, *Nolite multum loqui*, pro ne ſitis multiloqui. Non dicit, nolite multum orare, nec dicit, nolite prolixè orare, quum ipſe prolixius orauerit, & in oratione pernoctauerit. Nec dicit nolite loqui (per quod prohibetur oratio vocalis) ſed vetat multum loqui orando. ¶ Vbi aduerte, quòd multa locutio non eſt per ſe appetenda in oratione: ſecus autem eſt, quãdo ratio recta ſuadet multam locutionẽ orando, ad excitandam ſeu continuandam, aut augendam mentis deuotionem. Vnde & dominus rationem ſubdit, *Sicut Ethnici faciunt*. Superfluit faciunt. Græca dictio eſt Ethnici, ſignificans gentiles: tãquam qui in ea qua geniti ſunt viuant natura ſine diuina lege. *Putant enim quòd in multiloquio ſuo exaudientur*. Hinc enim confutatur electio multiloquij, tanquam vtilis ad exauditionem. Putabant enim Gentiles, quòd ſicut multiloquiũ vtile eſt ad hoc vt exaudiamur à principibus, dum multipliciter loca orationis exponimus, oratorio more: ita vtilis ſit multiplicatio ſermonis, orando deum. Quod dominus confutat ſubiungẽdo.

Nolite ergo aſsimilari eis. Scit enim pater veſter cæleſtis, quid opus ſit vobis. pro, quibus opus habetis. *antequã petatis eum*. pro, ab eo. Ex hoc enim aperit, quòd nec multa nec parua locutio orando vtilis eſt ad manifeſtandum deo neceſsitates noſtras, aut rationes exaudiendi: ac per hoc non eſt multiplicandus ſermo in oratione, vt exaudiamur ſignificando deo omnia. Cur autem non prohibeatur omnis locutio orãdo, alterius negocij eſt: hoc enĩ in loco non omnis, ſed multa locutio prohibetur ex intentione: hoc eſt, per ſe prohibetur. ¶ In promptu autem eſt ratio, quare non prohi-

non prohibetur locutio orando: quia scilicet necessaria est communi hominum cōditioni. Sumus enim compositi ex anima & corpore, & naturali cursu excitatur animus orantis loquendo: paucorum enim perfectorum est sine exteriori sermone prouocari ad mentis ac affectus eleuationem in deum petendo, quod est orare. *Sic ergo vos orabitis.* pro orate. Orandum esse Iesus presupponit, & modum orandi docet, dicendo sic. Vbi non solùm vitandi multiloquij in oratione, sed etiam modum recurrendi ad deum, & petendi à deo, docet. Modus siquidem breuiloquij mōstratur, tum colligendo omnia, quæ peti à deo possunt ad septem: tum explicando singula hæc septem summariè tanquam capita. Modus verò petendi ex parte rei petitæ, monstratur per pronomina, tuum & nostrū: ex parte verò petentis, & à quo petitur, est ipse modus recurrēdi: scilicet vt filius ad patrem. Vnde incipit sic, *Pater.* Magna dignitas cuiuslibet orantis habere patrem in cœlo. Incipiens ergo orare, euectum te recogita ad filiationem dei: recurrere enim iuberis ad deum nō vt seruus ad dominum, sed vt filius ad patrem, filiali affectu, filiali reuerētia, filiali fiducia, immo securitate. *Noster.* Fratres te habere, fratres te recognoscere, quum orare incipis, iuberis, ne solum te filium præsumas, vt vnitatem ecclesiasticā omnium filiorum dei ante mentis oculos habeas, dicēdo, non meus, sed noster: nec tamen minus es pater meus & aliorum. *Qui es in cœlis* Deus vbiq; est: sed proponitur orādus existēs in cœlis, vt eleuetur mens orantis ad patris excellentiam: vtpote præsidentis cœlis, vt sicut patris nomine significatur dei cura, & amor erga nos, ita existentia in cœlis significetur excellentia. *Sanctificetur nomen tuum.* Oratio interpres est desiderij, secundū ordinem desiderabilium procedit: rectus autem charitatis ordo est, vt primùm petamus quę appetimus deo, & deinde quę appetimus nobis. Et quia tam desiderium, quàm petitio est rei non habitæ, & deo in seipso nihil potest aduenire, nullū bonum potest augeri: ideo ex amore amicitiæ ad deum desideramus augmentum deo, non in seipso, sed in exterioribus suis: desideramus enim ipsum deū in nomine suo, in regno suo, in obedientia sua augeri. Et propterea primæ tres petitiones ad dei bonum, non in seipso, sed in nomine, regno, & obediētia seu voluntate augendum tendunt. ¶ Quod vt clarius intelligas, scito quòd illa particula, sicut in cœlo & in terra, determinat quamlibet triū primarum petitionū. Ita quòd sensus est, sanctificetur nomen tuum, sicut in cœlo & in terra: & similiter

similiter adueniat regnũ tuum ſicut in cœlo & in terra: & demum fiat voluntas tua ſicut in cœlo & in terra. ¶ Petẽdo itaq;, ſanctificetur nomen tuum, petimus augeri ſignificationẽ nominis eius: dum petimus ſanctificari illud in terra ſicut ſanctificatur in cœlo. Nõ dicit quantũ in cœlo & in terra, quia peteretur impoſſibile: ſed ſicut, hoc eſt illo modo ſcilicet ex charitate. Sãctificari ſpecies eſt eius, quod eſt glorificari. Diuinũ enim nomen quo deus ipſe ſanctificatur, innoteſcit & nominatur, quãuis ex parte ſui nõ egeat ſanctificatione: min⁹ tamẽ honoratur, & minùs blaſphematur in terra. Et propterea deſideram⁹ & petimus, vt honoretur in terra ſicut in cœlo, hoc eſt imitãdo honorationẽ quæ illi exhibetur in cœlo, hoc eſt habeatur in mẽtibus, in cordibus, & in locutionibus excelſum atq; purũ. hoc eſt enim ſanctificari diuinũ nomẽ. Sãctificetur itaq;, hoc eſt, glorificetur purũ & excelſum, nomẽ nõ meũ, non noſtrũ, ſed tuum, in terra, ab hominibus in terra degentibus, & ſi non quantum, tamen ſicut in cœlo: hoc eſt, ex charitate imitãdo cœleſtes ciues.

Adueniat regnum tuũ. Regnat in terra cupiditas, caro, mũdus, diabolus: cupimus in homine deum regnare. & propterea adueniat regnum tuum ad deſtructionem horum regnorũ, regna tu in terra, & ſi non quantum, tamẽ ſicut regnas in cœlo. Quantũ enim in nobis regnat auaritia aut luxuria, aut quoduis aliud vitium, tantùm ſubtrahitur regno dei in terra. Vnde aduenire regnum dei, eſt ipſum regnare per fidem, ſpẽ, charitatẽ, reliquaſq; virtutes in nobis. eſt enim regnum dei non eſca & potus, ſed iuſtitia, pax, & gaudium in ſpirituſancto. *Fiat volũtas tua ſicut in cœlo & in terra.* Volũtas dei velimus nolimus ſemper fit vbique: ſed non fit in terra ſicut in cœlo. Ibi enim fit ex charitate obſequentium deo: hic autem à paucis ex charitate adimpletur. Et propterea petimus, vt extendatur modus adimplendi diuinam voluntatem: vt ſcilicet fiat voluntas, nõ noſtra ſed tua, nõ vbicunque, ſed in terra, hoc eſt, in hominibus degentibus in terra: non qualitercũque, ſed ſicut in cœlo, hoc eſt, ex charitate obſequendo illi. *Panem noſtrum.* Ordo petitionum cogit me ad intelligendum, non de pane corporis, ſed animæ. Poſt petitionẽ ſiquidem boni diuini, manifeſtè ſubiunguntur petitiones boni noſtri, vt ipſa differentia pronominum euidenter teſtatur. inter bona autem noſtra non tenet primum locum ſecũdum charitatis ordinem corporeus cibus, ſicut nec vita corporalis: ſed primum locum tenet vita animæ, ac per hoc cibus animæ. primũ

siquidẽ quod nobis ex charitate appetimus, est cõseruatio, & vegetatio vitæ animæ: quæ fit per cibũ animæ. ¶ At si ordinẽ cõfundere placet, perpẽde ꝙ hæc sola petitio est boni nostri: nam priores petunt bonũ diuinũ, posteriores remotionẽ seu vitationẽ mali nostri, vt patet. vnica autẽ nostri boni petitio, nõ est fas ꝙ corporeũ cibum petat. Amplius prohibemus inferiùs soliciti esse de pane corporis. Et propterea nõ cõgruit, vt cõputetur inter petitiones dominicæ orationis, de quibus oportet nos esse solicitos, quotidie replicãdo petitionẽ. Et propterea petimus panem cibũ animæ, sub quo cõprehẽditur cibus diuini verbi, operis & sacramenti, & vniuersaliter omne id quod alit vegetatque animã, nostram non meam: tum vt intelligamus nihil deperire petitioni orationis ex eo quod petitur ꝓ se & alio. Nõ est apud deũ effusa petitio sicut apud homines: apud quos minor est petitio communis quàm propria, apud quos faciliùs impetro petens pro me, quàm petens pro nobis, panem meum quàm panẽ nostrũ. Tũ vt intelligamus nosipsos nõ esse ita singulares, quin simus vnum corpus ecclesiæ: ita ꝙ vt ecclesiæ mẽbra simus alter alterius. sumus membra etiam orando. ¶ Nostrum rursum dicit, hoc est, nobis filiis, agnoscentibus te patrem, dicẽdo pater noster, nobis inquam filiis proprium, nõ communem panẽ omnibus bonis & malis, sed panẽ filiorũ. *Quotidianum.* Quo quotidie egemus. *Da.* Non vende, nõ accõmoda, sed da. *Nobis.* Filiis tuis, patris enim est alere filios. *Hodie.* Tempore præsenti. Quotidianus panis quotidie petendus iubetur: vt quolibet die soliciti simus ad recurrendum ad patrem cœlestem pro animæ pane, sicut quotidie volumus corporeum panẽ. Ideo itaque adiungitur hodie, vt singulis diebus panem animæ pro illo die, ꝓ præsentaneo tempore petamus. *Et dimitte nobis.* Vniuersum bonum nostrum in oratione petendum, vnica petitione complexus est: circa malũ verò tres petitiones distinguit. Dimitte, gratuito cõdona, nobis, filiis. *Debita nostra.* Tum ex tuæ deitatis natura, tũ ex collatis nobis beneficiis: tum ex nostris offensionibus. *Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Modũ veniæ nobisipsis diffinimus, vt sic deus dimittat nobis, quæ illi debem⁹, quemadmodũ nos dimittimus debitoribus nostris: si duri tardive sumus ad remittendum, durus quoque sit deus aut tardus ad remittendũ nobis: si semiplenè remittimus, semiplenèquoque remittat nobis: & similia. Quæ non ideo dicimus, vt possint in deo inueniri modi remittẽdi omnes qui possunt inueniri in no-

ri in nobis: sed ipsa nostra oratio monstret nobis, ꝙ si non charitatiuè dimittimus debitorib⁹ nostris, nec deus charitatiuè dimittet nobis debita nostra. *Et ne nos inducas in tentationē.* Postquā petiuimus dimitti nobis debita quæ cōtraximus, cōsequēter modò petimus custodiri à periculis imminentibus. Nō petimus ne fac nos tentari, sed ne tentationi succumbamus, quod est induci in tentationē. Petimus autē à deo, & ne nos inducas: vt hinc instruamur diuinæ permissionis esse opus, nostrum succūbere tētationi, iuxta illud: ego indurabo cor eius, & diuinæ gratiæ opus esse quicquid nō delinquimus, & propterea solicitè recurramus ad deum, vt gratia sua custodiendo nō inducat nos in tentationem. *Sed libera nos à malo.* Nō à tali, vel tali modo, sed simpliciter & absolutè à malo. Multæ enim sunt species malorum, à quibus nō expedit nos liberari; quoniam cooperātur nobis in bonum: verum liberari à malo, est simpliciter & absolute desiderādum. Hoc enim petētes petimus, ne vita corporis, sanitas, opulētia, aut quodcūque aliud, siue bonū, siue malum temporale cedat nobis in malum, quod est simpliciter & absolutè malum, quod est malum æternæ damnationis in futuro, & diuinæ inimicitiæ etiam in præsenti. *Amen.* id est, verè seu fiat. Nota enim est affirmatiua cōclusionis. ¶ Aduerte hîc in quibusdam codicibus apud Græcos ante amē inueniri hæc verba, Quia tuum est regnum & potētia & gloria in secula seculorū. Sed hæc adiecta fuisse ipse stylus oratiōis dominicæ videtur testari, sapiūt enim multiloquium: cōtra quod instituit dominus hāc orationē, *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum.* pro delicta sua, *dimittet & vobis pater vester cœlestis delicta vestra. Si autē nō dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.* Et similiter legēdum est delicta, vbi subiūgitur peccata. Græca enim dictio à linquēdo dicta est. Legēdumq; esset remittet, remiseritis &c. si proprietas sermonis seruanda esset. Et superfluit pronomē, vobis, quum dicitur, remittet vobis. ¶ Multis virtutū officiis cōcurrētibus ad dominicam orationem, fidei, spei, charitatis, religionis, obedietiæ, misericordiæ, prudentiæ, timoris, dominus tamen instat pro sola misericordia docēs per hoc vniuersam orationis molē fundari super misericordia. Inquit enī, ꝙ si remiseritis licet nō fratribus, nō proximis, sed hominibus, eiusdem vobiscum naturæ, delicta sua cōtra vos, remittet consequēter vobis filiis pater vester cœlestis, longè celsioris naturæ; ita ꝙ si nō remiseritis, nec ipse q̄tumcūque pater vester remit-

siquidē quod nobis ex charitate appetimus, est cōseruatio, & vegetatio vitæ animæ: quæ fit per cibū animæ. ¶ At si ordinē cōfundere placet, perpēde ꝙ hæc sola petitio est boni nostri: nam priores petunt bonū diuinū, posteriores remotionē seu vitationē mali nostri, vt patet. vnica autē nostri boni petitio, nō est fas ꝙ corporeū cibum petat. Amplius prohibemus inferiùs soliciti esse de pane corporis. Et propterea nō cōgruit, vt cōputetur inter petitiones dominicæ orationis, de quibus oportet nos esse solicitos, quotidie replicādo petitionē. Et propterea petimus panem cibū animæ, sub quo cōprehēditur cibus diuini verbi, operis & sacramenti, & vniuersaliter omne id quod alit vegetatque animā, nostram non meam: tum vt intelligamus nihil deperire petitioni orationis ex eo quod petitur ꝓ se & alio. Nō est apud deū effusa petitio sicut apud homines: apud quos minor est petitio communis quàm propria, apud quos faciliùs impetro petens pro me, quàm petens pro nobis, panem meum quàm panē nostrū. Tū vt intelligamus nosipsos nō esse ita singulares, quin simus vnum corpus ecclesiæ: ita ꝙ vt ecclesiæ mēbra simus alter alterius. sumus membra etiam orando. ¶ Nostrum rursum dicit, hoc est, nobis filiis, agnoscentibus te patrem, dicēdo pater noster, nobis inquam filiis proprium, nō communem panē omnibus bonis & malis, sed panē filiorū. *Quotidianum.* Quo quotidie egemus. *Da.* Non vende, nō accōmoda, sed da. *Nobis.* Filiis tuis, patris enim est alere filios. *Hodie.* Tempore præsenti. Quotidianus panis quotidie petendus iubetur: vt quolibet die soliciti simus ad recurrendum ad patrem cœlestem pro animæ pane, sicut quotidie volumus corporeum panē. Ideo itaque adiungitur hodie, vt singulis diebus panem animæ pro illo die, ꝓ præsentaneo tempore petamus. *Et dimitte nobis.* Vniuersum bonum nostrum in oratione petendum, vnica petitione complexus est: circa malū verò tres petitiones distinguit. Dimitte, gratuito cōdona, nobis, filiis. *Debita nostra.* Tum ex tuæ deitatis natura, tū ex collatis nobis beneficiis: tum ex nostris offensionibus. *Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Modū veniæ nobisipsis diffinimus, vt sic deus dimittat nobis, quæ illi debem⁹, quemadmodū nos dimittimus debitoribus nostris: si duri tardive sumus ad remittendum, durus quoque sit deus aut tardus ad remittendū nobis: si semiplenè remittimus, semiplenèquoque remittat nobis: & similia. Quæ non ideo dicimus, vt possint in deo inueniri modi remittēdi omnes qui possunt inueniri in no-

ri in nobis: sed ipsa nostra oratio monstret nobis, ꝙ si non charitatiuè dimittimus debitorib⁹ nostris, nec deus charitatiuè dimittet nobis debita nostra. *Et ne nos inducas in tentationē.* Postquā petiuimus dimitti nobis debita quæ cōtraximus, cōsequēter modò petimus custodiri à periculis imminentibus. Nō petimus ne fac nos tentari, sed ne tentationi succumbamus, quod est induci in tentationē. Petimus autē à deo, & ne nos inducas: vt hinc instruamur diuinæ permissionis esse opus, nostrum succūbere tētationi, iuxta illud: ego indurabo cor eius, & diuinæ gratiæ opus esse quicquid nō delinquimus, & propterea solicitè recurramus ad deum, vt gratia sua custodiendo nō inducat nos in tentationem. *Sed libera nos à malo.* Nō à tali, vel tali modo, sed simpliciter & absolutè à malo. Multæ enim sunt species malorum, à quibus nō expedit nos liberari; quoniam cooperātur nobis in bonum: verum liberari à malo, est simpliciter & absolute desiderādum. Hoc enim petētes petimus, ne vita corporis, sanitas, opulētia, aut quodcūque aliud, siue bonū, siue malum temporale cedat nobis in malum, quod est simpliciter & absolutè malum, quod est malum æternæ damnationis in futuro, & diuinæ inimicitiæ etiam in pręsenti. *Amen.* id est, verè seu fiat. Nota enim est affirmatiua cōclusionis. ¶ Aduerte hîc in quibusdam codicibus apud Græcos ante amē inueniri hæc verba, Quia tuum est regnum & potētia & gloria in secula seculorū. Sed hæc adiecta fuisse ipse stylus oratiōis dominicæ videtur testari, sapiūt enim multiloquium: cōtra quod instituit dominus hāc orationē, *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum.* pro delicta sua, *dimittet & vobis pater vester cœlestis delicta vestra. Si autē nō dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.* Et similiter legēdum est delicta, vbi subiūgitur peccata. Græca enim dictio à linquēdo dicta est. Legēdumq; esset remittet, remiseritis &c. si proprietas sermonis seruanda esset. Et superfluit pronomē, vobis, quum dicitur, remittet vobis. ¶ Multis virtutū officiis cōcurrētibus ad dominicam orationem, fidei, spei, charitatis, religionis, obedietiæ, misericordiæ, prudentiæ, timoris, dominus tamen instat pro sola misericordia docēs per hoc vniuersam orationis molē fundari super misericordia. Inquit enī, ꝙ si remiseritis licet nō fratribus, nō proximis, sed hominibus, eiusdem vobiscum naturæ, delicta sua cōtra vos, remittet consequēter vobis filiis pater vester cœlestis, longè celsioris naturæ; ita ꝙ si nō remiseritis, nec ipse q̄tumcūque pater vester remittet vo-

tet vobis delicta vestra contra ipsum. ¶ Vbi aduerte nō dici sicut remiseritis hominibus delicta, ita remittet pater vester: sed dici si remiseritis, & similiter si non remiseritis, vt omnem spē auferat cōsequēdæ veniæ à deo, si nō remittimus aliis offensas: & similiter plenam præbeat fiduciam cōsequendi veniā, si aliis remittimus offensas. ¶ Si hîc obiecerit quispiam: inferendo ergo fornicarius seu in alio crimine perseuerās, securus est de venia consequenda à deo, si remittit aliis offensas contra se factas. veritas enim huius affirmatiuæ cōditionalis, si remiseritis hominibus delicta sua, remittet & vobis pater vester cœlestis delicta vestra, fundat & fouet hāc illationē. Respondetur dupliciter. Primò, ꝙ sermo domini est formalis: & intelligit̄ nisi aliūde ponatur obex. Docet enim, ꝙ remittēdo aliis meremur veniam, nisi aliunde ponamus obicē veniæ: sicut colendo deū, & seruando iustitiā, meremur vitā æternam nisi aliunde ponamus obicē. Hæc responsio secundū Theologici rigoris regulas procedit. Crediderim tamen ego hominē qui tanto dei amore agitur, vt hominibus offendentibus ipsum remittat ex corde propter deum, etiam si in fornicatione perseueret, tandē à deo cōuerti, ita ꝙ deus remittet ei omnia peccata sua cōuertendo cor eius ad veram pœnitentiam: vnde dominus non dicit, ꝙ vobis remittentibus deus remittit, sed dicit in futuro remittet: ita ꝙ hanc specialem prærogatiuam seu gratiam significauit dominus per hanc conditionalem, intelligendo literam vt sonat. Nouit enim solus Iesus quàm acceptum gratumque sit deo remittere aliis offensas, & ideo ipse solus potuit reuelare hoc. *Cum autem ieiunatis.* Sicut circa eleemosynam & orationem ordinauit intentionem ne ferantur in vanam gloriā, ita nunc ordinat intentionem circa ieiunium. nō enim præcipit hîc ieiunare, sed vanam intentionem vanumque modum ieiunandi corrigit. *Nolite fieri.* pro, ne sitis. Proculdubio ex intentione. voluntariū esse quod in potestate nostra est prohibet. *Sicut hypocritæ tristes.* pro, tetrici. Hoc est vultu mœsti, ad differentiam mœstitiæ aliunde prouenientis. Quod etiam nō prohibet simpliciter & absolutè, sed cum modificatione sicut hypocritę: ea scilicet ratione, vt appareant hominibus ieiunantes. *Exterminant.* pro, obscurāt, *enim facies suas.* Verè enim obscurant naturalem vultum: & alterum vultū mentiuntur. Sicut enim mulieres multæ clarificant facies suas artificiosè, ita vt pellis earū lucere videatur: ita huiusmodi hypocritæ obscurabant facies suas arte, vt appareant ieiunātes.

Quali

Quali autem artificio vterentur, non constat. *Vt appareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis quia receperũt mercedem suam. Tu autẽ quum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuã laua.* Sicut in eleemosyna & oratione docuit cautelam pręstandi eleemosynã & orandi secretò, ita in ieiunio cautelam docet vt ieiunium sit secretum, vngendo caput & lauando faciem, hoc est, vtendo solitis lætitiæ signis. Vnctio enim capitis in regionibus illis iucũda erat: ablutio autem faciei, communis est omnibus gentibus cultus. Vnde nulla harum cautelarum est præcepta. neque enim ipse dominus legitur vnxisse caput suum quum ieiunauit: nec intrasse cubiculum suum, & clausisse ostium quum orauit. Sed docuit nos his cautelis intelligere, vt tanto studio fugiẽda sit à nobis in operibus supererogationis eleemosynæ, orationis, & ieiunij, vitandaq; vana gloria, vt occultè exerceamus huiusmodi bona opera, vbi timor est ne obrepat vana gloria. *Ne videaris hominibus ieiunãs, sed patri tuo qui est in abscõdito: & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.* Hoc eodẽ præmio conclusit eleemosynã & orationẽ, vt intelligamus eleemosynã, orationem, & ieiuniũ, esse opera grata deo, & meritoria, ita ꝙ deus reddet ꝓ singulis præmia. *Nolite thesaurizare.* pro, ne recondes vobis *thesauros in terra, vbi erugo & tinea demolitur: & vbi fures effodiũt & furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cœlo, vbi nec erugo nec tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt nec furantur.* Litera ista diligenter inspecta: non prohibet thesaurizare, sed locum thesauri. prohibet enim eligere terrã pro loco thesauri. Nec reponatis, inquit, in potestate volũtatis vestræ, est locus thesauri cœlũ scilicet vel terra. Nolite reponere vobis thesauros in terra: vnde rationẽ assignat ex aduerbio loci, dicendo vbi erugo, &c. de cœlo subdit, vbi nec erugo, &c. Et demũ pro cõmuni ratione subiungit, vbi est enim thesaurus, ibi, &c. ¶ Hæc enim ꝑspicaci⁹ cõsiderata rationẽ vtrinq; præcepti, negatiui scilicet in terra, & affirmatiui in cœlo, aperiunt, soluuntq; quæstiones. Nã hinc habetur non prohiberi homini reponere sibi, vel filiis vel reipublicæ terrestres thesauros: & Iesu præcepta nõ esse cõtra morẽ quo secundũ Apostolum. 2. ad Corin. duodecimo. Patres thesaurizãt filiis. Et principes debent habere thesauros: tum vt timeãt alij mouere illic bellum, tũ ne cogãtur populũ grauare, tum ne vilescat petendo mutuũ, sed prohiberi reponere in terra, vt terra contrariatur cœlo. Propterea nanque præcepta hæc data sunt contraria de terra & cœlo, vt non thesaurizemus in

terra,& thesaurizemus in cœlo,vt ipsa contrarietas præceptorũ nominata loca significet esse contraria,quòd etiam cõditiones cõtrariæ,scilicet in terra erugo,tinea,fures in cœlo aũt nec erugo,nec tinea,nec fures testantur.Soli itaq; illi qui thesaurizant in terra,vt terra contraria est cœlo,agunt contra hoc præceptũ: qui scilicet accumulant diuitias, confidentes in illis, intantũ vt non curent prouidere sibi in cœlo. Horũ enim salus & deus thesaurus in terra est. Qui verò accumulant diuitias & reponũt vt organa opportuna ad opera virtutũ sibi,filiis, reipublicæ, præferendo thesaurũ in cœlo reponere pro anima, in nullo agunt contra hoc præceptũ:quia non reponũt in terra, vt terra distinguitur contra cœlum,sed vt terra subordinatur cœlo. ¶ Postquàm ergo Iesus prohibuit intẽtionẽ vanã in sanctis operibus eleemosynæ,ieiunij & orationis,modò cõsequẽter ordinat humanũ studiũ,ne occupetur circa terrena, vt terrena abducunt à cœlestibus,sed occupetur circa cœlestia. Præcipit autẽ sub similitudine thesauri,vt intelligamus,q; de studio salutis nostræ nõ in præsenti,sed in futura vita loquitur, de studio salutis nõ trãsitoriæ sed æternæ: & propterea terram cõtra cœlũ distinguit. propterea illas cõditiones rerũ inducit quibus amissibiles differunt ab iis,quæ amitti non possunt. Erugo metalla, tinea pannos,fur omnia consumit. *Vbi enim est thesaurus tuus*.pro,vester,*ibi & est cor tuum*.pro,vestrum.Scio inquis has conditiones rerum corporales,nec repono eas,putans consumi non posse,sed vt valeant quantum valere possunt. Audi rationem cogentem te ad seruãda hæc præcepta,vbi est thesaurus vester,ibi est cor vestrũ. Si in terra reponitis thesaurum, nõ solùm thesaurum,sed etiam cor vestrũ in terra ponitis:& similiter si thesaurizatis in cœlo, nõ solùm thesaurum,sed etiã cor vestrum ponitis in cœlo. Attende modò,cõsidera & elige,vtrùm malueris in terra cor tuum ponere,an ĩ cœlo.valde quippe degeneras si cor,hoc est immortalem animum,cuius est velle & prouidere de thesauro,in terra figis. *Lucerna corporis tui,est oculus tuus.* Superfluit tui & tuus. Ne paruipendas supremam tui partem habere in terra,adiungit magnitudinem damni inde consequentis:assimilando supremã animi partẽ oculo corporeo.verè nãque intellectus seu ratio perinde est inter reliquas animi partes,vt oculus est inter membra corporis.Oculum autem corporeum affirmat esse lucernã corporis,quia verè officio lucernæ fungitur.Lucernæ siquidem est lumen præbere:& oculus officia membrorum nostrorum clara reddit,

reddit. Sine oculi nãque officio manuum pedumque officia obscura, & immanifesta nobisipsis sunt: vt experiẽtia testatur. Lucerna inquit, corporis, est oculus. Ita quòd inchoat similitudinẽ non à te sed absolutè, dicẽdo lucerna corporis, est oculus: hoc est oculus respectu corporis, respectu corporeorum officiorum fungitur officio lucernæ. Et deinde applicat ad te. *Si oculus tuus.* Deest ergo. Legendum est. *Si ergo oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit.* Metaphora est. Si oculus tuus corporeus fuerit simplex, absque admixtione alicuius humoris impedientis aut perturbantis visum, totum corpus tuum, vniuersa corporalia officia tua erũt lucida ex officio simplicis oculi quatenus lucerna est. *Si autem oculus tuus fuerit nequam.* pro, malus. Id est malè dispositus oculus fuerit, *Etiam totum corpus tuum tenebrosum erit.* Experimur enim, quòd habentes visum corporalem purum, videmus quid facimus, quò tendimus, quid comedimus, &c. Hoc est enim totum corpus nostrum lucidum esse: & econuerso existente visu malo, nullum officiũ clarè exercemus, sed sicut in tenebris existentes, hoc est enim totum corpus esse tenebrosum. ¶ Sensus autem Metaphoræ est, Si ratio tua fuerit simplex, absque admixtione alicuius erroris (errant enim omnes qui operantur malum. Prouerbiorum decimoquarto) vniuersa opera tua lucida erũt: vtpote sub lumine rationis rectę: si autem errauerit, etiam opera tua tenebrosa erunt: vtpote lumine rectæ rationis priuata, & in tenebris peccatorum inuoluta. *Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt.* Concludit ex dicta metaphora magnitudinem consequentis, si cor ponitur in terra. Intẽdit enim, quòd inde oculus, lumen ratio vertitur in tenebras; ac per hoc reliquæ partes animi, reliqua officia nostra, quæ secũdum se carent lumine, multò tenebrosiora reddunt. vt perpendere possimus, quòd si figimus in terrenis rationem nostram, quæ oculi ac lucernæ officium habere debet, incurritur hoc damnum, quòd vertitur in tenebras: & vniuersa opera nostra incurrunt non solùm damnum tenebrarum, sed magnitudinem, sed immẽsitatem tenebrarum. Huiusmodi enim immensitas significatur dicendo, ipsæ tenebræ quantæ erunt. ¶ Et scito, quòd futurum, erunt, non est in textu Græco. *Nemo potest duobus dominis seruire.* Poteras dominicis præceptis de thesauro non in terra, sed in cœlo, obuiam ire: putando te posse thesaurizare vtrobique, in cœlo scilicet & in terra: & cor habere & in cœlo & in terra, ac per hoc nõ incurrere dam-

ra tenebrarum. Et propterea dominus Iesus hanc opinionem excludit ex similitudine seruitutis ad plures dominos. Nemo inquit potest duobus dominis seruire, quatenus duo seu diuersi sunt: non quatenus in vnum conueniunt & non sunt duo. *Aut enim vnum odio habebit & alterum diliget.* Redditur ratio quare vnus non potest duobus dominis seruire: quia diuersa iubētibus si sponte seruit, vnum diliget, alterum verò odio habebit. amor enim vnius contrarij, odiū est alterius. Si autem cogitur seruire, *Aut vnum sustinebit*, pro, vni adhærebit. exequendo quod præcipit. *Et alterum contemnet.* alterum necesse est vt contemnat facto, non exequendo quod iubet. *Non potestis deo seruire & mammonæ.* Applicat vniuersalem regulā ad speciē: scilicet ad seruitium dei & mammonæ hoc est, diuitiarum. Non dicit non potestis habere deum & diuitias, sed nō potestis seruire deo & diuitiis, vt hinc etiam intelligas eum qui fixit cor in terrenis thesauris, seruire diuitiis. & propter hoc non potest thesaurizare & in cœlo & in terra, sicut nō potest seruire deo & diuitiis. ¶ Mām mona, Chaldęa dictio dicitur, significās diuitias. *Ideo dico vobis.* Post prohibitam intentionē humanæ gloriæ in bonis operibus, ac per hoc multo magis in aliis, post prohibitū studium thesaurizandi in terra, præceptumque thesaurizandi in cœlo, prohibet consequenter solicitudinem circa necessaria ad alimentū & vestitum. huiusmodi enim solicitudo pars nonnulla est seruitutis mammonæ: pro quāto ex illa parte se tenet & non ex parte seruitutis diuinę. Et propterea Iesus ait, ideo dico vobis. Ac si apertè diceret, ꝙ ad hoc idem genus spectat quod subiungo. *Ne soliciti sitis.* Nō dicit ne operemini, ne laboretis, sed ne solicitemini: quia nō ꝓhibetur labor, sed solicitudo: hoc est dubia anxiaq; mens. prouenit siquidem ex nulla aut modica fide diuinæ prouidentiæ circa nos. homo enim faciens quod in se est, & adhuc dubius anxiúsq; ac timens deficere sibi necessaria ad alimētum & vestitū, aut nō credit deum habere curam nostri, aut parum confidit in diuina cura. *Animæ vestræ, quid manducetis: neque corpori vestro, quid induamini.* Hebræo more anima pro vita ponitur. Et nihilominus intelligendo de anima, quæ est altera pars hominis, formalis est sermo de anima quantū ad officium animandi. ad hoc enim officium continuandum egemus alimento. vnde in litera nō dicitur, quod māducet, quod significaret animam māducare: sed, quid māducetis: quod significat nos manducare, vt anima seruetur in officio animādi corpus. ¶ Significantius

cãtius autẽ apposuit, animæ vestræ, vt tollat solicitudinẽ etiam de necessariis ad vitam: ac per hoc multomagis de necessariis ad statum personæ. *Nonne anima plus est quàm esca: & corpus plus quàm vestimentum?* Ratione probat vitãdam esse solicitudinem cibi & vestimenti: quia anima pluris est quàm cibus, & corpus quàm indumẽtum: ac per hoc qui prouidit tibi de anima & corpore multo magis prouidet de cibo & vestimẽto: qui enim pręstitit maiora, facilè pręstat & minora. *Respicite volatilia cœli, quæ non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester cœlestis pascit illa.* Pręcedẽs ratio cõmunis fuit cibo & vestimẽto. Hæc autem propria est cibo, manifestè sumpta à prouidẽtia dei circa pastũ volatilium. *Nonne vos magis pluris estis.* pro, præstatis, *illis?* Prima ratio orsa est à maiori: hęc autem oritur à minori. Si volatilia quæ lõgè minora sunt vobis, pater vester pascit absque hoc, ꝙ serãt, metãt, & horrea habeant: quãto magis vos qui lõgè pluris estis, absq; vestra solicitudine pascet? Cõmunis siquidẽ est vobis & illis necessitas cibi. ¶ Caue ne hinc intelligas moneri à domino, vt nõ seramus, vt non metamus, vt non congregemus in horrea, imitãtes aues. Non hoc dicit, nec intẽdit Iesus. Sed intendit quòd respiciẽdo prouidẽtiam dei circa pastum auium, simus similes volatilibus, non secũdum species operum, sed similitudine proportionali secũdum excelsum nostrum gradũ: hoc est, ꝙ quemadmodum volatilia pascuntur à deo faciendo quod in se est, scilicet eundo ad locũ vbi est cibus, & omittendo officia incõpetentia illis, & excedentia vires eorum, vt sunt, metere, serere, & huiusmodi: ita homo faciat quod ĩ se est, sua exerceat officia, omittendo solicitudinem: vtpote irrationabilem, & excedentem vires eius: vtpote de futurorum contingentium euẽtu, diuinæ proprio prouidentiæ. *Quis autem vestrum cogitans.* pro, solicitus existens, *potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum?* Hæc quoque ratio cibo propria est: sed latet quò tendat. Potest enim dupliciter intelligi, vel ꝙ tendat ad idem ex motu augmẽti: scilicet quòd sicut experimur sine nostra solicitudine quantitatem fieri staturæ nostræ, vt patet ex hoc, quòd nulla nostra cogitatione possumus adiicere cubitum vnum staturæ nostræ, ita sine nostra solicitudine deus qui facit nostrum augmentũ, prouidebit de cibo. Vel quod tẽdat ad effectum cibi. Solicitudo nãque multorũ de cibo, est ad prorogãdum vitam. timent enim ne defectu cibi minuatur eorũ vita. Cõtra hunc timorẽ affert Iesus rationem ex effectu cibi in naturali motu augmenti, scilicet, ꝙ

sicut

sicut vana est omnis cogitatio humana circa effectũ cibi in motu augmenti (nullus enim quantũcunque cogitando potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum) ita vana est omnis solicitudo circa effectum cibi in motu nutritionis. quatũcunque enim prouideas de cibo & potu, non propterea potes adiicere ad dies vitæ tuæ annum vnum. *Et de vestimentis quid soliciti estis? considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant, neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Solomo in omni gloria sua coopertus est sicut vnum ex istis.* Sicut rationem propriam cibo attulit, ita nũc rationem propriam vestimento affert, satis claram. *Si enim fœnum agri quod hodie est & cras in clibanum mittitur, deus sic vestit: quanto magis*. pro, nónne multo magis, *vos minimæ*. pro, modicæ, *fidei?* In hac ratione apertè monstrat fidelium solicitudinem de vestimento ex modica fide prouenire. *Nolite ergo soliciti esse dicentes, quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?* In hac cõclusione aperit, quòd non omnem curam, sed curam timidã circa victum & vestitum prohibet. timidæ siquidem curæ est dicere, quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?

Hæc enim omnia. Apponit duas alias rationes communes victui & vestitui. Altera est, *Hæc enim omnia gentes inquirunt.* Hoc est, gentilis erroris circa diuinam prouidentiam est inquirere dubia & timida cura hæc omnia. Acsi apertè diceret, gentilis erroris participes vos facitis si soliciti de istis fueritis circa victum & vestitum. *Scit enim pater vester.* deest. cœlestis, *quia his omnibus indigetis.* Altera ratio, quæ est radix omnium, affertur ex scientia diuina, non sub nomine dei, sed patris vestri. Acsi apertè diceret, superflua est vestra solicitudo circa res necessarias vobis: quia pater vester, cuius interest prouidere vobis de victu & vestitu multo magis, quàm interest patris vestri terreni, notitiam habet omnium vestrarum necessitatum: ac per hoc sicut sciente patre vestro vestras necessitates, & volente prouidere, non estis soliciti circa vestras necessitates, ita non sitis soliciti sciente patre vestro cœlesti. *Quærite ergo.* pro, autem. Post negatiuum præceptum prohibitiuum dubiæ timidæq; curæ circa necessaria ad victum & vestitum, adiungit præceptum affirmatiuum, mõstrans modũ quo Christiani assequuntur hæc omnia. Quærite, non dicit soliciti estote, sed quærite: quia nec etiã circa regnum cœlorum vult nos dubiam adhibere curam, sed securam. vt pote innixam fidei ac spei infallibili. *Primum.* Non refertur primum ad secundum necessariò, alioquin non esset primogenitus,

primogenitus, vsquequo nasceretur secundus. Sed necessariò negat anterius seu prius. Et propterea hunc non habetur dominum Iesum præcipere, vt regnum dei quæramus primùm, sic quòd secundariò quæramus hæc alia: sed habetur quòd debemus quærere regnū dei primùm, hoc est, quòd nihil ante ipsum quæramus. *Regnum dei.* Ampliare, magnificare, honorare, vosmetipsos efficere. *Et iustitiam eius.* Id est regni. Non possumus verè quærere regnum dei, nisi simul quæramus iustitiam eius. Impossibile est enim ampliare, magnificare, & honorare, &c. regnum dei, nisi exercendo iustitiam eius: hoc est, ea quæ sunt debita secundum regnum eius. ¶ Et hæc omnia necessaria ad victum & vestitū, *Adiicientur vobis.* Non supputabuntur ad mercedem, sed supra mercedem addentur. Et hoc attestatur ei quod diximus: quòd scilicet non præcepit dominus hæc secundo loco inquiri. Si enim inquiri iussisset secundo loco, non diceret, adiicientur vobis. ¶ Verùm aduerte, quòd hæc promissio non fit omnibus, sed solummodo iis, qui tanto amore mouentur erga deum, vt quærant regnum dei, & iustitiam eius: hoc est, quærāt ratione dei primùm, & non ratione proprij boni etiam ipsa bona spiritualia, hoc enim significat formaliter quærere regnum dei & iustitiam eius. *Nolite ergo soliciti esse in crastinum.* Post præcepta prohibentia timidam curam circa necessaria, prohibet vniuersaliter curam crastinam. Et appellatur cura crastina omnis illa cura, quæ secundum rectam rationem non congruit præsenti tempori, sed futuro: ita quòd cura incumbens præsenti tempori de prouisione futurorum etiam post multos annos, non est cura crastina, sed est cura hodierna: quia præsenti congruit tempori: verbi gratia, cura Ioseph congregandi frumenta ad prouidendum sterilitati septem annorum, non fuit cura crastina, sed hodierna: quia incumbebat cognoscenti talem temporum successionem præparare ex tunc prouisionem succedentibus annis. Et similiter non est licitum esse in crastinum præparare annuas prouisiones, & similia. Nihil enim aliud hic præcipitur, nisi quòd futura cura non præoccupetur. Hoc enim ad imprudentiam spectat. Vnde in textu assignatur ratio. *Quia crastinus dies solicitus erit sibiipsi.* Hoc est futurum tempus habebit proprias curas, &c. *Sufficit.* Secundum rectam rationem. *Diei.* Id est, cuilibet tempori. *Malitia.* pro, afflictione *sua.* Per quod reuocat Iesus homines à cura crastina, vt consulant sibiipsis: stultum est enim futuram pœnā seu afflictionē anticipare.

cipare.Nobis ergo ipsis cōsulimus,crastinas curas diei crastino reseruando: præueniendo nanque aduocamus futuras afflictiones ad pręsens:quū non satis simus præsentium curarum pœnę. ¶ Et induxit hoc præceptum cum nota illationis, dicendo nolite ergo:quia similis moris est curā crastinam præuenire,& cura timida de necessariis .vtraq; enim ex irrationabili timore minoreque fide diuinæ prouidentiæ procedit: & hæc posterior est illa,quæ circa necessaria versatur.

CAPVT VII.

NOlite iudicare.pro,ne iudicate.Ordinat hîc dominus humanum animum quantum ad ea quæ sunt iudicii, prohibens duo mala iudicij.Primum malū est temeritas seu vsurpatio iudicij.Nō alloquitur dominus iudices,sed instruit priuatos homines.& quēadmodū priuatis hominibus pręcepit nō resistere malo:ita modò eisdē priuatis hominibus præcepit,ne iudicate.non spectat siquidē ad singulares,sed publicas ꝑsonas iudicare alios. Est enim sermo de iudicio non rerum(quod sensui, experientiæ, vel scientiæ subiicitur)sed personarū:quod deo,quantum ad occulta:vel publicę potestati,quātū ad manifesta,reseruatur.Quo circa quāuis cognoscamus personas blasphemas , adulteras, &c. ꝓhibetur tamen priuatis iudicare illas:quia nō nisi vsurpato iudicio aut temere ius dicerēt illis. *Et non iudicabimini.* pro,vt non iudicemini.Scilicet de hoc crimine seu peccato,quod absque authoritate iudicastis. *Nolite condemnare , & non condemnabimini.* Hæc verba de condemnatione nō sunt de textu:ita ꝙ hæ quinque dictiones, nolite condemnare & non condemnabimini, superfluunt. *In quo enim iudicio iudicaueritis.* pro, iudicatis , *iudicabimini.* Vbi declarauit euasionem pœnę nolentium iudicare,declarat modò pœnam ac præmium iudicantium, tum quo ad iudicium:dicēdo,quo iudicio iudicatis,illo iudicabimini.Nō dicit in quali : quia non iudicabimini temerario aut iniusto iudicio quali alios iudicastis.Nec dicit iudicabit vos deus aut iudicabo ego,sed dicit iudicabimini:significādo iudicium passiuè.Et verè in quo iudicio iudicamus, illomet iudicabimur meritoriè:quia illudmet iudiciū quod nos exercemus, erit ratio ꝙ iudicabimur ad pœnam,vel præmiū. ¶ Tum quo ad quantitatem pœnæ,vel præmij:subiungendo. *Et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.*pro,Et in qua mensura metimini,mēsurabitur vobis. Hoc etiam est verum meritoriè tam in pœnis quàm in præmiis.eadē nanque mensura proportionaliter respondebitur homini siue

præmian-

præmiando,siue puniendo,qua ipse alios iudicando vsus est in bonum vel in malum Nec dicit eadem mẽsura temporis,quod esset tempus præmij vel pœnæ respondere tempori meriti vel demeriti.sed dicit absolutè qua mẽsura,vt intelligamus ex nostri mensura meriti vel demeriti oriri mensuram proportionatã præmij vel pœnæ,non descendendo ad has vel illas circunstantias. *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides* ?pro,non consideras?) Prohibito primo iudicij malo:scilicet esse ex non officio,prohibet alterum malum:scilicet,esse ab indigno seu hypocrita:hoc est, ab homine grauiori peccato subiecto.hoc enim significat per parabolam festucæ & trabis.Et reprehendit tam actum interiorem,dicendo,vides festucam,& trabem non consideras: quàm actum exteriorẽ,dicẽdo,sine,eiiciam festucam. *Aut quomodo dicis fratri tuo,frater,sine eiiciam festucam de oculo tuo, & ecce trabs in oculo tuo?* Vtrunque enim reprehensibile est,scilicet & videre in aliis minima , & in teipso non videre magnum crimen,& monere fratrem,vt patiẽter ferat corripi de minimis à te,qui opprimeris magnis. ¶ Vbi nota sermonem hũc versari inter fratres,vt litera manifestat: vt intelligamus,quòd etiam sine quacũque alia culpa indignũ est, vt irretit⁹ maiori crimine,ingerat se purgationi minorum peccatorum in fratre. *Hypocrita.* Appellatur hæc indignitas hypocrisis:quia ex natura facti hypocrisis est , præ se ferre officium probi viri studendo correctioni proximi,& esse prauum habẽdo grauiora crimina. *Eiice primùm trabem de oculo tuo.* Non reprehendo studium tuum erga correctionem fratris,sed inordinationem:quia prius debes videre trabem tuam , & eiicere illam à te. *Et tunc.* Et non antè licitum erit tibi studere ad eiiciẽdum festucam fratris tui. *Videbis eiicere festucam de oculo fratris tui.* Aduerte hîc,quòd Iesus à manifestioribus docens,manifestissima inducit inconuenientia exemplo trabis & festucæ:nõ quòd hanc solam intelligamus indignitatẽ iudicis seu correctoris.sed vt ex hac manifestissima intelligamus reliquas.Indign⁹ siquidẽ iudex seu corrector est,habens trabem in oculo proprio,nõ solùm si festucam,sed etiam si trabem alienã nititur leuare: iuxta illud Apostoli ad Roma.2. Qui prædicas non furandum,furaris,&c. Sed hæc dominus à manifestioribus intelligi voluit.

Nolite dare. pro,ne detis, *sanctum canibus: neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne fortè conculcent eas pedibus suis, & canes conuersi dirumpant vos.* Prohibitis malis iudicum ac correctorũ,prohibet

hibet mala dispensantium sacra mysteria, duabus metaphoris. Altera est,ne detis sanctum canibus,ne conuersi dirumpāt vos. Altera est,non mittatis margaritas vestras ante porcos,ne fortè cōculcēt eas pedib⁹ suis. ¶ In prima prohibetur sanctū,hoc est, quod dei est dari canibus,hoc est,impugnatoribus veritatis. Canis enim inter omnia animalia habet vocē latratus sui ad solam obiectionē,& propterea ij quorū studiū ac officiū est clamare ad repellendū,ad impugnandū,ad cōtradicendū,canes appellātur. In secūda prohibetur margaritas vestras,hoc est,id quod nostrū est,preciosum tamē,mitti ante porcos:hoc est,homines nō solū carentes notitia margaritarū,sed etiam immersos ter terreno luto:quales inter cętera animalia videmus porcos. ¶ Et hui⁹ quidem secundæ metaphorę inconueniēs clarum est:scilicet ne fortè porci conculcēt margaritas vestras pedibus suis:potest enim facilè euenire hoc inconueniens,& si nō necessariò euenit:quia possent porci aliò diuertere:& ,ppterea dicitur fortè.In quo etiā casu nō essetis immunes à culpa:quia quātum in vobis fuit, exposuistis margaritas periculo cōculcatiōis. ¶ Sed primę metaphoræ inconueniens latet.nam non apparet,non videmus canes conuerti ad dirumpendū nos,ex eo quòd damus eis sanctū panem aut cibum:sicut videmus porcos cōculcare margaritas, si mitterentur ante illos.Pensentur verba textus:nō dicitur sanctum panem,neque sanctas carnes,neq; sanctum cibum. quodcunque enim horum sonaret compositum ex cibo & sanctitate: sed dicitur sanctum sine additione aliqua:hoc est,mūdum ac eleuatum ab vsu,non solùm brutorum animalium,sed etiam humano nam sanctum significat mundum,competens tamen vsui diuino:ac per hoc incompetens vsui canum.Ita quòd dando canibus rem incompetentem vsui canum,non obstante quòd sit tātæ excellentiæ,scilicet quòd sit sancta,præbetur materia canib⁹ conuertendi seipsos ad dirumpendum vos:videmus enim quòd canes vacantes sibiipsis seu occupati in aliis,si inuitātur dando eis aliquid inutile ipsis,irritātur quandoque aduersus illos,qui rem illam eis iecerūt.Quanuis hoc nō semper eueniat,propter quod in textu apponitur fortè.Est itaque metaphoræ inconueniens,ne fortè conuersi canes ad iactum rei sanctæ,hoc est, cōpetentis deo non canibus,materia irritationis accepta,nulla habita ratione doni sancti, dirumpant vos ab inuicem separando vel frangēdo morsu. ¶ Intentum autem per hanc primam metaphoram est,quòd sancta dei mysteria(vt secreta trinitatis,verbi incar-

bi incarnati euchariſtiæ,&ſimilia)non declaremus impugnatoribus veritatis.Minùs dixi.nam præuidit Ieſus impoſsibile eſſe ſcriptoribus & prædicatoribus,occultare hæc canibus,& manifeſtare aliis:&propterea dixit non detis canibus: hoc eſt,ex intentione non detis canibus.Secus autem quandó ex neceſsitate panduntur ſancta canibus:quando ſcilicet in communi docere oportet,& inter eos ſunt aliqui impugnatores veritatis:vel quãdo neceſsitas impugnãtium vrget, vt aperiamus ipſis occultiora ſancta.Tunc enim non agitur contra hoc præceptum : quia prohibetur voluntaria,non neceſſaria datio ſancti canibus,quę hic non interuenit:quia non ipſis canibus,ſed eccleſiæ daretur ſanctum præſentibus canibus.Periculũ autem manifeſtum inde imminet:ſcilicet ne fortè ſtudioſi ad contradicẽdum,ex prędicato ſancto vbi quieſcebant vertantur , ad dirumpendum vos ſchiſmaticis & hęreticis documentis fabricatis ſuper audita ſancta.Sic enim Arrius cõuerſus dirupit nos, auditis myſteriis trinitatis ignotis & inutilibus ſibi:&ſic de aliis ſimilibus. ❡Secũdæ autem metaphoræ intentum eſt,vt exponamus precioſa nobis eccleſiaſtica ſacramenta hominibus,qui illa nõ cognoſcunt, qui non æſtimant,qui terrenis ſunt dediti,quorum animus ſolis terrenis paſcitur:ne affectibus malaq; vita conculcẽt illa.An nõ margaritæ mittuntur ante porcos,quũ paſsim ſacramẽtum ordinis,ſacræ religionis,aut caſtitatis ꝓfeſsio, ſacerdotia & id genus alia precioſa apud eccleſiam,exhibẽtur hominibus ſola cupiditate hæc ſubeuntibus?Teſtatur conſequens conculcatio tã precioſorum ordinum,ſtatuum, graduum atque officiorũ(quã vtinam non videremus)ex cœnoſis ſtudiis eorum ſic eſſe. *Petite.* Docuerat ſuperiùs petere,orando pater noſter,&cæ.docuerat & quærere,quęrite primùm regnum dei,&c.Intendit modò monſtrare vtilitatem vtriuſque(ſcilicet petere & quærere)adiũcto tertio,ſcilicet pulſare.Et hoc ad occurrẽdum putantibus vanum eſſe petere,quærere & pulſare apud deũ,qui omnia nouit, qui omnia ab ęterno apud ſeipſum definiuit,qui ĩmutabilis eſt. huiuſmodi enim errorem confutat,monſtrando hæc eſſe vtilia ſeu fructuoſa.Et verè nõ obſtat certitudini diuinę ſciẽtiæ,prædeſtinatiõis & immutabilitatis,vtilitas petitionis,inquiſitionis & pulſationis,apud ſapientes & intelligentes:quòd cauſę ſecundæ non contrariantur diuinæ prouidentiæ,ſed exequunrur illã: petitione ſiquidem,inquiſitiones,& pulſationes,inter cauſas nõ putantur ſecundas.Ita quòd ſicut diuinę prouidẽtiæ ordo habet vt ve-

vt vescamur pane in sudore vultus nostri (serendo, colendo, metendo, expurgando, molendo triticum) ita habet vt petendo, inquirẽdo, pulsando, regnum cœlorum ingrediamur. Et propterea sicut stultum est dicere vana esse media humana ad habẽdũ panem, ita stultum est credere vana esse hęc media ad possidendum cœlorum regnum: omnia enim apud deum ab æterno certa & diffinita sunt absque quacunq; mutatione posibili in ipso deo: sed per causas secundas mutationi subiectas exequenda.

¶ Tria itaque pręcepta simul dat. Primum est petite, proculdubio à deo, à patre vestro cœlesti. Quod præceptũ, quia est affirmatiuum, fert secum subintellectas circunstantias præceptorũ affirmatiuorum: quando, vbi, sicut, quid, &c. *Et dabitur.* Non dicit & dabitur quod petitis, sed absolutè dabitur: quia vt inferiùs ipse Iesus declarabit, noceret aut ĩutile esset quãdoq; dari quod petimus. Vnde & Paulo ter dominum rogãti vt discederet à se angelus Satanæ colaphizans ipsum, non est datum quod petiit: sed gratia cõseruans ipsum. Rursus non dicit, & dabitur tũc: sed sine determinatione temporis, & dabitur. *Vobis.* petentibus, ad differentiam aliorũ: quibus quanuis petamus, non tamẽ datur illis, sed nobis obsistẽte illorum demerito Scriptũ est enim, si steterint Moyses & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum, Hiere. 15. Semper tamen petitio rẽdit in sinum petentis. *Quærite.* Secundum pręceptum affirmatiuum quoque est hoc. Et ipse dominus explicat inferiùs rem quærendam, esse viam ad vitam: subiungendo, & pauci sunt qui inueniant eam. *Et inuenietis.* Ecce vtilitas inquisitionis: inuenire scilicet viam vitæ. *Pulsate.* Tertium est hoc præceptum similiter affirmatiuum. Et directè, pulsare ad ostium regni cœlestis pręcipit: vt inferiùs ipsemet dominus declarabit. *Et aperietur vobis.* Fructus pulsandi, est apertio ostij ad ingressum regni cœlorum. Et hæc apertio non aliis, sed vobis pulsantibus fiet: quia nullus vestrum meretur alteri ingressum regni cœlorum, sed sibiipsi tantùm.

Omnis enim. Ne intelligeres verba domini dirigi ad discipulos in persona iustorum tantùm, reddit rationem fructus vtilitatis ex vtili: omnis enim tam iustus quàm peccator (vt patet de Publicano) *Qui petit.* concurrentibus debitis circunstantiis.

Accipit: & qui quærit, inuenit, & pulsanti aperietur. Aduerte hîc duo Alterum est, quòd quodlibet horum trium diffinitur efficax vniuersaliter. Et verificatur subintelligẽdo quodlibet horum fieri, concurrentibus debitis circunstãtiis. ¶ Alterũ est, quòd vtilitas

duorum

duorum primorũ descripta est in textu tum in futuro (accipietis, inuenietis) tum in præsenti, accipit, inuenit. Tertij autẽ vtilitas in futuro tantũ descripta est: priùs aperietur vobis, modò aperietur. Ad significandum, ꝙ petere & quærere, in præsenti vita potest habere effectum: pulsare autem non nisi in extremo vitæ, quum hinc ad cœlum migramus, effectũ habet. *Aut quis est ex vobis homo quem si petierit filius suus panem, nunquid lapidẽ porriget ei? aut si piscem petierit, nunquid serpentẽ porriget ei?* Intẽdens declarare tria hæc præcepta sigillatim: inchoat à primo, petite & accipietis, & declarat simul duo, scilicet securitatem accipiẽdi, & qualitatem rei accipiẽdæ: vtrunque siquidem manifestat ex similitudine carnalis patris, quum filij petunt ab eo panẽ vel piscem, & metaphora est satis clara. ¶ In qua aduerte, ꝙ filio petenti panem pater nõ porrigit lapidẽ inutilem, neque petẽti piscem pater porrigit serpentem nociuũ. Intendit enim per hãc metaphoram, quòd nobis petentibus necessaria seu vtilia, deus nõ dat aliquid inutile aut nociuum, vt hinc intelligamus deum negare nobis quandoque quæ petimus: quia si daret quod petimus, daret inutile aliquid aut nociuum. ita quòd nobis petẽtibus panem (hoc est, credentibus petere aliquid necessariũ tãquam panem) daret lapidẽ: & similiter petentibus aliquid vtile seu delectabile tanquam piscem, daret serpẽtem. Vnde pulchrè Aug. dicit: bonus dominus qui negat quãdoq; quod volumus, vt tribuat quod mallemus. *Si ergo vos quum sitis mali.* Tum quia estis ex nihilo. inde enim omnis creatura mali aliquid habet. & nemo bonus, nisi solus deus. Tũ in actione: quia si dixerimus nos peccatum nõ habere, mẽtimur. *Nostis bona dare filiis vestris, quanto magis pater vester qui in cœlis est?* Si securi confiditis, ꝙ pater vester carnalis nõ det vobis nisi bona: quantò magis debetis esse securi de patre vestro cœlesti? quũ patres vestri carnales sint ex parte boni, & ex parte mali: pater aũt vester cœlestis sit omniquaque bonus? *Dabit bona.* Nõ dicit dabit petita, sed dabit bona: quia quãdoq; nescimus quod petimus esse nobis inutile aut nociuum. *Petentibus se.* Pronomẽ, se, refert patrem cœlestẽ. Intendit enim ꝙ petẽtibus ab eo, dabit nõ vtilia & nociua, sed bona. *Omnia ergo.* Declaratis spectãtibus ad primum præceptum, declarat spectãtia ad secũdum præceptum, scilicet quęrite & inuenietis: manifestãdo tum viam quęrendã & inueniẽdam: tum à quibus inquirere illam debemus, ibi attendite à falsis. ¶ Via ergo quærẽda & inueniẽda declaratur primò in prę-

ceptis affirmatiuis actionum nostrarum erga homines:reducẽdo omnia ad vnum præceptum. *Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis.* Et deest aduerbium, sic. Legendũ est *Omnia quæcũque vultis vt faciant vobis homines, sic & vos facite illis.* Et est sermo de voluntate naturali, ad quam scilicet rationalis natura nos inclinat. Per hoc enim excluduntur inordinatæ voluntates. Rursus non Præcipitur, vt omnia eadem secundũ speciem faciamus aliis, quæ volumus nobis exhiberi sed eadẽ proportionaliter. non enim præcipitur dominis volẽtibus seruitia à subditis, vt ipsi illasmet species seruitiorum exhibeant subditis, sed proportionaliter, hoc est, ꝙ sicut volunt subditos efficere quod debẽt subditi, ita ipsi domini faciãt subditis quod debent domini efficere. & ecõuerso, sic enim impletur à dominis & seruis, à viro & vxore, à patre & filiis, & reliquis differentiis hominum, hoc naturale præceptũ, quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis. *Hæc est enim lex & prophetæ.* Non dicit tota lex: quia præceptum hoc non complectitur nisi dilectionem proximi, & nihil dicit de dilectione dei: tota autẽ lex in his duobus pendet: vt dicitur inferiùs ca.22. Et intendit ꝙ hoc præceptum non solum est iuris naturæ, sed legis & prophetarum, & propterea quærite hanc viam. *Intrate per angustam portam.* Ascendit paulatim dominus docẽdo viã. Incœpit enim mõstrare viam à pręcepto iuris naturæ probato diuina lege: modò monstrat viam præceptorum fidei. monstrauit initium viæ esse bene se habere erga homines: monstrat modò viam ipsam esse in bene se habere erga vitam cœlestis patriæ: quod est bene se habere erga deum. Via enim gratiæ & fidei fundatur super viã naturæ, & perficit illã. & propterea vtriusque meminit. Declarat itaq; viã vitæ cœlestis quærendã ex similitudine portæ angustæ & vię arctæ. Intrate ergo per angustam portã, fidei. Fides enim est velut porta, qua viam cœlestem ingredimur. & quod Apostolus appellat redigere omnem intellectum in obsequiũ Christi, appellauit hîc Iesus angustiam portæ. *Quia lata porta & spaciosa via est quæ ducit ad perditionem: & multi sunt qui intrant per eam.* Rationem reddit ex differentia inter viã ad perditionẽ, & viam ad vitã, penes tria: scilicet portam, viam, & numerum gradientium. porta enim viæ ad perditionẽ est lata, via quoque spaciosa: & multi sunt qui intrant per eam ad propriã perditionem æternæ mortis. Quo contra. *Quam angusta.* pro, quoniam angusta, *porta & arcta via est quæ ducit ad vitã: & pauci sunt*

ti sunt qui inueniunt eam. Vide singula. Porta fidei angustiis articulorum fidei cõcluditur: porta verò perditionis, absque fide aut fidei ratione, nullos ferè terminos habet: sed valde lata est, dum vnusquisque per suæ rationis seu æstimationis iudicium ingreditur ad operandum. Via vitæ, quia via charitatis & reliquarum est virtutum (ita vt qui in vno offenderit, omnium reus fit) nõ solũ arcta est, quia quælibet virtus est in medio: sed etiã valde angusta est, quia oportet nullius virtutis lineã in medio consistentem deserere. si in vna enim erratur, extra totam viam erratur. Via verò perditionis, quia per omnia extra mediũ hinc & inde vitia expanditur, spaciosa valde est, sicut medium in circulo, & linea per centrum, stricta est: superficies autẽ hinc inde spaciosa est. Multos denique ire per perditionis viã, & paucos inuenire facto viã vitæ, vtinam non videremus. *Attendite.* Morale est quærentibus viam interrogare alios expertos viam. Et propterea dominus non solum quærẽdam viam, sed etiã illos à quibus quærenda occurrit docet: tales enim sunt communiter doctores & personæ spirituales mõstrantes viam aliis. Ne ergo fallamur, attendite, inquit, diligenter cauete. *A falsis prophetis.* Appellatione prophetarum intellige quoscunque officium vidẽdi, quæ aliis manifesta nõ sunt, profitẽtes. *Qui veniunt ad vos.* Ego non mitto illos, sed ipsi ex se veniunt ad vos. *In vestimentis ouium.* Ieiuniis, fletibus, orationibus, vilibus, vestib⁹, & aliis huiusmodi exterioribus signis virtutum. Hæc enim sunt velut vestimenta ouium Christi. *Intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* tendentes ad perditionem ouium Christi. intendunt enim sub specie tot exteriorum bonorum immiscere venenum alicuius hæresis seu schismatis, aut mali moris seu licentiæ. *A fructibus eorũ cognoscetis eos.* Ne excusationẽ ignorantiæ haberemus, dat regulã cognoscendi interiora hominis, vt caueamus ab eis, à fructibus, inquit, eorum cognoscetis eos. ¶ Siste mentis pedem, & discerne fructus eorum à fructibus nõ eorum, sed vel officiorũ, vel audientiũ, vel fidei, & vniuersaliter gratiarum gratis datarũ. Fructus eorum sunt propriæ charitatis, siue cõsistant in verbis, siue in omissionibus, siue in factis. Nõ sunt autem fructus eorũ concursus populi, conuersio hominum ad pœnitentiam mediãtibus eorum prædicationibus, & similes effectus: quoniam isti sunt fructus fidei & deuotionis audiẽtium, & non sunt propria opera prophetarũ. Similiter quę dicũt ex ore Moysi & prophetarũ, nõ sunt eorum, sed cathedræ fructus. Similiter prophetare

& demones eiicere,& miracula facere vera in nomĩe Iesu Christi,nõ sunt fructus eorum,sed gratiæ gratis datæ.stant enim hæ gratię cum peccato mortali,cum inimicitia eorum ad deum,vt in hoc capitulo dominus subiungit.Nõ est igitur temeraria ratio ab operibus propriis cognoscere animum hominis. *Nũquid colligunt de spinis vuas,aut de tribulis ficus?* Declarat hanc regulam ex similitudine vegetabiliũ , tum in specie de fructibus spinarũ & tribulorum. Vtrunque genus spinæ dicitur. Tum in genere, prius de facto:dicendo vniuersalem. *Sic omnis arbor bona fructus bonos facit:mala* pro putris,*autem arbor malos fructus facit.* Deinde à possibili dicendo, *Nõ potest arbor bona malos fructus facere:neque arbor mala.*pro,putris, *fructus bonos facere.* Vbi nõ dicit nõ potest arbor bona fieri putris:aut econuerso,non potest putris fieri bona,sed dicit,quòd non potest arbor bona existens bona fructus malos facere : & similiter non potest arbor putris existens putris fructus bonos facere.Et significatur per hæc simul iũcta, quòd arbor bona profert fructus bonos tantũ,& non bonos & malos:& similiter arbor putris profert fructus malos tantũ , & non malos & bonos: alioquin arbor bona posset facere malos & putris bonos,cuius contrarium textus dicit.¶Intendit autẽ per similitudinem arboris voluntatem:& consequenter per arborem bonam seu putrem,voluntatem bonam seu malam. Per fructus verò bonos , qui non sunt vestimenta ouium communia etiã lupis,illos quos Apostolus ad Galatas quinto dicit esse fructus spiritus:dicẽdo,fructus autem spiritus est charitas,gaudium,pax,patientia,benignitas,bonitas, longanimitas, mãsuetudo,fides,modestia,continentia,castitas.Hæc opera si sunt fructus eorum,cognoscimus eos esse veros prophetas , esse bonas arbores,habere bonam voluntatem. si autem fructus hos nõ videmus,attendamus diligentiùs : quia vel aliquod operum carnis,quorum ibi Apostolus meminit,vel saltem humana cupiditas,aut gloria,illorum fructus inuenietur.¶Sed occurrit difficultas applicandi integrè parabolam arboris,quantum ad hoc, quòd putris arbor facit tantũ malos fructus,quum falsi prophetæ malæ voluntatis faciant etiam aliqua bona opera,ieiuniorũ, eleemosynarum,& cætera.Nam veniunt in vestimentis ouium, & similiter quantum ad hoc,quòd bona arbor, non nisi bonos fructus facit:quia nullus est tam sanctus, qui non peccet in hac vita.¶Solutio est,quòd ideo Iesus hęc dixit,vt intelligamus ꝙ quæcunque bona opera ex suo genere,procedunt à mala volũtate

tate falsorum prophetarum,non sunt fructus boni, sed sunt fructus mali:ita quòd intelligamus etiam ipsa vestimenta ouium, sub quibus se occultant,fructus esse malos. Et verè sic est, quia sunt effectus malæ voluntatis ordinantis hæc omnia ad malum finem. Quod autem obiicitur de peccatis sanctorum, nõ obstat sententiæ euangelicæ: quia nullum peccatum est fructus bonæ voluntatis.deficiendo enim à perfectione bonæ voluntatis peccat,quisquis venialiter peccat. *Omnis arbor quæ non facit fructũ bonum,excidetur,& in ignem mittetur.* pro,exciditur,& in ignem mittitur. *Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Tacitè occurrit quæstioni, nunquid tales falsos prophetas tu manifestabis puniendo:Respondet enim,nihil manifestè promitto:sed indubiè quotidie intus succiditur de horto seu consortio sanctæ ecclesiæ,& in ignem æterni cruciatus quotidie mittitur:dum quotidie aliquis eorum moritur. Non igitur aliunde, quàm ex fructibus eorum cognoscetis eos in præsenti vita.*Non omnis.* Declaratis spectãtibus ad duo prima præcepta,declarat modò tertium præceptum,scilicet pulsate & aperietur vobis. Et duo dicit,alterum negatiuum,nõ omnis qui dicit : alterum affirmatiuum,qui facit voluntatẽ &c.per hæc enim duo declaratur,quid est pulsare ad ingressum regni cœlorum : ac per hoc discernũtur verè pulsantes(quibus & aperietur)à non verè pulsantibus, quibus non aperietur. *Qui dicit mihi.* Quãuis nullus dicere possit Iesu domine,nisi in spiritusancto(vt Apostolus primæ ad Corinthios duodecimo dicit)quia veritas à spiritusancto est,nõ tamen sufficit iste effectus spiritussancti ad hoc,ꝙ homo intret in regnum cœlorum : quia non sufficit ad salutem vera fides sine operibus. *Domine domine,intrabit in regnum cœlorum.* Repetitio, vel confessionem vtriusque naturæ in Christo significat, vel signum est feruentis exterioris cultus.Ac si apertè dicat,non omnis qui profitetur integrè fidem meam,quãtumcunque ferueat exteriori cultu colendo me,intrabit in regnum cœlorum. *Sed qui facit voluntatem patris mei,qui in cœlis est.* Ecce affirmatiuum, non sufficit dicere , domine domine , integra fide & exteriori cultu : sed oportet factis exequi voluntatem patris mei. *Ipse intrabit in regnum cœlorum.* Omnes istæ quinque dictiones sunt superfluæ. *Multi dicent mihi in illa die,domine domine,nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus , & in nomine tuo virtutes multas fecimus?* Declaraturus ambo proposita,primò declarat negatiuum:scilicet,nõ omnis qui dicit mihi,&

hi,& cætera . Declarat autem hoc à tribus generibus hominũ quorum damnatio valde admiranda apparet hominibus . vix enim persuaderi potest hominibus , quòd aliqui viri verè prophetent, & miracula vera faciant, & dæmones eiiciant ab obsessis corporibus , & cum hoc sint viri mali inimici dei . Hæc tria genera hominum inducit hic Iesus : non quòd omnes tales, sed quòd multi eorum dicent mihi in illa die , iudicij scilicet , domine domine , rectitudine fidei , nónne in nomine tuo prophetauimus , de occultis secretisque illuminati sumus inuocando nomen tuum : & similiter in nomine tuo , credito & inuocato , dæmonia eiecimus,ab hominibus:& similiter in nomine tuo,credito & inuocato , virtutes multas,verorum miraculorum fecimus. *Et tunc.* in die iudicij: *fatebor illis.* respondendo, *quia nunquam noui vos.* Nota nunquam:quoniam hinc manifestè patet, quòd nec tunc quando prophetabatis , quando dæmonia eiiciebatis,quando miracula faciebatis, noui vos, notitia filiorum . Et dixit hoc vt intelligeremus istos damnari, non quia post miracula effecti fuerint iniqui , sed quia etiam tunc erant iniqui . propterea enim dixit, nunquam noui vos. *Discedite à me omnes.* Superfluit omnes. *Qui operamini iniquitatem.* Rationem reddit,quare nunquam nouit eos : quia scilicet cum tot gratiis exercebant opera iniqua. Hæc enim omnia(scilicet facere miracula,& prophetare,& dæmones eiicere)spectãt ad gratias gratis datas hominibus ad vtilitatem aliorum,& stãt cum inimicitia ad deum . ¶ Et bene hæc nota:ne curras cum vulgo ad adorandum homines velut sanctos , quia prophetant aut miracula faciunt.Sunt enim hæc opera communia bonis & malis:vt hic dicit dominus. *Omnis ergo qui audit verba mea hæc,& facit ea assimilabitur.* pro,assimilabo,*cum viro sapienti.* pro, prudenti,*qui ædificauit domum suam super petram,& descendit pluuia,& venerunt flumina,& flauerunt venti,& irruerunt in domum illam , & non cecidit : fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea,& non facit ea , similis erit viro stulto , qui ædificauit domum suam super arenam : & descendit pluuia , & venerunt flumina,& flauerunt venti,& irruerunt in domum illam ; & cecidit: & fuit ruina eius magna.* Declarat affirmatiuum:scilicet qui facit voluntatem , & cætera. Declarat autem assimilando facientem voluntatem patris ædificanti domum super terram : non facientem verò , ædificanti domum super arenam . Similitudo est satis clara. ¶ Circa quam tria sunt notanda,

notanda. Primum, quòd ratio similitudinis est eo, quòd tam seruare quàm non seruare præcepta Christi consistit non in vna operatione, sed in constructione vniuersæ vitæ hominis. Seruás enim Christi præcepta solus ille est, qui vniuersam vitam suam construit firmam ac stabilem semper duraturam: audiens vero, & non seruás est, quicunque vniuersæ vitæ suæ sic rationem habet, vt non sit firma. Et est sermo de firmitate & duratione perpetua: & similiter de non firmitate in æternum. & propterea ille prudens, iste stultus dicitur. ille enim, vt prudens fundamẽtum firmum elegit: iste vt stultus infirmitatem admisit fundamenti totius vitę. ¶ Secundum est, ꝙ tria aduersantia domui inducuntur: tum vt ex numero trinario vniuersa contraria intelligátur, tum vt ex speciebus nominatis (scilicet pluuia, vento & flumine) vndique occurrentia mala intelligeremus. nam pluuia desuper obruit, flumina subtus eradicant, venti latera domus percutiunt. ¶ Tertiũ est, ꝙ ille solus appellatur facere, qui perseuerat vsq; in finem. huiusmodi perseuerátia manifestè significatur per non casum domus ex ventis, fluminibus & pluuiis. Et vere sic congruebat proposito diffinire facientem: quia sermo est de illo facere quo pulsamus, & apperitur nobis regnum cœlorum. cõstat nanque solos illos qui perseuerant seruando præcepta Christi, pulsare ad ostium regni cœlorum, ita ꝙ aperietur eis. reliquis enim constat non aperiendum esse: & consequenter non pulsasse: quia omni pulsanti aperietur. *Et factum est quum consummasset Iesus verba hæc, admirabantur.* pro, obstupescebant, *turbæ super doctrina eius.* Admiratio turbarum subiuncta hîc ab euangelista super doctrina Christi, intelligi potest dupliciter. Vel ad significandum materiam stuporis: scilicet quòd verba hæc in monte dicta significentur materia admirationis. Et hic sensus non est literalis: quia turbæ non interfuerant sermoni habito à Iesu in monte ad discipulos. Vel ad significandum tempus admirationis: scilicet quòd fuit post prædictum sermonem. Et hic est sensus literalis. Vnde & Marcus & Lucas huius admirationis & causæ meminerunt absque sermone hoc: Mirabantur enim turbæ de doctrina quam audiebant Christo prædicante illis. *Erat enim docens eos sicut potestatem habens.* Ratio hæc admirandi integratur ex doctrina & modo faciendi miracula. Fecerant enim olim Moyses, Helias & Helizeus miracula, sed non tali modo: scilicet imperando, sicut videbant Christum imperare dæmonibus. Rursus fecerant patres miracula, sed non docẽdo propriam

doctrinam. Christus autem & docebat propriam doctrinam, & potestatiuè miracula apponebat doctrinæ, & propterea dicitur docens sicut potestatem habens. Et quia in hoc excedebat Scribas, subditur, *Et non sicut Scribæ eorum & Pharisæi.* Superfluunt tres vltimæ dictiones: scilicet, eorum & Pharisæi.

CAPVT VIII.

QVum autem descendisset Iesus de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ. Matthæus inchoauit doctrinam sermonis dominici dimissis turbis à Iesu ascendente in montem, & duo post facta subiunxit: alterum de admiratione turbarum super doctrina Christi, alterum de sequela multarum turbarum. Et dixit hęc quasi redeundo ad ordinem historiæ: describendo quòd postquàm Iesus descendit de monte, in quo suprascriptum protulit sermonem, multæ turbæ secutæ sunt eum, non quòd turbæ substiterint, & expectauerint in campestribus, donec Iesus descenderet de monte: sed quòd licet dimissæ fuerint turbæ à Iesu ascendente in montem, & illæ ierint ad propria, nihilominus vbi audierunt ipsum iterum prædicare publicè, secutæ sunt eum.

Et ecce leprosus veniens adorabat eum. Signum sensibile honorationis genuflectendo exhibebat. *Dicens, domine si vis, potes me mundare.* Magna fides, fatetur potentiam in voluntate consistere. *Et extendens Iesus manum, tetigit eum.* Vt dominum legis prohibentis tactum leprosi se ostenderet: simúlque virtutem humanæ naturæ in se astrueret, dum tactu curat lepram. *Dicens, volo.* Respondet ad id quod dixerat, si vis. *Mundare.* Altera oratio est imperatiui passiui. Et respondet monstrando veram confessionem, potes me mundare: dum imperatiuè dicit, mundare: tanquam potestatem habens. *Et confestim mundata est lepra eius. Et ait illi Iesus, vide nemini dixeris.* Non præcipiendo, sed humilitatis affectum explicando, interdicit curato publicationem miraculi: non quòd timeat sibi de inani gloria, sed quòd doceat discipulos, vt studeant vitare humanam gloriam. *Sed vade, ostende te sacerdoti, & offer munus tuum, quod præcepit Moyses.* iuxta præceptum legis Leuit. 14. *In testimonium illis.* Declarat quorsum tendat hęc missio ad sacerdotes: vt scilicet examinantes quomodo curatus est, intelligant ex hoc testimonio potestatem faciendi miraculi in me. *Quum autem introisset Iesus Capharnaum, accessit ad eum centurio, rogans eum & dicens, domine puer meus iacet in domo paralyticus & malè.* pro, grauiter, *torquetur.* Miraculum erga seruum Centurionis in Capharnaum narratur. Vbi

tur. Vbi aduerte, quòd ea quæ Matthæus narrat de Centurione, intelligenda sunt non per ipsummet Centurionem dicta domino Iesu, sed per internuncios: vt Lucas explicans rei gestæ modum testatur. cap. 7. *Et ait illi Iesus, ego veniam, curabo eum.* Hæc verba domini responsiua fuerunt petitioni Centurionis per seniores Iudæorum. *Et respondens Centurio, ait.* per alios nuncios amicos, quum audisset quòd Iesus veniret ad domum suam. *Domine non sum dignus.* pro, idoneus, *vt intres sub tectum meum, sed tantùm dic verbo, & sanabitur puer meus. nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, & dico huic vade & vadit, & alii veni & venit, & seruo meo, fac hoc, & facit. Audiens autem Iesus, miratus est.* Nõ est dubiũ Iesum signa exteriora admirationis effecisse: ita quòd exterior admiratio in eo apparuit. Interior autem admiratio in Christo quoque fuit: non ex ea parte, qua omnia ei nota erant antequam fierent (nullus enim admiratur de iis quæ iam nouerat) sed ex ea parte qua experimentali notitia hactenus ei ignota fuerat tam noua, insolita, & magna fides hominis gentilis. Erat enim tanta talísq; confessio digna admiratione apud omnes. *Et sequentibus se dixit.* Inter sequentes erant seniores Iudæorum. qui primò missi fuerant à Centurione: cum quibus Iesus ibat versus domum Centurionis. *Amen dico vobis, non inueni tantam fidem in Israel.* Non dicit non inueniam, sed adhuc non inueni: ad differentiam fidei in futurum inueniendæ. Et rursus dicit non inueni: scilicet ex tempore quo quæro fructum prædicationis meæ & miraculorum, quæ operatus sum. Et hoc subintelligẽdum est ad differentiam fidei maioris inuentæ in Ioanne Baptista: qui confessus est in eo diuinam naturam ac passionem, & recõciliationem mundi per eum &c. non enim fides Centurionis pręponitur fidei Ioannis Baptistæ: sed reliquorum qui ob prædicationem Christi vel eius miracula crediderant vsque ad tempus illud. Leprosus enim Iudæis magnam ostenderat fidem (dicens, si vis potes me mundare) sed maiorem ostendit Centurio, profitens etiam modum curandi in absentia solo verbo. Ex eo enim, quòd dicit non inueni, significat, quòd loquitur de tempore ex quo quæsiuit fidem in seipsum per prædicationem, & miracula tanquam fructũ prædicationis & miraculorum, & non absolutè. fides autem Ioannis Baptistæ fuit antequàm Christus prædicaret, non fuit fructus prædicationis Christi. Vnde per hæc verba non præfertur fides Centurionis nisi Israelitis, qui Christo prædicante &c. crediderant

rant

rant in eum. ¶ Poteſt quoque intelligi abſolute, referendo ad fidem etiã Ioãnis Baptiſtæ. in eo enim primùm inuenit fidem ex quo venit ad executionẽ officij ſui. Sed tũc eſt ſenſus: non inueni tantam proportionaliter fidem in Iſrael. Quãuis enim fides Ioannis Baptiſtæ fuerit maior quãtitatem quãtitati comparando, fides tamẽ Cẽturionis fuit maior proportionaliter: quia maior fuit illa fides in viro gẽtili, militari, ex auditu famæ Ieſu. ferè in principio prædicationis Chriſti, quàm fuerit in Ioanne Baptiſta ipſius maxima fides: quia fuerat ſanctificatus in vtero, filius ſacerdotis, educatus in vita eremitica, conuerſatus cum ſpirituſancto &c. Sicut viduæ oblatio fuit maior cæteris proportionaliter, quãuis minimæ fuerit quantitatis: ſcilicet duorum minutorum. *Dico autem vobis, quod multi ab oriente & occidente venient & recumbent cum Abraham & Iacob.* Occaſione ſumpta ex tanta viri gentilis fide, prædicit futuram ſalutem gentium. *In regno cœlorum.* Ideo inducit ſimul regnum cœlorum cum patriarchis Abraham, Iſaac, & Iacob: vt declaret ex hac coniunctione regnũ promiſſum patriarchis Abrahã, Iſaac, & Iacob in Meſsia, eſſe regnum cœlorũ & non regnũ de hoc mũdo, cuius oppoſitũ intelligunt Iudæi, exiſtimãtes regnũ Meſsiæ eſſe regnum terrenum. *Filij autem regni eiicientur.* Iudæi appellantur filij regni, quia ex genere cui promiſſum eſt regnum naſcuntur ſecundum carnem. Verùm non dicit omnes ſed indefinitè: quia quẽadmodum non omnes, ſed multi gẽtiles recũbent cũ Abraham, ita non omnes, ſed multi filij eiicientur. *In tenebras exteriores.* Internæ tenebræ ſunt tenebræ animi: exteriores autem ſunt tenebræ ſenſibilis lucis priuatiuę. tenebroſum enim credimus eſſe locũ damnatorum. *Ibi erit fletus & ſtridor dentium.* Per has tres ſenſibiles pœnas (ſcilicet tenebras, fletum & ſtridorem dentium) deſcribit ad literã vniuerſas pœnas ſenſus, quæ erũt in inferno. Quòd enim de inferno ſit ſermo, ex eo patet, quòd è regione ponitur regni cœlorum (in quo recumbũt Abraham, Iſaac & Iacob) locus iſte. Quòd verò pœna ſenſus ſignificetur, ipſa nomina teſtantur, & congruit, vt quemadmodum regnum cœlorum ſignificatum eſt ſecũdum ſtatum perfectionis, dicẽdo recumbent cum Abrahã, Iſaac &c. (hoc enim ad ſtatum reſurrectionis ſpectat, quando & non ante ad perfectionem veniet regnum cœlorum) ita damnatorum quoq; perfecta afflictio, in anima ſcilicet & corpore, per has ſenſibiles pœnas ſignificetur. Trinarius autẽ numerus quia perfectionis eſt, ad vniuerſitatem pœnarum ſignificandum inductus

ductus est.plures enim & maiores erunt pœnæ sensibiles dánatorum,quàm hæ tres explicent. Et quoniam non creditur fore ibi fletum lachrymarum,ideo species pro genere intellige: hoc est per has species intellige pœnas sensibiles non minores istis. sunt enim illę immanifestę nobis,& propterea per has manifestas nobis describuntur. *Et dixit Iesus Centurioni.* non in propria persona,sed in eius amicis. *vade, & sicut credidisti fiat tibi.Et sanatus est puer.* deest eius,*ex illa hora.*pro in illa hora. *Et quum venisset Iesus in domum Petri,vidit socrum eius iacentem & febricitantem: & tetigit manum eius & dimisit eam febris, & surrexit, & ministrabat eis.* Miraculum hoc circa socrum Petri,non in Capharnaum sed in Bethsaida videtur factum : quoniam domus Petri in ea creditur fuisse ciuitate. *Vespere autem facto. obtulerunt ei multos dæmonia habentes: & eiciebat spiritus verbo: & omnes male habentes curauit, vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam dicentem:ipse infirmitates nostras accepit: & ægrotationes nostras portauit.* Aduerte hic textum Esaię capite quinquagesimoquinto,quantum ad illa verba,Ipse infirmitates nostras accepit & ægrotationes nostras portauit, exponi à Matthæo euágelista de cura corporalium ægritudinũ,quàm exercuit Christus. ¶ Et ne putes(vt Porphyrius dixit)Matthæũ fuisse ignorátẽ, discute diligẽter textum illum Esaiæ, & perspicies sensum istũ esse sensum literalem. Intendit enim Propheta de Messia in passione constituto dicere,quòd ipse non fictè,non vulgari fama:sed verè miracula sanitatum effecit alios sanando: & tamen nos reputauimus eum quasi leprosum & percussum à deo &c.Vnde principes Iudeorum illudentes Christo crucifixo dixerunt,alios saluos fecit,seipsum non potest saluum facere &c. ¶ Nec modus loquendi quo vtitur Propheta obstat. Non quidem pronomen nostras : quoniam clarè patet prophetam dicere hæc verba in persona populi , & tam beneficia collata populo Iudæorum, quàm peccata eiusdem contra Christum , vt communia etiam sibi proferre . sicut enim ait , infirmitates nostras , ægrotationes nostras , ita subiungit , & nos reputauimus eum quasi leprosum &c. Nec verbum tulit aut portauit : quoniam hoc loquendi modo significauit facilitatem curationum exhibendarum à Christo absque medicinis, absque alteratione aliqua. ita quòd tam facilè ipse tollit à populo nostro ægritudines corporis , ac si tolleret vnam rem portabilem & veheret in alium locum.Est itaque literalis sensus prophetiæ, quòd Messias vere tulit,

tulit, hoc est abstulit, infirmitates nostras, quæ scilicet ex defectu accidunt: & ægrotationes nostras, quæ super excessu proueniũt: vt omne genus ægritudinis comprehendatur in istis. De animę autẽ languoribus quæ peccata sunt, subdit postea Esaias ibidẽ: deus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum, & ipse peccata multorum tulit. *Videns autem Iesus turbas multas circum se.* Multitudo turbarum, quæ nõ poterant simul doceri, occasionẽ dat domino prædicãti transferendi cum discipulis suis. *Iußit discipulos.* Superfluit, discipulos. *Ire trans fretum.* pro, ire in vlteriorẽ ripam. *Et accedens vnus scriba, ait illi, magister sequar te quocunque ieris.* Scriba iste offert se non discipulum, sed comitem itineris, quocunque Iesus ierit: non enim dignabatur quum esset scriba, hoc est, peritus in lege, subire discipuli nomen. *Et dicit ei Iesus, vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos.* Respõsio hæc accusat animum scribæ: ex eo enim quòd responsio non congruit oblationi scribæ, intelligimus quòd congruit animo eius. Spem lucri tollit hęc responsio: & propterea animus scribæ ad quęstum insinuatur, meritoq; repellitur à societate itineris. *Filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet.* Appellat seipsum Iesus filiũ hominis: tum humilitate, quia alij vocabant ipsum filiũ dei: tum veritate, cõtra hæreticos futuros: alios negaturos quòd esset filius hominis, alios negaturos quòd esset filius virginis: tum appropriatione, quia ipse solus est deditus homini, est totus hominis: ad hoc enim venit vt hominem saluaret, vt seipsum daret redẽptionem pro homine, quod est nomen naturæ humanæ. Sicut Hebræo modo loquẽdi, filij nuptiarum dicũtur dediti nuptijs: filij spõsi, dediti iis quæ sunt sponsi: & filij mortis obnoxij morti, & sic de similibus: propter hoc enim Iesus appropriauit sibi ipsi hoc nomẽ filius hominis. *Alius autem de discipulis eius ait illi.* Scriba nõ imitatus obtulit se & reiectus est: iste autem discipulus inuitatus (vt alius refert Euãgelista) nõ recusauit sequi Christum, sed dilationem petiit: respondendo enim Iesu dicenti, sequere me, ait illi, permitte me, &c. *Domine permitte me primùm ire & sepelire patrem meum.* Non dicit patrem meum mortuum, sed patrem meum: quia non petit exiguum tempus paternæ sepulturæ, sed petit totum tempus vitæ paternæ. Ac si apertè dixisset, dimitte me ire donec viuit pater meus: significauit enim durationem vitæ paternæ ab officio sepulchri. quemadmodum Euritia mater beatæ Luciæ dixit filiæ, tege primùm oculos meos, & de facultatibus, fac quod volueris: significãdo mortẽ suam ab officio

officio tegẽdi oculos. *Iesus autẽ ait illi, sequere me.* Alius Euangelista adiũgit annũcia regnum dei, vt intelligamus relinquẽdum esse etiam patrem propter officium annunciãdi regnũ dei. *Et dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Non oportet mortuos deo esse, quibus dimittitur cura sepeliẽdi mortuos suos: quũ officia hec humanitatis cõmunia sint bonis & malis: & propterea mortuos appellat illos, quorũ studiũ est circa mortalia: quod cõmune est malis & bonis, imperfectis tamẽ. Ac si apertè dixisset, dimitte curá rerum mortalium iis, quorum studiũ est circa mortalia: tuum autem studium sit circa æterna. Vsus est autẽ hoc modo loquendi, dimitte mortuos sepelire mortuos suos. ad significandum proportionem, imò similitudinem inter curatores & curandos. *Et ascendente eo in nauiculam.* pro, nauem, *secuti sunt eum discipuli eius: & ecce motus magnus factus est in mari, ita vt nauicula.* pro nauis, *operiretur fluctibus. Ipse verò dormiebat.* Coram aliis, in testimonium veræ naturæ humanæ in ipso: & ne motus fluctuũ in mari ipso spectante fieret: si enim ipso spectante factus esset, aut non timuissent discipuli. aut putassent quòd ipso inuito fieret: sed vbi dormiente Iesu sæuiunt fluctus, terrentur discipuli & confugiunt ad suscitandum eum. *Et accesserunt ad eum discipuli eius, & suscitauerunt eum, dicentes, Domine salua nos, perimus. Et dicit eis Iesus, quid timidi estis modica fidei?* Hoc mõstrat discipulos nõ adhuc perfectam habuisse fidem: si enim credidissent eum verũ deum, non suscitassent à somno: nec putassent plus posse vigilãtem quàm dormientem. *Tunc surgens.* Proculdubiò à sessione seu cubitu. *Imperauit ventis & mari,* pro, increpauit ventos & mare. Sensibili imperio vsus est, vt cognoscerent præsentes, quòd solo imperio mutat creaturas: & sic cognoscerẽt ipsum esse verum deum, cui proprium est solo imperio res efficere. Nec propterea venti & mare senserunt aut perceperunt increpationem, sed mutati sunt: non enim ad hoc increpabat vt elementa sentirent, sed vt homines præsentes viderent, quòd sola increpatione mutantur venti & mare. *Et facta est tranquillitas magna.* Euidentia miraculi ex subita tranquillitate nõ modica, sed magna, cõprobatur: naturaliter enim paulatim fit trãquillitas post tempestatem. *Porro homines mirati sunt dicentes, qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei?* Proculdubio discipuli modicæ fidei, homines appellantur, non solùm natura, sed defectu diuinæ fidei: eorum etiam fuit hæc admiratio, & nõ tantùm nautarũ: vt patet, Luc. 8. *Et quum venisset Iesus trans fretum,* pro, in vlteriorem ripam Gerasenorum,

*rasenorum.*pro, Gregesenorum, *occurrerunt ei duo habentes dæmonia,de monumentis exeuntes sæui nimis:ita vt nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamauerunt dicentes,quid vobis & tibi Iesu fili dei?* Non obliuiscitur diabolus officij sui:tentationem enim quam in deserto inchoauerat post Christi ieiunium ad explorandum si filius dei esset,modò prosequitur:ex industria & arte exploratoria appellans Iesum filium dei. Non quòd iá sciret ipsum esse filium dei:quia si cognouissent nunquam dominum gloriç crucifixissent.1.ad Corin.2. *Venisti huc ante tempus torquere nos?* Vox ista tristitiæ est sentientium spiritualem torturam , in hoc quòd cogebãtur precepto Christi exire inuiti ab hominib⁹possessis:vt patet ex verbis Luc.9.ca.ipsa enim coactio ad relinquẽdum possessa tortura est spirituali creaturæ. Appellatur autẽ ante tempus,vel opinatum:eo modo loquẽdi,quo dicimus euenire senium,vel infortunium ante tempus,quia ante opinatũ tẽpus occurrit. Vel torturæ:nã tẽpus quo torquebimur , erit post judicium:interim autem est tẽpus quo nos torquemus alios:& propterea ante tempus nostræ torturæ dicunt ipsum venisse ad torquendum eos. *Erat autem non longe.*Superfluit non. *ab illis grex multorum porcorum pascens. Dæmones autem rogabant eum,dicentes,Si eicis nos hinc.*Superfluit hinc.*mitte nos.*pro,permitte nobis,*abire in gregem porcorum.*Eadem iniqua voluntas qua homines vexant,petitur exercenda saltem in porcis:vt vel sic vexent homines in rebus eorum. Similis est hæc petitio petitioni Satanæ contra res quas posidebat Iob:vnde intelligimus naturalẽ potestatem dæmonum super res corporeas,inhibitã alligatãq; à deo esse:ex eo enim ꝙ licentia egent ad submergendos porcos,qui nõ erant res alicuius viri sancti,quum porcus sit animal prohibitum apud Iudęos,insinuatur quòd nec in res quantũcũque prophanas possunt potestatem suam exercere,licentia non obtenta à deo. *Et ait illis,ite.*pro,abite. Non vt dæmonibus rem gratam concederet:sed vt vteretur opera dæmonum ad manifestandam suam potentiã. *At illi exeuntes abierunt in porcos: & ecce magno impetu abiit totus grex per præceps in mare: & mortui sunt in aquis.* Vbi aduerte,quòd ideo in porcos dæmones vexãtes hominem misit ad submergendum statim porcos,vt pertinacia negantium dæmones vexare hominem, attribuendo vexationem ægritudini corporali manifestè confutaretur,& conuinceretur ex hoc facto:fingi siquidem non potest,quòd statim in vniuersum gregem porcorum ægritudo vexati migrari , vt præceps se submerget.

submerget. At si hoc factum, hoc signum, hoc testimonium nō sufficit istis pertinacibus, dicant quæso quo signo euidētiori mōstrari potest inuisibilis spiritus opus, vt confutatos se agnoscāt.

Pastores autem fugerunt, & venientes in ciuitatem, nunciauerunt hæc omnia, & de his qui dæmonia habuerant. Et ecce tota ciuitas exiit obuiam Iesu, & viso eo rogabāt eū, vt transiret à finibus eorum. Vox timoris magni est: vt patet Luc. 8. ca. Salutem nanque hominū liberatorum à dæmoniis, & perditionem porcorum vidētes ex aduentu Iesu, magis timuerunt augmentum damni rerum temporalium, quàm concupierint augmentum salutis spiritualis: salus hominum admirationem ciuitati generauit: damnum porcorum timorem maioris damni in ea excitauit: & sic timore acti rogauerunt vt discederet ab eis. Et fortè illi porci alicuius gentilis erant, à quo sibi ciuitas timebat, si sequaces fuissent Iesu authoris talis damni: & propterea rogauerūt Iesum vt discederet ab eis.

CAPVT IX.

ET *ascendens Iesus in nauiculam.* pro, nauem, *transfretauit.* Redeūdo in Galilæam. *Et venit in ciuitatem suam.* Potest intelligi dupliciter. Vel in Nasareth: sed quid ibi fecerit, tacetur. Vel in Capharnaum, quæ potest dici ciuitas eius: quia iam ex toto migrauerat ex Nasareth, & transtulerat domicilium suum in Capharnaum. Dicitur enim Matth. 4. quòd relicta ciuitate Nasareth, venit & habitauit in ciuitate Capharnaū. Ideo autem intelligimus per ciuitatē suam Capharnaū: quia factū sequētis miraculi in Capharnaum patratum dicitur Mar. 3. *Et ecce offerebāt ei paralyticum iacentem in lecto. Videns autem Iesus fidem illorum.* Per tectū nudatum submittentium paralyticum. Vbi nota alienem fidem etiam mihi subuenire apud clementissimum Iesum. *Dixit paralytico, confide fili, remittuntur tibi peccata tua.* Quærebat paralyticus sanitatem corporis, Iesus autem incipit à sanitate animæ: tū significādo per hoc, quòd paralysin habebat propter peccata sua: ad hoc enim spectat, quòd monet ipsum confide fili, quòd curaberis ab infirmitate corporis: quia remittuntur tibi peccata tua, hoc est, quia cessat causa ægritudinis tuę. Tū vt per hoc daretur occasio faciendi, non simplex curationis miraculū, sed miraculū multipliciter attestatiuum deitatis eius: nam tripliciter in hoc facto manifestauit se esse deum: scilicet monstrādo se videre cogitationes eorum, & imperatiue subitam sanitatem largiendo, & hoc ipsum efficiendo in testimoniū, quòd habet potestatem

testatem dimittendi peccata. *Et ecce quidam de scribis dixerunt intra se.* Non idiotæ, sed in lege periti, legerant proprium esse deo dimittere peccata: ego deus qui deleo iniquitates tuas. Esa. 43. *Hic blasphemat.* Arrogãdo sibi homini, quod est proprium deo. *Et quum vidisset Iesus cogitationes eorum, dixit, vt quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Scilicet me esse blasphemum. Quum etiam non dixerim, remitto tibi peccata, sed remittuntur tibi peccata, quod posset verè dici à sciente remitti tibi peccata, etiam si ipse dicens hoc, non haberet potestatem remittendi peccata. *Quid est facilius dicere, dimittuntur tibi peccata tua: an dicere, surge & ambula?* Cogitationes omnes Scribarũ confutat. Cogitabãt enim facilè esse dicere, remittũtur tibi peccata: quia hoc quilibet dicere potest, existente occulta veritate dicti: nullus enim homo potest esse testis, an hoc dictum, remittuntur tibi peccata, sit verũ. Apparet enim quosdam Scribas interpretatos illa verba, dimittũtur tibi peccata, dicta esse à Iesu authoritatiuè: ac si dixisset remitto tibi peccata, & propterea dixisse, ĩ corde hîc blasphemat. Quosdam autẽ Scribas cogitasse, quòd artificiosè Iesus dixisset, remittuntur tibi peccata, & nõ dixisset, surge & ambula: quia facile est dicere, remittuntur tibi peccata, difficile autẽ dicere, surge & ambula: illius enim veritas occulta est, istius autem veritas oportet ꝙ sit manifestissima. Et propterea dominus Iesus vtraque mala cogitata in cordibus Scribarum confutat: producẽdo in publicum cogitamina eorum de comparatione horum duorũ: scilicet remittuntur tibi peccata, an dicere, surge & ambula. *Vt autem sciatis.* Verba hæc sunt Christi ad Scribas, & continuata fuerunt cum verbis, quæ vertendo sermonem ad paralyticũ subiunxit, surge, &cæ. sed Euangelista interposuit illa verba, tunc ait paralytico, ad demonstrandum, quòd postquam priorẽ sermonis partem direxit ad Scribas, vertit se ad paralyticũ dirigens ad ipsum sermonem. *Quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata.* Moderatur Iesus confutationem clarificando mysterium: non negat propriũ esse deo dimittere peccata, non dicit apertè, ego sum deus habẽs potestatem dimittẽdi peccata: sed hinc scitote, quòd filius hominis, nõ solùm homo sed filius hominis existens vobiscum in terra: habet potestatem dimittendi peccata: ac per hoc non est tantũ homo, non est tantùm filius hominis, sed etiã ille qui habet potestatem dimittẽdi peccata: quod est esse deum: vt vosmet dicitis, confitentes ꝙ nullus potest dimittere peccata nisi solus deus. *Tunc ait paralytico: surge,*

te: Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. & surrexit & abiit in domum suam. Miraculi euidentia longè maior quàm expectata fuerit, apparuit. sufficiebat miraculo quòd paralyticus iacens, sanus surgeret: sed adiunctum est, tolle lectum tuũ, vt nõ tãtùm sanitas, sed & robur portandi lectũ, in quo vectus à quatuor fuerat, appareat. Et amplius adiicitur, vade in domum tuã, vt non solũ præsentes, sed quicunque obuiantes euidentiã miraculi probẽt. *videntes autẽ turbæ, timuerunt.* pro, admiratæ sunt, *& glorificauerunt deum, qui dedit potestatem talem hominibus.* Significantius explicat turbas, ad differentiam Scribarum cogitãtium mala. *Et quum transiret inde Iesus.* Hoc est, quum inde ex domo eundo versus mare (vt Marcus testatur) trãsiret iuxta locũ vectigaliũ. *vidit hominem sedentem in telonio.* pro, ad teloniũ. Hoc est in loco vbi soluebantur publica vectigalia. *Matthæũ nomine.* Seipsum euangelista proprio nomine officium infame exercentem non erubescit describere. *Et ait illi sequere me. Et surgens secutus est eũ.* Non leuitatis aut stultitiæ, vt Iulianus Augustus & Porphyrius arguũt, accusandus est Matthæus, statim sequens Iesum vocantem: non solùm quia tot præcesserant miracula, sed etiam ea potissimum ratione, quia interna inspiratione Iesus traxit illum ad se: iuxta illud. Nemo venit ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum. *Et factum est discũbente eo in domo.* Ipsius Matthæi qui conuiuium Iesu parauit. *Ecce multi publicani.* Similes Matthæo, qui publicis vectigalibus seu cẽsibus Romanorum vacabant. propterea enim infames erant apud Iudæos, tanquam ministri gentilium in dãnum populi fidelis, sicut modo ministri secularium principum ad exigendum à clericis, infames habentur. Quãuis etiã exactioni vectigalium, & huiusmodi communiter viri cupidi se immisceant: & rara etiam sint vectigalia omni ex parte licita. *Et peccatores venientes, discũbebant cũ Iesu & discipulis eius.* Admiranda humilitas: non dedignatur Iesus omni sanctitate maior ad propriam admittere mẽsam peccatores & infames, & hoc publicè. *Et videntes Pharisæi dicebant discipulis eius. Quare cum publicanis & peccatoribus manducat magister vester? At Iesus audiens ait.* Deest illis: Siue discipulis referẽtibus, siue per ipsum audierit Pharisæos impingentes eis crimẽ tanquàm indignum magistrum sequãtur, qui cũ publicanis & peccatoribus mãducat. Intendebant enim Pharisæi non solũ reprehendere Christum, sed etiam auertere discipulos ab eo.

Non est opus medico valentibus, sed malè habentibus. Triplici ratio-

ne cōfutat Pharisæos. Prima est ex officio medici, quę clara est. *Euntes autem, discite quid est, misericordiam volo, & non sacrificium.* Secunda ratio ex diuina volútate præferēte misericordiæ opera sacrificiis: affert siquidem testimonium ex cap. 6. Oseæ prophetæ: vt intelligāt Pharisæi opus hoc misericordiæ quod exerceo, alliciēdo peccatores ad deū, esse maius sacrificio. hoc enim ad literam significatur per illa verba Prophetę. Intēdit siquidē præferre misericordiam sacrificio, & non refutare sacrificiū: vt patet ex eo quod subdit, & sciētiam dei plus quàm holocaustū. Quāuis etiam verificetur quantum ad hoc, quod misericordia est secundum se volita à deo, sacrificium autē non: quia misericordia est virtus spiritualis, ac per hoc secundum se grata deo. sacrificium autem est res corporea, non secundum se grata deo, sed ratione spiritualitatis annexæ. Vnde quandoque deus abominatur illa: vt patet Esaiæ primò. *Non enim veni vocare iustos, sed peccatores.* Tertia ratio ex proprio officio. Vbi nota, ꝙ non solum quatenus officium medici, sed etiam quatenus officium annunciantis verbum dei exercet, rationem reddit. In qua insinuat nullos iustos, sed omnes peccatores esse. ex eo enim ꝙ ipse venit vocare omnes, & nō venit vocare iustos, consequēs est, ꝙ nullus sit iustus. Et verè sic est: quoniā vt ad Romanos probat Apostolus, omnes tam Iudæi quàm Gentiles peccauerunt, & egēt gratia dei, &c. Et quāuis ad literā dici possit Matthæū tacuisse quod Lucas suppleuit, scilicet, ad pœnitentiā, quod etiā in Græcis Matthæi codicibus inuenitur. eadē tamen sententia redit: quoniam venit vocare omnes ad pœnitentiā. Vnde incepit prædicare, Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnū cælorum. Ita ꝙ ex hac domini sententia confutantur Pharisæi, vt sciant omnes esse peccatores, & non inueniri in hominibus differentiam inter peccatores, & nō peccatores: sed quia aliqui sunt magis, & aliqui minus peccatores in comparatione ad magis peccatores, dici aliquos iustos. *Tunc accesserunt,* pro, accedunt, *ad eum discipuli Ioannis dicentes.* Pharisæi confusi in eo, ꝙ reprehenderant manducationem Christi cū peccatoribus, iuncti sunt discipuli Ioannis, vt simul arguerēt Iesum. Vnde Ioannis discipuli audaciores aggrediuntur ipsum Iesum. *Quare nos & Pharisæi ieiunamus frequenter, discipuli autem tui non ieiunant?* Arguunt Iesum, quòd exorbitet doctrina eius à patribus exemplaribus, quales erant Pharisæi, & à Ioanne baptista omni exceptione maiore. exorbitet inquam quo ad indulgētiam ieiunij,

quod

quod constat esse opus laudabile. Nos enim discipuli Ioannis & Pharisæi ieiunamus frequenter, tui autem discipuli nequaquam. Vbi nota quòd non dixerunt, tu autem non ieiunas, sed tui discipuli nō ieiunāt: sciebant Iesum ieiunare, discipulos autē eius nō ieiunare. *Et ait illis Iesus: nūquid possunt filij sponsi* pro, thalami nuptialis, *lugere quandiu cū illis est sponsus?* Duplici ratione satisfacit quęstioni. Altera se tenet ex parte tēporis præsentis: quia scilicet tēpus hoc non cōgruit ieiunio discipulorū, & hoc declarat ex similitudine ad tempus gaudij vacātium lætitiæ nuptiali. Intendit enim per filios sponsi seu thalami, non genitos à spōso, quoniam sponsus seu thalamus nuptialis, vt sic nō habet sed habiturus est filios, sed Hebrææ linguæ consuetudine vacantes sponsalitiis gaudiis. sicut enim tempus nuptialis lætitiæ ineptū est ad ea quæ sunt luctus, de quorum numero est ieiunium: ita tempus hoc ineptum est ad hoc vt discipuli mei ieiunēt. Et intendit per hanc similitudinem non solùm explicare ineptitudinem temporis, sed similem rationem: quia scilicet præsentia ei⁹ corporalis se habet ad discipulos suos tanquam præsentia spōsi: tanquam dies nuptialis. Quod erat verum non solum secundum rem mysterij quo Christus velut sponsus venerat copulaturus sibi ecclesiam, iuxta verbum quod dixerat Ioannes baptista propriis discipulis de Christo, Qui habet sponsam sponsus est, sed etiam secundum dispositionem discipulorum Christi. nā hilares sequebantur Christum redempturum Israel, tanquam si irent ad nuptias. *Venient autem dies quum auferetur ab eis sponsus: & tunc ieiunabunt.* Prosequendo similitudinem sponsi inchoatam ab eorum magistro, scilicet Ioanne baptista, docet futurum tempus ieiunij quando sponsus ipse Christus auferetur ab eis secundum præsentiam corporalem: tunc enim, vt rei probauit euentus, ea quæ sunt luctus sensibilis tamen, sponte subierunt Christi discipuli. *Nemo autem immittit commissuram panni rudis* pro, impoliti *in vestimentum vetus. tollit enim plenitudinem.* pro, supplementum, *eius à vestimento & peior scissura fit.* Et est supplementum nominatiui casus. significatur enim quòd particula quæ supplementum est, tollit integritatem eius à quo abscinditur. *Neque mittunt vinum nouum in vtres veteres. alioquin rumpūtur vtres: & vinum effunditur, & vtres pereunt. Sed vinum nouum in vtres nouos mittunt. & ambo conseruantur.* Altera ratio tenet se ex parte doctoris. & est hęc ratio extēsiua satisfactio ad quęstionem, quare Christus nouæ suæ doctrinæ executionem in

 operibus

operibus perfectionis,non exigit à discipulis quandiu fuit cum ipsis,sed postea.Mōstrat hoc autem duabus similitudinibus,Prima similitudo à Matthæo minus,à Luca autem pene explicata est: ꝙ sapiens artifex non tollit à vestimento nouo particulam panni,apponendo illam ad reficiendum vestimētum vetus. Sequuntur enim duo inconuenientia:alterum est ꝙ tollitur integritas à vestimēto nouo:alterum est,quòd fit maior scissura in vestimento veteri:quia particula noua trahendo veterem scindit eam. ¶ Altera similitudo est,quòd vinum nouum nō est ponendum in vtre veteri.Sequuntur enim duo inconueniētia,scilicet ꝙ rumpuntur vtres, ac per hoc pereunt,& vinum effunditur , sed vino nouo in vtres nouos immisso ambo conseruātur. Et intendit per has parabolas, quòd doctrina sua noua non est præcipienda viris retinentibus veterem vitam:sed oportet pri⁹ expoliare se veterem hominem,& sic induere nouum: ita quòd non potest fieri vt pars sit noua & pars vetus,vt doctrina sit noua & vita vetus.Discipuli siquidē eius erant tantę imperfectionis,vt adhuc non essent capaces vitæ noui testamēti:vt patet ex eo quòd dominus eis dixit post resurrectionem Lucæ vltimo: manete in ciuitate quoadusq; induamini virtute ex alto . Et ꝓpterea sapientissimè abstinuit à præcepto ieiunij & aliorū spectantium ad vitam noui testamenti.hæc enim non tunc seruanda pręcepit,sed futura prædixit. ¶ Si has parabolas adamussim vis applicare,vestimentum nouum est doctrina ac vita noui testamenti,vestimentum vetus est animus retinēs ea quæ imperfectionis sunt.Inconueniētia sunt, quòd scinditur integritas noui testamenti præcipiendo partem tamen(puta perfectionē ieiunij)& id parum boni quod apud animū imperfectum est,periculo maioris imperfectionis feruētis charitate noui testamēti exigitur adiectis animis,& perfectio non retinetur,& imperfecti animi perdunt id parum boni quod habebant. Propterea Apostolus tanquam paruulis in Christo lac dedit non escam.

Hæc illo loquente ad eos.ecce princeps vnus pro,quidā.Scilicet synagogæ:erat enim Archisynagogus. *Accessit & adorabat eum, dicens, Domine,Filia mea modo defuncta est: sed veni,impone manū tuam super eam,& viuet.* Matthæus breuitati studens,ex duab⁹ orationibus conficit vnam.Nam secundum rei gestæ ordinem, vt patet apud Marcum.5.& Lucā.8.Archisynagogus primo rogans dixit,quòd filia sua in extremis laborat: deinde eundo cū Iesus accepit nūcios,quòd mortua esset filia,& tunc dixit Iesus,

quod

quod solùs Matthæus explicat, filia modò defuncta est & confortatus à Iesu (noli timere, tantũ crede) perseuerauit in fide cũ qua venerat & petierat, veni impone manũ tuam super eã & viuet. & propterea Matthæus verba explicantia fidẽ prius dicta, iungit verbis secundo dictis. Apparet autem in eo fuisse fidẽ, quod Iesus resuscitaret eam, ex eo quod reliquis non credentibus ipse se credere manifestauit eundo cum Iesu promittente resurrectionem puellæ. *Et surgẽs Iesus sequebatur eum, & discipuli eius. Et ecce mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius Dicebat enim intra se, si tetigero tantum vestimentum eius salua ero. At Iesus cõuersus, & videns eam dixit, confide, filia fides tua saluam te fecit Et salua facta est mulier ex illa hora.* Dũ Iesus cũ Archisynagogo pergit, mulier hæc curatur. *Et quũ venisset Iesus in domũ principis, & vidisset tibicines.* Vel ad carmẽ lugubre, vel ad comprobationẽ mortis. nouiter siquidem defunctis multi fiebant soni, antequàm sepulturæ traderentur: si fortè nõ vera mors, sed sopor præ se ferens mortem accidisset, *Et turbam tumultuantem, dicebat.* pro, dicit, *illis: Recedite, non est enim mortua puella, sed dormit.* Mihi, qui tam facilè possum eã suscitare à morte, sicut homo potest excitare dormientem à somno. *Et deridebant eum. Et quum eiecta esset turba.* A consortio miraculi: vt scilicet non esset præsens in loco, vbi puella iacebat mortua & suscitãda erat. *Intrauit, & tenuit manũ eius, & dixit puella: surge.* Superfluunt hæc quatuor dictiones. *Et Surrexit puella. & exiit fama hæc in vniuersam terrã illam. Et trãseunte inde Iesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes & dicentes, miserere nostri.* Illuminatio duorum cęcorum describitur qui in via clamantes sequendo Iesum quum non essent exauditi, venerũt vsque ad domum, & in ea illuminati sunt *Fili Dauid.* Messiã hac appellatione profitentur. *Quum autem venisset domum, accesserũt ad eum cæci: & dixit eis Iesus. creditis quia hoc possum facere vobis?* Interrogat Iesus, non vt discat incognitum: sed vt interrogãdo credant an augeat fidem eorum, simulque discant necessariam esse sibi fidem ad consecutionem illuminationis. *Dicunt ei, vtique domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: secundum fidem vestrã fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum. Et comminatus est illis Iesus dicens, videte ne quis sciat.* Non præcepti, sed humilitatis humanæ sunt hæc verba, ad instruendum sanctos, vt quantum ex se est studeant declinare humanam gloriam. *Illi autem exeuntes, diffamauerunt.* pro, diuulgauerunt, *eum in tota terra illa. Egressis*

autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habentem. Aduerte primò quod iste mutus non est ille cuius meminit Lucas vndecimo capite, dicendo. Erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutū: quoniam de illo muto tractabit Matthæus inferius in capite duodecimo. ¶ Aduerte secūdo dupliciter cōstrui posse textum, vel quod adiectiuum mutum determinet substātiuū hominem, vel quòd mutū sit neutri generis, & determinet substantiuum dæmonium. Prima enim constructione significatur homo mutus & habens dæmonium. Secunda autem significatur, ꝙ homo erat mutus ex dæmonio. Propterea enim dicitur dæmonium mutū, quia faciebat hominē nō loqui. *Et eiecto dæmonio, locutus est mutus. Et miratæ sunt turbæ dicentes: nunquam apparuit sic in israel.* Verum dicunt turbæ visa tanta multitudine miraculorū quæ faciebat Iesus. *Pharisæi autem dicebant.* Quum non possent negare euidentia miracula: pleni maligno spiritu quærūt auertere turbas à fide Christi: interpretantes eiectionē dæmonum in malam partem. *In principe dæmoniorum eiicit dæmones.* Hac vna blasphemia vniuersa Christi opera euertere nituntur. Dicendo enim, quòd in principe dæmoniorū eiicit dæmones, infament Christum esse maximum magū, habentē consortium cum principe dæmoniorum. Hæc autem verba vidētur dicta in absentia Iesu: & propterea nulla subditur responsio domini ad confutationem tantæ calumniæ, sicut alia vice domin⁹ cōfutauit eādem calumniā: vt patet inferius capite duodecimo. *Et circumibat Iesus omnes ciuitates & castella.* Describit euangelista exercitium Christi circumeundo omnes nulla omissa ciuitates & stella, parua oppida: ita quòd non dedignabatur in paruis oppidis prædicare. *Docens in synagogis eorum* Locis deputatis ad doctrinam & prædicationem. *Et prædicans euangelium regni.* Cælestis. Hoc enim proprium est euangelij: ad differentiam veteris testamenti promittentis temporalia bona in terra promissionis. *Et curans omnem languorem, & omnem infirmitatē.* Deest. in populo. Vide quantam multitudinem miraculorum inculcat, summarie describendo.

CAPVT X.

V*Idens autem turbas misertus est eis.* Rationem mittendi Apostolos ad prædicandū euangelista assignat fuisse misericordiā Iesu erga turbas. *Quia erant vexati & iacentes.* pro, dispersi, *sicut oues non habentes pastorem.* Assimilantur turbæ ouib⁹, quia

pronæ

pronæ erant ad fidem. Sed defectus adiungitur pastorum: quia doctores earum non fungebantur pastoris officio. *Tunc dixit discipulis suis: messis quidem multa, operarii autem pauci.* Non dicit sacerdotes aut scribæ pauci, sed operarij pauci: quia & si magna est multitudo sacerdotum, doctorum, prædicatorum, pauci tamen sunt operarij: quia pauci sunt qui vita & doctrina student saluti animarum. Non dixit, operarij autem nulli, sed pauci. sciebat enim paucos esse tales. *Rogate ergo dominum messis.* Vult deus rogari à nobis, vt mittat pastores vita & doctrina. *vt mittat.* multiplicãdo. *Operarios in messem suam. Et conuocatis duodecim discipulis suis.* Non expectat rogari: sed paucos operarios ex se mittit, tãquàm multiplicaturus postmodum eos quum rogatus fuerit. *Dedit illis potestatem spirituum immundorum.* pro, aduersus spiritus immundos: *vt eicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem. Duodecim autem apostolorum nomina sunt hæc.* Hîc non refertur electio & institutio duodecim apostolorum, sed missio ad prædicãdum: cui immiscet euangelista catalogum eorum. *Primus Simon, qui dicitur Petrus.* Solus Petrus ordine insignitur & describitur primus ad insinuãdũ valde spectare ad Christianam notitiam scire primatum Petri, nulliúsq; momenti esse nosse ordinem apostolorum inter se. Acsi apertè dixisset, Scitote Petrũ primũ quicquid sit de aliis. Propter quod nullum descripsit secundum aut tertium: ex hoc ipso significans quòd primatum Petri super alios intẽdebat euãgelista insinuare. *Et Andreas frater eius, Philippus & Bartholomæus: Iacobus zebedæi & Ioannes frater eius, Thomas, & Matthæus publicanus, Iacobus Alphæi & Thadæus.* Legẽdũ est. *& Lebbæus qui cognominatus est Thadæus, Simon Cananæus.* pro, Cananites. Aiũt denominatum Cananitẽ à Cana Galilææ, vbi aqua versa est in vinum. *Et Iudas Scariotis.* pro, Iscariotes. Est & nominatiuus. Denominatio creditur à loco vnde oriundus fuit. *Qui & tradidit eum. Hos duodecim misit Iesus præcipiens eis, & dicens, in viam gentium ne abieritis: & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: sed potius ite ad oues quæ perierunt domus Israel.* Descripto numero prædicatorũ, describuntur præcepta quinque illis data. Primum de loco quo mittuntur. Inhibentur enim ire ad gentes, & ad ciuitates Samaritanorum: quia tempus prædicandi gentibus, & Samaritanis non erat ante Christi consummatum mysterium. oportebat enim primùm Christum pati, & intrare in gloriam suam, & mittere spiritum sanctum, antequam prædicaretur gentibus, quæ

erant omnino infideles: & Samaritanis, qui erant fideles secundum quid. circuncidebantur enim, & recipiebant libros Moysi solos. Et ideo fit specialis mentio de eis tanquam mediis, inter Iudæos & Gentiles. ¶ Constat hoc præceptum ad tempus illud tantùm spectare: nam post resurrectionem dixit, euntes in mundum vniuersum, & eritis mihi testes in Hierusalem, Samaria & vsque ad vltimum terræ. *Euntes autem prædicate dicentes, quia appropinquabit.* pro, appropinquauit, *regnum cælorum.* Secundum præceptum est de materia prædicanda. eandem nanque materiam quam Ioannes Baptista, & quam ipse Iesus prædicabat, tradidit apostolis prædicandam, scilicet appropinquauit regnum cælorum. hic est enim omnis prædicationis fructus, vt homines intelligant, credant, sperent, & ament ea, quæ sunt regni cælorum. Quod ante Christi aduentum valde distabat, non solùm ab animis humanis, sed etiam ab executione, vnde nec sancti patres ad illud perueniebant in morte. In prædicatione autem regni cælorum clauditur prædicatio contemptus regni terrarum, prædicatio vitiorum, & quorumcunque impedientium homines ad regnum cælorum. *Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones eiicite.* Tertium præceptum de beneficiis miraculosis conferendis est: vt qui noua prædicarent, id est, propinquitatem regni cælorum ad homines, & nouis mirabilibus operibus prædicationem confirmarent. *Gratis accepistis, gratis date.* Quartum præceptũ de gratuita est collatione vitiorúmque scilicet miraculorum & verbi diuini. *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam.* pro, æs, *In zonis vestris, non peram in via, neque duas tunicas, neque calciamenta, neque virgam.* Quintum præceptum de modo eũdi. In quo prohibet quinque. Primò preciũ pro viatico: siue in auro, siue in argento, siue in ære. Dico autẽ pro viatico: quia nõ dicit absolute nolite possidere aurũ, &c. sed dicit in zonis vestris. quod clarè sonat aurum, siue argentum siue, æream pecuniam, quę portatur in sacculo seu crumenis. Non enim hoc in loco priuat apostolos precio rerum & alimentis, sed tantùm ordinat ac disponit de itinere eorum ad prædicandum: vt clare textus sonat. Secundò peram panis & quorumcũque pertinentium ad nutrimentum. Tertiò duas tunicas: scilicet mutatorias. non prohibet enim vestiri pluribus indumentis: sed prohibet deferre vestimenta mutatoria. Nam ipsum Iesum constat pluribus vsum indumentis: ex eo quòd milites dimiserunt sibi vestimenta eius in quatuor partes. Quartò calciamen-

ta,intellige mutatoria : ita quòd numerus binarius non solùm determinat tunicas,sed calciamenta.manifestè enim apud Marcum missi sunt cum calciamentis sandaliorum. Quintò virgam ad defensionem : nam virga pro baculo sustentationis , patet Marci sexto concessa apostolis. ¶ Hæc enim omnia ad literam vt sonant Christum ordinasse apostolis seruanda , testatur ipse Christus Lucæ vigesimosecundo, dicens, quando misi vos sine sacculo, & pera, nunquid aliquid de fuit vobis ? idem siquidem est iudicium de sacculo & pera , quod est de duabus tunicis & reliquis. Et intendit ad literam Iesus per hæc comprehendere omnia:hoc est per specificata, omnia quæ homines pro occurrentibus necessitatibus itinerantium parare consueuerunt excludere.sicut enim peram alimẽtorum, ita lenticulam vinariam cuius nõ meminit exclusisse intelligitur:quum eadem sit ratio. & sic de similibus.Et sicut indumenta,calceos,baculumque sustentationis concessit , ita pileum concessisse intelligitur : quia eadem est ratio. adimit enim quæcunque sunt profutura fame, siti , defensione ac mutatione, concedit autem in præsentia opportuna. ¶ Nec intẽdit Iesus præcipere hunc apostolis modum eundi ad prædicãdum:sed duo intendit scilicet declarare & experientia comprobare . Declarare quidem Apostolis modum congruum & expeditum,quo possunt licite vti eundo ad prædicandum inter fideles:propterea nanque subdit, dignus est enim operarius cibo suo. hæc enim verba monstrant,quòd non præcipiendo,sed manifestãdo modum licitum,disposuit talem eundi modum. sciebat enim meliorem supererogationis modum esse,vt ex proprio ære viueret prædicator,ne aliquem grauaret: vt Apostolus Paulus fecit : & exposuit verba domini esse non præceptum,sed licentiam.Experientia autem comprobare mittendo tunc de facto apostolos tali modo , vt facto experientur nihil sibi deesse sic euntibus,& quàm vtile ad prædicationis officium atque fructum sit seruare hunc modum. *Dignus est enim operarius cibo suo.* Poterant apostoli petere à Christo , vnde victum habebimus , si non portemus nobiscum alimenta neque precium ad emendum illa ? Et propterea præueniens dominus hanc quæstionem , manifestat eis, quòd eo ipso quòd pergunt operarij ferunt secum vnde viuant:quia dignus est operarius cibo suo. ¶ Vbi nota nõ esse sensum intentum per hanc metaphoricam locutionem, scilicet dignus est operarius cibo suo, ꝙ apostolis tãquàm operariis debeatur cibus quasi merces operis.

nam

nam hic sensus aduersatur antè dato pręcepto, Gratis accepistis, gratis date: præter hoc ꝙ valde infelix esset apostolorum opus expectás cibum pro mercede. Sed sensus intentus per hanc metaphoram est, quòd per gentes operarij fertis vobiscum, vnde vobis debetur cibus, multo magis quàm sit dignus operarius cibo suo. Ita ꝙ est locus à minori. multo enim eminētius vobis debetur cibus quàm operarius sit dignus cibo suo vt mercede. Et intēdit per hoc ad literam docere apostolos: si operarij conducti ab hominibus sunt securi de cibo & mercede sua, quia digni sunt illa, multò magis vos operarij dei ite securi, nō soliciti de alimētis: sed omnem vestri curam iactate in illum cuius estis operarij. *In quamcunque autem ciuitatem aut castellum intraueritis.* Adiungit ordinato modo eundi ad prędicandum duo simul, scilicet modum victus & hospitij. vtrūque enim necessarium erat declarare. *Interrogate.* Cum potestate miracula faciendi non dedit apostolis notitiam eligēdi hospitij: sed vult eos recognoscere se esse homines, & humana nescientia interrogare homines de fama eligendi hospitis. *Quis in ea dignus sit.* Non quis in ea diues sit, non quis habens bonum hospitium, sed quis dignus sit regno cœlorum: tum quia dignus cœlorum regno rationabile est, quòd recipiat vos hospitio: tum ne ex promiscuo hospite prædicationis officium turpe reddatur: tum vt in vestro hospitio incipiat prædicationis fructus. *Et ibi manete.* Vbi clarè patet, quòd apostolos sine alimentis ex precio non ordinauit viuere ex mendicando, aut expectando oblationes, aut promiscuè apud omnes: sed apud dignos regno cælorum, & humana interrogatione discernendum esse quis habetur dignus. ¶ At si obieceris, fortè nullus inuenietur dignus: & sic fame peribūt, & sic oportebit apostolos fame perire. Audi Christū, Quādo misi vos sine sacculo & pera, nūquid aliquid defuit vobis? & cessabit obiectio, intellecta diuinæ curæ infallibilitate. *Donec exeatis.* Ex illa ciuitate, ituri ad prædicandum aliò. Non vult cælestis magister dignum hospitē inuentum mutari propter meliorem aut opulentiorē, seu propter angustiam hospitij, vel tenuitatem victus. *Intrantes autem in domum salutate eam.* Non expectetis salutari ab hospite: sed vos præuenite salutationis officio. *Dicentes, Pax huic domui.* Cuncta simul bona animi fert secum pax. *Et si quidem fuerit domus illa digna.* Hinc apparet quòd non de vulgari salutatione loquitur. non enim intendit quòd tanquam humanos se exhibentes salutēt: sed quòd salutatio sit inuitatio

uitatio ad pacem cælestem: talem enim pacē significat subiungēdo. *veniet.* pro veniat. *pax vestra.* hoc est, pax cælestis, pax spiritus, nō pax mūdi. *Super eam.* Ostēdit nō fore vanā huiusmodi salutationē, sed fructuosam domui illi, si digna fuerit in veritate regno cælorū: aut saltē fructuosam vobis, dicēdo, *Si autem non fuerit digna, pax vestra.* Quo ad fructū. *Reuertetur ad vos.* pro, reuertatur ad vos. Vobis nihilominus erit meritoria salutatio exhibita. *Et quicunque non receperit nos, neque audierit sermones vestros exeuntes foras.* superfluit foras. *de domo vel ciuitate, excutite puluerem de pedibus vestris.* Ad duo. Primū ad testificādum illis signo excussionis, ꝙ ex sua culpa relinquūtur à vobis: sic enim Paulus Act. 18. fecit excutiēdo vestimēta in Iudæos apud Corinthū. Secūdò, ad testificādum tali signo, ꝙ nihil relinquitur vobis cōmune cum eis: vt vel sic exterreātur audiētes se exclusos à cōsortio regni cælorū. *Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicii, quam illi ciuitati.* Ne mirabile tibi videatur tolerabilius fore in die iudicij Sodomæ & Gomorrhæ, quàm ciuitati refutāti apostolicā prædicationem, distingue duplicem grauitatē peccati. Alterā ex parte cōuersionis: & hinc grauiora nō dubites fuisse crimina Sodomæ & Gomorrhæ. Alteram ex parte auersionis: & hinc grauius est crimen refutātium euāgelium Christi: tāquàm dicētium domino deo: recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. Rursus crimina Sodomorum considera esse contra humanum bonum: crimen autem refutantium Euāgelium esse contra bonum diuini ordinis, scilicet fidei, spei, ac charitatis in Christum. *Ecce ego.* Non præter meam intentionem, non contra meam voluntatem, non supra meam potentiam patiemini tot mala: sed ego qui vos elegi, qui dedi vobis potestatem etiam resuscitandi mortuos. *Mitto vos* Non permitto, sed ex electione mitto vos mihi charos. *Sicut oues.* Non sicut leones sed inermes omnino tam ad offendendum, quàm ad defendēdum sicut oues. *In medio luporum.* Non ad lupos sed ad recuperandas oues perditas: non hinc aut inde, sed existentes in medio luporum, inimicorum vestrorum. *Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.* Tres sunt hominis partes, scilicet corpus, affectus, & intellectus. Quantum ad corpus, mittit passuros sicut oues: quantum ad intellectum, præcipit prudentes esse sicut serpentes: quantum ad affectum præcipit simplices esse sicut columbas, vt præparent se ad tria, scilicet patientiam, prudentiam, & simplicitatem. Et patien-

tiam quidem ouilem,hoc est omnino inermem:prudentiam verò serpentinã,hoc est ad seruandum caput,ad seruãdum id quod præcipuum est,fidem,spem,charitatemq; Christi.serpentis enim prudẽtia est,totum corpus inuoluere ad protegendũ caput:simplicitatem autẽ colũbinam,hoc est sine admixtione felleæ amaritudinis definiuit.Ita quòd mittit Apostolos patientia,ad iniurias omnes sustinendas. prudẽtes,non stolidos, non insensatos: spiritus enim sanctus, est spiritus sapiẽtiæ,sciẽtiæ, intellectus & cõsilij.& simplices,absque omni duplicitate,versutia,simulatione & amaritudine, rectam prosequentes intentionem. *Cauete autem ab hominibus.* Quorsum dixerit,estote prudentes,declarat subiungendo actum cautelæ non à lupis, sed ab hominibus. In medio luporum vos expono dilaniandos, ab hominibus autem cauete, vtamini prudentia ad cauendum ab humanis persuasionibus:homines enim appellat eos qui humanitatis officiis prętextu cõsanguinitatis,amicitiæ,patriæ,& aliorũ humanorũ vinculorum cõsulunt vt nõ patiamur,vt non perdamus hanc vitam propter fidẽ Christi. *Tradent enim vos in conciliis.* Ratio cauẽdi subiungitur.& non subiungũtur ea à quibus debent cauere:non enim cauere debent à flagellis,synagogis,regibus &c. sed ratio cauẽdi à persuasionibus humanis est præuisio malorum subsequẽtium eorum cõstãtiam, cauẽdo ab humanis persuasionibus. Ac si apertius diceret:cauete ab humanis suasionibus,prępiciẽdo quod vos cautos tradẽt in cõciliis &c.Et describitur progressus Iudęorum futurus persequendo apostolos gradibus multis.Primò enim singulares personæ tradẽt vos in cõciliis publicis examinandos & iudicandos:vt patet in Stephano. *Et in synagogis suis flagellabunt vos.* tanquàm malefactores:vt patet in apostolis flagellatis,& Paulo quinquies flagellato à Iudęis. *Et ad præsides.* vt patet de Paulo.Et dicit hæc,quia Iudęi nõ habebãt illo tempore potestatem exercẽdi iurisdictionem ad mortem:prout ipsi testãtur Ioã.xviij.Nobis nõ licet interficere quenquam.& propterea non cõtenti flagellis volentes vos occidere,ducẽt vos ad præsides,& reges,habentes potestatem occidendi. *Et ad reges.* vt patet de Iacobo,quẽ occidit Herodes rex. *Ducemini propter me.* quia in me creditis,quia me prædicatis.Magna accumulatio malorum in hac legatione:quãdo propter mittentem mala omnia imminere denũciat. *In testimonium illis & gentibus.* Omni ex parte vtilia fore mala prænũciat : nam non solùm ipsis apostolis &acquirẽdis ouibus vtilem fore apostolorum passionem,

sed etiam

sed etiam conferre significat: ad testificandum inimicis tã Iudæis quàm gentilibus, quòd ipsi negligát salutẽ propriã, quòd ipsi excusationem non habebunt ignorãtiæ aduentus mei: examinantes enim & audientes vos, debẽt cogitare & prouidere sibiipsis de propria salute. *Quum autem tradent vos, nolite cogitare pro, ne soliciti sitis, quomodo aut quid loquamini. dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Nõ enim vos estis qui loquimini: sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis.* Mirabilis est diuina dispensatio. quædam donat, scilicet potestatẽ miracula faciendi: in quibusdam vult eos interrogare, in quibusdam vti prudentia. quædam promittit tũc, quum temp⁹ fuerit affutura, dabitur vobis in illa hora quid loquamini. Et ne hoc reputent impossibile, subiũgit quòd vos non loquimini, sed spiritus sanctus in vobis. *Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgent filii in parentes.* Dixerat, cauete ab hominibus, quia vos cautos tradent: declarat modò homines illos esse fratres, patres filiósque, vt nullum genus hominum exemptũ intelligamus. *Et morte eos afficient.* non solùm tradent, sed interficient. *Et eritis odio.* Deest, habiti ab, *omnibus hominibus propter nomen meum.* Tolerabile erat tradi, flagellari, occidi etiam à cõsanguineis, si saltem amor hominum erga eos affuisset? sed non solùm defuturus amor, sed etiam affuturum odium omnium hominũ erga eos describitur. Et verè ab omnibus hominib⁹, hoc est sapiẽtibus: quę hominis non quæ dei sunt, odio habent Christi imitatores. *Qui autem perseuerauerit.* pro sustinuerit, *vsque in finem, hic saluus erit.* Ad salutem non sufficit prædicare, flagellari, & odio haberi ab omnibus, nisi adsit perseuerantia vsque in finem. *Quum autem persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam.* Licentia est non præceptum. Et apposuit hoc ne illicitum existimaretur fugere. *Amen dico vobis, non consummabitis ciuitates Israel, donec veniat filius hominis.* Sicut illud in viam gentium ne abieritis, arctatur ad tempus illius legationis, ita hoc. Intendit enim quòd antequã discurrẽt prædicãdo seu fugiẽdo omnes ciuitates populi Israel, veniet ipse Iesus immortalis, resurgẽdo à mortuis daturus nouã legationem. Et dixit hæc præoccupando responsionem apostolorum: si expulsi fuerimus ad omnib⁹ ciuitatib⁹ Israel, ita quòd nulla supersit, ad quam fugiemus? *Non est discipulus supra magistrum: nec seruus supra dominum suum. Sufficit discipulo, vt sit sicut magister eius: & seruo sicut dominus eius.* Datis præceptis, & prædictis malis annexis legationi, adiungit exhortationem confortãdo eos ad excludendum

cludēdum ab eis timorem specialiter duorum malorum:scilicet tollentium honorem,& tollentiū vitam.maximè enim amamus hęc duo,honorem scilicet & vitā.Excutit ergo timorem ab exēplo sui,triplici cōparatione adiecta inter se & apostolos : prima est,quia ipse magister,illi discipuli:secūda est,quia ipse domin⁹, illi serui:tertia est.quia ipse paterfamiliâs,illi domestici. Quas tamen modestè profert,non dicendo se dominū & illos seruos &c.sed in tertia persona,nō est discipulus,&c. Vt quū viderint ipsum dominū,& magistrum flagellatū , crucifixum & occisum, non timeant discipuli & serui. *Si patrē familiâs Beelzebub vocauerunt,quanto magis domesticos eius?Ne ergo timueritis eos.* Tacitis iis quæ tunc futura erant circa proprij corporis passionem, cōmemorat ea quæ passus est circa honorem.si me patrēfamiliâs dehonestauerunt,imponendo ꝙ sim vir diabolicus,ꝙ sim Magus, vtens Beelzebub principe dæmoniorū,quanto magis infamabūt vos?Et verè præcipit dominus quod rei probauit euētus.nā diabolici seu magicæ artis viri habiti sunt ab infidelibus Christi sequaces:vt testantur gesta martyrum. *Nihil enim opertum quod nō reueletur.*pro,reuelabitur: *& occultum,quod non sciatur.*pro,scietur.Non sufficit Christo cōfortare eos ad tollerandas infamias ab exēplo sui:sed rursus confortat eos à finali euentu:quia tādem clara apparebit veritas vestræ innocentiæ & virtutis,ac calumniæ & iniquitatis persecutorum vestrorum.In die siquidem iudicij omne in hoc mundo coopertū detegetur,&omne in hoc mundo occultum scietur:ac per hoc redibit honor ac gloria vestra cum confusione persecutorum vestrorum. *Quod vobis dico in tenebris,dicite in lumine: & quod in aure auditis,prædicate super tecta.*Confortat tertiò ad tolerandas infamias à publica doctrina.Occasionē haberent fortè infamandi vos,si occulta si secreta docerem vos quæ vellem alios latêre:modò autem nō est sic, nam præceptum meū est quod dico vobis in tenebris,in mysteriis,in parabolis,dicatis ī lumine,in manifesto:&similiter quod auditis ad partem,prędicetis publicè nō solùm super cathedras, sed super tecta.vnde ab omnib⁹audiri possitis. ¶ Si quęris quomodo stat sententia horum verborū cum illa,Ego palàm locutus sum mūdo,& in occulto locutus sum nihil:scito nullam esse inter sentētias has contrarietatem:eo quòd nihil dixit Christus seorsum,secreto,in aure,in tenebris,quòd voluerit seruari occultum:sed omnia voluit publicari post resurrectionem suam.Docuit itaque quædā seorsum:sed nihil quod voluerit seruari occultum

cultum, quod voluerit nõ esse publicũ. Vnde hæc est gloria Christianæ fidei, ob hoc ridemus de infidelibus imponentibus Christi imitatoribus: vtpote scientes nihil apud nos esse occultũ, sed omnia Christianæ fidei mysteria tam pura, tam nitida, tamque aliena ab omni contagione esse, vt non vereamur publicè cũcta prædicare. *Et nolite timere eos qui occidunt corpus.* Post exclusum timorem infamiæ, excludit timorem occisionis. Primò, quia duplici existente vita hominis (scilicet corporis & animæ) differẽtia inter hominem & deum hæc est, quòd homines possunt tollere tantùm vitam corporis, quæ longè minor est quàm vita animæ: deus autem potest & animã & corpus perdere in gehennã æternæ damnationis: & propterea non homo, sed deus timẽdus est. *Animam autem non possunt occidere.* Verum est hoc tũ quo ad vitã naturæ: quia anima est immortalis, & solus deus potest occidere illã annihilãdo. tum quo ad vitã virtutis: nullus enim homo potest tollere ab anima virtutẽ moralem seu gratiæ. tum quo ad vitam beatitudinis: quia solius dei est beatãdç nare animã *Sed potius timete eum.* Timor solius mali est: nemo enim timet bonum. veruntamen potestas inferendi malum quãtumcunque in se sit bona, timenda est ratione mali cuius est illatiua. Et hoc modo deus in se optimus, timẽdus dicitur. *Qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.* Non dicit occidere (vt dicendum consequẽter fuerat) sed illud quod peius est occisione: scilicet perdere corpus & animam in gehennam æternæ dãnationis. *Nónne duo passeres.* pro, passerculi, *asse væneunt: & vnus ex illis non cadet super terram sine patre vestro?* Confortat secundò ad tollerandã mortẽ ex cura diuina circa redingrationem omniũ etiam singulorũ capillorũ: vt sciant se nõ solùm redintegrãdos quo ad vitã corporis & animæ ex præcedenti ratione, sed etiam quo ad minima quæq; sui quę perdere possunt. Suadet autẽ hoc ex diuina prouidentia circa passeres: asserẽdo ꝙ tanta est diuina prouidẽtia, ꝙ quantũcũque viles sint passeres (ita ꝙ duo vęneũt asse vno) nihilominus null⁹ eorum moritur sine nutu dei patris vestri: quanto ergo magis vestri curã habet deus? Si cõtra hanc diuinã curam passerum obiicitur illud apostoli. 1. ad Corinth. 9. Nũquid deo cura est de bob⁹? Distingue aliud esse curare de irrationalibus legem scriptã dãdo, & aliud esse curare de iisdẽ ꝓuidentia. Asseritur enim hic prouidẽtiæ diuinæ curam comprehẽdere etiam passeres: negatur autem ab apostolo deũ habere irrationalium curã sic, vt solicitus sit superaddere legem circa salutem

lutem eorum.hic enim modus diuinæ curæ reseruatur rationali creaturæ, quam quia deus ordinauit ad æternam fœlicitatē, erudit atque mouet super addita lege spectantium ad fidem, spē & charitatem. *Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt.* Nō est hyperbolica locutio (quoniam in veritate capillorū numerus notus est deo) sed etiā significatiua diuinæ curæ circa quæcunque quantūuis minima etiam sigillatim electorum suorum. *Nolite ergo timere: multis passeribus*. pro, passerculis, *meliores estis*. pro, præstatis, *vos*. hoc est multitudine vniuersa passerū. *Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, cōfitebor & ego eum coram patre meo qui in cælis est: qui autē negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo qui in cælis est.* Exhortationi exclusiuæ timoris tam infamiæ quàm mortis, adiūgit necessitatē fidei, amoris & confessionis suæ. Ac si apertius dicat: nō putetis me hortari vos ad id quod est supererogationis, sed ad id quod est necessitatis. Vnde hāc necessitatē manifestat à pœna & præmio secundum tria: scilicet confusionis & glorię, habēdi & non habendi Christum, perdendi & inueniendi animam propriam. ¶ De necessitate itaque confitendi Christū ex futura pœna cōfusionis & præmio gloriæ, ait, quòd confitentem me confitebor eum coram patre meo, & negantem negabo. Non sufficit Christo interna fides aut internus amor, nisi quum opus fuerit, adsit exterior confessio fidei & factorum. *Nolite arbitrari.* Necessitatem confitendi & amandi Christum manifestat ex culpa. Peccatum enim significat dicēdo, Qui amat patrē aut matrem plus me, non est me dignus. nullus enim indignus redditur Christo, nisi ob culpam propriam. ¶ Vbi & duo alia nota. Alterum est, quòd Iesus iustificat pœnam antedictam futuræ cōfusionis, aperiēs illius causam esse proprium crimen negantiū ipsum. ne putaremus mundos illos esse à peccato, qui negant ipsum. Alterū est, ꝙ simul & semel declarat, & rationē criminis esse, quia postponitur amor ipsius Christi amori aliorum, & vsque adeo exigi ad salutem amorem & confessionem Christi, vt nec amor patris secundū carnem aut matris, fratris aut vxoris, &c. excuset. *Quia veneritm.* Manifestat ex proprij aduentus officio culpam minus amantium ipsum. Acsi apertè diceret: non sunt hæc mandata hominum, non sunt positiui iuris, sed sunt fructus aduentus mei in mundum: ad hæc efficienda veni ego dei filius in mundum.

Pacem. omnem. *mittere in terram. non veni pacem mittere.* Dixerat superius vt deferrent pacem: ne intelligerēt pacem omnem: declarat

clarat modò, quòd non venit mittere in terram pacem omnem. *Sed gladium*. Metaphorica est locutio, describẽs bellũ à supremo actu eius: quo. s. venitur ad vsum gladij. *Veni enim separare*. pro, dissidere facere, *hominem aduersus patrem suum, & filiã aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suã*. Ecce gladius, ecce cõtrariũ pacis. *Et inimici hominis domestici eius*. Cõfirmat hoc bellum ex authoritate veteris testamenti Mich. 7. vbi scribuntur hæc verba. *Qui amat patrem aut matrem plus quam* pro, supra, *me*. Declarat quam pacem nõ venit mittere in terrã. s. contrariã ordini charitatis simul declarãs ad quam separationem faciẽdam venit. s. necessariam ad ordinem charitatis seruandum. Nõ sufficit Iesu Christo amari: sed exigit vt ametur plus quàm proprius pater, mater, aut filius &c. *Nõ est me dignus: & qui amat aut filium, aut filiã super me*, pro, supra me, *non est me dignus*. Pœna dãni significatur, qua homo priuatur ipso deo. Et aptè indignus deo diffinitur, qui pluris fecit patrem, matrem, aut filium &c. quàm deum. *Et qui non accipit crucem suam*. Nõ patri aut filio tantũ, sed etiam tibimet præponendus est Christus. Nec dicit qui non se crucifigit, sed qui nõ accipit, qui refutat impositam sibi crucẽ, hoc est illatam mortem etiã diram, turpem & vilem. hæc enim in cruce clauduntur. *Et sequitur me*. Apponit hoc tũ confortando ab exẽplo sui crucifigendi, tũ mõstrando rationẽ subeundæ crucis. s. propter Christum. *Non est me dignus*. Identitas demeriti in nõ accipiente crucem & in plus amãte patrem, mõstrat quod de illo nõ accipiente crucem loquitur, qui ideo refutat crucem, quia plus amat seipsum, quàm Christũ. & nõ de illo cui licitũ est fugere in aliam ciuitatẽ. Verba enim hæc licet sint negatiua, secundũ tamẽ sensum sunt affirmatiua vinculi ad sufferẽdã crucẽ propter Christũ, quod cõstat intelligi quãdo & vbi oportet. *Qui inuenit* pro, inuenerit, *animam suam*. Si diceret qui amat aut seruat, clara essent verba: sed dicendo inuenit, & subiungẽdo inueniet, expositionem exposcit. Differentia itaque inter præsentẽ vitam & æternam est: quod ęterna non inuenitur hîc, sed speratur: præsens aũt vita hic habetur. Rursus propositis humano studio, hinc Christo & inde vita propria, si homo studuerit posthabito Christo ad seruandã vitã propriã, iam inuenit animam suã hoc est vitã suã: quia assecutus est quod intẽdebat. Ita quod sensus est, qui inuenit qui iam inuentã habet me posthabito, animam suã, vitã suã. *Perdet eam*. vitam suã in futuro seculo. *Et qui perdiderit animam suã*. Et per oppositũ qui nõ inuenit, sed sperãs perdiderit

rit vitam suam. *Propter me.* Explicare propter me, insinuat contrarium eius (scilicet posthabito me) subintelligẽdum esse quũ dictum est qui inuenit animam suam: vt cõtrariorum eadem sit disciplina. *Inueniet eam.* in futuro seculo. Vbi nota etiam ad literam verificari hæc dicta de anima, quantum ad officium animandi corpus: quia habens vitam corporalem pro inuẽta, perdit corporalem vitam in æternum. post resurrectionem enim vita erit eis peius quàm mors. nam quærẽt mortẽ, & mors fugiet ab eis. Et similiter voluntarie ponentes vitam suam corporalẽ propter Christum, inuenient post resurrectionem eandem corporalem vitam æternam. Et dixit tertio loco hæc, vt necessitatẽ seruandi & cõfitendi fidem Christi monstraret ex periculo dãni, vel lucri propriæ vitæ: vt si nõ moueremur ex timore pœnæ damni, saltem moueremur ex timore pœnæ sensus, & rursus, vt nõ solum traheremur amore essendi cum Christo, sed etiã amore corporalis vitæ propriȩ perpetuæ. *Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. Et quicunque potum dederit vni ex minimis* pro, pusillis, *istis calicem aquæ frigidæ tãtum, in nomine discipuli: amen dico vobis, non perdet mercedem suã.* Expeditis prȩceptis & periculis legationis: quia inter alia ordinauerat vt viuerent apud hospites suos, & prædixerat simul pœnam negantium hospitiũ, consequens fuit vt præmium hospitiũ declararet. Manifestat itaque præmium hospitum. eũ à dignitate personæ receptæ: quia recipiendo vos recipient me: ac per hoc eum qui me misit, scilicet deũ. recipientes ergo vos recipient deũ: quod est maximũ donũ. Tum à mercede: quia recipiens prophetã nõ alia ratione, nisi quia ꝓpheta est, efficitur particeps meriti prophetæ: vtpote fouẽs prophetã in officio suo. & propterea mercedem quoque prophetæ debitam accipiet. Non dicit tantam mercedem: quia maius est meritum maiorque merces prophetæ quàm recipientis ipsum. sed sicut particeps fit meriti fouendo prophetã, ita particeps est mercedis. similem ergo mercedẽ mercedi prophetæ accipiet, quanuis non tantã. Et eadem ratione recipiens discipulum, non quia amicus aut gratus &c. sed habitat tãtum ratione, quia est discipulus meus, mercedem similem mercedi discipuli accipiet. ¶ Et breuiter scitote, ꝙ nullus beneficium quantumcũque paruum alicui ex pusillis istis prȩstabit sine præmio. nam qui potum non vini, sed aquæ frigidæ

(vt nul-

(vt nullum laborem aut ſumptum fecerit calefaciẽdo) dederit, non perdet mercedem ſuam.

CAPVT XI.

E*T factum eſt quum conſummaſſet Ieſus præcipiens duodecim diſcipulis ſuis tranſit inde.* aliò tendens ipſe,& aliò mittens diſcipulos.*vt doceret & prædicaret.* Non ideo miſit diſcipulos ad prædicandum, vt ipſe deſereret prædicationis officium: ſed ita miſit illos,vt etiam per ſeipſum prædicaret.*In ciuitatibus eorum.*Seruat quod ſeruandum præcepit.*Ioannes autem.* Inchoauit Matthæus prædicationẽ Ieſu à carcere Ioãnis capite quarto commemorato: nunc narrat ſubſecutos fructus adhuc viuẽte Ioanne in carcere. *Quum audiſſet.* à diſcipulis ſuis: vt alius teſtatur euangeliſta. *In vinculis* pro,in carcere,*opera chriſti,mittens duos de diſcipulis ſuis,ait illi,tu es qui venturus es.* pro,ille vẽturus,ſeu, veniens, *an alium expectamus*? Dictio Græca interpretata,venturus es, anceps eſt ad vtrunque tempus, ſed parui refert:quia vtroque ſenſu ſignificatur Meſsias.Et ſi quidem legitur in præſenti,ordo literę eſt,tu es veniens ille tam expectatus à Iudæis,tam acclamatus à prophetis? Si autem legitur in futuro,ordo eſt,tu es ille venturus ſecundum dicta prophetarũ & expectationem Iudæorum ad ſalutem mundi, ad regnandũ in æternum tam expectatus,tam acclamatus?Et hæc lectura eſt amplectenda:quia prima habet neſcio quid duriuſculæ conſtructionis. ¶ Proponit autem Ioannes hanc interrogationem, nõ dubitans Ieſum fore redempturum mundum & Regem Iſrael, ſed vt conſulat diſcipulis:vt vel ſic inſtruantur & credant Ieſum eſſe verum Meſsiam. Conſtat enim diſcipulos Ioannis minus bene ſenſiſſe de Ieſu,tum ex eo, quòd antequàm Ioannes mitteretur in carcerem, liuore tacti dixerunt Ioanni de Chriſto, Rabbi qui erat tecum trans Iordanem &c. Ioannis tertio: tum quia (vt ſuperius nono capite patuit) reprehenderunt Ieſum, quare nos & Phariſæi ieiunamus &c. *Et reſpondens Ieſus ait illis: euntes renunciate Ioanni,quæ audiſtis & vidiſtis.*pro,auditis & videtis.Reſpondet Ieſus non teſtimonio verborum: ſed factorum: vt referendo Ioanni miracula conuincantur à Ioanne ex ipſis miraculis, & non dubitent ipſum eſſe verum Meſsiam. Auditus refertur ad miracula prius facta, viſus autem ad miracula, quæ tunc fecit, alio euangeliſta teſtante. *Cæci vident, claudi ambulant, leproſi mundantur ſurdi audiunt, mortui reſurgunt.* Ante ſiquidem hoc tempus reſuſcitauerat

filium viduæ,& filiam archiſynagogi. *Pauperes euangelizantur.* Inter miracula teſtificantia.Meſsiam, connumeratur, quòd pau peres euangelizantur:hoc eſt, accipiunt bonũ nuncium. Græci dicunt euágelizo te:hoc eſt afferto bonum nuncium tibi: & ſimiliter tu euãgelizaris,tibi affertur bonum nunciũ,tibi bonum annũciatur,tu accipis bonũ nunciũ.Et ſignificatur per hoc differentia inter mundanum & cœleſte regnum , inter mũdana & cæleſtia bona,inter cõmunia bona núcia mundana & cæleſtia quátum ad ordinem,quia mundana bona cõmunia, annunciãtur magnátibus & diuitibus mundi,& per illos deriuãtur ad reliquos ac pauperes: cæleſtia autẽ bona cõmunia toti generi hu mano,annũciantur pauperibus.piſcatoribus,& aliis huiuſmodi ſequacibus Ieſu,& per illos deriuãtur ad alios etiã mundi principes:vt experiẽtia teſtata eſt. ℭ Inter alia ergo Ieſu Chriſti admiráda opera cõnumeratur contrarius ordo ad ordinẽ mũdanum circa annũciationẽ regni cælorũ. Et cũ hoc ſignificat etiã, ꝙ ſoli pauperes ſpiritu,hoc eſt nõ affecti diuitiis,ſunt illi qui verè accipiunt bonũ illis nunciũ ex aduentu meo. *Et beatus eſt qui non fuerit ſcandalizatus in me.* Subiũxit hoc,vt præberet occaſionẽ Ioãni erudiendi & præmuniẽdi diſcipulos ſuos,ne ſcandalizẽtur in Chriſti abiectione & paſſione. ſciebat enim paſſionem mortéque ſuam fore offendiculũ etiam credentibus, ꝙ ipſe eſſet redẽptur⁹ Iſrael.Vnde etiã Chriſti diſcipuli eũtes in Emaus, ſcãdalizati morte Chriſti,dixerunt,nos ſperabamus,ꝙ ipſe eſſet redempturus Iſrael. *Illis autem abeuntibus.* Ne coram diſcipulis Ioannis laudans Ioãnem , videretur humano reſpectu laudare.

Cœpit Ieſus dicere ad turbas de Ioanne. Hactenus quia nõ oportuit tacuit laudes Ioãnis: modò autem quia periclitabantur in opinione turbarum tum conſtantia tum teſtimonium redditũ à Ioãne de Ieſu,inchoat laudes Ioannis,Neſciebant enim turbę qua ratione Ioannes miſiſſet diſcipulos ad interrogandum,tu es Meſsias,an aliũ expectamus ? & propterea dubitare poterãt de Ioannis cõſtantia & teſtimonio,huiuſmodi ambiguitatẽ tol lit Ieſus,laudans Ioannem multipliciter. *Quid exiſtis in deſertum videre?* Inchoat laudes Ioannis apud turbas ex ipſarum turbarũ concurſu tali ac tãto,vt relictis ciuitatibus iuerint vſque in deſertum ad Ioannem.Ac ſi apertè dicat:talis ac tantus veſter cõcurſus ad Ioannẽ,teſtatur de ipſo. *Arundinem vento agitatã?* Prima Ioannis commendatio,animi eſt conſtantia. *Sed quid exiſtis videre,hominem mollibus.* deeſt,veſtibus, *veſtitum? Ecce qui mollibus*

bus vestiuntur. pro,qui mollia gestant,*in domibus Regnum sunt.* Secunda commendatio est corporalis vitæ austeritas, à vestibus significatâ: *Sed quid existis videre, prophetam? Et iam dico vobis, & plus quam prophetam.* pro,excellentiorem propheta. *Hic est enim de quo scriptum est, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam,qui preparabit viam tuam ante te.* Tertia cõmendatio donũ est gratiæ plus quàm propheticæ. Quod declaratur ex authoritate Malachiæ prophetæ capite.3. Et cõsistit declaratio in hoc, ꝙ ideo Ioannes est excellentior propheta, quia prophetæ prædixerunt Messiam futurum: Ioãnes autem fuit præparator viæ Messiæ præsenti.Hoc enim significatur dicendo,qui præparabit viam tuã,non à remotis,sed ante faciem tuã.Dicuntur enim hæc verba in persona dei ad Messiã. *Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista.* Quarta Ioannis cõmendatio relatiua est,nõ ad omnes homines, sed ad omnes prophetas.nã alio euangelista testante constat Christum dixisse,non surrexit maior propheta:quam particulam Matthæus tacuit. Immò literalis sensus est, ꝙ inter prophetas nullus fuit maior Ioanne. ¶ Et bene nota,ꝙ non affirmatur Ioannes maior omnibus prophetis:sed negatur propheta maior ipso, cum quo stat quòd habuerit æquales.Vnde ex hoc quòd Ioãnes fuit præcursor Christi(monstrando,baptizando, præparando &c.) habuit nõ solùm gratiam plus quàm propheticã: sed quod nullus prophetarũ(Moyses scilicet,Dauid,Hieremias,Esaias &c.) fuit maior ipso. *Qui autem minor est in regno cælorum,maior est illo.* Ioannes relatus ad patres veteris testamenti, nõ habet maiorẽ: relatus autem ad regnum cælorum(hoc est ad noui tempus testamenti,hoc est,ad tempus præsens,inchoans regnum cælorũ) habet maiorẽ:scilicet Messiam.Et parcens Iesus laudi proprię, nõ dicit,ego autem maior sum illo:sed describit seipsum Messiam à minoritate in regno cælorũ.Nec dicit,qui minor est eo: sed simpliciter,qui minor est in regno cælorum.Et quum extra propositũ sit loqui de regno cælorũ, hoc est cælesti beatitudine in qua tunc soli angelici spiritus erant,consequens est,quòd de regno cælorum in terra inchoato tũc,est sermo.Nec in dubium vertitur,quis sit iste minor in regno cælorũ: quia constat quòd est ipse Messias.Qui quanuis natura,gratia & dignitate sit maximus,est tamen officiis minor: iuxta illud,quis maior est, qui recũbit,an qui ministrat?nõne qui recumbit?ego autem in medio vestri sum sicut qui ministrat.Et rursus, filius hominis nõ

venit miniſtrari,ſed miniſtrare,& animam ſuam dare redéptionem pro multis. Eſt itaque literalis ſenſus quòd ille qui in regno cælorum iam inchoato à diebus Ioannis Baptiſtæ eſt minor officiis,exercet officia minoris,exercet officia humilitatis, eſt maior Ioanne carente maiore inter priores. ¶ Poteſt quoque nõ abſurde aliter litera exponi. Primus enim prædicator regni cælorũ fuit Ioãnes Baptiſta,ſicut etiã fuit pater primus baptiſmi: Ieſus autem fuit ſecũdus in vtroque. & propterea dicitur minor in regno cælorũ:ſecundus enim minoritatẽ à primo ſonat. Ac ſi apertè dicat: quãuis Ioannes nullum priorũ habeat maiorem ſe, qui tamen poſterior eſt illo in inchoatione regni cælorum,eſt maior ipſo. *A diebus autem Ioannis Baptiſtæ vſque nũc regnũ cælorũ vim patitur, & violenti rapiunt illud.* Quinta cõmendatio eſt nouæ prædicationis nouus fructus. Temporibus priſcorũ prophetarum promittebatur regnũ terrenum in terra promiſſionis,& regna terrarum Amorræorũ & Cananæorũ &c. paſſa ſunt vim, & violentia acceperunt filij Iſrael illa: à diebus autẽ Ioannis Baptiſtæ incœpit prædicari & promitti regnũ cælorum,cœperuntq; homines ex directa intentione tẽdere ad regnum cælorum fide & pœnitentia & operibus bonis. Ita quòd commẽdatur Ioannes ex hoc, quòd fuit primus prædicator inducens homines ad tendendum directe in regnum cælorum. Præcedentibus nanque tẽporibus erant multi iuſti & ſancti homines: ſed non operabantur ex explicita intentione ad regnum cælorum (quod adhuc eis non fuerat reuelatum niſi à remotis) ſed operabantur ex intentione obediendi deo in ſpe mercedis mediante Meſsia venturo. manifeſtante autem Ioanne regnũ cælorum cœperunt populi explicite tendere ad regnum cælorum,quod audierant iam appropinquaſſe. Hoc autem explicite tẽdere ad regnum cælorum,appellat Ieſus metaphorico ſermone violentiam vtrinque: hoc eſt tam ex parte regni (dicẽdo ꝙ regnum cælorum patitur vim) quàm ex parte tendentium,dicẽdo,& violenti rapiunt illud. ¶ Et ſignificatur per pati vim conditionem regni cæleſtis,carere habilitate ad hoc,quòd ſit hominum. nam illud dicitur proprie vim pati,quod illud patitur ad quod nullam habet habilitatem. Et verè regnum cælorum vim patitur; quia tanta eſt excellentia,vt nullam habeat habilitatẽ ad hoc,quòd acquiri poſſit ab hominibus: ſicut corpus cæleſte nõ eſt habile,quòd poſſit acquiri ab homine. vnde quia de facto acquiritur regnum cælorũ ab homine,ideo dicitur quòd vim

patitur

patitur. ¶ Et ne queras à quibus patitur vim, subiūgitur: & violenti, proculdubio fide & operibus, rapiunt illud, non ex merito naturæ aut actionum, sed ex vi spiritus habentis potestatem super regnum cælorum potius rapiunt quàm iure acquirát. *vsque nunc.* Apposuit hoc ad significandum perseuerantiam violentiæ in regnum cælorum prædicante ipso Christo. Intendit enim, ꝙ violentia quæ inchoauit à diebus Ioannis Baptistæ, nō inchoauit vt terminetur me præsente, & illuminante mundum, sed vt perseueret. hoc enim denotat illud vsque nunc, vsque in tempus meum quod est vltimum. *Omnes enim prophetæ & lex, vsque ad Ioannem prophetauerunt.* Sexta commendatio est, quòd Ioannes est terminus prophetiæ legis & prophetarum: hoc est, officium Ioannis est demonstratiuum eius quod prophetauerunt lex & prophetæ omnes: quia demonstrat Messiam. ¶ Aduerte hîc, ꝙ lex & prophetæ quantum ad actum prophetandi terminantur ad Messiam: non quòd taceant futura post aduentum Messiæ: sed quia quęcunque dicunt futura post Messiam, dicunt vt accidētia connexa, cōsequentia, & pēdentia, &c. ad Messiam. Et quū ita sit, quòd intētus terminus legis & prophetarum sit Messias, placuit domino Iesu describere terminū legis & prophetarum Ioannem, hoc est Ioannis officium: ad significandum officium Ioannis esse monstrare Messiam præsentem. Ita quòd Ioannis officium terminare legem & prophetas est Ioannem monstrare Messiam præsentem. redundat siquidem Ioannis laus in approbationem testimonij quod perhibuit dę Messia. *Omnes.* priores, fuerunt enim postea alij prophetantes. *Et si vultis recipere.* Septima cōmendatio, quòd Ioannes est Helias. Circa quam tria dicit. Primo ponit in auditorum libertate acceptationem huius commendationis: dicendo & si vultis recipere. Et hoc ideo, quia non secundū literalem sensum Ioannes est Helias. Docuit siquidem nos optimus magister Iesus, vt non cogamus auditores ad sensus mysticos sacræ scripturæ: sed ad ædificationem eorū qui libēter audiunt & proficiunt ex sensibus mysticis. *Ipse Ioannes est Helias qui venturus est.* Malachiæ vlti. promittit deus: ecce ego mittam vobis Heliam prophetam antequá veniat dies magnus domini & horribilis. Expectabatur propterea à Iudæis Helias præcedens Messias. nescientes enim distinguere inter primum & secundum Messiæ aduentum, putabant Heliam præcessurum primum aduentum Messiæ: quod tamen deus non promisit nisi respectu secundi aduentus: vt patet in litera Malachiæ: loquēte

de die domini horribili,qui est dies vniuersalis iudicij. Hãc Iudæorum ignorantiam præoccupans Iesus , ne ex hac occasione impedirẽtur credere ipsum esse verum Messiam,dixit Ioannem esse Heliam,non idẽtitate animæ aut hypostasis,sed proportionali identitate officij . Ioannes enim circa primum domini aduentum illudmet officiũ exercuit quod Helias exercitaturus est circa secundum domini aduentũ.*Qui habet aures audiendi audiat.* Mysterium Heliæ & Ioannis excedebat capacitatem turbarum tunc temporis.& propterea Iesus summarie illud pertransit:adhibita tamen monitione secreti mysterij.Secretum nanque mysteri am latere in identitate & diuersitate Ioãnis & Heliæ,significat monẽdo,qui habet aures audiendi audiat. Et vere latet ibi mysterium duorum Christi aduentuum,quod tam occultũ fuit, vt etiam dæmones lateret:qui si cognouissent,dominum gloriæ nunquam crucifixissent,quod vsque hodie latet Iudæos.*Cui autẽ similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris.* pro,puerulis *sedentibus in foro:qui clamantes coæqualibus dicunt, Cecinimus vobis, & non saltastis:lamentauimus.* Deest.vobis, *& non planxistis. venit, enim Ioannes,neque manducans,neque bibens, & dicunt:dæmonium habet.venit filius hominis manducans & bibens: & dicunt,Ecce homo vorax.* pro,edax,*& potator vini,Publicanorum & peccatorum amicus.* Ex tot laudibus Ioannis occasione oblata reprehendendi generationem hominum illam, increpat eam assumendo parabolam ex ioco puerorum.Similitudo est satis clara in litera. ¶ Aduerte tamen applicando illam duo.Primum est,quòd generatio illa assimilatur non parti puerulorum iocantium , sed toti iocantium cœtui.Ita quòd sicut inter iocantes pueros aliqui sunt prouocãtes alios faciendo diuersis viis quod in se est,& aliqui neutra via prouocati:ita in generatione illa Iudæorũ(quæ scilicet tunc tẽporis viuebat)erant aliqui diuersis viis prouocantes ad regnum cælorum vt Ioãnes & Iesus,& aliqui,nec à Ioãne,nec à Iesu prouocati ad regnum cælorum. ¶ Immò(quod secundo notãdum est(longè deterius euenit Ioanni & Christo,quàm pueris prouocantibus:quia pueri frustrà prouocarunt:Ioannes autem & Iesus retulerũt iniuriam ex beneficiis.nam de illo dicunt:dæmonium habet,de hoc quòd est vorax, potator vini, &c. Vbi cerne quòd similitudo generationis illius ad iocum puerorum , inducta est non ad significandum,quòd frustra Ioannes & Iesus prouocarũt Iudæos illius tẽporis,sicut frustra pueri cecinerunt & lamentati sunt:sed ad significandum quod nulla prętermissa est via prouocandi

cidi Iudæos illius temporis ad regnum cælorum,& prouocatores Ioannes & Iesus à multis eorum retulerunt iniurias. Quod includit apud illos frustrà laborasse, & aliquid deterius. *Non manducans* cibos quibus cõmuniter vescũtur homines,& similiter non bibens vinum aut siceram,cõmunem hominum potum. Et per oppositum intellige filiũ hominis manducare cibos cõmunes,& bibere communem potum. *Et iustificata est sapientia à filiis suis.* Conclusio parabolæ est,ꝙ diuina sapientia disponens tam suauiter per vtranque viam trahere vos ad regnum cælorum iustificata est,facta est apud vos iusta,à filiis suis:hoc est ex collatione ad iocum puerorum vestrorum.Puerulos illos appellat filios sapientiæ,quia sunt naturalis sapientiæ indices. ¶ Vbi aduerte,ꝙ rude vulgus instruendo Iesus vtitur hac infima parabola ex ioco sumpta:quia ex his turbæ magis mouẽtur,& huiusmodi parabolas sibi notas magis retinent. *Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus sunt factæ plurimæ virtutes eius, quia non egissent pœnitentiam.* Reprehensa generatione illa Iudæorum in genere,increpat modò in specie quasdam ciuitates. *Væ tibi Chorozaim,væ tibi Bethsaida:quia si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis olim in cilicio & cinere, pœnitentiam egissent.* Tyrus & Sidon ciuitates gẽtilium erant,quibus nõ prędicabatur. *Veruntamen dico vobis,Tyro & Sidoni remissius.* pro, tolerabilius,*erit in die iudicij quam vobis.* Quia grauior est culpa infidelitatis vestræ,quàm Tyri & Sidonis:dum visis tot miraculis apud vos factis increduli manetis. *Et in Capharnaum,nunquid vsque in cælum exaltaberis.*pro,quæ vsq; in cælum exaltata es, *vsque in infernum descendes? Quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te fortè.* pro,vtiq;, *mansissent vsque tu hanc diẽ.veruntamen dico vobis,quia terræ Sodomorũ remissius.*pro,tolerabilius, *erit in die iudicij quam tibi.in illo tempore.* Exprobrationi incredulorum aptè adiũgitur ratio cõuersionis electorum. *Respondens Iesus.*hoc est respõdẽdo discipulis reuersis cũ gaudio à prædicatione:vt alius euãgelista insinuat. *Dixit,Confiteor tibi pater,domine cæli & terræ.* Exultãte spiritu suo cõuersus est ad patrem:dicendo confiteor professione veritatis, & etiam gratias agendo. *Quia abscondisti hæc.* mei aduẽtus mysteria.abscondisti autẽ non appositione operculi, sed negatione luminis. *A sapientibus & prudentibus.* Sapiẽtia est circa diuina,prudẽtia circa humana. *Et reuelasti ea.* illustrãdo lumine fidei interno. *paruulis.* pro,infantibus. Non dicit insipientibus & imprudentibus, vt ex hoc ipso

quòd

quòd contra sapiẽtes & prudẽtes è regione distinguit infantes, discernamus & penetremus non displicere deo sapiẽtes & prudentes qualescunque, sed non paruulos: hoc est quos sapiẽtia est prudẽtia non finit esse paruulos in oculis propriis, non finit redigere intellectũ in captiuitatem in obsequiũ fidei Christi tui. Et quia cõmuniter (quãuis non vniuersaliter) sapientes & prudentes discutiunt res fidei secũdum sapientiam & prudentiam suam, & innitentes propriæ sapientiæ & prudentiæ inflantur, ac recusant vere captiuare intellectum, & mores in obsequiũ Christi, ideo Iesus tangendo id quod vt in pluribus euenit, dicit abscondisti hæc à sapiẽtibus & prudẽtibus. Quod Paulus Apostolus explicans Corinthiis dicit: videte vocationem vestram, quia non multi sapiẽtes secundum carnem, non multi potentes, &c. Ad literã, primi Christi discipuli non fuerunt de numero sapiẽtum & prudentum mundi huius: sed homines simplices, piscatores, & similes paruulis infantibus secundũ humanum statum, & præcipuè in oculis propriis. Tales enim semper placuerunt deo: iuxta verbũ Samuelis ad Saulem: nónne quũ esses paruulus in oculis tuis, caput in tribubus Israel factus es, primi Regũ decimoquinto. Meminit autẽ infantum potius quàm paruulorum: tum vt maximè paruulos humilitate significaret: tum vt nõ ab ętate, sed à nesciẽtia immo ab impotentia loquendi discipulos suos describeret: vtpote qui vere infantes erãt ad ea quę sunt sciẽtiarum & prudentiæ, regiminis & huiusmodi, antequam diuina reuelatione instructi essent. *Ita pater quoniam sic placitum*: pro, beneplacitum, *fuit ante te*. Rationem reddit absconsionis à prudentibus & reuelationis paruulis primam & in resolutione vltimam, diuinam volũtatem. Noli ergo disputare de causa electionis & reprobationis: cur scilicet deus istos elegerit & nõ illos. hinc enim habes primam, supremam & vltimam causam esse, quoniam sic placitum est deo. *Omnia mihi tradita sunt à patre meo*. Explicat quæ sunt illa abscondita à sapientibus & reuelata paruulis, quod est explicare demonstrata per pronomen, hęc quum dixit abscondisti hæc. Et inchoat à mysterio trinitatis, à coæqualitate diuinarum personarum. Perspiciendum siquidem est in his verbis contineri mysterium trinitatis: tum quo ad originem originísque speciem: dicẽdo à patre meo. vbi enim pater, ibi generatio. Tum quo ad æqualitatẽ substantialem: dicendo, omnia mihi tradita sunt. nihil enim excepit, sed omnia comprehendit tradita per generationem: scilicet esse, viuere, posse, & reliqua

reliqua quæ dei sunt: illius enim dei nascendo accepit omnia à patre. *Et nemo nouit filium nisi pater, neque patrem quis nouit.* Inter deum & patrem tantùm interest, quòd deum naturaliter nouimus, per ea quæ facta sunt, vt dicitur ad Rom. 1. & multo magis nouerunt naturaliter angeli deum: patrem autem neque angeli, neque homines naturaliter nouerunt: quoniam mysterium trinitatis ad quod spectát pater & filius, supra naturalem notitiam omnium creaturarũ est. Et propterea significantius dicitur patrem, & non dicitur deum: intendit enim quòd notitia trinitatis reseruata est soli deo, quanuis notitia dei sit naturaliter cõmunicata. *Nisi filius.* Dum excipitur filius aut pater, intelligitur quoque excipi spiritussanctus: quia par est ratio de spiritusancto, & de patre, & filio in essentialibus. Et theologica regula est, quòd dictio exclusiua seu exceptiua addita termino personali in essentialibus, non excludit ab altera persona diuina. *Et cui voluerit.* Notitia patris & filij ita est propria diuinis personis, quòd nulli cõmunicatur naturaliter, sed tantùm per reuelationem. *Filius reuelare.* Appropriatur filio reuelare mysterium trinitatis: quia filius in carne veniens manifestauit hominibus mysterium trinitatis in speciali: dicente ipso Ioan. 17. pater manifestaui nomen tuum hominibus. Appropriatur inquam: hoc enim non est ei proprium: quia indiuisa sunt trinitatis opera ad extra: de quorum numero est reuelare: vnde nũc præmisit, & reuelasti tu pater ea paruulis. Commune est ergo patri & filio reuelare: sed appropriatur filio sicut multa alia appropriantur filio: vt sapientia, ars, & similia. Hæc sunt prima mysteria abscondita à sapientibus & prudentibus, & reuelata paruulis. *Venite ad me.* Subsequentia subdit mysteria inuitando, & exercendo officium sibi appropriatum: venite inquit fide ad me, cui tradita sunt omnia, in cuius voluntate est reuelare secreta trinitatis, ad me verum deum & verum hominem. *Omnes.* nullum excipio. *Qui laboratis & onerati estis.* Duas generi humano communes necessitates commemorat: alteram laboris, alteram oneris: alteram actionis, alteram passionis. Qui laboratis agẽdo, & ex actione relinquitur in vobismet onus quo onerati estis. Ita ꝙ qui ab omni labore exemptus est, qui nullo grauatur onere, solus restat non inuitatus à Christo. Et certè quum quilibet homo afflictione aliqua aut cura laboret, multorumq; malorum sarcina oneretur, consequens est vt omnes non solùm inuitentur, sed etiam ex sibiipsis molestis conditionibus trahantur. *Et ego.* non

ministri

ministri mei: hoc est per meipsum, nō per meos ministros sacerdotes aut Pontifices. *Reficiam.* pro, refocillabo, *vos.* Non dicit tollam laborem seu onus vestrum, sed refocillabo vos. Nō promittit Christus tallere labores & malorū onera in hac vita: sed reficere interiori pabulo mētes animósq; hominum venientium ad eum. *Tollite iugum meum.* euangelicam legem meam voluntariè suscipite. *Super vos.* non subtus vos, nec iuxta vos, sed super vos suscipite euangelium, non despiciendo, non æstimando tanquàm legem humanam, sed vt rem diuinā superiorem omnibus vobis. *Et discite à me.* Exemplo mei. Tertia actio ad quam inuitat est discere. primùm enim inuitauit ad veniendum: deinde ad suscipiendum iugum: & demum ad discendum ab ipso. *Quia mitis sum.* plus quàm mansuetus sum intus & extra exterioribus moribus. *Et humilis.* absque fictione in *Corde.* Quum vniuersas Iesus habuerit virtutes, duarum tantùm virtutum se proponit exemplum, scilicet humilitatis, tollentis superbiā, cui deus resistit, & retinentis animum ne præsumat, ne ambiat, ne arroget sibi, ne despiciat: & mittitatis tollentis non solùm iram ac etiam iracundiam: cuius est non solùm moderari ne iniuriam alicui irrogemus, sed etiam reddere nos patientes, ac placidos in omnibus actionibus & verbis: quia his duobus studiis vniuersa vitę Christianæ perfectio acquiritur, & augetur cōtinuè per humilitatē: siquidem patemus diuinę gratiæ, per mititatem patemus hominibus. ¶ Et bene nota prudens lector, quòd Iesus vniuersum mundum alloquitur, inuitādo omnes. & propterea nō dicit: discite à me, quia ieiuno, quia oro, quia pedes discurro, quia prædico: & similia à quibus posset se aliquis excusare, allegādo impotētiam, dicēdo se inhabilem: sed, discite à me, quia mitis & humilis sum corde. nullus enim potest se excusare à domino propriæ voluntatis, à disciplina domandi internas pasiones: & in his internis consistit disciplina Christiana communis omnibus.

Et inuenietis requiem animabus vestris. Animabus dixit, non corporibus. nam multa mala corporis prædixit futura suis sequacibus. ¶ Fructus primæ actionis explicatus est refectio: reliquarum verò duarum fructus explicatur requies animi. Magnus & incredibilis fructus est quies animi: hāc animi quietē nemo nouit, nisi humilis & mitis, expertus suaue iugū domini. Nec obstat si obiiciatur illud Augustini, Fecisti nos domine ad te, & inquietum est cor nostrum donec requiescat in te. Scito requiem hic à Christo promissam non esse nisi in deo. *Iugū enim meū suaue est.*

Ne

Ne laborantes & onusti quos inuitat, putant se grauãdos & ad labores & ad onera ampliora vocari à Iesu: declarat naturã euãgelici iugi, appellando illud suaue. Et verè suaue est: quia nõ tollit, non corrumpit, non violentat naturam rationalem, sed perficit eam. omnia nanque naturalia & rationalia præcepta euãgelica lex seruat: & quæ apponit præcepta fidei suauia reddit internum gratiæ donum: præter hoc quòd cõnaturale est homini vitam, actionésque suas ducere & dirigere non scientia, sed fide. Fide siquidẽ tenemus patres ac matres, filios ac vxores: fide cõuersamur, commercia negociationésq; exercemus: fide respublicæ regnaq; administrãtur, &c. Hæc enim testãtur suaue esse humano animo duci fide, regiq; præceptis fidei, ab homine Iesu Christo simulque vero deo, actore naturę, traditis. *Et onus meum leue.* Non dicit nullum, sed leue: quia verè onus Christi leue est. tum secundum seipsum: quia supernaturalis rationis onus nihil addit, nisi credere in ipsum, sperare æternam vitam, diligere deũ super omnia, & proximum propter ipsum, ac baptizari in remissionem peccatorum. Tum nobis: quia onus Christi fert secũ donum charitatis, alleuiãtis omnia, nisi tu obicem posueris. ¶ Significanter dixit meum: quia onera grauia & importabilia, quę aliqui ministri ecclesiæ imponunt in humeros hominum, non sunt Christi, cuius onus est leue. ¶ Collige ordinem. Primùm inuitat omnes laborantes, & onustos ad refocillationem: deinde vt loco laboris & oneris suscipiant euangelicum iugum, suaue contra laborem, & leue contra onus: & demum vt discãt mores ab exemplo sui, humilitatem & mansuetudinem: quia sic inuenient in hac vita requiem animam, summè ab omnibus desideratam.

CAPVT XII.

IN illo tempore abiit Iesus per sata sabbato. Pro, sabbatis. Et significatur: non quòd pluribus sabbatis per sata iuerit, quoniã de vno tantùm die est sermo: sed tempus festiuitatis constantis ex pluribus sabbatis: erant enim secundum legem duæ solennitates cõstantes ex pluribus sabbatis, scilicet paschalis & tabernaculorum: vt patet Leui. 23. Et hæc festiuitas paschalis erat, in cuius secundo die offertur manipulus spicarum, vt patet ibidẽ: nã non est tempus spicarum mense septimo, quando festum fit tabernaculorũ. *Discipuli autem eius esurientes.* Necessitas cibi significatur. *Cœperunt vellere spicas, & manducare. Pharisæi autẽ vidẽtes, dixerunt ei, ecce discipuli tui faciunt quod non licet eis.* Superfluit, eis,

facere

facere sabbatis.pro,sabbato.Pharisæi censebant illicitum,confricare spicas sabbato:quoniam est species præparationis cibi.prę parare enim cibos,vetitum erat in sabbato.*At ille dixit eis , non legistis quid fecerit Dauid quando esuriit,& qui cum eo erant:quomodo intrauit in domum dei,& panes propositionis comedit, quos nō licebat ei edere,neque iis qui cum eo erant,nisi solis sacerdotibus.* Confutat Iesus Pharisæos increpantes discipulos,quòd violent sabbatum duobus exemplis:alterū se tenet ex parte necessitatis:alterū ex parte seruitij diuini.Primum exemplum affertur ex facto Dauidis satis clare.¶In quo duo nota.Alterum est.ꝙ exemplū affertur ex facto non solùm Dauidis,sed etiam eorum qui cum ipso erant,ad excludēdum singularitatem Dauidis:ne scilicet Pharisæi dicerēt licuisse Dauidi comedere panem sanctum,quia erat propheta.hoc enim nō possunt dicere de illis qui cum ipso erát. Intendit nāque Iesus declarare,ꝙ ex necessitatis articulo licuit tam Dauidi quàm suis vesci pane sancto,aliàs solis sacerdotib⁹ licito.Leuit.24.¶Alterum est,ꝙ exemplum sumptū est à facto maiori:nam lōgè maius est laicos vesci panibus propositionis, quàm operari in sabbato:vt patet ex eo ꝙ operari ī sabbato,ex multis potest causis excusari,& sæpe accidit.laicos vesci panib⁹ sanctis,tātùm semel accidit,& sola necessitate famis excusari videtur:& tunc etiam sacerdos exquisiuit munditiam esurientiū: vt patet.1.Regum.21.*Aut non legistis in lege,quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant,& sine crimine sunt?* Alterum exēplum ex facto sacerdotum legis authoritate affertur:scilicet ꝙ sacerdotes in sabbatis occidunt animalia,detrahūt pelles,& breuiter multa opera seruilia ad officia templi exercēt.Legis authoritas in multis habetur locis,præcipiens sabbatis offerri huiusmodi sacrificia.Hoc factum appellatur violare sabbatum , quia reuera opus seruile est ex proprio genere:ac per hoc ex proprio genere violans sabbatum. Veruntamen sine crimine sacrilegij erat hæc materialis violatio:quia formaliter erat officiū tēpli: sacrificia enim officia templi sunt. *Dico autem vobis,quia templum maior est hic.* Non est pronomen, sed aduerbium loci,hîc.Et nōnulli Græci codices habent non maior,sed maius:rectior tamē lectio est legere maior. ¶Declarat quorsum attulerit exemplū à facto sacerdotum. Et intendit,quòd discipuli sui exercebantur in officiis non minoribus officiis templi.sequēdo ipsum qui est maior templo.Ita quòd vbi prius excusauit discipulos ex necessitate famis eorum exemplo Dauidis & suorum,modò excusat

eosdem ex sanctitate officij exẽplo sacerdotũ: quia scilicet exercent diuiniora officia quàm sacerdotes, dũ obsequuntur mihi qui sum maior templo. *Si autem sciretis quid est, misericordiã volo & non sacrificium, nunquam.* pro, nequaquam. *condẽnassetis innocentes.* Redditio est rationis primi exempli. Poterat quispiam respondere Iesu excusanti discipulos exemplo Dauidis & suorum quòd illud fuit factum dispensatiuè, & nõ est trahendum in exemplum. & propterea Iesus reddit rationem communem facto Dauidis & discipulorum suorũ, & similiũ necessitatum, ex comparatione misericordiæ ad sacrificium respectu diuinæ voluntatis: deus enim misericordiam vult, & non sacrificium. Oseæ. 6. Quod superius expositum est, quòd deus præfert misericordiã sacrificio, quia misericordiam vult secũdum seipsam, vtpote virtutem animi: sacrificium autem non vult secundũ se, vtpote opus corporeum, quod potest bene & malè fieri. Et intendit per hoc quòd subuenire esuriẽtibus, est gratius deo quàm seruare panes propositionis intactos, quia pascere esurientes est misericordia: huiusmodi autem obseruationes ad genus spectant sacrificij.

¶ Meritò itaq; dominus ait Pharisæis: Si sciretis, si penetraretis, dictum dei apud Prophetam, scilicet misericordiam volui & non sacrificiũ, non condemnassetis innocẽtes discipulos meos: quoniam intelligeretis opus misericordiæ præferẽdum esse preceptis cærimonialibus sacrificiorum & sabbatorum, &c. *Dominus enim est filius hominis etiam sabbati.* Reddita ratione exempli ex facto Dauidis, reddit modò rationem alterius exempli ex facto sacerdotum. Poterat quispiam respõdere Iesu factum sacerdotum non esse trahẽdum in exemplum: quia authoritate legis exercebatur. Huic obiectioni occurrere intendit Iesus: dicendo, Dominus est enim, etiam sabbati filius hominis. Ac si apertè diceret: Sacerdotes violãt sabbatũ, & sine crimine sunt, quia authoritate legis fulti sunt: discipuli mei authoritate mea, qui dominus sum vniuersorũ, & in specie sabbati excusantur. *Et cũ inde transisset, venit.* Altero sabbato apud Lucã. *In synagagam eorum. Et ecce homo.* Deest. erat, *manũ habẽs aridam, & interrogabant eum dicẽtes: si licet sabbatis curare, vt accusarent eum.* Docentem violare sabbatum. *Ipse autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo qui habeat ouẽ vnam: & si ceciderit hæc sabbatis in foueam, nõne tenebit & leuabit eam? Quanto magis melior est homo oue?* Superfluit magis. Omittit Matthæus prudentem Christi responsionem, quia interrogationem Pharisæorum alia interrogatione retudit: petẽdo ab

do ab

do ab eis, si licet sabbato bene an male facere. Post hanc siquidem interrogationem adiunxit, quæ Matthæus subiungit de oue sabbato extrahenda de fouea, vt ex communi eorum facto conuinceret Pharisæos. *Itaque licet sabbatis benefacere.* Conclusio ista respicit interrogationẽ præmissam, si licet sabbato benefacere, an malefacere: concludit enim ex benefacere extrahendo sabbato ouẽ, ꝙ licet sabbatis benefacere. *Tunc ait homini, extende manũ tuam. Et extendit: & restituta est sanitati sicut altera. Exeuntes autem Pharisæi consilium faciebãt aduersus eum, quomodo perderent eũ. Iesus autem sciens, recessit inde.* Cedẽdo insidiis & odio Pharisæorum. Exemplumq; dedit discipulis cedendi furori: & simul docuit proprio facto inculpabilem esse quandoque fugam: nec dedecere virum summæ perfectionis. *Et secuti sunt.* pro, & secutæ sunt, *eum turbæ multæ.* Hinc apparet recessum Christi fuisse opus maioris perfectionis, quàm manere: quia recedere fuit vtilius saluti animarum: quæ apparet in hoc quòd secuti sunt eum multi. *Et curauit eos omnes, & præcepit eis ne manifestum se facerent.* Non solùm cessit odio Pharisæorum, sed vult seipsum non manifestari ad tollendum augmentum odij, ne scilicet Pharisęi audientes Christum multiplicare miracula, arderẽt magis odio & inuidia. *Vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam, dicentem.* Authoritas Esaiæ capite. 42. affertur ad testificandam Chisti mansuetudinem in exercitatione officij prædicandi, quã monstrauit recedẽdo & præcipiendo se non manifestari, quum potuisset eos punire & propellere. *Ecce puer meus.* Nomen subiectionis est puer. *Quem elegi.* Præ omnibus rationalibus creaturis: vtrunque enim de Christo homine dicitur. *Dilectus meus.* Hoc secundum diuinam & humanam naturam verificatur iuxta illud: hic est filius meus dilectus. *In quo bene complacuit.* absquè vlla admixtione displicentiæ: nihil enim Christi displicuit deo. imò nihil in eo fuit quod nõ optime placeret deo. *Animæ meæ.* Metaphoricè in deo dicitur anima sicut ira, ad significandum affectum diuinum in omnibus, & per omnia complacuisse sibi in Christo. *Ponam spiritum meum super eum.* Iuxta illud Esaiæ. 11. requiescet super eum spiritus domini, &cæ. *Et iudicium gentibus nunciabit.* Non per seipsum, sed per euangelium suum. *Non contendet.* Cum maledicis, *Neque clamabit.* Clamore iræ & indignationis. *Neque audiet aliquis in plateis.* In publico; in plebe. *Vocem eius.* Quęrulam seu tumultuariam. *Arundinem quassatã non confringet.* Quassata arundo populus est Iudæorum, iam velut arun-

lut arũdo deiecta sub potestate à Romanis: adhuc tamẽ aliquid retinebat vitæ in hoc, ꝙ habebant templum & sacerdotium in Hierusalem. *Et linum fumigans non extinguet.* Idẽ populus Hebræus ratione suæ deiectionis significatus per arũdinem quassatam, iterũ significatur per lignum fumigans ratione tenebrosi noxiique studij contra Christum. ad exterminandum enim nomen Christi constat Iudæos studuisse etiam post Christum crucifixum. Et aptè eorum studium comparatur ligno fumigãti, & propter tenebras, & propter intentionem nocendi cum paruo nocumenti effectu. *Donec eiiciat ad victoriam iudicium.* Prophetatur, quòd Christus non confringet, nòn destruet temporalem statum Iudæorum: & similiter non extinguet iniquum eorum studium contra nomen Christi continue fumans, donec eiiciat ad victoriam iudiciũ: hoc est donec iudicium quo iudicatus est à Iudæis & Pilato deducat ad victoriam, resurgendo à mortuis, mittendo spiritum sanctum, publicando euangeliũ, conuertendo electos ex Iudæis ad fidem: & breuiter manifestando miraculis per discipulos suos se vicisse mundum & mundi principem diabolum. Hoc enim facto confregit arundinẽ quassatã & extinxit linũ fumigans per Romanos. tunc nanque destruxit Hierusalem. &c. *Et in nomine eius gentes sperabunt.* Conuictis Iudæis ex prædicatione & miraculis apostolorum, quòd Christus victo regnaret, consecutum est, vt gentes idololatræ crederent in Christum, & sperarent in nomine eius: vt experientia testatur.

Tunc oblatus est ei dæmonium habens cæcus & mutus. Triplici malo subiectus erat: dæmonium habebat, cæcus & mutus erat. *Et curauit eum, ita vt loqueretur & videret* pro, ita vt cæcus & mutus & loqueretur, & videret. *Et stupebãt omnes turbæ, & dicebãt: nunquid hic est filius Dauid?* Hoc est Messias. *Pharisæi autem audientes dixerũt, hic nõ eiicit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorũ. Iesus autẽ sciens cogitationes eorũ.* Hinc apparet, ꝙ Pharisæi nõ coram Iesu, sed seorsum dicebant de Iesu, quòd in Beelzebub eiicit dæmonia. Rursusque apparet ex relatione aliquorũ sciuisse Iesum quod dicebant Pharisæi: sed ea notitia qua sciebat cogitationes hominũ, *Dixit eis, omne regnũ in se diuisum desolabitur: & omnis ciuitas, vel domus diuisa cõtra se, non stabit. Et si Satanas Satanã eiicit, aduersus se diuisus est: quomodo ergo stabit regnum eius?* Prima ratio ad manifestandum, quòd non eiicit dæmones in Beelzebub, se tenet ex parte dæmonis: ducẽdo ad inconueniens. s. quòd dæmones agerent ad desolationem proprij

 regni.

regni.hoc siquidē incōueniens infertur dicēdo:quomodo ergo stabit regnū eius? cōstat enim nullū quantūcunq; tyrannū studere ad desolationē proprij regni: quia studet ad cōseruationē proprij boni. *Et si ego in Beelzebub eiicio dæmones.* Secunda ratio se tenet ex parte filiorū. *Fili vestri.* Siue exorcistæ siue ille de quibus dicitur Luc.9.Pręceptor vidimus quēdā in nomine tuo eiiciētē dęmonia,& prohibuimus eū,quia nō sequitur nobiscū. siue apostoli & discipuli sequētes me, qui vobiscū cōuersantur, quorū facta nostis, quos non dicitis esse dæmoniacos qualē me dicitis.*In quo eiiciūt? Ideo ipsi iudices vestri erūt.*Si de apostolis est sermo,cōstat eos futuros iudices.Si de aliis, prædicūtur iudices cōparatione:dū illi à deo recognoscunt, quod vos dæmoni tribuitis.*Si aūt ego in spiritu dei eiicio dæmones.* Tertia ratio ex parte ipsius Christi se tenet.Et est vna conditionalis:cuius antecedens est,ego in digito dei eiicio dæmonia . Et intendit per digitū specialē potestatē diuinā: simili modo loquēdi quo Exod. 8.magi dixerūt ad Pharaonē:digitus dei est hic.Cōsequens est.

*Igitur peruenit.*pro,præuenit, *in vos regnum dei.* Quod Ioannes Baptista prædicauit,quod ego cōtinue prædico, in vos,Iudæos, postea ad gētes.Et dicit pręuenit:quia verè pręuenit antequàm ipsi illud quærerēt.quia ex diuina præueniente gratia iā appropinquauerat regnū dei apud Iudæos,vt tā Ioannes Baptista q̄ Iesus prædicauerat. *Aut quomodo potest quisquā intrare in domū fortis & vasa eius diripere,nisi prius alligauerit fortem? & tunc domū illius diripiet.* Probatio est antecedētis.s.ego in digito dei eiicio dæmonia.Et est probatio sumpta ab effectu seu fructu, introducta tamē ex metaphora bellicæ direptionis. In negocio bellico ordo est,ꝙ dū fortis armatus custodit domū suā,salua sunt omnia quæ possidet.superueniente autē fortiore,non prius diripit spolia:sed primū in captiuitatē redigit fortē, & eo alligato diripit bona illius.¶ Et intendit per hanc parabolā,ꝙ ex hoc ipso,ꝙ cōstat ipsum Iesum diripere vasa dæmonis,hoc est,animas peccatorū plenas,ac per hoc vasa dæmonū,ad pœnitentiā reducendo, clare liquet, ꝙ prius superauit dæmonē & alligauit eū: ac per hoc non habet amicitiā cum eo,sed virtute diuina eiicit dæmones.Et hinc etiā patet,ꝙ regnum dei præuenit in vos. ad regnū enim dei spectat superare dæmonē. *Qui non est mecum, contra me est: & qui non congregat mecū,spargit.* Probatio est cōsequentiæ.s.præuenit in vos regnū dei. Si me eiiciente dæmonia in digito dei,ac per hoc extrudente regnū diaboli, nō præuenisset

uenisset regnū dei, hac sola ratiōe euenire potuisset quia daretur mediū inter regnū dei & regnū diaboli. sed quū nullum inueniatur mediū, quia qui non est mecū contra me est, & qui nō colligit mecū, spargit: consequēs necessariò est, vt me eiiciente dęmoniū in digito dei, præuenerit regnū dei in vos. *Ideo dico vobis.* Quarta ratio tenet se ex parte spiritussancti in ipso Iesu. Et tēdit hæc ratio directe contra priorē iniuriā qua dicebant ꝙ Iesus habet spiritū immūdū: vt Marci tertio suppletur. ¶ Vbi aduerte duo. Alterū, ꝙ hæc ratio significatur cū illatione ex præcedētibus, dicendo ideo dicō vobis. ex præcedētibus enim declaratū est diuino spū Iesum eiicere dæmones. Alterū est, ꝙ spiritussanctus in Iesu inducitur in hac ratione, vt offensus verbis Pharisæorū, spiritū habet immundū, & in eo eiicit dęmones. Et propterea inchoat à grauitate tāti criminis ex duplici capite: tū ex ratione actus peccandi: tū ex ratione eius in quem peccatur. *Omne peccatum.* Nomē est generis. *Et blasphemia.* Nomē est speciei. *Remittetur.* quandoque. *Hominibus.* Nō dicit omnibus. sufficit enim aliquibus fieri remissionē. *Spiritus autē blasphemiæ.* pro, blasphemia. Ita ꝙ blasphemia est nominatiuus, & spūs est genitiuus. cuius totū oppositū apparet in textu Latino. ¶ Excipit à genere peccati, & à specie blasphemiæ spūs blasphemia: hoc est blasphemia, nō ex ignorātia, qualis fuit blasphemia Pauli, dicentis de seipso qui fuit blasphemus: nec ex passione, vt blasphemāt iracūdi: sed ex spiritu, ex inclinatione, ex vitali impulsu supremæ partis animæ. Ita ꝙ spūs blasphemia importat vltra blasphemiā pro causa prōptitudinē mentis ad blasphemandū: itaq; spūs humanus significatur causa blasphemiæ. Quod ideo dixerim, quia subiūgitur clare grauitas ex parte blasphemati spiritussancti. *Nō remittetur vobis,* deest. hoībus. Nō dicit irremissibilis est, sed euentū prædicit: scilicet quod non remittetur. Quod intelligere regulariter. nā nec diuina potētia, nec diuina misericordia alligata est ad nō remittendum spiritus blasphemiā: sed secundū regularem cursum eueniet nō remissio, quia comitem semper habebit obstinationē. *Et quicunque dixerit verbū cōtra filiū hominis, remittetur ei: qui aūt dixerit verbū contra spiritūsanctū.* Declarata grauitate criminis ex ratione actus peccādi, declarat modò grauitatē ex ratione eius, cōtra quē peccatur: distinguēdo offensam contra filium hominis ab offensa contra spiritum sanctum. Quid autē significatur per filium hominis, manifestū est. nā constat significari ipsum Iesum, vt est homo. verbū enim

contra filiũ hominis eſt, ecce homo vorax,potator vini,amicus Publicanorũ.Sed quid ſignificetur per ſpiritũ ſanctum, non eſt clarũ.materia tamẽ ſubiecta inſinuat appellatione ſpiritus ſancti ſignificari deũ,ſecundum ꝙ exercet officium ſpiritus ſancti: hoc eſt,ſecundũ ꝙ ſpiritales ac ſanctos efficit animos hominũ, illorumque fructus ſeu opera.Ita ꝙ dicere verbum contra ſpiritumſanctũ, eſt verbis impugnare deũ ſanctificantẽ homines, negando ꝙ ſanctificet & per iſtos patet diuinã ſanctificationẽ, & ea, quæ patet eſſe ſpiritusſancti, attribui ſpiritui immundo. Hoc eſt enim directe ex intentione dicere contra ſpiritũſanctũ, vt ſpiritusſanctus eſt nomẽ dei eſſentiale, non curando quantũ ad hunc ſpectat textũ de hoc nomine,vt eſt propriũ tertiæ in trinitate perſonæ. ideo contra filiũ hominis e regione diſtinctus eſt ſpiritusſanctus, vt cõtra hominẽ intelligatur diſtinct⁹ deus: nõ ſecundũ quamcunque rationẽ, ſed ſecundum officiũ ſancti ſpiritus,quod cõmune eſt toti trinitati. *Non remittetur ei.* Intellige,vt ſuprà.Cũ quo ſimul memento,ꝙ miſericordia dei eſt ſupra omnes regulares curſus: & propterea nulli eſſe deſperãdũ. *Neque in hoc ſeculo,neque in futuro.* Cõfutatur hîc error attribut⁹ Origeni.ſ. ꝙ omnes in futuro ſæculo conſequentur quandoq; remiſſionẽ omniũ peccatorũ. Habetur & hinc aliquod peccatũ in futuro ſæculo remitti.nã ſi nullũ peccatum in futuro ſæculo remitteretur, ſuperfluo ſermone vſus fuiſſet Ieſus, apponendo neq; in futuro:ſicut ſi peccatũ remitteretur in hoc ſæculo,non dixiſſet, neque in hoc ſæculo. Vtriuſque ergo ſæculi diſtincte, ſeorſum & pari cõtextu mentionem faciens, ſignificauit aliqua peccata remitti in hoc ſeculo,& aliqua in futuro.Ex quo habẽtur duo.ſ.purgatoriũ in futuro ſæculo,& remiſſio peccati quod in hæc ſæculo nõ fuit remiſſum.De peccato enim aſſerit, ꝙ nõ remittetur: vt intelligamus comprehendi nõ ſolùm remiſſionẽ pœnæ,ſed culpæ.peccatum enim nomen eſt culpæ. *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam.* pro,putrem,*& fructum eius malum.*pro,putrem.*ex fructu enim arbor cognoſcitur.* Cõſidera ordinem progreſſus. Vbi propoſuit in genere grauitatem criminalis verbi à Phariſæis dicti cõtra Ieſum,ꝙ dæmoniũ habet & in Beelzebub eiicit dæmonia, deſcẽdit ad ſingularia, applicando ad ipſorum Phariſæorum verba, tũ conuincendo eos,ꝙ contra ſpiritum ſanctum dicunt:tum ꝙ ex ſpiritu blaſphemiæ peccãt. Hæc enim duo propoſuerat in genere. ¶ Et quidem,ꝙ contra ſpiritumſanctum dicant,conuincit eos

eos ex similitudine arboris: dicendo, aut facite arborem boná, & fructus eius bonos: aut putrem, & fructus eius putres. Nó est oblitus doctor optimus doctrinæ suæ. Docuit superius, miracula facere, & dæmones eiicere, posse conuenire etiam iniquis hominibus: sed pro infallibili regula discernẽdi homines bonos à malis, tradidit à fructibus eorũ cognoscetis eos, quia nó potest arbor bona fructus malos facere, neque potest arbor mala fructus bonos facere. Et propterea núc ex eadẽ doctrina cõuincit Pharisæos, suiipsius animũ, & fructus proprios discutiendos discernẽdosq; proponens iuxta cõnexionem necessariam inter qualitatem arboris, & qualitatẽ fructum eius. Si facitis arborẽ malam, facite etiam fructus eius malos: & si boná, bonos: hoc est si vestro iudicio facitis animum meum malũ, vtpote dæmoniacum, iudicate & monstrate consequenter fructus meos malos, quod non potestis monstrare: ná fructus omnes meos constat esse opera & actus virtutum, religionis, pietatis, misericordiæ, gratiæ, veritatis, humilitatis, patientiæ, & cætera. quæ omnia Iesus subintellecta tacuit tanquam notoria. Aut ergo facite opera mea mala simul cum animo, quod nõ potestis: aut animũ simul & opera bona: & non scindentes dicatis intus me esse arborẽ malá, & fructus proferre bonos. *Progenies viperarũ quomodo potestis bona loqui.* Conuincit eos quod ex spiritu blasphemiam, non ex ignorantia, non ex passione loquuntur, mõstrando quòd ex interna militia loquũtur: nec solum ex interna, sed velut cõgenita. Progenies viperarum, quantum ad militiá animi geniti à malis præceptoribus. *Quum sitis mali.* Non dicit quũ habeatis magistros seu patres malos, sed quũ sitis vosipsi mali. Sciebat enim Iesus quid intus in Pharisæorum illorum animis erat, & propterea asserit quum sitis mali. *Ex abundantia enim cordis os loquitur.* Probat dupliciter, quòd non possunt mali bona loqui. Primò, quia ex abundantia cordis os loquitur. Et hæc est probatio ex propriis, & experientia cõprobatur. *Bonus homo de bono thesauro profert bona: & malus homo de malo thesauro profert mala.* Secundò probat ex similitudine. Vbi nota, quod nõ tantũ thesaurum, sed etiá hominẽ describit malum seu bonũ: quia de thesauro malo posset homo bonus nõ proferre mala, sed homo malus de malo thesauro profert mala. Et similiter de bono thesauro homo mal9 nõ profert bona, quia abutitur etiá bonis ad malũ: sed homo bonus de bono thesauro nõ profert nisi bona. Et intẽdit per hæc, quod Pharisæi illi habebát internũ thesaurũ cor-

dis malum, hoc est malis habitibus plenum: & erant mali, hoc est malæ voluntatis. & propterea proferebant mala. *Dico autem vobis: quoniam omne verbum otiosum: quod locuti fuerint homines, reddent ratione de eo in die iudicij.* Ne putaretur, quòd exaggerando & cominando ad terrorẽ Iesus dixisset verba Pharisæorũ nunquã esse remittenda, pro eo ꝙ peccata linguæ nõ sunt multum grauia, subiungit Iesus, ꝙ de omni verbo ocioso reddẽda est ratio in die iudicij: vt hinc intelligamus nõ ad terrorẽ, sed in veritate dictũ esse peccata verborũ in spiritũ sanctũ nunquàm remitti. Si enim verbũ ociosum seruatur discutiendũ in die iudicij, multò magis verbũ blasphemiæ in spiritum sanctũ, punietur tunc in veritate. *Ex verbis enim tuis iustificaberis: & ex verbis tuis condẽnaberis.* Apponitur vniuersalis doctrina de merito verborũ: declarando, ꝙ in die iudicij examinabuntur verba sicut & facta. Ita, ꝙ vnicuique reddetur secundũ opera sua bona vel mala: ita ex verbis tuis si fuerint bona iustificaberis, & si fuerint mala cõdemnaberis. Et dixit hæc ne paruipẽdamus merita seu demerita verborũ. *Tũc respõderunt ei quidã de Scribis & Pharisæis.* Nõ pœnitẽtes, sed tẽtãtes, socij illorũ, qui dixerãt, in Beelzebub prĩcipe dæmoniorũ eiicit dęmonia: vt ex Luca sumitur. *Dicẽtes, magister volumus à te.* Vide temeritatem. *Signum videre,* De cælo: vt Lucas ait, puta in manna, vt apud Moysen: vel in sole, vt apud Iosue & Esaiam: aut in grandine, & similibus, vt apud Samuelẽ: aut in igne. vt apud Helciam. *Qui respondens ait illis, Generatio mala & adultera signum quærit.* Vere generatio illa erat tũ in se mala secundum voluntatẽ, & adultera hoc est falsa secũdum intellectum: verum Messiam non cognoscens, vero sponso nõ adhęrens, sed Scribarum, Phariseorũ & pontificum traditionib⁹. Tũ secũdum originem mala & adultera, quia imitabatur malos & adulteros patres: qui occiderũt prophetas, qui fornicati sunt cũ idolis. *Et signum non dabitur ei nisi signum Ionæ prophetæ.* Neuter euangelistarũ integre refert signũ Ionæ: sed Lucas quo ad officium, Matthæus quo ad mortẽ & resurrectionem. Intẽdit itaq; Iesus aperire Iudęis, quòd nõ vult satisfacere tẽtationi eorũ: sed dare eis signũ & vere signum futuræ eorum ruinæ propter eorum obstinationem. Et affert figuram Ionæ prædicantis Niniuitis, & in ventre ceti triduo manẽtis. Sic ego plus quàm Ionas prædico vobis salutem & pœnitentiã. &c. & ero triduo mortuus ac resurgã. & inde vestra subsequetur ruina, & obstinatiõis ĩ animo, & deuastatiõis ac dispersionis in corporibus per Romanos.

Sicut

Sicut enim fuit Ionas in ventre cæti tribus diebus & tribus noctibus sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. De, tempore quo Ionas fuit in ventre cæti nulla est quæstio: sed de tempore quo Iesus fuit in corde terræ, hoc est, in intimo terræ mortuus (descẽdit enim secundum animam ad cor terræ, hoc est ad inferos) ambiguitas occurrit, quomodo verificetur duratio triũ dierũ, & non trium noctium. ¶ Solutio est duplex. Altera ꝙ per tres dies & tres noctes artificiales euãgelista circunloquitur tres dies naturales. constat autem Iesum fuisse mortuum tribus diebus naturalibus, non tamen integris. Nec integritatem illorum exigit veritas sermonis. nam aliud est dicere feci hoc tribus diebus, aliud feci hoc tribus diebus integris. ad veritatem primi sermonis sufficit tres interfuisse dies, siue secundum totum, siue secundum partes: veritas autem secundi exigit integros occupatos fuisse dies. Fuit siquidẽ Iesus apud inferos feria sexta, sabbato & dominica. ¶ Altera quòd licet Iesus fuerit in corde terræ actu ab hora mortis tantùm, fuit tamen in eodem secundum actionem inferẽtem ipsi mortem: ab hora illa qua captus est: dicente ipso tũc: hæc est hora vestra & potestas tenebrarũ. Ex tunc enim pro mortuo haberi potest: quia ad hoc emptus, captus ac vinctus est vt occideretur, & indesinenter ad hoc opera data est efficax. Ab illa autẽ hora cõputando constat inueniri artificiales tres tam noctes quàm dies. nam interuenit nox parasceues, nox sabbati, & nox dominicæ: & interuenit dies parasceues, dies sabbati, & dies dominicus: quia vt dicitur Marci vltimo, Iesus surrexit mane, ac per hoc interuenit prima pars diei dominici. *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista.* Prædicit eis aliter euenturum illis quàm Niniuitis: vt vel sic aliqui eorũ trahantur ad pœnitentiam. *Et cõdemnabunt eam.* non potestate, sed comparatione. *Quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. & ecce plus quam Ionas hic. Regina austri.* Quia australe respectu Hierusalem erat regnum eius. *Surget in iudicio cũ generatione ista, & condẽnabit eam: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis. Et ecce plus quam Salomon hic. Quum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem & non inuenit. Tunc dicit: reuertar in domum meam vnde exiui. Et veniens inuenit eam vacantem, scopis mundatam & ornatam. Tunc vadit & assumit septem alios spiritus secum nequiores.* pro, peiores *se. Et intrantes habitãt ibi. Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus.* Pœna generationis illius postquã descripsit in futura vita, describit modò etiam

in præsenti vita. Prædixit enim eis quòd in iudicio, resurrectionis tempore cõdemnabuntur: & modo prædicit, quòd etiam in præsenti vita peiora patientur quàm patres sui passi fuerint. Et ad hoc affert parabolam de recidiuo statu vnius hominis habitati à dæmone. ¶ Vbi scito ꝙ loca arida sunt loca inepta ad hoc vt habitẽtur: domus verò vacans, scopis mundata & ornata, est domus nõ solùm præparata ad hoc vt habitetur, sed prouocatiua ad hoc: nam ex hoc quòd est mũdata & ornata, est pręparata: ex hoc verò quòd vacat habitatore, inuitat ad habitandum. Describitur itaque dęmon more humano, expulsus & vagus per loca arida, & nõ inueniẽs inter arida habitaculum in quo quiescat: propterea rediens ad propriam domum, inueniens eam præparatam ad hoc vt habitetur, & sine habitante, cauẽs ne iterum inde expellatur, assumit socios peiores se ad cohabitãdum ibi: & fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Hæc est parabola, vt ipse Iesus testatur subiungens: *Sic erit & generationi huic pessimæ.* pro, malæ. Vsus est autem in hac parabola conditionibus domus scopis mundatæ, ornatæ, & vacuæ: quia generatio illa verè inuenienda erat à dæmone, non solùm apta vt habitetur à dæmonibus, sed velut scopis mundata ab immundiciis legalibus & ornata cerimonialibus. Fuit nãque gens Iudęa ætate illa mũda ab idololatria, & custodiens exteriora legis: vacua autem deo per internam gratiam habitante. *Sic erit & generationi.* Longè peiora euenerunt generationi illi quàm omnibus prioribus generationibus: nam gẽs illa habitata aliàs fuit à dæmone, & vexata multis malis, curatáque est mediante Moyse & prophetis: sed post resurrectionem Christi, & cætera, habitatur vsq; in hodiernum diem ab vniuersis dæmonibus, effecta est obstinata, & in sua perfidia contra Messiam perseuerans, quod est peius omnibus prioribus. *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius & fratres.* More scripturæ vocantur fratres consanguinei. *Stabant foris.* Prædicabat enim in domo synagogæ: quantum ex superioribus & inferioribus sumitur. Dictum est enim, quòd intrauit in synagogam, & subditur quòd exiit de domo. *Quærentes loqui ei. Dixit autem ei quidam, Ecce mater tua & fratres tui, foris stant quærentes te.* Deest alloqui. *At ipse respondens dicenti sibi ait, Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei? Et extendens manum in discipulos suos dixit: ecce mater mea & fratres mei. Quicunque enim fecerit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse meus frater, soror, & mater est.* Non sunt hæc verba paruipẽdentis matrem & consangui

consanguineos, sed docentis seruandum ordinem: vt diuina opera præponātur humanis, vt diuina prædicatio, vt religio non omittatur, non interrūpatur propter pietatis officia. Dicit enim euangelista, quòd adhuc Iesu loquente ad turbas, proculdubio euangelizando regnum dei, importunus autem dixit, ecce mater tua, & cætera.

CAPVT XIII.

IN *illo die exiens Iesus de domo.* Egressus de domo synagogæ eodem die cunctis cernentibus venit ad mare, quo copiosiùs conuenire possent auditores. *Sedebat secus mare.* Ipsa quiete prouocans populos ad concurrendum ad certum & capacem locum. *Et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita vt nauiculam.* pro, nauim. *ascendens.* Multitudo turbarum necessitatem intulit ascendendi nauim: ex qua omnes auditores coram se prospiceret, & nulli post tergum essent: in qua ab omnibus videretur, & tanquam in eminentiore loco *Sederet.* Non solùm discipulos in monte docet sedendo, sed vt etiam turbas, vt vterque situs sedendi scilicet & standi, conueniens prædicatoribus percipiatur. *Et omnis turba stabat in littore. Et locutus est eis multa in parabolis, dicens.* Non dicit omnia: parabolæ enim solæ minus prosunt: sed mixtæ proprietati verborum, multum prosunt. *Ecce exiit.* Demonstrat tempus regni cælorum: in quo ipse Iesus exiuit à patre & venit in mundum. *Qui seminat.* pro, seminabat, *semen suum.* Hinc apparet quod seipsum demonstrat. Prophetæ enim, Apostoli & cæteri seminant semen non suum, sed dei: Iesus autem vtpote verùs deus, seminat semen suum. *Et dum seminat quædam ceciderunt secus viam: & venerunt volucres cæli & comederunt ea.* Non ex intentione sator iacit semen secus viam, & in petrosa: sed hoc contingit ex concomitantia actus seminandi per vniuersum agrum. ¶ Secus viam terra est minus culta, in qua seminis grana non operiuntur terra, sed patula iacent auibus cæli. *Alia autem ceciderunt in petrosa, vbi non habebant terram multam: & continuo exorta sunt, quia non habebant altitudinem terræ. Sole autem orto æstuauerunt: & quia non habebant radicem, aruerunt.* Loca saxea coopera modica terra, cito vegetant semen in herbam ex multitudine caloris: quia calor ibi non imbibitur in profundo vt in reliqua terra: sed reflectitur à saxo, sed multiplicato calore in modica terra, ac per hoc in paruo humido, sequitur arefactio tam intus quàm extra. *Alia autem ceciderunt in spinas, & creuerunt.* pro, ascenderunt, *spinæ, & suffocauerunt*

nerunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonã: & dabant fructum. Nota semen diuini verbi quadripartitum, & in tribus partibus perditũ, in sola quarta fructuosum, & tamen non propterea cessandum est à seminatione diuini verbi. *Aliud centesimum.* pro, centum: *aliud sexagesimum.* pro, sexaginta: *aliud tricesimum.* pro, triginta. Vniuersitas electorum trinario fructu significatur. numerus enim ternarius perfectionis est significatiuus. Et similiter omnis diuersitas graduum profectus spiritualis, designatur per hos tres numeros: trigesimum, sexagesimum, & centesimum. ¶ Vbi & nota minimum fructum esse trigesimum: quia tantæ feracitatis est quælibet bona cordis terra, vt ad minus reddat triginta pro vno, vbi semen verbi diuini susceperit, & in patientia coaluerit. *Qui habet aures audiendi audiat.* Non corporis, sed mentis aures excitat, non ad aliud quàm ad proprium officium scilicet audiendi. Sunt enim qui aures mentis non applicant ad audiendum, ad discendum & percipiendum verbum dei: sed velut per vnam (vt aiunt) aurem intrat verbum dei, & ex altera exit. *Et accedentes discipuli.* Seorsum, vt Marci quarto habetur.

Dixerunt ei: quare in parabolis. Hinc apparet, quòd non tunc, quando sedebat Iesus docẽs ex nauicula, sed post completas parabolas omnes, quas tũc dixit ad turbas, discipuli accesserũt ad Iesum. *Loqueris eis?* Boni discipuli curam habent turbarum: & discere cupiũt non solùm sensum parabolarum, sed causam quare nõ explicauerit Iesus parabolarum sensus turbis. *Qui respondens ait illis, Quia vobis datum est nosse mysteria regni cælorum: illis autem non est datum.* Responsio, discretionis inter ipsos & alios rationem continet ex gratia, dicendo datum & non datum: quia ex gratia diuina datum est vobis donum hoc, scilicet mysterium regni dei: illis autem non est hoc à diuina donatum gratia. Ac si apertius diceret: quia vos non illi, estis electi ad cognoscendum mysterium regni dei. Per hoc tamen non intellige omnes, qui de turba erant excludi à notitia secretorum regni dei: rationabile siquidem est, quòd multi in turbis illis erant viri boni & electi: sed quoniam in turba erãt multi non electi ad notitiam fidei, ideo omnes de turba in genere computantur exclusi, & soli discipuli explicantur electi. Significat enim ad literam ratio ista ex diuinæ electionis dono prouenire, quòd aliqui ad notitiam veniant mysteriorum fidei: & non contingere hoc promiscuè, sicut promiscuè prædicatio fit ad omnes. Vnde pronomen, vobis, monstrat electos ad notitiam secretorum cælestium: &

pronomen,

pronomen, illis, demonstrat homines promiscuè auditores verbi dei. *Qui enim habet dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo.* Congruam dispositionem ex parte hominum in communi adiungit diuinæ gratiæ dono: vt sic intelligamus donũ gratiæ, vt tamen tribuamus aliquid libero nostro arbitrio. Habere laudabiliter, & nõ habere vituperabiliter, nõ sunt naturę, sed libertatis. Quo fit, vt ille dicatur habere, qui recta exercitatione vtitur habitis: ingenio, appetitu, fide, ac reliquis bonis, siue naturalibus, siue gratuitis: & per oppositum ille dicitur non habere, qui non vtitur vt debet donis naturalibus seu gratuitis: nam recto vsu seruatur imago dei in homine, seruatur donum legis diuinæ ac fidei: & non solùm per abusum, sed etiam per non rectũ vsum ruunt omnia. Valde igitur consentaneum est rationi, vt illi qui habet rectum vsum, diuinam imaginem, diuinam legem, & quęcunque gratuita accepit dona, detur amplius diuinorum donorum: & propterea dabitur & abũdabit, ad effundendum aliis: ab illo autem qui abusu vel ocio nõ seruauit habita, auferetur quod habet. ¶ Si quęstionẽ ingeris, contradictoria implicari, dicendo, qui non habet, & subdendo, auferẽtur quod habet. Solutio est, quòd non habet integra quæ acceperat, & residuum quod habet auferetur ab eo. Vbi plus concluditur quàm oportuerit: nam sufficiebat inferre, & illi qui nõ habet non dabitur: hoc enim faciebat satis proposito. Sed maiorẽ intulit pœnã ille qui præuidit reprobos non solùm priuari hic nouis donis, sed etiã acceptis: dum permittũtur etiã in naturalibus excæcari & indurari: iuxta illud Apostoli, Tradidit illos deus in reprobum sensum, vt faciant quæ non conueniunt, &c. Nónne hoc est tolli ab eis residuũ quod habent? *Ideo in parabolis loquor eis.* Præcedẽti cõgruitate declarauit in genere quare quibusdam datur nosse mysteria regni dei, & quibusdam non: quia scilicet quidam habẽt accepta dona rectè vtendo illis, quidam non modò declarat in specie quare inter Iudæos sit differentia. Et fuit opus descẽdere ad gẽtem Iudęorum: quia filij Israel omnes sunt de genere electo, & credebatur quòd omnes in aduentu Messię essent saluandi & præferendi cæteris. Hanc erroneam opinionem confutat: descẽdendo ad speciem quare turbis Iudæorum occultat mysteria, & solis discipulis aperit. *Quia.* Rationẽ reddit ex parte ipsorum Iudæorum. *Videntes.* miracula quæ ego facio & opera mea. *Non vident.* diuinam in me virtutem, suamque salutem. *Et audientes.* doctrinam meam, verba mea.

Non

*Non audiunt.*corde.*neque intelligunt.* Non intelligere refertur tam ad visa quàm ad audita.Ac si apertius diceret:neq; ex visis miraculis & operibus,neque ex auditis verbis doctrinę meæ & testimonio Ioannis,&c.Intelligere volunt regnū cælorū in me, & per me adesse. *vt adimpleatur.* pro,& impletur,*prophetia Esaiæ,* cap.6.*dicentis,Auditu audietis,& non intelligetis: & videntes videbitis,& non videbitis.*pro,& non perspicietis. *Incrassatum est enim cor populi huius.* Metaphora est sumpta à crassitudine corporea impediēte motū & operationes.Et significat oppressionem voluntatis ab abūdanti malitia, velut à crassitudine occupāte cor. *Et auribus grauiter audierunt.* Ex indispositione auditus corporalis,similitudinariè significatur mala dispositio Iudęorū ad discendum à Christo:auditus enim sensus est disciplinæ. *Et oculos suos clauserunt.* Mentis oculos non amiserūt,sed clauserunt voluntariè. *Nequando videant oculis,& auribus audiant, & corde intelligant: & conuertantur,& sanem eos.* Non significatur ratio prædictorum,sed tempus,sed pertinacia omnium prædictorum. Significatur enim quòd clauserunt Iudæi oculos,&c.non ad horam,nō ad mensem aut annū:sed ne aliquando videant,audiant, & corde intelligant,& cōuertantur ad veritatē Messiæ,& sic cōsequēter sanarentur à me deo.Verè impletam videmus prophetiam hanc vsque hodie:nanque nolunt intelligere & discere quę Messiæ sunt. ¶ Intellige prudens lector negati conuersionē Iudæorum omni tempore,non quia semper pertinaces perseuerabūt:sed quia longissimò tempore(donec scilicet introeat plenitudo gentium,& omnis Israel saluus fiat)non conuertentur.

Vestri autem beati oculi,quia vident: & aures vestræ,quia audiunt. Perficit differentiam inter discipulos & alios.Vbi aduerte,quòd prius nominauit donum cognoscendi mysteria cælestia modò appellari beatitudinem:vt intelligamus beatitudinem pręsentis vitæ cōsistere in assecutione mysteriorum cælestium.Hoc dono vestri beantur oculi:quia vident,quia vtimini vestræ mētis oculis ad videndum:& similiter aures beātur,quia audiūt,quia vtimini auditu mentis ad discendum. Hic enim sensus quadrat cōtextui,è regione distinguenti discipulos cōtra alios:& rationem reddēti ex parte aliorum,quia nō vident,quia nō audiunt.oportet enim contraponere,quia vos videtis,quia vos auditis:& cōstat omnia hæc ad vsum vidēdi & audiendi referri,vt expositum est. *Amen quippe dico vobis:quia multi prophetæ & iusti cupierunt videre quæ videtis.* Explicat quare appellauerit beatos: ex eo

scilicet,

scilicet, quòd vobis cõcessum est, quod à tot iustis & prophetis desideratum est, & nõ adeptum. *Et non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.* oculo ad oculum, præsentia & executione sensibili, vt vos videtis. Quod dico propter Abraham, qui vidit diem Christi, & gauisus est. vidit enim spiritualiter, sed nõ vt discipuli Christi facie ad faciem Christũ, & miracula in executione: & similiter audiebãt verba eius ex ore proprio, interrogabãt aperiri mysteria, dicebant mysteria toto præterito æuo velata. *Vos ergo audite parabolam seminantis. Omnis qui audit verbum regni.* Hinc patet, quòd appellauit semen verbũ regni cælorum. *Et non intelligit.* non penetrat verbum regni cælestis, ita vt credat. In hoc enim primo nulla est omnino germinatio: vtpote deficiente intellectu, qui est principiũ fidei. *Venit malus.* Diabolus antonomaticè vocatur malus, non natura, sed voluntate immutabili à malo in bonũ. *Et rapit quod seminatum est in corde eius, hic est qui secus viam seminatus est.* Dicimus seminatũ, tum semen, tum agrũ. Et vtroque loquẽdi modo Matthæus hic vsus est: nã priùs dixit de semine, quod seminatũ est in corde: modò dicit de homine, qui seminatus est velut locus secus viam. *Qui autem super petrosa seminatus est: hic est qui verbum audit, & cõtinuo cum gaudio accipit illud. Non habet autem in se radicem. sed est temporalis. Facta autem tribulatione & persecutione propter verbum, continuo scandalizatur.* Euãgelicũ verbũ cum gaudio à multis suscipitur (dum non solis verbis, sed interno affectu credunt, sperãt, diligunt, incipiuntq; operari) ad similitudinem seminis iacti in terram modicam super fundum saxeum: sed in prosecutione deficit, ex eo quòd non habet radicem obstãte fundo petræ. Quãta differentia est inter trãquillitatem & perturbationẽ, inter pacemq; & bellum, tanta est differentia inter semen radicatum & absque radice: teste domino, explicante quod facta tribulatione & persecutione propter euangelicum verbum, continuò nõ post multas toleratas persecutiones scandalizatur. Qui igitur euãgelicam vitam à prompto animo inchoant, sed nõ vsque ad vltima spei, timoris, tristitiæ, delectationis amorisq; verbũ euangelicũ eos penetrauit, in saxeo corde modicam terram habẽt: hoc est, qui verbis, cogitationibus ac affectibus bonis in trãquillitate animi, corporis, famæ ac rerum vigent: sed quum ad facta infamiæ, ignominiæ, damni rerum aut cruciatus venitur, relinquunt euãgelica facta, profitentur non fuisse radicatum euangelicum verbum in timore respectu factorum imminentium, in tristitia re-

spectu

ſpectu præſentiũ factorum:& ſic de aliis.Cor nanque eorũ relatum ad damna,velut fundus terræ ſaxeus durũ ſemper fuit:& propterea aruit inchoata herba. propterea temporales dicũtur, vtpote ſolo tempore tranquillo durante. *Qui autem ſeminatus eſt in ſpinis,hic eſt qui verbum dei audit,& ſolicitudo ſeculi iſtius,& fallacia diuitiarum ſuffocat verbum:& ſine fructu efficitur.Qui vero in terram bonam ſeminatus eſt,hic eſt qui audit verbum,& intelligit,& fructum affert:& facit aliud quidem centeſimũ.* pro,centum: *aliud autẽ ſexageſimum* pro,ſexaginta:*aliud vero triceſimum.* pro,triginta.

Aliam parabolam propoſuit illis dicens. Prima parabola,euangelici verbi fructificationem,& nõ fructificationem ex parte diuerſorum auditorum tractauit:iſta verò mixtionẽ electorum & reproborum vſque ad conſummationem mundi tractat. *Simile factum eſt regnum cælorum homini,qui ſeminauit bonum ſemen in agro ſuo.*Regnum cælorum pro præſenti eccleſia hîc poni: teſtatur dominus ſubdens declarando hanc parabolã:colligẽt de regno eius omnia ſcandala. *Quum autem dormirent homines, venit inimicus eius.* Non dicit cuſtodes.Si enim dixiſſet cuſtodes,intelligeremus negligentiam cuſtodum accuſari.ſed dicit homines:vt inculpabiles intelligamus naturali ſomno occupatos.Deſcribũtur ſiquidem dormientes homines quo ad parabolam,vt inſciis hominibus deſcribãtur ſata zizania:ſi vidiſſent enĩ,prohibuiſſent.Quo ad ſenſum verò parabolæ,vt inculpabiles ſignificẽtur prælati,curſum humanæ vitæ peragentes:modò vigilãdo, modò dormiendo,humano more temporum actiones diſpẽſando: nam & apoſtolorum tempore,imò ipſo Ieſu præſente ſata ſunt zizania Iudæ proditoris & Simonis Magi,&c. *Et ſuper ſeminauit zizania.*Bonum eſt naturaliter prius malo:nec malum aliter inueniri poteſt,quàm ſuperueniens bono:nam ſi malum fingatur integrum,deſtruit ſeipſum. *In medio tritici.* Non ſufficit diabolo ſuperapponere malũ bono:ſed ſatagit, vt optimis quibuſque miſceat illud. *Et abiit.* Non ſatio zizaniorum deſcribitur latens dormientes:ſed ſator occultans ſeipſum recedẽdo,ne cognoſcatur author mali.Studium diabolicum ſignificatur quo occultare nititur,quòd ab ipſo(qui hoſtis noſter eſt) proueniũt vtilia ac delectabilia contra diuina præcepta. *Quum autem creuiſſet herba,& fructum feciſſet,tunc apparuerunt zizania.Accedentes autem ſerui patrisfamilias,dixerũt ei: Domine,nõnne bonum ſemen ſeminaſti in agro tuo?vnde ergo habet zizania?* Homines deum timẽtes miniſtri iuſtitiæ conſulentes diuinam voluntatem introducuntur:

cuntur: ad explicandum tum pium eorum affectum, piam bonorum velleitatem ad extirpationem iniquorum: tum pium desiderium ad sciendū vnde in mundo homines mali inter bonos.

Et ait illis: inimicus homo hoc fecit. Serui autem dixerunt ei: vis imus & colligimus. pro, vis igitur abeamus & colligamus, *ea. Et ait, nō?* Diffinitio est diuinæ prouidentiæ, non esse colligenda zizania.

Ne forte. pro, nequando, *colligentes zizania, eradicetis simul cum eis & triticum*. Non dubitantis est, sed prædicentis euentū præter intētionem ipsorum. Nouit enim ipse paterfamiliâs deus, ꝙ si homines colligerent zizania, simul cum zizaniis pręter colligentium intentionem eradicarent & triticum. *Sinite vtraque crescere vsque ad messem*. Præcipit permitti vt zizania crescant cum tritico vsque ad consummationem seculi. Aduerte hîc, ꝙ quia Iesus declarādo hāc parabolam, expresse dicit per zizania significari filios nequam, & per bonum semen filios regni: ideo secundum literalem sensum ad nullā iniquitatis seu malitię speciem arctandus est textus iste. Textus nō pręcipit maleficos, aut homicidas, aut hęreticos, aut quoscūq; alios in specie malos tolerādos: sed præcipit in genere, quòd ex hoc quòd homines sunt mali, non euellantur de hac vita: nam esse filios nequam seu mali, nullam speciem iniquitatis sibi vendicat. Et hoc diuinū præceptum est sanctissimū: & necessariò adimplendum esse cōstat. Cum hoc autem constat stare, quòd relinquitur curę ministrorū iustitiæ, euellere de hac vita in tali & specie criminis inuolutos: puta maleficos, homicidas, & alios huiusmodi. Ex hoc enim quòd prohibetur studium ad genus malorum extirpandum, nō sequitur prohiberi studium ad extirpandum parricidas seu maleficos. alia siquidem est ratio extirpandi malos omnes: & alia ratio extirpari quasdam certas species malorum. Primum prohibendo, nulli fit iniuria: secundum, si prohiberetur, diuinum violaretur ius: quo scriptum est, maleficos nō patieris viuere super terram: & breuiter omni iura humana confunderentur. *Et in tempore messis dicam messoribus: colligite primum zizania*. Non dicit, comburite prius zizania, & deinde cōgregate triticum. prior enim retributio bonorum, quàm punitio malorum est: dicente prius rege, Venite benedicti patris mei, quàm, Ite maledicti in ignem æternū. Sed dicit, colligite primùm: hoc est, separate primùm, malos à bonis. *Et alligate ea in fasciculos ad comburendum*. Secundum diuersitatem iniquitatum diuersi fient fasciculi similium in crimine. *Triticum autem congregate in horreum meum*.

Aliam

Aliam parabolam proposuit eis, dicens. Tertia hæc parabola de semine vim magnam euangelij tractat. In prima parabola semen est verbum regni: in secunda, semen sunt filij regni: in hac tertia semen est rursus verbum regni. *Simile est regnum cælorum grano sinapis: quod accipiens homo seminauit in agro suo.* Regnũ cælorum pro præsentis tẽporis ecclesia sumitur hîc. *Quod minimũ quidem est omnibus seminibus.* pro, omnium seminum: *quum autem creuerit, maius est omnibus holeribus.* pro, maximum est holerum. *& fit arbor: ita vt volucres cæli veniant, & habitẽt in ramis eius.* Principiorum conditio est, parua esse secũdum quantitatem, magna autẽ secundum virtutem. Et ideo granum sinapis secundum vtrũque laudatur: quia secundum quantitatem minimum, secundum virtutem maximum monstratur. ¶ Verùm quum dicitur semẽ sinapis minimum omnium seminum, putat Albertus Magnus intelligendum non quantitate (quoniã minus illo apparet ad sensum tam semen papaueris, quàm semen rutæ) sed proportione. Semẽ enim sinapis, quanuis in sua quãtitate sit maius semine rutę, est tamen minus illo secundum proportionem: hoc est, relatum ad producendum. Ita quòd referendo vtrũque semen ad ea quę ꝓducũtur, inuenitur minus semen sinapis: quia inuenitur arbor ex tam paruo semine, excedens proportionaliter rutæ fruticem: & sic de similib⁹ dicito. ¶ Dubito ego ex diuersa cõditione regionum cõtingere, ꝙ semen sinapis alicubi sit maius, alicubi min⁹: sed simpliciter & absolutè esse minimũ omnium seminum etiã quantitate. Comparaui siquidem semina hęc in Italia, nec apparet vniformitas. ¶ Sensus parabolæ est. Granum sinapis euãgelium est, annuncians minima: scilicet Iesum crucifixũ. Nihil minus, nihil abiectius hoc dogmate est: sed idem maximè virtutis in vegetatione ecclesię, velut arboris inter holera apparet: ita ꝙ aues cæli, homines cælestis desiderij, cælestis mentis, in iis quæ ecclesiæ sunt habitant. Homo seminãs, Iesus est: qui accepit à patre euangelicam doctrinam, & seminauit in agro nõ alieno, sed suo. mundus siquidem eius est: nam in propria venit. *Aliam parabolam locutus est eis.* Congruo ordine tribus parabolis de semine adiungitur parabola fermenti: quod seminis naturę propinquissimum est. *Simile est regnum cælorum.* Quod præsens ecclesia in suis initiis est. *Fermento.* Pusillus grex Christi est, virtutem habens fermentandi totum mundum. vt enim fermentũ, spiritus natura penetrans maturam sapidámque reddit appositam farinam: sic Christi discipuli prima regni cælorum mẽbra, spiritu pene-

ritu penetrarunt corda hominum, crudaque ac acerba ad maturitatem ac saporem cælestis vitæ promouerunt. *Quod acceptum mulier.* Infirmus sexus impotentiam secularẽ notat ecclesiæ primitiuæ. *Abscondit.* Vilitas, paupertas abiectúsque status discipulorum Christi abscõdebat cæleste in illis regnum. *In farinæ.* Materia fermentabilis pro electis ponitur. *Satu.* Mensuræ nomen satum est, commensurationem fermenti ad fermentandam farinam mõstrans. *Tribus.* Hoc est vniuersis: perfectionis enim numerus trinarius est. Sicut superius omnes electos cõprehendit tribus fructibus, trigesimo, sexagesimo, & cẽtesimo. Et vere electi omnes aut sunt in statu incipiẽtium, aut proficientiũ, aut perfectorum. *Donec fermentatum est totum.* Ecce quandiu durat absconsio fermenti. nam fermentato toto, apparet clarè virtus fermenti in toto: & conuerso mundo ad fidem Christi apparet clarè virtus discipulorum Christi in salute mundi. *Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis.* Non dicit tãtũ, in parabolis, sed sine parabolis: significãs comitari parabolas doctrinã. *Vt impleretur quod dictũ est per prophetam, dicẽtem, Aperiam in parabolis os meum: eructabo abscõdita à constitutione mundi.* Trãsumptiue Matthæus traxit verbũ propheticum ex psalmo septuagesimo octauo. nam ad literam textus ille loquitur de similitudinibus gestorum: sed euangelista mystico vtens sensu, applicat ad similitudines metaphoricas. vtræque enim conueniunt in cõmuni ratione parabolæ seu similitudinarij sermonis. *Tunc dimissis turbis venit in domum, & accesserunt ad eum discipuli eius, dicentes: edissere nobis parabolã zizaniorum agri. Qui respondens ait illis, Qui seminat bonum semen, est filius hominis. Ager autem est mundus. Bonum verò semen, ij sunt filij regni. zizania autem filij sunt nequam.* pro, mali, & est genitiuus. *inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus. Messis verò consummatio seculi est. messores autem angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania & igni comburuntur sic erit in consummatione seculi. Mittet ergo filius hominis angelos suos, & colligẽt de regno eius omnia scãdala, & eos qui faciunt iniquitatem: & mittent eos in caminũ ignis. ibi erit fletus & stridor dentiũ. Tunc iusti fulgebũt sicut sol in regno patris eorum. Qui habet aures audiendi audiat.* Hinc apparet per bonum semen solos electos, & per zizania solos reprobos significari: quoniam hi describuntur damnari, illi autem fulgẽtes sicut sol. Reliqua superius sunt exposita. *Iterum simile est regnum cælorum.* Quatuor parabolas dixerat turbis: & quatuor alias parabolas

bolas dicit domi discipulis. *Thesauro abscondito in agro.* In quatuor antedictis parabolis regnum cælorũ quo ad sua initia descriptum est in semine & fermento,& corã omnibus:in sequẽtibus verò quatuor regnum cælorum describitur in statu prouecto coram discipulis.& propterea describuntur studiosi ad ea quæ perfectionis sunt, in omnibus quatuor. Rursus in priorib⁹ parabolis regnum cælorum tractatum est ex ea parte, qua vim habet effectiuã,tanquã semẽ seu fermentum: modò in his duabus tractatur ex ea parte,qua vim habet finis, qua est desiderabile. & propterea assimilatur thesauro ac margaritæ . Vnde in prioribus electi significati sunt per fructus cõsequentes:in istis autẽ per rationalem conatum inquisitionẽ &c. ¶ Appellatione itaque regni cælorum,euangelica vita intelligitur: iuxta illud Apostoli ad Romanos decimoquarto . Regnum dei nõ est esca & potus,sed iustitia & pax & gaudiũ in spiritusancto.euãgelica itaque seu cælestis vita vel perfectio,similis est thesauro abscõdito in agro : hoc est possibili haberi ac possideri ab inuentore, magno tamen inueniente precio. huiusmodi enim possibilitatẽ circunloquitur per esse absconditum in alieno agro. *Quem qui inuenit homo abscondit: & præ gaudio illius vadit, & vendit vniuersa, quæ habet.* Quantitatem thesauri longe immo incomparabiliter maiorem vniuersis,quæ habet inuentor,describit:ponendo gaudiũ thesauri esse causam vendendi vniuersa, quæ habet. *Et emit agrum illum.* vt agro existente suo,thesaurus in proprio agro existens sit suus.in alieno enim inuentus diuidebatur inter inuentorem & dominum agri.Vendere vniuersa habita ad emẽdum euangelicam vitam, est proprias abiicere voluntates ac passiones propter integritatẽ vitæ assequendam:sed vendere vniuersa habita ad emendum euangelicam perfectionẽ, est relinquere non solũ passiones, sed impedimenta quæque perfectionis . Et hoc secundum literali sensui quadrat:cõsiderando, ꝙ ad discipulos parabolas has dirigit,quos ad perfectiorẽ vitã vocauit:& ꝙ tantam perfectionem exigit , vt non solũ vẽdant, sed ex gaudio thesauri cælestis vendant vniuersa temporalia. Ager in quo abscondita est euangelica perfectio , ecclesiasticum est studium : continens in intimis cælestis vitæ perfectionem,conuersationem in cælis. *Iterum simile est regnum cælorum homini negociatori quærenti bonas margaritas.* Non suffecit optimo magistro prouocare discipulos ad perfectionis studium ex thesauro quasi casu inuento(hoc est diuinitus monstrato) sed

vigiles

vigiles docet eos esse ac solicitos ad quærendum vt inueniant. Ita ꝙ præcedente parabola preciositatem perfectionis & studium assequendi oblatam perfectionem descripsit: in hac verò addit studium quęrendi margaritam. Et sicut per thesaurũ perfectio euangelica, ita per margaritam (quæ pars solet esse thesauri) vna aliqua perfectionis species significatur: puta exercere se in vita actiua, vel contemplatiua. & rursus curá gerere ægrotũ, vel alij operi misericordiæ vacare. rursus prædicationis, vel lectionis officio incũbẽdo prodesse. & sic de aliis. Hæ enim sunt margaritæ bonæ, quas quærunt negotiatores cælestes.

Inuenta autem vna preciosa margarita, abiit: & vendidit omnia, quæ habuit, & emit eam. Nemo enim omnibus potest vacare preciosis studiis: sed vnum studium preciosum cõgruit vni & aliud alij. Pro quacunque tamen perfectionis specie adipiscenda sibi commensurata (ad quam emendam sufficiunt opes propriæ) vẽdit cælestis negociator omnia sua & emit eam: tanto chariorẽ illam habens, quanto nihil sibi reliquit propter illam habendã.

Iterum simile est regnum cælorum. Postquàm duabus parabolis dupliciter inueniri in regno cælorum studium perfectionis descripsit (scilicet vel tanquam oblatum prosequendo, vel more negociatoris inquirendo) quia in vtraque ad proprium bonum singularis hominis tenditur, supererat vt ad aliorum bonũ officia perfectorum describerentur. & hoc fit his reliquis duabus parabolis. *Sagenæ missæ in mare & ex omni genere piscium congreganti.* Superfluit piscium. Duo in hac parabola significantur. Alterum est officium ecclesiæ in suis prædicatoribus, quod assimilatur sagenæ quantum ad congregationem tam bonorum quàm malorum. Alterũ est officium discernendi bonos à malis, quod est officium Christi per eius angelos exercendũ. Et hoc est ad quod terminatur sagenæ congregatio. *Quam quũ impleta esset educentes & secus littus sedentes.* Legendum est. educentes in littus & sedentes, *elegerunt bonos in vasa.* pro, collegerunt bona in vasa, *malos* pro, mala, *autem foras miserunt. Sic erit in consummatione seculi. Exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum: & mittẽt eos in caminũ ignis. Ibi erit fletus & stridor dẽtiũ.* Aduerte hic diuersos ecclesiæ status à domino Iesu describi. In prioribus enim parabolis regnũ cælorũ semini assimilatũ (hoc est ecclesia in suis principiis cõstituta) malos habuit cũ bonis: tũ ex indispositiõe auditorũ, tũ ex superseminatis à diabolo zizaniis: in hac aũt parabola, quãdo ecclesia iã prouecta est, malos

habet mixtos bonis,tanquam captos simul cum bonis: hoc est inuoluntarios,& coactos se profiteri Christianos.Innumerabilis est multitudo hominũ,qui baptismo in infantia,aut timore suscepto,tanquã captos se retinẽt Christianos:qui si essent omnino liberi etiam quo ad famam, honorem &c.non expectarẽt exituros angelos ad separandũ eos à iustis,sed à sagena exirẽt. Verùm dominus sagenam præuidit congregaturam captos bonos & malos. ¶ Si miraris aut putas nõ decere ecclesiam exercere sagenæ officium,quia voluntarij soli in ecclesia esse deberent : considera captos esse non solos malos,sed etiam bonos. melius est autẽ quosdã electos sic saluare cum admixtione malorum,quàm nullum capere:quũ omnia quæ in mundo fiunt, fiant propter electos,quibus omnia cooperantur in bonũ. Multitudo igitur electorum qui tanquam capti ad ecclesiam congregati inueniuntur, laudabilem reddit sagenam ecclesiasticã capientem bonos & malos. *Intellexistis.* Legendum est. *Dicit illis Iesus,intellexistis hæc omnia? Dicunt ei etiam.* deest. domine. *Ait illis, Ideo omnis scriba doctus in regno* pro,ad regnum,*cælorũ,similis est homini patrifamiliàs.* Quarta ad discipulos parabola, definitiua est scientiæ ac sufficiẽtiæ requisitæ ad doctores ecclesiasticos.Paterfamiliàs plene prudẽs describitur , qui seruauit vetera non solùm vsque ad noua,sed etiam in tãta copia,vt simul cum nouis habeat vetera . Scriba autem doctus ad hoc cælorũ regnum similis tali patrifamiliàs definitur : non solũ ad significandum ꝙ debet plene thesaurizasse opportuna ad pascendũ Christi familiã,sed ad definiendum in specie, quòd debet scire nouum & vetus testamentum. ideo enim attulit parabolã explicantem in patrisfamiliàs thesauro recondita noua simul, & vetera *Qui profert de thesauro suo noua & vetera.* Nõ dicit qui habet,aut qui potest proferre,sed qui profert: quia si non profert, perinde est ac si non esset doctor apud cælorum regnum: in quo non habitibus,sed actibus meremur. *Et factum est quum consummasset Iesus parabolas istas,transit inde. Et veniens in patriã suam.* hoc est in Nasareth.*docebat eos in synagogis.* pro,synagoga, *eorum:ita vt mirarentur* pro,stuperent,*& dicerẽt, vnde huic sapiẽtia hæc & virtutes? nõne hic est fabri filius ? nõne mater eius dicitur Maria: & fratres eius, Iacobus & Ioseph.* pro,& Ioses,*Simõ & Iudas? & sorores eius nõne omnes apud nos sunt? vnde ergo huic omnia ista.* Admiratio conciuium testificatio est , quòd Iesus non vacauerit literis,nõ studuerit scientiis acquirendis. mirãtur enim

non

non solũ de virtutibus miraculorum, sed de sapientia. ❡ Faber genericum nomen est, nullam determinans artem in specie. nã faber ærarius, lignarius, ferrarius, & muri dicitur. vnde incertũ restat, qua fabri specie faber fuerit Ioseph. ❡ Fratres secũdum scripturæ morem consanguinei appellantur. *Et scandalizabantur in eo.* Vere donum dei est credere, nec datum omnibus. Conciues vident cum aliis in Iesu sapientiam & miracula, & testantur non humanitus acquisita: conferuntque cum vilitate artis, fratrum ac sororum, & vnde incitari deberent ad diuinã credendum virtutem inde scandalizantur, offendiculum fit illis quod occasio deberet esse salutis. *Iesus autem dixit eis, Non est propheta sine honore nisi in patria sua & in domo sua.* Mansueta responsio non refert iniuriam iniuriæ, sed communem conditionẽ prophetarum cum patriis suis ad memoriam reuocat, vt vel sic resipiscant. Ratio quare nõ honoratur propheta in sua patria est, quia morale est animis subiectis passionibus minus libenter præferre sibiipsis pares vel inferiores: conciuilitas aũt repræsentat conciues velut pares aut viliores. & cõmuniter homines (paucis virtute præditis exceptis) aguntur passionibus: & propterea renuunt honore præferre sibi prophetam conciuem aut domesticum. *Et non fecit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorũ.* Indignitas exprimitur conciuiũ ad suscipiẽda miracula. Lege euangelium, & inuenies fidem indigentium miraculorum ope concurrere ad miracula. Et propterea incredulitas, contraria dispositio assignatur ad susceptionem miraculorum multorum. paucorum enim fides pauca meruit miracula: communisque incredulitas indignos reddidit multitudine miraculorum.

CAPVT XIIII.

IN *illo tempore.* Post multa à Christo patrata miracula, post concursus turbarum ad Christi doctrinam. Tempus nanque hoc auditæ famæ fuit post decollationem Ioannis: vt Herodis verba clarè testantur. Constat autem Ioannem decollatũ fuisse prope festum paschale, quo satiauit dominis quinque milia hominum ex quinque panibus: inter quod & baptisma Christi à Ioanne plus quam biennium fluxit, vt adiuncto Ioannis euangelio patet, supputando numerum solennitatum paschalium, quarum Ioannes meminit, quæ super Ioannẽ clarius aperientur. *Audiuit Herodes Tetrarcha.* Ad differentiam He-

rodis regis patris istius, cuius superius meminerat describendo tempus natiuitatis Christi. Ille fuit rex ac pater Archelai & Herodis istius: qui Tetrarcha & nõ rex dicitur & erat: quia sine regio titulo princeps erat partis regni patris sui. Et iste est qui postea illusum Iesum veste splendida, remisit ad Pilatum. *Famam Iesu, & ait pueris suis.* Nomen est non ætatis, sed cõditionis: hoc est seruis suis. *Hic est Ioannes Baptista ipse surrexit a mortuis.* Putauit Herodes animam Ioannis Baptistę introisse in Iesum. hũc enim ingressum appellat resurgere à mortuis: non corporis eiusdem resumptione, sed quòd denuò spiritus Ioannis ad hanc vitam venerit in alio corpore. Et propterea dicit hic Ioannes: non secundum corpus, sed secundum spiritum: à principali parte, scilicet spiritu, denominans totum, scilicet Ioannem. *Et ideo virtutes operantur in eo.* Ioannes Baptista antequam decollaretur, nullum miraculũ fecerat: vt dicitur Ioannis vndecimo: post decollationem autem existimatus quod redierit ad vitam, creditur maioris esse virtutis: tanquam attulerit ex alia vita, & ex prioribus meritis virtutem faciendi miracula quam prius non habuerit. *Herodes enim.* Incidenter euangelista inserit mortem Ioannis: *Tenuit Ioannem, & alligauit eum: & posuit in carcerem propter Herodiadem vxorem.* Deest. *Philippi fratris sui. Dicebat enim illi Ioannes, Non licet tibi habere eam.* Vera causa, sed non sola: testatur enim Iosephus, quod propter multum populi concursum ad Ioannem, Herodes addixit Ioannem carceri. ¶ Dubium est apud nos huius Herodiadis genus: tradente Iosepho quòd fuit filia Aristoboli fratris Archelai, Herodis & Philippi: testãte autem Hieronymo secundum veterem historiam fuisse filiam regis Aretæ. Iosephus certus est author, vetus historia incerta: præter hoc quòd repudiata ab Herode, filia fuit regis Aretæ. Rursus Iosephus dicit hanc Herodiadem vxorem fuisse nõ Philippi, sed alterius Herodis, fratris quoq; Herodis Tetrarchę, sed ex alia matre. Vnde binomin⁹ videtur fuisse ille alter Herodes, vel vocabatur composito nomine Herodes Philippus, vel Philippus Herodes. *Et volens illum occidere, timuit populum, quia sicut prophetam eum habebant.* Hinc apparet voluntas Herodis ad necem Ioannis, absque impulsu Herodiadis subsecuto. *Die autẽ natalis.* pro, quũ autem agerẽtur natalitia. *Herodis saltauit filia Herodiadis in medio.* Ad differentiã alterius vxoris aut concubinę Herodis, explicatur ꝙ erat filia ipsius Herodiadis. *Et placuit Herodi. Vnde cũ iuramẽto pollicitus est ei dare quodcunque postulasset ab eo.*

At

At illa præmonita à matre sua, da mihi, inquit, hic in disco caput Ioannis Baptistæ. Audita tanta talique Regis promissione, concurrit puella ad matrem consulendo quid peteret: & sic præmonita à matre sua dixit regi, da &c. *Et contristatus est Rex.* Regem vocat quantum ad potestatem non quantum ad titulum. Optimè pinxit contristatum non Herodem (qui affectabat occidere Ioannem) sed regem: quia exteriori signo officiũ contristati regis egit. *Propter iusiurandum autem, & propter eos qui pariter recumbebant, iussit dari.* Considera verba domini Iesu de Herode (quòd scilicet appellauit eum vulpem) & intelliges hæc omnia fuisse simulationes. Moustrat Herodes se inuitum coactũ à religionis vinculo, & à reuerētia conuiuarum, tãquam etiam ipsis testibus fieret iniuria, si non seruaret promissa: vt sic populus audiens ꝙ inuitus occidisset Ioannem, minus ægrè ferat Ioannis necem, & ferè excusatum habeat Herodē. *Misitque, & decollauit Ioannem in carcere. Et allatum est caput eius in disco: & datum est puellæ: & illa attulit matri suæ. Et accedentes discipuli eius, tulerunt corpus eius, & sepelierunt illud: & venientes nunciauerunt Iesu.* Ecce Ioannis discipuli, iuncti significantur Iesu: dum veniunt ad Iesum nunciãtes gesta circa Ioannem. *Quod cum audisset Iesus.* Non erat opus vt auditu disceret mortē Ioãnis, qui omnia nouerat: sed hominem verum seipsum exercens, non mouetur antequam audiat gesta.

Secessit inde in nauicula. pro, naui, *in locum desertum seorsum.* Secedendo docet non esse imperfectionis cedere furori principum, subtrahere seipsos materiam saniendi. Et simul attestatur, quòd non solùm propter Herodiadem, sed propter concursum populi occiderat Ioannem Herodes. nam si communis causa Iesu & Ioanni non fuisset, non secessisset Iesus audita Ioãnis morte. Causa autē Herodiadis propria erat Ioanni: sed causa concursus populi, cōmunis erat Iesu & Ioanni. Et tanto magis incitabat Herodem cōtra Iesum, quanto multitudo miraculorum maiorem prouocabat concursum. *Et quum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de ciuitatibus. Et exiens de solitudine deserti, vidit turbam multam: & misertus est eis, & curauit languidos eorum. Vespere autem facto accesserunt ad eum discipuli eius, dicentes, desertus est locus, & hora iam præteriit: dimitte turbas, vt euntes in castella emant sibi escas. Iesus autem dixit eis. Non habent necesse ire: date illis vos manducare. Responderunt ei, Non habemus hic nisi quinque panes, & duos pisces. Qui ait eis, Afferte mihi illos huc.* Omittit Matthæus locum montanum & interrogationē Philippi, & cætera, quæ Ioannes

 explicat.

explicat. *Et quum iussisset turbam.* pro, turbas, *discumbere super fœnum, acceptis quinque panibus & duobus piscibus aspiciens in cælum.* Vt exterioribus actibus testaretur se omnia à deo habere & recognoscere: & simul intuentium animos ad deum prouocaret. *Benedixit & fregit, & dedit discipulis panes: discipuli autem dederunt turbis. & manducauerunt omnes, & saturati sunt, & tulerunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos.* Ne putes phantasma fuisse, testes sunt reliquiæ. *Manducantium autem fuit numerus quinque milia.* Deest, fere. Legendum est, *Fere quinque milia virorum: exceptis mulieribus & paruulis. Et statim compulit Iesus discipulos ascendere in nauiculam.* Inuiti enim à Iesu recedebant.

Et præcedere eum trans fretum donec dimitteret turbas. Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare. Vespere autem facto solus erat ibi. Nauicula autem. Deest, iam, *in medio mari iactabatur fluctibus. Erat enim contrarius ventus. Quarta autem vigilia noctu venit,* pro, abiit, *ad eos ambulans super mare. Et videntes eum.* Deest, discipuli, *super mare ambulantem.* Non solùm viderunt Iesum super mare, sed ambulantem super mare, quanuis fluctuosum.

Turbati sunt, dicentes, quia phantasma est: & præ timore clamauerunt. Laborant remigando contra ventum discipuli, & non timent: sed vbi phantasma hominis ambulare super mare prope se nocturno tempore vident, timuerunt, ita vt clamore vocis confuso magnitudinem timoris exprimerent. *Statimque Iesus loquutus est eis.* Vt quem visu non cognoscebant, auditu solitæ vocis discernerent. *Dicens, habete fiduciam, ego sum.* hoc est, ego magister vester quem solita hæc vox præ se fert sum, & non sum phantasma. *Nolite timere. Respondens autem Petrus dixit.* Vniuersam non timendi, sed confidendi rationem assignauerat Iesus, quia ego sum. & propterea Petrus nihil dubitãs de potentia Iesu, sed adhuc non plene certus an ille loquens cum eis esset Iesus, certificari quærit de hoc. Et ideo respondendo verbis Iesu, petit certificari, dicendo, *Domine si tu es.* Nisi crederet illum esse Iesum nõ diceret, domine: & nisi certificari quæreret an ille sit Iesus, non dicet, si tu es. Credulitas itaque in Petro erat, sed nõ certitudo, quòd ille ambulãs super aquas esset Iesus. Quærebat autem certificari tactu corporeo, aut propinquitate tanta, vt clare videre posset faciem, manus, vestes, & reliquum corpus solito more quo quotidie cum eo cõuersabatur. sic enim totaliter exclusa fuisset omnis suspitio quòd esset phantasma. Verum quum ista approximatio dupliciter fieri potuisset (vel ipso Iesu

veniente

veniente ad Petrum qui erat in naui, vel Petro eunte ad Iesum) nō ausus fuit Petrus petere, Domine si tu es veni ad me: tum ob solitam reuerentiam: tum fortè quia viderat Iesus nolentem venire ad ipsos, vt Marcus refert. Sed rogauit vt ipse Petrus iret ad Iesum. ¶ Nec petēdo hoc nouum miraculum tētat Petrus deū: quoniam licita erat illa tunc in Petro incertitudo illius indiuidui (quum Satanas quandoque transformet se in angelum lucis) & nullo reuerentiori modo excludenda occurrit quàm humiliter petere, vt accumulatione miraculi certitudinem efficeret quòd ipse esset. *Iube me venire ad te super aquas. At ipse ait. veni. Et descendens Petrus de nauicula, ambulabat super aquam.* pro, aquas, *vt veniret ad Iesum.* In nullo dubitat Petrus de potētia Iesu: dum confitetur quòd si ipse est, solo iussu potest ipsum facere ambulare super aquas. ¶ Sed considerandus superest sensus huius petitionis. Non enim intendit petere sola iussionis verba: quia per hoc nihil peteret discretiuum inter phantasma & Iesum: iussionis nanque proferre poterat etiam phantasma, sed intendit petere efficaciam veniendi super aquas solo iussu. Sed quo opere, quo effectu mediante efficacia ista habenda, & cognoscenda erat à Petro, habitaque & cognita fuit à Petro, scrutandum est. Petrus enim certificari quærens de persona Iesu, nec petebat (vt dictum est) sola verba iubentis veni: nec temere audito veni descendit de naui ad aquas, sed certificatus de eo quòd ambulaturus esset super aquas. Quærimus ergo vltra verba iussionis veni, effectum est certificans Petrum quòd ambulaturus esset super aquas. Oportuit autem concurrere ad hoc opus tria. Primum ex parte Iesu iussionem diuinam, qua dixit & facta sunt omnia. Et hæc clarè in euangelij textu habetur: tum Petro petente iube: tum Iesu iubente veni. Secundum ex parte animi Petri: scilicet securitas veniendi. Et hæc etiam in euangelio inuenitur: dum timens Petrus cœpit mergi, & audiuit, modicæ fidei quare dubitasti? Hinc enim apparet, quòd iubente Iesu Pero veni, effecta est in animo Petri tanta fides, vt non dubitaret se tutum iturum ad Iesum super aquas. Tertium ex parte corporum: quod dupliciter potuisset fieri, vel ex parte maris solidando ipsum mare, vt tanquam terra solida fieret: sicut in mari rubro transeuntibus filiis Israel aquæ erant pro muro à dextris & à sinistris. Sed mare non fuisse redditum solidum in hac ambulatione euāgelium testatur: describens mare fluctuosum ex vento, qui ambulante Petro erat validus, & non cessasse quousque

Iesus

Iesus ingressus est nauiculam. Vel suspendẽdo graue corpus Petri à grauitãdo super aquas. Et effectum hunc fuisse, ex re gesta infertur. Ex eo enim ꝙ constat Petrum ambulasse super aquas, & aquas non fuisse solidatas, restat quòd corpus Petri nõ grauitabat super aquas. Si nanque naturalis suæ grauitatis actum exercuisset, fuisset mersum. ¶ Et bene intellige quòd non dicimus corpus Petri non fuisse graue: sed dicimus illud graue non grauitasse tunc ex diuinæ iussione virtutis, suspẽdentis graue à grauitatione: sicut suspendit ignem ab actione sua ne læderet tres pueros in fornace. Vnde Petrus audito iussu Iesu, veni, non sensit corpus suum mutatũ de graui in leue: sed tanta est in animo eius diffusa fides atque securitas, vt tutissimũ se sciret ambulaturum super aquas. Ita ꝙ solum securitatis donum in animo Petri, medium fuit ad excludendam temeritatem à Petro, vt auderet egredi nauem ad ambulandum super aquas: quia in euãgelio hæc securitas hæc fides sola describitur conseruans ambulationem Petri super aquas. Tãdiu siquidem scribitur ambulasse super aquas, quousque nõ perdidit securitatem timẽdo, & fidem dubitando statim enim vt dubitauit & timuit, cœpit mergi. *Videns vero ventum validum.* commouentem vndam procellosam. *Timuit.* O Petre securus ambulas in præsenti super aquas fluctuantes, & futuram times à vento validiore procellam? Diuina dispensatione temperauit Iesus miraculum: vt experiretur Petrus sine diuinæ gratię assistentia proprium defectũ in vtendo diuinis donis. Non enim subtraxit Iesus tũc à Petro donum fidei infusæ, quia sine pœnitẽtia sunt dona dei, vt dicitur ad Romanos nono capite: sed subtraxit gratuitam assistentiam à Petri animo, quo ad hoc quod reliquit Petrum sibiipsi, quantum ad actum vtendi fide concessa: & Petrus considerans imminentem ex valido vento procellam, actualiter dubitare cœpit, & timore submersionem. *Et quum cœpisset mergi.* Sicut prius Petrus confisus est in Iesu, & postea ambulauit super aquas, ita prius perdidit in animo securitatis actum timendo, & postea cœpit mergi, vt intelligamus secundũ animæ merita assistere diuinam opem corpori. *Clamauit dicens, Domine saluum me fac. Et continuo Iesus extendens manum, apprehendit eum: & ait illi, modicæ fidei, quare dubitasti? Et quum ascendisset.* pro, ascendissent. Scilicet Iesus & Petrus. Certificat Iesus non solum Petrum, sed omnes, quòd non phantàsma, sed ipse eorum magister est. *In nauiculam, cessauit ventus. Qui nauicula erant, venerunt & adorauerunt eum, dicentes:*

Vere

Vere filius dei es. Profitentur, quòd non secundum opinionem, sed secundum veritatem est Messias. Circumloquuntur enim Messiam nuncupatione filij dei: sicut & Nathanael in principio quo venit ad Iesum, dixit: tu es filius dei. Ioannis. 1. Nesciens tunc trinitatis mysterium, quod Iesus postea manifestauit. *Et quum transfretassent, venerunt Genesar.* pro, Genesareth. Alij sunt Geraseni, qui etiam Gergeseni: de quibus superiùs capite. 8. alij Genesareni: de quibus hîc. *Et quum cognouissent eum viri loci illius, miserunt in vniuersam regionem illam: & obtulerunt ei omnes male habentes.* Consentaneum rationi est, quòd multi eorum interfuerint alibi prædicationi Christi, vltra notitiam ex fama. & propterea dicitur, quòd cognouerũt eum esse illum Iesum, prædicantem regnum dei & miracula facientem. *Et rogabant eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent.* Non intelligo legalem fimbriam in quatuor angulis pallij præceptam à lege, Numeri decimoquinto. Ne in fimbria legali fiduciam petentium miraculosam opem interpretemur: sed extremitatem quácunque vestimentorum Christi. confidebant enim non in legali fimbria communi omnibus Iudæis, sed in ipso Iesu Christo: & indignos se iudicantes tactu manus Iesu: rogant vt ad infimam patrem vestis eius tangendam admittantur. ¶ Et hunc sensum Euangelista præ se fert, apponendo vel: dum dicit, vel fimbriam. Describit enim petentes, quòd saltem extremitatem vestis tangerent: & non quòd illam particulam vestis in qua erat fimbria legalis, tangerent. Si enim hoc petissent, non dixissent vel fimbriam, tanquam minimam rem describens. *Et quicunque.* pro, quotcunque. *tetigerunt, salui facti sunt.* Poterat sine tactu vestis sanare: sed vt secundum fidem rogantium petentium tactum vestis, & ipse sanaret, & illi cognoscerent se sanari omnes, & soli tangentes curati sunt.

CAPVT XV.

TVnc accesserunt ad eum. pro, accedunt ad Iesum, *ab Hierosolymis.* Deest qui. Legendum est, Qui ab Hierosolymis. eminentiores aliis. *Scribæ & Pharisæi, dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum?* Non inquirendo, sed arguendo, non solùm discipulos, sed retorquendo in Iesum transgressionem inuehuntur. *Non enim lauant manus suas, quum panem manducant.* Vt Marcus supplet, non est quæstio de lotione manuum ex decentia hominibus solita, qua solent homines ante prandium & cœnam manus lauare:

nus lauare:sed de lotione manuum ex statuto seniorũ, quæ erat crebra: puta ꝙ ter aut quater eodem prandio lauabant manus. Quam etiã Matthæus tacitè insinuauit:dum arguentes non allegant turpitudinem immũditiæ, sed quia transgrediuntur traditiones seniorum. *Ipse autem respondens, ait illis:quare & vos.* Clauũ clauo retundit. Si Scribæ interrogassent causam,respondisset ad causam:sed vbi non quęrunt scire quare,sed criminantur,sed inuehuntur in magistrum innocẽtem,prætermissa causa quare discipuli non seruant illam traditionem:respondet directè ad criminationẽ, monstrando illis magnum ipsorum crimen in tanto studio circa traditiones seniorum. Mõstrat autem hoc, arguendo illos eodem modo,sed non eodem animo quo illi ipsum arguerunt. *Transgredimini mandatum dei propter traditionem vestram.* Magnitudo studij vestri circa traditiones vestras,tãta scilicet,ꝙ redũdat in trãsgresšionem præceptorũ dei:quare est, qua ratione excusari potest?Ac si apertè diceret:nõ ex zelo iustitiæ insurgitis ad arguẽdum,sed ex amore propriæ authoritatis: quũ mandata vestra pręponatis mãdatis dei.si vos amor iustitiæ plenioris moueret,studeretis primùm circa obseruationẽ diuinorum,& postea humanorum præceptorũ:sed vbi excãdescitis circa friuola humana,post habentes diuina mandata,apparet ꝙ propriæ amor authoritatis vos mouet. *Nam deus dixit.*pro,præcepit,*Honora patrem & matrem.*Exodi.20.*Et qui maledixerit patri vel matri,morte moriatur.*Leuit.20. *vos autem dicitis:quicunque dixerit patri vel matri,munus quodcunque est ex me,tibi proderit.* Sensus est:quicquid ego offero deo,quãuis tibi patri egenti nõ tribuã, proderit tibi. ¶ Ad euidẽtiam huius particulę aduerte,ꝙ aliud est loqui de religione & pietate,& aliud est loqui de vsu materiæ illius,quę nõ potest simul esse materia religionis & pietatis in casu necessariæ pietatis:nã si religio pietati cõparetur,cõstat religionem esse anteponendã pietati:quãto honor diuinus præferendus est cuicũque debito humano.Et in hoc fundamẽto nõ errabãt Pharisæi:immo hoc frequẽter Iesus docuit,dum patrem & matrẽ relinquendos propter deũ prædicauit.Si verò ad vsum materiæ in articulo necessariæ pietatis spectetur, inuenitur oppositum:scilicet,ꝙ materia necessaria pietati,non solùm pietati potiùs quàm religioni applicari debet : sed etiam si voto dedicata sit deo,debet in materiam pietatis transferri. Et hoc consurgit ex parte materię,quę in tali casu est effecta materia debita pietati. ¶ Declaro exẽplariter singula.Filius tenetur subuenire

nire patri indigēti: ac per hoc bona filij constituūtur debita necessariæ pietati. & propterea si filius est impotens ad vtrunq; simul: scilicet ad munus deo offerendum, & ad subueniendum patri, omittēdo est oblatio, & subueniēdum est patri: quia non est facienda oblatio deo de debitis, de necessariis ad pietatē. Et similiter, si filius vouisset illa bona deo, debet superueniente necessitate paterna, subuenire patri, & omittere executionē voti: quia materia illa ex eo ꝙ deuenit ad statum quo est necessaria patri, mutata est, & effecta est debita paternę pietati: ac ꝑ hoc sicut modò non posset voto obligari ita ex hoc desinit esse materia voti. Sicut abstinentia à concubitu habentis votū castitatis, & postea effecti coniugis desinit esse materia voti ex hoc ꝙ mutata est: & cōcubitus effectꝰ est materia iustitiæ qua tenetur reddere debitum coniugi. Pharisæi itaque errabant, nescientes aut nolētes discernere id quod religiōis est ab eo, quòd ex parte materiæ relatæ ad humanas necessitates cōsurgit. Et propterea docebant, vt filij dicerent parentibus, munus quodcūque ego obtulero deo omisso te proderit tibi: quia datur deo patri cōmuni, quia deus acceptat munus etiam pro te. ¶ Si non quiescit mēs tua lector, recole quòd ex hac eadem radice dominus Iesus dixit panes propositionis, nō voto promissos, sed iam oblatos duo, & facto oblationis sanctificatos, licitè transisse in vsus Dauidis & suorum: quia panes illi relati ad necessitatem Dauidis & suorum, effecti sunt habiles ad laicorum vsum. Horum autem & similium ratio est vna: scilicet, quod diuinæ ordo gratiæ superadiunctus est à deo, non ad destruendum, sed perficiendum naturę ordinem: ac per hoc necessitas seruandi sanctificationem appositam rebus, locis ac temporibus, non tollit necessarium naturæ vinculum, quo res & loca & tempora necessaria sunt vitę humanę. hinc enim fit, vt eueniente articulo necessitatis absq; prophanationis crimine, vtamur diuinis rebus, locis & temporibus. *Et non honorificabit patrē suum, aut matrem suā, & irritum fecistis mādatum dei propter traditionem vestram.* Hinc clarè apparet, quòd in pręcepto de parentum honore, non sola reuerentia, sed officia ac subsidia pręcipiuntur. Quod quantum ad subuentionem intellige tempore indigētiæ: quoniam naturaliter pater filiis thesaurizat, & non è conuerso. *Hypocritæ.* Hinc apparet, quòd non ex ignorantia errabant: sed quod sub specie religionis docebāt, quę in sacerdotū redundabant vtilitatem, quamuis impia essent secundum rem. *Bene prophetauit Esaias dicens*, capite 29. *Populus hic labiis*

tantum studium sit,ac si in ipsis timor cultúsq; dei sustētaretur, quòd studium debitum seruandis mādatis dei adhibeatur humanis: quod secundum veritatē facti est humana mādata diuinis preferre. hoc est enim colere deū docendo mandata hominum. Venerare igitur Lutherane ecclesiæ mandata, non vt diuina: sed secūdo loco, scilicet post diuina: quoniam sic oportet nos implere omnē iustitiam. *Et conuocatis ad se turbis*. pro, conuocata ad se turba, *dixit eis: Audite, & intelligite, non quod intrat in os coinquinat hominem: sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem*. Sēsus dictorum ex ratione dicendi hauriendus est. Ratio dicēdi in proposito est crebra manuū ablutio pro cibo præcepta à seniorib⁹. prę se fert autem tāta circa huiusmodi munditiam solicitudo, q̄ nisi sic mūdè sumatur cib⁹ inquinat hominē: alioquin vana esset tāta solicitudo munditię ad sumptionē cibi. Contra hoc directè tendunt verba Iesu, dicēdo quòd cibus intrans per os, nō est inquinatiuus moraliter hominis. Nō dicit appetitus ei⁹ quod intrat p os, sed quod intrat per os: quia appetitus culpabilis potest esse. Et breuiter nihil morale adiunctū cibo explicat, sed nudū cibum nudúmq; naturæ officiū, dicendo in genere, nō quod intrat per os. Per hoc enim excluditur obiectio de cibis vetitis à lege Moysi. nam & des illis quoque verū est, quod secundū substantiá qua intrant per os, nō coinquinát morali macula hominē sed ratione inobediētiæ adiunctę inquinabant hominē. *Tunc accedentes discipuli eius, dixerunt ei: Scis quia Pharisæi audito verbo hoc scādalizati sunt?* Tanquam impingētes in offendiculū pedis fuerunt audito hoc tuo verbo. cōmoti enī & turbati sunt in verbo tuo sicut impingētes in lapillū suppedaneū causantē casum: ita quod verbū tuum habuerunt pro offendiculo. *At ille respōdens, ait: Omnis plantatio quā nō plātauit pater meus cælestis, eradicabitur*. Discipuli curá habebát, ne Pharisæi qui cespitauerát ruerent: Iesus autē sciens illos non ex ignorátia, sed ex probo sensu scandalizari: respondet directè illorum nequitiæ, q̄ nō solùm scandalizari, sed etiá eradicari merentur, quia nō sunt plantæ cælestis patris. Plātatio nō plantata à patre cælesti est, quę spiritualis munditiæ (quæ cælestibus iungit) fructū non profert, sed carnalis, sed apparentis exteriùs, quales erāt Pharisęi isti. Vnde eradicāda describitur, vtpote nullatenus remāsura, quę in sola apparētia cōsistebat. Nec alieni à cælesti plātatione censendi sunt illi, de quibus dicitur, ego plantaui, Apollo rigauit: quoniá eosdem Paulus externi ministerij officio, & cælestis pater po-

testate

testate ad intima penetrante plantat. *Sinite illos.* Non sit vobis curæ scandalum illorum: quod ipsi acceperunt, nõ ego dedi. *Cæci sunt &c.* Superfluit, &c. priuati lumine veræ fidei, excæcante illos malitia eorum. *Duces cæcorum. Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt.* Scribæ & pharisæi præerant aliis exemplo fidei, vitæ, & doctrina, iuxta illud, Nunquid aliquis ex principibus credit illi? & rursus, Nunquid verè cognouerunt principes nostri, ꝙ hic est Christus? Et propterea appellantur duces cæcorum. verè enim fuerũt duces cæcorum populorum, qui in Iudaica permãserunt perficia. Vnde & secutum est, quod videmus ambos in foueam cecidisse, & præsentis serui tutis, & æternæ damnationis. *Respondens autem Petrus, dixit ei: Edissere nobis parabolam istam.* Putauit Petrus verba Iesu quę dixerat, nõ quod intrat in os &c. fuisse dicta parabolicè, non propriè. Et propterea petit sub parabolæ nomine declarari sibi sensum parabolæ. *At ille dixit: Adhuc & vos sine intellectu estis?* Tãto tempore versati estis sub lumine doctrinæ meæ, & adhuc nõ peruenistis ad acumen intelligendi non esse parabolam, sed doctrinam secundum proprietatem verborum, quod dixi, *Non.* Deest. dum. *intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur?* Tam parum alimenti cõuertitur in substantiam hominis, vt dicat Hippocrates, quantitatem secum debere esse æqualẽ quantitati alimenti in corpore sano. Quũ igitur modicũ pro nihilo reputetur, absque veritatis læsione dici potest, quod totus cibus in vẽtrẽ vadit, & in secessum emittitur. Et tamen Iesus non dicit totũ, sed omne: distribuens pro partibus subiectiuis, & nõ pro partibus integralibus, vt distribuit totum. Constat enim quod quilibet cibus & potus in secessum emittitur, quanuis non secundum totum, tamen secundũ aliquid. Et dixit hoc ad declarandũ, quod intrans per os non inquinat hominem. Declarat enim per hęc quo tẽdit cibus, scilicet in vẽtrem & secessum: & nõ in animum hominis, vt posit inquinare illum. Sciebat Iesus aliquid sibi cõuerti in corpꝰ hominis: & poterat dicere quod intrãs per os, secundum aliquid purissimũ pgit ad corpus, & secundũ reliqua remittitur in secessum. Sed cõsulto tacita conuersione purissimæ particulę in corpus hominis dixit emissionem in secessum. tũ quia illud minimũ est, hoc autem est ferè totum: tum quia hoc est manifestum, illud occultũ & pręcipuè turbis & ineruditis in physicis, quibus loquebatur. Tum quia hoc directè seruiebat ꝓposito de cibo sumpto illotis mani-

tis manibus: dum hinc explicatur, quòd quicquid impurum est in cibo, totum in secessum emittitur. Tum demum quia ex hac parte clarius manifestatur, quòd non inquinat hominem. quãuis enim secundum veritatem alimentũ ex neutra parte inquinet hominem, manifestatur tamen magis hoc ex ea parte, qua emittitur in secessum: vtpote non remanente in homine quàm ex illa, qua cõuertitur in corpus hominis. fuisset fortè rudibus occasio cogitandi, ꝙ conuersum in substantiã hominis cõferret ad inquinationẽ hominis. *Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt: & ea coinquinant hominem.* Declarat quo sensu dixerit quod procedit ex ore, scilicet pro quãto ꝓcedit à corde, hoc est voluntate. Nõ enim intendebat loqui de sputo aut vomitu qui procedit ex ore: sed de illo procedẽte ab ore, quod exit à corde. hoc enim inquinat animum hominis. *De corde enim exeunt cogitationes malæ.* Meminit cogitationum, vel intellige per cogitationes, machinationes malas prodeũtes in opus: & propterea numerantur inter procedentia ex ore. vel rationem inquinandi ex corde intendẽs assignare, omnia inquinantia inducit procedere ex corde: vt hinc intelligamus etiã non procedentia per os à corde, inquinare hominem. *Homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia blasphemiæ.* Tã furta q̃ homicidia, adulteria & fornicationes nõ sunt peccata oris, sed operis: numerantur tamen inter procedentia ex ore, quoniam naturali suo progressu prius dicuntur quàm fiant, & mediante sermone fiunt.

Hæc sunt quæ coinquinant hominem. Non lotis autẽ manibus mãducare, nõ coinquinat hominẽ. Cõcludendo redit ad propositã quæstionẽ applicando. Quia nõ ablutis manibus mãducare redundat fortè in impuritatẽ eius quod intrat in os, & non qđ intrat in os inquinat hominem, consequens est, vt non lotis manibus manducare non coinquinet hominem. *Et egressus inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis.* Ciuitatum gentilium. *Et ecce mulier Cananea à finibus illis egressa, clamauit dicens ei, Miserere mei domine fili Dauid: filia mea malè à dæmonio vexatur. Qui non respõdit ei verbũ* Confundit Matthæus loca. Primum nanque apud Marcum mulier hæc ingressa est domũ in qua erat Iesus, & nõ habito ibi respõso à Iesu secuta est Iesum egressum de domo, clamans post eum: & nec sic meruit responsum. *Et accedẽtes discipuli eius, rogabant eum, dicentes. dimitte eam: quia clamat post nos. Ipse autem respondens ait, Non sum missus.* Corporali præsentia. *Nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. At illa venit & adorauit*

eum. Genuflectendo, seu aliàs iuxta morem illorum reuerentiale signum monstrauit. *Dicens, domine adiuua me. Qui respondens ait, non est bonum sumere panem filiorũ, & mittere canibus. At illa dixit, etiam domine. Nam & catelli edunt de micis quæ cadũt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Iesus ait illi: ô mulier magna est fides tua.* Putasses debuisse dici, magna est cõstantia tua, perseuerans nõ solùm pluries habita indigna responsione, pôstque repulsos intercessores apostolos, sed etiam nuncupata canis. Sed Iesus qui intuetur cor, fidem commendat magnã: quia fides in ipsum Iesum, sua magnitudine superauit negatas respõsiones, repulsas & ignominias. *Fiat tibi sicut vis. & sanata est filia eius ex illa hora. Et quũ trãsisset inde Iesus, venit secus mare Galilææ, & ascendens in montem sedebat ibi. Et accesserunt ad eũ turbæ multæ: habentes secũ mutos, cæcos, claudos, debiles.* pro, mutilos, *& alios multos: & proiecerunt eos ad pedes eius. Et curauit eos: ita vt turbæ mirarentur: vidẽtes mutos loquẽtes.* deest. mutilos incolumes, *claudos ambulantes, cæcos videntes. & magnificabant* pro, glorificabãt. *deũ Israel. Iesus autẽ cõuocatis discipulis suis, dixit, Misereor turbæ,* Misericordia ꝓprie est passio animi: & est tristitiæ species: cõdolentia scilicet alienæ miseriæ velut propriæ. Sicut autẽ in Iesu fuit timor & tristitia, ita fuit misericordia ad verificandum verũ animũ humanum in ipso. *Quia iam triduo perseuerãt mecũ.* Multa deuotio illius turbæ erga prædicationem & miracula Christi monstratur in triduana mora in deserto cum Iesu. *Et nõ habent quod manducent: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiãt in via. Et dicũt ei discipuli, vnde ergo nobis in deserto panes tantos,* pro tot, *vt saturemus turbam tantam? Et ait illis Iesus, quot panes habetis? At illi dixerũt, septẽ & paucos pisciculos. Et præcepit turbæ* ꝓ, turbis, *vt discumberent super terram. & accipiens septem panes & pisces: & gratias agẽs, fregit, & dedit discipulis suis: & discipuli dederunt populo* pro, turbæ, *& comederũt oẽs, & saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducauerunt quatuor milia hominũ.* pro, virorum, *extra.* pro, pręter, *paruulos & mulieres. Et dimissi turba* pro, dimissi turbis. Semper Iesus refecta miraculose turba, licentiat illam. nam & similiter fecit satiatis quinque milibus capite precedente. exẽplum præbens fugiendi publicas laudes ex communi beneficio sequentes, & simul subtrahens Herodi ac inuidis occasionẽ suspicandi in ipso quancunque ambitionem. *Ascendit in nauiculã: & venit in fines Magedan.* pro, Magdala. Nomen est regionis.

Caput

CAPVT XVI.

ET *accesserunt ad eum Pharisæi & Sadducæi tentantes.* Sadducæi est nomen sectæ aliæ à secta Pharisæorum. Qui licet inter se diuisi sint & contrarij, vniuntur tamen contra Iesum. *Et rogauerunt eum vt signum de cælo ostenderet eis.* Quãtum ex Ioannis euangelio colligitur, isti non petunt signum de cælo absolute, sed in testimonium quòd ipse Iesus est Messias: volentes sic explorare an sit Messias, vel potius quid respondeat, quid faciat post hoc quæsitum. *At ille respondens ait illis, Facto vespere dicitis, serenum erit: rubicundum est enim cælum. & mane hodie tempestas: rutilat.* pro, rubet, *enim triste cælum.* Intellige signa hæc tam vespertini quàm matutini ruboris iuxta regulam naturalium signorum: quæ non semper, sed sæpe verificantur. *Faciem ergo.* Deest hypocritæ. Legendum est. *Hypocritæ faciem quidem cæli diiudicare nostis: signa autem temporum non potestis scire.* Huc tendit antedictus sermo, redargutionem eorum infert: dicendo quod ex præcedentibus signis didicistis iudicare futuram pluuiam, vel serenitatem, & signa præsentia temporum Messiæ non solùm nescitis, sed non potestis scire ob vestram malitiam. Et dixit hoc, quòd signa temporum Messiæ certiora & clariora erant, quàm signa pluuiæ & serenitatis, ad significandum eorum inexcusabilitatem *Generatio mala & adultera signum quærit: & signum non dabitur ei nisi signum Ionæ prophetæ.* Hæc superius exposita sunt in capite duodecimo. Duo tamen nota. Alterum, quòd non dedignatur dominus eadem diuersis temporibus pluries docere. ecce hic repetit signũ Ionæ. Alterum, quòd dando istis signum Ionæ, quod est dare signum suæ mortis, sepulturæ & resurrectionis, monstrat quòd signum de cælo quærebant in testimonium Messiæ. ad hoc enim directe tendit signum Ionæ. mors nanque ac resurrectio Iesu, testimonium locupletissimum fuit & est, ꝙ ipse est Messias. *Et relictis illis abiit. Et cum venissent discipuli eius trans fretum* pro, in vlteriorem ripam, *obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis, Intuemini* pro, videte, *& cauete.* pro, & attendite. *à fermento Pharisæorum & Sadducæorum.* Fermentum metaphoricè modò ad malum, modò ad bonum trásfertur. Superius regnum cælorum fermento abscondito assimilatur, propter spiritalem penetrationem ad bene reddendum totam farinam: hîc pestifera doctrina Pharisæorum & Sadducæorum assimilatur fermento, propter hoc quòd occulta eleuat ad similitudinem

tudinem fermenti absconditi sub farina conspersa eleuantis totam massam.erat enim doctrina inflatiua cordis:vt ipsorum vana gloria attestatur. *At illi cogitabant inter se, dicentes quia panes non accepimus. Sciens autem Iesus, dixit, quid cogitatis inter vos modicæ fidei, quia panes non habetis?* pro,non accepistis? *Nondum intelligitis, neque recordamini, quinque panum in quinque milia hominum, & quot cophinos sumpsistis? neque septem panum in quatuor milia hominum, & quot sportas sumpsistis? Quare,* pro quomodo,*non intelligitis, quia non de pane dixi vobis. cauete.* pro attendite,*à fermẽto Pharisæorum & Sadducæorum. Tunc intellexerunt quia nõ dixerit cauendus à fermento panum*. pro,panis,*sed à doctrina Pharisæorum & Sadducæorum. Venit autẽ Iesus in partes Cæsareæ Philippi.* Ad differentiam Cæsareæ Herodis patris. Et hic quidem in honorẽ Augusti, quæ olim dicebatur turris Stratonis,Cæsareã: ille in honorem Tiberij vrbem Paneam nuncupauit Cæsaream, quæ cognominatur Philippi. *Et interrogabat discipulos suos, dicẽs, Quem dicunt.* Deest me. Legendum est, *Quem me dicunt homines esse filium hominis?* Exemplũ dedit Iesus prælatis, vt non negligant scire quid de ipsis dicitur. *At illi dixerunt, Aly Ioannẽ Baptistam.* Herodiani hoc putabant, putantes spiritum Ioãnis occisi ingressum in Iesum. *Aly autem Heliam.* Venturum enim expectabant Heliam, iuxta verbum Malachiæ prophetæ. *Aly verò Hieremiam, aut vnum ex prophetis.* Regressum animarũ in corpora omnes isti præsupponebant: excepta opinione Heliæ.

Dicit illis Iesus: Vos autem quem me esse dicitis? Quantum profecerint sequendo ipsum, audiendo doctrinam, videndo miracula, experiendo vitam & mores ipsius, examinat. *Respondens autem Simon petrus dixit.* Iesus omnes interrogauit, non tamen omnes respondent: nec Petrus consultat cum aliis responsionẽ, sed vt postea dominus testatur, tactus interna reuelatiõe statim respondet. *Tu es Christus.* Profitetur ipsum esse Mesiam verũ hominem, regem vnctum à deo. *Filius dei viui.* pro, viuentis. Nõ sat fuit profiteri ipsum esse Mesiã: sed explicite ipsum esse deũ, ait profitendo filiũ naturalẽ dei. Ideo nanque non dixit filiũ dei omnipotentis aut benedicti: ne filiatio adoptiua ex omnipotentia aut benedictione dei facta significaretur: sed dixit filium dei viui: ad explicandum, quòd est naturalis filius dei: vtpote ex deo quatenus viuente procedẽs. naturalissimũ siquidẽ est opus viuis omnibus inquãtũ viua sunt, generare alia qualia ipsa sunt vt philosophi tradunt, Nõ dixit Petrus, tu es Christus, tu es fili⁹

dei,

dei, quemadmodum dixit Nathanael nesciēs mysteriū trinitatis, accumulando excellentias Messiæ: sed naturalē generationē filij continua oratione, explicata ratione gignendi in nomine viui profitetur. *Respondens autem Iesus dixit ei, beatus es.* Verè beatus cum vniuersa naturæ facultate calcata ad notitiā diuinæ generatiōis eleuatus est. *Simon Bar Iona.* Nō est vna dictio Bar Iona, sed duæ sunt dictiones. s. Bar, & Iona. Bar enī idē est quod filius: & Iona nomē est patris naturalis ipsius Petri. Nūcupauit eū nomine proprio Simon, & cognominauit filium Ionæ. tū vt intelligeremus, ꝙ non ad apostolum, non ad omnes discipulos, sed ipsum singularē hominem vocatum Simonem genitū à Iona, sermonē dirigit præsentē. hæ enim circunstantiæ discretiuæ sunt ipsius, ab aliis ideo sunt nominatæ. Tum vt intelligeremus professionē Petri. s. filius dei viui, esse de filiatione non adoptiua non excellentiæ sed naturali intelligēdam. Ac si aperte diceret: ita ego sum filius dei, sicut tu es filius Ionæ adhoc enim introducit Simonē Bar Iona, vt sensum reuelatæ diuinæ filiationis etiā ipse Petrus in exēplo propriæ filiationis clarius intelligat. *Quia caro & sanguis non reuelauit.* Si Ioannes aut alius cōsanguineus Iesu dixisset aut docuisset hanc professionem, attributa fuisset carni & sanguini: sed vbi Petrus nulla necessitudine carnis & sanguinis coniunctus Iesu, nulla cū cōsanguineis Iesu collatione habita prorupit in professionē hāc, meritò audit quod nō à carne & sanguine hāc habet. *Tibi.* Non dicit vobis soli enim Petro significatur reuelatio hæc facta. *Sed pater meus qui in cælis est.* Nō dicit, sed ego docui te. non enim adhuc mysterium trinitatis eos docuerat: sed interna reuelatiōe Petrū didicisse hoc significat, describendo reuelationem patris. Pater enim spiritus est & apte spirituali operatione in mente hominis operari describitur. *Et ego.* Præuentus tu à patre meo reuelatione dixisti mihi, tu es &c. & ego prosequendo cœpta à patre, & ego vicissitudinē tibi reddendo. *Dico tibi.* Non vobis. *Quia tu.* Nō vos. *Es.* Nō solū vocaris. *Petrus.* saxū. *Et super hanc petram.* Ecce ad quid es petrus, ad quid es saxū: ad officium, scilicet fundamēti. Pronomen siquidē, hanc, demōstrat saxum de quo est sermo: de nullo autē saxo pręmissus est aut sequitur sermo nisi de Petro. Ipse igitur Petrus secundum planum contextum literæ demonstratur per pronomē, hanc. ac si apertius diceret: tu es saxum, & super hoc saxum. *Aedificabo ecclesiam meam.* Et qui iam es saxum, efficiam fundamentum in ædificādo ecclesiam meā super

te Principatum ecclesiæ se Petro daturũ promittit, qualẽ fundamentũ obtinet in ædificio. fundamentũ ecclesiæ Petrũ facturũ se Iesus promittit: quia sustentãdã prædestinauit ecclesiã super firmitatẽ sedis Petri. Vide huius lectionis mysteria per nos latius discussa in opusculo de institutione põtificatus à Iesu Christo, ne eadem repetamus. *Et portæ inferi nõ præualebunt.* Vt intelligamus ædificium ecclesiæ nullis contrariis concutiendũ, ac per hoc non humana, sed diuina virtute cõsistere, declarat vanũ conatum omnium contrariorum ad destructionem illius. Non dicit & hæreses, & tyranni, & perditi moribus, sed portæ inferi: vt significet nõ solùm humanas vires secundum seipsas, sed etiã quatenus sunt portæ inferi. hoc est quatenus diaboli vtũtur humanis studiis ac viribus velut portis inferni: ꝑ quas scilicet aditus sit ad inferos, per quas pateat infernus omnibus. Ita qꝫ per hoc excluduntur vires non solùm humanæ, sed diabolicæ, omnes siquidem succumbent ecclesiæ: quantũcunque enim conẽtur euellere ecclesiam, nunquam præualebunt. *Aduersus eam.* Non dicit aduersus delicias, diuitias, temporalésque potẽtatus eius, sed aduersus eam: quæ constat ex congregatione fidelium in vna fide, spe, & charitate. Immo quanto contra ecclesiæ temporalia magis præualuerunt, tanto magis ecclesia aucta est numero, vel merito: vt patet in actibus apostolorum, gestis martyrum, & comparatione ecclesię diuitis ad olim pauperem. Discurre per singulos status ecclesiæ. *Et tibi.* Non vobis. *Dabo.* Modo promittit, postquam resurrexit dedit, Ioannis vltimo, Pasce oues meas. *Claues.* Multis metaphoris describit Iesus principatum Petri. prius enim descripsit ex similitudine petræ fundamentalis in ædificio: modò describit à similitudine clauium. Consuetudo testatur, quòd principibus primùm venientibus ad regnum, seu acquirentibus regnum, offeruntur claues, in signũ supremi dominij super illo regno, ciuitate seu arce. Huius moris instar claues Petro daturum se promittit: significando quòd supremam potestatem in ecclesia sua illi daturus est. ¶ Pluraliter autem dicit claues: quia suprema potestas constat ex duabus rebus. Altera est authoritas discernẽdi, iudicandi ac diffiniendi ea quæ sunt regni cælorum, siue pro, siue contra. Et hæc clauis appellata est clauis sciẽtiæ. Altera est authoritas faciendi seu exequẽdi diffinita. & hæc appellatur clauis potentiæ. *Regni cælorum.* Non dicit regni terrarum. Sicut enim ipse Iesus abstinuit & abstinet à sensibili regimine regni terrarum, quia adhuc nõ accepit

pit possessionem, quāuis acceperit potestatem regni terrarum: sed sedet à dextris dei donec veniat tempus iudicij vniuersalis, quo accipiet possessionem regni terrarū: ita nec Petro promisit claues regni terrarum, sed regni cælorum. Tota Petri potestas refertur ad regnū cælorum, ad gubernandum mundū in ordine ad regnum cælorum, in ordine ad salutem animarum, in ordine ad ea quibus regnū cælorū in hominibus seruatur ac augetur, quæ cōstat esse bona spiritualia. Quo fit vt tēporalia non comprehendantur sub potestate Petri, nisi relata ad spiritualia. *Et quodcunque.* Si clauium officia propria explicare intēderet, aperueris & clauseris dixisset: sed vbi ad ligādum & soluēdū trāsit, tacitis officiis clauiū adiungit officia potestatis promissę in collatione clauium Ita quod soluere est non solùm à vinculis peccatorum, pœnarum, præceptorum, iuramētorum, votorumq; liberare, sed à nodis emergētium difficultatum circa ea quæ sunt fidei, declarādo absoluere. & similiter ligare nō solùm est pręceptis astringere ad ea quæ sunt regni cælorum, sed etiā diffiniendo errores ac hæreses arcere, ne damnata credant. *Quodcunque.* Non aliquid sic, & aliquid non. *Ligaueris.* Non dicit putabis aut pronunciabis ligare, sed ligaueris secundum rei veritatem. *Super terram.* Limitatur hinc potestas Petri ad ea quæ super terram ligāda aut soluēda sunt, ad differētiam eorum quæ sunt sub terra: qualia sunt quæ sunt apud inferos seu purgatoriū. Illa enim sicut exēpta sunt à cognitione Petri (non enim potest Petrus cognoscere causas eorū) ita exempta sunt à iurisdictione Petri: trāsierunt siquidem à foro militātis ecclesiæ ad forum Iesu Christi regnantis in cælo. *Erit ligatum &.* Superfluit &. *in cælis. & quodcunque solueris super terram, erit solutum &.* Superfluit &. *in cælis.* Admirāda efficacia, vt ligatio à Petro facta super terrā, penetret cælos. sed tam stupēda efficacia, quēadmodum terribilis est ligato à Petro, ita liberāda traditur ab ipso Petro. Colligere siquidē hinc potest, & debet ꝙ non ad libitū ligat super terram: sed tūc tantùm quādo vinculum ratificatur in cælis: & similiter non ad libitū soluit, sed tūc tātum, quādo solutio rata est in cælis: alioquin voluntarias, immo etiā malas Petri ligationes & solutiones cælestis cogeretur curia approbare: quod est nō solum stultū, sed blasphemū. Et explicauit Iesus ꝑ huiusmodi, efficaciā eius quod prius dixerat. s. claues regni cælorū. nā per hoc aperuit Petri actiones ligando & soluendo pertingere ad cælos. *Tunc præcepit discipulis suis, vt nemini dicerent quia ipse esset Iesus Christus.*

Non erant capaces homines ante Christi glorificationem tanti mysterij: scilicet ꝙ ille homo esset Messias filius dei viui. & propterea prohibet dominus Apostolis, qui tũc hoc à Petro audierant, à Iesu nõ solùm approbatum, sed testificatũ quòd ex diuina reuelatione prodierit, ne publicent mysterium hoc. Ac si apertè dicat, Sufficit pro nunc vt prædicetis ꝙ appropinquauit regnũ dei, vt vobis præcepi: reseruate mysteriũ hoc prædicãdum futuro post meam glorificationem tempori. Præcipit etiam hoc silentio interim supprimẽdum, ne ambitioni regij tituli aut honoris studere videretur. Christus enim regium est nomen. sciebat enim quòd hac causa crucifigendus erat: sed nolebat dare occasionẽ, nolebat præuenire tẽpus prædefinitum. *Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis.* Non prius promulgat discipulis mysteriũ passionis & resurrectionis suæ, quàm promulgauerit eisdem se esse Messiã, verũ hominem & verum deum: vt ex mõstrata prius vtraq; natura ipsius, capaciores reddantur passionis & resurrectionis. *Quia oporteret eum ire Hierosolymam: & multa pati à senioribus & scribis & principibus sacerdotum, & occidi, & tertia die resurgere.* Oportet inquã ad salutẽ humani generis, ad intrandũ in propriã ipsius Christi gloriã, ex diuina prædestinatione ipsum pati, occidi & resurgere. Et dixit hæc instruendo discipulos de modo & tẽpore quo ipse propriã Messiæ gloriã habiturus esset, qui modo tam abiectus conuersabatur. expectabatur enim Messias rex gloriosus redempturus Israel. *Et assumens.* seorsum ducẽs, ne corã aliis videretur arguere magistrũ. *Eum Petrus, cœpit increpare illum, dicens.* Imperfecta increpatio significatur. amoris enim nõ solùm affectu, sed signis Petrus quãdã increpationis speciem præ se ferebat. *Absit à te.* pro, propitius tibi sis, *domine.* Horrentis est passionem & occisionem domini. *Non erit tibi hoc.* Multus amor præsagire facit falsum. *Qui conuersus dixit Petro.* Corpoream faciẽ versus Petrũ vertit, quum collateralis audisset ipsum. *Vade* pro, abi *post me.* Eadem increpatione emittit Petrum, qua emiserat diabolum tẽtantem: sed non eodẽ affectu. Diabolum enim eiecerat totaliter & absolutè: Petrum verò solum eiicit secũdum officium aduersarij. propter quod subiungit rationes, Scãdalum mihi es. & nõ sapis ea quæ dei sunt. Per hæc enim significat differẽtiam inter vtriusq; eiectionem: dum diabolus eiectus est sine adiunctis rationibus, tãquam eiectus absolutè: Petrus verò cũ adiũctis rationibus, tãquam eiectus secũdum quid. Vide expositionẽ horum verborum superius capi. 4.

Satana

Satana. Nõ eſt diaboli nomen proprium Satanas: ſed in genere ſignificat aduerſarium. Omnis enim qui aduerſatur, Satanas eſt. Et quia Petrus aduerſabatur diuinę propoſitioni, quam audierat ex ore Ieſu Chriſti, qua oportebat ipſum in Hieruſalem pati & occidi, ideo merito appellatur Satanas, hoc eſt, aduerſarius. *Scãdalum es mihi* Quantum eſt ex parte tua: offendiculum enim te mihi exhibes, ſub ſpecie boni ſuadẽs impedimẽtum ſalutis mundi: quamuis ego alienus ſim à patiendo ſcandalum, ab offendendo in quodcunque. Et hæc ratio ſumitur ab exteriori locutione ſcandaloſa. *Quia non ſapis ea quæ dei ſunt, ſed ea quæ hominum.* Ratio erroneæ ſuaſionis in Petro aperitur, quia adhuc non ſapiebat quæ dei ſunt, adhuc non guſtauerat quod poſtea guſtauit, quum iuit gaudens à cõſpectu concilij flagellatus, quia fuit dignus pro nomine Ieſu contumeliam pati. Sed humano vrgẽte adhuc affectu ſapiebat quæ hominũ ſunt: vitare paſsiones, fugere mortem, & ſimilia. Hæc eſt altera ratio ſumpta ab interiori mala ſeu minus bona diſpoſitione Petri. Cõfer Petrum Satanam, ſcãdalum, & non ſapiẽtem diuina, ſed humana, cum Petro beato, cui pater reuelauit ꝙ Ieſus eſt Chriſtus filius dei viui: & diſcernes Petrũ ſecundum ſeipſum à Petro diuina fulto gratia: & intelliges non ſuffragari percepta diuinæ gratiæ dona, ſi poſtea non perſeuerat aſsiſtentia eiuſdem diuinæ gratiæ. *Tunc.* occaſione accepta ex Petri affectu ad hæc humana. *Ieſus dixit diſcipulis ſuis. Si quis vult poſt me venire.* Dixerat Petro. vade poſt me: declarat modò quid eſt ire poſt eum. *Abneget ſemetipſum.* Alibi dixit, niſi quis renũciauerit omnibus quę poſsidet: hic dicit, vt abneget nõ ſua, non ſuos, ſed ſemetipſum, hoc eſt, proprium velle. Hoc enim eſt præcipuum in homine: quo homo de ſeipſo diſponit, quo ſeipſum fouet: quod poteſt abnegari, ſubmittendo illud diuino velle diuinoque conſilio. *Et tollat crucem ſuam.* Non ſufficit volenti ire poſt Ieſum optima animæ diſpoſitio abnegando ſuum velle: ſed oportet vt etiam ſecundum corpus ſit optimè diſpoſitus, voluntariè portando cruciatus ſuos. *Et ſequatur me.* Nihil prodeſt negare propriam voluntatem, nihil prodeſt tollere libenti animo crucem propriam, niſi ſequatur me, niſi imitando me hæc fiant. quacunque ſiquidem alia ratione hęc fiant, vana ſunt. *Qui enim.* Dixerat, ſi quis vult venire, monſtrans voluntarium eſſe ire poſt Chriſtũ: ac ne putares ſic volũtariũ, vt nõ ſit etiam neceſſarium ad ſalutem animę, adiũgit neceſsitatem nõ coactionis, ſed finis, ſcilicet, ꝙ ſequendo ipſum peruenitur ad vitam, & non ſequendo perdi-

do perditur vita. *voluerit.* propriam voluntatem adimplendo. *Animam suam.* vitã suam *saluam facere.* non abnegando seipsum, non tollendo crucem suam, non sequendo me. *Perdet eam.* quia amittet ipsam transeundo de hac vita ad mortem æternam. *Qui autem perdiderit propter me.* In quo comprehenduntur illa tria: scilicet abnegare seipsum, tollere crucem suã, & sequi me. *Animam suam.* vitã suam. *inueniet eam.* transeundo de hac vita in vitam æternã. *Quid enim prodest.* pro. proderit, *homini, si vniuersum mundum lucretur.* Ne paruifaceres dãnum aut lucrum vitæ post mortem, mõstrat incomparabilitatem vitæ ad totius mundi lucrum. *Animæ vero suæ.* hoc est, vitæ suæ, quæ simpliciter est vita: non vitæ temporalis, quæ partim est mors. *Detrimentum patiatur?* priuatione illius. *Aut quam dabit homo commutationem.* Non sufficit saluatori declarare damnum vitæ non posse conferri cum lucro totius mundi: sed declarauit etiam quòd nõ potest redimi tale damnum quacunque humana compensatione. *Pro anima sua?* pro vita sua, quæ simpliciter est vita: quasi dicat nihil. Ex quibus habes necessarium esse abnegare seipsum, &c. si inuenienda est vita post hanc vitam · alioquin perditur. *Filius enim.* Dixerat sequaces suos inuenturos moriendo vitam, saluantes autem vitam suam perdituros illã: declarat modò quomodo, quando, quibus meritis, & à quo erit vita & perditio post mortem. *Filius hominis.* Ecce author, *venturus est.* Ecce quando. *in gloria patris sui cum angelis suis.* Ecce quomodo ex parte authoris. *Et tunc reddet.* Ecce quomodo ex parte actionis: modus siquidem iustitiæ significatur per reddere. *Vnicuique secundum opera eius.* Ecce merita, *Amen dico vobis.* Dixerat indeterminate tempus, & ne longum putes, determinat tam proximum esse, vt illa ætate futurum sit. *Sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem donec videant filium hominis venientem in regno suo.* Proculdubio omnes qui viderunt Iesum post ipsius resurrectionem, viderunt ipsum in regno suo: ipso domino attestante, qui in cœna dixit: Non bibam vobiscum donec bibam vobiscum in regno patris mei. Resurgens enim venire cœpit in regno suo: data sibi omni potestate in cælo & in terra, adepta immortalitate & corporis gloria, non transitorie (vt in transfiguratione) sed immobili permanentia. ¶ Non omnes autem, sed quosdam dixit astantium visuros, propter Iudam Iscariotis. Et fortè alij intererant discipuli qui non perseuerauerunt cum ipso.

CA-

ET *post dies sex.* Lucas dicens ferè dies octo, non contrariatur huic textui: quia solos intermedios dies cōputauit Matthæus: Lucas autem etiam extremos dies: hinc verborum, inde transfigurationis. constat enim quòd octo existentibus diebus computando extremos, tantùm sex sunt intermedij. ¶ Et curam ordinis rei gestæ habuit Euangelista specialem: quia prælibatio quædam regni Christi fuit hæc transfiguratio: & in hac cœpit adimpleri promissio, sunt quidā de hic stantibus: pro quanto similitudo quædam ipsius Iesu gloriosi monstrata est. *Assumpsit.* pro, assumit, *Iesus Petrum ac Iacobum, & Ioannem fratrem eius: & duxit.* pro, subducit, *illos in montem excelsum seorsum.* Nullus Euangelista explicat quis mons fuerit: sed quòd ad orandum ascenderit, & orando transformatus est. *Et transfiguratus est ante eos.* non mutatione lineamentorum, sed qualitate gloriæ. erat enim & apparebat etiam tunc Iesus eiusdem non mutatæ figuræ, sed mutatæ qualitatis. *Et resplenduit.* pro, splenduit, *facies eius sicut sol.* Declarat transfigurationem. Si consideremus quòd transfiguratio hæc facta est in testimonium gloriosi aduentus Christi, consentaneum apparebit, quòd splendor hic ex gloria interna animæ Christi coæua ab initio creationis suæ, diuina dispensatione emanauit: & non ab extra aduenit, vt splendor faciei Moysi. nam sic eadem videtur gloria corporis, quæ post resurrectionem erit, quanuis non eodem modo: quia tunc erit tanquam connaturalis corpori, in transfiguratione autem tanquam passio transitoria. *Vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix.* pro, lux, seu lumen. Vt splendorem non spiritualem, sed corporeum intelligamus, candor vestimentorum ex splendore corporis consurgens testatur. *Et ecce apparuerunt.* pro, visi sunt, *illis Moyses & Helias.* vt in ipsis testimonia legis & prophetarum de Iesu apostoli cernerent. *Cum eo loquentes.* vocali, non intellectuali aut imaginario sermone. Loquebantur autem (vt Lucas refert) de passione & morte Iesu Christi. *Respondens autem Petrus, dixit ad Iesum: Domine, bonum est nos hic esse: si vis, faciamus hic tria tabernacula: tibi vnum, Moysi vnum, & Heliæ vnum.* Respondet Petrus non loquenti secum, sed discessui Moysi & Heliæ. Quum enim Moyses & Helias discedere vellent (vt ex Luca patet) Petrus obuiare volens discessui, & sistere illos cupiens ibi cum Iesu, dixit: bonum est nos, &c. Nec mirum: quia nesciens quid diceret, loquebatur. *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbrauit eos. Et ecce vox de nube dicens,*

cens, Hic est filius meus dilectus, in quo bene complacui: ipsum audite. In baptismo paterna vox nō dixit ipsum audite: sed modò hoc addidit propter mysterium. tunc enim regeneratio, modò doctrina significatur. Et propterea tūc satis fuit testificari ꝙ est filius: modò oportuit testificari etiam quòd est doctor audiendus à mundo, præsertim de futuris in alia vita: quæ Iesus prædicabat, propter quæ transfiguratio ista patrata est. *Et audientes discipuli, ceciderunt in faciem suam, & timuerunt valde. Et accessit Iesus, & tetigit eos: dixítque eis, Surgite, & nolite timere. Leuantes autem oculos suos, neminem viderunt nisi solum Iesum. Et descendentibus illis de monte: præcepit Iesus, dicens: nemini dixeritis visionem donec filius hominis à mortuis resurgat. Et interrogauerunt eum discipuli, dicentes.* Petrus, Iacobus, & Ioannes viso Helia cum Iesu, mouēt in descēsu montis quęstionem de aduentu Helię. *Quid ergo scribæ dicunt.* Piscatores autem nescientes legem & prophetas, nisi ex auditu à doctoribus legis, qui Scribæ vocātur. *Quòd Heliam oporteat primum venire?* Ante Messiæ aduētum ex Malachiæ vlt. ca. audierant isti cōtraria. nā à Scribis intellexerant ꝙ Helias præcederet aduentum Messiæ: ab ipso verò Helia & Moyse audierant Iesu Messiæ passionē & mortem imminere, & viderāt Heliā recessisse. vnde perceperant quòd non esset Helias tūc vēturus. Et propterea quærunt quomodo hæc verificantur. *At ille respondens ait illis.* Solutio quęstionis subditur: distinguēs de Helia in propria persona, & de Helia in spiritu & virtute: & ꝙ ille venturus est: iste iam venit incognitus & occisus. *Helias quidem.* in propria persona, de quo loquuntur Scribæ. *Venturus est.* Deest. *prim.* vt Malachias prophetauit, ante aduentum meum ad iudicium mundi. *Restituet omnia.* Israel, in prædam abducta ab Antichristo: quia tunc omnis Israel saluabitur. Reddet omnes fidei veri Messiæ: restituet omnia Israel, in regnum cælorum reducendo omnes illos. *Dico autem vobis.* tanquam spiritualis sensus capacibus. *Quia Helias.* in spiritu & virtute: vt angelus Gabriel dixerat. *Iam venit.* & testimonium perhibuit de me. *Et non cognouerunt eum.* Ne discipuli intelligerēt dominū dicere, quòd Helias tunc, quum apparuit in transfiguratione, subiungit. Et non cognouerunt, Iudęi, eum: vt patet tum ex eo quòd dixerūt, dæmonium habet: tum ex eo ꝙ dixerunt se nescire vnde fuerit baptismus eius, è cælo, an ex hominibus. *Sed fecerunt in eo.* pro, ei, *quæcunque voluerunt.* Non dicit & dixerunt (quod ex euangelio constaret) sed fecerunt: quod ex euangelij historia non habetur, nisi

quia

quia primates Galilææ cõuiuæ in natali Herodis,concausę describuntur decollationis Ioãnis:dum scribitur,ꝙ etiam propter simul discumbentes iussit Herodes caput Ioannis afferri. Quũ enim dominus significet Iudæos dicendo,non cognouerũt,sed fecerũt,& Herodes ac Herodias nõ fuerint Iudæi,sed proselyti, oportet aut propter dictam concausalitatem,aut propter aliam non scriptam intelligere Iudæos concurrisse ad necem Ioãnis.

Sic & filius hominis passurus est. Ratio quare Iesus miscuit quæstioni de Helia Ioãnem,insinuatur:vt scilicet discipuli intelligerent,quòd nõ mysticè,sed in veritate ipse esset passurus mortẽ, sicut Ioannes passus est mortem.tam alieni siquidem erãt discipuli à passione Christi,vt oportuerit Iesum toties repetere, & exẽplo Ioãnis Baptistæ suadere:vt intelligerẽt ꝙ verè esset passurus & occidendus. *Ab eis.* à quibus passus est Ioãnes .Sed pronomen eis,non exercet demonstrationem personalem, sed simplicem:hoc est,nõ demonstrat easdem personas à quibus passus est Ioannes,sed eadem genera personarum : passurus enim erat à Iudęis,à gentilibus proselytis.Quanuis etiam ab eodẽ Herode Iesus passurus erat ignominiam illusionis. *Tunc intellexerunt discipuli,quia de Ioãne Baptista dixisset eis.* Ecce capacitas spiritualis sensus in discipulis. *Et quum venisset.* pro, venissent . de monte. *ad turbã,accessit ad eum homo genibus prouolutus ante eum.* pro,genua flectens ei,*dicens: Domine,miserere filio meo,quia lunaticus est.* Aegritudinis naturalis nomẽ est:sed adiũctum habebat hic dęmonium,surdum & mutum illum reddentem apud alium euangelistam. *Et male patitur:nam sæpe cadit in ignem , & crebro in aquam.Et obtuli eum discipulis tuis: & non potuerunt curare eum. Respondens autem Iesus,ait: O generatio.* Non indignati,sed arguentis sunt verba:non contra homines,sed cõtra vitia incredulitatis & peruersitatis perseuerantia inter tot miracula tãto tempore,quo apud eos prædicabat. *Incredula.* Ecce vitium in intellectus assensu.Et in hoc tangitur ratio quare puer ille non est curatus à discipulis,scilicet propter modicã fidem discipulorum, & patris pueri.In genere tamen increpatio fit,quia cõmune erat vitium.

Et peruersa. pro,distorta in affectu. *quousque.* Perseuerantiam illorum in his malis significat à longo tempore præsentiæ suæ.

Ero vobiscum. conferens vobis beneficiũ præsentiæ meæ:prædicando,exempla præbendo,& miracula faciendo tanquam in vanum. *Vsquequo patiar vos.* Eandem perseuerantiam in vitiis exaggerat,ex eo,quòd inferũt Iesu passionem vitia illorũ tandiu

perseuerantia

persceuerantia. Ac si apertè diceret: quãdo finietur tempus tolerandi vos in istis vitiis? quasi dicat, tempus iam esse deberet mutationis vestræ. *Afferte huc illum ad me.* Ne putaretur increpatione diuertere curam difficilem, non obstante incredulitate & peruersitate impartitur beneficium sanitatis. *Et increpauit Iesus illum.* dæmonẽ, arguentis officium exercens. *Et exiit ab eo dæmonium: & curatus est puer ex illa hora. Tunc.* nõ ibi, sed postquàm venit domum. *Accesserunt discipuli ad Iesum secreto.* pro, seorsum, *& dixerunt: Quare nos nõ potuimus eiicere illum.* pro, illud? *Dicit illis Iesus: Propter incredulitatem vestram.* non propter defectum potestatis à me vobis traditæ super dæmonia. potestas illa nõ deficit, sed fides vestra deficit: quę necessaria est ad vsum potestatis super dæmonia. *Amen quippe dico vobis: si habueritis fidẽ sicut granum sinapis.* hoc est, fidem magnam in virtute: multã enim efficaciam ad sensum habet sinapis granum. *Dicetis monti huic, trãsi hinc.* Deest. illuc, *& transibit: & nihil impossibile erit vobis. Hoc autẽ genus.* Instruxit apostolos quòd ad vsum potestatis faciẽdi miracula, necessaria est perfecta fiducia facturi miraculũ: modò instruit oportere quandoque concurrere orationẽ & ieiuniũ, quia opus ipsum hæc exigit. Non dicit hoc genus ægritudinis: sed dicendo, *Non eiicitur.* pro, egreditur. seu in nullo potest exire (vt Marcus habet) significat quòd demõstrat genus dæmonij reddẽtis hominem surdum & mutum, agentisque illum ab infantia modò in ignem, modò in aquã. Nouit ipse Iesus sol⁹ quare hoc genus dæmonij exigit orationem & ieiuniũ ad hoc vt egrediatur: sed cuius orationem ac ieiunium exigat, nõ explicatur. Suadet tamen ratio, quòd vexati curãdi requiritur oratio ac ieiuniũ illo medio tempore quo quiescit, & non vexatur: quoniã ex parte operis significatur hæc exactio, dicendo, hoc genus non eiicitur, seu in nullo potest exire. Ita ꝙ ex parte ministrorũ exigitur perfecta fides: ex parte verò curãdi exigitur oratio cum ieiunio. Et intellige hoc regulariter: quoniã potentia diuina non est alligata his regulis: vnde ipse dominus absque concursu orationis & ieiunij curauit illum. *Nisi per orationem.* qua animus offertur deo. *Et ieiunium.* quo corpus ieiunantis offertur deo. Perpende hinc quanti fiat à deo ieiunium: ex hoc ꝙ ad opera ardua ieiunij cõcursum requiri explicauit. *Conuersantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Iesus: Filius hominis tradendus est in manus hominũ: & occident eum, & tertia die resurget.* Repetit Iesus sermonẽ de passione, morte, ac resurrectione sua: vt crebrò audita imprimãtur duris

tur duris ad hæc discipulorum animis. *Et contristati sunt vehementer*. Discipuli non penetrãtes verba Iesu, contristabantur dũ crebrò hæc audirent tam tristia: & non intelligentes sic futurũ in veritate, timebãt interrogare explanationem: ita ꝙ inde crebrior sermo de passione, hinc non intelligentia cum timore, tristitiam causabant magnam. *Et quum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachmam*. pro, didrachma. Drachma ponderis nomẽ est, scilicet octaua pars vnciæ. vnde per didrachmum duplex drachma significatur. *Accipiebant*. Publicani. *Ad Petrum*. Reuerebantur Iesum prædicatorem tanti nominis: & nihilominus volebant censum à Iesu & ideo consulto adeunt Petrũ, familiarem Iesu, prioremq; aliis discipulis. *Et dixerunt ei, Magister vester non soluit*. præsentis temporis. *didrachmam*. pro, didrachma? *Ait, Etiam*. Affirmantis est illius quod Publicani dixerãt, scilicet quòd Iesus non soluit didrachma. *Et quum intrasset in domum, præuenit eum Iesus, dicens*. Hinc apparet Petrum conclusisse cum Publicanis, ꝙ suggereret domi Iesu de censu soluendo. nam nisi Petrus fuisset allocuturus domi Iesum de censu, nõ diceret Euãgelista quòd veniens domum præuenit Petrum. *Quid tibi videtur Simon? Reges terræ a quibus accipiunt tributum*. pro, tributa. quod subiectæ terræ, quæ tributariæ sunt effectæ, soluunt. quod Pompeius dicitur primus instituisse in Iudæa. *Vel censum*. quod quilibet pro suo capite soluit. quod Augustus primò dicitur imposuisse eisdem. Vtrunq; soluere, subiectionis nõ negociationis, aut rerum erat. *A filiis suis, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Iesus: ergo liberi sunt filii*. regis in quolibet regno. Ex eo ꝙ reges nõ sunt soliti à propriis filiis accipere tributũ, aut cẽsum, sed ab aliis, infert Iesus in genere: ergo liberi sunt filij. ità ꝙ ex differentia dicta à Petro, infert Iesus libertatẽ filiorum: ad subintelligendum vlteriorem cõclusionem, ergo liber sum ego. Appellatione siquidem regis, nõ solus proximus Rex (puta Herodes) sed supremus potius (puta Cæsar.) intelligitur. Ità ꝙ ex eo ꝙ liberi sunt filij regis, absque vlla contradictione habetur, ꝙ filij supremi regis sunt liberi: ac per hoc ego qui sum naturalis filius æterni regis qui vniuersum regit, sum liber. Noluit autem inferre, ergo liber sum ego: sed in genere, ergo liberi sunt filij: quia satis erat rationẽ libertatis suæ mõstrasse cõsistere in filiatione regis: *Vt autem non scandalizemus eos*. Non dixit, vt autem non scãdalizem, sed scandalizemus: quia Petrus erat mediator: & si per Petrum negasset censum, non solus, sed cum Petro scãdalizasset eos.

dalizasset eos. ¶ Rursus non dicit, vt autẽ non scandalizẽtur, sed dicit, vt autem non scandalizemus eos: ad significandum ꝙ de scandalo actiuo vitando loquitur. Vbi perpẽde differentiã. Superiùs Pharisęos scandalizatos, dimittendos censuit: quia nõ datum, sed acceptum fuerat scandalum. hîc curat ne scandalizem᷒: quia scãdalum actiuum imminebat negãdo censum. Iesus enim non adhuc cognoscebatur filius dei, adhuc non habebatur liber quanuis esset. & propterea si negatio census fuisset, actiui scãdali rationem habuisset. Hæc nanque conditionalis est vera, quãuis impossibile fuerit quòd Iesus scandalizasset aliquem. *Vade ad mare, & mitte hamum: & eum piscem qui primus ascenderit, tolle: & aperto ore eius, inuenies staterem.* Crediderim ego staterẽ à põdere quidem denominatum quatuor drachmarũ (hoc est semiuncię) sed speciem fuisse numismatis. Quod ex eo coniicio, ꝙ Iesus pręcipit illum dandum Publicanis. Si enim pondus argẽti non monetati fuisset, non dixisset, da illum: sed vende, aut permuta illum. *Illum sumens, da eis pro me & te.* Hinc præter beneficentiam singularem exhibitam Petro non petenti, notãdũ est quòd Iesus quanuis loculos communes habuerit penes Iudam, noluit tamẽ cõmunibus vti ad propriũ personaléq; debitũ persoluẽdum: exemplum præbens prælatis, vt communibus ecclesiæ bonis non vtantur ad propria, sed ad communia.

CAPVT XVIII.

IN illa hora. Occasionem æmulationis cuiusdam acceperant discipuli de primatu, videndo tres tantùm discipulos ductos à Iesu in montẽ, audiendo tot promissiones factas à Iesu Petro, Tibi dabo claues, &c. & demum videndo quòd Iesus pro se & Petro tantùm soluit censum. *Accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes.* Tacet Matthæus disputationem discipulorum de primatu, tacet quòd interrogati à Iesu qua de re disputassent, tacuerunt præ verecundia: & transit ad vltimò gesta. *Quisputas.* pro, quisnam. *maior.* pro, maximus, *est in regno cælorum?* Discipuli hinc erubescentes loqui de primatu inter se, inde stimulante passione, mutant seu honestant quæstionem: & non quærunt, quis est maximus inter nos, sed in regno cælorum, & in statu viæ, & in statu patriæ. *Et aduocans Iesus paruulum, statuit in medio eorum.* Rudibus discipulis respondet, non solis verbis, sed exemplo sensibili ante oculos eorum proposito. *Et dixit: Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis.* Respondet dominus cordibus eorum. percutiens enim eos his verbis, significat illis se intelligere vnde proue-

prouenit hæc quæſtio: ſcilicet ex paſsione animi circa primatum. eo atteſtante ipſos non eſſe perfectè conuerſos ad regnum dei, ſed adhuc aliquid auerſionis ab illo habere. Quãtum enim homo habet tumoris, quantum habet ſuperbiæ, tantum habet auerſionis à regno cælorum. Neceſſitas itaque indicitur dicendo, niſi &c. *Et efficiamini ſicut paruuli* nõ ſenſu, ſed malitia: hoc eſt ſine malitia, ſine ſuperbia. *Non intrabitis in regnum cælorum*. Ecce ad quid neceſſarium eſt effici ſimiles paruulis. Manifeſtè excluditur à regno cælorũ quiſquis nõ efficitur ſicut paruulus, alienus à malitia & ſuperbia &c. Superbis enim deus reſiſtit.

Quicunque ergo. Prius docuit diſcipulos humilitatem neceſſariam ad regnum cælorum: modò reſpondendo ad quæſitum docet humilitatem meritoriam maioritatis. *Humiliauerit ſe.* Non verba, non geſtus, non honores, non laudes, nõ ſigna ſua, ſed ſe. proprium enim humilitatis ſuperbiæque obiectũ eſt ipſemet. Superbus magnificat ſeu exaltat ſe: humilis paruificat ſeu humiliat ſe. *Sicut paruulus iſte.* Exemplum eſt vt intelligãt internam animi humilitatem ex quantitate paruuli, & ex qualitate animi in ætate non ambiente, non contraria regno cælorum: vt hinc intelligamus humilitatem commẽdari, & præferri ex parte contrarij: hoc eſt ad remouendam ſuperbiam, contrariam & ingreſſui, & profectui in regno cælorum. *Hic maior.* pro, maximus, *eſt in regno cælorum.* Secundum correſpondentiã debetur humilitati maioritas: ſicut luctui cõſolatio, & paupertati regnum. *Et qui ſuſceperit vnum paruum talem in nomine meo, me ſuſcipit.* Tertiam viri humilis dignitatem aperit, quòd perſonam ipſius Ieſu Chriſti agit apud ſuſcipientes ipſum virũ humilem in nomine Chriſti. *Qui autẽ ſcandalizauerit.* Quarta humilium dignitas ex pœna ſcandalizantis eos, penſanda deſcribitur. Non dicit fecerit ſcandalizari, ſed ſcandalizauerit: quia quamuis ille non ſcandalizetur, non ruat, tu tamen qui ſcandalum das, ſcandalizas, & crimen ſcandalizantis non euadis. *Vnũ.* Non exigitur ad hanc pœnam, vt ſcandalizes populum aut multos: ſed ſi vnum tantùm ſcandalizaueris, locus eſt pœnæ. *De puſillis iſtis qui in me credunt, expedit ei vt ſuſpendatur mola aſinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris.* Piſcatoribus & iuxta mare conuerſatis diſcipulis pœnam à ſubuerſione violenta deſcribit: vt intelligant peius morte violenta & ineuaſibili malum paratum ſcandalizanti vnum paruum Chriſti. *Væ mundo à ſcandalis.* Magnũ mundi malum inueniri ex ſcandalis adiungit:

re paruulos suos, sed despicere. Vtrunque enim crimen facile in humiles exercet humanum genus. nam & offendicula ponere ad ruinam humilium seu abiectorum hominum, pro nihilo habetur: & despicere humiles seu abiectos, morale est. Et propterea sapientissimus magister volens suos discipulos esse pauperes & humiles, præcipit vniuersis: videte ne contemnatis etiam vnum ex istis. *Dico enim vobis quia angeli eorum in cælis semper vident faciem patris mei qui in cælis est.* Quinta dignitas humilium apponitur ex angelico ministerio prompto pro ipsis. Quia angeli eorum, iuxta proprietatē vocabuli dicitur, quia nuncij eorum. angeli enim Græce nuncij Latine dicuntur. Et significatur quòd humilium nuncij promouentes causas illorum apud deū, sunt semper præsentialiter videntes faciem dei ita, quòd nec egent vt eant ad deum aut ingressum ad colloquendum deo petant: nec distrahuntur auiditate redeundi ad videndum deum: sed talis tantæque fœlicitatis sunt, vt semper videāt faciem dei, & simul sint angeli eorum, hoc est humilium nuncij apud deū ad promouendas illorum causas, quòd contemnuntur, quòd opprimuntur &c. ¶ Cum hac tamen proprietate verborum potest etiam exponi, quòd angeli eorum custodes: quia iidem angeli sunt eorum custodes, & sunt eorum angeli, qui & sunt dei angeli: sed dei sunt angeli famulando: humilium autem sunt angeli ex charitate patrocinando. ¶ Et bene nota, quòd non dicit angeli singuli eorum, sed dicit angeli eorum. Ex hoc enim textu non habetur singulos homines aut etiam singulos pusillos credentes in Christum (de quibus loquitur textus ad literam) habere singulos angelos: sed solum eos habere angelos beatos, ad cuius verificationem non exigitur singulos singulorum esse angelos: sed sufficit multos esse angelos eorū, hoc est multitudinis eorū. *Venit enim filius hominis saluare quod perierat.* Sexta dignitas humilium ex aduentu Christi propter eorū salutē apponitur: vt magnificiamus humiles nō solùm ex angelico patrocinio, sed ex ipsius Iesu Christi studio circa eorum salutē.

Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oues, & errauerit vna ex eis, nōne relinquit nonaginta nouem in deserto, & vadit quærere eā quæ errauit? Apponit ad hoc parabolam claram. *Et si contigerit, vt inueniat eam, amen dico vobis quia gaudebit super ea magis.* actuali lætitia, non habituali. Certū est enim, ꝙ plus gaudij in habitu habet de nonagintanouem, q̄ de vna. Sed plus actualis

lætitiæ habet de illa vna: quia specialis ratio actualiter gaudẽdi de illa occurrit (scilicet inuentio perditæ) quæ non occurrit de nonagintanouem. *Quàm super nonagintanouem quæ non errauerunt. Sic.* Ecce ad quid est inducta parabola. *Non est voluntas ante patrem vestrum, qui in cælis est.* Prius dixerat venit filius hominis: modò dicit, voluntas ante patrem vestrũ, qui in cælis est. vt officium Iesu Christi hominis, & voluntatem diuinam erga salutem humilium intelligamus. *vt pereat.* Prius dixerat saluare quod perierat: modo dicit, non est volũtas vt pereat. quia priùs loquitur de interitu peccati: modò de interitu æternæ mortis seu damnationis. priùs descripsit quod perierat quantum est ex suo peccato: modò ne pereat simpliciter relictus suo errori. *Vnus de pusillis istis.* Cõcluditur sermo in salute singulorũ pusillorũ, hoc est humiliũ, quia ipsi omnes, & soli sunt electi: ad quos saluandos efficaciter venit Christus, quos deus vult non perire. *Si autem.* Hactenus humiles commendauit multipliciter: modò extendit doctrinam respectu fratrum peccantium: vt qualiter ad cõfratres errantes nos gerere debeamus, sciamus. Postquam enim docuit te non peccare in fratrem tuũ, superbiendo, scandalizando, despiciendo: modò docet qualiter te geras si frater peccauerit in te. *Peccauerit in te.* ad differentiam peccati in alium. nam peccatum contra te, tuum est condonare, tuũ est accusare. *Frater tuus.* ad differentiam ethnicorum, quorum correctio non speratur. Et rursus ad differentiam patris tui, contra quem non est fas ad vlteriora, quæ sequuntur procedere. *Vade.* non expectes vt veniat ad petendum veniam à te, aut vt priùs ipse veniat ad te, aut vt obuiet tibi, sed tu vade. *Et corripe eum.* Nõ sufficit vt parcas ei, vt benigno oculo, placata lingua ac bonis factis tractes eum: sed iniungitur tibi, vt cures salutem illius qui te offendit, correctionis fraternæ verba adhibendo. ¶ Aduerte quod mandatum hoc est affirmatiuum, obligans pro loco & tempore. Et propterea tunc intelligitur exequendum, quando creditur opus esse ad salutẽ fratris. *Inter te & ipsum solũ.* vt vtilis sit correctio, vt ex modo monẽdi percipiat qui offendit charitatem monentis. Si enim coram aliis incipis monere, existimabit qui corrigitur, quòd tuo studeas honori aut illius confusioni, aut quòd vindictam sic exerceas: sed vbi inter te & ipsum solum verba salutis eius sola fundũtur, soli charitati rationabiliter attribuitur monitio. *Si te audierit.* pœnitendo. Non oportet ad hoc vt vadas monitum, certũ te esse quòd fructuosa

erit

erit monitio.dubius enim significaris dicẽdo si te audierit. *Lucratus eris*.pro es,*fratrẽ tuũ*. Ecce fructus speratus finisq; intẽtus per hoc præceptum. Nec dicit saluus erit frater tuus,sed lucratus es fratrem tuum: vt fratris salutem tuum lucrum æstimes, ac non secus quàm tuum lucrum inquiras,& de illo gaudeas. *Si autem te non audierit,adhibe tecum adhuc vnum vel duos*. Hinc apparet quòd non arctatur sermo iste dominicus (si peccauerit in te frater,& cætera.)ad peccata secreta: quoniam secretis pec catis non correctis non possunt adhiberi testes correctionis.Et rursus in secretis non est ad vlteriora procedẽdum contra impœnitentem. Nam non dicitur, si recidiuauerit adhibe tecum, sed,si te non audierit adhibe tecum:vt intelligamus quòd absq; recidiuo contra impœnitentem monitum prius secreto, procedendum mandat ad vlteriora.*Vt in ore duorum vel trium testium stet*.prò,consistat,*omne verbum*. Hinc apparet quòd ad bonum publicũ transitur.Ex quo non potuisti solus prodesse fratri,adhibe tecum testes ad hoc,vt prosis communi bono : si non vales curare fratrem,serua ne lædatur publica salus. Testes enim quamuis directe sint propter iudicium publicum,dominus tamẽ ordinat vt vtaris testibus ad vtrunque bonum,scilicet & ad tẽtandum si forte prosint ad salutem fratris: & nõ profuerint,ad procedẽdum coram ecclesiæ iudicio.pro communi pro fratris, & aliorum bono. *Quod si non audierit eos*. Hinc clarè constat testes ad correctionis actũ induci. *Dic ecclesiæ*. Nec ratio nec vsus suadet congregandam esse ecclesiam ad corrigendum fratrem impœnitentem solius peccati in me commissi:sed tam ratio quàm vetustissimus mos habet,vt dicatur capiti ecclesię.Ac per hoc appellatione ecclesiæ hoc in loco nõ solùm ecclesia(nõ acephala)sed etiam prælatus ecclesiæ , qui ordinarius iudex est fratris impœnitentis,intelligitur. *Dic*, iudicialiter denunciãdo, seu accusando & procedendo. *Si autem ecclesiam non audierit*. Vtrique,fratris scilicet & communi bono fit satis, si ecclesiam audierit resipiscendo ac pœnitendo : si autem nec ecclesiã audierit ad pœnitentiam,quia iam trina correctio facta est (prima à te solo,secunda à testibus tecum,tertia ab ecclesia)& nulla profuit,nulla restat tibi via procurandi salutem fratris obstinati.Et propterea. *Sit tibi sicut*. Nõn habebis eum amplius vt fratrẽ:sed de reliquo sit tibi sicut *Ethnicus*. hoc est,gentilis:qui inter credentes in deũ non computantur. *Et publicanus*. infame hominum genus apud fideles.¶Recole hunc ordinem proce-

vt intelligas non promitti exauditionem, nisi secundum voluntatem petentium, quam haberét si cuncta nossent quæ deus nouit. Bonus enim est dominus, negans quod volumus & petimus, vt tribuat quod mallemus si omnia videremus quæ deus videt. *A patre meo qui in cælis est.* Ecce à quo petunt. Et dixit hæc, vt vim propriam communis orationis doceret consistere in plena cõcordia orãtium: & hinc discerent quàm grata sit deo cõcordia fidelium: atque scirent duorum petentium vnanimitati concessum etiam quicquid exemptum est ab ecclesiæ iudicio. *Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo.* Ratio tantæ efficaciç in vnanimitate orantium, redditur præsentia ipsius Iesu in medio talium. Ac si apertè diceret, quia ego sum præbens tantam efficaciam petitioni talium: ita ꝙ ipsi iam non ipsi petunt, sed ego in ipsis peto. Et non dicit vbi sunt duo vel tres congregati, seu vnanimes, sed apponit in nomine meo: ad differentiam concordiæ mũdanæ, seu etiam humanæ amicitiæ: quæ licet sit laudabilis, nõ tamen gaudet hoc priuilegio diuinæ pręsentiæ. Non sunt enim in Iesu Christi nomine vnanimes, quibus aliud viuere est quàm Christus. *Ibi sum in medio eorum.* Non dicit ero: quia nescit futurũ deus, qui æternitate sua semper adest omnibus. Sum autem non communi modo per essentiam, præsentiam, & potentiam: sed specialis assistentiæ gratia, operans intus in eis, & extra pro eis. Neque enim minus efficit præsens in medio congregatorum in nomine suo quàm effecerit pręsens in carne cum discipulis: de quibus dicit Ioãnis decimoseptimo, Quum essem cum eis, seruabam eos in nomine tuo: quos dedisti mihi, ego custodiui. *Tunc accedens Petrus ad eum, dixit, Domine, quotiens peccabit in me frater meus & dimittam ei? vsque septies?* Occasione sumpta ex verbis domini, si peccauerit in te frater tuus, mouetur Petrus ad interrogandum. *Dicit illi Iesus, Non dico tibi vsque septies: sed vsque septuagiesseptics.* Numerus finitus ponitur pro infinito. *Ideo assimilatum est.* Ne putaretur quòd perfectionis non necessitatis est remittere fratri peccanti in te, subiungit Iesus parabolam ad declarandum necessarium ad salutem esse, remittere offensam fratri qui peccauit in te. *Regnum cælorum.* quod in præsenti inchoatur vita fidelium, & in futuro consummatur seculo. *Homini regi.* Non intelligo cælorum regnum assimilari homini regi soli, sed homini regi exigenti rationes à seruis suis, & cætera: hoc est negocio seu officio, in quo homo Rex voluit rationem ponere, & reliqua.

huic enim negocio seu officio assimilatur regnum cælorum in similibus actionibus. Meminit autem regis, ad significandum ꝙ in parabolam affert nõ patremfamiliàs aut iudicem, aut quemlibet dominum, sed regem, supremam inter homines habentem potestatem. *Qui voluit rationem ponere.* pro, conferre, *cum seruis suis. Et quum cœpisset rationem ponere.* pro, conferre, *oblatus est ei vnus qui debebat ei decem milia talenta.* Tota parabola clara est. *Quum autem non haberet vnde redderet, iussit eum venundari, & vxorem eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi.* Si miraris preceptum regium vt crudele, recole ꝙ antiquo tempore rigor iustitiæ admittebat venditiones hominum fieri pro soluendis debitis: vt patet quarti Regum quarto. *Procidens autem seruus ille rogabat* pro, adorabat. *eum, dicens: patientiam.* Deest domine. Legendum est, *domine patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Misertus autem dominus serui illius, dimisit eum: & debitum.* pro, mutuum. *dimisit ei. Egressus autem seruus ille, inuenit vnum de conseruis suis, qui debebat ei centum denarios: & tenens suffocabat eum, dicens, Redde quod debes. Et procidens conseruus eius, rogabat.* pro, obsecrabat, *eum, dicens, Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit, sed abiit, & misit eum in carcerem donec redderet debitum. Videntes autem conserui eius quæ fiebant, contristati sunt valde: & venerunt, & narrauerunt domino suo omnia quæ facta fuerant. Tunc vocauit eum dominus suus: & ait illi, Serue nequam.* pro, male, *omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius tradidit tortoribus, quoadusque redderet vniuersum debitum.* Desunt duæ dictiones, illud sibi. Quæstio occurrit de hac sententia: quia non videtur lata ab homine rege secundum humanam iustitiam. Nam in materia debitarum pecuniarum (in qua constat parabolam proponi) non tenetur ex debito legali, sed ex debito honestatis, ille cui donatur quod debet, fisco seu regi, donare suis debitoribus pecunias sibi ab aliis debitas: vt patet. Qua ergo humana iustitia rex iste iudicat quòd oportuit istum facere, sicut factum fuit ei: nec solum iudicat, sed damnat, & repetit vniuersum debitum? ¶ Solutio est, quòd duo rex effecerit. Primùm misertus est serui illius, dimisitque eum: alterum & omne debitum remisit ei. Non iudicauit autem oportuisse seruum illum donasse debitum cõseruo, sed misereri. nam non dicit, oportuit te donare cõseruo tuo debitum sicut & ego donaui tibi: sed dicit, oportuit te misereri cõserui tui sicut & ego

tui

tui misertus sum. Ac si apertè diceret: etsi nolebas imitari me in liberalitate, oportuit tamen me imitari in misericordia, saltem expectando supplicantem pro dilatione temporis. Tenebatur autem ad misericordiam seruus ille, quãuis non ex debito legali, tamen ex debito morali, duplici ratione. Primò ex ipsa impotentia debitoris ad soluendum tũc. Secundò ex beneficio simili (immo longe maiori) in simili materia & supplicatione sibi tunc præstito à communi domino. Ita quòd non de consilio & honestate, sed de debito (morali tamen) tenebatur ad misericordiam, nam sicut honestas moralis nõ admittit hominem impotentem soluere debitum pecuniariũ, vexari in persona & libertate, ita non admittit vexari in eũdẽ impotentem pro tunc, suppliciter rogantem dilationem cũ promissione soluendi omnia: iste autem vexabat & in persona, suffocando tenens, & in libertate, mittendo in carcerem. Rursus in nonnullam iniuriã communis domini redundat tractare sic conseruum statim post acceptum tantum beneficiũ: tãquam pro nihilo æstimetur exemplum domini: & etiam pro nihilo æstimetur conserui seruitus respectu eiusdem communis domini. Quod autem statim describatur casus iste, significatur ex illo verbo, egressus autẽ seruus ille inuenit vnum de conseruis suis. &c. Hoc enim significat, quòd egresso à facie regis occurrit debitor: vel ꝙ egressus quęsiuit, & sic inuenit debitorẽ: quod peius fuisset: tanquam egressus fuerit ad quærẽdum debitorem &c. ¶ Quãuis autem inferiores iudices, quorum est legalia debita iudicare, non dãnent talem inhumanitatẽ & ingratitudinem, Rex tamen (in quo plenitudo residet potestatis nõ alligatę legibus) potest huiusmodi inhumanitatis ingratitudinis ac contẽptus crimen cognoscere ac punire. propter quod parabola inducta est de homine rege: nõ de inferiore aliquo domino. Et quoniã arbitraria erat pœna, arbitratus est Rex vt vniuersum debitũ pristinũ soluat, & insuper torqueatur interim. Hæc est parabola. *Sic & pater meus cælestis faciet vobis.* Sensus per parabolam intentus aperitur, non per singulas partes, sed quo ad tria, scilicet modũ faciẽdi, dicendo, sic: & quo ad personam regis, pater meus cælestis: & quo ad personas serui & cõserui, si nõ remiseritis vnusquisq; fratri suo. ¶ Vide singula. nõ aliquis, sed vnusquisq; discipulus est seruus debitor decem milium talẽtorum deo. & similiter quilibet frater est cõseruus, cui remittere oportet cẽtum denarios. Ita quòd tanta est differẽtia inter debita nostra deo, & debita nostra ho-

minibus

minibus, quanta est distantia inter decem milia talentorum & centum denarios. Quilibet igitur describitur debitor deo tãtorum, vt nõ possit satisfacere, & possit cogi ad vẽdendum omnia sua, & seipsum: hoc est nihil est eius exemptum ab hoc debito, si iustitiæ rigor exerceatur, & tamen consequens sola humili supplicatione & intẽtione satisfaciẽdi amplissimam plusquam petierit veniam à deo. at si fratri petẽti à nobis veniam nõ remittimus offensam in nos, efficimur serui nequam, & tradimur in morte. tũc enim cælestis pater iudiciũ exercet, tradẽs dæmonibus tortoribus ad persoluẽdum vniuersum debitũ quod debebamus deo. *Si non remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris.* Deest. delicta eorũ. Nõ vult simulatam remissionem, sed ex intimo corde, qui cordium scrutator & iudex est deus. ¶ Quæstio occurrit hîc, quomodo sine pœnitẽtia sunt dona dei, vt Apostolus dicit ad Roma. 11. & debita semel donata à deo, postea repetuntur. ¶ Solutio est, quòd repetũtur non vt fuerant prius debita: sed vt modo effecta sunt materia ingratitudinis tam inhumanæ. ingrata siquidem hæc inhumanitas tãto magis pẽsanda est, quãto maius fuit beneficium donationis tantorum debitorum. ¶ Altera occurrit quæstio, quomodo verificatur, quòd sic faciet pater cælestis torquẽdo quoadusq; reddat: quum torqueat post mortem in æternum sine termino aliquo. ¶ Solutio est, quòd torquendus quousque reddat, si nunquam reddit, nũquam euadit tormenta. Tales sunt damnati in inferno. qui ideò nunquam desinunt torqueri, quia nũquam reddunt, nunquam pœnitet eos offensæ diuinæ, nunquam satisfaciunt. perseuerant enim in voluntate impœnitente obstinata in malo.

CAPVT XIX.

ET factum est quum consummasset Iesus sermones istos, migrauit à Galilæa, & venit in fines Iudææ trans Iordanem. Hæc migratio videtur illa cuius meminit Ioan. c. 10. describendo specialiter locum trans Iordanem, vbi Ioannes baptizauerat. *Et secutæ sunt eũ turbæ multæ: & curauit eos ibi. Et accesserunt ad eũ Pharisæi tentantes eum, & dicentes.* Non discendi, sed accusandi causa interrogant: si fortè contra legem aut populi libertatem in diuortiis aliquid dixerit. *Si licet homini dimittere vxorem suam quacunque ex causa?* hoc est, quòd quælibet causa sit sufficiens ad hoc vt licite possit quis dimittere vxorem. Erat tunc sicut vsque hodie est inter theologos quæstio tractata in quarto sensu de causa libelli repudij: an quælibet causa reddens vxorem exosam viro suffi-

ro sufficeret ad licite dimittendum vxoré. Moyses enim Deute. 24. vtitur verbis generalibus: dicendo si non inuenit gratiam in oculis viri. Et propterea Pharisæi in quęstione hac tétant Iesum. *Qui respondens ait eis, Non legistis.* Reuocat Pharisæos ad sacram scripturam, vt intelligant diuinam sententiam in lege scriptam, qui quæstioné de lege mouent: nec audiant ipsum Iesum respondentem, sed legem ipsam. *Quia qui fecit hominem.* Superfluit hominem. *ab initio, masculum & fœminam fecit eos.* Lege in principio Genesis creationem rerum: & quum non inueneris in productione pisciũ, auium & iumentorum, mentionem fieri de masculo & fœmina, sed in sola productione hominis dici, masculũ & fœminam fecit eos, percipies mysteriũ quod Iesus hic declarauit. s. ꝙ ideo scriptũ est in solo homine masculum & fœminam creauit eos: quia per hoc significatur deũ instituisse coniugium, quod in solo homine locũ habet. Inchoat itaq; Iesus respõsioné ab hoc scripto in lege. s. ꝙ deus instituit cõiugiũ. ad hoc enim significãdum explicauit Moyses, ꝙ masculũ & fœminá fecit eos. *Et dixit.* In Genesi legimus, ꝙ Adã dixit sequẽtia verba: sed Iesus sciés diuino motu Adam illa dixisse, attribuit illa deo. verba enim quæ diuinitus Adã protulit, absq; vlla ambiguitate cõstat verba dei esse *Propter hoc.* s. cõiugiũ. *dimittet homo patrem & matrem.* Nõ solũ instituit deus cõiugiũ, sed instituit ꝑsonas habiles ad coniugiũ, eximédo à cõiugio patré & matré. Cõtra ius diuinũ atq; naturæ est, vt homo iungatur cõiugio cũ patre aut matre. & propterea dicitur ꝙ dimittet homo, à cõiugio, patré filia, & matrem filius. *Et adhærebit.* nõ mulieri, sed *vxori.* nõ cuiuscunq;, sed *suæ.* per hoc significãs omnes alias personas esse habiles vt sint cõiuges. Ex eo enim ꝙ solos patré & matré exclusit, reliquos (s. fratres & sorores, nepotes, & neptes, &c.) liberos significauit, vt sint viri & vxores. *Et erunt duo in carne vna.* pro, in carné vnã. Institutioni cõiugij & idonearũ personarũ, adiungit ipsum coniugiũ, Cõsistit enim idonearũ personarũ coniugiũ in hoc, ꝙ duo sunt in carne vna. antè siquidé quàm sint vna caro, nõ est perfectum cõiugium. Nõ loquimur nũc de sacramẽto ecclesiæ: sed de cõiugio absolutè, de quo loquitur textus. ¶ Et pondera ꝙ hæc sunt verba dei, cõcludentis coniugij naturá ex ipsius dei institutione, nõ ex humana adinuẽtiõe. ꝓpterea enim verba hæc Iesus attribuit deo. Est itaque conclusio diuina, & erunt duo in carne vna. ¶ Nec est opus vagãdo quærere sensum horũ verborũ: quoniam in promptu est clarus. s. ꝙ duo erunt in carne vna vnitate communi-

communitatis. Sicut enim ponētes res suas in cōmuni, sunt duo seu multi in re vna cōmuni illis: ita maris & fœminæ (exclusis patre & matre) coniugium in hoc consistit, quòd ponunt carnes suas in cōmuni inter se: ita quòd sunt duo in carne vna communi vtriq;, vt patet. ¶ Et si aduerteris ꝙ non dicit, erunt ad horá, neque ad tempus, sed simpliciter & absolutè erunt in carne vna: percipies non conuenire cōmixtioni meretriciæ adulterinæ aut cócubinariæ, esse duos in carne vna: quia inter eos nō est communitas carnis simpliciter & absolutè, sed secūdum quid, scilicet ad horam, ad tempus. Propter communitatem enim secundum quid & de facto, dixit apostolus. 1. ad Corinth. 6. Qui adhæret meretrici, vnū corpus efficitur cū ea. est enim de facto secūdum quid verū illos esse duos in carne vna: & nō simpliciter & absolutè, vt patet. *Itaque.* Hactenus retulit Iesus verba legis in principio Genesis scripta: modò exponit verba dei vltimò inducta. *Iam.* ex quo iuxta diuinam institutionem iunguntur in carne vna. *Non sunt duo.* secundum carnem. Ita quòd qui priùs erát duo, qui priùs erát distincti secūdum proprias carnes: iam desinunt esse duo, iam desinunt esse diuisi secundum carnem. *Sed vna caro.* Non dixit, sed vnus: non dixit, sed vnus spiritus, aut vnus animus, sed vna caro: vt intelligamus cōiugium nō tollere diuersitatem personarū, non consistere in communitate animæ aut spiritus (sed cuilibet cōiugum proprius restat spiritus, propriúsq; animus) sed in communitate carnis. Neutrius enim caro remanet propria, sed cōmunis vtrique reddita est: & propterea non duo secundum carnem, sed vna caro sunt. ¶ Significantiùs autem dixit, sunt, ad differētiam cōmunicantium in rebus. Qui enim suas res communes habent, non sunt secundum aliquid sui indiuisi: sed exteriorem rem habent indiuisam. Qui verò carnes proprias habent communes, non hîc aut nūc, sed absolutè: quia caro pars altera essentialis est hominis cōpositi ex anima & carne, ideo per verbū substātiuum significátur indiuisi: dicēdo, non sunt duo, sed vna caro. Ex hoc enim quod adiūgitur, sed vna caro, significatur ꝙ nō sunt duo secundū carné, quæ est altera pars substātialis eorū. ¶ Nec prætereas, ꝙ nisi dominus Iesus declarasset verba Genesis intelligi de carne coniugū, intellexissemus de carne prolis scriptū ad literá: & erunt duo in carne vna, generanda. *Quod ergo deus coniunxit, homo non separet.* Declaratis verbis dei in lege scriptis (vnde habetur deū duos, scilicet cōiuges, fecisse carné vná) infert cōclusionem responsiuam ad quæstioné

Pharisæo-

Pharisæorũ,dicẽdo,quod ergo. Non dicit,quos:sed,quod:scilicet coniugiũ, deus,non homo.coniunxit, instituendo cõmunitatẽ corporum in duab⁹ personis idoneis,homo nõ separet. Ac per hoc directè respõdetur quæstioni, si licet homini dimittere vxorẽ.consistit enim responsio in negatiua: quia ex eo q̃ deus cõiunxit coniugium,homo non tãtæ temeritatis esse debet,vt separet coniunctum à deo. ¶ Aduerte hîc,quòd dominus Iesus inseparabilitatem cõiugij probat ex institutione diuina ab initio mundi,seclusa ratione sacramẽti ecclesiastici. Oportebit enĩ hæc recolere in expositione epistolæ Pauli ad Corinthios. Si infidelis discedit,discedat,&c. *Dicunt illi.* Noua ac inopinata, & secundum legem responsione audita,Pharisæi ad se conuertũt. *Qui ergo Moyses mandauit dari libellum repudij,& dimittere?* Legem legi obiiciunt. Si deus instituit coniugium inseparabile ab homine,quo pacto Moyses statuit legẽ de libello repudij? Deutero. 24. *Et ait illis: quoniam Moyses* Legislator. *ad duritiam cordis vestri.* non sponte: sed corde vestro non credẽte,sed existẽte duro ad diuinam legẽ recipiendam. Duritia hæc ex hoc ipso,q̃ nõ nisi duritia appellatur,ĩtelligitur Iudęorũ firmatus animus in hoc, quòd volebãt sicut aliarum nationum mariti, habere facultatẽ dimittẽdi vxores: nam constat etiam Romanos maritos hac facultate vsos. *Permisit vobis.* nõ mandauit. *dimittere vxores vestras.* Moyses dimissionem vxoris permisit: sed libellum repudij dari mandauit,si dimitterent vxores. *Ab initio autem non fuit sic.* Ratio redditur declaratiua,quòd Moyses p̃misit: quia ab initio instituti coniugij non fuit sic,non fuit libellus repudij,non fuit dimissio vxoris,non fuit sic separabile coniugium,sed inseparabile ab homine: vt declaratum est ex verbis dei ab initio institutionis coniugij. Ex eo enim q̃ ab initio instituti coniugij à deo, fuit institutum non sic separabile, sed inseparabile: cõsequẽs est vt ista nouitas declinatio quædã à lege primæua sit, ac per hoc permissio. ¶ Inter theologos occasione horum verborũ, quæstio indecisa propter opinionum diuersitatem est,an in lege veteri diuortiũ cum libello repudij fuerit licitũ. Crediderim ergo nec omnino licitum,nec mortaliter illicitum fuisse. Quòd enim non fuerit totaliter licitum ex parte virorũ,& textus iste significat,dicens esse permissionem factã vobis,hoc est maritis, ob duritiam cordis (permissio enim malorum est) & pœna definita maritis dimittentibus vxores, Deutero. 24. scilicet nõ posse easdem viduas aut repudiatas iterum ducere in vxores, insinuat. Quod verò

verò non fuerit mortale peccatũ, colligitur tum ex modo legis sic enim data est lex ista dimittẽdi vxorẽ, & libellum dãdi, sicut alię leges: vt patet ibi. Tum ex eo quòd Malach. 2. dicitur: Quũ odio habueris, dimitte, dicit domin⁹ deus Israel, nefas enim apparet attribuere deo dicere, dimitte vxorem, si crimẽ esset. Tum ex eo quòd licitũ erat vxori dimissæ nubere alteri: vt patet ibidem in Deutero. ¶ Sed maior quæstio insurgit. Si quod deus cõiunxit, homo nõ potest separare: quomodo diuortiũ illud legale soluebat coniugium? Solutio est, ꝙ lex ista diuortij quanuis permissiua: nõ humana, sed diuina erat facta authoritate: vt verba Malachiæ prophetæ, & contextus Deuteronomij testantur. Ostendit ergo dominus coniugium ex diuina institutione coniunctũ, nõ nisi cum obliquitate aliqua separatũ esse in diuina lege veteri. *Dico autem vobis.* Promulgat iterum nouã legem, quam coram discipulis promulgauerat in monte. *Quod quicunque dimiserit.* totaliter. De tali enim dimissione erat sermo: nam vxorem dimittere absque additione aliqua, significat nõ dimittere secundum quid (puta quo ad thorum) sed simpliciter & absolutè: quod est dimittere totaliter. constatq; de dimissione absoluta motã esse quæstionem à Pharisæis, & loqui Moysen. *Vxorem suam nisi ob fornicationem, & aliã duxerit.* in vxorem. *mœchatur.* Textus iste clarè constituit mœchum facientẽ hæc duo, scilicet dimittere vxorem non fornicariam, & aliam ducere. Et in promptu ratio mœchię est: quia durat cõiugium cum prima dimissa. Quid autẽ sit de dimittente vxorem fornicariam, & aliam ducẽte: textus iste nihil dicit. ¶ At si vrgẽs obieceris verba Iesu non esse superflua, & propter exceptionẽ fornicationis aliquid significare diuersũ ab aliis causis, fateor sic esse. Et si instes, illud diuersum nihil aliud esse, nisi quòd propter fornicationẽ dimittens vxorem, & aliam ducẽs, non mœchatur: respõdeo sic sonare textum secundum planum literæ sensum: sed quoniam non audeo opponere me contra torrẽtem doctorũ, & iudiciorum ecclesiasticorum, ideo dixi textum nihil disponere de dimittente fornicariam. Intelligo igitur ex hac domini Iesu Christi lege, licitum esse Christiano dimittere vxorem ob fornicationem carnalem ipsius vxoris, & posse ducere aliam vxorem: salua semper ecclesiæ diffinitione. quæ hactenus non apparet: nam decretales pontificiæ de hac materia, non sunt diffinitiuæ fidei, sed iudiciales facti. Profitẽtur autem ipsimet põtifices (vt patet in cap. quãto. de diuor. & in cap. licet. de spon. duorũ) Romanos Põtifices

aliquando

aliquando in his iudiciis matrimoniorum errasse. ¶ Nec ex his intelligas vxorem quoque posse dimittere virum fornicantem: quoniam Iesus qui est verus deus, non hoc cõcessit. nec est par ratio: vt patet. Nec etiã in veteri lege vxor poterat repudiare virũ. ¶ Nec ego sum prim⁹ qui sic intellexi euãgelij textũ: quoniã ante annos mille beatus Ambrosius sic intelligẽs, idẽ docuit primæ ad Corinth. 7. ¶ Aduerte ꝙ hinc Innocentius textius extra de diuor. cap. gaudemus. accipit ꝙ nõ licet habere plures vxores. Nã si liceret habere plures vxores, q dimissa non fornicaria acciperet aliã, non mœcharetur, sed cõiugio cũ secũda vteretur: in textu autẽ dicitur ꝙ mœchatur. Et nisi Marcus apposuisset in eã, scrupulo careret argumentũ Innocẽtij. *Et qui dimissam*. nõ fornicariã. nulla enim alia dimissa nominata est. *Duxerit in vxorẽ.* mœchatur. quia durat dimissæ coniugium cum illo qui dimisit eam. *Dicunt ei discipuli eius: Si ita est causa hominis cum vxore, non expedit nubere.* pro, nuptias inire. Discipuli audientes nouam de matrimonio doctrinam, timent nuptias. *Qui dixit illis, Non omnes capiunt verbum istud.* In carne præter carnem viuere, non est commune. *Sed quibus datum est.* Non dicit, sed qui voluerint: quoniam nõ est volentis neq; currẽtis, sed miserentis dei: à quo datur donum virginitatis seruandæ. virginitatis enim custodia, intelligitur in abstinẽtia à nuptiis. *Sunt enim eunuchi qui de matris vtero sic nati sunt: & sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus.* Tria eunuchorum genera clarè describuntur, vt declaret sententiã dictã. nã eunuchi à natura, imò à naturæ defectu nati priuati officio genitalium: & similiter eunuchi à violẽtia extrinseca, nõ sunt de quibus loquitur Iesus, sed tertij. *Et sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt.* non membrorum abcisione, sed abdicatione officij generandi, seu potius voto virginitatis. castratio enim significat non solùm abdicationem vsus, sed etiam potestatis. & propterea insinuat votum quo homo se priuat potestate vtendi seipso ad officium generandi. *Propter regnum cælorum.* In hoc consistit vis & ratio perfectionis. non enim placet deo negatio naturalis officij nuptiarum, nisi quum ordinatur ad regnum cælorum expeditiùs assequendum. Innupti enim cogitant quę domini sunt, & soliciti integro studio sunt, quomodo placeant deo. quod nõ possũt alligati cõiugiis: qa oportet eos cogitare quomodo placeant coniugi, & soliciti sunt de mundanis, &c. *Qui potest capere, capiat.* Non præcipio hanc tantam perfectionem, sed vnumquenq; in sua libertate relinquo. Non dicit, qui vult: sed, qui potest: quia

teſt:quia etſi velles,& nõ ſentis te tantæ cõſtantiæ vt poſsis capere tantæ perfectionis munus,non es de numero eorũ qui poſſunt capere. *Tunc oblati ſunt ei paruuli,vt manus eis imponeret & oraret. Diſcipuli autẽ increpabãt eos. Ieſus vero ait eis: Sinite paruulos, & nolite eos prohibere ad me venire. Talium eſt enim regnũ cælorum.* Non dicit,iſtorum,ſed talium,ad ſignificandum regnum cælorum eſſe qualitatis exiſtentis in paruulis,ſcilicet innocẽtiæ (nihil enim inquinatum intrabit in regnum cælorum)vel qualitatis ſignificatæ per paruulos:hoc eſt humilitatis:iuxta ſuperiꝰ dicta,niſi efficiamini ſicut paruuli.Ac ſi apertè diceret,quia regnũ cælorum eſt talium:hoc eſt innocẽtium,quales ſunt paruuli: & rurſus taliũ,hoc eſt humilium animo,ſicut iſti ſunt parui corpore. *Et quum impoſuiſſet eis manus,abiit inde. Et ecce vnus.*adoleſcens vt infra patet.*accedens,ait illi: Magiſter bone,quid boni faciam vt habeam vitam æternã? Qui dixit ei:quid me interrogas de bono.*p, quid me dicis bonum? *vnus eſt bonus,deus.*pro nullus bonus,niſi vnus, deus.Intellige omniquaque:omnis enim creata res admixtionem habet mali,naturæ vel moris.Et dixit hoc ad docẽdũ exẽplo ſuo,quòd quum laudamur,aut doctores aliorum recognoſcimur.retorquere debemus proprias laudes in diuinã laudem: & reuocare ad memoriam noſtrum & laudãtium communem defectum.Sic enim & nobis ac laudãtibus proſumus humilitate,& deum honoramus:in quo & à quo eſt omne bonum. *Si autem vis ad vitam ingredi,ſerua mandata. Dicit illi,Quæ? Ieſus autem dixit, Non homicidium facies:non adulterabis:non facies furtum:non falſum teſtimonium dices:honora patrem tuum & matrem: & diliges proximum tuum ſicut teipſum. Dicit illi adoleſcens,Omnia hæc cuſtodiui a iuuentute mea:quid adhuc mihi deeſt? Ait illi Ieſus, Si vis perfectus eſſe.* Nota differentiam volentis ad vitam ingredi,& volentis perfectionem.Volenti vitam dictum eſt,ſerua mãdata,ad quæ lex diuina te obligauit.volẽti perfectionem dicitur:vẽde omnia,&c. hoc eſt,ſerua conſilia paupertatis,miſericordiæ,& ſequelæ meę.

¶ Vide ſingula.Nõ dicit,ſi perfectus es,ſed ſi vis eſſe perfectꝰ, ſi intendis perfectionem vitæ aſſequi. *Vade,& vende omnia,*ſuperfluit omnia.*quæ habes,& da pauperibus.* Non dicit,renuncia oĩbus quæ poſsides,ſed vende, & da pauperibus:vt ſimul vtrãque virtutem ingerat,ſcilicet paupertatis voluntariæ, abdicãdo à ſe omnia:& miſericordiæ,dando illa pauperibus. *Et habebis.* Interiecta eſt hæc particula.nam locus eius eſt vltimus:ſed ideo Euangeliſta interpoſuit eam , vt præmium proprium effuſarum

rerum

rerum pauperibus significaret. *Et habebis thesaurum in cælo.* ex venditione & erogatione rerum tuarum pauperibus. Vltra hoc ꝙ inchoas perfectionis iter, scito te reponere thesaurum in cælis loco thesauri terrestris. *Et veni.* expeditus atq; solutus à curis seculi huius. *Sequere me.* euãgelizãtem regnum dei. sequere vita, moribus & officiis: in hac enim sequela perfectionem assequeris. Ac si apertius dixisset: in vendendo omnia & dando ea pauperibus, repones tibi thesaurũ in cælo: in imitatione verò mei implebitur desiderium quo vis perfectus esse. ¶ Attẽde prudens lector, quòd nullum indicitur à Iesu votũ volenti perfectionem vitæ assequi: quia non in vinculis votorũ, sed in operibus consistit perfectionis assecutio. Laudabilia sunt vota religionis, sed non illorum professione, sed operibus quibus imitamur Iesum Christum acquiritur perfectio. Infinitus est hodie numerus eorum qui acquirunt perfectionis statum, profitendo religionis vota: sed rari sunt, qui volunt esse perfecti imitando Iesum factis humilitatis, patientiæ, mãsuetudinis, charitatis &c.

Quum audisset autem adolescens verbum, abiit tristis. erat enim habens multas possessiones. Iesus autem dixit discipulis suis, Amẽ dico vobis quia diues difficile intrabit in regnum cælorum. Nõ quia diuitiæ secundum se impedimenta sint ad regnum cælorum (quum dẽtur à deo ad hoc, vt sint adminicula ad regnũ cælorum) sed affectus hominis minus ordinatus ad diuitias habitas, qui valde frequẽs est, difficilem reddit aditum diuitis ad regnum cælorum. Propterea enĩ scriptũ est: diuitiæ si affluãt, nolite cor apponere. *Et iterum dico vobis* Stupentibus discipulis (vt Marcus supplet) de difficili salute diuitum, addidit Iesus sententiã maioris difficultatis. *Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitẽ intrare in regnum cælorum.* pro, in regnum, dei. Si foramen acus secundum proprietatẽ nominũ intelligitur, non maior difficultas, sed impossibilitas significaretur. quia enim impossibile est camelũ trãsire per foramẽ acus, sensus esset: facilius est fieri impossibile quàm diuitem intrare in regnũ cælorũ. Si autem verũ est, hoc in loco foramen acus esse nomẽ proprium portæ (ita ꝙ quædã porta angusta nominata foramen acus significetur) explicatur magnitudo difficultatis. valde enim difficilis debebat esse transitus cameli per illã portã. Et si iste est sensus, dixit hoc quia valde difficile est hominẽ diuitẽ non confidere in diuitiis, nõ superbire iuxta illud, Beatus diues qui post aurũ nõ abiit. & subdiĩ, quis est hic & laudabimus eũ? Ecclesiastici. 3. ¶ Apparet

autẽ ex duobus hunc esse sensum literalẽ. Primò ex eo, ꝙ Iesus nõ dicit possibilius, sed facilius. facilitas enim modũ executionis significat, & præsupponit posse fieri: ac per hoc nõ nisi vsurpatiue dicitur de impossibili. Secundò ex eo ꝙ inepte accõmodatur transitus cameli foramini acus, quæ est instrumentũ sutoriũ. debuisset enim dici, facilius est funẽ trãsire foramẽ acus. Vnde ex eo ꝙ transitũ cameli per foramen acus affert pro difficiliore, signũ est ꝙ porta vel angustus locus vulgari nomine appellatus, foramen acus significetur. nõ enim est fas sentire, ꝙ Iesus ineptas struxit similitudines. *Auditis aũt his, discipuli mirabantur valde: dicentes, Quis ergo poterit saluus esse?* Intulerũt hoc discipuli, cõputãtes sub periculo diuitũ nõ solũ qui sunt diuites, sed etiã qui quærunt & qui appetũt esse diuites: quoniã eadem est eorũ dãnatio. Illi enim sunt diuites in re, isti sunt diuites in studio & in animo. Et propterea omnes sub diuitũ appellatione cõprehendi intelligẽtes discipuli, admirãtes inferunt, quis ergo poterit saluus fieri? Quasi dicãt, rarus aut nullus. Sciebãt enim oẽs fere homines cõprehendi nomine diuitũ, in re vel in spe seu affectu. *Aspiciens autẽ Iesus, dixit illis, Apud homines hoc impossibile est.* Hoc (.s. salus multitudinis hominũ) ab affectu inordinato diuitiarũ est impossibile apud homines, cõsideratis solis humanis viribus. *Apud deũ autẽ.* Relata autẽ humanę multitudinis salus ad diuinã gratiã. *Omnia possibilia sunt.* non solũ saluare diuites in studio & in affectu, sed etiã diuites in re, & cõfidentes in diuitiis, possibile est: quoniã diuina gratia tollit ab illis omnẽ inordinatũ affectũ & vsum. *Tũc respõdẽs Petrus, dixit ei.* Dixerat Iesus adolescenti duo. Primũ relinquẽda omnia nõ quomodolibet, sed dãdo pauperibus: & apposuit præmiũ, Habebis thesaurũ in cælo. Secundũ, sequere me, nõ apposito præmio. Occasione hinc accepta Petrus respõdet his domini verbis: respõdet autẽ interrogatorie. *Ecce nos reliquimus omnia.* Nõ vẽdidimus dedimusq; pauperib⁹, sed reliquimus omnia vt sequeremur te. *Et secuti sumus te.* Ac si aperte dicat: ecce ꝙ nos nõ fecimus totum quod exigis ab adolescente si vult esse perfectus (quia nõ vendidimus nostra ad dãdũ pauperibus) sed fecimus duo .s. reliquimus oĩa propter te & secuti sumus te. *Quid ergo erit nobis?* Adolescẽnti dixisti habebis thesaurũ in cælo, & ꝙ perfectionẽ assequeretur: nobis autẽ quid erit præmij? *Iesus autẽ dixit illis, Amẽ dico vobis, quòd vos.* Directe respondet quærẽtibus, quid erit nobis. *Qui secuti estis me.* Nõ dicit, qui reliquistis oĩa: monstrãs per

hoc

hoc nõ exigi relinquere oĩa nisi propter sequelã ipsius. Ac si apertè diceret: nõ consistit assecutio perfectionis in relinquendo oĩa, siue dãdo illa pauperib⁹ siue nõ dãdo pauperib⁹: sed in hoc, ꝙ sequimini me. ¶ Et est sermo de sequela quo ad fidẽ, vitã ac mores. Et per hoc excluditur Iudas: de quo ipse dominus testatur, vnus ex vobis diabolus est. nõ sequebatur enim Iesum animo, sed corpore. *In regeneratione.* nõ per baptismũ, sed per resurrectionẽ. Illa enim erit verè regeneratio hominũ eorundẽ secũdũ suamet corpora, quæ ante mortẽ habuerãt: ita ꝙ sicut modò generãtur homines in esse naturali, ita tunc regenerabuntur in esse spiritali. Baptismus autẽ est spiritualis tantũ regeneratio animæ. *Quũ sederit filius hominis in sede maiestatis suæ.* Gloriosum regiumq; statũ suũ futurũ describit. *Sedebitis & vos.* Ecce præmiũ dignitatis & honoris, gloriosa sessio. eritis participes gloriæ meæ, intantũ ꝙ me sedente in maiestate, vos nõ stabitis, sed vos quoq; sedebitis. *Super sedes duodecim.* Explicatio est dignitatis. nõ sedebitis confuse, aut in cõmuni multis sedili, sed singuli super singulas sedes. Duodenarius enim numerus ad distinctionẽ singulorũ simul & cõprehẽsionẽ vniuersorũ induct⁹ est, propter numerũ Apostolorũ & tribuũ Israel: nõ ꝙ præcise duodecim tantũ sint futuri assessores. *Iudicantes.* Dignitati adiũgit officiũ: vt & in dignitate sedẽdi & in officio iudicis assimilẽtur Christo: ita ꝙ non solũ cõparatiue iudicabitis (vt Niniuitæ & regina Austri) sed etiã tanq̃ assessores regis. *Duodecim tribus Israel.* Ad cumulũ honoris spectat esse iudicẽ populi proprij, præsertim totius, & propterea nõ vnius, sed omniũ tribuum Israel Apostoli Israelitæ promittũtur futuri iudices: vt ex hoc intelligamus, ꝙ multo magis erũt iudices omniũ aliarũ nationũ. *Et omnis qui reliquerit domũ, vel fratres aut sorores, aut patrẽ aut matrẽ, aut vxorẽ, aut filios, aut agros.* Petrus petierat, quid erit nobis, ex duplici capite .s. quia reliquimus omnia, & quia secuti sumus te. Iesus primũ respõdit ratione præcipui capitis .s. sequelæ suæ: modo respõdet ratione alterius capitis .s. dimissionis omniũ ꝓpter ipsum. *Propter nomen meũ.* Ratio meritoriæ dimissionis cõsistit in hoc, ꝙ propter nomẽ dei fiat dimissio: hoc est ꝙ necessaria, aut expediẽs ad honorẽ dei fiat dimissio, non stulta, non irrationabilis, non contra aut præter charitatem dei aut proximi.

Centuplũ. pro, centupla, *accipiet.* Etiam in hac vita verificandum supplet Marcus. & propterea bonum spirituale centuplum ad bonum temporale dimissum, promittitur in hac vita. Cen-

tuplũ autẽ ex parte rerũ: quia minimũ ſpirituale pluſq́ centuplũ (vtpote incõparabiliter excedens) eſt ad maximũ bonũ temporale. Et nõ dixit ſpirituale bonũ accipiet, ſed centupla, ad explicandum maximum exceſſum ſpiritualis boni ſupra tẽporale: ne paruifaceremus bona ſpiritus promiſſa in præmiũ hic, ſed æſtimaremus illa vt cẽtupla reſpectu temporaliũ bonorũ quorumcunque. *Et vitã æternã poßidebit. Multi autẽ erũt primi nouißimi, & nouißimi primi.* Dixerat cẽtupla accipiet: ac per hoc ſonuerat, ꝙ plus relinquens plus eſſet accepturus: & ſic melior eſſet cõditio diuitũ, & vniuerſaliter relinquentiũ plura quàm relinquentium pauca vel fere nulla, quia pauca vel nulla habẽt: de quorũ numero erat Petrus cũ multis aliis Apoſtolis. Ideò ad obuiandũ huic intelligentiæ, ſubiungit, quòd multi nouiſsimi in hac vita quo ad res, honores, & reliqua temporalia, erũt primi in alia vita: & econuerſo multi primi hic in honoribus, rebus & reliquis temporalibus, erunt nouiſsimi in alia vita: quia non cenſum, ſed affectum, non quantum, ſed ex quanto offertur, penſat deus.

CAPVT XX.

Simile eſt regnum cælorũ. Concluſerat Ieſus reſponſionem Petro datã in ſententia illa, erunt nouiſsimi primi & primi nouiſsimi. Cuius duæ ſunt rationes: altera ex parte noſtri, quã nos exponendo explicauimus: altera ex parte diuinæ gratiæ, & hãc Ieſus intendit per hanc parabolã explicare. ¶ Appellatione regni cælorum intellige ipſum in vtroque ſtatu: viæ ſcilicet & termini. nam operari ſpectat ad regnum cælorum in hac via: merces verò ad idem in termino. *Homini patrifamiliàs.* Intellige aſsimilari cælorum regnum non ſoli patrifamiliàs, ſed negocio parabolæ huius, qua paterfamiliàs exiit primo mane, & reliqua. Paterfamiliàs perſonam dei tenet, qui licet dominus ſit omniũ, reſpectu tamen electorum patremfamiliàs ſe exhibet: quoniã ſunt domeſtici dei. *Qui exiit.* Exire deũ, eſt operari ad extra. *Primo mane.* à principio cõgrui tẽporis ad operãdũ. *Conducere.* Ecce operatio ſpecificatur, quã in genere ſignificauit exire. Cõducere aũt dei eſt ſub ſpe præmij inducere homines. *Operarios.* paratos ad operandũ. *In vineam ſuam.* hoc eſt eccleſiam ſuã, aſſimilatã pluries in ſacra ſcriptura vineæ. *Conuentione autem facta cum operariis.* Non ſolũ ſpem præmij, ſed certũ præmiũ promiſſum à deo, & acceptatũ ab operariis, ſignificat conuentio hæc.

Ex denario diurno miſit eos in vineam ſuam. Quantũ ad parabolã denarius diurnus dicitur denarius vnus valens decẽ numos,

dandus

dandus pro opera totius diei. Quantũ ad sensum verò intentũ, est certus beatitudinis gradus, qui secũdũ iustitię diuinæ rationẽ debetur labori totius diei. *Et egressus circa horam tertiam.* Isti quinq; exitus patrisfamiliàs ad mittẽdũ operarios, solicitudinẽ diuinã diuersis tẽporibus cõgruis ad conuertendũ homines significat. Potuisset cõponi parabola, describẽdo patremfamiliàs cõtinue manentẽ in foro ad conducendũ operarios: sed nõ describitur cõtinuus, sed certis horis, oĩbus tamen quibus solicito cuiq; homini patrifamiliàs cõgruere potest. s. primo mane, hora tertia, sexta, nona, & ad cumulũ solicitudinis etiã vndecima, quũ nõ superesset nisi vna operandi hora. Significatur enĩ per hoc, ꝙ nõ cõtinue, sed frequẽtissime (tamẽ secundũ sapiẽtiæ suæ dispositionẽ) deus cõuertit efficaci nouáq; cõuersione ad operãdũ in veritate charitatis cõmuniter est enĩ deus agẽs nõ naturale, sed à proposito. ¶ Nec sentẽtia hæc aduersatur illi, in quacunq; hora ingemuerit peccator &c. quoniã cum hoc, ꝙ deus omni hora cõuertit singulos peccatores ad gemendũ, stat ꝙ certis tẽporibus tantũ, tanq̃ publicus cõductor & excitator hominũ cõmuniter prouideat & cõuertat homines: puta prouidẽdo de bonis pastoribus vna ætate, alia ætate de sanctis exẽplarib⁹, alia de nouis religionibus ad vtilitatẽ populorũ: & sic de aliis eiusmodi mediis. *Vidit alios stãtes in foro ociosos.* Quãtũ ad parabolã, tã locus cõgru⁹, q̃ dispositio cõgrua explicatur. nã in loco negociorũ publicorũ, & nõ occupati, sed vacantes describũtur. si enim iã essent occupati, nõ cõducerẽtur ad operandũ in vinea. Quantũ ad sensum verò intentũ, significatur, ꝙ deus cõuertit quos videt nõ resistere, nõ ponere obicẽ cõuersioni. *Et dixit illis, ite & vos in vineã meã, & quod iustũ fuerit dabo vobis. Illi autẽ abierunt. Iterũ aũt exiit circa sextã & nonã horã, & fecit similiter. Circa vndecimã verò exiit, & inuenit alios stantes,* deest, ociosos: *& dicit illis, Quid hic statis tota die ociosi?* Describitur interrogatio causæ tanti ocij: vt ex respõsiõe operariorũ sciatur causam ocij esse caruisse cõductore. Vnde intelligimus hos quoque esse de numero eorũ, qui non ponunt obicẽ diuinæ gratiæ cõuertenti. *Dicunt ei, quia nemo nos conduxit. Dixit illis, Ite & vos in vineã meã.* deest, & quicquid fuerit iustũ accipietis. *Quũ sero autẽ factũ esset.* In fine diei, mercedis tẽpus describitur: vt non maneat opus mercenarij apud patrẽfamiliàs vsque mane. Et significatur tẽdus mercedis reddẽdæ: quod singulis est in morte, vniuersis autem in fine mundi.

Dicit dominus vineæ procuratori suo, voca operarios, & redde illis

 mercedem.

mercedem. Iesus Christus est hic procurator redditurus vniuersis mercedem in fine mundi *Incipiens à nouissimis, vsque ad primos.* De industria hunc ordinem disponit paterfamiliàs apud parabolam: vt hinc oriatur occasio disputādi de iustitia & gratia. Et significatur per hunc ordinē, præponi gratiā iustitiæ in cōspectu dei: nā gratia in nouissimis, iustitia in primis exercebatur. *Quū venissent ergo qui circa vndecimā horam venerant, acceperunt singulos denarios.* pro, singuli denarium. Hoc est tantū præmij, quātū debetur toti labori vnius diei. Vbi manifeste liquet gratia patrisfamiliàs dans nouissimis supra condignū: significans deum sic facientem ex sua gratia. Si exemplum quæris facti, habes latronem nouissima hora vocatum. & cum hoc dicitur illi, hodie mecum eris in paradiso. Quod enim alij sancti tot laborib⁹ acquirunt, ipse statim ex amplissima gratia cōsecutus est. *Venientes autem & primi.* Non explicātur qui tertia, sexta, & nona cōducti fuerant, sed nouissimi & primi: quia duæ tantū sunt rationes retribuendi. s. gratia & iustitia. quarū altera. s. gratia, in nouissimis (& cōsequēter in reliquis qui nō toto die laborarunt) relucet: iustitia aūt in primis. ¶ Arbitrati sunt ꝙ pl⁹ essent accepturi. Quantū ad parabolā simpliciter & absolute existimauerūt ꝙ plus essent accepturi. Sed quantū ad significatū nō simpliciter & absolute hoc arbitrati sunt. quia nulli electi fallūtur tūc (scilicet tempore mercedis) in ęstimatione suæ mercedis. Sed secundum quid, hoc est secundum rationē inferiorē, qua de gratia dei iudicatur secundum labores nostros, conferendo enim diuinā gratiā labori, recte arbitrati sunt ꝙ plus essent accepturi. Sed secūdum rationem superiorē, quę supremā causam gratię (diuinū. s. beneplacitū) cōsiderat, aliter est arbitrandū: quia licet ei facere quod vult, & cui vult, &c. Et hoc tantùm est iudicare simpliciter & absolute. *Acceperunt autē & ipsi singulos denarios.* pro. singuli denariū. Eandem præmij mensuram quam alij acceperant, acceperūt primi. Sed illi ex gratia, isti ex iustitia: quia laborauerāt tota die & conuentū fuerat de denario. ita quòd soli primi describuntur exempti à gratia, & secūdum puram iustitiā mercedē accepisse. ¶ Sed tūc insurgit quęstio, quo pacto significātur isti in numero electorū ac sanctorū: quū vita æterna non iustitia, sed gratia dei habeatur, iuxta illud, Gratia dei vita æterna. Soluit hoc Apostolus dicēs, Gratia dei sum id quod sum. &, Bonū certamē certaui, cursum consummaui fidem seruaui: in reliquo reposita, est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iustus

iudex,

Iudex. Intellige itaque ex diuina gratia vocatos & missos etiam primos ad operandum in vinea: ex iustitia autem redditam esse mercedem promissam. ¶ Sed adhuc restat dubiũ, quo pacto verificatur, quòd deus pręmiat omnes supra condignũ, si istos primos præmiat secũdũ puram iustitiam. Solutio est, quòd id quod promittit deus velut iustã mercedẽ, est supra cõdignũ nostri operis. nõ enim sunt cõdignæ passiones huius temporis ad superuenturam gloriã. Ita quod significatur per denariũ, est supra cõdignũ totius operę diurnę: quia tamen promissum est vt merces totius diurni laboris, significatur vt iusta merces reddita primis, & ex gratia data aliis. *Et accipientes murmurabant aduersus patremfamiliàs*. Sicut Saluatoris oratio, pâter trãseat à me calix iste, explicat naturalẽ appetitũ fugientẽ mortẽ, ita murmur sanctorũ istorũ explicat velleitatẽ amplioris gloriæ secundum rationem inferiorẽ insurgentẽ. *Dicentes, Hi nouissimi vna hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstus*. pro, æstũ. Nõ sunt inuidiæ verba, sed rationis inferioris, detestantis parem mercedem longe imparibus laboribus: sicut detestatur mortem iustorũ. Ita quòd electi isti nõ absolutè murmurãt, non absolutè detestãtur pares sibi factos in præmio, impares in labore: sed secundum rationẽ inferiorem loquuutur, & velleitatem secũdum illã explicant, quo ad sensum significatum. secũdum parabolam enim absolutè murmurãt & inuident paribus. *At ille respondens vni eorum dixit, Amice, non facio tibi iniuriam. Nónne ex denario conuenisti mecum? tolle quod tuum est, & vade. Volo autem huic nouissimo dare sicut & tibi. Aut*. pro, an, *non licet mihi quod volo facere?* Deest. in rebus meis? Verum dicit in materia de qua est sermo: hoc est in gratuitis. secus est in debitis. *An oculus tuus nequam*. pro, malus, *est quia ego bonus sum?* Non asserit oculum istius esse malum: sed causas vndiq; excludendo murmuris & querelæ, quũ prius ex parte cõuentionis, deinde ex parte propriæ libertatis in gratuitis. Tertiò ex relatione suę gratię, qua vsus est ad nouissimos ad oculos eius, cõuincit eum. an (quod absit) oculus mentis tuæ efficitur male vidẽs ex obiecto bono, quia ego bonus sum nouissimis largiẽdo. Et dixit hæc paterfamiliàs: quia si murmur ex conuentione non seruata, aut ex illicito facto occasionẽ habuisset, rationabile esset: sed si ex iniqua visione boni, damnabile esset. Significatur autẽ per hæc deum ita seruare iustitiam retribuendo multis, vt multis aliis gratiose retribuat sine priorum offensa: quam ex his capitibus excludi describitur. *Hoc*. hoc modo

do, scilicet aliquibus exhibendo gratiam, & aliquibus seruando iustitiam. *Erunt.* in futura vita. *Nouissimi.* in labore, & vniuersaliter in exhibitione temporalium. *Primi.* in præmio. *Et ecõuerso. primi nouissimi.* Optimè quadrat conclusio responsioni datæ Petro: quòd nõ beatior erit qui plura reliquit, sed quem gratia dei priorem cõstituet. Composita siquidem est hæc parabola ad aperiẽdum quòd gratia dei, absque iustitiæ præiudicio, non datur secundum opera, labores, temporalia bona, & similia, sed secundum diuinã voluntatem: vt nec Apostolos qui minima reliquerunt, nec illos qui modicũ habent spatium aut modũ operandi, posthabeamus: nec illos qui multum laborant, qui multa largiuntur, præponamus in gratia dei. *Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.* Non miremini sic disponi differentiam electorum, quia sic quoq; disponitur differẽtia inter vocatos & electos. Subauditur repetendũ aduerbiũ, sic. Et est sensus, quia sic multi sunt vocati, pauci verò electi: hoc est, quia sic (.s. gratia & iustitia interuenientibus) fit vt multi sint vocati, & pauci electi, ad vitã æternam. ¶ Cogor ad repetẽdum aduerbiũ, sic, ex cõiunctione causali, enim. textus siquidem subiũgit, multi enim sunt &c. Nec video quo pacto hęc sentẽtia reddit rationẽ prioris sentẽtię (vt causalis coniunctio denotat) nisi repetẽdo aduerbium, sic, vt exposuimus: quoniam omnes operarij electi describũtur ex accepto denario ab omnibus, & ex paritate mercedis omniũ. & ꝓpterea inter illos locũ nõ habet differẽtia vocatorũ & electorũ. Cõstat autem sic gratuite & iuste fieri, vt multi sint vocati, & pauci electi. nã in electis gratia, in vocatis iustitia seruatur & seruabitur. *Et ascẽdens Iesus Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos suos secreto*, pro, seorsum. *ab aliis.* Et deest, in via. Seorsum explicat Apostolis speciẽ passionis & mortis: quia alij sufficere nõ possent tãtam ignominiam audire sine scãdalo. *Et ait illis, Ecce.* in præsenti tẽpore. *Ascendimus.* Situs viæ significatur. ascẽditur enim à Galilæa in Hierusalem. *Hierusalem.* Locũ futuræ passionis & mortis significat. *Et filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis.* Repetit Iesus ea quę sunt futuræ passionis & mortis suę, non solùm vt crebra repetitione firmet animos discipulorũ ne scandalizentur: sed vt sciant ꝙ voluntarie vadit ad passionem & mortẽ, explicat illis, ꝙ modo vado ad mortẽ, dicẽdo, ecce ascendimus: & similiter vt cognoscãt quòd volũtariè non solùm passionem, sed speciem passionis subit, prędicit species, vbi prius in genere tãtùm dixerat. Et quidem superius in ca. 17. dixerat traditionem

ditionem in genere,dicendo,filius hominis tradendus est in manus hominum:modò explicat quòd tradetur principibus sacerdotũ & Scribis,tacẽdo à quo tradetur. Reseruauit vsq; ad vltimã cœnã reuelationem discipuli à quo tradẽdus erat principibus: quia nec adhuc Iudas qui hæc audiebat, proposuerat ipsum tradere. *Et condemnabunt eum morte.* Hoc superius non dixerat. & impletũ est quãdo Caiphas & omnes cũ eo dixerũt,reus est mortis. *Et tradent eum Gentibus.* Ordinate predicit passionẽ suã sicut fuit res gesta:nã põtifices & seniores non potẽtes exequi sentẽtiam suã de morte Iesu,tradiderũt eũ Gẽtibus:curiæ.s. gentiliũ, in qua præsidebat Pilatus. *Ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum.* Superius dixerat in genere, quòd erat passurus & occidẽdus:modò in specie explicat species passionũ. s. illusionẽ & flagellationẽ,& speciẽ mortis,scilicet in cruce. ¶ Vbi aduerte quòd tertiũ horum(scilicet crucifixio) fuit petita à Iudæis: duo autẽ prima(scilicet illusio & flagellatio)fuerũt effectus subsecuti non ꝓcurati à Iudęis:& propterea prępositio ad illudendũ & flagellãdum,denotat cõsecutionẽ effectus, nõ intẽtionẽ tradentium principiũ & Scribarũ,intendentium peiora illusione & flagellatione. *Et tertia die resurget.* Quãuis ignominiosa & acerba futura sit tam passio quàm mors,constãtes estote,nõ longa spe, sed breuissima expectatione:quia tertia die resurget à mortuis. *Tunc.* audita tam propinqua resurrectione Iesu Christi. *Accessit ad eum mater filiorum zebedæi cum filiis suis.* instructa & inducta à filiis Iacobo & Ioãne,qui hãc tam propinquam resurrectionem audierant. *Adorans & petens aliquid ab eo.* Mulier prius genuflexa supplicat,in genere petẽs vnã gratiã. *Qui dixit ei,quid vis?* vt ipsamet explicet petitionẽ suam in speciali. *Ait illi, Dic vt sedeant hi duo filij mei, vnus ad dexteram tuã, & vnus ad sinistram.* pro, vnus à dextris tuis,& vnus à sinistris, *in regno tuo.* Putauerũt filij cum matre Iesum post resurrectionẽ ilico regnaturũ, nescientes quòd hoc differendũ est vsq; ad secundũ aduentũ:tũc enim,& nõ ante,sensibile regnũ Christi erit in vniuerso mũdo. & ideo petit ea quæ sunt regni. ¶ Sed occurrit quæstio qua ratione petũt sedere in regno Christi à dextris & sinistris eius:quũ iã Iesus promiserit illis hoc in pręcedenti ca.dicẽdo: quũ sederit filius hominis in maiestate sua, sedebitis & vos super sedes duodecim &c. Solutio est,quòd per dexteram & sinistram significãt primas sedes hinc & inde: & hoc denotat pronomen tuis. Non volebant esse ad dexteram Petri, nec ad sinistrã Andreæ, sed ad dexteram & sini-

& ſiniſtrá ipſius Ieſu Chriſti. Primas itaq; ſedes inter duodecim prius promiſſas petũt, nec volũt alter ſub altero ſedere, ſed vnus ad dexterá, & alter ad ſiniſtrá Chriſti: vt ex vtroq; latere ſint primi. *Reſpondens autem Ieſus dixit, Neſcitis quid petatis.* Ex hoc ꝙ Ieſus reſpõdet Iacobo & Ioãni filiis Salomæ matris petẽtis, patet ꝙ filij petebãt per os matris. Nõ dicit, ambitioſe petitis, reſeruãs reprehẽſionẽ ambitionis poſt indignationẽ aliorũ, vt cõmunis defectus affectus cõmuniter reprehendatur. ſed defectũ intellectus corrigit, dicẽdo neſcitis. Sed non dicit quid petitis, ſed quid petatis. reprehẽduntur enim ꝙ ignorãt quid petẽdum eſt, ſupple acquirẽdum poſt reſurrectionẽ meá. Et vere neſciebãt quid appetẽdũ petendũq; ſibi eſſet poſt Chriſti reſurrectionẽ: quia errabãt tum in tẽpore regni, putãtes regnũ Chriſti ſenſibile ſecuturũ ſtatim reſurrectionẽ Chriſti: tum in modo regnãdi: quia conſequẽter putabãt ſe ſic viuẽtes ſenſibiliter regnaturos cũ Chriſto. Si ſciuiſſent regnũ Chriſti tãto tẽpore differendũ poſt reſurrectionẽ, & ſe poſt Chriſti reſurrectionẽ oportere per paſsiones & mortes ꝓprias trãſire ad regnũ Chriſti, ſciuiſſent quid ſibi petẽdum eſſet acquirẽdũ in reſurrectione Chriſti. ſ. gratia ſpirituſſancti ad robur cõfitendi & prędicãdi regnũ Chriſti. *Poteſtis bibere calicem.* pro, poculum. Rationẽ quare neſciũt quid petãt, inſinuat eſſe, quia neſciũt quid ſibi immineat poſt Chriſti reſurrectionẽ. Ac ſi apertè diceret: Ideo neſcitis quid petatis in mea reſurrectione, quia putatis vos peruenturos ad regnũ meũ ſic viuentes, quũ ego ſurgã à mortuis, ſed lõge aliter eſt: quia modus perueniẽdi ad regnũ meũ eſt per paſsionẽ & mortẽ. & ꝓpterea examinate vires veſtras ſi poteſtis bibere calicẽ paſsionis & occiſionis. *Quem ego bibiturus ſum.* pro, quod ego bibo. Verum deſunt hęc: Et baptiſmo quo ego baptizor, baptizari? *Dicunt ei, poſſumus.* Inexperti, animęquiores ſe exhibẽt. nã fugerũt & ipſi quũ Ieſus captus eſt à Iudæis. *Ait illis, Calicem.* pro, poculum, *quidem meum bibetis.* Deſunt hęc: & baptiſmo quo ego baptizor, baptizabimini. quãuis nõ mecũ, tãdẽ tamẽ firmati virtute ex alto. Et de Iacobo cõſtat: quia calicem occiſionis bibit, occiſus ab Herode gladio. De Ioãne autem cõſtat ꝙ bibit calicem paſsionis. nã & flagellatus cum aliis fuit in Actibus Apoſtolorum: & à Procõſule Epheſi tempore Domitiani in feruẽtis olei dolium miſſus: & in exiliũ actus ad inſulã Patmos. Calicẽ verò occiſionis ſolo ſpiritu bibit. *Sedere autem ad dexteram meam, vel ſiniſtram.* pro, à dextris mei & ſiniſtris mei. & ſi non poſt reſurrectionem meam vt putatis,

putatis,sed quũ aduenerit regnũ meum. *Non est meum dare vobis.* Superfluit,vobis Intellige secundum pręsentem meum statum: nõ veni nunc ad distribuẽdas sedes regni. *Sed quibus paratum est à patre meo.* sed scitote ab æterno à patre meo distributas esse primas sedes: vnde nõ sitis de his soliciti tãquam vacantibus. *Et audientes decem.* respõsionem Iesu, qua & reprehendit Iacobũ & Ioãnem,& nõ exaudiuit eos. *Indignati sunt.* Non prius indignati sunt,quàm audirẽt respõsionem domini. & vt carnales adhuc non sunt compassi ignorãter petẽtibus:sed indignati sunt,ægrè ferentes ꝙ illi duo voluerint omnibus præferri. *De duobus fratribus.* Non insurgunt cõtra mulierẽ quæ petiit,sed cõtra filios ambiẽtes primas sedes:quia non ægrè ferũt peccatum aut ignorãtiam,sed postponi. *Iesus autem vocauit eos ad se, & ait.* Vocauit eos decem(alij enim duo erãt prope ipsum) vt omnes simul propius,familiarius ac magis benignè reprehendat: duos quidem ambitionis,decem autem indignationis. Vna tamen & eadẽ ratione:quia vna erat radix peccati omnibus,scilicet appetitus primatus.nam illi duo manifestè petierũt primas sedes: & isti decem indignati sunt,quòd omnes ipsi postpositi sint ab illis duobus.ex eodem siquidẽ more prouenit velle primatũ,& nolle postponi.Et propterea Iesus eandẽ medicinã exhibet omnibus, dicẽdo: *Scitis.* vtpote rem notoriam. *Quia principes gentium dominantur eorum.* pro,eis.Non purus dominãdi actus,sed finis significatur.Est enim sensus,ꝙ principes gentiũ ordinãt principatum suum ad dominandum. *Et qui maiores.* pro,magni, *sunt.* in mundo. *potestatem exercent in eos.* pro,in eas. Similiter nõ purus vsus potestatis,sed finis significatur. Et est sensus,quòd qui magni sunt,ordinãt celsitudinẽ suam ad vsum potestatis:hoc est ad præcipiẽdum,ad cõpellendum,& huiusmodi quæ sunt potestatis.Ambo hęc notoria sunt omnibus. *Non sic erit inter vos.* Ordinat Iesus principatum & maioritatẽ in ecclesia sua:definiẽdo & statuẽdo nõ sic erit inter vos,principatus vester nõ erit ad domi nãdum & præcipiẽdum,cogẽdum,&c. *Sed quicunque.* nõ aliquis sic,& aliquis nõ. *Voluerit inter vos maior.* pro,magnus. *fieri.* Non dicit facere seipsum:quia nullus debet assumere sibi honorẽ.Sed si vult ab iis ad quos spectat,fieri magnus secũdũ gradũ celsiorẽ.

Sit. pro,erit, *vester minister.* Magnitudo mũdi est ad exercẽdum potestatẽ,magnitudo vestra erit ad exercẽdum ministerium. *Et qui voluerit primus esse.* primatu fungi. *erit.* iam primus. *vester seruus.* Principatus gentium est ad dominandum : principatus vester

erit ad

erit ad seruiẽdum. ¶ Aduerte hîc, quòd quãuis litera prima facie præ se ferat viam ad magnitudinem & primatũ (dicẽdo, qui voluerit fieri, qui voluerit esse) secũdum tamen veritatem significat terminũ: hoc est, qualitatem primatus, & celsitudinis ecclesiasticæ, vt exposuimus. Et habetur sensus ex ambobus extremis. nã primùm proposuit principes gẽtium, & qui magni sunt, nõ qui quærunt principes & magni fieri. & similiter pòst subiunget. sicut fili⁹ hominis nõ venit ministrari, &c. Ex eo enim quod vtrobiq; inducit, vt præmissas actiones eorum qui sunt, & non quærentium aut volentium fieri aut esse, cõsequens est vt intenta conclusio intelligatur, etiã de ipso primatu & de ipsa celsitudine, de ipsis primis de ipsis magnis. Intendit enim dominus ad literam declarare differentiam inter principes mundi, & principes ecclesiasticos. ad hoc siquidẽ directè tendunt vtrinque inducta. ¶ Vtitur autem tali loquendi modo, ad curandum ęgritudinem animi apostolorũ, qui volebant primatũ: monstrando illis quid sit illud quod volunt volendo primatum: quòd scilicet volunt ministrãdi ac seruiendi, non præcipiendi ac dominandi officium. Ac si apertiùs dixisset: Quicunque voluerit fieri, aut esse magnus, & primus inter vos, sciat quòd erit vester minister & seruus. *Sicut filius hominis.* Tum vt intelligãt modũ ministerij & seruitutis, tum vt ab exemplo ipsius Iesu discãt quod sit principantis in ecclesia officiũ, proponit propria officia. *Non venit ministrari.* hoc est, vt ei ministretur. ¶ Nota quòd non dicit, sicut filius hominis refutat sibi ministrari: quia nõ solùm Martha ministrauit illi, sed mulieres multæ ministrabãt Iesu de facultatibus suis: vt patet Luc. 8. Sed dicit, nõ venit vt sibi ministretur, sicut domini & principes mũdi ad hoc sunt domini, vt illis ministretur. Intentionem itaq; aduentus sui in carne, manifestat esse non ad hoc vt sibi ministretur, quãuis ministeria exhibita recipiat. *Sed ministrare.* Hinc apparet, quòd de ministerio in spiritualibus statuit magnates ecclesiasticos ministrare: sicut ipse Iesus venit vt ministraret spiritualia, corporali exercitio & fatigatione interueniẽte, prædicãdo, discurrẽdo per ciuitates & castella. Non est enim æquũ (explicauit postea Petrus apostolus) nos relinquere verbum dei, & ministrare mensis. *Et dare animam suam.* hoc est vitam suam. Ecclesiæ prælatis statuit, vt ministrarent & seruirẽt, & quãtum ad ministerium proposuerat seipsum exẽplum: modò proponit seipsum exemplum quantum ad seruitutem. Et quia seruus quicquid est, domini est: maximã suam

seruitutem

seruitutem significat ex hoc quòd venit ad dandum vitam suã. ¶ Et dixit hoc: vt sicut qualitatem ministerij statuti prælatis declarauerat ab exẽplo ministerij sui: ita qualitatem seruitutis statutæ prælatis declararet ab exẽplo seruitutis suæ: scilicet vsq; ad exponendum vitã propriam pro multitudine cui præsunt. *Redemptionem.* Aptissimè pro libertate nostra se seruum vsque ad mortem inclusiuè declarat. *Pro multis.* Quantum ad sufficientiam multitudo hæc comprehẽdit multitudinem humani generis: quantum verò ad libertatis fructum cõprehendit multitudinem electorum. *Et egredientibus illis ab Hiericho, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedẽtes secus viam, audierunt.* ab interrogatis quidnã esset in hoc strepitu turbæ trãseuntis. *Quia Iesus transiret: & clamauerunt, dicentes: Miserere nostri domine fili Dauid.* Messiam vocant à genere Dauidis: quia vulgatũ erat apud Hebræos, Messiam fore filium Dauidis. *Turba autem increpabat eos, vt tacerent.* Non petebant isti mendici aliquid in specie, sed in genere tantùm: miserere nostri. & propterea putabatur ꝙ peterent eleemosynam à Iesu: & ideo tanquam importuni increpãtur, & dicitur eis vt taceant: vel quia sciebãt Iesum pauperẽ, vel quia indignũ putabant vt talis propheta vexaretur clamore mẽdicorum. *At illi magis clamabant, dicentes. Miserere nostri domine fili Dauid. Et stetit Iesus, & vocauit eos.* Sciens Iesus quòd non pro eleemosyna, sed pro visu clamabant, stetit vocans illos: vt sic cæci illi copiam haberent alloquendi Iesum. *Et ait: Quid vultis vt faciam vobis?* Quanuis Iesus sciret omnia, quia tamen ipsi cęci nõ explicauerant in specie petitionem suam, interrogabat illos: vt specificent quid petunt, vt profiteantur quam habent de ipso fidem. *Dicunt illi: Domine, vt aperiantur oculi nostri.* Nón petimus argentũ, sed visum. In qua petitione profitẽtur se credere, quòd Iesus posset facere hoc miraculum. *Misertus autem eorum Iesus.* Signum aliquod compassionis monstrauit, & propterea describitur misertus. *Tetigit oculos eorum.* Non solo iussu, sed tactu interueniente sanat, ad confirmandam professionem cæcorum. Sicut quia pluries clamauerãt, miserere, misertus est eis: ita quia professi fuerant potentiam miraculorum in filio Dauidis, vtitur tactu carnis ex genere Dauidis: monstrando per hoc humanitatem suam esse organum deitatis facientis miracula. *Et confestim viderunt.* pro, visum receperunt oculi illorum. *& secuti sunt eum.* Hinc apparet, non solùm corporeum, sed internum lumen illos recepisse.

CA-

CAPVT XXI.

ET *quum appropinquassent Hierosolymis, & venissent Bethphage ad montem Oliueti.* Bethphage viculus dicitur iuxta mótem Oliueti. *Tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum.* Incertum est nomen proprium huius castelli: quia nullus Euangelista explicat illud oppidulum. *Quod contra vos est.* hoc est quod è regione ad vos situm est. Multis enim existentibus ibi oppidulis seu vicis, descripsit Iesus castellum seu oppidulum illud à situ respectu eorum: monstrando illud è directo contra facies eorum, & propterea non nominauit illud. *Et statim inuenietis.* hoc est, ingredientes castellum non discurretis quærentes, sed statim inuenietis: vt alij supplent Euangelistæ. *Asinam alligatam.* non communem, sed habentem dominum: vt Lucas explicat. *Et pullum cum ea. soluite, & adducite mihi. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite.* pro, dicetis, *quia dominus his opus habet: & cófestim dimittet eos.* asinam scilicet & pullum. Præuidebat Iesus obstaculum futurum, & propterea remedium dat, prædicendo efficaciam authoritatis suæ quum primum audita fuerit: vt securi exequerentur iussa. *Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictum est.* Ne putares subleuandi laboris in itinere, aut attentandæ alicuius nouitatis causa misisse Iesum pro asina & pullo, curauit Euangelista rationem interserere facti, vt Iesus impleret scripturas prophetarum. *Per prophetam.* Zachariam cap. 9. *dicentem: dicite filiæ Sion.* Matthæus non solicitus de verbis prophetæ, vbi Zacharias dicit, Exulta filia Sion, iubila filia Hierusalem, dicit, Dicite filiæ Sion. Ille inuitat filias Sion nobiliores, & filias Hierusalem ad gaudium: iste exponit inuitationem illam esse acclamationem turbarum dicentiú filiæ Sion, hoc est ciuitati Hierosolymitanę: ecce rex, &c. Appellatur Hierusalem filia Sion, quia protegitur ab arce Sion tanquam filia à matre. *Ecce rex tuus.* hoc est, Messias ille quem expectas. *Venit tibi,* ad tuam salutem. *Mansuetus.* In Zacharia dicitur pauper. veruntamen verum est vtrunque: quia & mansuetus & pauper venit. *Et sedens super asinam,* non elephantem, non camelum, non equum, non mulam: sed asinam. *Et pullum.* vt ex his manifestis indiciis táto tempore antè prædictis nullus relinqueretur excusationi Hierosolymitarum locus. *Filium subiugalis.* non indomitæ asinæ. *Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Iesus. Et adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eos.* asinam & pullum. Vnde habetur, quòd sicut propheta prædixerat

xerat Messiam venturum in Hierusalem super vtrunque animal (asinam & pullum) ita Euangelista narrat impletum. Successiuè enim vectus est super vtrunque: sed an priùs super pullum quàm asinam, an econuersò, nescitur. *Vestimenta sua: & eum desuper.* pro, super illa, scilicet vestimenta. *sedere fecerunt.* Facere hoc ad sessionem terminatum, corporale officium discipulorum ad locādum Iesum super animal significat: more ministrorum adiuuantium aliquem ad equitandum. *Plurima autē turba strauerunt vestimenta sua in via. Alij autem cædebāt ramos de arboribus, & sternebant in via. Turbæ autem quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant, dicentes.* Collige quatuor officia. Primum discipulorū, propria pallia super asinam & pullum sternentium. Secundum turbæ multæ sternentis pallia propria in via, honore regio viā calcandam præparantis. quod fuit valde mirabile. nunquā Dauidi triumphanti, aut Salomoni talis honor exhibitus est. Et tāto mirabilius, quòd ex improuiso factum est, deo instigāte turbam ad hoc. Tertium est aliorum cædentium ramos de arboribus, & sternentium similiter in via. Isti fortè non habebāt pallia, & supplebāt ramis arborū. Quartum, laudis nouæ & priùs inauditæ, atque maximæ. Et hoc commune fuit præcedentibus & sequentibus, & etiam pueris in templo. ¶ In quibus omnib⁹ vide cōcursum turbarum, vide gaudium & exultationem: & perpende testimonia Messię, nō solùm in aduentu super asinam & pullum, sed in modo veniendi: cum honore scilicet plus quàm regio, cum honore regis diuini, & cū professione turbarū clara & publica quòd est Messias. *Osanna.* Corruptum hoc (scilicet Osanna apud Latinos, & hos anna apud Gręcos) potest dupliciter intelligi. Et ideo ambiguus restat sermo, sed nō sensus. In psalmi. 118. apud Hebræos versu vigesimoquarto inuenitur bis anna, & bis inuenitur na, & vtrūq; est eiusdē significati. & est aduerbium obsecrandi (loco cuius dicimus obsecro aduerbialiter) & aduerbiū temporis præsentis, loco cuius dicimus nūc. Et in eodem versu semel inuenitur Hosihah: hoc est, saluifica. & imperatiuum hosihah non iungitur ibidem cum anna, sed cum na, ita quòd legitur hosihah na: hoc est, saluifica obsecro, seu nunc.

¶ Crediderim ego Matthæum scripsisse hosihah na, & non hosihah anna: sed à Græcis ac Latinis scriptorib⁹ & prolationibus corruptionē tantā factam, vt Græci duabus dictionibus hos anna, & Latini vna osanna dicāt. quod in Hebræa lingua nescitur. Ratio credulitatis meæ est, tū quia ꝓpinquior est corruptionibus his

bus his hosihah na, q̄ hosihah anna: tū quia ex psalmo illo sumptum apparet totum hoc, Benedictus qui venit in nomine domini hosihah na, vbi nou inuenitur hosihah anna. *Filio Dauid* Explicabāt ipsum esse illum filiū Dauidis, qui expectabatur, scilicet Messiam ex genere Dauidis. *Benedictus qui venit in nomine domini.* in laude, honore, gloria, fama, non propria, sed domini. Ego, inquit, veni in nomine patris mei: alius veniet in nomine suo. *Osanna.* Repetunt desiderium, ac supplicationem salutis.

In excelsis. Profitentur, à spiritusancto acti, aduentum Messiæ salutiferū, non in infimis (qualia sunt mūdana omnia) sed in excelsis: qualia sunt sola spiritualia ac cælestia. *Et quū intrasset Hierosolymam.* Inceperat siquidem magnitudo laudis circa principium descensus monti. Olíueti versus Hierusalem. *Commota est vniuersa ciuitas.* Augebatur turba laudantium, volauit fama per ciuitatem, excitantur vniuersorum animi ob hanc nouitatem.

Dicens, Quis est hic? Tempus hoc diffinitum erat à deo esse tēpus laudis communis in Hierusalem. Et propterea cōmotionē vniuersę ciuitatis secundum motum admirationis intelligēdam esse explicat Euangelista: narrādo verba eorum admiratiua, quis est hic, tanto dignus honore? Videntes enim tantum cōcursum, audientes tot, taléſque laudū voces, admiratiuè interrogāt, quis est hic, cui talia exhibentur? *Populi autem.* pro, turbæ autem comitantes Iesum. *Dicebant, Hic est Iesus.* Nomine proprio respondent quærētibus, quis est. *Propheta.* Et rationem assignāt tanti concursus: quia scilicet propheta dei est. & describūt simul quis est, scilicet Iesus ille qui est propheta, prædicator faciēs tot miracula. *A Nasareth Galilaeæ.* A patria quoque describunt: vt admirantes omnes vtriusque sexus intelligant quis est hic. *Et intrauit Iesus in templum dei.* Non iuit ad plateam aut arcem, sed ad templum dei terminat celebrem aduentum. Templi autē nomine intellige atria templi: in quæ licebat Iudæis non sacerdotibus ingredi, in quibus morabantur orātes deum. in ipsum enī templum non erat fas ingredi nisi sacerdotibus. *Et eiiciebat.* Secundò nunc eiicit: quia non se correxerent eiecti iterum biēnio ante. *Omnes vendentes & ementes* Pari pœna insequitur vendentes & ementes: & absque exceptione. *In templo.* hoc est, in atriis templi, vt dictū est. Locus vbi venditur & emitur, in causa describitur. *Et mensas.* Non solùm contra homines vēdentes & ementes: sed & contra inanimatas res præparatas ibidem ad seruitium negociatorum, vindictam exercet. *Numulariorum.*

qui reside-

qui residebāt ibi ad commutationes numorum, lucrādo, vt fieri solet in cambiis. numularij enim negociatores sunt nummorū, vendendo & emēdo numos. Et erat hic locus illis commodus: quia empturi animalia pro sacrificiis, & vniuersaliter veniētes in Hierusalē deuotionis causa, ibāt ad tēplum: & egentes commutatione numorū, inueniebāt ibidem residentes numularios: sicut videmus Romæ in gradibus sancti Petri: & similiter emētes & vendentes etiā in intimo atrio ante fores beati Petri (ita q̄ extra in parietibus ipsius ecclesiæ appenduntur venalia) videt mundus totus absque eiectore. *Et cathedras vendentium columbas.* Meminit specialiter sedium in quibus residebant vendentes colūbas: vt à summo negocio numulariorū vsque ad minimum negocium vendentium columbas (quæ erant minimæ res tunc ibidem venales) describat etiā in ipsas insensibiles res vindicasse. *Euertit.* Nō dedignatur manibus propriis Iesus hęc euertere. Euertit autē vt monstraret non esse redeundum ad huiusmodi illic negocia exercenda. *Et dixit ei, Scriptum est.* Esa. 56. *Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem fecistis illam speluncam latronum.* Prima vice reprehenderat illos honesto vocabulo, increpādo negociationem illic: modò acriùs arguit induratos, producendo in lucem, quòd nō solùm negociationis, sed rapinæ domum effecerunt domum dei. Quemadmodū enim spelunca occultat latrones ad spoliandū transeuntes, ita sub specie commoditatis exhibendæ diuino cultui in domo dei, palliātur isti oppressores peregrinorum. nam hinc apparet, quòd aggrauando precia expilabant peregrinos, quos oportebat ab illis emere, & cum illis commutare: alioquin nō assimilarētur latronibus. *Et accesserunt ad eū cæci & claudi in templo: & sanauit eos.* vt etiam miraculorum testimonio tunc fidem honorantiū confirmaret, & aduersantes confutaret. *Videntes autem principes sacerdotum & scribæ mirabilia, quæ fecit, & pueros clamātes in tēplo, & dicentes, Osanna filio Dauid, indignati sunt.* Principes sacerdotum & doctores legis non solùm abstinēt à laudādo Iesum visis etiam miraculis, sed indignantur, impotentes occultare venenum internum. *Et dixerunt ei audis quid isti dicunt?* Interrogāt Iesum si audit, vt crimen aut lesæ maiestatis aut vsurpātis Messiæ nomen in ipsum Iesum retorqueant, tanquàm ipse se acclamari Messiā procuret. *Iesus autē dixit eis: vtique. Nūquam legistis, quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem?* Prudens & confutatiua responsio: monstrando causam puerilis dicti non

esse hominem aliquem procurantem aut excitantem, sed deum implentem antiquas prophetias sic. Ex his enim scriptis in psalmo octauo verbis confutati sunt sacerdotes & doctores: & firmata est fides credentium, audiendo etiam testimonia prophetarum in vocibus puerorum impleri. *Et relictis illis abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam.* Castellũ quasi stadiis quindecim distans à Hierusalem. *Ibique mansit.* pro, diuersatus est. Significatur enim, ꝙ velut hospitatus est ibi. Significauit nãque per hoc euangelista, quòd post tantum honorem in Hierusalem, diuersorium non habuit in Hierusalem: proculdubio quia noluit. & hoc vt omnis calumniandi occasio tolleretur pontificibus. Cõpleto siquidem mysterio solennis aduentus, rediit Iesus ad solitum ambulãdi modum cum discipulis suis, & ad solitum prædicandi officium, ad solita hospitia. Et vltra hoc noluit tũc hospitari in Hierusalem, ne redderet hospitem suspectum, tãquàm conscium tãtæ nouitatis, qua Iesus acclamatus est rex. *Mane autem.* die sequenti: quæ tunc fuit vigesima prima dies Martij more Romano. octauo nãq; Calẽdas Aprilis crucifixus est: & quĩto die antè venit Iesus super asinam in Hierusalem. *Reuertens in ciuitatem esuriit.* in veritate: vtpote tantæ sobrietatis, vt etiã mane esuriret. Et signum esurientis monstrauit propter mysteriũ. nam totum hoc factum circa ficum, res gesta fuit nõ propter rẽ ipsam, sed in figuram: ita quòd sicut parabolas verbis, ita gestis istis composuit figuram desituræ synagogæ Iudęorum secundũ diuinũ cultum. *Et videns fici arborẽ vnam secus viam.* pro, in via, *venit ad eam.* Sciebat quòd non erat tẽpus ficuum: sed venit, cõponẽs figuram actu veniendi. *Et nihil inuenit in ea nisi folia tantũ. Et ait illi: nunquã.* pro nõ vltra, *ex te fructus nascatur in sempiternũ. Et arefacta est continuo ficulnea.* Maledictio ista manifestat, ꝙ figuram componebat. Arbor enim non dabat occasionem maledictioni (quia nõ erat tẽpus fructus) sed figurata synagoga per arborem, merebatur maledictionẽ ¶ Ad literam gesta hæc significãt desiderium Iesu Christi pascendi se salute Hebræi populi in cultu diuino seruientis deo, & aduentũ ipsius ad percipiẽdos fructus bonorum operum in ipso: sed quia inuenit populũ colentem deũ foliis tantùm hoc est exterioribus tãtùm verbis & oblationibus (populus enim hic labiis me honorat, cor autẽ eorum longe est à me) ideo maledicit illi, ita quòd non ad tẽpus sed in æternũ non proferat fructum. Nũquam enim fructificaturus est Iudaicus cultus: qui statim vt maledictus est ab ipso, aruit.

so, aruit. est enim illius maledicere malum facere. Quod secũdum rem fuit in Iesu Christi morte ac resurrectione adimpletũ: quia ex tunc legalia mortua fuerũt, quãuis secundũ apparentiã vsque ad Hierosolymitanũ excidium tolerata fuerint. *Et vidẽtes discipuli mirati sunt, dicentes: quomodo continuo aruit? Respondens autem Iesus, ait eis, Amẽ dico vobis, si habueritis fidem & non hæsitaueritis.* pro, diiudicaueritis. hoc est, non discreueritis inter facile & difficile opus apud deum: tanquàm confidentes, q͞p opus facile faciet & non faciet difficile. *Non solum de ficulnea.* pro, id quod accidit ficui, *facietis: sed & si monti huic dixeritis, tolle & iacta te.* pro, tollere & iactare, *in mare.* Passiua imperatiua sunt tollere & iactare. Et consonat executioni. *Fiet.* Non dicit & faciet: quia non intendit dicere, quòd mons tollet se & mittet se in mare, sed quòd tolletur & mittetur in mare. *Et omnia.* nulla exceptione facta. *Quæcunque petieritis.* Non velleitate, non conditionaliter, sed simpliciter & absolute. *In oratione.* in mentis ad deum eleuatione, in qua nullus absolute petit nisi ad quod absolute petendum spiritussanctus mouet. *Credentes.* ne modica fides obicem ponat aut impediat. *Accipietis. Et quum venisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum & seniores populi, dicentes: in qua potestate hæc facis? & quis tibi dedit hãc potestatem?* Non dicunt in qua potestate hæc dicis, doces, aut prædicas, sed facis: quia de authoritate faciendi non docendi quærunt. Duo autem operum genera fecit Iesus in templo. Alterum miraculorum: quoniam tunc curauit in templo cæcos & claudos. alterum eiectionis vendentium & ementium, euersionis mensarum &c. Tertium quoque factum tunc fuit, quòd sedens super asinam venit cum tanto comitatu, concursu, & honore in templum. ¶ Sed quum non tunc inceperit Iesus miracula facere, sicut nec tunc inceperat docere populum, sed continue miracula fecerit, minus quadrat, quòd de authoritate faciendi miracula inquirant, & tanto minus consonat, quanto quærunt, quis dedit tibi hanc authoritatem? Vnde relinquitur, quòd ad literam quærunt qua authoritate eiicis vendentes & ementes, euertis mensas & sedes, vetas ferri vasa per templum? qua authoritate commoues totum populum ad huiusmodi concursus gratia honorandi te tanto fastu?
¶ Consonant huic sensui personæ interrogantium scilicet principes sacerdotum, & seniores populi: tanquam ad ipsos spectet & cura templi & cura ne huiusmodi nouitates fiant in

 ciuitate.

ciuitate. Consonant verba, quis dedit tibi hanc potestatem? Cæsar, Pilatus, magistratus, Pontifex &c. Consonat euitatio responsionis: quòd scilicet Iesus noluit dicere qua authoritate hæc faceret. quum constet quòd aperuit qua potestate faciebat miracula, quando dicebant, ꝙ in Beelzebub eiicit dæmonia. *Respōdens autem Iesus, dixit eis: Interrogabo vos & ego vnum sermonem: quem si dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua potestate hæc facio. Baptismus Ioannis vnde erat? è cœlo an ex hominibus? At illi cogitabant inter se dicentes, Si dixerimus è cœlo, dicet nobis, quare ergo nō credidistis illi? si autem dixerimus ex hominibus, timemus turbam.* Siue inter se, siue intra se, siue secum, siue apud se legas, vna communis responsio prę se fert collationem habitam inter illos de respōsione dāda, significari per illa verba inter se dicētes. quod confirmatur ex numero plurali si dixerimus. conferentiū enim hic sermo est. *Omnes enim habebant* pro, habent, *Ioannē sicut prophetam.* Continuatio est collationis sacerdotum, considerando quid sentit populus de Ioanne. *Et respondentes Iesu, dixerunt: nescimus. Ait illis & ipse nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio.* Noluit Iesus dicere se Messiam, ad explicandū qua authoritate hæc facit: quia non erat adhuc tēpus mortis eius. vsque ad vltimum enim diē hoc reseruauit: quia sciebat illos dicturos: Blasphemauit, reus est mortis. *Quid autem vobis videtur? Homo quidā habebat duos filios: & accedens ad primum dixit fili vade hodie operari in vineam meam.* pro, in vinea mea: *ille autem respondens ait, nolo: postea autem pœnitētia motus, abiit. Accedens autem ad alterū, dixit similiter: at ille respondens ait, eo domine.* siue abeo domine, vel secundum alios ego domine, imperfecto sermone. Significatur præsto sum, promptus sum ad parendum. *Et non iuit. Quis ex duobus fecit voluntatē patris? Et dicunt ei: primus. Dicit illis Iesus, Amen dico vobis.* Parabola horum duorum filiorum clara est in se, sensum autem illius literalem ipse Iesus manifestat, applicādo personam primi filij Publicanis & meretricibus: vtpote manifeste professione suæ vitæ repugnantibus deo patri, sicut ille dixit patri nolo: & postea pœnitentibus, sicut ille pœnitentia ductus iuit ad operandum in vinea patris. personam verò secūdi filij sacerdotibus, scribis ac senioribus: vtpote officiorū suorum professione exhibentibus se promptos ad opera dei, sicut ille dixit, ego seu eo domine, sed facto nihil exequentibus, sicut ille non iuit ad operandum in vinea. Et hic sensus literalis non solùm verificatur in genere, sed in specie de ipsis tunc, ad quos

loqueba-

loquebatur. *Quia Publicani & meretrices praecedent.* pro, praecedũt. ad praesentes enim applicat parabolam. *Vos in regno dei. Venit enim ad vos Ioannes.* Non dicit veni ego (vt non seipsum illis exosum proponat) sed venit Ioannes, vt baptismum poenitentię Ioannis, de quo mouerat quaestionem, approbaret, sanctumque monstraret: quod illi dixerãt se nescire. *In via iustitiae.* tam exercitata quàm praedicata. *Et non credidistis ei. Publicani autẽ & meretrices crediderũt ei. vos autem videntes, nec poenitentiam habuistis postea vt crederetis ei.* Peiores concludit illos quàm parabola pinxerat: dum eos etiam post visam poenitentiam Publicanorum & meretricum, obstinatos dicit. *Aliam parabolam audite.* Praecedente parabola sacerdotum ac primatum impoenitentiam ac pertinaciam, hac verò eorundem ex crimine committendo cõtra ipsum Iesum perditionem describit. *Homo erat paterfamiliàs, qui plantauit vineam, & sepem circundedit ei, & fodit in ea torcular, & aedificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregre profectus est. Quum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt acciperent fructus eius. Et agricolae apprehẽsis seruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium verò lapidauerunt. Iterũ misit alios seruos plures prioribus: & fecerunt illis similiter. Nouissime autem misit ad eos filium suum.* Parabola est clara. Sensus verò intentus est. Homo paterfamiliàs est deus. Vinea est domus Israel. teste Esaia capite quinto, plãtata in terra promissionis: iuxta illud vineam de Aegypto transtulisti, eiecisti gẽtes & plantasti eã. Seps, turris & torcular sicut omnia, quae oportet & expedit habere vineam optimam significant: ita omnia opportuna & spectantia ad bonũ populi Israel significant data à deo: munitiones scilicet ab extraneis tam spirituales quàm corporales, & securam habitationẽ velut in turri, & necessaria quaeq; instrumenta ad omnia, velut torcular respectu vineae. Agricolę, primates sunt. peregrinatio subtractio est gratuiti auxilij seruãtis illos à malo. Tempus fructuum, tempus bonorum operum diuersis aetatibus populi est. Serui missi, prophetae sunt. Tres factorum iniuriae (scilicet caedere, lapidare, & occidere) vniuersae sunt iniuriae illatae sanctis dei à Iudaeis. Missio filij est missio Messiae, nouissime facta: quia post ipsum non expectatur vlterius propheta, sed ipse est legis & prophetarũ finis. *Dicẽs: verebuntur forte filium meũ.* Aduerbiũ, fortè, non est de textu. Non significatur quod erit, sed quod esse debet ex conditione personę quae mittitur. *Agricolae autem videntes filium, dixerunt intra se.*

hoc est colloquendo inter seipsos in secreto consilio. *Hic est hæres.* Audita suscitatione Lazari Pontifices & Pharisæi collecto concilio dixerunt: quid facimus, quia hic homo signa multa facit: si dimittimus eum sic, omnes credēt in eum. Quod hic sub parabola dicunt, hic est hæres, ibi sub proprietate verborū dicunt, omnes credent in eum. esse enim vineæ Israel hæredem, est omnes Israelitas credere in ipsum. *Venite.* Colloquium manifeste apparet inter se. in concilio enim illo Caiphas inuitauit alios. *Occidamus eum.* ab illo nanque die definierunt occidere Iesum. *Et habebimus.* pro, occupemus, *hæreditatem eius.* gentem scilicet & locum primum. Venient Romani, & tollent locum nostrum & gentem. Quod parabola sub lucri specie scribit, res gesta sub euitatione damni implet. idem est enim non perdere vineam & habere illam. *Et apprehensum eum eiecerunt extra vineam, & occiderunt.* Totum hoc ad literam est impletum, dum Iesus comprehensus à principibus sacerdotum eiectus est à domo Israel, tanquam seductor in manus gētilium, & per eorum manus occiderunt illum. *Quum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi.* aliqui auditores recti iudicij. *malos male perdet, & vineā suam locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis. Dicit illis Iesus, Nunquam legistis.* Saltat Matthæus, omittens quæ Lucas refert in scripturis, psalmo centesimo decimo octauo apud Hebræos. *Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.* Plus subiungit quàm parabola pateretur. parabola enim vsque ad vindictam duxit: sed hac additione suppletur, quòd occisio filij non priuauit filium hæreditate. hoc enim significat adiuncta prophetia de Messia sub metaphora lapidis. Lapis nanque Christus est, qui reprobatus ab ædificantibus, à primatibus, sacerdotibus, Pharisæis, senioribus (qui velut constructores viuæ fabricæ erant inter Judæos) factus est, per resurrectionem à mortuis, in caput, in summum locum anguli, iungendo vtrūque populum Iudæum & gentilem in vnum: vt rei probauit euentus. *A domino.* non ab homine, non à cælo. *Factum est istud: & est mirabile in oculis nostris. Ideo.* propter vestrum hoc crimen, & mei exaltationem futuram. *Dico vobis, quia auferetur à vobis regnum dei.* Impletum est hoc ad literam excidio Hierosolymitano subsecuto per Romanos, quantum ad cultum diuinum: quantum autem ad virtutem cultus, qua sortiebatur rationem regni dei, impletum est morte Christi. nam ex tunc

cessauit

cessauit in veritate esse regnum dei vetus cultus. *Et dabitur genti.* per baptismi regenerationem genitæ : vt res subsecuta testatur. ¶ Vbi aduerte, quòd inter hanc parabolæ de vinea conclusionem, & parabolam ipsam interposuit Iesus sermonem de lapide reprobato ab hominibus & exaltato à deo, vt ordiné venturæ historiæ texeret: monstrando, quòd ipse quidem esset occidendus reprobatus ab ipsis, sed à deo exaltandus, & sic ab ipsis auferendum regnum dei, & dandum nouæ genti. *Facienti fructus eius. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum.* Duo genera casus describit. Alterum cadẽtium super lapidẽ: tãquam ab excelso loco ruẽdo, vel impingendo super lapidem. Alterum super quos lapis iste cadat: tãquam ruẽs vel demissus ad excelso loco. In primo casu cõfractio, in secundo contritio describitur: ad significandum, quòd quanto id quod cõteritur seu contritum est deterioris est conditionis, quàm illud quod confringitur seu confractum est, tanto maius malum imminet secundis quàm primis. Rursus in primo casu homines concurrunt actiue & passiue. ad eorum siquidem actionem pertinet, qui ceciderit super lapidem istum: nullus nanque cadit super Christum, nisi peccando ad passioné. vero spectat confringetur. pœna nanque est confractio : casus verò culpa. In secundo autem homines concurrunt tantùm passiue, & lapis actiue. & significat casus lapidis actioné punitiuam. ¶ Et significatur per hæc differentia inter pœnam quam incurrit homo peccans in Christum ex sua culpa, & pœnam quam infert ipse Christus iratus: quòd illa est velut confractio, hoc est, curabilis: ista autem est velut contritio, hoc est, incurabilis. Et vere sic est: quoniam quantumcunque homo peccet, curari potest, nisi deus iratus subtrahat gratiam, induret cor, & cætera. Et hic sensus directe monstrat pœnam Iudæorum irreparabilem: quoniam ipse lapis cadet super illos, quo ad spiritualia subtrahendo gratiam, quo ad temporalia mittendo Romanos ad excidium. *Et quum audissent principes sacerdotum & Pharisei parabolas eius, cognouerunt quòd de ipsis diceret. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam sicut prophetam eum habebant.*

CAPVT XXII.

ET *respondens Iesus.* Cogitationi sacerdotum & Scribarum affectantium ipsum capere. *Dixit iterum in parabolis eis: dicens.* Primæ parabolæ de vinea & lapide, descripserant primates puniendos eiectione & perditione: hæc parabola non solùm eos, sed populum puniendum simul cum ciuitate, & speciē pœnæ incendio & exercitu describit: declarando surrogandos esse bonos & malos, non impunè tamen mali ibi erunt. *Simile est regnum cælorum.* Secundum præsentem statum vsque ad præsentis status terminum inclusiue. nam ad terminum præsentis status spectat damnatio hominis sine veste nuptiali. *Homini regi.* Non solùm homini regi, sed toti negocio recitando, quod incipit ab homine rege, assimilari intellige regnum cælorum. Parabola clara est. Et intendit per hominem regem, deum: qui rex est vniuersi. *Qui fecit nuptias filio suo.* Nuptiæ filij dei, mysterium est incarnationis. tūc deus fecit nuptias filio suo, quum verbum caro factum est ad habitandum in nobis: hoc est, ad copulandum sibi eiusdem naturæ sponsam ecclesiam fidelium hominum. Iesu Christi nanque sponsam esse ecclesiam, Paulus sæpe testatur ad Ephesos & Corinthios. vnde nuptiæ istæ durant vsque ad consummationem seculi *Et misit seruos suos.* Primò Magos, dein Ioannem Baptistam, postea Apostolos, inter quos cōputa Iesum, homo, qui quatenus seruus dei & propheta habebatur. *Vocare inuitatos.* Proculdubio Iudæos iam per prophetas inuitatos. Magi enim facto vocauerunt inuitatos, vbi est, &c. Ioānes Baptista, ipse Iesus, & discipuli missi per castella, &c. vocauerunt inuitatos Iudæos tantum. *Ad nuptias.* Regni cælorum. *Et nolebant venire.* Pauci enim credere voluerunt in Iesum, prædicantibus Ioanne, Iesu & discipulis. *Iterum.* Post resurrectionem. Misit alios seruos. Vere alios actos ex dono spiritussancti. *Dicens, Dicite inuitatis* Iudæis. Discipuli enim Christi post Pentecosten Iudæis prædicauerunt. *Ecce prandium meum paraui, tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata, venite ad nuptias.* Primò missi serui, solummodò vocauerunt Iudæos ad nuptias. Secūdò autem missi, habent in mandatis non solùm vocare Iudeos: sed explicare illis quòd omnia sunt parata: quia discipuli edocti à spiritusancto sunt predicare Iudęis Messiā venisse, crucifixum mortuum resurrexisse: & breuiter, omnia quæ pro salute eorum facienda erant, parata esse: nihil superesse, nisi vt ipsi veniāt fide ad ecclesiam Iesu Christi. ¶ Si singulorum significationes exiguntur, quod tamen non oportet, prandium paratum

ecclesia

ecclesia in Christi fide & sacramentis est. Tauri & altilia mactata, vtriusque testamenti patres in cibum harum nuptiarum, hoc est fidei Christianæ, sunt: prophetæ scilicet, & Ioannes Baptista, ipsaque mors Iesu. huic (inquiunt Apostoli prædicantes) omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere credentes in nomine eius. *Illi autem neglexerunt, & abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negociationem suam.* Negligentes Iudæi venire ad fidem Christi, in duas secātur partes, scilicet euntium in villam, hoc est agrum suum ad colendū illum, & euntium ad negociādum. In quibus vniuersæ negligētię causæ cōprehenduntur. nam aut occupatione velut necessaria, quæ per culturam agri significatur, aut occupatione non necessaria, sed lucri causa, negligimus. Tertia autem causa, scilicet vacare delectabilibus, non parit negligētiam, sed reddit impotētem ad veniendum: & ideo non computatur inter causas negligentiæ. *Reliqui vero tenuerunt seruos eius.* Iudæorum multi velut affecti & occupati suis, neglexerunt credere in Christū post pentecosten: sed aliqui primates inter illos, excāduerunt contra Christi discipulos, & ad literā tenuerūt Apostolos, & contumeliis affecerunt communiter, quādo ibant à conspectu concilij gaudentes quoniam digni fuerāt pro nomine Iesu contumeliam pati. *Et contumeliis affectos occiderunt.* Stephanum, Iacobum fratrem Ioānis, & Iacobū fratrem domini. *Rex autem.* deus. *quum audisset.* Tempus vindictæ scribitur ob crimen in Christum, inchoatum dum Christus per seipsum prædicaret, & consummatum ob crimina in ipsum prædicantes postea Apostolos. Totum enim hoc tempus fuit tēpus visitationis eius, quod nō cognouit Hierusalem. *Iratus est.* Iustitiam vindicatiuam exercuit. *Et missis exercitibus suis.* Romanorum exercitus vocat exercitus dei: quia deus dirigebat illos ad vindictā Iudęorum. *Perdidit homicidas illos.* Hierosolymitanos, sacerdotes, scribas, & cæteros. *Et ciuitatem illorū.* Hierusalem *succendit.* Igne enim quo ad templum combusta est. *Tunc.* explosis Iudæis. *Ait seruis suis, Nuptiæ quidem paratæ sunt: sed qui inuitati erant.* Iudæi scilicet, quibus dicūt Apostoli: Vobis oportebat primùm prędicari regnum dei sed quia indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. *Non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum.* Loca congrua ad vocandum trāseuntes. *Et quoscunque,* pro, quotquot, *inueneritis, vocate ad nuptias.* Ad literam significatur vocatio gentium non prius inuitatarū ad regnum dei, facta per Christi discipulos. Et describuntur vocati

cari in viis,& non in ciuitate aliqua:vt significetur vocatio omnium absq; delectu.viæ enim cōmunes sunt transeuntibus cuiuscunque nationis. *Et egressi serui eius in vias,congregauerũt omnes quos inuenerunt,malos & bonos.* Hoc est absq; delectu.nulli enim volēti baptizari,siue vere,siue ficte accedat,negatur baptismus. *Et impletæ sunt nuptiæ discumbentium.* Ecce quandiu durat vocatio,quousque impletæ sint nuptiæ discumbentibus. Quod non erit vsq; ad consummationem seculi, quãuis singulis ætatibus humanis impleantur nuptiæ secũdum definitam à deo plenitudinem illius temporis, *Intrauit autem rex, vt videret discumbentes.* Hactenus de solicitudine regis ad vocãdum parabola tractauit, prosequendo illam vsque ad finem mundi : modò de cura regis circa ingressos ad nuptias incipit tractare.Ita ꝙ non intẽdit dicere , neque dicit quòd postquam impletæ sunt nuptiæ,intrauit rex:sed intendit & dicit,ꝙ post vocationem & ingressum vocatorum intrauit rex.Intrat deus iudicio,qui foris manet tolerando:intrat autem discutiẽdo & iudicando singulos,quum morte visitat,& iudicio suo discutit merita cuiusque morientis.*Et vidit ibi hominem.* Subtilis discretio in tanta multitudine describitur. quia enim ita omnes deus videt,vt singulorum singillatim curá habeat,ideo vnus describitur visus homo. *Non vestitum veste nuptiali.* hoc est charitate,quę sola diuidit inter filios regni & perditionis:vt Apostolus declarauit primæ ad Corinthios decimotertio. *Et ait illi, Amice.* officio cõuiuæ propter fidei professionem. *Quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?* Indigne enim cõuiuam se exhibuit,irreuerẽtiam exhibẽdo nuptiali conuiuio absq; condigna veste. ¶ Nota prudẽs lector duo.Primum quòd nõ cõtumeliose increpat:non dicit,indigne,præsumptuose,imprudens, sed amice:non quomodo ausus es, sed quomodo huc intrasti: proponendo interrogatiue factum simplex. vt ipse seipsum damnet.ad erudiendum nos , vt etiam in notorio facto non iudicemus inauditum, & examinemus absque contumelia, absque conuicio , cum dilectione hominum,& odio vitiorum. ¶ Secũdũ est,quid si cũ veste sordida vidisset cõuiuã,quãdo solam negationẽ vestis condignæ animaduertit. *At ille obmutuit.* Corã diuino iudicio nulla est exceptio.ipsa nãq; veritas palã accusat,cõuincit,cõfundit. *Tunc.* Nõ expectato vniuersali iudicio.

Dixit rex ministris, ligatis manibus & pedibus eius. Pœna inferni, prima est obstinatio in malo:ligatis manibus, ne possit operari ad bonũ morale: & pedibus,ne possit affectũ habere ad bonum

mora-

morale. *Mittite eum.* pro, tollite eum, *& iacite eum in tenebras exteriores.* Intellectus etiam priuatus lumine, non naturali interno, sed gratuito ac externo, quo ab extra illuminari posset, describitur cum materialibus tenebris loci inferni. *Ibi erit fletus, & stridor dentium.* Pœnis damni apponuntur pœnæ sensus. in oculis quidem fletus: in vniuersis autem mẽbris rigor tantus, vt ad dentium stridorem perueniat. Et metaphorico hoc sermone describuntur omnes pœnę sensus: tanto propinquiùs, quanto ad fidem resurrectionis corporum corporales pœnæ spectãt. *Multi autem.* pro, enim, *sunt vocati: pauci vero electi.* Hæc conclusio aperit, quòd nec inuitati omnes, hoc est Iudæi, recusarũt, quãuis ferè omnes: nec carẽs veste nuptiali fuit vnus, sed sub illo multitudo descripta est fidelium, qui indignos Christiano conuiuio seipsos exhibent. *Tunc abeuntes Pharisæi, consilium inierunt vt caperent.* pro, illaquearent, *eum in sermone.* Illaquearent autem non in vinculis ligando, sed laqueo quæstionis comprehendendo: sicut aues aut animalia incidunt in laqueos venatoris. *Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis.* Vt testes non suspecti adessent. cognoscebãt enim seipsos fore suspectos testes cõtra Iesum: quia inimicabãtur ei. *Dicentes: Magister, scimus quia verax es, & viam dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominum.* Vniuersa hæc laus ex adulatoria officina, ad prouocandum Iesum ne timeat præferre deum Cæsari, procedit. *Dic ergo nobis, quid tibi videtur: licet censum dari Cæsari, an non?* Non quærunt an debeant dare, sed an licitum sit in foro conscientiæ dare. hæc enim interrogatio, & Iesu Christi respõsio significat, quod in dubiũ vertebatur apud Iudęos, an liceret soluere censum Cæsari. Et vt Iosephus ait libro decimooctauo antiqui. Iudas Gaulonites introduxit hãc quæstionem tempore natiuitatis Christi sub Octauio Augusto. Et erat ratio dubij: quia populus dicatus deo, non debebat profiteri se subditum homini infideli. solutio enim census erat professio subiectionis personalis. Intẽdebant ergo Pharisæi reddere Iesum minùs gratũ populo, si diceret licere dari censum Cæsari, tanquam non zelantem quæ dei sunt. vel tradere eum curiæ Pilati, si diceret non licere: tanquam auertentem populum à Cæsare. *Cognita autem Iesus nequitia.* pro, malitia, *eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ?* Illi laudant: Iesus laudantes vituperat, manifestãdo quod simulant ac tẽtant, si fortè aliquod dissonum responsum daret. *Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Ie-*

lis Iesus, Cuius est imago hæc & superscriptio? Dicunt ei Cæsaris, Tunc ait illis. Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari. Illata ista conclusio est ex principatu Cæsaris super ipsos, quem imago cum scriptione in nummo cõtestatur. principũ enim est proprium numisma cõficere in patria sibi subdita. Ex eo itaque quòd profitemini in denario principem vestrum esse Cæsarem, cõsequens esse oportet, vt reddatis quæ sunt (hoc est iura) Cæsaris Cæsari. *Et quæ sunt dei deo.* Hinc apparet quod prætextu dei fiebat illa quæstio, tanquam cederet in dedecus dei, dare censum Cæsari. propter hoc enim excludendum Iesus addidit, & quę sunt dei, hoc est iura dei, deo. Et docuit per hoc, quòd soluere tributa, census, vectigalia, & quæcunque huiusmodi principibus infidelibus, non contrariatur ad reddendum quæ sunt dei deo: sed vtrunque potest simul fieri. Vnde & ipse Iesus soluit pro se & Petro. & Paulus docet, cui tributum tributũ. &c. *Et audientes mirati sunt.* de tam irreprehensibili simul & satisfactoria responsione. Fecit enim satis & iuribus, Cæsaris & iuribus dei. *Et relicto eo abierunt. In illo die accesserunt ad eum Sadducæi.* Nomen est sectæ. Apud Iudæos enim tres erant sectæ, scilicet Pharisæorũ, Sadducæorum, & Essæorum: de quibus Iosephus libro decimooctauo anti. *Qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogauerunt eum, dicentes, Magister, Moyses dixit, si quis mortuus fuerit non habens filium, vt ducat frater eius vxorem illius, & suscitet semen fratri suo. Erant autem apud nos septem fratres: & primus vxore ducta defunctus est: & non habẽs semen, reliquit vxorem suam fratri suo. similiter secũdus & tertius vsque ad septimum. nouissime autem omnium & mulier defuncta est. In resurrectione ergo cuius erit de septem vxor? Omnes enim habuerunt eam. Respondens autem Iesus ait illis, Erratis.* Absque contumelia aperit illis dogma eorum esse errorem ex ignorãtia. Erratis, inquit, à veritate, docendo non fore resurrectionem mortuorum. *Nescientes.* Ecce causa erroris, *Scripturas.* Tum interpretari, tum discernere. Sadducæi enim non admittebant scripturas sacras nisi Moysi. & in hoc nesciebant scripturas discernere: quoniam etiam scripturæ prophetarum reputandæ erant inter admittendas. propterea enim dicitur eis, nescientes scripturas: hoc est quæ sunt scripturæ sacræ admittendæ. Rursus non intelligebant ipsas Moysi scripturas: & in hoc errabant nescientes interpretari sensum scripturarum Moysi. *Neque virtutem dei.* Sadducæi (vt illorum hæc quæstio, quam reputabant insolubilem, manifestat) non sciebant alium viuendi

modum

modum,nisi quem in hoc mundo videbant inter homines:scilicet comedēdo,bibendo,generādo,&c.& non sciebāt virtutē dei potentem corpora humana transmutare in gloriā impassibilitatis sine cibo & potu,& reliquis huiusmodi.Et ꝓpterea dicitur illis,nescientes virtutem dei. *In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur.*pro,neque ducunt vxores,neque nubūt.Dixerat duas radices erroris,scilicet ignorantiam virtutis dei & scripturarum.Vtranque prosequitur,& primò virtutē dei:manifestando alium viuēdi modum in resurrectione,scilicet absque coniugiis,absque actibus venereis. *Sed erunt.*pro,sunt,*sicut angeli dei.* Non solùm erunt absque venereis,sed absque partis vegetatiuę & sensitiuæ passionibus & indigentiis.hoc enim totū significat sicut angeli dei: non comedentes,nō bibentes,nulli ægritudini aut passioni subiecti.Et rursus erūt sicut angeli dei,felices in cōtemplatione dei.¶ Sadducæi nō solùm negant resurrectionem, sed etiam angelos & spiritus:vt patet Act.23.Et propterea Iesus respondendo quęstioni eorum,meminit angelorum:& soluit illorum quæstionē inexcogitato ab illis modo. *In cælo.* ad differentiam angelorum damnatorum,qui vocantur dęmones.describit siquidem resurrectionem mortuorum in statu beato.hoc enim sufficiebat quæstioni Sadducæorum,qui omnino resurrectionem negabant. *De resurrectione autem mortuorum.* Contra quam directè tendebat argumentum Sadducæorum. *Non legistis quod dictum est.*Deest vobis,*a deo dicente vobis.* Superfluit,vobis.Exodi.3.Prosequitur alteram radicem,scilicet scripturarum ignorantiam:& affert textū ex scripturis Moysi,quas Sadducæi recipiunt. *Ego sum deus Abraham,deus Isaac,& deus Iacob.*Non dicit, ego fui:vt intelligas quòd nō loquitur de tēpore, quo Abrahā,Isaac,& Iacob viuebant in hac mortali vita:sed de præsenti tēpore quo alloquitur Mosen post tot annos à morte Abrahæ,Isaac & Iacob.*Non est deus.*Bis legatur deus:ita quòd legēdum est, *Non est deus,deus mortuorum,sed viuentium.*Non dicit, nō est dominus, quia est dominus & viuentium & mortuorum: sed dicit,nō est deus mortuorum:quia esse deum alicuius,seu aliquorū,est coli,haberi,ęstimarique deum ab illo,seu illius.cōstat autem mortuorum,quatenus mortui sunt,nullum esse deū: quia sunt mortui corpore,sine sensu,sine intellectu,sine ęstimatione. Et propterea Iesus ex hac authoritate conuincit Sadducæos, ꝙ Abrahæ Isaac & Iacob viuerent spiritus,quando deus scilicet tēpore Moysi dixit hæc verba:ego sum deus Abraham,Isaac & Iacob:

cob:appellans eorum animas ipsorum nominibus,more scripturæ & ecclesię.sancte Petre ora pro nobis.per synecdochen partē, animam scilicet pro toto ponendo:quia anima est quodammodo totum quod est homo:vtpote non solùm præcipua essentiæ pars,sed ratio omnis vitę & operū hominis. ¶ Sed occurrit dubium:quia ex hac authoritate quanuis conuincātur Sadducęi ꝙ animæ Abrahę,Isaac & Iacob sint immortales;vtpote viuentes longè post mortem Abrahæ,Isaac & Iacob:non tamen apparet quomodo hinc habeatur resurrectio mortuorum:ad quam tamē comprobandam Iesus inducit hāc scripturam,dicēdo:de resurrectione autē mortuorū non legistis,&c. ¶ Ad hoc dicitur primò,quòd hæc authoritas affertur ad hominē,scilicet Sadducęū: quia radix negandi resurrectionem apud Sadducęos,erat interitus animæ simul cum corpore:vnde euellendo hanc radicē,cōuincit ipsos de resurrectione. ¶ Secūdò,quòd licet immortalitas animæ nō cōuincat philosophos;quòd futura sit resurrectio mortuorum:conuincit tamen cultores dei expectantes cælestis patriæ beatitudinem perfectam:quia non essent perfectè beatæ animæ,nisi vnitæ corporibus bearentur.maneret enim pars separata semper à suo toto:vnde in Apocaly. acceptis singulis stolis clamant expectando corpora sua. Et propter hanc rationem scriptura ista continet non solùm animas mortuorum viuentes, sed animas colentes deum,dicendo:ego sum deus Abrahā,&c. vt ex ipso cultu,resurrectionis fides,quæ ex vita animarū initiū habet,compleatur. *Et audientes turbæ,mirabantur*.pro,stupebant, *de doctrina eius. Pharisæi autem audientes quòd silentium imposuisset.* pro,os obturasset. *Sadducæis.* Hinc apparet quàm fructuosa fuerit domini Iesu respōsio data Sadducæis . argumentū eni quod garrula voce tāquam insolubile iactabāt,exclusum videntes,nō sunt conuersi ad veritatis lumen,sed confusi siluerunt,nesciētes quid replicarent. *Conuenerunt in vnum : & interrogauit eum vnus ex eis legis doctor*.pro,legalis.hoc est exercitatus in iis quæ sunt legis. *Tentans eum: Magister,quod est mandatum magnum in lege?* Explorare intendebat,quod mandatum censebat Iesus esse pręcipuum in lege Moysi. *Ait illi Iesus,Diliges.* Respondet ex ipsa lege Deutero.6.Præceptum charitatis,quæ est suprema omniū virtutū,antepostuit. Diliges,hîc est actus præceptus,nō respectu cuiuscunque obiecti,sed *Dominum deum tuum.* Ecce obiectum summum. *Ex*.pro,in, *toto.* Non in parte. *Tuo corde.* hoc est voluntate:cuius proprius actus elicitus est diligere. ¶ Totalitas autem

autem dupliciter potest exponi, vel positiuè, quòd omnis vis voluntatis apponatur ad diligendum deum. Et sic non præcipitur exequẽdum viatori: quia impossibile est, sed implebitur ĩ patria cælesti. Vel negatiuè: hoc est, sic dilige deum, vt nihil in tuo corde sit contrarium dilectioni dei. Si enim diligeres hinc deum, & inde aliquid contrarium deo (puta consulere dæmones) non obedires præcepto huic: quia nõ diligeres in toto corde, sed in parte. Et similiter intellige totalitatem in sequentibus. *Et in tota tua anima.* hoc est vita animali: quæ complectitur partem sensitiuam & vegetatiuam. Diligere autem in anima (hoc est in animali vita) est opera omnia ad animalem vitam spectantia dilectioni dei subiicere, ad dilectionem dei ordinare, in omnibus huiusmodi operibus dilectioni dei obsequi. non sufficit enim vt voluntate diligamus deũ: sed oportet in sensualibus delectationibus nihil admittere contrarium dilectioni dei. *Et in tota tua mẽte.* hoc est intellectu. Diligere autem deum intellectu, est intellectum à dilectione dei motũ seu imperatum assentire iis quę sunt fidei, & nihil contrarium diuinę dilectioni admittere in intellectu. *Hoc est maximum.* pro, magnum, *& primum mandatum.* Est enim primum in intentione legislatoris, quia hoc præcipuè intendit: & magnum quantitate virtutis in genere mãdatorum, vtpote excedens reliqua, & virtualiter continens reliqua. *Secundum autem.* non æquale, sed posterius ac minus. *Simile est huic.* Dilectio enim similis est dilectioni. *Diliges.* Ecce actus pręceptus, similis actui primo præcepto. *Proximum tuum.* natura rationali, capace beatitudinis & miserię. *Sicut.* vel vt, *teipsum.* Non dicit, quantũ teipsum: quia quadrat ordini naturæ, moris ac charitatis (de qua scripum est, Ordinauit in me charitatem) vt plus diligã me, quàm proximũ. Sed dicit, sicut: hoc est eo modo quo diligis teipsum. ¶ Aduerte prudẽs lector, quod sicut in pręcepto primo præcipiuntur duo (scilicet diligere deũ, & modus diligẽdi in toto corde, &c.) ita in hoc secũdo præcipiũtur duo, scilicet diligere proximum, & modus diligẽdi sicut teipsum. Quo fit vt in hoc secundo contineantur quatuor: quorũ duo præcipiuntur, & duo præsupponuntur. Dicendo nanque, dilige proximum sic, duo præcipiuntur: & definiendo vt teipsum, duo supponũtur, scilicet diligere teipsum sic. nam proximum diligere sic, pręcipitur ad exẽplum dilectionis proprię & modi eius. ¶ Et hinc sequitur primò, quòd præceptum hoc secundum nõ est de dilectione charitatis. Ex eo enim quòd præceptum hoc præsupponit dilectionem

ctionem propriam,& constat quòd potest impleri sine charitate (vt patet apud seruantes omnia præcepta secundæ tabulæ sine charitate) consequens est quòd non præsupponit dilectioné ꝓpriam ex charitate, nec præcipit dilectionem proximi ex charitate. Rursus dilectio proximi præcipitur hîc ab exéplo dilectionis propriæ, certæ & indubitatæ. nisi enim præsupponeret tui ipsius certam & indubitatam dilectioné, non diceret: dilige ꝓximum sicut teipsum. constat autem ꝙ dilectio propria ex charitate, nõ est certa & indubia: nõ ergo est de illa sermo. Et confirmatur: quia si præciperetur hoc præcepto dilectio proximi ex charitate, dicédum fuisset, diliges proximum tuum propter deũ, & nõ sicut teipsum. Et si dilectio propria ex charitate supponeretur, dicendum fuisset, sicut debes teipsum diligere, & nõ de facto, sicut teipsum: alioquin quicũque nõ diligit seipsum ex charitate, exemptus esset ab hoc secundo præcepto: quod est ridiculum. ¶ Sequitur secũdò, quòd dilectio naturalis, qua scilicet naturali inclinatione quilibet inclinatur ad diligendum seipsum, pręsupponitur dicendo, sicut teipsum: & præcipitur similis dilectio proximi. ¶ Manifestatur hoc tripliciter. Primò ex hoc, ꝙ non præcipitur dilectio suiipsius, sed supponitur. Tria enim tãtùm quum sint diligibilia amore amicitiæ: hoc est, vt quib⁹ volumus bonũ, scilicet ego, deus, & proximus: ideo de dilectione dei & proximi dátur præcepta, & de dilectione propria nõ datur præceptũ: quia ego naturaliter amo me, nec egeo virtute aliqua in volũtate ad volendum mihi bonum, sed ad diligendũ deum: & similiter ad diligendum proximum virtute egeo & pręcepto: quia nec ad volendum quæ dei, nec ad volendum quæ proximi sunt, sufficiétem habeo à natura inclinationem. op⁹ est enim ad diligendum deum charitate, & ad diligendum proximum iustitia. ¶ Secundò ex eo, quòd præceptum de dilectione charitatis, sufficienter vnico præcepto continetur. Præcipiédo enim quòd diligatur deus sic, vt nec in corde, nec in méte, nec in anima, nec in viribus admittatur aliquod contrarium deo: implicat diligi nõ solum meipsum & proximũ propter deum, sed omnia quomodolibet referenda in deum dilectũ: quoniã quęcunque & quoscunque diligere propter deum, nõ est aliud quàm diligere deũ: sicut diligere alia & alios propter meipsum, nõ est nisi diligere meipsum. At si præcipienda fuisset alio præcepto dilectio ꝓximi ex charitate, pari aut maiori ratione præcipiendum explicitè fuisset, dilige teipsum propter deum: quum hoc magis vrgeat, &

magnam

magnam habeat difficultatem. ¶ Tertio ex eo quòd (vt iá aliqualiter dictum est) dilectio non gratuita: sed quá debeo proximo, seclusa charitate sufficienter impletur seruando præcepta iustitiæ & partium eius: puta honorando parentes, non occidẽdo, non rapiendo, non adulterãdo: & breuiter ius suum vnicuique reddendo, & quæcunque volumus vt faciant nobis alij, hęc eadem illis faciendo. Hæc autem secundæ tabulæ, comprehensa sub vno præcepto dilectionis proximi sunt: sicut omnia primæ tabulæ cõprehensa sunt sub præcepto dilectionis dei. Vt sic omnia quadrẽt. Est igitur literalis sensus vsus præcepti, diliges proximum tuum sicut teipsum. Volito bonum naturalium moralium exteriorũque rerum, honoris, famæ, pecuniarum, agrorũ &c. proximo tuo, natura rationali: sicut hoc est, illo modo quo vis tibiipsi bonum. ¶ Si quæris, quis est ille modus? respondeo amice, amicabiliter. Pręcipitur enim vt diligas proximum propter bonum ipsius proximi, & nõ propter tuam vtilitatem, sicut diligis teipsum propter teipsum. Diligere enim proximũ propter teipsum, non est diligere proximũ, sed est diligere teipsum. Est enim dilectio concupiscentiæ non amicitiæ. Dicendo itaq; sicut teipsum, præcipit vt amore amicitiæ diligas proximum, at instar amoris quo diligis teipsum. Amicabilia enim quæ sunt ad alios, veniunt ex amicabilibus ad seipsum. *In his duobus mandatis vniuersa lex pẽdet & prophetæ.* pro, tota lex pendet & prophetæ pendent. Patet nanque, quòd omnia statuta in lege & quæcunque tradunt prophetæ, ordinantur, vel ad diligendum deum ex charitate, in quo claudũtur omnia, quæ sunt fidei, spei, religionis & morũ: vel ad diligendum proximũ. & in hoc clauduntur quæ sunt iustitiæ, obseruantiæ, veritatis, amicitiæ, misericordiæ, & similiũ. *Congregatis autem Pharisæis, interrogauit eos Iesus, dicens quid vobis videtur de Christo. cuius filius est? Dicunt ei, Dauid. Ait illis, Quomodo ergo Dauid in spiritu vocat eum dominũ, dicens, Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Si ergo Dauid vocat eũ dominũ, quomodo filius eius est?* Vera solutio quæstionis est, ꝙ Messias habet vtranque conditionem, scilicet ꝙ est filius Dauidis, & ꝙ est dominus Dauidis, sed filius est secundum quòd homo, dominus secundum ꝙ deus. Pharisæi autem ignorabant Messiam constare ex duabus naturis, diuina scilicet & humana, in vna persona. *Et propterea nemo poterat ei respondere verbum.* Quia carebant potentia respondendi, quæ est scientia illius

q scriptu-

ſcripturæ. *Neque auſus fuit quiſquam ex illa die eum amplius interrogare.* Ecce phariſæi ſimiles redditi ſunt Sadducæis: quorum occluſum fuerat os.

CAPVT XXIII.

T*Vnc Ieſus locutus eſt ad turbas & ad diſcipulos ſuos, dicens, Super cathedram Moyſi.* Super ſedem docendi & iudicandi in lege dei, ſuper quam Moyſes primus ſedit, & propterea ab ipſo nominatur. *Sederunt.* Authoritatem habuerunt, præſidentes vt iudices. *Scribæ.* Doctores legis diuinæ. *Et Phariſæi.* Diuiſi à communi populo tanquam religioſiores. Nō de omnibus itaque Scribis & Phariſæis, ſed de ſedentibus ſuper ſedem Moyſi tractat. ¶ Nec dicit ſederunt ſacerdotes aut pontifices, propter reuerentiam ordinis ſacerdotalis. Lege euangelium: nunquam inuenies Ieſum nominaſſe ſacerdotes aut pontifices arguendo aut reprehendendo, ſed Scribas & Phariſæos, profeſſores ſcientiæ & morum, inſtruendo prædicatores, vt non prædicent contra ſacerdotes aut pontifices in ſpecie, propter reuerentiam ordinis. *Omnia ergo quæcunque.* Ex cathedra Moyſi, non aliunde. *Dixerint vobis ſeruare.* Hoc infinitum deficit Latinis codicibus: vt Græci teſtantur. Alia dicunt ſcienda alia credenda, alia ſeruanda. ſeruare autem commune eſt præceptis negatiuis & affirmatiuis. *Seruate.* Parendo pręceptis negatiuis. *Et facite.* Parendo præceptis affirmatiuis. *Secundùm opera verò eorum nolite facere.* Obedite dictis, ſed nolite imitari facta eorum. *Dicunt enim.* Ecce ratio obedientiæ: quia dicunt, quæ ſunt legis diuinæ, quæ ſunt ſanctimoniæ, quæ ſunt bonorū morum. *Et non faciunt.* Ecce ratio non imitandi facta. Et hoc niſi eſſet peccatum, nequaquam inter alia iſtorum peccata numeraretur à domino Ieſu, nec ſolùm numeratur, ſed primò loco nominatur. Turpe enim eſt doctori quum culpa redarguit ipſum: & qui prædicas non furandum furaris, qui prædicas non mœchandum mœcharis inquit Apoſtolus. monſtrum eſt in moralibus dicere & non facere, vita contraria doctrinæ. Et quia magis mouent exempla quàm verba, inde eſt, quòd infructuoſè præſunt ij, quorum vita non præeſt, ſed authoritas, vel doctrina. Nunquam mundum conuertiſſent ad Chriſti fidem apoſtoli ac eorum proximi ſucceſſores, ſi dixiſſent & non feciſſent. nunquam eccleſiæ tot fuiſſent donatæ temporalibus bonis, ſi patres priſci quorum temporibus fuerunt data, dixiſſent & nō feciſſent. *Alligant autem.* De contentis in lege Moyſi dixit, dicunt

cunt & nō faciunt: de adiūctis statutis seu ordinationibus, quas scilicet ipsi sedentes super cathedram Moysi addunt· modò dicit ꝙ ligant non vnum aut duo, sed multitudo significatur vinculo ligationis. *Onera.* præcepta onerosa. *Grauia.* non leuia secūdum seipsa. *Et importabilia.* hoc est vix portabilia. Si enim essent omnino importabilia, non dixisset, quæcunque dixerint vobis facite. *Et imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea mouere.* Cogunt homines ad humeros supponendos illis oneribus, ad quæ ferenda nec etiam digitum ipsi volunt applicare: vt vel sic aliqualiter essent inter ferentes onera. ¶ Et descripsit per hoc secundum peccatum istorum eximentiū seipsos ab oneribus, quæ imponunt aliis, & explicauit grauitatem fere intolerabilem onerum: vt discipuli & turbæ discerent etiā in istis obedire sedentibus super cathedrā Moysi. nisi enim hęc explicasset statim quum dixisset omnia, quæ dixerint facite, crederes fortè te non teneri ad obediendum in huiusmodi grauibus & difficilibus ad exequendum, quæ prælati mādant. ¶ Vtinam hæc verba domini Iesu, in sedētibus super cathedrā Moysi finem habuissent: vtinam hodie non verificarentur. Tot iam onera sunt super vtriusque testamenti honestissima pręcepta, imposita super humeros hominum, vt Christiani facilè se seruire Christo credant, si tot laqueis non subiicerentur: & confessores fœlices se arbitrarētur, si de solis diuinis præceptis soliciti esse deberent. Cū his tamen omnibus parendū est Iesu dicenti, omnia quæ dixerint seruare seruate & facite Et ipsi quidē sedētes super cathedram Iesu Christi, damnationē suā cognoscant multiplicando onera: & tu Lutherane damnationem tuā abiiciēdo illa. *Omnia vero opera sua faciunt vt videātur ab hominibus.* Tertiū peccatū istorū est inanis gloria, quam ipse Iesus videns corda, sciebat regnare in animis eorū, ita vt omnia opera sua ordinarent ad gloriam humanam. Quod est pessimum: vtpote intētionem maculans etiam in bonis ex suo genere operibus. *Dilatant enim.* pro. autem, *phylacteria sua.* Declarat in multis exterioribus actibus bonis aut non malis, apponi à Scribis & Pharisæis circunstantias malas superbiæ seu inanis gloriæ. Et incipit ab obseruantiis legalibus. Mandatum erat Deutero. 6. ligabis verba mea quasi signū in manu tua: erūtque & mouebūtur inter oculos tuos. Hoc mandatū Pharisæi iuxta sonū literę seruare volentes, præcepta legis (scilicet diliges dominū deum tuū &c. & dominus deus tuus vnus est. hæc enim duo ibi præcipiūtur)

tur)scripta ligabant, vt dicitur in manu seu brachio, & vt alij dicunt etiam in fronte: vt inter oculos haberētur. Et hæ schedulę appellantur phylacteria Græco vocabulo. phylacterium enim sonat conseruatorium: quia ad conseruandum memoriam legis erant. pharisæi itaque phylacteriis communibus non contenti, dilatabāt ea, faciendo illa latiora, vt magis apparerent. *Et magnificant fimbrias.* deest. vestimentorum suorum. Sicut phylacteriis latioribus, ita fimbriis maioribus vtebantur. Erant autē fimbriæ, hyacinthinæ vittæ positæ in quatuor angulis palliorū, mādatæ à lege Nume. decimoquinto, ad recordationem mandatorum omnium. Ita quòd phylacterium erat pro memoria specialiter mandati de vnius dei dilectione ex toto corde &c. fimbriæ autem pro generali memoria mandatorum dei: vt textus ipsi sonant. *Amant autem primos recubitus in cœnis: & primas cathedras in synagogis: & salutationes in foro.* pro, foris: *& vocari ab hominibus Rabbi.* Quartum peccatum Pharisæorum est. Nō vti primis locis, sed amare prima loca in conuiuiis: & similiter nō vti primis cathedris, non salutari in foro, nō vocari Rabbi, peccatum est, sed amare hæc. Amor enim primorū locorū ad præsidendum cæteris, affectus est qui superbiæ est: amor autē salutationum & nominis Rabbi, affectus est inanis gloriæ. *Vos autē nolite vocari Rabbi.* Quāuis textus Græcus careat, nolite vocari, sed habeat, ne vocemini (& bis habet Rabbi: ita quòd sonat ne vocemini Rabbi Rabbi) quia tamen vocari non est in potestate nostra, sed vocantiū, sensus pręcepti est, nolite velle vocari. Nō enim prohibet mihi aliena actio, sed propria: ac per hoc nō vocari, sed affectus vt vocer, affectus ad gloriam nominis. ¶ Et dicit Rabbi Rabbi, ad explicandum affectum singularioris honoris in duplicato nomine sicut hodie duplicamus domino domino, scribētes magnis prælatis. Quia vocari Rabbi seu quouis alio titulo, nō est actus vocati, sed vocantis: ideo dominus Iesus nō prohibet vocari, sed velle vocari, dicendo ne vocemini, sicut nō reprehenderat Scribas & Pharisæos q; vocarentur, sed q; amarent vocari Rabbi. *Vnus est enim magister vester.* Ratio quare affectus ad nomen Rabbi prohibetur est, quia vnus est doctor noster qui est Christus. Vis istius ratiōis intelligatur si cōsistere in cōmunitate(.s. quia solus Christ⁹ est magister vester, hoc est, communis omnibus: reliqui enim sunt doctores particulares) instātiā habet: quia apostoli erāt doctores cōmunes vniuersi orbis: & nō habetur neruus rationis: quia hinc nō sequitur q; particulares

ticulares doctores nō debeāt velle nominari doctores. nullum enim præiudiciū fit vniuersali doctori, si particulares quoq; appellātur doctores. Sed si vis ratiōis intelligatur cōsistere in hoc ꝙ solus Christus est doctor noster authoritate (reliqui enī sunt doctores ministerialiter tantū) & intellectū simul fuerit ꝙ volēs vocari Rabbi, affectat honorē ac gloriā doctoris pro seipso, habetur neruus rationis. nā affectās seipsum honorari vt doctorē, nō exhibet seipsum doctorē vt ministrū alterius (minister enim quærit honorem ac gloriā illius cuius est minister) ac per hoc exhibet se vt doctorē authoritatiue, quod manifestè præiudicat Christo, qui sol⁹ est doctor noster authoritatiue. Et vt vno verbo dicatur, quia affectus nominis transfert Rabbi ministrū in quasi Rabbi authoritate, ideo iniuria fit Christo, qui solus est authoritatiue Rabbi. Hæc est vis rationis huius & sequentium duarum similium. Et hanc esse vim harum rationum testatur ipse Iesus, subiungendo post has rationes statim ista duo capita. Alterum de ministerio, Qui maior est vestrum, erit minister vester. Alterū de affectu propriæ exaltatiōis, Qui se exaltat, humiliabitur. Super hæc enim duo fundātur hæ rationes: vt patet ex dictis. Vbi intellige amantes vocari Rabbi, pater, magister, nō ex intentione velle sibi vsurpare nomen, honorem aut gloriam Christi vel dei seu (quod idem est) doctoris, patris aut magistri authoritatiue (nō enim oportet ipsis tantā superbiā imponere) sed facto interni affectus ad honorem & gloriam propriam ex nomine doctoris patris aut magistri, non referendo honorē & gloriam in illum cuius sunt ministri, vsurpāt sibi honorē & gloriā doctoris patris seu magistri authoritatiue. afficitur enim ad honorem huiusmodi tanquā non sit minister: iuxta illud, Quid gloriaris quasi non acceperis? Qui enim gloriatur, affectū habet ad gloriam quasi non aceperit, quanuis hoc non habeat in intellectu aut in intentione. ¶ Aduerte hic ꝙ in Latinis codicibus deficit hæc clausula, qui est Christus. In Græco enim habetur: vnus est enim magister vester qui est Christus. Et sumitur magister pro doctore seu magistro in docēdo: quia Rabbi doctorē seu magistrum officio docēdi significat. *Omnes autē vos fratres estis.* Particula ista nō cum præcedente, sed cum sequēte, quæ de patre vnico tractat, iungenda, est ita quòd hinc incipit mandatum aliud simile primo. Occasione siquidem oblata ex prohibitione affectus ad nomen Rabbi, extendit similē prohibitionem ad nomen patris: inchoans ab hoc, quòd omnes vos

fratres estis, quamuis multi vestrū multos hic habeant filios. Et verè omnes sumus fratres, pro quanto sumus filij vnius communis patris qui deus est. sumus omnes fratres secundum animam rationalem (quę præcipua est pars nostri) quam non dat carnalis pater, sed solus deus omnibus: sumus omnes fratres secundū vitam gratiæ, quam sola trinitas dat. *Et patrem nolite vocare.* pro, ne vocetis, *vobis.* Circa nomen Rabbi & magistri inhibet vocari, quatenus pendet ex nostro affectu: circa nomen verò patris vetat vocare. Ita quòd ipsa differentia monstrat illic interuenire peccatum ex parte vocati: hic verò etiam ex parte vocātis. Et verè sic est. nam vocātes doctores & gubernatores, Rabbi & magister, non peccant: vocantes autem patrem hominum secundum animam (tam in esse naturali quàm gratuito) aliquē alium à deo, peccant. *Super terram.* Ad excludendum etiam Christum secundùm quod homo (qui tūc erat super terram) ratione humanæ naturæ. *Vnus est enim pater vester qui in cælis est.* Nō dicit vt in aliis duobus, qui Christus est, sed qui in cælis est: quia esse hominum secundum animas in esse naturæ & in esse gratiæ patrem per creationem, nō cōuenit Christo homini, sed soli deo. creatione siquidē fit tā anima rationalis quàm gratia. ¶ Cum his tamen stat, quòd licitè vocamus patres secūdū carnē illos, qui nos genuerunt: & patres secundum curam spiritualem prælatos: & sic de similibus. *Nec vocemini.* Quia vocari (vt iā dictum est) nō est in potestate nostra, intellige prohibitionē cadere non super vocari absolutè, sed pro quanto proficiscitur à volūtate vocatorū. Perinde acsi dixisset, nec velitis vocari. affectus enim nominis vetatur. *Magistri.* Inter Rabbi & magistrum hoc interest, ꝙ omnis Rabbi est magister, sed nō ecōuerso. Rabbi enim secundum officiū docendi magister est: sed magister etiā dicitur magister equitū, magister domus, &c. Vnde magistratus dicūtur q pręsunt reipublicę. In hoc textu magister nomē est, moderatoris in moribus: ita ꝙ prius doctoris respectu partis intellectiuę, modo moderatoris respectu partis affectiuę nomen vsurpari prohibet: nomē verò patris dātis esse spirituale, cōmunicari prohibet cuicūque creaturæ. *Quia magister vester vnus est christus.* Repetit similem rationem quā attulit de nomine Rabbi. Vnde eodem modo hanc intellige quo & illam. Et verè solus Christus est authoritatiue non solùm doctor noster, sed etiam magister morum nostrorum. reliqui enim homines ministri eius sunt ad docendū & moderandum, si vere docent & moderātur: aut fures

sunt & latrones si aliud docēt, si alios mores inducūt. Totus siquidē sermo iste est de doctrina fidei & moribus, & vita spiritus: & non de doctrina geometriæ, de patribus carnalibus, & huiusmodi. *Qui maior est vestrum.* gradu seu officio docendi aut moderandi. *Erit minister vester.* exhibebit se ad ministrandum vobis: recognoscendo se in veritate accepisse maioritatem ad ministrādum vobis doctrinam, bonos mores, & vniuersaliter quæ sunt spiritus. Et subiūxit hoc ad declarādum status officiaq; maiorum in sua ecclesia: vt hinc intelligamus rationem præceptorum, ne vocemini Rabbi & magistri. *Qui autem se exaltauerit.* Superbus acutissimè describitur per proprium obiectum, dicendo se: nam obiectum superbi non est honor aut gloria, sed ipsemet: & per propriam actionem circa obiectum. dicēdo exaltauerit. Affectus, studium, officiumq; superbi totum tendit ad exaltandum seipsum. *Humiliabitur.* tandem à deo. *Et qui se humiliauerit, exaltabitur.* Similiter intellige de obiecto & actione humilis, vt humilitas est nomen virtutis cōtrariæ vitio superbiæ. ¶ Si nō intelligis quomodo actus virtutis sit humiliare se, distingue te hinc secūdùm quòd tuus es, inde secundùm quòd dei es: & discernēdo inter te tuum & te dei, videbis congruere virtuti vt deiicias te tuum, non autē te dei. nam humiliare te dei, est deiicere quæ dei sunt in te siue naturalia siue gratuita bona: humiliare autem te tuū, est deiicere quæ aliunde quàm à deo in te sunt. Affectus itaq; ad se secūdùm ꝙ quisq; suus est, per pronomen, se, significatur in humilitate & superbia. Nec hāc virtutem nec hoc vitiū inuenis in Aristotele, sed in euāgelio: quia euāgelica, quia Christiana virtus est, nō humana: moralis tamē est. ¶ Et subiūxit hoc tum ad declarādum dānabilem affectū Scribarū & Pharisæorū in suprascriptis, ex pœna à deo disposita exaltātibus se: tum ad declarādum laudabilem affectū obsequētium in nolēdo vocari Rabbi, &c. ex præmio reposito iis qui seipsos humiliant. *Væ autem vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ.* ad differentiā Scribarum & Pharisæorū nō hypocritarū. Hac enim adiectione explicat, ꝙ non omnes Scribas & Pharisæos alloquitur, nō omnes reprehēdit: sed illos tantùm, qui erāt hypocritæ. Erāt enim inter illos multi boni: vt Nicodemus & Simon leprosus. *Qui.* pro, quia. Rationē reddit. *Clauditis regnum cælorum ante homines.* Ego aperio regnū cælorum, patefaciendo doctrina & exēplo ea quæ credēda quæ sperāda, quæ amāda in illo sunt: vos illud clauditis, docētes nō esse credēdum in me, qui sum ostiū regni cælorū.

vos enim non intratis. vos non creditis mihi. hoc enim esset intrare per fidem. *Nec introeuntes.* hoc est volentes introire, venientes ad prædicationem meam. *Sinitis intrare.* loquendo contra me, statuẽdo quòd extra synagogam fiat qui fatetur me Christum. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: qui.* pro, quia, *comeditis domos viduarum.* Auaritiam sub hypocrisi arguit. *Orationes longas orantes.* In Græco habetur, prætextu longum orantes. Et clarè significatur orationes longas fieri non affectu multũ orandi, sed prętextu; hoc est monstrando multum orare, vt viduæ confidant in vobis tãquam in viris spiritualibus & sanctis, & recurrãt ad vos in suis necessitatibus, vt deponant apud vos pecunias & similia: & sic exhauriatis opes earũ. *Propter hoc amplius.* pro, abundãtius, *accipietis iudicium.* Duplex iniquitas (simulatæ scilicet religionis & iniqui quæstus) duplicem exigit pœnam. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: qui.* pro, quia, *circumitis mare & aridam vt faciatis vnum proselytum.* Appellabatur proselytus qui ex gentibus trãsibat ad ritum Iudæorum, suscipiens circũcisionem, & cætera. *Et quum fuerit factus, facitis eum.* vestra culpa & mala vita vestra. *Filium gehennæ duplò.* Deest. magis, *quam vos.* quia vos rei estis malæ vitæ: illos autẽ vestro exẽplo facitis malè viuẽtes; & præter hoc rei sunt idololatriæ quam cõmiserãt Ingratitudo enim recepti doni fidei, ob malam vitam constituit eum debitorem omnium præteritorũ. Et nihilominus facilè accidere poterat vt proselyti conuersantes cum magistris suis malæ vitæ, fierẽt duplo peiores: quia nec erãt Iudęi nec Gentiles, sicut modò Marani multi nec Iudæi nec Christiani sunt. ¶ Si autem verum est quod textus Græcus sonat vtrosq; esse dupliciter reos, sed proselytos magis, verificatur ex eo quòd Scribæ & Pharisæi hypocritæ, erãt rei & infidelitatis in Christum, & malæ vitæ: & eiusdem duplicis iniquitatis reos faciebãt proselytos, & magis reos propter prædictas causas. *Væ vobis duces.* Ex eo quòd inter ista octo væ, in solo isto tacentur Scribæ & Pharisæi, & ad duces dicitur, væ vobis, insinuatur quòd ad sacerdotes seu Põtifices dirigitur sermo iste, quos pro reuerentia ordinis sacerdotalis non nominat sacerdotes aut Pontifices, sed communis illis & aliis officij nomine duces aliorum, ad vitam sanctam, ad obseruationem legis, & cætera. *Cæci.* Ignorantia affectata seu crassa & supina significatur. *Qui.* pro, quia, *dicitis: quicunque iurauerit per templum, nihil est.* iuramentum est nullum. *Quicunque autem iurauerit in auro templi, debitor est.* seruandi iuramenti. Ratio quæ fefellit

istos

istos, debuit esse differentia propinqui & distantis. Putauerunt quòd templum non esset sanctum, nisi in superficie, quæ aurata erat: & similiter altare non esse sanctũ, sed oblationem. Ita quòd substantia templi apud istos erat materia remota sanctitatis. & similiter altare tãquam vas longè distans ab oblatione quæ est sancta: vtpote quæ deo offertur. *Stulti & cæci. quid enim maius est, aurum, an templum?* Narrato errore ducum, confutat rationibus duabus illum. Altera sumitur ex maioritate tẽpli supra aurum, & altaris supra munus. *Quod sanctificat aurum.* Probatio maioritatis est, quia templum sanctificat aurum, & non econuerso. Quum enim non omne aurũ sanctum sit, sed illud quod ad ornamentum est templi, consequens est vt ex templo sanctitatem contrahat aurum. templum enim ipsum siue cum auro, siue sine auro sanctum est: & simile est de altari & dono. nam altare siue cũ dono, siue sine dono sanctũ est: quia altare dei est. donũ autẽ sanctificatur ex altari: quia non poterat nisi in altari offerri. *Et quicunque iurauerit in altari, nihil est: quicunque autem iurauerit in dono quod est super illud, debet. Cæci, quid enim maius est, donum, an altare, quod sanctificat donum? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, & in omnibus quæ super illud sunt.* Duo dicebãt isti duces. Primùm præferebãt aurũ tẽplo & oblationẽ altari in sanctitate. & contra hoc militauit prima ratio. Secũdum, ꝙ iuramẽtum per altare aut per tẽplum erat nullum, & cõtra hoc tẽdit hęc ratio, procedẽs circa altare ex inclusione: quia in iuramẽto per altare, clauditur iurare per oblationẽ quæ super illud offertur. Et in prõptu est ratio veritatis huius. Et repetitur stulti & cæci quid maius est: quia iurãs in altari, iurat in illo secũdũ ꝙ altaris officiũ habet. constat autẽ altaris officiũ esse quòd offerant super ipsum deo sacrificia &c. Iurãs igitur in altari, iurat in omnibus quæ sunt super altare quatenus altare est: ac per hoc in oblationibus super altare. *Et quicũque iurauerit in templo, iurat in illo, & in eo qui habitat in ipso.* Prosequitur applicãdo rationẽ ad tẽplum: quia iurare per templum, includit iurare per deũ. Et similiter in prõptu claritas est: quia tẽplum vt tẽplum est habitaculũ dei, est domus dei. *Et qui iurat in cælo.* Vel ad clariorẽ doctrinã affertur hoc simile, vel errabant quoque in hoc ꝙ putabant iuramẽtum per cælũ non esse iuramẽtum. quod hic cõfutatur. *Iurat in throno dei, & in eo qui sedet super cũ.* Aduerte in verbis domini explicari tria: cælũ, thronum dei, & deum sedentem in eo: ad docendum nos, quòd non solum iurare per templum dei, per altare dei, & similia quæ im-

mediatam

ri in nomine proprio istius animalis. Contextus metaphoræ exigit, vt animal aliquod magnum significetur quod deglutiri bibendo potest: alioquin non quadrat metophora. Sonat enim parabola hæc quòd bibendo hinc euitatis tanta diligentia minimam culicis immunditiam, ita quòd excolatis eum, inde autem glutitis (proculdubio bibendo) animal magnum immundum: puta muscam magnam, quam vulgariter dicimus musconem. Si diceretur œstrum apud Græcos, asilum apud nos, sensum clarum haberemus, quanuis asilus non currat ad vinum aut aquam, sed infestus sit bobus. ¶ Certiores autem esse possumus quòd hic est literalis sensus quem diximus, ex eo quòd sic & non aliter quadrant omnia. & directè significatur peruersitas Scribarum & Pharisæorum in seruando minima & contemnendo grauiora, sicut euitantes in potu culicis minimam immunditiam tanta diligentia, & glutiendo in potu asilum aut vespam, aut musconem si dici licet. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ*: qui. pro, quia, *mũdatis quod foris est calicis & paropsidis: intus autem pleni estis.* pro, plena sunt, *rapina & immunditia.* pro. iniustitia. Corruptum esse textum testatur textus Græcus, testatur & ipse contextus sermonis. nam subiungendo, munda prius quod intus est calicis & paropsidis vt fiat & id quod foris est mundum, clarè manifestat quod prius dixerat, quòd plena sunt calix & paropsis rapina & iniustitia. Est ergo sensus literalis, quòd Pharisæi mundabant vasa potus & ciborum, sed contenta in vasis vtrisque erant immunda: vtpote malè acquisita, scilicet ex rapina. Et propterea dicitur quod mundent quod est intus: hoc est, contenta in vasis. Et intendit ad literam, quòd cibus & potus Pharisęorum erat ex rapina, & tamen quasi viri mundi non comedebãt, neque bibebant nisi in vasis mundis. ¶ Et per calicem intellige omne poculum: & per paropsidem omne catinum cibi. Græca est enim dictio: Latinè patina seu catinum dicitur. *Pharisæi cæce, munda prius quod intus est calicis & paropsidis: vt fiat & quod foris est mundum. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: qui.* pro, quia, *similes estis sepulchris dealbatis: quæ à foris.* pro, foris, *parent.* pro, apparent, *hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia. Sic & vos à foris.* pro, foris, *quidem paretis.* pro, apparetis, *hominibus iusti: intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: qui.* pro, quia, *ædificatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum: & dicitis, si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus.* pro, non fuissemus

mus, *socij eorum in sanguine prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis quia filij estis eorum qui prophetas occiderunt.* Aduerte ꝙ ædificare & ornare sepulchra prophetarum, si consideratur vt fit affectu religionis, actus est laudabilis, nec est testificatio mali: sed si cõsideratur vt est cõsummatio operis circa mortuos, sic est actus consummatorius occisionis. prius enim occidunt, deinde sepeliunt. Ex eo itaque ꝙ patres occiderunt, & ipsi sepeliũt, cõsummant facto (quãuis non intentione) opus paternũ. Ita quòd testimonio estis & verbo (dicendo quòd patres nostri interfecerunt) & facto sepulturæ, consũmmando opus paternum ꝙ estis filij homicidarum. ¶ Et merebãtur Pharisæi hanc retortionem suorum operum in malũ: quia non religioso animo, sed ex hypocrisi ædificabãt & ornabãt sepulchra prophetarum: vt monstrarent se horrere crimina patrũ suorũm contra prophetas: & tamen persequebantur Iesum caput omnium prophetarum. *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.* Deus olim dixit Abrahę, Nondũm sunt completæ iniquitates Amorrhęorum. sic modò Iesus dicit implendas esse iniquitates patrum. Sub mensura náque iniquitatum Iudæorum, quæ iam inceperant in patribus, comprehendebatur occisio Christi, & persecutio discipulorum eius. & propterea Scribis & Pharisæis dicitur: Implete mẽsuram patrum vestrorum. ¶ Nec imperando, sed permittendo futura, dicit, implete: secundum consuetum loquendi modum, quo dicimus persecutoribus nostris, facite totum quod cõcepistis. *Serpentes.* morsu. *genimina.* seu germina, progenies. *viperarum.* ex parentibus venenosis geniti, vndique venenum habentes. Et dixit hoc, monstrans ipsos mendaciter dixisse: si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non fuissemus socij eorum in sanguine prophetarum. *Quomodo fugietis à iudicio gehennæ?* Quamuis habeatis hîc modos fugiendi iudicia hominum: nullus tamen erit vobis modus fugiẽdi à iudicio gehẽnæ: hoc est pœnæ infernalis. *Ideo dico vobis.* Superfluunt hæ duæ dictiones. ad conuincendum vos esse similes patribus, qui occiderunt prophetas. *Ecce.* Demonstrat tempus instans, scilicet suæ resurrectionis. *Ego.* in cælis residens. *Mitto.* in pentecoste. *Ad vos.* Iudæos. Extendit sermonem ad omnes, qui hactenus allocutus est Scribas & Pharisæos. *Prophetas.* Act. 13. erant in ecclesia Antiochæ prophetæ. *Et sapientes.* circa diuina. *Et Scribas.* doctos in lege: apostolos scilicet & discipulos meos. *Et ex illis occidetis & crucifigetis: & ex eis flagellabitis in synagogis vestris: & persequemini de ciuitate*

in ciuitatem

in ciuitatem.Vt. causam meritoriam denotat. *Veniat super vos omnis sanguis iustus.* hoc est pœna debita pro effusione omnis sanguinis iusti. Non magna,sed maxima est pœna ista,continens in se pœnas cuiusque occisoris cuiuscunq; iusti.Non significatur quòd isti dabũt pœnas pro Cain,& pro aliis homicidis (nõ enĩ bis punit deus)sed quòd luent pœnã æquiualentem pœnis omnium homicidarum,non quorumcunque,sed iustorum.Et significatur per hoc enormitas grauissima criminis Iudæorum.Et verè sic fuit:quia patres sæuierunt in homines,isti i i Christũ deũ & hominem. Vnde ipse dixit:Saule Saule,quid me persequeris?

Qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem zachariæ filii Barachiæ. Hæc particula dupliciter potest apponi præcedenti:vel restrictiuè:vt scilicet non loquatur Iesus de effuso sanguine iusto omni simpliciter & absolutè.sed vsque ad certum tempus,scilicet à principio mũdi(quo occisus est Abel à fratre suo Cain)vsque ad tẽpus Ioas Regis Iuda:quo occisꝰ est Zacharias filius Ioiadæ.qui nũcupatur Barachias(hoc est bene dictus domini)propter eius sanctitatem.vel erat binomius,ita ꝙ vocabatur Ioiada,&Barachias:sicut pater Dauidis vocabatur Iesse & Isai.Hic sensus nullam habet contradictionem,sed quęstionem quare vsque ad illud tempus tãtùm,& nõ amplius:quũ postea fuerit occisus tã Esaias,quàm Hieremias à Iudęis. ¶ Alter sensus est,vt apponatur explicatiuè:vt scilicet declaret omnẽ iustum sanguinẽ effusum ab his duobus,scilicet Abel & Zacharia.Sed tunc etiã insurgit quęstio,quare ab his duobus explicatur omnis sanguis iustus?Ad hoc dicitur, ꝙ hi duo inducti sunt tanquam extremi inter iustos occisos,quos sacra scriptura veteris testamenti nominat.Extremos autem non secundũ iustitiam aut sanctitatem,sed dignitatẽ.Alter enim est summum extremũ, scilicet Zacharias Pontifex,vtpote filius Ioiadæ põtificis:alter est infimum extremum, scilicet Abel pastor ouium. Vel(quod potiùs crediderim)ideo hi soli inducuntur:quia in his tantũ scriptura petitionem vindictæ explicat.In Abel:ecce sanguis fratris tui clamat ad me de terra.In Zacharia:videat dominꝰ,& requirat.2.Paralip.24.Quia enim de vindicta sanguinis iusti Iesus loquebatur,par fuit vt illorum iustorũ sanguinem cõmemoraret, quorum vindicta petita traditur in sacra scriptura:vt ex his duabus vltionibus petitis,intelligãtur similiter petitę vindictę coram deo omnium aliorũ iustorum:ac per hoc rationabiliter dictum sit:vt veniat super vos omnis sanguis iustus,tãquam petẽs vindictam

vindictã, à sanguine Abel iusti, cuius sanguis clamauit ad deum vsque ad sanguinẽ Zacharię, qui moriens dixit, videat dominus & requirat, *Quem occidistis.* lapidando ad imperiũ Regis Ioas.

Inter templum & altare. In atrio templi erat altare holocaustorum: ita quòd inter templum & altare holocaustorũ erat spatium quoddam in quo erat lauatorium. Latitudo illius spatij significatur dicendo, inter templum & altare. *Amen dico vobis, venient hæc omnia.* mala pœnæ, debita pro vniuerso iustorum sanguine effuso. *Super generationem istam.* Infra quadraginta siquidem annos mala hæc superuenerũt. Quæ fuerunt tanta, vt incredibilia videantur: præter obdurationis perseuerãtis pœnã, quæ est maior omnibus quas passi sunt, & patientur miseriis: vt non immeritò dictum sit venturum super eos omnem sanguinem iustum, &c. *Hierusalem Hierusalem.* Stringit sermonem, alloquẽdo nominatim ciuitatem Hierosolymitanam. Conduplicat autẽ nomen. exaggerando conditionẽ ciuitatis, tot dignitatibus, gratiis & beneficiis donatæ. *Quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt.* Non dicit, occidisti & lapidasti, tanquam perfecerit iam sua crimina: sed occidis & lapidas, perseuerans in criminibus istis, verè enim perseuerauit: occidendo Christum, lapidando Stephanum, deinde Iacobum. *Quotiens volui.* voluntate signi: præcipiendo, monendo, visitando per prophetas, & demum per meipsum. Hæc enim omnia signa sunt congregare volentis. *Congregare filios tuos, quemadmodũ gallina congregat pullos sub alas.* hoc est congregare non qualitercũque, sed sub protectione mea habitur⁹ vos materno affectu, more gallinæ respectu pullorũ. *Et noluisti.* pro, noluistis. congregari sub me. Deus licet non habeat nisi vnam voluntatem, & vnum velle quod est substãtia eius: velle tamen diuinum relatum ad præcepta, monita, consilia, prohibitiones & similia, appellatur à theologis volũtas signi: contra quam volumus quotiens peccamus, nõ obediẽdo præceptis dei Et de hoc velle est sermo, quũ dicitur, quotiẽs volui, & noluistis. Relatum verò ad illa quæ ab æterno disposuit executioni mãdari, vocatur volũtas beneplaciti. De qua scriptũ est: Omnia quęcũq; voluit fecit, & volũtati eius quis restitit, &c. ¶ Aduerte hîc, quòd Iesus dicẽdo quotiẽs volui, mõstrat se esse deum: vtpote qui totiens tempore præteritorum prophetarum voluit cõgregare filios Hierusalem. *Ecce.* Demonstrantis est pœnam destructionis. *Relinquetur.* pro, relinquitur. Demonstrat siquidem tanquam pręsentem destructionem Hierusalem.

infra

infra quadragesimum annum subsecutam: quum propter breuitatem temporis, tum propter causam destructionis præsentem, nam infra illam hebdomadam crucifixerunt Christum: propter quod meruerunt, quòd relinqueretur ciuitas deserta. *Vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, non me videbitis amodo.* Tempus demonstrat non sermonis illius, sed mortis suę imminentis. *Donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine domini.* hoc est vsque ad meum aduentum gloriosum, quando conuersi ad veritatem, credentes in me, dicetis, confitendo me verum Messiam. benedictus qui venit, &c.

CAPVT XXIIII.

ET egressus Iesus de templo ibat: & accesserunt discipuli eius vt ostēderent ei ædificationes templi. Quia audierant, Ecce relinquetur domus deserta, monstrare volunt Iesu ædificium templi, prouocaturi ad misericordiā. vel vt clarè intelligant, si desertio hęc erit cū destructione templi. *Ipse autem respondens.* pro, Iesus autē. Superfluit, respondens. *Dixit illis: Videtis.* Deest nōnne. Legēdū est, *Nónne videtis hæc omnia? Amē dico vobis: nō relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur.* Totalis destructio templi clarè prædicitur. *Sedente autem eo super montem Oliueti, accesserunt ad eum discipuli eius secretò.* pro, seorsum, *dicentes: Dic nobis.* Nota peti tria. *quando hæc erunt.* quæ dixisti de ciuitate & templo. Petunt dici sibi tempus desolationis Hierusalem & templi. *Et quod signum aduentus tui.* Ecce secundum, quo petunt scire signum aduentus Christi ad iudicium. *Et consummationis seculi?* Tertium quod petunt sibi dici, est signum cōsummationis mundis huius. *Et respondens Iesus*, ad singula quæsita sigillatim. *Dixit eis: Videte.* Inchoat respondēdo ad tertium quæsitum, scilicet de signo consummationis mūdi. Et circa duo monet esse cautos. *Ne quis vos seducat.* Ecce primum, spectans ad partem hominis intellectiuam. *Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus.* Periculum seductionis explicat ex multitudine Antichristorum: significans ad literam, quòd non vnus tantùm, sed multi Antichristi futuri essent ante consummationē mundi. *Et multos seducent.* Non vanè vsurpabunt nomen Christi, sed cum effectu deceptionis multorum: tantò ergo magis videte, ne vos sitis in numero eorum qui seducentur. *Audituri enim estis prælia & opiniones præliorum.* pro, bella & rumores bellorum. Ordo præposterus: sententia ēnim incipit ibi. *Videte ne turbemini.* Et est

secundum

ſecundum cauendum,ſpectãs ad partem hominis affectiuam.Et monet vt ſtudium adhibeant ne turbentur,timore,audiẽdo prælia quæ committuntur,& rumores præliorũ futurorum. *Oportet enim*·Deeſt.omnia,*hæc fieri*. ex neceſsitate humanorũ appetituum. *Sed nondum eſt finis*. hæc non ſunt ſigna cõſummationis mundi. *Conſurget enim gens contra gentem, & regnum in regnum*.Ne aliqua pauca prælia intelligerent,extendit ſermonem ad gentes & regna diuerſa. *Et erunt peſtilentiæ, & fames, & terræmotus per loca*.Malis quæ ſibi inuicem homines inferunt, adiungit mala prouenietia non ab homine:vt intelligãt nec etiã iſta mala futura eſſe ſigna conſummationis mũdi.Vnde & ſubdit, *Hæc autem omnia*.ſcilicet bellum,fames,peſtis,terrẹmotus & ſimilia. *Initia ſunt dolorum*.non termini. *Tunc*. inter hæc tempora tot viciſsitudinibus malorum ſubiecta. *Tradent vos*. diſcipulos meos.*in tribulationem, & occident vos: & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum*. Non dicit omnibus hominibus,ſed omnibus gẽtibus.Hoc neſcio adimpletum adhuc:ſed non dubito implendum. ¶Et intendit per hæc Ieſus cumulare rationes vtriuſque monitionis.Prius enim ex communibus, & modò ex propriis malis futuris monet ne ſeducantur,ne turbẽtur. *Et tunc ſcandalizabuntur multi, & inuicem tradent: & odio habebunt inuicem*. Auget rationem cauendi ex multiplici ratione ruinæ futurẹ multis Chriſtianis.Prima ratio eſt ſcandalum:nã multi quaſi impingent in varias occaſiones peccãdi,& pręcipuè in exempla aliorum.Et ſcandalizabuntur:hoc eſt, impingendo cadent. *Et multi pſeudoprophetæ ſurgent, & ſeducent multos*. Superius dixerat multos Antichriſtos:modò adiũgit multos pſeudoprophetas.Et eſt ſecũda ratio ruinæ per viam ſeductionis:ſub quibus omnes hęreſum doctores cũ reliquis ſimulata ſanctitate ſeductoribus comprehendi poſſunt. *Et quoniam abũdabit iniquitas*. Tertia ratio ruinæ eſt abundantia iniquitatis,tum multitudine ac magnitudine,tum præualẽdo afflictiones ac oppreſſiones varias inferendo.Et ſic per viam timoris & laſsitudinis.

Refrigeſcet charitas multorum. Charitas ſignificat vel amorem ipſum,vel formam amandi,quę virtus theologalis eſt infuſa.Frigere poteſt charitas,hoc eſt amor erga deum,& erga proximos propter deum:ſed charitas quæ eſt amoris huius forma,nõ cõpatitur ſe frigere,ſi eſt,nã operatur magna ſi eſt: ſed hãc ipſam charitatem frigeſieri,eſt ipſam deſinere,eſt animum charitatem habẽtem oppreſsionibus ſeu timoribus ſuccumbere,& charitatem perdere,

tem perdere, non ex quibusque. sed ex abundanti iniquitate, excellentibus causis. Et significatur iste modus perdēdi charitatē per frigere: quia licet infusa charitas perdatur, acquisita tamen vsu charitas (quæ est ipse amor) frigescit: dum nō ex intētione, sed passione deficit ab integro amore dei. restat enim animus amans Deum, sed frigidè: quia non ex toto corde. *Qui autē perseuerauerit vsque in finem hic saluus erit.* Hæc aduersatiua particula, mōstrat frigus charitatis inferre priuationē salutis. Et intendit, quòd inter tot mala aliqui ruent scandalo, aliqui seductione, aliqui victi ab afflictionibus seu timoribus: & solus perseuerans vsque in finem vitæ propriæ (non ob scandala, non ob seductiones, non ob passiones desistens) erit saluus, vt bene videant ne seducantur ne turbētur. *Et prædicabitur hoc euangeliū.* Hoc est vltimum signum cōsummationis mundi. *Regni* supple cœlorum. Non est euangeliū Christi euangelium seruitutis, pœnarum, tormentorum, aut virtutum absolutè, sed regni, non terreni, sed cælorum. reliqua enim ad hoc vt regnemus cū Christo, bene annunciantur. *In vniuerso orbe.* non in parte. *in testimonium.* ad testimoniū perhibendum de regno cælorū, reuelato & aperto per Iesum Christum. *Omnibus.* non aliquibus. *Gentibus.* ita ꝙ sic prædicabitur in vniuerso orbe, vt nulla gens exempta relinquatur à testificatione regni cælorum per Christū facta &c. Et intendit per hoc, quòd non sola fama perueniet ad omnes gentes de euāgelio Christi, sed quòd sic prædicabitur, vt perueniat ad omnes gentes testimoniū euangelicū: ita vt sint inexcusabiles si noluerint credere. ¶ Hanc prædicationē nescio adimpletā, sed nō dubito adimplendā. Aetate nostra audimus multas nationes ignotas patribus nostris, inueniri à nauigatione Hispana. nauigāt siquidē sub polo antarctico eleuato supra quadraginta gradus. Quod prioribus seculis non fuit auditū: quibus sub æquinoctiali habitatio vix comperta fuit. *Et tunc.* omnibus prædictis adimpletis & nō antè. *Veniet consummatio.* Non dicit consummatio huius vel illius, sed absolutè consummatio: quia de cōsummatione mundi huius loquitur, directè concludēs responsionem ad quæsitum discipulorum, dic nobis quod signū consummationis seculi. ¶ Si omnia hæc domini dicta colliges, hauries dominum pinxisse tempus vsque ad consummationem mundi habiturum mala quidem communia præliorum &c. pro initiis æterni mali: non pro signis consummationis: mala verò propria propter nomē eius, pro meritis ęternę salutis: & multos

Antichristos, multos pseudoprophetas, multorum seductionẽ, scãdalum, frigentẽ charitatem, odium Christianorum pro meritis æterni mali: prædicationẽ autem euangelij apud omnes gẽtes, pro signo infallibili consummationis mundi ex diffinitione diuina. Sic vt discipuli discerẽt signa necessariò præcedẽtia cõsummationem seculi: & non signa monstrantia consummationẽ mundi quasi in ianuis, seu ad certum tempus post signa hæc. *Quum ergo.* Quia respõdet principali quęsito de tẽpore destructionis Hierusalem & tẽpli, ideo nota illationis vtitur. qua nõ inferuntur dicenda ex dictis: sed ꝙ accedit ad respondendũ ad præcipuè quæsitum, scilicet quando hæc erũt? *Videritis.* Multi enim illius ætatis vixerũt vsque ad tẽpus desolationis: & videre potuerunt hæc. *Abominationẽ desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta.* Danielis.9.scribitur. & erit in tẽplo abominatio desolationis: & vsq; ad consummationẽ & finẽ perseuerabit desolatio. ¶ Nota prudens lector, ꝙ Iesus afferens hanc Danielis prophetiã, adiunxit, qui legit intelligat: proculdubio ad reddẽdũ nos cautos ne fallamur in sensu prophetię huius, & cõsequẽter in verbis ipsius Iesu. Videbat siquidẽ multos abominationis nomine intelligere aut intellecturos simulacrũ aliquod futurũ in tẽplo: sicut fuerat tẽpore Antiochi, vt dicitur.1.Macca.1.quod author illius libri interpretatus est idolum desolationis, applicãdo prophetiã Danielis ad illud. Et præueniens monet, qui legit intelligat. ¶ Nullus melior interpres Luca euangelista est: qui exercitũ Romanorũ docuit intelligendũ nomine abominationis desolationis. Et verè ipsa Danielis verba hoc significant. nam non dicit, erit abominatio in templo: sed specificauit abominationem, adiungendo desolationis. Acsi apetè diceret, non dico erit abominatio, hoc est abominãdum simulachrũ, sed erit abominatio desolationis. Significando, quòd non terræ motu, nõ diluuio, nõ cœlesti igne desolatio templi erit, sed ex abominabilibus idololatris: vt rei probauit euentus. Lucam autem euangelistã hũc docuisse sensum, apparet.21.cap. ex eo ꝙ eadem verba subiuncta hîc & ibi (scilicet, tunc qui in Iudęa sunt fugiãt ad montes, & reliqua) monstrant hęc apud Matthęum verba de abominatione desolationis, intelligi ad literã de destructione Hierusalem: ac per hoc præcedẽtia apud Lucam verba (scilicet, quũ videritis circundari ab exercitu Hierusalẽ) explicatiua esse verborum Iesu apud Matthæum, quum videritis abominationẽ desolationis. Et conuincitur quodammodò hic sensus ex subiunctis

iunctis, tunc qui in Iudæa sunt, fugiant &c. Tempus nanque fugiendi fuit ad literam tempus illius exercitus: & nullum legitur tempus simulacri successisse quo fuerit fugiendum. *Stantē in loco sancto: qui legit intelligat.* Verè stetit in loco sancto Romanus exercitus: qui non cecidit, sed perseuerauit desolando & sanctā ciuitatem & sanctum templum. *Tunc.* quando appropinquabit ciuitati Hierosolymitanæ hæc abominatio exercitus circa ciuitatem sanctā. *Qui in Iudæa.* in sorte tribus Iudæ. illa enim pars circa Hierusalem affligetur. *Sunt, fugiant ad montes: & qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua.* Non dicit non descendat, sed non descendat ad tollēdum res suas domesticas, sed ad fugiendum dimissis omnibus. *Et qui in agro, non reuertatur tollere tunicā suam.* pro vestimenta, seu pallia sua. *Væ autem prægnantibus.* non valentibus fugere propter onus ventris. *Et nutrientibus.* pro, lactantibus. quæ nequeunt dimittere infantulos suos & expeditè fugere. Propterea enim tam prægnantibus q̃ lactantibus dixit væ: quia non possunt expeditè fugere, sicut in tecto vel agro occupati, qui possunt relinquere res domesticas & vestimenta. *In illis diebus. Orate autem.* Impedimenta rerum monuit relinquenda, impedimenta filiorum compatiendo prædixit: impedimenta temporum oratione tollenda docet. *Vt non fiat fuga vestra in hyeme.* incommoda ad iter fugæ *vel sabbato.* in quo non licet iter longum agere. Nec per hoc intelligas peccatum fuisse, si sabbato longum peregissent iter fugiendo (quoniam necessitatis articulus excusasset à peccato toto) sed intellige animos eorum ratione sabbati turbandos: hinc timore ne fortè violetur sabbatum, inde causa fugæ impellente. animo enim fluctuāte si causa fugiendi sit tanta, vt non sit habēda ratio sabbati, impeditur homo ab expeditè fugere. Et dixit tot de fuga, ad significandum ꝙ sola fuga prouidendum cuiq; tunc erit. *Erit enim.* Particula hæc non est pars responsionis ad primum quæsitum de tempore desolationis templi, sed est principiū respōsionis ad secundū quæsitum, scilicet quod signū aduentus tui. Et cōtinuatur cū dictis ad quæsitū de consummatione seculi. Ita ꝙ coniunctio, enim, rationem reddit non dictorū circa destructionē Hierusalem & templi, sed dictorū circa cōsummationē mundi ex aduētu glorioso Iesu. Et per modum interpositionis intelligendus est Matthæus, interponēs signa destructionis templi inter ea, quæ sunt consummationis seculi, & ea quæ sunt aduentus Iesu gloriosi: vt finita interpositione cō-

 tinue

tinuet enim. ❡ Hanc siquidem particulam non tractare de tribulatione Hierusalē, apparet tum ex eo ꝙ non constat tribulationem Hierusalem fuisse maiorem omnibus præteritis ab initio mundi: vel rectius loquendo fuisse talem, qualis non fuit ab initio mundi &c. textus enim nō dicit quanta non fuit, sed qualis non fuit. ❡ Tū ex eo, ꝙ non constat nullam post futurā talem. Sed hic est scrupulus: quia interpres Latinus transtulit, neque fiet: Græcus autē textus habet, neque fiat. ita ꝙ optatiuè dicitur per modū abominantis, neque fiat deinceps talis tribulatio: & sic in idē redit qualitas. De tribulatione itaque futura tēpore Antichristi est sermo: credimus enim illā futuram maiorē in quātitate & qualitate, quàm fuerit Hierosolymitana. ❡ Tū præcipuè quia textus clarè loquitur de salute omnis carnis, & nō alicuius carnis s. existentis in Hierusalē. Et hæc ratio meum cogit intellectū. ❡ Tum quia textus dicit breuiādos dies illos propter electos simpliciter & absolutè. & non dicit propter electos hos vel illos: aut in tali loco, puta in Hierusalē. ❡ Tū quia inferius nulla alia tribulatione descripta subiūgitur, statim autē post tribulationē illorū dierū sol obscurabitur, cū reliquis clarè spectātibus ad aduentū Christi gloriosum. vt intelligamus tribulationē, quæ hic describitur esse illā, post quā statim sol obscurabitur &c. Ex his itaque apparet particulā hanc ad literā tractare de tribulatione futura ante aduentum Christi ad iudiciū: & Matthæū tacuisse, quā Lucas explicauit tribulationē Hierusalem magnam. *Tunc.* inter signa aduentus mei. *Tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mūdi vsque modo.* Nō dicit quanta nō fuit: quia tanta, imò maior fuit in diluuio vniuersali. *Neque fiet,* pro, fiat. futuro tempore. *Et nisi breuiati,* numero. *fuissent dies illi. nō fieret.* pro, esset: seu fuisset. *salua.* à morte corporis. *omnis caro.* humana, omnis homo, iuxta morem scripturæ, omnis caro fœnū, & rursus, videbit omnis caro salutare dei Dicēdo omnis caro, ipsis nominibus significat ꝙ de salute corporis loquitur: & ꝙ de periculo communi hominibus bonis & malis loquitur. Nam si de salute animæ esset sermo, nō periclitaretur omnis caro, quamuis multitudo malorum sit magna valde. ❡ Vnde etiā apparet, quòd tribulatio hæc nō erit ab hominibus. nā si ab hominibus iniquis inferretur, nō periclitaretur ex illius duratione omnis caro. Ex eo igitur, quòd nisi truncati fuissent quo ad numerū dies illi, nō seruata esset omnis caro (hoc est nulla caro seruata esset) apparet quòd diuinum erit flagellū ac vniuersale

illa futura tunc tribulatio. ¶ Et hinc habes, quod non oportet restringere omnem carnem ad hominē: quia nihil prohibet intelligi absolutè vt sonat litera omnē carnem, vt significetur plaga communis etiam omnibus animalibus. *Sed propter electos breuiabuntur dies illi.* Benignus deus mauult erga promiscuā multitudinē propter electos clemētia vti, quàm solos electos à plaga illa seruare: quod facillimè posset. *Tunc si quis vobis dixerit.* Prædicta tanta taliq; tribulatione vniuersali ante suū aduentū, prædicit modò modū aduētus sui penes differentiā occultè, vel manifestè quātum ad locum. Et prius excludit incertitudinē loci. *Ecce hic* in hoc loco. *est Christus, aut illic. nolite credere. Surgēt enim Pseudochristi & pseudoprophetæ: & dabunt signa magna & prodigia.* quæ diabolica potestate fieri possunt. Quæ secundum veritatem non excedunt facultatem naturalium agentium: nisi pro quanto dæmon & mouere potest aliqua, quæ naturalia agētia nō mouēt, vel ad mixtionē vel ad locū: & celerius agere, aut ad contraria statim, aut applicando ad effectus ad quos natura nunquàm applicaret, & huiusmodi. Et propterea apparebūt mirabilia, & existimabuntur vera miracula. Facilè enim est tantæ multitudini dæmonum liberæ in suo posse (quod modò ligatū est) sanare ægros etiam quos incurabiles appellamus quasi subitò, & curare vulnera incurabilia à nobis quasi subitò: mouēdo quæ intus sunt in corpore, & vtēdo intus secretis viribus naturaliū corporum, tanquam atomorum, quę non percipimus: & sic de similibus. *Ita vt in errorē inducātur si fieri potest.* seu posit. *etiam electi.* Recole conditionalem esse veram tam antecedente quàm consequēte existente impossibili: vt si leo volat, habet alas. Vnde cum hoc quod non potest fieri vt electi ducātur in errorem, verissimè dicitur, si fieri posset ducerentur in errorem electi. Dixit enim hoc ad significandum magnitudinem fallaciæ comitantis magna signa & prodigia, quæ tunc fient, nō ab vno, sed à multis, pseudochristis & pseudoprophetis. *Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis: ecce in deserto est, nolite exire.* Quod in genere dixerat, ecce hic aut illic, modò in specie dicit in deserto, loco remoto à communi habitatione: vt Ioannes Baptista. *Ecce in penetralibus.* loco secreto seu occulto. *Nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriēte, & paret.* pro apparet, *vsque in occidentem ita erit aduentus filij hominis.* Exclusis locis incertis, declarat locum manifestum: prædicendo aduentum fore manifestum ab oriente in occidētem, in aere coram omnibus, ad simi-

litudinem fulguris coruscãtis à parte orientali in partẽ occidẽtalem. ¶ Suspicor ego minus bene interpretatum hunc textũ, & debere legi, sicut enim fulgor. Ita ꝙ similitudo affertur de fulgore solis apparente manè ab oriente in occidentem: & non de fulgure. nusquam enim fulgur apparuit extensum ab oriẽte in occidentem, sed per modicum aëris spatium coruscans desinit: vt ad sensum videmus. *Vbicunque enim fuerit corpus.* pro, cadauer, *illuc congregabuntur & aquilæ.* Ne putares aduentũ eius in aëre esse phãtasma aliquod, adiungere curauit ꝙ ad se in aëre cõuenient sancti homines velut aquilæ cõuolant ad cadauer comedendũ. ¶ Ex qua similitudine duo intelligimus quę ad literã erunt vera. Alterum est, ꝙ sancti concurrent ad Christum, nõ ambulando super terram, sed velut volando in aëre: quia vt dicitur. 1. ad Thessalonicẽ. 2. nos qui viuimus in aduentu domini, rapiemur obuiam Christo in aëra. Alterum est, ꝙ auidi velut ad olfactum cibum congregabuntur ad Christum: qui solus præstat quicquid cibo & potu haberi potest. *Statim autẽ post tribulationem dierum illorum.* Redit ad signa præcedentia aduentum suum. Vbi clarè videre potes tribulationem dierum illorũ non aliam repeti quàm paulò superius descriptã, & nisi breuiati essent dies illi, & cætera. *Sol obscurabitur.* Non intelligo per interpositionẽ lunę vt consueuit, sed miraculosa obscuratione. *Et luna non dabit lumen suum.* Hinc significatur, quòd luna habens lumen suum, non dabit illud: vt intelligamus, quòd non loquitur de eclypsi, sed de miraculo: quia in eclypsi luna priuatur lumine, luna, non habet lumen: hîc autem non dicitur luna nõ habebit, sed non dabit lumen suum. *Et stellæ cadent de cælo.* Contextus cum sole & luna, cogit ad intelligendum de veris stellis quæ sunt in cęlo: sed casum earum intelligo esse casum à lucendo. ita quòd sicut sol obscurabitur, & luna nõ illuminabit, ita & stellę non lucebũt nobis. Et hoc metaphoricè vocatur cadere de cælo. ex eo enim quòd semotis nubibus stellæ non videbuntur, videbuntur nõ esse amplius in cælo. quod est secundum fulgere suum cadere de cælo. *Et virtutes cælorum mouebuntur.* Per virtutes cælorum intelligo vires seu potestates corporum cælestiũ quia non dicitur virtutes, sed virtutes cælorum. Mutabuntur enim potentiæ actiuæ cælestium corporum à solitis actionibus. hoc siquidem cognatum est mutationibus dictis circa solẽ, lunam & stellas, quæ à solitis actionibus impedientur. *Et tunc apparebit.* pro, parebit, *signum filij hominis in cælo.* Testatur ecclesia

clesia signum crucis esse signum filij hominis, cantando, hoc signum crucis erit in cælo, quum dominus ad iudicandum venerit. Testatur idem vniuersa religio Christiana: vtens signo crucis in omnibus tanquam signo proprio Iesu Christi. Et aptè vexillum crucis præcedet Iesum in humana natura veniẽtem: tanquam in quo vicit mundum & diabolum, moriendo, &c. *Et tunc plangent omnes tribus terræ.* Non pœnitendo nec timendo, sed tristes redditi: quia certi iam sunt expectantes propriam dãnationem tunc. *Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli.* Non occultantibus ipsum, sed velut obsequium præbentibus. *Cum virtute.* pro, potestate, *multa, & maiestate.* pro, gloria. *Et mittet angelos suos.* Si ordo actionum erit secundum ordinem hunc, scilicet quòd filius hominis veniẽs cum gloria, mittet angelos suos ad cõgregandum electos, non parum durabit solennitas Christi apparentis gloriose mundo, in aẽre. *Cum tuba & voce magna.* pro, in tuba vocis magnæ. Vel in tubæ voce magna. Ita quòd non significantur duo soni, alter tubæ & alter vocis, sed vnic⁹: vel vocis magnę quasi tubę, vel tubę magnę vocis. ¶ Exodi decimonono, & vicesimo scribitur, q̃ descẽdente deo in montem Sinai, clangor buccinæ vehementer perstrepebat, & sonitus buccinæ paulatim crescebat in maius. & audiebatur ab omni populo. Multò ergo magis adueniẽte corporaliter Christo homine ad homines vniuersos. qui sunt, erunt & qui fuerunt, interueniet sensibilis sonus similis sono tubæ: nõ perstrepentis, vt olim ad terrorem, sed velut vocãtis, vel interueniet formata ac de articulata vox sensibilis magna quasi tubę. Primum tamen apparet verius, ex eo quòd nõ subditur quid dicet illa vox. nam si vox significaretur, explicandum fuisset quid diceret. Sed si significatur tuba vocans, non oportet aliud apponere: quoniam clarè intelligitur tuba vocans ad congregationem electorum. *Et congregabunt electos eius à quatuor ventis.* Nominat quatuor mũdi partes, orientem & occidẽtem, septentrionalem & australem, à quatuor principalibus ventis comprehendens in illis medios. *A summis cælorum vsque ad terminos.* pro, summa eorum. Ita quòd textus est, à summis cælorum vsque ad summa cælorum: seu ab extremis vsque ad extrema. Significantur enim per hæc, ambo hemisphęria, quorum neutrum est altero superius aut inferius, sed ambo summa, ambo suprema, ambo extrema. Et intẽdit per hoc explicare quòd cõgregabũtur electi: nõ solũ ab hac supficie orbis terrarũ, quã inhabitamus, sed etiã ab extremis vsq; ad extremã cęlo-

rum. ad comprehẽdendum loca omnia vbicũque possunt inueniri animæ seu corpora electorum. multi siquidem electi, secundum animam sunt in cælis: multi tunc anima & corpore erunt in terra viuentes: multorum animæ fortè in purgatoriis locis, multorum corpora sub aquis, multorũ sub terra, &c. cæli enim ipsi & omnia intermedia comprehenduntur hac extensione, à summis cælorum vsq; ad summa cælorum. ¶ Ita quòd vbi prius omnia loca descripserat à quatuor ventis, ne intelligeres loca tantùm subiecta ventis, declarauit intelligenda esse omnia loca tam cælestia quàm quæ infra cælos inueniuntur, adiungendo à summis cælorum vsque ad summa cælorum. *Ab arbore fici discite parabolam*, pro, similitudinem. *Quum iam ramus eius tener fuerit & folia nata, scitis quia prope est æstas.* Prædictis signis & modo aduentus sui, declarat relationem signorum ad aduẽtum, tam secundum rem quàm secundum effectum in hominibus. Et relationem signorum præuenientem aduentum suum gloriosum secundum rem. declarat esse sicut gemmantium arborum fici & similium ad æstatem: hoc est, relationẽ propinquitatis. hãc enim relationem clarè explicat textus. *Ita & vos quum videritis hæc fieri, scitote, quia prope est in ianuis.* Subaudi regnum dei, seu aduẽtum Christi gloriosum. *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc.* Tum electorum, tum hominum. Præteriret siquidem generatio electorum ante ista signa, si completo numero electorum adhuc differrentur signa, adhuc differretur aduentus Christi remanente generatone reproborum sola. Rursus præteriret hæc vnica hominum generatio inchoata à tẽpore diluuij, si completo numero hominũ generationis huius differrẽtur hæc omnia, instituta alia generatione post conflagrationem orbis: vt tempore Noe inchoauit alia generatio post diluuium aqueum, vt possent hæretici fingere. Absoluit itaque nos à timore dilationis aduentus sui vltra completum numerum electorum secundum generationem istam, tam in esse naturæ, quàm in esse gratiæ per euangelium & baptismũ. Et opportunè adiecit hoc: ne vagaremur per multas æstates, & redeuntes singulis annis gemmantes arbores. *Donec omnia.* Deest, hęc *fiant*. Et demõstrantur per pronomen, hæc, tam signa præcedẽtia quàm simultanea, & aduentus ipse gloriosus. *Cælum & terra transibunt.* Non secundum substantiam, sed secũdum statum. nam à statu motus, generationis & huiusmodi, transibunt ad statum quietis & gloriæ. *Verba.* Non secũdum vocalem prolationem, qua irreuocabile verbum definit

desinit prolatum sed secundum res dictas. *Autem mea non praeteribunt.* Sed perpetua immutabilitate perseuerabunt. Hic sensus directè, & è regione respōdet ad cælum & terra transibunt, considerãdo res ipsas. Et addidit hoc: ne relinqueret locum suspicandi quòd regnum suum gloriosum ad quod tunc cōgregabit electos, alicui mutabilitati subiectum foret. ¶ Possunt & alterum gignere sensum secūdum similitudinem proportionalē, & significare quòd cælum & terra transibunt à statu suo: verba autem mea non trāsibūt à statu seu proportionaliter. Status enim verborum prædicentiū futura, est veracitas: & trāsirent seu præterirent si veracitatem perderent, si non adimpleretur vt significāt. Et addidit hoc ad declarandum, quòd omnino & infallibiliter fient & erunt hæc omnia vt dicit. ¶ Et hic est sensus literalis: tum quia transitus verborum prædicentium futura est hic: tum quia promissorio sermoni magis quadrat immobilis veracitas verborum. *De die autem illa & hora nemo scit.* Dixerat signa pręcedentia suum aduentum, præmonstrare illum proximum sicut arbores emittentes frondes monstrant propinquam æstatem ne autem errares intelligendo hanc similitudinē, non solùm quantùm ad propinquitatem, sed etiā quātùm ad certitudinem temporis: & intelligeres quòd sicut à tēpore quo arbores gemmant & frondescunt vsque ad æstatem, scitur spatium temporis determinati, puta trium mensium, ita ab istis signis vsq; ad diem aduentus Christi sciri posset certum tempus, ideo hāc opinionem excludit. *Neque angeli cælorum.* Notitia naturali. *Nisi pater meus solus.* Ex Marco clarè apparet, quòd dictio exclusiua in hoc textu excludit à filio, non secūdum diuinitatem, sed secundum humanitatem. Et est sermo de notitia naturali. Solus enim deus nouit ex sua naturali notitia tempora, & momenta quæ posuit in sua potestate Nullus siquidē naturali notitia nouit consiliū dei, nisi spiritus dei. ¶ Cum hac tamen veritate stat, ꝙ Iesus etiam secundùm ꝙ homo sciat notitia supernaturali diem illum. Nec est dubitādùm quòd sciat illum & sciuerit illum ab instanti quo cōceptus est materno vtero: quoniam fuit perfectè beatus secūdum partem superiorem animæ, & vidit in diuina essentia omnia singula quæ sunt, erunt & fuerunt. An etiam aliquibus superioribus angelis hæc notitia cōmunicata sit, nescimus: hoc certum est, quòd naturali notitia nesciunt diem illum. *Sicut autem in diebus.* pro, dies, *Noe.* Et est dies nominatiuus pluralis. *Ita erit & aduētus filij hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes*

dentes

dentes & bibentes, nubentes. pro, ducentes *vxores, & nuptui tradentes vsque ad eum diem quo intrauit Noe in arcam.* Declarat quem fructum facient præuisa signa: declarãdo quòd non facient cõmuniter fructum, sed erit tũc sicut fuit in diebus Noe: tum quo ad officia comedẽdo, bibẽdo, nubendo, & alia huiusmodi faciendo: tum quo ad impœnitentiam. *Et non cognouerunt donec venit diluuium & tulit omnes: ita erit & aduentus filij hominis.* In hoc consistit tota vis: quia sicut tũc nõ cognouerũt, quãuis Noe pararet arcam pro diluuio, ita non cognoscet mundus aduentum Christi imminentem, quanuis signa præcedentia viderint. Culpa itaq; nolentium credere signis, insinuatur. *Tunc duo erunt in agro: vnus assumetur.* pro, assumitur, *& vnus relinquetur.* pro, relinquitur. *Duæ molentes in mola: vna assumetur.* pro, assumitur, *& vna relinquetur.* pro, relinquitur. *Duo in lecto: vnus assumetur, & alter relinquetur.* Superfluit, duo in lecto: vnus assumetur, & alter relinquetur. In his duabus cõbinationibus significatur gratia diuinæ electionis futuræ tẽpore aduẽtus Christi, cum multis mysteriis. Gratia siquidem diuinæ electionis exprimitur, in hoc q vtriusque combinationis alter eligitur ad regnũ Christi, alter relinquitur sibiipsi. ¶ Mysteria autẽ sunt multa valde. Neutra combinatio meminit bonorum aut malorum, sed indifferentium moraliter: vt non meritis electio, nec demeritis relictio, sed gratiæ diuinæq; libertati totum ascribatur. Diuersæ cõditionis homines significantur (& molentes, artificialibus operibus vacantes, & agrum colentes, rustici omnes) vt non paucos ex vna familia vt tempore Noe, saluãdos intelligas, sed multos ex diuerso hominũ genere. Vtriusq; sexus meminit: vt hinc intelligamus fœmineũ sexum in regno Christi mansurũ. Ideo enim duarum molentium vnam assumendam describit. *Vigilate ergo: quia nescitis qua hora dominus vester venturus sit.* Dixerat, de die autem illa & hora, & cætera. & prosecutus est ea quæ spectant ad incertitudinem diei: modò prosequitur spectantia ad incertitudinem horæ. *Illud autem scitote quoniam si sciret paterfamiliàs qua hora fur venturus esset, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suam.* pro, quòd si sciuisset paterfamiliàs qua hora fur venturus fuisset, vigilasset vtique, & non siuisset, & cætera. Adiungit parabolam de patrefamiliàs. ¶ Sed quorsum hæc parabola? videtur enim dissonare proposito. nam excusatoria apparet patrisfamiliàs, & consequenter nostri: vtpote qui nescimus qua hora filius hominis veniet. Respõdetur q parabola hæc affertur ad manifestandum duo. s. pericu-

lum

lum nostrum ex ignota hora,& necessitatem continuæ vigiliæ. Periculum quidem,quia si sciremus horam,vigilaremus illa hora:sicut paterfamiliâs si sciuisset horam,&c. non incurrisset damnum. Necessitas proinde continuæ vigiliæ,necessaria illatione concluditur:dicendo, *Ideo & vos estote parati.* Non infert,vigilate continuè(ne intolerabile quid pręcipere videatur)sed estote parati:ad significandum continuam vigilantiam fore,esse paratum. *Quia nescitis.* pro,non putatis. Et legendum est. *Quia qua hora non putatis,filius hominis venturus est. Quis putas.* Pręcedenti similitudine omnes ad vigilandum continuè, monuit:ista monet prælatos in specie. Vnde & describit prælati conditiones. Et quia rari sunt tales:ideo inchoat dicendo,quisputas? significando raritatem,talis est. *Est fidelis.* Ecce vna conditio fides,veracitas:vt non fallat. *Seruus.* Alia conditio subiectio ad dominum suum : vt non recalcitret, non eleuetur,&c. *Et prudens.* Tertia conditio vt non fallatur, &c. *Quem constituit dominus.* Quarta conditio: non assumat sibipsi gradum honoris, sed constitutus sit à domino. *Super.* Ecce gradus. *Familiam suam.* domini,non serui prælati:vt charorum domino famulorum curam commissam intelligamus. *Vt det.* Ecce officium,ecce finis prælati. *Illis.* non sibiipsi. *Cibum.* cuique necessarium,non flagellum. ¶In tempore : iuxta diuersitatem temporum (æstatis & hyemis,vespere & manè) quantum ad parabolam. Sed quantum ad intentum sensum,dare cibum illis in tẽpore, est pascere animas temporibus,quibus oportet:vt nullo vnquam tempore quãdo opus est,omittat prælatus dare cibum indigentibus animabus. *Beatus ille seruus.* Explicat beatitudinem talis prælati: vt magnitudinem meriti apud deum intelligamus. *Quem cum venerit dominus eius,inuenerit sic facientem.* Non dicit, inuenerit vigilantem(quod commune debet esse omnibus)sed sic,cum seruitute, fide prudentia dantem illis cibum in tempore,perseuerando vsquequo venerit dominus,quantumcũq; ex improuiso, quãtumcunq; tardet. *Amen dico vobis,quoniam super omnia bona sua cõstituet eum.* Ecce specialis gradus beatitudinis,respondens officio: vt qui super dispẽsando cibo familiæ bene se gessit, constituatur super omnes res quascũq; habet dominus. Nõ dicit,super omnes suos,sed super omnes res suas,vt intelligas non hyperbolicè,sed dictum:& illud promitti quod multis potest cõferri simul, quibus vna omnino est voluntas immutabilis. *Si autem dixerit,malus ille seruus in corde suo.* Vitia malorum prælatorum subduntur.

Moram

Moram facit dominus meus venire. Ratio peccandi tarditas diuini iudicij assignatur. Et verè æstimatur tardū iudicium, ex eo quòd non nisi post hanc vitam apparet. *Et cœperit percutere conseruos suos.* Peccata contra proximos, hoc vno comprehenduntur. *Manducet autem & bibat cum ebriosis.* Peccata contra seipsum intemperatè viuendo, per hoc describuntur. *Veniet dominus serui illius in die qua non sperat.* pro, expectat, *& hora qua ignorat: & diuidet.* pro, dissecabit. id est, in partes duas secabit. *Fum.* Significauit mortem per diuisionem seu sectionem, ad differentiā mortis hominū à morte aliorum animalium. Mors enim hominum, est separatio partium remanentium, spiritus scilicet immortalis & materiæ: mors verò aliorum, est etiam animæ extinctio. ❡ Et hinc apparet, quòd trāstulit sermonem Iesus ab aduentu suo ad iudicium vniuersale, ad aduentum spiritualiter quotidie per iudicium singulare in morte cuiuslibet. tum quia eiusdem sunt rationis quantùm ad incertitudinem diei & horæ, & quantùm ad periculū nostrū: tum quia qualis in hoc singulari iudicio quisq; iudicabitur, talis in vniuersali iudicio cōparebit. *Partemque eius.* Cogita ea quæ in mundo sunt diuidi, & vnicuiq; portionem sibi debitam dari: & intelliges partem mali prę̨lati definitam esse id quod in æternum habebit suppliciornm. *Ponet cum hypocritis.* Ideo cum hypocritis mali prælati deputantur: quia verè hypocritæ sunt, statum profitentes sanctum, & facta exercentes iniqua: dum prætextu sancti status velari impunitate saltem volūt iniquitates suas. *Illic erit fletus & stridor dentium.* Pœna inferni describitur, superius exposita.

CAPVT XXV.

T*Vnc.* tempore aduentus ad iudicium vniuersale, & etiam ad iudicia singularia. vtriusque enim iam meminit. *Simile erit regnum cælorum.* quod hic inchoatur, & in futuro statu consummatur. *Decem virginibus.* Decem virgines, vniuersi fide integra Christi fideles sunt. *Quæ accipientes lampades suas.* sua studia exteriorum operum bonorum ex suo genere: vt ieiunare, eleemosynas facere, audire missas, & similia. *Exierunt obuiam sponso & sponsæ.* In textu Græco non habetur, & sponsæ. Professio conatus ad eundem in cælestem patriam, significatur per ire obuiam sponso Iesu Christo. ❡ Vnde habes, quòd parabola ista ad literam tractat, non de omnibus Christianis (nam multorum extrinseca opera manifestè sunt mala) sed de illis tantùm, qui profitentur se studere factis

ad

ad continuum progreſſum verſus patriam cæleſtem: harum enim lampades exteriorũ operum, lucentes apparent. ¶ Et ideo deſcribuntur euntes obuiam, non iudici, ſed ſponſo: ad ſignificandum quòd vniuerſi iſti profitentur ſe ex amore procedere ad Ieſum, tanquam ad amicè & honorabiliter ſuſcipiẽdum ſponſum.

Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes. Terribilis ſententia: qua media tantùm pars fidelium, quorum lucent tam bona opera, quàm ſtudia ad obuiandum ſponſo, prudens ac per hoc ſaluãda deſcribitur. *Sed quinque fatuæ.* Vera inter iſtas differentia comprobatur: quia prudentes prouiderunt de mediis opportunis ad finem: fatuę autem (& hinc fatuæ) nõ curauerunt prouidere de neceſſariis mediis ad finem. *Acceptis lampadibus, non ſumpſerunt oleum ſecum.* hoc eſt, ſumpſerunt oleum in lampadibus tantùm, & nõ ſumpſerunt oleũ ſecum: hoc eſt, in vaſis ſuis vltra illud quod erat in lampadibus: prudẽtes autem vltra oleũ in lampadibus, acceperũt in vaſis ſuis. Iſtæ enim cogitauerũt id quod euenit: ſcilicet quòd oleum lampadum non ſufficeret. illæ autem confiſæ ſunt in oleum lampadum tanquam ſufficiente. Et ſignificatur per oleo teſtimonium bonitatis ſeu charitatis. In hoc differunt operantes bona opera, quòd aliqui habẽt teſtimonium ſuæ bonitatis foris tantùm in ipſis operibus bonis. intus enim non ſentiunt ſe diligere deum in toto corde, ſe pœnitere peccatorum, quia ſunt offenſæ dei, ſe diligere proximum propter deum. Alij autem operantur ſic bona, vt & ipſa opera lucẽtia teſtimoniũ foris reddant boni animi, & intus in conſcientia propria ipſe ſpiritus ſanctus teſtificetur ſpiritui eorum quòd filij dei ſunt. Sentiũt enim in corde toto ſe diligere deum pœnitere ꝓpter deum, diligere proximum & ſeipſum propter deum, & breuiter deum eſſe ſibi rationem amandi, ſperandi, timendi, gaudẽdi, triſtandi, & breuiter operãdi intus & extrà. hoc eſt enim oleũ in vaſis propriis. *Prudentes verò acceperunt oleum in vaſis ſuis cum lampadibus. Moram autem faciente ſponſo.* Mora ſponſi totum tẽpus vitæ huius eſt, conceſſum ad progreſſum & pœnitentiam.

Dormitauerunt omnes, & dormierunt. Hinc apparet, quòd non ſponte dormierunt, ſed dormitando incurrerunt dormitionem expectantes ſponſum. ¶ Significantur enim per hæc duo. Alterũ eſt, quòd in hac vita inter hæc bona opera obrepunt multę paſſiones: & incurrũtur multę negligentię, & vniuerſaliter peccata infirmitatis humanæ: quę per dormitationem & dormitionem ſignificantur, tanquàm quodammodo inuoluntaria. Alterũ eſt,

ꝙ per

ꝙ per hęc peccata nõ est mutatus status expectantibus: quia talia sunt, quòd non mutát statum. non enim sunt peccata mortalia. in eodem nanque statu sunt surgentes à somno, in quo erát quum inceperunt dormire. *Media autem nocte.* quandò minùs creditur, quando quietis tempus putatur. *Clamor.* vel signum nunciás iudicium vniuersale, vel ægritudo, vel casus mortalis in iudiciis particularibus. *Factus est: Ecce sponsus.* Iesus Christus.

Venit. ad iudicium vniuersale vel particulare. *Exite.* de corpore, vel de mundo hoc. *Obuiam ei.* amicè ac honorabiliter suscipite illum. *Tunc surrexerunt.* à somno negligentiarum considerando seipsas. *Omnes virgines illæ: & ornauerunt lāpades suas.* disposuerunt opera sua bona, præsentanda diuino occursui tanquam meritoria. *Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur.* Quantum ad parabolam in lampadibus vsque ad mediam noctē accēsis consumptum est oleum, quod in eis erat. & propterea fatuæ non habētes reconditum in vasis suis oleum, dicūt quòd lampades nostrę extinguuntur, & petunt oleum à prudentibus: & illæ respondēt rationabiliter, &c. ¶ Quantum verò ad intētum sensum: audito aduentu iudicis, illi qui internum non habent testimonium suæ bonitatis, sed extrà tantùm (quia scilicet bona opera fecerūt) recurrunt ad consueta sibi testimonia, hoc est exteriora. cōsiderātes enim in extremo vitæ suæ opera propria extingui corā examine summi iudicis, recurrunt ad sanctorū virorum testimonia. nónne bonus ego fui, ieiunando, eleemosynas dādo, missas audiendo, singulis annis confitendo & communicādo: nónne ego vixi sicut alij reputati boni? & similia. Et iste recursꝰ, siue fiat discurrendo secum, siue alloquendo ad literā viros sanctos, seu cōferendo cum aliis, parui refert. *Responderunt.* Deest. autem, *prudentes dicentes*, *Ne fortè.* pro, nequando, *non sufficiat nobis & vobis.* Nullus est in hac vita, qui sufficiens testimoniū dare possit alienæ bonitatis. & propterea viri sancti respondent, quòd testimonium proprium vix sufficit sibiipsis, & propterea negant testificari. *Ite potius.* Consilium sanctorum, quod in extremo datur pœnitentibus, quādo iam clamor factus est, ecce sponsus venit, est vt prouideant sibi de oleo, eundo ad emendum. *Ad vendentes.* doctores confessoresque, qui non possunt donare, sed vēdere oleum testimonij. nam quasi vendere, est exigere verā pœnitentiam pro precio olei. *Et emite vobis.* precium veræ pœnitentiæ internæ, amoris interni appendite. *Dum autem irent*

emere. Velleitas veræ charitatis, seu veræ pœnitentię significatur, potiùs quàm vera voluntas. *Venit sponsus*. Hinc apparet, quòd omnia gesta & dicta hactenus in hac parabola, spectāt ad præsentem vitam. nā aduentus spiritualis sponsi est in morte singulorum: aduentus autem corporalis ad iudicium, erit cōpleto tempore pœnitendi. Ita quòd tempus aduentus illius erit, sicut mors quantum ad terminum viæ. nam si viui tunc possent pœnitere, omnes verè ad pœnitentiam redirent. *Et quæ paratæ erāt, intrauerunt cum eo ad nuptias*. cœlestis patriæ. Et *clausa est ianua*. Clausura ianuæ, definitio est negandæ gratiæ. ¶ Mirum apparet, ꝙ existentibus adhuc in hac vita virginibus claudatur ianua cœlestis regni, firmetur negatio ingressus: vbi est illa promissio, In quacunque hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatum eius nō recordabor. Sed cessat admiratio, intelligendo ꝙ clausio ianuæ, non est negatio veniæ pœnitētibus in veritate, sed est negatio gratuiti auxilij diuini ad verè pœnitēdum: quia etiam hac animaduersione inquit Augustin⁹, percutitur peccator vt moriēs obliuiscatur sui, qui dum viueret, oblitus est creatoris sui. Fūdatúrque hoc in dictis. Apostoli ad Hebræos. 11. monētis ab exēplo Esau, Scitote quoniam postea non inuenit locum pœnitentiæ, quanquam cum lachrymis quæsiuisset illam. ¶ Quando autem & cum quibus deus vtatur hac iustitia, nescitur. Hoc vnum hinc habetur, quòd pœnitētia dilata vsque ad extremum, quum auditur, ecce sponsus venit, non est secura: imò describitur non vera pœnitentia. ¶ At si obieceris non esse in textu isto sermonem de pœnitentia: aduerte quòd ad rem loquor. nam si secundum textum istum homini fulto bonis operibus exteriorib⁹ nō datur locus inueniendi oleum internum, multo minùs dabitur homini carenti oleo intus & extrà. ¶ Noli tamen spem veniæ cuicunque & quandocunque negare: memor quòd latro iam in cruce audierat, ecce non sponsus, sed iudex venit (vtpote in extremis constitutus) & tamen dicendo: Memento mei domine, &c. veniam plenissimam consecutus est. *Nouissimè*. pro, deinde. seu postea. *verò veniunt & reliquæ virgines*. Clausa ianua veniunt adhuc in vita hac existentes reliquæ virgines, Non dicit, ꝙ veniunt cum oleo in vasis suis: quia cum oleo in lampadibus tātùm veniunt cum solis bonis operibus exterioribus: quæ coram deo extinguuntur coram hominibus lucent. *Dicentes: Domine domine, aperi nobis*. Adorant ac supplicant (sed absque interno spiritus sancti oleo) pro ingressu ad cœlestes nuptias. *At*

ille respon-

ille respondens, ait: Amen dico vobis, nescio vos. notititia amicitiæ: quæ enim non est amicitia, non potest sciri. *Vigilate itaque, quia nescitis diẽ neque horam.* Conclusio parabolę. quia ideo quinque virgines, exclusæ sunt: quia hora qua venit sponsus, nõ erãt paratæ: & ideo quinque admissæ, quia hora aduẽtus sponsi erãt paratæ. Oportet ergo semper esse paratos, ex quo nescimus quá do veniet. ¶ Vbi scito in Græcis codicibus adiungi. *In qua filius hominis veniet.* Quod in Latinis non habetur, sed subintelligitur. *Sicut enim homo.* Præcedens parabola discreuit inter iustos apud nos: hęc parabola discernit inter vtiles & inutiles Christo. *Peregre proficiscens.* Saluator noster suam carnem cœlo inferens, ad peregrina loca iuit: quia carnis locus est, nõ cœlũ, sed terra. *Vocauit.* per fidem. *Seruos suos: & tradidit illis bona sua.* res suas ad negociandum. Dona siquidẽ omnia dedit, nõ ad habendum aut fruendum hîc, sed negociandum. *Et vni.* Per tres istos intendit omnes comprehendere, ternario perfectionis numero. *Dedit quinque talenta: alij autem duo, alij verò vnum.* Per talenta quinque, duo & vnũ, disparitatem omnẽ donorum cõprehendit: similiter ternario numero disparitatis donorum. *Vnicuique secundum propriam virtutem.* pro, facultatem. Ratio disparis doni redditur disparitas virium. vnicuique enim dedit secũdum proprias vires: hoc est proportionaliter ad proprias vires. Disponit siquidẽ Iesus in ecclesia sua suauiter omnia. neminem onerat supra vires, nulli negat donum congruũ eius virib⁹.

Et profectus est statim. Ordinat ecclesia, statim ascendit in cœlum. *Abiit autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis & lucratus est alia quinque. Similiter qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Qui autem vnum acceperat, abiens fodit in terra: & abscondit pecuniam domini sui.* Iste non simpliciter abscondit, sed fodit & abscondit. Abscõdere enim est abstinere ab vsu: fodere verò terrã ad abscondendum, est ex pusillanimitate non vti. nam sicut animi magni est tẽdere ad ardua, ita pusilli est tendere ad infima. pusillus enim cogitationibus & affectibus, quasi fossa fit occultatoria doni dei existentis in ipso. *Post multum vero temporis.* Ab ascensione vsque ad secundum aduentum differt rationẽ exigere ab omnibus. *Venit.* præsentis est temporis. *Dominus seruorum illorum, & posuit.* pro, ponit, *rationem cum eis. Et accedẽs qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talẽta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait illi dominus eius: Euge serue bone.* in studiosa negociatione. *Et fidelis.* integra

tegra relatione omnium ad me. *Quia super pauca.* temporalis vitæ. *Fuisti fidelis, super multa.* æternæ vitæ. *Te constituam intra in gaudium domini tui. Accessit autẽ & qui duo talẽta acceperat, & ait, Domine duo talẽta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sũ. Ait illi dominus eius, euge serue bone & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium domini tui.* Tã magnum est gaudium cælestis patriæ de deo, vt non possit cõcludi in homine. & ideo homo intrat in gaudium illud incomprehensibile: & nõ intrat gaudium illud in hominem, velut cõprehẽsum ab homine. ¶ Par autem præmiũ redditur ambobus lucra referentibus, quia meritum fuit æquale. nam quãtum studuit alter negociando in quinque, tantũ alter studuit negociãdo in duobus. vterque enim secũdum vires suas duplicauit sibi data. *Accedens autem, & qui vnum talentum acceperat, ait, domine scio quia homo durus es.* Nõ solùm se iustificare intendit, sed rationem suæ iustificationis in domini crimen retorquet. Et intẽdit dicere, quòd tu in exigendo rationem gestorum negociorũ non vis perdere, sed solùm lucrari: & si lucrũ non affertur, tollis res eorum, qui negociati sunt, afferendo cauillationes: hoc propter hoc, & hoc propter illud. & ita metis etiam agros pauperis negociatoris, vt lucrum habeas intentũ. *Metis vbi non seminasti.* Tanquam ibi seminaueris, tanquam debitum tibi. *Et congregas vbi non sparsisti.* Tanquam ibi sparseris tanquam debitum tibi.

Nec est quærendũ quomodo hæc propriè verificẽtur de deo: quum falsæ æstimationes sint. Considerandum tamen est, quòd pusillanimibus istę phantasiæ de deo occurrunt: scilicet ꝙ exactè rigorem iustitiæ requiret de negociationibus, hoc est, de cura animarum, de audientia confessionum, & huiusmodi, quæ ad lucra spiritualia exercentur, & quòd tot occurrũt in huiusmodi pericula perdẽdi, vt tutum sit non subire has negociationes.

Et si accuratius perspectũ fuerit, verba hæc de deo licet falsa sint prout sonant, vera tamen inueniuntur, sed malè applicata. nam deus homo durus hoc est inexorabilis, dicitur: pro quãto nullum malum dimittit impunitum. & metit vbi non seminauit pro quanto metit gloriam suam ex vitiis, quæ non seminauit in animis nostris. & similiter cõgregat gloriam suam in peccatis, quæ non sparsit: ordinando tum vitia, tum peccata nostra in gloriam suam. Ita quòd deus in omnibus vult lucrari gloriam suã, siue lucremur, siue perdamus negociando. exigit enim pœnas si perdamus. *Et timens abiꝗ.* Ecce pusillanimitas: afficiens ani-

mum timore perdendi, & nõ solùm adimens spem lucri. *Et abscondi talẽtum tuum in terra.* Fossa, in infimis me cum dono tuo contiuui. *Ecce habes quod tuum est.* Talentum mihi datũ. Hinc apparet, quòd iste timens rigorem domini, abscondit non vtendo, & seruauit talentum integrum, immo & timuit perdere talentum: & hoc abscondit vt seruaret illud. ¶ Quantum ad parabolam clarus est sensus. Sed quomodo verificetur in proposito, non facilè apparet. nam difficilè est coniungere hæc duo: scilicet quòd abscondatur donum dei, & ꝙ seruetur reddendũ deo integrũ, ecce habes quod tuum est. At si perspectũ fuerit quòd parabolæ veritati sufficit similitudo, apparebit vtrunque simul. nam velut integrum donum dei se seruare arbitratur, qui illud à contrariis actionibus custodit seruando præcepta negatiua: nulli scilicet iniuriã faciendo, & à reliquis actionibus, quæ pręceptis negatiuis inhibentur, abstinendo. Quãuis secundum rei veritatem non seruetur integrum donum dei, nisi etiã affirmatiua præcepta de vsu donorum dei seruentur: quia dono dei cõtrariatur nõ solùm contraria actio, sed etiam negatio vsus, quãdo vbi & sicut oportet: non sic autem est in argẽti talẽto, quod per non vsum constat non minui. Ad similitudinem ergo integri talẽti existimat seruus pusillanimis se seruare donum dei, si abstinet ab actionibus malis, quanuis non vtatur donis dei. & propterea dicit, ecce quod tuum est. *Respondens autem dominus eius, dixit ei, Serue male.* in animo: pusillanimitas est maius vitium, quàm nimia animositas. *Et piger.* ad operandum, ad vtẽdum donis dei. *Sciebas quia meto vbi non semino.* pro, seminaui, *& congrego vbi non sparsi.* hoc est sciebas seueritatem iustitiæ meæ: quòd nõ solùm volo gloriam ex donis meis, sed etiam ex vitiis & peccatis, quæ non processerunt ex me. *Oportuit ergo.* verè cõsequens fuit, quòd debebas considerare peccatum omissionis, omittendo negotiationem doni à me tibi dati. *Te committere pecuniam meam nummulariis.* hoc est tuto ferè lucro exponere. parum enim aut nihil periculi hic interuenisset: quia solùm periculum decoctionis est in huiusmodi. Et intendit per hoc, quòd si nõ ausus fuit vti dono dei, in actionibus multi periculi, vti tamen debuit illo in actionibus in quibus est lucrum cum paruo periculo. *Et veniens ego recepissem vtique quod meum est cum vsura.* Considerando subsecutam damnationem istius serui, quia nec etiam commisit pecuniam nummulariis ad lucrum vsurarium, dicendum est, quòd vel ꝉoquitur secundum tẽ-

pus

pus illud quo vsura cum extraneis habebatur licita: ac per hoc quia licito lucro nõ vacauit, damnatur: vel loquitur consequẽter ad existimationẽ ipsius serui. Acsi apertiùs diceret, Quia tu existimabas, quòd meterem, quæ nõ seminaui &c. debebas cõsequenter existimare, ꝙ acciperem lucrum vsuræ: vt vel sic lucrum aliquod attulisses ex pecunia mea. Et hæc expositio quadrat contextui, ex ore proprio damnationem serui describenti. Et significatur per hoc, quòd omnino seruus debebat vti dono dei, saltem alicui ferè tuto lucro exponendo, societatem saltem ineundo cum aliis, qui certo lucro operã dant. hoc enim significat committere pecuniam nũmulariis: vt opus quod non audet aggredi solus, aggrediatur cũ socio negociatore, saltẽ vsurariè: hoc est, cum certo paruo lucro. *Tollite itaque ab eo talentũ.* Ecce sententia tollens donum quo ad gaudium de illo. *Et date ei.* Non quo ad vsum: quia nõ est amplius tempus meriti, sed quo ad gaudium. Gaudebunt enim iusti in cœlesti patria nõ solùm de donis dei in seipsis, sed de donis dei collatis aliis: iuxta illud Apocalyp. tertio. Tene quod habes: vt nemo accipiat coronam tuam. *Qui habet decem talenta. Omni enim habenti.* Proculdubio dignè. Hinc apparet talentum illud datum nõ soli habenti decem talenta, sed etiã habenti quatuor. ex hoc enim ꝙ omni habenti dabitur, sequitur quòd etiam habẽti quatuor talenta dabitur. Et verè sic est: quia ita datur vni, ꝙ dabitur omnibus. communio enim gaudij de vno & eodem, nihil minuit gaudij à singulis. *Dabitur & abundabit. ei autem qui non habet.* dignè. *& quod videtur habere.* pro: & quod habet. Et est sensus. & quod habet indignè. *Auferetur ab eo.* quo ad gaudiũ. *Et inutilem seruum eucite in tenebras exteriores, illic erit fletus & stridor dẽtium.* Altera pœna inferni, superiùs declarata. *Quum autẽ venerit filius hominis* Nulla fit mentio parabolę, nulla nota similitudinis puta sicut, hoc in loco habetur: quia non parabola, sed historia gerẽdæ rei prædicitur. *In maiestate.* pro, gloria, *sua, & omnes.* deest, sancti, *angeli cum eo: tunc sedebit super sedem maiestatis.* pro, gloriæ, *suæ.* An ad literam Christus sedens corporali situ iudicabit, incertũ habeo. humani enim forma iudicij id suadet Alioquin sedes gloriæ, authoritas est quieta regnãdi & iudicãdi mundũ, tũc primũ incipiens quo ad possessionẽ sensibilẽ vniuersi totius. & propterea appellatur sedes gloriæ eius. *Et cõgregabuntur ante eũ oẽs gentes: & separabit eos abinuicẽ, sicut pastor segregat oues ab hædis.* In actu segregandi affertur similitudo,

monstrans facilitatem segregandi bonos à malis: sicut facilè pastor segregat oues sine cornibus, mãsuetas ab hædis, non ab agnis. Separare enim matres à filiis, habet quandam difficultatẽ: sed ab hædis, filiis caprarum paruulis, imbellibus, nõ. *Et statuet oues quidem.* electos & mansuetos, vtiles &c. *A dextris suis: hædos autem.* reprobos, fœtidos. *A sinistris. Tunc dicet rex iis, qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi mãducare: sitiui, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me: nudus, & operuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere erã, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti.* Occasionem respondendi habebunt ex tanta dignatione, ꝙ sibiipsi ascribit exhibita hæc beneficia. *Dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, & pauimus te? sitientem.* Deest coniunctio aut. Legendum est. *Aut sitientẽ & dedimus tibi potũ? quando autem te vidimus hospitẽ, & collegimus te? aut nudũ, & cooperuimus te? & quãdo te vidimus infirmũ aut in carcere, & venimus ad te? Et respõdens rex dicet illis. Amẽ dico vobis: quandiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Nõ dicit quandiu fecistis vni pauperi: quia benefacere homini pauperi, officium est naturalis misericordiæ, commune fidelibus & infidelibus: sed benefacere fratri Iesu Christi, officiũ est Christianæ misericordiæ, quæ in pauperibus Christum considerat, & propter Christum exercet hæc opera. Cõsidera quoque, quòd quãuis rex in sede maiestatis tantæ, non dedignatur tamen appellare fratres suos, pauperculos suos. *Tunc dicet rex & iis qui à sinistris eius erunt, Discedite à me maledicti in ignem æternum.* An ignis inferni corporeus sit, nõ est certa fidei definitione firmatum. Credimus tamẽ rationabiliter ipsum esse corporeum: quia scriptura vocat ipsum ignem: & propriè intelligere ignem, nullum habet obstaculum. nullum siquidem incõueniens sequitur ex confesso igne corporeo, sicut sequuntur inconuenientia si approbarẽtur multæ aliæ pœnæ corporeæ: puta fletus corporalis, & corrosiones corporales, & huiusmodi. Veruntamẽ si ignis corporeus nõ est supplicium illud appellatum est ignis propter vehementiam. Ignis enim inter omnia corpora vehemẽtius cruciat. & quia pœna illa est maxima ex suo genere, ideo ignis nominata est nobis, quibus alterius vitæ pœnæ ignotæ sunt. *Qui paratus est diabolo & angelis eius.* Hinc apparet eundem ignem paratum hominibus reprobis, & angelis reprobis: cõmunéque esse suppliciũ vtrisque. Et propterea diffi[cul]tates insurgũt, quale sit

le sit supplicium illud. ignis enim corporeus non potest affligere diabolum & angelos eius: quorum substantia est incorruptibilis. ¶ Verùm in theologia speculatiua dicitur, quòd ignis cruciat spirituales substantias non comburendo, sed alligando illas. Est enim ignis, vt instrumentum diuinæ iustitię detentiuus spiritus damnati: ita quòd est velut carcer spirituum. Nec solo carcere priuatiuo libertatis localis, sed ademptione liberi vsus tam intellectus, quàm voluntatis, quàm etiam suæ potẽtiæ cruciabũtur. detinebitur enim illorum intellectus ad considerandum, & voluntas ad detestandum supplicium illud: ac per hoc ad continuam tristitiam actualem. Hæc enim omnia intelliguntur appellatione pœnæ sensus: quæ nomine ignis significatur, etiam si non sit corporeus ignis. Vnde clarè patere potest intelligenti & penetranti hæc, quòd est maxima afflictio: & tantò maior omnibus sensibilibus malis, quãtò intellectus est velut fons, sensus verò omnes sicut riuuli quo ad cognitionem: & volũtas est sicut fons, appetitus verò sensitiui (quorũ est tristari, delectari &c. secundum sensum) sunt velut riuuli in appetẽdo, delectãdo, tristando, amãdo, & reliquis eiusmodi. *Esuriui enim, & nõ dedistis mihi manducare: sitiui, & non dedistis mihi potum: hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus, & in carcere eram, & non visitastis me. Tunc respondebunt ei & ipsi, dicẽtes. Domine quando te vidimus esurientem aut sitiẽtem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere & non ministrauimus tibi?* Aduerte differentiam. Iusti singillatim singula repetunt: reprobi autẽ omnia simul inculcant. quia illi quieto animo gaudent recolere singula cum suis actionibus: isti turbata cõscientia, cum fastidio repetunt, quæ aduersus seipsos militare sentiunt. *Tunc respondebit illis, dicens. Amen dico vobis: quandiu non fecistis vni de minoribus.* pro, minimis, *his.* scilicet fratrib⁹ meis. *Nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium.* Quod priùs vocauit ignem, modò appellat supplicium. *Aeternum.* Obmutescat dogmà tradentium deum quandoque miserturum damnatorum. ¶ Siste prudens lector: & nota in his tribus documentis huius capituli damnari in inferno tria genera omissionum. nam in parabola virginum damnantur imparati ex omissione interni testimonij: in parabola verò talentorum damnantur pusillanimes ex omisso vsu diuinorum donorum: hic autem damnantur omittentes operà misericordiæ christianę. Quid cum illis aget æternus iudex qui commissione malorum operum peccauerunt, si illi damnantur

qui omiserunt bona opera? *Iusti autem in vitam æternam.*

CAPVT XXVI.

ET *factum est quum consummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis. Scitis quia post biduum pascha fiet.* pro, fit, *& filius hominis tradetur.* pro, traditur, *vt crucifigatur.* Et possunt hæc duo simul & separatim intelligi. Simul quidem, explicando vtrunque præsens pro tempore post biduum: quia tunc fit pascha (hoc est immolatio agni paschalis pro memoria exitus de Aegypto) & traditur Iesus vt crucifigatur. Separatim autem, explicando pascha fieri post biduũ, seipsum verò tradi nũc: quia Iudas duobus diebus ante pascha (vt insinuat statim euangelista) vẽdidit Christum. Agnus nanque paschalis immolatus illo anno fuit die Veneris. incipiente tamen in præcedenti vespere: Iudas autem vendidit Iesum die Mercurij. & sic duo intercesserunt dies (scilicet Mercurij & Iouis) ante pascha. Hæc enim verba dicta apparent à Iesu in manè diei Mercurij. *Tunc.* eodem manè. *Congregati sunt principes sacerdotum.* deest, & Scribæ, *& seniores populi in atrium principis sacerdotum qui dicebatur. Caiphas: & consilium fecerunt vt Iesum dolo tenerent & occiderẽt.* Apud Ioannem ab illo die quo communi consilio definitũ est, vt occideretur Iesus, consultabant deinceps de executione. inter quæ consilia hæc congregatio fuit ad specialem modum exequendi descendens: vt scilicet dolosè Iesum caperent. Existimabant enim nimis difficile esse capere illum aperta violentia ꝑpter turbam. & propterea intendebant miscere violentiæ fraudes. *Dicebant autem: non in die festo, ne forté.* Superfluit forté. *Tumultus fieret.* pro, fiat. verba enim hæc omnia sunt sacerdotum, scribarum & seniorum. *In populo. Quum autem Iesus esset.* Commemoratio hæc vnctionis factæ sabbato præcedẽti, fit ad insinuãdum occasionẽ qua motus est Iudas ad vendendũ Iesum. *In Bethania.* castello prope Hierusalem, vbi resuscitauerat Lazarũ. *In domo Simonis.* Hoc fuit sabbato præcedente in cœna, in qua Lazarus resuscitatus erat vnus ex discũbentibus, & Martha ministrabat; vt patet apud Ioannem. *Leprosi.* Olim. creditur enim hunc à Iesu curatũ fuisse à lepra, & pluries inuitasse Iesum ad conuiuium. *Accessit ad eum mulier.* Maria soror Lazari, quæ cognominatur Magdalena. *Habens alabastrum.* pyxidem ex alabastro. *Vnguenti preciosi: & effudit.* Tacet Matthæus, quòd mulier hæc tunc priùs vnxit pedes Iesu ex illo vnguento. &

de reliquo vnguento dicit, non quòd vnxit, sed effudit versando pyxidem. *Super caput ipsius recumbentis.* Prima vice quando venit peccatrix, vnxerat pedes tantùm: modò animæquior reddita ex consecuta venia, ex multis signis beneuolentiæ Iesu erga illam, audet tangere caput Iesu. *Videntes autem discipuli indignati sunt.* Iudas præcipuè: vt patet apud Ioannem: *Dicentes, vt quid.* pro, ad quid, *perditio hæc? potuit.* pro, poterat *enim istud.* Deest. vnguentum, *venundari multo, & dari pauperibus.* Vsitato loquendi modo perditum dicũt & vnguentum tanti precij, quod poterat esse vtile multis pauperibus. *Sciens autem Iesus, ait illis, Quid molesti estis huic mulieri? opus enim bonum operata est in me.* Discipuli fremebant in mulierem tãquam operatam opus malum: vt quæ consumpserat quasi delitiãdo vnum pauperem, quod multis erat tribuendum pauperibus. Et propterea Iesus excusat illam, asserendo quòd bonum opus operata est erga me. *Nam semper pauperes habebitis.* pro, habetis, *vobiscum: me autem non semper habebitis.* pro, habetis. Hãc rationem bene põdera: quia hinc docemur, in raris posse multo sumptu vti absque remorsu conscientiæ quod melius fuisset dare pauperibus. Et hoc directè dixit contra rationem eorum de vtilitate pauperum. *Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.* Priùs dixit opus fuisse bonum: modò dicit intentionem fuisse bonam, vtpote religiosam, immo probat fuisse opus bonum. nam non ad delitias corporis mei, sed velut corpori sepeliẽdo adhibuit hoc vnguentum. constat enim quòd cadaueri non adhibetur vnguentum ad delitias. ¶ Et dixit hoc tum ad declarãdum tam mulieris quàm suum animum, quòd neutrius animus erat ad delitias. Sed illa non dubitabat adhibere vnguentum homini diuino, merẽti hoc & longè maiora: vtpote verò Messiæ, alieno ab omni sensualitate sicut corpus sepeliendum. & ipse vtebatur hac vnctione sine omni sensualitate, sicut cadauer quod vngitur vt sepeliatur. Verba siquidẽ illa, ad quid perditio hęc, tam aduersus mulierẽ quàm aduersus Iesum suscipiẽtem in corpore proprio talẽ vnctionem procedebãt, quãuis non auderẽt fremere in magistrũ, sed in illã. ¶ Tum ad declarãdum, ꝙ quemadmodum opus bonũ ac consuetum apud Iudæos est adhibere vnguẽta preciosa corporibus sepeliendis, & nullus dicit ad quid perditio hęc &c. ita opus bonum fecit hæc mulier, vngendo me viuum eo officioso ac religioso animo, quo me sepeliẽdum vnxisset. ¶ Vt taceam ꝙ fortè mulier hæc, audita proxima Christi morte, dubitãs ꝙ nõ posset

sepeliēdo corpori officiū exhibere vnctionis(sicut de facto euenit)præuenit vngere ipsum viuum velut sepeliēdum. *Amen dico vobis: vbicunque prædicatum fuerit hoc euangelium, in toto mundo dicetur quod hæc fecit in memoriam eius.* Non sat fuit Iesu declarare, ꝙ mulieris opus bonum, quòd intētio bona fuit, sed declarauit quòd tam laudabiliter fecit, vt in toto mundo in memoriam illius commemorandum sit hoc quod fecit. Et quia hoc ecclesia commemorat in laudem Mariæ Magdalenæ, habes hinc aliud argumentum vltra collecta in ientaculis nostris, ꝙ Maria Magdalena est illamet, quę est Maria soror Lazari de qua textus iste loquitur. *Tunc.* Dixerat euangelista quòd quū Iesus dixit, scitis quòd post biduum Pascha fit, tunc congregati sunt sacerdotes & Scribæ in atrio Caiphæ: & interposuit commemorationem vnctionis priùs factæ in Bethania, quia occasio fuit mouendi animum Iudæ. modò redit ad seriem facti, dicēdo, tunc: non quando hæc vnctio fuit facta, sed quādo cōgregati sunt sacerdotes & Scribę in atrio Caiphæ. *Abiit vnus de duodecim, qui dicebatur Iudas Scariot.* pro, Iscariotes. Nomen villæ vnde erat oriūdus creditur. *Ad principes sacerdotum.* congregatos in atrio Caiphæ. *Et ait illis, Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam?* Auaritiam euangelista scribit causam proditionis, ad redimendum vnguentum precio magistri sufferre non poterat ꝙ tanta materia furti sibi subtracta esset. ¶ Aduerte hîc, quòd euangelista narrat substantialia: prætermittēs circunstantias palliantes. Sicut enim narrando tētationes Christi, scripsit nudas conclusiones, si filius dei es, dic vt lapides isti panes fiant, &c. Ita modò scribit nudam petitionem, quid vultis mihi dare, &c. Rationi consentaneum est, vt Iudas se scandalizatum dixerit de magistro suo, & ꝙ hactenus putauerit ipsum esse spiritualem virum, sed ꝙ nunc perdidit bonam opinionem de illo: quia vidit ipsum in tanta sensualitate ꝙ vnguēnto preciosissimo mulieribus manibus vsus est, nō solùm in capite, sed etiā in pedibus. Naturale siquidem est hominibus, sub aliquo colore palliare factum iniquitatis propriæ: & præcipuè talis scilicet offerēdo proditionem proprij magistri. *At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et exinde quærebat opportunitatem vt eum traderet. Prima autem die azymorum.* Præcepto legis Mosaicæ Exo. 12. septem erant dies azymorum: in quorū primo immolabatur agnus paschalis, māducandus cum azymis panibus, &c. ¶ Ex hoc textu clarè apparet Iesum celebrasse Pascha quartadecima luna, & non tertiadecima: (vt quidam Græci fingunt)

primus enim dies azymorũ est quartadecima luna. *Accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes, Vbi vis paremus tibi.* Iesus hospitabatur Bethaniæ, & non Hierosolymis: Paschalis autem agnus immolandus omnino erat in Hierusalem: quia extra illam nõ poterat immolari: & propterea discipuli quærũt in quo loco, in qua domo intra Hierusalem vult parari sibi pascha. *Comedere Pascha,* hoc est paschalem agnũ. Pascha enim Græca dictio est: & significat trãsitum, quem apud Hebræos significat Pascha. Festiuitas siquidem Paschalis celebratur à Iudæis diebus septẽ in memoriam transitus domini ad occidẽdum primogenitos Aegyptiorum, nocte qua egressus est populus Israel, de Aegypto. translatumq; est nomen facti memorabilis (scilicet illius transitus) ad festiuitatem illorum dierum septem: & ad agnum qui primo die immolabatur: & ad azymos panes. nullo enim fermẽtato pane licebat diebus illis septẽ vti. Sumitur itaq; hic Pascha pro agno Paschali. *At Iesus dixit, Ite in ciuitatem ad quendam.* Non nominauit hominem istũ Iesus: sed circũstantiis quas tacet Matthæus (sed non Marcus & Lucas) descripsit. *Et dicite ei, Magister dicit, Tempus meum prope est: apud te facio Pascha cum discipulis meis. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, & parauerunt pascha. Vespere autem facto discumbebat cum duodecim discipulis suis: & edentibus illis dixit, Amen dico, quia vnus vestrum me traditurus est.* Pluries dixerat impersonaliter, filius hominis tradetur: modò descendit ad speciem, non tamen ad indiuiduum, vt cognoscant quòd sponte passionem adit, quòd omnia prænouit antequam fiant: ne occasionem habeant perdendi fidem quum viderint ipsum pati & mori. *Et contristati valde, cœperunt singuli dicere, Nunquid ego sum domine? At ille respondens ait, Qui intingit.* pro, intinxit, *mecum manum in paropside.* pro, catino, *hic me tradet.* Dixerat vnus ex duodecim, determinans apostolicũ ordinem: modò dicit qui intinxit mecum, determinans actionem socialem in mensa. ¶ Et determinat per hoc, quòd vnus sedentium prope ipsum Iesum est. Quum enim vnum catinum aceti, in quo intingebãtur lactucæ agrestes, non commune fuerit tredecim comedẽtibus simul, sed rationi consentaneum sit duo aut tria catina fuisse (singula scilicet inter quatuor aut sex) propterea Iesus catinum cõmune sibi, & quatuor aut sex aliis, demonstrat dicendo qui intinxit mecũ: ac per hoc descendit ad magis specialia, non tamen ad indiuiduum. Dixi catinum aceti cum lactucis agrestibus: quia agnus erat assus, nec locum in eo habet intinctio. & in lege mandabatur

tur manducari agnum cum lactucis agrestibus. *Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est.* Occurrit tacitæ obiectioni. si scis te tradēdum, cur nō euitas proditionem? Respondet quia volo implere scripturas. *Væ autem homini illi per quem filius hominis tradetur.* pro, traditur. Excludit excusationem proditoris implentis scripturas: ne quisquam putaret, quòd sicut ipse Iesus bene facit eundo sicut scriptum est de ipso, ita Iudas excusetur faciendo sicut scriptum est de illo. propterea enim ait, væ homini illi per quem traditur. *Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille.* quia mortuus in vtero matris incurrisset solam pœnam damni, cum incircuncisis infantibus in limbo: modò autem incurret etiam pœnam sensus, & talem ac tantam in inferno. *Respondens autem Iudas qui tradidit.* pro, tradebat, *eum, dixit, Nunquid ego sum rabbi?* Iudas vnus eorū qui prope Iesum sedebāt, vnus eorū qui intingebāt in catino prope Iesum, audita restrictione ad sex vel quatuor communicantes in catino Iesū, petit nunquid ego: ne tacēdo (& non dicendo sicut alij dixerant, nunquid ego) accusaret seipsum. *Ait illi, Tu dixisti.* Anceps verbum est. nam & affirmanti rem dictam & affirmāti dictionem commune est. potest enim intelligi quòd tu dixisti quod est, vel ꝙ ego non dixi: sed tu dixisti te esse proditorem. *Cœnantibus autem eis.* Tacet hic Matthæus, quòd demum Iesus submisse declarauit in indiuiduo proditorem Ioanni interroganti submissa voce. ¶ Inter comedendum itaque sacramenta eucharistiæ celebrantur: tum ad tollendum errorem quo eucharistia negaretur non ieiunis, tum ad instruendum tēperantiam cœnæ talem debere esse vt sacramētis etiam cœnantes, immo in fine cœnæ (vt alij euangelistæ testantur) simus idonei. *Accepit Iesus panem & benedixit.* benedictione laudis non benedictione consecrationis: vt patet ex eo ꝙ tam Lucas quàm Paulus primæ ad Corinthios vndecimo, loco benedictionis ponit gratiarum actionem (quæ est benedictio laudis) ante fractionem. *Ac fregit: dedítque discipulis suis, & ait, Accipite & comedite.* In textu Græco non est copula, &. Hinc habetur eucharistiam non esse tribuendam infantibus, quibus non potest dici accipite, comedite. Sicut enim quia dominus dixit, nisi quis natus fuerit denuo ex aqua & spiritu, negatur baptismus infantibus in materno vtero, quia nō potest denuo nasci qui nō est natus, ita dicēte domino in communione eucharistiæ accipite comedite, negatur eucharistia illis qui adhuc nō possunt accipere, qui adhuc nō possunt comedere. ¶ Aduerte hic ꝙ sicut

ecclesia

e ecclesia laudabiliter pro reuerētia eucharistię non vtitur eucharistię cibo nisi ieiuna(excepto extremæ ęgritudinis articulo)licèt dominus inter cœnādū cōmunicauerit discipulos, ita laudabiliter pro reuerētia eucharistię abstinet ab isto modo mãducãdi,scilicet accipite comedite:vt nō nisi sacris manibus tangatur eucharistia. ¶ Verū ad imitationē Christi cōmunicare tali modo in articulo necessitatis,nō esset incōueniēs:sicut etiā nō ieiunos(vt dictū est)in articulo necessitatis cōmunicamus. Esset aūt necessitatis articulus, si tēpore epidimiæ nō haberetur sacerdos cōmunicās more ecclesię solito,qui haberetur sacerdos qui ꝓpè offerret eucharistiā:& locãdo super præparato loco diceret communicaturis prope expectãtibus & adorãtibus,accipite comedite. possent enim reuerēter accipere & comedere: sicut fecerunt Christi discipuli,qui acceperūt à Iesu non manu ad manū sed ex mēsa:quū sederēt multi in tanta distãtia,vt manus Iesu manibus eorū nō posset iūgi. ¶ Crediderim ego quòd sicut vnū calicem cōmunē omnibus tradidit, ita in vna patina panē in duodecim buccellas fractū manibus propriis tradiderit : & ꝙ hinc ecclesia vsum patinarū apostolica traditione acceperit.Ita ꝙ sicut calicē vnus discipulus dedit alij,ita patinā cū pane sancto propinquiores Iesu,remotioribus successiuè porrexerūt.*Hoc*.Nō dicit hic,id est,in hoc loco.sed dicit hoc:quod est pronomē demōstratiuum substãtiæ. ¶ Et est propriissimus nō metaphoricus sermo.vt hęretici interpretãtur.Demōstratur autē per pronomē,hoc, nō panis neç corpus Christi,sed substãtia sine qualitate.i. nō demonstrãdo certę speciei naturã.pronominis enim officiū est mōstrare substãtiā sine qualitate.Est itaq; propriissimus & verissimus sensus,hoc.i.hæc substãtia,demōstrando id ꝙ habebat in manibus. *Est*. nō apparet,non significat,sed est. *Corpus meum*, non corpus panis.Vbi scito quòd sermo iste dominicus est nō solùm enunciatiuus veritatis(verissimū enim est ꝙ hęc substãtia est corpus Christi)sed est etiā factiuus veritatis significatę.facit enim quod enūciat.Et ꝓpterea ꝓnomē,hoc,nō demōstrat panē neq; corpus Christi,sed hãc substãtiā.Nā veritati enūciatę repugnat demonstratio panis.falsum est enim ꝙ panis est corpus Christi.Efficiētiæ autē repugnat demōstratio corporis Christi.falsum est enim ꝙ efficiatur,ꝙ corpus meū est corpꝰ meū.nulla siquidē est opus efficiētia ad hoc vt corpus meum fit corpus meū: vt clarè patet. Sed tam veritati enūciatæ,quàm efficiētiæ quadrat demōstratio substãtiæ,non demonstrando specialem naturam:quia & verum

est

est quòd hæc substantia(non hoc accidens) est corpus meum: & verum est quòd sit,quòd hæc substátia est corpus meum.hoc est enim quod fit per hunc sermonem. ¶ Vnde apparet non esse ab ecclesia adinuẽtam trásubstantiationem panis in corpus Christi,vt hęretici fingũt:sed ecclesia à veritate per hęc domini propriè intellecta verba significata,cogitur ad cõfitendum efficientiam.non enim aliter verificatur nunc & non prius, hoc est corpus meũ,nisi quia nũc & non prius factum est vt hoc sit corpus meũ.Ex vtroq; autẽ(.s.veritate significata & effecta)cogitur ad cõfitendum trásubstantiationem panis in corpus Christi, neque enim aliter fieri potuit,ꝙ hęc substátia sit corpus Christi,quàm per trásubstantiationem. nã si transubstantiatio non interuenit, nõ verificatur ꝙ hoc demõstratũ quãdo Christus profert pronomẽ hoc(.i.illamet substátia quá pronomẽ demõstrat in sui prolatione)sit corpus Christi:sed illa substátia quæ tũc demonstratur,si qualis est tũc remanet in fine cõsecrationis, nõ est corpus Christi,sed est panis:si annihilatur,nec est panis, nec est corpus Christi,sed est nihil.Omnes itaq; hæreses excludunt hæc verba (hoc est corpus meũ)secũdũ proprietatẽ sermonis intellecta.At si verbis propriis,si ꝓprietate sermonis nõ habetur veritas fidei, ruit tota fides trinitatis,ruit vniuersa certitudo sacræ scripturæ. *Et accipiẽs calicẽ.* Interpres posuit speciẽ pro genere.nã in Gręco nõ habetur calix,sed poculũ. *Gratias egit, & dedit illis,dicẽs,bibite.* Hinc apparet ꝙ nec sanguis Christi infundẽdus est in os infantum:qui bibere adhuc nequeũt,sed sugere. *Ex hoc omnes. Hic est enim.* Interpres addit cõiunctionẽ,enim. *Sanguis meus noui testamẽti.* Quũ testamẽtum dispositio sit hæreditatis, dicitur sanguis Christi noui testamenti,ad differentiam sanguinis in veteri lege aspersi Exo.c.24.Ille enim ad firmãdũ pactũ inter deũ & populũ accepturũ terrá promissionis fœlicitatẽq; terrenarũ opũ,hic aũt dispositio est hæreditatis & hęredũ cælestis regni. & propterea appellatur nouũ testamẽtũ.Sanguis náq; Christi est effector nouæ,antea nõ habitę,& quæ nũquam veterascit,dispositionis hæredum & hæreditatis regni cælestis.Soli enim illi hæredes sunt cęlestis regni,qui Christi sanguinis ablutione sunt ad illud asciti. *Qui pro multis effundetur.* pro effunditur.Tẽpus siquidẽ passionis eius iam incœperat.Sciebat enim quid tũc fiebat à Iuda & Iudęis ad effundẽdũ eius sanguinẽ. *In remissionẽ peccatorũ.* pro omnibus quãtum ad sufficiẽtiam:sed pro multis tãtum quãtum ad effectũ remissionẽ peccatorum. *Dico autem vobis:nõ bibam amodo de hoc geni-*

genimine vitis vsque in diem illum, quum illud bibam vobiscum nouum hoc est nouo modo. nam nunc bibo indigens alimentis: tūc autem bibam impassibilis, non indigens cibo aut potu. *In regno patris mei.* Statum immortalitatis etiam corporalis, quem resurgēdo adeptus est, vocat regnum patris: quia totaliter in illo regnat deus. nihil est ibi inobediētiæ, nihil passibilitatis, nulla indigentia. Et intendit per hoc, quòd non erat amplius bibiturus vinū, donec resurgeret à mortuis, manducaturus & bibitur⁹ tūc cum discipulis: vt rei probauit euentus. *Et hymno dicto.* Interpres impersonaliter transtulit: quòd tamen in Græco attribuitur pluribus, dicendo, quum dixissent laudes, vt intelligamus nō solùm Iesum, sed discipulos quoque hymnum dixisse. *Exierunt in montem Oliueti. Tunc.* Non demonstrat tempus ambulationis versus montem Oliueti, sed temp⁹ quo adhuc sedebāt in cœna, postquam Iudas surrexerat & recesserat: vt ex euangelio Ioānis habetur. nam post hæc dicta dixit Iesus discipulis vndecim: Surgite, eamus hinc, Matthæus itaque cōpleuit cœnam in gratiarū actione, inchoans egressum in montem oliuarum: & redit ad dicta, perfecta quidem cœna, sed adhuc sedentibus Iesu & discipulis. *Dicit illis Iesus: Omnes vos.* Hinc apparet, q̄ Iudas non erat ibi. ipse enim non fuit scandalum passus nocte illa, sed fecit scādalum omnibus. *Scandalum patiemini in me.* cespitabitis velut impingendo in me patientem. vidēdo enim me capi, ligari, &c. timebitis, fugietisq; à me sicut ab offendiculo, ne cadatis, ne incidatis in manus capientium me. *In ista nocte. Scriptum est enim.* Zachariæ. 13. *Percutiam pastorem.* Si miratis euangelistā mutasse verbum prophetæ dicentis, percute, scito euangelistā declarasse hac mutatione prophetam. nam clarè explicat percussionem pastoris esse actionem dei: quod illic nō clarè significatur. vbi de⁹ alloquitur frameam seu gladium, pręcipiēdo percute pastorem. Inidem siquidem reditur, deū percussurum esse pastorem, & deū præcipere gladio Iudæorum vt percutiat pastorem Iesum. ad literam nāque framea seu gladius præsidis percusit Iesum: & cū gladiis venerunt ministri iustitiæ ad capiendum eum. *Et dispergentur oues gregis. Postquam autem resurrexero.* Ne dispersi desperent, & pro eo quòd fugerunt, putent se non redintegrandos ad Iesu Christi gratiam & regnum, promittit post suam resurrectionem se venturum ad illos. *Præcedam vos in Galilæam.* Magna consolatio, antequam vos fugiētes redeatis in Galilæam vestram patriam ad [illegible]stras domos, ego ibo illuc vidēdus à vobis,

Respondens

Respondens autem Petrus, ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scãdalizabor. Petre, nimis de te præsumis, præferẽdo constantiam tuam cœteris condiscipulis. *Ait illi Iesus. Amẽ dico tibi.* Vobis omnibus communiter dixi, ꝙ scandalizabimini: tibi autem qui præfers te cæteris, dico peius futurum. *Quia in hac nocte antequam gallus cantet, negabis me ter.* quod longè peius est, quàm scãdalizari, quàm fugere. *Ait illi Petrus: Etiã si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerũt.* Bona ac vera pro tunc animi dispositio communis Petro, & aliis discipulis significatur. *Tunc.* completo sermone domi. *Venit Iesus cum illis.* Præsentis tẽporis est, venit. *In villam.* pro, prędium, *quod dicitur Gethsemane.* Dictio Hebræa est: & nomẽ proprium loci ad radices mõtis Oliueti, Hierony. teste. *Et dixit discipulis suis: Sedete hic, donec vadam illuc.* Locus monstratur distãs, quãtum iactus est lapidis apud Lucam. *Et orem. Et assumpto Petro & duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari.* In potestate Iesu significatur fuisse tempus & propassionem tristitię: quum narratur ꝙ non priùs coram omnibus discipulis, sed coram tribus cœpit contristari. Et verè voluntarium fuit in Iesu tristari, sicut & mori. Tristitiam in Iesu intellige veram tristitiam internam tam in voluntate, quàm in appetitu sensitiuo, sed non præuenientem, neque impedientem rationem rectam. Fuit enim verus homo, passibilis non solùm secundum corpus, sed etiam secundum animam quandiu fuit viator. quanuis fuerit etiam simul cõprehensor secundũ superiorẽ animæ partem. *Et mœstus esse.* pro, grauiter angi. In Iesu sicut tristitia nõ impediebat rationẽ, ita econuerso ratio nõ mitigabat tristitiam: sed (vt in theologia speculatiua docetur) vnicuiq; virium permissiuum est quod suũ erat, & propterea in Iesu fuit maxima tristitia, propterea scribitur quòd grauiter angebatur. ¶ Quod vt plenius intelligas, scito dominũ Iesum subiisse voluntariè nõ solùm cruciatum corporalis passionis in flagellis, cruce & morte, sed etiam cruciatum internę propassionis. Voluntariè enim proposuit ante internos oculos, quæ, qualia, quanta, à quibus, qualiter, &c. passurus tunc erat, & quum hæc cogitata & proposita, sint contraria appetitui naturali tam voluntatis humanæ quàm appetitus sensitiui hominis, sequebatur tristitia magna & quædam animi constrictio inter tot prementia mala, quam vt dictum est, non subleuabat ratio ad deum spectans: sicut in aliis sanctis & martyribus subleuauit. *Tunc ait illis, Tristis est anima mea.* Quod intus sentit, sermone manifestat:

manifestat: vt ipso teste cognoscamus quòd verè habuit animã passibilem, quod vtitur animo non stoico sed passibili. *Vsque ad mortem.* intensiuè propter magnitudinem tristitiæ, & extensiuè: quia sicut continuè vsque ad horã mortis passus est in corpore, ita cõtinuè tristatus est in animo. Et hic sensus apparet literalis. Acsi apertiùs dixisset: ex nũc vsque ad mortem meam tristis est anima mea. *Sustinete.* pro, manete, *hic & vigilate mecum.* Octo discipulis dixerat sedete: istis tribus tanquã magis familiaribus præcipit vt vigilent secum, proculdubio orationi vacando. *Et progressus pusillum.* Etiam ab istis se oraturũ separat. *Procidit in faciem suam.* Non orat stans nec genu flexo, sed procumbens. *Orans, & dicens: Pater mi.* Oratio hæc affectum naturalem hominis (quo nolumus mala pene contraria nobis) cũ adiuncto moderamine rationis superioris deo præsentat. *Si possibile est.* Moderamen primùm potentiam respicit, nõ absolutam, sed ordinatam. Modus autem conditionalis propter inferiorem rationem appositus est. Non enim ideo dicit conditionaliter, quia ipse Iesus ignoret si possibile est (ipse enĩ omnia nouit) sed quia ratio inferior in ipso nescit ordinem definitum à diuina sapiẽtia. Nescit autem quia eius non est scire supremas rationes, sed cõsiderare rationes inferiores: hoc est illas quę secundũ res creatas cõgruunt aut dissonant. *Transeat à me calix iste. Veruntamen nõ sicut ego volo.* Nõ volũtate deliberata, sed velleitate naturalis affect⁹. *Sed sicut tu vis,* voluntate beneplaciti. Ecce moderamen referens totũ in diuinã volũtatem. ¶ Hinc cõtra hęreticos habes duas in Christo volũtates, alterã humanã, nõ sicut ego volo: alterã diuinã cõmunẽ sibi & patri, sed sicut tu vis. *Et venit ad discipulos suos: & inuenit eos dormiẽtes.* Præsentis tẽporis sunt venit & inuenit. *Et dicit Petro: sic nõ potuisti.* pro, potuistis, *vna hora vigilare mecum? vigilate & orate, vt non intretis in tentationem. Spiritus quidẽ promptus est, caro autẽ infirma.* Necessitatẽ orandi & petẽdi ne intrent in tentationẽ, aperit ex periculo infirmæ carnis: hoc est carnalis affectus. Acsi apertiùs diceret, non sufficit vobis quòd habeatis spiritũ promptum ad vitandũ peccatũ, sed oportet vos orare ne intretis succũbendo in tentationẽ: quia periculũ est ex parte carnalis affectus qui nõ est firmus sub spiritu, sed mutatur ad præsentiã obiecti. Quod vtinã quotidie nõ experiremur. quod & ipsi Apostoli tunc experti sunt, quum præsentes affuerunt lictores curiæ. *Iterum secundò abiit: & orauit dicens, Pater mi si non potest hic calix transire.* Deficit præpositio cum pronomine, in Latino

textu.

textu debet legi. *Transire à me nisi bibam illum.* Et est sermo metaphoricus, assimilãs passionem, mortemq; eius calici amari liquoris. Quem trãsire à se, est non pati, non mori: quẽ bibere, est pati, est mori. *Fiat voluntas tua. Et venit iterũ, & inuenit eos dormientes: erant enim oculi eorum grauati. Et relictis illis, iterum abiit: & orauit tertio. eũdẽ sermonẽ dicens. Tũc venit ad discipulos suos, & dixit illis: Dormite iam.* pro, posthac. seu de cætero, *& requiescite.* Hæc domini verba permissiua esse somni ad tollendam quã patiebãtur grauedinẽ oculorum, testatur Marcus: subiungens sufficit.

Ecce appropinquabit. pro, appropinquauit, *hora.* Hæc verba non dixit Iesus simul cum ante dictis, dormite iam: sed interuallo somni indulto illis, excitauit eos dicendo, sufficit: quod Mattheus tacuit. Ecce appropinquauit hora, definita ab æterno. *Et filius hominis tradetur.* pro, traditur, *in manus peccatorum. Surgite,* Sedentes enim potiùs quàm cubantes putãdi sunt dormisse. *Eamus.* obuiã quærentibus me. *Ecce appropinquabit.* pro, appropinquauit, *qui me tradet.* pro, tradit. *Adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus de duodecim venit: & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus missi.* Interpres addidit dictionem, missi: quæ in Græco non habetur. *A principibus sacerdotum & senioribus populi. Qui autẽ tradidit eũ, dedit illis signum, dicens: Quẽcunque osculatus fuero, ipse est: tenete eũ. Et confestim accedens ad Iesum, dixit: Aue rabbi. Et osculatus est eum.* Hinc colligitur maximam à Iesu indultam discipulis cũ ipso familiaritatem. *Dixitque illi Iesus: Amice, ad quid venisti.* ꝓ, venis. seu ades? Quamuis sciret Iesus ad quid adesset (scilicet ad prodẽdum ipsum) nõ tamen appellauit eum proditorem, sed amicum ab officio osculi, Et interrogat ad quid, cuius rei gratia adsit, q̃d sibi velit aduentus iste amicus: vt nec tãta proditione cõmotum Iesum intueamur. *Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum: & tenuerunt eum. Et ecce vnus,* Petrus, *ex iis qui erant cum Iesu, extẽdens manum, exemit gladium suum: & percutiens seruum principis sacerdotum, amputauit auriculam eius. Tunc ait illi Iesus: Conuerte gladium tuum in locũ suum. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Duplicem hæc verba ingerunt quæstionem. Altera est de illorũ verificatione: quia non apparet verũ, quòd omnes accipientes gladium, moriantur gladio. Altera est de applicatione ad factum Petri: quia iustæ defensionis causa gladio vtẽs, non merebatur audire pœnã homicidarum. ¶ Solutio primę est: ꝙ accipere gladiũ, est ꝓpria temeritate vsurpare sibi gladij vsum contra hominem: & ꝙ non significatur euentus secuturus dicẽ-

do in

do in gladio morientur, sed significatur meritum pœnæ. Ita ꝙ sensus & veritas est: quòd omnis vsurpans sibi gladij vsum cõtra hominẽ, meretur mori gladio. quod caret quæstione. ¶ Solutio verò secundæ est, ꝙ quia Petrus reprehẽsione dignus erat (vtpote nõ expectata magistri respõsione, præceps vtẽs gladio) ideo meruit, vt ad memoriam illius reuocaretur communis lex, olim inter alias leges à Moyse promulgata: Omnes qui gladiũ acceperint, in gladio morientur. Est enim talionis, seu iusti cõtrapassi. *An putas quia non possum rogare patrem meum, & exhibebit mihi modo.* Aduerbium modò, in Græco iungitur cum prima particula orationis, & non cum secunda. Ita ꝙ legendũ est.

An putas quia nõ possum modò rogare patrem meum & exhibebit mihi plus quã duodecim legiones angelorũ? Significauit per hęc ꝙ modò (hora ac tẽpore passionis) non minuitur facultas mea, sed quicquid hactenus potuit possum: ita ꝙ non ex impotentia patior. *Quomodo ergo implebuntur scripturæ quia.* pro, ꝙ, *sic oportet.* necessitate diuinæ diffinitionis. *Fieri. In illa hora dixit Iesus turbis, Tanquã ad latronem existis cum gladijs & fustibus comprehendere me, quotidie apud vos sedebam docens in templo & non me tenuistis.* Intuere Iesum inter Iudæ osculum, lictores & discipulos, singulis attẽdere, singulis prospicere, & nihil omittere suauissimis tum verbis tum factis: vt intelligamus nihil in ipso turbulentum fuisse, sed serenissimum semper seruasse animũ, sermonem, gestum, motum, ac vniuersum suum opus. *Hoc autem totum factum est, vt adimplerentur scripturæ prophetarum. Tunc discipuli omnes.* nullo excepto, experientia comprobante verbum Christi caro autem infirma, præsentibus persecutoribus subducens à spiritu. *Relicto eo fugerunt. At illi tenentes Iesum, duxerunt ad Caipham principẽ sacerdotum: vbi Scribæ & seniores conuenerãt.* Tacet Matthæus intermedia gesta in domo Annæ soceri Caiphæ: quæ solus Ioannes explicauit. *Petrus autem sequebatur eum à longè vsque in atrium principis sacerdotum.* Petrus sic fugisse omnibus discipulis fugientibus intelligitur, vt in manus capientiũ non incideret: non tamen ad latibula aut ad remota se contulit: sed ita temperauit fugam, vt tutus tanquam homo impertinens sequi posset Iesum, à longè tamen. *Et ingressus intrò, sedebat cum ministris, vt videret finem. Principes autem sacerdotum & omne concilium quærebant falsum testimonium cõtra Iesum, vt morti eum traderent: & non inuenerunt. Et quũ multi.* Deest in textu Latino coniunctio, &, & repetitio particulæ, non inuenerunt. Le-

gendum est, *Et non inuenerunt: & quum multi falsi testes accessissent non inuenerunt.* Significatur enim, quòd principes quærebãt falsum testimonium, non qualecunque, sed sufficiens ad occidẽdũ Iesum, & non inuenerũt inter se tale falsum testimonium: & ꝙ nec accidentibus multis falsis testibus inuenerũt tale testimonium. *Nouissimè* pro, postea, *autem venerunt duo falsi testes: & dixerunt: Hic dixit, Possum destruere templum dei. & post.* pro, per, *triduum reædificare* pro, ædificare, *illud.* Aduerte istos falsos appellari & esse testes, quia verba Iesu mutauerũt, ita ꝙ mutatio verborum mutat sensum literalem verborũ Christi. nam Iesus (vt habetur Ioãnis. 2.) dixerat, soluite templum hoc: & isti referũt, possum destruere templum dei. Rursus Iesus dixerat, & triduo excitabo illud: isti verò referũt, & per triduum ædificare illud. Magna differentia est inter excitare & ædificare, magna differentia est inter affirmationem potentiæ destructiuæ & pronũciationem solutionis efficiendæ ab ipsis Iudæis. Vnde & mutatur sententia. verba enim Iesu significant actiones circa naturale templum: futuram scilicet solutionẽ corporis per separationem animæ à corpore (quã effecerunt Iudæi occidẽtes ipsum) & excitationem à somno mortis per resurrectionem. verba verò istorum significant actiones circa ædificium artificialis templi: destructionem scilicet & ædificationem, vt patet. *Et surgens princeps sacerdotum, ait illi, Nihil respondes ad ea, quæ isti aduersum testificantur?* Interpres ex duabus orationibus interrogatiuis confecit vnam. nam iuxta Græcum altera oratio est, nihil respódes? altera est, quid isti contra te testificantur, seu testimonium dicunt? Loco quid, posuit interpres, ad ea quæ. *Iesus autem tacebat. Et surgens princeps sacerdotum, ait illi, Adiuro te per deũ viuũ, vt dicas nobis si tu es Christus filius dei. Dixit illi Iesus, tu dixisti.* Ex Marco intelligimus verba hæc asserentia sic esse, vt Caiphas dixit. Ita ꝙ sensus est: tu dixisti quod est. *Veruntamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis dei.* interpres apposuit dei. *Et venientem in nubibus cæli.* Hoc adiunxit Iesus ad declarandum pontificibus, sacerdotibus & senioribus mysterium occultum vsque hodie Iudæis, de duplici aduẽtu Messiæ: altero humili, altero glorioso. ne fallerẽtur in ipsius deiectione, subiectione &c. *Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua.* in signum execrationis irrogatæ deo iniuriæ.

Dicens, Blasphemauit: quid adhuc egemus testibus? ecce nunc audistis blasphemiam. In Græco additur pronomen, eius: audistis

blasphemiam

blasphemiam eius. *Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt, reus est mortis.* Qui debebant audita distinctione duorum aduentum Mesiæ interrogare à Iesu (quem sciebant multa signa fecisse: & specialiter illuminasse cæcum à natiuitate, ac resuscitasse Lazarum) vnde distinctio ista duorum aduentuũ Messiæ habetur authenticè in prophetis, & scrutari veritatem, erũpunt cæci ad damnandum doctorem veritatis. ¶ Vbi aduerte Iesum elegisse damnari à pontificibus, doctoribus legis & senioribus, non velut tortum aut confessum, sed velut committentem coram ipsius crimen in diuinam maiestatem: in quo casu iidem sunt iudices & testes. vt & turpissimo modo cum tanta execratione & facti euidẽtia damnaretur à talibus: & extremam subiret infamiam apud Iudæos, spectantes ad id quod primates sentiunt de Mesia. *Tunc expuerunt in faciem eius: & colaphis eum ceciderunt. Alij autem palmas in faciem eius dederunt, dicentes, Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit? Petrus verò sedebat foris in atrio.* Iesus erat intus, hoc est in aula: Petrus verò non erat in aula, sed extra aulam in atrio. *Et accessit ad eum vna ancilla, dicens: Et tu cum Iesu Galilæo eras. At ille negauit corã omnibus, dicens: nescio quid dicis. Exeunte autem illo ianuam.* pro, egressum autem illum in vestibulum, *vidit eum alia ancilla.* Interpres addidit ancilla in Latinis codicibus. Locus alter & mulier altera significatur. *Et ait iis, qui erant ibi: & hic erat cũ Iesu Nazareno Et iterum negauit cum iuramento quia non noui hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant: & dixerunt Petro, verè & tu ex illis es: nam & loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari & iurare.* Considera & treme vir iuste. Petrus pauloante ipso Iesu attestante mundus, ac per hoc in charitate existens, sacramentis corporis & sanguinis Christi dignè communicans, præmonitus de futura hac tentatione, paratus potius mori quã negare Christum, ad vnius ancillæ vocem illum negauit, & successiuè addidit periurium. Quare hoc? quia magna est differentia inter charitatis gratiam habitualem & vsum illius: quia non sumus sufficientes ex nobis ad vsum charitatis & gratiæ, quam habemus in anima infusam à deo, sed egemus ad vtendum illa continuò gratuito dei auxilio. quo quia Petrus caruit tunc (quia deus reliquit Petrum tunc sibiipsi prædito charitate & gratia habituali) ideo cecidit & perdidit charitatis gratiam. Sic Moyses, sic Dauid cecidit. *Quia non nouisset.*

pro, non noui. verbum enim Petri recitatur. *Hominem. Et cõtinuò gallus cantauit. Et recordatus est Petrus verbi Iesu quod dixerat*, pro, qui dixerat ei. Interpres & relatiuum referens Iesum, mutauit: & omisit pronomen, ei, demonstrans Petrum. *Prius quàm gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras, fleuit amarè.*

CAPVT XXVII.

M*Anè autem facto.* Alter est hic conuentus consilij. Primò enim cõuenerant in prima parte noctis, qua post cœnam captus est Iesus: & tunc iudicarunt ipsum reum mortis tãquam blasphemum, & redierunt cõsiliarij ad propria: Iesu subiecto irrisionibus, alapis, colaphis & sputis. manè autem facto conuenerunt iterum. *Consilium inierunt.* Non solùm à diuersitate temporis, sed ab inchoatione cõsilij describitur nouus cõuentus. *Omnes principes sacerdotum & seniores populi aduersus Iesum, vt eum morti traderent.* Decreuerant siquidem prius Iesum occidere, iudicantes ipsum reum mortis, sed nõ executionis modum. Executio siquidem non erat in potestate eorum: quia Romani reseruauerant præsidi causas sanguinis: vt ipsimet Iudæi testantur apud Ioannem & propterea consilium inierunt de modo exequendi. Erat autem opus cõsilio: quia præses erat Ethnicus, & paruipendebat causas Iudæorum de transgressionibus legis Moysi. Cogitabant enim Iudæi volentes vt Pilatus occideret Iesum. si petemus à præside mortem Iesu tanquam blasphemi, non exaudiet nos, paruipendens hæc nostra: & propterea oportet inuenire modum quo præsidem inducamus ad occidẽdum Iesum. Hæc fuit ad literam ratio noui huius consilij, vt Iesum morti traderent. ¶ Quæ autem fuerit consilij huius conclusio, subsecuta ipsorum primatum facta manifestant. Concluserunt enim imponere Iesu multa crimina, scilicet quòd prohiberet tributa dari Cæsari, quòd esset seductor populi à Cæsare, &c. sed præcipuè reum esse læsæ maiestatis. Quod fundabãt super hoc, quòd fecerat Iesus se regem: dicendo se esse Mesiã, & veniendo ante quinque dies in Hierusalem cum turba multa acclamante ipsum regem. *Et vinctum.* tanquam notoriè dignum morte. *Adduxerunt eum: & tradiderũt Pontio Pilato præsidi.* Si vera sunt quæ de patria Pilati dicuntur, nomen propriũ est hominis illius qui præses erat. ita quòd neutrum est nomen patrium: sed vel (vt sæpe contingit) nominabatur nomine composito. vel alterum (fortè Pilatus) est cognomen. Dicitur enim natione Burgundio, patria Lugdunensis. *Tunc.* quum publicè Iesus

cè Iesus vinctus traditus est præsidi vt occideretur. *Videns.* oculis corporeis. *Iudas qui eum tradidit quòd damnatus esset.* Iesus ad mortem à principibus sacerdotum & senioribus. Iuxta hunc enim loquendi modum dicitur Lucæ vltimo, quomodo tradiderunt eum principes nostri in damnationem mortis. *Pœnitentia ductus.* Hinc apparet quòd Iudas putauerat tradere Iesum castigandum à principibus Iudæorum & non occidẽdum. Et ideo quum vidit, quòd Iesus damnatus esset à principibus ad mortem (videndo eum vinctum tradi præsidi) pœnituit eum facti.

Retulit triginta argenteos. quos pro proditione illa nocte receperat. *Principibus sacerdotum & senioribus.* à quibus illos receperat. ¶ Si obiicitur quòd principes sacerdotum erant tunc coram Pilato, ac per hoc non erant in templo, in quo Iudas adiuit illos. Respõdetur quòd principes sacerdotũ non soli Annas & Caiphas (qui erant supremi) sed etiam alij primates inter sacerdotes appellantur. Ita quòd aliqui primores occupabantur circa procurandam Iesu mortem, & alij primores etiam erãt in templo: quum esset primus dies Paschæ, sicut alij seniores erãt ibi, & alij seniores erãt in templo. Vtrique enim vtrobique cõmemorantur. *Dicens, Peccaui.* Fatetur Iudas peccatum suum, & offert restitutionem precij: ad exonerandum cõscientiam suam & ad excitandum principes & seniores, vt retractent damnationem Iesu. *Tradens sanguinem iustum.* pro, innocentem. Hinc apparet quòd Iudas imposuerat Iesu crimen delitiarum, tradendo ipsum tanquam virum sensualem. Restituendo enim ei famam, reddit rationem proprij peccati, quia Iesus est innocens. *At illi dixerunt: quid ad nos? tu videris.* Futurum est actiui verbi. *Et proiectis argenteis in templo, recessit.* Hinc apparet quòd principes recusarunt per præcedentem responsionem (quid ad nos? tu videris) recipere à Iuda triginta argenteos, tanquam pro exoneratione ipsius Iudæ & aggrauatione ipsorum principum relatos à Iuda. recusantibus siquidẽ eis recipere, Iudas proiecit triginta argenteos ibi coram eis, tanquam omnino volens se exonerare. *Et abiens laqueo se suspendit.* Pœnitentia humani animi sine gratia dei, quãtò maior est tantò periculosior. absorbet siquidem hominem abundantiori tristitia & desperationem inducit: talem enim fuisse pœnitentiam Iudę, hic exitus comprobat. *Principes autem sacerdotum acceptis argenteis.* Quos ab ipso Iuda recusauerant accipere, postea proiectos acceperunt. *Dixerunt: non licet.* Verè colantes culicem & glutientes asilum.

Eos mittere in corbonam. Hebræa dictio est.& significat sacrum thesaurum:vt Iosephus cap.8.lib.2.de bello Iudaico testatur,dicens,Erat apud eos sacer thesaurus,quem corboná dicunt.*Quia precium sanguinis est. Consilio autẽ inito, emerũt ex illis agrũ figuli in sepulturã peregrinorũ, Propter hoc vocatus est ager ille acheldemah, hoc est,ager sanguinis vsque in hodiernũ diẽ.*Interpres Hebręa & Latina lingua protulit,quod Matthæus scripsit Græca. ná superfluũt tres dictiones:acheldemah hoc est.*Tunc impletũ est quod dictum est per Hieremiam prophetam,dicentem: & acceperunt triginta argenteos preciũ appreciati,quẽ appreciauerũt à filiis Israel: & dederunt eos in agrum figuli,sicut constituit mihi dominus.* Quia hæc in Hieremia nostro nõ habẽtur,si euangelista scripsit,vt litera sonat,credendũ est in Hieremia nõ apocripho, sed canonico scripta fuisse hæc,quæ citantur.quãuis ad nos nõ peruenerit. multa enim prophetarũ scripta perdita fuisse cõstat ex historia librorum Regum & Parali. Si aũt malignitate aut errore aliorũ pro Zacharia scriptus est Hieremias(quód credi potest:quia sentẽtia horum verborum in illo inuenitur)habemus verba Zacha. cap.11. hæc. Et appenderũt mercedem meã triginta argenteos: & dixit dominus ad me , proiice illud ad statuariũ decorũ precium,quo appreciatus sum ab eis:& tuli triginta argenteos, & proieci illos ad statuarium.Hæc verba occultæ prophetię Matthæus exponendo attulit:cogendo omnes actiones, quæ interuenerunt circa preciũ quo traditus est Iesus in vnã,& vtẽdo effectibus actionum pro actionibus. ¶Vide singula.Matthæus loco illorũ verborum,& tuli triginta argenteos,& proieci illos in domo domini,exponẽdo explicat affectũ huius proiectionis, dicens,& acceperunt triginta argenteos.Loco illorũ verborum, decorum preciũ quo appreciatus sum ab eis(omissa ironia qua deus vtitur appellando illud precium decorum)dicit,preciũ appreciati quem appreciauerũt à filiis Israel.Loco illorũ verborũ, ad statuariũ,exponendo dicit,& dederũt eos in agrũ figuli.Loco illorum verborum,& dixit dominus ad me,proiice illud ad statuariũ,abbreuiando dicit,sicut constituit mihi dominus.¶Vbi potes prudens lector perspicere eandem esse sententiam prophetæ,& euangelistæ,sed altero ordine dictam: quoniam apud prophetam postquam deus narrauit appensos pro se esse triginta argenteos.præcipit prophetæ,vt proiiciat tam turpe precium in domo domini ad formatorem,ad figulum formatorem vasorum. quod Matthæus exponit ad emendum agrum figuli. &

propheta

propheta tulit huiusmodi argenteos,& proiecit in domo domini ad statuariū:hoc est ad dictum effectum, scilicet ad emendum agrum figuli. Et significatur per præceptū domini factum prophetæ,diuina ordinatio de precio illo conuertendo in emptionem agri figuli : per executionem verò subsecutam, aperitur ꝙ de facto erat adimplēdum pręceptum.Per hoc autem quòd cui præcipitur,& qui exequitur est persona prophetæ,significatur ꝙ ministri operum horum(scilicet Iudas qui proiecit,& principes sacerdotum,qui dederunt precium illud pro agro figuli)non ex se,sed diuina acti ordinatione hæc fecerunt:sicut etiam Caiphas prophetauit apud Ioannem.propter hoc enim vtrūque attribuitur prophetæ,scilicet & proiicere argenteos in templo,& intentio ad agrum figuli,quæ non fuit in Iuda,sed in principibus sacerdotum. ¶ Apud euangelistā verò deus explicat primò actionem principum sacerdotum, scilicet quòd acceperunt triginta argenteos,explicando quales commemoratione prioris facti ab eisdem.precium appreciati,Messiæ,à filiis Israel,principibus sacerdotum senioribus & Iuda , non à Gentilibus Pilato & suis: quem, Messiam, appreciauerunt, precio æstimauerunt prædicti vendendo & emendo.Deinde actionem eorundem alteram,& dederunt eos in agrū figuli. Et demum subiungūtur verba prophetæ de diuina super his actionibus ordinatione facta ei : hoc est ministris dei in his,reseruata notitia diuinæ ordinationis apud prophetam. *Iesus autem stetit ante præsidem: & interrogauit eum præses,dicens:tu es Rex Iudæorum?* In textu Græco apponitur articulus, significans ille Rex:ad significādum quòd Pilatus interrogabat de illo Rege qui expectabatur à Iudęis:hoc est Messia.Et hinc apparet cōclusio consilij Iudæorū,quòd scilicet concluserunt imponere ei crimen lęsæ maiestatis apud Pilatum. *Dixit illi Iesus:tu dicis.* Tacet Matthæus multa quæ Ioannes explicat. Verba hæc(vt superiùs diximus)duplicem habent sensum, scilicet affirmationis dicti vel dictionis. *Et quum accusaretur à principibus sacerdotum & senioribus,nihil respondit.* Prior interrogatio fuerat intus in prætorio , principibus sacerdotum expectantibus extra prætorium ne contaminarentur:hæc autem accusatio fuit extra prætorium , ducto illuc Iesu coram accusatoribus. *Tunc dixit Pilatus : non audis quanta.* pro,quot.seu quàm multa,& breuiter,quanta numero,non mole. *Aduersum te dicunt testimonia ? Et non respondit ei ad vllum verbum : ita vt miraretur præses vehementer . Per diem autem solennem consue-*

uerat præses populo dimittere vnum vinctum quem voluissent. Habebat tūc vnum vinctum insignem, qui dicebatur Barrabas. *Congregatis ergo illis dixit Pilatus: quem.* pro, vtrum, *vultis dimittam vobis, Barrabam an Iesum qui dicitur Christus? Sciebat enim quòd per inuidiam tradidissent eum.* Hoc dixit euangelista ad significādum quòd Pilatus ex industria proposuit populo liberationem Iesu vt scilicet populus peteret liberationē Iesu, quem primates inuidia acti tradiderant in manus curiæ. *Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicens: Nihil tibi & iusto illi. multa enim passa sum hodie per visum.* pro, in somnis, *propter eum.* Afflictio huius mulieris somniando (ita vt cognosceret se terreri aut pati propter Iesum) quum nō fuerit à sanctis angelis, qui mysterium redemptionis humanæ non impediebāt, à dæmone videtur immissa: qui ab initio tētauerat scire, si Iesus esset filius dei. Aliquātulū enim timuit tūc. & ideo excitauit per somnium vxorē Pilati ad liberādum Iesum ¶ Vbi nota, ꝙ nullus nulláve expēdit minimum verbum in fauorem Iesu toto tēpore passionis, nisi vxor Pilati & ipse Pilatus. Quorū neuter credebat in Iesum, sed ambo erant gentiles. Et neuter incitatus fuit ab aliquo aut aliqua pro Iesu: sed vxor à somnio, Pilatus ab ipsa iustitia & nota inuidia primatum. *Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt populis.* pro, turbis, *vt peterent Barrabam: Iesum verò perderent.* Non suffecit principibus & senioribus suadere turbæ, vt liberarent Barrabam seditiosum ac homicidam, sed etiam suaserunt vt peterent & instarent pro occisione Iesu. *Respondens autem præses, ait illis. quem.* pro, vtrum, *vultis vobis de duobus dimitti?* Tacet Matthæus petitionem turbæ cui Pilatus respōdet. Turba enim prius rogabat fieri sibi gratiam solitam: & obtēta gratia in genere, petebat in indiuiduo vnum. Hac autem vice turbæ roganti pro solita gratia, respondit Pilatus dando illi optionem Iesu vel Barrabæ. Turba autem non statim optauit: sed quum cogitarent vter esset optandus, principes & seniores suaserunt illis cōtra Iesum. Primæ itaque petitioni turbæ differentis opinionem, respondit replicando optionem: tanquam solicitans optionem. *At illi dixerunt, Barrabam.* Considera quòd Iesus elegit etiam patri hanc ignominiam, quòd optaretur Barrabas latro, seditiosus & homicida contempto ipso: actore vitæ, pacis, & omnium largitore bonorum. *Dixit illis Pilatus: quid igitur faciam de Iesu qui dicitur Christus?* Pilatus audita optione Barrabæ, vbi vidit quòd per viam optionis non liberaret turba Iesum, proponit per viam interrogationis

gationis & velut consilij: vt vel sic turbæ liberationem Iesu peterent. *Dicunt omnes.* Tanta erat efficacia persuasionis à principibus & senioribus, vt nullo discrepante omnes contra Iesum verterentur. *Crucifigatur.* Turbæ quæ ad opus misericordiæ, ad liberandum, scilicet vnum à morte, conuenerant coram præside (quę saltem debebant tractare Iesum sicut alios vinctos, & dicere, fac iustitiam: nostrum non est nisi petere gratiam solitam, quia ad hoc tantùm conuenimus) vertuntur ad crudelitatem, ad petendum mortem innocentis, & non solùm mortem, sed crudele ac ignominiosum mortis genus. *Ait illis præses: quid enim mali fecit?* Ad retrahendum turbam à tam iniusta petitione, inquirit causam, qua meretur Iesus crucifigi. *At illi magis clamabant.* Loco causæ clamores augent. *Dicentes, crucifigatur. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret.* studium suum in turba ad liberandum Iesum. *Sed magis tumultus fieret.* Tantus excitatus erat furor in turbis contra Iesum, vt tumultum timeret præses. *Accepta aqua, lauit manus coram populo.* in signum publicum innocentiæ Iesu, & exonerationis propriæ, & reiectionis culpæ in Iudæos. hæc enim tria explicant verba ipsius exonerationem propriam. *Dicens, innocens ego sum.* innocentiam Christi, dicendo. *A sanguine huius iusti.* reiectionem culpæ in Iudæos, dicendo. *Vos videritis.* est enim futurum actiui verbi subiunctiui. *Et respondens vniuersus populus, dixit: sanguis eius super nos & super filios nostros.* Præceps furor turbarum, super se ac filios suos suscipit damnationem eius quem innocentem iudex pronunciat. Et sicut dixerũt, ita experiuntur factum subsecutum: quoniam vsque in hodiernum diem dant pœnas sanguinis Christi, dispersi per vniuersum mundum, exosi omnibus. *Tunc dimisit illis Barrabam, Iesum autem flagellatum.* Matthęus non scribit res gestas ordinatè: sed infrà significat Iesum ante diffinitionem fuisse flagellis cæsum. Flagellauit Iesum Pilatus, arbitrans ipsum non esse dignũ morte, sed flagellis corripiendum, pro eo quòd se fecisset Messiam. *Tradidit eis vt crucifigeretur.* Pronomen, eis, non est de textu. Factum hoc monstrat non solùm instabilitatem turbarum (quæ quinto die antè acclamauerant Iesu, benedictus qui venit in nomine domini: & deinceps quotidie concurrebant ad illius prædicationem audiendam in templo) sed monstrat nullis artibus, nullis attractionibus, nullis mediis vsum fuisse Iesum ad captandum fauorem hominum tam magnatum quàm plebis. tot siquidem horis decursis à tempore comprehensionis vsque ad

mortem

mortem inclusiuè, nullus diues aut pauper cōparuit in fauorem eius, nullus inter turbas inuẽtus est, qui non fuerit contra ipsum. Elegit nãq; Iesus à turbis vnanimi voto & nullo sibi fauẽte pati sic: vt cognoscat mundus ex ipso facto, ꝙ ipse non fuit author sectę sicut sunt alij homines capita sectarũ, vt testimonia diuinitatis eius credibilia redderentur. *Tunc.* Non mõstratur tempus post condemnationem: sed redit euangelista ad gesta priùs. illusio enim hæc fuit ante diffinitiuam sentẽtiam. Pilatus siquidem intellectis quæ dicta & gesta sunt à Iesu & sequacibus ipsius circa regni negocium (scilicet quòd dixit se Mesśiam, & ꝙ quinto die antè ingressus est super asinam cum turbis acclamantibus ipsum Mesśiam) & comperto quòd nihil aliud est subsecutũ ex hoc tam in ciuitate quàm extra, & videns quòd nullus pro eo loquitur, & alia huiusmodi humilitatis Iesu testimonia, arbitratus est sicut & Herodes, Iesum esse puniendum vt fatuum: vtpote qui tam fatuis mediis aspiraret ad regiũ titulum. Et propterea derideri illum fecit in habitu regio: vt flagellis castigatus tãquam aliqualiter peccasset, & irriśionibus vituperatus vt fatuus, abstineret à profitendo se Mesśiam, & perderet deinceps authoritatẽ coram turbis: & tam principes sacerdotũ & seniores, quàm etiã turbæ vidẽdo illum iam castigatum & vituperatum, cessarent à petẽdo mortem Iesu. Hęc sunt ad literam causæ ex parte Pilati. ¶ Sed intuere tu lector, quòd Pilatus cuius intererat, locupletisśimus est testis, ꝙ Iesus non astutiis mundi huius, non prudentiis hominum ambitiosorum vsus est: sed talibus quę à sapientibus huius mũdi stulta iudicãtur. Et elegit similiter hęc Iesus ad tollenda impedimenta credendi in ipsum ab animis hominum: vt testimonia diuinitatis suæ credibilia redderentur. *Milites præsidis suscipientes Iesum in prætorio, congregauerunt ad eum vniuersam cohortem: & exuentes eum, chlamydem.* pallium militare. *coccineam,* purpuream, *circundederunt ei: & plectentes coronam de spinis, imposuerunt super caput eius, & arundinem in dextera eius: & genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes, Aue rex Iudæorum. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem: & percutiebant caput eius. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamydem: & induerunt eum vestimentis eius: & duxerunt eum vt crucifigerent. Exeuntes autem, inuenerunt hominem Cyrenæum nomine Simonem, hunc angariauerunt vt tolleret crucem eius.* Hinc apparet quòd Iesus non poterat continuari portationem suæ crucis, & propterea coegerunt Simonem illum ad supplendum. erat enim tantæ ignominiæ portare

in illo

in illo spectaculo crucem, vt nullus inueniretur qui precio hoc onus subiret. ¶ Hinc quoque apparet rationi consentaneum esse, quòd Iesus sub onere crucis caderet, nimio pressus onere, vt prædicatur. *Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha.* Aiunt Golgotha non Hebraicam, sed Syram esse dictionem. *Quod est Caluariæ locus.* In Græco habetur, *Quod est interpretatum Caluariæ locus.* quia ibi damnatorum capita iacebant. Locus ad supplicia deputatus significatur: vt etiam hanc ignominiam Iesus eligeret pati. ¶ Et hic est alius locus ex quo patet Matthæum non scripsisse Hebraicè, sed Græcè, propterea enim dictionem Golgotha vsurpatam ab Hebræis ex Syra lingua, interpretatus est Græcè. *Et dederunt ei vinum bibere.* Non constat an vinum, an acetum Matthæus scripserit, propter diuersitatem codicum. *Cum felle mixtum.* O crudelitatem: etiam tam afflicto crucifigendo addunt afflictionem potus amari. *Et quum gustasset, noluit bibere. Postquam autem crucifixerũt eũ.* clauis perforantes manus & pedes. Quanuis etiam funis mõstretur vsque hodie, quo ligatus in cruce fuit Iesus dum crucifigeretur clauis. *Diuiserunt sibi vestimenta eius, sortem mittentes. Vt impleretur quod dictum est per prophetam dicentem, Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.* Tota hæc citatio prophetici testimonij, inserta dicitur Matthæo: eo quòd non habetur in multis Græcis codicibus. Prophetia tamen clara est in Psalmo vicesimosecundo. *Et sedentes seruabant eum.* In textu Latino deficit aduerbium, ibi. Legendum est. *Et sedentes seruabant eum ibi.* ad significandum quòd non illinc recesserunt ad procul custodiendum, sed manserunt ibi iuxta crucem. *Et imposuerunt supra caput eius causam ipsius scriptam, Hic est Rex Iudæorum.* Affixerunt supremæ parti crucis tabellam continentem causam damnationis ipsius: vt omnibus publica authoritate innotesceret quare crucifixus est. Nisi enim supra crucem causa damnationis fuisset scripta, quis crederet Christianis quòd Iesus pro hac causa fuisset à Pilato damnatus? cui non daretur licentia fingendi quodcunque crimen pro causa damnationis Iesu? quum etiam cum toto hoc ausi fuerint nonnulli (Maximini Galeri tempore) hæc fingere? *Tunc crucifixi sunt.* pro, crucifiguntur, *cum eo duo latrones: vnus à dextris, & vnus à sinistris.* Et hoc cumulum ignominiæ Iesu: vt inter sceleratos punitus, sceleratus haberetur ab omnibus. *Prætereuntes autem.* Non solùm à turbis & ministris curiæ, sed etiam à transeuntibus patitur.

tur. quũ tamen mos sit ꝙ transeuntes & spectãtes commiserentur crucifixos. *Blasphemabant eum.* Hinc habes quod iniuriç verborum quç illatç aliis hominibus sunt detractiones, cõtumeliæ, irrisiones & huiusmodi, quum irrogantur Christo sunt blasphemiæ: quia Iesus erat deus. *Mouentes capita sua. & dicentes: vah qui destruis templum dei & in triduo illud reædificas.* pro, ædificas, *salua temetipsum: si filius dei es, descende de cruce.* Non est in textu Græco interiectio vah: sed cõtinuatur oratio, includẽdo salua teipsum, ita quòd verbum principale est imperatiuum salua. Exprobrando enim quòd possit ædificare templum in triduo, insultant, salua teipsum modò, qui tẽplũ dei olim gloriabaris posse destruere & triduo ædificare. *Similiter & principes sacerdotum illudentes cum Scribis & senioribus, dicebant: Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credimus ei.* pro, & credemus in eo. *confidit in deo: liberet eum nunc, si vult. dixit enim quia filius dei sum.* Tantus erat in primatibus ad Christi necem furor, vt non erubescerent spectaculo crucifixorum interesse, & insultare crucifixo. ipsi volebant interesse vsque ad mortem Iesu, timentes ne aliquod obstaculum obueniret. *Idipsum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant,* pro, opprobrabãt, *ei. A sexta autẽ hora tenebræ factæ sunt super vniuersam terram vsque ad horam nonam.* Quòd tenebræ fuerint super terram vniuersam non partem terræ, Euangelista testatur. Modus autem quo factæ sunt, incertus est: quia nulla autentica authoritate constat. Nullus apparet mihi modus communis vniuersæ terræ euidẽtius mirabilior, quàm sine interposito aliquo corpore subtractos solis radios à tota hemisphęrij diurni terra fuisse, in terra enim alterius hemisphærij erat tunc nox. nec oportebat ibi tenebras fieri. *Et circa horam nonam clamauit Iesus voce magna, dicẽs. Eli Eli lammah hasabthani.* Duæ dictiones Hebrææ sunt: altera lammah. i. vt quid seu quare. altera hasabthani, quadrisyllabum. Et hęc ęquiualet duabus scilicet verbo dereliquisti & pronomini me. Vbi apparet ꝙ Latini confundunt duo in vnum a. *Hoc est deus meus deus meus, vt quid dereliquisti me?* Hinc apparet Matthæum non scripsisse euangelium in lingua Hebraica. nam scribẽdo in lingua Hebraica, locũ non habet interpretatio (hoc est de⁹ meus) in alia lingua. Si enim totus textus est in Hebraica lingua scriptus, ita hæc particula sicut cæteræ interpretãda aliis linguis relinquebatur. Quocirca interpretatio apposita testatur, ꝙ totũ textũ scripsit alia lingua scilicet Græca, & quòd hanc

particulam

particulam retulit iuxta linguam Hebręam, vt intelligerem' occasionem erroris putantium quòd Eliam vocaret. & subiunxit interpretationẽ in lingua Græca, in qua totũ textum scribebat. ¶ Nec obstat si Hieron. viderit Matthęum in Hebręo: quia sicut liber cõtra Gent. diui Tho. inuenitur translatus ex Latino ĩ Græcam, ita potest Matthęus fuisse ex Gręco in Hebræũ translatus. *Quidam autem illic stantes & audientes, dicebant: Eliam vocat iste.* Gentiles audientes Eli, ignari Hebrææ linguæ, putarũt q vocaret Eliam. *Et continuò currens vnus ex eis, acceptam spongiam impleuit aceto, & imposuit arundini: & dabat ei bibere*, ad afflictionis cumulum. ¶ Omittit hîc Matthę' vocem Iesu dicẽtis, sitio: propter quam datum est ei acetum. *Cæteri verò dicebãt: sine videamus an veniat Elias liberans eum.* Tã ille qui acetũ dedit, quàm isti gentiles erant ignari Hebrææ linguæ. *Iesus autem iterum clamãs voce magna, emisit spiritum.* Interpres carens participio actiuo præteriti temporis, dixit clamãs. Certum est enim quòd implicatio est dicere, clamando emisit spiritum: quia dũ clamat quis, viuit. Sed ad sensum in quo dicitur, verificatur: pro quãto terminus clamoris fuit emissio spirit', & hoc in textu Græco significatur. Tacet Matthęus quid clamãdo dixit, scilicet in man' tuas &c. ¶ Vocem autem magnam emittẽdo expirauit: vt intelligerent etiam præsentes ibi quòd in potestate eius est miracula facere, quòd voluntariè moritur qui tanto assumpto robore expirat, qui paulò antè adhuc non crucifixus portare nequiuit crucẽ. ¶ Confutantur & hinc hæretici omnes negantes Iesu mortem in cruce. *Et ecce velum templi scissum est in duas partes, à summo vsque deorsum.* Inter sanctuarium & sanctum sanctorum in templo erat velum: significãs nondum esse propalatam sanctorum viam durante statu illo: vt dicitur ad Heb. 9. Et hoc scissum est non solùm vt pontifices & sacerdotes stuperent nouo miraculo: sed intelligerent cessare per mortem Christi veterem statum, apertam iam esse sanctorum viam. eodem siquidem die sancti patres ingressi sunt paradisum, in quo fuit cum Iesu etiam latro. *Et terra mota est, & petræ scissæ sunt.* Sol, aër tenebrosus, velum tẽpli, terræmotus, petrarum scissio, testimonium reddunt Iesu Christo.

Et monumenta aperta sunt. Nescio si hoc præueniendo narret Euangelista: sicut sequens miraculum. *Et multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt.* Hoc proculdubio præueniendo narrat. nam isti surrexerunt postquam surrexit Iesus, & non tunc quum expirauit Iesus. *Et exeuntes de monumentis, post resurrectionem*

nem eius. Hæc particula temporis significatiua, refertur non solùm ad exitum de monumẽtis, sed etiam ad resurrectionem corporum. Ita quòd secundum sentẽtiarum ordinem ordinanda est litera sic: & post resurrectionem eius, multa corpora sanctorum &c. *Venerunt in sanctam ciuitatem.* hoc est in Hierusalem. Quæ sancta dicitur, quia electa erat à deo ad cultum diuinum in ipsa persoluendum. *Et apparuerunt multis.* testimonium reddendo resurrectionis Iesu, & quòd ipse Messias. ¶ Scito quòd isti sancti surrexerũt à mortuis nõ vt Lazarus (qui iterum mortuus est) sed immortales. Quod patet ex differentia vitę. nam Lazarus suscitatus est ad officia ac conuersationem vitæ præsentis cum aliis hominibus: & propterea surrexit mortalis: sicut filius viduę restitutus matri suæ, & similes. isti autẽ non sunt suscitati ad officia & conuersatiouem præsentis vitæ. Propter quod significãtiùs Matthęus explicauit quòd apparuerunt multis: & nõ quòd cõuersati sunt cum multis. Significatur enim per hoc ꝙ surrexerunt ad officia & cõuersationẽ alterius vitę: sed ad multos mortales venerunt per modũ apparitionis. Hoc siquidem modo ad mortales quãdoque veniunt immortales spiritus & immortales homines, quorum conuersatio cõtinua non est nobiscũ. Vnde & de Iesu Christo postquam surrexit à mortuis, idẽ modus significatur veniendi ad homines: dicendo Act. 1. per dies. 40. apparẽs eis. *Centurio autem & qui cum eo erant custodientes Iesum, viso terræmotu & iis quæ fiebant*, pro, facta fuerant, *timuerunt valde: dicentes. verè filius dei erat iste. Erant ibi mulieres multæ à longe.* Deest. spectantes, *quæ secutæ erant Iesum à Galilæa ministrantes ei.* Dubium est an referatur à Galilæa, ad mulieres (significando mulieres Galilæas) an ad sequelam. significando mulieres, quę tũc fuerant Iesum à Galilæa venientem in Heirusalem secutæ. Hoc secundũ est certũ: primum autem nõ est certum. imò dissonat à cõtextu Lucę, qui ait, Stabant noti eius à longe, & mulieres quę secutę eum erant à Galilęa, & paulopost: subsecutę autem mulieres, quę cum eo venerant de Galilæa. Si nationem mulierũ euãgelista intenderet significare, nõ repeteret infra paucas lineas nationẽ: sed quia sequaces illius itineris vltimi intẽdunt significare, ideo describũt Matthęus & Lucas eas semper à sequela ex Galilęa. Fuisse siquidẽ multas earũ Hierosolymitanas, insinuãt Iesu verba: filiæ Hierusalem nolite flere super me. *Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi.* Nõ dicit quarũ, vt etiã si duro expositori concederetur gregẽ illum mulierum fuisse Gali-

læum,

læū,non intelligatur singulas fuisse Galilæas:sed inter illas erat Maria Magdalena,quæ erat Iudæa,non Galilæa. *Et Ioseph*.pro, Iose,*mater,& mater filiorum zebedæi.* Vnamet mulier intelligitur mater Iacobi minoris(qui dicitur frater domini)& Iose seu Ioseph,nomine Maria.Ita quòd tres tantùm mulieres nominātur:quamuis tertię nomen proprium sileatur hîc: quod alibi explicatur Salome. *Quum autem serò*.pro,serum,*factum esset*.pro fieret.Significatur enim tempus diei tardum:hoc est vespertinum.

*Venit quidam homo diues ab Arimathia.*Nomen propriū ciuitatis est Arimathia.& dicitur quod est Ramatha,vnde oriūdꝰ fuit Samuel. *Nomine Ioseph.* Hic in Græco etiam habetur Ioseph. *Qui & ipse discipulꝰ erat Iesu. Hic accessit ad Pilatum: & petiit corpꝰ Iesu.*Iuxta humanam rationem iste Ioseph,quandiu Iesus sub iudice fuit(pontificibus causam mortis procurātibus)non fuit ausus opponere se torrēti:vbi autem Iesum mortuū cognouit,putauit non sibi imputandum ad crimen contra pontifices , opus humanitatis in mortuum,& propterea petiit corpus Iesu.Secūdum autē diuinam definitionem motus est nūc animus eius ad obsequium sepulturæ exhibendū Christo & nō priùs,ne impediretur redemptio humani generis,ne hoc impedimentū ad credēdum Christi passionem voluntariā præberetur hominibꝰ:qui dixissent quòd adiuuit se cū amicis quantum potuit ne pateretur. *Tūc Pilatus iussit reddi corpus. Et accepto corpore, Ioseph inuoluit illud in sindone munda: & posuit illud in monumento suo nouo,quod exciderat in petra.* in rupe, in monte saxeo . Hoc enim propensioris fuisse consilij intelligitur(non humani sed diuini) vt immobile esset sepulchrum Iesu Christi,ad perennem etiam ex illo certo loco memoriam.Quę perseuerat gloriosa:iuxta Esaię.cap.11. vaticinium,& erit sepulchrum eius gloriosum.Verè gloriosum perseuerat etiam sub potestate infidelium plus quàm sepulchrū cuiuslibet alteriꝰ,inter tot deuastationes &mutationes:in testimoniū diuinitatis Iesu.*Et aduoluit saxū magnū ad ostiū monumenti & abiit.Erant autem ibi Maria Magdalene & altera Maria sedētes contra sepulchrum.*Tres mulieres quas specificauerat, duas tātùm nominādo(scilicet Mariam Magdalenā & Mariam matrem Iacobi & Iose)describit nō amplius stantes,sed sedentes è regione sepulchri. *Altera autem die,quæ est post parasceuem,cōuenerunt principes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatū,dicentes:Domine recordati sumus quia seductor ille dixit adhuc viuens,post tres dies resurgā.*pro,resurgo.*iube ergo custodiri.*pro,muniri.hoc est tutum reddi. *sepul-*

trũ vſque in diẽ tertiũ: ne fortè veniant diſcipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi, ſurrexit à mortuis: & erit nouiſsimus error peior priore. Hinc apparet odium primatum non ſolùm contra Ieſum ad mortem, ſed contra fidem in ipſum. hanc enim extinguere conabantur, timentes ne à diſcipulis propagaretur. *Ait illis Pilatus, habetis cuſtodiam.* Incertum aiunt eſſe in Græco, habetis vel habete, & vtrunque poteſt congruere: vt vel indicet habere eos in prõptu cuſtodiam, vel præcipiat vt accipiát cuſtodiam. Et eſt hoc in loco cuſtodia nomen ſocietatis militum deputatorum ad cuſtodiam ciuitatis vel palatij ſeu præſidis. Illa enim ſocietas in prõptu erat: & ex illa volebat Pilatus aſſumi milites ad munimẽ ſepulchri. *Ite cuſtodite.* pro, munite. ſigillo & militibus cuſtodiæ, *Sicut ſcitis. Illi autem abeuntes munierunt ſepulchrum, ſignantes.* pro, ſigillantes, *lapidem cum cuſtodibus.* pro, cuſtodia. Totum hoc diuina prouidẽtia diſpoſuit ad maius teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti.

CAPVT XXVIII.

V*Eſpere autem ſabbati quæ luceſcit in prima ſabbati.* Aduerte prudens lector quòd Latinus textus non reddit Græcum. Latinus ſiquidem in tribus diſſonat à Græco. Primùm in dictione veſpere. nam græca dictio aduerbium eſt: & ſonat vel veſperi aduerbialiter, vel ſerò ſeu tardè. Deinde in dictione ſabbati, bis. nam vtrobique eſt pluralis numeri apud Græcum, ſcilicet ſabbatorum. Et demum in dictione prima. nam in Græco habetur vna cum præpoſitione in. Ita quòd textus Græcus ſonat, ſerò ſeu veſperi autem ſabbatorum, quod luceſcit in vnam ſabbatorum. Et ſignificatur nox media inter ſeptimum diem & diem ſequentem, ab vtroque extremo: à veſpertino & diluculo, ita tamen quòd veſpertino vt terminatur per diluculum. Perinde acſi dictũ fuiſſet: nocte autem ſabbatorum illuceſcente in vnam ſabbatorum. Omnino enim oportet intelligere horam diluculi. nam apud Marcum veſpere ſabbati occupatæ fuerunt ambæ iſtæ mulieres circa emptionem aromatum: & quum reliqui euangeliſtæ teſtentur veniſſe mulieres ad ſepulchrum manè, ſi hora veſpertina ſabbati veniſſent ad monumentum, inueniſſent ibi cuſtodes & monumentum ſigillatum: & non auſæ fuiſſent venire ſequenti manè ad monumentum cum aromatibus vt vngerent Ieſum. Sciuiſſent nanque quòd hoc non poſſent efficere, tum propter cuſtodes, tum propter ſigillum. vtrunque enim ſe neſcire profitentur, tum opere: tum verbis, dicendo, quis re-

reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? ¶ Nominauit autem Matthæus diluculũ illud à vespertino seu tardo tẽpore: vt noctem immediatè sequentem ad diem septimum, ex relatione ad ipsum diem septimum pręcedentẽ describeret. nox enim illa pars erat sequentis non præcedentis diei apud Hebræos, à vespera in vesperá celebrãtes sabbata sua. Et cum hoc ꝙ erat pars sequentis diei naturalis, vocabatur communiter vespertinũ seu tardum tẽpus diei artificialis præcedentis, vt patet ex eo, ꝙ ieiunium illius diei in illam horã differebatur. Vt igitur relatiuè ad diem septimum immediatè præcedentẽ, diluculum illud describeret Matthæus, vsus est tali modo describendi tẽpus illud. Intẽtio siquidem Matthæi fuit describere certum diẽ & certã horam. Et hora quidem sic definita est dicendo quòd illucescit. certus autem dies (hoc est ꝙ nõ dies lunæ, nec dies martis, nec nec dies mercurij, nec dies iouis, aut veneris, aut sabbati, sed dies qui à nobis vocatur dominicus, hic fuit) describitur vtrinq; ex sabbatis in plurali numero: hoc est ex septima die. ¶ Si dixisset vesperi autem sabbati, genitiuus sabbati nõ arctaretur ad diem septimũ: quia apud Hebræos quilibet dies festus, in quo operari non licet, appellatur sabbatum, quocunque die venerit. Sed dicendo, vesperi autem sabbatorum, significatur determinatè dies septimus: quia soli septimi dies erant semper sabbata. Ita ꝙ sensus est: vesperi autẽ sabbatorũ, hoc est dierũ sabbatorũ non quandoque sic & quãdóque nõ, sed semper. hæc enim est sola dies septima. ¶ Similiter si dixisset ꝙ lucescit in vnã sabbati, significasset ꝙ lucescit in vnam diem festiuam: sed vbi repetiit sabbatorum, repetiit diẽ septimũ, qui semper est dies sabbatorum. Matthæus siquidem imitatus est Moysen, qui illum diem quem dominicum vocamus, appellauit non diem primum, sed diẽ vnum dicendo de die creationis cæli & terræ. factũ est vespere & manè dies vnus. propterea enim Matthęus non dixit in primam, sed in vnam, significando diem illam, quæ procedendo ad dies sabbatorum appellatur vna in lege Moysi. Dicẽdo itaque in vnum sabbatorum, dixit in diẽ, quæ appellatur vna procedendo ad dies sabbatorũ: hoc est ad septimum quęnque diẽ. ¶ Cernis itaque prudens lector, ꝙ euãgelista vtrinque ex die sabbatorum definiuit diem quẽ dominicũ appellamus, in ipsius diluculo: vt ex euangelio suo Matthæus certum redderet mundũ quo die Iesus resurrexit. *Venit Maria Magdalenæ & altera Maria.* Illasmet repetit quas sedẽtes cõtra sepulchrũ dixerat scilicet

licet Magdalenā & matrē Iacobi & Iose. *Videre.* pro, ad vidēdū, *sepulchrum.* Minus dicit & plus significat. nō enim ad curiositatem explendam vano visu, sed ad exhibēdū vnctionis officium sepulto veniebant. *Et ecce.* tunc quum mulieres appropinquarent ad monumentū. *Terræmotus factus est magnus. Angelus enim domini descendit de cælo.* Ratio ergo terræmotus fuit descensus angeli. *Et accedens reuoluit lapidē.* Deficit. ab ostio. (nā ad ostiū monumenti aduoluerat saxum magnum Ioseph) ad significandum, quòd non fregit terræmotus lapidem, sed illum reuoluit angelus ab ostio: tum vt mulieribus ingressum ad monumentū patefaceret, tum vt custodes oculis cernerent ad quid venit: ac inexcusabiles redderentur tā ipsi quàm Pontifices, quibus erāt relaturi quod viderant. *Et sedebat supra eum.* Quantuncūque reuoluisset lapidem, nisi sedisset supra illū, attributa fuisset reuolutio lapidis terræmotui: sed sedendo supra illum, aufert omnē obliquam interpretationem: certificans, ꝙ Iesu minister est, & resurrectionis ipsius monstrator. *Erat autē aspectus.* pro species. seu forma. *eius sicut fulgur.* micans splendore igneo. *Et vestimēta.* pro, vestimentum, *eius.* Deficit in Latino textu album. ita quòd legendum est. *Vestimentum eius album sicut nix.* Visibili forma angelus apparuit, qui corporalem resurrectionem, qui Iesum in corpore verè sensibili resurrexisse testabatur. *Præ timore autē eius exterriti.* pro, commoti. seu cōcussi. *sunt custodes: & facti sunt velut mortui.* Custodes indigni vt viderent angelum, terræmotu simul & coruscatione (non nubium, sed formæ angeli) intus timent, exteriùs concutiuntur, & tam intus quàm extrà exanimes ferè redduntur. *Respondens autem angelus.* tum ad corda mulierum trepidātium, tum ad verba inter se dicta, quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti. *Dixit mulieribus: nolite timere vos.* Hinc apparet descensum angeli fuisse præsentibus mulieribus, quæ nescientes illic adesse custodes, veniebant ad monumentū. nulla enim alia ratione angelus apposuit pronomen, vos. nisi ad differentiam custodum. *Scio enim quòd Iesum qui crucifixus est quæritis.* Angelus ad confortandum mulieres, aperit se nosse quid quærūt. hinc enim animæquiores reddebātur. *Nō est hic. Surrexit enim.* Voluit diuina prouidētia Iesu resurrectioni (quæ facta est nō corā hominibus videntibus cadauer eius resurgere, sed sepulchro clauso) testimoniū primum perhiberi ab angelis: vt illi quibus certissimè cōstabat Iesum resurrexisse, annunciarent, & testificarentur hominibus. *Sicut dixit.* Affert angelus

gelus

gelus verificationem dictorum Iesu,quę erant nota mulieribus: vt fidem adhibeant tam læto nuncio ac testi. *Venite.* Inuitat ad perficiendum cœptum iter.subsliterant enim. *Videte locum.* Etiam vacuitatẽ sepulchri affert in testimoniũ. Quod sufficiebat ad comprobandum primum dictum, scilicet non est hic.& credibile reddebat secundum, scilicet surrexit: quia inuenerant illic custodes ne Iesu corpus inde tolleretur.hinc enim credibile fiebat verbum angeli,surrexit.*Vbi positus erat dominus.* Nõ dicit dominus vester aut meus,sed dominus absolutè: vtpote dominus vniuersorum.¶ Et hinc habes,ꝙ diuinitas nõ fuit separata à corpore Iesu sepulto. Nam quum in loco illo non fuerit positum,nisi corpus Iesu,si hypostasis illius corporis nõ fuisset deus,non esset verum verbũ hoc angeli,scilicet vbi positus erat dominus.non enim dominus, sed corpus quod fuerat domini, fuisset tunc in illo loco positum. *Et citò euntes.* postquam videritis locum vacuum. Efficit angelus mulieres nuncias resurrectionis ad discipulos Iesu:vt magis trahat illas ad credendum sibi. *Dicite discipulis eius quia surrexit.* Deficit in Latinis codicibus à mortuis.Legendum est enim, *Quia surrexit à mortuis. Et ecce præcedet.* pro,præcedit, *vos in Galilæam.* hoc est antequam vos eatis in Galilæam,ipse illuc vadit. Meminit autem specialiter Galilææ : quia illic apparitio fuerat promissa à Iesu, antequam discipuli dispersi irent ad propria.¶ Collige loca quibus fidem exigit angelus à mulieribus.Miraculis apparitionis suæ, terręmotus,aduolutionis saxi ab ostio,extrusionisque custodũ, adiunxit confortationẽ earum:& vbi narrauit quid quærerent, à vacuo sepulchro,à propria testificatione, à verificatione verborum Iesu,ab affutura Iesu præsentia in loco promisso(scilicet Galilææ)nititur eas & discipulos per illas inducere ad credendum Iesum resurrexisse.Et cum toto hoc, nec istæ nec illi propterea crediderunt tunc.*Ibi eum videbitis.* Non detinebimini in solo testimonio meo, sed oculis corporeis videbitis eum illic.

¶ Crediderim ego ideo ad Galilæam remitti : quia ibi omnes simul erant Iesum visuri, alibi autem nũc istis nunc illis erat apparituros. *Ecce prædixi.* pro, dixi,*vobis.* Ego quidem feci officiũ meũ annunciando vobis:reliquũ est vt vos credatis. *Et exierũt citò de monumento.* Paruerant enim verbis angeli inuitantis,venite, videte locum.Intellige hoc in loco angelum finitis verbis oĩbus disparuisse,vt mulieres auderẽt ipso absente venire in monumẽtũ & vidisse, & existẽtib' in monumẽto mulierib' mãda-

tum fuisset ab angelo, citò euntes dicite &c. & sic parẽtes exierunt citò de monumento. *Cum timore & gaudio magno.* Afficiũtur simul timore & gaudio, vt timor gaudiũ tẽperet, & gaudiũ timentes subleuet. Perseuerabat adhuc timor visi angeli: aderat gaudiũ auditæ resurrectionis, quãuis nõ plenè creditæ. *Currentes.* Intellige tamẽ velocẽ ambulationẽ, quæ in muliere (graui) appellatur cursus. *Nunciare discipulis eius. Et ecce.* Deficiunt in Latino textu sex dictiones, scilicet, dum autem irent renunciare discipulis eius. Legendum est. Dum autem irent renunciatũ discipulis eius, & ecce. ¶ Matthæus extrema iũgit tacitis mediis. Primum siquidẽ aduentum mulierũ descripsit, quando angelus aduoluit saxũ: & tacito reditu earũ ad discipulos, & aduẽtu Petri & Ioannis ad monumẽtum ac reditu, & apparitione Iesu in specie hortulani Mariæ Magdalenæ, transit ad vltimũ reditum mulierum: quo Maria Magdalena etiam verba, quæ audierat à Iesu nunciatura ibat, altera autem quæ ab angelis firmata viderat. Viderunt siquidem vltra hũc angelum sedentẽ super saxũ extra monumentũ, alios angelos alloquentes etiã illas & testificantes Iesum resurrexisse: vt Lucas & Marcus scribunt. *Iesus occurrit illis, dicens: auete.* In propria specie apparuit istis, & solita voce salutauit eas, & ꝓpterea statim cognouerũt eũ esse Iesum, & absque vlla hæsitatione adorauerunt eum. *Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes eius.* ad osculum adorationis, vt loca vulnerum, quæ in pedibus Iesu apparebant, oscularentur. ¶ Maria Magdalena paulò antè fuerat repulsa à contactu Iesu, quia in amplexũ eius ruebat, & ꝓpterea modò prudẽtior ac reuerẽtior ad cõtactũ pedũ tẽdit, nec repellitur. Tunc stans amplexura nesciens, quid faceret, repellitur: nunc considerãs, adoratura procumbens admittitur. *Et adorauerunt eum. Tunc ait illis Iesus, nolite timere.* Quãuis Iesus tã amatus, quanuis adoratus, quãuis tactu corporali tentus esset, nihilominùs quia mortuus fuerat & apparuit illis, timore affectæ sunt. *Ite, nunciate fratribus meis.* O cõfusionẽ humanæ superbiæ. Iesus effectus immortalis, accepta omni potestate in cælo & in terra, seruos suos (eósque piscatores) quos olim humilis vocarat amicos, modò appellat fratres: & nos eleuati ad superiorẽ gradũ, quos priùs habebamꝰ fratres, dedignamur habere amicos ¶ Vltra morale aũt exẽplum, veritas carnis Iesu significatur. Ideo enĩ appellauit discipulos fratres suos Iesus immortalis, vt eiusdẽ naturę se & illos esse testaretur: ne crederes cum noua immortalitate & gloria nouã aduenisse

ueniſſe naturam. *Vt eant in Galilaeam: ibi me videbunt. Quae quum abiiſſent, ecce quidam de cuſtodibus venerunt in ciuitatem* extra ciuitatem enim erat monumentum in quo ſepultus fuerat Ieſus. *Et nunciauerunt principibus ſacerdotum* à quibus fuerant quaſi conducti ad cuſtodiendū ſepulcrum Ieſu. *Omnia quae facta fuerāt. Et congregati cū ſenioribus, conſilio accepto pecuniam copioſam dederunt militibus, dicētes. dicite quia diſcipuli eius nocte venerūt, & furati ſunt eū, nobis dormientibus. Et ſi hoc auditū fuerit à praeſide.* pro, ſub praeſide. Significatur enim tribunal praeſidis. *Nos ſuadebimus ei: & ſecuros vos faciemus. At illi accepta pecunia, fecerunt ſicut erant edocti. Et diuulgatum eſt verbum iſtud apud Iudaeos vſque in hodiernum diē. vndecim autē diſcipuli.* ſed nō ſoli: vt ſequētia teſtātur. *Abierunt.* à Hieruſalem. *in Galilaeam.* Quādo hoc fuerit neſcitur: niſi quantum ad hoc, ꝙ nō fuit infra octo dies. nam poſt dies octo, diſcipuli vndecim in Hieruſalem, quando Thomas vidit & credidit. *In montem vbi conſtituerat illis Ieſus.* Incertū nobis eſt mōtis huius nomen. *Et videntes eum, adorauerunt.* deeſt, eum: *quidam autem dubitauerunt.* Hinc apparet cum vndecim alios veniſſe adhuc dubios, etiam viſo Ieſu. nam vndecim iam erant certificati in Hieruſalem. ❡ Et hinc coniicitur, ꝙ haec apparitio fuit communis omnibus diſcipulis Ieſu, & nō ſolis vndecim cū ſeptuaginta. Haec enim apparitio (vt ſuperiùs dixi) videtur illa maxima, de qua apoſtolus. 1. ad Corin. 15. dicit, ꝙ viſus eſt plus quàm quingētis fratribus ſimul, & poſtea Iacobo, & poſtea apoſtolis omnibꝰ. Et ſignum eius eſt, quòd iſta ſola ab angelis, iſta ſola à Ieſu promittitur, iſta ſola à Matthaeo narratur. haec enim omnia ſignificantur, ꝙ iſta fuit maxima & communis omnibus diſcipulis: puta Ioſeph, Nicodemo & ſimilibus, etiam qui nō ſequebantur Ieſum diſcurrentem ad praedicandum. *Et accedens Ieſus.* Viſus & non creditus appropinquat dubitantibus, vt certos illos reddat. *Locutus eſt eis.* vt quibus non ſat eſt videre propinquumque habere, allocutio ſatisfaciat. *Dicens. Data eſt mihi.* tum quo ad ſtatum, tum quo ad modum. nā qui hactenus ſtatū quo ſubiectus fui elementorum calori ac frigori, hominū flagellis, clauis cruciq; aſſumpſi, modò ſtatū adeptus ſum regni, quo praeſum caelo & terrę. Et ſimiliter qui priùs quatenus homo, poteſtatem habebam ſuper omnia ex ſimplici dono diuino, modò etiā ex merito paſsionis & mortis meae adeptus ſum poteſtatē ſuper coeleſtia & terreſtria, *Omnis poteſtas in caelo, & in terra. Euntes ergo.* Interpres appoſuit ergo: quod in Graeco non habetur.

Declarato potẽtatu suo, mittit ad salutẽ mũdi discipulos. *Docẽte*. ea quæ sunt credẽda sperãda, ac chara super oĩa habẽda. Hinc ecclesia præmittit catechismũ baptismo. *Omnes gẽtes* Olim mãdauerat, in viã gẽtiũ ne eatis: quia nõ erat tẽpus tũc prædicandi nisi Israelitis: modò mãdat vt oẽs (nulla excepta) nationes doceãt: quia tẽpus aduenerat ꝓpagãdæ salutis in vniuersis gẽtib⁹. *Baptizantes*. Dictio vsurpata à Latinis ex Græco est: & sonat abluẽtes. in quo sacramentũ baptismi præcipit ministrari. Et dicẽdo abluẽtes, subintelligitur aqua, alibi expressa. *Eos*. Hinc sumitur ratio, ꝙ nullus potest baptizare seipsum. Dicit enĩ eos, nõ dicit vosmet: significãdo diuersitatẽ personarũ abluẽtiũ & abluẽdarũ. *In nomine*. nõ in nominibus: ad significãdum vnitatem dei. *Patris & filij & spiritussancti* Oꝑortet multos libros implere ad declarandũ patrem & filium & spiritumsanctum. Habes symbolum Athanasij, habes innumeros theologorũ libros. ¶ Tamen hîc aduerte, ꝙ hinc habetur regularis forma baptismi. ego te baptizo (seu baptizatur iste) in nomine patris & filij & spiritussancti. Instituit autem Iesus omnes baptizari: vt effectus passionis mortis ac resurrectionis suę, mediãte sacramento baptismi, applicaretur singulis saluãdis merito ipsius seu Christi. Cõfertur enim per baptismum interior ablutio animæ: ita vt nulla immunditia, nulla macula, nullus reatus ad pœnam aliquam in anima baptizati remaneat, nisi ponat obicem ipsemet. Ita quòd si statim migraret ex hac vita, in cœlestẽ beatitudinem ex Christi merito admitteretur. *Docentes eos seruare*. Post baptismum docendi sunt operanda. Non sufficit scire credenda, speranda & diligenda ex charitate: sed etiam scire quæ sunt operanda, & à quibus est abstinendum. Hæc enim sunt quæ seruare oportet.

Omnia quæcunque. non aliqua sic & aliqua non. *Mandaui*, ego, non mãdabitis vos, nõ adinuenietis vos: mea enim mãdata seruare, est necessarium ad salutem: vestra autẽ possunt esse mortifera. *Vobis*. Imponit necessitatem mundo credendi Iesu Christi discipulis de mandatis Iesu. Nam non dicit quæcunque scripsi, sed quæcũque mandaui vobis: vt ipsi discipuli sint simul doctorer & testes mandatorũ Iesu Christi. ¶ Aduerte hîc, quòd aliud est describere partes, ex quibus cõstat baptismus, aliud est describere comites baptismi. Et intelligo per partes ea quę necessariò concurrunt ad baptismum, ita quòd sine illis non est baptism⁹. Dominus hoc in loco describit comites nõ partes baptismi. Et quidem quòd describantur comites, textus ipse euãgelicus testatur: also-

tur:associans officio baptizandi duo officia docẽdi:alterum antecedens baptismum,alterum consequens eundem. Quòd verò nõ describantur partes, ex eo patet, quòd si baptismum non sequitur alter comes (docentes eos seruare quæcunque mandaui vobis) nihilominus verus baptismus præcessit , & similiter si præcipites tam baptizans quàm baptizandus absque præmissa doctrina concordant , & sic minùs instructus baptizatur , verus datur ac suscipitur baptismus. Quocirca nullum ex hoc loco argumentum contra baptismum infantium habetur. quandoquidem sine his comitibus verus datur ac suscipitur baptismus. ¶ At si quæris quorsum dominus hos comites adiunxerit , in promptu est ratio. Tradit siquidem dominus ecclesiasticum baptizandi officium , iunctum duobus aliis ecclesiasticis officiis: quoniam tradit baptizandi officium relatiuè ad perfectè susceptiuos baptismi. Cõstat autem illos solos perfectè suscipere baptismum,qui & propria voluntate,& sufficienter instructi,& parati sunt seruare mandata Christi. Reliqui enim prout deficiunt ab aliqua harum conditionum, deficiunt quoque à perfectè susceptiuo baptismi. Vnde illi qui non sunt parati seruare mandata Christi (sed persistere in concubinatu aut aliquo alio peccato) quanuis recipiant sacramentum si baptizentur , minùs tamen perfectè sunt susceptiui baptismi. & simile est de defectu aliarum conditionum. Quia igitur dominus tradit officium baptizandi secundum ritum omni ex parte perfectum, ideo tradit ipsum relatiuè ad perfectè suscipientes illum. & propterea adiungit dictos duos comites. ¶ Nec ex his inferas duplicem baptismum(perfectum vel imperfectum)sed multiplicem dispositionem suscipientium baptismum:perfectè.s.vel imperfectè. & hoc multipliciter. *Et ecce ego.* Non ita mitto vos vt relinquam vos, vt absens sim à vobis. *Vobiscum.* Non exercet pronomen demonstrationem personalem, sed simplicem : hoc est non demonstrantur illi homines præcisè, sed demonstrantur in persona omnium discipulorum Iesu tam præsentium quàm futurorum, quatenus discipuli Iesu sunt: vt patet ex eo quòd alloquitur duraturos vsque ad consummationem seculi. Constat nanque quòd illi homines qui tunc ibi erant , non vixerunt vsque ad consummationem seculi. *Sum.* Non dicit ero. tum vt significet se esse verum deum:qui semper est,nunquam fuit. nunquam erit:tum vt intelligamus promitti nobis per hoc nõ præsentiam Iesu corporalem,sed diuinam. *Omnibus diebus.* Nullum

excipit diem à sua nobiscum præsentia, nullam admittit interpollationem. *vsque ad consummationem seculi.* Non est ergo timéda extinctio fidei Christianę: sed semper erit in aliquibus veris Iesu discipulis vsq; ad finem mundi. Amen. Laus deo. Caietæ in die sancti Britij anno domini. 1527.

Commentarij Thomæ de Vio Caietani, Cardinalis sancti Xisti in euangelium secundum Matthæum, finis.

Vita sancti Marci, per diuum Hieronymum in lib. de scriptoribus illust.

MArcus discipulus & interpres Petri, iuxta quòd Petrum referentem audierat, rogatus Romæ à fratribus, breue scripsit euangelium. Quod quum Petrus audisset, probauit, & ecclesiæ legendum sua authoritate edidit: sicut Clemens in sexto ὑποτυπώσεων libro scribit. Et Papias Hierosolymitanus Episcopus meminit huius Marci. Et Petrus in epistola prima (sub nomine Babylonis figuraliter Romam significans) salutat vōs, inquit, quæ in Babylone coelecta, & Marcus filius meus. Assumpto itaque euangelio quod ipse confecerat, perrexit Aegyptum, & primus Alexandriæ Christum annūcians, constituit ecclesiam: tantæ doctrinæ & vitę continētia, vt omnes sectatores Christi ad exemplum sui cogeret. Denique Philo disertissimus Iudæorum, videns Alexandriæ primam ecclesiam adhuc Iudaizantem, quasi in laudem gentis suæ, librum super eorum conuersatione scripsit: & quomodo Lucas narrat Hierosolymæ credentes omnia habuisse communia: sic ille quod Alexandriæ sub Marco fieri doctore cernebat, memoriæ tradidit. Mortuus est autem. 8. Neronis anno, & sepultus Alexandriæ: succedente sibi Aniano.

Diui

Diui Hieronymi (vt nonnulli putant) in euangelium secundum Marcum Præfatio.

MArcus euangelista dei electus, & Petri in baptismate filius, atque in diuino sermone discipulus, sacerdotium in Israel agens secundum carnem leuita, ad fidem Christi conuersus, euangelium in Italia scripsit: ostendens in eo quid & generi suo deberet & Christo. Nam initium principij in voce propheticæ exclamationis instituens, ordinem leuiticæ electionis ostendit: vt prædicans prædestinatum Ioannem filium Zachariæ, in voce angeli annunciantis emissum, nō solùm verbum carnem factum, sed & corpus domini in omnia per verbum diuinę vocis animatum, in initio euangelicæ prædicationis ostenderet: vt qui hæc legeret, sciret cui initium carnis in domino, & Iesu aduenientis habitaculum caro deberet agnoscere: atque in se verbum vocis, quod in consonantibus perdiderat, inueniret. Denique perfecti euāgelij opus intrās, & à baptismo domini prædicare deum inchoans, non laborauit natiuitatem carnis, quam in prioribus viderat dicere: sed totius exprimens expositionem deserti, numerum ieiunij, tentationem diaboli, congregationem bestiarum & ministerium protulit angelorum: vt instituens nos ad intelligendum, singula in breui compingens, nec authoritatem factæ rei demeret, & perficiendi operis plenitudinem non negaret. ¶ Denique amputasse sibi post fidem pollicem dicitur, vt sacerdotio reprobus haberetur: sed tantùm consentiens fidei prædestinata potuit electio, vt nec sic in opere verbi perderet, quod priùs meruerat in genere. Nam Alexādriæ Episcopus fuit, cuius per singula opus fuit, scire & euangelij in se dicta disponere, & disciplinam legis in se agnoscere, & diuinam in carne domini intelligere naturam. Quæ in nobis primùm requiri oportet. dehinc inquisita volumus agnosci, habentes mercedem exhortationis: quoniam qui plantat & qui rigat, vnum sunt: qui autem incrementum præstat, deus est.

Commen-

COMMENTARII THOMAE DE VIO Caietani Cardinalis sancti Xisti, in Euangelium secundum Marcum.

FInito Matthæo, occurrit Marcus exponendus breuiori sermone, ne repetantur eadem, quæ in Matthæo dicta sunt à nobis. ¶ Titulus itaque apud Græcos est, Euangelium secundum Marcum. Qui expositus est in titulo euangelij secundum Matthæum. Sed tamen aduertendum, quòd Marcus licèt in Italia scripserit euangelium, Græcè tamen scripsit: propter quod corrigendus est textus ex Græcis exemplaribus.

CAPVT I.

I*Nitium euangelij.* Aperit intentionem suam, vnde intendit incipere euãgelicam historiam atque doctrinam, scilicet ab initio euangelij: hoc est, publicæ annunciationis bonæ. Et hoc ad differentiam aliorum, qui incœperunt aliunde. nam Matthæus incepit à generatione Christi: Lucas à natiuitate Ioannis Baptistæ. Et intendit initium euangelij fuisse prędicationem Ioannis Baptistæ, quia tunc primùm euangelizatus est Iesus Christus. Nec obstat quòd priùs fuerat à Gabriele archangelo beatæ virgini, ab angelis pastoribus, à Simeone & Anna iis qui in templo, euangelizatus: quoniam priuatę fuerunt huiusmodi annunciationes, non enim publicè ad populũ fiebant. Sed prima euangelizatio publica fuit à Ioanne Baptista: & propterea Marcus asseruit initium euãgelij à prædicatione Ioannis Baptistæ. *Iesu.* Specificat de quo euangelio loquitur, apponendo materiã euangelizatam. Simile quid fecit Paulus ad Roma. 1. dicẽdo, in euangelium dei de filio suo qui factus est ei, &c. Iesus igitur nomen

proprium

proprium est. *Christi.* Nomen dignitatis est: hoc est Mesſię Hebraicè, Latinè autem vncti in Regem & sacerdotem oleo spiritussancti & virtutis. *Filij dei.* Totam materiam euangelij proponit in his tribus euangelista, Iesu, Christi, filij dei. Nam vniuersum euangelium nihil aliud tradit, quàm Iesum Nazarenum esse verum Mesſiam: in quo verus homo & Rex ille promissus à prophetis redempturus Israel, &c. comprehenditur, & eundem esse filium dei: in quo verus deus explicatur. filius enim eiusdem est naturæ cum patre: ac per hoc filius dei est diuinæ naturæ, est verus deus: sicut filius hominis est verus homo. ¶ Aduerte subintelligi verbum substantiuum, est.

S*icut scriptum est in Esaia propheta.* pro, sicut scriptum est in prophetis. Magna euãgelij authoritas, magnumque fidei Christianæ testimonium adhibetur: dum non noua adinuentio, sed à prophetis longè antè prænunciatum est euãgelium quod credimus. Duo autem prophetæ afferũtur testes initij à Ioãne Baptista. Alter est Malachias cap. 3. *Ecce mitto.* Deest Latinis pronomen, ego. nam & in Græco euãgelio & in Hebręo propheta habetur, ecce ego mitto. Et loquitur deus. *Angelum meum.* Angelus Græcè, Latinè nũcius. ita quòd nomen officij est, nõ naturæ, quo officiũ Ioãnis Baptistæ significatum est. *Ante faciem tuam.* In propheta Hebręo habetur pronomen, meã, ante faciẽ meam: ita ꝙ mittẽs testatur se esse deũ qui venit. Sed euangelista mutauit pronomen, ad exponẽdũ ꝙ secundũ naturã humanã Mesſiæ cõueniebat habere nũcium præcedẽtem, habere Ioãnem Baptistam præcursorem ante faciem suã: hoc est annũciãtem populis vt cognoscãt Iesum Christũ filiũ dei. facie enim propria cognoscitur & discernitur homo ab aliis. ad hoc nanq; pręuenit Ioãnes vt appareret vt innotesceret Iesus propria facie in propria persona. *Qui præparabit viam tuam.* Euangelista apposuit pronomen tuam, ad exponẽdum viam rectam viam dei, esse viam propriam Christi. Et describitur officiũ Ioãnis esse præparare viam Christo: quia ad hoc austeritates vitæ, baptismũ, & prædicationis officium assumpsit, vt in mẽtibus hominũ viam ad credendũ Christo præpararet. *Ante te.* Non longè à te, sicut alij prophetæ, sed antè, coram, seu à fronte tua. *Vox clamantis in deserto. parate viam domini, rectas facite semitas eius.* Alter propheta, id est Esaias cap. 40. affertur: appellans Ioãnem vocem clamãtem in deserto, parate viam domini. Quorum expositio Matth. 3. habita non est repetenda. *Fuit Ioannes.* Monstrat prophetarum dicta adimpleta esse

pleta esse in Ioanne Baptista. *In deserto.* Verificat locũ prophetatum. *Baptizans.* Verificat præparationem. baptismus enim Ioannis præparatorius erat ad Christũ. *Et prædicans.* Nõ solùm facto baptismi, sed doctrina prædicationis præparauit viam domini. *Baptismum pœnitentiæ.* Prædicatione declarabat Ioannes, qualis esset suus baptismus, & quorsum tẽdebat. erat enim in signum pœnitẽtiæ: & ad hoc tẽdebat vt accipiẽtes ipsum, profiterẽtur se pœnitere. *In remissionem peccatorum.* Particula hæc non determinat baptismum, sed pœnitentiam. nam non significatur quòd Ioannis baptismus esset baptismus in remissionem peccatorum (hic enim effectus reseruabatur baptismo Christi) sed ꝙ pœnitentia esset in remissionem peccatorum. ita quòd qualitas pœnitẽtiæ explicatur. Nec mirum quòd hoc de pœnitentia dicitur: quum idem scriptum sit de salutis scientia in cantico Zachariæ, ad dãdam sciẽtiam salutis plebi eius in remissionem peccatorum eorũ. *Et egrediebatur ad eum omnis Iudææ regio, & Hierosolymitæ vniuersi.* Superfluit vniuersi. *Et baptizabantur.* Deest Latinis illa dictio, omnes. Et est sensus, nõ quòd omnes egrediẽtes ad eum audiẽdum, baptizarẽtur (multi enim non receperũt eius baptismum) sed ꝙ omnes egredientes ad suscipiendum baptisma, baptizabãtur non à discipulis Ioãnis, sed *Ab illo.* Ioanne. *In Iordanis flumine: confitentes peccata sua.* quæ commiserant. Confitentes autem non specie, sed in genere profitendo se peccasse, computando seipsos non inter iustos, sed inter peccatores. *Et erat Ioannes vestitus pilis cameli & zona pellicea circa lumbos suos: locustas & mel syluestre edebat.* De cibo Ioãnis dictũ est Matth. 3. *Et prædicabat dicens.* Præcipua prædicationis materia modò subiungitur. *Veniet fortior me post me.* Erat Ioannes fortis in sustinendo asperitates victus & vestitus, & in aggrediẽdo correctionem vitiorum: sed Iesum fortiorem prænunciat, quia & fortior Ioanne veniebat tum in sustinendo iniurias & persecutiones vsque ad crucẽ inclusiuè, tum in aggrediendo debellationẽ mundi, immo & dæmonum. tum in robore operandi miracula: quia Ioannes nullum signum fecit: Christus autem robur suæ virtutis mõstrauit innumeris miraculis. tum in penetrando vsque ad intima animarum: quia Ioannes suadere tantùm poterat & exteriùs abluere: Christus autem interiùs abluturus veniebat animas. Hoc enim ideo dixit Ioãnes, ne reuerẽtes ipsum, existimarent ipsum esse Messiam: sed intelligerent ab eo quòd Iesus esset Messias, qui statim post ipsum vẽturus esset *Cuius non sum dignus.*

Dixerat

Dixerat fortior me: ne hinc intelligeres cōparationem inter ipsum & fortiorem venturum, subiunxit se non esse dignũ ad minimum seruitium illi exhibendum: dicendo, *Procumbens soluere corrigiam calceamentorum eius.* Apud Matth. Ioannes dicit, cuius non sum dignus portare calciamentum: apud Mar. longè viliori officio & actu se indignum dicit. Vtrunque enim dixit Ioannes augendo orationem: sed neuter euangelistarum vtrunque retulit. Poterat Ioánes dicere: cuius nō sum dignus osculari vestigia pedũ: sed ministerium quod de facto exhiberi Iesu poterat, maluit exprimere minister ad baptizandum & parādam viam. Vnde Iesum non nudipedem, sed calciatum pedes intelligimus. Quod etiam habetur ex hoc quòd communem vitam elegit. *Ego baptizo.* Deest Latinis coniunctio opportuna. Legendũ est enim, *Ego quidē baptizaui vos aqua: ille verò baptizabit vos spiritu sancto.* Deest vtrobique Latinis præpositio, in. nā textus Gręcus habet, in aqua, in spiritu sancto, Declarat enim per hoc excellentē fortitudinē illius, de quo dixit, veniet fortior me: declarādo vim sui baptismi & vim baptismi Messiæ. manifestat enim per hoc, quòd baptismus suus non penetrat ad animas, sed aquæ tantùm vim habet, quanuis sit signũ pœnitentiæ: baptismus autē Christi vim habebit penetratiuam ad abluendum intima animarũ à sordibus & macula peccatorũ: quia abluet in spiritu sancto, penetrante spiritus nostros & purgante ac mutante & eleuante illos in amorē dei diuinorúmq; omniũ. Et significauit per hoc quidem Messiā esse verum deum. nam solius dei est abluere in spiritu sācto. Hāc ablutionē exercuit Christus: spiritualiter quidem, quoties remisit peccata: cum visibili autē signo in die pētecostes: dicente ipso ad apostolos quum ascenderet in cælum. Ioannes quidē baptizauit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto nō post multos hos dies. Exercet quoque quotidie Christus hanc ablutionem mediante sacramento baptismi in omnibus non ponentibus obicem. *Et factum est in diebus illis, venit Iesus à Nazareth Galilææ.* vbi habitabat & habitauerat continuè. *Et baptizatus est à Ioanne in Iordane.* Sicut nō dedignatus est circuncidi, ita nō dedignatur baptismum pœnitētium suscipere: vt quemadmodum habebat carnem non peccati, sed similē carni peccatrici, ita haberet non pœnitentiam sed similitudinem pœnitentium, exteriùs: intrinsecus autē sanctificabat tactu carnis suæ aquas, vt idoneæ essent ad sanctificandum nos in sacramento baptismi. *Et statim ascendens de aqua, vidit cælos apertos.* pro,

findi-

ſcindi.In Græco enim præſentis eſt tēporis participium:loco cu-ius puto interpretem poſuiſſe,apertos,non pro participio præteriti temporis,ſed nominaliter.Et ad literam deſcribitur cœlū aperiri,tāquam hinc & inde cedendo vt ſpirit⁹ in ſpecie colūbæ deſcēderet.Et quoniam ſpecies columbę corporea fuit(vt clarè Lucas teſtatur)conſequens eſt,quòd tā deſcenſus quàm diuiſio cœli fuerit quoque ſecūdum corpoream ſpeciē:diſponit enim& facit omnia ſuauiter diuina ſapiētia.ac per hoc ꝙ oculis corporeis viſa ſint hæc,non ab omnibus tamen:quum etiam corpora glorioſa præſentia non ab omnibus videantur.Et ſicut non columba,ſed ſimilitudo columbæ fuit(vtētibus omnibus euāgeliſtis aliquo ſimilitudinis aduerbio)ita non ſciſsio cœlorum,ſed ſimilitudo apertionis,& ſimiliter nō deſcenſus de cœlo, ſed ſimilitudo deſcēſus de cœlis fuit.Nec propterea fallacia aliqua interuenit,nec deceptus eſt viſus:ſicut abſq; vlla fallacia & deceptione viſæ ſunt linguæ in ſpecie ignis ſuper apoſtolos in die pētecoſtes.formata ſiquidē eſt ī aëre ſimilitudo colūbę cū ſimilitudine deſcēſus ex cœlo aperto:& cū hoc fuit realis deſcēſus illi⁹ ſpeciei in aëre ad Ieſum. *Et ſpiritū ſanctum.* Superfluit Latinis dictio,ſanctū.quamuis non ſit dubium,ꝙ de ſpiritu ſancto ſit ſermo. *Tanquam columbam deſcendētem & manentem in ipſo.* Nō ſunt in Græco textu iſtæ duæ dictiones. *In ipſo.* pro,ſuper ipſum , ſeu ſuper ſe. *Et vox facta eſt de cœlis.* hoceſt à ſuperioribus tanquam de cœlis ſonans. *Tu es filius meus.* Hinc apparet totius myſterium trinitatis.nā patri ſoli conuenit dicere Chriſto,tu es filius me⁹: & ſoli Chriſto verè debetur à deo patre,tu es filius meus.ſpirit⁹ autem ſanctus in ſpecie columbæ apparuit. *Dilectus.* ſingulariſſima dilectione:vtpote quem cōſtitui hæredem vniuerſorū &c. *In te cōplacui.* pro,in quo mihi bene cōplacui.ſeu in quo mihi bene cōplacitum eſt.Priùs explicauit Chriſtum eſſe verum deum, dicendo tu es filius meus:deinde immenſum gratiarum pelagus in eodem vero homine,dicendo dilectus,& demū explicat opera eiuſdem omnia gratiſsima deo,dicendo,in quo mihi bene cōplacitum eſt.Opera ſiquidem Chriſti omnia & ſingula fuerunt materia diuinæ complacentiæ,pro quanto fuerūt digna vt delectarent deum,propter quod additur aduerbium,bene, ſignificans modum complacentiæ : nō ex parte dei(à quo nullus act⁹ poteſt non bene exire)ſed ex parte rerum quæ poſſunt bene & malè adimplere diuinam voluntatem.nam & Iudas & crucifigētes Chriſtum adimpleuerunt diuinam voluntatem,ſed non bene.

ne. Christus autem in omnibus suis operibus non solùm adimpleuit, sed bene adimpleuit diuinam voluntatẽ, & propterea ad ipsum, dicitur in quo mihi bene complacitum est. *Et statim spiritus expulit*. pro, emittit, *eum in desertum*. Et significatur quòd spiritussanctus statim post baptismum mouebat animum Iesu tanquam pellens ad eundum in desertum. *Et erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus*. Hæ tres dictiones nõ habentur in Græco. *Et tentabatur à satana*. Tacet Marcus tentationes ipsas. *Eratque cum bestiis*. vt non desertum domesticum, sed verè desertum intelligeremus. *Et angeli ministrabant illi*. superata tẽtatione. P*ostquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilaã: prædicans euangelium regni dei*. Vniuersa materia euangelij hoc verbo comprehensa est. *Et dicens quoniam impletum est tempus*. In quatuor secatur partes euangelizatio regni dei. Prima est venisse plenitudinem temporis prædicti à lege & prophetis: quo scilicet misit deus filium suũ in mundum. *Et appropinquabit*. pro, appropinquauit, *regnum dei*. Secunda est appropinquasse regnũ cælorũ: ad differentiam veterum, qui annũciabant regnum terrenum: promittentes fœlicitatem regni in terra promissionis. Et per hoc declarat regnum dei esse idem quod regnum cælorum. Et sicut in prima particula prædicat veritatem legis & ꝓphetarum, ita in hac secunda prædicat spẽ non terrenæ felicitatis, sed regni cælorũ, quòd tunc dicitur appropinquasse, quia venerat introductor hominum in regnũ cęlorũ. *Pœnitemini*. ꝓ. pœniteat vos. Tertia pars ad malè actæ vitæ pœnitentium inducit, sine qua vana est spes regni cęlorum: in quod nihil coinquinatum potest introire. *Et credite euãgelio*. Fides quarto loco prędicatur adhibenda nõ solùm vetere testamento, sed nouo: quòd euangeliũ appellatur. Cõsidera has quatuor partes: & perspice primã & quartã cõprehendere differentiã veteris & noui testamẽti: secundã autem & tertiam comprehendere differentiã boni & mali. *Et preteriens*. pro, ambulans *autem, secus mare Galilææ*. Lacum Hebraico more appellat mare. *Vidit Simonem & Andream fratrẽ eius*. scilicet Simonis. *mittentes retia in mare, erant enim piscatores. Et dixit eis Iesus, venite post me: & faciã vos fieri piscatores hominũ. Et protinus relictis*. Deest. suis, *secuti sunt eum. Et progressus inde pusillum, vidit Iacobũ Zebedæi & Ioannem fratrem eius: & ipsos componentes*. pro, reficientes, seu sarcientes. *retia in naui. Et statim vocauit illos, & relicto patre suo Zebedæo in naui cum mercenariis, secuti sunt eum. & ingrediuntur Capharnaum. Et statim sabbatis*

diebus

diebus congruis populo ad audiendum verbum dei. *Ingressus in synagogam.* locum congruum & deputatũ ad doctrinam diuini verbi. *Docebat eos.* Pronomen, eos, non est in Græco. *Et stupebãt super doctrina eius. Erat enim docens eos quasi.* pro, tanquam, *potestatem habens.* doctrinam confirmando miraculis, *Et non sicut Scribæ.* qui doctrinam miraculis non confirmabant. *Et erat in synagoga.* Subiungit euangelista factum, monstrans quòd Iesus docebat vt potestatem habens. *Homo in spiritu immundo: & exclamauit, dicens: quid nobis & tibi Iesu Nazarene?* querula vox est. *Venisti ante tempus.* Vel opinatũ vel perditionis nostræ futuræ, quũ claudemur in inferno: vt Matth. 8. exposuimus. *Perdere nos?* Appellãt dæmones perditionẽ suam, vel perditionẽ regni sui in hominibus, vel coactionẽ spiritualem, qua sentiebãt se cogi à Christo ad exeundũ ab hominibus. *Scio quòd sis.* pro, noui te quis es, Mentitur dæmon, & fingit se scire ad tentandũ vt sciat: prout in deserto tentauerat. *Sanctus dei.* In Græco habetur articulus, insinuans acsi diceretur, ille sanctus dei. Et est appositiuè iungẽda hæc particula præcedenti. noui te quis es, appositiuè ille sanct9 dei, scilicet prædictus à lege & prophetis, expectatus à Iudæis.

Et comminatus est ei. pro, increpauit eum, *Iesus dicens, obmutesce.* Imponit silentium dæmoni, refutans testimoniũ illius: instruẽs per hoc homines, vt testimonia dæmonum etiã oblata refutẽt *Et exi de homine. Et discerpens eum spiritus immundus & exclamans voce magna, exiit ab eo.* Præterita sunt discerpens & exclamans, significantia discerpto illo & clamore emisso. Per discerptionẽ non intellige scissionem alicuius mẽbri (quoniam testatur Lucas cap. 4. quòd dæmon proiecit hominem illum in medium, & nihil ei nocuit) sed scissionem virium. ita quòd discerptio non membrorum, sed virium corporalium significatur: quam Lucas ab effectu proiectionis in terram absque mẽbrorum lęsione significauit. Permisit autem Iesus hominẽ illum affligi in modo exeundi: tum vt discerneretur spiritus immundus à spiritu hominis, & cognosceretur, quòd nõ homo ille ex spiritu proprio, sed ex dæmone dixerat quæ dixit: tũ vt cognosceretur à quãto malo liberauerit eum. *Et mirati sunt omnes: ita vt cõquirerẽt inter se, dicentes. Quidnam est hoc? quænam doctrina hæc noua? quia in potestate spiritibus immundis imperat, & obediunt ei.* Hinc apparet quare dictum sit, quòd erat docens vt potestatem habens. Reddũt enim rationem doctrinæ nouæ ex potestate imperatiua dæmonibus, imò etiam dæmonibus. nam in Græco præponitur coniunctio, &. dicendo

&,dicẽdo, quia in poteſtate & ſpiritibus immũdis imperat. Sũmũ enim imperij genus apparet imperare dæmonibus: & propterea cum Emphaſi dicunt & ſpiritibus immundis. *Et proceſſit rumor.* pro, fama, *eius ſtatim in omnem regionem.* pro, in totam circum iacentem regionem, *Galilææ.* Datiui caſus eſt Galilææ. Et hinc apparet, quòd intendit euangeliſta dicere in totam regionẽ finitimam Galilææ. *Et protinus egredientes de ſynagoga, venerunt in domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Ioanne. Recumbebat autem ſocrus Simonis febricitans: & ſtatim dicunt ei de illa. Et accedens eleuauit eam apprehenſa manu eius: & continuò dimiſit eam febris, & miniſtrabat eis.* Quum ciuitas Simonis fuerit Bethſaida, cura ſocrus in Bethſaida videtur facta. *Veſpere autem facto quũ occidiſſet ſol, afferebant ad eum omnes malè habentes, & dæmonia habentes.* Dies ille ſabbatum ſignificatur: ex eo, quòd poſt ſolis occaſum afferebant ægros, quos in die ſabbati vehere nõ licebat. *Et erat omnis ciuitas,* id eſt tota ciuitas, *cõgregata ad ianuã.* domus Petri. *Et curauit multos.* Non dicit, nec excludit omnes.

Qui vexabantur. pro, malè habentes, *varijs languoribus: & dæmonia multa eijciebat, & non ſinebat ea loqui quoniam ſciebant eum.* In multis Græcis exemplaribus adiunguntur duæ dictiones, ſcilicet Chriſtum eſſe. ¶ Sed aduerte diligentiſsimè in Græco haberi coniunctionem, ꝙ. Non ſunt enim hæc verba euangeliſtæ reddentis rationem quare nõ ſinebat ea loqui (vt Latinus textus ſonat: ſignificans euangeliſtam affirmare dæmones ſcire eũ eſſe Chriſtum) ſed ſunt verba explicantia ſermonem inhibitum, ſermonem non permiſſum dæmonibus. Ita ꝙ ſenſus eſt: non ſinebat dæmones dicere ꝙ ſcirent eum eſſe Chriſtum. Dæmones enim iſti dicebant, quòd ſciebant eum eſſe Chriſtum: ſicut etiã clarè dixerat dæmon excluſus ab homine in ſynagoga. Et hos ſermones non permittebat Ieſus, refutans eorum teſtimonia. & nihilominùs mentiendo & perſeuerantes tentãdo dæmones hoc dicebant. *Et diluculo valde ſurgens, egreſſus abiit in deſertum locum: ibique orabat. Et proſecutus eſt.* pro, proſecuti ſunt, *eum Simon & qui cum illo erant.* Hinc apparet, ꝙ Ieſus ſummo manè ſolus receſsit è domo in deſertum ad orandum: exemplum prædicatoribus præbens rapiendi tempus aliquod ad orandum, ad mẽtẽ in deum eleuandam, precando quæ ſunt ſalutis &c. & poſtea Petrus & alij diſcipuli venerunt ad eum. *Et quũ inueniſſent eum, dixerunt.* pro, dicunt, *ei, quia omnes quærunt te. Et ait illis: eamus in proximos vicos & ciuitates.* pro, municipia. Quod tamen nõ pro-

priè respondet Græcæ dictioni, significanti potius rusticana oppida. *Vt & ibi prædicem. ad hoc enim veni. Et erat prædicans in synagogis eorum, & in omni Galilæa: & dæmonia eiiciens. Et venit ad eum leprosus, deprecans eum: & genu flexo dixit: si vis potes me mundare. Iesus autē misertus eius, extendit manum suam: & tangens eum.* vt dominū se legis ostenderet, tactu leprosi non inquinatus, sed mūdans leprā. Hæc de leproso declarata sunt Matthæi octauo.

Ait illi: volo, mūdare. Et quum dixisset, statim discessit ab eo lepra: & mundatus est. Et comminatus est ei. more comminātis inhibuit *Statimque eiecit illum.* inuitum iussit abire. *Et dixit ei, vide nemini.* deest, quicquam, *dixeris.* Nec vlla pręcepti dissimulatio interuenit: sed intimi affectus virtute humilitatis præditi, desiderium verum & vrgens ad fugandum quantū ex parte sua est fomenta humanæ glorię. huius enim veracis desiderij verba sunt, vide ne cui quicquam dixeris. & ideo non obligatoria erant mūdati ad peccatum inobediendi, sed manifestabant quid ex intimo corde humili Iesus desiderabat. *Sed vade, ostende te principi sacerdotum.* pro, ostende te sacerdoti: *& offer pro emūdatione tua, quæ præcepit Moyses, in testimonium illis.* vt cognito miraculo moueantur ad credendum: & si non crediderint, reddantur inexcusabiles: vtpote accipiendo munus duorū agnorum & ouis (Leuit. 14. præceptum) profitentes te mundatum, & non credendo negantes me qui curaui. *At ille egressus cœpit prædicare.* deest. multùm. cœpit enim ille prædicare multùm. *Et diffamare.* pro, diuulgare, *sermonem.* infamare siquidē in malā partē sonat. Non intelligas propterea leprosum hūc reū fuisse inobediētiæ. intellexit enim Iesum prohibuisse ne diceret factū, ad euitandā humanā gloriā: & ꝙ officij ipsius curati erat publicare diuinū miraculum, & gratum se exhibere Iesu prædicando & extendēdo famam ipsius. *Ita vt iam non posset manifestè introire in ciuitatem: sed foris in desertis locis esse.* pro, erat: *& conueniebant.* pro, veniebant, *ad eum vndique.* Quod verbo significauerat Iesus (scilicet fugere se gloriā humanā) facto mōstrauit: dū extensa sua fama vitabat manifestū ingressum in ciuitatē, in quā nō poterat manifestè ingredi sine multa gloria: sed erat foris in locis desertis.

CAPVT II.

Et iterum intrauit Capharnaum post dies octo. In Græco non habetur octo: nec habetur post, sed per. Et videtur significari, quòd Iesus intrauit Capharnaum mansurus per dies aliquot. *Et auditum est, quòd in domo esset: & conuenerunt.* pro, & congre-

congregati sunt *multi:ita vt non caperent neque ad ianuam.* pro, ita vt non amplius caperent ne ea quidem, quæ ad ianuam. Et est sensus, quòd neque loca domus neque loca circa ianuam caperent plures. *Et loquebatur eis verbum, Et venerunt.* pro, veniunt, *ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur. Et quum non possent offerre eum illi.* pro, appropinquare illi, *præ turba.* Significatur quòd portatores paralytici, turba occupante etiam loca ianuæ, non poterant appropinquare ad Iesum. *Nudauerunt tectum vbi erat.* Hinc apparet domum illam non habuisse solarium, sed opertam fuisse tegulis: quas auferendo detexerunt tectum. *Et patefacientes.* pro, fodientes. Vnde apparet, quòd domus illa sub tegulis habebat nescio quid quod oportuit frangi: quod crediderim fuisse lignum. *Submiserunt.* pro, submittũt, *grabbatum in quo paralyticus iacebat.* Non proiiciunt, neque portant, sed funibus lectulum in quo iacebat, submittunt. hoc enim significari per submissionem patet Actu. 27. & submittentes bolidem, inuenerunt passus. 20. *Quum autem vidisset Iesus fidem illorum.* Magna dei gratia, etiam alienis meritis hominis misereri, & quo ad animam & quo ad corpus. vt hinc discamus, tum magnipendere aliorum suffragia pro nobis ad deum: tum confidenter orare pro aliis. *Ait paralytico, Fili, dimittuntur.* pro, dimittantur. Imperatiuè enim peccatorum dimissio significatur.

Tibi peccata tua. Erant autem illic quidam de Scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis, Quid hic sic loquitur? Duo horrebant Scribæ: & rem scilicet & modum imperatiuum, & propterea apponũt aduerbium sic. *Blasphemat.* pro, blasphemias. Est enim vnica oratio, quid hic sic loquitur blasphemias? *Quis potest dimittere peccata nisi solus.* pro, vnus, *deus? Quo statim cognito Iesus spiritu suo, quia sic cogitarẽt intra se, dicit illis, Quid ista cogitatis in cordibus vestris? quid est facilius, dicere paralytico, Dimittũtur tibi peccata tua: an dicere, Surge tolle grabbatum tuum & ambula? Vt autẽ sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico, Tibi dico: surge, tolle grabbatum tuum, & vade in domum tuam. Et statim surrexit ille: & sublato grabbato, abiit inde coram omnibus, ita vt mirarentur.* pro, stuperent, *omnes, & honorificarent.* pro, glorificarent, *deum, dicentes, quia nunquam sic vidimus.* Hæc de cura istius leprosi declarata sunt. Matthæi nono. *Et egressus est rursus ad mare: omnisque turba veniebat ad eum: & docebat eos. Et quum præteriret, vidit Leui Alphæi.* scilicet filium. Significatur enim Matthæus alio nomine Leui, filius Alphæi.

Sedentē ad telonium: & ait illi, Sequere me. Et surgens secutus est eū. Et factum est quum accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu & discipulis eius. Erant enim multi qui sequebantur. pro, secuti sunt, *eum. Et Scribæ & Pharisæi videntes quia manducaret cū publicanis & peccatoribus, dicebant discipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magister vester? Hoc autē audito, Iesus ait illis, Non necesse habent sani medico sed qui malè habent. Non enim veni vocare iustos, sed peccatores* deest. ad pœnitentiam. Hæc circa vocationem & conuiuium Matthæi scripta, exposita sunt Matth. 9. *Et erant discipuli Ioannis & Pharisæi.* pro, Pharisæorum. Hæc tamen correctio non est vsquequaq; certa. *Ieiunantes: & veniunt.* vtrique nominati scilicet discipuli Ioannis & Pharisæi, seu & discipuli Pharisæorū, qui etiā ipsi Pharisæi erant. *Et dicunt illi, Quare discipuli Ioannis & Pharisæorum ieiunant.* De seipsis loquuntur tanquā de tertiis personis. *Tui autem discipuli non ieiunant? Et ait illis Iesus, Nunquid possunt filij nuptiarum quandiu.* pro, filij Thalami nuptialis in quo, *sponsus cum illis est ieiunare?* Vbi aduerte, ꝙ loco thalami interpres posuit nuptiarū: & loco in quo, interpres posuit quādiu. Et significatur non solū thalamus (hoc est nuptiale cubiculū) sed etiam communitas illius, sponso & festiuantibus nuptias. tales enim Hebraico more (quo vtebatur Iesus loquēdo) appellantur filij thalami nuptialis. De tēpore autem subiūgitur. *Quādio tēpore habent secum sponsum, non possunt ieiunare. Venient autem dies quum auferetur ab eis sponsus: & tunc ieiunabunt in illis diebus. Nemo assumentum.* pro, immissurā, *panni rudis.* Hac metaphora significauit interpres pannum nondū à fullone curatū & politum: hoc est omnino nouū. *Assuit vestimento veteri: alioquin aufert supplemētum.* deest eius, *nouum à veteri & maior,* pro, deterior, *scissura fit. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin dirumpet vinum.* deest. nouum, *vtres & vinum effundetur & vtres peribunt. sed vinum nouum in vtres nouos mitti debet.* Declarata sunt similiter hæc omnia Matth. 9. *Et factum est iterum.* In Græco non est iterum. *Quum dominus sabbatis.* non pluribus, sed in festiuitate constante ex pluribus sabbatis: erat enim solēnitas paschalis. *Ambularet* pro, trāsiret, *per sata, & discipuli eius cœperunt progredi.* pro, iter agere. Significatur enim, ꝙ discipuli cœperūt antecedere, vt sic viam qua incederet Iesus inter culmos aperirent. Et dixit hoc euangelista ad significandum, ꝙ discipuli ante oculos Iesu vellebant spicas: arguentibus Pharisæis coram

ram

ram ipſo hoc fieri:dicendo,ecce quid faciunt? Non eſt enim in Græco,diſcipuli tui,ſed interpres appoſuit. *Et vellere ſpicas. Phariſæi autem dicebant ei, Ecce quid faciunt diſcipuli tui ſabbatis quod non licet? Et ait illis, Nunquid legiſtis quid fecerit Dauid quando neceſsitatẽ habuit, & eſuriit ipſe & qui cũ eo erant: quomodo introiuit in domum dei ſub Abiathar principe ſacerdotum.* primi Regũ vigeſimoprimo hiſtoria hęc narratur ſub Achimelech,nulla facta mentione Abiathar. Sed nõ eſt diſſonantia: quoniã vterque ibi erat.nam Abiathar filius erat Achimelech. Appellatur autẽ princeps ſacerdotum, non ꝙ tempore illius facti fuerit princeps ſacerdotum:ſed quia fuit primus princeps ſacerdotũ. antea enim non erat iſte titulus (ſcilicet princeps ſacerdotum) ſed initium habuit tempore regni Dauidis. Vnde ſicut Matthæus dixit, Ieſſe autẽ genuit Dauid regem,non quia genitus fuit rex,ſed quia fuit primus rex in genealogia Chriſti:ita Abiathar nominatur princeps ſacerdotum,quia fuit primus princeps ſacerdotum, ordinato & diſtributo ſacerdotio per gradus & vices in ſolẽni cultu exhibendo in templo. Hæc enim conſtat tempore Dauidis diſpoſita eſſe. *Et manducauit panes propoſitionis,quos non licebat manducare niſi ſolis ſacerdotibus. & dedit eis & qui cum eo erant?* pro,& dedit etiam iis qui cum eo erant. Significatur enim Dauidem non ſolùm comediſſe panes ſacros, ſed etiam dediſſe iis qui cum eo erant. *Et dicebat eis: ſabbatum propter hominem factum eſt.* hoc eſt,ad vtilitatem hominis ſpiritualem. Ad hoc enim vt homo ſanctus fiat mente & animo, ſanctificantur dies & loca,& non econuerſo. inanimatorum nanque omnium ſanctitas ad hominis ſanctitatem ordinatur. *Et non homo propter ſabbatum. Itaque dominus eſt filius hominis etiam ſabbati.* Infert Ieſus ſeipſum filium hominis eſſe dominum ſabbati ex eo, ꝙ ſabbatum eſt propter hominem,in virtute vniuerſalis dominij ſuper omnia,quæ ſunt propter hominem.ex eo enim,quòd filius hominis eſt dominus omnium,quæ ordinãtur ad ſalutem humanam,optimè infertur,quòd eſt etiam dominus ſabbati ordinati ad humanam vtilitatem: Et aptè congruit propoſito: ad ſignificandum, quòd ſabbatum ordinatum ad hominis vtilitatẽ, non debet verti in damnum hominis: verteretur enim in damnum hominis ſi ob ſabbatum ſeruandum homo priuaretur neceſſario alimento. Reliqua ſpectantia ad factum diſcipulorum vellentium ſpicas,expoſita ſunt Matth.12.

CAPVT III.

ET *introiuit iterum in synagogam, & erat ibi homo habens manum aridam: & obseruabant eum si sabbatis curaret.* deest, eum, vt *accusarent illum. Et ait homini habenti manum aridã: surge in medium. Et dixit eis, Licet sabbatis benefacere, an malè.* deest, facere. Et significatur per benefacere prodesse: & per malefacere lædere. *Animam saluare an perdere.* pro, occidere? Proponit enim Iesus vtrùm sabbatis liceat prodesse an nocere. & augendo orationem, vtrùm liceat sabbatis vitam seruare an occidere. vitam enim nomine animæ significauit. Tacet siquidem Marcus exemplum de oue, quæ cecidit in foueam: dictum tunc à Iesu ad declarandum & benefacere & seruare vitam licitum esse sabbatis ex exẽplo ouis. *At illi tacebant. Et circunspiciens eos cum ira.* Sicut in Christo fuit vera tristitia, ita etiam vera ira. non enim assumpsit animum stoicum, sed verè naturalem. Fuit tamen ira in Christo, non passio rationem turbans, sed propassio, non redundans in alias vires, non impediens nec turbans alias actiones animæ. *Contristatus.* pro condolens. Ita q̃ duabus propassionibus vsus est Iesus: ira contra vitium, condolentia ad homines. vt intelligas non iratum sæuiendo, sed cõdolendo: quod perfectæ virtutis est. *Super cæcitate cordis eorum.* non mentis, vt cęcitatem affectatam intelligamus: dum hinc nõ possunt negare fas esse sabbatis extrahere ouem quæ cecidit, inde autem illicitũ putant, quòd Iesus restituit homines sanitati sabbatis. Magnitudo enim inuidiæ & odij in Iesum excęcabat eos. *Dicit homini, Extende manum tuam. Et extendit: & restituta est manus illi.* pro, illius sana vt altera. *Exeuntes autem Pharisæi, statim cum Herodianis consilium faciebant aduersus eum, quomodo.* pro, vt *eum perderent.* Magna obstinatio Pharisæorum significatur: quòd nec conuicti resipiscunt, sed quod per viam accusationis apud ecclesiasticam curiam efficere nequibant, tentant vt per curiæ secularis non iustitiam, sed potẽtiam & impunem iniquitatem perdere possint Iesum. Hoc enim significat consilium cũ Herodianis ad occidendum Iesum. Herodes nanque secularis princeps erat. *Iesus autem cum discipulis suis secessit ad mare.* Quia nondum erat tempus passionis eius, diuertit Iesus à malignitate illorum. *Et multa turba à Galilæa & Iudæa secuta est eum: & ab Hierosolymis, & ab Idumæa & trans Iordanem, & qui circa Tyrum & Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum.* Considera hîc tres ordines. Primò cateruam discipulorum comitantem Iesum: deinde turbam multam Galilæorum

rum & Iudæorum sequētem: si demum multitudinem magnam ex diuersis patriis veniētem. ¶ Vbi etiam aduerte multos inter hos venisse non Israelitas, sed Idumæos filios Esau, & Gentiles circa Tyrū & Sidonem, Tyrios & Sidonios. hi enim fortè erant proselyti: aut sicut mulier illa Cananea ad famam miraculorum Iesu cucurrerunt. ¶ Vnde euangelista dicit audientes quę faciebat, & fortè multos eorum curiositas mouebat ad vidēdum oculis propriis, fieri miracula, ad comprobandum si vera erant quæ audierant. *Et dixit Iesus discipulis suis, vt in nauicula sibi deseruirent.* pro, vt nauicula inseruiret sibi, *propter turbam, ne comprimerent eum.* Petiit non seruitium discipulorū in nauicula, sed seruitium nauiculæ: hoc est vsum nauiculæ ad sedendum in ea in aqua, ne turbæ existentes in terra, premerent eum. *Multos enim sanabat: ita vt irruerent in eum vt illum tangerent quotquot habebant plagas.* pro, flagella. Aegritudines Euangelista appellauit flagella, quia sunt flagella dei. *Et spiritus immundi quum illum videbant, procidebant ei: & clamabant, dicentes, Tu es filius dei.* Non dēsinunt dęmodes tentare ad sciendum si Iesus esset filius dei. Propterea enim velut adorantes procidunt & clamant, tu es filius dei. tentant nanque si possent his professionibus & reuerentiis, certi aliquid haurire. *Et vehementer comminabatur eis.* pro, increpabat eos, *ne se manifestum facerent.* Iesus quoque perseuerat increpando dæmones, & refutando testimonia eorum, vt nihil possent ex propriis professionibus dæmones proficere: & mundum doceat repellere testimonia dæmonis, quantumcunque cum reuerentia veritatem profiteantur. *Et ascendens in montem, vocauit ad se.* pro aduocat. Transit Marcus ad institutionem Apostolorum factam à Iesu in monte, non ipsis petentibus, sed à Iesu vocatis. *Quos voluit ipse.* Nulla enim ratio meritorum aut prioris sequelæ, aut cuiusuis alterius respectus, sed solius voluntatis Iesu redditur. *Et venerunt ad eum. Et fecit vt essent duodecim.* Certum decreuit numerum iuxta numerum filiorum Israel: dicente ipso domino alibi, Sedebitis super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. *Cum illo.* pro, secum. velut collaterales sui. *Et vt mitteret eos prædicare.* pro, ad prædicandum. Ad duo itaque instituuntur Apostoli: & vt sint collaterales Iesu, & vt mittantur ad prædicandum. Ex primo familiaris conuersatio, familiariùs discere, sanctos Iesu mores familiariùs haurire, & vniuersaliter eorum profectus datur: ex secundo verò ad populorum vtilitatem spectatur. *Et dedit illis potestatem curandi infir-*

mitates, & eiiciciendi dæmonia. In Græco habetur & vt haberent potestatem. Ita ꝙ tota est vna oratio: fecit vt essent duodecim secum, & vt mitteret eos ad prædicādum, & vt haberent potestatem curandi. Hoc enim tertium (scilicet potestas faciendi miracula) vt annexum secundo intelligendum: quoniam huiusmodi potestas ad aliorum vtilitatem datur, & ad cōfirmationem euāgelicę prędicationis data est Apostolis. *Et imposuit Simoni nomen, Petrus.* Hic apparet impletum esse nūc, quod priùs futurum dixerat Iesus apud Ioannem, tu vocaberis Cephas. clarè enim dicitur hic, quòd imposuit illi nomen Petrus quando instituit Apostolos. *Et Iacobum zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi: & imposuit eis nomina Boanerges: quod est filij tonitrui.* Dictio Hebraica est Boanerges, quam euangelista interpretatus est filij tonitrui. Et Ioannes solus filius tonitrui clarè patet: quum per ipsum intonuerit mundo, In principio erat verbum, & verbum caro factum est, &c. Ambo quoque simul filij tonitrui ideo fuerūt, quia tonitruum diuinę maiestatis gloriam Christi in transfiguratione videntes audierunt. *Et Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iacobum Alphæi.* Sicut superiùs dixit & Iacobum Zebedæi, ita modò dicit & Iacobum Alphæi: ac per hoc distinctionem Iacoborum ex diuersitate patrum significat. Sicut etiam Simonem Cananeum distinguit à Simone Petro. *Et Thadæum, & Simonem Cananeum.* Aiunt Cananeum dictum, à Cana Galilææ cognominatum. *Et Iudam Scariot.* pro, Iscariotem: *qui & tradidit illum.* ¶ Aduerte quòd quanuis non eodem ordine nominentur Apostoli à Marco & Matthæo, apud vtrūque tamen primus est Simon Petrus: tanquam nosse vel nescire aliorū ordinem nihil referat, nosse autem oporteat Petrum primùm. *Et veniunt ad domum, & conuenit iterum turba: ita vt non possent neque panem manducare.* Præsentis est temporis conuenit: & significatur Iesum quanuis institutis Apostolis, prædicationi vacare: ita vt etiam hora comedendi, cibum potius quàm doctrinam omitteret. *Et quum audissent sui.* hoc est illi qui ad Iesum pertinebant: vt agnati. *Exierunt tenere eum.* pro, vt comprehenderent eum, hoc est vt manuum iniectione tenerent eum & compescerent tāquam fatuum. *Dicebant enim quoniam in furorem versus est.* pro, quoniam extra se est, hoc est quoniam mente captus est. Cōsanguinei Iesu putabant ipsum versum in amentem, conferendo priorem vitam Iesu cum tam repentina nouitate. Viderant siquidem ipsum vsque ad annum trigesimum Mechanicis

artibus

artibus occupatum (vacabat enim arti fabrili: vt inferiùs euágelista dicet) & sciebāt operā literis nūquam dedisse. & propterea audientes ꝙ prædicabat cum concursu populi, putauerūt ipsum versum in insaniam: & velut fatuum garriēdo discurrere. & ideo processerunt ad cōprehendendum eum, ne cum infamia cognationis vagaretur garriendo. ¶ Et hinc prudens lector habes testimonium, ꝙ Iesus non didicerat sacras literas à Scribis seu sacerdotibus, non vacauerat philosophiæ aut aliis scientiis. nam si priùs studuisset sciētiis seu sacris literis, non putassent sui, ꝙ versus esset in furorem: consentaneum siquidé cognouissent esse, vt homo priùs doctus prædicaret quandoque aliis. *Et Scribæ qui ab Hierosolymis descenderent.* Nota pessimos doctores describi ab Hierosolymis descendisse: vt vnde optimi debebāt prodire, inde pessimi describantur: & maior authoritas Hierosolymitani supercilij militaret cōtra Iesum. *Dicebant quoniam Beelzebub habet: & quia in principe dæmoniorum eiicit dæmonia.* Marcus tacet miraculum quod Matthæus & Lucas hic referunt. *Et conuocatis eis.* scilicet Scribis, ad cor eorum locuturus. dixerant enim non in faciem Iesu superiores blasphemias. *In parabolis.* Parabolas appellat rationes subiunctas ex similitudinibus: tum regni in se diuisi: tum domus in se diuisę: tum fortis direpturi domum. Quæ omnia Matth. 12. exposita sunt. *Dicebat illis, Quomodo potest Satanas Satanam eiicere? Et si regnum in se diuidatur.* pro, in seipsum diuisum fuerit, *non potest regnum illud stare: & si domus super semetipsam dispertiatur, non potest domus illa stare. Et si Satanas cōsurrexerit in semetipsum, dispertitus est &.* Aduerte ꝙ ista cōiūctio &, trāsposita est. debet enim pręcedere participiū dispertitus est: legendo, *Et dispertitus,* seu diuisus est, *Et non poterit.* pro, non potest stare, *sed finem habet. Nemo potest vasa fortis ingressus in domū.* Deest, eius, *diripere, nisi fortem alliget: & tūc domum eius diripiet. Amen dico vobis.* Confutatis Scribis, grauitatem criminis eorum subiungit. *Quoniam omnia dimittentur filiis hominū peccata & blasphemiæ, quibus.* pro, quibuscunque, *blasphemauerūt. Qui autem blasphemauerit in spiritumsanctum.* Hoc est, in deum quatenus sanctificans est spiritum humanum: vt diffusè hæc exposita sunt Matth. 12. *Non habet remissionem in æternum, sed reus erit.* pro, reus est, *æterni delicti.* pro, iudicij. Significatur enim iudicium æternæ damnationis. *Quoniam dicebant, spiritum immundum habet.* Clarificat euangelista, quorsum dominus meminerit blasphemiæ in spiritumsanctum: significans per hoc, Pharisæos blasphemasse spiritumsanctum:

ctum: dicendo quòd Iesus immundum spiritum habet. Et verè sic est. nam per hoc negabant spiritumsanctum in Iesu, negabāt sanctificatum spiritum Iesu à deo: quod redundabat in negationem sanctificationis omnis spiritus. nam si spiritus Iesu, cuius omnia opera ac verba erant sancta, non erat sanctificatus à deo, facilè potest negari spiritussanctus in cæteris hominibus? quod eneruat vniuersam fidem. *Et veniunt mater eius & fratres: & foris stantes miserunt ad eum, vocantes eum.* Legatio ista vocantium, non renuentium ire ad eum, sed impotentium ingredi ad eum impediente turba, intelligenda est: tum propter matrem domini, tum propter verba subiuncta, quærunt te. quærentes enim eum, non substitissent foris extra domum, si potuissent ingredi domum. Vocabant autem eum compatientes illi ob longam inediam. Superiùs enim dictum est, quòd adeò occupabatur à turbis, vt nec cibum capere posset. *Et sedebat circa eum turba: & dicunt ei, Ecce mater tua & fratres tui foris quærunt te. Et respondens eis, ait, Quæ est mater mea & fratres mei? Et circunspiciens eos qui in circuitu eius sedebant.* pro, & quū circūspexisset in circuitu eos qui circum se sedebant, *ait, Ecce mater mea & fratres mei. Qui enim fecerit voluntatem dei, hic frater meus, & soror mea, & mater mea est.* Vide Matthæi duodecimo verborum domini rationem.

CAPVT IIII.

ET *iterum.* In præcedenti capitulo retulerat Iesum ne premeretur à turba, nauiculæ officio alia vice vsum. & propterea dicit iterum. *Cœpit docere ad mare.* pro, iuxta mare. *Et congregata est ad eum turba multa: ita vt in nauim ascendens, sederet in mari: & omnis turba circa mare super terram erat. & docebat eos in parabolis multa: & dicebat illis in doctrina sua, audite. Ecce exiit seminans ad seminandum: & dum seminat, aliud cecidit secus viam: & venerunt volucres cæli & comederunt illud. Aliud verò cecidit super petrosa: vbi non habuit terram multam, & statim exortum est: quoniam non habebat altitudinem terræ: & quando exortus est sol, exæstuauit.* pro, exustum est, siue æstu periit. *Et eo quòd non habebat radicem, exaruit. Et aliud cecidit in spinas: & ascenderunt spinæ & suffocauerunt illud: & fructum non dedit. Et aliud cecidit in terram bonam: & dabat fructum ascendentem & crescentem: & afferebat vnum tricesimum, & vnum sexagesimum, & vnum centesimum.* pro, & afferebat in triginta, & in sexaginta & in centum. *Et dicebat, Qui habet aures*

audiendi,

audiendi, audiat. Et quum esset singularis. pro, solitariè. seu solitarius. Significatur enim quòd quum esset sine turbis. *Interrogauerunt eum qui cum eo erant duodecim.* Nonnulli codices Græci habent, ij qui circa illum erant cum duodecim. *Parabolam exponere.* Spectantia ad hanc parabolam dicta sunt Matthæi. 13. & propterea corrigimus tantùm textum Latinum. *Et dicebat eis, vobis datum est nosse mysterium regni dei: illis autem qui foris sunt.* pro, exteris, *in parabolis omnia fiunt, vt videntes videant & non videant.* pro, & non perspiciant: *& audientes audiant, & non intelligant: nequando conuertantur, & dimittantur eis peccata.* Aduerte hic quòd hæc verba apud Matthæum clarè inducuntur ex Esaiæ. 6. cap. significantia pertinaciam audientium & videntium: vt ibi expositum est. apud Marcum verò aliter sonant. Et propterea textus iste intelligendus est vtendo coniunctione, vt, non causaliter, sed consecutiuè. non enim ad hunc finem Iesus loquebatur in parabolis vt non perspicerent, vt non intelligerent: sed loquebatur in parabolis, ad quas consequens erat impleri prophetiam Esaiæ, dicentis videntes visuros opera & miracula Christi, & non perspecturos diuinam illius virtutem: & similiter audituros doctrinam & testimonia illius, & non intellecturos ipsum esse Messiam. Potest nihilominus coniunctio, vt, intelligi causaliter: referendo tamen eam non ad rem, sed ad prophetiam subintellectam. Ac si apertè dixisset: ideo in parabolis omnia fiunt exteris, vt impleatur scriptura prophetica. Reliqua exposita sunt Matthæi. 13. *Et ait illis, nescitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolas cognoscetis? Qui seminat, verbum seminat. Hi autem sunt qui circa viam, vbi seminatur verbum: & quum audierint, confestim venit Satanas, & aufert verbum quod seminatum est in cordibus eorum. Et hi sunt similiter qui super petrosa seminantur: qui quum audierint verbum, statim cum gaudio accipiunt illud: & non habent radicem in se, sed temporales sunt. deinde orta tribulatione & persecutione propter verbum, confestim scandalizantur. Et alij sunt qui in spinis seminantur, hi sunt qui verbum audiunt: & erumnæ.* pro, solicitudines, *seculi.* Deest huius, *& deceptio diuitiarum, & circa reliqua concupiscentiæ introeuntes suffocant verbum: & sine fructu efficitur. Et hi sunt qui super terram bonam seminati sunt: qui audiunt verbum & suscipiunt: & fructificant, vnum tricesimum, vnum sexagesimum, & vnum centesimum.* pro, & fructificant in triginta, & in sexaginta, & in centum.

Et

Et dicebat illis, Nunquid venit lucerna. pro, inceditur lucerna, *vt sub modio ponatur aut sub lecto? nonne vt super candelabrum ponatur?* Hæc est alia parabola ad declarãdum, quòd tam sermo parabolicus nõ intellectus ab exteris, quàm sermo proprius communicatus Apostolis publicandus erat. Ac si apertè diceret: non ideo loquor in parabolis, non ideo cõmunico seorsum vobis mysterium regni dei, vt velim hęc occulta esse: volo enim omnia quãdoque publicè prædicari, & manifestari nõ solùm dicta, sed facta mea. Ad hoc enim affert similitudinem de accensione lucernæ: significando seipsum hominem per lucernam, accensam lumine diuinitatis ad hoc vt luceat mundo super candelabrum ecclesiæ. nõ est enim aliquid mei, meorum verborum & factorum, quod non manifestandum sit. *Non est enim aliquid absconditum, quod non manifestetur, nec factũ est occultum.* aliquid à me. *quod non veniat in palam*, pro sed vt in propatulũ veniat. Vnde liquet quòd de factis propriis loquitur: significando quòd nihil fecit vt esset occultũ: sed quicquid fecit, fecit vt publicetur. Et propterea subdit, *Si quis habet aures audiẽdi, audiat.* Loquebatur enim de seipso, non manifestans quòd de se loqueretur. *Et dicebat illis, videte quid audiatis.* Dixerat quòd vult publicari sua dicta & facta: & quia intẽdebat hoc adimplendum esse per discipulos, ideo monet eos ad cõsiderandum quicquid audient, proculdubio ab ipso: tum vt mente penetrent quod audierint: tum ne aliud prædicent quàm quod audierint ab ipso: tum ne aliquid omittant prædicare eorum quæ audierint. *In qua mensura.* Periculum tacendi, omittendi, seu negligendi prædicationem integram auditorum apponitur: explicando quòd qua mensura communicauerint audita aliis, eadem mensura fiet eis retributio: & vltra hoc aliquid superaddetur. Sed corrige textum. *Mensi fueritis.* pro, metimini, *remetietur.* pro, mensurabitur, *vobis: & adiicietur vobis.* Deest. qui auditis. Quod autem dicit. & adiicietur vobis, intelligitur tam in bono quàm in malo: hoc est, tam in præmio quàm in pœna. Sicut etiam mensura intelligitur tam abundans quàm deficiens. Ad hæc enim explicanda subiungitur quo ad præmium. *Qui enim habet, dabitur illi.* Et quo ad pœnam *Et qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo.* Et per eum qui habet, & eum qui non habet, significatur habens seu non habens secundum debitum vsum: vt Matthæi decimotertio diffusè expositum est. *Et dicebat, Sic est regnum dei.* Parabola hæc apud solum Marcum inuenitur: & affertur consequenter ad declarandum modum,

modum,quo apostolica prædicatio fructificat. Et intendit quòd discipulorum est prædicare ad similitudinem seminantis:ita ꝙ germinatio & fructificatio expectetur aliũde,scilicet à cordib⁹ auditorũ,sicut germinatio & fructificatio seminis expectatur à terra:& quemadmodũ tẽpore messis apponitur falx,ita ꝓducto predestinato fructu, succidũtur viri iusti ex hac vita. Hęc est intẽtio parabolæ huius. *Regnum dei* in militãti ecclesia incipiens. *Quemadmodũ si homo iaciat sementem in terram, & dormiat & exurgat nocte & die.* Referuntur hæc ad hominẽ qui seminauit. Et significatur per hæc,hominẽ occupari suis naturalibus necessitatibus,& vacare suis exercitiis. Nã ordinata est litera applicando singula singulis,scilicet noctẽ dormitioni,& diẽ exurrectioni. Ac si apertè dixisset,& vacet negociis suis. Significatur enim per hoc,ꝙ non opera hominis prędicantis efficitur fructificatio seminis iacti in terram. *Et semen germinet & increscat.* Priùs descripsit dispositionem hominis qui seminauit , modò describit dispositionem seminis seminati. *Dum nescit ille.* Nescit siquidem homo qui seminauit quid sub terra fiat,donec semẽ germinet. Et similiter nesciũt prædicatores quid verbum dei seminatum per prædicationem hominis operetur,donec prodeat in opus. *Vltro enim terra fructificat.* Significatur enim per vltroneam fructificationem,ex libero arbitrio prodire fructũ auditi diuini verbi : ita tamen vt subintelligas simul diuinam gratiam:sicut in terra subintelligitur concursus superiorum causarum,scilicet caloris solaris,pluuiæ,& huiusmodi.cõcurrentibus enim his intelligitur terra fructificãs. Et significatur per progressum fructificationis terræ,progressus fructificationis cordis suscepto semine diuini verbi. Et describitordo,quia nemo repẽtè fit summus: sed primũ exercetur operibus incipientiũ,deinde proficientiũ,& demũ perfectorum. *Primùm herbam: deinde spicã, deinde plenũ frumentum in spica. Et quũ ex se produxerit.* pro,quum autẽ productus fuerit fructus. Significatur enim ꝙ quum prædestinatus fructus regni cælorum(hoc est præsentis ecclesię)productus fuerit,statim erit finis. Potest nihilomin⁹ intelligi de producto fructu cuiusque delecti:quoniam tũc est messis particularis per mortem illius. *Statim mittit falcem: quoniam adest messis.* Quantum ad parabolam illemet homo significatur mittẽs falcẽ, qui seminauit. quãtum verò ad sensum,principalis seminator(scilicet Iesus Christus)significatur:ipse enim qui in prædicatorib⁹ iacit semẽ verbi diuini in terram,per angelos metet. *Et dicebat: Cui assimilabimus*

labimus regnum dei: aut cui parabolæ. pro, in qua parabola, *comparabimus illud.* Alia recitatur parabola de grano sinapis: quæ exposita est Matthæi.13. Et apponitur vt declarato modo fructificãdi, declaretur vis euangelici seminis quod prædicatur. *Sicut granum sinapis: quod quum seminatũ fuerit in terra, minus est omnibus seminibus, quæ sunt in terra, & quum natum fuerit, ascendit in arborem.* Nescitur quis apposuerit has duas dictiones, scilicet in arborẽ. *Et fit maius omnibus holeribus, & facit ramos magnos: ita vt possint sub vmbra eius aues cæli habitare* pro, nidificare. *Et talibus multis loquebatur eis verbum.* Habes apud Matthæum multas parabolas quas Marcus sub his verbis comprehendit. *Prout poterant audire.* Quanuis dominus parabolicè loqueretur, proponebat tamẽ eas secundum capacitatẽ audientium, vt fructuosę essent. Multis siquidem fructuosæ erant, quanuis multi indigni essent: de quibus dictum est, vt videntes non videant, &c. *Sine parabola autem non loquebatur eis.* Non dicit omnẽ sermonẽ fuisse parabolicũ, sed quod habebat parabolam comitem. docebat enim multa sub propriis verbis & annectebat parabolas. ¶ Seorsum autẽ. Declarat Euãgelista quod etiã parabolas habentes aliquid difficultatis declarabat discipulis seorsum à turba. *Discipulis suis disserebat.* pro, dissoluebat omnia. Significatur enim quòd soluebat dubia seu nodos difficultatum. *Et ait illis in die illa, quum serò esset factum, trãseamus contra.* pro, in vlteriorem ripam. *Et dimittentes turbam, assumunt eum ita vt erat in naui: & aliæ naues erant cum illo.* Promptam ac celerem executionẽ describit ab inchoata à nautis nauigatione, antequam Iesus sedens in nauicula mutaret situm, & antequam disiungeretur nauicula illa ab aliis nauiculis. Identitas siquidẽ situs Iesu significatur dicendo, ita vt erat in naui. cõiunctio autẽ adhuc aliarum nauicularum significatur dicendo, & alię nauiculæ erãt cum illa. Aduerbium, ita, ad ambo refertur, scilicet ad situm Iesu, & ad coniunctionem nauicularum. Et legendum est cũ illa, scilicet naui: & non, cum illo. erant enim nauiculę multę iũctæ naui, in qua erat Iesus docens. *Et facta est.* pro, fit *procella magna vẽti: & fluctus mittebat.* pro immittebat, *in nauim: ita vt impleretur nauis. Et erat ipse in puppi, super ceruical dormiens. Et excitant eum.* proculdubio discipuli. *Et dicunt illi, Magister non ad te pertinet.* pro, non est tibi curæ, *quia.* pro, quòd *perimus? Et exurgens comminatus est vento.* pro, & excitatus *increpauit ventum: & dixit mari, Tace, obmutesce.* Increpat ventum causantem fluctus, & silentium imponit mari sonanti: non vt ventus & mare percipiant,

piant, sed ad ostendendum hominibus præsentibus, quòd solo imperio cessare facit ventum & fluctus maris. *Et cessauit ventus: & facta est tranquillitas magna.* Repentè fieri non tranquillitatem, sed tranquillitatem magnam, testatur opus esse excedẽs totius naturæ facultatem. *Et ait illis, Quid timidi estis?* Deest aduerbium, sic. non enim reprehenditur simplex timor, sed timor sic: hoc est adeò magnus, vt præsente Iesu timeant perire. *Necdum habetis fidem?* Increpatiuè legenda sunt. Obiurgat enim discipulos, quòd adhuc nõ habeãt fidem, quum viderint tot miracula facta ab eo. Mõstrauerũt enim minus credere, tum magnitudine timoris, tum excitãdo Iesum à somno: tanquam non posset dormiens saluare eos. *Et timuerunt timore magno: & dicebant ad alterutrum: quis putas est iste, quia ventus.* Deest Latinis copula præcedens ventum. legendum enim est. *Quia & ventus & mare obediunt ei.* An soli discipuli nautarum officium exercentes, an etiam nautæ alij interfuerint qui hæc dixerint, incertum est. Hoc tamen est certum, quòd nec discipuli plenam in Iesu fidem habebant. illis enim dictum est, necdum fidem habetis: vt patet Matthæi. 8.

CAPVT V.

Et venerunt trans fretum. pro, in vlteriorem partem, *maris, in regionem Gerasenorum.* pro, Gadarenorum. Aduertendum est enim, quòd apud Matth. cap. 8. regio hæc appellatur regio Gergesenorum: apud Marcum autem & Lucam Gadarenorum. Nec aliquid certi comperio propter hoc, quòd diuersi diuersa sentiunt: sed parui refert scire nomina locorum seu habitatorũ. Si tamen verum est quòd regio hæc sit trans Iordanem, nomen Gadarenorum quadrat: pro quanto trans Iordanem Gaditę acceperunt à Moyse portionem suam. *Et exeunti ei de naui statim occurrit de monumẽtis homo spiritu immundo.* Quanuis duo fuerint apud Matth. cap. 8. Marcus tamen tacens vnum, non contradicit. sæuioris enim creditur mentionem facere. *Qui domicilium habebat in monumentis. Et neque catenis iam quisquam poterat eum ligare: quoniam sæpe compedibus & catenis vinctus: dirupisset catenas, & compedes comminuisset: & nemo poterat eum domare. Et semper die ac nocte in monumentis & in montibus erat clamans: & concidens se lapidibus. Videns autem Iesum à longe, cucurrit & adorauit eum.* Dæmon, aut coactus, aut ad malum aliquod tẽdens, virtutis actum exercet. propter quod magnus iste religionis actus processisse videtur ab animo explorandi, an

Iesus sit filius dei. expertus nanque in deserto quòd tentádo Iesum, hæc omnia tibi dabo si cadens adoraueris me, nõ potuit cognoscere an sit filius dei, tentat modò contrariam viam, scilicet adorando ipsum Iesum. Vnde & assertiuè nominat eum filium dei: sicut etiam cum tanta reuerentia adorat. *Quid mihi & tibi Iesu fili dei altissimi?* Fingit dæmon nihil cõmune esse sibi & Christo: hoc est nihil negocij habere cũ eo: quũ tamẽ multũ negocij cum eo haberet tentando. *Adiuro te per deum.* Verba hæc fuerunt dicta à dæmone. postquàm Iesus dixerat ei, exi spiritus immunde: vt manifestè subiungit euãgelista. *Ne me torqueas.* Imperium Iesu vt dæmon exeat, tormentum esse dæmonis ipsemet dæmon testatur. inuitum enim oportere exire, est tormentũ superbo & pertinaci in proprio velle. *Et interrogabat eum: quod tibi nomen est?* Iesus interrogat. vt ipsemet dæmon fateatur inuitus multitudinẽ: ad hoc vt magnitudo miraculi innotescat, & ad hoc vt cognoscatur quancunque multitudinem dæmonũ ei subiici. *Et dicit ei: legio mihi nomen est: quia multi sumus. Et deprecabatur eum multùm, ne se expelleret extra regionem.* Hinc apparet affectus diuersorum dęmonũ ad diuersas regiones. nisi enim multitudo hæc affecta fuisset regioni illi, non petisset extra regionẽ non mitti. *Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus pascens in agris.* Superfluit, in agris. *Et deprecabantur eum spiritus.* pro, omnes dæmones, *dicẽtes, Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus. Et concessit.* pro, permisit, *eis statim Iesus.* Hinc habes potestatem naturalem dæmonum ligatã teneri, in pœnam sui peccati. si enim liberè vti possent sua potentia, non indiguissent licentia Iesu ad inuadendũ porcos: & intolerabilia mala facerent. *Et exeuntes spiritus immundi, introierunt in porcos: & magno impetu grex præcipitatus est in mare ad duo milia milia.* pro, erant autem fere bis mille. proculdubio porci. *Et suffocati sunt in mari. Qui autem pascebãt eos, fugerunt: & nunciauerunt in ciuitatem & in agros. Et egressi sunt videre quid esset facti.* pro, quid esset quod factum est: *& venerunt.* pro, veniunt ad Iesum. *Et vident illum qui à dæmonio vexabatur, sedentem vestitum & sanæ mentis.* In Græcis codicibus subiungũtur hæ quatuor dictiones, eum qui habuerat legionẽ. Et significatur per hoc magnitudo facti: vt nõ solùm significetur dæmonio vexatus, sed legione dęmonum oppressus, iam sedens & vestitus & sanę mentis, qui priùs nudus discurrebat & furiosus.

Et timuerunt. Et narrauerunt illis. egressis ex ciuitate. *Qui viderant, qualiter factum esset ei qui dæmonium habuerat: & de porcis. Et*

rogare

rogare cœperunt eum vt discederet de finibus eorum. Illi qui egressi fuerant de ciuitate.timentes ne peius aliquid iactura porcorũ subsequeretur,rogant venerando tantam authoritatẽ monstratam in curatione illius furiosi,vt discedat à regione illa. *Quũque ascenderet.*pro,& ingresso eo,*nauim,cœpit illum deprecari, qui à dæmonio vexatus fuerat, vt esset cum illo. Et non admisit eum: sed ait illi,Vade in domum tuam ad tuos: & annuncia illis quanta tibi dominus fecerit.* Non dicit quanta ego fecerim tibi, sed in deum refert:quem Hebræorum more appellat dominum. Vnde apparet Hebræum fuisse illũ hominẽ,in quo fuerat legio.nisi enim fuisset Hebræus, non Hebræo more nuncupasset deum Iesus, illi mandata dando. *Et misertus sit tui.* Ordo præposterus.nam sensus est,annuncia,ꝙ dominus misertus tui fuerit, & quanta tibi fecerit.prior enim est subleuatio à miseria quàm collatio bonorum. *Et abiit,& cœpit prædicare in Decapoli quanta sibi fecisset Iesus,& omnes mirabantur. Et quum transcendisset.* pro,& quum traiecisset, *Iesus in nauim rursus trans fretũ.* pro,in vlteriorẽ ripã, *conuenit turba multa ad eum & erat circa mare. Et venit quidã.*pro, & ecce venit vnus,de *Archisynagogis nomine Iairus: & videns eũ procidit ad pedes eius,& deprecabatur eum multùm,dicens, quoniam filia mea in extremis est.* Quod apud Matt.dicitur,modò moriebatur,hic dicitur,in extremis est. *Veni, impone manũ tuam.* pro, manus. pluraliter.& superfluit tuam, *Super eam vt salua sit, & viuat.*pro,viuet. Affirmat enim Archisynagogus , quòd si Iesus imposuerit filiolæ suæ manus , sequetur vita: hoc est, quòd non morietur,quamuis sit in extremis. *Et abiit cum illo: & sequebatur eũ turba multa: & comprimebant eũ.Et mulier,quæ erat in profluuio sanguinis annis duodecim, & fuerat multa perpessa à compluribus medicis,& erogauerat omnia sua nec quicquam profecerat, sed magis deterius habebat: quũ audisset de Iesu,venit in turba retro: & tetigit vestimentum eius. Dicebat enim, quia si vel vestimẽtum eius tetigero,salua ero. Et confestim siccatus est fons sanguinis eius: & sensit corpore quia sanata esset à plaga.*pro,à flagello.Aegritudinem enim appellat flagellum dei. *Et statim Iesus in semetipso cognoscens virtutem, quæ exierat de illo.* pro,de se. Intellige virtutem de Iesu exire non migratione,sed effectu. *Conuersus ad turbam, aiebat,Quis tetigit vestimenta mea?* non corpore, sed fide. De quo tactu si intellexissent discipuli, nõ admirati fuissent verba Iesu.

*Et dicebant ei discipuli ipsius , vides turbam comprimentem te , & dicis:quis me tetigit? Et circunspiciebat videre.*pro,vt videret,*eã quæ*

hoc fecerat. Volebat Iesus manifestari miraculum factum non solùm ob diuinam gloriam ex illo miraculo, sed ad vtilitatẽ fidei in archisynagogo. Sciebat enim ipse affuturos statim nuncios mortis puellæ: & oportere augeri fidem archisynagogi ad credendum, quòd etiam mortuam filiam posset suscitare. *Mulier verò timens & tremens, sciens quod factũ esset in se, venit & procidit ante eum: & dixit ei omnem veritatem.* pro, omnem causam suam. *Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te saluam fecit. vade in pace: & esto sana à plaga tua.* pro, flagello tuo. Manifestat Iesus fidem mulieris meruisse salutem, vt augeatur fides Iairi præsentis. *Adhuc eo loquente, veniunt nuncij ad Archisynagogũ.* In Græco non habetur dictio, nuncij: nec habetur ad archisynagogum, sed ab archisynagogo. Significatur domesticos venisse à domo archisynagogi. hos enim describit dicendo, quòd veniunt ab archisynagogo: hoc est, domestici à domo archisynagogi, proculdubio ad ipsum Iairum archisynagogum. *Dicentes.* scilicet archisynagogo. *Quia filia tua mortua est. quid vltrà vexas magistrum?* Non credebant isti Iesum posse suscitare mortuam: & propterea vanam dicebant esse solicitationem Iesu ad veniendũ domum. *Iesus autem.* deest. statim, *audito verbo quod dicebatur, ait archisynagogo, Noli timere.* Hinc apparet Iairum in periculo fuisse timendi iacturam filiæ esse irreparabilem. *Tantummodo crede.* Nihil aliud à te exigitur, nisi vt sicut credidisti me posse sanare filiam tuam in extremis constitutam, ita credas me posse tibi illam quanuis mortuam restituere viuam ac sanam.

Et non admisit. pro, permisit, *quemquam se sequi, nisi Petrum & Iacobum & Ioannem fratrem Iacobi.* Intellige hæc de sequela ad ingrediendum domum Iairi. reliquit enim turbam & discipulos reliquos, quum esset propè seu iuxta domũ. *Et veniunt.* pro, venit, scilicet Iesus, *in domũ archisynagogi & vidit.* pro, videt, *tumultũ, & flentes & eiulãtes multũ. Et ingressus ait illis, Quid turbamini.* pro, tumultuamini, *& ploratis? puella non est mortua, sed dormit.* Sciebat Iesus illam esse mortuam. nec tamen falsum dixit: intendens non esse mortuam sibi, sed dormire sibi deo: cui tam facilè erat suscitare illam à morte, quàm facile fuisset homini excitare illam à somno. *Et irridebant eum.* deest. scientes, quòd esset mortua. Et scripsit hoc euangelista ad firmandum testimoniũ veræ mortis: & consequenter veræ resuscitationis subsecutæ.

Ipse verò eiectis omnibus. Noluit coram turba hoc miraculum facere, qui tamen alios publicè suscitauit: ad instruẽdum vtrúque

que quandoque oportere seruari pro loco & tempore. *Assumit patrem & matrem puellæ: & qui secum erant.* scilicet Petrum, Iacobum, & Ioannem. *Et ingrediuntur.* pro, ingreditur, *vbi puella erat iacens: & tenens manum puellæ, ait illi, Thabita.* Græci scribũt Talitha, *cumi. quod est interpretatum, puella (tibi dico) surge.* Nota hîc duo. Alterum est quòd illæ duæ dictiones, tibi dico, non significantur verbis Iesu (talitha cumi) sed interpositæ sunt ab euangelista vel ad maiorem expresſionem authoritatis verbi Iesu, quòd solo dicere suscitauit eã: vel (quod magis crediderim) accentus, articulus seu modus proferendi à Christo, expressus est ab euangelista per has dictiones, tibi dico. Alterum est, quòd imperatiuum surge, significatur per dictionem Hebraicam cumi: puella autem, vel non significatur per dictionem talitha directè, sed tanquam genus, si Talitha nomẽ erat proprium illius puellæ. quia enim significauit tunc indiuiduũ puellæ, ideo euãgelista interpres dixit, puella surge. Vel Chaldaica dictione ab Hebræis vsurpata talitha, puella significatur. maior enim est authoritas euangelistæ interpretantis talitham puellam, quàm quorumcunque aliter sentientium. *Et confestim surrexit puella & ambulabat.* Vt intelligas non solùm viuam, sed sanam. *Erat autem annorum duodecim: & obstupuerunt stupore magno. Et præcepit illis vehementer.* affectu humilitatis & vitandæ humanæ gloriæ.

Vt nemo id sciret. Perspice differentiam temporum: miraculũ mulieris curatæ à fluxu sanguinis latens, voluit manifestari, quia tempus vrgebat ad augendam fidem archisynagogi: hoc autem miraculum vult latere, quia non imminebat necesſitas tunc manifestandi. Vtroque autem opere docuit discipulos, vt pro loco & tempore quandoque manifestarent miracula, quæ facturi erant, & quandoque procurarent manere occulta. *Et iussit dare illi manducare.* Ad cumulum testimonij veræ resurrectionis: vt obstupescentes parentes & discipuli, comprobarẽt non esse phantasma id quod videbant. Reliqua circa hæc miracula, exposita vide Matth. 9.

CAPVT VI.

ET *egressus inde abiit in patriam suam.* hoc est in Nazareth. *Et sequebatur.* pro, sequuntur, *cum discipuli sui. Et facto sabbato cœpit in synagoga docere: & multi audientes admirabantur in doctrina eius.* In Græco nihil aliud est quàm obstupescebant: ita quòd nihil dicitur de doctrina. *Dicentes, vnde huic hæc omnia?* In Græco non est omnia. *Et quæ est sapientia, quæ da-*

ta est illi: & virtutes tales, quæ per manus eius efficiuntur? Nonne hic est Faber. Apud Matthæum dicitur Fabri filius: apud Marcum verò Faber cum articulo, scilicet ille faber. vt intelligamus vtrunque esse dictum: & quòd erat filius fabri, & quòd erat faber: personáque certa fabrilis artis significatur per articulum.
¶ Hinc autem habemus vnde satisfiat curiosis quærentibus, quid fecerit Iesus vsque ad trigesimum annum. Vacabat enim exercitio fabrili. Et hoc valde congruit testimonio humano, quod non vacauit literis, non scientiis, non doctrinæ legis: vt certa cognitione scirent omnes cōpatriotæ, quod scientia eius non erat humanitùs acquisita. Vnde conciues obstupescunt, non solùm de miraculis, sed de sapientia (hoc est de scientia diuinorum) quæ apparebat in Iesu. *Filius Mariæ: & frater Iacobi & Ioseph* pro, Iose, *& Iudæ & Simonis? Nōne & sorores eius hic nobiscum sunt? Et scandalizabantur in illo.* Qui aliis erant testes de visu, quod scientia Iesu non erat humano studio acquisita, videntes eum plenū sapientiæ & gratiæ miraculorum: vnde debebant moueri ad credendum & laudandum deum, inde moti sunt ad cadendum, inde ruerunt. *Et dicebat illis Iesus quia non est propheta.* Superfluit quia. *Sine honore.* pro, inhonoratus. Quod peius est. Significat enim esse contemptum. *Nisi in patria sua, & in domo sua, & in cognatione sua.* Quanuis etiam extra patriā prophetæ quandoque despiciantur: quia tamen cōmuniter contemnuntur prophetæ apud suos, ideo dominus dixit, nisi in patria, cognatione & domo sua: ad specialiora semper descendens. *Et non poterat ibi virtutem vllam facere.* Non ex defectu potentiæ, sed ex impedimēto, immo repugnantia obiecti. est enim sermo de potētia nō absoluta, sed ordinaria. Nā sicut potentiæ naturales nō possunt proprios effectus producere, nisi in patiente disposito: ita potētiæ ordinariæ ad curationes & miracula, non possunt producere effectus, nisi in patiente disposito per fidem: quæ quia istis Nazarenis deerat, ideo dicitur quòd non poterat virtutem vllam facere. *Nisi.* Addenda est coniunctio, quòd. *Paucos infirmos impositis manibus curauit. Et mirabatur.* vera admiratione, causata ex ignota sibi experimentaliter infidelitate comperta in Nazarenis contra omnem rationem. *Propter incredulitatem.* pro. infidelitatem, *eorum.* Refertur hæc causa ad vtrunque, scilicet non poterat & mirabatur. Et significatur simul indispositio Nazarenorū ad recipiendum effectus miraculorum. *Et circuibat castella in circuitu, docens.* Expertus incredulitatem Nazarenorū, quærit

fructum

fructum facere in castellis per circuitum, ne culpa Nazarenorũ isti posthabeātur. Reliqua circa gesta in Nazareth exposita, vide Matt. 13. *Et conuocauit duodecim: & cœpit eos mittere binos: & dabat illis potestatem spirituum immundorum.* scilicet ordinariam: hoc est, efficacem tũc, si tam ex parte Apostolorũ, quàm ex parte curandorum, seu agentium pro ipsis concurrerent, quæ concurrere debent. Ex parte enim aliorum debebat concurrere fides, ex parte autem Apostolorum debebant etiam concurrere quædam: puta oratio & ieiunium. Vnde non potuerunt eiicere dæmonium: de quo dominus dixit, hoc genus dæmoniorũ non eiicitur nisi in oratione & ieiunio. *Et præcepit illis, ne quid tollerent in via nisi virgam tantũ.* Matthæi. 10. dicitur, nec virgã. Solutio est, ꝙ virga ad officium defensionis (sicut & cætera arma defensiua) inhibita est: virga autẽ ad officium sustentationis in itinere, cõcessa est. *Non peram, non panẽ, neque in zona æs: sed calceatos sandalus.* Matth. 10. dicitur neque calciamẽta Solutio est, ꝙ apud Matth. duplicata calciamẽta inhibentur: hîc vero mittũtur calciati sandaliis: iuxta illorum mortẽ. Nõ enim fecit eos vendere calceos & emere sandalia: quum ab vniuersa euangelica doctrina discrepet solicitudo circa figurã calceorũ, vestis & cuiuscunque operimenti. indigna siquidẽ tali tantóque doctori est huiusmodi cura: à quo nullum simile præceptum inuenitur. Nullum enim de colore, quantitate, aut figura vestiũ, nullũ de barba, aut capillis, & vniuersaliter nullum de huiusmodi indifferentibus corporeis præceptum inuenitur à Iesu datum: sicut nec de differentia cibi aut potus: vt etiã per hoc cognoscamus ipsum esse deũ qui fecit omnia, cui omnia seruiũt: cui nihil horũ displicet, qui vniuersis in toto orbe nationibus leges dabat, omnibus & singulis cõgruas, nulliq; incõmodas, nulla exceptione alicubi aut aliquãdo egentes. Ex industria itaque Marcus dixit, ꝙ miũt eos calceatos sandaliis, prout erãt calceati ne erraremus in Matth. intelligẽdo Iesum prohibuisse calciamẽta. *Et ne induerentur duabus tunicis.* Ne desipias intelligendo iussisse Iesum discipulis, vnica tantũ veste indui: sed prohibet indui vestibus mutatoriis, & propterea eiusdẽ speciei vestes duplices inhibuit, scilicet tunicas, alterã inducendo, & alteram seruando ad induendũ loco prioris. *Et dicebat eis, Quocunque introieritis in domum, illic manete donec exeatis inde.* scilicet de illo oppido, ciuitate seu villa. mutationem enim hospitij prohibet. *Et quicunque non receperint vos, neque audierint vos, exeũtes inde, excutite puluerẽ*

de pedibus vestris, in testimonium illis. hoc est, in signum testimonij: tum quod non ex vobis, sed ex illis procedit priuatio diuinæ gratię apud illos: tum quòd nihil commune vobiscum habebũt in regno cælorum, sicut vos nec puluerem habetis eorum. ¶ Scito apud Græcos post hæc verba subiungi, Amen dico vobis, tolerabilius erit Sodomis aut Gomorris in die iudicij, quàm ciuitati illi. Hæc in textu Græco: quæ Matth. 10. cũ reliquis exposita sunt. *Et exeuntes prædicabant, vt pœnitentiam agerent: & dæmonia multa eiiciebant: & vngebant oleo multos ægros.* Credendum est pręcepto Iesu eos hoc fecisse. nõ enim fas est credere ex proprio sensu vsos fuisse vnctione. Verũ hæc vnctio non sacramentalis intelligitur (qualis est vnctio extrema qua vtitur ecclesia) sed initium quoddã. *Et sanabantur.* pro & sanabat. Et refertur ad oleũ. significatur enim, quod oleum sanabat ægrotos. Vnde apparet, quod oleo vtebantur ad sanandum, non ad sacramẽtum ministrandum. Apparet quoque quod statim sequebatur sanitas: alioquin non fuisset cognita virtus olei sanantis. *Et audiuit rex Herodes.* Iste Herodes titulo non erat rex, sed potestate, erat enim tetrarcha Galilææ. *Manifestum enim factum est nomen eius & dicebat, quòd Ioannes Baptista resurrexit à mortuis: & propterea virtutes operantur in illo. Alij autem.* supple nonnulli. *dicebant quia Helias est. Alij verò dicebant, quia propheta est, quasi vnus ex prophetis* Harum trium opinionum de Iesu, prima super migrationem spiritus de corpore in corpus fundatur. Et nescio vnde ortum habuerit migratio talis, scilicet in hominem contemporaneum. Secunda autem super prophetiam Malachiæ de aduentu Heliæ. Tertia ancipitem habet sensum, an significetur vnum ex prophetis redisse: iuxta traditiones quorundam philosophorum de circulo animarum. an significetur, quòd Iesus est propheta similis antiquis prophetis. Et si hoc significatur, rationabilior cæteris hæc opinio fuit. *Quo audito, Herodes ait, Quem ego decollaui Ioannem, hic à mortuis resurrexit.* Desunt Latinis duę dictiones: altera verbum, est: altera pronomen, ipse. puncto tamẽ intermedio. Ita quòd legendũ est: quẽ ego decollaui Ioannẽ, hic est. & deinde subiungitur, ipse à mortuis resurrexit. Et hęsitãdo, non definiendo dixit Herodes hæc verba: vt patet apud Lucam. *Ipse enim Herodes misit ac tenuit Ioannem & vinxit eũ in carcere propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui: quia duxerat eam.* Deest. vxorẽ. *Dicebat enim Ioannes Herodi, Non licet tibi habere vxorẽ fratris tui. Herodias autem insidiabatur illi: & volebat occidere eum,*

nec

nec poterat. Herodes autem. pro, enim. Redditur enim ratio quare Herodias non poterat Ioannem occidere. *Metuebat Ioannem, sciens eum virum iustum & sanctum: & custodiebat.* pro, obseruabat, *eum: & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.* Hi actus virtutum qui narrantur de Herode, intelligendi sunt ficti: iuxta verbũ domini appellantis Herodem vulpem, & testimonium Matthæi, ꝙ Herodes volens Ioánem occidere, timuit populum. Fictè itaq; Herodes exercebat hos virtutum actus erga Ioannem: ob quam fictionem non poterat Herodias occidere Ioannem vt volebat. Marcus enim refert apparentes actus. *Et quum dies opportunus accidisset, Herodes natalis sui.* In Græco habetur. Quando Herodes in natalitiis suis, *cœnam fecit.* pro, faciebat, *principibus.* pro, primatibus, *& tribunis.* qui præsunt mille. *& primis Galilææ: quumque introisset filia ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuisset Herodi simulque recumbentibus.* pro, accumbentibus, *rex ait puellæ: Pete à me quodvis, & dabo tibi. Et iurauit illi: quia quicquid petieris, dabo tibi: licet dimidium regni mei. Quæ quum exisset, dixit matri suæ: Quid petam? At illa dixit, Caput Ioannis Baptistæ. Quumque introisset statim cum festinatione ad regem, petiuit, dicens, volo vt protinus.* Superfluit, protinus. *des mihi in disco caput Ioannis Baptistæ. Et contristatus rex, propter iusiurandum, & propter simul recũbentes noluit eam cõtristare.* pro, reiicere, *sed.* pro, & protinus, *misso.* Deest rex. Legendum est, *Rex misso speculatore, præcepit afferri caput eius in disco.* Superfluit, in disco, sed desunt tres aliæ dictiones. *Ille autem abiit.* Significatur enim, quòd speculator abiit ad exequẽdum mandatum. *Et decollauit eum in carcere. Et attulit caput eius in disco: & dedit illud puellæ: & puella dedit matri suæ. Quo audito, discipuli eius venerunt: & tulerunt corpus.* pro, cadauer, *eius: & posuerũt illud in monumento.* Gesta hæc exposita vide Matthæi decimoquarto. *Et conuenientes Apostoli ad Iesum, renunciauerunt ei omnia quæ egerant & docuerant.* Nota Apostolos singula tam quæ egerant quàm quæ docuerant, referre ad Iesum: vt hinc discant prædicatores ad prẹlatum referre, & quæ egerint & quæ docuerint. *Et ait illis, venite seorsum in desertum locum: & requiescite pusillum, Erant enim qui veniebant & redibãt multi: & nec spatiũ manducandi habebant.* Prouidet pius ac prudens magister discipulis de aliquantula quiete: instruens prælatos quid agere debeant cum ministris suis. *Et ascendentes in nauim, abierunt.* In Græco non habentur hæ tres dictiones, ascendentes in nauim, nec habetur, abierunt, sed abiit. Ita legendum est, *Et abiit.* Significatur

 enim

enim de Iesu quòd abiit. *In desertum locum.* Deest. naui, *seorsum.* Significatur quòd Iesus abiit nauicula in locum desertũ, qui erat in territorio ciuitatis Bethsaidæ: vt Lucas dicit. *Et viderunt eos abeuntes: & cognouerunt.* Deest eum, scilicet Iesum. *multi: & pedestres de omnibus ciuitatibus cucurrerunt.* pro, concurrerunt, *illuc: & præuenerunt eos.* pro, conuenerunt ad illum. Vbi patet, quod non significatur istos concurrentes ad Iesum, præuenisse descensum Iesu de nauicula: sed quòd conuenerunt ad Iesum iam existẽtem in deserto. *Et exiens.* de secretiore loco in quo erat: vnde & Lucas dicit, quòd excepit eos. Significatur enim, quòd Iesus quãuis sequestrauerit se & suos discipulos à turbis, videns tamen tot ad se cõcurrisse in desertũ, non diuertit ab eis, sed exiuit ad eos, sed excepit eos. *Vidit turbam multam Iesus, & misertus est super eos quia erant sicut oues non habentes pastorem.* Magna indigentia significatur per hanc similitudinem: oues enim valde egent pastore. *Et quum iam hora multa fieret.* pro, facta esset. Significatur enim tarda diei hora, ad quam protractus fuerat sermo doctrinæ. *Accesserunt discipuli eius: dicentes, Desertus est locus hic: & iam hora præterut.* Deest. multa: *dimitte illos, vt euntes in proximas* pro, circumiacentes, *villas & vicos, emãt sibi cibos.* pro panes, *quos manducent.* pro, quod enim manducent, non habent. Rationem enim reddunt suæ solicitudinis. *Et respondens ait illis, Date illis manducare.* Præcepit hoc sciens futuram executionem, quam discipuli impossibilem reputabant. *Et dixerunt ei, Euntes emamus ducentis denariis panes: & dabimus* pro demus, *illis manducare?* Responsio hæc discipulorum legenda est interrogatiuè: non ad significandum interrogationem, sed impossibilitatem. consueto enim modo loquendi significãt, non habere modum prouidendi tantæ turbæ, quia carent tanta pecunia: quum tamen debuissent exhibere se promptos ad exequendum iussa, supplicando vt Iesus prouideret. *Et dixit eis, Quot panes habetis? ite & videte. Et quum cognouissent, dicunt, Quinque & duos pisces. Et præcepit illis vt accumbere facerent omnes secundum contubernia.* In Græco habetur conuiuia conuiuia. Et significatur per diuersa conuiuia. *Super viride fœnum.* pro, super viridem herbam. *Et discubuerunt in partes.* In Græco habetur areolæ. Et significatur per diuersas areolas. *Per centenos & quinquagenos.* Ordinem discumbẽtium describit Marcus tripliciter: scilicet à disiunctione locorum per diuersas areolas: hoc est diuersas partes prati disiunctas propriis sulcis, quemadmodum areolæ hortorum distinguuntur, & à diuersitate

uersitate conuiuiorum: hoc est, quòd erant distincti velut per diuersas mensas. & demum à diuersitate numeri: hoc est, quòd aliquæ areolæ erant capaces centum, & aliquæ capaces quinquaginta, vel potiùs quòd aliquod conuiuium erat centum, & aliquod quinquaginta. Et descripsit hæc euangelista, vt cognoscamus coram Iesu non fuisse confusam comestionem: sed ordinatè dispositos sedentes acquiescentes omnes comedisse. *Et acceptis quinque panibus & duobus piscibus, intuens in cælum.* vt omnes viderent à deo fieri miraculum. *Benedixit & fregit panes.* propriis manibus meliùs scindendo quàm gladio. Et frangendo multiplicabat, & hoc ad euidentiam miraculi. Vnde etiam & pisces ipsos ipsemet diuisit. *Et dedit discipulis suis vt ponerent ante eos. Et sustulerunt reliquias.* Superfluit reliquias. *Fragmentorum duodecim cophinos plenos: & de piscibus.* Ad cumulum testimonij patrati miraculi voluit Iesus tot cophinos fragmentorum superesse. *Erant autem qui manducauerant.* Deest. ferè, *quinque milia virorum.* Aduerbium ferè ad numerum quinque milium refertur. Reliqua vide exposita circa hoc miraculum Matthæi decimoquarto. *Et statim coegit discipulos suos.* Inuiti enim discipuli recedebant ab eo, quibus tamen cauebat à consortio nocturno tot mulierum postquam saturata erat turba. *Ascendere nauim, vt præcederent se trans fretum ad Bethsaidam.* Erat enim aliquanta distantia à deserto Bethsaidæ ad ipsam Bethsaidam, versus quam iubet discipulos ire. *Dum ipse dimittit populum.* pro, turbam. *Et quum dimisisset eos.* Græca dictio non significat simplicem dimissionem: sed dimissionem benignã, qua amicis recedentibus quasi vale dicimus. Significat enim, quòd Iesus more celebrantium conuiuia beneuolè eos emisit. in quo maxima Iesu comitas etiam ad rusticos commendatur. *Abiit in montem orare,* pro, vt oraret. Verum hominẽ se monstrat orando: exemplúmque aliis præbet post prædicationem, mentem ad deum leuandi. *Et quum serò esset.* pro, factum esset. Vnde significatur, quòd ante solis occasum dimisit Iesus turbam. *Erat nauis in medio mari.* Non significatur medium per æquidistantiam à ripis, sed profundum mare: erant enim vigintiquinque seu triginta stadiis longè à terra apud Ioannem. *Et ipse solus in terra: & vidẽs eos laborantes.* Nisi visionem corporalem significaret euangelista, non dixisset, quòd ipse erat in terra, videns eos laborantes: quoniã intuitu diuino videbat non solùm eos, sed vniuersa quæ

fiunt

fiunt in cælo & in terra. Nec obſtat ꝙ nox eſſet: quoniam etiam nocte in monte exiſtentes videmus nauiculas in mari prope laborantes. *In remigando.* Dictio Græca non ſpeciem remigationis, ſed genus ſignificat commune remigationi & actioni, qua agimus naues & currus: verùm interpres quia Ioannes explicat quum remigaſſent ſtadia quaſi vigintiquinque, ideo ſpeciem expreſsit. *Erat enim ventus contrarius eis. Et circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans ſuper mare, & volebat præterire eos.* hoc eſt diſpoſuit greſſus ſuos ad ſimilitudinem volẽtis prꝍterire. talem enim exhibebat ſe in ambulatione, qualis apud eos erat in mente, ſcilicet non fixus, non firma fide. *At illi vt viderũt eum ambulantem ſuper mare, putauerunt phantaſma eſſe: & exclamauerunt,* timentes à phantaſmate. *Omnes enim viderunt eum & conturbati ſunt. Et ſtatim locutus eſt cum eis: & dixit eis, cõfidite, ego ſum, nolite timere. Et aſcendit ad illos in nauim: & ceſſauit vẽtus.* Omittit hîc Marcus verba & geſta inter Ieſum & Petrum. *Et plus magis.* pro, valde ex abũdanti. ſeu valde ſupra modum. *Intra ſe ſtupebãt.* Magnitudo enim ſtuporis ſignificatur: vnde in Græco ſubiungitur ſtupebant & admirabantur, ordine præpoſtero. *Non enim intellexerunt de panibus: erat enim cor eorum obcæcatum.* Nota etiam in Chriſti diſcipulis poſt tot miracula viſa, adhuc obcæcatũ cor: & diſce diuinæ gratiæ tribuere donum fidei, non viſioni miraculorum. *Et quum transfretaſſent, venerunt in terram Genezareth.* Hinc apparet terram Genezareth communem eſſe Bethſaidæ & Capharnaum, quo apud Ioannem venerunt. nam verſus Betſaidam prꝍceperat Ieſus vt irent. *Et applicuerunt.* Deeſt. in portum. *Quumque egreſsi eſſent de naui, continuò cognouerũt eum.* pro, agnouerunt eum. Significatur enim, quòd incolæ recognouerunt eum: vtpote priùs eis notum. *Et percurrentes vniuerſam.* Deeſt. circumiacentem, *regionem illam.* Non ſufficit incolis agnoſcentibus Ieſum propria conſolatio: ſed per vniuerſam regionem diſcurrunt annunciando, quòd Ieſus qui facit miracula, adeſt. *Cœperunt in grabbatis eos qui ſe malè habebant circunferre.* Non ſolùm annunciant: ſed inchoant circunferre ægrotos in grabbatis, ad prouocandum alios tum ad continuandum cœptas lationes, tum ad inchoandum aliorum lationes ægrorum. *Vbi audiebant eum eſſe.* Non monebat Ieſus in vno loco, ſed per regionem diſcurrebat. Et propterea circunferebantur in grabbatis ægroti, vt ante eum locarentur. *Et quocunque introibat in vicos, vel in villas, aut ciuitates, in plateis ponebant infirmos: & deprecabantur eum vt*

vel

vel fimbriam vestimenti eius tangerent. Opus erat prece: quoniam decumbentes in lectulis, non valebant attingere ad Iesum, nisi subititisset aut appropinquasset ad eos, vel econuerso. *Et quotquot tangebant eum, salui fiebant.* Quanuis tangerēt non carnem, sed vestimentum Iesu. Euangelista tamen describens rationem miraculi, dicit quòd tangebāt eum, ipse enim erat (non vestis eius) sanitatem donans, mediante tactu suæ vestis. Et considera hîc quantam multitudinem curatorum Euangelista simul significat.

CAPVT VII.

E*T conuenerunt ad eum Pharisæi & quidam de Scribis, venientes ab Hierosolymis. Et quum vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus (id est, non lotis) manducare panes, vituperauerunt.* pro, incusauerunt. Significatur enim, ꝙ reprehēderunt. *Pharisæi enim & omnes Iudæi nisi crebrò lauerint manus, non manducāt: tenētes traditionem seniorū. Et à foro venientes nisi baptizentur non comedunt. Et alia multa sunt quæ tradita sunt illis seruare: baptismata calicum & vrceorum, & æramentorum & lectorum. Et interrogabant.* pro, deinde interrogant, *eum.* proculdubio arguendo. *Pharisæi & Scribæ, Quare discipuli tui non ambulant iuxta traditionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem? At ille respondens dixit eis, Bene prophetauit Esaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est, Populus hic labiis me honorat: cor autem eorū longè est à me. in vanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum.* Superfluit coniunctio, &. Significatur siquidem, quòd doctrinæ eorum sunt præcepta hominum. appositiuè enim legendum est. *Relinquentes enim mandata dei, tenetis traditionem hominum: baptismata vrceorum & calicum: & alia similia his facitis multa. Et dicebat illis, Bene irritum fecistis.* pro, reiicitis, *præceptum dei vt traditionem vestram seruetis. Moyses enim dixit.* Nota idem appellari à Iesu præceptum dei, & dictum Moysi: vt hinc intelligamus dicta Moysi esse dicta dei. *Honora patrem tuum & matrem tuam: & qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. vos autem dicitis, Si dixerit homo patri vel matri corban (quod est donum) quodcunque ex me, tibi prodierit.* Aiunt corban non quodcunque donum, sed deo dicatum significare. *Et vltrà non dimittitis eum quicquam facere patri suo aut matri.* Vniuersa hæc materia exposita est Matthæi decimoquinto diffusè. Sententia tamen horum verborum non tam clara est apud Matthæum: quoniam illic dicitur, & non honorifica-

norificabit patrem suum aut matrem suam: hic verò dicitur, & vltrà non dimittitis eum quicquam facere patri suo aut matri suæ. Significatur enim hic, q̄ tollēdo materiam debitam à filio, patri aut matri, non relinquebāt filio vnde subueniret patri aut matri. *Rescindentes*, pro abrogantes, *verbum dei per traditionem vestram quam tradidistis. Et similia huiusmodi multa facitis.* Hinc habes quòd non in hoc solo errabant. *Et aduocans iterum turbas, dicebat illis, Audite me omnes & intelligite. Nihil est extra hominē, introiens in eum, quod possit eum coinquinare: sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ coinquināt hominem. Si quis habet aures audiēdi, audiat. Et quum introisset in domum à turba, interrogabāt eum discipuli eius parabolam. Et ait illis, Sic & vos imprudētes.* pro, sine intelligētia, *estis? Non intelligitis quia omne extrinsecus introiens in hominem, non potest eum coinquinare: quia non intrat in cor eius, sed in ventrem vadit & in secessum exit. purgās omnes escas? Dicebat autē quoniam quæ de homine exeunt, illa coinquināt hominem. Ab intus enim de corde hominum malæ cogitationes procedūt.* Primus effectus malæ volūtatis (quę cor appellatur) describitur mala cogitatio. tum vt intelligamus omnē malā cogitationem esse aliquo modo voluntariam. in cuius signū fatemur in Christo, nullā tentationem fuisse intus. Si enim cogitationes malæ inuenirētur inuoluntariæ, non dixisset Iesus, de corde procedunt cogitationes malæ. Tum vt intelligamus inquinari homines solis malis cogitationibus, etiā si nullum exterius opus malum nullus exterior sermo malus adsit. *Adulteria. fornicationes, homicidia, furta, auaritiæ, nequitiæ.* Nomine generis significantur vel vniuersi mali habitus, appellari, nequitiæ quia reddūt hominem nequeuntem continere se à malis operibus: vel vitia ad luxum vitæ spectantia, quæ specialiter reddunt homines impotentes ad ea quę sunt virtutis. *Dolus. impudicitiæ, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia.* Impudentia (nō defectu naturalis sagacitatis, sed cōtrarietate ad virtutem prudētiæ) significatur. *Omnia hæc mala ab intus procedunt: & coinquinant hominem. Et inde surgens abiit in fines Tyri & Sidonis: & ingressus domum, neminem voluit scire* Tanquam non venerit prædicaturus Gentilibus. *Et non potuit latere.* Non significatur impotentia Iesu: sed impotentia silentij. quamuis enim Iesus venisset non vt publica persona, non potuerunt tamen silere qui cognoscebāt ipsum. Superiùs nanque cap. 3 dictū est, quòd multi ex Idumæa & partibus circa Tyrum & Sidonem conuenerant ad Iesum. *Mulier enim statim vt audiuit de eo (cuius filia habebat spiritum*

ritum immundum) intrauit. in domum in qua erat Iesus. *Et procidit ad pedes eius. Erat autem mulier Gentilis Syrophœnissa genere.* Dictio interpretata Gentilis propriè significat Græcam: sed interpres quia eadem dictio translata videtur in libris noui testamenti quandoque ad significandum Ethnicum, ideo transtulit Gentilis. quod est certius, quàm quòd fuerit Græca: quũ genere dicatur Syra, non cuiuscunque partis Syriæ sed Phœnicis.

Et rogabat eum vt dæmonium eiiceret de filia sua. Qui dixit illi: Sine priùs saturari filios. non est enim bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus: Ait illa respondit, & dixit illi: vtique domine. nam & catelli comedunt sub mensa de micis puerorum. Et ait illi, Propter hunc sermonem vade, exiit dæmonium à filia tua. Et quum abiisset domum, inuenit puellam. pro, filiam. *iacentem super lectum, & dæmonium exisse.* Vide exposita circa hæc Matthæi. 15. *Et iterum.* Alium aduentum Iesu ad mare Galilææ significat. *Exiens de finibus Tyri venit per Sidonem.* pro, de finib⁹ Tyri & Sydonis venit, *ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos.* Decapolis nomen est regionis decem vrbium. *Et adducunt ei surdum & mutum.* pro, surdũ impeditæ linguæ. Significatur enim non mutus, sed vix valens loqui. Narratúrque à solo Marco hoc miraculum in specie. *Et deprecabantur eum vt imponat illi manũ. Et apprehendẽs eũ de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas eius.* In Græco habetur sic: misit digitos suos expuens in aures eius. *Et expuens tetigit linguam eius: & suspiciens in cælum, ingemuit.* Inter speciales modos. quibus quandoque vsus est Iesus ad curandum, admiratione dignus est iste, cum tot circũstantiis nulla necessitate, sed sola voluntate adhibitis. nam ducit illũ seorsum, tangit loca ægritudinum, vtitur sputo, in vtrisque adhibet gemitum, eleuat oculos in cælum: ad supplendum quæ deerant ex parte aliorum, ad efficaciam ordinariæ potestatis, quæ appellatur gratia curationum. Noluit enim Iesus vti excellenti potestate sua, sed illa ordinaria potestate quam dederat discipulis: quæ dispositionem exigit ex parte aliorum. nihil siquidem de huius surdi fide aut deuotione apparet: offerentium autem illum minor fides significatur, quum describũtur precãtes vt imponat illi manum. Vndique ergo deficiente fide, supplet Iesus gemitu, suspectione in cælum, & applicatione propriæ carnis ac sputi, tanquam sancta instrumenta adhibendo: nam sancta erãt omnia quæ Iesu erant Et instruxit per hoc discipulos ad supplendum quandoque orationibus & adhibitione sacrarum rerum, ea quæ desunt ex parte

aliorum

aliorum. *Et ait illi, Ephphatha: quod est, adaperire.* Hebraica dictio est Ephphata: quam ipsemet Euangelista interpretatus est per imperatiuum pasiiuum, aperire. Et dirigitur iste sermo non ad aures, sed ad hominem: cui dicitur, fias apertus. *Et statim apertæ sunt aures eius: & solutum est vinculum linguæ eius: & loquebatur rectè.* Hinc firmatur, quòd non erat mutus. non enim dixit, & loquebatur: sed dixit, & loquebatur rectè. Vnde etiam cõsequẽter habetur, q̃ nõ erat surdus à natiuitate. surdi enim à natiuitate, neq; rectè, neque nõ rectè sciũt loqui. *Et præcepit illis.* humilitatis affectu. Vide quàm crebrò vtitur Iesus humilitatis affectu. *Ne cui dicerent. Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant: & eo amplius admirabantur.* pro, stupebant, *dicentes, Bene omnia fecit, & surdos fecit.* pro, facit, *audire, & mutos loqui.* Græca dictio non significat mutos, sed elingues, seu nõ potentes loqui. Directè enim respõdet hoc ei, quod in principio huius narrationis dictum est, surdum impeditæ linguæ. Nec mireris pluraliter dici: quia numerus pluralis pro singulari sæpe vsurpatur.

CAPVT VIII.

IN diebus illis, iterum quum turba multa esset cum Iesu, nec haberent quod manducarent, cõuocatis discipulis, ait illis, Misereor super turbã. Misericordia propriè, pasio est. est enim condolentia quædam alienæ miseriæ tanquàm propriæ. Verúmque humanum animum se habere monstrauit miserendo. *Quia ecce iam triduo sustinent me.* pro, manent apud me, *nec habent quod manducent.* Nõ est putandum illos triduo ieiunasse: sed consumpsisse quicquid habebant alimenti duobus diebus, & tertio die nihil habuisse ad manducandum. *Et si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficient in via. quidam enim ex eis de longè venerunt. Et respõderunt ei discipuli eius, Vnde istos quis poterit hic satiare panibus in solitudine?* Discipuli minoris fidei se esse monstrant: quamuis viderint prius miraculum quinque panum & duorum piscium. *Et interrogauit eos, quot panes habetis? Qui dixerunt, Septem. Et præcepit turbæ discumbere super terram. Et accipiens septem panes, gratias agens fregit: & dabat discipulis suis vt apponerent. Et apposuerunt turbæ, & habebant pisciculos paucos, & ipsos benedixit.* Pronomen, ipsos, superfluit hîc. Legendum est enim, *Et benedixit & iussit apponi & ipsos.* scilicet pisciculos. *Et manducauerunt & saturati sunt, & sustulerunt quod superfuerat*

de fragmentis septem sportas. Erant autem qui manducauerant qua-si. pro, ferme, *quatuor milia, & dimisit eos.* Vide Matthæi. 15. exposita circa hoc miraculum. *Et statim ascendens nauim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.* Idem locus est, qui à Matthæo nominatur Magdala. *Et exierunt Pharisæi: & cœperunt conquirere.* hoc est disputare. Hæc disputatio videtur illa, quæ descripta est Ioannis sexto. consonat enim tempus: consonat & petitio signi de cælo. *Cum eo, quærentes ab illo signum de cælo: tentãtes eum.* Non ad hoc vt crederent petębant signum de cœlo, vel simile mannæ in deserto, vel aliquid maius, de cælo tamen. *Et ingemiscens spiritu.* Deest. suo. Condolentiam Iesu super Pharisæorum incredulitate, non insurgentem ex sese, sed excitatam à proprio ipsius spiritu describit. *Ait, Quid generatio ista signum quærit? Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum.* Sermo mutilus est, consonans ingemiscenti. Vtuntur enim ingemiscentes sermone truncato, quemadmodum & irati. Et propterea sicut deus iratus describitur dicens, si introibũt in requiẽ meam: ita Iesus ingemiscens dicit, si dabitur generationi isti signum. Vtrobique enim mutilo sermone significatur negatiuus sensus hoc modo prolatus. *Et dimittens eos, ascendit iterum nauim: & abiit transfretum. Et obliti sunt panem sumere: & nisi vnum panem non habebant secum in naui. Et præcipiebat eis, dicens, Videte & cauete.* Superfluit, &c. *A fermento Pharisæorum & fermento Herodis* Sicut fermentum Pharisæorum appellat simulatam doctrinam, ita fermentum Herodis appellat simulatam religionẽ. Fermenti enim vsus in abscõsione sub farina est. & virtutem eleuatiuam ad inanem gloriam significat. *Et cogitabant ad alterutrum.* pro, & disputabant inter sese, *dicentes, quia panes non habemus. Quo cognito, ait illis Iesus, Quid cogitatis quia panes non habetis? nondum cognoscitis nec intelligitis? adhuc cæcatum habetis cor vestrum?* Prouida dispensatione diuina effectum est, vt discipuli Iesu visis tot miraculis, adhuc cæcatum cor haberent: ad tollendum à mundo suspitionem omnis humanæ artis in Iesu & discipulis eius, per quos posteà mundus conuersus est ad fidẽ Iesu. *Oculos habentes non videtis: & aures habentes non auditis. nec recordamini quando quinque panes fregi in quinque milia, quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei, duodecim. Quando autem septem panes in quatuor milia, quot sportas fragmentorum tulistis? Illi autem dixerunt ei, septem. Et dicebat eis, Quomodo nondum intelligitis?*

Et veniunt Bethsaidam, & adducunt ei cæcum: & rogabant eum vt illum

illum tangeret. Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum: & expuens in oculos eius impositis manibus suis, interrogauit eum si quid videret. In huius cęci curatione vtitur quoque Iesus simili modo quo vsus fuerat in curatione surdi impeditæ linguæ. Et cùm hic non fuerit cęcus à natiuitate, sicut nec ille natus surdus, apparet ꝙ in iis quę erant faciliora miracula, Iesus difficiliùs curat. mortuos enim suscitat solo verbo: & his minimis adhibet tot media, vt cognoscamus, quòd non ex impotentia Iesu hoc prouenit, sed quia defectum alienæ fidei supplet ad efficaciam potestatis ordinariæ. nam & huius cæci nulla legitur fides: & rogantes petũt vt imponat illi manum, non credentes illius imperio posse cęcũ curari. *Et aspiciens.* pro, recepto visum, *ait, Video homines velut arbores ambulãtes.* Desunt in hac oratione duę dictiones. In Gręco enim habetur: video homines, quoniã velut arbores video ambulantes. Ita quòd cæcus aliquantulum vidẽs fatetur se videre homines, non quia visu discernat ipsos, quos videt esset homines (videbat enim homines velut arbores) sed quia videbat eos ambulantes. ita ꝙ ex ambulatione discernebat illos, quos sic cõfuse videbat, esse homines. *Deinde iterum imposuit manus super oculos eius: & cœpit videre.* pro, & fecit eum videre. supple denuo. *& restitutus est, ita vt clarè videret omnia.* pro, & vidit clarè oẽs, supple hoĩes. Est in hoc miraculo singulare, ꝙ paulatim Iesus cęco visum restituit: primò imperfectè & deinde perfectè. tum vt intelligamus quantus erat defectus alienæ fidei, tum vt discerẽt discipuli etiam si imperfectum opus miraculosè facerent nõ desistere, sed iterum orare, sacra adhibere, & huiusmodi: tũ vt disceremus non esse à miraculis exemptas curationes imperfectas, & quæ paulatim procedendo de imperfecto ad perfectum fierent: quum ad deum seu sanctos confugeremus supplicantes ꝓ sanitate, emissis vel nõ emissis votis. *Et misit illum in domum suam, dicens, Vade in domum tuam.* Superfluit vade in domum tuam. *Et si in vicum.* Dissonant inter se Græci codices: dum quidam sic habent: alij autẽ, & neque in vicum. *Introiens, nemini dixeris.* Deest. in vico. Ex quo apparet, quòd præcedẽs litera legẽda est vt textus noster habet, & si in vicum introieris. Si enim prohibuisset ingressum in vicum, non subiunxisset. neque dixeris in vico. sed optimè quadrat vt postquam dixit & si in vicum introieris, subiunxerit, nemini dixeris in vico. Pluries expositum est præcepta hæc ex affectu prodire humilitatis. *Et egressus est Iesus & discipuli eius in castella Cæsareæ Philippi, & in via interrogabat discipulos*

los suos, dicens eis, Quē me dicunt homines esse? Qui responderūt illi dicentes. Superfluit, illi dicentes. *Alij Ioānem Baptistam, alij Heliam, alij verò quasi.* Superfluit quasi. *vnum de prophetis. Tunc.* pro, & ipse, *dicit illis, vos verò, quem me dicitis esse? Respondens Petrus ait ei, Tu es Christus. Et interminatus est eis, ne cui dicerent de illo.* pro, de se. Circa hęc dicta (latiùs Matth. 16. scripta) vide quæ ibi scripsimus. Et adde, quòd ideo Iesus noluit ante mortem suam prędicari à discipulis, quòd ipse esset Messias, ne impedimētum præstaret euangelio regni cælorum: ne scilicet suspicarentur, quòd ambiret regnū. Messias enim expectabatur Rex magnus. Fuisse autem hanc suspitionem tollendam euētus subsecutus testatur. quinto enim die postquàm acclamatus fuit Messias, Pontifices & seniores tanquam reum læsæ maiestatis fecerunt ipsum crucifigi à præside. Noluit itaque ante electum passionis suæ tempus hoc publicari, sed congruo reseruari tempori. *Et cœpit docere eos.* Post tot miracula, post fidē professionémque discipulorū, ꝙ ipse esset Messias, incipit aperire discipulis mysteriū passionis & mortis suæ. *Quoniā.* pro, ꝙ, *oportet filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus & à summis sacerdotibus & Scribis, & occidi: & post tres dies resurgere. Et palā.* pro, liberè, *verbum loquebatur* Significatur, ꝙ Iesus ea, quæ erant passionis & mortis suæ, liberè seu audacter sine verborum inuolucro, sine timore prænunciabat. *Et apprehendens eū Petrus, cœpit increpare eum. Qui cōuersus & videns discipulos suos, cōminatus est Petro.* pro, increpauit Petrū, *dicēs, Vade retro me Satana: quoniā nō sapis, quæ dei sunt, sed quæ sunt hominū.* Vide hæc omnia exposita Matth. 16. *Et cōuocata turba cum discipulis suis, dixit eis, Si quis vult me sequi, deneget.* pro, abneget, *semetipsum: & tollat crucē suam: & sequatur me. Qui* pro, quicunque, *enim voluerit animā suā saluam facere, perdet eam: qui.* pro, quicunque, *autē perdiderit animam suā propter me & euangelium.* deest, hic, *saluam faciet eam. Quid enim proderit homini si lucretur mundum totum, & detrimentū animæ suæ faciat? aut quid dabit homo commutationis.* pro, aut quam dabit homo commutationem, *pro anima sua?* Hæc omnia fuerunt exposita Matthæi decimosexto. *Qui enim me confessus fuerit & verba mea.* Corrupti sunt codices (vt creditur) à scriptoribus. debet legi, erubuerit. *In generatione ista adultera.* Appellatur generatio illa Iudæorum adultera, quo ad effectum: quoniam relicto affectu dei tāquam proprij viri, adhærebat sibiipsi, seipsam solam amans. ex hoc enim posteà occiderunt Christum, testantibus ipsis. ne forte ve-

tè veniant Romani,& tollant locum nostrum. *Et peccatrice.* Ex prædicto enim adulterio multitudo oriebatur peccatorum. *Et filius hominis confitebitur.* pro,erubescet, *eum.* Similiter enim corruptus est hic textus. *Quum venerit in gloria patris sui cũ angelis sanctis.* Conueniens describitur retributio,vt qui verecundatur in hac vita fateri aut imitari Christum, Christus quoque quum venerit in gloria verecundetur habere ipsum inter suos.

CAPVT IX.

ET *dicebat illis: amen dico vobis, quia sunt quidem de hic stantibus,qui nõ gustabunt mortem, donec videant regnum dei veniẽs.* pro,venisse,*in virtute.* Hæc Marci verba,scilicet venisse in virtute(quæ Matth.16.non habentur) fauent intelligentibus dominum loqui de resurrectione sua quum dicit , donec videant regnum dei venisse in virtute . Tunc enim & non antè venit regnum in virtute immortalitatis corporalis,& in plenitudine potestatis Iesu,quum data est ei omnis potestas in cælo & in terra:& victa morte, etiam totum corpus Iesu in regnum dei translatum est,nulla passibilitate animi,vel corporis remanẽte. Hæc enim ex regno peccati veneruñt & excluduntur à regno dei.

Et post dies sex assumpsit. pro,assumit,*Iesus Petrum, & Iacobum, & Ioannem: & duxit.* pro,subducit,*illos in montem excelsum solos.* In Græco habetur seorsum solos.Videtur enim significari, ꝙ non cum aliis ,sed segregatos ab aliis seorsum in loco ab aliorum discipulorum loco remoto,duxit illos tres solos. *Et transfiguratus est.* pro,transformatus est. Non enim figura,sed forma exterior mutata est. *Coram ipsis . Et vestimenta eius facta sunt splendentia &.* superfluit &.*candida nimis velut nix:qualia fullo nõ potest super terram cãdida facere.Et apparuit.* pro,visus est, *illis Helias cum Moyse: & erant loquentes cum Iesu . Et respondens Petrus ait Iesu,Rabbi bonum est vos hic esse: & faciamus tria tabernacula: tibi vnum, Moysi vnum, & Heliæ vnum. Non enim sciebat quid diceret.erant enim timore exterriti. Et facta est nubes obumbrans eos : & venit vox de nube,dicens:hic est filius meus charissimus.* pro,dilectus, *audite illum. Et statim circunspicientes,neminem amplius viderunt,nisi Iesum tantum secum. Et descendentibus illis de monte , præcepit illis ne cuiquam quod.* pro,quæ,*vidissent narrarent:nisi quum filius hominis à mortuis resurrexerit.* Spectantia ad hanc domini transfigurationem, vide exposita Matthæi decimoseptimo. *Et verbum continuerunt apud se : conquirentes quid esset quum à mortuis resurrexerit.* pro,illud à mortuis resurgere. Significatur enim , quòd isti

isti tres discipuli inter se disputabant illud à Iesu dictum, scilicet à mortuis resurgere. Dixerat enim nisi quum filius hominis à mortuis resurrexit: & non penetrantes resurrectionem seu resurrectionis statum immortalem & gloriosum, disputabant inter se, non quid significaretur, sed quid esset, Iesum à mortuis resurgere. *Et interrogabant eum, dicentes, Quid ergo.* Superfluit, ergo, *dicunt Pharisæi & Scribæ.* Superfluunt duæ dictiones, scilicet Pharisæi & . Legendum est enim interrogatiue, *Quid dicunt Scribæ quia Heliam oporteat venire primum?* Ratio interrogandi de aduentu Heliæ & responsio Iesu, expositæ sunt Matthæi.17.diffuse. *Qui respondens, ait illis: Helias quum venerit primo, restituet.* pro, restituit, *omnia.* Præsentis temporis est restituit. Quo ad sensum autem nihil refert. quod nobis enim futurū est, hoc est præsens erit tempore Heliæ, *Et quomodo scriptum est in filium.* pro, de filio, *hominis, vt multa patiatur & contemnatur. Sed dico vobis quia & Helias venit, & fecerunt illi quæcunque noluerūt: sicut scriptum est de eo.* Tam alieni siquidem erant discipuli à fide passionis & mortis Iesu, vt fidei de aduentu Heliæ interserat Iesus fidem passionis & mortis suæ. propterea quum comprobasset dictum scribarum ab aduentu Heliæ, statim adiungit, & quomodo scriptum est de filio hominis vt contemnatur &c. vt vel sic ex consortio similis credibilis incipiant credere futuram passionem & mortem ipsius. ¶ Vbi etiam perspice, quòd priùs prænunciauit passionem & mortem suam absolute: modò autem repetendo prænunciat prophetatā in sacris scripturis mortem passionemque suam. Et quoniam nescientibus sacras scripturas loquebatur, muniuit hoc credēdum duplici testimonio, scilicet simili fide venturi Heliæ, & morte Ioannis Baptistæ, similiter prophetata: vt sicut credunt prophetatum Heliam ventum, & sciunt Ioannem Baptistam mortuum, ita credant verè futuram passionem & mortem ipsius iam prophetatam in scripturis. *Et veniens ad discipulos suos.* alios, tres enim cum eo veniebant. *vidit turbam magnam circa eos: & Scribas conquirentes cū illis.* hoc est disputantes cū discipulis Iesu. *Et cōfestim omnis populus.* pro, turba, *vidēs Iesum, stupefacta est: & expauerunt.* Superfluit, & expauerunt, *& accurrentes salutabant eum.* Ratio stupefactionis turbæ, aut inopinatus Iesu aduētus illuc, aut nescio quid insolitū in Iesu ex transformatione descendente apparuit turbæ: sicut Moysi descēdentis à colloquio diuino facies apparuit fulgens. Vnde & subiungitur insolitus actus turbæ, scilicet ꝙ ac-

currentes salutauerūt Iesum. accursus enim significat desideriū præsentiæ Iesu: salutatio autem reuerētiam, vt ex hoc facto intelligamus attractiuum aliquid in Iesu apparuisse. *Et interrogauit eos.* pro, Scribas, *quid inter vos.* pro, aduersus illos, seu cum illis, *conquiritis?* Vt enim dictum est, disputabant Scribæ cum discipulis Iesu. Et quāuis Iesus sciret omnia, interrogat tamē Scribas, qua de re disputant cū discipulis suis: vt responsio, occasio fiat miraculi sequentis. *Et respondens vnus de turba, dixit: magister, attuli filium meum ad te, habentem spiritum mutū: qui vbicunque eum apprehenderit, allidit illum: & spumat, & stridet dentibus, & arescit. & dixi discipulis tuis vt eiicerent illū: & nō potuerunt.* Hinc apparet materiam disputationis fuisse impotentiam discipulorum Iesu ad curandum puerum lunaticum oppressum à dæmonio. nisi enim de hoc disputassent, quærenti domino à Scribis quid conquiritis cum illis, non diceret Marcus. & respondens vnus, proferens dictam discipulorum impotentiam &c. Rationabile autē est, quòd Scribæ imputarēt discipulis mali aliquid: puta ꝙ vanè sequerentur Iesum, aut aliquid huiusmodi, ex quo non poterant illum curare. *Qui respondens eis, dixit: O generatio incredula, quandiu apud vos ero, quandiu vos patiar?* Apparet hinc incredibilitatem illorū obstitisse curationi istius. *Afferte illum ad me. Et attulerunt eum. Et quū vidisset.* supple Iesus, *eum,* scilicet lunaticum, *statim spiritus conturbauit.* pro, discerpsit, *illum.* Et intellige discerptionem non membrorum, sed viriū. *Et elisus,* pro, lapsus, *in terram, volutabatur spumans. Et interrogauit patrem eius.* non vt disceret ignotum, sed vt difficultatem curationis pater pueri confiteretur: & hac occasione proficeret in fide. *Quantum tēporis est, ex quo ei hoc accidit? At ille ait ab infantia: & frequenter eum in ignem & aquam misit, vt eum perderet. Sed si quid potes, adiuua nos, misertus nostri.* Magna differentia inter hunc & leprosum: ille dixit, domine si vis potes me mundare: iste non credit potestatem in Iesu dicendo, si quid potes. *Iesus autem ait illi si potes credere.* Deest præcedens articulus, hoc si potes credere. Apta obiurgatio, aperiens non ex defectu potentiæ curatiuæ, sed ex defectu fidei difficultatem curæ prouenire. *Omnia possibilia sunt credenti.* Ex parte petentis fides reddit omnia possibilia, & non solùm hoc. *Et continuò exclamans pater pueri, cum lachrymis aiebat: credo domine: adiuua incredulitatem meam.* Fatetur ipsemet semifidem suam: & paulatim proficit, petēdo vt suppleat Iesus id incredulitatis, quod in se recognoscit. *Et quū vidisset*

disset Iesus concurrentem turbam, communicatus est spiritui immūdo. pro, increpauit spiritum immundum, *dicens illi: Surdè & mutè spiritus.* Hinc habes & quòd dæmon reddit quandoque hominem surdum & mutū. similisque est ratio de aliis ægritudinibus. & quòd non sunt audiendi philosophi deridentes eos qui dicunt, quòd dæmon causat quandoque huiusmodi ægritudines, eò ꝙ causas naturales habent. Falluntur enim ex affirmatione causarum naturalium intrinsecarum, inferendo negationem extrinsecæ causæ, qui dęmon est. non enim dicimus dæmonē sine mediis causis surdum & mutum efficere: sed applicando actiua passiuis. ex industria siquidem Iesus alloquitur dæmonem, surde & mute spiritus: ad confutandū negantes huiusmodi ægritudines à spiritu malo quandoque esse. *Ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eum.* Ad cumulum testimonij, quòd spiritus sit efficiens illum surdum & mutum ac lunaticum (vt alius euangelista testatur) præcepto cogit illū ad exeundū. præcepta enim intelligentibus diriguntur. *Et exclamans & multū discerpens eū, exiit ab eo. Et factus est sicut mortuus: ita vt multi dicerent quia mortuus est. Iesus autem tenens manum eius eleuauit eum & surrexit.* Si non credis verbis Iesu, considera facta: & vel sic crede fuisse spiritum. ægritudo siquidē pura non curatur clamādo, discerptionem patiendo, ita vt fiat velut mortuus: immò tunc maxima ægritudinis vis. & tamen tunc Iesus eleuauit eum, & surrexit sanus. Et dæmon quidē torsit puerum, quia inuitus exibat, faciēs peius quod potuit: Iesus autem permisit hæc fieri, vt euidentia miraculi magis elucesceret. *Et quum introisset in domum, discipuli eius secretò interrogabant eum: quare nos nō potuimus eiicere eū? Et dixit illis: hoc genus in nullo potest exire nisi in oratione & ieiunio.* Paulò antè Iesus fidē requiri ex parte patientium dixerat, modò ieiunium & orationē ex parte curantium requiri docet: vt intelligamus miracula quandoque impediri ex parte agētis, & quādoque ex parte patientis. *Et inde profecti prætergrediebātur Galilæam.* Deest in medio præpositio, per: prætergrediebātur per Galilæam. Significatur enim celer transitus per Galilęā absque commoratione. *Nec volebat quenquam scire. Docebat autem discipulos suos, & dicebat illis: quoniā filius hominis tradetur.* pro, traditur, *in manus hominū, & occident eū, & occisus tertia die resurget.* Ecce tertiò Iesus prædicit discipulis suis suam passionē & mortem. prædicit autem tanquam præsentem, vt intelligāt quòd in ianuis est. *At illi ignorabāt verbum, & timebant eum interrogare.*

Omnes istæ octo dictiones sunt superfluæ. *Et venerunt Capharnaum. Qui quum domi esset, interrogabat eos: quid in via*. deest. inter vosipsos, *tractabatis*, p, disputabatis? *At illi tacebāt. Inter se siquidem disputauerant in via quis eorum maior esset.* In Græco habetur quis maior. cætera addidit interpres pro claritate. *Et residens vocauit duodecim.* Hinc insinuatur, quòd priorem interrogationē (quid in via disputabatis) dixerat cōmuniter ad discipulos antequam sederet: postquam autem sedit, non vocauit omnes discipulos, sed duodecim. qui accedentes ad eum, dixerūt id quod Matth. 16. legitur, quisputas maior est in regno cælorum? quod Marcus tacet. ita q̀ qui priùs tacuerant præ verecundia fateri disputationem suam propriæ ambitionis, postquam vocati fuerunt, non tanquam respondētes, sed potius tanquam inuertētes materiam interrogando petunt, non quis maior, sed quis maior in regno cælorum? timuerūt enim quum se viderūt vocatos deprehendi & reprehendi. *Et ait illis, Si quis vult.* Monstat Iesus quòd vidit cogitationes eorum ambitiosas, quāuis verba eorū ambitionem non sonarent: docendo quòd quicūque appetit primatum, oportet esse vltimum. *Primus esse.* non videri, non haberi. *Erit omnium nouissimus & omnium minister.* Pondera ordinem appetitum primatus fundat super esse, nō super appetitū sed super esse vltimum ac minimum: aperte docens si vis esse primus, esto omnium vltimus ordine, & minimus subiectionis officio. E*t accipiens puerum, statuit eum in medio eorum. Quem quum complexus esset.* pro, quum posuisset in vlnis. Vnde significatur puer hic infantilis ætatis. Et ordine prępostero scripta sunt. nā priùs tenuit ipsum in vlnis: & deinde statuit in medio. *Ait illis. Quisquis vnum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit.* Per demonstratum puerum intendit repræsentatū per puerum: hoc est humilē corde. tales enim significātur per huiusmodi pueros. *Et quicunque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui me misit.* In deum resoluit receptionem cuiuscunque minimi: tum vt meriti ratio ex relatione ad eum cognoscatur: tū vt omnis gloria in deum referatur. *Respondit illi Ioannes.* Quia dixerat Iesus, quisquis receperit vnum in nomine meo, intellexerat Ioannes verbum Iesu non de sola receptione ad hospitium aut ad cōsortiū, sed amplissime de quacūque acceptatione seu approbatione: & occasionem inde accepit respondēdi, an is qui in nomine Iesu eiicit dæmonia, & tamen non est de consortio discipulorum sequentium Iesum, sit probandus an reprobandus?

Et

Et hanc consultationem proponere intendit narrando factum. *Dicens. Magister vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia.* Hinc apparet, quòd discipuli Iesu miracula faciebant interiecta inuocatione nominis Iesu. *Qui non sequitur.* Legendum esset, *& prohibuimus eum, quia non sequitur nos.* Zelo vnitatis moti videntur discipuli prohibentes illum. *Iesus autem ait: nolite prohibere eum. Nemo est enim qui facit virtutem in nomine meo, & possit cito malè loqui de me.* Prima hæc ratio ex parte vitandæ detractionis sumitur. ideo enim non prohibendum mandat, quia vtens nomine Iesu ad facienda miracula, non facilè detrahit ipsi Iesu: non detrahere autē Iesu, vtile est Christianæ fidei. Et hinc habetur, quòd iste qui eiiciebat dæmonia in nomiue Iesu, non plene credebat: sed erat sicut illi qui dicēt, nónne in nomine tuo virtutes multas fecimus? erat sicut illi descripti in Actibus Apostolorum capite decimonono, quibus dixit dæmon: Iesum noui & Paulum scio, vos autem qui estis? *Qui enim non est aduersum nos, pro nobis est.* Altera ratio ex negatione medij inter pro & cōtra sumitur. ita ꝙ declarat Iesus non dari medium in religiosis & moralibus: sed esse tam religiosos, quàm morales actus, aut contra ipsum Iesum aut pro ipso. Et vere sic est: quoniam si recti sunt mores, si recta est religio, pro Iesu est, pro fide Christiana est: non recta autem religio, & similiter non recti mores, contra Iesum sunt. Quocirca iste qui in nomine Iesu dæmones eiiciebat, quum sanctæ religionis actū exerceret, non cōtra Iesum, sed pro ipso erat. Et ex hoc claro sensu habes cōsonātiam huius dicti ad illud Matthæi duodecimo, qui non est mecum, contra me est. eadem enim est ratio veritatis vtriusque. *Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo (quia Christi estis) amen dico vobis, non perdet mercedem suam.* Manifestat quod dixerat, scilicet eiicientem dæmonia in nomine Iesu esse pro eis, argumento à minori: quia quisquis in nomine meo dederit vobis calicem aquæ frigidæ, non perdet mercedē suam; vt per hoc intelligant, quòd multo magis mercedem suá recipient, qui vobis hoc præstant, quòd nomen meum inuocant ad expellendum dæmones: quanto longè minus est præbere vobis calicem aquę frigidæ. Et docuit nihilominus per hoc, quòd quantūcunq; minimum officium intuitu Iesu factum, bignum est mercede apud ipsum. Et rursus ꝙ quilibet quantumcunque pauper, potest aliquod opus misericordię exhibere, saltem calicē aquæ frigidę. *Et quisquis scandalizauerit.* pro, scādalizat, *vnum ex his pusillis creden-*

tibus in me. Intercisus fuerat sermo Iesu de paruulis occasione verborum Ioannis,& propterea modò redit ad priorem sermonem de magni pensione paruulorum cum extensione doctrinę de scãdalis:vt etiam habetur apud Matthæũ decimooctauo.vbi hæc quæ sequuntur exposita vide. *Bonum est ei magis si circundaretur mola asinaria.* pro,saxum molare,*collo eius,& in mare mitteretur. Et si scãdalizauerit.* pro,scandalizat,*te manus tua,abscinde illam.bonum est tibi debilem.*pro,mãcum,*introire in vitam quàm duas manus habentem ire in gehẽnam,in ignem inextinguibilem.* Appellatur inferni ignis inextinguibilis,aut quia perpetuus est,aut quia (quod potiùs crediderim) alterius est naturæ ab igne qui apud nos est. *Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.* Affert saluator authoritaté ex Esaiæ prophetæ cap. vlti. de pœnis inferni. Ex qua rationabiliter cõiicitur,q̃ sicut vermis dãnatorum non est naturalis vermis,ita ignis eorũdem non est naturalis ignis:sed vterque metaphoricè.Et vermis quidẽ appellatur intrinseca pœna sensus, velut corrodens internus morsus : ignis autem exterior pœna tam vehemens quàm ignis nos cruciat.Et attulit testimonium Esaiæ,vt intelligerent à prophetis esse prædictas pœnas inferni,quas ipse Iesus prædicabat. *Et si pes tuus te scandalizat,amputa illum.bonum est tibi claudum introire in vitam æternam,quàm duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis.* pro,in ignem inextinguibilem. *vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Et si oculus tuus scandalizat te, eiice eum.bonum est tibi luscum introire in regnum dei,quàm duos oculos habentem mitti in gehẽnam ignis,vbi vermis eorum non moritur,& ignis non extinguitur.Omnis enim homo igne salietur.* Docuerat abscindendam manum,eruendum oculum,præcidendúmque pedem,si scãdalo nobis essent,ad euitandum ignem æternum. Et quia per abscisionem huiusmodi non significabantur ipsæ abscisiones membrorum,sed abdicatio commodorum vtilium ac delectabilium quę afflictio est,ac per hoc nõnullus ignis est:ideo sub specie ignis genus totum afflictionum & tribulationum volũtariarum comprehendit. Et docet,quòd omnis electus igne tribulationis saliẽdus est:hoc est,igne huiusmodi vtetur ad seruandum seipsum à malo. igne enim saliri est igne vti ad salitionem:hoc est,ad seruãdum ne putrescat. Docemur siquidem per hoc,quòd electus quisq; eget voluntario tribulationis igne ad se seruandũ, ne corrumpatur vitio aliquo. Vnde & Paulus castigabat corpus suum,& accepit stimulum carnis ne extolleretur. Et docuit per

hoc

hoc discipulos tum necessitatem amplectendi afflictiones: vtpote necessarias ad seruandum eos: quia non solùm sunt necessariæ patientibus scandala, sed vniuersaliter omnibus electis: tum ad vtendum afflictionibus rationabiliter: iuxta illud Apostoli, rationabilem cultum vestrum. Salitio siquidem vtrunque habet officium: & seruandi & condiendi. *Et omnis victima sale salietur.* Firmat saluator dictum suũ authoritate legis veteris: exponendo mysticè, quòd ideo in lege præceptum est, quòd omnis victima sale condiatur, vt figuretur quòd omnis electus viua dei victima, saliendus est. *Bonum est sal, quod si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis?* Quia documentum de abscisione manus, &c. datum est & cuilibet priuato homini (vt eiiciat à se omnes occasiones peccandi) & personis publicis, vt tollant à gregibus sibi creditis occasiones peccandi. ideo postquam declarauit illud respectu singulorum, modò declarat respectu pastorum ecclesiæ, Et intendit per sal rationem, vt exercet officium tum seruandi subditos à malo, tum condiendi opera regiminis, vt suauiter cuncta disponantur. Et sal quidem verè bonum est: vtpote valens ad seruandum & condiendum omnia alimenta: & si insulsum fuerit, irreparabile est: nihil enim habemus quo condiamus illud. Et similiter ratio bona est & ad suauitatem regiminis & ad seruandum populum à malo: sed si ratio stulta est, irreparabilis est: vtpote defectus principij & regulæ. *Habete in vobis sal.* Ex parabola salis infert intentum. habete, vos quos elegi in pastores mundi, sal, rationem, in vobisipsis, non in libellis: ad condiendum opera regiminis, ad seruandum commissos vobis à contagione & occasione peccatorum. Et dixit hoc ne præcipites tollerent scandalizantes, sed vtantur sale rationis. *Et pacem habete.* Quamuis multa consideranda sint à ratione procedente ad tollendum occasiones peccandi in populo, Iesus tamen vnius quod præcipuum est meminit, scilicet pacis. vult enim seruari pacem: sine qua nihil boni est in populo. Et per hoc prohibet rationis zelum ad tollendum scandala, si simul cum scandalis tollitur pax. Et est sermo de pace ipsius ecclesiæ in seipsa, & non de pace ecclesiæ cum persecutoribus ipsius. propter hoc enim adiunxit, *Inter vos.*

CAPVT X.

ET *inde exurgẽs venit in fines Iudææ vltra Iordanem.* Desunt quatuor dictiones. Legendũ enim est, *Per locum qui est vltra Iordanem.* Significatur enim quà venerit in fines Iudææ, scilicet

ſcilicet per locum qui eſt vltrà Iordanem. *Et conueniunt iterum turbæ ad eum: & ſicut conſueuerat iterum docebat illos.* Significat euágeliſta per cõuentum turbarum iterum,& ſimiliter per Chriſti doctrinam iterum, ꝙ alias Ieſus ibidé docuerat turbas,quod Ioã.3.inſinuatur. *Et accedentes Phariſæi interrogabant eum,ſi licet viro vxorem dimittere: tentantes eum.* De hac quæſtione & reſponſione domini,diffuſè ſcripſimus Matthæi decimonono. *At ille reſpondens,dixit eis: quid vobis præcepit Moyſes? Qui dixerunt Moyſes permiſit libellum repudij ſcribere, & dimittere. Quibus reſpondens Ieſus,ait, Ad duritiã cordis veſtri ſcripſit vobis præceptũ iſtud: ab initio autem creaturæ maſculum & fœminam fecit eos deus. propter hoc relinquet homo patrem ſuum & matrẽ,& adhærebit ad vxorem ſuã: & erunt duo in carne vna.* pro,& erũt qui duo fuerant in carnem vnam. *Itaque iam non ſunt duo,ſed vna caro. Quod ergo deus coniunxit.* pro,cõiugauit, *homo non ſeparet. Et in domo iterum diſcipuli eius,de eodem interrogauerunt eum. Et ait illis, Quicunque dimiſerit vxorem ſuam, & aliam duxerit,adulterium committit ſuper eam.* pro, in eá. Aduerte ꝙ Marcus nõ refert omnia quæ Ieſus dixit,omittens exceptionem,quam Ieſus appoſuit ſcilicet excepta fornicationis cauſa: vt clarè patet Matthæi decimonono, vbi hæc eadé narrãtur. Nec mirũ: quia quod vnus euãgeliſta dicit,alius quandoque tacet: & quod vnus tacet,alius ſupplet. Vnde econuerſo quod Matthęus tacuit(ſcilicet ſuper ſeu in eam)Marcus suppleuit. Matthæus ſiquidẽ dixit abſolutè,mœchatur. Marcus autem ſupplet.mœchatur in eam: ne cogamur intelligere, ꝙ mœchatur abſolutè,ſed ꝙ mœchatur in illam,dimiſſam. Multum enim refert,mœchari,vel mœchari in illam.mœchatur enim abſolutè,qui fornicationem committit: mœchatur autem in illam, qui fornicationem committit in iniuriam illius : hoc eſt loco illius cognoſcens aliam. Hic apparet planus literæ ſenſus. quem ideo exactè explicauerim, vt intelligatur verum eſſe quod theologi dicũt ſcilicet legem de vnitate vxoris, nullibi in canonicis libris eſſe ſcriptam. *Et ſi vxor dimiſerit virum ſuum: & alij nupſerit mœchatur.* Nullam exceptionem dat dominus vxori. Impares ſiquidem cenſet maritum & vxorem quo ad cauſam dimittendi, marito enim conceditur dimittere vxorem cauſa fornicationis: vxori autem non permittitur dimittere virum,dare libellum repudij viro. Vnde & abſolutè ſubiungitur quod mœchatur: quum de viro iniuſtè dimittente vxorem & ducente aliam non duxerit mœchatur, ſed mœchatur aduerſum illam dimiſſam.

Et offerebãt illi paruulos. pro,pueros.*vt tangeret eos.discipuli autem comminabantur offerentibus.*pro,increpabant offerentes.*Quos quũ vidisset Iesus,indignè tulit, & ait illis, Sinite paruulos venire ad me: & ne prohibueritis eos.talium est enim regnum dei.* Non dicit horũ sed taliũ: qualitatẽ significans innocentiæ existentis in paruulis, & humilitatis significatæ per eorũ paruitatem. *Amen dico vobis: quisquis non receperit.*fide & opere.*regnum dei velut paruulus.*pro, puellus.quo ad humilitatem & puritatem. *Non intrabit in illud.* Nihil enim inquinatum ingredietur regnum cælorum.& propterea oportet recuperare puritatem puerilem. *Et complexans.* pro,& ponẽs in vlnis,*eos.* Vnde apparet paruulos istos infantilis fuisse ætatis. *Et imponens manus super illos,benedicebat eos.*oratione seu sancta aliqua imprecatione. offerebant enim eos vt oraret super eos,apud Matth. *Et quum egressus esset in viam, procurrens.* pro,accurrens, *quidam genu flexo ante eum,rogabat eum,dicens: magister bone quid faciam vt vitam æternam percipiam? Iesus autem dixit ei, Quid me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus deus.* Quare Iesus retulerit bonitatem in solum deũ (qui solus est omniquaque bonus) scripsimus Matth.19.vbi hæc quoq; scripta sunt. *Præcepta nosti: ne adulteres, ne occidas, ne fureris, ne falsum testimoniũ dixeris, ne fraudem feceris, honora patrem tuum & matrem. At ille respõdens, ait illi: magister hæc omnia obseruaui à iuuentute mea. Iesus autem intuitus eum, dilexit eum.* Signum dilectionis vultu monstrauit: vt adolescens petens perfectionis viam non terreretur responsione danda,sed occasionem haberet aggrediẽdi eam. *Et dixit ei, vnum tibi deest: vade quæcũque habes vende, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cælo.* Nõ dixit & affer preciũ ad me aut ad ecclesiam seu cõuẽtum discipulorũ,nec da tẽplo,sed da pauperibus: nec diuidi iussit (vt partẽ scilicet daret pauperibus & partẽ daret conuentui) sed quæcunque habes da pauperibus. *Et veni, sequere me.* Deest.sublata cruce.Nolo tua sed te,nec qualitercũq; sed tollẽtẽ crucẽ: hoc est subeuntem cruciatus famis, sitis persecutionũ &c. *Qui cõtristatus in verbo, abiit mœrens. erat enim habens multas possessiones. Et circũspiciens Iesus ait discipulis suis: quam difficilè qui pecunias habẽt in regnũ dei introibunt. Discipuli autẽ obstupebant in verbis.* pro,super verbis,*eius.* hoc est super dicto de difficultate ingrediendi regnũ dei respectu habentiũ pecunias. *At Iesus rursus respõdẽs ait illis: filioli.*pro,filij,*quam difficilè est confidentes in pecuniis in regnum dei introire.* Explanat hic Iesus quod dixerat, intelligi de confidentibus in pecuniis. *Faciliùs est camelum per foramen acus transire.*

transire. pro,ingredi. Et hinc firmatur quòd Matthæi.19. exponendo hæc scripsimus,foramen acus esse nomen proprium portæ vel certi angusti transitus. huic enim cõsonat vocabulum,ingredi. *Quam diuitem intrare in regnum dei.* Non solùm confidentes in pecuniis sed vniuersaliter diuites explicat Iesus difficilè ingredi in regnũ cælorum : quia rarus est diues,qui post aurum non abiit nec sperauit in pecuniæ thesauris:vt dicitur Ecclesiastici.3.subiungendo quis est hic & laudabimus eum?præmiserat enim beatus diues qui post aurum non abiit. *Qui magis admirabantur*,pro,amplius stupebant: *dicentes ad semetipsos, Et quis potest saluus fieri.* Intulerunt hoc discipuli intelligentes tali appellatione non solùm diuites in re, sed diuites in affectu : quorum plenus est mũdus. idem enim periculum vtrorumque intelligebant. *Et intuens illos Iesus,ait:apud homines impossibile est, sed non apud deum:omnia enim possibilia sunt apud deum.* Ad intellectum discipulorum respondet Iesus:consentiens ꝙ secundum humana studia impossibilis est salus tam diuitum quàm affectorum ad diuitias:sed secundum gratiam dei abstrahẽtem affectus humanos à diuitiis vtrique saluari possunt. *Et post hæc cœpit ei Petrus dicere:ecce nos dimisimus omnia,& secuti sumus te. Respondens autem Iesus ait, Amen dico vobis,nemo est qui reliquerit domum aut fratres,aut sorores,aut patrem,aut matrem.* Deest.aut vxorem.*aut filios, aut ægros,propter me & propter euangelium.* Occurrit hîc quæstio, quo pacto hæc doctrina domini verificetur : quũ non liceat alligatum vxori dimittere illam propter affectum perfectioris vitæ. constat enim quòd Petrus huiusmodi perfectione proposuerat, ecce nos reliquimus omnia,& secuti sumus te. ¶ Solutio est,ꝙ licet Petrus causam propriam proposuerit, Iesus tamen quẽadmodum extendit responsionem suam respectu omnium(dicendo,& nemo est qui reliquerit &c.) ita extẽdit doctrinam ad dimissionem non solùm propter frugem melioris vitæ, sed etiam propter ipsam vitam spiritualem. ¶ Dupliciter enim contingit relinquere suos & sua. Vel propter frugẽ melioris vitæ. & sic nõ comprehendit dimittere vxorem:immò nec filios,si paterna indigent cura. Vel propter ipsam vitam spiritualem. & sic etiam vxor dimittenda est impediens fidem Christi , qua viuit anima. Quocirca textus iste in communi loquens de dimissione , intelligendus est seruatis seruandis secũdum rectę rationis iudicium. *Qui non accipiet centies tantum nunc in tempore hoc domos & fratres & sorores & matres & filios & agros cum persecutionibus: &*

in seculo futuro vitã æternam. Multi autẽ erunt primi nouißimi, & nouißimi primi. Fabella mille annos promittens in hac vita cum centuplis agris, fratribus, domibus, & id genus reliquis excluditur. tum quia impossibile erit habere matrẽ nisi vnam: & tamẽ inter centupla textus numerat matres. tum quia expressè dicitur cum persecutionibus: à quibus tamen illos mille annos fabulátur exemptos. Sensus itaque, literalis est, quòd quicquid boni ex patre, matre, vxore, filiis, domibus, agris, in hac vita carnaliter à nobis habetur, centuplum etiam in hac vita relinquentib⁹ hæc propter Christũ, promittitur. Et verificatur, quia in hac vita datur istis à Christo spirituale bonum centuplum ad bonũ corporeum, quod ex patre, matre, agris, &c. haberetur: vt diffusi⁹ Matthęi. 19. explanauimus, cum reliquis huius particulæ. ¶ Applica tamẽ proposito: quòd sicut quo ad opes centuplum comprobátur recepisse, qui sunt verè tanquam nihil habentes & omnia possidẽtes: ita quo ad patrem, matrem, &c. qui verè iuncti sunt faciẽtibus voluntatem cęlestis patris, centuplum receperunt: dum quilibet eorum est cuiusque soror, frater, mater, ac pater: vt saluator dixit. *Erant autem in via ascendentes Hierosolymam: & præcedebat illos Iesus. Et stupebant.* Non mittebat discipulos ante se quasi timens, sed antecedebat, monstrans per hoc se sponte ad passionem & mortẽ progredi. propter quod ipsi discipuli stupebát videndo tam promptè ire ad locum passionis & mortis. *Et sequentes timebant.* Non quòd prædictum fuerit eis ipsos passuros aliquid: sed incipiunt timere tanquam adhærentes Iesu. *Et assumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ essent sibi ventura. Quia ecce ascendimus Hierosolymam: & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & Scribis & senioribus: & damnabunt eum morte, & tradent eum gentibus, & illudent ei, & conspuent eũ, & flagellabunt eum, & interficient eum: & tertia die resurget.* Quartò prædicit eis suam passionem, explicans singula. *Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes filij Zebedæi, dicentes.* non per seipsos sed per os matris: vt Matthæi. 20. dicitur. *Magister, volumus vt quodcunque petierimus, facias nobis. At ille dixit eis, quid vultis vt faciam vobis? Et dixerunt, da nobis vt vnus ad dexteram & alius ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua. Iesus autem ait eis. nescitis quid petatis. potestis bibere calicẽ quẽ ego bibo,* aut. pro. &, *baptismo quo ego baptizor, baptizari?* Et intendit de baptismo sanguinis. per metaphoram enim potus & baptismi. passionem mortémque suam significat. *At illi dixerunt ei, possumus. Iesus autem ait eis, calicem quidem*

quem

quem ego bibo bibetis, & baptismo quo ego baptizor baptizabimini: sedere autem ad dexteram meam vel. pro, &, *ad sinistram, non est meũ dare vobis.* Superfluit vobis. *sed quibus paratum est.* Spectantia ad hanc particulam & sequentem de indignatione discipulorum, exposita vide Matthæi.20 *Et audientes decem indignati sunt.* pro cœperunt indignari, *de Iacobo & Ioanne. Iesus autem vocans eos ait illis Scitis quia ij qui videntur principari.* pro, imperare, *gentibus, dominantur eis.* pro, in eas, *& principes.* pro, magni, *eorum, potestatem habent ipsorum.* pro, potestatem exercent in eis. *Non ita est.* pro, erit, *autem in vobis: sed quicunque voluerit fieri maior.* pro, magnus. Deest. in vobis, *erit minister vester: & quicunque voluerit in vobis.* pro, ex vobis, *esse primus, erit omnium seruus. Nam & filius hominis non venit vt ministraretur ei: sed vt ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis. Et veniunt Hiericho: & proficiscente* pro, egrediente, *eo de Hiericho, & discipulis eius & plurima multitudine, filius Timæi Bartimæus cæcus.* Quanuis idem sonet Hebraicè Bartimæus quod filius Timæi, sicut Bar Iona filius Ionæ, euangelista tamen vtrunque dixit: vt intelligeremus, quòd erat nomen proprium illius hominis. ita quòd vocabatur Bartimæus, & erat filius Timæi: sicut Bartholomæus idem significat quod filius Ptolomæi, & tamen est nomen proprium. Et si aliquis vocaretur Bartholomæus, & esset filius Ptolomæi, diceremus Bartholomæus filius Ptolomæi. Apud Matth. duo scribuntur cæci hoc in loco : quorum alterius tantum meminit Marcus, forte quia notior, & magis clamabat. *Sedebat iuxta viam mendicans. Qui quum audisset quia Iesus Nazarenus esset, cœpit clamare & dicere, Iesu fili Dauid miserere mei. Et comminabantur.* pro increpabant, *illi multi vt taceret. At ille multo magis clamabat, fili Dauid miserere mei.* Et stans Iesus, *præcepit.* pro, dixit, *illum vocari. Et vocant cæcum, dicentes ei: animæquior.* pro, bono animo, *esto: surge, vocat te. Qui proiecto vestimento suo, exiliens venit ad eum, Et respondens dixit illi Iesus, quid vis faciam tibi? Cæcus autem dixit ei. Rabboni vt videam.* pro, visum recipiam. *Iesus autem ait illi, vade, fides tua saluum te fecit. Et confestim vidit,* pro, visum recepit: *& sequebatur eum in via.* Expositam hanc historiam habes Matthæi.20.

CAPVT XI.

Et quum

ET *quum appropinquarent Hierosolymæ.* Deest.ad Bethphage, *& Bethaniæ.* pro,Bethaniã.Colligit Marcus aduẽtum Christi in Bethaniam sabbato,& ad Bethphage die sequenti: vt patet ex euangelio Ioannis. *Ad montem oliuarum.* Locus est ad insinuandũ sitũ tam Bethaniæ quàm Bethphagæ.vtraque enim iuxta mõtem oliuarũ sita dicitur. *Mittit duos ex discipulis suis, & ait illis, Ite in castellum.* hoc est in oppidum. *quod contra vos est.* hoc est è regione ad aspectum vestrũ est.Non enim misit eos in Hierusalem,sed in castellum,quod erat in prospectu eorum.& propterea non aliter nominauit ipsum:sed velut digito monstrauit. *Et statim vt introeuntes illuc.* Intus illud oppidum non longè à porta,sed statim describitur inueniendus asellus. *Inuenietis pullũ.* Marcus solius pulli meminit,Matthęo pullum & asinam scribẽte. *Ligatum.* Intelligo ligatum pullum,pro,quáto erat cum matre ligata. *Super quem nemo adhuc hominum sedit, soluite illum & adducite. Et si quis vobis dixerit, quid facitis,* Deest pronomẽ,hoc. aduerbialiter enim sumitur quid pro cur. *Dicite quia domino necessarius est: & continuò illum mittet huc. Et abeuntes inuenerunt pullũ ligatum ante.* pro,ad, *ianuam foris.* hoc est extra stabulum. *in biuio: & soluũt eũ. Et quidã de illic stãtibus dicebant illis quid facitis soluentes pullũ? Qui dixerunt eis sicut præceperat eis Iesus: & dimiserunt eis. Et duxerunt pullũ ad Iesum: & imposuẽt illi vestimẽta sua, & sedit super eũ.* Matthæus dicit Iesum sedisse super asinã & pullũ. Marcus qui solius pulli meminit,dicit ꝙ sedit super pullũ.Et vtrũq; verũ est,quáuis incertũ sit super quẽ priùs sederit. *Multi autẽ vestimẽta sua strauerunt in via. aliĳ autẽ frondes cædebant de arboribus, & sternebãt in via. Et qui præibãt & sequebantur, clamabãt dicentes, Osanna, benedictus qui venit in noĩe domini: benedictũ quod venit regnũ.* Deest.in nomine dñi, *patris nostri Dauid, Osanna in excelsis.* Turbę tã pręcedẽtes quàm sequẽtes duo benedicũt.s.ipsum Iesum benedictus q venit: & regnũ promissum,benedictũ ꝙ venit regnũ. Motæ enĩ à spiritu sancto acclamauerũt Iesum esse verũ Messiã & regẽ illũ promissum Dauidi regnaturũ in æternũ: repetendo hosihah na. Vide exposita Matth.21. *Et introiuit Hierosolymã in tẽplũ, & circunspectis omnibus quũ iã vespera.* p, vesperæ, genitiui casus. *esset hora, exiuit in Bethaniam cum duodecim.* Significatur quòd vespertina hora illius diei,nullus in ciuitate Hierusalem inuitauit eum.hoc enim insinuare videtur,quòd circũspectis omnib⁹ exiuit & iuit in Bethaniã. *Et alia die.* pro postero die, *quum exirẽt à Bethania, esuriit. Qui umque vidisset à longè ficum habentem folia,*

venit

venit, si quid fortè. pro, vtique, *inueniret in ea.* Significatur quòd Iesus exercuit actum quærentis fructum in ficulnea: non quòd dubitaret aut crederet esse in ea fructum (quum non esset tempus) sed quia totum hoc negocium vt parabola exercebatur, ideo actionem suam exercuit, tanquam personæ quærentis fructum. Considerandum est enim, quòd sicut Iesus verba metaphorica dicebat proponēdo parabolas, ita modò factis vsus est metaphoricè. Significabat enim aduentum suum esse ad quærendum fructum spiritus in Synagoga, in populo Iudæorum, quem repræsentabat ficulnea habens tantùm folia: vt latiùs exposita hæc sunt Matthæi.21. *Et quum venisset ad eam, nihil inuenit nisi folia. non enim erat tempus ficorum. Et respondens.* Vel alicui fortè dicenti non esse ibi ficus: vel demeritis Synagogæ significatę per ficulneam. vt euangelista de industria dixerit respondens ad insinuandum, quòd demeritis Hebræi populi respondebat maledicendo ficulneæ. *Dixit ei: iam non amplius in æternum ex te fructum quisquam manducet.* Verificatum est ad literam inchoando à tempore mortis Christi: quoniam cum eo mortua sint legalia ita quòd ex eis non est amplius perceptus fructus, nec percipietur in æternum. *Et audiebant discipuli eius. & veniunt Hierosolymam. Et quum introisset in templum, cœpit eiicere vendentes & ementes in templo: & mensas nūmulariorum & cathedras vendentium columbas euertit.* Matthæus & Lucas referunt eiectionem vendentium & ementium factam fuisse in die palmarum: Marci verò verba sonare videntur factá fuisse in die sequenti. Creditur autem rem gestam fuisse in die palmarum: à Marco autem commemoratam in contextu gestorum die sequenti, ad declarandum quò tenderet res gesta circa ficulneam. propterea enim post gesta circa ficulneam statim commemorauit hæc gesta in templo. Acsi apertè diceret ficulneam figuram templi gessisse. ad literam enim figurabat cultum cærimonialem, qui in templo exhibebatur. Quanuis inconueniens nullum sit, quòd iterū Iesus eundem actum exercuerit: & maiorem, pro quanto die lunę adiunxit hoc, quòd non sinebat portari vas per templum, ita quòd alij euangelistæ describant eiectionem factam die palmarum: Marcus verò alteram factam die lunæ. Et præter has Ioānes descripsit tertiam, ante omnes istas factam: adhuc viuente Ioanne Baptista. *Et non finebat vt quisquam transferret vas per templum.* Aut vasa ipsa erant venalia, aut ponitur continens pro contēto. prohibebat enim transferri venalia in vasis cōtenta per

emplum

templum. Vide hæc exposita Matth.21. *Et docebat, dicens eis: nõne scriptum est, quia domus mea domus orationis vocabitur omnibus gẽtibus? vos autem fecistis eam speluncam latronum. Quo audito, principes sacerdotum & Scribæ quærebant quomodo eum perderent.* Modum inquirebant: iam enim deliberauerant perdere eum. *Timebant enim eum.* Ne turbas contra eos concitaret. propterea enim expectabãt opportunũ modum sine turba capiendi eum. *Quoniã vniuersa turba admirabatur super doctrina eius. Et quũ vespera facta esset, egrediebatur de ciuitate. Et quũ manè transirent.* Marcus distinguit tempora: & significans manè diei martis. *Viderunt ficum aridam factam à radicibus.* Non dissonat Marcus à Matthæo dicente, quòd ficus aruit statim. non enim oppositum dicit Marcus. Arefactio siquidem statim subsecuta est, sed visa fuit à discipulis manè sequẽti: quia statim nõ ceciderunt folia, non statim apparuit arida radicibus, sed manè sequenti viderũt ipsam aridam factam à radicibus. Et tunc dixerunt, quomodo statim aruit? Et tunc Petrus recordatus verborum Iesu, dixit ad Iesum ea, quæ refert Marcus. *Et recordatus Petrus dixit ei, Rabbi ecce ficus cui maledixisti aruit. Et respondens Iesus ait illis, Habete fidẽ dei. Amen dico vobis quia quicũque dixerit huic mõti, tollere & mittere in mare.* imperatiua passiua sunt. *Et non hæsitauerit in corde suo, sed crediderit, quia quodcunque dixerit fiat ei* pro, quòd quæ dicit fiant, erit illi quicquid dixerit. *Propterea dico vobis, omnia quæcunque orantes petitis, credite quia accipietis, & euenient vobis.* Non dicit quæcunque petitis, sed quæcunque orãtes petitis: significans quæcunque eleuata in deum mente petitis simpliciter & absolutè. nullus enim sapiens eleuata in deũ mente petit absolutè, nisi ad quæ petenda à spiritu sancto mouetur. Siue petantur ea, quæ sunt nostræ salutis æternæ (ad quæ petenda certũ est nos moueri à spiritu sancto) siue petantur quæcũque alia: ad quæ spiritus sanctus aliquos specialiter mouet. *Et quũ stabitis ad orandum.* Signum quod stantes orabãt illo tẽpore. *Dimittite si quid habetis aduersus aliquẽ: vt & pater vester qui in cælis est dimittat vobis peccata vestra: quod si vos non dimiseritis, nec pater vester qui in cælis est dimittet vobis peccata vestra.* Dispositionem adiungit necessariam ex parte orantis ad efficaciã petitionis æternæ salutis. *Et veniunt rursus Hierosolymam. Et quum ambularet in tẽplo,* Matthæus dicit accessisse principes ad Iesum docentem. Vnde colligitur quòd ambulando in templo docebat. *Accedunt ad eũ summi sacerdotes & Scribæ & seniores: & dicunt ei, in*

qua potestate hæc facis: & quis dedit tibi hanc potestatem vt ista facias? Vide exposita Matthæi vigesimoprimo. *Iesus autem respõdens ait illis, interrogabo & ego vos vnum verbum: & respondete mihi, & dicam vobis in qua potestate hæc faciam*. pro, facio. *Baptismum*. pro, baptismus, *Ioannis de cælo erat, an ex hominibus? respondete mihi. At illi cogitabant secum, dicentes, Si dixerimus, de cælo, dicet nobis, quare ergo non credidistis ei? si dixerimus ex hominibus, timemus populum. Omnes enim habebant Ioannem, quia verè propheta esset. Et respondentes dicunt Iesu, nescimus, & respondens Iesus ait illis, neque ego dico vobis in qua potestate hæc faciam*. pro, facio.

CAPVT XII.

ET cœpit illis in parabolis loqui. vineam pastinauit. pro, plantauit. *homo. & circundedit sepem, & fodit lacum*. in quo excipitur vinum fluens ex vuis tritis seu tortis. *Et ædificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregre profectus est. & misit ad agricolas in tempore seruum, vt ab agricolis acciperet de fructu vineæ: qui apprehensum eum ceciderunt, & dimiserunt vacuum. & iterum misit ad illos alium seruum: & illum in capite vulnerauerunt*. pro, & illi iactis lapidibus caput percusserunt, *& contumeliis affecerunt*. pro, remiserunt affectum contumelia. *Et rursum alium misit, & illum occiderunt. & plures*. pro, multos, *alios: quosdam cædentes, alios verò occidentes. Adhuc ergo vnum habens filium charissimum*. pro, dilectum. Et deest. suum, *& illum misit ad eos nouissimum, dicens. quia reuerebuntur filium meum. Coloni*. pro, agricolæ, *autem dixerunt adinuicem, Hic est hæres, venite, occidamus eum, & nostra erit hæreditas. & apprehendentes eum occiderunt, & eiecerunt extra vineam. Quid ergo faciet dominus vineæ? veniet, & perdet colonos*. pro, agricolas: *& dabit vineam aliis. Nec scripturam hanc legistis? lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: à domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. & quærebant eum tenere, & timuerunt turbam. cognouerunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit*. Parabola hæc vineæ exposita est Matthæi vigesimoprimo, cum annexo lapide reprobato. *Et relicto eo abierunt: & mittunt ad eum quosdam ex Pharisæis & Herodianis, vt eum caperent in verbo. Qui venientes dicunt ei: Magister, scimus quia verax es, & non curas quenquam. nec enim vides in faciem hominum, sed in veritate viam dei doces. Licet dari tributum*. pro, censum, *Cæsari, an non dabimus?* In Græco habetur, Li-

tur, Licet censum Cæsari dare an non? dabimus an non dabimus? vbi duo interrogant. Primũ circa ius, an sit licitum vel illicitum dare censum Cæsari: alterum circa factũ, an à nobis dandus sit census, vel non. vt multiplicatis quæstionibus & vrgeat ad respondendum, & in aliqua earum dicat aliquid reprehendendum & accusandum. *Qui sciens versutiam.* pro, simulationẽ, *illorum, ait illis. Quid me tentatis? afferte mihi denarium vt videam. At illi obtulerunt ei. & ait illis, Cuius est imago hæc & inscriptio? Dicunt ei. Cæsaris. Respondens autem Iesus, dixit illis, Reddite igitur.* Superfluit, igitur, *quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo.* Aduerte responsionem datam à Iesu vtrique quæstioni facere satis. Nam dicendo reddite, respondet secundæ: & dicendo quæ sunt, satisfacit primæ. Significantur enim iura. Vide exposita Matthæi vigesimosecundo. *Et mirabantur super eo. Et venerunt.* pro, veniunt, *super eum Sadducæi: qui dicunt resurrectionem nõ esse: & interrogabant eum, dicentes, Magister, Moyses nobis scripsit, vt si cuius frater mortuus fuerit, & dimiserit vxorẽ, & filios non reliquerit, accipiat frater eius vxorem ipsius, & resuscitet* pro, exuscitet, *semen fratri suo. Septem fratres erant, & primus accepit vxorem, & mortuus est nõ relicto semine: & secundus accepit eam, & mortuus est. & nec iste reliquit semen: & tertius similiter. & acceperunt eam similiter septem, & non reliquerunt semen: nouissima autem omnium mortua est & mulier. In resurrectione ergo quum resurrexerint, cuius de iis erit vxor? septem enim habuerunt eam vxorem. Et respondens Iesus, ait illis, Nõne ideo erratis, nõ scientes scripturas neque virtutem dei?* Dicit & eos nescire scripturas, & ideo errare quia nesciunt scripturas. declarat enim causam erroris Sadducæorum esse ignorantiam interpretandi scripturas. *Quum enim à mortuis resurrexerint, neque nubent neque nubẽtur.* Græca dictio vtrobique communis est masculis & fœminis. & propterea interpres vsus est hoc modo loquendi, neque nubent neque nubentur: intendens negare vtrinque coniugium. *Sed sunt sicut angeli dei in cælis. De mortuis autem, quod resurgant, non legistis in libro Moysi super rubum, quomodo dixerit illi deus: inquiens, Ego sum deus Abraham & deus Isaac & deus Iacob. Non est deus mortuorũ, sed viuorum. vos ergo multum erratis.* Circa hanc Sadducæorum quæstionem vide exposita Matthæi vigesimosecundo. *Et accessit vnus de scribis qui audierat illos conquirentes.* pro, disputantes: *& videns quoniam bene illis responderit, interrogauit eum, quod esset primum omnium mandatum. Iesus autem respõdit ei, quia primum*

omnium mandatum est.audi Israël,dominus deus tuus,pro,dominus deus noster.*dominus vnus est.* Et punctandum est sic. dominus deus noster.dominus.Aduerte hîc Iesum ex Deuteronomi sexto, explicare non solùm præceptum supremum dilectionis dei, sed obiectum ipsum(hoc est deum diligendũ) præponẽdo vnitatem dei:ad significandum,ꝙ præcipitur dilectio consequens fidẽ dei vnius,qui solus est dominus , qui solus colitur à nobis. ne intelligeremus diligendum deum vage, quasi genus deorũ, aut aliquid quomodolibet pendens, quomodolibet subditum: sed illũ qui adoratur à populo Israël creator cæli & terræ.Verũ circa hoc præceptum & sequens sumptum ex Leuitici decimo nono,vide exposita Matthæi vigesimosecundo. *Et diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo , & ex tota anima tua , & ex tota mente tua,& ex tota virtute tua.Hoc est primum mandatum.Secundum autem simile est illi.*pro,hoc,*diliges proximũ tuum sicut teipsum. Maius horum.*pro,his,*aliud mandatum non est. & ait illi Scriba,Bene magister in veritate dixisti,quia vnus est deus, & nõ est alius præter eum.& vt diligatur.*pro,diligere ipsum,*ex toto corde, & ex toto intellectu , & ex tota anima , & ex tota fortitudine , & diligere proximum tanquam seipsum,maius.*pro,plus,*est omnibus holocaustomatibus & sacrificiis. Iesus autem videns, quod sapienter respõdisset, dixit illi:non es longè à regno dei.* Scriba iste tentando interrogauerat(vt Matthæus dicit)sed audita responsione Iesu,dedit honorem veritati:& propterea propinquus fiebat regno dei,quod euangelizabatur à Iesu,propinquus fiebat ad hoc , vt esset pars regni dei:vt deus(non peccatum,non mundus) regnaret in illo per fidẽ in Iesum Christũ. *Et nemo iam audebat eum interrogare.* Ratio exclusæ audaciæ interrogandi tentando erat: quia colligendo supradicta apparet, quòd satisfecerat Herodianis ,Sadducæis,Pharisæis ac Scribis. *Et respondens Iesus.* Apud Matthęũ apparet,ꝙ Pharisæis respondit,non percũctantibus de hac subiuncta materia,sed qui interrogauerant tentando, quod est mãdatum magnum in lege? Ita quòd respondere , est mouentibus priùs quæstionem, postquam responsum est reddere quæstione interrogando illos . Vel fortè intercessit sermo de Messia aliquis tacitus ab euangelista , cui respondisse describitur Iesus. Vide etiam hæc Matth.22. *Dicebat docens in templo. Quomodo dicunt Scribæ Christum filium esse Dauid? Ipse enim Dauid dixit in spiritusancto: Dixit dominus domino meo,sede à dextris meis,donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Ipse ergo Dauid dixit eũ dominum,*

dominum, & vnde est filius eius? Et multa turba eum libenter audiuit. & dicebat eis in doctrina sua, Cauete à Scribis. Hæc quæ sequuntur, habentur Matth. 23. præter hoc. *Qui volunt in stolis ambulare.* Per quod significatur affectus ad vestem longã vsque ad imos pedes. *Et salutari in foro.* pro, foris. Significatur enim ꝙ non in certo foro, sed in omnibus amabant salutari. *Et in primis cathedris sedere.* pro, & præsidentias, *in synagogis, & primos discubitus in cœnis, qui deuorant domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis.* pro, sub prætextu prolixè orantes. Significatur enim, quòd prolixè orabant, non deuotionem orandi, sed ostentando prolixam orationem ad hoc vt deciperent viduas. *Hi accipient prolixius* pro, abundantius, *iudicium.* Significatur enim maior damnatio ex diuino iudicio. *Et sedens Iesus contra gazophylaciũ, aspiciebat quomodo turba iactaret æs in gazophylacium: & multi diuites iactabant multa. Quum venisset autem vna vidua pauper, misit duo minuta: quod est quadrans. & conuocans discipulos suos, ait illis: amẽ dico vobis, quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit, qui miserunt in gazophylacium, Omnes enim ex eo quod abundabat illis miserunt: hæc verò de penuria sua omnia, quæ habuit misit, totum victum suum.* Intellexisses plus omnibus quantum ad affectũ, non quãtum ad rem, nisi dominus declarasset plus omnibus etiam secũdum rem: quia ista dedit totum, alij partem: ista dedit totum victum suum, alij superfluum proprio victui. Hæc enim declarant, plus omnibus ex parte rei, non absolutè, sed proportionaliter. plus enim erat illi viduæ quadrans, quàm reliquis offerentibus quicquid dabatur.

CAPVT XIII.

ET quum egrederetur de templo, ait illi vnus ex discipulis eius: magister, aspice quales lapides & quales structuræ. & respondens Iesus, ait illi: vides has omnes. Superfluit omnes. *magnas ædificationes? non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur. & quum sederet in monte oliuarum contra templum, interrogabant eum separatim Petrus & Iacobus & Ioannes & Andreas: dic nobis quando ista fient.* pro, erunt, *& quod signum erit quando hæc omnia incipient consummari.* pro, consummanda sunt. Duo petunt. Primùm, tempus destructionis templi. Secundò signum consummationis mundi: vt clarè patet apud Matthæum cap. vigesimoquarto. *Et respondens Iesus, cœpit dicere illis, videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes quia ego sum: & multos seducent.* Incipit respondere primò Iesus secundæ quæ-

 stioni:

ſtioni: monendo diſcipulos priùs quo ad partem intellectiuam, ne ſeducantur à multis venturis profitendo ſe Chriſtos. *Quum audieritis autem bella & opiniones*. pro, rumores, *bellorum, ne timueritis*. pro, ne turbemini. Monet deinde quo ad partem affectiuam, ne turbentur timentes propinquam conſummationem mundi, quum audierint bella & rumores bellorum. *Oportet enim*. neceſsitate humanorum morum. *Hac fieri. ſed nondum finis. Exurget enim gens contra gentem, & regnum ſuper*. pro, contra, *regnum: & erunt terræmotus per loca & fames*. deeſt. & turbationes. Declarat hæc omnia, quæ communiter accidũt, non eſſe ſigna conſummationis mundi propinquæ: ne putaretur quòd hæc emergentia poſt primum Chriſti aduentum eſſent ſigna ſecundi aduentus. *Initium*. pro initia, *dolorum hæc*. Vniuerſa ſiquidem hæc non ſunt mala ipſa, quæ ventura ſunt in conſummatione ſeculi: ſed ſunt initia eorum. *Videte autem voſmetipſos*. Neſcio quare vertendum cenſetur videte, in cauete. Aſſerunt enim in Græco haberi videte: & tamen mutandum eſſe & dicendum, cauete autem vos vobiſipſis. Euangelicæ ſiquidem motioni magis quadrat, videte autem voſmetipſos. nã vbi priùs monuerat ſpectandum tum ad ſeductores extrinſecos, tum ad bella extrinſeca, modò monet ſpectãdum ad propria corpora. hoc enim ſignificant, quæ ſubiunguntur, tradent enim vos in concilia, &c. Et monet, vt ſicut aduertere debent ne ſeducantur. & ne putent ex terræmotibus & belli propinquum eſſe finem mundi: ita aduertere debẽt ne propter flagella & paſsiones inferendas propriis corporibus, ſemetipſos perdant. *Tradẽt enim vos in concilia & in ſynagogas, vapulabitis: & ante præſides & reges ſtabitis*. pro, ſtatuemini, *propter me, in teſtimonium illis*. tum perhibendum à vobis de me, tum inexcuſabilis damnationis illorum principum perſeuerantium in infidelitate ſua, poſtquàm vos adierint. *Et in omnes gentes primùm oportet prædicari euangelium*. Quarto loco ponitur diuturnitas temporis ante conſummationem mundi: explicando quòd oportet primũ prædicari euangelium in omnes gentes. Non dicit oportet audiri famam euangelij, ſed prædicari euangelium in omnibus nationibus mũdi. Quod adhuc nõ apparet adimpletũ: dum quotidie inueniuntur gentes nouę, quę nihil vnquam audierunt de Chriſto. *Et quũ duxerint vos tradentes, nolite præcogitare*. pro, ne antè ſoliciti ſiue anxij ſitis, *quid loquamini*. deeſt. neque meditemini. Ita quòd prohibet tum anxietatem ſeu ſoliſitudinẽ anteriorem, tũ meditationem

tionem: volés illos loqui quod túc datum fuerit à spiritusancto. Et in hoc mõstrat se esse deum: promittens per spiritumsanctum daturum se totiens, quotiens quid loquátur. *Sed quod*.pro, quicquid, *datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini. Non enim vos estis loquentes, sed spiritussanctus. Tradet autẽ frater fratrem in mortem, & pater filium: & consurgent filij in parentes, & morte afficient eos.* Dixerat, tradent enim vos: declarat modò à quibus tradẽtur, scilicet patribus, fratribus, filiis. *Et eritis odio omnibus.* hominibus secũdum hominem sapientibus. *Propter nomen meum. Qui autem sustinuerit*.pro, perseuerauerit.*in finem, hic saluus erit.* Declarat fructum tantarum passionum fore salutem æterná, si tamen vsq; in finem propriæ vitæ perseuerauerint in fide & confessione nominis Iesu: vt hinc intelliigerét tum perseuerátium fœlicitatẽ, tum non perseuerátium miseriam, quátumcunque priùs multa passi fuissent. nulla enim virtus sine perseuerátia coronatur. *Cum autem videritis abominationem desolationis*. Deest. quę dicta est à Daniele propheta, *stantem vbi non debet*.pro, non oportet, *qui legit, intelligat.* Tráſit ad primam quæstionem de tempore destructionis templi. *Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes: & qui super tectũ, non descendat in domum, nec introeat, vt tollat quid de domo sua: & qui in agro erit, non reuertatur retrò tollere vestimẽtum suum. Væ autem prægnantibus & nutrientibus*.pro, lactátibus, *in illis diebus. Orate vero, vt hyeme non fiant*. pro, fiat. Deest. fuga vestra. Vide hæc exposita Matthæi vigesimoquarto. *Erunt enim dies illi tribulationis tales, quales non fuerunt*.pro, talis qualis non fuit, *ab initio creaturæ, quam condidit deus vsquẽ nunc: neque fient*.pro, neque fiet. Aduerte, ꝙ particula hæc non spectat ad destructionẽ Hierusalem (vt diffusè declarauimus Matth.24.) sed ad præcedentia consummationem mundi. Ita ꝙ sermo Iesu de consummatione mundi interceptus est à Matthæo & Marco interponentibus signa spectantia ad destructionem templi. continuatur siquidem hęc particula post illa, qui autem perseuerauerit in finem. hic saluus erit, subiungendo, erunt enim dies illi. Et manifestatur ratio difficilis perseuerantiæ ex tribulatione, quæ nunquam habuit parem. Et directè adiungitur hæc particula ad declarandum & prosequendum verba illa, initia dolorum hæc. explanatur enim terręmotus & bella, fames, & reliqua mala cõsueta, esse initia quædá dolorum: quia erunt dies illi omnino insolitæ tribulationis. Nec pręstereas notare nomina talis qualis, nõ dixit tribulatiõis tátæ, quáta nõ fuit: sed tribulatiõis talis qualis nõ fuit. maior enim tri-

bulatio fuit omni carni super terrã in diluuio vniuersali. In quo autem consistet hæc tribulatio, nescio: nisi quòd mortifera erit. nisi enim esset mortifera, non dixisset, non fuisset salua omnis caro. *Et nisi breuiasset.* pro, decurtasset, *dominus dies, non fuisset salua omnis caro: sed propter electos quos elegit, breuiauit.* pro, decurtauit, *dies.* Significat enim amputationem dierum, quo ad numerum. Vbi nota tribulationem hanc non esse inferendam ab hominibus, sed à deo: quia non periclitaretur omnis caro, si esset ab hominibus. Rursus quòd propter electos deus statuit amputare dies illos, vt etiam bene sit aliis propter electos. Vide hæc diffusè exposita Matthæi vigesimoquarto. *Et tunc.* Tempus demonstrat non arctatum ad dictam tribulationem, sed comprehendit totum medium tempus à primo aduẽtu vsque ad secundum. Subiungit enim hãc particulam ad declarandum id quod in principio huius sermonis dixerat: videte ne quis vos seducat, multi enim venient in nomine meo. Explicauerat enim hoc solum, quòd multi venturi in nomine suo, & quòd multos seducẽt: modò autem complet sermonem illum, monendo à diuersitate locorum (ecce hic, ecce illic) & à prophetis falsis. vbi insinuatur etiam, quòd Pseudochristi habebunt pseudoprophetas quasi testes: & à signis & prodigiis ita efficacibus, vt seducant etiam electos si fieri posset. *Si quis vobis dixerit, ecce hic est Christus, ecce illic: ne credideritis. Exurgent enim Pseudochristi & pseudoprophetæ: & dabunt signa & portenta, ad seducendos si fieri potest etiam electos. vos ergo videte: ecce prædixi vobis omnia.* Vide & hæc diffusè declarata Matthæi vigesimoquarto. *Sed in illis diebus post tribulationem illam sol contenebrabitur, absque eclypsi & nubibus, & luna non dabit splendorem suum.* Non dicit non habebit: quia similiter absque eclypsi & nubibus subtrahetur splendor eius. *Et stellæ cæli erunt decidentes.* à lucendo nobis aëre sereno. *Et virtutes quæ in cælis sunt mouebuntur.* pro, quatientur. Significatur enim, quòd actiuæ potestates corporum cælestium ad influendum in inferiora, & mutandum illa, impedientur ab actionibus suis: & propterea metaphoricè dicuntur concutiendæ. Latiùs scripsimus de his Matthæi vigesimoquarto. *Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa & gloria. Et tunc mittet angelos suos: & cõgregabit electos suos à quatuor ventis, à summo terræ vsque ad summum cæli.* Hæc omnia quoque declarata sunt Matthæi vigesimoquarto, exceptis illis verbis, à summo terræ: quoniam Matthæus ibi dicit à summis cælorum vsque ad summa eorum.

Idem

Idem autem intelligo per alia verba significatum à Marco: ita quòd intendit vtrunque hemisphærium significare per hęc verba. Et hemisphærium quidem appellatum inferius, significat à summo terræ. denominauit siquidẽ ipsum à terra sicut & denominauit ipsum inferius, cùm tamen sit superius sicut & alterum. Quia enim nobis videtur inferius, appellatur hemisphęrium inferius: & similiter quia ex parte subiectæ nobis terræ apparet se tenere, denominatur summum terræ. hemisphærium autem superius appellat summum cæli. Apparet autem hunc esse sensum literalem: tum ex consensu ad Matthæum: tum quòd sic & non aliter comprehenditur totum vniuersum corporeum: includẽdo etiam infimas terræ partes, in quibus fortè multi electi erunt: & quæcunque abstrusa, in quibus fortè corpora electorum erunt.

A Ficu autem discite parabolam. pro, similitudinem. *Quum iam ramus eius tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas. Sic & vos quum videritis hæc fieri, scitote quòd in proximo sit in ostiis.* pro foribus. *Amen dico vobis, quoniam non transibit.* pro, præteribit, *generatio hæc, donec omnia ista fiant: cælum & terra trãsibunt.* pro, præteribunt: *verba autem mea non transibunt.* pro, præteribunt. Essent multa hîc dicenda: nisi fuissent hæc verba declarata Matthęi vigesimoquarto. *De die autem illa, vel hora nemo scit.* Ne putares ex similitudine gemmantis ficus ad æstatem, certum significari spatium temporis inter signa & diẽ aduentus Christi, subiungit incertitudinem illius diei. *Neque angeli in cælo.* Græcè habetur, qui sunt in cælo: vt clarè intelligas de angelis beatis. *Neque filius, nisi pater.* Intellige neque filius secundum humanam naturam naturali notitia Solus enim deus nouit ex sua naturali scientia tẽpora & momenta, quæ pater posuit in sua potestate. Et propterea subiũgit, nisi pater: significans per patrem deum. *Videte, vigilate & orate.* Colligit tria necessaria. videte, mentis oculis: videte, studio. nihil enim prodest videre nisi adhibeatur studium ad exequendum vel cauendũ. Et orate, recurrendo ad deum, recognoscentes vires proprias non sufficere, recognoscentes nõ sufficere vestrum videre vestrúmq; vigilare. *Nescitis enim quando tempus sit.* Vera est hæc nescientia tam de tempore vniuersalis iudicij, quàm de tempore singularis ac proprij iudicij respectu singulorum. *Sicut homo qui peregre profectus.* Parabolã adiũgit, *reliquit domum suam: & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis.* pro, & vnicuique opus suum. Significatur enim, quòd dedit seruis suis duo, scilicet potestatẽ & opus:

opus: distribuẽdo vnicuique suum opus, hoc est suum officium. *Et ianitori praecepit vt vigilet. vigilate ergo: nescitis enim quando dominus domus veniat: serò an media nocte, an gallicantu, an manè. ne quum venerit repentè, inueniat vos dormientes. Quod.* pro, quæ, *autem vobis dico, omnibus dico, vigilate.* In hac parabola relata ad vniuersale iudicium homo peregrè profectus est Iesus: qui in cælum ascendit, & carnem velut ad peregrina loca in cælum transtulit. Domus eius, ecclesia est, quam in hoc mũdo reliquit. Serui eius, Christiani sunt, quibus dedit potestatem filios dei fieri. Opus eius quod distribuit vnicuique, est quòd dedit quosdam quidem Apostolos, quosdã autem euangelistas, quosdam pastores, quosdam doctores: & breuiter singulis sui corporis membris sua distribuit officia. Ianitor autem, pastor est ecclesiæ, cui præcipitur vt vigilet super domũ Christi. Vbi aduerte, quòd si soli ianitori præciperetur vt vigilet, non subiungeretur, vigilate ergo: & non concluderetur, omnibus dico vigilate. Vigilia itaque primùm pręcepta significatur ianitori, cui pro se & pro aliis incumbit vigilare: & deinde singulis pro seipsis. Quatuor noctis partes, vniuersas temporis differentias significant: Et significatur totum tempus nocturnum, propter tenebras ignorantiæ nostræ simul & peccatorum. propter has enim opus est vigilantia. ¶ Si referatur autem hæc parabola tota ad singulare iudicium vniuscuiusque, mysticus apparet sensus, ad singulos pertinere vigilantiam, quæ in ipsa concluditur parabola. Et proculdubio vniuscuiusque vigilantia ne inueniatur dormiens tempore, quo ad singulare iudicium in sua morte oportebit conueniri, redundat in esse paratum tempore vniuersalis iudicij: vt patet. Et propterea vigilia singulorum potest etiam intelligi ad literã distincta per quatuor differentias noctis, ad comprehendendum omnes differentias temporis, & ætatis cuiuslibet hominis.

CAPVT XIIII.

ERat autem pascha. solennitas Iudæorum in memoriam exitus de Aegypto. *Et azima.* Pluralis est numeri. Significantur enim panes azimi: quibus vesci licebat septem diebus Paschę. Et addidit Marcus azima, ad significãdum initium solennitatis Paschalis. Pascha enim vocabatur totum illud tempus septem dierum. *Post biduum.* hoc est diem Mercurij & diem Iouis illo anno Significat enim euangelista manè diei Mercurij, in quo congregatis

gatis

gatis summis sacerdotibus apud Caipham, conuentum fuit cum Iuda proditore. *Et quærebant summi sacerdotes & Scribæ quomodo eum dolo tenerent & occiderent.* Non solùm cõferebant de modo, sed quærebant modum quo dolosè Iesum comprehenderent & occiderent. non enim audiebãt vim manifestã illi inferre palàm. *Dicebãt autem, non in die festo.* pro, in festiuitate. Significatur enim respectus non solùm ad primũ diem paschæ festiuũ, sed ad ipsam festiuitatem paschalem. *Ne fortè tumultus fieret in populo.* pro, fiat populi. Timebãt enim ne populus tumultuaretur contra ipsos, si vim publicè in Christũ intulissent. *Et quum esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi, & recumberet, venit mulier habens alabastrum vnguenti nardi spicati* pro, pistici. vel vt alij volunt pisticę fœminini generis. Sed nisi textus Græcus cõpellat, melius legitur neutri generis: quoniã quadrat vt referatur ad vnguentum: & sit sensus quòd vnguẽtum erat pisticum (hoc est fidele) ac preciosum. Minùs autem consonat quòd nardus fuerit pistica, hoc est fidelis. non enim adulterina timetur herba nardi, sed timetur adulterinũ vnguentum nardi. *Preciosi: & fracto alabastro.* hoc est aperta pyxide de alabastri. *Effudit super caput eius.* Cõmemorat Marcus vnguentum effusum super caput Iesu in Bethania sabbato præcedẽti, ad insinuandam rationẽ qua motus fuit Iudas ad vẽdendum Iesum summis sacerdotibus. propterea enim hic hoc cõmemorat, vt denotet diẽ proditionis fuisse biduo ante pascha, & cõtinet historiam subiungẽdo aditũ Iudæ ad summos sacerdotes cõgregatos descriptos quęrere modum, quo dolosè cõprehenderent Iesum. *Erant autem quidam indignè ferentes intra semetipsos* pro, apud sese. Significatur enim quòd nõ corde tãtùm, sed ore colloquebãtur inter se. *Et dicẽtes, vt quid* pro, ad quid, *perditio ista vnguẽti facta est? poterat enim vnguẽtum istud venũdari plus quàm trecẽtis denariis, & dari pauperibus. Et fremebãt in eam.* Nõ audebãt fremere in Iesum cõsentientem, immo admittentem. quum tamen verba & Iesum & mulierem carperẽt: vtpote cõcurrentes ad perditionem illius vnguenti preciosi. *Iesus autem dixit. Sinite eam: quid illi molesti estis? bonũ opus operata est in me. Semper enim pauperes habebitis.* pro, habetis, *vobiscum: & quum volueritis, potestis illis benefacere: me autem non semper habebitis.* pro, habetis. *Quod habuit, hæc fecit: præuenit vngere corpus meum in sepulturam. Amen dico vobis: vbicunque prædicatum fuerit euangelium istud in vniuerso mundo, & quod fecit hæc, narrabitur in memoriam.* pro, monumentum, *eius.* Vide hæc explanata Matth. 26. *Et Iudas Scariotis.* pro, Iscariotes.

nomen

nomen enim creditur patrium. *Vnus de duodecim, abiit ad summos sacerdotes, vt proderet.* pro, traderet, *eum illis.* Reditur ad ordinem historiæ narrando aditũ Iudæ ad summos sacerdotes, proculdubio congregatos in atrio Caiphæ. *Qui audientes gauisi sunt: & promiserunt ei pecuniam se daturos. Et quærebat quomodo eum opportunè traderet. Et primo die azimorum.* Appellat Marcus diem Iouis, in quo post solis occasum incipiebat solennitas paschalis, primum diem azimorum Quæ appellatio nõ fuisset vsquequaque vera, nisi adiunctum fuisset quãdo pascha immolabant. hæc enim adiunctio explicat, quòd non loquitur de primo die azimorum absolutè more Hebraico: quoniam primus dierum azimorum absolutè erat dies sequens, incipiẽs tamen ab occasu solis diei Iouis. sed loquitur de primo die azimorum quo ad vesperam illius diei in qua pascha immolabant. Et vsus est hoc modo loquẽdi, quia cœna, quę fit in prima noctis parte, appellatur cœna illius diei qui finitus est: immolatio siquidẽ paschæ erat cœna agni Paschalis. *Quando Pascha immolabant* proculdubio Iudæi: contra quoscunque dogmatizantes Iesum præuenisse diem quo Iudæi immolabant Pascha. *Dicunt ei discipuli.* Deest. sui. *quo vis eamus, & paremus tibi comedere Pascha? Et mittit duos ex discipulis suis: & dicit eis, Ite in ciuitatem: & occurret vobis homo lagenam aquæ baiulans.* Lagena, vas est fictile commune aquæ & vino: sed in proposito erat aquæ. *Sequimini eum: & quocunque introierit, dicite domino domus, quia magister dicit. vbi est refectio mea.* pro, diuersorium. & superfluit mea. *vbi Pascha cum discipulis meis mãducem?* Aduerbium vbi, manifestat quòd nõ refectio, sed locus quęrebatur. *Et ipse vobis demonstrabit cœnaculum grande stratum.* Deest, paratũ. Significatur enim locus non nudus, sed cum opportuna supellectili: ita quòd non deerat nisi parare cibos. *Et illic parate nobis. Et abierunt discipuli eius: & venerũt in ciuitatem: & inuenerunt sicut dixerat illis, & parauerũt Pascha. vespere autem facto venit cum duodecim: & discumbentibus eis & mãducãtibus, ait Iesus: Amẽ dico vobis quia vnus ex vobis tradet me, qui manducat mecũ. At illi cœperunt cõtristari: & dicere ei singulatim, nũquid ego.* Deest. & alius nũquid ego? *Qui ait illis: vnus ex duodecim.* Soli duodecim legũtur ibi interfuisse, & ideo nõ ad distinguẽdũ, sed ad exaggerãdũ crimen ex beneficio electionis ad apostolatũ repetit vnus de duodecim. *Qui intingit manũ mecũ in catino.* Superfluit manũ. Priùs dixerat sermonẽ cõmunẽ omnibus duodecim: modò restringit sermonẽ ad eos, cũ quib⁹ cõmunis erat ei catinus, quos rationabile est fuisse

quatuor

quatuor discipulos propinquiùs sedẽtes: ĩter quos erat Iudas. *Et filius quidem hominis vadit sicut scriptũ est de eo: væ autem homini illi per quem filius hominis tradetur.* pro, traditur. *bonũ erat ei si natus non fuisset homo ille. Et mãducantibus illis accepit Iesus panẽ & benedicẽs.* benedictione laudis, non cõsecrationis: vt in Matthæo eadẽ dictione vtente declarauimus & probauimus. *Fregit & dedit eis: & ait, sumite.* Deest. comedite, *hoc est corpus meum. Et accepto calice gratias agens dedit eis. Et biberũt ex illo omnes: & ait illis, Hic est sanguis meus noui testamenti. qui pro multis effundetur.* pro, effunditur. Iam enim venditus erat, & incepta erat passio eius. Et propterea dixit, effunditur. *Amen dico vobis, quòd iam non bibã de hoc genimine vitis, vsque in diem illum quum illud bibam nouum in regno dei.* Vide exposita Matthæi. 26. *Et hymno dicto.* pro, quum hymnum dixissent. Significatur enim, quòd non solus Iesus dixit hymnum. *Exierunt in montem oliuarum. Et ait eis Iesus, omnes scãdalizabimini in me in nocte ista. Quia scriptum est: percutiam pastorẽ, & dispergentur oues. Sed postquam resurrexero, præcedam vos in Galilæam.* Vide Mat. 26. *Petrus autem ait illi, & si omnes scandalizati fuerint, sed non ego. Et ait illi Iesus, Amen dico tibi quia tu hodie in hac nocte priùs quàm bis gallus vocem dederit, ter me es negaturus.* Solus Marcus numerum vocis galli explicauit: quia solus refert prima Iesu verba. alij autem euangelistæ posteriùs dicta. Ita quòd Iesus priùs dixit Petro, antequam gallus cãtet bis, negabis me ter. deinde Petro nimis sibi arrogante constantiam, Iesus peiora prænunciauit dicens, antequam gallus cantet. negabis me ter. quod tres alij euangelistæ retulerunt tanquam vltimam conclusionẽ prædictam. *At ille amplius loquebatur.* pro, ex abundanti dicebat. *& si.* pro, immo si, *oportuerit me simul.* Superfluit simul: *cõmori tibi.* hoc est quod ex abundanti dicebat, imò si oportuerit me mori tecum. *Non te negabo. Similiter autem & omnes dicebant. Et veniũt in prædium cui nomẽ Gethsemani: & ait discipulis suis, sedete hic donec orem. Et assumit Petrum & Iacobum & Ioannem secum: & cœpit pauere & tædere,* pro, cœpit expauescere & grauiter angi. Cruciatus propassionis hic incipit à duabus passionibus: timoris scilicet & tristitiæ tam vehementis, vt animus angeretur. Collegit siquidẽ Iesus coram interno suo aspectu (tum intellectus vt rationis inferioris officium exercet: hoc est, vt cõsiderantis res has inferiores: tum cogitatiuæ & phantasiæ) pœnas quas passurus erat. Et propterea causabatur expauescentia quædam talium tantorúmque imminentium malorum: & tristitia angustans animum

tanquam

tanquã impotẽtem euadere. nulla enim (vt dictũ est apud Matthæum) redundabat consolatio ex ratione superiori. Et similiter nulla istarum passionum perturbabat rationem. nõ reddebatur siquidem Iesus attonitus ex his: quoniam vnicuique viriũ eius permittebatur exequi suum officium. *Et ait illis, Tristis est anima mea vsque ad mortem: sustinete.* pro, manete, *hic & vigilate. Et quũ processisset paululum, procidit super terram: & orabat, vt si fieri posset transiret ab eo hora.* Passionem & mortem à tempore significauit. Trãsitu enim horę vitatio passionis significatur. *Et dixit. Abba pater.* Abba Syra dictio dicitur: & idẽ significat quòd pater. Duplicatio enim magnitudinem affectus & fiduciæ filialis significat in Iesu orante. *Omnia tibi possibilia sunt: transfer calicem hunc à me: sed nõ quod ego volo sed quod tu. Et venit, & inuenit eos dormiẽtes. Et ait petro, Simon dormis? non potuistis vna hora vigilare? Vigilate & orate, vt non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Et iterum abiens, orauit, eundem sermonem dicens. Et reuersus, denuo inuenit eos dormientes.* Denuo in textu Gręco refertur ad inuenit, & non ad reuersus. Significatur enim quòd iterum inuenit eos dormientes. *Erant enim oculi eorum grauati: & ignorabant quid responderent ei. Et venit tertiò: & ait illis, dormite iam & requiescite. Sufficit.* Apparet hinc paululum indulsisse somni, postquàm tertiò venit: & post indultum somnũ excitasse eos dicendo. sufficit quia hora est tradionis meę. Circa orationem Christi vide exposita Matthæi. 26. *Venit hora: ecce filius hominis tradetur.* pro, traditur, *in manus peccatorum: Surgite, eamus: ecce qui me tradet, propè est. Et adhuc.* Deest continuò, post copulam. Ita quòd legendum est. *Et continuò adhuc eo loquente venit Iudas Scariot.* Superfluit Scariot. *Vnus de duodecim, & cũ eo turba multa cum gladiis & lignis missi.* Superfluit missi. *A summis sacerdotibus & Scribis & senioribus. Dederat autem traditor ei signum, dicens, Quencunque osculatus fuero, ipse est: tenete eum & ducite cautè.* pro, abducite tutò. *Et quum venisset, statim accedens ad eum, ait.* Deest. illi. *aue Rabbi Rabbi:* Duplicatur Rabbi Rabbi, in signum maioris reuerentiæ & affectus vt perfecta esset simulatio. *Et osculatus est eum. At illi manus iniecerunt in Iesum: & tenuerunt eum. Vnus autem quidam de circumstantibus.* pro, astantibus, *educens gladium, percussit seruum summi sacerdotis: & amputauit illi auriculam. Et respondens Iesus, ait illis.* Responsio refertur ad tacitas à Marco voces Iudæorum, dicentiũ se quærere Iesum Nazarenum: tunc enim Iesus dixit illis quæ subiunguntur. *Tanquam*

ad latronem existis cum gladiis & lignis comprehendere me: quotidie eram apud vos in templo docens, & non me tenuistis. Sed vt impleantur scripturæ. Trũcata oratio est. subaudiendum est, sic fit. *Tunc discipuli eius.* Superfluit discipuli eius, & deest cõiunctio &. Ita ꝙ legẽdum est. *Tũc & relinquentes eum, omnes fugerunt. Adolescẽs.* pro, adolescẽtulus. Vnde apparet ꝙ iste nõ fuit Apostolus. nullus enim apostolus erat adolescentulus: quum qui creditur minoris fuisse ætatis inter omnes, cõuincatur ex tẽpore mortis eius collato cũ tẽpore mortis Christi trãsisse annũ ætatis propriæ trigesimũ, vt in quodã iẽtaculo deduximus. Verisimile autẽ est adolescẽtulũ hũc fuisse fortè filiũ Hortulani: qui exurgẽs ex lecto, linteamine super nudũ coopertus (ad videdũ fortè quidnã esset auditus strepitus cohortis & ministrorũ) tãquã nõ discipulus nihil sibi timẽs, sequebatur Iesum. *Autẽ quidã sequebatur eum, amictus syndone super nudũ: & tenuerunt eum.* Deest. adolescẽtuli. Significatur enim ꝙ adolescẽtuli ministri diaboli, adolescẽtulũ tenuerunt sequẽtem Iesum. Erãt enim cũ cohorte illa & ministris etiã adolescẽtuli, vt moris est ad seruitia, ad deferẽdas laternas, faces &c. vt sic etiã Iesus à cuiusq; ætatis hominibus pateretur. *At ille relicta syndone, nudus profugit ab eis. Et adduxerunt Iesum ad summum sacerdotem, & conuenerunt.* pro, conueniunt & deest. ad eum. Scilicet summum sacerdotem. *Omnes.* Deest. summi, *sacerdotes.* Describuntur enim conuenire ad summum sacerdotem omnes summos sacerdotes & Scribas & seniores. Vnde apparet quòd licet vnus fuerit apud Iudæos, qui exerceret officiũ summi sacerdotis anno illo, plures tamen erant summi sacerdotes, suis annis succesiuè summi sacerdotis officio fungentes, qui hic appellantur summi sacerdotes, quorum tamen præcipui diuitiis & authoritate erant Annas & Caiphas: & propterea specialiter appellantur ipsi à Luca principes sacerdotum. ¶ Et bene aduerte quòd ad Caipham conuenerunt omnes summi sacerdotes: vt intelligas & summos sacerdotes fuisse coram Pilato contra Iesum, & summos sacerdotes alios tunc quoque fuisse in templo, coram quibus Iudas dixit peccaui &c. vt in Matthæo diximus, & non ex proprio commento, sed ex authoritate huius Euangelistæ proficisci tot summos sacerdotes. *Et Scribæ & seniores. Petrus autem à longè secutus est eum vsque intrò in atrium summi sacerdotis: & sedebat cum ministris ad ignem.* Superfluit ad ignem, *& calefaciebat se.* pro, & calefiebat ad lucem, hoc est ad flammam ignis lucentem, ad differentiam carbonum

ignitorum

ignitorum. *Summi verò sacerdotes & omne concilium quærebant aduersus* Iesum *testimonium, vt eum morti traderent.* Quia non poterant Iesum damnare ad mortem cum executione, reseruato iudicio mortis Romanis, ideo quęrebant testimonia, quibus possent apud præsidem obtinere mortem Iesu. *Nec inueniebant. Multi autem.* pro enim, *falsum testimonium dicebant aduersus eum: & conuenientia.* pro, ęqua seu æqualia. *testimonia non erant.* Significátur testimonia prolata nō esse æqualia ad mortē obtinendā à pręside: hoc est non esse apud præsidem iusta ad damnationē mortis causandam. offensiones enim legis Iudæorum, de quibus ferebātur testimonia, non erant causę apud pręsidem ęquales pœnæ mortis. *Et quidam surgentes, falsum testimonium ferebant aduersus eum, dicentes: quoniam nos audiuimus eum dicentem, Ego dissoluam templum hoc manufactum. & post.* pro, per, *triduum aliud non manufactum ædificabo.* Multa sunt in hoc testimonio reddentia ipsum falsum. Tum ego dissoluam, dixerat enim Christus, soluite: tum manufactum, quod nunquam dixerat Christus: tū aliud quod similiter non dixerat, tum ædificabo: Christus enim dixerat, illud excitabo. *Et non erat.* pro, & ne sic quidem erat. *conueniens testimonium illorum. Et exurgens summus sacerdos in medium, interrogauit Iesum, dicens, Non respōdes quicquam ad ea quæ tibi obiiciuntur ab his.* pro, quid isti aduersum te testificátur? Ita quòd sunt duæ orationes: altera, non respondes quicquam? altera, quid (seu cur) isti aduersum te testificantur? *Ille autem tacebat: & nihil respondit. Rursum summus sacerdos interrogabat eum: & dixit ei, Tu es Christus filius dei benedicti? Iesus autē dixit illi, Ego sum.* Clarè confessus est Iesus se esse Messiam. *Et videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis dei.* Superfluit dei. Significatur enim, quòd videbunt ipsum sedentē, hoc est regnantem à dextris, hoc est in optimis bonis, virtutis, hoc est potestatis, non huius aut illius sed absolutæ: vt intelligamus regnaturum ipsum in optimis bonis cuiuscūque potestatis: hoc est ad quæcūque potestas se extendit. Prædicit enim se futurum regem vniuersi. & vēturum iudicem vniuersalem in nubibus cæli, vt non despiciant modò humilē: vt sic intelligant scripta de Messia, in eo verificari secundum diuersos aduentus. *Et venientem cum nubibus cæli. Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua.* In signum detestationis blasphemiæ consueuerāt aperire vestimenta supra pect⁹. hoc enim appellatur scindere vestimētum, etiam si nulla scissio propriè interuenisset. *Ait, Quid adhuc desideramus testes.* pro, op⁹

habemus

habemus teſtibus. ecce nos omnes ſumus locupletiſsimi teſtes: *Audiſtis blaſphemiam, quid vobis videtur? Qui omnes condemnauerunt eum eſſe reum mortis. Et cœperunt quidam conſpuere eũ, & velare faciem eius, & colaphis eum cædere: & dicere ei propheti za. Et miniſtri eum, alapis cædebant. Et quum eſſet Petrus in atrio deorſum.* Hinc apparet Ieſum fuiſſe non ſolũ in aula interiori, ſed etiam ſuperiori. niſi enim Ieſus fuiſſet ſuperius, non deſcripſiſſet Marcus Petrũ deorſum. *Venit vna ex ancillis ſummi ſacerdotis: & quũ vidiſſet Petrum calefacientem ſe, aſpiciens illũ ait, Et tu cum Ieſu Nazareno eras. At ille negauit, dicens, Neque ſcio, neque noui.* Permutatæ ſunt particulæ. Legendum eſt, *Neque noui*, prius, *neque ſcio*. nunc. *quid dicas. Et exiit foras antè atrium.* pro, in veſtibulum: *& gallus cãtauit.* nõ tamen mutauit Petrũ. *Rurſus autẽ quum vidiſſet illũ ancilla, cœpit dicere circunſtantibus, quia hic ex illis eſt. At ille iterũ negauit. Et poſt puſillum rurſus qui aſtabant, dicebant Petro, verè ex illis es: nam Galilæus es.* deeſt. & loquela tua aſsimilatur. ſupple Galilææ locutioni. *Ille autẽ cœpit anathematizare.* pro deteſtari. Deteſtatio iſta execrationem ſeu imprecationẽ eo modo, quo ſolemus imprecationes malorũ iniuramentum aſſumere, ſignificat. Significatur enim, quòd Petrus non ſimplici iuramento iurauit, ſed appoſitis huiuſmodi imprecationibus. *Et iurare quia neſcio.* pro, non noui, *hominem iſtum quem dicitis & ſtatim gallus iterum cantauit: & recordatus eſt Petrus verbi, quod dixerat ei Ieſus: prius quã gallus cantet bis, ter me negabis. & cœpit flere.* pro, & prorupit in fletum. Cernè diuinæ gratiæ repentinum impetũ prorumpentem in fletum. De his Petri negationibus dicetur tandẽ ſuper Ioannem, qui vltimò ſcripſit. Circa reliqua verò ſupradicta vide expoſita Matthæi vigeſimoſexto.

CAPVT XV.

ET *confeſtim mane conſilium facientes ſummi ſacerdotes cũ ſenioribus & Scribis & vniuerſo concilio.* Deſcripſerat Marcus Ieſum damnatum à ſacerdotibus & ſenioribus (reus eſt mortis) ſubiectum fuiſſe noctè illa ſputis, colaphis & illuſionibus: & tacitò regreſſu Scribarum & ſeniorum ad propria, deſcribit modò alterum conſilium celebratum manè confeſtim: vt excluſa omni negligentia & pigritia feſtinos intelligamus concurriſſe ad conſilium prima diei hora Neceſsitas autem huius conſilij declarata eſt Matth. 27. *Vincientes Ieſum.* Prius ligatus fuerat à miniſtris, quum comprehenſus fuit in horto: ſed hinc habetur, quòd in domo ſummi ſacerdotis ſolut⁹ fuerat. & propterea

nunc iterum ligauerunt eum: vt publicè duceretur vinctus ad præsidem, in signum quòd erat damnatus ad mortem. *Duxerũt.* non miserunt quia sacerdotes, Scribæ & seniores ibant simul, tanquam authorizantes factum, ne plebei auderent attẽtare aliquid pro libertate Iesu. Et ad hoc etiam elegerunt primam diei horam: in qua populus adhuc non est congregatus. *Et tradiderunt Pilato.* habenti potestatem inferendi mortem. *Et interrogauit eum Pilatus, Tu es rex Iudæorum?* Hinc apparet quòd sacerdotes & reliqui tradiderunt Pilato Iesum tanquam reum læsæ maiestatis, vsurpando sibi titulum regiũ. *At ille respondens, ait illi, Tu dicis. Et accusabant eum summi sacerdotes in multis.* Tacet Marcus multa gesta, quæ alij explicant euangelistæ. *Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicens, Non respondens quicquã? vide in quantis te accusant.* pro, quanta aduersum te testificantur. *Iesus autem amplius nihil respondit: ita vt miraretur Pilatus. Per diẽ autem festum solebat dimittere illis vnum ex vinctis quemcunque petissent. Erat autem qui dicebatur Barrabas, qui cum seditiosis erat vinctus. qui in seditione fecerat.* pro, fecerant, *homicidium.* Significatur enim ꝙ seditiosi fecerãt homicidiũ. *Et quũ ascendisset.* pro, acclamasset, *turba, cœpit rogare* pro, petere. Et est locutio incompleta. subaudiendum est, enim, vt faceret. & tunc subiungendũ, *Sicut semper faciebat illis.* Est enim sensus, ꝙ turba incœpit petere à Pilato vt seruaret consuetudinẽ donandi sibi vnum vinctum quẽ maluissent. *Pilatus autẽ respõdit eis, & dixit, vultis dimittã vobis regem Iudæorum? Sciebat enim quòd per inuidiã tradidissent eum summi sacerdotes. Põtifices autẽ cõcitauerunt turbã vt magis.* pro, potiùs, *Barrabã dimitteret eis. Pilatus autẽ iterum respondens, ait illis, Quid ergo vultis faciam regi Iudæorũ.* pro, quem dicitis regẽ Iudæorũ? Et subaudiendum est pronomen, ei, vt congrua sit constructio. *At illi iterum clamauerunt, Crucifige eũ. Pilatus verò dicebat illis, Quid enim mali fecit?* Pilatus Ethnicus horrẽs crucifigere hominẽ sine culpa, quærit maleficiũ. sciens nullum esse: vt vel sic retrahat Iudæos à tãto scelere. *At illi magis clamabant, crucifige eũ. Pilatus autẽ volens populo satisfacere, dimisit illis Barrabã & tradidit Iesum flagellis cæsum, vt crucifigeretur. Milites autẽ duxerunt eũ in atriũ prætorij.* pro, quod est prætorium. Ipsum enim atrium significatur esse prætorium: hoc est locũ vbi cognoscebanẽ causæ, & ferebantur sententiæ in domo Pilati. *Et conuocãt totã cohortem: & induunt eum purpura, & imponunt.* pro, circumponũt, *ei plectentes spineam coronam: & cœperunt salutare eum, aue rex Iudæorum.*

dæorum. Et percutiebant caput eius arundine, & conspuebant eum: & ponentes genua adorabant eum. Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpura, & induerunt eum vestimentis suis: & educunt illum vt crucifigerent eum. Et angariauerunt prætereuntem quendam Simonē Cyreneum de villa, patrē Alexandri &. Superfluit, &. *Rufi, vt tolleret crucem eius.* Ratio coactionis huius Simonis & illusionis Iesu, dicta est Matthæi vigesimoseptimo. *Et perducunt illum in Golgotha locum: quod est interpretatum caluariæ locus. Et dabant ei bibere myrrhatum vinum.* Clarè Marcus explicat fuisse vinum: quod apud Matthæum dubium est. Et ibi mixtum felle, à Marco autem myrrhatum dicitur: vt vel vtranque mixtionem fuisse, vel tantummodò myrrhatum: sed ratione amaritudinis à Matthæo appellatum mixtum cum felle intelligamus: vt omnis crudelitas in Iesum exerceretur. *Et non accepit.* Vt etiam sic impleretur quod dixerat, se non bibiturum vinum donec resurgeret à mortuis. *Et crucifigentes eum.* pro, & quum crucifixissent eum, *diuiserunt.* pro, diuidunt, *vestimenta eius: mittentes sortem super eis, quis quid tolleret. Erat autem hora tertia & crucifixerunt eum.* Credimus errore scriptorū mutatum sextam in tertiam propter characterum similitudinem designantium trinarium & senarium. Constat enim ex euangelio Ioannis Iesum crucifixum hora sexta. *Et erat titulus causæ eius inscriptus.* Non fuit hoc speciale in Christo: sed laudabilis mos erat. vt causa cuiusque crucifixi apponeretur super crucem eius. *Rex Iudæorum.* Hinc clarè apparet mundo Pilatum damnasse Iesum tanquam reum læsæ maiestatis, quia regem se Iudæorum (hoc est messiam) professus est. *Et cum eo crucifigunt duos latrones: vnum à dextris, & alium à sinistris eius. & impleta est scriptura, quæ dicit.* Esaiæ quinquagesimotertio. *& cum iniquis reputatus est. Et prætereuntes blasphemabant eum, mouentes capita sua, & dicentes, Vah qui destruis templum dei, & in tribus diebus reædificas: saluum fac teipsum, descendens de cruce. Similiter & summi sacerdotes illudentes, ad alterutrum cum Scribis dicebant, Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. Christus rex Israel descendat nunc de cruce, vt videamus & credamus. & qui cum eo crucifixi erant, conuitiabantur ei. Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt.* Quando crucifixerunt eum, incipiebat hora sexta: completa autem sexta hora factæ sunt tenebræ. *Per.* pro, super, *totam terrā vsque in horam nonam. & hora nona exclamauit Iesus voce magna, dicens, elohi elohi.* Si textus tā apud Græcos q̄ Latinos

non est corruptus, Marcus vsus dicitur dictione Chaldæa, elohi: hoc est, deus meus, ab eloha, quod est deus. Matthæus autē dictiōe Hebræa eli: ab el, quod est deus. *Lamab bazabthani: quod est interpretatum Deus meus, deus meus, vt quid.* pro, ad quid, *me dereliquisti.* Vox ista querula, vox est Iesu veri hominis secundum partem inferiorem (hoc est corpus, & animū prout ad creatas res refertur) valde patientis, vsqueadeò quòd nihil consolationis interius recipiebat ex parte superiori. ita ꝙ derelictus erat non solùm exterius, in vituperiis, in ignominiis, in aflictionib⁹ clauorum & reliquis, sed etiam intus. Et ad hoc declarandū vocem hanc querulā magno clamore expressit: ne putaremus animum eius tanquam stoicum quodāmodo non sentire aut non ponderare ea, quæ patiebatur, vel interna cōsolatione refici secundū gratiā quæ postea apparuit in Apostolis & martyribus. Et dicit ad quid, nō quòd Iesus ignoraret ad quid: sed quia nec sensus, nec rationis inferioris erat nosse ad quid secūdum diuinæ sapientiæ ordinē derelicto hæc ordinabatur. *Et quidam de circunstantibus.* pro, astantibus, *audientes dicebant, Ecce Heliam vocat.* Et significantur Gentiles linguæ Hebrææ ignari, putantes vocari Heliam. *Currens autē vnus & implens spongiā aceto, circūponénsque calamo potū dabat ei: dicens, Sinite videamus si veniat Helias ad deponendū cū. Iesus autē emissa voce magna expirauit. Et velū tēpli scissum est in duo, à summo vsque deorsum. Videns autem Centurio, qui ex aduerso stabat quia sic clamans.* pro, quum sic clamasset, *expirasset.* Intellexit Cēturio miraculosam expirationē, ex eo ꝙ iuncta fuit clamosæ voci ipsius Iesu. *Ait, verè hic homo filius dei erat.* Hinc apparet nō ignorasse Gentiles milites Pilati, quæ dicebātur de Iesu: scilicet ꝙ erat Messias, qui cognominabatur à Iudæis filius dei. Vnde & Caiphas etiā adiurauit Iesum, si esset Christus filius dei benedicti. Et Nathanael primò veniēs ad Iesum, dixerat, tu es filius dei. Singularē enim quandā excellentiā Messiæ per hoc intelligebant, nō penetrātes adhuc scripturā, ꝙ Messias erat naturalis filius dei. *Erant autē & mulieres de lōgè aspicientes: inter quas erat Maria Magdalene & Maria Iacobi minoris.* pro, parui. Fortè cognomen erat Iacobi: ita ꝙ vocabatur Iacobus paruus, & dicitur ad differentiā Iacobi filij Zebedæi.

Et Ioseph. Pro, Iose, *mater, & Salome.* nomē est mulieris vxoris Zebedæi. *Et quū esset.* deest relatiuū, quæ, pluralis numeri. Ita ꝙ legendū est. *Quæ & quū esset in Galilæa sequebantur eum, & ministrabant ei: & aliæ multæ, quæ simul cū ea ascenderant Hierosolymam.*

lymam. Ita quòd describũtur mulieres istæ ab officio sequelæ, etiam quum Iesus discurreret prædicando per Galilæam. *Et quũ iam sero esset factum.* pro, & quum iam serũ fieret, *quia erat parasceue, quæ est ante sabbatũ. venit Ioseph ab Arimathia nobilis decurio.* pro, honestus Consul. seu senator. Describitur tũ à moribus, honestus: tum à gradu seu officio, Consul seu Senator. Qualis esset magistratus Consulis aut Senatoris tũc temporis ibidem, nõ est perspicuum. nomen siquidem ipsum sonat magistratum. *Qui & ipse erat expectãs regnũ dei. Et audacter.* pro, & sumpta audacia. Timuerat enim quãdiu Iesus captus, & sub Pilati iudicio ac in cruce viuus fuit, loqui pro Iesu: sed cognita morte eius. sumpsit audaciã ad officiũ sepulturæ: putans hoc pietatis officiũ erga mortuum non sibi imputandum à pontificibus, sacerdotibus, &c. *Introiuit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu. Pilatus autẽ mirabatur si iam obiisset.* Ad certificandũ Iesu mortem vtilis fuit admiratio Pilati. *Et accersito Centurione interrogauit eum si iã.* pro, dudũ, *mortuus esset. Et quum cognouisset à Centurione, donauit corpus Ioseph.* Et per hoc occasiones abstulit persecutoribus Iesu, ignominiose tractandi corpus eius mortuum. *Ioseph autem mercatus syndonem* vt nouis linteaminibus ac sudariis inuolueret corpus Iesu. Vide Matthęi vicesimoseptimo reliqua exposita. *Et deponẽs eum, inuoluit syndone. & posuit eum in monumento, quod erat excisum de petra: & aduoluit lapidem ad ostium monumenti. Maria autẽ Magdalene, & Maria Ioseph,* pro. Iose, aspiciebãt vbi poneretur.

CAPVT XVI.

ET *quum transisset sabbatum.* hoc est, post occasum solis sabbati. *Maria Magdalene & Maria* Iacobi *& Salome emerũt aromata.* Tres istæ mulieres post solis occasum sabbati emerunt aromata, quia durante sabbato illicitũ erat emere. Et hinc apparet, quòd mulieres istæ quanuis viderint locum monumẽti, in quo Ioseph & Nicodemus cũ suis ministris ponebant corpus Iesu, non tamen viderunt, quòd vnxerint corpus Iesu aromatibus: quia si vidissent hoc, non postea solicitæ fuissent, vt emerent aromata ad vnguendum corpus Iesu. verecundia siquidem muliebri & optimo more assuetæ, procul esse à consortio virorum non ausæ sunt appropinquare ad videndum quid facerent circa corpus Iesu, Ioseph & Nicodemus cum suis ministris, & tanto minus potuerunt hoc videre, quanto vnctio facta fortè fuit intus in monumento, quod erat velut quædam domuncula, intra quam erat sepulchrum. *Vt venientes.* non tunc,

 sed

non est corruptus, Marcus vsus dicitur dictione Chaldæa, elohi: hoc est, deus meus, ab eloha, quod est deus. Matthæus autē dictiōe Hebræa eli: ab el, quod est deus. *Lamah baxabthani: quod est interpretatum Deus meus, deus meus, vt quid* pro, ad quid, *me dereliquisti.* Vox ista querula, vox est Iesu veri hominis secundum partem inferiorem (hoc est corpus, & animū prout ad creatas res refertur) valde patientis, vsqueadeò quòd nihil consolationis interius recipiebat ex parte superiori. ita ꝙ derelictus erat non solùm exterius, in vituperiis, in ignominiis, in aflictionib⁹ clauorum & reliquis, sed etiam intus. Et ad hoc declarandū vocem hanc querulā magno clamore expressit: ne putaremus animum eius tanquam stoicum quodāmodo non sentire aut non ponderare ea, quæ patiebatur, vel interna cōsolatione refici secundū gratiā quæ postea apparuit in Apostolis & martyribus. Et dicit ad quid, nō quòd Iesus ignoraret ad quid: sed quia nec sensus, nec rationis inferioris erat nosse ad quid secūdum diuinæ sapientiæ ordinē derelicto hæc ordinabatur. *Et quidam de circunstantibus* pro, astantibus, *audientes dicebant, Ecce Heliam vocat.* Et significantur Gentiles linguæ Hebrææ ignari, putantes vocari Heliam. *Currens autē vnus & implens spongiā aceto, circūponēnsque calamo potū dabat ei: dicens, Sinite videamus si veniat Helias ad deponendū eū. Iesus autē emissa voce magna expirauit. Et velū tēpli scissum est in duo, à summo vsque deorsum. Videns autem Centurio, qui ex aduerso stabat quia sic clamans.* pro, quum sic clamasset, *expirasset.* Intellexit Cēturio miraculosam expirationē, ex eo ꝙ iuncta fuit clamosæ voci ipsius Iesu. *Ait, verè hic homo filius dei erat.* Hinc apparet nō ignorasse Gentiles milites Pilati, quæ dicebātur de Iesu: scilicet ꝙ erat Messias, qui cognominabatur à Iudæis filius dei. Vnde & Caiphas etiā adiurauit Iesum, si esset Christus filius dei benedicti. Et Nathanael primò veniēs ad Iesum, dixerat, tu es filius dei. Singularē enim quandā excellentiā Messiæ per hoc intelligebant, nō penetrātes adhuc scripturā, ꝙ Messias erat naturalis filius dei. *Erant autē & mulieres de lōgè aspicientes: inter quas erat Maria Magdalene & Maria Iacobi minoris.* pro, parui. Fortè cognomen erat Iacobi: ita ꝙ vocabatur Iacobus paruus, & dicitur ad differentiā Iacobi filij Zebedæi.

Et Ioseph. Pro, Iose, *mater, & Salome.* nomē est mulieris vxoris Zebedæi. *Et quū esset.* deest relatiuū, quæ, pluralis numeri. Ita ꝙ legendū est. *Quæ & quū esset in Galilæa sequebantur eum, & ministrabant ei: & aliæ multæ, quæ simul cū ea ascenderant Hierosolymam.*

lymam. Ita quòd describũtur mulieres istæ ab officio sequelæ, etiam quum Iesus discurreret prædicando per Galilæam. *Et quũ iam sero esset factum.* pro, & quum iam serũ fieret, *quia erat parasceue, quæ est ante sabbatũ. venit Ioseph ab Arimathia nobilis decurio.* pro, honestus Consul. seu senator. Describitur tũ à moribus, honestus: tum à gradu seu officio, Consul seu Senator. Qualis esset magistratus Consulis aut Senatoris tũc temporis ibidem, nõ est perspicuum. nomen siquidem ipsum sonat magistratum. *Qui & ipse erat expectãs regnũ dei. Et audacter.* pro, & sumpta audacia. Timuerat enim quãdiu Iesus captus, & sub Pilati iudicio ac in cruce viuus fuit, loqui pro Iesu: sed cognita morte eius, sumpsit audaciã ad officiũ sepulturæ: putans hoc pietatis officiũ erga mortuum non sibi imputandum à pontificibus, sacerdotibus, &c. *Introiuit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu. Pilatus autẽ mirabatur si iam obiisset.* Ad certificandũ Iesu mortem vtilis fuit admiratio Pilati. *Et accersito Centurione interrogauit eum si iã.* pro, dudũ, *mortuus esset. Et quum cognouisset à Centurione, donauit corpus Ioseph.* Et per hoc occasiones abstulit persecutoribus Iesu, ignominiose tractandi corpus eius mortuum. *Ioseph autem mercatus syndonem* vt nouis linteaminibus ac sudariis inuolueret corpus Iesu. Vide Matthei vicesimoseptimo reliqua exposita. *Et deponẽs eum, inuoluit syndone: & posuit eum in monumento, quod erat excisum de petra: & aduoluit lapidem ad ostium monumenti. Maria autẽ Magdalene, & Maria Ioseph,* pro. Iose, aspiciebãt vbi poneretur.

CAPVT XVI.

ET *quum transisset sabbatum.* hoc est, post occasum solis sabbati. *Maria Magdalene & Maria Iacobi & Salome emerũt aromata.* Tres istæ mulieres post solis occasum sabbati emerunt aromata, quia durante sabbato illicitũ erat emere. Et hinc apparet, quòd mulieres istæ quanuis viderint locum monumẽti, in quo Ioseph & Nicodemus cũ suis ministris ponebant corpus Iesu, non tamen viderunt, quòd vnxerint corpus Iesu aromatibus: quia si vidissent hoc, non postea solicitæ fuissent, vt emerent aromata ad vnguendum corpus Iesu. verecundia siquidem muliebri & optimo more assuetæ, procul esse à consortio virorum non ausæ sunt appropinquare ad videndum quid facerent circa corpus Iesu, Ioseph & Nicodemus cum suis ministris, & tanto minus potuerunt hoc videre, quanto vnctio facta fortè fuit intus in monumento, quod erat velut quædam domuncula; intra quam erat sepulchrum. *Vt venientes.* non tunc,

ſed ſequenti manè. *Vngerent Ieſum. Et valde manè vna ſabbatorũ.* hoc eſt die illa, quæ relata ad dies qui ſemper ſunt ſabbata, appellatur *vna*. vt enim diffuſiùs declarauimus Matthæi vltimo, deſcribitur certus dies qui nunc vocatur dies dominicus. *Veniunt ad monumentum orto iam ſole.* Auroræ hora deſcribitur ab orto ſole: quia reuera incipit oriri nobis ſol per ſplendorem auroræ. *Et dicebant adinuicem, Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti?* Hinc habetur latuiſſe mulieres iſtas quòd monumentum ſigillatum fuiſſet, & quòd cuſtodes fuiſſent appoſiti. Si enim hæc ſciuiſſent, non dixiſſent adinuicem . Quis reuoluet nobis lapidem, ſolius fœmineæ imbecillitatis rationem habentes : immo nec cogitaſſent venire ad monumentum.

¶ Hinc quoque haberetur quòd ante illam horam auroræ, nulla earum venerat ad monumentum . Si enim veſpere præcedenti aut nocte ad monumentum priùs veniſſent, ſciuiſſent manè quòd erant ibi cuſtodes , quòd ſepulchrum erat ſigillatum: & non rediſſent. *Et reſpicientes viderunt.* pro, vident, *reuolutum lapidem.* proculdubio ab angelo. *Erat enim magnus valde. & introeuntes.* ad mandatum angeli , quem Marcus tacet. *In monumentum , viderunt iuuenem.* pro , adoleſcentulum, *ſedentem in dextris.* Iſte angelus aut non eſt ille, qui apud Matthæum ſedebat ſuper reuolutum lapidem: aut ſi eſt illemet, poſt quàm euanuit ab oculis mulierum (cedens eis vt introirent liberè in monumentum) iterum apparuit eis intus in monumẽto ſedens à dextris ſepulcri: hoc eſt in illa parte verſus quam dextra pars corporis Ieſu iacuerat, vel in dextris ipſarum mulierũ. *Coopertum.* pro, amictum, Deſcribitur enim indutus. *Stola cãdida.* veſte longa vſque ad pedes. *Et obſtupuerunt.* Tum ob angeli præſentiam. tum ob abſentiam corporis Ieſu. tum ex perſeuerante timore qui priùs eas inuaſerat. *Qui dixit illis, Nolite expaueſcere. Ieſum quæritis Nazarenum crucifixum : ſurrexit: non eſt hic ; ecce locus vbi poſuerunt eum.* Eadem dicit quæ dixerat angelus ſedens ſuper reuolutum lapidem: vt duplicato teſtimonio & reſipiſcant à timore, & credant Ieſum ſurrexiſſe. *Sedite, dicite diſcipulis eius & Petro.* Negauerat Petrus Ieſum. & propterea angelus neminem nominat niſi Petrum: tum vt magnam dei erga peccatores gratiam commendet : tum vt Petrus audita ex ore mulierum angelica voce animæquior fiat. *Quia præcedet vos in Galilæam . ibi eum videbitis ſicut dixit vobis . At illæ exeuntes fugerunt de monumento. Inuaſerat.* pro, habebat, *enim.*

Significa-

Significatur perseuerántia tremoris & stuporis. *Eas tremor & pauor.* pro, stupor. *Et nemini quicquam dixerunt. timebant enim.* Silentes describuntur rediſſe domum, nulli in via audentes dicere quod viderant aut audierant. *Surgens autem Iesus.* Aduerte hîc prudens lector Hieronymum habere dubium hoc capitulũ. In epistola siquidem ad Hedibiam super duodecim quæstionibus, soluendo queſtionem tertiam recitatis his verbis (ſurgẽs autem Ieſus prima ſabbati, apparuit Mariæ Magdalenæ, &c.) ſubiũgit hęc verba, Aut enim non recipimus Marci teſtimonium, quod in raris fertur euangeliis: omnibus Græcis libris penè hoc capitulum in fine non habentibus. præſertim cum diuerſa atque contraria euangeliſtis cæteris narrare videatur. Hæc ille. ¶ Rurſus in ſecũdo dialogo contra Pelagianos ait idem Hieronymus: In quibuſdam exemplaribus, & maximè in Græcis codicibus iuxta Marcum in fine eius euangelij ſcribitur, Poſtea quum accubuiſſent vndecim, apparuit eis Ieſus: & exprobrauit incredulitatem & duritiam cordis eorum, quia iis qui viderãt ipſum reſurgentẽ, non crediderũt. Et illi ſatisfaciebãt, dicentes, Seculum iſtud iniquitatis, incredulitatis ſubſtantia eſt: quæ non ſinit per immundos ſpiritus verã dei apprehendi virtutem: idcirco iam nunc reuela iuſtitiam tuã. Hæc ibi. ¶ Quæ ideo attulerim, vt intelligamus quàm variè habeatur capitulũ hoc. Et reuera nonnulla ſunt in hoc capitulo, quę in nullo alio euangeliſta habentur: nihil tamen ego video contrarium manifeſtè aliis euangeliſtis. Nec quiſquam mentis compos aſſerere, aut credere poteſt, hoc vltimum quod habetur apud Marcum capitulum totũ adiectitium eſſe, niſi aliud quo caremus perditũ fuerit: quia ſequeretur euãgelium Marci terminari in ſepultura Chriſti, ita quòd nihil penitus de reſurrectione Ieſu Marcus ſcripſerit. Quod non ſolùm ſtultum, ſed perfidũ eſt cogitare; nam tota fides euangelij ex reſurrectione Chriſti pẽdet: dicente Paulo, Si Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt fides noſtra, inanis eſt prædicatio noſtra. Crediderim ego ſuſpectũ apud multos Græcos habitũ hoc capitulum propter admixtionem à neſcio quibus illorum verborum, quæ Hieronymus retulit in dialogo: & etiam propter promiſſionem ſubiunctã. Signa autẽ eos qui crediderint, hæc ſequentur: in nomine meo dæmonia eiicient, &c. Quicquid autẽ ſit de veritate, ſuſpitionũ, tamen iſtarum effectus eſt, quòd hæc ſcripta non ſunt ſolidæ authoritatis ad firmãdam fidem ſicut ſunt reliqua Marci indubitata. *Manè.* A putantibus Ieſum ſurrexiſſe media nocte,

refertur mane non ad participium surgens,sed ad verbum apparuit.Sed præter hoc,ꝙ cōstructio hæc duriuscula est,tollit certitudinem primæ apparitionis : nam secundum hanc constructionem sensus est,ꝙ mane prima sabbati apparuit primo Magdalenæ:per quod nō excluditur quin priùs antequā esset manè apparuerit alteri:& sic tollitur certitudo primæ apparitionis. Amplectenda est igitur suauis cōstructio literæ:referendo manè ad participiū surgens:ita quòd hinc habeamus horā resurrectionis Christi fuisse in aurora.Et valde cōgruè dies æternitatis gloriosorum corporum incipit cū aurora. resurrectio enim Christi est initiū vniuersalis resurrectionis omniū corporū, sicut aurora est initium diei. *Prima sabbati.* Quam superius appellauit vnā sabbatorum,modò appellat primam sabbati:eo ꝙ dies dominicus, dies prima est relata ad sabbatū,quæ septima dies est. in ordine siquidē ad septimā lex Moysi numerabat dies. *Apparuit primo Mariæ Nagdalenæ.* Hæc apparitio est quæ scribitur à Ioanne, quum in specie hortulani apparuit. *De qua eiecerat septem dæmonia.* Magna dei gratia erga peccatores significatur:ꝙ primò voluit peccatrici,& tali peccatrici(scilicet quę fuerat subiecta omnibus peccatis, significatis per septem dæmonia) apparere. *Illa vadens nunciauit iis,qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus.* Ista annunciatio scripta quoque est à Ioanne. *Et illi audientes quia viueret & visus esset ab ea,non crediderunt.* Hoc scriptū est à Luca, dicente:adhuc autem illis non credētibus. *Post hæc autem duobus ex eis ambulantibus ostensus est in alia effigie*, pro,forma, *euntibus in villam.* Hæc apparitio scripta est à Luca,narrante discipulos euntes in castellum nomine Emaus. *Et illi euntes nūciauerunt cæteris: nec illis crediderunt.* Hoc quoque ex dictis verbis apud Lucā apparet. *Nouissimè autem.* pro,postea. Non significatur vltima apparitio in vero textu,sed posterior *Recumbētibus illis vndecim apparuit: & exprobrauit incredulitatem illorū & duritiam cordis: quia iis qui viderant eum resurrexisse.* pro,resuscitatum, *non crediderunt.* Collatis simul iis quæ referuntur in hac apparitione, apparet ꝙ ista apparitio est quæ fuit die octauo quādo erat Thomas cum eis.nam expressè hic dicitur,quòd erant vndecim:& quòd vndecim incredulitas & duritia cordis ad credendum iis qui viderāt ipsum resuscitatum increpata est:tūc enim increpatus fuit Thomas,ne sis incredulus: & rursus,quia vidisti me credidisti. Et vel ipsa increpatio Thomæ,quia tacita fuit increpatio aliorū,appellatur à Marco increpatio eorum:vel occasione sumpta ex increpatione

patione Thomæ,explicite increpauit alios:reuocãdo ad memoriam incredulitatem & duritiam cordis ad credendum tum mulieribus,quæ eum viderãt,tum discipulis redeũtibus ad Emaus, tum Petro qui etiam viderat Iesum: vt clarè Lucas explicat.nam post hæc omnia Lucas dicit,adhuc illis non credẽtibus.Et intellige increpatos eos communiter.Ioãnes enim exemptus videtur ab huiusmodi incredulitate:quia quum vidit linteamina posita, credidit.Petrus quoq; nõ fuit incredulus discipulis,sed fortè mulieribus.Actus autem recumbendi,à solo Marco describitur.nec hoc est mirum:quum pluries quod vnus euangelista tacet,alius suppleat. *Et dixit eis.* Verba illa,quæ refert Hieronymus in dialogo,tanquam manifestè adiecta ab aliis,habentur. *Euntes.* Describitur mandatum ad prædicandum in vniuerso mundo:quod ab aliis quoque euangelistis describitur. *In mundum vniuersum.* Finitũ per hoc ostẽdit tempus prioris mãdati.in viã gentium ne abieritis,& in ciuitates Samaritanorũ,&c.Sed aduerte ꝙ illis dicit,eũtes in mũdũ vniuersum, quibus apud Matthæũ dixit: Ecce ego vobiscũ sum vsq; ad cõsummationem seculi.non enim Apostolis & illis discipulis ibi presentibus præcepit vniuersum peragrare mũdum per seipsos:sed præceptũ factum ad illos, intelligitur factũ ipsis & successoribus eorum:ita quòd ipsi inchoarẽt, & successores perficerent *Prædicate euangelium omni creaturæ.* omni nationi,omni hominum conditioni, statui, nullam exceptionem faciendo. Et omnem hominũ nationem,conditionem, statum,sexum,&c.appellat creaturam,ad explicandum quare est illis prædicandum:ratione scilicet illius quòd habent à creatore,& non ratione peccatorũ quæ apposuerunt ipsi.Ac si apertius dixisset:prædicate euangeliũ omnis cõditionis,sexus,status, nationis,&c.hominibus:non spectãtes ad eorum peccata & merita:sed ad cõditiones creatas in illis,sed ad opus dei in illis. *Qui crediderit.* Ecce fides necessaria. *Et baptizatus fuerit.* Ecce sacramentum fidei necessarium. *Saluus erit.* Ecce præmium æternæ salutis. *Qui vero non crediderit condemnabitur.* Ne putares consilium non præceptũ,& præmiũ acquiescẽtibus nõ pœnã renuẽtibus:adiungitur,ꝙ qui non crediderit cõdemnabitur. Non dicit iudicabitur(quia qui nõ credit,iam iudicatus est)sed dãnabitur, in æternã ibit dãnationẽ. *Signa autem eos qui crediderint hæc sequẽtur. In nomine meo dæmonia eiicient,linguis loquentur nouis,serpentes tollent: & si mortiferum quid biberint,non eis nocebit:super ægros manus imponent, & bene habebunt.* Suspecta apparet hæc clausula signorum

gnorum: eo quòd secundum euangelicam doctrinam signa hæc non sunt fidei, sed magnitudinis fidei, sed donorũ fidei: vt patet in pluribus locis euãgelij: textus autem iste significat signa hæc consequi fidem sufficientem ad salutem. nã eisdem pręcisè vtitur verbis dicẽdo, qui crediderit & baptizatus fuerit: & dicendo, signa autẽ eos qui crediderint, hæc sequẽtur. Hæc tamen apparentia non solidum habet fundamẽtum: quoniã Ioan. 14. similis sententia habetur, Qui credit in me, opera quæ ego facio, ipse faciet: & maiora horũ faciet, quia ego ad patrẽ vado. Intelliguntur igitur promissa signa cõsequentia fidem, quantũ est ex parte virtutis fidei: sequẽtia quãdo & vbi opus fuerit. Cũ cuius veritate promissionis stat, ꝙ ex parte habẽtis fidem defectus accidat, seu impedimentum præstetur: ita ꝙ fides ipsa nõ deest signis, sed homo deest, fidei ad efficaciam signorũ. *Et dominus quidem Iesus.* Superfluit. Iesus. *Postquam locutus est eis.* Non dicit statim (non enim significatur ꝙ statim post hæc verba ascẽdit in cælũ) sed tantummodò ꝙ post hæc verba ascẽdit in cælum, non explicãdo quanto tempore pòst. *Assumptus est.* nõ alieno adminiculo, sed propria virtute. *In cælum: & sedet.* pro, sedit, *à dextris dei.* Nõ significatur positio corporis: quoniam Iesus in cælo stat, non sedet. stare enim est naturalis situs hominis perfectus. sedere autẽ imbecillitatis est. Et propterea sicut per dexterã dei metaphoricè significãtur optima quæque bona, ita per sessionẽ significatur quietè possidere, quietè regnare: & perinde dictũ est, sedit à dextris, acsi dictũ fuisset, & quietè possedit optima quæque bona dei: possessurus in secũdo aduẽtu etiam reliqua minus bona. tũc enim accipiet possessionẽ istorũ inferiorum. *Illi autem profecti prædicauerunt vbique.* nõ affirmatione omniũ locorũ, sed negatione certorum locorũ. Non enim tẽpore, quo scripsit Marcus prædicatum fuit euãgelium in singulis locis mũdi: quũ postea multæ gentes quibus prædicatũ non fuerat, inuẽtæ sint: ita ꝙ nostra etiã ætate inueniũtur. Sed discipuli Iesu nõ arctauerunt prædicationes suas ad hæc vel illa loca: sed prout facultas affuit, extẽderunt prædicationes suas ad omnes mundi partes. *Domino cooperante.* internis inspirationibus trahendo auditores. *Et sermonem confirmante, sequentibus signis.* pro, per subsequẽtia signa. Hęc enim tria (s. prędicatio apostolica, & interna inspiratio diuina, & miracula ad cõfirmationem euãgelij) cõuerterunt mundũ ad fidẽ Iesu Christi. Cui est honor & gloria in secula seculorũ. Amen. Caietæ die 2. Decẽbris. 1527. Cõmentariorum in euangelium Marci, finis.

VITA

VITA SANCTI LVCAE, PER DIVVM Hieronymum in libro de ſcriptoribus illuſtribus.

LVcas medicus Antiochenſis (vt eius ſcripta indicant) Græci ſermonis non ignarus, ſectator Apoſtoli Pauli, & omnis peregrinationis eius comes, ſcripſit euangelium. De quo idem Paulus: Miſimus (inquit) cum illo fratrem, cuius laus eſt in euangelio per omnes eccleſias. Et ad Colo. Salutat vos Lucas medicus chariſsimus. Et ad Timoth. Lucas eſt mecum ſolus. ¶ Aliud quoque edidit volumen egregium, quod titulo πράξεις ἀποςόλων prænotatur, cuius hiſtoria vſque ad biennium Romæ cõmorantis Pauli peruenit: id eſt vſq; ad quartum Neronis annum. Ex quo intelligimus in eadem vrbe librum eſſe compoſitum. ¶ Igitur περιόδους Pauli & Theclæ, & totam baptizati Leonis fabulam, inter apocryphas ſcripturas cõputamus. Quale enim eſt, vt indiuiduus comes Apoſtoli, inter cæteras eius res hoc ſolum ignorauerit? Sed & Tertullianus vicinus eorũ temporum, refert presbyterum quẽdam in Aſia σπουδαςὴν Apoſtoli Pauli, cõuictum apud Ioannem, quòd author eſſet libri, & confeſſum ſe hoc Pauli amore feciſſe, & ob id excidiſſe. Quidam ſuſpicantur, quotieſcunq; in epiſtolis ſuis Paulus dicit, iuxta euangelium meum, de Lucæ ſignificare volumine. Et Lucam non ſolùm ab Apoſtolo Paulo didiciſſe euangelium (qui cum domino in carne non fuerat) ſed à cæteris Apoſtolis. Quod ipſe quoque in principio ſui voluminis declarat, dicens. Sicut tradiderunt nobis qui à principio ipſi viderunt, & miniſtri fuerunt ſermonis. Igitur euangelium ſicut audierat, ſcripſit: Acta vero Apoſtolorum, ſicut viderat compoſuit. Vixit octoginta & quatuor annos, vxorem non habens. Sepultus eſt Conſtantinopoli, ad quam vrbem viceſimo Conſtantij anno oſſa eius cum reliquiis Andreæ Apoſtoli tranſlata ſunt de Achaia.

DIVO

DIVO HIERONYMO INSCRIPTA IN Euangelium secundum Lucam Præfatio.

LVcas quum iam scripta essent euangelia, per Matthæum quidem in Iudæa, per Marcũ autem in Italia, sancto instigante spiritu in Achaiæ partibus hoc scripsit euangelium, significans etiam ipse in principio, ante suum alia esse descripta. Cui extra ea quæ ordo euangelicæ dispositionis exposcit, ea maximè necessitas laboris fuit: vt primum Græcis fidelibus omni prophetatione venturi in carnem Christi dei manifestata humanitate, ne Iudaicis fabulis attenti in solo legis desiderio tenerentur, vel ne hæreticis fabulis & stultis solicitationibus seducti exciderẽt à veritate, elaboraret. Dehinc vt in principio euangelij, Ioannis natiuitate præsumpta, cui euangeliũ scriberet, & in quo electus scriberet indicaret: contestans in se completa esse, quæ essent ab aliis inchoata. Cui ideo post baptismum filij dei, à perfectione generationis in Christo impletæ, repetendæ à principio natiuitis humanæ potestas permissa est, vt requirentibus demonstraret, in quo apprehẽdens erat per Nathan filium Dauid (introitu recurrentis in deum generationis admisso) indisseparabilis dei: vt prædicans hominibus Christum suum, perfecti hominis opus redire in se per filium faceret, qui per Dauid patrem venientibus iter præbebat in Christo.

THOMÆ

DE VIO CAIETANI CARdinalis sancti Xisti: in Euangelium secundum Lucam commentarii.

Euangelium secundum Lucam.

COmpleto Marco, Lucas occurrit. In cuius euangelij titulo repetenda essent quæ dicta sunt in titulo Matthæi.

Q*Voniam quidem.* pro, quandoquidem: coniunctio enim causalis est. Solus Lucas à præfatione incipit euangelium: in qua & causas scribendi & cõditiones declarat. inchoans ab exéplo multorum qui scripserant euangelia: & excludens per hoc temeritatem seu audaciam, ne ipse primus videatur ausus scribere. *Multi.* In genere tangit diuersos scriptores euangelij. aiunt enim multa scripta fuisse euangelia: nomine Bartholomæi, Andreæ, Matthiæ, Nicodemi, & aliorum. *Conati sunt,* pro, aggressi sunt, *Ordinare narrationem.* in ordinem aliquem redigere res gestas. *Quæ in nobis completæ sunt.* ꝓ, plenissime scitę sunt, *rerum.* Hæ sunt res gestæ quarum narrationem ordinare alij aggressi sunt: quæ scilicet nobis manifestissimæ sunt. Et hoc propensioris modestiæ fuit: vt non argueret scriptores alios manifeste, sed aperiendo plenissimam notitiam earum rerum apud se esse insinuans per hoc non plene fuisse cognita ab aliis scriptoribus. Et in hoc tangitur vera scribendi causa, nã quòd alij scripserint, occasio potius fuit. *Sicut tradiderũt nobis.* Originem plenissimæ scientiæ declarat traditionem apostolicam. Vnde clarè apparet Lucam scripsisse ex auditu ab Apostolis, & non ex diuina

uina reuelatione sibi immediatè facta: diuina tamen gratia dirigente & seruante ne in aliquo erraret. *Qui ab initio*. Vnde habetur quòd non à Paulo, sed à discipulis Iesu, qui ab initio fuerunt cũ Iesu, se didicisse Lucas dicit hæc quæ scripsit. Paulus enim nunquã fuit cũ Iesu discurrente & prædicãte. Et intellige ab initio, quo Iesus cœpit docere: iuxta verbum Petri Act. 1. oportet ex his viris qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intrauit & exiuit inter nos dominus Iesus, incipiens à baptismate Ioãnis. *Ipsi viderunt*. A testibus de visu didicit. *Et ministri fuerunt sermonis*. pro, verbi. non solùm viderunt, sed etiã fuerunt ministri verbi. Quod dupliciter exponitur. Vel ꝙ fuerunt ministri verbi incarnati, ꝙ verificatur quia Iesus vtebatur discipulis vt ministris ad prædicandum. Vel quòd fuerunt instituti ministri verbi, id est sermonis euangelici: ita quòd describuntur non solùm à visu rerum, sed ab officio ministrandi euangelij. Et hoc ad commendandam authoritatem eorum, à quibus didicit. omnis enim ratio habet, vt fides adhibeatur iis qui nõ solùm viderunt, sed iniunctum est officiũ testificandi aliis quæ viderunt. hic est sensus literalis. *Visum est & mihi assecuto*. pro, assectato, *omnia*. Non describit Lucas se consecutum omnia, sed studiosum fuisse ad sciẽdum omnia. Et hanc suam studiositatem describit à similitudine eius, qui sectatur aliquem velut comes indiuiduus. Acsi dixisset: mihi qui in studio post omnia. Et hoc etiã ad modestiã Lucę pertinet, vt non se consecutũ, sed assectatum omnia scribat. Et dixit, hoc ne putares eũ neglexisse aliqua. Et fac pũctum post dictionem omnia. *A principio*. pro, à summo, *diligẽter*. pro exactè. Tres conditiones scribendi euangelij promittit. Prima est à summo, incepit enim euãgelium ab annũciatione Ioãnis Baptistæ, quæ fuit velut summum initiũ materiæ euãgelicę. Secunda est exactè, scribit enim ita vt exigit euangelica historia, & non pro arbitrio. Tertia est. *Ex ordine*. ordinatè enim intendit tradere euangelium. *Tibi scribere*., ad firmum & perpetuum testimonium. *Optime*. pro, præstantissime. moribus ac fide. *Theophile*. nomen propriũ est. *Vt cognoscas*. pro, agnoscas, Iã enim nouerat hæc Theophilus, sed legens euãgelium Lucæ agnoscebat quæ prius nouerat: sicut videndo faciem hominis, olim notum agnoscimus. *Eorum verborum de quibus eruditus es*. pro, institutꝰ es. vocali instructione. *Veritatem*. pro, certitudinem. Hinc apparet quòd multitudo euangeliorum incertitudinem generabat rerum verarum. propterea enim Lucas causam finalem scribendi à

di à se euangelij, assignat certitudinem rerum euangelicarum.

CAPVT I.

FVit in dieb⁹ Herodis regis Iudææ. Inter Herodes solus iste fuit rex Iudææ, & propterea non oportuit Lucam aliter ipsum describere, & est illemet Herodes Idumæus, cui⁹ meminit Matthæus in aduentu Magorum. *Sacerdos quidem nomine Zacharias de vice Abia.* Hinc apparet quòd ex stirpe Aaron descenderat Zacharias. nam. 1. Paralip. 24. Abias numeratur inter filios Aaron. Et dicitur de vice Abia, quia (vt ibidem patet) Dauid rex distinxit filios Aaron sortibus, administrandum per vices sacerdotalia in templo domini: & octaua sors contigit Abiæ. *Et vxor illius de filiabus Aaron.* Iuxta legis præceptum vxorem habebat de pontificia stirpe. *Et nomen eius Elisabet. Erant autem ambo iusti ante deum* vt ex iustis parentibus velut hæreditario iure Ioannes Baptista sanctus nasceretur. *Incedentes in omnibus mandatis.* moralibus. *Et iustificationibus.* ceremonialibus. *Domini sine querela.* pro, irreprehensibiles. Et hoc quò ad iudicialia: quibus ad proximos bene ordinamur. *Et non erat illis filius.* pro, proles. Signicatur enim, quòd nec filius nec filia esset eis. *Eo quòd esset Elisabet sterilis.* Ne putares mortuos esse filios aut filias, reddit ratioñe ex sterilitate vxoris: vt intelligamus eos nunquá habuisse prolem. *Et ambo processissent in diebus suis.* Desperationem & impossibilitatem habendi amplius prolem significat ex senectute vtriusque. *Factum est autem quum sacerdotio fungeretur zacharias.* Quæstio est, an de simplici sacerdotio an de summo sacerdotio sit sermo. Contextus autẽ (vt patebit) aperit, quòd de sacerdotio summi sacerdotis, quo fungebatur in festo expiationis decima die mẽsis septimi, loquitur. *In ordine vicis suæ ante deũ.* Per hoc apparet quòd Zacharias nõ erat summus sacerdos quátum ad principatum. si enim princeps sacerdotum fuisset, nõ dixisset Lucas, in ordine vicis suæ, sed erat vn⁹ ex. 24. paribus. Dicitur enim. 1. Parali. 24. vbi distinguuntur. 24. sortes filiorum Aaron, quòd erant principes sanctuarij & principes domus dei, tá de filiis Eleazar, quàm de filiis Ithamar: qui erant duo filij Aarõ. quilibet enim horum in ordine vicis suæ poterat fungi officio summi sacerdotis. Vnde Mar. 14. conuentus summorum sacerdotũ ad principẽ sacerdotũ describitur. Princeps siquidẽ sacerdotum cõstituebatur à regibus: & mutabatur prout regi videbatur. Dauid enim cõstituit principem sacerdotũ Abiathar, qui descenderat ab Aaron per Ithamar vltimũ filium. Salomon autem

amouit

amouit eum,& instituit Sadoch:qui descenderat ab Aaron per Eleazar. Vnde apparet quòd etiam illo tempore non seruabatur statutus ordo in lege Moysi de successore in summo sacerdotio. *Secundum consuetudinem sacerdotij.* Hinc quoque apparet consuetudine introductum fuisse,vt quilibet horũ posset fungi officio summi sacerdotis in die expiationis. *Sorte exiit* pro,sortitus est, Explicatur cõsuetudo vt sorte diffiniretur quis summi sacerdotis officio fungeretur. An autẽ sortes renouarentur tunc singulis annis.an semel per aliquot annos,puta.24.(vt videmus distribui magistratus in pluribus Italiæ ciuitatibus)non explicatur. *Vt incensum.* Incensum pro thymiamate incendendo sumitur. Vbi prudens lector scito duplicem fuisse in veteri sacerdotio vsum thymiamatis,alterum quotidianum,immo bis singulis diebus:alterũ semel in anno die expiationis. Quotidianus vsus (vt patet.Exod.30.)vocatur adolere thymiama super altare,quod in textu vocatur altare incensi:& filiorum Aaron tantùm erat hoc officium. Vsus verò thymiamatis in die expiationis, vocatur in lege ponere incensum seu thymiama:vt patet Leui.16. Et ponebatur in sanctosanctorum in thuribulo à solo summo sacerdote, ad hoc vt nebula cõsurgens ex tali fumo operiret propitiatoriũ ad hoc vt summus sacerdos nõ moreretur. Hæc enim omnia clare habentur in illo textu,quæ idcirco retuli,vt prudens lector discernere posit,de quo vsu incensi loquitur Lucas. *Poneret.* Non dicit adoleret.hoc enim verbũ manifestat ꝙ non de adolere sed ponere thymiama,loquitur. *Ingressus in templum domini.* Si locũ tãtùm incensi intenderet explicare,sat fuisset nominare templũ, sed ex quo nominauit ingressum in templum ,causam explicat ponendi incensum:ne scilicet sacerdos ingressus moriatur. Hæc enim causa in præallegato capitulo dicitur. Et dixit in templum non in partem vnam tãtum templi,sed in templum absolute:vt insinuaret ingressum in totum templũ, in quotidiano enim vsu sacerdotes adolentes thymiama , non ingrediebantur in templum absolutò,sed in primam tantùm partem templi:& ideo nõ imminebat eis timor moriẽdi. Sed in festo expiationis ingrediebatur summus sacerdos in templum absolutè,ad expiãdum totum templum ab iniquitatibus filiorum Israel. Et propterea imminebat ei periculum mortis: vt pluries clare dicitur in eodem capitulo. Et ad euitandum periculum mortis iusserat deus fieri nebulam ex thymiamate incenso:vt dictum est. *Et omnis multitudo populi.* Hinc apparet quòd solennitas erat,ad quam cõcurrebat

rebat omnis multitudo populi. *Erat orans foris.* Videtur quòd ex industria euangelista explicauerit foris, ad monstrandũ obseruatam legem ibidem mandantem, nullus hominum sit in tabernaculo quando põtifex sanctuariũ ingreditur. nisi enim hoc intenderet significare, superflue videretur ad iunctum foris: quũ constaret multitudinem populi semper extra templum orare in atriis templi. *Hora incensi.* Tantus apparatus descriptus ab euãgelista circa hoc incensum, manifestat quòd singulare illud incẽsum in festo expiationis describit. tanquam enim horam rarã desideratam ac promulgatam ad orandum describit. & meritò: quia communis causa expiationis omnium iniquitatum totius populi agebatur. *Apparuit.* pro, visus est, *aũt.* Significatur enim non phantastica apparitio, sed corporalis visio. *Illi angelus domini, stans à dextris.* Corporali ergo specie visum esse angelũ, situs localis testatur. non enim sedens, sed stans, non à sinistris, sed à dextris. *Altaris incensi.* Altare enim hoc, erat altare aureum, intus in medio inter candelabrum & panes propositionis. & est illud altare in quo sacerdotes quotidie manè & vesperi adolebãt thymiama. *Et zacharias turbatus est vidẽs: & timor irruit super eũ.* Naturale est nobis timerè & turbari in huiusmodi tam raris visionibus. *Ait autem ad illum angelus. Ne timeas zacharia.* Confortat angelus Zachariã, fortè timentem mori ex visione angeli. *Quoniam exaudita est.* Hinc firmatur Zachariam officio summi sacerdotis tunc functum esse: quoniam summo sacerdoti mandatũ est Eodi. 30. preces effundere corã deo super altare incẽsi. Clarè enim altare incensi ad hæc duo describitur factũ, scilicet & ad hoc vt adoleretur quotidie thymiama super ipsum: & ad hoc, vt semel in anno summus sacerdos precaretur deum super cornua eius. Quocirca apparitio ista fuit facta postquã Zacharias posuerat iam incẽsum & expiauerat sanctũ sanctorũ, & erat in oratione expiando altare incensi. orantẽ enim mõstrant verba angeli, dicentis exauditam esse deprecationẽ eius, *Deprecatio tua.* de aduẽtu Mesiæ. Quòd enim precaretur pro aduẽtu Messiæ, testatur conclusio verborũ angeli, *Et vxor tua Elizabet.* Si pro prole habenda Zacharias fuisset precatus, subiunxisset angelus quia vxor tua: sed vbi subiũxit copulatiuã. monstrat aliò tendisse preces Zachariæ quàm ad partum vxoris. Incipit autẽ angelus explicarè aduentum Mesiæ in foribus esse, annunciãdo quod filius eius erit præcursor Mesiæ. *Pariet tibi.* non alteri viro: cõcipiet ex te, nõ ex alio. & sic pariet. *Tibi filium. Et vocabis*

C nomen

nomen eius Ioannem. Specialis cura de nomine, monstrat qualis futurus sit filius ille.nomen enim Ioannes sonat domini donũ, seu domini misericordia. *Et erit gaudium tibi & exultatio: & multi in natiuitate eius gaudebunt.* Hoc non solum impletum fuit tũc quum natus est Ioannes: sed vsque hodie impletur anniuersaria celebritate natiuitatis eius.ex hoc enim textu celebrat natiuitatẽ Ioannis Baptistæ ecclesia. *Erit enim magnus corã domino.* Reddit rationem nominis quare vocandus est Ioannes quia erit magnus corã domino,& si non coram hominibus:hoc est in spiritualibus bonis erit magnus,etsi non in temporalibus.illa enim sola est vera magnitudo corã domino: tẽporalia enim hæc non sunt partes magnitudinis apud dominũ , sed apud homines. *Et vinũ & sicerã nõ bibet.* Dictio Hebraica est sicera,significans omnẽ potũ aliũ à vino valentẽ inebriare. *Et spiritu sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ.* Hinc clarè apparet Ioannẽ sanctificatũ in vẽtre matris:ita ꝙ nõ solũ fuit ab originali peccato mũdatus,sed spiritu sancto repletus per infusam gratiã donorũ spũs sancti:vsque adeo vt nulla pars animæ eius caruerit gratia spũs sancti. *Et multos filiorũ Israël cõuertet ad dominũ deũ ipsorũ.* Fructus prædicationis Ioãnis,prædicitur conuersio multorũ filiorũ Israël ad deũ. *Et ipse præcedet.* Ecce officiũ præcursoris. *Ante illũ.*Nõ dicit ante Messiã, sed ante illũ: vt intelligamus angelũ respõdere Zachariæ qui preces fuderat pro aduẽtu Messiæ,ante illũ pro cuius aduẽtu precatus es. *In spiritu.*nõ in persona,nõ in anima seu naturali spiritu,sed in spiritu gratię. *Et virtute.*pro, fortitudine, *Eliæ.* Prædicit angelus Ioannẽ præcessurũ Messiã in gratuito spũ Eliæ,nõ eodẽ,sed simili. & similiter in fortitudine Eliæ.nõ eadẽ sed simili.Et fortitudo quidẽ Elię clara apparet tũ in sustinẽdo persecutiones, tũ in aggrediendo ardua. qua nõ minor apparuit in Ioanne: & in aggrediẽdo ardua reprehẽsionis officia:& in sustinẽdo vsque ad mortẽ,etiam Herodiadis insidias.Spiritus autẽ peculiaris Eliæ fuit vt secundum spiritus sancti motionẽ dirigeret gressus suos : ita ꝙ videbatᷣ magis agi à spiritu sancto q̃ agere seipsum.Similis in Ioanne spiritus prędicitur.quoniam(vt ipsemet testatur)missus est à spiritu sancto ad baptizandum populum,& ad cognoscendũ Iesum facie corporea,& ad monstrandum ipsum. Significatur enim per hæc ꝙ Ioannes præcedet Messiam, actus non à seipso, sed actus à spiritu sancto,non segniter, sed forti animo exequens officiũ præcessionis:sicut Elias vtroque dono(fortitudinis & spiritus)polluit.

kuit. ¶ Et hæc dicimus referendo ad spiritum & fortitudinem in Elia præterito. Si autem intelligantur verba angeli de eodẽ Elia venturo ante gloriosum Iesu aduentum, tunc sensus est ꝙ Ioannes præcedet Iesum in hoc humili aduẽtu in promisso spiritu & promissa fortitudine Eliæ venturi ante gloriosum Iesu aduentum. Et promissus in Elia spiritus, vt patet Malachiæ vltimo. est ad conuertendum corda patrum in filios & econuerso: hoc est ad concordandum fideles veteris & noui testamenti in vnam vtriusque veritatẽ, ne imparati inueniantur à iudice. Hic idem spiritus apparuit in Ioãne: qui ad Iesum (patrem noui testamenti) corda Iudæorũ præparauit, vt apparati susciperẽt fidẽ Iesu. Et quoniam angelus expresse subiũgit officium hoc, ideo iste amplectendus est sensus literalis. Et huic consonat, ꝙ Ioãnes dicitur Elias in spiritu. ¶ De fortitudine autẽ futura in Elia, nihil scio scriptum. Sed tamen constat quòd erit fortitudo ad aggrediendũ tam arduum officium: & ad sustinendũ quęcũque imminẽtia propter hoc pericula, etiam mortis. quæ in Ioãne manifestè apparuit. *Vt conuertat corda patrum.* Declarat ad quid spiritus & fortitudo Eliæ in Ioannis præcursione erunt: scilicet vt cõuertat corda patrum: hoc est hominũ veteris testamenti. *In filios.* hoc est homines noui testamenti. Et meritò illi vocantur patres & isti filij: quia nouum testamentũ genitum est ex veteri. Et declarat per hoc angelus non solum officium Ioãnis, sed etiam similitudinem ad officium Eliæ. de Elia enim scriptum est Malachiæ vltimo. quòd præcedet aduẽtum Messiæ ad iudicium vt conuertat corda patrũ in filios & ecõuerso: sed hîc tacetur secundum. *Et incredulos.* Non solùm ad conuertendum corda patrum proborum hominum veteris testamenti ad fidem Iesu Christi, ad gratiam noui testamenti, sed etiam ad conuertendum incredulos Iudæos, incredulos respectu Iesu. *Ad prudentiã iustorum.* per fidem Iesu Christi. Qui enim apud Iudæos, increduli erant Iesu Christo, indigebant vt reducerentur ad rectam rationem eorum qui iusti erant: sicut Ioannesmet cõuertebat discipulos suos incredulos ad rectam rationem sequaciũ Iesu. tum dum inuidia mouebantur, tum in carcere. *Parare.* pro, vt paret. Finis describitur prioris operationis, scilicet conuersionis: ad hoc enim conuertet & corda patrum & incredulos vt patet. *Domino plebem perfectam.* pro apparatam. Non significatur quòd Ioannes studebit ad hoc, vt plebem reddat perfectam, sed ad hoc vt reddat eam adornatam, apparatam ad suscipiendũ Ie-

ſum. apparatam proculdubio pœnitentia peccatorum, & diſpoſitione ad credendum Ieſum eſſe verum filium dei. *Et dixit zacharias ad angelum. vnde hoc ſciã.* pro, in quo hoc cognoſcam? Signum quærit certificans ipſum de filio ſibi promiſſo ex Elizabet. futuro præcurſore &c. *Ego enim ſum ſenex: & vxor mea proceßit in diebus ſuis.* Rationem reddit incredulitatis ſuæ. *Et reſpõdens angelus dixit ei, Ego ſum Gabriel.* Certificat Zachariam angelus ex authoritate propriæ perſonæ: explicans ſeipſum ex nomine quo ſignificatur fortitudo dei ad faciendũ hæc & longè maiora. *Qui aſto ante deum* Simul ſum hic & aſto ante deum: non ſum angelus eiectus à facie dei, ſed qui ſemper aſto, videndo fruẽdóque ipſo. *Et miſſus ſum.* nũcius eius ſum. Authoritati propriæ adiungit authoritatẽ dei, vt indubiè credat. Miſsio angeli nõ impedit viſionẽ fruitionémque continuã quã habet de deo: quoniam nulla loci differentia impedit intellectualem viſionẽ ac fruitionem dei vbique præſentis. *Loqui ad te & hæc tibi euãgelizare. Et ecce eris tacens: & nõ poteris loqui vſque in diem quo hæc fiant.* Petiiſti ſignum, ecce ſignum pœnale in promptu. *Pro eo quod non credidiſti verbis meis.* Niſi Zacharias peccaſſet nõ credendo, nequaquam angelus mutum prædixiſſet eo quòd nõ crediderit. Nõ tamen per hoc intelligas peccatum mortale. paruitas enim pœnæ monſtrat peccatum veniale. *Quæ implebuntur.* Incredulitas tua non impediet impleri quæ dixi: non obſtante enim tua incredulitate implebuntur verba mea. *In tempore ſuo.* quo adimplenda ſunt. Natiuitas enim filij adimpleta fuit eodẽ anno, ante quàm per aliquot menſes repletus eſt infans ſpiritu ſancto in materno vtero. Et reliqua ſucceſsiue impleta ſũt: quędam in deſerto, quædam in Iordane &c. *Et erat plebs expectans zachariam.* Et atteſtatur hæc plebis expectatio ſummi ſacerdotij officio. *Et mirabantur, quod tardaret ipſe in templo.* quia nulli licebat intrare in templum ſummo ſacerdote ibi exercente officium: ac per hoc nullus poterat reddere rationem quare tardabat. *Egreſſus autem non poterat loqui ad illos.* quia ſtatim fuerat effectus mutus. *Et cognouerunt, quod viſionẽ vidiſſet in templo.* aut ex hoc ipſo quòd non poterat loqui, aut ex adiuncta aliqua innuitione: puta quòd Zacharias manu aut oculis innuebat deſuper obueniſſe ſibi impedimentum loquendi. Et hoc videtur inſinuare euangeliſta ſubiungendo. *Et ipſe erat innuens illis* tanquam reddens rationem ſui ſilentij: ne putarent cum ægritudine aliqua repentina effectũ elinguem. alioquin nõ cognouiſſent

quòd

quòd visionem vidisset in templo, sed dubitassent de repentina ægritudine. *Et permansit mutus.* ad verificandum verbum angeli. Nec dicit & permansit impotens loqui, sed mutus: vt significetur perfectè mutus: hoc est vt significetur per hoc, quòd non solùm fuit mutus, sed surdus. vt clarius apparet inferius, ex eo quòd quum imponendum esset nomen nato infanti, nō loquebantur, sed innuebant illi quem vellet vocari eum. *Et factum est, vt impleti sunt dies officij.* pro, ministerij, *eius.* Dies multi ministerij sacerdotalis conuenientis Zachariæ, testantur ipsum non solum summi sacerdotis prosecutum officium in die expiationis quantumcunque esset mutus, sed etiam exercuisse officium non summi sacerdotis, sed sacerdotis ex stirpe Aaron aliquot certis diebus: quorũ numerũ nescimus. Paucos tamē dies fuisse, testatur natiuitas Ioannis Baptistæ octauo calendas Iulij. nã post illos dies cōcepit Elizabet: vt textus subiungit. *Abiit in domũ suã. Post hos autem dies concepit Elizabet vxor eius & occultabat se mēsibus quinque.* Erubescebat enim in senili ætate dedisse operá amplexibus virilibus, vt vterus testabatur, *Dicens.* Quanuis se occultaret grauidam hominibus. gratias tamen agebat deo, *Quia sic fecit mihi dominus in diebus quibus respexit anteferre.* pro, vt anteferret, *opprobrium meum inter homines.* ob sterilitatem maledicta enim erat sterilis in lege. Et nōnulla ignominia est mulieri prolem non habuisse: quum non ob aliud sexus muliebris legatur à deo creatus. *In mense autem sexto.* Post conceptionem Ioannis Baptistæ certa temporis distantia significatur ad conceptionem Messiæ. *Missus est angelus Gabriel.* Idem angelus qui Zachariæ prædixerat aduentum Messiæ, mittitur modo ad beatá virginem ad annunciandum cōceptionem Messiæ. Et denominatur à fortitudine Dei. tũ quia in mysterio incarnationis verbi dei, tota ratio facti est fortitudo seu potentia facientis. nullũ siquidem opus comparabile est operi quo verbum caro factum est. Tum quia annunciabat Messiam nō solùm fortissimum ad debellandum quæ sunt carnis, quæ sunt mundi, & quæ sunt dæmonũ, acsi ipsos etiam dæmones, sed patrem totius veræ fortitudinis. Christianorum siquidem virtus propria, vera fortitudo est. quæ apparuit in apostolis & martyrib⁹: & apparere cōtinuè debet in veris Christi sequacibus. *A deo in ciuitatem Galilææ cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro cui nomen erat.* Superfluit erat, *Ioseph.* Explicauit virginem, ad testificandũ, quòd virgo concepit: desponsatam autē ne infamis redderetur ex tu-

nescente vtero,& similiter ne proles illegitima haberetur.

¶ Virginem desponsatam intelligimus non solum integritate carnis,sed etiam ætate nubili : qua scilicet secundum rectæ rationis ordinē,virgines habiles sunt ad nuptias,quæ ætas exigit saltem completum motū augmēti:quia naturalis ordo habet vt prius perficiatur persona quàm detur opera ad cōseruandū speciē.Et dico saltē: quia ratio suadet ꝙ natura exigit plus ætatis: videlicet vsquequo firmata sint ossa : ad quod quartū septenniū dicitur requiri in viris . Quocirca certum est beatam virginem fuisse tūc ad minus annorum decem & nouē,& hoc si mulieris tertio senario annorum completur augmentum : sicut secundo senario pubescit. Et rationabile est vt fuerit tunc annorū vigintiquatuor:vt perfecta etiam secundū ossa mulier , perfecta mater,perfectum gigneret filiū. *De domo Dauid.* vt legitima succesfione filius Dauidis haberetur Iesus. *Et nomen virginis Maria. Et ingressus angelus ad eam.* Hinc incipit describi corporalis species angeli. ingressus enim corporalē motū significat. ita quod nō apparuit tanquam ex improuiso in aula , sed gradiēs ad virginis aulā introiuit.Ex hoc itaque ꝙ describitur ingressus,ambulatio,ex hoc verò ꝙ ad eam,locus propriè mansionis significatur:hoc est quòd non in via occurrit,non in synagoga morāti apparuit,sed ad eam intus in propria mansione manentē ingressus est. *Dixit. Aue.* Dictio Græca significat gaude,vel salue,vel vale.interpres autē elegit mediū(scilicet salue)ea ratione quia hæc significatio propria est salutanti.angelum enim salutantis officio intellexit fungi.Et verè à salutatione incœpit:quā nihil refert significare per salue seu aue.vtraq; enim dictio propria est salutanti. ¶ Vbi aduerte,quòd nusquam aliàs inuenitur in sacra scriptura angelum huiusmodi salutationis verbo sum fuisse.reseruata siquidem est hęc angelica veneratio beatę virgini. *Gratia plena.* In Græco habetur vna sola dictio quæ est participium præteriti temporis passiuum:quā interpres carēs vocabulo Latino exposuit. Potuisset tamen fingi participium passiuū & dici gratificata.hoc enim passiue acceptum significat dictio Gręca, quod Latine dicitur gratiosa facta. Et significatur per hoc,quòd erat facta gratiosa,eo solito loquendi genere quo personā multū dilectā ab aliquo dicimus gratiosam illi,seu apud illū,salutauit siquidē angelus virginē non solū gratiosam(hoc est acceptā, placentē & dilectā)sed effectā gratiosam:vt donū dei significaretur quo reddita est gratiosa.non enim ex seipsa erat gratiosa,

sed

ſed ex diuinæ gratiæ dono effecta erat gratioſa. Et propterea interpres non falſo expoſuit gratia plena, ſed explicauit illud quo effecta eſt gratioſa ex plenitudine enim donorũ diuinę gratię in ipſa, effecta eſt gratioſa. Nec explicat angelus apud quẽ aut quos reddita ſit gratioſa: tum quia ſecũdum veritatem effecta erat gratioſa abſolutè, & non apud hũc, vel illũ: tum quia hoc reſeruabat ſequẽtibus verbis explicandũ. ¶ Et recole, ꝙ propriè loquendo gratioſi nomen paſsiuè intelligitur, nõ actiuè: quãuis in pſalterio nouo coacti fuerimus vſurpare illud actiue. nã propriè ſignificat eum nõ qui facit gratiã, ſed qui acceptus eſt apud alios: qui vulgariter dicitur habere apud alios gratiã. *Dominus tecũ.* Imprecatoriè dicitur ſalutãtis more, dominus ſit tecũ. intẽdens tamen ſingulariſsimo modo: hoc eſt per incarnationẽ in vtero tuo: ſed modũ explicãdũ poſtea reſeruauit. Et nota differẽtiam: dum gratioſam aſſeruit factã, dominus autem tecũ, non dixit fuit aut eſt: quia ſecũdum rei veritatem iam erat effecta gratioſa apud oculos diuinæ maieſtatis, vſqueadeo vt mitteret ad eam angelũ annunciantem incarnationẽ filij dei ex ea niſi enim apud deũ fuiſſet tam gratioſa nõ miſiſſet deus angelũ ad hoc, nõ elegiſſet eam tũc in matrem. Sed dominus adhuc non erat illo ſingulariſsimo modo cũ beata virgine. *Benedicta tu in mulieribus.* pro, inter mulieres. Et hoc quoq; imprecatorie dictũ eſt: benedicta ſis tu inter mulieres. Et ſignificatur, ꝙ laudata erit ſupra omnes mulieres. Quod implendũ eſſe ex cõceptione filij dei, ipſamet beata virgo poſtea explicauit, dicẽs: ecce enim ex hoc beatã me dicẽt omnes generationes. *Quæ quũ audiſſet.* pro, vidiſſet. Senſus viſus deſcribitur: ſicut de Zacharia ſcripſerat ꝙ vidit angelum. Et ex ſenſu viſus corporalis ſpecies angeli alloquẽtis virginem deſcribitur. *Turbata eſt in ſermone eius.* Adiungitur viſui auditus ſermonis ad cõprobandam corporalẽ ſpeciẽ angeli. Turbata autẽ deſcribitur in ſermone angeli, aut quia cõplementum turbationis inchoatæ ex viſo angelo fuit ſermo: aut quia nõ turbata eſt ex viſo angelo, ſed ex ſermone eius. Primũ tamẽ rationabilius apparet: quoniam virginis eſt ad inſoliti viri ingreſſum non nihil mutari. *Et cogitabat qualis eſſet.* Ratio inquietę cõmotionis internę aſsignatur prudẽtia virginis cogitãtis qualis (bonus ne an malus) eſſet huiuſmodi ſermo, Suppetebat ſiquidẽ ratio cogitãdi ad vtrãque partẽ. nã verbũ mediũ .ſ. (dñs tecũ) ſonabat bonũ: extra autẽ verba cõmunia erãt & bono & malo. Põt enim adulatorie dici, bñdicta tu inter mulieres: & ſimiliter blãdiẽdo dici, aue gratioſiſsima.

Ista salutatio. Hinc habetur, quòd verba hactenus ab angelo dicta, salutatorie sunt intelligenda vt exposuimus. *Et ait angelus ei.* Nihil respondit beata virgo angelicæ salutationi: sed cogitatione circa qualitatem salutationis occupata, timebat ne quid mali accideret. *Ne timeas.* Videbat angelus virginis animum pauentem & timentem malam esse salutationem. Et propterea cõfortat eam, monendo ne timeat: vt etiam ex hoc ipso, quòd virgo perciperet, affectũ suum internum cognosci ab angelo nũciante, secura fieret. *Maria.* Proprium adiicit nomen, ad maiorem propulsationem timoris & fiduciam habẽdam, ex hoc ipso quòd velut à familiari, nomine proprio appellatur. *Inuenisti enim gratiam apud deum.* Reddit rationem angelus verborum quæ dixerat salutãdo: vt satisfaciat virgini cogitanti qualis esset ista salutatio, monstrando ꝙ est bona. Et quia primo dixerat, aue gratificata seu gratiosa facta, nec dixerat apud quos aut quem, modo hoc explicat. Quo explicato constat salutationem fuisse bonam. inuenisti enim, ideo non est tibi timendum, quia inuenisti gratiam. Quod dixerat superius gratiosa facta, hoc modo dicit inuenisti gratiam: idem enim significant. Sed modo explicat apud deum: non apud hominem aliquem te concupiscentem, sed apud deum: sed ideo dixi, aue gratiosa effecta, quia facta es gratiosa apud deum quia inuenisti gratiam coram oculis dei, quia valde grata, quia valde accepta es apud deum. *Ecce.* Postquã securam reddidit beatam virginem de qualitate salutationis, progreditur ad principale intentum, quod imprecando dixerat, dominus tecum: ecce demonstrantis est, nunc nunc. *Concipies in vtero.* non in mente, non in corde (vt nouellus error somniauit) sed in loco naturali conceptionis prolis. *Et paries.* tempore suo. paries inquit, non emittes per os, sed naturali partu gignes. *Filium.* non filiam. Rursus ex hoc ꝙ dicit filium, excluduntur omnes hæreses putantium beatam virginem non veram matrem Iesu, sed in ea velut in vase Iesum fuisse, & per eam quasi per fistulam trãsisse. Hæc enim omnia confutat angelus, materna beatæ virginis officia explicans, non solum conceptionis & partus nominibus, sed explicando filium: vt hinc intelligamus concepturam & parituram filium veris maternis officiis in generatiua parte ipsius beatæ virginis: alioquin non verificaretur, quòd conciperet & pareret filiũ. *Et vocabis nomen eius.* Instituit quoq; angelus virginem de nomine filij. *Iesum.* Hebraicè, Latinè saluatorem: eo ꝙ saluator esset populi à peccatis: vt alibi angelus exposuit. *Hic erit magnus.*

magnus. Declarat angelus cõditiones filij generandi. Prima conditio est magnitudo, nõ mole corporis, sed virtute. Ita quòd sub magnitudine comprehenditur, quòd erit potens in opere & sermone, in faciendis miraculis, in debellando mundum, & reliqua huiusmodi. *Et filius altissimi*. Eundẽ dicit filium altissimi quem dixerat filiũ virginis: vt duas illius naturas, duásque natiuitates vnius significet, alteram secũdum naturam humanam qua est filius virginis: alteram secundum naturam diuinam qua est filius altissimi. *vocabitur*. Et quia non falso vocabitur, habetur hinc ꝙ verè filius beatæ virginis est filius altissimi. Nec dixit erit, ne intelligeres nouiter futurum filium altissimi: quia ab æterno est fili⁹ altissimi: sed dixit vocabitur, quoniã appellatio futura erat. *Et dabit illi dominus deus*. Describit tertio adimpletiones scripturarum & desideriorũ omnium expectantium promissum Dauidi Messiã ex ipsius stirpe. Et dabit inchoatiuè tẽpore resurrectionis eius: cõplete autem in secũdo aduẽtu. Dabit inquã quũ dicet data est mihi omnis potestas in cælo & in terra, dabit benemerẽti per passionẽ & mortẽ suã. *Sedem Dauid*. regnũ promissum Dauidi in proprio semine. Et dicit hoc angelus ad declarãdum, ꝙ fili⁹ iste esset verus Messias promissus Dauidi. *Patris eius*. Hinc clarè apparet beatã virginẽ ex Dauide descẽdisse: alioquin falsum esset verbum angeli patris eius. non enim aliter Dauid est pater Iesu quàm secũdum carnem ex beata virgine sumptã. Et dixit patris eius, ad declarãdum ꝙ Iesu secũdum quod homo prout erat fili⁹ Dauidis danda erat regia authoritas, & nõ secũdum quod erat filius altissimi. *Et regnabit in domo Iacob*. Nõ super solã tribũ Iuda, sed super vniuersam domũ Iacob. pro, super domũ Iacob (cõprehendentem omnes tribus Israel) regnaturus describitur: ad explicãdũ adimpletionẽ scripturarũ. *In æternũ*. pro. in secula. Hęc duo (scilicet promissus ex proprio semine Dauidi rex, & regnũ integrũ totius Israel) expectabantur cõmuniter ab omnibus in Messia adimplenda. & propterea horũ duorũ angelus meminit, specialiter describẽs Messiã regnaturũ in secula, & nõ sicut quilibet ali⁹ rex regnat suo tãtũ seculo. Et hęc (vt dictũ est) de regno Iesu in domo Iacob, & super sedẽ Dauidis nõ sunt adhuc impleta, sed inchoata fuerũt in resurrectione Christi, implenda in secundo aduẽtu: tũc enim veniet rex qui in primo venit subditus. *Et regni eius non erit* finis. Ne dubitares antedicta secula quandoque finienda explicat angelus quòd nullus erit finis regni Iesu. *Dixit autem Maria ad angelum. Quomodo fiet*. pro, erit, *istud*. Non

dubitat

virginis productus est,& propterea verè dicitur natus,propterea angelus verè dixit nascetur. *Ex te.* Superfluit. Non limitauit verbum suum angelus ad natiuitatē ex ea: vt cōprehenderet natiuitatem in ea iuxta verbū angeli ad Ioseph Matth.1. ꝙ enim in ea natum est. Satis fuit angelo dicere nascetur: ad declarādum naturalitatem fieri postquā declarauerat supernaturalitatē modi. *Sanctum.* Non solùm significatur sanctitas prolis,sed significatur modus sanctitatis: ꝙ scilicet nascetur sanctū,ad differentiam cuiuscunque alterius nascentis,quilibet enim nascitur obnoxius originali peccato ac pœnis cōcomitantibus,etiam si in eodē instanti diuina gratia sanctificaretur: Iesus autem nascitur sanctus, nulli obnoxius culpæ aut pœnæ. *Vocabitur filius dei.* Non vocabitur tantum filius hominis,sed filius dei. Et ad hoc directè refertur coniunctio ideo,ex singulari enim modo (.s. ꝙ de spiritu sancto cōceptus est) cōgruissima ratione subsecuta est appellatio filij dei. Talis enim & non alia natiuitas congruit filio dei, talis enim modus adminiculatur ad cognoscendum,credendū atque conferēdum filiū Mariæ esse filium dei. Repetiit autem angelus vtrāque in Iesu naturā,non vt magis imprimeret vtriusq; naturæ fidem beatæ virgini: sed vt explicaret ꝙ ab initio cōceptionis vnio fieret naturarum (diuinæ & humanæ) in vna persona. hoc enim significatur dicēdo,quòd nascetur, vocabitur filius dei. Nisi enim ab initio quo nascitur esset filius dei,falsò appellaretur filius dei ꝙ nascitur. *Et ecce Elizabet.* Supernaturalem modū generandi cōfirmat angelus testimonio alterius modi supernaturalis quāuis minus. Supernaturale siquidē fuit Elizabet sterili & seni habere vim generandi: quāuis naturalis fuerit vsus cōcessa ei vt generādi,quoniā ex viro concepit. Nec hęc in testimoniū attulit angelus ad tollēdū à beata virgine aliquid ambiguitatis: sed ad etiā suauiter humano more per exēplū sensibile firmādam integrā beatæ virginis fidē, habet enim hoc suauis diuinæ sapientiæ dispositio,vt hominē naturaliter per sensibilia cognoscētem,sensibiliter quoque exēplis instruat,firmet,consoletur. *Cognata tua.* Certa est cognatio inter Mariā & Elizabet : sed incertū est quo modo Genealogias enim earū secūdū vtrūq; sexū certas nescio. Hoc tamen certū in sacra scriptura est ꝙ domus Dauidis mixta erat cum domo Aaron. vxor enim Ioiadæ pontificis fuit soror Ochoziæ regis Iuda: vt patet in.4. libro Reg. Vnde nihil obstat huic cognationi quòd Elizabet fuerit de tribu Leui ac filiabus Aaron,beata autem virgo de tribu Iuda ac filiabus Dauidis.

Et

Et ipsa concepit filium in senectute sua. Vna miraculi ratio. *Et hic mensis est sextus illi.* Explicat patentem ad sensum vterum grauidum, *Quae vocatur sterilis.* Altera miraculi ratio. *Quia non erit impossibile apud deum.* Hinc clarè apparet ꝙ ad suauiter firmádam per sensibilia integram beatæ virginis fidem, angelus adduxit prædictum testimoniū.ad hoc enim refertur ratio angeli, quia non erit,refertur náque ad demōstratum testimoniū sensibile per aduerbium ecce.Et est sensus,ecce testimonium sensibile quia non erit impossibile apud deum omne verbum.Intendit enim angelus ex hoc testimonio sensibili instruere quòd omne possibile est apud deū:vt suauiter cōfirmet possibilem esse apud deum etiam mirabilem modū quem annunciauit virgini. *Omne verbum.* Nihil excipitur nisi quod implicat contradictoria,quod etiam non excipitur,sed non includitur:quia non comprehenditur sub verbo aliquo:vtpote quòd nō potest intelligi. *Dixit autem Maria, Ecce ancilla domini.* Non plus interrogat,sed prōptam se exhibet:& quanto magis se audiuit eleuādam in matrē Messiæ filij dei,tanto magis ad humilitatis gremium confugit:& se ancillam recognoscit & offert. *Fiat mihi.* Non solùm assensum præbet, sed preces adiungit ad tantum donum consequendum. *Secundum verbum tuum.* Prudentia simul & modestia loquendi comprehenditur in hoc , quòd breuissimo sermone & vniuersa nunciata complectitur,& angelum qui nunciauit honorat. Vbi scito nos credere quòd statim prolatis his verbis concepit in vtero filium dei:& impletum est verbum angeli ecce concipies in vtero.Quod etiam apparet ex eo quod octauo Calédas Aprilis annunciatio hæc fuit:& octauo Calend.Ianuarij Iesus est natus. Et nihilominus in promptu est ratio: quia nulla erat differendi ratio, completa angelica annunciatione,& virginei atque humilis assensus oblatione consummata. *Et discessit ab illa angelus. Exurgens autem Maria in diebus illis,abiit in montana.* pro,in montanam supple regionem. *Cum festinatione.* tum ad celeriter visitandam cognatam senem,tum vt in itinere non moraretur:instruens exemplo virgines festinas esse in itinere,& nō morosо gradu spectandas se exhibere. *In ciuitatem Iuda : & intrauit in domum zachariæ. & salutauit Elizabet. Et factum est vt audiuit salutationem Mariæ Elizabet,exultauit.* pro saliit,seu subsiliit. Describitur enim motus infantis saltantis in vtero. Describit Euangelista ordinem effectuum. Et primùm effectum auditæ salutationis ex ore beatæ virginis,explicat esse saltum Ioannis Baptistæ in

stæ in vtero. Tunc enim impletum est quod dixerat angelus ad Zachariam de illo. & spiritusancto replebitur adhuc ex vtero matris suę. Iesus enim qui conceptus matris carnem statim sanctificauerat (extinguendo in ea fomitem) modo incipit exterius operari, sanctificando præcursorem suum. Hæc siquidem sanctificatio causa fuit quòd saliret. *Infans in vtero eius. Et repleta est spiritusancto Elizabet.* Postquàm repletus est Ioannes spiritu sancto, repleta quoque est Elizabet spiritu sancto: vt ordine quodam distributus intelligatur spiritus sanctus ex voce Mariæ.

Et exclamauit voce magna. Intellige tamen, modestia seruata: quoniam spiritus sanctus nullius immoderaminis causa est. *Et dixit. Benedicta tu inter mulieres.* Non imprecatiue sed assertiuè dicuntur hęc verba. iam enim cōceperat filium dei: & erat super omnes mulieres benedicta meritò, etsi nō adhuc aliorum vocibus. *Et benedictus.* Hoc addidit spiritus sanctus per Elizabet ad verba angeli. non solùm ipsam beatam virginem benedictā sed Iesum in vtero eius manentem benedictum clamat. Sed vide differētiam. nam Mariam benedictā cum limitatione (scilicet inter mulieres) dicit Iesum autem benedictū absolutè absq; vlla limitatione. *Fructus ventris tui.* Vtitur naturali vocabulo fruct⁹ vt verè productū fructū ventris naturalib⁹ officiis significaret. *Et vnde hoc mihi.* Vbique apparet spiritus sanctus, spiritus humilis cordis. In beata virgine apparuit, ecce ancilla: & postea in submissione ad visitandam Elizabet, & modo apparet in ipsa Elizabet, recognoscente se indignam vt ad eam veniat beata virgo. *Vt veniat.* quum ego debuissem præuenire. *Mater.* Hinc apparet beatam virginem veram ac naturalem genitricem iam tūc fuisse: & cognitam esse reuelante spiritu sancto ab Elizabet. *Domini mei ad me?* Cognouit etiam cuius esset mater, didicit à spiritu sancto, quòd erat mater dei & hominis. propter naturā enim humanam dixit fructus ventris tui: propter diuinā, domini mei. Hinc habetur quòd in principio quo cōcepit beata virgo, verbū caro factum est. Si enim imperfecta quædam inchoatio prolis fuisset tunc in vtero virginis (quemadmodum in aliis mulierib⁹ est informis materia) non dixisset Elizabet, immò spiritus sanctus peream, mater domini mei: quia adhuc tunc non fuisset mater dei. Dicta sunt enim hęc verba paucis diebus post annunciationem. Fundatam itaque hic habent doctrinam formati corporis Iesu Christi (& consequenter infusæ animæ intellectiuæ in principio conceptionis) theologi: quia ex tunc verè fuit mater

domini

domini nostri. *Ecce enī vt facta est vox salutatiōis tuæ in aurib⁹ meis.* Testē affert dictorū suorū saltationē filij ex salutatione beatę virginis. Acsi aperte diceret. non solū ego ex aduentu tuo cognoui hæc spiritu sancto reuelante, sed etiam infans in vtero meo hæc sensit: quoniam vt facta est vox salutationis tuæ in aurib⁹ meis, antequā mihi reuelarētur hęc, infans in vtero meo sāltauit ī gaudio. *Exultauit in gaudio.* pro saliit in exultatione. quæ effectus est lętitiæ seu gaudij. Duo dicit: quòd saliit: & quod ī exultatione. Ex quibus iūctis cum prędictis ab angelo (quód in vtero matris replēd⁹ esset spiritu sancto) apparet quod exultatio hęc, exultatio spiritus sancti fuerit, causantis saltum illum corporalem ad sensibiliter modo quo poterat testificandum matri, & per ipsum mundo vniuerso, quanto repletus sit interno gaudio ob pręsentiam Iesu Christi gestati in vtero à beata virgine: ac per hoc quòd Ioannis Baptistæ anima donata tūc fuerit cognitione actuali Iesu Christi, & actuali lætitia de illius pręsentia. ¶ An autem donum hoc collatum ei fuerit per modum passionis trāsitoriæ, an per modum doni permanentis (hoc est quòd ex tunc perseuerauerit in soluto vsu mētis) incertū habeo. Quòd enim tunc hoc domum habuerit, ratio spiritussancti indicat. nā spiritussanctus primo & directè respicit mentem, & per diffusionem partem sensitiuam: ac per hoc nō prius causauit lętitiam in parte sensitiua (vt more pecudis Ioannes exultasset) quam in parte inellectiua. Rursus nulla ratio lętitiæ in parte sensitiua hic interuenit, quemadmodum blandum aliquid lætificare videmus infantulos: sed tota lætitiæ ratio, præsentia Iesu Christi tāquàm sonans per os virginis in auribus Elizabet fuit. constat autē huiusmodi præsentiæ perceptionem non ad sensum sed ad intellectum pertinere. Deniq; si Ioannes nō fuisset gauisus de cognita præsentia domini, nō attulisset Elizabet in testimonium dictorū suorū. tantā infantis in suo vtero lętitiam. *Infans in vtero meo. Et beata quæ credidisti.* pro, credidit. Alloquitur beatā virginē in tria persona, meritum fidei (dicendo quæ credidit) & pręmium beatitudinis futuræ explicans. Vnde apparet fuisse reuelatū Elizabet nō solùm beatam virginē esse matrem dei, sed etiā dicta ab angelo, & fidē beatæ virginis. *Quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi.* pro ei. virgini. Rationem beatitudinis reddit: ꝓphetans & ipsa, complenda esse omnia nunciata ei per angelum. *A domino.* explicat nunciata per angelum processisse à domino, domini nomine & authoritate fuisse dicta. Et hoc ad significandū infallibilem

infallibilem veritatem dictorum: vtpote quæ à domino emanarunt. ¶ Ex hoc quòd Elizabet mutat personam secūdam in tertiam, dicendo & beata quæ credidit, &c. apparet quòd aliç personę erāt pręsentes huic colloquio: ad quas cōuersa Elizabet dixit de beata virgine, & beata quæ credidit &c. *Et ait Maria.* Temp⁹ iam erat vt prodiret etiam in sermonē diuinitas qua repleta erat Maria. Vnde laudata ab Elizabet, cognoscens verba illi⁹ verba esse à spiritu sancto, non respōdet Elizabet, sed prorumpit ad gratiarum actiones deo: laudando illum ob beneficia sibi, timētibus deū, humili corde, populo Israel ac vniuerso præstita. *Magnificat.* hoc est extollit: seu tangendo radicem, magnifacit. ex magnificare enim oritur magnificare pro extollere. *Anima mea.* Manifestat internam animæ suæ actionem. *Dominum.* non seipsam non me, sed eum qui est vniuersorum dominus. hac enim appellatione nominare consueuerant Hebręi deum. *Et exultauit.* Magnifacere & extollere internū, cognoscitiuę partis est: exultare autē volitiuæ seu affectiuæ. Est enim exultatio plus quā lætitia. exundans siquidem lętitia velut in gesticulationē exultatio est.

Spiritus meus. Ne intelligeres exultationem corporalem, remotissimo à corpore animæ nomine vtitur: dicendo spiritus meus. anima enim spiritus rationem habet vt corpus supergreditur: vnde & statum spiritus separata à corpore sortitur. Et discerne quòd anima magnificat & spiritus exultat: quia res illa quæ est anima vtrinque significatur: & vt respicit hæc inferiora & vt respicit superiora. nam vt est anima, vt exercet viuificandi officium, non æstimat non extollit aliquid eorum quæ spectant ad viuere nisi dominum: vt vero est spiritus, vt officium exercet spiritus, vt superioribus intendit, non solùm amat, desiderat, delectatur & gaudet, sed exultat *In deo.* non in seipso spiritu, sed in deo: qui purissimus spiritus est. *Salutari.* pro, saluatore. Quanuis enim deus ex quo mundum condidit, semper fuerit saluator, officium tamen saluandi personaliter tunc assumpsit quum caro factus est, & propterea hoc speciali modo saluator significatur. Et verè in deo saluatore, spiritus beatæ virginis exultauit: quia exultauit in deo incarnato. Saluatore autem non huius vel illius sed mundi. *Meo.* possessionem significat saluatoris tanquam proprij. Verè enim meus inquit Maria: quoniam totum corpus eius mediāte quo saluat mundúm, meum est: nullam in eo partem habet vir aliquis. *Quia respexit.* pro, aspexit. Rationē magnificationis & exultatiōis & proprietatis reddit ex

parte

Parte dei. quia aſpexit. *Humilitatem.* pro, ad humilitatem. id eſt, exiguitatem ſeu paruitatem. *Ancillæ ſuæ.* Dictio Græca interpretata humilitatem non eſt nomen illius virtutis animi quá humilitatem appellamus: ſed eſt nomen cõditionis qua aliquid eſt imum ſeu exiguum ſeu paruũ. Eſt enim ſenſus, quia aſpicere dignat' eſt ad exiguitatem ſeu infirmitatem (ſi dici licet) ancillæ ſuæ. Nec propterea interpres arguendus eſt: quia ſecundũ nominis proprietatem, eſſe humilem non eſt habere virtutem, ſed eſt eſſe imum, quanuis theologi vſurpauerunt humilitatem pro virtute animi. ¶ Et aduerte ꝙ in his beatæ virginis verbis, virtus humilitatis non ſignificatur voce, ſed exercetur opere. nam hic eſt intimæ humilitatis actus, æſtimare ſe infimam, exiguam, paruam, &c. Et hoc magis quadrat humilitati maximæ beatę virginis quàm cãtare virtutẽ humilitatis ſuæ eſſe aſpectam à deo. hoc enim ſonat ad meritum propriæ virtutis reſpexiſſe deum: ꝙ dicere procul eſt ab humilibus. illud autem, cordis humilitas eſt in actu exercito. Magnitudinem igitur beneficij diuini erga ſe explicat, dicendo quia aſpexit ad exiguitatem ancillæ ſuæ, ita ꝙ non ſat fuit dicere, quia aſpexit ancillam ſuam: ſed appoſuit ad exiguitatem ancillæ ſuæ. ¶ Et intellige exiguitatẽ quo ad merita, æſtimabat ſiquidem ſe nullus meriti nulliúſq; virtutis. Nec fictè aut falſo: quoniam conſiderabat ſeipſam ex parte ſui, nõ ex parte donorum dei in ipſa, hæc enim conſideratio mater eſt humilis cordis, quum in anima radicata eſt. *Ecce enim ex hoc.* Deeſt. nunc. Manifeſtat ab effectu magnitudinem beneficij diuini in ſe: quia ex iſto nunc (& demonſtratur nunc quo concepit filium dei) quo tantum beneficium contulit mihi deus. *Beatam me dicent omnes generationes.* Prophetat beata virgo fœlicem ſe habẽdem ab omnibus generationibus. Quod verificatur tum cõprehenſione omnium nationum, tum ſucceſsione cuiúſque futuræ generationis, *Quia fecit.* Explicat quare beatam illam dicent omnes generationes. *Mihi magna.* pro, magnalia. hoc eſt ingentia admiratione digna. Tanquam inexplicabilia ſigillatim, hoc nomine cuncta comprehendit. *Qui potens eſt.* pro, ille potentis. Deum nominat à potentia tãquam excellentiſsimè ſeu ſolus potens. reliqua enim omnia mendicant poſſe ab eo. Et denominauit deum à potentia, quia tota ratio facti in myſterio incarnationis eſt potentia facientis. *Et ſanctum.* Laudat ſecundo deum à celſitudine naturę. Sanctum enim eleuatum ab omni impuritate ſignificat deum, qui ſolus eſt actus purus. *Nomẽ eius.*

Nullum

Nullum nomen deo conuenit nisi sanctum: hoc est nisi infrà latitudinem actus puri. Et propterea omne nomẽ dei est sanctũ: & ideo proprium est deo habere nomen sanctum. & propterea beata virgo à spiritusancto edocta, descripsit deũ ex hoc quòd sanctũ est nomen eius. *Et misericordia eius.* Laudat tertio dei misericordiam. Ita ꝙ tria specialiter laudat dei: potentiam, naturã, & misericordiam. Et naturam quidem laudauit nominatã: hoc est prout cognosci nominaríque potest. potentiam verò absolutè: misericordiam autem cum extensione subiuncta. *A progenie in progenies.* pro, in generationẽ & generationẽ. Extẽsio misericordiæ ad quálibet succesionẽ generationis significatur. Est enim sensus, in generationẽ & generationem sine defectu: ita quòd nulli generationi deficit. *Timentibus eum.* Quáuis misericordia dei diffusa sit super omnia opera eius, & secundũ aliquos effectus communis sit timentibus & non timentibus deũ: secundum tamẽ effectum subleuationis à vera miseria (quæ est sola miseria æternæ damnationis) propria est timentibus eũ timore filiali. & talis misericordia cãtatur indeficiens cuilibet generationi. Nec arctatur textus ad generatiões futuras, sed absq; limitatione aliqua comprehẽdit omnem generationem. præteritam, præsentem, & futuram. Laudat enim beata virgo benefactorem suũ ab huiusmodi æterna misericordia. *Fecit potentiam.* pro, robur. siue imperiũ. vtrúque enim Græca dictio significat. Ab hinc prosequitur vtriusque attributi (scilicet potẽtiæ & misericordiæ) opera respectu rationalium creaturarũ vt referũtur ad beatitudinem vel miseriã æternã. ¶ Vbi aduerte, ꝙ si opera hæc intelligantur in sua latitudine & præterita vt sonant, appellatione superborum & humilium, diuitum & esurientium, non solùm comprehenduntur homines, sed etiã angeli mali & boni. Angeli siquidẽ superbi fuerunt primi dispersi & detracti ex sedibus & emissi inanes: & per oppositũ, angeli humiles & esurientes diuinã gloriam exaltati sunt & repleti sunt bonis. Ante aduentum quoque Christi, superbos eiectos legimus etiã de tẽporali statu: vt Nabuchodonosor & Saul. sed hoc extra propositũ est æternæ fœlicitatis, vel miseriæ: nisi pro quãto hæc signa quædã sunt testificãtia quantũ deo superbia displiceat, quantũque humilitas placeat. Directè tamen præsenti cantico cõgruit vt intelligãtur hæc opera facta in mysterio incarnationis. ita ꝙ cãtantur hæc opera vt fructus verbi incarnati: & asserũtur facta quia iã erant facta inchoatiuè, erant facta in radice. Intendit

ſiquidē beatavirgo declarare quid in hoc myſterio incarnatiōis fecit(hoc eſt faciendū in radice ſtabiliuit)erga genus humanū. ꝙ ſcilicet decreuit vti potentia cōtra ſuperbos, primates & diuites,exaltare aūt humiles & replere bonis eſuriētes.Hæc enim eſt diſpoſitio propria nouo teſtamento. nā in teſtamento veteri diuitiæ promittebātur:in nouo nulla habetur diuitiarum ratio, ſed pauperrimi piſcatores exaltati ſunt. ¶ Vide ſingula iuxta hūc ſenſum:quē literalē credimus.Primū itaque opus potentiæ eſt,ꝙ fecit robur.*In brachio ſuo*.Verbū incarnatū brachiū diuinū appellatur:iuxta illud Eſa.53.& brachiū domini cui reuelatū eſt. eſt enim velut brachiū quo operatur deus.Perſpicaciùs aūt appellatur brachiū ratione humanæ naturæ:quæ eſt velut organū coniunctū dei,ſicut brachiū eſt organū coniunctū hominis, eſt enim organū iunctū in perſona, ad differētiam organi ſeparati: quale eſt quodcūque inſtrumentū artificiale:puta ſerra,malleus &c. Fecit inquā deus in homine aſſumpto robur,tum fortitudinis meritoriæ,tū potētiæ, opere & ſermone:ſed præcipuè robur vniuerſalis dominij,robur efficiēdi omne opus tā iuſtitiæ q̄ gratiæ.*Diſperſit ſuperbos*.Ecce opus robuſti brachij,ad corporei brachij robuſti diſpergentis conātes ipſum ſuperare, ſimilitudinē.Quum enim cætera vitia fugiant,ſola ſuperbia ſe opponit deo. & propterea actio Ieſu Chriſti in totū genus perſeuerātiū in iniquitate,deſcribitur à capitibus eorū ſuperbis:quos diſpergit in æternos cruciatus. *Mēte*.pro,cogitatione,*cordis ſui*.Significatur nō diuina mēs,ſed cogitatio cordis ſuperborū.& diſperſio robuſta declaratur actio iuſtitiæ.Eſt enim ſenſus ꝙ diſperſit ſuperbos merito cogitationis cordis eorū.Quāuis poſsit etiam ſignificari vnde diſperſi ſunt:ſcilicet à cogitatione cordis eorū. diſperſi ſunt enim à celſitudine & gloriā cogitata & affectata corde eorū.Vterque ſiquidē ſenſus quadrat propoſito, *Depoſuit potentes de ſede*.pro,detraxit primores à ſedibus.Significatur enim ad literā, ꝙ deiecit eos qui poteſtate funguntur publica à ſedibus ſuis. Quod ad literā verificatū eſt quū deiecti ſunt magiſtratus Iudæorū quia occiderūt Chriſtū:& exaltati ſunt humiles Chriſti,diſcipuli,vniuerſo orbi euangelizantes. Poteſt nihilominus vniuerſaliùs intelligi de eiſdē ſuperbis: vt nō ſolū ſint diſperſi à cogitatis & affectatis celſitudinibus, ſed etiā detracti à ſedibus quas habent.omnibus enim bonis priuati ſunt. *Et exaltauit humiles*.corde.Exaltauit inquā ad cælorum regnū. Et hinc apparet eoſdē appellatos ſuperbos & potentes diſperſos & eiectos.

ctos.nā solos humiles corde è regione apponit.Et propterea secunda expositio amplectenda tanquam literalis insinuatur. *Esurientes.* nō corporis cibum,sed iustitiam,sed panem cœlestē. *Impleuit bonis.*regni cælorum.quæ sola sunt verè bona. *Et diuites.*mente & animo:qui se non recognoscunt indigentes diuina gratia , euangelica doctrina : existimantes se abundare diuitiis ingenij,sapientiæ,prudentiæ,sagacitatis,cognitione & acquisitione fœlicitatis absque Christo. *Dimisit* pro,emisit.*inanes.* eiecit à se vacuos veris bonis.Et nihilominus cum his intellige ꝙ elegit pauperes & infimos secundum mundum homines, significatos per esurientes(hoc est indigentes pane) magnos autem secundum mundum nominatos diuites nō elegit,sed emisit vacuos:pro quāto nec electi sunt ad apostolatum, & rari sunt qui saluantur:iuxta verbum domini . faciliùs est camelum transire per foramen acus,quàm diuites intrare in regnum cælorum.
Suscepit. more succurrentis ad manum porrigentis. Postquam opera declarauit gratiæ & iustitiæ noui testamēti, adimpletionem subiungit testamenti veteris perfectā in hoc mysterio incarnationis. *Israël puerum suum.* populum Israëlitam seruum suum. *Memorari.*pro,vt recordaretur.Loco cuius,nescio quis in ecclesia introduxit cantandum recordatus:quum interpres trāstulerit memorari,& textus Gręcus habeat recordari.*Misericordiæ suæ.* Superfluit suæ . Et est sensus,ꝙ succurrit populo Israël ad hoc vt recordaretur opere & effectu misericordiæ exhibendæ Abrahę & semini eius in seculum,sicut locutus est ad patres nostros.Iste est verus ordo constructionis literæ.nam Abraham datiui casus est:nec potest construi cum patres nostros . Rursus etiam nō quadrat sicut locutus est semini eius in seculū:sed bene quadrat quòd suscepit populum Israël per mysterium incarnationis succurrendo, ad hoc vt recordaretur misericordiæ exhibendæ Abrahæ & semini eius in seculum . promiserat enim deus exhibiturum se misericordiam Abrahæ & semini eius in æternum . & propterea per modū recordationis exhibenda describitur misericordia.Expectabat quoque & Abraham misericordiam Iesu Christi liberaturā se de limbo.Semini quoque Abrahæ non quodā tempore,sed in æternū exhibetur misericordia:dū ad cælorum regnum pro parte perductum est,& reliquū perducetur per Iesum quum intrauerit plenitudo gentium , & nihilominus quotidie aliquis eorum perducitur. *Sicut locutus est ad patres nostros.* prophetas qui scripserunt de Mesia & gratia

eius. *Abraham & semini eius in secula.* pro, in seculum. *Mansit autē Maria cum illa quasi.* pro, ferè, mensibus tribus. *& reuersa est in domum suam.* Vnde apparet q́ non interfuit beata virgo natiuitati Ioannis Baptistæ. nam quũ octauo Calendas Aprilis audierit ab angelo, ecce Elizabet cognata tua, & in illis diebus surrexerit & venerit ad Elizabet, si fuisset cum Elizabet in natiuitate Ioannis, proculdubio perstitisset per aliquot dies: saltem donec Elizabet plene cõualuisset ex partu & sic fuisset cũ ea tribus mēsibus & amplius: cuius oppositũ euãgelista dicit. qui videtur ex industria hoc dixisse vt significaret Mariam nõ interfuisse partui Elizabet. *Elizabet autem impletum est tempus pariendi: & peperit filium. Et audierunt vicini & cognati eius quia magnificauit dominus misericordiam suam cum illa.* non solum tollendo opprobriũ sterilitatis in senectute, sed donando filium masculũ. *Et congratulabantur ei. Et factum est in die octauo.* iuxta legis præceptum. *Venerunt circuncidere.* pro, vt circũciderent, *puerum & vocabant eum nomine patris sui zachariam. Et respondens mater eius, dixit. nequaquam sed vocabitur Ioannes.* A spiritu sancto didicerat Elizabet hoc nomen imponendum filio. Zacharias enim mutus non poterat ei hoc dixisse. *Et dixerunt ad illam, quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebãt autē patri eius quem vellet.* pro, quid vellet, *vocari eum.* Ita quòd non ostendebant diuersos homines quærentes si vellet vocari eum nomine istius vel illius, sed nutibus quærebant quod esset nomen imponendũ infanti. *Et postulans pugillarem.* hoc est nutibus petita tabella in qua scribitur. huiusmodi enim tabella pugillaris vocatur. quæ fortè tunc tēporis erat cerea. *Scripsit dicens.* Mutus erat: & scribere quidem poterat, dicere autem non. & propterea dicens, casus est accusatiui. Et est sensus. scripsit scripturam dicētem. *Ioãnes est nomen eius.* Acsi apertè diceret. non ego illi impono nomen, sed Ioannes est nomen eius: vtpote impositum ab angelo. *Et mirati sunt.* de conuenientia patris & matris in nomine nouo cognationi illi. *Vniuersi. Apertum est autem ilico.* Tunc enim cõpleta sunt, quæ dicta sunt per angelum de natiuitate Ioannis. antè diem siquidem octauum quo in circũcisione nominabatur infans, quia anonymus erat, ferè vt nõ natus habebatur. *Os eius & lingua eius: & loquebatur benedicens deum.* An præter subiunctum canticum aliqua prius dixerit Zacharias gratias agendo deo, incertum est. *Et factum est timor super omnes vicinos eorum: & super omnia montana.* pro, in tota montana. *scilicet regione, Iudææ,*

diuulga-

diuulgabãtur omnia verba hæc. Et posuerunt omnes qui audierant, in corde suo, dicentes. quisputas puer iste erit? Timor dei, diuulgatio gestorum, & expectatiua admiratio dicentium quisnã puer iste erit, post canticum Zachariæ fuerunt secundum ordinem historiæ. immo canticum ipsum, vnum erat eorum, quæ diuulgabãtur: & magna erat pars testimonij, quòd manus domini erat cũ illo puero. *Et enim.* superfluit coniunctio enim. Non redditur ratio quare illi dicebant, quisnam puer iste erit? sed vbi euangelista gesta descripsit natiuitatis, circuncisionis & nominationis pueri, ordinatè describit quid est subsecutum in audientibus, quid in ipso infante, quid in patre. Et de auditoribus quidẽ dixit timorem &c. de infante verò subdit. *Et manus domini erat cũ illo.* significans specialem curam diuinam de infante, velut sub manu dei. De patre autem subiungit. *Et zacharias pater eius repletus est spiritu sancto: & prophetauit.* tum de Messia, tum de Ioanne. *Dicens. Benedictus.* benedictione laudis. *Dominus deus Israel.* per gratiam specialis cultus. *Quia visitauit.* mittendo. *& fecit redẽptionem.* ad differentiam priorum visitationum quibus visitauerat mittendo prophetas: modo enim visitauit faciendo redemptionem mysterio incarnationis. *Plebis suæ.* pro, populo suo. hoc est ad libertatem populi sui. *Et erexit cornu salutis nobis.* non solùm libertatem dedit, sed erexit cornu, potentiam. Ipsum Messiam appellat cornu salutis: quia verè fuit potentia saluationis nostræ. *In domo Dauid.* quia secundum carnem ex domo Dauid ortus est. *Pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum quia à seculo sunt prophetarum eius.* pro, fuerunt prophetarũ suorum. *Salutem ex inimicis nostris: & de manu omniũ qui oderunt nos.* Declarat cuius salutis cornu erectum est. Vnde secundum grãmaticam legendum esset salutis, referendo ad id quod dixerat cornu salutis. Ac si dictum fuisset, salutis inquam ex inimicis nostris. ¶ Vbi etiam scito, quòd Græca dilectio tam hic quàm ibi & inferius, potius significat saluationis quàm salutis. & optimè quadrat vt sit cornu saluationis, saluationis inquam ex inimicis nostris: primũ quo ad spiritum, & demũ quo ad omnia ¶ Et similiter intellige de manu, hoc est de potestate odientiũ. In primo siquidẽ aduentu saluati sumus ab iis qui aduersantur spiritui: in secũdo autẽ ab omnibus quomodolibet contrariis. *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris.* Misericordiam dicit, non iustitiam: quia non ex meritis patrum, sed ex diuina gratia misericorditer patres nostri & nos liberati sumus per incar-

nationis mysterium. *Et memorari.* pro, & ad recordandum, *testamenti sui sancti.* Priùs dixerat misericordiam: modò adiungit iustitiæ speciem in executione testamenti. Vbi nota appellari hic primum testamenti nomine, promissionẽ factam Abrahæ à deo de benedicto semine, in quo omnes gentes benedicentur. *Iusiurandum.* Explicat testamentum scriptum Genesis. 22. Et grãmaticè similiter legendum esset iusiurandi, appositiuè ad testamenti sui sancti. *Quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, daturum.* pro, vt daret, *se.* Superfluit se. *Nobis.* Iungi debet hæc clausula cum sequenti: & est sensus, vt daret nobis hæc sequentia. scilicet. *vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi. In sanctitate & iustitia corã ipso, omnibus diebus nostris.* Vbi colligere potes septem conditiones gratuitas. Prima est libertas. liberati de manu inimicorum nostrorũ. Secunda est diuina seruitus. seruiamus illi. Tertia est exclusio timoris seruilis. sine timore. Quarta est mũdicia. in sanctitate. Quinta est iustitia fidei, dando vnicuique quod suũ est. Sexta est veracitas, corã ipso. vt excludatur omnis fictio: & simul significetur reuerentia tanquam præsente deo. Septima est perennitas seu iugis continuatio, omnibus diebus nostris. Hæc enim omnia per incarnationis mysterium olim promissa, adimpleta sunt intrinsecus: exteriùs autem consummabuntur in secundo aduentu. *Et tu puer.* pro, puelle. Prophetat apostrophando ad infantem. Vnde nonnullum sumitur argumentum, quòd donum solutæ mẽtis perseuerauerit in Ioanne Baptista. Et propterea tanquam ad intelligentem paterna verba Zacharias conuertit sermonem. *Propheta.* immo etiam plusquam propheta. *Altißimi vocaberis, præibis enim ante faciem domini parare.* pro, ad parandum, *vias eius.* Dono prophetiæ adiungit officium præcursoris. Et vtrũque ad literam impletum est. nam & plusquam propheta fuit monstrãdo Iesum: & velut ante faciem iuit præparando viam, prędicando & baptizando, ad hoc vt disponeret auditores ad Christum statim subsequentem. *Ad dandam scientiam salutis plebi.* pro, populo, *eius, in remißionem peccatorum eorum.* Superfluit eorum. Particula in remissionem peccatorum. potest construi cum salutis: vt determinetur qualis salus: scilicet interna, in remissionẽ peccatorum. Et põtest construi cum scientiam seu cognitionem: ad significandum congnitionem salutis tendere in remissionem peccatorum. *Per viscera misericordiæ dei nostri in quibus visitauit nos.* Apostrophat hic ad ipsum saluatorem Messiam. Ita quòd

ordo

ordo literæ secundum constructionem est iste. Oriens ex alto, per viscera misericordiæ dei nostri in quibus visitauit nos, illucesce in tenebris & vmbra mortis sedentibus, ad dirigendum pedes nostros in viam pacis. Incipit itaque apostrophatio literæ ad saluatorem ab obsecratione. per viscera, hoc est intima, misericordiæ dei nostri: in quibus, visceribus, visitauit nos, deus noster. Obsecrat per intimum affectum diuinum monstratũ in tam misericordi visitatione per mysteriũ incarnationis factæ. *Oriens.* substantiuum est: & casus vocatiui ex subsequente imperatiuo insinuatur. Quanuis careat articulo seu aduerbio vocatiuo. nam non semper hoc aduerbium apud Græcos præponitur: vt patet apud Ioannem, Domine ostende nobis patrem: & iterum, Philippe qui videt me. Et ille significatur de quo scriptum est Zachariæ sexto: Ecce vir oriens nomen eius. & Zachariæ tertio: Ecce adducam seruum meum orientem. *Ex alto.* Perinde dicitur, ô oriens ex alto, acsi diceretur, ô sol ex alto, ex excelso, nempe patris sinu. in quo Iesus erat velut sol, latens tamen: & propterea subiungitur petitio. *Illuminare.* pro, illuce. seu illucesce. *Iis qui in tenebris.* ignorantiæ. *Et vmbra mortis.* Peccata præ se ferẽtia mortem æternam, vmbra mortis sunt: tum quo ad rem: quia se habent ad mortem æternam sicut vmbra ad corpus: tum quo ad officium terrendi: quia terrent cultores Dei, vt existimatæ vmbrę mortuorum exterrere solent. Similitudo hæc sumpta est ex sensibilibus tenebris ita horribilibus, vt si non mors, vmbra mortis tamen appareant. *Sedent.* pro, sedentibus. In textu Græco habetur, illucesce in tenebris & vmbra mortis sedentibus. Acsi contendatur non posse transferri infinitiuum in imperatiuum, facilis est constructio: omissa apostrophatione ad saluatorem, & legendo oriens in nominatiuo, vt illuminet & cætera. *Ad dirigendos pedes.* hoc est affectus. *nostros in viam pacis.* spiritus, quæ verè est pax: non pacis mundanæ, plenę immunditia & malis moribus. *Puer.* pro, puellus, *autem crescebat & confortabatur.* pro, potens fiebat, *spiritu.* Attestatur hoc libero vsui mentis in puello: fieri enim potentiorem secundum spiritum, meriti est: quod non est sine libero vsu mentis. *Et erat in desertis.* vt non ab homine. sed à Deo instructus cognosceretur: vt à pueritia iugum domini portaret ac contemplationi vacaret. *Vsque in diem ostensionis suæ ad Israel.* hoc est, vsque ad annum vigesimumnonum suę ætatis: tunc enim manifestatus fuit populo Israel qualis esset.

CAPVT II.

F*Actum est autem in diebus illis.* scilicet anno quadragesimo-secundo, vel circiter imperij Octauij, qui cognominatus est Augustus. *Exiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur*, per capita, *vniuersus orbis.* Secundum veritatem subintelligitur, subiectus Romano imperio: ad differentiam vniuersi orbis simpliciter. nam vniuersus orbis simpliciter non erat subditus Romano imperio: quanuis Augustus ad gloriam sui imperij scriberet absolutè vniuersum orbem describendum, tanquam esset dominus vniuersi orbis: cuius tamẽ nullus vnquã Imperator fuit dominus. Cõstat enim omnes quartas terrę nulli vnquã fuisse subditas: pręter hoc quod scriptores tradunt multas nationes istius nostræ quartæ non fuisse tunc subditas Augusto. *Hæc descriptio prima.* ad differentiam subsequentium. *Facta est à præside.* pro, agente præsidem. *Syriæ.* Iudæa enim comprehendebatur sub Syria, vtpote pars eius: nec tunc temporis habebat præsidem proprium. Herodes enim erat Rex Iudææ. *Cyrino. Et ibant omnes vt profiterentur.* propria nomina & cognomina: & fortè subiectionem. *Singuli in suam ciuitatem.* Ignotæ sunt nobis conditiones decreti illius: quantum tamen ex relatis à Luca coniicitur, quilibet ibat in ciuitatem vnde erat oriundus, quanuis alibi natus fuisset. hoc enim insinuatur assignando rationem quare Ioseph venerit in Bethlehem eo quòd esse de domo & familia Dauid: nec dicitur eo quòd natus esset in Bethlehem. Quia ergo stirps eius Bethlehemitica erat, ideo Bethlehem ciuitas eius dicitur. Similis est autem ratio de cuiuslibet ciuitate sua. *Ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam ciuitatem.* Deest præpositio in. primo enim describitur regio, & deinde ciuitas: dicendo in Iudæam, in ciuitatem. *Dauid quæ vocatur Bethlehem.* Dixit hoc Lucas ad differentiam Sion, quæ appellata est ciuitas Dauid: vt patet. 2. Regum. 5. Bethlehem enim fuit ciuitas Dauid secundum Originem: Sion autem secũdum regiam habitationem. *Eo quòd esset de domo & familia Dauid.* Descendentes per mulieres à Dauide, erant de domo, sed non de familia Dauidis: descendentes autem per lineam masculinam, erant de domo & familia Dauidis: ideo vt significaretur Ioseph per lineam masculinam descendisse à Dauide, dicitur de domo & familia Dauid. *Vt profiteretur cum Maria.* Hinc etiam habetur alia conditio decreti, ꝙ etiam mulieres describebãtur: alioquin non ducta fuisset beata virgo tam vicina partui in Bethlehem.

Desponsata

Desponsata sibi vxore. Non ideo quòd traducta adhuc non fuisset in viri domum (Ioseph enim monitus ab angelo acceperat iam eam in coniugem) sed ideo vt secundum rem non vxor, sed vxor desponsata, hoc est incognita significetur. *Prægnante.* pro, quæ erat prægnans. *Factum est autem quum essent ibi, impleti sunt dies vt pareret, & peperit.* naturali via per genitalia mēbra genuit: alioquin non peperisset. *Filium suum primogenitum.* ante quem nullum alium genuit, siue sequatur alius siue non. Quod diffusus Matthæi primo declaratum est. *Et pannis eum inuoluit.* pro, & eum infasciauit. Nullus dolor maris, nulla obsequia obstetricis aut alterius mulieris, nullum balneū, sed sola fasciatio maternis manibus interuenit. *Et reclinauit eum in præsepio: quia non erat ei.* pro, eis, scilicet Mariæ & Ioseph. Ratio quare non erat eis locus in diuersorio, nescitur an fuerit paupertas soluendi, an multitudo hospitum. *Locus in diuersorio.* Hinc apparet, quòd præsepium erat extra diuersorium, hoc est hospitium: ex eo enim quod dicitur, quòd non erat eis locus in diuersorio, significatur quod non erat eis locus in hospitio: ex eo autem quòd hinc redditur ratio quare posuerit infantem in præsepio, significatur ꝙ præsepium erat extra hospitiū. Si enim intra diuersorium fuisset, non dixisset non erat eis locus, sed non erat eis locus alius in diuersorio. In loco itaque non hominum, sed animalium brutorum erant beata virgo & Ioseph. & ideo reclinatus est Iesus in præsepio (hoc est in loco in quo pabulū apponitur animalibus) vt in fœno quietius esset infans, & minus frigus sentiret. aptior siquidem locus in stabulo nō est. Abstinuit autē ab hospitij nomine, quia ciuis non hospes erat Ioseph Bethlehem: sed vsus est diuersorij nomine ad significandum, quòd domum propriam non habebat Ioseph in Bethlehem: & (quod amplius est) in publico hospitio nō poterat habere locum in quo cōmoraretur per aliquos dies.

¶ An autem stabulum hoc fuerit intus in Bethlehem an extra muros, incertum habeo. Hinc enim textus dicit eos ascendisse in Bethlehem, & dum essent ibi, peperisse Mariā: inde difficilè apparet Magos intus in ciuitate adorasse Iesum. & obtulisse munera apertis thesauris, & latuisse Herodē: qui diligenter inquisiuit vbi fuerāt magi, vt verisimile est. Hæc autem difficultas cessat si extra muros adoratus est Iesus in stabulo, sine arbitris Bethlehemitis. Nec ꝓpterea cōtradicitur textui: quia ad hoc iuerūt vt morarētur intus: sed quia nō erat eis locus, morabātur foris: tū quia etsi essent foris, non erāt foris vt essent foris: sed vt describerentur

tur intus tanquam oriundi ex ciuitate, & propterea erant ibi in ciuitate quantum ad officium professionis & per se: quanuis per accidens, præter intentionem morarentur extra muros. *Et pastores erant in regione eadem vigilantes.* pro, in agro stabulantes. Significatur enim quòd morabantur circa ouile agreste. *Et custodientes vigilias.* pro, custodias, *noctis super gregem suum.* In diuersas enim custodias distribuebantur à lupis, & id genus reliquis. *Et ecce angelus domini stetit iuxta illos.* Aiunt dictionem Græcam significare magis angelum imminuisse ex alto supra illos quàm stetisse iuxta illos: ita quòd in aëre corporali specie tanquam ex cœlo descendens stetit angelus eminentiùs iuxta illos. *Et claritas.* pro, gloria, *dei circunfulsit illos.* Duo nominat, scilicet gloriam dei, & actionem circunfulgendi. Ex hoc secundo apparet corporalis splendor circumcirca illos: ex primo autem apparet ꝙ species quædam corporea apparuit quæ fulgebat: & quòd illa species erat species gloriæ dei: hoc est erat res quædam præ se ferēs statim gloriosum dei. Qualis autē fuerit illa species, Euāgelista nō dicit sed solùm dicit quòd erat gloria dei. ne intelligeremus lumen sydereum, aut solare, aut lunare, aut igneū fulsisse, sed rem velut gloriam dei, velut gloriosam apparitionē dei: ad differentiam apparitionum non secundū statum gloriosum. Hæc est prima in tota sacra scriptura apparitio angelica cum splendore: reseruata iure natiuitati filij dei. *Et timuerunt timore magno.* Recolendo omnes supradictas angelicas apparitiones, semper inuenitur timor in hominibus: timuit Zacharias, timuit Maria, timent modò pastores. Insolita enim & diuina, tremēda aueniūt nobis: & nihilominus timor ipse, reuerentiæ signum est. *Et dixit illis angelus, Nolite timere.* Confortat eos angelus. *Ecce enim euangelizo vobis.* non pontificibus, non sacerdotibus, non scribis, non Pharisæis, nō optimatibus: vt hinc percipiamus quàm chari sint deo etiā vilissimi homines: vtpote ad quos dirigit angelos, quibus primùm manifestat mysteriū nati filij. *Gaudium magnū quod erit omni populo.* Vobis quidē annūcio, sed non erit proprium vobis, sed cōmune omni populo gaudium magnū. Nec dixit omni populo Bethlehem aut Israel, sed absolutè: vt intelligamus omni populo mundi. in omni enim mundi populo saluātur aliqui habentes gaudiū magnū de natiuitate Christi. *Quia natus est vobis.* pro vestra salute. *Hodie.* Vnde apparet nocte eadē natū fuisse Iesum, & non ante mediam noctē: quia tēpus ante mediā noctē cōputatur secundū communē morem loquendi, cū die præcedenti: vt testa-

vt testatur cœna nocturna. Si enim ante mediā noctē diei vigesi miquinti decembris natus fuisset, nō hodie sed heri natus fuisset: sicut heri cœnauit qui tunc cœnauit. Nec obstat quòd apud Hebræos dies inciperet à vespera, quia hoc erat speciale quātum ad celebrationē festorū: nunc autē sermo de cōmuni supputatione & nō quo ad festa est. *Saluator.* Meritò dixit natus est vobis saluator: quia nō erat natus saluator angelorū sed hominū. saluator siquidē angelorum natus erat non hodie, sed ab æternitate. Quāuis etiam ideo dixerit natus est vobis hodie, vt significaret natiuitatē secundum carnē. Si enim dixisset natus est hodie, ansam dedisset hæreticis putādi ꝙ hodie incœpisset esse: sed adiungendo vobis, reseruauit locū intelligendi priùs fuisse natū in æternitate. Nec dixit saluator ab hoc vel illo malo, sed absolutè: ad significandū ꝙ saluator est ab omni malo: vt in resurrectione vniuersali manifestabitur. *Qui est Christus.* Explicat angelus infantem natum esse Messiam. *Dominus.* explicat ipsum esse verum deum. *In ciuitate Dauid.* hoc est in Bethlehem. Et cognominauit ipsam ciuitatē Dauid, quia omnes expectabāt Messiā ex Dauid: vt etiā pastores capaciores redderentur annunciādæ veritatis. *Et hoc vobis signum.* Verè omnia disponit suauiter diuina sapiētia: naturalibus siquidem hominibus signum dedit sensibile, quod in promptum comperirent quod dicebatur. *Inuenietis infantem.* quē dixi natum hodie. *Pannis inuolutum.* pro, infasciatum. non purpura aut auro tectum, sed simplicibus fasciis inuolutum. *Et positum in præsepio.* non in cunis. Hinc insinuatur quòd præsepe illud notorium erat, vnicum ac commune: alioquin angelus aliquam particularem cōditionem addidisset ad distinguendū illud præsepe ab aliis. Ex eo enim quòd nullam aliam conditionem apposuit, apparet quòd solum erat: notorium & commune: alioquin dicendum fuisset in præsepio talis domus aut talis domini quoniam non est verisimile non fuisse multa præsepia in ciuitate Bethlehem. Et hoc fortè attestatur quòd hoc erat vnicum, publicum, iuxta muros notorium, quòd velut per antonomasiā appellabatur ibidem præsepe seu præsepium: & ideo angelus more illorum loquēs, dixit in præsepio absolutè. *Et subitò facta est cū angelo multitudo militiæ cælestis, laudantium deum & dicentium.* Hic apparet quòd in corporali specie affuit multitudo cælestis militiæ. Et notādo verbum euangelistę dicētis cum angelo, firmatur quod diximus angelum in aëre substitisse: & cōpleta euāgelizatione subitò simul cū ipso apparuisse multitudinē angelorū dicentium.

centium. *Gloria in altissimis deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* In Græco sic habetur. Cloria in altissimis deo, & in terra pax, in hominibus bona voluntas. Ita quòd tria beneficia, tres effectus incarnati verbi significantur: gloria, pax, & bona voluntas. gloria in excelsis, pax in terra, & bona volũtas in hominibus. Et quælibet deo: ita quòd deo semper subintelligitur repeti. Et est sensus, ꝙ mysterium hoc est ad efficiendum, in superioribus quidem gloriã dei, in terra vero (hoc est in infimis) pacẽ, id est, tranquillitatem ordinis deo, & si non ipsis. in hominibus autem bonam voluntatem deo, ac per hoc reliquis. Bonã autem dicit, non vtilem: quia voluntas vtilis plerũque mala est: testante scriptura de consilio Achitophelis secundo Regum. 17. ¶ Et si perspicaciter consideraueris, inuenies in his tribus vniuersum incarnationis effectum comprehẽdi. Ordinatur siquidem incarnationis mysterium primo ad gloriam dei in superioribus, vbi comprehenduntur omnes beati. Deinde ad trãquillitatem ordinis in inferioribus, nomine terræ significatis, eo quòd terra infima est vniuersi pars, vbi cõprehenditur vniuersa dispositio inferiorum, etiam dãnatorum: qui etsi non glorificabũt deum, velint tamen nolint, vniuersa inordinatio criminũ ad trãquillum ordinem per pœnas reducetur, & propterea trãquillus ordo inferiorũ qui pax vocatur, licet nõ ipsis, attamen deo erit. Ordinatur tertio ad bonam volũtatem in hominibus: qua genus humanũ sine Christo carebat & caret, & singula deo: quia finis incarnationis est, vt de⁎ sit omnia in omnibus: vt dicitur. 1. ad Corinth. 15. Hũc esse literalẽ sensum huius angelici tituli, apparet ex eo ꝙ sic causæ vniuersali instaurãdi mũdi (qualis est mysteriũ incarnationis) intelligũtur assignati effectus vniuersales, cõprehendentes totũ vniuersum. ¶ Vbi etiã aduerte. Tum ꝙ non interponitur cõiunctio & inter terrã & homines, sicut interponitur inter excelsa & terram: dicẽdo & in terra, nec dicendo & in hominibus, ad significandum ad eandem vniuersi partem (inferiorem scilicet) pertinere vtrũque scilicet tam pacem quàm bonã in hominibus voluntatem. Tum ꝙ diuersa est præpositio præposita altissimis & præposita terræ: nam dicitur in altissimis, & super vel in terra. præpositio siquidẽ secũda potius significat super quã in. Et insinuatur per hãc diuersitatem, ꝙ gloria quidem in altissimis hinc est deo, pax autem non tam in terra quàm super terrã: eo ꝙ pax est eminens totius terræ viribus. *Et factum est vt discesserunt ab eis angeli in cælum, pastores loquebantur ad inuicem: transeamus vsque*

Bethlehem

Bethlebem: & videamus hoc verbum. id est hãc rem. Verbum enim pro re gesta in scriptura poni constat. 2. Reg. 1. interrogãte Dauide, quod est verbum quod factum est indica mihi. *Quod factũ est, quod fecit dominus & ostendit nobis.* Multæ sunt hic particulæ superfluæ. nam in Grȩco habetur, quod dominus notificauit nobis. *Et venerunt festinantes: & inuenerunt Mariã & Ioseph, & infantem positum in præsepio. Videntes.* pro, quum vidissent, *autem, cognouerũt* pro, diuulgauerunt. seu notificauerũt. *de verbo quod dictũ erat illis de puero hoc.* Significatur quòd manifestauerunt angelica verba illis dicta de hoc puero. *Et omnes qui audierunt, mirati sunt & de iis quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos.* Superfluit secundum &. Significatur enim quòd audiẽtes mirati sunt de iis quæ dicebantur à pastoribus ad ipsos audiẽtes. Qui autem aut quot fuerint isti (præter Ioseph & beatam virginem) nescitur. *Maria autem conseruabat omnia verba hæc.* relatura post glorificationem Iesu, apostolis. *Conferens in corde suo.* Officium contemplationis exercebat, conferendo dicta sibi cum dictis à pastoribus. Et rursus conferendo vilitatem præsepij cum celsitudine angelorũ annunciantium Christi natiuitatem. *Et reuersi sunt pastores glorificantes & laudantes deum in omnibus.* pro, super omnibus, *quæ audierant ab angelis, & viderant. in præsepio, sicut dictum est ad illos. Et postquam consummati sunt dies octo vt circuncideretur puer.* Consummatio non refertur ad octauum diem: quia non significatur quòd post consummatum octauũ diem: fuisset enim dies non⁹, sed refertur ad numerum dierum. Vnde non dixit postquam cõsummatus est dies octauus, sed postquam consummati sunt dies octo: vt consummatum octonarium dierum numerum significaret. Impletus siquidem est numerus octonarius, statim vt octau⁹ incœpit dies. Propter quod euangelista apponit vt circũcideretur puer: vt sic consummatos dies octo significaret vt exigũtur ad circũcisionẽ, quod est aduenisse diem octauum: quia die octauo secundum legem præcepta erat circuncisio. *Vocatum est nomen eius Iesus.* Deest coniunctio &. Vnde apparet quòd textus concisus est. nam subintelligetur circuncisus est: & postea subditur & vocatum est nomen eius. ¶ Circuncisus est Iesus, vt ex tũc inciperet seruare legem. *Quod vocatum est ab angelo priusquam in vtero conciperetur. Et postquam impleti sunt dies purgationis eius.* Varia est lectio apud Græcos codices: aliis in singulari, aliis in plurali habentibus pronomen eius. Referẽdo purgationis eorũ ad matrem & filium. *Secundum legem Moysi.* Leuit. 12. vbi quadraginta

draginta dies purificationis aſsignantur genito maſculo. *Tulerunt illum in Hieruſalem vt ſiſterent eum domino. Sicut ſcriptum eſt in lege domini.quia omne maſculinum adaperiens vuluam.* Alterũ præceptum in lege erat Exod.13.de præſentando domino primogenitum.Præſentabatur enim domino propter interfectionẽ primogenitorum in AEgypto & redimebatur precio:vt ibidẽ habetur.Et ratione huius pręcepti exhibitus fuit domino in tẽplo infans Ieſus,velut redditus deo tanquã debit⁹.A quo tamẽ pręcepto etiam ſecũdum verba legis exemptus erat Ieſus : quoniã lex non comprehẽdit niſi maſculinum quod aperit vuluam. hoc eſt matricem.Ieſus autem ſicut natus clauſo genitali mẽbro matris,ita etiam clauſa vulua eſt. Et propterea non erat ſubiectus legi illi:quam tamen voluit obſeruare qui nõ venerat ſoluere legem ſed adimplere. *Sanctum*.hoc eſt conſecratũ ſeu dicatum,*domino vocabitur.Et vt darent hoſtiam ſecundum quod dictum eſt in lege domini.* Alia lex erat de ſacrificio offerendo,ſcripta Leuit.12.

Par turturum aut duos pullos columbarum. Dicit lex quòd offerat agnum & turturem aut pullũ columbæ:ſubiungendo quòd ſi pauper fuerit ita quòd non poſsit offerre agnum,offerret par turturum aut duos pullos columbarum.Et hanc pro pauperibus legem refert Lucas:ſignificans per hoc paupertatem Ioſeph & Mariæ.Vbi cernere potes prudẽs lector ſeruatam vtranque legem:tum hanc communem mulieribus parientibus ſiue maſculum ſiue fœminam:tum illam propriam primogenitis maſculis. ¶Et ſcito quòd etiam ſecundũ verba legis non tenebatur beata virgo ad oblationem huius ſacrificij:quia expreſſè lex dicit, mulier ſi ſuſcepto ſemine,&c.Conſtat enim exemptam eſſe beatam virginẽ,quę concepit abſq; ſuſcepto ſemine.Nec eſt dubiũ à ſpiritu ſancto fuiſſe apposita illa verba in lege , ad excipiendũ beatã virginẽ:alioquin ſuperflua eſſent.Manifeſtũ enim erat mulieres reliquas nõ aliter poſſe parere quàm ſuſcepto ſemine. *Et ecce homo erat in Hieruſalẽ cui nomen Simeon. Et homo iſte iuſtus & timoratus*.pro,pius,ſeu religioſus.Deſcribitur enim Simeon non ſolũ iuſtus ſecundũ communẽ iuſtitiã,ſed pietate flagrans erga cõmune patrię bonũ.*Expectans cõſolationẽ Iſrael.*Inſtante Meſsiæ tẽpore,Simeõ aut intellectis hebdomadibus Danielis aut ſolo ſpiritus ſancti inſtinctu,expectabat cõſolationem Iſrael:hoc eſt Meſsiã ad cõſolandũ populũ Iſrael.Et hęc eſt tertia virt⁹Simeonis.*Et ſpiritus ſanctus erat in eo*.pro ſup eũ. Significatur quartò ꝙ Simeõ habebat ſpiritũ ſanctũ velut ſuperintẽdentẽ, gubernantẽ

&

& fouētē ipſum. *Et reſpõſum acceperat Simeõ à ſpiritu ſancto nõ viſurũ ſe mortē niſi pri⁹ videret Chriſtũ domini.* Vnde apparēt ſupplices ꝑces expectãtis, tã dignè dei auribus vt reſpõſum meruerint ꝓmiſsiuũ vitę corporalis vſquequo videret Chriſtũ. *Et venit in ſpiritu.* hoc eſt actus à ſpiritu ſancto, non vocatus nec excitatus ab homine, *In tẽplũ. Et quũ inducerent puerũ Ieſum parentes eius vt facerent ſecundũ conſuetudinẽ legis pro eo.* Certę ſignificantur actiones cerimoniales conſuetę ſeruari in huiuſmodi oblatione primogeniti. *Et ipſe.* Simeõ ſacerdos. *Accepit eũ in vlnas ſuas: & benedixit deũ, & dixit. Nũc.* ſpiritu ſancto reuelante cognouit Ieſum eſſe Meſsiam: & exhibito iã ei quod promiſſum fuerat, nihil vltrà expectãs videre, offert ſe morti. *Dimittis ſeruũ tuũ domine.* Detẽtũ ſe in hac vita ſignificat, qui mori appellat dimitti. *Secundũ verbũ tuũ.* hoc eſt promiſsionẽ tuã. *In pace.* ſatiato iã appetitu meo. *Quia viderũt oculi mei ſalutare tuũ.* Ieſum ab officio ſaluãdi denominat, eo ꝙ venit vt ſaluũ faceret quod perierat. *Quod paraſti ante faciẽ omnium populorũ.* Ieſus prout ſalutaris eſt, propoſitus eſt à deo nõ iis vel illis ſed in conſpectu omniũ populorũ. Salutẽ ſiquidẽ attulit omnibus populis: & publicè manifeſtat⁹ eſt in cõſpectu omniũ populorũ ꝙ ipſe eſt ſaluator mũdi, quòd ipſe eſt quẽ deus præparauit gratia vnionis perſonalis & gratia virtutũ omniũ & meritorũ ad hoc vt ſalutaris ſit mundo. *Lumen.* Non ſolũ ſaluator ſed lumen appellatur Ieſus, qui verè eſt lux mũdi. *Ad reuelationẽ gentiũ.* hoc eſt nõ concluſum infra populũ Iſrael, ſed extenſum ad reuelationẽ gentiũ. hoc eſt ad reuelatę veritatis fidẽ in gẽtibus quæ modò ſunt infideles. *Et gloriam plebis tuæ Iſrael.* Cerne differentiã. Salutare dicit commune omnibus populis: lumẽ appropriat gentibus quibus nõ fuerat reuelata diuina veritas per prophetas. gloriã appropriat populo Iſrael: quia gloria illi⁹ populi eſt Meſsias, ort⁹ ex illo, ꝓmiſſus illi, & perſonaliter ĩ primo aduẽtu tantũmodo inter illos. *Et erãt pater.* pro, Ioſeph, *& mater eius mirãtes ſuper iis quæ dicebãtur de illo.* Digna enim erãt admiratione etiã apud Ioſeph & matrẽ ſcientes illũ eſſe Meſsiã: tũ quia magna erant: tũ quia ad ſenſum audiebãt quę in particulari neſciebant. Et refertur hæc admiratio etiã ad ea quę ſubiũgit Euãgeliſta dicta à Simeone & Anna. *Et benedixit illũ Simeon.* Hinc apparet quòd Simeon fuit ſacerdos. nam ſacerdotibus in lege mãdatum erat benedicere filiis Iſrael Nume. 6. Et hoc tãto magis ſignificatur, ꝙ in templo benedixit. imò ſignificatur ꝙ pars cerimoniarũ erat huiuſmodi benedictio, ex hoc ꝙ vtrique parenti benedixit.

benedixit. Intendit enim euangelista dicere quòd vsus est forma benedictionis statuta in dicto capitulo. Et propterea non aliter explicat quomodo benedixit eis. *Et dixit ad Mariã matrem eius. Ecce positus est hic in ruinam & in resurrectionem.* Prophetat Simeõ de Iesu contrarios effectus: ruinam, scilicet & resurrectionem. Et quia resurrectio spiritualis est (scilicet à peccatis) consequẽs est vt ruina spiritualis quoque intelligatur, in cæcitatem & interitũ æternum. Nec dicit quòd Iesus sit facturus ruinã, sed quod positus est in ruinam: occasionem enim accepit ruina ex Iesu. *Multorum in Israel.* Dixerat & gloriam plebis tuę Israel: ne autem intelligeremus saluãdos omnes Israelitas per Iesum, explicauit ruinam multorum Israelitarum sequẽdam ex Iesu. *Et in signum.* Reconciliationis humani generis ad deum. *Cui contradicentur.* pro, contradicitur. Explicat modum quomodo Iesus positus est in ruinam: quia scilicet positus est in signum cui contradicitur. Iesus pauperculus tot & tanta miracula faciens, postea crucifix⁹ ac resurgens ex mortuis, appellatur signum: non quòd nõ fuerit vera res, sed quia fuit etiam signum: quia significat adimpletas esse scripturas prophetarum, quia significat pacem inter deũ & humanum genus perfectã, quia significat immẽsam dei gratiam erga mundum iam exhibitam. Vnde & tũc dixit consummatum est. Contradicitur autem huic signo à Iudæis dicẽtibus Iesum Nazarenum crucifixum, crucifixum quidem fuisse, sed nõ esse signum adimpletarum scripturarũ, diuinę cum hominib⁹ pacis, ac gratię cũ mũdo. Et hic est modus, hęc est ratio ruinę. Nec dixit cõtradicetur, sed cõtradicitur: quia iã cõtradictio inchoata erat: iam aduenerãt magi, & turbata fuerat omnis Hierosolyma cum Herode contra Iesum. *Et tuam ipsius.* Sonaret litera, & ipsius, scilicet Iesu, gladius pertransibit tuam animam: nisi ipsius generis fœminini esset. Et perinde sonat acsi diceretur, & tuãmet. *Animam.* non corpus: ne hinc intelligeretur corporeo gladio ipsam feriẽdã. *Pertransibit.* hoc est penetrabit *gladius.* Metaphorice gladius appellatur cruciatus compassionis quẽ sustinuit vsque ad intima beata virgo in passione filij. Significat enim per hoc Simeon Christi futuram passionem ac mortem talẽ ex magnitudine cruciatus matris. *Vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes.* Status mundi sequens Christi mortem (significatam in cruciatu matris) prophetatur futurus in exteriori professione interiorum cogitationũ: hoc est in professione fidei Christianæ vel professione incredulitatis Christo. Ante mortem siquidem

quidem Christi, soli Iudæi exteriori professione manifestabant cogitationes cordis sui erga deum salutemque animæ: alij auté si verè fuissent iusti apud deum, nullum habebant vinculum alicuius exterioris professionis. Sed vbi Christus exaltatus est in cruce, & omnia ad seipsum traxit, constituit vt reuelentur exteriori professione fidei in sacramento baptismi ex multitudine omnium humanorũ cordiũ cogitationes de deo, deq; propria salute. Necessaria siquidẽ fidei professio exterior reuelat cogitationes omniũ hominũ: dũ manifestat profitẽtes rectè sentire de deo & salute ꝓpria, & nõ profitẽtes malè sentire de deo, ac ꝓpria salute. Cõprehẽdit itaque Simeon nõ solũ cursum vitæ Iesu cum cõtradictione & mortẽ crudelẽ, sed & Israëlitarum multorum ruiná, & statũ humani generis in professione fidei Christianę. *Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser.* Hinc apparet multos Israëlitas ex decẽ tribubus, quæ nũquá reuersæ sunt, in Iudæa habitasse. *Hæc processerat in diebus multis: & vixerat cũ viro suo annis septem á virginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos.* pro, circiter annorum, *octogintaquatuor.* Nõ significatur, ꝙ erat annorum. 84. sed circiter. *Quæ nõ discedebat de tẽplo ieiunius & obsecrationibus.* pro, deprecationibus, *seruiẽs noctè ac die.* Hinc apparet ꝙ erat vna mulierum de quibus scribitur primi Regũ secundo, ꝙ obseruabant ad ostium tabernaculi domini. *Et hæc, ipsa hora superueniẽs.* pro, assistens, *cõfitebatur domino.* Deest vna particula significans, ꝙ respondendo cõfitebatur. Quod quidá interpretati sunt vicissim confitebatur: hoc est postquá Simeon laudauit deum confessúsque est mysteria Iesu, Anna prosecuta est confessioné Simeonis respondendo illi, confirmando dicta illius, apponendo confessioné propriá confessioni Simeonis. Et est sermo de confessione Messiæ laudádo deum. *Et loquebatur de illo omnibus.* Subaudi præsentibus. *Qui expectabãt redẽptionem Israël.* pro, in Hierusalem. Et significatur, ꝙ per Messiá redemptio expectabatur in Hierusalem: quoniá in Hierusalẽ erat tẽplum & solium regni Dauidis, super quod regnaturum oẽs expectabant Messiam. *Et vt perfecerunt omnia secundũ legẽ domini.* Narrauerat solam oblationem primogeniti: nihil dixerat de hostia, tum holocausti, tum pro peccato. Et propterea modò omnia perfecta dicit. Nec mireris hostiam pro peccato oblatam vbi nullum erat peccatum: quoniá communi lege & remediis peccatorum vti voluerunt mater & filius, tum ad euitandũ scãdalum, tum ad exemplum humilitatis nobis præbendum.

Reuersi sunt in Galilææ in ciuitatem suam Nazareth. Suam dicit quantũ ad habitationẽ. An ista reuersio in Nazareth, fuerit tũc immediatè post præsentationẽ in tẽplo, an intercesserit fuga in Aegyptũ , euangelista non dicit. Ex iis tamen, quæ refert Matthæus (scilicet ꝙ Ioseph rediẽs ex Aegypto, timuit ire in Iudęã, audiẽs ꝙ Archelaus ibi regnaret) conijcimus ꝙ Ioseph volebat tũc ire in Iudæã ad habitandũ ibi. quod est signum ꝙ ex Iudæa recesserat iens in Aegyptũ: & cõsequenter non regressus fuerat in Nazareth Galilææ postquã inde iuit in Bethlehẽ. Si enim ex Nazareth iuisset in Aegyptũ, rediens ex Aegypto venisset recto tramite in Nazareth: & nõ intẽdisset ire in Iudæã, vbi domũ nullã habebat. Præcipuè ꝙ in Nazareth habebant domũ propriã: iuxta illud præcedentis capituli, reuersa est in domũ suã: habebãt & sorores matris &c. *Puer autẽ crescebat & cõfortabatur.* pro, corroborabatur, *spiritu.* Ita quòd in textu nostro deficit spiritu. Crescebat corpore & nõ spiritu, sed robore spiritus : hoc est robore ad officia spiritus. vt intelligamus Iesu sensus in puerili ætate profecisse ad exercenda officia spũs. *Plenus sapiẽtia.* Aptè roborationi ad officia spiritus, adiũgitur plenitudo sapiẽtię: vt nulla pars expers sapiẽtiæ intelligatur, vt nõ profecisse eũ in sapiẽtia sed iã plenũ esse sapiẽtia describat. *Et gratia dei erat in illo.* ꝓ, super illũ. tanquã superintẽdens, gubernans ac fouens illum. *Et ibãt parentes eius per omnes annos.* pro, annuè. seu quotãnis, *in Hierusalẽ in die solẽni paschæ. Et quũ factus esset annorũ duodecim, ascẽdentibus illis Hierosolymã secundũ consuetudinẽ diei festi.* proculdubio solennitatis paschalis: ex eo ꝙ dixerat parentes eius singulis annis solitos ascendere in Hierusalẽ paschali tempore, & nũc dicit secundũ consuetudinem. *consummatisque diebus.* septem paschatis. *Quũ redirent illi, remansit puer Iesus in Hierusalẽ: & non cognouerunt parentes eius.* pro, Ioseph & mater eius. *Existimãtes autẽ illum esse in comitatu, venerunt iter diei.* Aiunt fuisse consuetudinẽ vt seorsum viri & seorsum mulieres iter agerent in solennitatibus, pueròsque impuberes licitè cum vtrisque iuisse. Quo factũ est vt beata virgo existimaret illum esse in comitatu Ioseph , & Ioseph existimaret esse in comitatu mulierum. Et ꝓpterea peregerunt iter vnius diei, existimantes illum esse in comitatu . *Et requirebãt eũ inter cognatos & notos. Et nõ inuenientes.* deest eum. Vespere siquidẽ quũ hospitarentur & colloquerentur mutuò Ioseph & Maria, quũ neuter ex altero cognosceret vbi esset Iesus, requirebãt illũ nõ solũ inter cognatos, sed etiã inter notos: nec inuene-

inuenerunt illũ. *Regreßi sunt.* sequenti die. *In Hierusalẽ, requirentes eũ.* per viam & in hospitio aut vicinia vbi hospitati fuerant in Hierusalẽ. Oportuit enim alterũ diẽ occupari itinere regressus. *Et factũ est post triduum.* Non post diẽ tertium, sed post ternariũ numerũ dierũ. Tertiò enim die manè (hora. s. qua doctores residebant docẽdo. *Inuenerunt eũ in templo sedentẽ.* vt grauitatẽ pueri intelligas. *In medio doctorũ.* vt oẽs doctores audiret. *Audientẽ.* Deest cõiunctio &, Legendũ est. *Et audientẽ illos & interrogantẽ eos.* Priùs audiebat, & super auditis interrogationes formabat. *Stupebant autẽ omnes qui eum audiebant super prudentia.* pro, intelligentia. Mõstrabat enim magnã intelligentiã eorum, quæ audiebat, formãdo interrogationes. *Et respõsis eius.* Hinc habemus ꝙ doctores non solũ interrogabantur à Iesu, sed visa tanta eius intelligentia interrogabãt eũ: alioquin nõ adiunxisset euangelista, & respõsis eius. *Et vidẽtes,* deest. eũ, *admirati sunt.* pro, attoniti facti sunt. hoc est ad similitudinem attonitorum valde obstupuerunt, præter opinionẽ videntes in illa ætate Iesum in medio doctorũ incipere mõstrare sapiẽtiã suã. Sciebat enim Ioseph & mater eius ipsum esse filiũ dei: sed nõ putabant in ætate illa ipsum sic se demõstraturũ. *Et dixit mater eius ad illum, Fili quid fecisti nobis sic?* Nõ arguit, sed querulã nesciẽtiæ ꝓpriæ vocẽ depromit: nec quærit causam cur fecerit, cur intulerit eis dolorẽ, sed affectum manifestat. Vnde & subiungit. *Ecce pater tuus.* nõ generatione, sed legitima appellatione. Erat enim marit⁹ beatæ virginis: ac per hoc legitimus pater Iesu meritò appellabatur, præter hoc ꝙ officio curæ pater erat. *Et ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos. Quid est quòd me quærebatis?* Non reprehendendo quærendi officium quod exercuerant, sed manifestãdo id quod erat ex pte sui (scilicet ꝙ non egebat vt inquireretur) superfluã inquisitionem dicit. Et hunc sensum sequentia verba porrigũt. *Nesciebatis quia in iis, quæ patris mei sunt, oportet me esse?* Nõ assertiuè, sed interrogatiuè dicitur. habebãt enim rationem sciendi, etsi nõ illud particulare, tamen in genere sciendi ꝙ non poterat esse nisi in iis quæ dei sunt, & ꝙ oportebat ipsum esse in iis, quę dei sunt: sed nesciebant quòd in isto exercitio (. s. audiẽdi & interrogandi doctores) esset tunc futurus. Vnde & Iesus non dixit, nesciebatis ꝙ in istis specialibus nunc oportuit me esse: sed in genere in iis, quæ patris mei sunt, oportet me esse. hoc enim ostendit ex parte sui non oportuisse ipsum inquirere: tanquam difficilem ad inueniendum. ¶ Vbi etiã nota, ꝙ ab ætate pue-

rili incœpit Iesus appellare deum patrem suum: vt hinc hæreticos cōfundat audiētes ex ore matris de Ioseph, ecce pater tuus. patris mei dicit, nō patris nostri: quia solius ipsius, deus est pater naturalis. *Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad eos.* Si parentes mōstrantur, intellige verum per synecdochen: quia Ioseph nō penetrauit hæc: beata autem virgo intellexit, quę plenius didicerat diuinitus incarnati verbi mysterium. Si autem audientes monstrantur, patet sensus: quoniam non intellexerūt ipsum esse naturalem filium dei. *Et descendit cum eis, & venit Nazareth: & erat subditus illis.* Quāuis ad horam Iesus exemerit se à parentibus vt velut præludium quoddam futurorum ostēderet: statim tamen regreditur ad solitam subiectionē parentibus debitam à filiis illius ætatis. Nec mirū, quòd puer subditur parentibus: quum tot claris miraculis resuscitans mortuos, subdiderit se principibus sacerdotum & Herodi atque Pilato. *Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo.* Hinc apparet quod intellexerat verba Iesu: & frequenti meditatione cōtemplabatur & conseruabat illa. *Et Iesus proficiebat sapientia & ætate & gratia.* Non est immemor suorum verborum euangelista: vt quē paulò superiùs dixerat plenū sapientia, modò oblitus dicat proficere sapientia. Plenus siquidem fuit semper habitu sapientiæ: proficiebat autem actibus sapientiæ, procedendo de sapiētibus actibus ad sapientiores. Et similiter intellige de profectu gratiæ. *Apud deum & homines.* quoniam erat in veritate progressus ad ampliora merita apud deū, & apparebāt apud homines.

CAPVT III.

A*Nno autem quintodecimo imperij Tiberij Cæsaris, procurante.* pro, præsidem agente. quanuis etiam procurator diceretur. *Pontio Pilato Iudæam.* Sublato enim Archelao ab Octauio Augusto, & in exilium misso ad Viennam Galliæ ciuitatē, Iudæa tributaria facta est, & iuncta dispensationi Syriæ: & non amplius per principem aliquem, sed per procuratorem seu pręsidem gubernata. Post multos autem procuratores successiuè missos, Pontius Pilatus missus est à Tiberio Cæsare ad gubernandam Iudæam. *Tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Ituraæ & Trachonitidis regionis: & Lysania Abilinæ.* subaudi regionis. *Tetrarcha* Tetrarchia nomē est principatus (vt testatur Plinius libro quinto ca.18 &.23.) ad instar regni. Vnde & tetrarcha nomen est principis sicut rex. Pilatus enim non erat tetrarcha (hoc est princeps) sed præses.

Isti

Isti autem tres fratres(scilicet Herodes, Philippus, & Lysanias) erant tetrarchæ: quia erant principes velut reges. Et verè quo ad potestatem erant reges: propter quod quandoque appellantur reges. titulum autem regium non habebant. *Sub principibus sacerdotum Anna & Caipha.* Non quòd essent simul principes sacerdotum Annas & Caiphas, sed alternatim: iuxta illud, quum esset pontifex anni illius. *Factum est verbum domini super Ioannem zachariæ filiũ in deserto.* More antiquorum prophetarum à tẽpore principum, &(quod plus est) pontificum descripsit Lucas initium prædicationis Ioannis Baptistæ. Nisi enim Lucas tempus hoc significasset, fluctuaremus circa tempus prædicationis Iesu Christi: quum tantummodo hic à sacra scriptura habeatur. Appellatur autem diuina inspiratio, instructio atque missio verbũ domini. Omnia siquidem sub hoc nomine comprehẽdit: significans quòd tunc deus misit Ioannem ad prædicandum, instruẽdo eum de prædicatione, baptismo & demonstratione Iesu. *Et venit.* Manifestat ad quid factum est verbum. vt veniret. *In omnem regionem Iordanis.* pro, circa Iordanem, *prædicans.* Ecce primum officium. *Baptismum.* Plus intenditur quàm significetur: quoniam baptismus non solùm prædicabatur, sed exercebatur. Quod est secundum Ioannis officium. *Pœnitentiæ.* Qualitas baptismi significatur. Baptismus siquidem Ioannis erat baptismus pœnitentiæ, hoc est quoddam initium pœnitentiæ: ad differentiam baptismi Christiani, in quo sine aliqua pœnitentiali satisfactione remittuntur peccata merito Christi. *In remißionem peccatorum.* Non refertur ad baptismum, sed ad pœnitentiam. Explicat enim pœnitentiam non qualemcunque, sed in remissionem peccatorũ. *Sicut scriptum est.* ca. 40. in lib. sermonum Esa. prophetæ. Deest, dicentis. *Vox.* Ioannis officiũ appellatur vox: quia nõ scripturæ prophetiam suam cõmendabat sicut alij prophetæ, sed missus erat ad hoc, vt viua tantùm voce prædicaret *Clamãtis.* Nõ sola magnitudo affectus personæ Ioannis, sed publica declamatio significatur: ita ꝙ non vox dicentis priuatim, sed publicè prędicantis significatur per clamorẽ. *In deserto.* Etiã locus describitur vnde ad literam incœpit prædicare. *Parate viã domini.* Ecce quid clamat vox: parate viam domini, in cordibus vestris ad hoc vt dominus veniat ad corda vestra: parate. procul dubio actibus virtutum. *Rectas facite semitas eius.* Ordo præposterus. priùs est rectificare vias & deinde parare. Vel pro explicatione apparatus subiũgitur rectitudo. Acsi apertè diceret, pa-

rate nō corporeis ornatib⁹,ſed rectitudine ſemitarū dei noſtri. Lucas enim loco dei noſtri poſuit pronomen eius. *Omnis vallis implebitur: & omnis mons & collis humiliabitur.* Quatuor difformitates viarū per quas corporaliter gradimur, corrigēdas dicit ꝓpheta ad hoc vt via ſit omnino ſuauis. Difformitas enim viarū eſt vel propter mōtes ſeu colles quos oportet aſcendere. Et hāc difformitatem corrigit dicendo ꝙ omnis mons & collis humiliabitur. Vel propter valles in quas oportet deſcendere. Et hanc difformitatem corrigit,dicendo omnis vallis implebitur. Montibus enim & collibus depreſsis,& vallibus impletis,reducitur via ad æqualitatē. Vel propter obliquitatē viarū.& hanc difformitatē corrigit dicēdo. *Et erunt praua in directa.* pro,& erūt obliqua in directā.ſubaudi viā. Vel propter aſperitatē viæ. Et hanc difformitatē corrigit dicendo. *Et aſpera in vias planas* ſeu lenes. directè enim lenè opponitur aſpero,ſicut rectū obliquo. Significatur autē per huiuſmodi metaphoras tollenda omnis difformitas morū:tollenda puſillanimitas,ſuperbia,iniuſtitia,& aſperitas morū. Prophetātúrq; hæc tūc fore quū Meſsias venerit:vt ex his materialibus diſpoſitionib⁹ viæ intelligamus neceſſarias nobis diſpoſitiones ad recipiēdū Meſsiā.quæcunque enim harū cōditionū defuerit,nō erit in nobis parata viā vt Meſsias veniat ad nos. Et meritò: quia gratia præſupponit naturam, & bonitas meritoria præſupponit bonitatem moralē. *Et videbit omnis caro.* Ecce aduentus Meſsię omnib⁹ carnalibus oculis manifeſtus: & propterea dicit, omnis caro. Venit enim Meſsias ī vero corpore viſibili:& ſic publicè cōuerſatus eſt vt potuerit(quantum eſt ex parte ſui)ab vniuerſis carnalib⁹oculis videri. Et propterea dicit, & videbit omnis caro. *Salutare dei.* In propheta habetur quod os domini locutū eſt: Lucas exponendo dixit ſalutare dei. Ieſum appellauit ſalutare dei,quia venit diuinā afferens ſalutē. *Dicebat ergo ad turbas,quæ exibant vt baptizarētur ab ipſo. Genimina viperarum.* Prædicatio Ioannis recitatur quo ad partē reprehenſiuā & cōminatiuā. Et appellat(vt Matthæus cap.3.explicat) Phariſæos & Sadducęos genimina viperarū. Et ne eadē repetātur,vide hāc particulā totam expoſitā ibidem. *Quis oſtendit.* præteritum eſt, *vobis fugere à ventura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: & ne cœperitis dicere.* deeſt,in vobiſipſis, *patrē habemus Abraham. Dico enim vobis quia potens eſt deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrabæ.* Datiui caſus eſt Abrahæ. *Iam enim.* pro,iam verò, *& ſecuris ad radicē arboris.* pro,arborū, *poſita eſt Omnis ergo arbor non faciēs fru-*

ctum bonum: excidetur. pro, exciditur, *& in ignẽ mittetur*. pro, mittitur. Parabola enim dicitur nõ applicaturi, sed qui iam applicauit securim ad radicem, non vnius, sed multarum arborum. Vnde infertur, quòd omnis arbor infructuosa non excidenda est, sed exciditur, non est mittenda, sed mittitur in ignem: vt in promptu hæc omnia esse significentur. *Et interrogabant eum turbæ, dicentes: quid ergo faciemus?* Dixerat in genere Ioannes, facite fructus dignos pœnitentia. Et propterea turbæ interrogãt in specie, quid faciemus? *Respondens autem dicebat*. pro, dicit illis. *Qui habet*. Opera misericordiæ explicat exercenda. *Duas tunicas*. Nõ dixit tres, quatuor aut decem, sed duas: ad significandum vt sis contentus vna, vt sis cõtentus sufficienti tibi vestimẽto. *Det*. pro, impartiatur, *non habenti*. hoc est indigẽti: nõ histrioni, & aliis huiusmodi. *Et qui habet escas, similiter faciat*. Non dicit escam (ne necessarius tibi cibus, tribuẽdus alteri prædicetur) sed escas pluraliter, vt tibi non necessariam indigenti tribuas. *Venerũt autem & publicani*. exactores tributorum vectigalium & huiusmodi *Vt baptizarẽtur, & dixerunt ad illum: Magister quid faciemus? At ille dixit ad eos. Nihil amplius quàm quod constitutũ est vobis faciatis* pro, exigatis. Non prohibet officium, sed iniustã exactionem: vt scilicet nõ plus exigant quàm statutum fuerit. *Interrogabant autem eum & milites dicẽtes, quid faciemus & nos? Et ait illis, Neminẽ cõcutiatis, neque calumniam faciatis, & contenti estote stipendiis vestris*. Tria præcipit militibus, cõcernentia eorũ statũ. Primò prohibet violentiã inferre, neminẽ concutiatis. Deinde fraudẽ, neq; calumniã faciatis, siue facto, siue verbo imponẽdo alicui crimẽ. Et demũ vt sint contẽti stipẽdiis suis. ¶ In his enim tribus genus militũ peccare cõsueuit. nã & crebras violẽtias inferũt rusticis & hoĩbus humilibus virib⁹: calũniãtur quoq; imponẽtes aliis ea quę nõ fecerũt, & rarissimus est qui propriis stipẽdiis sit contẽtus. Et si perspicaciter hęc tria cõsiderãtur, ordinatur aĩus militũ in tertio: & vterq; modũ iniuriãdi (s. manifestè vel occultè, vi vel dolo) tollitur. *Existimante*. pro, expectãte, seu sperãte. *autẽ populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne fortè ipse esset Christus*. Significatur ꝙ populus ex; ectabat videre euentũ seu successum aliquẽ quo cognosceretur, ꝙ Ioães esset Messias. dubitãt nãq; an ipse esset messias. *Respondit Ioannes*. Instructus Ioannes à spiritu sancto de cogitationibus & expectatione populi, respõdit. *Dicẽs omnibus*. Nõ aliquib⁹, sed publicè corã oĩb⁹. *Ego quidẽ*. Differẽtiã ĩter se & messiã manifestat ex differẽtia baptizãdi *Aqua baptizo vos*.

Incœpit differentiam à baptiſmo,quia nouitas baptiſmi nõ parua erat occaſio cogitandi,ꝙ Ioannes eſſet Meſsias.Nullus enim venerat propheta cum hac aut ſimili nouitate. nam nec Moyſes ſimilem nouitatem induxit.Circuncifio enim nõ fuit ex Moyſe, ſed ex Abraham,inchoata non in populo,ſed in familia domeſtica.Ioannes autem nouitatem baptizandi populo attulit .vnde & Baptiſtæ cognomen accepit.Ne itaque ex hac nouitate putarent ipſum eſſe Meſsiam,vilificat ſuum baptiſmum reſpectu baptiſmi Chriſti:dum ſe abluere eos dicit ſolo corporeo elemento aquæ:Acſi apertè diceret:Ego abluo vos ſolùm corporaliter.*Veniet*.pro,venit.Et eſt præſentis temporis.Non eſt venturus,ſed in præſenti venit tempore. *Autem, fortior me.* Verè fortior : tum ad debellandum mundum & diabolicas poteſtates : tum ad ſuſtinendum ignominias,paſsionem & mortem,& cætera.*Poſt me.* Vtraque dictio ſuperflua eſt. *Cuius non ſum dignus.* Dixerat fortior me:ne intelligeretur comparationem aliquam eſſe inter ipſum & Meſsiam(tanquã ipſe ſit fortis & Meſsias aliquanto fortior)ſed intelligeretur maximum eſſe, & incomparabilem exceſſum Meſsiæ ad ipſum.declarat ſe indignũ eſſe ad minimum miniſterium(vtpote ſoluendi corrigiam calceamentorũ) exhibendum illi. *Soluere corrigiam calceamentorum eius.* Ad literam calciatus incedebat Ieſus:vt text⁹ iſte ſignificat,& ratio cõprobat: quiaſicut manducauit & bibit ſicut cæteri Iraëlitæ,ita etiam veſtitus ac calciatus intelligitur more Iſraelitarum ſuæ conditionis. *Ipſe vos baptizabit in ſpirituſancto.* Explicata diſtantia perſonali maxima inter ſe & Meſsiam,explicat conſequenter alteram inchoatam differentiam quo ad officium baptizandi:de quo dixerat,aqua baptizo vos:de Chriſto modò dicens,ipſe vos baptizabit in ſpiritu ſancto. Quanta ergo eſt differentia inter aquam & ſpiritum ſanctum,tanta eſt differẽtia inter baptiſmum meum & baptiſmũ Chriſti.Et per hoc ſignificat,quòd ego abluo corpora,ille autem abluet animas. ſpiritu enim ſancto anima abluitur.Et ſignificatur per hoc poteſtas Chriſti ad abluendum animas à peccatis,quod manifeſtè eſt ſolius dei.Per hæc enim Ioãnes ſignificabat Chriſtum eſſe verum deum. *Et igni.* Ad literam prædicit Ioannes miſsionem ſpirituſſancti,quæ poſt Chriſti reſurrectionem in die pentecoſtes facta eſt,declarans quòd illam faciet Meſsias,declarans illam miſsionẽ eſſe Chriſti ablutionem ſpirituſancto. Tunc enim in corporali ignis ſpecie ſpirituſancto abluit Chriſtus homines:atteſtante ipſo Ieſu. Actuum.1. Ioãnes quidem

quidem baptizauit aqua, vos autē baptizabimini spiritusancto, non post multos hos dies. Vbi clarè vides Christū exposuisse ista Ioannis verba. Et ex tunc Iesus baptizauit nō solùm Iudæos, sed totum humanum genus spiritusancto. dicitur enim Ioan. 7. quòd nōdum erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. ¶ Et disposuit deus, vt Ioannes Baptista prædiceret missionem spiritussancti à Iesu Christo in visibili specie ignis, vt inexcusabiles sint non credentes Christo postq̄ viderint apostolos baptizatos spiritusancto in specie ignis, prædicātes Iesum glorificatum, vt vel tunc postquā crucifixerint ipsum, credant in eum qui noluerint credere in ipsum prædicantem & miracula facientem. Vnde significanter dixit vos, demōstratione simplici monstrando Iudæos illius ætatis, quanuis etiam multos credamus illic affuisse, qui posteà fuerunt inter Iesu discipulos baptizatos spiritu sancto & igne in die pentecostes. *Cuius ventilabrum in manu eius.* Tertium quod Christo dicit Ioannes, est aduentus ad iudicium. ita q̄ qui de primo aduentu dixerat, venit fortior me, & de ipso per resurrectionē glorificato dixerat, ipse vos baptizabit in spiritusancto & igni: modò de aduentu ad iudiciū dicit, cuius ventilabrum in manu eius. Metaphoricè à ventilabro segregatiuo palearum à granis, separationem reproborum à iustis describit in manu, in potestate & officio Christi esse. *Et purgabit areā suā.* ecclesiam suam (in qua mali bonis mixti sunt) purgabit tūc eiectis paleis. *Et congregabit triticum.* hoc est electos, *in horreū suum.* In locum congruum ad hoc paratum: hoc est in regnū cælorum paratum electis à cōstitutione mundi. *Paleas.* pro, paleam. *autem.* Hebræo more multitudinem significat numero singulari. Reprobi paleis assimilantur: vt cognoscamus eos fuisse propter electos, sicut paleæ sunt propter grana: & intelligamus verum esse quod posteà scripsit Apostolus, Diligentibus deū omnia cooperantur in bonum. *Comburet igni inextinguibili.* Duo dicit: combustionem & inextinguibilitatem, vt combustionē nō finiri, sed in perpetuum durare intelligamus: ita quòd absque consumptione aliqua combustionem sentiant in perpetuum. Pœna enim inferni ad literam describitur per hanc metaphoram. *Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo. Herodes autē tetrarcha quum corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris sui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes.* Solus Lucas meminit, q̄ Ioannes reprehenderit Herodē de aliis criminibus Matthæus. 14. & Mar. 6. tractant de correctione propter incestum cū Herodiade. Quæ autē fuerint

fuerint iſta alia Herodis crimina,neſcimus.Fuiſſe tamen ipſum virũ malum,nõ ſolùm ex domini verbis (appellãtis ipſum vulpẽ inferiꝰ.c.13.)ſed ex pœna priuatiõis tetrarchiæ,& exilij ꝑpetui apud Lugdunũ à Caio imperatore inflicta,haberi poteſt. *Adiecit & hoc ſuper omnia: & incluſit Ioannẽ in carcerẽ. Factum eſt autẽ cùm baptizaretur omnis populus, & Ieſu baptizato & orante.* Hoc ſolus Lucas explicat. alij quidẽ confitebãtur peccata ſua: Ieſus autẽ ſine peccato orationi vacauit. *Apertum eſt cælum.* Qualiter apertũ ſit diximus Mar.1.& Mat.3.Vbi etiã de qualitate colũbę & voce paterna ſcriptũ eſt. *Et deſcendit ſpiritusſanctus corporali ſpecie, ſicut columba in ipſum: & vox de cælo facta eſt.* Deeſt *dicens, Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi. Et ipſe Ieſus erat incipiens quaſi* ꝑ, fermè, *annorum triginta.* Aetas Ieſu tẽpore baptiſmi à ſolo Luca deſcribitur, ꝙ erat prope inchoationẽ trigeſimi anni. Non enim dicit ꝙ erat incipiens trigeſimũ annũ, ſed ꝙ erat incipiens ferè ſeu(vt alij dicũt)circiter annorũ triginta. *Vt putabatur filius Ioſeph, qui fuit Heli.* Obiectio de diuerſitate patrum Ioſeph apud Matthæum & Lucã(vt Mat.1.dictũ eſt) ſoluitur per hoc, ꝙ Iacob fuit pater Ioſeph ſecũdum carnẽ. Heli autẽ ſecundũ legem. *Qui fuit Mathat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioſeph, qui fuit Mathatiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Eſli, qui fuit Nagge, qui fuit Maath, qui fuit Matathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioſeph, qui fuit Iuda, qui fuit Ioanna, qui fuit Rheſa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Coſam, qui fuit Elmadã, qui fuit Her, qui fuit Ieſu, qui fuit Heliezer, qui fuit Ioram, qui fuit Mattha, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioſeph, qui fuit Ionã, qui fuit Heliachim, qui fuit Melea, qui fuit Menã, qui fuit Mathatha, qui fuit Nathã, qui fuit Dauid.* Maior eſt hæc quæſtio, ꝙ Matthæus Ioſeph filium Dauidis per Salomonem. Lucas autẽ filium Dauidis per Nathan dicit: conſtat enim Nathan filium legitimũ ac naturalem fuiſſe Dauidis ex Berſabee genitũ.1.Parali.3.Nec veritas huius ſcripturæ(quæ etiam habetur ſecundo Reg.5.vbi Nathan inter filios natos Dauidi in Hieruſalem computatur) vertenda eſt in diſputationem, propterea ꝙ Prouerb.4.dicit Salomon Ego filius fui patris mei tenellus,& vnigenitus coram matre mea,& docebat me. Tum quia vnigenitus pro primogenitus intelligitur, Hebraico more, vnum non pro ſolo,ſed pro primo ponendo: iuxta illud. Factum eſt veſpere,& manè dies vnus. Tum quia ſecundum tempus ætatis tenellæ quo inſtruebatur à matre, loquitur. ſtat autẽ ꝙ tunc fuerit

fuerit vnigenitus,& postea geniti sint fratres eius,& soror: vt liber Paralip.clarè dicit. Tum quia secundum affectum,& diligentiam curę maternę erga ipsum tanq̃ si esset vnigenitus loquitur. nam non dicit vnigenitus matris meæ,sed coram matre mea,de instructione materna tractans. ❡ Sed quomodo deducatur stirps ista non constat. Diuersi enim diuersa sentiunt: & tandem nihil certi habetur. Putant nõnulli Ioseph secundum carnem fuisse filium Salomonis iuxta genealogiam apud Matthæum, eũdémq; secundum legalem patrem qui est Heli, descendisse secundum carnem à Nathan: hoc est, ꝙ pater eius legalis descendit secundum carnem à Dauide per Nathan, iuxta hanc apud Lucã genealogiam. Et addunt, ꝙ hæc est carnalis generatio beatæ virginis: ita ꝙ Iesus secũdum carnem descendit à Dauid per Nathan: secundum verò legalem patrem (Ioseph scilicet) descendit à Dauide per Salomonem. Et hæc opinio si constaret, amplectenda esset: quoniam nulla apparet inter ipsam & sacram scripturã contradictio. Reliquas prætereo opiniones, eo ꝙ à sacra scriptura dissonare vidẽtur. Consilio tamẽ Pauli apostoli ad Timoth. vlti. quæstiones de genealogiis vitabim⁹. *Qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esrom, qui fuit Phares qui fuit Iuda, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Saleh, qui fuit Cainan.* Confer tam cum vulgata editione q̃ cũ Hebraica veritate: & inuenies hanc generationẽ superfluã esse. nam inter patrem Heber & Arpachsad nulla est media generatio: sed Arpachsad genuit Saleh qui fuit pater Heber. Excusatur tamẽ Lucas: quia recẽsuit genealogias, vt inuenit eas scriptas à septuaginta: apd̃ quos scripta legitur hæc genealogia superflua: & meritò excusatur: quia tunc tẽporis interpretatio septuaginta erat magnæ authoritatis apud Græcos & nationes alias. ❡ Prouidítq; per hoc spiritussanctus: ne sanctis doctoribus imputaretur, ꝙ exposuerunt textũ sacræ scripturæ iuxta interpretationẽ communiter receptam & vsu communi probatam. Quandoquidem Lucæ euangelistæ hoc idem fecisse licuit absque proprio errore.

❡ Et hęc dixerim si verè ista generatio abũdat. Posset nãq; dici textus Hebreos modernos esse mãcos,& textũ interpretatũ à .70 fuisse integrũ. Et hoc credibilius est: pręsertim ꝙ apud .70. scribũtur etiã anni quib⁹ vixit Cainã, medius inter Arpachsad & Saleh patrẽ Heber: tã anteq̃ genuit Saleh q̃ pòst. Ratiõi siquidẽ cõsẽta

neum

neum est vt credantur potiùs manci moderni codices, quàm vt tot viri insignes studuerint ad figmentum hoc construendum. *Qui fuit Arpachsad: qui fuit Sem: qui fuit Noe: qui fuit Mathusala: qui fuit Enoch: qui fuit Iared. qui fuit Malalael: qui fuit Cainam: qui fuit Enos: qui fuit Seth: qui fuit Adam: qui fuit* Dei.

CAPVT IIII.

IEsus autem plenus spiritu sancto egressus est. pro, regressus est, *à Iordane: & agebatur in spiritu in deserto.* pro, in desertum. Significatur enim Iesum actum fuisse à spiritu sancto quo erat plenus in desertum. *Diebus quadraginta.* Tempus moræ in deserto, non tempus ductionis significatur. Veruntamē quia sub actione spiritussancti intendit comprehendere tum dictionē, tum moram quadraginta dierum, ideo Lucas sub eodem construxit verbo: ac si dixisset spiritu sancto agebatur in desertum ad morandum ibi. quadraginta diebus. Apponitur autem præpositio in, dicendo in spiritu: ad significandum quòd non velut nesciens agebatur, sed in spiritu, in spirituali intentione, intellectu ac ratione. *Et tentabatur.* post quadraginta dies. *A diabolo.* Græca dictio est, ab infamando seu criminando denominans dæmonem: eo quòd vniuersa intentio eius tendit ad criminandum homines apud deū, ad nihil enim aliud conatur, nisi vt possit reddere homines vituperabiles apud deum. *Et nihil manducauit in diebus illis: & consummatis illis.* Deest postea, *esuriit.* Dixerat quòd tentabatur: explicat modò occasionem tentandi. *Dixit autem illi diabolus, Si filius dei es, dic lapidi huic vt panis fiat.* Hinc apparet intellectum dæmonum ligatum seu impeditū esse à deo in pœnam sui peccati. ita quòd non solùm potentia eorum est ligata, sed etiam intellectiua vis: vt non possint cognoscere quæ ex vi naturalis sui luminis cognoscere possent. Ex eo enim quòd post verba Gabrielis ad beatam virginē, post verba angeli ad pastores, post verba de cælo in baptismo, diabolus nō cognoscit Iesum esse filiū dei & hoc tentat cognoscere ex miraculo, dic vt lapis iste panis fiat, habetur quòd non intellexit tot testimonia. nam non maiorem habuisset certitudinem ex isto miraculo quòd Iesus esset filius Dei quàm ex illis testimoniis intellectus habetur. sciebat enim diabolus angelos cælestes non mentiri. *Et respondit ad illum Iesus, scriptum est quia non in pane solo viuit.* pro, viuet, *homo. sed in omni verbo dei Et duxit illum diabolus in montem excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento.* pro puncto, *temporis.* Metaphorica est locutio à mathematico puncto sumpta, ad significandum

cãdum breuissimum tempus. *Et ait illi.* Deest. diabolus, *Tibi dabo potestatem hanc vniuersam & gloriam illorum: quia mihi tradita sunt, & cui volo do illa.* pro, illam, *scilicet vniuersam potestatẽ ac gloriam.* Iactabat se diabolus de dominio orbis terræ, vsqueadeo quòd daret illud cuicunque vellet: sed mẽdaciter. Et hoc ipsum arte dicebat, vt sic magis prouocaret Iesum ad manifestandum seipsum: vt Matt. 4. diffusè vniuersa hæc tentatio tractata est, & ad euitandam repetitionem, vide ibi. *Tu ergo si adoraueris procidens coram me, erunt tua omnia.* pro, erit tua omnis, scilicet potẽtia ac gloria regnorũ terrę. *Et respõdens Iesus, dixit illi.* Deest, vade post me Satana. Quod etiam Matt. 4. expositum est. *Scriptum est enim. dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Et duxit illũ in Hierusalem: & statuit eum super pinnaculum templi: & dixit illi, Si filius dei es, mitte te hinc deorsum. Scriptum est enim quòd angelis suis mandauit.* pro, mandabit, *de te, vt conseruent te: & quia.* Superfluit quia, *in manibus tollent te, ne fortè,* pro, nequando, *offendas ad lapidẽ pedem tuum. Et respondens Iesus ait illi. dictum est, non tentabis dominum deũ tuũ. Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo vsque ad tempus.* Quando autem redierit ad tentandũ per seipsum, non scriptum est: pluries tamen dæmones tẽtasse ipsum per ora dæmoniacorum, legimus. *Et regressus est Iesus in virtute spiritus in Galilæam.* Venerat à Galilæa ad Ioannis baptismum, nihil virtutis suæ monstrans: regressus autem est prædicans & miracula faciens. & propterea dicitur regressus in virtute spiritus sancti. ad prædicandum, ad miracula faciendum, ad trahendum homines ad deum & sui sequelam. ¶ Vbi ponderando verbum regressus est, apparet quòd post ieiunium. 40. dierum Ioãne baptista adhuc baptizante, aduentus iste in Galilęam fuerit. Et cõsonat hoc tam scriptis à Ioãne quàm verbis Petri Apostoli. Act. 1. oportet ex his viris qui nobiscum conuersati sunt. &c. incipiẽs à baptismate Ioannis. Ibi enim clarè apparet quòd paulò postquam Ioannes incœpit baptizare, Iesus cogregauit discipulos: alioquin non oportuisset testẽ resurrectionis eius eligere ab illo tempore. *Et fama exiit per vniuersam.* Deest, finitimam, *regionem de illo.* Hoc fuit in secundo anno: postquam scilicet conuertit aquam in vinum. postea enim exiit fama eius in finitimas vndique nationes Galilææ & non solùm per ipsam Galilæam. *Et ipse docebat in synagogis eorum: & magnificabatur.* pro, glorificabatur, *ab omnibus. Et venit Nazareth vbi erat nutritus: & intrauit secũdum cõsuetudinem suã die sabbati.* pro, sabbatorum, *in synagogam.*

Inter

Inter diem ſabbati & diem ſabbatorum hęc eſt differẽtia, quòd omnis dies ſabbatorum eſt dies ſabbati, ſed non ediuerſo. nam dies ſabbati ſignificat quemcunque diem feſtũ: dies autem ſabbatorum ſignificat ſolùm diem ſeptimum. qui ideo vocatur dies ſabbatorũ quia ſemper eſt dies ſabbati, ad differẽtiam diei ſexti, quinti, quarti, &c. quorum nullus eſt ſemper, ſed quãdoque ſic & quandoque non dies ſabbati: hoc eſt quietis. *Et ſurrexit.* Corporalis ſitus deſcribitur, ſederat enim cum aliis. *Legere.* pro, vt legeret, *& traditus eſt illi liber Eſaiæ prophetæ: & vt reuoluit.* pro, explicuit, *librum, inuenit.* Primus occurſus ſignificatur dicendo, vt explicuit inuenit. *Locum vbi.* ſcilicet Eſaiæ. 61. *Scriptum erat. Spiritus domini ſuper me.* gubernando, mouendo, dirigendo me hominem. *Propter quod.* Subſequentium cauſa ſignificatur. Et eſt ſenſus. propterea vnxit me, ſcilicet ſpiritus domini, vt euãgelizarem, vt ſanarem & reliqua. *Vnxit me.* Hinc nomen Meſsiæ apud Hebræos, & Chriſti apud Græcos. De hac vnctione inquit Petrus Apoſtolus Actu. 10. vnxit eum deus ſpiritu ſancto & virtute. Vnctus fuit oleo vnionis perſonalis & omnis gratiæ ac veritatis. *Euangelizare,* pro, vt euangelizarem *pauperibus.* hoc eſt etiam pauperibus. *Miſit me,* priùs vnxit, poſtea miſit ad euangelizandum. Vnctus quum verbum caro factum eſt, miſſus ad euãgelizandum fuit anno triceſimo. *Sanare.* pro, vt ſanarem. ſeu medicarem. *Contritos corde.* hoc eſt pœnitentes verè peccatorum ſuorum. attulit enim pœnitẽtibus ſalutarem medicinam fidei in ſe. *Prædicare.* pro, vt prędicarẽ, *captiuis.* ſub ſeruitute peccati & diaboli. *Remiſsionem.* à captiuitate Hanc enim prædicauit Chriſtus futuram. nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mũdi eiicietur foras. & rurſus. liberi eritis ſi filius liberabit vos. *Et cæcis.* mente. *Viſum.* Dictio Græca propriè ſignificat redditũ viſum. humanũ enim genus priuatum erat ſpirituali viſu: quẽ Ieſ⁹ prædicabat reſtituẽdũ, imò & reſtituit, aperuit enim illis ſenſum vt intelligerẽt ſcripturas: & venit lux mẽtium, quamuis homines dilexerint magis tenebras quàm lucem. *Dimittere.* pro, vt dimitterem, confractos. magno pondere legis Moſaicæ. *In remiſsionẽ.* pro, in remiſsione. ab oneribus legalibus. Quod fuit adimpletũ per paſsionẽ Chriſti. *Prædicare.* pro, vt prædicarẽ. *annũ domini acceptum.* tempus gratiæ noui teſtamenti. De quo Apoſtolus, Ecce nunc tẽpus acceptabile. *Et diem retributionis.* ſuperfluunt hæ tres dictiones. *Et quũ plicuiſſet librum, reddidit miniſtro.* non proprio (Ieſus enĩ nõ habebat ſeruitores: quia nõ venit miniſtrari, ſed mini

ſtrare

ſtrare)ſed miniſtro ſynagogę. *Et ſedit.* Stãs legit oĩbus audiẽtib⁹ textũ Eſaiæ,ad reuerẽter legẽdũ publicè prophetá: & deinde ſedit doctūrus & prędicaturus ſuper verba prophetæ. *Et omniũ in ſynagoga oculi erant intẽdentes in eum. Cœpit autẽ dicere ad illos,quia hodie impleta eſt hæc ſcriptura in auribus veſtris. Et oẽs teſtimonium illi dabãt.* Multa narrãtur de omnibus pręſentibus in ſynagoga. primũ attentio,quũ dictũ fuit ꝙ oculi omnium erant intendẽtes in eum. ſecundũ acceptio dictorũ Ieſu,vſqueadeo vt ſignis teſtarẽtur ꝙ Ieſus verum diceret dicendo ꝙ hodie completa eſt ſcriptura hæc. Et hæc ſignificat Euangeliſta,dicendo ꝙ omnes teſtimonium illi dabãt: & propterea non dicit dicebãt,ſed dabãt. Deſcribit enim Lucas per hoc ꝙ fuit tã acceptus omnibus,vt mõſtrarẽt ſe aſſentire illi. *Et mirabãtur in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipſius.* Tertiũ eſt admiratio de tãta gratia eloquij: hoc eſt de gratioſo apud oẽs ſermone. *Et dicebant.* Ratio admirationis quarto loco ſubiũgitur. Quia autẽ ſequentia verba cõtẽptiuè & cũ ſcãdalo dicta ſunt vt patet Mat. 13. & Mar. 6. ſubintelligẽdũ reliquit Lucas ꝙ poſtquã tam acceptus fuerat Ieſus omnib⁹ in ſynagoga exiſtẽtibus, mutati ſunt & verſi ad deſpiciẽdũ Ieſum fabrũ filiũ fabri, vilẽ ſcilicet perſonã. Ratio aũt mutatiõis nõ ſcribitur. Fortè fuit ꝙ ſubiũxit Ieſus ꝑdicãdo aliqua reprehenſiua, vel ꝙ aliq̃ ſuperuenerũt inuidi, qui ex duobus capitib⁹ mutauerũt animos ꝑexiſtẽtiũ in ſynagoga: primo ex vilitate ꝑſonę, quia erat faber, fili⁹ fabri. ſecũdò calumniãdo miracula, dicẽdo ꝙ nõ verè faciebat miracula: quia ſi vera eſſent q̃ narrãtur miracula ab ipſo facta, faceret in patria ſua. Et hęc videtur vera ratio mutatiõis ꝑdictæ, ex eo ꝙ hæc duo tãguntur ab euangeliſta, & nihil de prædicatione reprehenſiua dicitur: & expreſſè dixerat ꝙ omnes teſtimonium dabãt illi. Ex his enim ſimul iunctis apparet quòd inuidi ſuperuenerunt dicentes hæc duo, & ſic mutantes animos bene diſpoſitos. *Nonne.* contẽptiuè dicitur ab inuidis. *Hic eſt filius Ioſeph.* ꝑſonæ vilis: vtpote fabri. *Et ait illis. Vtique.* pro. omnino, *dicetis mihi hanc ſimilitudinem.* Hinc apparet quòd non ſolùm dixerant verba deſpectiua, ſed etiam verba calumniantia miracula nisi enim illi hanc calumniam dixiſſent, non diceret Ieſus cum aduerbio cõfirmãdi, omnino dicetis mihi. Hæc enim confirmatio præſupponit eorum dictũ. *Medice cura teipſum.* Medico patienti ægritudinem quam patiuntur alij, & nõ curãti ſeipſum, non creditur ꝙ poſsit curare alios: ſed ad cõuitiũ ſciẽtiæ eius dicitur illi, medice cura teipſũ. Iuxta hãc ſimilitudinẽ dicebãt Nazareni ad Ieſum, ſi

potes

potes facere miracula ĩ aliis, fac in teipso: hoc est in ciuitate tua *Quanta*. pro, quæ (siue quæcunque) *audiuimus*. Et explanat similitudinem. medice cura teipsum. *Facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua.* Non enim iuit Iesus ad Nazereth in principio prędicationis suæ, sed post multa alibi facta miracula: vt vel sic disponerentur conciues ad credendum, sed præualuit inuidia. Hæc enim verba quantum ad sensum fuerant Nazarenorum: recitata autem à Iesu sub hac similitudinis forma. *Ait autem.* Interponit hæc Euangelista ad significandum verba præcedentia, relata tantùm à Iesu, dicta autem à Nazarenis: sequentia verò esse responsionem Iesu. *Amen dico vobis quia nemo propheta acceptus est in patria sua.* Respondet Iesus ad verba contemptiua, nónne hic est filius Ioseph? Et quia directè dicta fuerant in despectionem personæ eius, ideo directè respondet mansuetissimè, nõ esse hoc nouum: quia cõmune est quòd nemo propheta acceptus est in patria sua, propter velut connaturalem inuidiam inter conciues. *In veritate.* Deest autem, *dico vobis.* Respondet calumniæ miraculorum secundo loco obiectæ, quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hîc in patria tua. Et directè declarat duob⁹ exemplis sacrę scripturæ hoc prouenire non ex sua impotẽtia, sed quia ipsi non merebãtur, quia indigni erant propter suã incredulitatem, & tamen hæc eorum demerita sine contumelia, sola ablatione historiarum sacræ scripturæ profert. *Multæ viduæ erãt in diebus Eliæ in Israel quando clausum est cælum annis tribus & mensibus sex.* Metaphoricè describitur negatio pluuiæ per clausum cælum: quia apparet pluuiam descẽdere de cælo, ac per hoc impediri ne descendat ex clausura cæli: quo contra quando multũ pluit, dicimus quòd apertæ sunt cataractæ cæli. *Quam facta esset fames magna in omni terra: & ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarephtha Sidoniæ.* pro, Sidonis, *ad mulierem viduam.* Hanc historiam habes. 3. Reg. 17. *Et multi leprosi erant in Israel sub Eliseo propheta: & nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus.* Historia hęc scribitur. 4. Reg 5. *Et repleti sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes.* Vide mirabilem mutationem, non aliquorum sed omnium ægrè ferentium alios sibi anteponi, & hoc velut ex diuina electione: sicut diuinitus electa fuit vidua Sidonia, & sanatus Naaman Syrus. *Et surrexerunt.* ex furore. *Et eiecerunt illum.* ducentes illum eiiciendo. *Extra ciuitatem: & duxerunt illum vsque ad supercilium montis super quem ciuitas illorum erat ædificata.* Si verum est quòd Nazareth sit ædificata ad latera seu radices

montis

montis Tabor,mons iste Tabor est. *Vt præcipitarent eum.* Lege vniuersam scripturã euangelicam:& nullibi inuenies fuisse Iesu iniuriam facti irrogatam vsque ad tempus mortis suæ.nisi à ꝓpriis conciuibus:immo nec tempore passionis sæuierunt in Iesum nisi mediãtibus ministris curiæ. conciues autem proprij furiis acti, ad præcipitandum eum de supercilio mõtis cõcurrunt, factóque ducunt:& nõ solũ attentant,vt Hierosolymitæ postea bis attentarunt lapidare.Et Gerazeni quidem quãuis passi fuerint dãnum duorum milium porcorũ,nõ tamen ausi sunt attentare aliquid cõtra Iesum, sed rogauerũt eũ vt discederet ab eis. Nazareni verò nullã passi iacturã,præcipitare Iesum conantur. *Ipse autẽ transiens,per mediũ illorũ ibat.* Inuisibilem illis se reddit postquã fuit in supercilio montis : & sic per medium transiens, iuit quo voluit,remanentibus illis delusis:vt vel sic occasionem resipiscendi haberent . Noluit Iesus tunc nec tali morte nec ibi mori:& propterea sic euasit. *Et descẽdit in Capharnaũ ciuitate Galilææ:ibique docebat illos sabbatis. Et stupebant in doctrina eius:quia in potestate erat sermo ipsius* hoc est ꝙ solo sermone faciebat miracula. hoc est enim sermonem esse in potestate. Et huiusmodi potestas cõcessa sermoni,reddebat doctrinam eius stupendã.nõ sic enim prophetæ alij docuerãt. *Et in synagoga erat homo habens dæmoniũ immundũ.*pro,spiritum dæmonij immundi.Dęmonium secundum proprietatem nominis,est cõmune bonis & malis spiritibus.nã significat scientẽ.& propterea Lucas addidit, immundi ad distinctionem à spiritibus mundis. Vsus tamen Christianorũ appropriauit dæmonij,& dæmonis nomen spiritibus malis. *Et exclamauit voce magna,dicẽs: sine.* Græca dictio,aduerbium seu interiectionem sonat exclamantis seu dolentis . loco cuius interpres posuit imperatiuũ sine:ad significãdum affectum eius qui torquetur,desiderãtis vt Iesus qui torquebat ipsum,desisteret à tortura.Huiusmodi enim affectui attestãtur sequentia verba.*Quid nobis & tibi Iesu Nazarene?venisti perdere nos?*Ac si apertè dicerent.nos te nõ offendimus, tibi nõ nocemus, nulla inter nos & te est lis,quare venisti perdere nos.*Scio te quia scis.* ꝓ,scio te quis es.Tentãdo mentitur dicendo se scire quis est.intendebat enim vel sic explorare quod in deserto nõ valuit.*Sãctus dei.* Punctandum est inter præcedentia verba & hæc.sunt enim hæc verba assertiua,velut appositiuè adiecta, Quum siquidẽ dixisset scio te quis es,adiungit explicationẽ assertiuã,quòd est sanctus dei:hoc est ille sanctus dei qui expectatur à Iudęis:Messias sci-

 licet

licet filius dei. *Et increpauit illum Iesus, dicens. obmutesce.* Iubet silere, nolens testimoniũ à dæmone. *Et exi ab eo. Et quum proiecisset illum dæmonium in mediũ, exiit ab illo: nihilque ei nocuit.* scilicet proiectio in terram. Intendit enim ꝙ quanuis proiecerit eũ in terram discerpendo ipsum (vt Marci.7. dicitur) ipsa tamen proiectio in terram nihil illi nocuit. *Et factus est pauor in omnibus.* pro, super omnes. Describitur superueniens passio quædã maior tũ timore tum admiratione: velut stupor ex viso miraculo imperatiuè facto à Iesu. *Et colloquebantur adinuicem, dicentes. quod est hoc verbũ: quia in potestate & virtute imperat immundis spiritibus, & exeunt. Et diuulgabatur fama de illo in omnem locũ regionis.* pro, finitimæ regionis. *Surgens autem Iesus de synagoga, introiuit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus.* pro. febre magna. *& rogauerunt illum pro ea. Et stans super.* pro, supra, *illam.* Non enim erat super illam contingendo. *Imperauit febri.* pro increpauit febrem. Significatur enim quòd velut percipientem rem eiecit febrem increpando velut puerum molestũ. *Et dimisit illam. & continuò surgens ministrabat illis. Quũ autem sol occidisset* pro, occideret, *omnes qui habebant infirmos varijs languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis manus imponens, curabat eos. Exibant autem & dæmonia à multis, clamantia & dicentia quia tu es.* deest. *Christus. filius dei. Et increpans non sinebat ea loqui quia.* pro, quod, *sciebant ipsum esse Christum.* Non sunt hæc verba euãgelistæ reddentis rationem quare non sinebat ea loqui: sed sunt verba eiusdem significantis quid non permittebantur loqui. Est est enim sensus. non sinebat ea loqui hoc, scilicet quòd sciebant ipsum esse Christum. tum quoniam dicebant mendacium: quoniam dicebant se scire quod nesciebant. tum quoniam nolebat testimonium ab illis, tum quoniam sciebat quòd tentando, hoc dicebant, ad explorandum an ipse esset verè Christus. *Facto autẽ die, egressus ibat in desertum locum.* Ad exemplum aliorum doctorum, post tot miracula petit locum desertum: tũ propter quietem orationis, tum ob fugam gloriæ humanæ. *Et turbæ requirebant eum: & venerunt vsque ad ipsum: & detinebant illum ne discederet ab eis. Quibus ille ait quia & alijs ciuitatibus oportet me euãgelizare regnum dei.* Et hoc quoque ad aliorum exemplum doctorum, vt non quiescant ibi vbi se acceptos conspiciunt. immo ꝙ nec permittant se detineri ab illis, sed memores sint aliorum locorum. *Quia ideo* pro, ad hoc, *missus sum. & erat prædicans in synagogis Galilææ.*

Caput

CAPVT V.

F*Actum est autem quum turbæ irruerẽt in eum vt audirẽt verbũ dei: & ipse stabat secus stagnũ Genezareth. & vidit duas naues stantes secus stagnum. piscatores autem descenderant*. deest. ex illis: *& lauabant retia. Ascendens autem in vnam nauim, quæ erat Simonis, rogauit eum à terra reducere pusillum: & sedens docebat de nauicula*. pro, naui: *turbas*. Nullus locus ineptus ad docendum, quæ dei sunt censetur: modò in synagoga, modò in monte, modò in campo, modò de naui secùs stagnum prædicat Iesus. *Vt cessauit autẽ loqui dixit ad Simonem. duc in altũ: & laxate retia vestra in capturam. Et respondens Simon dixit illi. Præceptor*. pro, præfecte. Quãuis non omnino sonet præfectum: sed honorabiliori nomine q̃ præceptoris vsus est Petrus. *Per totã noctem laborantes nihil cepimus*. Hinc apparet ꝙ Petrus adhuc non erat assiduus sequax Iesu, sed piscationi vacabat. *In verbo autem tuo laxabo rete. Et quũ hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam. Rumpebatur autem rete eorũ. Et annuerunt sociis qui erant in alia*. pro, altera, *naui, vt venirent & adiuuarent eos*. pro, se, *& venerunt: & impleuerunt ambas nauiculas*. pro, naues, *ita vt penè*. Superfluit, penè. *mergerentur*. Nõ significatur naues fuisse adeo plenas vt submergerẽtur, sed vt mergerẽtur: hoc est ꝙ vsque ad summitatem laterum naues erant sub aquis. *Quod quum videret Simon Petrus, procidit ad genua Iesu, dicẽs: Exi à me domine, quia homo peccator sum*. Indignũ se recognoscit præsentia Iesu: & conferens peccata sua cum sanctitate quã conspiciebat in Iesu ex tanto miraculo, timet sibi à propinquitate tam sancti viri. Sacrilegiũ æstimabat proximitatẽ suam ad virũ tam sanctum. *Stupor enim circundederat eum & omnes qui cum illo erant, in captura piscium quam ceperant. Similiter autem Iacobum & Ioannem filios zebedæi: qui erãt socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus, Noli timere*. Confortat Petrũ Iesus annuncians ei bonũ hinc ipsi futurum. *Ex hoc iam*. pro. ex hoc nunc. ac si dixisset posthac. *Homines eris capiẽs*. pro, viuos capiẽs. Et significanter Iesus vsus est vocabulo significante capturam viuorũ: quoniam ad vitam ac libertatem non ad mortem ac seruitutem capturus erat homines Petrus. pisces enim capiuntur ad mortem, & homines in bello capiuntur ad seruitutem: Iesus autem misit Petrum ad capiendos viuos homines, hoc est ad liberam vitã. *Et subductis ad terram nauibus: relictis omnibus, secuti sunt eum*. Ecce fructus miraculi. *Et factum est quum esset in vna ciuitatum, & ecce vir plenus lepra: & vidẽs Iesum, procidẽs in faciẽ suã rogauit eũ,*

dicens domine si vis, potes me mundare. Mirum est quòd leprosus in ciuitate veneretur Iesum: quũ leprosi ab vrbibus excluderentur secundum legem Moysi. Verũ lex exclusionis quãtum ad habitandũ intelligenda est: nec tam arctè excludebantur ab vrbibus quin per modũ transitus via publica incedere potuerint: sicut etiã hodie permittitur. Vnde leprosus iste nõ in domo, sed in publica occurrit via: non ꝙ habitaret in ciuitate. *Et extendẽs manum tetigit eum, dicens, volo, mundare.* Imperatiuum passiuũ est hic mundare. *Et confestim lepra discessit ab illo. Et ipse praecepit illi vt nemini diceret: sed vade, ostende te sacerdoti: & offer pro emundatione tua sicut praecepit Moyses, in testimonium illis.* De cura huius leprosi dictum est Matt. 8. & Marci. 1. Vide exposita ibi. *Perambulabat autem magis sermo de illo. & conueniebant turbae multae, vt audirent & curarentur ab infirmitatibus suis. Ipse autem secedebat.* Ratio secessus erat fuga humanae gloriae: vt clariùs habetur Marci 1. *In desertum.* pro, in deserta. supple loca. *Et orabat.* Verũ hominem se exhibebat orando: & exẽplum praedicatoribus dabat, nõ ita vacandi praedicationis officio vt obliuiscantur recurrere ad cõtemplationis quietẽ, eleuando in deũ mentem. vtriusque enim vitae (actiuae scilicet & contemplatiuae) actiones iungi oportere in praedicatore astruit exemplo proprio. *Et factum est in vna dierum & ipse sedebat* pro, erat, *docens. Et erãt Pharisaei sedentes & legisdoctores qui venerant ex omni castello Galilaeae & Iudaeae & Hierusalem. Et virtus domini erat ad sanandum eos.* Intellige quo ad executionem: quoniã quantum ad posse, semper virtus domini est ad sanandũ, sed tunc exequebatur sanationes. *Et ecce viri portãtes in lecto hominem qui erat paralyticus: & quaerebant eum inferre & ponere ante eũ. Et non inuenientes qua parte illũ inferrent prae turba ascenderunt super tectũ: & per tegulas submiserunt.* pro, demiserunt. cũ funibus. *Eũ cũ lecto.* pro, lectulo, *in mediũ ante Iesum. Quorũ fidẽ vt vidit, dixit,* deest. ei. *homo remittuntur tibi peccata tua. Et coeperunt cogitare Scribae & Pharisaei, dicẽtes. quis est hic qui loquitur blasphemias? quis potest dimittere peccata nisi solus deus. vt cognouit autem Iesus cogitationes illorum, respondens dixit ad illos. Quid cogitatis in cordibus vestris: quid est faciliùs dicere, dimittuntur tibi peccata. an dicere, surge & ambula? vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimitendi peccata, ait paralytico. tibi dico. surge. tolle lectum* pro, lectulum, *tuum, & vade in domum tuã. Et confestim surgens coram illis, tulit lectum in quo iacebat: & abiit in domũ suam, magnificans.* pro, glorificans, *deum.* De gestis & dictis

in

in cura huius paralytici Mat. 9. & Marc' secũdo. latius scripsit. vide ibi exposita. *Et stupor apprehendit omnes: & magnificabant.* pro, glorificabant, *deum. Et repleti sunt timore.* Significantur isti primo magna admiratione stupentes. & deinde repleti timore: vt intelligatur fructus miraculi in aspicientibus. *Dicentes quia vidimus mirabilia.* pro, inopinabilia, *hodie.* Valde enim aliena ab humana opinione sunt ambo visa: scilicet solo imperio curatũ esse paralyticum tam perfectè vt tolleret & portaret ipsemet lectum proprium, & hoc fuisse factum in testimoniũ quòd Iesus habet potestatẽ in terra dimittendi peccata. *Et post hæc exiit.* versus mare. *Et vidit publicanum nomine Leui, sedentem ad telonium.* Pro reuerentia euangelistæ & Apostoli, Lucas Matthæum nominat Leui, ne Matthæũ publicanũ dicat. erat enim infame officium apud Iudæos. *Et ait illi. sequere me.* Gesta quoque in vocatione Matthæi, exposita sunt Matthæi nono. *Et relictis omnibus.* negociis. *Surgens secutus est eum. & fecit ei conuiuium magnum Leui in domo sua.* Ex hoc quòd Matthæus & domum propriã habebat, & fecit ei conuiuium magnum proprio sumptu, patet quòd quãdo dictum est relictis omnibus, sermo fuit non de rebus sed de negotiis. *Et erat turba multa publicanorum & aliorum qui cum illis erant, discumbentes. Et murmurabant Scribæ & Pharisæi aduersus discipulos eius, dicentes. quare cum peccatoribus & publicanis manducatis & bibitis? Et respondens Iesus dixit ad illos. non egent qui sani sunt medico, sed qui malè habent. non enim veni vocare iustos. sed peccatores in pœnitentiam. At illi dixerunt ad eum.* Confer hæc cum scriptis Marci secũdo & Matthæi nono & cognosces Pharisæos & Scribas discipulosque Ioãnis conuenisse ad hanc quæstionẽ: sed Lucas introducit verba hæc prolata à primatibus Pharisæorum & doctoribus, directè contra Iesum quòd malè instruat discipulos suos. *Quare discipuli Ioãnis ieiunant frequenter.* Non interrogando sed reprehendendo dicunt. *Et obsecrationes faciunt.* Solus Lucas adiungit obsecrationẽ. Matthęus enim & Marcus solũ ieiunium proferunt, *Similiter & Pharisæorum: tui autẽ edũt & bibunt?* Non dicunt non orant, ita quòd quum duas virtutes discipulorum Ioannis & Pharisæorum proposuissent (.s. ieiunium & rationes) contra ieiunium dicunt quòd discipuli Iesu edũt & bibunt: hoc est non ieiunant. contra obsecrationes verò nihil dicunt: vt intelligamus non fuisse reprehensibiles Iesu discipulos etiã apud Pharisæos & Scribas circa orationẽ: sed ad ostentãdã sanctitatem suorum discipulorũ, Scribæ & Pharisæi apposuerũt

illorum ieiunio etiam obsecrationes. *Quibus ipse ait: nunquid potestis filios sponsi.* pro, thalami nuptialis, *dum cum illis est sponsus facere ieiunare (venient autem dies) & quum ablatus fuerit ab illis spōsus, tunc ieiunabunt in illis diebus.* Nota Iesu mansuetudinem, quòd respondendo excusat quare discipuli sui non ieiunant, & tacet ꝙ vacant orationi. Vniuersa hæc doctrina exposita est Matt. 9. diffusè exceptis vltimis. *Dicebat autem & similitudinem ad illos: quia nemo commissuram à vestimento nouo.* pro, immissurá vestimē- ti noui, *immittit in vestimētum vetus: alioquin & nouum rumpit, & veteri non conuenit immissura ex nouo. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin rumpit.* pro, rumpet, *vinum nouum vtres: & ipsum effundetur, & vtres peribunt. Sed vinum nouū in vtres nouos mittendum est: & vtraque conseruantur. Et nemo bibens vetus, statim vult nouum: dicit enim vetus melius.* pro, suauius, *est.* Hæc in Matthæo nō habentur. Præcedens doctrina ex similitudinibus vestiū & vtriū, ex parte doctoris monstrat, & rationem continet clará quare Iesus non faciebat discipulos tunc ieiunare: hęc aūt parabola ex parte affectus discipulorū se tenet. In prioribus siquidē parabolis ex parte tēporis nuptialis, & ex parte imperfectionis discipulorum, sapientia magistri commendatur: in hac autem explicatur indispositio discipulorum, ex cōsuetudine. Sicut enim gustus assuetus vino veteri recusat, statim mutationem in vinum nouum (eo quòd suauius gustatur vetus) paulatim aūt assuefactus ad nouum, sentit suauitatem noui, ita discipuli assueti veteri legi non gustant adhuc suauitatē nouæ legis quam ego mecum fero, sed veniet tempus quando gustabunt suauitatē noui testamenti. ¶ Considera prudens lector Iesum per has parabolas non tantùm voluisse reddere rationem quare discipuli sui non ieiunabant tunc, sed quòd occasione sumpta ex verbis Scribarum & Pharisęorum extendit doctrinam suam ad declarandū quare ęa quæ sunt nouæ legis nō exigebat à discipulis suis. Imò per hanc vltimam parabolam, rationem reddit literalem quare etiam post missionem spiritussancti non statim abstraxit fideles suos à legalibꝰ cerimoniis. Suauiter siquidē assuetos homines veteri legi disponēs, paulatim & nō statim abstraxit à legalibꝰ: q̄m (vt parabola ista dicit) assuetis veteri vino, nō statim sapit nouū.

CAPVT VI.

F*Actum est autem in sabbato secundoprimo quum transiret per sata, vellebant discipuli eius spicas: & manducabant, confricantes manibus.* Dictio vna composita est secundoprimo, significans

secundo-

secundoprimum. Et Hebræum quid sonat, Græca tamen dictione. Et quoniam in libris Moysi nõ inuenitur sabbatum aliquod sic nominatum, non facilè est diuinare quid significetur per sabbatum secundoprimũ. Conferendo autẽ hunc textum cum textu Matth. 12. & Marc. 2. (vbi transitus per sata, describitur non sabbato, sed sabbatis: hoc est in festiuitate constante ex multis sabbatis, vt ibidem declaratum est) apparet quòd sabbatum secundoprimum appellatur vltimus dies festiuitatis constãtis ex multis sabbatis. Vltimus siquidem dies erat sabbatum (hoc est dies festus) sicut & reliqui illius solennitatis dies: & quod plus est, erat præcipuum seu principale sabbatum: quoniam erat celebrior & sanctior reliquis diebus post primum. Et quia erat ęqualis primo diei, ideo dicitur secundoprimũ hoc est præcipuum seu principale. Primus enim dies solennitatis erat sabbatum primoprimum, hoc est primoprincipale: vltimus autem erat sabbatum secundoprimum, id est secundoprincipale. Et in proposito ad literã significatur vltimus dies solennitatis Paschalis. tunc enim nõ adhuc perfectè maturis spicis, oblato iam secundo die solennitatis Paschalis manipulo primitiarum secundum legem vesci licebat spicis conspicatis. *Quidam autẽ Pharisæorum dicebant illis: quid facitis quod non licet.* Deest facere, *in sabbatis?* Apud Matthęũ & Marcum alloquuutur Iesum contra discipulos: hic verò arguunt discipulos, nulla tamen est dissensio: quia vtrunque verum est. nam & discipulos arguerunt (quod Lucas refert) & Iesu dixerunt, ecce quid faciunt discipuli tui, quod alij euãgelistæ referunt. Reliqua circa rẽ hanc vide exposita Matth. 12. & Mar. 2. *Et respondens Iesus ad eos, dixit: nec hoc legistis quod fecit Dauid quum esuriret ipse et qui cum eo erãt: quomodo intrauit in domum Dei. & panes propositionis sumpsit & manducauit, & dedit.* Deest, etiã, *iis qui cum ipso erãt, quos non licebat manducare, nisi tantum sacerdotibus? Et dicebat illis, quia dominus est filius hominis etiã sabbati. Factum est autẽ & in alio sabbato, vt intraret in synagogam & doceret. Et erat ibi homo: & manus eius dextera erat arida.* Curatio istius habẽtis manum aridam, Marc. 3. & Matth. 12. exposita est. *Obseruabant autem Scribæ & Pharisæi si in sabbato curaret: vt inuenirent vnde accusarẽt eum.* pro, accusationem eius, *tanquam sacrilegi violatoris sabbati. Ipse verò sciebat cogitationes eorum: & ait homini qui habebat manum aridam. Surge & sta in medio. Et surgens stetit. Ait autem,* pro, ergo. *ad illos Iesus. Interrogo.* pro, interrogabo, *vos.* Facto enim constitutionis ægri in medio, & verbo mouendæ quæstionis attentos

omnes reddi: vt vel sic Scribæ & Pharisæi resipiscant, aut saltem essent ab huiusmodi obseruatione: videndo quòd non occultè, sed palàm & ratione adiuncta curat Iesus sabbato. *Si licet.* pro, vtrum liceat. id est, quid horũ duorum liceat. *Sabbatis benefacere an malè.* Deest, facere, *animam saluam facere an perdere.* ꝓ, occidere? *Et circunspectis omnibus.* Deest, illis. si aliquis vellet aliquid respondere. *Dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit.* pro, ille autem fecit sic. id est extendit manum suam. *Et restituta est manus eius.* Deest. *sana vt altera. Ipsi autem repleti sunt sapientia.* pro. améntia. quæ deterior est insipientia. *Et colloquebantur adinuicem quidnã facerent de Iesu.* Superfluit præpositio de. Machinabantur enim quid facerent contra Iesum, vt eum occiderent. ita quòd repleti (quo ad partem intellectiuam) dementia & (quo ad partem affectiuam) odio, malignitas eorum prodiit in colloquium ad tractandum de morte Iesu. *Factum est autem in illis diebus, exiit in montẽ orare.* pro, vt oraret. Describitur Iesus electurus duodecim ex discipulis suis in Apostolos, prius ad orationẽ recurrens in loco solitario: in monte scilicet. *Et erat pernoctans in oratione dei.* Non solùm orauit, sed nocte tota in oratione perseuerauit: docens ecclesiam suam vt promotura aliquos, orationẽ præmittat, nõ pro cerimonia, sed verè recurrendo pro diuinæ gratiæ inspiratione & aspiratione. Iesus enim non indigebat vt oraret, sed ad nostrã instructionẽ pernoctauit in oratione. *Et quum dies factus esset, vocauit discipulos suos: & elegit duodecim.* Ipse eos elegit & nõ econuersò: ipse eos promouit & non econuersò. *Ex ipsis.* Vt discamus, ꝙ ex gremio ecclesiæ eligendi sunt præpositi. *Quos & Apostolos nominauit.* Solam ac primam Apostolatus dignitatẽ à Iesu inuenimus nominatã in ecclesia eius, quam nõ à gradu aliquo nominauit, sed à passiua missione: quæ subiectionem sonat, Apostolus enim Græcè, Latinè dicitur missus. *Simonem, quem cognominauit,* pro, quem & nominauit, *Petrum.* Vnde nominatio sortita est effectum: dum iam cõmuniter non appellatur Simon Petrus, sed Petrus. *Et Andreã fratrẽ eius, Iacobum & Ioannem, Philippum & Bartholomæum, Matthæum & Thomã, Iacobum Alphæi & Simonẽ qui vocatur Zelotes, Iudã Iacobi, & Iudã Scariot.* pro, Iscariotẽ, *qui fuit proditor. Et descẽdens cum illis de monte.* Hic apparet, ꝙ Apostolos elegit in monte, vt ex loco celsitudo apostolatus significaretur. *Stetit.* nõ sedit: ad differentiã sermonis relati Mat. 5. 6. & 7. quem habuit Iesus sedẽs. *In loco cãpestri:* ad differentiã montis: in quo dictũ sermonẽ apud Mat. habuit. *Et turba discipulorũ eius, & multitudo*

titudo copiosa plebis. ad differentiã dicti sermonis ad quẽ audiendum describuntur tantũ accedẽtes discipuli eius. *Ab omni Iudaa & Ierusalẽ, & maritima, & Tyri, & Sidonis.* Superfluit cõiunctio &, ante dictionẽ Tyri. Significat enim ora maritima Tyri & Sidonis. Et est sermo nõ de mari Galilææ, quod est lacus: sed de vero mari mediterraneo. *Qui venerant vt audirent eum & sanarentur à languoribus suis.* Non solùm venerãt vt audirent Iesu doctrinam, sed vt sanarẽtur à suis ægritudinibus. *Et qui vexabãtur à spiritibus immundis curabãtur.* Deest, etiã. Legendũ est. *Etiã curabãtur.* Ita ꝙ nõ solùm sanabãtur ægritudines ex naturaliũ agentiũ exorbitantia causatæ: sed etiã vexationes hominũ ab immũdis spiritibus. *Et omnis turba quærebat eum tangere.* Quadoq; Iesus curat solo imperio, quadoq; tactu: vt monstret & authoritatem diuinam, & sanctitatẽ humanitatis suæ. propterea enim tactu vtitur ad curandũ, vt cognoscamus naturam humanã in ipso esse organum cõiunctũ deitatis: sicut manus mea est organũ coniunctum personæ meæ, seu sicut lingua est organũ coniunctũ intellect⁹ humani. coniunctũ autẽ non organicè, sed personaliter. *Quia virtus de illo exibat.* quo ad actionẽ, sanationẽ scilicet & curationem *Et sanabat omnes.* nullo excepto. *Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos.* Si dixisset in cælum, clara esset necessitas eleuationis oculorũ: sed dicẽdo in discipulos, insinuat ꝙ demissis oculis Iesus prædicabat: & propterea eleuare dicitur oculos à solita modestia demissorum oculorũ. *In discipulos suos.* Vt intelligamus principium sermonis subiuncti, dirigi ad discipulos eius. *Dicebat, Beati pauperes.* Discipulos suos quos ad voluntariam paupertatem quãtum ad bona temporalia, & à carnalibus cõmoditatibus quantum ad corpus, & à delectabilibus mundi quãtum ad animũ abstraxerat, & ad patiendũ mala omnia propter se Iesum asciuerat, alloquitur: & beatos fore ex singulis horum prænunciat. Vnde nõ dicit, beati pauperes spiritu (vt in monte dixerat) sed beati pauperes: vt ad literam intelligamus de paupertate opposita diuitiis. Proculdubio tamen loquitur de paupertate voluntaria, sed hoc non explicauit, quia discipulos alloquebatur voluntariè pauperes. Est enim sensus, beati vos mei discipuli pauperes. iam enim dixerat euãgelista eleuatis oculis in discipulos suos. Beati autem modò in spe, & demũ in re. Et rursus perspicaciùs, beati inchoatiõe cœlestis beatitudinis. Significatur enim tanta virtutis perfectio vt inchoatio quædã sit æternæ fœlicitatis, sicut gẽma arboris ĩchoatio est fructus. Sũma enim virtutis celsitudo in hac vita, per beatitudines

titudines tam apud Matthæű q̃ Lucam scriptas significatur.quæ perfectissimis à deo conceditur:ita quod eorum amor,contemplatio & agendi patiendiq; ratio,in confinio est beatorum & viatorũ. *Quia vestrum.* Clarè patet ad discipulos eius dirigi sermonẽ. *Est.* Non dicit futurũ est,sed iam est,propter celsitudinẽ virtutis, in qua inchoatũ est regnũ dei. *Regnum.* Nõ dixit,quia vestræ sunt diuitiæ,paruipendens reddere diuitias pro paupertate:sed redditum regnũ pro paupertate declarat. *Dei* Apud Matthæũ dicitur regnum cælorum:hic verò regnum dei. Quod quanuis idem sit regnum excellentior tamẽ denominatio est à deo q̃ à cælis : ad significãdum summos esse qui ad perfectionẽ discipulorũ suorũ perueniũt. *Beati qui nunc esuritis.* Non dicit esuritis iustitiã(vt in monte dixerat beati qui esuriũt iustitiã)sed dicit qui nunc esuritis ad literã loquens de corporali fame.In qua cõprehendit voluntariã abstractionẽ ab iis quæ sunt sunt carnis. Similiter enim nõ oportuit exprimere volũtariè esuritis: quia ad discipulos suos loquitur,qui volũtariè amplexi sunt statũ esuriẽdi:hoc est subeũdi necessitates quascũq; necessariorũ ad corpus.quorũ quia maximè necessarius est cibus, ideo in esurie omnia cõprehendũtur. *Quia saturabimini.* Nõ dicit quia saturamini,sicut dixerat,quia vestrũ est regnũ:sed quia saturabimini.nulla enĩ quãtacũq; inchoatio cælestis fœlicitatis in hac vita saturat:sed cælesti patriæ satietas reseruatur. *Beati qui nunc fletis.* Gradatim post abdicationem rerum per voluntariã paupertatẽ:adiunxit mortificationẽ carnis per voluntariã esuriẽ:& nũc tertiò ad animũ ascẽdit, cuius est tã ridere q̃ flere. & simili ratione de volũtario fletu,subiugãte quęcunq; mũdi oblectamẽta:famã,honorẽ,gloriã, amari, & reliqua huiusmodi. Cõgruit autẽ hmõi perfectis flere:tũ propter impedimentũ carnis:iuxta illud· infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?tũ ꝓpter dilatã gloriã cælestẽ. spes enĩ quæ differtur,affligit animã:tũ propter infinitos laqueos mũdanorũ oĩm,& his similia. *Quia ridebitis.* Sicut metaphoricè risu significatur gaudiũ,ita fletu significata est interna secundũ deum tristitia. *Beati eritis.* Quarto loco beatitudo in patiendo propter ipsum I. sum describitur: vt intelligamus Christi discipulos beatos nõ solũ voluntariis actionibus, sed etiã volũtariè sustinendo passiones illatas ab aliis. *Quũ vos oderint homines.* Ecce primũ malum,odio haberi ab hoĩbus. *Et quum separauerint vos.* Ecce secundum malũ sequestrationis carceris,exilij. *Et exprobrauerint.* pro, probris affecerint, *& eiecerint nomẽ vestrum tanquã malum propter filium*

filium hominis. Quéadmodũ duo mala(odij.s.& separationis)contra ipsos discipulos, ita duo mala cõtra nomẽ eorũ ꝑdicit.s. affectionẽ probri,& eiectionẽ. Et primũ quidẽ experimẽtũ ꝓbauit: quoniã noĩati sunt supersticiosi, magicæ artis,&c. Eiectũ quoq; Christianũ nomẽ tanq̃ malũ,antiquorũ gesta testantur. *Gaudete in illa die & exultate: ecce enim merces vestra multa est in cælo. Secundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum.* Cõsolatur discipulos passuros à Iudæis,ab exẽplo prophetarũ priscorum: insinuando eis, ꝙ succedunt priscis prophetis in patiendo,& Iudæi qui persequẽtur eos, succedent patribus suis persecutoribus prophetarũ. Acsi apertè diceret: nõ eritis primi patientes hæc à vestris,quoniã Iudæi etiã antiqui similiter persecuti sunt prophetas. *Verumtamẽ væ vobis diuitibus.* Cõsidera prudens lector hæc quatuor væ: & clara luce cõperies literalẽ sensum antedictarũ beatitudinũ esse quẽ diximus. Clarè siquidẽ cõtra pauperes,è regione ponit diuites: cõtra esuriẽtes, saturatos: cõtra flẽtes, ridẽtes: cõtra exosos & separatos, laudatos ab hominibꝰ cũ exẽplo pseudoprophetarũ. ¶ Iuxta quatuor itaq; rationes beatorũ, quatuor quoq; rationes reproborũ subiunguntur per quatuor væ: & vbi prius allocutus fuerat discipulos suos, modò vertit sermonẽ ad filios ꝑditionis. Sicut pauperes voluntarij dicti sunt beati, ita væ æternę damnationis prædicit diuitibus: hoc est affectis ad diuitias, qui seruiũt diuitiis. *Qui habetis.* pro quia recipitis, *consolationem vestram.* ideo erit vobis væ in alia vita, quia in hac vita recipitis consolationẽ vestrã.i.recipitis à deo quicquid cõsolationis vobis debetur nullaq; superest vobis in alia vita debita consolatio. Vbi prudens lector indiciũ hinc habes æternæ dãnationis in prosperis successibus iniquorũ. recipiunt enim hic mercedẽ aliquorum bonorũ operum quæ faciunt seu fecerunt. *Væ vobis qui saturati estis.* Intellige etiã affectu: quorũ.s. desideria carnalia in hac vita adimplentur. *Quia esurietis. væ vobis qui ridetis nũc.* hoc est qui fruimini hoc mundo. *Quia lugebitis & flebitis. Væ quum benedixerint vobis.* Contra omnia mala inferenda discipulis suis ponit vnũ.s. benedici: hoc est laudari, cõmendari. *Omnes homines.* Vt distinguuntur contra deum. mundani enim homines non laudant nisi mundanos. *Secundum hæc enim faciebãt pseudoprophetis patres eorum.* Vt nihil desit huic cõtrapositioni, sicut discipulos assimilauerat in patiendo veris prophetis, ita laudatos ab hominibus assimilat pseudoprophetis priscis: dicendo quòd similiter antiqui Iudæi approbauerunt laudarúntq; pseudoprophetas: vt patet in.4.lib. Reg.

Sed

Sed vobis dico qui auditis. Post specialem sermonem prius ad disci pulos suos de securitate æternæ beatitudinis, & deinde ad contrarios de certitudine æternæ damnationis, ad omnes auditores dirigit sermonem. *Diligite inimicos vestros.* Inchoat ab actu charitatis erga inimicos. Nec est sermo de inimicis inquantum inimici sunt: sed de ipsis hominibus qui sunt inimici, vt non obstante inimicitia illorum ad nos diligamus. Et huiusmodi diligere, aliquo modo est præceptum, & aliquo modo est consultum. præceptum quidem in genere: hoc est vt à generali dilectione qua diligimus omnes homines, omnes Christianos, omnes conciues, omnes consanguineos, non excludamus inimicum, hominem, Christianum, conciuem, consanguineũ, & sic de aliis generis eis communionibus. Consultum autem in speciali, sub consilio enim diuinæ charitatis comprehenditur vt diligam in particulari inimicum: sicut siquidem non teneor in particulari diligere singulos homines, nec singulos Christianos, conciues aut cõsanguineos, ita nec teneor in particulari diligere inimicum. ¶ Incœpit autẽ Iesus à dilectione inimicorum: quia internus actus diligendi ad solos amicos aut non inimicos, naturalis est: ad inimicos autem diuini præcepti seu consilij est. nulla enim ratione ducimur ad diligendum inimicos nisi propter deum. *Benefacite iis qui oderunt vos.* Non sufficit intus diligere, sed oportet exteriùs benefacere. Quod cum prædicta distinctione intelligendũ est cum hac subdistinctione de diligere & benefacere in particulari, vel regulariter vel in articulo vrgentis necessitatis. nam regulariter consilij non præcepti est tam diligere quàm benefacere in particulari. sed si articulus vrgentis necessitatis contingeret, sub præcepto teneor esurientem pascere, sitientem potare, submergendum erigere: & sic de similibus. *Benedicite maledicentibus vobis.* Præceptum hoc (sicut & præcedentia & subsequentia) quia affirmatiuum est nõ obligat pro semper & pro vbiq;, sed pro loco & tempore: quãdo scilicet oportet. extra tempus siquidem necessitatis quandoque consilij est, quandoque imprudentiæ esset. Vnde & dominus Iesus non benedixit (siue imprecando siue laudando) eos qui tempore passionis eius illi maledicebant: quia nec oportebat nec expediebat. Benedicite ergo cùm oportet vel expedit. *Et orate pro calumniantibus vos.* Et hoc quoque affirmatiuum est præceptum: & cum distinctione superiùs dicta (in genere vel in specie) intelligendum est. Consilij siquidem est diuini orare in speciali pro calumniantibus nos: præcepti autem vt à communibus

nibus orationibus non excludamus eos: vt declaratū est de benefacere & diligere. *Et qui te percusserit in maxillam vnam, prabe illi alteram.* Post charitatem ea quæ sunt patiētiæ, subiungit. Pręceptum hoc quia affirmatiuum est, non obligat nisi quum oportet: neque cōsulit nisi quum expedit. Vnde & ipse Iesus quia nec oportebat nec expediebat, percussus in maxilla non præbuit alteram: sed dixit, si malè locutus sum, &c. *Et ab eo qui aufert tibi vestimentum.* pro, tuum pallium. Pallium enim est summa vestis sub qua est tunica. *Etiam tunicam noli prohibere.* pro, ne prohibeas. Præceptū est negatiuum: & propterea obligat semper & ad semper. Sed bene nota quid præcipitur. Sola enim voluntaria ꝓhibitio inhibetur, ad differētiam prohibitionis rationabilis. Quū enim ratio cogit aut consulit ad prohibendum, non est volūtas quæ prohibet sed ratio, non fit contra hoc præceptum. Porrò quum nec oportet nec expedit prohibere, pręcipitur vt voluntatem nostram non expleamus prohibendo. nam peccatum esset prohibere sicut & mentiri. *Omni autem petenti te, tribue.* Hoc affirmatiuum est, & ad misericordiā spectat, nec obligat nisi quum oportet, nec consulit nisi quum expedit quòd omni petenti à te tribuas quod petit. *Et qui aufert quæ tua sunt, ne repetas.* Præceptum hoc negatiuum est: & consequenter obligans semper & ad semper, Sobriè tamē intellectum. Considerādum est enim quòd non repetere suum, non est negatio actus ex proprio genere mali, sicut non furari & nō mœchari. nā repetere suum, nullum crimen est ex proprio genere: quum iustitię innitatur. Sicut autem omnia affirmatiua præcepta & consilia dantur de solis actibus virtutum, ita nullum negatiuum tam præceptum quàm consiliū datur contra virtutem, & propterea pręceptum siue consiliū hoc nouæ legis (quæ est lex gratiæ, quæ non aduersatur naturæ sed perficit illam) intelligitur de non repetere suum citra præiudicium virtutis, imò virtuoso. Et quoniam repetere suum, implicitam habet negationem relinquēdi suū in potestate eius qui abstulit seu qui habet. consequens est quòd quandocūque negatio ista occurrit necessaria aut expediens secundum rectam rationē, non præcipitur neque consulitur non repetere suum: quia tunc præceptum seu consilium militaret contra virtutem. Tunc ergo pręcipitur aut consulitur non repetere suum quum rectę rationi consonat vt necessarium aut expediens, vt necessarium quidem pręcipitur: vt expediens autē consulitur. Sicut ieiunare tūc præcipitur aut consulitur quum virtuosum est: & nō quū comedere

infra

infra diem, necessarium aut expediens est secundum rectam rationem. *Et prout vultis vt faciant vobis homines.* Præceptum hoc affirmatiuum generale est, cõprehendens omnia: & est iuris naturalis. Quod ideo subiunxit Iesus, vt manifestaret pręcepta sua, præcepta euangelica non aduersari præceptis naturalis iuris sed perficere illa. Quum autem audis quęcunque vultis, intellige de voluntate regulata naturali iure rectæ rationis. *Et vos facite illis similiter.* similitudine proportionali. Non enim præcipitur dominis qui recta ratione volũt seruiri sibi à subditis, vt subiiciantur illis: sed vt proportionaliter exhibeant seipsos illis subditis, vt quemadmodum volunt subditos facere quod debẽt, ita ipsi quod debent subditis, faciant. hoc est enim similiter facere. Et quod dixim⁹ de dominis & subditis, intellige similiter de viro & vxore, & reliquis disparibus conditionibus. *Et si diligitis eos qui vos diligunt.* Reddit rationem præceptorum suorum. Et ratio vrgens ad reddendam rationem est: quia præcepta hæc erant noua. In veteri siquidem lege dictum erat, diliges amicum tuum & odio habebis inimicũ tuum, similiter dictum erat. mutua fratri tuo, ab extraneo autem accipies vsuram. Reddit itaque rationem suorum præceptorum ex parte meriti. Et intendit quòd diligere amicos, & benefacere ac mutuare rependentibus, actio communis est merentibus & non merẽtibus cæleſtẽ beatitudinem. Diligere autem inimicos & benefacere ac mutuare omnibus, actio est propria merentibus vitam æternam. *Quæ vobis est gratia.* reddenda à deo? quasi dicat nulla. *Nam & peccatores diligentes se diligunt.* Hoc est quia communis est huiusmodi dilectio vobis ac peccatoribus: ac per hoc non est meritoria. Et per hoc patet sensus sequentium. *Et si benefeceritis iis qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? siquidem & peccatores hoc faciũt. Et si mutuũ dederitis iis à quibus speratis recipere* scilicet alia vice mutuum. *quæ gratia est vobis? nam & peccatores peccatoribus fœnerãtur* pro, mutuum dant, *vt recipiant æqualia.* hoc est non vltra sortem sed æquum beneficium. *Veruntamen diligite inimicos vestros.* Post rationem redditam repetit præcepta sua tãquam ex ratione meriti illata. *Benefacite.* Deest coniunctio &. Legẽdum est. *& benefacite & mutuum date, nihil inde sperantes.* Subintellige ab hominibus quibus benefacitis & quibus mutuatis. Parẽ dominus legem statuit benefacientibus & mutuãtibus quo ad hoc nihil inde sperent: quia ad literam loquitur de benefacere, & mutuare meritoriè. Et propterea vult nihil sperari inde: hoc est ex mu-

tuo

tuo,ex beneficia. ¶Et bene nota quòd etiam internam spem aliquid inde habendi prohibet,& non solùm pactum : quia spes aliquid inde habendi ab hominibus,tollit meritũ tam in beneficio quàm in mutuo,& prçter hoc in mutuo cõstituit peccatum vsuræ mentalis. *Et erit merces vestra multa.* Quia dixerat si dilexeritis amicos,si benefeceritis & mutuaueritis rependẽtibus, quç vobis est gratia?& intulerat diligẽdos inimicos,benefaciẽdum & mutuãdum omnib⁹ sine vlla spe humanæ retributionis, declarat nõ solùm manere eos gratiam sed mercedem:vt intelligamus debitam fore talibus retributionem çternã.merces enim debita est.Propterea dicebat Paulus,reposita est mihi corona iustitiæ quam reddet mihi iustus iudex. *Et eritis filii altissimi.* non solũ merces multa,sed dignitas filialis promittitur altissimi dei. *Quia ipse benignus est super ingratos & malos.* Rationem filiationis diuinæ ex assimilatione ad deum reddit.ex hoc enim quòd deus benignus est super gratos & ingratos , & vos diligẽdo inimicos benefaciendo & mutuando omnibus , assimilamini illi, ideo filij eritis altissimi. *Estote ergo misericordes.* Infert vniuersale præceptũ misericordiæ ex hoc quòd in filios dei asciti estis. *Sicut & pater vester misericors est.*Ex iure imitationis paternæ tenemini ad misericordiam,quia pater vester misericors est. Et est præceptum hoc affirmatiuum:obligans pro quando oportet,& consulens pro quando expedit , etiam si non oporteat.

*Nolite iudicare.*pro,ne iudicate.Prohibet iudicium voluntarium: hoc est non ex ratione sed voluntate procedens,quod iniquum valde est.Vnde &præceptum hoc negatiuum est(obligans semper & ad semper)tam de iudicio publico quàm priuato. *Et non iudicabimini.* hoc est hinc non merebimini iudicari. *Nolite condemnare.* pro, ne condemnate. Prohibet condemnationem ex voluntate non ex recta ratione procedentem : quia hoc est iniquissimum , & ideo præcepto negatiuo prohibetur . *Et non condemnabimini.* hoc est & hinc non merebimini condemnari. *Dimittite.* offensas & iniurias vestras , offendentes & iniuriãtes vobis. Sed præceptum hoc affirmatiuum est ; obligans pro loco & tempore quando oportet : & consulens quando expedit , etiam si non oporteat . Aduerte tamen quòd in hoc præcepto clauduntur duæ negationes scilicet non habere odio offendentes & inuiriantes , & non iudicare priuata potestate iniurias & offensas acceptas. Et quo ad vtrunque præceptum hoc obligat semper & ad semper . quo ad tertium autem

quod

quod affirmatiuè faciendum præcipitur(scilicet parcere seu donare)obligat pro quando oportet,& cõsulit pro quãdo expedit vt dictum est. *Et dimittemini.* hoc est & merebimini vt dimittantur vobis iniuriæ & offensę vestræ in deum. *Date.*bona fortunæ,doctrinæ,& ministerij gratiæ.Et hoc similiter quia affirmatiuum est,obligat pro quando oportet, & cõsulit pro quãdo expedit. *Et dabitur vobis.* Ecce merces,& merebimini vt detur vobis. *Mensuram bonam & confertam & coagitatam & supereffluentem.* Quatuor conditiones materialis mensuræ describuntur,primò quòd sit nõ auara seu adamussim iusta,sed bona. Secundò quòd sit conferta hoc est pressa.quum mensurãtur enim arida non numero aut pondere,sed vase continente,pressio eorũ quæ mensurantur,auget bonitatem mensuræ.Tertiò quod cõcutiatur vas inter mensurãdum.post pressionẽ siquidem si agitetur vas,maiorem quantitatem capit,& hoc significat & coagitatam.Quartò quòd supereffluat,dicẽdo & supereffluentẽ. *Dabũt* vestra merita,vestrum dimittere,vestrum dare,&similiter vestra demerita,vestrum voluntarium iudicare, vestrum voluntarium cõdemnare.Dabunt inquit,non dabit deus, nec dabunt iudicati,condemnati,dimissi & donati(quum istos non oporteat esse de numero electorum)sed dabunt meritoriè vestra bona &mala opera.propterea enim omnes retributiones passiuè sunt dictæ (nõ iudicabimini,nõ cõdemnabimini,dimittemini,dabitur vobis)vt omnia hęc ad merita referri intelligamus, vt meritoriè intelligantur.Merita itaque datura significantur mensuram bonam & cæ.Intendit enim ad literam describere ac declarare tam præmia quàm pœnas futuræ vitæ respectu earũ quę sunt in pręsenti pœnarum & similiter præmiorum, fore ad similitudinem mensurę bonæ,confertæ,coagitatæ & supereffluentis.incomparabiliter siquidem exceduntur hæc bona & mala pœnę præsentis vitæ à bonis & malis futuræ vitę. *In sinum vestrum.Eadẽ quippe mensura qua mensi fueritis,remetietur vobis.*Ne crederes puniendos aliquos supra condignum, declaratur quòd mensura qua mensi fueritis bene vel malè operando,eadem proportionaliter fiet retributio tam pœnę quàm præmij.Ita quòd iustitia mẽsuræ seruabitur:hoc est iuxta quantitatem meriti vel demeriti,respõdebit proportionaliter præmium & pœna. Sed res pœnales & similiter res præmij in alia vita erunt velut mẽsura bona,cõferta coagitata & supereffluẽs,relatæ ad pœnas &bona pręsentis vitæ. *Dicebat autem illis & similitudinem. Nunquid potest cæcus*

cæcum

cæcum ducere, nónne ambo in foueam cadunt ? pro, cadent. Tribus similitudinibus contiguis declarat tria crimina eorum qui alios regunt. Et prima quidem similitudine declaratur ignorantia præsumens regere alios cum dãno vtrorumque. Et clara est, de cæco cæcum ducente. *Nõ est discipulus supra magistrum.* deest. suum. Secunda similitudine declaratur crimen nimis sapiendi: quod incurrunt rectores illi qui dũ plus volũt sapere q̃ oportet, non seruant leges sed detrahunt illis. Contra hoc enim affertur similitudo, ꝙ nõ est discipulus supra magistrũ suũ. *Perfectus autem omnis.* supple discipulus. *erit si sit.* superfluunt duæ dictiones, si sit. Legendum est. *Erit sicut magister eius.* Et est clarissima sententia, ꝙ tunc omnis discipulus erit perfectus quũ erit sicut magister eius. discipulus enim inquantum discipulus, non potest peruenire ad maiorẽ perfectionem q̃ sui magistri. Vnde hic reprehẽduntur qui volunt nimis sapere tã supra leges quàm supra prælatos suos. nam tã leges quàm prælati, magistri locũ tenent. *Quid autem.* Tertia similitudine damnat crimẽ hypocrisis facto, tum in actu interiori, dicendo quid vides festucã & nõ vides trabem. tum in actu exteriori, subiungendo quomodo potes dicere, sine eiciam festucam. Clarè siquidem per hanc similitudinem damnãtur inuoluti maioribus criminibus, qui vidẽt seu corrigunt minora in fratribus. *Vides festucam in oculo fratris tui.* Non est sermo de videre, id est scire, sed de videre, id est ponderare. Damnantur enim qui magnipendunt parua aliorum crimina, quum ipsi habent magna. *Trabem autem, quæ in oculo tuo est nõ cõsideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo, frater, sine eiciã festucam.* deest. quæ *in oculo tuo est, ipse in oculo tuo trabem nõ vides? Hypocrita.* Appellat crimen hoc hypocrisim: quia facto exercet officium boni viri, ponderando & corrigendo peccata fratris, & similiter facto est malus vir: vtpote habens in se maiora crimina. Quia itaque officio ponderandi & corrigendi alienos defectus agit virum bonum & non est vir bonus, ideo hypocrita dicitur. *Eiice primùm trabẽ de oculo tuo.* Ordinẽ dãnat cœlestis magister, dicendo eiice primùm. Ita ꝙ non dãnat reprehensionem aliorum, sed ordinem reprehendendi: quia primùm debes videre & purgare teipsum, & deinde videre & purgare alios. *Et tunc perspicies vt educas.* pro, eiicias, *festucam quæ est in oculo fratris tui. Non est enim arbor bona.* Subiungit demum tria generalia documenta. Primum de connexione inter bonam voluntatem & bonum opus, ex similitudine arboris & fructus. *Quæ facit fructus*

 malos

malos.pro, fructum malum, *neque arbor mala faciens fructum bonũ.* Per arborem intelligi voluntatẽ ipsemet dominus exponit, subiungens thesaurum cordis: per fructum autem intelligi non solũ exteriorem operationem: sed etiam locutionẽ exponit, subiungendo ex abundantia cordis os loquitur. Et aduerte vt distinguas inter fructum & effectum consequentem fructũ, inter operationem & effectum consequentem ex illo opere. nam mala voluntas non potest bonum fructum tam operationis, quàm locutionis producere: cum quo tamen stat quòd ex illa operatione seu locutione sequatur bonus effectus. Verbi gratia euangelizans propter inanem gloriam, malum fructũ producit, quia prædicatio ipsa peccatum est: effectus tamen concomitans (puta conuersionis auditorum ad pœnitentiam) bonus est: sed non à mala voluntate prædicantis, sed à bona voluntate audientis. Et similiter quum aliquis dat eleemosynam propter inanẽ gloriam, eleemosyna ipsa peccatum est, releuatio autem pauperis subsequens bona est, sed non est fructus malæ voluntatis dantis, sed est fructus rei, quæ datur. Manet ergo semper solida Iesu Christi regula: quod non potest mala voluntas bonum opus facere neque bona malum. Vnde quum ad bonum finem malas operationes proprias homo ordinat, non est hic fructus bonæ voluntatis. *Vnaquæque enim arbor ex fructu suo cognoscitur.* Non solũ quantum ad esse, sed etiam quantum ad cognitionẽ: regulam infallibilis connexionis inter bonam volũtatem & bonam operationem, malam voluntatem & malam operationem tradit dominus. Ita quòd non est temerarium iudicium à propria operatione iudicare voluntatem. *Neque enim de spinis colligunt ficus: neque de rubo vindemiant vuam. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur.* Legendum est. loquitur os eius. *Quid autem vocatis me domine domine, & non facitis quæ dico?* Secundum generale documentum est de vanitate professionis fidei sine opere. Est enim sensus quòd frustra vocatis me domine domine (hoc est profitemini me dominum, duplicando orationem orationibus, precibus, exteriori cultu, & similibus) si non facitis quæ dico. *Omnis qui.* Tertium generale documentum est de stabili proposito benefaciendi, fundato super Christum. Intendit siquidem declarare quis est benefaciens apud deum. Dixerat enim priore documento quòd professio fidei sine facere ea quæ Iesus dicit, vana est: nunc autem

tem declarat quòd non quilibet modus faciendi præcepta Christi, sufficit ad hoc vt sit benefaciens apud deum: sed requiritur, quòd habeat cor fundatum, firmum, & quantum est ex se immutabile ad facienda præcepta Iesu Christi. Et docet hoc distinguendo inter benefacientes quo ad hoc quòd aliqui bona opera faciunt sine deliberato immutabiliter proposito perseuerandi contra tentationes mundi, carnis & dæmonis: aliqui autem bona opera faciunt cum deliberato proposito perseuerandi & pugnandi contra tentationes. Primi enim assimilantur ædificanti domum super terram sine fundamento: alteri autem assimilantur ædificanti domum super petram. *Venit ad me*, fide. *& audit*, studio. *sermones meos, & facit eos*. verè coram deo. *ostendam vobis cui similis sit. Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altũ.* Legendum esset, qui fodit & profundauit. Significatur enim quod fodit in profundum pro fundamento ponendo. Per quod intelligitur hominis propositum ad intima cordis penetrare debere. *Et posuit fundamentum supra*, pro, super, *petram*. Per quod significatur soliditas ac firmitas propositi manendi in Christo innixi Christo. Vbi aduerte in similitudine hac tria dici de fundatione domus, scilicet fossionem, profundationem, & petrarum positionem pro fundamento. *Inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi.* Vniuersæ tentationes per hoc significantur. *Et non potuit eam mouere. (fundata enim erat super petram.* Bene nota dici, quòd exterior illisio non potuit eam mouere, ad differentiam casus seu ruinæ prouenientis desuper. Et hoc dicimus propter Petrum, Dauidem, Moysen, & similes, qui deserente eos diuina gratia, ceciderunt. quanuis enim ædificassent domos suas super petram, & ab exterioribus tentationibus non fuissent moti, deserente tamen modicum eos diuina gratia ceciderunt. Cuius signum est quòd minimis occasionibus non magnis tentationibus ceciderunt. *Qui autem audit & non facit*. cum firmo proposito omnia seruandi, quanuis velleitatem habeat omnia seruandi. *Similis est homini ædificanti.* pro, qui ædificat, *domum suam super petram sine fundamento in quam illisus est fluuius: & continuò cecidit: & facta est ruina.* pro, fractura, *domus illius magna.* Vbi è regione describi vides ruinam hominis qui congeriem operum suorum ædificauit super non integrum seu non firmum vsque ad intima cordis penetrans propositum perseuerandi in omnibus vel propositum non fundauit super Christum: hoc est non est fiducia eius

innixa super Christum, sed super viribus proprij animi. Vtroque enim modo deest verum fundamentũ. Propter primũ siquidem deest profunditas: & propter secundum deest petra. Nec aliunde ruina domus describitur quàm ex impetu fluuij: immo adiũgitur ꝙ continuò cecidit ex fluuij illisione. vt intelligamus ex defectu fundamenti prouenire ruinam: cuius oppositum est in domo fundata super petram. At si duriusculam fortè putas hãc expositionem, cõsidera diligentius textũ, & vbi competeris auditores Iesu distinctos penes facere vel nõ facere (quæ sunt extrema contradictionis, inter quæ nullũ potest etiã fingi mediũ) & omnes qui faciũt cõprehensos explicet sub iis qui ædificarũt super petram. perpendes reliquos omnes appellari non facientes, & comprehendi sub iis qui ædificarunt super terrã sine fundamento. nec miraberis si magna multitudo Christianorũ sub hoc membro à Iesu describitur: quoniam pauci sunt electi.

CAPVT VII.

Q*Vum autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intrauit Capharnaum. Centurionis autem cuiusdam.* Hæc gesta & dicta circa curationẽ serui Cẽturionis, exposita vide. Matth. viij. Ordo tamen rei gestæ hic explicatur. *Seruus.* Clarè hinc constat non filiũ fuisse Cẽturionis, sed seruũ seu famulum. *Malè habens, erat moriturus.* hoc est periculo mortis. *Qui illi erat preciosus.* hoc est charus & in precio habitus. *Et quum audisset de Iesu.* miracula & aduentum eius in Capharnaum. *Misit ad eum.* Hæc prima missio à Matthæo significatur accessus Centurionis: quia verè accessit per seniores Iudęorum ad Iesum, quanuis non perseipsum *Seniores Iudæorum.* Centurio gentilis recognoscens seipsum inferiorem Iudæis electis à deo ad cultum vnius dei, arbitratus est se non esse dignum ad hoc vt accederet ad Iesum: & propterea misit ad eum seniores Iudæorum tanquam personas idoneas. Vnde non accessit sed plusquàm accessit ad Iesum, & propterea Matthæus dicit ꝙ accessit, intentionem describens centurionis. *Rogans eum vt veniret & sanaret seruũ suũ.* Quia non quadrat intentioni & verbis Centurionis subiunctis istam petitionem iniunctam fuisse à Centurione, ideo intelligendum est Lucam scripsisse petitionem Centurionis secundũ sensum, quo intellecta est à senioribus Iudæorum qui erant nũcij. Centurio siquidem misit seniores ad Iesum: nec aliud eis iniunxit nisi quod Matthæus refert à Centurione dictum. s. puer meus

meus iacet in domo paralyticus & malè torquetur. sed seniores Iudæorum nescientes magnitudinem fidei & humilis cordis Cẽturionis, intellexerunt Centurionem cupere vt Iesus veniret, & sanaret illum: quum tamen Centurio non cuperet nisi vt sanaret. Et propterea Lucas describit petitionem Cẽturionis secundum sensum quem intellexerunt & executi sunt seniores, dicendo rogans eum vt veniret & sanaret. *At illi quum venissent ad Iesum, rogabant eum solicitè,* pro studiosè, seu sedulò. *dicentes ei.* Superfluit ei. *quia dignus est vt hoc illi præstes.* Apposuerunt seniores rationes. tum ex parte animi. *Diligit enim gentem nostram.* In quo aperitur quòd Centurio non erat Iudæus. Tum ex parte operis religiosi. *Et synagogam ipse ædificauit nobis.* erat enim synagoga locus publicus dicatus ad doctrinam diuinæ legis & orationem. *Iesus autem ibat cum illis. Et quum iam non longè esset.* pro, abesset, *à domo, misit ad eum Centurio.* Altera hæc missio scribitur à Matthæo sub forma responsionis: quia verè responsio fuit ad verba & aduentum Iesu ad domum Centurionis. Annuerat enim Iesus senioribus, & veniebat cum illis versus domũ Centurionis: quo audito, Centurio misit istos amicos ad obuiãdum ne veniret. quod fuit verè respondere oblato & inchoato aduentui. *Amicos.* proculdubio etiam Iudæos. *Dicens, Domine noli vexari (non enim sum dignus.* pro idoneus. seu sufficiens. *vt sub tectum meum intres.) propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus vt venirem ad te.* Hinc clarè apparet quod supra diximus. s. ꝙ Centurio nõ petiit vt veniret, manifestat enim his verbis ꝙ à principio quo misit, arbitratus est se non esse dignũ vt compareret coram Iesu: & propter eandem rationem arbitrari se indignum tanto hospite. ¶ Sed dic verbo & sanabitur puer meus. Profitetur Centurio nõ solũ ꝙ potest sanare (quod etiã leprosus ꝓfessus fuerat) sed ꝙ solo imperio poterat absens sanare. *Nã & ego homo sum sub potestate cõstitutus, habẽs sub me milites: & dico huic vade, & vadit: & alio* pro alij, *veni & venit: & seruo meo fac hoc & facit. Quo audito, Iesus miratus est.* Deest. eũ. Significatur enim materia admirationis, ipse Centurio per amicos tantam profitens fidem & humilitatem. *Et conuersus sequentibus se turbis* pro sequenti se turbæ, *dixit. amen.* Superfluit amen. *dico vobis, nec in Israël tantam fidem inueni. Et reuersi qui missi fuerant domũ, inuenerũt seruũ qui languerat sanũ.* Tacet hic signũ Lucas multa Iesu verba à Matthæo relata. inter quæ continetur quod dixit Iesus Centurioni per amicos illos: vade, sicut credi-

 disti

disti,fiat tibi. Secundű rē Iesus dixit,vadite(quoniá amicos Cēturionis remisit)sed Matthęus coactus est vti numero singulari,quia introducit Centurionē accessisse. ita ꝙ Cēturioni in amicis dictum intellige vade. Reliqua(vt diximus)exposita sunt Matthæi octauo. *Et factum est deinceps, ibat Iesus in ciuitatem quæ vocatur Naim.* Ciuitas dicitur in Galilæa in sorte Zabulon, sita sub monte Tabor. *Et ibant cum eo discipuli eius.* Deest,multi, *& turba copiosa. Qum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius vnicus.* pro,vnigenitus, *matris suæ, & hæc vidua erat: & turba ciuitatis multa cum illa. Quā qum vidisset dominus, misericordia motus super eā.* Materia misericordiæ manifesta est: vidua scilicet priuata vnigenito filio adolescentulo: ita ꝙ ex ætate apparet, ꝙ nō relinquebat matri nepotē. *Dixit illi, noli flere.* quia nunc restituetur tibi filius. *Et accessit: & tetigit loculū. Ii autem qui portabant, steterunt. Et ait: adolescens.* pro, adolescētule, *tibi dico surge.* Considera modum resuscitandi. nō sicut Elias aut Eliseus precando aut incumbendo super puerum, sed imperando, solo verbo, non tangendo etiam adolescentulum: solum enim loculum tetigit. statim resuscitauit. nō adhuc iacentem in lecto, sed extra portam ciuitatis iam delatum vt sepeliretur.

Et resedit: vt clara pateret resurrectio. *Qui erat mortuus.* pro, *qui fuerat mortuus: & cœpit loqui.* vt clarè omnes perciperent verè viuum. *Et dedit illum matri suæ.* Fructus miraculi, fructus misericordiæ significatur per hoc quòd datur matri. *Accepit autem omnes timor.* dei. Hic est fructus miraculi in aliis intus timor, & foris glorificatio dei. *Et magnificabant.* pro, glorificabāt, *deum. dicentes quia propheta magnus.* promissus à Moyse Deuteronomij decimooctauo. *surrexit in nobis, & quia deus visitauit.* tanto propheta. *plebem suam. Et exiit hic sermo in vniuersam Iudæam de eo, & omnem circa regionem.* pro, & omnem circumiacētem regionem. Miraculum siquidem hoc tam publicè patratum est, & tam stupendum fuit, vt non sit admiranda diuulgatio eius. *Et nunciauerunt Ioanni.* in vinculis constituto. *discipuli eius de omnibus his. Et conuocauit duos de discipulis suis Ioannes: & misit ad Iesum, dicēs. tu es qui venturus es.* pro, qui venturus erat, seu ille veniens, *an alium expectamus? Qum autem venissent ad eū viri, dixerunt. Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens. tu es qui venturus es.* pro, ille venturus, seu veniens, *an alium expectamus? In ipsa autem hora multos curauit à languoribus suis, & plagis.* pro, flagel

flagellis. Significátur enim morbi flagella diuina. *Et spiritibus malis: & cæcis multis donauit visum. Et respondens dixit illis: Euntes renunciate Ioanni quæ audistis & vidistis: quia cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgũt, pauperes euangelizantur. & beatus est quicunque non fuerit scandalizatus in me. Et quum discessissent nuncii Ioãnis, cœpit de Ioanne dicere ad turbas. Quid existis in desertum videre, arundinem vento agitatam? sed quid existis videre, hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui in veste precio-sa.* pro, gloriosa, *& deliciis sunt, in domibus regum sunt. Sed quid existis videre, prophetam? vtique dico vobis & plus quàm prophetam. Hic est de quo scriptũ est: ecce mitto angelum meum ante faciem tuã, qui præparabit viam tuam ante te. Dico enim vobis: maior inter natos mulierum propheta Ioanne Baptista, nemo est: qui autem minor est in regno dei, maior est illo.* Historia hæc cũ omnibus hic dictis, Matthæi. 11. exposita sunt: & propterea non repetenda duximus. *Et omnis populus audiens & publicani.* Interrumpit Lucas sermonem Iesu vt reddat rationem sequentium verborum Iesu. interrumpit autem declarando quàm acceptæ fuerint laudes Ioannis Baptistę apud populum & publicanos baptizatos à Ioanne: distinguendoque eos à Pharisæis & legisperitis non baptizatis à Ioanne. Contra hos enim Pharisæos & legisperitos non acquiescentes Ioanni, nec ipsi Iesu, tendunt directè verba sequentia scilicet cui ergo assimilabo. *Iustificauerunt deum baptizati baptismo Ioannis.* id est iustum (hoc est veracem) laudauerunt deum super baptismo Ioannis. audientes enim Ioannẽ sic laudari à Iesu, laudauerunt deum tanquam veraciter adimpleturum promissa baptizatis à Ioanne. *Pharisæi autem & legisperiti consilium dei spreuerunt in semetipsos.* hoc est aduersus semetipsos: hoc est in malum proprium. Significatur enim quòd spernendo baptismum Ioannis, spreuerunt consilium dei in suum proprium malum. *Non baptizati ab eo. Ait autem dominus.* Istæ tres dictiones non sunt de textu: sed interpositæ sunt ab interprete ad claritatem continuationis. Euangelista enim interiecta distinctione legisperitorum à plebe, continuat sermonem Iesu. *Cui ergo similes dicam.* pro, assimilabo, *homines generationis huius: & cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro, & loquentibus.* pro, acclamantibus, *adinuicem & dicentibus. Cantauimus vobis tibiis & non saltastis: lamentauimus.* Deest, *vobis, & non plorastis. Venit autem.* pro, enim. *Ioannes Bapt. neque manducãs panẽ neq; bibens vinum: & dicitis: dæmonium habet. Venit*

filius hominis mãducans & bibens: & dicitis. ecce homo deuorator. pro edax, & *bibens vinum.* pro vini potor, *amicus publicanorum & peccatorum. Et iustificata est sapientia ab omnibus filiis suis.* Explicata Pharisæorum & legisperitorum generatione mala, explicatur generatio acquiescentium Ioanni Baptistæ & Iesu, appellando eam quod sunt filij sapientiæ. Est enim sensus, quod quanuis repulsa sit diuina sapientia per Ioannem & Iesum prædicata, est tamen iustificata, hoc est verax facta, ab omnibus filiis suis, ab omnibus (nullo excepto) filiis sapientiæ: hoc est electis. verè filiis diuinæ sapientiæ dum credẽtes Ioãnĩ & Iesu, exercẽt opera secundũ diuinæ sapiẽtiæ dispositionẽ, regulas & ordinẽ. Reliqua vide exposita Matthæi vndecimo. *Rogabat autem illum quidam de Pharisæis.* Nomen huius Pharisæi inferiùs explicatur Simon. *Vt mãducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisæi, discubuit. Et ecce mulier.* Nomẽ mulieris huius tacetur à Luca propter honorem mulieris, quum describitur peccatrix: quã tamen Ioãnes duodecimo nominat Mariam, describendo eam à laudabili officio, quòd vnxerit dominũ, & extérserit pedes eius capillis suis: vt ibi declarabitur. Lucas enim sicut tacuit nomen vsitatum Matthæi describendo eum publicanum, ita modò tacet nomen Mariæ describendo eam peccatricem. *Quæ erat in ciuitate.* Nomen ciuitatis tacetur, fortè quia in partibus illis appellatione ciuitatis intelligebatur Hierusalem. Ex eo enim quòd ciuitatis mentionem facit, & nullam nominat, videtur principalem ciuitatem significare, sicut etiam inferiùs cap. 22. dicitur: ecce introeuntibus vobis in ciuitatẽ occurret vobis homo. Et constat quod de Hierusalem loquebatur.

¶ Aduerte tamẽ plus posse ex textu Græco intelligi. nam legitur. Et ecce mulier in ciuitate quæ erat peccatrix. vbi in ciuitate, potest iungi tam cum antecedentibus quàm cum sequẽtibus. Et si quidem sequentibus iungatur (vt interpres iunxit) expositum est. Si autem antecedentibus, demonstrãdo mulierẽ in ciuitate, significatur quòd nõ peregrina nec rusticana, sed ciuilis erat hæc mulier. *Peccatrix.* Genus peccati non explicatur: sed quum mulier absolutè dicitur peccatrix, peccata carnis intelliguntur: vtpote mulieribus propria quo ad infamiam. *Vt cognouit, quòd Iesus accubuisset in domo Pharisæi.* Nacta cõmoditas mulieri huic significatur ex accubitu Iesu in domo Pharisæi, aut ex vicinitate, aut quod in eadem domo in alia tamen contignatione habitaret: & fortè sanguine iuncta erat Pharisæo. omnino enim necessitudo aliqua inter eos coniicitur, ex eo quod mulier hæc ausa est Pharisæi domũ

introire

introire tanquam commodam: præcipuè quum Pharisæi huiusmodi consortia horrerent, aut horrere se simularent. An autem domus hæc Pharisæi fuerit in ciuitate Hierosolymitana an in castello Bethaniæ, incertũ habeo. textus iste non dicit domũ istam fuisse in ciuitate, sed mulierem peccatricem in ciuitate: significãs quòd erat peccatrix in ciuitate Hierosolymitana, & non explicãs an tunc fuerit in Bethania an in ciuitate. *Attulit alabastrum*. pixidem ex alabastro, *vnguenti, Et stans*. Corporalis situs significatur. *Retro*. ne inuerecundam putares & impudentis audaciæ. Idemque significatur ex eo quòd non iuxta caput aut latus, sed iuxtã pedes Iesu se locauit. *Secus pedes eius*. Deest, flens, *lachrymis cœpit rigare pedes eius: & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & vnguento vngebat*. Non dicit rigauit, sed cœpit rigare: quia stans in tantum prorupit fletum, vt antequam se inclinaret, inciperet rigare lachrymis pedes eius. Quatuor officia hic conspice: abluere lachrymis pedes Iesu, capillis tergere, osculari eosdem, & demum vnguento vngere. Nouum & inauditum genus oblationis ac sacrificij pro peccatorum venia adinuenit hæc mulier, proculdubio à spiritusancto inspirata. *Videns autem Pharisæus qui vocauerat eum, ait intra se, dicens: hic si esset propheta, sciret vtique quæ & qualis est mulier quæ tangit eum: quia peccatrix est*. Ignorantiæ personæ ascribit Pharisæus, quòd Iesus permittat pedes suos tangi à peccatrice: putans quòd si sciret Iesus illam esse peccatricem, non permitteret se tãgi ab illa. Et hinc minorem concipit de Iesu opinionem, non arbitrans etiam eum esse prophetam. Quum tamẽ etiam in hoc erraret Pharisęus: quia etiam veri prophetæ ignorãt aliqua quæ sunt facti: vt patet de Eliseo, dicente: Anima illius in amaritudine est, & dominus celauit à me. *Et respondens Iesus, dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait, magister, dic. Duo debitores erant cuidã fœneratori*. pro, creditori: *vnus debebat denarios quingentos, & alius* pro, alter, *quinquaginta. Non habentibus autem illis vnde redderent, donauit vtrisque. Quis*. pro, vter. *ergo*, Deest, ipsorum. Ita quòd legendum est vter ergo ipsorum dic *plus eum diligit*. pro, diliget? *Respondẽs Simon dixit, æstimo*. pro, existimo, *quia is cui plus donauit. At ille dixit ei, rectè iudicasti. Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni: vides hanc mulierem? intraui in domum tuam: aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis suis*. pro, capillis capitis sui *tersit. Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intrauit, non cessauit osculari pedes meos. Oleo caput meum nõ vnxisti: hæc autem vnguento*

guēto vnxit pedes meos.propter quod dico tibi:remittuntur ei. pro, eius.*peccata multa,quoniam dilexit multùm.*Inuersa conclusio infertur.nam ex dictis inferendum erat,quoniam remittuntur peccata eius multa,ideo diligit multum:& tamen infertur,quòd quia dilexit multum,ideo dimittuntur peccata eius multa. ¶ Solutio est, quòd hæc duo conuertibiliter sese consequuntur. Et propterea licet vtrunque inferre,& vtrunque Iesus intulit. multa remissio,& multa dilectio,mutuò se inferũt: & similiter parua remissio & parua dilectio.Sed vltra hoc docuit Iesus in his verbis rationem causalitatis: quòd scilicet dilectio, est causa remissionis velut perficiens : remissio autem, est causa dilectionis velut disponens:disponimur enim ad amandum benefactorem ex accepta remissione debiti : sed non perficitur in nobis peccatorum remissio,nisi charitate diuina infusa. Ne itaq; intelligeremus similitudinem de remissione debitarum pecuniarũ,per omnia currere cum remissione peccatorũ, mutauit Iesus causalitatem.In remissione enim debitarum pecuniarũ,ex remissione sic disponimur ad amandum,vt amor nõ perficiat remissionem,sed sequatur ad eam ex nostra voluntate:in remissione autem peccatorum aliter est. nam remissio non perficitur nisi in dilectione, quæ etiam magis ex deo est quàm ex nobis:quia infunditur gratuito à deo.Et propterea dominus intulit, remittuntur eius peccata multa quoniã dilexit multùm. ¶ Vbi etiam nota ꝙ non dixit,quia dilexit multotiens,sed multùm:vt hinc discas non oportere ad delendum centum peccata,exigi centum actus diligẽdi, exigi centum contritiones: quoniam semel diligere multũ, delet innumerabilia peccata. *Cui autem minus.* pro,parũ, seu paulu- lum.*dimittitur,minus.*pro,parũ diligit.Ecce altera conclusio adęquans dilectionem remissioni. ¶ Vbi magna occurrit quæstio: quia sequitur quòd Ioannes Baptista cui parum dimittitur, parũ diligat,si verum est vniuersaliter,ꝙ cui parum dimittitur parum diligit. ¶ Solutio est quòd sermo Iesu est formalis: hoc est de debitoribus quatenus debitores sunt, de peccatoribus inquãtum peccatores sunt. infra siquidem hanc latitudinem solam loquendo,vniuersaliter verum est,quòd cui parum dimittitur,parum diligit:quod est dicere quòd quantũ est ex beneficio remissionis,parua remissio parit paruam dilectionem.Cum quo tamẽ stat ꝙ aliunde cui parum dimittitur,maximè diligit, & sic Ioannes Baptista maximè dilexit aliunde q̃ ex remissione peccatorũ eius.Dixit *autem ad illã,remittuntur tibi peccata. Et cœperunt qui simul*

mul accumbebant, dicere intra se. quis est hic? Paulò antè Simon nec prophetã reputabat Iesum: modò autem stupẽs cogitat quis est hic? Et verè stupendũ erat: quia nõ homo tantũ sed deus erat hic. *Qui etiã peccata dimittit? Dixit autem ad mulierem. Fides tua te saluam fecit.* Præter officia exteriora, duas in hac muliere internas virtutes habes ex verbis Iesu: fidem scilicet & charitatem. Spes enim in officiis eius satis patebat. nisi enim sperasset veniam, nõ tot fecisset. Fides igitur per dilectionem operãs, te saluam fecit. ¶ Vbi prudens lector collige diuinam misericordiã remittentẽ peccata, nõ remittere peccata nobis dormientibus, sed cooperantibus fide, spe ac dilectione: sine qua nulla est remisio, quantacunq; sit fides ac spes. Et signum in nobisipsis hinc datum, ad cognoscendum si nobis dimissa sunt peccata multa, scilicet si diligimus multùm. nam si non diligimus multùm, non remittuntur peccata nostra multa: & si remittuntur nobis multa nostra peccata, diligimus multum, iuxta has domini regulas. *Vade in pace.* Sẽtiebat intus mulier fructum magnũ ex præsentia Iesu, & propterea percepta venia peccatorum & commendata eius fide, nõ recedebat, nisi Iesus suaui præcepto recessum imperasset. Vnde non absolutè dixit, vade, sed addidit in pace. tum ad continuandum internam mulieris consolationem, tum futurum illius statum præfigendo pacificũ: quod postea rei probauit successus.

CAPVT VIII.

ET factum est deinceps: & ipse iter faciebat per ciuitates. Deest singulas. Legendum est. *Per singulas ciuitates.* vt intelligamus sigillatim visitari ciuitates à Iesu, & non in genere prædicasse ipsum ciuitatibus. *Et castella, prædicans & euangelizans regnum dei.* Materia prædicationis & annunciationis significatur regnum dei, non regnum mundi. In quo comprehenduntur omnes virtutes in hac vita: & omnis fœlicitas in futura. *Et duodecim cum illo.* Comitantur Iesum prædicantem vt discant omnia & vbique duodecim Apostoli. *Et mulieres aliquæ.* Fœmineus sexus non repellitur à societate Iesu. *Quæ erant curatæ.* dupliciter. Quo ad animam. *A spiritibus malignis.*, Et quo ad corpus. *Et infirmitatibus.* Intelligo tamen hæc respectiuè: non quòd omnes fuerint ægrotæ. *Maria quæ vocatur Magdalene.* Magnum argumentum hinc habetur quòd hæc maria est illa peccatrix descripta in præcedenti capitulo: quoniam in appellatione nominum vsus præfertur, constat autem communi vsu nominum appellari Mariam Magdalenam peccatricem illam.

lá,sic enim accepimus à patribus nostris, & illi ab auis, & illi ab attauis &c. ita quos vsus iste ab apostolorũ tẽpore videtur incœpisse. Propter quod Lucas tanq̃ à notissima appellatione describit eam, quæ vocatur Magdalene. Dicitur autem quòd vocatur Magdalene à Magdalo Galilææ oppido, cuius erat domina. nullam enim aliam communis vsus vocat Magdalenam. *De qua septem dæmonia exierãt*. Perseuerat Lucas in abstinentia à turpibus adiectiuis huius mulieris. Noluit dicere quę subiecta fuerat vniuersis vitiis, sed excusando quodammodo eam & dæmones accusando, dicit de qua exierant septẽ dæmonia, septem vitia quibus possidebatur à dæmoniis. Septenarius enim numerus vniuersitis est index Hebręo more. vnde & septem angeli & septem candelabra &c describuntur, quia septem dies apud Moysen vniuersa comprehendunt. *Et Ioanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis*. Non sine mysterio Euangelista etiam coniugatá mulierem describit sequacem Iesu: non quòd inuito viro hoc faceret (quoniá Iesus non venit ad dirimendũ cõiugia, qui venit ad adimplendũ legem) sed vt deuotionem mulieris simul & viri hoc concedentatis, ad aliorũ exẽplum scriberet. *Et Susanna & aliæ multæ, quæ ministrabant ei*. Morẽ fuisse aiunt apud Hebræos vt honestæ mulieres sequerentur spirituales doctores, qui discurrebant prædicando, & ministrarent eis de facultatibus suis. Et propterea antiquum sectantes morẽ mulieres istæ sequebantur Iesum. *De facultatibus suis*. Hinc apparet q̃ nõ erãt pauperes: immo si quæ pauperes quandoq; comites erãt (vt Salome mater filiorũ Zebedęi) quæ nõ ad hoc ibant vt ministrarent de suis facultatibus, sed solùm vt audirent verbũ dei, viuebant vt verisimile est sumptibus istarum diuitũ. *Quum autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus*. pro & de singulis ciuitatibus, *properarent ad eũ, dixit per similitudinem. Exiit qui seminat seminare*. pro, vt seminaret, *semen suum. Et dum seminat*. pro, seminabat, *aliud cecidit secus viam, & cõculcatum est: & volucres cæli comederunt illud. Et aliud cecidit supra* pro, super, *petram: & natum aruit, quia non habebat humorẽ. Et aliud cecidit inter spinas: & simul exortæ spinæ suffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terram bonam: & ortum fecit fructum centuplum. Hæc dicẽs clamabat: Qui habet aures audiendi, audiat. Interrogabant autem eum discipuli eius quæ esset hæc parabola. Quibus ipse dixit. Vobis datum est nosse mysterium*. pro, mysteria. *regni dei: cæteris autem in parabolis: vt videntes non videant, & audientes non intelligant*. Hæc verba vide exposita Marc. 4. Reliqua spectantia ad hanc parabolam

vide

vide exposita Matth.13. *Est autem hæc parabola. Semen est verbum dei. Qui autē secus viam, hi sunt qui audiūt: deinde venit diabolus & tollit verbum de corde eorum, ne credētes salui fiant. Nam qui supra.* pro, qui autem super. *petram: qui quum audierint cum gaudio suscipiunt verbum. & hi radices.* pro, radicem, *non habent: quia.* pro, qui ad tēpus credunt, *& in tempore tētationis recedunt. Quod autem in spinas cecidit: hi sunt qui audierūt & a solicitudinibus & diuitiis & voluptatibus vitæ euntes suffocantur, & non referunt fructum. Quod autem in bonam terrā: hi sunt qui in corde bono & optimo.* pro, honesto & bono. Significatur enim cor honestū à morali virtute, bonū autē ab exercitio vtili. Diuersitas siquidē cordiū diuersis gradibꝰ electorum significatur. alij enim sibiipsis tantum, alij sibi & aliis boni sunt in studiis suis: dū alij cor applicāt cōtēplatiuæ vitæ aut soli propriæ saluti, alij vitæ actiuæ aut aliorum incumbūt spirituali saluti. *Audientes verbum retinent & fructum afferunt in patientia.* Non sufficere cor honestum & vtile nisi adsit patientia in sustinendo aduersa & iniurias quascunque edocet dominus à similitudine terræ q̄ quantumuis optima non affert fructū nisi patiēdo aratrum & similia. *Nemo autem lucernam accendens, operit eam vase, aut subtus.* pro, subter, *lectum ponit sed super cādelabrum ponit, vt intrantes videāt lumen.* Dixerat, vobis datum est nosse mysteria regni dei: ne intelligerent sibi solis credita hęc mysteria, sed ad hoc manifestata vt prædicent mundo, monstrat ex triplici capite ꝙ debent hæc prædicare aliis. Primum caput penes intentionem ipsius Iesu attenditur: & declaratur ex similitudine accendentis lucernam. Sicut enim accendens lucernam, nō accēdit vt occultet, sed luceat, ita ego non accendo lucernam, euangelicam lucem in vobis ad operiendam eam, sed ad ponendum super cādelabrum ecclesiæ meæ: vt intrantes in ecclesiam meā, videant euangelicū lumen. *Non est enim occultum quod nō manifestetur: nec abscōditum quod nō cognoscatur, & in palam.* pro, apertum, seu propatulum. *veniat.* Secundum caput penes naturam seu conditionem rerum euangelicarum attenditur: quia ex natura sunt honesta necessaria & vtilia ad salutem humani generis. hęc enim ratio significatur dicendo, non est enim occultum, euāgelicum aliquid, quod non manifestetur, &c. *Videte ergo quid.* pro, quomodo *audiatis.* Hinc clarè apparet quòd de doctrina sua, de mysteriis euangelij dixit, non est aliquid occultum quod nō manifestetur: alioquin nō intulisset monitionem hāc, videte igitur quomodo audiatis, ad prædicandum aliis & non pro vobis solis. *Qui.* pro, quicunque,

quicunque, *enim habet, dabitur illi: & quicunque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo.* Tertium caput penes eorum proprium damnũ & lucrum attenditur. Et intendit quòd quicunque mysteriorum notitiam habet rectò vsu, lucrabitur: dabitur enim rectè vtenti habitis, amplior adhuc notitia. ab eo autẽ qui non habet per rectũ vsum; qui habitis non rectè vtitur (quod perinde est ac non habere) etiam quod putat se habere, auferetur ab illo. datur enim in reprobum sensum vt abutatur habitis aut etiã naturalibus: vt latiùs Matth. 13. declarauimus. *Venerunt autẽ ad illum mater & fratres eius.* Hic aduẽtus matris clariùs describitur Mar. 3. Intellige autem fratres Hebraico more consanguineos. *Et non poterãt adire eũ præ turba. Et nunciatum est illi, Mater tua & fratres tui stant foris, volentes te videre. Qui respondens, dixit ad eos, mater mea & fratres mei hi sunt, qui verbum dei audiũt & faciunt.* Prædicabat actu Iesus dũ hoc ei diceretur: vt Matthæus. 12. testatur. Et propterea secundum naturam negocij diuini, matrem & fratres appellauit audientes & facientes verbum dei. *Factum est autem in vna dierum: & ipse ascendit in nauiculam:* pro, nauim, *& discipuli eius: & ait ad illos. transfretemus trans stagnum. Et ascenderunt.* pro, recesserũt. Significatur enim executio nauigationis, non cõscensus discipulorum in nauim. *Nauigantibus autem eis, obdormiuit & descendit procella venti in stagnum: & cõpellebantur.* pro, complebatur, *supple aquis. & periclitabantur. Accedentes autem suscitauerunt eum, dicẽtes. præceptor.* Repetendum est: & legendum. *Præceptor præceptor perimus.* Timor & instantia suscitantium duplicatione significatur. *At ille surgens.* pro, expergefactus, *increpauit ventum & tempestatem aquæ: & cessauit: & facta est tranquillitas. Dixit autem illis. vbi est fides vestra (Qui timentes, mirati sunt, adinuicem dicentes. Quisnam putas hic est? quia & ventis & mari imperat, & obediunt ei.* Vide Matt. 8. & Mar. 4. exposita circa hoc miraculum in nauicula. *Et nauigauerunt ad regionem Gerasenorum.* pro, Gadarenorum: *quæ est cõtra Galilaam. Et quum de naui egressus esset ad terram, occurrit illi vir.* Deest. è ciuitate. Significatur enim homo ciuilis. *Qui habebat dæmonium.* pro, dæmonia, *iam.* Deest à. Legendum enim est. *iam à temporibus multis.* vt antiqua significetur vexatio, *& vestimento non induebatur: neque in domo manebat, sed in monumentis. Is vt vidit Iesum, procidit ante illum: & exclamans voce magna, dixit: quid mihi & tibi est Iesu fili dei altissimi? obsecro te ne me torqueas. Præcipiebat enim spiritui immundo vt exiret ab homine.* Hinc clarè patet præceptum Iesu ad exeundum

fuisse

uiſſe tormentum diaboli. erat enim compulſiuum ad exeundum contra libertatem tum potentiæ tum voluntatis ipſorum dæmonum: & propterea torquebat eos. *Multis enim temporibus arripiebat.* pro, corripuerat, *illum: & vinciebatur catenis, & compedibus cuſtodiebatur: & ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deſerta. Interrogauit autem illum Ieſus.* Non interrogat vt cognoſcat ignotum, aliquid, ſed vt magnitudo miraculi cognoſcatur: & humana miſeria qua vnus homo multitudini ſubiectus erat dæmonum, perpendatur ex hac occaſione. *Dicens. quod tibi nomen eſt? At ille dixit. Legio: quia intrauerunt dæmonia multa in eum. Et rogauerunt illum ne imperaret illis.* experimẽto enim ſentiebant quòd ſolo imperio poterat illos compellere. *Vt in abyſſum irent.* Non quòd timerent ſubmergi aut ſuffocari in aquis: ſed ne in locum carceris vbi omnino ligata eſſet eorum potentia, mitterentur. *Erat autem ibi grex porcorum multorum paſcentium in mõte.* Marci. 5. dicitur circa montem: vt intelligamus in infima parte montis porcos fuiſſe. *Et rogabant eum vt permitteret eis in illos ingredi.* Hinc clarè apparet poteſtatem dæmonum ligatam eſſe non ſolùm reſpectu hominum ſed etiam rerum aliarum: alioquin non rogaſſent Ieſum vt permitteret eis ingreſſum in porcos. naturali ſiquidem ſua potentia hoc poſſunt. *Et permiſit illis. Exierunt ergo dæmonia ab homine, & intrauerunt in porcos: & impetu abiit grex perpraceps in ſtagnum: & ſuffocatus eſt.* Si rationem damni quæris, nulla eſt quæſtio: quia dominus vniuerſorum eſt Ieſus. Si verò rationem facti ad literam quæris, apparet hoc ideo permiſſum vt cognoſcamus quantum debet humanum genus diuinæ prouidentiæ, quæ non permittit homines qui à dæmoniis vexantur, occidi ab illis. faciliimè enim potuiſſent hominem illum quem tanto tempore vexauerant, occidere, qui tam facilè potuerunt duo milia porcorũ ſubmergere. Vt diuinæ itaque gratiæ tribuamus quicquid non patimur à dæmoniis, docere voluit hoc facto. *Quod vt viderunt factum qui paſcebant, fugerunt, & nunciauerunt in ciuitatem & in villas. Exierunt autem videre.* pro, vt viderent, *quod factum eſt: & venerunt ad Ieſum: & inuenerunt hominem ſedentem à quo dæmonia exierant, veſtitum ac ſana mente, ad pedes eius: & timuerunt. Nunciauerunt autem illis.* qui venerant ex ciuitate. *Et qui viderant quomodo ſanus factus eſſet à legione.* pro, à dæmoniis agitatus. *Et rogauerunt illum omnis multitudo regionis Geraſenorum.* pro, circumiacentis regionis Gadarenorum, *vt diſcederet ab ipſis,*

Vide

Vide differentiam inter istos & Nazarenos. isti enim quanuis damnum passi, rogant Iesum vt recedat: illi autem nullo damno affecti, ad præcipitandum eum concurrerunt. *Quia magno timore tenebantur*. ne iacturam maiorem incurrerent. Reliqua circa gesta in hac regione Gadarenorum, vide exposita Matth. 8. & Mar. 5. *Ipse autem ascendens nauim, reuersus est: & rogauit illũ vir à quo dæmonia exierant vt cum eo esset. Dimisit autem eum Iesus, dicens, redi in domum tuam: & narra quanta tibi fecit deus. Et abiit per vniuersam ciuitatem, prædicans quanta illi fecisset Iesus. Factum est autem quum redisset Iesus, excepit illum turba. erant enim omnes expectantes eum.* Deuotio populi Galilæi (non Pharisæorum & Scribarum) significatur. *Et ecce venit vir cui nomen Iairus: & ipse princeps synogogæ erat: & cecidit ad pedes Iesu, rogans eum vt intraret in domum eius: quia vnica filia erat ei ferè annorum duodecim, & hæc moriebatur. Et contigit* Superfluit & contigit. *Dum autem ipse iret, à turbis comprimebatur.* pro, turbæ suffocabant eum. Describit Euangelista iuxta humanum morem loquendi concursum turbarum, ita constringentium vt in similibus constrictionibus solemus dicere quòd suffocant illum. *Et mulier quædam.* pro, quæ *erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim.* Aequale tempus ætatis puellæ & ægritudinis huius mulieris, non casu narratur. sed ex intellecto ab Euangelista mysterio quare diuina prouidẽtia miracula hæc secundum hanc temporis æqualitatem disposuit. ad mysterium enim mystici sensus hæc spectare cognouit. Quod clarè manifestatum est à sacris doctoribus: sed à nobis tacetur, quia solus sensus literalis sub nostri propositi intentione cõprehenditur. *Quæ in medicos erogauerat.* pro, insumpserat. non enim donauerat sed sumptu consumpserat. *Omnem substantiam suam, nec ab vllo potuit curari, accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius: & confestim stetit fluxus sanguinis eius. Et ait Iesus. quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus.* Horum negatio referenda videtur ad contactum ex proposito ad differentiam contactus ex impulsu: ita quòd omnes negarunt ex proposito illum contigisse. Petri autem & discipulorum verba de contactu quouis modo intelligenda sunt: vt sic vtrique verum dixerint. *Dixit Petrus & qui cum illo erant. Præceptor, turbæ te comprimunt & affligunt.* pro, affligant. Crebra enim afflictio significatur. *Et dicis quis me tetigit? Et dixit Iesus. tetigit me aliquis.* Assertiuè legenda sunt. affirmat enim Iesus quòd aliquis tetigit eum tactu ex proposito. Quod & manifestat, subiungens.

iungens. *Nam & ego noui virtutem.* sanatiuam. *de me exisse.* exequendo effectum sanationis. *videns autem mulier quia non latuit, tremens venit & procidit ante pedes eius: & ob quam causam tetigerit eum, indicauit coram omni populo: & quemadmodum confestim sanata sit* Quia miracula sua Iesus ordinabat magis ad propagandam fidem noui testamēti quàm ad salutem corporũ, & sciebat futurum tunc esse vt nunciaretur Iairo mors filiæ, & propterea oportere Iairi fidem cōfortari, ideo miraculum hoc manifestari voluit pręsente Iairo, vt fides illius roboraretur & augeretur. *At ipse dixit ei. filia.* Deest confide. Legendum est, *Confide filia.* Tremebat enim mulier illa: & propterea confortatur à Iesu. *Fides tua te saluam fecit.* Etiam verbo manifestat coram Iairo quo tendit sua intentio, & quomodo obtinentur miracula. Audientes enim quòd fides illius mulieris in ipsum Iesum sanauit eam, discere debebant credendum esse in ipsum. *Vade in pace. Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem.* pro, à principe, *synagogæ.* Non ꝙ ab alio principe nuncius veniret ad Iairum, sed quòd à domo ipsius Iairi principis nūcius veniebat. Et significatur per hoc ꝙ erat certus nuncius mortis, domesticus & non casu nūcians mortē puellæ. *Dicens ei quia mortua est filia tua. noli vexare illum* pro, magistrũ. Sperabant enim ꝙ posset fortè illam sanare dum viueret: sed postquam mortua est, nullam habebát spem ꝙ posset ipsam resuscitare. & propterea dicunt noli vexare magistrum. Acsi dicant. negocium est desperatum. *Iesus autem audito hoc verbo, respondit patri puellæ. Noli timere.* Inuaserat enim eum timor irreparabilis vitæ proprię filiæ. *Crede tantũ* Ecce propter quid voluit manifestari miraculũ curatæ mulieris. *Et salua erit. Et quum venisset ad domum, non permisit intrare secum quenquam.* in aulam in qua iacebat mortua puella. *Nisi Petrum & Iacobum & Ioannem, & patrem & matrem puellæ. Flebant autem omnes, & plangebant illam. At ille dixit. nolite flere: non est mortua puella.* mihi, seu apud me, quanuis verè sit mortua. *Sed dormit.* quoniā tam facilè possum eam suscitare à morte quàm excitatur aliquis à somno. *Et deridebant eum.* non intelligentes mysterium verborum Iesu. Et hæc derisio ad cumulum spectat testimonij veræ resuscitationis subsecutæ. *Scientes quia mortua esset. Ipse aũt.* deest. eiectis foras omnibus Eiecit siquidem omnes quos inuenit in aula in qua iacebat puella mortua: & remansit cũ iis qui cum eo ingressi erant quinq; personis, in textu nominatis. *Tenens manum eius, clamauit, dicens. puella surge:* Imperando susci-

tat acsi à somno excitaret, tenendo manum & clamando: vt experimento cognoscerent mysterium verborum quæ dixerat, nō est mortua puella sed dormit. *Et reuersus.* pro, conuersus, *est spiritus eius.* Describit enim Lucas spiritum puellæ ad similitudinem conuersi ad corpus: tanquam priùs auersus fuerit à corpore. Et verè quadrat similitudo. nā in morte spiritus auertitur à corpore desinendo animare ipsum: in suscitatione autem quasi cōuertitur ad viuificationem corporis. *Et surrexit continuò* Vt perfectū miraculū non solū restitutæ vitæ, sed valetudinis monstraretur. Surrexit enim & ambulauit: vt alter euangelista testatur. *Et iussit illi dare manducare.* pro, ad manducandum. Vt omniquaq; veritas miraculi comprobaretur: & nullus relinqueretur locus suspicandi phantasma esse. *Et stupuerunt parentes eius. Quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat.* Semper prudens magister inuenitur Iesus quum oportuit manifestari miraculum curatæ fœminæ voluit non latere: modò autem quia non imminebat ibi necessitas firmandi fidem præsentium, indicit silentiū, humilitatis affectu verò: vt aliàs declarauimus.

CAPVT IX.

Conuocatis autē Iesus duodecim Apostolis, dedit illis. Verè deū se esse comprobat, dando aliis potestatem super dæmones & ægritudines. vix enim inuenti sunt aliqui qui haberent huiusmodi potestatem: Iesus autem non solùm habet sed dat aliis. *Virtutem & potestatem.* pro, potestatem & authoritatem. Data potestas, clarè monstrat concessum Apostolis vt ex potestate miracula facerent, & non solùm peccando. Data verò authoritas monstrat dignitatem ac præsidentiam quandam. *Super omnia dæmonia & vt languores curarent.* Crediderim ego distribuēdas potestatem & authoritatem sic, vt authoritas intelligatur super omnia dæmonia, potestas verò super curandos languores. Quadrat siquidem hic intellectus illi sententiæ, qua dominus dixit hoc genus dæmoniorum non eiicitur nisi in oratione & ieiunio. *Et misit illos prædicare.* Hactenus duxerat secum duodecim Apostolos vt discerent à doctrina & exemplo ipsius: modò instructos mittit ad prædicandum. *Regnum dei.* Illud idem quod ipse prædicat, mandat ab Apostolis prædicandum: nō reseruans sibi altius aliquid. *Et sanare infirmos.* Non solum dedit potestatem curandi: sed etiam præcepit vsum potestatis. *Et ait ad illos.* Post iniunctum officium, post datam potestatem,

modum

modum eundi disponit expeditum. *Nihil tuleritis in via.* pro, in viam. hoc est pro via, pro viatico. Vniuersa enim solita deferri à viatoribus, prohibet. Et vt clariùs intelligatur, descendit ad species quinque: vt ex his alia quæ non nominantur, intelligamus: puta poculum, cuius nulla fit in specie mentio. *Neque virgam.* pro, virgas. hoc est arma quæcunque etiam minima: qualia sunt virgæ. *Neque peram.* cum cibariis *neque panem.* Non solũ diuersa cibaria sed etiam panem portandum prohibet. *Neque pecuniam.* pro sumptu occurrente. *Neque duas* pro, binas, *tunicas habeatis.* Duplicata prohibet vestimenta: hoc est vnam tunicã pro itinere & alteram pro quiete. non enim prohibet vestiri discipulos pluribus vestimentis, sed mutatoria prohibet indumenta. *Et in quancunque domum intraueritis, ibi manete: & inde ne exeatis.* Legendum est affirmatiuè, & inde exite. Nõ præcipit Iesus clausos manere domi, sed præcipit non mutari domum quandiu in eadẽ essent ciuitate. Hoc enim significatur dicẽdo. Et inde. hoc est nõ ex alia domo, exite, quũ migrabitis in aliam ciuitatẽ. Si enim mutata fuisset domus, nõ mansissent in eadẽ donec exirent ex ciuitate: & sic nõ inde exirent. *Et quicunque non receperint vos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem pedum vestrorum.* pro, è pedibus vestris, *excutite in testimonium supra.* pro, aduersus, *illos.* tanquã indignos regno cælorũ, tanquã nihil cõmune habentes cũ ciuibus cœlestibus. *Egressi autẽ circuibant per castella, euangelizãtes & curantes vbique.* Efficaciã potestatis acceptæ, executione curationũ nõ in vno loco, sed vbique circũeũdo castella, cõprobant. *Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebãt ab eo: & hæsitabat.* Hinc apparet ꝙ verba Herodis relata Matth. 14. (scilicet hic est Ioãnes Baptista. ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo) nõ afferendo sed conferendo cũ suis domesticis dicta sunt: vt dubiæ mentis homines solent in aliquam partem argumentando declinare. *Eo quòd diceretur à quibusdã quia Ioannes surrexit à mortuis: à quibusdã verò quia Elias apparuit: ab aliis autẽ quia propheta vnus de antiquis surrexit. Et ait Herodes, Ioannem ego decollaui: quis est autem iste de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum.* vulpino consilio, non studio vitæ aut doctrinæ bonæ. *Et reuersi Apostoli narrauerunt illi quæcunque fecerant.* Ideo hoc scriptum est vt inde discant missi referre gesta, & prælati studiosos se exhibere ad audiendum, quæ prædicatores eorum dicunt & faciunt. *Et assumptis illis secessit seorsum in locum desertum qui est Bethsaida.* pro, ciuitatis quę vocatur

Bethsaida. Significatur enim quòd est locus infra districtum seu territoriũ illius ciuitatis. *Quod quũ cognouissent turbæ, secutæ sunt illum. Et excepit eos, & loquebatur illis de regno dei.* Quanuis seorsum quietis causa secessisset, deuotione tamen turbarũ vincitur: & omissa orationis quiete, suscipit benignè turbas, docens eas de regno dei. *Et eos qui cura.* pro, curatione, *indigebant, sanabat. Dies autẽ cœperat declinare: & accedentes duodecim, dixerũt illi. Dimitte turbas, vt euntes, in castella villásque quæ circa sunt diuertãt & inueniant escas: quia hic in loco deserto sumus. Ait autem ad illos, vos date illis manducare. At illi dixerũt. Nõ sunt nobis plus quã quinque panes & duo pisces nisi fortè.* Superfluit fortè. *nos eamus & emamus in omnem hanc turbã escas.* Hæc verba ad monstrandã impossibilitatẽ dandi ad manducandũ turbæ illi, apponuntur ab Apostolis. primũ enim excusarunt se quia non habent nisi quinque panes & duos pisces: & modò apponũt rationẽ omnimodæ impossibilitatis. quia nec habẽt vnde possint emere Hoc enim reuerenter significant, subiungendo nisi nos eamus & emamus: subaudientes quod tu nosti esse nobis impossibile. Vnde etiam Lucas subiungit magnam multitudinis quantitatem: vt intelligamus impossibilitatem significatam tali loquendi modo hominibus referentibus consueto. *Erant autẽ ferè virorum quinque milia. Ait autẽ ad discipulos suos, Facite illos discumbere per cõuiuia.* pro, per discubitus, *quinquagenos.* Significatur enim ꝙ distributi sunt sic ꝙ quinquaginta in singulo erãt discubitu. oĩa enim ordinatè Iesus disponebat. *Et ita fecerunt: & discubuerunt.* pro, fecerant discumbere, *omnes.* Effectus subsecutus præsidentibus discipulis significatur: *Acceptis autem quinque panibus & duobus piscibus respexit.* pro suspexit, *in cælum* vt omnes viderent diuina virtute fieri subsecutũ miraculũ. *Et benedixit illis.* hoc est multiplicauit. benedictionem enim ad multiplicationem spectare sacra scriptura in multis testatur locis. *Et fregit.* propriis manib⁹: vt etiam sic virtutem naturæ assumptæ monstraret. *Et distribuit discipulis suis vt ponerent ante turbas. Et manducauerunt omnes & saturati sunt. Et sublatum est quod superfluit illis, fragmentorum cophini duodecim.* Vt superflua fragmenta comprobarent etiã non fuisse phantasma, sed veros panes & veros pisces. *Et factum est quũ solus.* pro, solitariè. hoc est sine turba nam discipuli erãt cum eo.

Esset orans, erant cum illo & discipuli, & interrogauit illos. Hinc apparet ꝙ non de actuali oratione dixit quum solitariè esset orans, sed de tempore & loco electo ad vacandum orationi. nam

stultum

ſtultum eſt intelligere, ꝙ quum actualiter oraret, interrogauit diſcipulos: ſed deſcribitur quòd in loco & tēpore electo ad orationis quietem ſine turba, medio tempore quo repetenda intermittitur oratio, interrogauit Ieſus diſcipulos ſuos de ſeipſo. Et aptè orationis tēpori miſcetur huiuſmodi interrogatio: vt inde incipiat manifeſtare eis myſterium paſsionis & mortis ſuæ, ſimul & accendat eos ad martyriū hæc enim omnia intermedio orationū tempori congruunt. *Dicens Quem me dicunt eſſe turbæ? At illi reſponderunt & dixerunt. Ioannem Baptiſtam alij autē Eliā: alij verò quia vnus propheta de prioribus ſurrexit. Dixit autē illis, vos autē quem me eſſe dicitis? Reſpondens autē Simon Petrus, dixit, Chriſtū dei.* Lucas nec Petri reſponſionem integrè, nec verba domini ſubiuncta narrat: & propterea vide hæc Matth. 15. integrè & diffusè ſcripta. *At ille increpans illos.* pro, interminatus illis. Significatur enim comminatio quædam adiecta præcepto. *Præcepit ne cui dicerent hoc.* ſcilicet ꝙ ipſe eſſet Meſsias. Sciebat enim hoc non eſſe prædicandum vſque poſt reſurrectionem: quoniam (vt rei probauit euentus) ſtatim vt acclamatus eſt Meſsias, fuit delatus ad Pilatum tanquā reus læſæ maieſtatis, & crucifixus. Verū conſidera, ꝙ Ieſus prædicabat factis miraculorum & nouæ doctrinæ regni dei, & doctrinę diuinitatis ſuæ, ſe eſſe Meſsiam: quanuis nec prædicaret nec vellet prædicari ſub titulo Meſsiæ. Cum hoc tamen priuatis ſermonibus aſſerebat ſe Meſsiam. *Dicens quia oportet filium hominis multa pati, & reprobari à ſenioribus & prīcipibus ſacerdotū, & Scribis, & occidi, & tertia die reſurgere.* Poſtquā diſcipulos inſtruxerat, & illi crediderāt ipſum eſſe verū Meſsiam, incipit eis aperire futuram paſsionem & mortem ſuā: vt abſtraheret eos ab appetitu gloriæ humanæ, & aliorum temporalium bonorum comitantium humana regna. expectabatur enim Meſsias rex magnus, redintegraturus regnum Iſraël. Ne itaque intrent in ambitioſas, aut mūdanas appetitiones, proponit eis ſtatim ignominias paſsionis & mortis ſuæ. *Dicebat autem ad omnes.* Tacet Lucas hoc in loco verba Petri (abſit à te domine) & reſponſionē Ieſu ad eum: & tranſit ad ſubiuncta verba Ieſu ad omnes diſcipulos & non ad ſolū Petrum. *Si quis vult.* Non ſuffecit cæleſti magiſtro prædicere eis mortem propriam, ſed adiunxit neceſsitatē imminentem cuique ſuo diſcipulo patiendi: vt non ſolū abſtrahantur ab appetitu vanorū, ſed præparēt ſe ad perpeſsionē malorū. *Poſt me venire.* Dixerat quòd tertia die eſſet reſurrectur⁹, proculdubio ad immortalē vitā & regnū ęter

num,sciebâtque omnes cupere participes fieri tátę fœlicitatis. & propterea viam veniendi ad corregnandum secũ, intẽdit declarare: proponens sub conditionali, ꝙ siquis vult post me resuscitatum & regnantem venire, oportet, opus est vt faciat hæc. *Abneget semetipsum.* Ecce primũ. Magnum est hominem abdicare à se exteriora bona, sed longè maius est abdicare à se seipsum: hoc est proprium velle, proprium sapere, & alia huiusmodi spectãtia ad interiorẽ animi partẽ. & tamẽ hoc est primũ quod exigitur ad perueniendum ad Iesum regnantem. *Et tollat crucẽ suam quotidie.* Superfluit quotidie. Secundum quod exigitur, ad corporis cruciatus spectat: quos oportet vel voluntarios subire exercitationibus pœnitentialibus, vel illatos ab aliis sustinere. regulare enim est electos pati in hac vita. Et omnes passiones appellatione crucis cõprehenduntur. *Et sequatur me.* Nõ corporali gressu, sed ꝙ ratio actionum & passionũ eius sim ego: alioquin frustra abnegaret seipsum & tolleret crucẽ suam *Qui.* pro quicunque. *enim.* Rationem necessitatis horum trium reddit ex lucro & damno. Et inchoat à secundo: scilicet tollat crucẽ suam, quæ contrariatur vitæ corporali. *Voluerit*, sine me. *animam suã.* hoc est vitam suã. *saluam facere.* simpliciter & absolutè, non hic aut nũc, nõ certo loco aut certo tẽpore, vt dei cultores intendũt saluare fidẽ suã. ad fideles enĩ loquitur, credẽtes & sperãtes verã salutẽ in alia vita. *Perdet illam.* æternaliter. *Nam qui.* pro, quicunque autem. *perdiderit animam suam.* hoc est vitam suam. *Propter me.* Hic prudens lector perpendere potes quod ex ista particula propter me, habetur quòd quũ dixit, quicũq; enim voluerit, intelligitur sine me. *Saluam.* Præponi debet pronomen hic: & legi. *Hic saluam faciet illam.* ad emphasim faciendam eius quod inopinabile apparet: vt qui perdit vitam suam, ipsemet saluet eam, in ęternũ. Hęc enim est noua Iesu Christi doctrina saluberrima. *Quid enim proficit homini si lucretur vniuersum mundum.* Reddit rationem primi, scilicet abneget semetipsum: comparãdo lucrum totius mundi ad damnũ suiipsius, satis clarè: supponendo (vt est) quòd abnegans seipsum hic seruat seipsum, non abnegãs autem seipsum, perdit seipsum aut iacturã sui facit. *Seipsum autẽ perdat & detrimentum sui faciat.* pro aut iacturam suiipsius faciat? Vterque modus ruinæ propriæ significatur: vel tanquam voluntariè perdendo seipsum, vel tanquã incurrẽdo seu patiendo iacturam suipsius. Altero enim istorũ modorũ reprobi omnes damnãtur. Et alludit hic sermo ad negotiatores. qui ob spẽ magni lucri aut

sponte

ſponte nonnulla à ſe abdicant, aut non curant incurrere illorum iacturam. Similiter enim reprobi, vel tanquàm voluntariè poſtponunt ea quæ ſunt ſpiritus, vel appetitiones malas proſequentes, incurrunt æternæ damnationis iacturã. *Nam qui me.* pro, quicũq; enim me: *& meos ſermones.* Reddit rationẽ tertij (ſcilicet & ſequatur me) & pœna & præmio. Et pœna quidẽ clarè ſignificatur in litera: præmiũ autem per locũ ab oppoſito intelligendum reliquit. *Erubuerit* Nõ dicit, quicunq; non crediderit, ſed qui erubuerit me. hoc eſt erubuerit cõfiteri fidem meam, laudẽ meam, doctrinam meã, & huiuſmodi: eſt enim de neceſsitate ſalutis exterior cõfeſsio: quam omittit erubeſcẽs. Intellige cõcurrentibus debitis circunſtantiis: quia eſt præceptũ affirmatiuũ. Erubeſcere tamen Chriſtũ, importat actũ ſemper vitioſum: quoniã importat actũ poſitiuæ erubeſcẽtiæ de re optima. Et propterea erubeſcere Chriſtũ ex ſuo genere, peccatũ mortale eſt poſſet tamẽ ꝓpter imperfectionẽ actus, eſſe peccatũ veniale. *Hunc filius hominis erubeſcet.* Metaphorica eſt locutio, ſicut de⁹ dicitur iraſci. Ieſus enim erubeſcet quo ad effectũ, illum qui erubuit Chriſtũ hic: quia nõ agnoſcet eũ inter ſuos, abiiciet illũ à ſuis, indignũ ſuis habebit illũ. *Quũ venerit in maieſtate.* ꝓ gloria, *ſua & patris & ſanctorum angelorum. Dico autẽ vobis verè, ſunt aliqui hic ſtãtes qui nõ guſtabunt mortẽ donec videãt regnũ dei.* Ne p taretur longiore ſpe expectandum eſſe promiſſum in præmiũ regnũ dei, ſubiunxit tam propinquum eſſe, vt aliqui ex illic ſtantibus viſuri ſint regnũ dei anteq̃ moriatur. Et verè adimpletũ eſt: quoniam multi ex illis viderũt Chriſtũ poſt reſurrectionẽ, & aſcendentẽ in cælũ. Conſtat autem regnũ dei glorioſum, in Chriſti reſurrectiõe inchoaſſe, cùm mortale corpus induit immortalitatẽ: teſtante ipſo domino inferiùs dicente: nõ bibam de generatione vitis donec regnũ dei veniat. *Factum eſt autem poſt hæc verba ferè dies octo.* Non diſcrepat numer⁹ iſte à numero ſex dierũ ſcripto ab aliis euãgeliſtis. nã alij poſt diẽ illũ quo loquebatur Ieſus, numerauerũt dies ſex: & ſic poſt ſex dies octauus illuceſcebat dies, cuius meminit Lucas. Meminerũt autem euãgeliſtæ numeri horum dierum nõ ea ratione ꝙ in trãsfiguratione Chriſti adimpleta deſcribatur promiſsio antedicta de regno dei vidẽdo à quibuſdam. ſed ea ratione quia in trãsfiguratiõe Chriſti mõſtrata eſt quædã ſpecies regni dei. fuit enim velut quædam prælibatio viſus regni dei. *Et aſſumpſit Petrum & Iacobum & Ioannem, & aſcendit in montẽ vt oraret. Et facta eſt dũ oraret.* vt etiã animus tot⁹ in diuina actualiter tenderet.

Species vultus eius altera. Propriissimè locutus est, accidentalem mutationem significans dicendo altera. substantiæ enim vultus figura eadem perseuerauit, sed qualitas altera fuit: quoniã splendida facta est facies eius. *Et vestitus eius albus & refulgens.* pro, fulgurans. Tam temperata fuit lux illa, vt colorem permitteret, & fulgorem simul emitteret: alioquin non potuissent discipuli in tantam lucem figere oculos. *Et ecce duo viri loquebantur cum illo, Erant autem Moyses & Elias visi in maiestate.* pro, gloria. Describitur enim quòd apparuerunt gloriosi Moyses & Elias. *Et dicebant excessum.* pro exitum *eius.* hoc est mortem. loquebãtur enim de morte Iesu qua exiturus erat de hoc mundo. *Quem completurus erat in Hierusalem. Petrus verò & qui cum illo erant, grauati erãt somno.* Hinc apparet aut nocte aut matutina hora octaui diei hęc gesta fuisse: & propterea Lucas dixit ferè dies octo. Iesu siquidẽ orante. Petrus, Iacobus, & Ioannes à prolixa oratione repentè somno retrahuntur. propter quod verisimilius est, quòd post aliquas noctis horas hoc fuerit. Et euigilantes. Non solùm fuerunt grauati somno, sed dormierunt Iesu orãte. *Viderunt maiestatem eius.* hoc est. gloriam eius. *Et duos viros.* scilicet Moysen & Heliam. Incertũ est de Moyse an cum naturali corpore an cum aëreo corpore apparuerit. vtroque enim modo verè appellantur duo viri. Helias quidem integer: Moyses autẽ secũdum id quod præcipuum est in viro scilicet secũdum animam, si corpus suum naturale non habuit. *Qui stabant cum illo.* Corporalis situs describitur. Et dixit hoc euangelista. ne intelligeres euigilasse Apostolos. & vidisse Moysen & Heliam venientes vel in fine rei gestæ. *Et factum est quum discederent ab illo: quum valefacerent: ait Petrus ad Iesum: Præceptor, bonum est nos hic esse, & faciamus tria tabernacula vnum tibi. & vnum Moysi, & vnum Heliæ.* Hinc clarè apparet, quòd anteq̃ discederent quum essent discessuri Moyses & Helias Petrus dixit hæc verba præoccupans discessum, vt impediret licentiam. ¶ Si quæris quomodo Petrus cognouit illos esse Moysen & Heliam: respondetur quòd vel ex verbis eorum vel ex similitudine ad pictos Moysen & Heliam, agnouit eos. Testatur enim Ambrosius, quum reuelata ei fuerunt corpora Geruasij & Prothasij, apparuisse sibi Paulum Apostolũ qualem eum pictura docuerat. *Nesciens quid diceret.* Verè nesciebat quid diceret: proponens impedire discessum illorum. proponens habitandum in mõte tribus tabernaculis. *Hæc autem illo loquente, facta est nubes lucida, & obumbrauit eos.* discipulos, hoc est, tempe-

ramentum

ramentum præstitit discipulis vmbræ suæ, ne à multitudine lucis splendentis in facie Iesu sicut sol, opprimerentur oculi corporei. *Et timuerunt intrantibus illis in nubem.* Quia nubes non obumbraret discipulos, nisi media esset inter lucem & ipsos. ideo explicando vndique rem gestam subditur quòd illi tres visi in gloria (scilicet Iesus, Moyses & Helias) intrarunt in nubẽ Et quia non dicitur, quòd nubes descendit ad eos, sed quòd ipsi intrarunt in nubem (quæ teste Petro apostolo in primo capite. 2. epist super-eminens describitur, dicendo de cælo. nisi enim fuisset eminentior, non sonuisset vox de ipsa exiens tanquam de cœlo) ideo intelligendum est, quòd illi eleuati sunt à terra paulùm vsque ad nubem illam iuclusiuè. & hoc significatur per hoc quod dicitur illis intrantibus in nubem. Vnde hinc dicit Lucas causatum timorem discipulorum. Et meritò. timebant enim se relinqui videndo Iesum cum Moyse & Helia intrare in nubem. *Et vox facta est de nube.* non à Moyse, non ab Helia, sed ab obumbrante superiùs nube. *Dicens: Hic est filius.* Persona patris manifestè hic loquitur, dicẽdo de Iesu. hic est filius, naturalis. *Meus.* mei solius. *dilectus.* omniquaque. *Ipsum audite.* Præcedentia verba dixerat quoque pater in baptismo: hæc autem primùm dixit quando iam Iesus docendi officium exercebat, quãdo doctorem se mundi iam manifestauerat. Præceptum diuinum datur primis apostolis de audiendo Iesum. Vnde & Petrus apostolus postea scripsit, ꝙ non indoctas fabulas secuti, manifestam facimus Iesu virtutem: quoniam nos audiuimus cæleste testimonium, quum essemus in monte sancto cum ipso. 2. Pet. 1. *Et dum fieret vox.* pro, & dum facta esset vox. Significatur enim ꝙ statim completa voce cœlesti. *Inuentus est Iesus solus.* hoc est, sine Moyse & Helia. Vnde habetur ꝙ apostoli nec viderunt incipere gloriam Iesu, nec desinere illã, sicut nec viderũt venire, nec recedere Moysen & Heliam. *Et ipsi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex iis quæ viderant. Factum est autem in sequenti die. Et hoc attestatur quòd nocte facta est transfiguratio: & sequens dies est dies artificialis.* hoc est, ab ortu solis. *nõ enim est verisimile quòd tota illa die & nocte sequenti perseuerauerint soli in monte. Descendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa. Et ecce vir de turba exclamauit, dicens: magister, obsecro te respice in filium meum, quia vnicus est mihi. Et ecce spiritus apprehendit eum: & subitò clamat & elidit* . Superfluit & elidit. *Et dissipat eũ cum spuma: & vix discedit.* Deest ab eo. *dilaniãs.* pro, cõterens, *eũ. Et rogaui discipulos tuos vt eiicerẽt illum: & nõ potuerunt*

fuerunt. Respondens autem Iesus, dixit: O generatio. Hinc apparet, quod ex defectu eorum proueniebat, quod filius eius non curaretur. *Infidelis.* Ecce defectus fidei, nõ in vno, sed in multis, per generationem significatis. *Et peruersa.* pro, distorta. Non solùm deficiũt in intellectu, sed etiam in affectu: vtpote non recto, sed distorto. à rectitudine siquidem regulæ diuinæ declinabant, tum non credendo in Iesum, tum non sectando sanctorum patrum mores. *Vsquequo.* Non sunt hæc impatientis, aut irati animi verba: sed arguẽtis tarditatem Iudæorum ad credẽdum, & recta via incedendum. *Ero apud vos & patiar vos?* Magna enim afflictio est sanctorum virorũ iniquitas eorũ apud quos cõuersantur: sicut vniuersaliter cõtrarium à cõtrario iuxta posito patitur. Et dixit hoc vt vel hinc resipiscant, vt tantùm tolerantiã agnoscãt. *Adduc huc filium tuum. Et quum accederet, elisit illum dæmonium & dissipauit.* pro, laniauit. *Illum dæmonium & cõcerpsit.* Et intelligo scissionem referri nõ ad membra, sed ad vires. Ita quod tunc quum duceretur ad Iesum, dæmonium apprehendit illum, ex integro scindendo interiores vires: & sic proiecit in terrã ita vt volutaretur spumãs: vt Mar refert. c. 9. *Et increpauit Iesus spiritum immundum.* Qualis fuerit increpatio, à marco recitatur. *Et sanauit puerũ: & reddidit illũ patri eius.* Eleuauit enim puerũ propria manu Iesus de terra, qui erat velut mortuus: & propterea dicitur, & reddidit illum patri. Vide historiã hanc latiùs Mar. 9. Et dicta subsecuta circa hoc Matth. 17. *stupebãt autem omnes in magnitudine.* pro, magnificentia, *dei.* Significãtur enim magnifica facta diuina per Iesum. *Omnibusq; mirãtibus in omnibus.* pro, super omnib⁹, *quæ faciebat, dixit ad discipulos suos.* Exemplum se Iesus humilis cordis monstrat: dum mirantibus atq; stupentibus omnibus super operibus eius mirabilibus, ipse sermonem cõuertit ad humilitatẽ passionis suæ futuræ. *Ponite vos.* Non dico hæc ad turbas, sed vobis electis ad notitiam mysteriorum regni dei. *In cordibus vestris.* pro, in aures vestras, *sermones istos.* applicate aures vestras non ad humanas laudes, quibus omnes me cõmendant, sed ad sermones quos dicam de passione mea. Attẽtos enim studuit reddere discipulos ad verba passionis: sciens eos valdè remotos esse ab intellectu passiõis eius. *Filius enim hominis futurum est, vt tradatur in manus hominum.* Prædicit secundò passionem suam, vt quum viderint eum crucifixum, recordentur verborum eius. *At illi ignorabant verbum istud.* Quanuis Iesus clarè loqueretur, discipuli tamen non intelligebant: dubitantes quòd parabolicè loqueretur de seipso, & nõ secundum

cundum proprietatem verborum. *Et erat velatum ante eos.* pro, ab eis, *vt non sentirent illud.* Explicat euangelista quare nō intelligebant: scilicet non ex parte verborum Christi, sed ex parte discipulorum. Et ratio quidem ex parte intellectus eorum iam dicta est: ex parte autem affectus erat, quia adhuc carnales non sapiebant ea quę mysterij crucis sunt. Verùm super hæc omnia præcipua ratio erat negatio diuini luminis, & diuini spiritus interiùs in eorum anima operantis. relinquebantur enim à deo sibiipsis quo ad notitiam & affectum huius mysterij. & propterea euangelista dicit, & erat absconditum ab eis, vt non sentirent illud. Sentire enim nō puræ notitiæ, sed notitiæ affectæ est: iuxta illud ad Philip. 2. Hoc sentite in vobis & in Christo Iesu. *Et timebant.* ne fortè audirent quod nollent: scilicet repeti sermonē de morte. Sciebant enim quòd Petrus quum ægrè tulit futuram mortem Iesu, reprehensus fuerat, & idem retulit. *Eum interrogare de verbo hoc.* Intrauit autem cogitatio in eos quis eorū maior esset. Mar. 9. latiùs narratur nō solùm cogitatio, sed disputatio inter discipulos de maioritate. Audierant Petro dictum, Tibi dabo claues regni cælorum, viderant Iesum soluisse censum pro se & Petro, & cum hoc viderant tres discipulos (Petrum, Iacobum & Ioannem) ductos in montē: vnde humanæ ambitionis passio orta est. prorumpens etiam in disputationem. *At Iesus videns cogitationes.* pro, cogitationem, cordis illorum. Vna communis ambitiosa cogitatio significatur. Significantiúsque euangelista dicit Iesum vidisse cogitationem cordis eorum, vt intelligamus ꝙ ad cor eorum loquitur, q̄uis ipsi verba inuerterint, scripta Matt. 18. *Apprehendit puerū.* pro, puellum: *& statuit illum secus se: & ait illis: Quicunq; susceperit puerū.* pro, puellum: *istum in nomine meo, me recipit: & quicunq; me receperit, recipit eum qui me misit.* Idiotas discipulos à parua quātitate pueruli instruit, & monet ad affectum humilium ministeriorū: vt non appetant magna & celsa, sed parua & humilia, vt corde sint non elati & magni, sed humiles & parui. Et ad hoc affert rationem: quia quicunque est sic paruulus, vices meas gerit, ac per hoc vices dei qui me misit. *Nam qui minor est inter vos omnes, maior.* pro, magnus, *est.* Rationem quam adduxerat ex parte sui habitātis in paruulo, confirmat ex parte eorū, soluēdo eis quæstionē de qua disputauerat. Declarat enim quis eorū est maior: dicēdo ꝙ qui minor est inter vos, ille est magn⁹. Et loquit̄ proculdubio de minore secūdū cor, hoc est, de affectāte minoritatē. talis enī secūdū veritatē est magn⁹ apud deū.

Respondens

Respondens autem Ioannes. Dixerat Iesus, quicunq; receperit puellum istum in nomine meo: & intellexerat Ioannes (& benè) non de sola receptione ad hospitium sed in instructorem aut doctorem, aut etiam quomodolibet approbando, & propterea inquirit de eiiciente dæmonia in nomine Iesu, an sit prohibendus an approbandus. *Dixit, Praeceptor, Vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia: & prohibuimus eum.* Petit post factum edoceri: quoniam ex his verbis Iesu incœpit dubitare, benè an malè fecerit. in quo ostenditur & ꝙ bono animo fecerit, & ꝙ paratus est corrigi. *Quia non sequitur nobiscum.* Videbatur Ioanni quòd ille esset velut schismaticus, quódque vsurparet inuocationem nominis Iesu: eo ꝙ corporali conuersatione non sequebatur Iesum sicut alij discipuli. *Et ait ad illos.* pro, ad illum, *scilicet Ioannem* Iesus. *Nolite prohibere.* Non dixerat Ioannes prohibui, sed prohibuimus: multos prohibentes significans, & propterea Iesus pluraliter respondet. *Qui enim non est aduersum vos.* pro, nos, *pro vobis*. pro, nobis, *est*. Nullus est medius inter eos qui sunt pro Christo & inter eos qui sunt contra Christū, tam in moralibus quam in religiosis actibus: & propterea qui non est contra nos, pro nobis est. Quilibet exercens rectos actus moris aut religionis, vt sic est pro Christo, & propterea iste qui sanctæ religionis actum exercebat, pro Christo erat. *Factum est autem dum complerentur dies assumptionis eius.* Futuram passionem & mortē vocat assumptionem, quia per eam assumendus erat ex hoc mundo. Et describitur tempus non solùm propinquum passioni eius sed prædiffinitum, dicendo dum complerentur dies assumptionis eius. *Et ipse faciem suam firmauit vt iret in Hierusalem.* Magnanimitatem quam monstrabat etiam exteriùs Iesus volendo ire in Hierusalem non obstante quòd Iudæi in Hierusalem vellent ipsum occidere, describit Euangelista à firmitate faciei. prætēdebat enim etiam in facie animi constantiam & magnitudinem. *Et misit nuncios ante conspectum suum.* ad disponendum animos hominum vt audirent verbum Dei ex ore tanti magistri. *Et euntes intrauerunt in ciuitatem.* pro, castellum. *erat enim oppidum Samaritanorum.* Qui nec gentiles nec Iudæi erant., sed simul colebant Deum verum & propria idola: vt patet in.4. lib. Reg. *vt pararent illi.* populum auditorem. *Et non receperunt eum.* noluerunt ipsum audire. *Quia facies eius erat euntis*, pro, iens, *in Hierusalem.* Indignatio Samaritanorum ea ratione significatur, quia Iesus tendebat in Hierusalem. erat enim lis specialis inter Samaritanos

ritanos

ritanos & Iudęos de loco adorandi deum: vt patet ex verbis Samaritanæ Ioan. 4. patres nostri in monte hoc adorauerunt, vos autem dicitis quòd in Hierosolymis est templum in quo oportet adorare. Iesus enim ibat tunc ad solennitatem paschalem ad adorandum in Hierusalem, & propterea tanquam directè eũtem contra ipsos Samaritanos, noluerunt recipere eum. *Quum vidissent autem discipuli eius Iacobus & Ioãnes, dixerunt. domine vis dicimus* pro, dicamus. *vt ignis descendat de cælo & consumat illos?* Desunt quatuor dictiones. *Sicut & Elias fecit.* Iacobus & Ioannes zelo accensi vindictæ afferunt exemplum Elię scriptum. 4. Reg. 1. & magna fide credẽtes se solo verbo posse simile efficere si Iesus vult, consulunt voluntatem Iesu. *Et conuersus increpauit illos.* Non simpliciter respondit sed increpando. *Dicens nescitis cuius spiritus estis vos.* Hic aparet intellectum in culpa fuisse, non discernendo spiritum gratiæ in nouo testamento à spiritu concesso in veteri testamento Acsi apertè diceret. adhuc non discernitis differẽtiam inter impulsum consonum gratiæ quam ego affero mundo. ab impulsu gratiæ concessæ Eliç & patribus veteris testamẽti. in illis enim fuit impulsus ad iustitiam vindicatiuam: sic enim congruebat illi tempori, modò autem vniuersus impulsus est ad miserendum & saluandum. *Filius hominis non venit animas perdere sed saluare.* Declarat spiritum noui testamenti à proprio spiritu, à proprio officio. *Et abierunt in aliud castellum. Factum est autem ambulantibus illis in via.* Nota tria hæc genera circa sequelam Christi. *Dixit quidam.* non plebeius, sed Scriba, sed doctor fuit iste: vt apud Matt. 8. patet. *Ad illũ. Sequar te quocũque ieris. Dixit illi Iesus. Vulpes foueas habẽt & volucres cæli nidos, filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet.* Hinc apparet quòd lucri gratia Scriba iste offerebat se ad sequẽdũ Iesum. nisi enim lucro studeret, nõ repelleretur allegãdo quòd ipse Iesus cum tot officiis & laboribus prædicãdo tam alienus est à lucro vt pauperior vulpibus & auibus sit. Et exemplum reliquit posteris prælatis & prædicatoribus, non admittendi ad cõsortiũ suum homines lucri cupidos Multò ergo magis nõ sunt ad prędicandum mittendi inhiantes lucris, quum repellantur à cõsortio prædicatorum. *Ait autem ad alterum.* Hic discipulus erat, Matthæo teste. *Sequere me.* Scribam cupidum, quamuis offerentem se repellit: discipulum inuitat ad corporalem sequelam, ad indiuiduum consortium. *Ille autem dixit. domine permitte mihi primùm ire, & sepelire patrem meum.* Ab officio sepulturæ indu-

cias

cias peti temporis totius vitę paternæ: sicut Euthitia Lucię mater ab officio tegendi oculos petebat etiam inducias temporis totius vitę suæ. tege inquit primùm oculos meos. Affectus enim carnalis ad patrem significatur. Verisimile autem est quòd patrem haberet senem: & propterea non videbatur sibi petere moram multi temporis. *Dixit autem ei Iesus. sine vt mortui sepeliant mortuos suos.* Metaphorico sermone intendit dicere. Sine vt similes similium curam habeât. Et accepit metaphorá à morte, appellando homines mundanos mortuos: eo quòd studium eorum circa mortalia est. Vnde non intendit per mortuos reprobos, sed homines mũdanis curis occupatos. omnium enim horũ cura circa mortalia est: diuerso tamen affectu. nam aliqui citra præiudicium diuinorum præceptorum occupátur circa mortalia: aligui contemptis seu neglectis diuinis pręceptis. Quia tamé commune iis omnib⁹ est studere & laborare circa hęc mortalia, ideo communi nomine appellantur mortui. *Tu autem vade, & annuncia regnum dei.* E regione contra mortuos distinguitur ordo perfectorum: quorum studium totum est ad annunciándum aliis regnũ dei. vt hinc cognoscas non reprobos, sed (vt dixim⁹) studẽtes mortalibus, appellatos mortuos. Et optimè quadrat vt relicta cura temporalium & mortaliũ omnium, officiũ exerceatur prædicandi regnũ dei. ❡ Habetur quoq; hinc quòd nõ erat sermo de modico tẽpore occupando in officio sepulturæ patris iã mortui, sed (vt dictũ est) de toto tp̃e vitæ paternæ: quia de tp̃e impediẽte officiũ annunciandi regnũ dei est sermo. constat autẽ modicũ illud sepulturæ tẽpus pro nihilo reputari: ac per hoc nõ esse inter impedimenta computandum. *Et ait alter.* Istius tertij conditio scripta non est. *Sequar te domine.* Proculdubio de sequela corporali ad indiuiduam societatem more discipulorũ sequacium, loquitur promittendo sequelam. *Sed permitte mihi primum renunciare.* pro, vt vale dicam, *iis qui domi sunt.* Dictio Græca significat non solũ dicere vale, sed datis mãdatis dicere vale. Vnde intelligimus quòd iste petiit tempus componẽdi negocia sua domi, seu cum domesticis: & compositis negociis secuturum se Iesum pollicebatur. *Ait ad illum Iesus. Nemo mittens.* pro, qui misit, *manum suam ad aratrum & aspiciens retro.* Ex hac responsione apparet primò hunc fuisse de numero discipulorum: alioquin non assimilaretur ei qui applicauit manum suam ad aratrum.

❡ Apparet secundò quod diximus, scilicet velle prius cõponere negocia sua, & non tantùm dicere vale: alioquin non dixisset

de eo

de eo dominus,& aspiciens retro. Intendit enim per hanc metaphoram: quòd qui applicauit sed ad officium prędicandi, si affectu reuertitur ad mundana negocia, ineptus fit ad euangelizandum regnum dei. Et in promptu ratio est: quia vincitur ab affectu mundano, intantum quòd non afficitur ad euangelium propter mundana negocia. Secundum enim metaphoram, habens manum ad aratrum & retro aspiciens, ineptus est ad arandum: quia arandi opus exigit applicationem non solùm manus, sed oculi ad arandum. Quantum verò ad sensum intentum, aspicere retro, est mentem affectúmque habere ad impertinentia & contraria euangelizãdi statui & officio: qualia sunt mundana negocia. *Aptus est regno dei.* subaudi euangelizando (ad hoc enim discipuli eligebantur ad sequelam Iesu) sicut nõ est aptus ad arãdum, prosequendo metaphoram.

CAPVT X.

POst *hæc autem designauit dominus & alios septuagintaduos.* Superfluit dictio duos. Quis autem ipsam addiderit tã hic quã inferiùs, nescimus. *Et misit illos binos.* Mutuum testimonium, mutuam custodiam morum mutuámque consolationem statuit Iesus in suis discipulis peregrinantibus exemplum præbens posteris, similibus officiis addictis. *Ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quo erat ipse venturus.* Et hoc ad cumulum vrgentis stimuli ad rectè exequendum iniunctum officium. scientes enim discipuli quòd subsequeretur magister, cogebãtur omni studio bene exequi iniuncta sibi. *Et dicebat illis: messis quidem multa.* Metaphorica est locutio, assimilans prædicationem euangelicam messi ratione fructus. non enim euangelizatur nisi ad referendum fructum ex fidelium cordibus: sicut metitur ad referendum fructum granorum tritici, ordei, & similia. Multa autẽ dicitur ex parte metendorum: quia multitudo magna humanorum cordium ex quibus euangelica prædicatione quærend⁹ esset fructus, erat & est. Et aptè officium euangelizandi vt exercetur per discipulos, assimilatur messioni: vt autem diuina in eo operatur virtus, assimilatum est seminationi. vt intelligamus ꝙ sicut metens, fructus nõ suos sed seminis refert, ita discipuli fructum nõ suũ sed diuini seminis in cordibus auditorum vegetati referunt. *Operarij autem pauci.* Non dicit prædicatores sed operarij: vt intelligamus paucos esse qui opere se exhibent prædicatores, quanuis exercitatione vocis multi prædicent. *Rogate ergo do-*

go dominium messis. Primum præceptum quod datur prædicatoribus, est vt orent pro seipsis & pro populo in ordine ad deum. *Vt mittat.* pro, emittat. Significatur enim non simplex missio, sed cum celeritate vel impulsione. *Operarios.* Ecce preces pro seipsis, vt mittat euangelizantes non verbo sed opere: hoc est, vt & faciat ipsosmet operarios, & multiplicet operarios. *In messem.* Ecce vtilitas populi. corda enim populorum fructificantia sunt messis. *Suam.* Ecce relatio ad deum: vt totum studium & intétio operis referatur ad deum, cuius sunt, cuique debentur humana corda. ¶ Vbi prudens lector aduerte duo. Primum quod deus vult rogari à nobis pro messe sua: contra incuriam dicentium de deo, res ei' agitur. propterea enim in oratione dominica, primas petitiones docuit de iis quę Dei sunt. Alterum quòd hoc rogare necessario incumbit nobis. nam huiusmodi necessitas significatur ex nota illationis, dicendo rogare ergo. Ex hoc enim quòd multitudo magna populorum disposita est ad fructum diuinæ gratiæ, & verè operarij sunt pauci, coguntur veri discipuli Christi (qui verè amant & quærunt non quæ sua sunt sed quæ Iesu Christi) rogare deum vt emittat operarios in messem suam ne pereat. *Ite: ecce ego mitto vos sicut agnos.* mansuetos sine offensione & defensione. *Inter lupos.* pro, in medio luporum. Parum erat mittere sicut agnos: sed addendo in medio luporum, declarauit quòd vorandos eos destinabat. Et verè pręparatos ad martyrium oportet esse eos qui à Christo mittuntur ad prædicādū. *Nolite portare.* pro, ne portate. Optimè explicat Lucas præcepta sequentia, dicendo, ne portate. Voluntaria enim portatio prohibetur, eoipso quòd præcepta ad electionem referuntur. nihil enī præcipitur quod in electione hominis non consistat Et hinc habetur quòd gratia materiæ secundum se indifferentis, in hoc & similibus pręceptis excluditur vrgēs necessitas. *Sacculum* locum pecuniæ. *neque peram.* cū cibariis. *neque calciamenta.* mutāda. Non prohibet enim calciamenta quibus erant calceati: vt clarè patet apud Mar. *Et neminem per viam salutaueritis.* Qui iubet diligere inimicos & benefacere illis, non prohibet ne salutemus homines: sed ad literam, ociosa verba in via (vtpote familiaria viatoribus) prohibet à salutationibus, quæ videntur minus ociosæ & humanitate quadam excusari. Ita quòd prohibendo vanas salutationes in via, vult intelligi quòd multo magis prohibeat omnem vanam fabulationem, *In quācunque domum intraueritis, primum dicite.* Prohibuit in via salutationes vanas: præcipit autem

ante

ante omnia, in ingressu domus salutare: vtpote congruum loco & hospitibus. *Pax huic domui.* Optima salutatio, imprecatiua omnis boni sub vno nomine pacis. pax enim fert secũ omne bonum: quoniam fert secum trãquillitatem animorum etiam deficientibus rebus. *Et si ibi fuerit.* Hinc apparet quòd vanas salutationes vanaque verba prohibuit in via: dum tanto studio declarat fructum verborũ, quæ præcepit dicere salutãdo. nisi enim ad hoc tenderet, ꝙ omnia discipulorum verba essent fructuosa, non tanto studio declararet iussam salutationem, in omnem euentum fructuosam fore. *Filius pacis.* Hebraico more sicut dicitur filius nuptiarum, filius mortis, & huiusmodi, ita dicitur fili⁹ pacis dignus pace, vacans paci. *Requiescet super illum pax vestra.* Ecce fructus salutationis. *Sin autem.* pro, sin minus. Hoc est si nõ fuerit dignus pace in quo possit quiescere pax vestra. *Ad vos reuertetur.* supple pax vestra, quo ad meritum: hoc est non perdidistis meritum salutationis, quanuis non acquisieritis fructum in salutatis. *In eadem autem domo manete.* Præcipit discipulos nõ diuidi quo ad hospitium: sed sicut bini eunt: ita bini hospitentur. *Edentes & bibentes quæ apud illos sunt.* pro, quæ ab illis sunt. Vult cœlestis magister vt comedant & bibant quæ à dominis domus offeruntur. Per quod vetat eos inquirere hoc vel illud: sed contenti sint iis quæ illis offerũtur. *Dignus est enim operarius mercede sua.* declarat per hoc ꝙ iustè vesci possunt iis quæ ab illis offeruntur. Dico autem iustè, non vt distinguitur contra illicitũ sed vt distinguitur contra gratuitũ. Docet enim debita esse suis discipulis alimẽta ab iis quibus prædicant. Et ad hoc affert metaphorã de operariis mercenariis. & propterea adiunxit mercede sua, vt debiti rationẽ clarè significet. ¶ Et bene nota, quòd parabolica seu metaphorica doctrina est hęc. Absit enim vt operarij Christi pro mercede habeant alimenta, non est hic sensus intentus ad literam: sed à similitudine mercedis debitæ operariis, intelligi vult deberi operariis alimenta, non tamen tanquã mercedem, sed tanquam necessaria adminicula vitæ. Prædicatores enim operarij sunt ad vtilitatem audientium: sicut operarij in vinea, agris, & huiusmodi, operantur ad vtilitatem conducentiũ eos. *Nolite transire.* pro, ne transite, *de domo in domum.* Mutationem hospitij in eadem ciuitate prohibet. Verũ prohibetur hic voluntarius transitus de domo in domum, non autẽ necessarius. possent enim multi euenire casus vrgẽtes ad trãsitum ad aliã domũ. Vnde & Paulus Actuũ decimooctauo mutauit

tauit hospitium Corinthi. *Et in quamcunque ciuitatẽ intrauerītis, & susceperint vos, mãducate quæ apponũtur vobis.* Nullã sibi speciẽ Iesus prohibet. *Et curate infirmos qui in illa sunt.* in testimoniũ euãgelij. *Et dicite illis.* Materiã porrigit prædicandã. *Appropinquabit.* pro, appropinquauit. Ecce materia prędicãda, propinquitas regni dei. appropinquauit inquã per aduentũ Iesu, quod ab initio mũdi vsque modò distans fuit. *in vos.* non ad vestras res, nõ ad vestras opes, sed ad vos, ad vestra corda. *Regnum dei.* non regnũ humani principis aut humani potentatus: hoc est ꝙ deus regnet in humano genere, in humanis mentibus & cordibus, in quibus regnauit & regnat peccatũ, regnat diabolus, regnant vitia &c. Hoc regnũ per aduentũ Christi factũ est propinquũ hominibus, fide, spe ac charitate Iesu Christi propinquũ illud reddẽte. & ita propinquũ vt statim post mortẽ fruantur homines regno dei, nisi obicẽ ponant: quod præteritis ante Christum seculis cõcessum non erat. *In quãcunque autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite. etiam puluerem qui adhæsit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos.* Cerne differentiã. In ciuitate suscipiente discipulos manducant, curant infirmos, & prædicant regnum dei appropinquasse illis: in ciuitate autem non suscipiente, non manducant, non curant infirmos: sed publicè protestantur nihil illis secum commune, non solùm verbo, sed opere extersionis pulueris de pedibus. *Tamen.* pro, veruntamen, *hoc scitote.* Benignus dominus non vult obstante repulsa priuare eos notitia eius quod repellunt: vult eis manifestari materiam quæ erat illis prædicanda, vt sic vel resipiscant, vel sibiipsis imputent inexcusabiliter propriam damnationem. *Quia appropinquabit.* pro, appropinquauit, *regnum dei.* Non additur in vos, quod additum est in ciuitate suscipiente. Et in promptu est ratio disparitatis: quia ciuitas suscipiens disposita est ad fructificandum regno dei, ciuitas autem repellẽs indisposita est. *Dico vobis quia Sodomis in illa die remissius.* pro, tolerabilius. quantum ad genus peccati. *Erit quàm illi ciuitati.* Ciuitas enim Sodomorum rea est peccatorum in proximum: ciuitas autem repellens apostolos, rea est peccati in deum: vtpote repellens altitudinem diuini cõsilij circa salutem humani generis per fidem Iesu Christi. *Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida.* Ad demonstrandum grauitatem criminis repellentium euangelicam prædicationem, subiungit similem grauitatem in ciuitatibus impœnitentibus post tot miracula

in eis

in eis facta ab ipso. *Quia si in Tyro & Sidone.* Nomina sunt ciuitatum gentilium. *Factæ fuissent virtutes.* hoc est miraculosa opera. *Quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœniterent.* pro, pœnituissent. *Veruntamen Tyro & Sidoni remissius.* pro, tolerabilius, *erit in iudicio quàm vobis.* Et clara est ratio: quia impœnitentia Tyri & Sidonis non est rea obdurationis ad miracula & prædicationem Christi, quorum rea est impœnitentia Bethsaidæ & Chorozain ciuitatum Israëlitarum. *Et tu Capharnaum.* Meminit specialiter Capharnaum, quia ciuitatem illam elegerat in suam habitationem. *Vsque ad cælum exaltata.* Præsentia mea, doctrina mea, miraculis meis, & tamen impœnitens. *Vsque ad infernum demergeris.* Pœna respondens ingratitudini tantæ exaltationis. congruit enim vt summè exaltata, ad imum demergatur. *Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.* Reddit rationem dictorum omnium in vtranque partem. Et consistit ratio in hoc quòd tam auditus quàm iniuria præstatur deo. Graduat enim discipulos, se & deum: ita quòd à discipulis ad se, à se in deum omnia refert. Et verè sic est: quoniam discipuli non nisi in Christi nomine, qui non nisi in dei nomine venit. *Reuersi sunt autem.* Narratur reuersio. 70. discipulorum: non solùm propter subiuncta, sed etiam vt intelligamus omnia ab illis ad magistri examen relata. *Septuagintaduo.* superfluit duo. *cum gaudio.* Humani aliquid passi videntur gaudendo de eo de quo non oportebat. *Dicentes domine etiam dæmonia subuciuntur nobis in nomine tuo.* Deest coniunctio &, Legendum est. *Subiiciuntur nobis in nomine tuo.* Emphasis enim quædam nominis Iesu significatur. est sensus quòd non solùm languores corporum, sed etiam dæmonia subiiciuntur nobis: & hoc est in nomine tuo, hoc est in inuocatione nominis tui. *Et ait illis. videbam.* Non mihi rem nouam dicitis: olim enim ego videbam. *Satanam sicut fulgur de cælo cadentem.* Casum diaboli à sua celsitudine quam obtinebat in mundo causatum ab aduentu Christi, assimilat casui fulguris de cælo: quia de summa celsitudine repentè eiectus sic est vt euanuerit. Experientia enim testatur post aduentum Christi corruisse cultum idololatriæ, defecisse tantam multitudinem obsessorum à dæmoniis: ita vt non appareat cadentium dæmoniorum, nisi quædam micatio. *Ecce dedi.* pro, ecce do, *vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones & super omnem*

virtutem inimici. Dederat priùs eis potestatem curandi lãguores: dat modò eis explicitè potestatem super animalia venenosa & super omnem virtutẽ dæmonis. Apteque iungit venenosa animalia cũ diabolo: quia diabolus maximè venenosus est humano generi. *Et nihil vobis nocebit.* Securos eos reddit inter animalia venenosa & dæmones: vt securi de seipsis, audeant alienæ dare operam saluti. *Veruntamen in hoc nolite gaudere.* pro. ne gaudete. Verè dulcis magister, non priùs reprehendit discipulos de gaudio quàm accumulauerit potestatem: vt reprehensionẽ suauiter suscipiant. Et culpabile gaudium tollendum significat inhibendo ne gaudete, ad differẽtiam nascẽtis naturaliter gaudij de bono. *Quia spiritus vobis subiiciuntur.* In hoc consistit tota reprehensionis ratio. non enim erat culpabile gaudium quòd spiritus subiicerentur nomini Iesu: sed quòd subiicerentur eis, culpabile gaudium erat. *Gaudete autem.* Transfert gaudium in aliam materiam. *Quòd nomina vestra scripta sunt in cælis.* Acsi apertè diceret. spiritus subiici vobis non spectat ad vestram salutem, non est initium neque pars materiæ duraturi in sempiternum gaudij: nomina autem vestra scripta esse in cælis (hoc est vos esse prædestinatos) spectat ad vestram salutem, est initium & prima pars & ratio duraturi in æternũ vestri gaudij: & propterea de hoc gaudete. ¶ Significatur autem prædestinatio ipsorũ per scripturam nominum in cælo. Scriptura siquidem firmitatem electionis significat: cæli autem cælestem patriam ad quã ascripti sunt (proculdubio ab eo qui in cælis regnat) significant nomina verò propria explicant illos nõ in communi sed singulariter singulos (velut nominatim) scriptos esse electos. Vtitur autem hoc modo loquendi, vt humano more diuina explicet. cõsueuerunt enim principes scribere nominatim electos ad tractandum secum propria, quæ præcipua & ardua sunt. Ex hoc textu clarè habetur omnes. 70. discipulos esse sanctos: meliúsque quo ad hoc fuisse collegiũ septuaginta quàm duodecim apostolorum, quorum vnus fuit damnatus. *In ipsa hora exultauit in spiritu sancto* Superfluit sancto: & deest Iesus. Exultatio ista actuale gaudium, spirituale etiam foris ostensum significatur. *Et dixit. Confitebor.* pro, confiteor. *confeßione laudis. tibi domine pater.* pro. pater domine. nam pater refertur ad ipsum Iesum; confiteor tibi pater. quod autem subditur domine, refertur ad sequentia, scilicet *Cæli & terræ.* Et iunxit vtrũque vt intelligerent discipuli ꝙ pater Iesu est dominus cæli & terræ: vt intelligeremus

geremus nos quod naturalis pater Iesu est ille qui solus est dominus cæli & terræ: hoc est totius vniuersi. *Quòd abscondisti hæc.* negatiuè: hoc est non reuelasti hæc fidei mysteria. *A sapientibus & prudentibus.* pro, intelligentibus. Duo genera hominum significãtur (sapientes & intelligẽtes) ambo secundũ supremam animæ partẽ. Intelligere siquidẽ, tam supremus est actus nostræ animæ vt parum valde participet anima intelligere. vniuersa siquidẽ actio animæ in ratiocinatione cõsistit: & nõ nisi in principiis participamus intelligere: vtpote superioribus spiritibus proprium. Sapientes autẽ, iudicio maximè vigent. & simpliciter hi sunt qui secundum superiores causas optimè iudicãt: quales philosophi reputãtur. Vigẽtes itaq; naturali acumine ĩgenij, & exercitatione effecti sapientes, hic significantur materia diuinæ laudis quod eis nõ sunt reuelata mysteria fidei. Et meritò. tũ quia cõstat eos abuti naturalibus & acquisitis bonis. nam quũ deum cognouissent, nõ sicut deũ glorificauerũt &c. vt dicitur ad Ro. 1. tum quia nõ apparuisset diuinũ opus, sed humanæ sapiẽtię opus conuersio mundi ad fidem, si reuelata essent hæc sapientibus & intelligentibus. *Et reuelasti ea paruulis.* Dictio Græca significat vel infantes vel insipientes. Et quia dixerat abscõdisti hæc à sapientibus & intelligentibus, consequenter è regione appositũ creditur, & reuelasti ea insipientibus. Interpres autem credidit opponi, & reuelasti ea infantibus: & propterea transtulit paruulis. Sed parui refert quo ad sensum euangelij: quoniam vtrũque est verum, & in idem redit. Reuelauit siquidẽ deus mysteria fidei insipiẽtibus: dicẽte Paulo apostolo. 1. ad Corinth. 1. quę stulta sunt mundi, elegit deus vt cõfundat sapientes, & rursus. quod stultum est dei, sapientius est hominibus. Reuelauit itaque insipientibus, nõ mente captis aut demẽtibus, sed ineruditis & qui habentur velut stulti vtpote docẽtes diuina nõ instructi. Iidem quoque appellantur infantes. tum ab impotẽtia loquendi: quũ sint ex se ignorantes. tum propter figuram infimi status per ætatem & quantitatem infantum repræsentati. reuelauit enim deus mysteria fidei piscatoribus (& id genus reliquis infimi status hominibus) ignorantibus, nihil scientibus diuinorum mysteriorũ: qui velut insipientes & stulti ad disserẽdum & docendũ diuina erant quantum est ex se & mundi opinione. Et meritò hæc est materia diuinæ laudis vt per infimos & ignorãtes propagauerit fidẽ in vniuerso mundo, subiecerit iugo fidei sapientes, principes & magnates mũdi. *Etiam pater.* Cõfirmantis est, vt sub-

iungat rationem. *Quoniam sic placuit.* pro quoniá sic fuit bona voluntas,seu beneplacitum ante te. Tota ratio quare discreuit inter sapientes & infimos idiotas,quare istis & non illis reuelauit,redditur ex parte diuinæ voluntatis non qualiscunque, sed bonæ. Non dicit quoniam sic fuit voluntas,sed voluntas bona,& quum omnis voluntas dei sit bona (tam si referatur ad actum volendi quàm ad volitum) specialiter hæc voluntas bona dicitur,ad significandum vtilitatem magnam huius voluntatis. Est enim hæc voluntas valde bona humano generi. Non facilè siquidem esset credere mysteria Christi, si Apostoli fuissent viri docti & sapientes huius mũdi,si ipse Iesus fuisset vir eruditus in scientiis humanis.putassemus enim humanis artib' Christianam religionem mundo illatam:sed vbi Iesus faber filius fabri qui nũquã literas didicit,apostoli piscatores & huiusmodi fuerũt,valde bene consultũ agnoscimus nostræ fidei. *Omnia mihi.* Desunt hic quĩque dictiones ante dictioné,omnia. Legẽdũ enĩ est. *Et cõuersus ad discipulos,dixit. omnia mihi tradita sunt à patre.* Hactenus allocutus fuerat deũ: modò cõuertit sermoné ad discipulos. omnia mihi &c. Dixerat Iesus alloquẽdo patrẽ audiẽtibus discipulis,quòd ipse pater discreuerat inter sapientes &c. ita quòd totum opus attribuerat patri.ne autem hinc putarẽt discipuli minus aliquid de diuinitate ipsius Iesu , ad tollendum hunc errorem,subiungit æqualitatem sui ad patrem:cum authoritate tamen originis in patre. Dicendo enim omnia,æqualitatẽ significat:vtpote nihil excludens,inchoando ab ipsa deitatis natura:nam pater generãdo filium,dedit illi naturam diuinam: cum natura autem diuina tradidit ei omnipotentiam , & quicquid dei est. Dicendo autem tradita sunt,origo ipsa significatur. Dicendo verò mihi à patremeo,distinctio personarum cũ authoritate originis in patre significatur. *Meo.* mihi proprio , solius mei naturali patre. *Et nemo scit quis sit filius nisi pater, & quis sit pater nisi filius.* Declarata in genere ęqualitate patris & filij declarat modò in specie ęqualitatẽ eorũdẽ: tũ quo ad scientiã,tũ quo ad naturã incognoscibilẽ à quocũque intellectu creato. Et ęqualitas quidẽ scientię significatur dicendo,& nemo scit nisi pater: & similiter nisi filius. Naturę autẽ incognoscibilitas ab aliis,significatur subiungendo, quis sit filius & quis sit pater. Quis enim, est relatiuum substantię. *Et cui voluerit filius reuelare.* Quamuis deus aliqualiter cognoscatur naturali cognitiõe ab angelis & ab hominibus, à nullo tamen creato intellectu clarè videtur sicuti est, trinus in

nus in personis & vnus in substantia:sed per reuelationem communicatur huiusmodi notitia altior notitia naturali. Et propterea de notitia clara loquendo, postquã dixit ꝙ nemo nouit quis sit filius, nisi pater & ediuersò, subiungit & cui voluerit filius reuelare. In quibus etiam verbis æqualitas filij ad patrem quo ad voluntatem insinuatur : declarando in voluntate filij consistere reuelare mysterium trinitatis. Dubiũ enim non est hoc pendere ex voluntate patris:sed vt eadem voluntas patris & filij significaretur, explicauit specialiter de filio & cui voluerit filius reuelare. *Et conuersus ad discipulos suos.* Superfluit suos: & deest. *seorsum dixit.* Vbi aduerte verba quæ subiunguntur, non fuisse continuata à Christo cum prædictis:sed transit Lucas ad alia. nam Matthæi.13. subiuncta verba dicta sunt à Iesu discipulis petentibus, vt declararet eis parabolam seminis. Et quoniam Marci.4. clarè dicitur hoc fuisse quum esset separatus à turbis, propterea Lucas introducens hæc, dicit:& cõuersus ad discipulos seorsim. Significatur enim quòd seorsim à turbis, quadam affabili conuersione vultus ad discipulos dixit subiuncta verba. *Beati oculi qui vident quæ vos videtis.* Duo videnda proposita sunt, docente & miracula faciente Iesu. Alterum quod visum est à bonis & malis, scilicet ipsa miracula, ipsa persona Iesu. Alterum quod visum est à bonis tantùm, scilicet credibilitas quòd ipse esset Mesсias, quòd esset filius dei, quòd esset saluator mundi,& huiusmodi. Non dicit beatos oculos qui vident primum (quum hoc viderint etiam multi iniqui) sed qui vident vtrunque. propter hoc enim limitando dixit. quæ, vos electi & boni, videtis. Videbant enim ipsum esse filium dei,& cætera. non in ipsis rebus creditis, sed in ipsa credibilitate: hoc est, videbant ipsum esse credibilia, & ideo credebant. *Dico enim vobis, quòd multi prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis & non viderunt : & audire quæ auditis & non audierunt.* Desiderauerunt reges & prophetæ videre in actu exercito tam manifesta testimonia præsentis personaliter filij dei. & non viderunt:sed à longè futurorum reuelationem acceperunt: & similiter desiderauerunt audire ex ore Mesсiæ doctrinam euangelicã,& non audierunt. Vnde beantur interni oculi discipulorum, tum ex visis, tum ex eo quòd preferuntur tot regibus & prophetis:immò quòd ipsis vltro occurrit quod illis desiderantibus negatũ est. *Et ecce.* Non dicit tunc. non enim significatur continuatio sequentium gestorum cum præcedentibus. transit enim ad alia. *Quidam legisperitus surrexit.* Hine

clarè apparet, q̄ hoc non fuit tunc quum Iesus seorsum erat, sed quum cõmunicaret se populo: & doctoribus sedentibus iste surrexit. *Tentans illum* explorando quid respondeat. *Et dicens, Magister quid faciendo vitam æternã possidebo? At ille dixit ad eum, in lege quid scriptum est? quomodo legis? ille respondẽs, dixit: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus*. pro, totis, *viribus tuis, & ex omni* pro, tota, *mẽte tua*. Hæc de dilectione dei scripta sunt Deute. 6. & declarata Matth. 22. *Et proximum tuum sicut teipsum*. Hoc præceptum habetur Leuiti. 19. expositum vbi suprà. *Dixitque illi: rectè respõdisti*. quoniam in his duobus mãdatis vniuersa lex pendet & prophetæ. *Hoc fac*. non cogita, non dic, non scribe, sed fac. Nec dixit hæc, sed hoc: quoniam vnum sine altero fieri nequit. *Et viues*. proculdubio in æternum. Interrogauerat enim legisperitus, quid faciendo vitam ęternam possidebo? Et dominus directè respõdit, hoc fac & viues. *Ille autem volens iustificare seipsum*. hoc est, intendens seipsum declarare iustum. Declarauerat siquidem se doctum: laudante Iesu eius responsionẽ secundum legem. supererat vt declararet etiam se iustum. Viderat hic, quòd interrogatio tentatiua successerat sibi ad gloriam doctrinæ: & propterea cogitans q̄ etiam hæc interrogatio successura sit sibi etiam ad laudem vitæ seu affectus, nouam proponit quæstionem. *Dixit ad Iesum: & quis est meus proximus?* Putauit iste appellari proximos, solos viros iustos aut Israëlitas; & hoc responsurum Iesum, & quia præferebat se amicum iustorum seu Iraelitarum, ideo hac interrogatione intẽdebat iustificare seipsum. *Suspiciens*. pro, suscipiens, *autem Iesus*. Non significatur, quòd Iesus oculos in cælum leuauit, sed quòd acceptauit quæstionem, & respondentis personam suscepit. ¶ Et dixit hoc euangelista ad differentiam ipsiusmet Iesu, in. 1. quæst. nã in prima quæstione non fuit suscipiens: sed reiiciens eam in interrogantem, efficiendo de interrogante respondentem. *Dixit: Homo quidam descẽdebat ab Hierusalem in* Hiericho, *& incidit in latrones: qui etiam dispoliauerunt eum: & plagis impositis abierũt, semiuiuo*. pro, semimortuo, *relicto. Accidit autem vt sacerdos quidam descenderet eadem via: & viso eo, præteriit. Similiter & Leuita quum esset secus locum & videret eum, pertransiit. Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum: & videns eum, misericordia motus est*. Quia declarare intendit proximum definiri natura, non iustitia, genere aut affectu, ideo à naturæ nomine inchoat parabolam, dicendo homo. Parabola secundum ipsum parabolicũ sensum clara est.

rã eſt. Et quantum ad loca itineris deſcripta congruitatẽ habet: quia ab Hieruſalem in Hiericho deſcenditur. Congruunt quoq; perſonæ ſacerdotis, Leuitæ & Samaritani: ad ſignificandum eos, qui maximè erant perſonæ communes (ſacerdotes ſcilicet & Leuitas, qui viuebant ex cõmunibus toti populo decimis, oblationibus, &c.) non eſſe proximos: & vterque ordo (maiorum in ſacerdote & minorũ in Leuita) inhumanus ſignificetur. extraneus autem & reprobi generis Samaritanus, proximus mõſtretur: ad confutandum arrogantiam legiſperiti, qui ſolos iuſtos aut Iſraelitas expectabat declarari proximos. *Et appropians alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum. Et imponens illum in iumentum ſuum, duxit in ſtabulum.* pro, hoſpitium. Et ſignificatur hoſpitium meritorium, non gratuitum. *Et curam eius egit. Et altera die.* Deeſt, egrediens, *protulit duos denarios, & dedit ſtabulario.* pro, hoſpiti. *& ait ei: Curam illius habe, & quodcunque ſupererogaueris, ego quum rediero, reddam tibi. Quis.* Deeſt, igitur, *horum trium tibi videtur proximus fuiſſe illi qui incidit in latrones? At ille dixit: qui fecit miſericordiã in illum.* pro, cum illo. *Et ait illi Ieſus: vade.* Honeſtè percutit legiſperiti intentionem, qua volebat iuſtificare ſeipſum. Ac ſi apertè dicat: recede à tua intẽtione, noli proſequi cœptum propoſitum, ſed vade. *Et tu fac ſimiliter.* Vtere miſericordia in hominem obuium indigentem, non diſcernendo genus, mores, aut affectus. Aduerte hic prudens lector, ꝙ quantum ad ſatisfaciendum motæ quæſtioni hæc ſufficiunt ad literalem ſenſum parabolæ: quoniam hinc habetur ꝙ omnis homo eſt proximus: quum Samaritanus (plus exoſus Iudæis quàm Gentiles) proximus iudicatus ſit. Tam accurata tamen fictio huius parabole meretur, vt ferè literalis ſenſus parabolæ ſit myſtica interpretatio de Chriſto: quã ſacri doctores diffuſè proſequuntur. *Factum eſt autem dum irent, & ipſe intrauit in quoddam caſtellum.* hoc eſt, paruum oppidum. *Et mulier quædã Martha nomine, excepit illum in domum ſuam. Et huic erat ſoror nomine Maria. Quæ etiam ſedens ſecus pedes domini.* pro, Ieſu, *audiebat verbum illius.* Ex euangelio Ioannis clarè patet Martham & Mariã fuiſſe ſorores Lazari. propter quod caſtellũ hoc videtur eſſe Bethania: quam etiã Ioannes vocat caſtellũ. Et ſi Lucas ordinem inchoati itineris in fine capitis noni ſeruat, hiſtoria hæc geſta eſt paulò ante ſolennitatẽ Paſchalem in qua Ieſus crucifixus eſt. *Martha autem ſatagebat.* pro, diſtrahebatur. Significatur enim diſtractio animi ad multa adnitentis. *Circa frequens miniſterium.* pro, multam miniſtrationem. *Quæ ſtetit.* Hoc eſt, ſubſtitit,

stitit, ægrè ferens oportere se solam distrahi. volebat enim partem curæ sororem subire: vt sic non immineret sibi tanta distractio. *Et ait: Domine non est tibi curæ quòd soror mea reliquit me solam ministrare?* Ad compassionem sui Martha intendit prouocare Iesum: vt adiuncta sorore, releuetur in parte à multitudine operarum. *Dic ergo illi vt me adiuuet.* Ex cura erga ipsam Martham à Iesu habenda, infert vt præcipiat sorori vt illam adiuuet. Sciebat enim sororem non nisi dominico præcepto auelli posse ab auditione verbi. *Et respondens dixit illi dominus.* pro, Iesus. *Martha Martha.* Duplicauit nominationem Iesus in signum beneuolentiæ. Videtur enim consuetum tunc fuisse ad maiorem affectus explicationem, duplicatione huiusmodi vti. Vnde & Iudas dixit, Rabbi rabbi, magnam beneuolentiam simulans. Et Iesus dicit, Non omnis qui dicit mihi domine domine, ad cumulũ affectus honorandi. ¶ Duplicauit rursus nominationem propter mysterium doctrinæ subiunctæ de vita actiua & contemplatiua. Actiuæ enim vitæ vacantes, egent repetitione doctrinæ ad hoc vt imbibant illam: eo quòd distracti interiùs sint. Et hinc prudentes viri bis repetunt mandata occupatis & distractis. *Solicita es.* Ad literam mysterium vitæ actiuæ describit. Primò in parte cognoscitiua. Solicitudo enim, pars est intellectus practici, circa exequenda inquietam vigilantiam adhibens. *Et turbaris erga plurima.* pro, circa multa. In parte affectiua turbatio comitatur non culpabilis sed subseruiens multiplici actioni. Quemadmodum enim passio iræ subseruit actiuæ reprehensioni vitiorum, ita turbatio subseruit actiuo ministerio circa multa. Et sicut iram subseruientem, moderatam intelligimus, ita moderatam intellige huiusmodi turbationem. ¶ Circa multa autem describitur actiua vita, quia obiectum eius multiplex est: tum quo ad genera: vt pascere esurientem, potare sitientem, vestire nudum & similia. Tum quo ad executiones: quoniam multis opus est occupationibus ad huiusmodi exequenda: vt experientia testatur. *Porrò vnum est necessarium.* pro, vno autem est opus. seu vnius autem est necessitas. E regione distinguit contra multa vnum significans per hoc obiectum contemplatiuæ vitæ. Descripta vita Marthæ actiua, subiungit aduersatiuè communem omnium saluti necessitatem consistere in acquisitione vnius. Acsi apertiùs diceret. vita hæc tua quanuis bona, non tamen ipsa est quæ est de necessitate salutis omnibus: quoniam ipsa est circa multa. ad salutem verò omnium necessarium est acquirere vnum: ac per

per hoc etiam vita tua tendit ad vnum: nec ipsa vita tua bona est nisi quia ducit ad vnum quo est opus, quod est necesse acquirere. Ex differentia itaque inter multa & vnum intendit tria. Primum quòd communis necessitas omnibus incumbit acquirendi non multa sed vnum. Secundum quòd etiam ipsa vita actiua necessitatem habet vnius acquirendi. Tertium quòd hinc vita contemplatiua Mariæ præfertur vitæ Marthæ. ¶ Et describit sub nomine & ratione vnius, æternam fœlicitatem. Ex parte quidem ipsius fœlicitatis, quia consistit in vno, immò summè vno obiecto: deo scilicet & in vna applicatione mentis ad videndum & fruẽdum deo, absq; multiplicatione & successione quacunque. illa siquidem vna applicatio, continua æterno perseuerabit actualiter, & in adunatione omnium virium hominis sub illa fœlicitate: ita quòd nulla erit distractio. Quorum trium opposita descripta sunt in vita Marthæ. nã circa multa, inquieta mens & distractus animus descriptus est. Et hinc patet ratio ex parte materiæ de qua erat sermo, quare sub nomine & ratione vnius, fœlicitatem descripsit æternam: ita quòd occasio materiæ & conditionis ipsius fœlicitatis effecerunt vt sub nomine & ratione vnius fœlicitatem describeret omnibus necessariã. *Maria optimam.* pro, bonam. Veruntamen articulus appositus nescio quid plus quàm bonam significat: tanquam dictum sit illam bonam, demonstrando affectatam ab omnibus partem. Propter quod interpres posuit optimam. Descripserat vitam vtriusque: & adiunxerat quo tam Marthæ quàm Mariæ vitam tendere oportet: respondet modò querelæ Marthæ, non solùm excusando, sed laudando Mariam contemplationi verbi Dei audiendo vacantem; & consequenter ad necessarium omnibus vnum æternæ fœlicitatis, laudat Mariæ vitam: quia illud elegit quod perseuerabit cum ea in æternum. Vide tamen singula. Illa bonam, bonitate honesti delectabilis ac vtilis spiritui. *Partem.* non totum. Marthæ enim sua pars relinquitur: contemplatiua siquidem vita distinguitur contra actiuam vt pars à parte. Rursus partem ad differentiam vitæ apostolicæ & pastoralis. hæc enim non est pars: sed totum, sed integra vita constans ex vtraque parte, contemplatiua scilicet & actiua. Vacat siquidem contemplationi & contemplata impertiuntur aliis: quod est vacare operibus misericordiæ spiritualibus: prædicando, monendo, corrigendo, & cætera. Vnde & Petrus in actibus Apostolorum vtranque vitam suam esse clarè describit. Actuum sexto dicens:

nos

nos verò orationi (ecce vita contemplatiua) & ministerio verbi (ecce vita actiua) instantes erimus. *Elegit.* vt viam & medium ad illud vnum. electio enim est eorum quæ sunt ad finem. *Quæ non auferetur ab ea.* Directè hoc dixit ad differentiam vitæ Marthæ, quæ auferetur ab ipsa. quum peruenerit enim ad vnum, cessabit occupatio circa multa: Maria autem perueniente ad vnum non cessabit contemplatio electa. quanuis desinet imperfectio contemplationis. In præsenti enim vita contemplatur per speculum & in ænigmate: in patria autem contemplatur videndo facie ad faciem. Modus itaque cõtẽplandi tolletur ab ea: sed contemplatio non auferetur ab ea, sed perseuerabit cum ea in æternum. ¶ Et cum hoc alia tangitur differentia in hac vita inter actiuam & contemplatiuam: quoniã vita actiua potest tolli ab inuito. potest enim multipliciter quis impediri vt non vacet operibus misericordiæ: puta rapinis, direptionibus & huiusmodi. Sed contemplatio nõ potest tolli ab inuito: quoniam omnia secum portat contemplatiuus, & inter tormenta maximè contemplatur: vt gesta sanctorum testantur. Quocirca Maria quæ timuerat ne ad preces sororis Iesus præciperet sibi vt surgeret, iam secura sedet secus pedes domini audiendo verbum illius.

CAPVT XI.

ET *factum est quum esset in quodam loco orans.* vt verum hominem se monstraret, & formam vitæ Apostolis præberet. *Vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum: Domine doce nos orare, sicut docuit Ioannes discipulos suos. Et ait illis: Quũ oratis, dicite: Pater sanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum.* Orationem dominicam Lucas refert non totam vt Matthæus, sed parui refert: quoniã tertia petitio tacita, in præcedentibus duabus quodãmodo cõtinetur. Et similiter vltima cõtinetur in præcedentibus. *Panem nostrũ quotidianum da nobis hodie.* pro quotidie. Et certè satis quadrat vt quotidianum panẽ petamus dari quotidie. ne aliquãdo desit, & suo detur tẽpore. *Et dimitte nobis peccata nostra: siquidem & nos dimittimus omni debenti nobis.* Explicat Lucas sensum illum particulæ apud Matthæũ, sicut & nos dimittimus: declarando super hoc firmari quòd nos dimittẽdo debitoribus, petimus dimitti nobis. Necessitas ergo indicitur orãti & petẽti dimitti sibi debita, parcendi aliis: alioquin frustra orat, vanè petit. ¶ At si instes dicendam non esse orationem dominicam ab iis qui non remittunt offensas. Respondetur quòd in persona eccle

stæ potest illam verè dicere, in propria autẽ persona peteret cõtra seipsum quantum ad illam particulam sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: & mentiretur dicendo, siquidem dimittimus omni debenti nobis. Et intellige obligari hominem ad dimittẽdum, non pœnam, non vindictam pro offensa & iniuria ei illata, debitam illi qui offendit: quoniam potest petere & exigere à iudice vt vindicet puniendo &c. Sed teneri ad dimittendum odiũ & appetitum vindicandi se per seipsum: quoniam vtrunque est iniquum. *Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos. Quis vestrum habebit amicum: & ibit ad illũ media nocte, & dicet illi, Amice commoda mihi tres panes: quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum, & ille deintus respondẽs dicat, Noli mihi molestus esse: iam ostium clausum est, & pueri mei mecũ sunt in cubili: non possum surgere & dare tibi.* Postquam docuit ipsam orationem, declarat vtilitatem orationis: & hoc ad confutãdum errorem putantium vanum esse petere aliquid à deo, qui omnia nouit & ab æterno definiuit. quorum confutationem vide Mat. 7. Affert autem parabolam satis claram ad manifestandum fructum petitionis perseueranter quærentis. talis enim oratio fructuosa est. *Et si ille perseuerauerit pulsans.* Quanuis hæc verba in nonnullis codicibus Græcis non habeantur, ipse tamen contextus monstrat codices illos in hac parte deficere. Sicut etiam aliqui Græci codices abundant, habendo integram orationem dominicam in textu Lucæ. *Dico vobis etsi non dabit illi surgens eo quòd amicus eius sit, propter improbitatem.* pro, propter impudentiam. Significatur enim inuerecunda perseuerantia in pulsando quam non inepte interpres improbitatem appellauit. *Tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios.* Vide fructum importunitatis. Petierat tres panes mutuo, victus importunitate amicus non mutuat sed dat, nõ tres sed quotquot indiget panes. *Et ego dico vobis.* Ecce quorsum attulit parabolam. *Petite.* à deo orando. *Et dabitur.* Ecce fructus proprius directè respondens petitioni. ¶ Sed bene nota quòd non dicit & dabitur quicquid petitis, sed absolutè dicit dabitur: quoniã inferius declarabit quid dabitur. *Vobis.* Ad differentiam petentium pro aliis, nõ enim promittitur dari aliis sed vobis petentibus. *Quærite.* Petere orãtis est: quærere facientis. petere nãque ad orationẽ spectat: quęrere factorum est. quærimus enim factis quando verè quęrimus. *Et inuenietis.* Ecce fructus proprius inquisitionis. Et hoc quoque inferiùs explicandum secundum materiam relinquitur. *Pulsate.*

Ad perseuerantiam significandam adiunctum est. immo deductum ex parabola: in qua petiit, quęsiuit, & pulsando vt petitum ac quæsitum haberet, tandem obtinuit. Perinde itaq; dictum est pulsate ac si dictum fuisset perseuerate petendo & quærendo. *Et aperietur.* Proprius pulsationis fructus redditur. *Vobis.* ad differentiam aliorum. Nullus enim nisi Christus perseuerando ad ostium regni cælorum meretur aperiri illud aliis, sed sibi tātùm. *Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit inuenit: & pulsanti aperietur.* Ne intelligeremus discipulis iustis solis hæc dici, subiungit vniuersalem propositionem comprehendentem iustos, & peccatores. Nec eget adminiculo glosarum: quoniā ipsemet saluator subiungit expositionem: Verba textus verissima sunt, absolutè vt iacent intellecta: vt in ipso textu exponuntur. *Quis.* pro. quem, *autem ex vobis patrem.* Alloquitur patres in multitudine auditorum. *Petet.* Deest. filius, *panem, nunquid lapidem dabit.* pro, porriget, *illi? aut piscem, nunquid pro pisce serpentem dabit.* pro, porriget, *illi? Aut si petierit ouum, nunquid porriget illi scorpionem?* Dixerat, petite & dabitur, & omnis qui petit accipit: nec declarauerat quid. Et propterea declarat primò negatiuam scilicet quòd non quodcunque petitum. Hanc enim negatiuam ex hac parabola ad literam significat. Intendit enim quòd sicut nullus vestrum carnalis pater existens, petenti filio panem, piscem aut ouum, dat lapidem, serpentem, aut scorpionem; ita deus homini petenti quæ sibi videntur necessaria, vtilia aut delectabilia, non dat inutilia aut nociua aut cōtristantia. Vbi subaudit quòd ea quę petimus, quantumcunque nobis videātur bona (vt panis, piscis & oua) deus tamen qui videt quæ petimus si darentur, fore nobis inutilia (vt lapides) aut nociua & contristantia (vt serpentes & scorpiones) ideo paterno affectu negat quandoque ea quæ petimus: quæ si nosipsi cognosceremus, non peteremus. Quum ergo dictum est, petite & dabitur, & omnis qui petit accipit, non intelligitur de omni petito: quia inutile aut nociuum esset quandoque. ¶ Si quæris cur panis, piscis & oui mentionem fecit? Scito quòd trinario numero omnia petibilia quæ in malum verti possent, comprehendit: eo quòd trinarius perfectionis est numerus. His autem tribus omnia ad esum hominis spectantia comprehenduntur. sub pane quidem omnia vegetabilia: sub pisce verò omnia animalia: sub ouo autem intermedia quæque. Et quoniam Galilæos alloquebatur pauperes, ideo consueta peti ab eorum filiis nominauit:

nominauit: panem, ouum, & piscem paruulum *Si ergo vos.* Infert ex parabola manifestiorem sensum. *Quum sitis mali.* Tum conditione: quia creati ex nihilo. tum voluntate : quia si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. *Nostis bona data.* pro, dona. seu potius bonas dationes, non mala dona. non malas donationes. *Dare filiis vestris: quanto magis pater vester.* Superfluit vester, & similiter superfluit de caelo. Ita quòd legendum est. *Quanto magis pater caelestis dabit.* qui non ex parte est bonus & ex parte malus, sed omniquaque bonus. *Spiritum bonum.* pro, spiritum sanctum. Non sufficiebat declaratam esse negatiuam, sed oportebat subiungi affirmatiuam: non quiescebat mens audiendo non quodcunque petitum dandum esse petētibus nisi determinatum fuisset quid est illud petitum quod dandum est. Et propterea hoc hic determinatur, dicendo spiritum sanctum. Quum itaque dictum est, petite. intelige spiritum sanctum, & dabitur vobis, & similiter quaerite, spiritum sanctum, & inuenietis illum. Et demum pulsate ad ostium spiritus sancti, & aperietur vobis, regnum cęlorum. Quia omnis, tam iustus quàm peccator, qui petit spiritum sanctum, accipit illum: & qui quaerit spiritum sanctum, inuenit illū: & pulsanti, pro spiritu sancto ad caeleste ostium, aperietur illi. Spiritus autem sanctus propriè loquendo, non est hic nomen tertiae personae trinitatis, sed participationis illius, sed participationis diuinae spiritualitatis ac sanctitatis, immo sanctę spiritualitatis in spiritu nostro : vt non sit spiritus noster ad carnalia & mundana promptus aut affectus, sed ad spiritualia bona, & hoc sanctè : hoc est mundè & eleuatè ab omni contagione humanę immo creatae famae, laudis, gloriae & huiusmodi. *Petentibus se.* Pronomen se, demonstrat patrem caelestem. Cernis iam prudens lector non opus esse glosis : quoniam infallibiliter vera haec secundum contextum intellecta. Et continent omnes conditiones necessarias ad obtinendum spiritum sanctum, scilicet orare mente, quaerere factis, & perseuerare in vtrisque : & explicitè dicitur vobis, & declaratur quòd omnia quae docuit peti in oratione dominica, comprehenduntur in hac vna petitione qua petitur spiritus sanctus. *Et erat eiciens daemonium.* Miraculum hoc scribitur etiam Matthaei. 12. *Et illud erat mutum.* Intellige causaliter : hoc est efficiebat hominem mutum. *Et quum eiecisset.* pro, exisset, *daemonium, locutus est mutus: & admiratae sunt turbae.* simplici corde facta pensantes admiranda

admiranda vt erant. *Quidam autem ex eis*: scilicet Pharisæi: vt patet Matth. 12. Et Scribæ qui à Hierosolymis descenderant: vt patet Mar. 3. Hi enim malignitate pleni nitebãtur inuertere sancta opera in diabolica. *Dixerunt in Beelzebub*. deo. accarum, *principe dæmoniorum eiicit dæmonia*. Vt colorarent dicta sua, dicunt quòd virtute principis dæmonum eiicit inferiores dæmones. Et faciunt Iesum non solùm virum malum, sed pessimum magum: diuináque opera fingunt diabolica. *Et alij*. de Scribis & Pharisæis: vt ex Matth. 12. & Mar. 8. colligitur. *Tentantes*. non ad credendum, sed ad tentandum potentiam Iesu an extenderetur ad superiora. Videbãt enim ipsum in inferioribus multa miracula operari. *Signũ de cælo quærebant ex eo*. Si per cælum intelligebant superiorem aërem, ad Eliam & Moysen spectãt. ille enim ignem iste manna de cælo attulit. Si verò de cælo propriè loquũtur, ad Esaiam & Iosue spectant. ille enim solem per quindecim lineas retroduxit: iste autem solem fixit in cælo contra Gabaon. *Ipse autem vt vidit*, pro, sciuit. Significatur enim quòd non exterioribus signis vidit sed internis mentis oculis cognouit cogitationes eorum: tam tentantium qui ab ipso petebant signum de cęlo, quàm blasphemantium qui nõ ipso audiente dicebant, in Beelzebub eiicit dæmonia. *Cogitationes eorum*. dixit eis. *Omne regnum*. Prima ratio ex similitudine regni & domus sumitur. Et clarè ponitur in litera. *In seipsum diuisum, desolabitur*. pro, desolatur. ipsa enim diuisio desolat illud. *Et domus supra domum*. pro, super domum, *cadet*. Est enim sensus. & domus aduersus seipsam diuisa, ruet super domũ: hoc est super seipsam. Nec legendum est cadet sed cadit eadem ratione: quia diuisio domus contra seipsam, est illius casus. ¶ Et simile adiungitur Matth. 12. de ciuitate. Ita quòd dominus induxit similitudinem à regno, ciuitate & domo: vt ab his tribus declararet quòd omnis congregatio diuisa in seipsam, ruit. *Si autem & Satanas in seipsum* hoc est contra seipsum, *diuisus est*. vt vos dicitis quòd princeps dæmoniorum expellit alios. *Quomodo stabit regnum eius*? Hoc est totum incõueniens ad quod deducit: scilicet quòd princeps dęmoniorum ageret cõtra regnum proprium: quod est manifestè inconueniens. *Quia dicitis in Beelzebub me eiicere dæmonia. Si autem ego in Beelzebub eiicio dæmonia, filij vestri in quo eiiciunt*? Prima ratio sumpta est ex parte principis dęmoniorum & regni eius: hęc verò secunda sumitur ex parte propriorum filiorum ipsorum Iudęorum. Et cõsistit in hoc quòd si ego accusor à vobis, filij vestri quos

quos nõ accusatis testantur quòd non in Beelzebub eiicio dęmonia. Et appellat filios vestros discipulos suos, qui eiiciebant dæmonia, & tamen non reputabantur magi. *Ideo ipsi* filij vestri discipuli mei. *Iudices vestri erunt*. Tum comparatione: quia ipsis credentibus vos non creditis. Tum assessoria dignitatè: quia sedebunt iudicantes & condemnantes vos. *Porrò si in digito dei eiicio dæmonia*. Tertia ratio ab effectu diuinæ operationis sumitur. Vbi prudens lector aduerte quòd dominus procedit contra istos in virtute subintellectæ disiunctionis talis, aut eiicio dæmonia in principe dęmoniorum aut in digito dei. Et priùs prosecutus est alterum membrum (scilicet si eiicio in principe dæmoniorum) dupliciter vt patuit. Modò prosequitur reliquũ mébrum: scilicet si eiicio dæmonia in digito dei. Et intendit per digitum dei specialem & exactam operationẽ diuinã, qualis fit digito proprio ipsius artificis. Ab hac enim metaphora propriam sibi filio dei potestatem eiiciendi dæmonia significat: vt intelligatur digitum dei esse digitum ipsius Iesu, nec alium esse digitum dei & alium digitum ipsius. *Profectò peruenit in vos*. pro, ad vos, *regnum dei*. Cerne illationem, si eiicio in digito dei dæmonia, iam aduenit ad vos, Iudęos, Israëlitas, regnũ dei, à prophetis prædictũ regnum Mesiæ. Et aptè contra regnũ diaboli (quod desolari intulerat si Satanas in seipsum diuisus est) è regiõe infert regnum dei ex hoc ꝙ in digito dei eiicit dæmonia. Acsi apertè diceret, ab effectu cognoscite me in digito eiicere dæmonia, quia attuli ad vos regnum dei: non enim aliud annũcio per me & per discipulos meos nisi regnum dei, non studeo & laboro ad aliud nisi ad regnum dei: hoc est ad hoc ꝙ excluso regno peccati, regno carnis, regno mundi à cordibus hominũ, regnet deus in illis. *Quum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea, quæ possidet*. Probat consequentiã ex similitudine sumpta ab homine forti armato custodiente atriũ suum. Et parabola quidem duorum fortium quorum alter priùs quietè possidens & custodiens vincitur, exarmatur & perdet spolia, clara est. Intendit autẽ per hanc similitudinẽ ꝙ dum diabolus fortis & armatus custodiuit regnũ mundi huius sibi velut atrium suum, quietè possedit genus humanũ: sed postquã Iesus fortior illo superuenit & vicit illũ propriis meritis & propria fortitudine sustinẽdo tot mala & tandẽ crucem, tollit in primis arma quibus armatus erat diabol⁹ (quæ ꝓculdubio vitia sunt, sicut arma Christi sunt virtutes) & demũ spolia ei⁹ distribuit: quę homines sunt

velut res possessæ à dæmone. Hinc enim clarè patet ꝙ ipso in digito dei eiiciēte dæmonia vincēdo illā, destruitur regnū diaboli (in vitiis hominū cōsistens) & introducitur regnū dei, distribuendo spolia in regnū dei. *Si autē fortior eo superueniens vicerit eum vniuersa arma eius auferet.* pro, aufert, *in quibus cōfidebat: & spolia eius distribuet.* pro, distribuit. Conficit siquidē parabolā eorū quæ fiunt inter armatos quū alter vincit. *Qui non est mecum, cōtra me est.* Quarta ratio à negatione medij inter se & cōtra se, sumitur. Et directè tendit cōtra calūniantes fingēdo adhibitionem malorum mediorū ad bonū finem: tanquā Iesus adhibeat opera dæmonū ad regnum Dei. Contra hoc inquit, qui non est mecū, qui nō conuenit mecū in bona voluntate & actione, cōtra me est, nō solū non suffragatur mihi nec adiuuat me, sed est cōtra me ac per hoc dæmon qui nō est mecū in bona voluntate & bona actione, cōtra me pugnat & nō adiuuat regnū dei. *Et qui non colligit mecum.* Et similiter qui nō colligit, qui nō cōgregat & adiuuat ad regnū dei mecū concordi mecū voluntate. *Dispergit.* nō solū non adiuuat ad colligendū, sed etiā cōtrariatur dispergēdo. Ita ꝙ non datur medius inter colligentē mecū & dispergentē: ac per hoc quū dæmō sit dispergēs homines à regno dei, non potest fieri vt me adiuuet qui colligo ad dei regnū homines. *Quū immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa quærens requiē: & non inueniens, dicit: reuertar in domum meā vnde exiui. Et quū venerit, inuenit eā scopis mundatā.* deest & ornatā. *Et tunc vadit & assumit septē alios spiritus secū nequiores.* pro, maligniores, *sc: & ingressi habitant ibi, Et fiunt nouissima hominis illius priora prioribus.* pro, primis. Parabola hæc ad pœnā significandā generationis illius Iudæorum affertur: vt expressè patet Matt. 12 Exclusa siquidē calūnia, subiungit Iesus pœnā spiritualē quā incurret illa Iudæorū generatio refutās Christū. Describitur autē quantū ad parabolā dęmon egressus ab homine & discurrēs per loca inepta ad habitandū (hæc enim significantur p loca inaquosa. sunt enim hęc loca humano more inhabitabilia) & sic nō inueniens vbi habitet, reuersus ad hominē, inuenit illū paratū immo prouocatiuū ad hoc vt inhabitetur. talis enim homo significatur per domū scopis purgatā & ornatā. nam domus scopis mundata & ornata, prouocat ad hoc vt habitetur &c. Et intendit per hanc similitudinē ꝙ diabolus qui exiit à gente Iudæorū per patriarchas & prophetas, nō inueniēs requiē in gētilibus, in quibus per euangeliū regnabit deus, reuertetur ad nationem

tionẽ Iudæorũ tanquã domũ ſcopis purgatã & ornatã, tanquã prouocatiuã dæmonis ad hoc vt inhabitetur. Et erũt nouiſsima nationis Iudææ peiora primis: vt experiẽtia teſtatur. ſunt enim Iudæi lõgè peiores modò repugnando Chriſto q̃ fuerint à principio antequã illuminarẽtur per prophetas: quoniã effecti ſunt pertinaces cõtra veritatẽ Meſsiæ. *Factũ eſt autẽ quum hæc diceret, extollens vocẽ quædã mulier de turba, dixit illi* Superfluit illi. Quãuis ſermonẽ mulier dixerit ad Ieſum (vt pronomẽ te ſignificat) nõ tamen vt alloqueretur Ieſum, ſed vt laudaret, extulit vocem. *Beatus venter qui te portauit & vbera quæ ſuxiſti.* Aptiſsimè mulier laudat ventrẽ & vbera: quæ muliebria ſunt beatificat matrẽ à fructu ventris & vberũ quæ talẽ ac tantũ filium aluerunt. *At ille dixit. Quinimmo.* Non negat verè dictũ beatũ ventrẽ & beata vbera: ſed hoc affirmans adiicit formalẽ ad cõmunem beatitudinis rationẽ. Dictũ eſt enim quinimmo, perinde ac diceretur quin potius. vbi affirmatur dictũ & adiicitur potior beatitudinis ratio. *Beati.* in ſpe *qui audiunt verbũ dei & cuſtodiunt illud* hoc eſt curã habent verbi dei ne in vanum audierint, ſed in corde, in ore & in opere ſeruetur. in hoc enim cõſiſtit forma beatitudinis in ſpe. Et eſt hæc beatitudinis ratio cõmunis omnibus electis: & maximè conueniens beatæ virgini. Ita ꝙ magis cõmendata eſt beata virgo (in genere tamen) per hæc filij verba quàm fuerit in ſpecie cõmendata per verba mulieris: quoniã verbis Ieſu laudata eſt ex parte animæ, in verbis verò mulieris laudata eſt ex parte corporis. Illa ſiquidẽ laudauit naturalia corporis officia: Ieſus autẽ liberi arbitrij (diuina affecti gratia) officia commendauit. In qua cõmendatione aduerte, ꝙ non dicit qui audierunt & cuſtodierunt, ſed qui audiunt & cuſtodiunt: vt intelligamus ſolos perſeuerantes audiendo & cuſtodiendo eſſe beatos. *Turbis autẽ concurrentibus.* hoc eſt condenſantibus ſe circa Ieſum. *Cœpit dicere: generatio hæc.* Directè reſpondet ad alios Phariſæos, & Scribas qui tentantes ſignum de cælo quærebant, poſtquã confutauit illos qui dicebant in Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dęmonia. *Generatio nequã eſt.* Superfluit generatio. Et ſignificatur ꝙ generatio Phariſæorũ & Scribarũ tentãtiũ, & calumniantiũ peior eſt quàm creditur eſſe. *Signũ quærit: & ſignum nõ dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ. Nam ſicut fuit Ionas ſignũ Niniuitis.* Modus quo Ionas fuit ſignum diuinæ legationis ipſius ad Niniuitas, conſtat ex factis & verbis. Factis quidem in eo, ꝙ mirabiliter triduo in vẽtre cęti ſeruatus, eiectus in terram eſt

viuus & incolumis ad salutem Niniues. Verba autem in prædicatione ipsius apparuerũt. *Sic erit & filius hominis generationi isti.* Non dicit sic est, sed sic erit: quoniam modus similis modo Ionæ, futurus erat in morte & resurrectione ipsius. Triduo enim mortuus, & immortalis resurgens, signũ fuit diuinæ suæ missionis ad pœnitentiam & salutem generationis illius: quã non postea vt Ionas per seipsum, sed p discipulos suos prædicauit. Vnde dicunt apostoli in die pentecostes Iudæis cõpunctis quærẽtibus quid facerẽt, pœnitẽtiã agite & baptizamini &c. & accesserũt die illo animæ circiter ter mille. *Regina austri surget in iudicio cũ viris generationis huius, & condẽnabit illos.* cõparatiuè. *Quia venit à finibus terræ audire sapientiã Salomonis: & ecce plus quã Salomon hic.* Non est pronomen, hic, sed aduerbiũ loci. Et similiter quũ subiungitur plus quàm Ionas hic, aduerbiũ est loci. Et vtriusque condẽnationis sensus est cõparatiuus: hoc est ꝙ Niniuitis pœnitentibus vos pœnitentiam non agitis: & similiter regina veniente ad audiendum, vos non auditis me plus quàm Salomonẽ sic enim & nõ authoritatiuè condẽnabunt. *Viri Niniuitæ surgẽt in iudicio cũ generatione hac, & condẽnabunt illã. quia pœnitentiã egerunt in prædicationem Ionæ: & ecce plus quã Ionas hic. Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit neque sub modio, sed super candelabrum: vt qui ingrediuntur, lumen videant.* Parabola hæc inducitur ad monstrandũ finem & fructum euangelicæ doctrinæ per os ipsius Christi. Quia enim dixerat se fore in signũ generationi isti quemadmodũ Ionas fuit in signum Niniuitis, & subiunxerat effectũ contrariũ in generatione ista & in Niniuitis (nam illi egerunt pœnitentiam, isti autem impœnitentes condẽnandi descripti sunt) ideo fructũ aduentus sui modò subiungit: ne putares ipsum venisse in damnationem generationis illius. Monstratur enim hac similitudine lucernæ ꝙ ipse est lucerna, euangelica lucens doctrina & diuinis operibus, ideo accensa non vt lateat, sed vt super ecclesiæ cãdelabrum sit: ad hoc vt qui ingrediuntur ecclesiæ domũ, videant lumen, nõ in tenebris se inueniãt sed videant quid operentur, quo eant in lumine fidei & euãgelicæ doctrinę. Hic est enim finis & fructus in præsenti vita intentus per aduentum Christi: & non damnatio, quæ ex demeritis impœnitentiã subsequitur. *Lucerna corporis tui.* Superfluit tui. & similiter superfluit pronomẽ tuus, quũ subiungitur. est oculus tuus. Legendũ enim est. *Lucerna corporis, est oculus.*

Altera parabola penes lucernã affertur. Vbi diligẽter aduerte

quòd

quòd priùs locutus est de lucerna cōmuni quū dixit, nemo accēdit lucernā &c. de lucerna accēsa ad illuminationē aliorū ingredientiū domū, modò verò loquitur de lucerna vnicuiq; propriè, non relata ad aliorū illuminationē, sed ad proprij corporis claritatē. Nec solùm in hoc differt lucerna hęc à priùs dicta: sed etiā in hoc ꝙ lucerna illa nō est nisi lux, lucerna autē hęc potest esse lumē & tenebræ. Et ambæ differētiæ in textu clarè patent. ¶ Est itaque parabola hæc sumpta à mēbris humani corporis, inter quæ oculus habet officiū lucernæ. Sicut enim lucerna facit nos videre quod facim⁹, quod comedim⁹, quo imus, ita oculus facit nos videre exercitia aliorū membrorū. hoc enim significatur dicēdo, lucerna corporis, est oculus: hoc est officiū lucernæ, in exercitiis corporalibus gerit oculus. Et hinc cōsequenter fit in oculo existēte simplici, hoc est puro & mūdo ab omni lippitudine & huiusmodi, vniuersa corporis officia, clara reddant̃. & per oppositū si oculus fuerit malè dispositus, officia quoque membrorū corporaliū tenebrosa reddūtur: hoc est velut in tenebris fiunt: dū homo malè videt quod facit. ¶ Verū dominus ad rem parabolæ festinās, ad interiorē oculū transfert ferè statim sensum. Et intēdit per internū oculum, naturalem rationem etiā scientia præditā. Hæc enim pars animi est velut lucerna in homine. Et hāc ad literā intendit significare Iesus per hāc parabolā. hęc est enī vniuersi corporis, hoc est vniuersæ cōgeriei operationū humanarū, lucerna. hæc potest esse lux & tenebrę, bona & mala quo ad vsum. Et propterea subditur. *Si.* pro, quū igitur, *oculus tuus fuerit simplex.* A genere (lucerna corporis est oculus) descēdit applicādo ad te, cū igitur oculus tuus. Et integrā rectitudinē vsus mētis ac sciētiæ appellat simplicitatē, dicendo, fuerit simplex: vt intelligamus omnem abusum omnemque malitiam spectare ad admixtionem alicuius contrarij tam naturali lumini quàm cuicūque virtuti intellectuali. nam tam naturale lumen quàm adiunctū per virtutes intellectuales, sua simplicitate tendunt ad bonum: & si cōformiter ad eorum simplicitatem vteremur eis, nō nisi rectè vteremur illis, nō nisi lumen essent. *Totum corpus tuum lucidum erit.* Deest cōiunctio &. Legendum est enim. *Et totum corpus tuum lucidū erit.* Et sumitur &, pro etiam: hoc est vniuersa quoque cōgeries humanorum operum tuorum lucida erit. Qualiter autem intelligatur lucida, inferiùs declarabit. *Si autem nequam fuerit.* pro. *Postquam autem nequā fuerit.* Significatur enim vtrobique ordo originis: & ꝙ ex oculo

ſimplici emanat vniuerſa congeries operũ lucida, & ꝙ ex oculo nequã(hoc eſt malo)prouenit corpus tenebroſum. Contrà ſimplex non diſtinxit duplex aut compoſitum aut mixtum ſed malum: vt intelligamus omne à ſimplicitate alienum, malum eſſe. Et eſt ſermo de malo culpabili, quod in poteſtate tua eſt: vt ſubiuncta teſtantur. *Etiam corpus tuum.* Non dicit etiã totum vt priùs dixerat: quoniã malum non eſt integrum quemadmodũ bonum. bonũ enim oportet conſtare ex cauſa integra (hoc eſt ex vniuerſis partibus bonis) alioquin bonũ nõ eſt: malum autẽ conſurgit ex quocunque particulari defectu. *Tenebroſum erit.* Aptè cõtra lucidum opponit tenebroſum: ſignificãs ꝙ cõgeries quoque operationũ tuarum erit tenebroſa hoc eſt inhabilis vt videatur. Per quod ſignificatur operũ deformitas ſeu iniquitas. omnis enim qui malè agit, odit lucẽ. *Vide ergo.* Niſi in poteſtate liberi arbitrij tui eſſet, non diceretur tibi, vide ergo. *Ne lumen quod in te eſt.* Quod priùs appellauit lucernã ac oculũ, modò appellat lumẽ: rationẽ naturalẽ, ſcientiã, fidẽ & vniuerſam intellectus ſupellectilẽ Et meritò appellatur lumẽ: quia ſuapte natura lumẽ eſt intra te. *Tenebræ ſint.* quo ad vſum. In poteſtate tua eſt quod eſt in mẽte tua ſuapte natura lumẽ, efficere tenebras, abutendo illo ad ea quę ſunt tenebrarũ, ad ea quę ſunt inhabilia ſeu inepta vt videãtur: qualia ſunt culpabilia & reprehenſibilia omnia. Sic enim lumen tranſit in tenebras quo ad officium: reddit enim & ſeipſum & opera ſua obſcura. *Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit.* hoc eſt ſi vniuerſa congeries humanorum operum tuorũ erit lucida. *Non habens aliquam partem tenebrarum.* pro, tenebroſam. Nõ ſat fuit dicere totũ lucidum ſed addidit ſingulas partes exemptas à tenebris: ad differentiã corporis quod totum dicitur lucidum ratione totius nõ ratione ſingularũ partiũ: ſicut luna tota dicitur lucida in plenilunio, quãuis pars tenebroſa appareat. deſcribit enim corpus lucidũ & totũ & ſecundum ſingulas partes. *Erit lucidum totum, & ſicut lucerna fulgoris illuminabit.* pro, vt quũ lucerna fulgore illuminat te. Inducitur vna cõditionalis ad declarandũ id quod dictũ fuerat, totũ corpus tuũ lucidũ erit: hoc eſt ad declarandũ qualiter lucidũ erit Et antecedẽs huius conditionalis eſt, ſi totũ corpus tuũ lucidum fuerit nõ habẽs aliquã partem tenebroſam: cõſequens verò eſt, erit lucidum totum vt quum lucerna fulgore illuminat te Et eſt ſenſus ꝙ non erit lucidum vt lucẽs, vt illuminãs alios. ſed erit lucidum vt clarũ quod videtur ſub fulgore lucernę. Hic eſt ſenſus literalis. hũc

enim

enim ſenſum clarè ſignificat adiecta ſimilitudo, vt quum lucerna fulgore ſuo illuminat te. Et dixit hoc declarando officiũ propriæ cuiuſq; hominis lucernæ nõ eſſe lucere aliis, ſed clarificare vniuerſa propria opera. Et dixit hoc deſcribendo quales ſunt illi de quibus dixerat, vt qui ingrediuntur, lumen videãt: qui ſcilicet ingreſsi eccleſiã, in lumine Chriſti ſe reperiunt, lumine Chriſti vtuntur, vt hinc perciperemus quales ſunt ad quorũ fructũ euangelica lucerna accenſa eſt. Nam tales quorũ tota congeries humanorum ſuorũ operũ eſt clara, nihil habẽt culpabile quod indignũ ſit luce, ſed vniuerſa opera eorũ ſunt habilia & apta, vt ab omnibus videãtur, vt corã omnibus appareãt: hoc eſt enim eſſe lucida ſicut tu es lucidus quãdo lucerna fulgore ſuo illuminat te. *Et quũ loqueretur.* hoc eſt antequã recederet à loco locutionis. *Rogauit illũ quidã Phariſæus vt prãderet apud ſe. Et ingreſſus recubuit.* hoc eſt, ſtatim vt ingreſſus eſt domũ, abſq; lotiõe recubuit. *Phariſæus autẽ cœpit intra ſe reputãs dicere quare non baptizatus eſſet.* pro, cùm vidiſſet, admiratus eſt ꝙ nõ priùs lotus eſſet. Et eſt ſermo de lotione manuũ. *Ante prandiu. Et ait dominus ad illum: Nunc vos Phariſæi.* Occaſione ſumpta ab admiratione Phariſæi ꝙ nõ ſeruaſſet Ieſus traditionẽ patrum, omittẽdo ablutionem manuũ, reprehendit Phariſeos multipliciter. Et dicit: vos Phariſæi, ad ſignificandũ ꝙ alloquitur genus Phariſæorũ, & non alloquitur perſonas Phariſæorum ibi præſentes. ita ꝙ totus iſte futurus ſermo, eſt ſermo in genere ad Phariſæos. Quod autem dicit nunc, innuit peccatum eſſe apud præſentis temporis Phariſæos: ac per hoc non reprehendit ſectam, ſed multos ex eis modernos. *Quod deforis eſt calicis & catini, mundatis.* Non intelligo exteriora poculi & catini mundari: interiora autẽ poculi & catini nõ mundari: ſed intelligo id quod deforis eſt appoſitiuè poculi & catini mundari: vt per id quod deforis eſt, intelligamus totum catinum & totũ poculum intus & extra, quod extra hominem eſt. *Quod autem intus eſt veſtrum.* pro, veſtri. hoc eſt, animus ſeu cor. *Plenum eſt rapina & iniquitate.* pro, malignitate. Hæc eſt prima peruerſitas Phariſæorum: curam habere munditiæ exterioris, intus autem immunditia malignitatis & rapinæ repleti. Vnde Ieſus nõ reprehẽdit exteriorem munditiã, ſed hanc peruerſitatẽ ꝙ curã habẽt exterioris. *Stulti.* pro, imprudẽtes. Non cõtumelioſè, ſed rationem erroris proponẽdo, appellat eos imprudentes, ad diſcernendum inter immunditiã interiorem & exteriorem. *Nónne qui fecit quod deforis eſt, etiam id quod deintus eſt, fecit?* Hinc apparet ratio mandati de

ti de munditia exteriori. Docebāt enim ꝙ ideo abluenda essent pocula & catina & manus, quia corpus humanum factum est à deo mundum: & propterea cum omni mūditia seruandum esset. Ita ꝙ curam munditię exterioris referebant in solicitudinem operis diuini. nisi enim hac ratione fulcirent Pharisæi hæc mandata, non afferret dominus contra eos hanc rationem ꝙ idem deus fecit quod foris est, & quod intus est. Intendit siquidē confutare eos ex identitate factoris: ꝙ si propter opus diuinū tanta est vobis cura exterioris munditiæ, nō minor debet esse cura interioris munditiæ: quum idem deus qui fecit exteriùs corpus, fecerit internum animum. propterea enim appellauit eos imprudentes seu stultos, curando de minimo & non curando de maximo opere eiusdem factoris: immò mundando minimum, & fœdando maximum opus dei. *Veruntamē quod superest.* pro, quæ adsunt, *date.* pro, datis, *eleemosynam. & ecce omnia munda sunt vobis.* Aduerte hic Græcam dictionem interpretatam, datis, ancipitem esse ad indicatiuum & imperatiuum modum: ad date vel datis. Contextus ipse apud me sonat indicatiuum. complet enim Iesus peruersitatem Pharisaicam circa curā munditiæ his verbis, quibus significat, ꝙ vos pharisæi pleni malignitate & rapina, datis quæ adsunt per fas & nefas eleemosynā: & hoc adiuncto ad exteriorem munditiam, omnia tam intus quàm extrà munda sunt vobis: hoc est apud vos, non munda in veritate. Acsi legitur date, ad eundem sensum reducendus est textus. Et est increpatiuè & ironicè dictū. Veruntamen date eleemosynā, & ecce omnia munda sunt vobis. Secundum enim eorū doctrinā omnia erant munda post datam eleemosynā, quāuis pleni essent rapina & iniquitate. Et vtinam nō perseueraret doctrina hæc in hodiernū vsque diem. ¶ Cogor autem ad intelligēdum textum hunc in malam partem: quia licet verba ista absolutè bene sonent, contextus tamen clarè explicans ꝙ plenis rapina dicuntur, efficit vt non bene sonent. constat enim diabolicum esse cōsilium plenis rapina, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. *Sed væ vobis Pharisæis.* Alia peruersitas arguitur. *Qui.* pro, quia, *decimatis,* decimā offertis. *mentham & rutam. & omne olus.* Ecce curam minimorū: menthæ, rutæ, & huiusmodi. *Et præteritis.* Ecce peruersitas, cum tanta minimorū moralium cura, tanta transgressio maximorum præceptorū. *Iudicium.* quo ius dicitur, in quo violatio iustitiæ ad proximos significatur. *Et charitatem dei.* ita quòd nec præceptorum erga deum, nec præceptorum erga proximum curam

ram habetis. *Hæc autem oportuit facere & illa non omittere.* ne erra-
res intelligendo reprehēdi curam minorum præceptorū mora-
lium, ſubiungit ꝙ oportuit hæc maiora facere, & illa minora nō
omittere. peruerſitas enim curæ eſt quæ reprehenditur. *Væ vobis
Phariſæis, quia diligitis.* Tertio loco vana gloria affectata repre-
henditur. Nō dicit qui præſidetis, ſed qui diligitis: & ſimiliter nō
dicit qui ſalutamini, ſed qui diligitis: quoniā affectus eſt culpabi
lis, nō præſidere aut ſalutari. *Primas cathedras.* pro, præſidentiam,
in ſynagogis, & ſalutationes in foro. pro, foris. *Væ vobis.* Deſunt
quatuor dictiones. *Scribæ & Phariſæi hypocritæ.* Hactenus locu-
tus eſt ad genus Phariſæorum tribus væ: modò loquitur ad ſcri-
bas & phariſæos ſimul. Genus enim ſcribarū, genus doctorū eſt:
quorum multi erant de ſecta phariſaica & multi non. *Quia eſtis
vt monumenta quæ non parent.* pro, apparent. Per ſepulcra nō appa
rentia ad literā deſcribit ſepulcra ita operta terra ꝙ non diſcer-
nitur eſſe ibi ſepulcra. Et hunc eſſe ſenſum literalem, ex eo patet
quod ſubditur, *Et homines ambulantes ſupra neſciunt.* Hinc enim
liquet quòd locus ille ſepulcrorum exiſtimatur ab ambulātibus
ſicut reliqua terra. Et aſsimilat Ieſus Scribas & Phariſæos hypo
critas talibus non apparentibus ſepulcris: quia tales in veritate
ſunt vaſa fœtidorum vitiorū ſicut ſepulcra ſunt vaſa mortuorū,
ſed non apparent coram hominibus, latet apud homines eos eſſe
intus plenos vitiorum, & conuerſantes cū eis, ita cum illis ſe ha-
bent ſicut cum reliquis hominibus, qui ſi ſcirent, cauerēt ab eis:
ſicut ambulantes ſupra ſepulcra non apparentia, exiſtimāt ſe am-
bulare ſuper communem terram: & ſi ſcirent eſſe ſepulcra, non
ambularent ſupra ipſa. *Reſpondēs autem quidam ex legiſperitis, ait il
li, Magiſter, hæc dicens, etiā nobis contumeliam facis.* Scriba iſte q̄uis
verba Ieſu dicerentur in genere, arrogat ſibi iniuriam, cōſcien-
tia fortè accuſante ipſum. *At ille ait, Et vobis legiſperitis væ.* Trib⁹
væ conuertit ſermonem ad Scribas. *Quia oneratis homines oneri-
bus.* mandatorum: vt multi etiam inter Chriſtianos doctores fa-
ciunt multiplicando doctrinas præceptorum. *Quæ portari nō poſ-
ſunt.* pro, difficilibus portatu: *& ipſi vno digito veſtro non tangitis.*
pro, non attingitis *ſarcinas.* Similitudo eſt ſumpta à portantibus
onera ſuper humeros: & tamen alter nec digito attingit ad ſup-
portandum. Tales ſunt prælati intolerabilia ferè præcipientes, à
quibus ſe eximunt. *Væ vobis quia ædificatis monumenta propheta-
rū.* Mat. 23. expoſita eſt ratio quare Ieſus retorquet opus religio-
ſum ex ſuo genere in malum. *Patres autem veſtri occiderunt illos.*
Profectò

Profectò testificamini. complemento facti. mors enim completur sepultura. *Quòd consentitis.* pro, comprobatis; *opera patrum vestrorum, quoniã ipsi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulcra. Propterea & sapientia dei.* Ipsemet Iesus secundum diuinã naturã sapientia dei est. *Dixit.* definiuit. *Mittam.* Apud Matthæũ ipse dicit mitto: quia ipse homo exequitur quod diuina sapiẽtia definiuit, mittam. *Ad illos Iudæos.* Crediderim aliquam scripturam amenticam citari hic à Iesu quæ non habetur à nobis: alioquin non allegasset in præterito dixit, & in futuro omittam. textus enim significat hæc verba fuisse olim dicta à diuina sapientia. *Prophetas & Apostolos.* Prophetæ ad tempus spectant ante Christum: Apostoli ad tempus Christi. *Et ex illis occident & persequentur, vt inquiratur.* pro, vt requiratur. Et cõiunctio, vt meritoriam causam significat. *Sanguis omnium prophetarum.* quantum ad pœnã, *qui effusus est.* pro, qui effunditur. Significatur enim quòd perseuerant effundendo. *A constitutione mundi, à generatione ista.* Iudæorum. *à sanguine Abel vsque ad sanguinem Zachariæ.* Vide exposita circa hæc Matthæi. 23. Et adde quòd ideo etiam horum duorum meminit, quia sunt primus & vltimus nominati in sacra scriptura pro religione interfecti. Quamuis enim multi fuerint interfecti à Manasse rege Iuda post istum Zachariam, & Hieremias dicatur postea obrutus lapidibus à Iudæis in Aegypto, autentica tamen scriptura nullum nominatim tradit occisum pro religione post Zachariam filium Ioiadæ. *Qui periit inter altare & ædem.* hoc est, domum dei. *Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione.* Confirmando repetit certè requirendum esse ab hac natione sanguinem omnium prophetarum. Et verè sic meruerunt: quoniam maius crimen commiserunt occidendo Christum & persequendo fidem Christianam quàm fuerint crimina commissa contra omnes præteritos prophetas: vt subsecuta pœna spiritualis & corporalis testatur. *Væ vobis legisperitis. quia tulistis,* id est, abstulistis, *clauem scientiæ.* Scientia recondita in lege & prophetis significatur. clauis autem scientiæ metaphoricè est eruditio, instructio ac doctrina apertiua & manifestatiua sciẽtiæ clausæ in lege & prophetis. Tunc autem tollitur clauis scientiæ, cùm tollitur eruditio, instructio seu doctrina. aperiens sensum legis & prophetarum. Quod tunc quidem effecerunt legisperiti, introducentes mandata hominum, & non docentes ea quæ legis & prophetarum sunt. Postea verò hoc idem efficiunt qui prædicationes & eruditiones populi in fabellas, in humanas leges, in

poetas

poëtas & philosophos conuerterunt. *Ipsi non introistis.* Vtrunque malum fecistis. Qui tollunt clauem materialem, etsi aliis vetant ingressum, sibi tamen ipsis consulunt ad ingrediendum: vos auté nec vobis consuluistis (quia ipsi non introistis in scientiam legis & prophetarum) & prohibuistis alios. *Et eos qui introibant, prohibuistis.* Iudæi appetentes & conantes discere, & scire legem & prophetas, introeuntes appellantur: quia quantum ex eis erat, veniebant ad templum, ad synagogas vt discerent legem & prophetas: sicut hodie populus vadit ad prædicationem, vt discat euangelicam scientiam, sed doctorum culpa prohibentur intrare, conuersa doctrina euangelica in impertinentia. *Quum autem hæc ad illos diceret: cœperunt Pharisæi & legisperiti grauiter insistere.* pro, imminere, siue vrgere. Significatur enim quòd cœperunt simul tendere ad hoc vt Iesum veluti in angusto stringerent, non quo ad corpus, sed quo ad locutioné: & hanc intentioné non mediocriter, sed grauiter cœperunt exequi. Modus autem subiungitur. *Et os eius opprimere de multis.* pro, & os eius tentare de multis. Ecce modus grauiter vrgendi. Nec significatur quòd cœperint obturare os eius, sed quòd tentauerint interrogando simul multa: vt multis interrogationibus simul pulsatus, confunderetur, & aliquid falsi seu mali diceret. *Insidiantes ei.* Qualia interrogauerint non scribitur: sed quoniam insidiando interrogabant, perplexa aliqua videntur fuisse. Et cerne malignitatem quòd quanuis multis interrogationibus vacarét, ab insidiando tamen non recedebant. *Et quærentes aliquid capere.* pro, venari. *de ore eius, vt accusarent eum.* Venatoriam artem & operam Lucas describit in istis. Nam si rectè consideres, Iesum more feræ cœperũt vrgere multis interrogationibus velut multis canibus appositiis insidiis, & quærendo venari aliquid ex ore eius dignum accusatione.

CAPVT XII.

MVltis autem turbis concurrentibus. pro, myriadibus autem turbæ simul aggregatis. Et describitur numerus infinitus à finito. Myrias enim decem milia significat: & vt aiunt, Græci meet vtuntur huiusmodi locutione ad significandum innumeram multitudinem. Vnde non dicit duabus vel tribus myriadibus, sed indefinitè myriadibus *Ita vt seinuicem conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos.* Deest primùm. Anceps tamen est constructio huius aduerbij cum sequentibus vel cum præcedentibus. Et aptiùs videtur construi cum sequentibus

dicendo primùm attendite. Vbi etiam deest vobiipsis, Ita quòd legendum est. *Primùm attendite vobisipsis à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.* Nisi ipse Iesus explicaret quid nomine fermenti intelligit, quærendum esset significatũ: sed vbi expsicauit quòd est hypocrisis, non opus est glosa. Monet itaq; vt ante omnia caueant ne imitentur Pharisæorum hypocrisim, quam fermentum appellat, eo quòd latens virtutem habet eleuatiuam ad similitudinem ferméti. modicum enim fermentum eleuat totá massam, Pharisæi siquidem sub specie religionis inflati erát studentes auaritiæ. Primùm ergo cauendum à discipulis, est interdũ malum hypocrisis: quia præcipua & perniciosissima doctorum plaga, est hypocrisis. *Nihil enim opertum.* Affert rationem vitandæ hypocrisis ex euentu contrarij. ideo enim subiiciunt se homines hypocrisis vitio, quia putant latere suum vitium, & propterea cõtra hoc directè prædicit eis, quod nihil est opertum in præsenti vita. *Quod non reueletur.* pro, reuelabitur. hoc est, discooperietur in futura. hoc enim directè contrariatur ad opertũ. Et tangit naturam hypocrisis operientis sub religionis specie vitiũ. *Neque absconditum.* A specie procedit ad genus: vt vnico verbo omne occultum in hac vita cõprehendat. *Quod non sciatur.* pro, scietur *similiter in futura vita. Quoniã quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur.* pro, audientur. *Et quod in aure.* pro, aurẽ, *locuti estis in cubiculis.* pro, penetralibus, *prædicabitur in tectis.* Rationẽ reddit dicti sui ex oppositione luminis ad tenebras & tectorũ ad penetralia: ad significandum ꝙ nec tenebræ nec modus dicẽdi secretus (scilicet in aurẽ) nec locus (scilicet in penetralibus) retinebit aliquid occultũ: sed omnia in lumine, hoc est in manifesto audientur, & prædicabuntur super tecta: hoc est in locis patulis & publicis. *In tectis.* Alludit ad morẽ patriæ illius in qua domus tabulis tectis finiũtur sub diuo. Huiusmodi enim tecta loca patula erát. Et propterea distinguuntur contra penetralia domus. *Dico autem vobis amicis meis.* seruos suos (quos in discipulos admisit) dignatur appellare amicos tunc cùm ad martyriũ eos accẽdit: vt intelligamus præsentis vitę mala (tormẽta mortẽq;) parari amicis eius, & talia esse amicitiæ eius pignora. *Ne terreamini ab iis qui occidũt corpus.* Absq; timore necis corporalis vult esse amicos suos: quia sciebat vltimũ terribiliũ dici mortẽ. Hác ausá timoris humani intẽdit excludere subiũgẽdo. *Et post hæc nõ habẽt amplius quid faciát.* Acsi aptiùs diceret: nõ est vltimũ terribiliũ occidi, sed est vltimũ eorũ qđ potest inferri ab occisoribus corporis: quoniá post occisionẽ corporis

non

non habent amplius quid mali vobis faciant. *Ostendam autem vobis quem timeatis.* Ad sensum apparet vltimum terribilium esse mortem: quia nihil ex sensibus percipimus eorum quæ succedunt morti: & propterea Iesus docens vltimum terribilium non esse mortem, dicit, ostendam vobis, sub lumine fidei, quē timeatis. *Timete eum qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam.* Ecce vltimum terribilium in veritate. Appellatione autem gehennę, constat intelligi pœnam inferni. ¶ Aduerte hic quòd quum timor non sit mali, vt eius quod timetur incurrēdū: extenditur tamen ad potētem inferre malum, vt eum quo timetur. Et secundum huiusmodi relationem dicitur hic ne terreamini ab iis qui occidunt, & quē timeatis & timete eum, & in sacra scriptura sæpe repetitur quòd timeamus deum. *Ita.* id est profectò, certè. pro aduerbio enim valde affirmātis sumitur. *Dico vobis, hunc timete.* Repetit monitionem timendi, vt solus hic timor imbibatur. *Nónne quinque passeres.* pro, passerculi. Tam hic quam inferiùs diminutiuum est. *Væneunt dipondio.* pro, assiculis duobus, est enim diminutiuum, *& vnus ex illis non est in obliuione coram deo?* Dixerat vt non timerent occidi, immo plus vt non timerent ab iis qui possunt occidere: quod est non timere quæcunque mala aut tormenta antecedentia occisionē. Et sciebat magnipēdi huiusmodi dāna ab hominibus: ideo declarat discipulis, deum omnium & singulorum curam habere, omniaque damna ponderare. Et ad hoc arguit à minori: ab auibus scilicet minimi precij. Nec hyperbolicè dictum intelligas, nec vnum passerem obliuioni dari corā deo: quoniā deus secūdum veritatem (quamuis nobis mirabilem) curam habet de singulis passeribus, non solùm in genere aut in specie, sed etiam in indiuiduo. Spectat enim ad immensitatem prouidentiæ eius & videre singula quæque indiuidua, & curam illorū habere, sine vlla mutatione aut multiplicatione actuum videndi, volendi, disponendi, curandi, &c. in ipso. Nec hoc est vertendum in dubiū apud Christianos, quamuis philosophi hoc non credant: metiētes dei prouidentiam ex iis quæ apud nos cognoscimus. *Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt.* Cerne quod dixi, non esse hyperbolem sed veritatem euāgelicam, capillorum omnium numerū esse apud deum. ita quòd nō solùm cognoscit quot capillos habemus, sed curam habet ne capilli vnius iacturam retineat amicus eius. *Nolite ergo timere.* Meritò infert non timendum, ex quo nullius damni periculum est: sed omnia in integrum restituentur

tuentur. *Multis passeribus*. pro, passerculis, *pluris estis vos*. Applicat ad propositum quòd multo magis curam vestri deus habet qui præstatis non quinque sed vniuersæ multitudini passerum. *Dico autem vobis: omnis quicunque*. Parum erat prætulisse amicos suos passeribus & declarasse restitutionẽ in integrũ à deo, nisi gloriam quam ipse Iesus homo rependet, adiũgeret. *Confessus fuerit me*. pro, in me hoc est confessus fuerit quæ in me sunt diuinam humanámque naturam, virtutem, dignitatem, &c. & quę in me fuerunt, mortem, passionem: & vniuersaliter quę mea sunt. Et est sermo de confessione fidei & laudis. *Coram hominibus, & filius hominis confitebitur illum*. pro, in illo. hoc est quæ in illo fuerunt merita & quæ in illo sunt partes omnes, laudabit, glorificabit. *Coram angelis dei*. Longè præstantior retributio est pro confessione coram hominibus, confessio coram angelis, præter hoc quòd confessio tua, serui est: filij autem hominis, cõfessio regis erit vniuersorum. *Qui autem negauerit me coram hominibus*. Ne crederes promitti præmium confitenti absque pœna neganti, subiungit paratam pœnam negantibus eum coram hominibus: vt hinc intelligeremus non qualiscunque virtutis, sed virtutis necessarię ad salutem, esse confiteri Iesum coram hominibus: alioquin pœna neganti ipsum non esset parata. Et appellatione negationis intellige nõ solùm negatiuam vocem, sed & negatiua facta (qualia sunt eorum qui confitẽtur se nosse deum, factis autem negant) & omissionem confitendi quæ sunt fidei aut morum quando oportet *Negabitur*. Sicut confessio Christi, approbatio est electorum: ita negatio, reprobatio est eorum qui eum hic negauerunt verbo vel facto. *Coram angelis dei*. ad plenitudinem confusionis. *Et omnis qui dicit*, pro, dicet. Duo dederat præcepta. Alterum ad euitandum fermentum Pharisæorum: alterum ne timerent ab occisoribus corporis. Et primum præceptum firmauerat ex vanitate hypocrisis: prosequitur modò illud ex alio capite: scilicet ex irremissibilitate criminis: quia fermentum Pharisæorum vsqueadeo in corruptionem prorupit, vt incurrerit irremissibilitatem. ad hoc enim propositum subiunguntur hæc verba *Et omnis qui dicet verbum in filium hominis, remittetur illi: ei autem qui in spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur*. Quorum sensus declaratus est Matth. 12. *Quum autem inducent*. pro adducunt, *vos in synagogas & ad magistratus & potestates, nolite soliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis. Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora, quid oporteat*

vos

vos dicere. Prosequitur secundum præceptum, quod vsque ad confessionem coram hominibus deductum erat: adiungendo securitatem affuturæ responsionis tūc à spiritu sancto. Et in hoc monstrauit se esse deum: promittens spiritum sanctum in quacunque hora oportebit coram principibus loqui. *Ait autem ei quidam de turba. magister dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatem. At ille dixit ei, homo quis me constituit iudicem aut diuisorem super vos?* Docet hoc exemplo dominus prædicatores vt euitent secularia negocia, vt etiam quantuncunque requisiti non se immisceant negociis secularibus. Et rationem explicat verbis suis: quia scilicet impertinentia sunt hæc ad officium prædicatoris. huiusmodi enim impertinentia significatur dicendo, quis me constituit iudicem aut diuisorem. *Dixitque ad illos.* Subaudi turba. *videte & cauete.* Videre mentis est: cauere, executionis. *Ab omni auaritia. Superfluit omni. Quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex iis quæ possidet.* Ordo literæ est. quia vita eius non est in abundantia cuiusquā ex iis quæ possidet. Et est sensus. quia vita hominis corporalis non est in facultate abundantiæ cuiuscunque rei possessæ. *Dixit autem similitudinem ad illos.* clarè monstrantem prædictum sensum. vniuersa enim hæc parabola manifestat quòd quantuncunque res abundent, non tamen sufficiunt ad seruandam vitam. sed cum summa abundantia, repentina accidit mors. *Dicens. Hominis cuiusdam diuitis vberes fructus ager attulit: & cogitabat intra se, dicens. quid faciam quòd non habeo quo congregem fructus meos. Et dixit. hoc faciam: destruam horrea mea, & maiora faciam: & illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi & bona mea: & dicam animæ meæ. anima habes multa bona posita in annos plurimos.* pro, multos, *requiesce, comede, bibe, epulare.* pro, lætare. *Dixit autem illi deus.* Dicere dei, facere est: ac per hoc initia repentinæ mortis facta, sunt dicere dei: quoniam ferunt secum subiunctam increpationem, & propterea tanquam locutio dei inducitur. *Stulte.* pro, imprudens. Ecce significata increpatio. Et verè imprudens: quia non prouidit sibi de necessariis ad salutem animæ. *Hac nocte.* Ecce mors repentè inopinata. *Animam tuam repetunt à te.* ministri diuinæ iustitiæ exigunt à te animam tuam velut depositam apud te. Non dicit hac nocte morieris (quod significat finem vitæ) sed animam tuam à te repetunt, quod significat requirere & cogere ad reddendam animam tuam immortalem. ad standum iuri. Significatur enim clarè per hoc status alterius post corporis

poris mortem vitæ:pro qua iste nihil sibi prouiderat. *Quæ autem parasti*.pro,præsenti vita.*cuius erunt*. pro, cui erunt? Tibi enim non erunt vtilia: cui ergo præparasti? Et propterea vndique imprudenter egisti. *Sic est*. Vniuersale infert ex parabola documentum. *Qui sibi thesaurizat, & non est in deum diues*. Non damnat thesaurizantem sibiipsi,nisi simul adiūctam habeat alteram conditionem scilicet non esse diuitem in deum.ad differentiam eorum qui thesaurizant sibi,& cum hoc sunt diuites in deum:hoc est vtuntur diuitiis suis ad ea quę dei sunt.Qui enim vtrunque facit,expers est huius damnationis.Possunt siquidem homines licitè & sibi & filiis thesaurizare,dummodo vtantur etiam diuitiis suis in iis quæ dei sunt:pascendo pauperes Christi, & reliqua quæ pietatis ac religionis sunt exequendo. Qui autē sibi tantùm thesaurizat,similis est diuiti hic descripto. *Dixitque ad discipulos suos*. Præcedens sermo de auaritia vitanda communis fuit turbæ:subsequens autē ad discipulos dirigitur:quos ad professionem perfectionis vitæ vocauerat. *Ideo dico vobis*. Proportionaliter doctrina subsequēs respicit discipulos,sicut doctrina præcedens respicit communiter homines,& propterea dixit: ideo dico vobis discipulis. *Nolite soliciti esse animæ vestræ quid mā- ducetis:neque corpori quid induamini. Anima plus est quàm esca: & corpus plus quàm vestimentum*. Doctrina hæc declarata est Matth. 6.Vnde hic tantùm distinguentur rationes.Prima itaq; ratio sumitur ex eo quod deus prouidit de maiori(scilicet de anima & de corpore) sine vestra solicitudine. *Considerate coruos quia non seminant neque metunt,quibus non est cellarium*.pro,penu,*neque horreum: & deus pascit illos. Quanto magis vos pluris estis illis*. pro,volucribus? Secunda sumitur ex parte auium clara. *Quis autem vestrum cogitando*. pro, solicitudine, *potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum? Si ergo neque quod minimum est potestis,quid de cæteris soliciti estis?* Tertia ratio ex impotentia solicitudinis ad augendum staturam sumitur. *Considerate lilia quomodo crescunt. non laborant neque nent. Dico autem vobis,quòd nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis. Si autem fœnum*.pro,herbam,*quæ hodie est in agro & cras in clibanum mittitur, deus sic vestit, quanto magis vos pusillæ fidei?* Quarta ratio ex floribus sumitur. *Et vos nolite quærere*. pro, ne quærite. Superiùs internam anxietatem prohibuerat,dicendo ne soliciti sitis:modò exteriorem inquisitionem prohibet.Sed de voluntaria vt distinguitur cōtra necessariam inquisitionem est sermo:hoc est de quærere ex appetitu,

non

nõ ex rectè rationis iudicio. nam soli actus à virtute deuij, sub prohibitione communi omnibus Christi discipulis comprehẽduntur. *Quid manducetis aut quid bibatis.* Parui refert quale futurum sit. sed quo ad rem potest intelligi & de cibo & potu absolutè (vt paulò superius, quid manducetis) & de specie cibi & potus ita ꝙ species cibi prohibeatur dicendo, quid comederitis, & species potus dicẽdo, quid biberitis. Ita ꝙ prohibetur discipulis per hoc mandatũ, vt voluntatẽ suã non flectant ad quærendum speciem cibi quẽ appetunt, aut quã appetunt speciẽ potus. Dedecet enim valde Christi discipulos consentire huiusmodi appetitionib⁹: & multò magis dedecet quærere, nisi ægritudinis necessitas cogat. *Et nolite in sublime tolli.* pro, ne sublimè tollamini. Græca dictio interpretata sublimè, significat ea quæ sunt in nubib⁹, seu in sublimi aëris regione, propter quod existimatur inseri hic præceptũ ne discipuli curent de iis, quæ supra nos fiunt impressionibus in aëre. Magis tamen ad contextũ & propositũ materiæ spectat præcipi hic vt quũ hæc omnia seruauerint & laudati plurimũ fuerint, tanquã sublimiorẽ vitã ducentes, nõ consentiant se tolli in sublime. Nec solus consensus sed etiã occasio prohibetur: ne s. occasionẽ dent vt in sublime tollantur opinionib us & laudibus humanis: iuxta illud Pauli, parco autẽ ne quis me existimet supra id quod videt in me aut audit aliquid ex me. 2. ad Cor. 12. *Hæc enim omnia gentes mundi quærunt.* Quinta ratio ex differentia inter ipsos & ethnicos sumitur. *Pater autẽ vester scit quoniã his indigetis.* Sexta ratio sumitur ex patris scientia. In qua ratione nota singula s. indigentiam nostram & scientiã dei & paternitatẽ: in qua clauditur amor & cura prouidẽdi filiis de iis quibus indigent. Et hæc sola ratio sufficit ad confidendũ de diuina prouisione illis filiis qui contenti sunt iis quibus indigẽt: quales vult Iesus suos esse discipulos. *Veruntamen quærite primũ.* Superfluit primũ, *regnum dei & iustitiam eius.* Superfluit & iustitiam eius. *Itaquòd legendum est. quærite regnum dei, & hæc omnia adiiciẽtur vobis.* Septima ratio sumitur ex eo ꝙ tanquã adiectitia bona temporalia dantur à deo quærentibus nõ quę sua sunt sed quæ dei sunt: quærentibus ꝙ deus regnet per fidẽ, spẽ & charitatem hic in hominibus, & per gloriam demũ in futura vita in eisdem. hoc est enim regnũ dei quærere. *Nolite timere pusillus grex.* pro, parue gregule. Ardua dederat mandata: & propterea radicem quęrendi huiusmodi bona temporalia eradicare volens, adiungit: nolite timere mali aliquid ex non solicitudine

& inquisitione temporalium. Et describit eos à paucitate numeri, vnde timendum magis illis erat. Acsi apertiùs diceret, nõ obstante quòd sitis tã pauci, nolite tamen timere. *Quia cõplacuit patri vestro dare vobis regnum.* Magna ratio excludendi timoris: ex hoc ꝙ cõplacuit patri dare vobis non parua aliqua aut diuitias magnas, sed regnum cõprehendẽs omnia bona. *Vendite quæ possidetis: & date eleemosynam.* Ad perfectionem discipulis congruã spectat mandatum hoc. hinc enim discipuli post pentecostẽ vẽdebant agros, & precium ponebant ad pedes apostolorum pro eleemosyna distribuenda. *Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis.* Fructus eleemosynæ describitur ad similitudinem recondentium pecuniam in sacculis & cõgregantium thesaurum. Iuxta has enim similitudines meliores describit sacculos: quia sacculi pecuniarum consumuntur, eleemosynarum verò non veterascũt. & similiter thesaurus terrestris deficiens est: thesaurus autem eleemosynarum indeficiẽs: quia tam sacculi quàm thesaurus eleemosynarum in cælis fiũt. *Quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit.* Prosequitur contrarias conditiones ad terrestria. Quæ enim hic reconduntur aut à tinea læduntur aut furẽ timẽt. Per quæ duo, internæ & externæ omnes causæ damni significantur: per tineam internæ, per furem externæ. neutræ autẽ contra recondita in cælis militãt. *Vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit.* Ratio quare gratus est deo descriptus neglectus temporalium propter cælestia subiungitur, non ex parte rerum sed ex parte affectus: quia cor comitatur thesaurum. Ita ꝙ locus thesauri trahit ad se cor. hinc enim fit vt thesaurizantes in terra, habeant cor affectum terrenis: & thesaurizantes in cælis, habeant cor affectum cælestibus. vbi enim res amata, ibi est cor amantis. *Sint lumbi vestri præcincti.* Adiungit parabolam declaratiuam quales esse debemus respectu cælestium & præparatione lumborum. Si ad iter tenderet parabola, præcinctio lumborum aptè describeretur: sed quum ad expectationem domini redeuntes à nuptiis parabola tendat, præparatio lumborum non pro similitudine sed pro significato præposita est. Significatur enim ad literã præparatio corporalium officiorũ: vt scilicet sint ad corporalia officia præparati. A præcinctione autem lumborum huiusmodi preparatio describitur: quantum ad metaphoram quidem, quia præcinctio lumborum, vltimum est inter spectantia ad induendum hominem promptum ad officia corporalia. Tanquam si dixisset. sitis induti,

induti,ita ꝙ etiam ſint lumbi veſtri præcinĉti.Noĉturnö enint tẽpore(de quo loquitur)ſolemus nos exuere:& nec lũbos prę-cinĉtos nec etiam induméta habere. ❡ Quod ad ſignificatũ ve-rò quia maximum impedimentum præſtant venerea exercitia quæ in lumbis vigent,ideo à præparatione circa principale of-ficium corporale deſcribit præparationem ad vniuerſa corpora-lia officia:qualia ſunt comedere,bibere,& reliqua exercitia cor-poralia. *Et lucernæ ardentes in manibus veſtris*. Superfluit in ma-nibus veſtris. Quantũ ad parabolam, noĉturnum tempus de-ſcriptũ quo expeĉtatur dominus reuerſurus à nuptiis,exigit lu-cernas accenſas ne in tenebris offendãtur aduenienre domino. Quantũ verò ad ſenſum parabolæ,lucernę(quæ vaſa lucis ſunt) partes cognoſcitiuæ ſunt. quæ tunc ſunt accenſæ, quũ claritate fulgent ſcientiæ eorum quæ ſpeĉtant ad ſalutem. *Et vos*. Nõ ſuf ficit vobis præparata habere tam ſpeĉtantia ad corporalia offi-cia quàm ſpeĉtantia ad intelleĉtũ & ſciẽtiam ſalutis:(hæ enim ſunt partes quædam)ſed oportet vos (qui eſtis velut totũ)eſſe paratos,ſecundũ enim partem affeĉtiuã appellauit vos: quoniã in illa conſiſtit ſalus. *Similes hominibus expeĉtantibus dominum ſuũ quando reuertatur à nuptiis,vt quum venerit & pulſauerit,confeſtim aperiant ei*. Ex ſimilitudine ad expeĉtantes tales,tria ſignifican-tur.Primò vigilantia: deinde deſiderium aduẽtus domini: & tertiò intentum, ſcilicet confeſtim aperire. Homines enim ex-peĉtantes,oportet primũ vigilare.& quoniam expeĉtant redeũ-tem à nuptiis,iucundum ac lætum dominum expeĉtant: ac per hoc ipſi quoque læti & cupidi talis aduentus expeĉtant. tertiũ autem manifeſtè in litera ſcribitur. ❡ Vbi ſi collegeris hæc,vi-debis mandari diſcipulis vt expediti quo ad ea quę ſunt carnis, & fulti ſcientia ſalutis, læti expeĉtent Ieſum redeuntem à cæle-ſtibus nuptiis ad domum animarũ ſuarum: vt quum venerit cir ca tẽpus mortis,& pulſauerit,ægritudine,tormento ſiue repen-tino interitu,cõfeſtim aperiant ei,hoc eſt confeſtim ianuis cor-poris apertis in animabus ſuis puris gaudeant recipere illũ. Et verè qui ſic expeĉtant,nõ timent aperire,nõ timẽt abſque quo-cunque velamine quæ ſunt in animabus ſuis deo patefacere. *Beati ſerui illi*. Verè beati. *quos quũ venerit dominus*. Quantũ ad pa rabolã,non eget expoſitione.quantũ ad ſenſum, iam diĉtum eſt quòd de aduentu mortis tempore eſt ſermo. *Inuenerit vigilan-tes. Amen dico vobis, quòd præcinget ſe, & faciet illos diſcumbe-re*. Ad parabolam ſpeĉtant hæc officia domini erga ſeruos

vigilantes. Ita ꝙ rationem beatitudinis aſsignat quia dominus eorũ præcinget ſe (præparando ſeipſum ad miniſtrandum illis) & faciet illos diſcumbere tanquam dominos. *Et tranſiens miniſtrabit illis.* Quantũ ad parabolam ſpectat, miniſtrare tranſeundo dicitur, ad differentiam fixorum ad miniſtrandum. Deſcribitur enim dominus tanquã ſuperintendens miniſterio quod fit tranſeundo de menſa ad menſam, ne aliquid alicui deſit. Quantũ verò ad ſenſum intentum, ſignificatur æternum cõuiuium in quo diſcumbent electi: ad quod ipſe Ieſus ſe præcinxit immortalitatis corporalis gloria, & ſuperintendens miniſtrat omnib⁹ beatitudinem. *Et ſi venerit in ſecunda vigilia, & ſi in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati ſunt ſerui illi.* Per vigilias intellige cuſtodiarum nocturnarum tempora Et deſcribuntur tres tantũ: quia ternarius numerus perfectionis eſt, vt omnes cuſtodiæ tribus cõprehendantur. & ad literam parabolæ, vltra tertiã cuſtodiam noctis non conſueuit differri reditus à nuptiis. Significãtur autẽ per has tres cuſtodias, omnes differẽtiæ ætatis humanæ: & quòd in quacunque ætate inuenti fuerint vigilãtes, beati ſunt ſerui illi: vt nullus deſperet qui in ſenectute incœperit vigilare. *Hoc autem ſcitote.* Adiungit parabolæ parabolã declaratiuã periculi. Præcedente enim parabola declaratum eſt præmiũ ſeruorum vigilãtium: ſubſequente autem declaratur damnum ac periculum non vigilantium. *Quoniam ſi ſciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret vtique, & non ſineret perfodi domum ſuã.* Omnia hæc præterita imperfecta ſubiũctiui modi (ſciret, veniret, vigilaret, ſineret) præterita ſunt: ſciuiſſet, vẽturus fuiſſet, vigilaſſet, ſiuiſſet. Deſcribitur enim perfoſſa domus à fure: quæ perfoſſa non fuiſſet ſi paterfamiliàs ſciuiſſet horam qua fur vẽturus fuiſſet. Vbi damnũ ex non vigilantia ratione ignotæ horæ deſcribitur. *Et vos eſtote parati.* Quod ſuperiùs appellauerat vigilare, modò appellat eſſe paratum: ne impoſsibilis homini cõtinua vigilantia præcepta intelligatur. is enim continuè vigilat qui continuè eſt paratus. *Quia qua hora non putatis.* Incerta eſt enim mortis hora, & ſæpe inopinata. *Filius hominis veniet.* tum ad vniuerſale iudicium, tum ad ſingulare cuiuſque iudicium tẽpore mortis. *Ait autem ei Petrus. domine ad nos dicis hanc parabolam, an etiam ad omnes?* Dixerat Ieſus parabolam de ſeruis expectantibus dominum, adiuncta altera parabola de patrefamiliàs non vigilante. Petrus autem ſciens ſe & condiſcipulos electos ad officium patrisfamiliàs, dubitabat an hæc parabola quæ pro

pro vltima parte spectat ad patremfamiliàs, sit eis propria an sit communis omnibus. *Dixit autem dominus.* Non directè respondet ad quæstionem, sed plus dicit: quoniam instruit Petrum de differentia inter ipsos electos ad pastorale officium & alios, & quo ad meritum, & quo ad præmium, & similiter quo ad crimẽ & pœnã: ex quibus facilè intelligere posset dictam parabolam secundum proportionem, communem esse omnibus cum differẽti præmio ac pœna. *Quisputas.* Inchoat ab iis quæ sunt propria pastoribus seu præpositis. Et quoniã rari sunt habentes omnes requisitas conditiones, ideo dicit quisputas (seu quis...) significando raritatem. *Est fidelis.* vt non fallat. *dispensator.* non domin9. Officium præpositi à dispensatione nominauit: vt intelligant prælati, officium suum non in agendo pro libito, sed in dispensando consistere. Dispensatio enim rationis rectè distribuentis, actio est. *Et prudens.* vt non fallatur, *quem constituit.* pro, constituet, *dominus.* Non ipse vsurpabit aut assumet dispensandi officium, sed constituetur à domino. *Super familiam suam.* pro, famulitium suum. Significatur enim præpositus super minores, quãtum ad parabolam. Quantũ verò ad rem tãgitur necessitas cõstituendi dispensatorẽ. maiores enim non egẽt præposito: quoniam ipsi sibi sunt lex, sed imperfecti & minus boni similes famulitio egent curatore. *vt det illis.* Ecce quorsum superior constituitur, non vt accipiat ab illis, sed vt det illis. Dare enim spiritualia, officium est propter quod directè instituta est à Christo superioritas in ecclesia: accipere autem temporalia, introductum est tanquã quiddã consequens. vnde & hic coniunctio causalis apponitur, dicendo vt det illis. *In tẽpore.* congruo. *tritici mensuram.* Dictio Græca composita dicitur non à tritico, sed à frumento & mensura seu à cibo & mẽsura. Propter quod interpretes non omnino conueniunt: sed alij à cibo & mensura intelligentes interpretantur demensum: alij frumenti mensurã. Magis tamen quadrat legere demensum: nam hoc nomine propriè significatur id quod seruis dabatur pro alimento: & vt aiunt mẽsibus singulis. Quod quia quædã mensura erat frumenti, ideo neutra lectio abiicienda videtur. Intentus tamen sensus clarus est: quoniam significatur commensuratus famulis cibus. Debẽt enim præpositi doctrinã, correctionẽ, curamque adhibere iuxta proportionem subditorũ: iuxta quod scriptum est: ego dominus docẽs te vtilia. *Beatus ille seruus quẽ cũ venerit dominus.* Descripto bono dispensatore, subditur eius præmium: describẽdo eũ bea-

tum, in re, tunc quum venerit dominus mortis tempore. *Inuenerit ita facientem.* Nō quòd ita fecerit, sed quòd ita perseueret faciendo: hoc est cum prædictis conditionibus pascentem Christi famulos minimos. *Verè dico vobis, quòd super omnia quæ possidet, cōstituet illum.* Vide disparitatem præmij præparati ad confestim aperiēdum. Discumbunt enim & superintendente domino præcincto ministratur illis: fidelis autem & prudens dispensator cōstituitur in alia vita super omnia quæ dominus posſidet. Et verè super omnia constituitur, non solū quoniam omnia in bonum illius cedunt (quod commune est omnibus electis) sed speciale quoddam gaudium superioritatis rectè administratæ habebūt tanquam constituti etiam in cælis superiores super res domini. Describit enim Christus spiritualia illa præmia à similitudine sensibilium quæ nouimus. *Quod si dixerit seruus ille in corde suo.* Declaratis merito & præmio boni dispensatoris, subiiciūtur crimina cum pœna mali dispensatoris. Seruus enim ille est qui cōstitutus est super famulitium. *Moram facit dominus meus venire.* Ex mora domini ad iudicandum & puniendum, licentiam accipiunt prælati malè operādi. *Et cœperit percutere seruos & ancillas.* Ecce crimen iræ & iniustitiæ. in quo intellige omne crimen in proximos. *Et comedere & bibere, & inebriari.* Ecce crimen gulæ. in quo intellige omne crimen in seipsum cuiuscunque intemperantiæ. *Veniet.* per mortem illius ignotā quo ad diem & horā. *Dominus serui illius in die qua nō sperat & hora qua nescit. Et diuidet.* pro dissecabit *eum.* Significatur enim ꝙ scindet eū in duas partes: in animā scilicet & corpus seorsum. quod cōstat fieri ꝑ mortem. *Partémque eius.* Miserum statū partē eius appellat: quoniā ex toto vniuerso miseria est pars ei debita ex propriis meritis. *Cum infidelibus ponet.* quorū damnatio manifesta est. Et meritò: quoniam infidus fuit domino suo. *Ille autem seruus qui cognouit voluntatem domini sui, & non se præparauit, & non fecit secundū voluntatem eius, vapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis.* Hactenus respondit Petro quid proprium est ipsis ascitis in dispensatores: modò subiungit quod modò commune est vnicuique secundum proportionem suam, secundum differentiam scientię & ignorātię. Docet enim quòd duorum malefacientium, quorum alter cognouit voluntatem domini sui & alter non, plus punietur sciens quàm ignorans. Quod intellige cæteris paribus. Et sententia clara est in litera.

Omni autem cui multum datum est, multum quæretur ab eo: & cui

commendaue-

commendauerunt multum, plus petent ab eo. Vniuersalior ratio dicti redditur. Dico autem vniuersalior: quoniam extenditur doctrina hæc non solùm ad donum scientiæ, sed ad quodcunque donum. Et explicatur tum in datis: qualia sunt quæ naturalia dicimus dona: tum in commendatis: qualia sunt adiecta dona, siue gratiarum quæ dicuntur gratis datæ, siue potestatum seu officiorum, siue etiam bonorum temporalium. Cui enim multum datum est donorum naturalium, multum quæretur ab eo: & per oppositum cui parum datum est, parum quæretur ab eo. Et similiter cui commẽdauerunt multum (siue bonorum exteriorum siue bonorum interiorum) multum etiam petent ab eo. Hæc enim sunt quæ sunt cõmunia omnibus. *Ignem veni mittere in terram.* Parabola hęc declaratiua est officij eius scilicet ipsius Christi. officio siquidem discipulorum par est, vt adiũgat officiũ proprium magister. Et significatur similitudine ignis amor spiritus sancti, quem ipse attulit mundo tanquam ignem arsurum in cordibus humanis. *Et quid volo nisi vt accendatur.* pro, & quid volo si iam accensus est? Et est sermo imperfectus: relinquens subintelligendum quid ipse desiderat ex quo iam accensus est. Vnusquisque enim subintelligit quid desiderat qui venit ad mittendum ignẽ quando videt iam accensum. desiderat enim vt crescat & extendatur. accensio enim est principium, & proculdubio desiderat complementum. Significatur autem per hoc, quòd ex quo inceperat accendi ignis amoris spiritualis in discipulis, desiderabat vt extenderetur ad vniuersum mundum. Vbi declarat non solùm suum officium, sed fructum quem expectat mediantibus officiis discipulorum. *Baptismo autem habeo baptizari.* Aliud suum officium Iesus adiungit: significans illud à similitudine lauacri. Et Hebrææ linguæ consuetudine describit se abluendum ablutione. Significatur enim hoc loquendi modo perfectio negotij, de quo est sermo: puta vt est proposito perfecta ablutio. Significatur autẽ per huiusmodi ablutionem mors eius, in qua ablutus est proprio sanguine, iuxta id quod aliàs filiis Zebedæi dixit: potestis baptizari baptismo quo ego baptizor? *Et quomodo coarctor donec perficiatur?* Desiderium propriæ passionis & mortis significatur, diuersa tamen expositione. Nã vt significatur affirmatione afflictionis: iuxta illud: spes quę differtur, affligit animã. Et sic affirmatur coarctatio, id est, afflictio. & sub admiratione ponitur modus quomodo: quia incredibili modo affectabat perfectionem passionis suę. Vel significatur à negatione angustię seu

constrictionis,& est sensus: & quomodo velut inuitus,seu impotens inuadere,coarctor,angor,stringor? Quasi diceret.nullo modo,sed desidero absolutionem sanguinis mei perfici. ¶ Et hæc expositio magis consonat. tum verbo coarctionis. amoris enim non est coarctare, sed magis dilatare. Tum similitudini lauacri: quæ ideo apposita est vt significaretur res desiderata. & quadrat vt proposita re desiderata,subiungatur tanquam manifestè consequens exclusio angustiæ animi donec compleatur desiderium. protenditur enim continuè desiderium,& nõ arctatur. Tum interrogatiuo modo quo in textu hæc proponuntur. Et sensus planior est.expecto lauacrũ desideratum : & quomodo interim donec perficiatur augustor? quasi dicat nullo modo consequens est vt anguster,sed vt propensior sim ad ablutionem. *Putatis quia pacem veni mittere.* pro.vt mitterem. *in terram? non dico vobis,sed separationem.* Non significatur tertium officium Iesu, sed effectus duorum præcedentium describitur:declarádo quòd effectus suæ passionis,& sui ignis non erit pax mundana aut carnalis, sed separatio à carnalibus & mundanis hominibus. Et aptè contra pacem posuit separationem: quia pacis est iungere. *Erunt enim ex hoc.* Deest,nunc. Significatur enim tempus euangelicæ doctrinæ. *Quinque in domo mea diuisi:tres in duos,& duo in tres.* Imparitatem vtrinque significauit : quandoque enim duo conuertentur,& tres contra illos insurgent: quandoque autem tres cõuertentur,& duo contra illos insurgent. *Diuidentur.* pro,diuidetur. Constituitur enim hoc verbum cum sequẽtibus legendo. *Diuidetur pater in filium,& filius in patrem suum:mater in filiam, & filia in matrem: socrus in nurum suam,& nurus in socrum suã. Dicebat autem & ad turbas.* Subiuncta verba indicant,ꝙ turbas alloquitur ratione hominũ peritorum. *Quum videritis nubem oriẽtem ab occasu,statim dicitis:nimbus.* pro.imber, *venit,& ita fiet.* pro,fit. *& quum austrum flantem,dicitis quia æstus erit. & fit. Hypocritæ faciem cæli & terræ nostis probare.* Hinc apparet ꝙ non ex ignorantia,sed ex malo affectu peccabant. arguũtur enim ꝙ cùm sciant prognosticatam pluuiæ quàm æstus cognoscere ex apparentibus in aëre nubibus,& in terra vento,nosse quoq; deberent aduentus eius tempus. Et propterea subdit. *Hoc autem tempus quomodo non probatis?* Id est præsens aduẽtus mei Messiæ tempus quo pacto descritis certis argumentis,immo manifestis indiciis cognoscere? Et arguit eos ab euidentioribus.manifestiora enim & certiora sic na habebant,ꝙ hoc esset tempus aduentus Messiæ,quàm quòd nubes

bes oriens ab occasu significaret pluuiá. Et propterea ex hypocrisi eorũ prouenicbat, quòd hoc nolebant cognoscere. *Quid autem & à vobisipsis*, pro, cur autẽ & ex vobisipsis, *non iudicatis quod iustum est?* Cæcitatem electionis maiorem in istis peritis subiungit. Dixerat increpatiuè quomodo signa tẽporis huius non probatis, qui signa tẽporis pluuiæ & æstus probatis? Peius quid modò subiungit, cur nõ ex internis vestris iudicatis quod iustũ est? longè siquidem peius est habere apud se intus exemplaria & errare, q̃ errare circa cognitionem pendentem ab exterioribus signis. Habemus enim apud nos synderesim & virtutum semina, naturæ iura, ex quibus debemus quod iustũ est, iudicare: à quorũ sequela nullus potest se excusare. Et propterea arguendo, quòd etiam in moribus errabant hypocritæ isti, dicit: cur non ex vobismetipsis (hoc est ex iis quę intus habetis virtutum seminibus ac principiis) quod iustum est iudicatis? Acsi apertè diceret: non est mirum si hypocrisis vestra abducit vos à probatione temporis aduentus mei: quum ipsamet abducat vos à iusto iudicio circa moralia, & ea quæ sunt ad proximum; quorum tamen rationem habetis intus. *Quum autem vadis*. pro, quum enim vadis. Sequens siquidem parabola significatur spectans ad præcedentia. Vbi aduerte & discerne, quòd hæc parabola subiuncta scribitur etiam Matthæi. 5. sed ibi afferunt ad materiam iræ & præcepti, non occides: hic autem affertur ad materiam longè alienam. Et quantum contextus insinuat, affertur ad materiam litis inter stimulum rationis & malum affectum. præcedens siquidem sermo increpat hypocritas peritos, quòd habentes euidentia signa temporis Mesiæ, non curant examinare illa: & similiter habentes in seipsis rationes iustitiæ moralis, non sequuntur illas, ac per hoc significat litem inter rationem (tum naturalem, tum euidẽtium signorum aduentus Christi) ex vna parte, & malum affectum hypocritarum ex altera parte. Et propterea subiungit benignus magister optimum consilium per parabolam euntis cum aduersario in via. Et parabola quidem clara est: & in proposito applicatur ad hominem, cuius affectus, cuius electio atq; operatio contrariatur rationi. Ita quòd aduersarij nomine intelligitur synderesis: quæ continuè aduersatur mordendo, stimulando animum prauè agentis, præcipuè extantibus in promptu rationibus malæ actionis: vt pa[illegible] contigisse istis. Propter quod significantius describitur ire simul cum illo in via: quoniam est indiuidua comes remordens ratio, stimulánsque conscientia. *Cum aduersa-*

io tuo ad principem. hoc eſt, ad magiſtratum, ad habentem officium iudicis. *In via da operam liberari.* pro, vt libereris, *ab illo.* Optimum ac ſolum conſilium eſt, vt dum is in via huius vitæ, libereris à conſcientiæ remorſu. *Ne fortè.* Sub dubio euentus futurus ſignificatur: quia etſi non ex tua cautela, ex diuina tamen gratia poſſet euenire contrarium. *Trahat te ad iudicem: & iudex tradat te exactori.* pœnarum: qui diabolus eſt miniſter diuinæ iuſtitiæ. *Et exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, non exies inde donec etiam nouiſſimum minutum reddas.* Aduerbium donec, determinat tempus carceris coæuum tempori non ſolutionis, & non determinat certum tempus: ac per hoc ſi nunquam ſoluis, nunquam exibis de carcere: & quia in inferno nunquam ſoluitur, ideo nunquam carcer finitur. Oportuit autem ſic ſignificari hoc in loco perpetuum inferni carcerem, propter parabolam de lite, quæ terminatur ad carcerem donec ſoluatur vniuerſum debitum vſque ad minima.

CAPVT XIII.

A*Derant autem quidam ipſo in tempore nunciâtes illi de Galilæis.* Nihil certi inuenio de cauſa quare iſti Galilæi occiſi fuerint à Pilato. *Quorum ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrificiis eorum.* Incertum eſt an de legitimis ſacrificiis in Hieruſalem ad quæ offerenda venerant iſti Galilæi, an de propriis eorum ſacrificiis extra templum domini, ſit ſermo. Admixtiò enim ſanguinis proprij cum ſacrificiis eorum, ſignificat quòd inter ſacrificandum occiſi ſunt. *Et reſpondens, dixit illis.* Occaſione ſumpta ex facto nunciato, prædicit eis ſimilem futuram eis ruinam, niſi pœnitentiam agant. *Putatis quòd hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia paſſi ſunt? Non dico vobis.* Declarat primò quòd tam horrida mors non accidit Galilæis illis ex hoc, quòd peccauerint magis quàm alij Galilæi. Ita quòd non excuſat eos à peccato, ſed à maiore peccato: vt diſcant poſſe quoque ſibi ſimile euenire. *Sed niſi pœnitentiam habueritis.* pro, egeritis. ſeu (vt aliis placet) niſi reſipueritis. *Omnes ſimiliter peribitis.* Pœnitentiam eis neceſſariam demonſtrat ad euadendum à ſimili interitu. Vnde apparet, quòd alloquitur iſtos in perſona populi Hebræi: quorum ſimilis fuit interitus. ex quo non reſipuerunt infra quadraginta annos: nam fuerunt in ſolennitate Paſchali à Romanorum exercitu interempti. *Sicut.* pro, aut, *illi decem & octo.* Exemplo Galilæorum adiungit exemplum Hieroſolymitanorum.

norum. *Supra.* pro,super, *quos cecidit turris in Siloa, & occidit eos.* Natatoria Siloe constat fuisse in Hierusalem: historia autem huius casus tantùm hic scripta apparet: vnde nescitur modus: modernus tamen casus tunc fuisse videtur. *Putatis.* Similem sententiam subiungit, referendo illos decem & octo ad reliquos habitantes in Hierusalem: & eandem ruinam prædicit. Vnde & ipsa repetitio, signum firmitatis est, quòd eueniet eis similis interitus, quod rei probauit euentus. *Quia & ipsi debitores fuerint præter omnes homines habitantes.* pro, præ omnibus hominibus habitantibus, *in Hierusalem?* Non dicit qui habitauerunt. Hinc enim apparet quòd modernus erat tunc casus turris. *Non dico vobis: sed si pœnitentiam non habueritis.* pro, non egeritis, seu nisi resipueritis. *Omnes similiter peribitis. Dicebat autem & hanc similitudinem.* Adiungit parabolam declaratiuam pœnæ, nisi pœnitentiam agant. *Arborem fici* Parabola clara est. Sensus autem intentus est explicare futurum excidium Iudæorum post expectationem tanti temporis ad fructificandum deo: qui tamen fructum non produxerunt. Vnde per ficum cultum diuinum in sacrificiis & cæremoniis legis significat. *Habebat quidam plantatam in vinea sua.* Vinea domini sabaoth, domus Israel est apud Esaiam: in qua plantatus est diuinus cultus. *Et venit.* Personaliter ille quidam innominatus verus Deus innominabilis. *Quærens fructum in illa.* Ad hoc enim venit Iesus, vt quæreret fructum in Iudæis cultoribus dei. *Et non inuenit.* quoniam populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me. *Dixit autem ad cultorem vineæ.* Michael archangelus (qui Danielis decimo, præpositus est populo Iudæorum) nomine cultoris vineæ, congruè intelligitur. *Ecce anni tres sunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea.* pro ficu, *hac, & non inuenio.* Vniuersum expectationis tempus perfectum iam esse, trinario annorum numero significat. Et congruè in ficulnea tres anni absque fructu, perficiunt tempus expectationis. *Succide ergo illam.* Meritum Iudaici populi significatur præcepto succidendi: hoc est, iam meretur succidi, & exterminari cultus iste. *Vt quid etiã terram occupat,* pro, onerat? Significatur enim ꝙ ad onus est terræ, sugens illam, & tamen fructum non reddens. Et verè non solùm cultores templi, sed Iudæi habitãtes in terra promissionis, sugebãt bona temporalia terræ dei. & fructum bonorum operum non reddendo tanquam onera erant terræ. *At ille respondens dixit,* pro, dicit *illi:*

Michael

Michael archangelus intercedit pro populo, petens adhuc spatium fructum ferendi. *Domine dimitte illam & hoc anno.* Spatium quadraginta annorum hoc anno significatur. *Vsque dum fodiam circum illam & mittam stercora.* pro, fimum. Non enim significantur excrementa animalium, sed fimus: hoc est lætamen. Et ad literam significatur perfossionem & stercorationem adhibitio omnium opportunorum & quæ accommoda sunt ad hoc vt arbor fructificet. Et verè infra illud quadraginta annorum spatium, misso spiritusancto prædicauerunt Apostoli, facta sunt tot miracula in populo illo, vt nihil prætermissum sit eorum quæ ad prouocandum populũ illum ad ferendum fructum bonorum operum, spectarent. & tamen multos Apostolos occiderunt, & ecclesiam Christi persecuti sunt. *Et siquidem fecerit fructum.* Defectiua locutio est, & subauditur, non est succidenda. Si enim fructum boni operis Iudæa reddidisset, non fuisset per Romanum exercitum succisa & exterminata. *Sin autem.* pro, sin minus, *in futurum succides eam.* Et ita euenit quòd infructuosa succisa est. *Erat autẽ docens in synagoga.* pro in vna synagogarum, *eorum sabbatis.* hoc est die septimo, qui semper est sabbatum: & ideo pluraliter significatur. *Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis.* Significatur infirmitatis causa malignus spiritus. *Annis decem & octo, & erat inclinata.* pro, deflexa: *nec omnino poterat sursum respicere.* pro, reflecti. Significatur enim dispositio corporis huius mulieris, talis quòd erat ex toto corpore deflexa versus terrã, ita quòd non poterat reflecti: hoc est, illum gestum corporis habere quo vtuntur sursum aspicientes. *Quam quum videret Iesus, vocauit eam ad se: & ait illi, Mulier dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus.* hoc est quòd offendit archisynagogum hypocritam *Et confestim erecta est: & glorificabat deum. Respondens autem archisynagogus.* Respondere dicitur archisynagogus ad factum Iesu. *Indignãs quia sabbato curasset Iesus, dicebat turbæ: Sex dies sunt in quibus oportet operari.* Hinc apparet quòd dies septimus erat. *In iis ergo venite & curamini, & non in die sabbati. Respondens autem ad illum dominus, dixit: Hypocrita.* sub verbis religionis diuina opera arguẽs, sub prætextu obseruationis legis auertens populum à vera fide. *Vnusquisque vestrum sabbato non soluit bouem suum aut asinum à præsepio, & ducit adaquare.* pro, aquatum? *Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligauit satanas ecce decem & octo annis.* Hinc clarè apparet ægritudinem mulieris à dæmone fuisse. *Non oportuit solui à vinculo isto, die sabbati? Et quum hæc diceret, erubescebãt omnes*

aduersarij

aduersarij eius: & omnis populus. pro, turba, *gaudebat in vniuersis quæ gloriosè fiebant ab eo. Dicebat ergo.* pro, autem. *Cui simile est regnum dei: & cui simile æstimabo.* pro, faciam, *illud?* Duæ subiungũtur parabolæ. altera de grano synapis: altera de fermento abscõdito. Quarum expositiones vide Matth. 13. *Simile est grano synapis: quod acceptum homo misit in hortum suum: & creuit, & factum est in arborem magnam: & volucres cæli requieuerunt.* pro, nidificauerunt, *in ramis eius. Et iterum dixit: cui simile æstimabo.* pro, faciam, *regnũ dei? Simile est fermẽto quod acceptũ mulier abscõdit in farinæ sata tria, donec fermentatũ est totũ. Et ibat per ciuitates & castella docens, & iter faciens in Hierusalem. Ait autem illi quidã, Domine si.* pro, an, *pauci sunt qui saluantur. Ipse autem dixit ad illos, Contendite.* pro, certate, *intrare per angustam portam.* Quærenti an pauci sint qui saluantur, respondet Iesus vt adnitantur omni conatu ingredi per angustam portam: ex angustia portæ significans paucos esse qui saluantur. Et appellatur angusta porta via virtutis media inter extrema vitia. extrema siquidẽ sphæræ seu circuli, lata & spatiosa sunt, mediũ autem angustũ. sic enim se habet virt' ad vitia. Et significantiùs dicit, certate: vt festinẽt quodammodo alter alterũ præuenire, dum tempus est introeundi. *Quia multi (dico vobis) quærent intrare, & non poterunt.* Ecce ratio festinandi, quia multi quærent intrare & non poterunt. Illi describuntur qui non super opus sed fidem, exteriores cærimonias & verba, fundãt merita sua. his enim meritis quærent in fine vitæ intrare in salutẽ, & non poterunt. *Quum autem intrauerit.* pro, ex quo vtique surrexerit, *paterfamilias.* Per hanc parabolam significatur tempus secundi aduentus. Iesus enim paterfamiliàs totius domus ecclesię, sedet modò à dextris dei, velut expectans in domo ingredientes per angustam portam. Et propterea durante ista sessione, durante expectatione, adnitendum nobis est & festinandum vt ingrediamur: quia quum surget ad iudicandum. *Et clauserit ostium.* Simul surgit & claudit ostium: quia quando tempus tam iudicij vniuersalis quàm iudicij singularis aduenit, claudit ostium gratiæ. *Et incipietis foris stare.* Qui ante clausum ostium gratiæ per bona opera ingressi sunt, inueniuntur intus in regno cælorum. in domo Christi: qui autem vsque ad illud tunc distulerunt pœnitentiam veram, incipient foris stare: hoc est incipient cognoscere quòd stant foris extra domum dei: vel incipiẽt se habere sicut foris stantes qui hactenus non existimabant se foris remansuros, sed cum aliis communiter progredi. *Et pulsate ostium,*

precibus

precibus. *dicentes, Domine.* Deest repetitio. Legendum est. *Domine domine aperi nobis.* Confidentia in professione fidei & exterioris cultus diuini per hoc significatur. *Et respondēs dicet vobis.* Paterfamilias Iesus respondebit in iudicio: respondet quotidie huiusmodi impœnitentibus. *Nescio vos vnde sitis.* Scientia approbationis, sciētia gratiæ qua nouit electos suos, negatur respectu horum. *Tunc incipietis dicere.* Allegatio meritorum tāquam manifestantium vnde sint subiungitur. *Manducauimus coram te & bibimus.* Cultus exterior in sacrificiis iuxta morem illius temporis significatur. Sacrificantes enim manducabant & bibebāt coram domino: hoc est in loco dicato ad diuinum cultum & secūdum legis ritū. *Et in plateis nostris docuisti.* Publica professio fidei cū publico cōuentu ad audiendum diuinum verbū significatur. *Et dicet vobis.* Deest dico. Legendum est. *Et dicet, dico vobis, nescio vos vnde sitis.* Repetit Iesus primam responsionem firmando illam, nescio vnde sitis: quia non ex ipso est iniquitas ex qua sunt secundum opera. *Discite à me.* Eiicit eos à se: hoc est à suo cōsortio. *Omnes operarij iniquitatis.* Hic clarè apparet quòd quāuis fide & cultu exteriori christiani fuerint, operibus tamē christiani non fuerunt. *Ibi erit fletus & stridor dentium.* Pœnæ inferni significantur in tristitia animi causa fletus, & in cōcussione toti⁹ corporis vsque ad stridorem dentiū: vt pœna animi & corporis cōprehendatur. *Quum videritis Abrahā & Isaac & Iacob & omnes prophetas in regno dei, vos autem expelli foras.* Multiplicantur pœnæ. Prima enim fuit eiectio à consortio Iesu, quæ est pœna damni. Secunda fuit fletus & stridor: hoc est pœna sensus in animo & in corpore. Tertia subiungitur, degeneres se experiri à patribus, Abraham, Isaac, &c. Et addidit hoc Iesus Iudęos alloquēs, vt vel sic resipiscant: considerando patres suos in regno dei, seipsos aūt expelli foras. *Et venient ab oriente & occidente, & aquilone & austro: & accumbent in regno dei.* Ad cumulum demum pœnæ adiicitur salus futura omnium nationum mundi. *Et ecce sunt nouissimi.* modò. *qui erant.* pro. erunt. *primi.* Quum venient ab oriente & occidente, &c. gentiles, qui modò sunt nouissimi, erunt primi. *Et sunt primi.* modò. *qui erant.* pro, erunt, *nouissimi.* hoc est Iudæi modò sunt primi (vtpote pollentes fide & cultu diuino) qui tunc erunt nouissimi. vel quia vltimò conuertentur post plenitudinem gētium, vel propter damnationem incredulorū. *In ipsa die accesserunt quidam Pharisæorum, dicentes illi.* Vt terrerent Iesum Pharisæi inimici Christi, hoc dicunt. *Exi & vade*

hinc

hinc. Sub ſpecie charitatis volebant quòd Ieſus à Galilęa recederet, in qua dominabatur Herodes. *Quia Herodes vult te occidere.* Non vſquequaque mentiebantur, ſi Ioſepho creditur dicẽti quòd Herodes Ioãnem Baptiſtam interfecit propter eiꝰ prędicationem valde gratam populo: eadem quippe (imò maior) ratio militabat contra Ieſum. *Et ait illis. ite, dicite vulpi illi.* Hinc manifeſtè apparet ſimulatus animus Herodis verſus Ioãnem Baptiſtam, libenter eum audiẽdo, &c. Doloſus enim ſignificatur appellatione vulpis. *Ecce eiicio dæmonia & ſanitates perficio.* Declarat ſe Ieſus non timere interrumpi ab Herode opus ſuum. quod deſcribit ab eiectione dęmonum & collatione ſanitatum. Vbi etiam poteſtatem ſuam tantam vt ſibi timendum non ſit ab Herode, manifeſtat. qui enim eiicio dæmonia, qui ſanitates cõfero, qua ratione timebo Herodem? *Hodie & cras & tertia die conſummor.* Per hodie & cras & tertiam diem, vniuerſi tẽporis requiſiti ad opus ſuum perfectio ſignificatur. Ac ſi apertiùs dixiſſet: ecce perficio vniuerſum tẽpus diffinitũ pro opere meo. Diſſentiunt autem interpretes circa dictionem, cõſummor. aliis legentibus conſumor per ſimplex m: aliis cõſummor per duplex m. quibus etiã videtur actiuè dicendum fuiſſe conſummo. Græcam ſiquidem dictionem aiunt eſſe verbum medium: quemadmodum ſunt verba communia apud nos. ¶ Poteſt itaque eſſe triplex ſenſus. Primus conſummo, hoc eſt perficio, & ſignificatur quòd nõ antè ſed completo tempore perficio ſeu abſoluo opus meum. ¶ Vel conſummor: hoc eſt perficio ſecũdum omnia quæ ſcripta ſunt de me. Vnde in cruce poſitus, clamauit conſummatũ eſt. & ſimiliter ſignificatur quod non antè, ſed completo tempore perficitur ſecundum omnia ſcripta. ¶ Vel conſumor morte, & ſimiliter ſignificatur quòd nõ antè ſed completo tempore, morior. *Veruntamen oportet me hodie & cras & ſequenti die ambulare.* Quanuis non propter Herodis timorem, veruntamen oportet me hinc abire itinere trium dierum: hoc eſt vſque Hieruſalem. hoc enim ſignificatur dicendo, hodie & cras & ſequenti die ambulare. *Quia non capit.* pro, non contingit. Habet enim Græca dictio vim imperſonalis. Et eſt ſenſus quòd oportet prophetam perire in Hieruſalem. Ratio ſiquidem quare oportet ipſum triduanum iter verſus Hieruſalem ſubire, eſt, quia non contingit vt propheta pereat extra Hieruſalem: ac per hoc oportet me perire in Hieruſalem. Et dixit hoc, quia tãta erat iniquitas Hieroſolymitana vt crimẽ occidẽdi pro-

di pro-

di prophetas non permitterent aliis, sed ipsi occidebant omnes prophetas. ex hoc enim consequens erat vt essent etiam occisuri Iesum dominum prophetarum, tanquam vnum ex prophetis. *Prophetam perire extra Hierusalem. Hierusalem Hierusalem.* Ad maiorem exaggerationem duplicat *Quæ occidis.* pro, occidit, *prophetas, & lapidas.* pro lapidat. Non dicit in præterito occidit & lapidauit, sed in pręsenti occidit & lapidat, quia pseuerat in statu occidendi & lapidandi. Et priùs quidem repleta fuerat sanguine prophetarum: postea autem occidit dominum & apostolos, lapidauítque Stephanum. *Eos qui mittuntur ad te.* pro, ad se. Et explicat per hæc verba id quod dixerat: scilicet non contingit prophetam perire extra Hierusalem. *Quotiens volui congregare filios tuos.* Alloquitur Hierusalem in secunda persona, & interiecta ipsamet cum relatiuo in tertia persona, prosequitur sermonem ad secundam. Sic enim iacet in textu Græco. Non est hic sermo de voluntate propriè (de qua scriptum est. omnia quę voluit fecit) sed de velle metaphoricè. Et est sensus. quotiens volui hoc est ad similitudinem volentis me habui, mittendo prophetas, monendo, præcipiendo, comminando. Et per hoc declarat se esse verum deum: vtpote curã habentem populi & congregãdi in vnitatem veræ charitatis filios Hierusalem, quę erat caput regni. *Quemadmodum auis.* pro, gallina. Anceps tamen est dictio Græca ad auem & gallinam: sed gallinę cõuenit cõgregare sub pennis nidi sui pullos, potiùs quàm aliis auibus. *Nidum suum sub pennis, & noluisti.* pro, noluistis. Significat inobedientiam, crimina & obicem, quem toties Hierosolymitæ opposuerunt bono proprio. *Ecce relinquetur.* pro, relinquitur. In proximo mõstrat desertionem Hierusalem: & propterea vt præsentẽ demonstrat. *Vobis.* Verè post passionem Christi tunc imminentem relicta est domus dei Iudæis, non deo amplius fructificans. *Domus vestra.* Templum dei nõ iã dei sed domum eorum appellat. Vnde & velum tẽpli in passione Christi scissum est. *Deserta.* *Dico autem vobis.* An sermo iste dirigatur ad Hierosolymitas an communiter ad Israelitas, non clarè constat. Et de Hierosolymitis quidem constat verificari hęc verba subiuncta quo ad visionẽ corporalem: quia non viderunt Iesum vsque ad diem palmarum quo dixerunt: benedictus qui venit in nomine domini. Quo ad Israelitas verò verificatur de visione spirituali. Et verè dicitur ꝙ nunquam videbunt eum oculis fidei, donec dicant: benedictus qui venit in noĩe domini. Et hic sensus videtur magis quadrare textui

textui dicenti tanquã quiddam speciale, dico autẽ vobis: ad presentes enim videtur conuertere sermonem, postquàm allocutus fuerat Hierusalem absentem. *Quia non videbitis me.* oculis fidei. *donec veniat.* supple tempus. *quum dicetis benedictus qui venit.* Et est præsentis temporis, venit. *In nomine domini.* Ego inquit ipse, veni in nomine patris mei. Et ad literam videtur describere & prædicere tempus quo Israëlitæ post desertam Hierusalem suscepturi sunt fidem Christi & dicturi de Christo: benedictus qui venit in nomine domini Quod tempus (inquit Apostolus) erit tunc quum intrauerit plenitudo gentium.

CAPVT XIIII.

ET factum est quum introisset Iesus in domum cuiusdam principis Pharisæorum sabbato manducare panem, & ipsi obseruabant eũ. Pharisæi describuntur obseruantes Iesum tum quo ad verba, tũ quo ad facta, si in aliquo offenderet. *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.* non audens petere sanitatem. Timebat forte offendere Pharisæos petendo curationem sabbato. præsentauit se tamen conspectui Iesu: petens facto vt se curaret. *Et respondens Iesus* non ad verba sed ad obseruationem Pharisæorum. *Dixit ad legisperitos & Pharisæos, dicens: si licet sabbato curare? At illi tacuerunt.* timentes contra se militare vtrãque respõsionis partem. Nam dicendo quòd licet, loquerentur contra suã obseruationem: dicendo verò quòd non licet, timebant confundi à Iesu: vt de facto euenit. *Ipse verò apprehensum sanauit eum, ac dimisit.* Ex industria Iesus manibus hydropicum apprehendendo sanauit: vt stultitiam Pharisæorum sic confutaret. *Et respondẽs ad illos.* tanquam scandalizatos de corporali apprehensione facta. *Dixit. Cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet eum die sabbati?* Confutat eos Iesus ab opere corporeo quod ipsimet exercebant sabbato: quod longẽ minùs erat necessarium curatione hominis. *Et non poterant ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam.* Hinc manifestè apparet quòd sequens doctrina (quæ secundum literam morale sonat documentum) aliò tendit quàm ad docendum morem seruandum circa accubitus in conuiuio. *Intendens quomodo primos accubitus eligerent.* Occasio parabolæ describitur attentio Iesu ad modum quo eligebant primos accubitus An autem iste modus fuerit interior affectus, an exterius aliquod signum, non explicatur. *Dicens ad illos. Quum inuitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco: ne fortè honoratior te*

sit inuitatus ab illo: & veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi, da huic locum: & tunc incipias cum rubore nouissimum locum tenere. Sed quum vocatus fueris, vade, recumbe in nouissimo loco: vt quum venerit qui te inuitauit, dicat tibi, amice ascende superius. tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus. Parabola satis clara est. *Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.* Ecce quò tendit parabola, ad pœnam superbiæ & præmium humilitatis. Propriissimè autem superbum describit ex proprio actu, dicendo qui se exaltat. obiectum enim superbi non est exterior gloria aut honor aut quæcunque res alia, sed ipsemet. Et similiter obiectum humilis, est ipsemet. Propter quod humilitatis virtus & superbiæ vitium latuerunt philosophos. euangelica siquidem est virtus humilitas: & diabolicum vitium superbia. Quod enim alij laudant (hominem scilicet exaltare seipsum quantum potest) euangelica doctrina detestatur: vt latiùs Matthæi vigesimotertio declarauimus. *Dicebat autem & ei qui se inuitauerat.* Priùs ad inuitatos, modò ad inuitantem doctrinæ beneficium dirigit. *Quum facis prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos neque diuites.* Superfluit vltimum neque. Legendum est. *Neque vicinos diuites.* Sermo præsens non est de prandio aut cœna morali (hoc est ad morem gerendum iis quibus conuiuitur) sed de conuiuio meritorio æternæ vitæ. Non enim prohibet Iesus cōsuetos tam nuptiarum quàm aliorum conuiuiorum mores (vocando fratres, cognatos, amicos &c) sed declarat non esse hæc conuiuia ex suo genere meritoria. conuiuia autem exhibita pauperibus propter deum, esse ex suo genere meritoria æternæ vitæ. Hæc est ad literam sententia huius doctrinæ. *Ne fortè.* pro, nequando, *& ipsi te reinuitent, & fiat tibi retributio. Sed quum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, clauдos, cæcos, & beatus eris.* in spe. *quia non habent.* pro, non possunt, *retribuere tibi. Retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum. Hæc quum audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi. Beatus qui manducabit.* pro, manducat, *panem in regno dei. At ipse dixit ei.* Occasione sumpta ex verbis simul discumbentis, affert parabolam discretiuam primò inuitatorum ad cælestem cœnam ab aliis. ¶ Vbi diligenter aduerte in hac parabola, omnes primò inuitatos describi recusantes venire hora cœnæ ad conuiuium & reprobatos: dicente patrefamiliàs, nemo illorum qui vocati sunt, gustabit cœnā meā. Et quantum ad parabolam quidem homo iste inuitauit diuites seu

tes seu communes ciues: quibus recusantibus hora cœnæ venire, iussit vocari pauperes ac debiles & reliquos huiusmodi, in ciuitate tamen manentes, quibus non sufficientibus ad conuiuiū, iussit peregrinos compelli per vias & sepes. Quantum verò ad sensum parabolæ, describuntur in primis inuitatis non omnes reprobi (quum nullus describatur homicida, blasphemus, fornicarius) sed illud reproborum genus qui humanis negociis licitis ex suo genere impediuntur à cælesti cōuiuio ex inordinato affectu ad humana negocia seu officia licita tales enim describuntur inuitati ad cæleste conuiuium: quia secundum exteriora opera nihil præ se ferunt indignum cælesti beatitudine, & tamē quum hora cœnæ venit inordinatus affectus manifestatur. Et hæc parabola directè cōtra Pharisæos exteriorem iustitiam sectantes tendit. ¶ Vide itaque singula. *Homo quidam.* Iesus est. *fecit cœnam magnam.* æternæ beatitudinis. *Et vocauit multos.* Multi enim sunt vocati per fidem. *Et misit seruum suum.* angelicum ministerium ad incitandum homines ad cæleste conuiuium. *Hora cœnæ.* Tempus migrandi ex hac vita ad cælestem patriā, hora cœnæ est. *Dicere.* pro, vt diceret. excitando eos ad amorem cælestis conuiuij. *Inuitatis.* hominibus bonorum operum exteriorū tantū. *Vt venirent.* pro, venite, *quia iam parata sunt omnia.* Tempus noui testamenti significatur: in quo iam per Christū parata sunt omnia spectantia ad cæleste conuiuium. *Et cœperunt simul omnes excusare.* pro, recusare. Hinc apparet quòd non de omnibus inuitatis ad cæleste conuiuiū, sed de omnibus huius generis tractat. nam non omnes inuitati recusant, sed omnes huius generis inuitati recusant. Apparet etiā hinc ꝙ ternario numero recusantium subiuncto, omnes intelliguntur. Et quantū ad parabolam quidem, recusatio fit verbo (vt patet in singulis subiunctis) quātum autem ad significatum, recusatio fit facto. fit enim affectu præponente humana officia cælesti beatitudini. *Primus dixit ei.* seruo dicenti venite. Hoc dicere est affectu inordinato præponere villam amori cælestis conuiuij. *Villam emi.* In hoc ordine sunt occupati maioribus negociis humanis licitis. nō enim malum est emere villam, sed inter magna negocia est, est siquidem emere dominatum quendam. *Et necesse habeo exire & videre illam.* Ecce perseuerans affectus inordinatus vrgens ad præponendum villam cælesti conuiuio. *Rogo te habe me excusatum.* Quanquam isti habeant affectum inordinatum, commendant tamen se angelis & deo, tanquam putantes acceptandam esse

excusationem suam. Vnde & moriũtur acceptis omnibus sacramentis ecclesiæ tanquam iactantes se diuinæ misericordiæ. *Et alter dixit. Iuga boum emi quinque, & eo probare illa: rogo te habe me excusatum.* Non differt hic à primo nisi secundum maius & minus. Ille circa maiora negocia, iste circa minora occupatur. Ille enim emit villã: iste autẽ quinque iuga boum. Vnde & similiter rogat rationem suæ causæ acceptari: perseuerans in affectu inordinato ad probandum iuga boum, tanquã si tunc inciperet. *Et alius dixit.* carnalibus delectationibus (licitis tamen) subiectus. Hic tertius est qui vxorem duxit. *Vxorem duxi: & ideo non possum venire.* Non rogat iste sed impotentiã veniendi pro ratione affert: quia animus carnalibus delectationibus deditus, tam est à ratione alienus vt non roget rationem sui haberi, omnino elongatur à spiritualibus. hoc enim sonat, & ideo non possum venire. ¶ Vbi collige prudens lector nullum istorum triũ vacasse malo operi ex genere: sed omnes & singulos præposuisse sua (scilicet villam, iuga boum, vxorem) conuiuio cælesti. *Et reuersus seruus nunciauit hæc domino suo.* Angelicus ordo humano more ad deum reuertitur, quũ merita hominum qui opere exteriori sunt boni, affectu autem inordinati, diuino offerunt iudicio. *Tunc iratus paterfamilias.* Ira dei, punitio est iusta quam merita istorum exigebant. *Dixit seruo suo.* angelico ordini. *Exi citò.* accelera ministerium. *In plateas & vicos ciuitatis.* tanquam in viciniora loca. Infra præmiũ ecclesiæ surrogari alios iubet. *Et pauperes ac debiles & cæcos & claudos introduc huc.* Intelligo per hos omnes defectum aliquem patientes, peccatores in operibus exterioribus. tales enim tanquam manifestè indigni cælesti conuiuio, nõ cõputantur inter primò inuitatos, sed tanquã surrogati in locũ priorũ introducuntur: iuxta aliam clariorẽ domini sententiam. meretrices & publicani pręcedẽt vos in regno cælorũ. *Et ait seruus, Domine factum est vt imperasti: & adhuc locus est.* Rursus angelici ordinis solicitudo de implendo numero electorum describitur, proponendo ꝙ adhuc locus nõ est plenus. *Et ait dominus seruo.* angelico ordini. *Exi in vias & sepes.* Nõ solũ peccatores intra ecclesiam existentes, sed etiã ex iis qui extra ecclesiã vagantur & qui septi legibus aut dogmatibus contrariis ecclesiæ sunt, vult deus cæleste intrare conuiuiũ. *Et compelle intrare.* Modus quodammodo violentus cõuertendi istos significatur. Considera conuersionem Pauli: & videbis compelle intrare. Si sciremus quibus viis deus aliquos conuertit, videremus pluries

impleri

impleri ꝙ compelluntur intrare. non ꝙ compellatur voluntas, sed mutantia voluntatem talia sunt vt compellatur quis mutare voluntatem: vt vides in exemplo Pauli. *vt impleatur domus mea.* hoc est vt compleatur numerus electorum. *Dico autem vobis.* Ad propositũ reducit parabolam. *Quia nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.* Hic claré apparet omnes illos vocatos esse in numero reproborũ. Et vt dictũ est, dixit ad discũbentes Pharisæos ne præponant affectui cælestis conuiuij affectum terrenorum quantũcunque licitorum officiorum. *Ibant autem turbæ multæ cum eo: & cõuersus dixit ad illos. Si quis venit ad me.* fide. *& non odit patrem suum & matré & vxorem & filios & fratres & sorores, adhuc autem & animam suam, nõ potest meus esse discipulus.* Intellige hæc de odio patris, matris &c. non absoluté sed quatenus impedirent adhæsionem ad Christũ. gratia enim non destruit sed perficit naturam: qua naturaliter diligimus patrem, matrem & vitam propriam. Odium auté etiam animæ suæ (hoc est etiã propriæ vitæ) retrahentis ab obsequio Christi, cõstat esse de necessitate salutis. Et propterea meritò dicitur: non potest meus esse discipulus. *Et qui.* pro, & quisquis, *non baiulat crucem suam.* Non sufficit ad salutem internus amor Christi tãtus vt odio habeantur pater, mater, filij, fratres ac etiã vita propria pro quanto impedirent Christi amorem: sed quia probatio dilectionis, exhibitio est operis, oportet exterioribus tum passionibus, tum actionibus quæ sunt charitatis diuinæ exequi. Et propterea quantũ ad exteriores passiones subditur, & qui nõ baiulat crucé suam. Baiulare siquidem propriam crucem quum sit portare proprium ignominiosum suppliciũ, (erat enim tũc mos vt crucifigendus portaret sibiipsi crucem) positum est ad significandũ passiones omnes inferendas christianis, tam contra honorem quàm contra vitã & integritaté corporis. Oportet enim christianum quẽque pro Christi nomine hæc si inferantur sufferre. Quo ad actiones autem subiungitur. *Et venit post me.* imitando vitam meam, mores meos, gradiendo secundum doctrinam meam. *Non potest meus esse discipulus.* Quodcunque enim horum trium defecerit, non potest esse christianus: non nomine sed re. *Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, nónne priùs sedẽs computat sumptus qui necessarij sunt, si habeat ad perficiẽdum: ne postquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui viderint, incipiant illudere ei, dicentes: quia hic homo cœpit ædificare & non potuit consummare?* Communi doctrinæ necessariæ omnibus

christianis.adiungit doctrinam propriam Apostolis (hoc est discipulis perfectioris vitæ statū profitentibus) tribus parabolis. Prima est de homine volēte ædificare turrim. quę satis clara est. Quo ad significatum autē ædificatio turris, professio est perfectioris vitæ: meritò turri sua celsitudine cōparatæ. Sūptus autē opportuni (vt ipsemet dn̄s dignatus est declarare) sunt abrenūciare omnibus quæ homo possidet. Debet itaq; anteq̄ quisquā profiteatur perfectioris vitæ statū, sedens quieta mēte cogitare & diligenter atq; exactè examinare affectus suos an sint alieni ab omnibus, quæ possidet, an in veritate renunciet nō solū rebus, sed affectibus rerū exteriorū: cōputando inter possessa non solū agros, sed etiā honores. Si enim hi sumptus desunt, meliùs est non incipere q̄ postquā posuerit fundamentum professionis carendo sumptibus perfectę renunciationis, non posse perficere ædificiū turris vitæ celsioris. Fieret enim tunc ludibrio videntibus dæmonibus & etiā hominibus. Et meritò: tanquā demens inchoans ædificiū quod non potest perficere. *Aut quis rex iturus committere bellum.* pro, vt congrediatur prælio, *aduersus alium regem. nónne sedens priùs cogitat si possit cum decem milibus occurrere ei qui cum viginti milibus venit ad.* pro, contra, *se. alioquin adhuc illo longè agente, legationem mittens rogat ea quæ pacis sunt.* Secunda parabola ad idem, similitudinem regis satis claram affert. Et significatur regis nomine, similiter professur⁹ statū perfectioris vitæ tanquam aliis celsior ducatum belli suscepturus. Bellum aduersus alium regem, est perfectior vita ad superādum mundum quātum ad licita cōmuniter aliis: puta habere agros, vacare humanis negociis & officiis & reliqua huiusmodi, hominibus quidem licita, apostolicę autē perfectioni interdicta. Debet enim similiter hic quieta mente priùs cogitare, si affect⁹ sui vires (per decem milia hominum significatę) sufficiūt ad occurrendum mundo venienti cōtra ipsum cum viginti milibus, cum dupla fortitudine. Et describitur mundus duplicata potētia aduersus profitentem vitam perfectiorem: quia & pugnat communi impugnatione, trahendo ad illicita communiter omnibus: & pugnat speciali impugnatione, trahēdo ad interdicta apostolicæ vitæ. Si enim considerata proprij animi dispositione, imparē se videt tanto prælio, sapienter præuenit antequam bellum inchoet, rogans ea quę pacis sunt: hoc est non aggreditur statum perfectioris vitæ, non vult bellum ad superandum licita cōmuniter aliis, sed velut pacem rogans, contentus est statu cōmunis vitæ.

vitæ. *Sic ergo omnis ex vobis qui non renunciat* pro, valefacit, *omnibus quæ possidet.* Hinc clarè apparet ꝙ quo ad professuros perfectiorem vitam, attulit vtramq; parabolam. renunciare siquidem omnibus quę possidemus, nõ mãdatur à Christo omnibus Christianis, sed profitentibus apostolicæ vitæ perfectionem. Et intelligo renunciare facto, quicquid sit de voto: illa enim est verā renunciatio quam in actibus legimus apostolorum & in sanctis patribus antiquis, Ambrosio, Antonio, Paulo, Benedicto. *Non potest meus esse discipulus.* quales erant tam duodecim quàm septuaginta. *Bonum est sal.* Tertia parabola perfectioris vitæ homines cõparans sali. Sal nanq; bonum est ad cibos omnes condiendos & seruandos. *Si autem sal euanuerit* pro, infatuatum fuerit. Significatur enim si fuerit insulsum. huiusmodi siquidem insipida fatua dicimus. *In quo condietur?* hoc est, per quid condietur ipsum sal? Quasi dicat: nihil restat quo possit condiri. Et hinc iuncto Matthæi. 5. apparet ꝙ de propositis aliis loquitur: nam illis dictum est: vos estis sal terræ, cum reliquis hic subiunctis. *Neque in terram* hoc est neque ad officium terræ. *Neque in sterquilinium.* ad officium stercorationis agrorũ. *Vtile.* pro accõmodũ, *est.* Et verè qui perfectioris vitæ gradum tenent sine sapore vitæ & doctrinæ, nihil prosunt ecclesiæ dei. *Sed foras mittetur.* pro, sed foras proiiciunt illud. Incorrigibiles enim per alios sunt, & propterea tanquam omnino inutiles foras merentur proiici. *Qui habet aures audiendi, audiat.* Sciebat Iesus de prælatis ecclesiæ se loqui, quos nullus corrigit: & propterea præueniendo saltem in scriptis, excitat aliquem (quanuis rarum) ad resipiscendum. Propter raritatem enim dicit, qui habet aures ad audiendum: habens enim omnes aures mentis, sed non ad audiendum spiritussancti vocem vt faciant mandata eius.

CAPVT XV.

ERant autem appropinquantes ei.* Deest omnes, *Publicani & peccatores.* Significatur quòd omnis generis Publicani & peccatores sine delectu appropinquabãt ad Iesum. *Vt audirent illum.* Sanctus finis ac impertiendus omnibus. *Et murmurabant Pharisæi & Scribæ, dicentes: quia hic peccatores recipit & manducat cum illis.* Magna Iesu comitas relata ad fructum diuini verbi significatur. Ad hoc enim vt Publicani & peccatores traherentur ad fructum verbi diuini, recipiebat eos comiter & exhibebat se eis conuiuam. *Et ait ad illos.* Pharisæos & Scribas. *parabolam istam, dicens: Quis ex vobis homo qui habet*

centum oues: & ſi perdiderit vnam ex illis, nónne dimittit nonagintanouem in deſerto, & vadit ad illam quæ perierat donec inueniat eam? Et cùm inuenerit eã, imponit in humeros ſuos gaudẽs: & veniẽs domũ, conuocat amicos & vicinos, dicens illis: congratulamini pro, congaudete, *mihi quia inueni ouem meam quæ perierat.* Parabola ſatis clara eſt. Et ſignificat ipſum Ieſum filium dei habentem centũ oues, hoc eſt vniuerſos electos quarum vna perdita, natura eſt humana: nonaginta verè nouem dimiſſæ in deſerto, omnes ſunt electi angeli, quibus deeſt ad perficiendum electorum numerũ genus humanum. Deſertum autem, cælum eſt ſeparatum omnino à nobis. Aduentus ad quærendum ouem perditam, incarnatio eſt filij dei. Impoſitio ouis in humero, redemptio eſt humani generis in proprio corpore. Et hoc quia ſponte fecit, ideo gaudens deſcribitur. Reditus domum, reſurrectio & aſcenſio eſt in cælum. Conuocatio amicorum & vicinorum, aſſociatio eſt angelica gaudens de reparatione humana. *Dico vobis.* Concluſio parabolæ directè percutiens Phariſæos & Scribas: ſimulque prouocans publicanos & peccatores ad pœnitentiam. *Quòd ita gaudium erit in cælo ſuper vno peccatore pœnitentiam agente, quàm ſuper nonagintanouem iuſtis, qui non indigent pœnitentia.* Specialis ratio gaudij, eſt pœnitentia vnius peccatoris, quæ ſpecialis ratio non habet locum in iuſtis non egẽtibus pœnitentia. Nec propterea pœnitẽtia iſtius præfertur iuſtitiæ illorum: ſicut ſpecialis ratio gaudendi de eo, qui euaſit periculum aut recuperauit ſanitatem, nõ præfert eum aliis qui ſemper fuerunt ſani, qui non fuerunt in periculo. noua ſiquidem ratio gaudendi ſignificatur, non maior. *Aut quæ mulier habens drachmas decem.* Secunda parabola ad idem affertur de drachma perdita. Et ipſa quidem clara eſt: ſignificatũ autem ſimile præcedenti. Nã mulier, diuina eſt ſapientia. Decẽ drachmæ, nouem ſunt ordines angelorum & humana natura, imaginem habentes dei: ſicut numiſmata quæ drachmæ appellantur, imaginem habẽt principis. Drachma perdita, eſt humana natura. Lucerna accenſa, myſterium eſt incarnationis, verbum in carne tãquam lux in teſta. Amicæ & vicinæ, angelicæ mentes ſunt. Et cõcluſio eſt eadem. *Et ſi perdiderit drachmam vnam, nónne.* pro, non. Quod quia interrogatiuè ſumitur, ideo interpres ad claritatem maiorem explicauit dicendo, nónne. *Accendit lucernam & euertit domum.* Errore ſcriptorum mutatum eſt r, in t. Legendum eſt euerrit: quod eſt purgare ſcopis. hoc enim officio vtuntur quærentes nũmum perditum in aula. Et hoc officio vſa eſt diuina ſa-

na sapientia, purgando mundum per Iesum. *Et quaerit diligenter donec inueniat eam? Et quum inuenerit, conuocat amicas & vicinas, dicens:* Congratulamini. pro, congaudete, *mihi, quia inueni drachmam quam perdideram. Ita dico vobis, gaudium erit.* pro, fit, *coram angelis dei super vno peccatore poenitentiam agente. Ait autem: Homo quidam.* Tertia parabola ad idem de filio prodigo habetur. *Habuit.* pro habebat, *duos filios.* Parabola hęc in se clara est: sed significatum eius ad literam eiusdem propositi habet aliqua obscura seu difficilia. Homo igitur quidam, deus est. Duo filij, genus iustorum perseuerantium in tota vita sine peccato mortali & genus lapsorum (poenitentium tamen) sunt. Et propterea vterque appellatur filius, non solùm natura, sed adoptione. *Et dixit adolescentior ex illis patri.* Meritò adolescentior ad peccandum pronior describitur. *Pater, da mihi portionem substantiae.* Velle suiipsius curam habere, & petere portionem substantiae. *Quae me contingit.* pro, quae mihi obuenit. Nolebat enim sub paterna cura viuere in cõmuni cum fratre. Hoc petit qui confidit in propriis viribus ad vtendum donis naturae & gratiae: confidit dico non deliberando huiusmodi confidentiam, sed ita procedendo ad opera sua ac si confideret in propriis viribus absque speciali nouo gratuito dei auxilio. Quod tunc fit quum non recurritur ad curam dei vt patris, vt gratuita cura specialiter custodiat, seruet, illustret, & caetera sed animaequior est homo ad occurrentia, sciens se habere bonam voluntatem prudentiam & reliqua: & cum hoc credens ex coniecturis se esse in statu charitatis. *Et diuisit illis substantiam.* Ne aliqnid subtractum intelligamus petenti filio, ne putemus actum sicut egit Abraham (filiis concubinarum largiendo munera, & solum Isaac faciendo haeredem) explicatur diuisio. Dedit enim petenti integram partem donorum naturalium & gratiarum, sed non remansit sub cura patris sicut remanebat alter: quia ipse petiit eximi à paterna cura, petẽdo portionem sibi obuenientem. *Et post non multos dies congregatis omnibus.* Confidentia in omnibus donis naturae, animi, & corporis, & gratiae est cõgregatio. *Adolescentior filius peregrè profectus est.* non solùm à paterna domo, sed ab vsu gratiae citò recessit. *In regionem longinquam.* deformitatis ac dissimilitudinis à forma tam naturalis quàm gratuitae rectitudinis. *Et ibi dissipauit substantiam suam, viuendo luxuriose.* Dissipatio substantię, est donorum tam spectantium ad intellectum quàm ad affectum cõtinua diminutio: nam haec luxuriosè viuendo, hoc est indulgendo appetitui delectabilium,

bilium, minuuntur. ea enim quæ sunt scientiæ benè viuendi, & ea quæ sunt affectus ad rectitudinem, continuè debilitantur. *Et postquam omnia consummasset.* pro, consumpsisset. Ad similitudinẽ eius qui exteriora bona omnia consumpsit, peccator est qui superfluis delectationibus (non superbis aut contumacibus) in profundum culparum venit, malis habitibus iam habilitatus totaliter ad delectabilia. consumpsisse enim omnes inclinationes ad bonum, tunc est quum habitus sunt geniti ad delectabilia. *Facta est fames valida in regione illa.* Minor penuria est in regione dissimilitudinis, quandiu partim peccatores inclinantur ad delectabilia, & partim inclinantur ad actus virtutum: sed quum totaliter inclinantur ad delectabilia, valida penuria est diuini verbi & virtutis actuum. *Et ipse cœpit egere.* Ad similitudinem egentis describitur quando etiam naturale numẽ in agibilibus minus inuenitur. Videmus enim subiectos luxui, etiam malè se habere circa humana negotia. *Et abiit.* amplius elongando se à seipso. *Et adhæsit vni ciuium regionis illius.* subiecit se totaliter dæmoni, qui verè est ciuis regionis peccati. *Et misit illum in villam suam.* pro, villas suas, *vt pasceret porcos.* Ab vrbanis luxibus degenerat ad rurales ac brutales: vt maior miseria interioris partis significetur, ita quòd rationis officia absorpta describuntur, in hoc quòd ad pascendos porcos (non solùm bruta, sed immunda animalia) mittitur. *Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabant: & nemo illi dabat.* Postquam diabolus in seruitutem redegit hominem, inuidet ei hoc quòd faciet suum appetitum delectabilibus. propter quod vt augeat peccatum, immittit cupiditates vanorum delectabilium: vt autem non satientur, priuat eos concupitis delectabilibus. Hæc enim est dispositio istius, cupientis satiari de siliquis (hoc est vanis) & tamen nemo illi dabat. Quieto siquidem dominio iam possidentes dæmones hominem, inuident illi (vt dictum est) satietatem appetitus: quam tamen procurabant quousque illum plenè sibi subiecerunt. *In se autem reuersus.* Hinc clarè apparet, quòd à se ipso abierat, à forma naturalis rectitudinis procul iuerat in deformitatem naturæ animæ: & rursus à forma doctrinæ fidei (quam infusam ex diuina habuerat gratia) procul abierat, exercens contraria diuinis præceptis. Reuersio autem ad se, per actum intellectus facta describitur: inchoando à memoria & relatione domus paternæ, & relatione sui ad mercenarios, suæ egestatis ad abundantiam eorum. *Dixit: Quanti.* pro, quot. seu quàm multi.

Aptè

Aptè non sola memoria ac collatio sui cum mercenariis iam dictis verbis, sed suspirium in modo dicendi intelligitur. Ita quòd suspirando dixit, quàm multi. Ecce quid in se considerauit, gradum scilicet suum respectu mercenariorum: hoc est considerauit se filium tanti patris, scilicet dei. Memor fuit domus paternæ, hoc est spiritualis gratiæ. memor fuit magnæ abundantiæ spiritualium donorum in iis qui apud patrem sunt: hoc est, qui diuinis vacant obsequiis & seruitiis. *Mercenarij in domo patris mei abundant panibus.* Collatio hæc congruit iis qui à magnis donis ceciderunt. Habent se enim isti ad alios sicut filij ad mercenarios: qui enim magna sunt à Deo sortiti dona, velut filij sunt: qui autem parua, velut mercenarij sunt. Vnde illi tanq̃ perfectiores non tam beatitudinem quàm patrem considerant: isti autem tanquam imperfecti beatitudinis mercede alliciuntur: vtrique tamen grati in domo Dei abundant panibus spiritualibus. *Ego autem hic fame pereo?* Superfluit hic. Nota singula. Ego filius, illi mercenarij: fame pereo non esurio, illi abundant panibus: nec est vnus abundans mercenarius, sed quàm multi? Hæc consideratio intus habita, parturit propositum sequens. *Surgam.* qui deiectus iaceo, eleuabo mentem & animum à tanta miseria. *Et ibo.* affectibus, ab hac consuetudine malè operandi. *Ad patrem meum.* ad deum qui me creauit ad imaginem & similitudinem suam. *Et dicam ei.* Adhuc non dicit, sed proponit dicere: iuxta illud Psalmistæ: Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam domino. *Pater.* Cerne iam incipere affectum velut filij ad patrem. *Peccaui.* fateor me peccasse. *In cælum & coram te.* Hominem alloquens, dicit se peccasse in primis in cælum: hoc est in deum habitantem in cælis: & deinde coram te, homine patre. Vnde referendo ad deum, idem est peccare in cœlum & coram te: quanuis iuxta proprietatem seruorũ augeatur oratio priùs dicendo: peccaui contra te, & postea adiungendo & coram te, in conspectu tuo, iuxta illud: Tibi soli peccaui & malum coram te feci. *Etiam non.* pro, & non posthac: *sum dignus vocari filius tuus.* Proponit non solùm fateri se peccasse, sed etiam adeò degenerasse, vt sit indignus vocari filius eius. Et verum dicit. *Fac me sicut vnum de mercenariis tuis.* Tertium proponit petitionem humilem. ita quòd ex gratia petit tractari sicut mercenarium: hoc est, non audebo petere redingrationem in statum filij, in pristina dona grandia, sed petam dona incipientium

cipientium,qui amore æternæ mercedis seruiunt deo. *Et surgens.* Hinc apparet quòd non velleitate, quod non cogitando vellem, sed voluntate deliberata proposuit, surgam & ibo & dicam, &c. effectus enim hoc testatur. Et surgens, à consuetudine malè operandi. *Venit.* desideriis & precibus, ad patrem suum deum. *Quum autem adhuc longè esset.* pro, abesset. Nulla exurrectio humana, nullus conatus humanus ad veniendum ad deum, sufficit ad reddendum propinquum hominem deo. Et propterea quanuis peccator surrexerit & venerit ad deum, adhuc tamen longè abesse describitur. vniuersæ enim iustitiæ nostræ, quasi pannus menstruatæ. *Vidit illum pater ipsius.* Paternis oculis vtitur deus, quum videt ad non permittendum amplius elongationem filij. Visus siquidem & priùs erat, sed oculis iustitię permittẽtis elongationem. *Et misericordia motus est.* Ecce affectus humano more compassionis diuinæ, filij miseriam tanquam propriam æstimans. *Et accurrens.* Ecce affectus misericordiæ. acceleratio veniæ, accursus est. *Cecidit super collum eius, & osculatus est eum.* Amplexus cum osculo, ipsa gratia reconcilians est, his signis descripta ad significandum magnitudinem affectus & effectus diuinæ benignitatis erga pœnitentem. Multò enim maior est quàm amplexus & osculum significent: sed spiritualia per hæc sensibilia significantur. osculo enim amor amicitiæ redditus, amplexu autem collata gratia significatur. *Dixitque ei filius.* Suscepta gratia nõ excludit, sed exequitur sanctum propositum. *Pater.* Ecce affectus filialis. *Peccaui in cælum & corã te.* Fatetur se peccasse vt proposuerat. *Et iam non.* pro, & non posthac, *sum dignus vocari filius tuus.* Fatetur quoque se indignum esse nomine filij, sed nõ subiungit petitionem, quam tertio loco proposuerat: scilicet fac me sicut vnũ de mercenariis tuis: quia non est in eodẽ statu nunc in quo erat quando proposuit hoc petere: nam tunc vrgente fame anhelabat ad panem, hoc est, recognita miseria proprij status, mouebatur affectu ad proprium bonum: nunc autem amplexus & osculatus à patre occurrente ad ipsum, tanquam absorptus à paterna benignitate, tanquam iaciens se totum in paternam gratiam, nihil petit, sed solùm confitetur peccatum & indignitatem. *Dixit autem pater ad seruos suos.* Non respondet pater filio verbis, sed factis. conuertendo sermonem ad seruos ecclesiæ pastores. *Citò proferte.* Superfluit citò. *stolam primam* Stola, vestis longa vsque ad pedes vniuersum tegens corpus, prima, hoc est præcipua. Vnde & in Græco habetur articulus, quasi significans stolam illam

primam,

primam, demonstrando certam & insignem quandam notam seruis stolam: quia noua vita est, non qualiscunque sed precipua hoc est condigna non solùm ad bonum sed etiam ad satisfaciẽdum pro præteritis. Stola prima, est quæ alibi significatur dicẽdo, facite fructus dignos pœnitentia. Hanc proferendam pœnitẽti iubet à seruis: quia verè pœnitentium, pastores ecclesię debent vniuersam vitam dirigere in bonum, nulla parte neglecta; alioquin stolam non proferunt. nec solùm debẽt dirigere ad bonam vitam, sed ad præcipuam, hoc est etiam satisfactoriam pro præteritis: alioquin non proferunt primam. *Et induite illum.* Parum esset quòd pastores proferrent stolam primam, dicendo & instruendo, nisi induerent illum, nisi sic ad hoc attenderent vt applicarent stolam primam ad pœnitẽtem. Magnum ergo studium prælatis indicitur, quum induendi officiũ eis iubetur. oportet enim in hac indutione vti magna prudentia & suauitate. *Et date annulum in manum eius.* Annulus in manu, ornamentum est manus: ac per hoc ornaméta operum significantur. Et hoc quoque ornamentum à pastoribus dandum iniũgitur. oportet enim vt efficiant (quãtum in ipsis est) vt pœnitentium opera exteriora per manus significata, non solùm sint bona sed ornata: alioquin non sunt condigni fructus pœnitentiæ. oportet enim opera talium non solùm ab omni specie mali esse aliena, sed palàm velut decora & ornata apparere, sicut turpia apparuerunt præterita. *Et calciamenta in pedes.* Pedes pro affectibus sumuntur: calciamenta autem quæ ex pellibus mortuorum animalium fiunt, exempla sunt mortificationis præcedentium pœnitẽtium. huiusmodi enim exempla exhibenda sunt à pastoribus affectib⁹ pœnitentium. ¶ Vbi nota quòd describendo quę debeant à pastoribus erga pœnitẽtem effici, describitur quę debeat pœnitẽs complecti, describitur quid filius iste pœnitens susceperit. suscepit enim de manu seruorum stolam primam in vniuersa vita: & specialiter ornaméta in operibus exterioribus, & exempla aliorum verè pœnitentium in affectibus suis. Hæc est enim optima pœnitentiæ forma. *Et adducite vitulum saginatum.* Aduerte in textu Gręco haberi articulum: quasi diceretur, illum vitulum. Vitulus hic insignis valde est: vtpote Christus ipse pinguis ad satietatem & delitias totius mundi sufficiens. *Et occidite.* pro, mactate. Mysterium mortis Christi ad memoriam reuocandum pręcipitur talẽ, vt sit cibus ac delitiæ animi pœnitentis. *Et manducemus & epulemur.* pro, lætemur. Commune conuiuium communisque

munisque lætitia patri, filio & seruis describitur: quia fruct⁹ passionis Christi in pœnitente, materia est gaudij non solū ipsi pœnitenti & ecclesiæ pastoribus, sed etiam ipsi deo: cuius gaudium quanuis non possit augeri, materia tamen gaudij multiplicatur in nouis fructibus gratię eius. Metaphoriceq; deus quoq; dicitur conuiua: quoniam ad similitudinem conuiuę dignatur concurrere quum nos pascimur bonorum operū fructibus. Perinde enim gratum habet ac si ipse pasceretur. *Quia hic filius meus.* creatione, redemptione & adoptione. *Mortuus erat.* quo ad vitam gratiæ quæ est vita æterna. *Et reuixit.* vita gratiæ. *perierat.* mors erat ipsi filio, perierat autem mihi: perdideram enim filiū. *Et inuentus est.* nobis. Metaphora est, sumpta à rebus perditis, ab ouibus perditis & similibus quæ postea inueniuntur. *Et cœperunt epulari.* pro, lætari. sonis & cantibus. Aduerte prudēs lector omnes istas tres parabolas cōcludere lætitiam communem super vno peccatore pœnitentiam agente. tum ad confundendū Scribas & Pharisęos murmurātes quòd Iesus cum peccatoribus mādücaret. tū ad declarandū humano generi quàm grata deo & angelis, & quàm grata est veris ecclesię pastoribus cōuersio cuiuscūque peccatoris ad pœnitentiā. *Erat autē filius eius senior.* Hic alter filius nō pro toto iustorum genere ponitur: sed illorum iustorū personam gerit, qui in timore dei perseuerātes, spiritualibus consolationibus interni gaudij non reficiuntur in hac vita. *In agro.* Agriculturæ superintendens, personam iustorū vitę actiuæ repræsentat. *Et quum veniret & appropinquaret domui.* Aduētus ex agro & appropinquatio ad domū paternā, vacatio est ad ea quæ in ecclesia geruntur. *Audiuit symphoniam & chorum.* pro, choros. An solus concentus chororum saltantium, an etiam sonus musicus per symphoniam significetur, certum non est. describitur enim chorea cum musica audita foris Et significatur audita lætitia in ecclesia. *Et vocauit vnum de seruis.* hoc est de famulis domus, doctorem aliquem ecclesiæ *Et interrogauit quid essent hæc.* Videntes enim actiui iusti, peccatores cum magna lætitia, in ecclesia, petunt à doctoribus vnde hęc tanta lętitia. & audiunt diuinæ esse gratiæ erga aliquem quāuis sceleratū pœnitentem. *Isque dixit illi.* frater tuus venit: *& occidit pater tuus vitulum saginatum, quia saluum illum recepit. Indignatus est autem & nolebat introire.* Primi motus humanarum passionum in hoc iustorum genere describuntur: tum in indignatione, tum in recusatione intrandi domum. Conferendo siquidem merita propria

meritis

meritis nouiter pœnitentium,& consolationes spiritualis gaudij quibus ipsi carent collatis nouiter pœnitentibus, insurgunt indignationis motus & recusandi cõmunicare cum huiusmodi festiuè se habentibus. *Pater ergo illius egressus cœpit rogare.* pro, rogabat, *illum.* Hinc apparet quòd primi motus non deliberati actus fuerunt indignatio & nolle intrare. maior siquidem dei beneuolentia erga hunc seniorem filium describitur, in eo quòd statim audita eius indignatione nõ solùm egreditur, sed rogat vt ingrediatur: quod non fecerat alteri filio. Et significatur per hũc egressum & rogationem diuinæ collatio gratiæ ad reprimendum & superandum hos malos motus insurgentes. *At ille respondens dixit patri suo.* Ecce tot annis. Hæc quæ filius dicit, rationes sunt ex quibus insurrexerunt illi motus mali. consistunt enim in collatione meritorum suorum ad merita pœnitentis filij, & consolationum negatarum sibi: concessarum autem pœnitenti. Vide singula. *Seruio tibi.* in cura rerum tuarum in actiua vita. *Et nunquam mandatum tuum præteriui.* Alteram partem iustitiæ (scilicet facere bonum) adimpleui, tot annis seruiẽdo tibi: alteram autem (scilicet declinare à malo) etiam adimpleui, nunquam mandatum tuum transgrediẽdo. Nec intelligas omnimodam innocentiam per hanc negatiuam (quoniam si dixerimus quòd peccatum non habemus, ipsi nos seducimus) sed innocentiam à peccatis mortalibus. hoc enim propriè significat, nunquam mandatum tuum præteriui. Nam propriè loquendo, peccata venialia non sunt peccata nisi secundum quid: ac per hoc peccando venialiter, non transgredimur mandata dei simpliciter & absolutè, sed secundum quid. Verum ergo dixit iste (quanuis venialiter peccauerit) nunquam mandatum tuum præteriui: quia simpliciter & absolutè loquitur. *Et nunquam dedisti mihi hædum.* Post narrata propria merita, subiungit negatum internarum consolationum gaudium, conferendo cum tot meritis hanc negationem.

Vt cum amicis meis epularer. pro, lætarer. Amicos eius intelligo partes animi inter se concordes ad bene operandum. in viro siquidem iusto amicitia est interna inter partes animi: sicut per oppositum, iniustorum animus à seipso discordat. *Postquam autem filius tuus hic.* Conferendo merita propria meritis fratris sui, nominat fratrem filius tuus hic contẽptiuè: vt merita actę vitæ exigebãt. *Qui deuorauit substantiã suam,* pro, tuam. Et verè dicit tuam, quia dei dona consumpserat. *Cum*

meretrici-

meretricibus. Luxuriosam vitam à præcipua parte nominauit. Vide merita quæ contraponit: *Venit.* pœnitens. *occidisti illi vitulum saginatum.* Et hic quoque habetur articulus, significans vitulum illum saginatum. Mihi nunquam dedisti hędum & huic occidisti vitulum, non qualemcunque sed optimum, pinguem: hoc est replesti eum cõsolationibus interni gaudij tam affluenter, & mihi nec minimam partem dedisti. Hæc merita & hæc velut præmia collata, in causa sunt motuum insurgẽtium. *At ipse dixit illi.* interna ratione. *Fili.* Alteri non respondit, sed huic respondet, filiumque appellat: vt filiali nomine paternam recognoscat beneuolentiam. *Tu semper mecum es.* Duo hinc apparent Alterum quòd iste semper iustus perseuerauit: alioquin non dixisset, semper mecum es. Alterum quòd ratio exhibitæ lætitiæ fratri, non habet locum in ipso: quoniam nouitas ratio gaudij significatur, dicendo huic, tu semper. nulla est in te ratio nouitatis, quę est ratio gaudij specialis de fratre tuo. *Et omnia mea tua sunt.* Non solùm hędus aut vitulus sed omnia mea tua sunt, nihil habeo quin iam hæreditario iure tuum sit. Minus dixit & plus significauit. nam non solùm mea omnia sed egomet tuus sum. in cælesti enim patria me frueris: & vniuersa mea bona nõ minus tibi cõmunicabũtur quàm si solius tui essent. Omnia siquidem cęlestis patriæ bona, sunt ita communia omnibus ac si essent propria singulorum. *Epulari.* pro lætari, *autem & gaudere oportebat.* Rationem reddit specialis lętitię & gaudij ex noua speciali ratione gaudendi. Et è regione cõtraponit ad id quod dixerat, tu semper. *Quia frater tuus hic mortuus erat & reuixit: perierat & inuentus est.* quod superiùs expositum est. Aduerte hic prudens lector deum qnandoque nouiter pœnitẽtes afficere magna cõsolatione interni gaudij donec firmentur in via dei: vt patet de Paulo Apostolo rapto ad tertium cælum: & de Augustino qui non satiabatur diebus conuersionis considerare altitudinem diuini consilij super salutem generis humani. huiusmodi enim consolationes significantur exhibitę huic filio prodigo pœnitenti in vitulo saginato & festiuitate. Hęc autem nõ sunt maioris perfectionis fructus: sed delitiæ quædam seu blanditię cælestis patris quæ perfectioribus multis negantur.

CAPVT XVI.

Dicebant

D*Icebat autem & ad discipulos suos. Homo quidam erat diues qui habebat villicum.* pro, œconomum. Significatur enim præpositus dispensationi vniuersæ domus, & non curam habés villæ tantùm. propter quod Latino vocabulo dispéśationis vtemur in reliquo huius parabolæ. *Et hic diffamatus est.* pro, delatus est. denunciatus est. *apud illum, quasi dissipasset.* pro, velut dissipans, *bona.* pro, facultates. *illius. Et vocauit illum.* Hinc canonistę regulam sumunt non esse à iudice præcipitandam sententiam contra delatum, sed priùs esse vocandum. *Et ait illi. Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis.* pro, dispensationis, *tuæ.* Parabola hæc clara est: sed applicatio eius per singula, valde difficilis si non impossibilis est. Prima tamen hæc pars facilè applicatur ad hominem diuitem, cui credita est à deo dispensatio facultatum temporalium, hoc est rectus vsus illarum, qui tamen abutitur illis: cuius merita quum à deo discutiuntur (vel per internam inspirationem, vel per ægritudinem, vel per prædicatores, vel per aliorum exempla) quodammodo citatur ad reddendam rationem qualiter vsus est diuitiis, potestate & reliquis huiusmodi. I*am enim non poteris.* pro, non enim poteris posthac. *villicare.* pro, dispensare. Comminatio est hæc significans comminationem mortis, qua deus mouet hominem quandoque ad resipiscendum. finitur enim vsus harum rerum temporalium simul cum hac vita. *Ait autem villicus.* pro, œconomus. seu dispensator, *intra se.* Ecce effectus diuinæ comminationis, redire ad seipsum & cogitare vt prouideat vitæ suæ æternæ. *Quid faciam, quia dominus meus aufert à me villicationem.* pro, dispensationem? *Fodere nõ valeo, mendicare erubesco.* Negatio harum duarum viarum viuendi (scilicet vel labore vel mendicitate) significat consilium hominis de æterna vita non quærenda labore ieiuniorũ nec mendicitate orationum. Et verè quum comminatio mortis adest, ieiunare non valemus: & orare erubescimus, conscij malè actæ totius vitæ. nulla enim suppetit ratio quòd exaudiamur. *Scio.* pro, noui, *quid faciam* Consilium optimum iniit, deliberando tertiam viam: scilicet eleemosynarum. *Vt quum amotus fuero à villicatione.* pro dispéśatione, *recipiant me in domos suas. Conuocatis itaque.* pro, & accersitis, *singulis debitoribus domini sui, dicebat primo. quantum debes domino meo? At ille dixit. centum cados.* pro, batos, *olei.* Hebræa dictio est batus: & est nomen mensuræ liquidorum. *Dixitque illi. accipe cautionem.* pro, literam *tuã: & sede.* pro, & quum sederis. Quies significatur: immo silentiũ

N videtur

videtur indici, vt nec verbo nec signo aliquid monstretur huius fraudis. *Citò scribe quinquaginta. Deinde alio.* pro, alij, *dixit. tu verò quantū debes? Qui at. centum coros tritici* Corus, mēsura quoque est solidorum. *At illi, accipe literas tuas.* pro literam tuam: *& scribe octoginta.* Hæc pars parabolæ adamussim inapplicabilis apparet ad propositum consequenter loquendo. Verū non ad hoc affertur vt sic applicetur: sed quid inde hauriendum sit, dominus ipse explicabit. *Et laudauit dominus villicum.* pro, œconomum, *iniquitatis.* Vtrunque explicatur: & quòd iniustè fecit, & quòd laudatus est à domino suo. *Quia prudenter fecisset.* Non laudatur de iniustitia sed de prudētia. Et appellatur prudentia, non recta ratio absolutè, sed recta ratio ad suam vtilitatē. *Quia filij huius seculi.* hoc est habentes pro fine quæ sunt seculi huius. horum enim rationes, affectus & opera quia procedūt ex fruitione huius seculi tanquam ex fine qui est pater & principium in moralibus, ideo filij huius seculi Hebraico more dicuntur. *Prudentiores.* non absolutè. *filiis lucis.* hoc est habentibus pro fine bona æternæ lucis *In generatione sua sunt.* Ex hoc quòd isti dicuntur filij lucis & illi huius seculi, congruè intelligimus generationem filiorum huius seculi coincidere cum generatione tenebrarum. contra lucem enim tenebræ distinguuntur. Quo fit vt filij huius seculi sint filiis lucis prudentiores, nō absolutè sed in natione tenebrosa: sicut noctuæ meliùs vident in tenebris animalibus diurnis. Et experientia testatur hanc domini sententiam esse veram. innumeras enim astutias & versutias exercent filij huius seculi pro hac vita, quas filij lucis ignorant, simpliciter gradientes in luce diuinæ gratiæ. Coniunctio autem causalis (quia filij) denotat quòd hoc non fecisset dispensator filius lucis quod fecit dispensator iniquus: propter quod prudentior dicitur filiis lucis. *Et ego dico vobis.* Declarat applicationem huius parabolæ. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Mammona, Chaldaica dictio est, in vsum Syrorum deducta: & significat diuitias. Nec mammona iniquitatis intelligas diuitias iniustè acquisitas (quoniam repugnat diuinis præceptis eleemosynæ sacrificium offerre de rapina) sed diuitiæ in genere appellantur diuitiæ iniquitatis, hoc est inæqualitatis: eò ꝙ inæqualiter diuisæ sunt. ita quòd non à vitio sed à relatione inæqualitatis appellantur diuitiæ iniustæ seu iniquæ. Possunt nihilominus à vitio iniustitiæ denominari: eò quòd raræ vel nullæ sunt diuitiæ in quarum congregatione seu conseruatione non interuenerit

nerit peccatum, vel habentium, vel miniſtrorum, vel patrum ſeu auorum. ¶ Facere autem amicos ex diuitiis nobis à deo creditis, nihil aliud eſt quàm eleemoſynam dare. *Vt quum defeceritis.* à præſenti vita. *recipiant vos.* amici ex eleemoſynis facti. *In æterna tabernacula.* nõ in temporalia. Et vtitur hoc modo loquendi, vt concludat concluſionem ſimilem parabolæ: vt ſicut diſpẽſator fecit ſibi amicos ſe recepturos in domos ſuas, ita vos facite vobis amicos eleemoſynis, vt merita diuinæ amicitiæ per eleemoſynas comparatæ, recipiant vos in æterna tabernacula. Et hoc eſt primũ deductum ex hac parabola. *Qui fidelis eſt in minimo, & in maiori.* pro, multò *fidelis eſt: & qui in modico* pro, minimo, *iniquus eſt, & in maiori.* pro, multo, *iniquus eſt.* Intendens alterum ex eadem deducere parabola documentum (de pœna ſcilicet mali diſpenſatoris temporalium facultatum) preponit vniuerſales regulas duas. Altera eſt. fidelis in minimo, eſt quoque fidelis in multo. Altera eſt. iniquus in minimo, eſt quoque iniquus in multo. Et ambæ ſunt veræ per ſe intellectæ: hoc eſt qui ex fide rectè habet in diſpenſatione rerum quantũcunque paruarum, multò magis rectè ſe habet ex eadem fide, diſpenſando res magnas: & ſimiliter qui ex iniquitate malè ſe habet diſpenſando minima, multò peiùs ſe haberet ex eadem iniquitate diſpenſando maiora. *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuiſtis.* Infert in virtute iſtarum regularum vniuerſalium, ex antedicta parabola pœnam mali diſpenſatoris, applicãdo ad auditores. Et intendit per iniquum mammona temporales diuitias tanquã minimũ quid. Ita ꝙ ſenſus eſt. Si in facultatibus ſecularibus (quæ ſunt minimũ quid) non fuiſtis fideles. *Quod verũ eſt.* hoc eſt facultates ſpirituales quæ ſunt multò maiores ſecularibus facultatibus. *Quis credet vobis.* diſpenſandas? quaſi dicat nullus. Significatur ergo pœna malè diſpenſantis tẽporalia ꝙ indignus eſt vt committatur ei diſpenſatio ſpiritualium. *Et ſi in alieno fideles non fuiſtis.* Idem ſub alia ratione repetitur. quod priùs dixit iniquum mammona, modò appellat alienum: quia quicquid ſeculare eſt, alienum eſt à perfectione animi, alienum eſt quia poteſt ab inuito auferri. Et propterea ſi in alieno (hoc eſt in ſecularibus quæ poſſunt ab inuito auferri, quę minima ſunt) fideles non fuiſtis. *Quod veſtrum eſt.* genus ſpiritualium quod veſtrũ eſt, quod nõ poteſt à vobis inuitis auferri, quod ad perfectionem veſtri animi ſpectat, quod multò maius eſt toto genere ſecularium. *Quis dabit vobis?* quaſi dicat nullus.

¶ Vbi nota prudens lector ꝙ contra iniquum mammona(hoc est diuitias seculares)è regione posuit quod verũ est: significãdo per hoc non esse vera bona,sed apparentia. sed instrumenta veri boni temporales diuitias.& similiter contra alienum è regione posuisse quod vestrum est:significãdo per hoc aliena extranea esse (sicut verè omnia corporea extranea sunt à pfectione animi) & tantũmodo spirituale bonum esse proprium. Et dixit hæc omnia ad instruendum humanum genus,ne paruipendamus malam rerum temporalium à deo nobis concessarũ administrationẽ. Hæ enim pœnæ testantur ꝙ huiusmodi abusus temporalium, indignum reddunt hominem spiritualibus, indignũ reddũt hominẽ vt dentur illi à deo spiritualia dona. ¶ Cerne quoque hic prudens lector,ad quæ & quot parabola inducta fuerit. Inducta siquidẽ est primò vt sicut dispensator prouidit sibi de amicis recepturis se priuatũ dispensatione, ita homo cui deus dispensandas dedit diuitias,cõparet sibi eleemosynis cœlestẽ amicitiam profuturam sibi post mortem. Inducta est secũdò adponderandum malam dispensationem qua dispẽsator dissipauit bona domini sui: adiiciendo pœnam quæ inde incurritur. Et in hoc clauditur tertium implicitè:ꝙ deus est ille dominus qui temporaliũ administrationẽ diuitibus dat, ꝙ ipse idem est negans malè dispensantibus quod verũ & proprium bonum ipsorum esset. *Nemo seruus*. Adiungit aliã parabolam magis vrgentem contra auaritiã: prædicta enim parabola magis sonat contra prodigalitatem: militat tamen in veritate cõtra abusum diuitiarum per auaritiam:nam contra auaritiã eleemosyna est. Hæc parabola de seruo non valente duobus dominis seruire, Matt. 6.tractata est. *Potest duobus dominis seruire*. quatenus duo, hoc est diuersi sunt.nam inquantũ conuenirent in vnum,non solũ duobus sed decem dominis potest vnus seruus seruire. *Aut enim vnum odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit. & alterũ cõtemnet*. Odium & dilectio,interni affectus sunt:adhæsio autem & contẽptus,ad exteriores spectant actiones. Et est sensus ꝙ aut intus vnũ diliget & alterum odio habebit: aut saltẽ vni seruiet, obediendo illi,& alterum facto cõtemnet,non exequẽdo quod alter iubet:quũ impossibile sit vtriusque iussa exequi. *Non potestis*. Ecce applicatio parabolæ ad duos dominos:deum & mãmona. *Deo seruire & mammonæ*. Nõ dicit nõ potestis deo seruire & mammona habere:sed dicit ꝙ non potestis seruire deo & mammonæ,hoc est diuitiis: quoniã cõtraria iubent.deus enim vult

vult præponi spiritualia omnibus rebus: diuitiæ autẽ volunt se præponi spiritualibus. *Audiebant autẽ hæc omnia.* Oportet hic facere punctum. est enim sensus, ꝙ hæc omnia audiebant pariter discipuli & alij. Deinde adiungenda est coniunctio &. Legendũ est enim. *Et Pharisæi qui erant auari.* Ita ꝙ inter audientes annumerantur etiã Pharisæi: & non soli ipsi describuntur audientes. *Et deridebant.* pro, subsannabant, *illũ.* Significatur enim species derisionis quæ naso fit. gestu enim vultus monstrabant irrisionẽ, non omnes audientes sed soli Pharisæi auari. *Et ait illis*, scilicet Pharisæis auaris. *vos estis qui iustificatis vos.* Oporteret ꝙ deus iustificaret vos qui cognoscit corda vestra, sed vos iustificatis vosmetipsos, *Coram hominibus.* qui non vident corda vestra auara. *Deus autem nouit corda vestra. Quia quod hominibus altũ est, abominatio est ante deum.* Dixerat iustificationẽ Pharisæorum esse coram hominibus, non coram deo. probat modò hoc quia quod hominibus (subintellige tantũmodo) altum pro excelsum est, abominatio est corã deo. superbia enĩ est, vana gloria est quod in solis hominũ oculis excelsum est. *Lex & prophetæ.* Hinc insinuatur ratio qua iustos se dicebant coram hominibus Pharisæis palliantes auaritiam suam. insinuatur enim ꝙ ex conditione status promissi in lege & prophetis, Iudæis, debebãt esse diuites & abundare valde in temporalibus diuitiis viri iusti. vnde quantò magis erant diuites, tantò magis prædicabant se iustos: tanquã diuinæ promissiones iustis factæ, adimplerẽtur in ipsis. Contra hoc enim tendunt hæc verba domini. *Lex & prophetæ vsque ad Ioannem.* hoc est status veteris testamenti, status legis & prophetarũ vsque ad Ioannis Baptistæ tempora durauit. *Ex eo.* pró, ex tunc. hoc est à tempore Ioannis. *regnum dei euangelizatur.* Durante statu veteris testamenti, annunciatum est à lege prophetis regnum terrenum, opulẽtia rerum temporalium: à tempore autem Ioannis Baptistæ euangelizatur regnum Dei, regnũ cælorum, non terrenum. Vnde & Ioannes Baptista incœpit prædicare, Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnũ cælorum. Et similiter idem incœpit prædicare Iesus: & in toto euangelio continuè de regno cælorum tractat. Ac si apertiùs dixisset. finitũ est tempus opulẽtiæ secularis promissæ in statu veteris testamẽti: & iam venit tempus regni dei regni spiritualis, quo deus regnum suum propagare vult in cordibus totius humani generis.

Et omnis in illud vim facit. hoc est & quilibet appetens regnum dei, exercet suas vires, adnititur vniuerso suo conatu ad partici-

pandum illud regnum dei: tanquã violentiam inferens. Metaphorico siquidem vtitur sermone, à similitudine vtentium omni qua possint vi ad assequendũ regnum terrenum. multò enim maiore vi vtendum est ad assequendum regnum cælorũ, ad corregnandum in regno dei; quum terrenũ quanuis difficilè, possibilè tamen sit vt humana vi assequatur: cæleste autem superat omnem vim humanam. Et tamen quia euangelizatur quodammodo rapiendum magna violentia omnis conatus appetentiũ illud, ideo quilibet appetens illud, vim facit affectibus & operibus in illud. *Facilius est autem cælum & terram præterire quã de lege vnum apicem cadere.* Ne intelligeres legem & prophetas sic finiri, vt à tempore Ioannis euanuerint, subiungit hunc erroneũ intellectum tollendo, ꝙ faciliùs est cælum & terram præterire (perdendo esse suum) quàm minimũ apicem à lege & prophetis cadere: hoc est deficere ab esse suo, hoc est fieri quin impleatur, fieri quin duret in æternum. Et verũ est, ꝙ faciliùs est naturæ nexus vinculáque solui quàm ordinẽ diuinæ prædestinationis: vtpote superiorem naturæ ordinẽ. cælum autem & terra ad ordinem spectant naturæ: lex verò & prophetæ ad ordinem diuinæ prædestinationis. *Omnis qui dimittit.* Ne errares iterum malè intelligendo hæc dicta verba de lege & prophetis, adiunxit vnum ex quo sanus intellectus prædictorũ verborũ insinuatur. ¶ Quod vt intelligas, aduerte primò sensum perpetuitatis legis, & prophetarum etiam in minimo apice esse, ꝙ Iesus non soluit, sed implet legem & prophetas. Quod quantũ ad promissiones, in dubiũ non vertitur: quantũ verò ad præcepta de quibus potest dubitari, declaratur modò in hoc textu, ꝙ tunc implentur quum sublatis imperfectionibus ad perfectionem reducuntur. hoc est enim quod in hoc vno præcepto de dimittente vxorem significatur. ¶ Propter quod recole secundò ꝙ in lege & prophetis cõcessus erat libellus repudij: ac per hoc præcepta circa coniugium imperfectionem huiusmodi habebant annexam. Iesus autem noui testamẽti author, hanc imperfectionẽ tollit à præceptis circa coniugium: & sic non soluit, sed perficit legem & prophetas. Et quod dicitur in hoc præcepto, intellige vniuersaliter ab hoc exẽplo in vniuersis præceptis legis & prophetarũ. Significat ergo Iesus subiungendo hoc exemplum, ꝙ præcepta legis implenda omnino sunt quemadmodũ istud: hoc est sublatis imperfectionibus. Vide præceptum. *Omnis qui dimittit vxorem suam & alteram ducit, mœchatur.* Manifestè hic tollitur

litur licentia dimittendi vxorem per libellum repudij. *Et omn, qui dimissam à viro ducit, mœchatur.* Manifestè tolhitur licentia nubendi, concessa à lege repudiatæ vxori. *Homo quidam.* An historia sit vel parabola narratio hæc de diuite & Lazaro mendico, non clarè constat. Lucas enim parabolæ titulum, non solùm huic negauit, sed etiam paulò antè propositæ de homine diuite habente œconomum. Nomen tamen propriũ Lazari argumentum est pro historia, non tamen vrgens: quoniam Iesus parabolæ constructor, ex industria mendicum nominauit, diuitem autem sine nomine descripsit (homo quidam) ad mõstrandũ contrarium esse ordinem spiritus ordini mũdano. Apud mundanos siquidem diuitum nomina sciuntur, & quum de eis verba fiunt, nominatim explicantur: pauperum autem nomina nec sciuntur, nec si sciuntur, digna existimãtur propria appellatione: sed si de aliquo eorum sermo accidit, dicitur quidam pauper. Totum oppositum est secundum ordinem spiritus: & propterea diues appellatur homo quidam: pauper autem nominatim appellatur Lazarus. Et hæc est literalis ratio, siue sit historia siue sit parabola. *Erat diues.* In quo abundantia temporalium facultatũ significatur. *Qui induebatur purpura.* Peccatum luxus in immoderato vestitu exteriori significatur. purpura enim regum nõ cuiusque diuitis est. *Et bysso.* Luxus in camisia describitur: est enim byssus lini mollissi ni genus, reginarum delitiis fortè commodum, non cuicunq; diuiti. *Et epulabatur quotidie splendide.* Tertius hic est luxus: congruit enim quandoq; epulari, sed quotidie, nimis est. Hæc autem non ideo cõmemorantur, vt significentur peccata esse mortalia secundum se, sed signa animi dediti totaliter vitæ sensuali quæ iuncta cum inhumanitate versus Lazarum, testantur ꝙ diues seipsum tantùm amabat, quod est manifestè mortale peccatum. *Mendicus autem è regione ad diuitem, quidam erat nomine Lazarus. De quo iam dictũ est, qui iacebat.* pro porrectus erat. Significatur enim quòd non qualitercunque iacebat, sed iacebat extensus: velut qui se non potest mouere *Ad ianuam.* pro, vestibulum, *eius.* Vt nullam posset diues ignorantiam prætendere miseriæ Lazari. *Hulceribus plenus.* pro, hulcerosus. Abundantia enim hulcerum significatur magis q̃ plenitudo. hæc enim cõtra purpuram & byssum. *Et cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa diuitis.* contra epulas quotidie splendidas In quo apparet vrgens necessitas istius mẽdici. *Et nemo illi dabat.* Superfluunt hæc quatuor dictiones. *Sed & canes veniebant, & lingebãt hulcera eius.*

Nuditas Lazari describitur ex hoc,quòd canes lingebant hulcera eius. Et simul inhumanitas confutatur ex officio canum, non nibil boni præstantium lingendo. *Factum est autem vt moreretur mendicus, & portaretur ab angelis.* Metaphora est ad similitudinem portantium mortuum ad sepeliendum : nihil enim describitur de sepultione Lazari. Significatur autem per hoc, meritorum Lazari oblatio coram diuino iudicio. rationabile siquidem est angelorum officio merita iustorum colligi in morte : quum hîc nesciamus qui actus nostri fuerint meritorij. Congregatio itaque meritorum Lazari angelico ministerio producta, portatio est Lazari ad quietis locum. *In sinum Abrahæ.* Sinus Abrahæ tunc temporis erat lymbus patrum. Qui ideo Abrahæ sinus dicitur,eo quòd merito fidei Iesu Christi qui primò promissus est Abrahę, quietem illam iusti assequebantur. *Mortuus est autem & diues, & sepultus est.* fiat hic punctum. Ad cumulum bonorũ præsentis vitæ,diues describitur sepultus,quod de Lazaro nõ est dictum: non quia inhumatus relictus fuit, sed quia non fuit cum honore sepultus. *In inferno.* Deest coniunctio præcedens. Ita ꝙ legendum est. *Et in inferno eleuans oculos suos.* Superfluit enim coniunctio autem,post eleuans. ¶ Vbi duo describuntur: scilicet locus animæ infernus,& eleuatio oculorum. Ordinatio intellectus animæ diuitis ad Abraham & Lazarum, eleuatione oculorum metaphoricè significatur. *Quum esset in tormentis.* Torqueri animas in inferno dubium non est: modus autem quo torquentur,quo ad detestationem voluntatis facilè patet. perseuerant siquidem cum eodem velle iniquo quod hic habebant : & dum experiuntur se priuatas beatitudine, quam potuissent adipisci,valde hanc priuationem detestantur: & propterea valde affliguntur de pœna damni. Et quia etiam experiuntur se deputatas ad locum inferni(non circũscriptiuè,sed diffinitiuè)ita quòd adimitur eis libertas absoluẽdi se ab illa diffinitione,detestãtur tam vilissimum carcerem: & propterea valde hinc affligũtur de hac pœna sensus. Rursus experiuntur vires animæ (intellectum scilicet & voluntatem) cogi : illum ad actualem considerationem pœnarum suarum,istam ad actualem renitentiã contra pœnas. Ita ꝙ non possunt paululùm quietis, velut dormientes aut non cogitãtes,percipere: sed semper oportet eas sic sentire intellectu & voluntate pœnas sicut à principio. hæc enim maximè affligunt animum. Inter pœnas quoq; damnatorum computa vincula intellectus: hoc est,quòd non permittitur eis vti intellectu

ad in-

ad intelligendum quæcunque possent naturaliter intelligere. Et præter hoc in dæmonibus est alia pœna: scilicet alligatio potestatis, vt non possint vti illa ad omnia ad quæ se extendit naturalis eorum potestas. Omnia enim impedimenta detestantur, & inuiti sustinent damnati omnes. Et propterea affliguntur. tristitia enim est de iis quæ nolentibus insunt nobis. Hæc sunt tormenta animarum & vniuersaliter spirituum damnatorũ. De pœna autem corporum post resurrectionem, non est præsentis propositi. *Vidit*. pro, videt, *Abraham*. Si quæris quomodo agnouit Abraham, non facilè certa redditur responsio: quoniam etsi anima diuitis videt alias animas, qualiter tamẽ discreuerit hãc fuisse animã Abrahæ, & illam Lazari ex naturalibus, nõ patet. Præsenti tamen proposito descripta eleuatio oculorum (hoc est ordinatio intellectus ad Abraham & Lazarum) intelligi potest diuinitus facta: ac per hoc patet modus quo agnouit Lazarum & Abraham. ordinatio siquidem diuina effectrix est huius discretionis: vt in theologia speculatiua declaratur. *A longè*. non solùm distantia locali, sed magis distantia status. *Et Lazarum in sinu*. pro, sinibus. *eius*. Tanquã complexus vtraque sinus parte describitur Lazarus: vt valde charus significetur Abrahæ. *Et ipse clamãs, dixit: Pater Abrahã*. Israelita, erat ex semine Abrahę. Et propterea patrem eum appellat. *Miserere mei*. Ex affectu amoris proprij prodit vniuersa hæc precatio. *Et mitte Lazarum vt intingat extremum digiti sui in aquam, vt refrigeret linguam meam: quia crucior in hac flamma*. More sensibilium describit spiritualia. Non habet anima corpoream linguam, non eget corporea aqua: nec anima Lazari habebat digitos. Et similiter ibi non erat cruciatus flammæ: sed per maximam pœnam apud nos (qualis est cruciari flamma ignis) significatur multò maior pœna, immo incõparabiliter maior pœna spiritus. Et similiter significatur aliquãtula remissio per refrigerationem quæ fieret per guttæ aquę infusionem. Et specialiter describitur cruciatus linguæ: quia in gustu specialiter peccauerat, & alimentum Lazaro negauerat.

¶ Aduerte prudens lector verè impeditum intellectum istius diuitis apparere in hac petitione: dum petit Lazarum mitti ad sui refrigerationem cuj meminit se tam inhumanum fuisse. *Et dixit illi Abraham: Fili*. Recognoscit filium natura. *Recordare quia recepisti bona*. Deest tua. *in vita tua*. Commemorat præteritã mercedẽ. Acsi apertè dicat: recordare ꝙ siquid meruisti boni, recepisti antequam morereris: vnde non superest tibi boni aliquid

licitatis temporalis istius diuitis describitur fultus quinque dilectis fratribus, superstitibus, adultis, inter tot diuitias, delitias & pompas. *Vt testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum.* pro, tormenti. *Et ait illi Abraham, Habent Moysen & prophetas: audiant illos.* Optima responsio secundum ordinem diuinæ prouidentiæ. *At ille dixit: non pater Abraham: sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiã agent.* Hic apparet imprudens istius petitio: petit resuscitationem vnius mortui ad suam instantiã fieri: & quod dementius est, audet docere Abraham, dicendo: Non pater Abraham, sed siquis ex mortuis, &c, *Ait autem illi: Si Moysen & prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.* Nota sententiam hanc incredule: qui dicis si viderem resuscitari vnum mortuum, facerem & dicerem, &c. Ecce Abrahæ sententia contra te: quòd si Moysen & prophetas non audis, neq; si quis ex mortuis resurrexerit, credes. Et verè sic est: quoniã credere, donum dei est, quoniam pœnitere peccatorum donum dei est. Et verè sic de facto fuisse apparet in euangelio Ioannis: scribentis quod præsentium in resuscitatione Lazari aliqui crediderunt, & aliqui iuerunt ad Pharisæos: & inde collegerunt con cilium pontifices, & concluserunt occidere Iesum.

CAPVT VXII.

AIT autem ad discipulos suos: *Impossibile est vt non veniãt scandala.* Non impossibilitate logica, sed impossibilitate morali. tam proni enim sunt homines ad malum, vt ineuitabilis sit euentus scandalorũ. *Væ autem illi per quem veniunt.* Quanuis in genere impossibile sit vitari scandala: quilibet tamen scandalizans, voluntariè scandalizat. Et propterea non excusatur ex impossibilitate in genere: sed væ illi per quem scandalum venit. Imputatur enim ei ad pœnam scandali culpa. *Vtilius est illi.* pro, expedit illi *si lapis molaris.* pro, mola asinaria. In idem tamen redit: nisi quòd magnitudo molæ describitur, ad quam asinus deputatur. *Imponatur circa collum eius & proiiciatur in mare, potius quàm vt scandalizet.* Ratio huius dicti est: quoniam quæcunque atrocissima huius temporis pœna, minor est pœna debita scandalizanti. præter hoc quòd omnis pœna expedit ad euitandã culpam scãdali. *Vnũ de pusillis istis.* Apposuit hoc ad differentiã scandali Phariseorũ: quod alibi negligendum docet. *Attendite vobis.* hoc est cauete ne incidatis in scãdala. De scandalis enim tractãs, tria dicit. Primùm necessitatem scandalorum in genere: deinde culpam

culpam ac pœnam ſcandalizantis: & nunc demùm cautelam ne ſcandalizemur quantumcunque alij offendicula ponant. Hoc enim eſt attendere nobiſipſis: cauere ſcilicet ne impingamus in huiuſmodi offendicula. Et de his vide ſcripta Matth. 18. *Si peccauerit in te.* Non dicit in deum aut in proximum, ſed contra te. *Frater tuus.* Non dicit ſuperior tuus, ſed frater: relatio enim æquiparantiæ ſignificatur. *Increpa illum.* prouoca illum dulci reprehenſione vt reſipiſcat, noli negligere ſalutem illius. Intellige hoc præceptum fraternæ correctionis pro loco & tempore: ſuppoſita ſcilicet ſpe fructus, & ſeruatis congruis circunſtantiis. *Et ſi pœnitentiam egerit.* pro, pœnituerit. Non enim ſumitur hic pœnitentiam agere pro ſatisfacere. ſed pro pœnitere ſeu reſipiſcere. *Dimitte* pro, remitte, *illi.* non ſolùm offenſam, ſed ſatisfactionem quam tibi deberet per offenſa. *Et ſi ſepties in die peccauerit in te, & ſepties in die.* Significatur per numerum ſeptenarium toties quoties: ponitur enim numerus finitus pro infinito. *Conuerſus fuerit ad te.* Superfluit ad te. *dicens: Pœnitet me.* Sapiens præceptor Ieſus vult vt homo videns quæ foris ſunt, & non cor alterius dicentis: pœnitet me, vt pœnitentem ſuſcipiat. *Dimitte.* pro, remittes, *illi.* Recole hic quòd tractatur de remiſsione offenſę non in deum aut in proximũ, ſed in te: in cuius libera poteſtate eſt remittere quod tibi debetur. Et propterea vult dominus ꝙ potiùs fallaris remittendo fratri dicenti: pœnitet me, quàm fallaris non remittendo. Secùs autem eſt quum de offenſis publicis agitur: quæ nõ ex tuo libero pendent arbitrio: oporteret enim attendere ne fallaris. De his vide ſcripta Matth. 17. *Et dixerunt Apoſtoli domino.* Tranſit Lucas ad aliam materiam. *Adauge.* pro, adiice. *nobis fidem.* Reſponſio domini aperit ſenſum petitionis apoſtolicæ. Audierant enim Apoſtoli ſæpe Ieſum magnificantem fidem, attribuendo fidei miracula & ſalutes: & conſiderantes in ſeipſis non ita vigere fidem, petunt hoc donum, adiice nobis fidem. Fidem petendo, fidem magnam ſe habere monſtrant: credendo quòd Ieſus poſsit infundere in animis eorum donum fidei. Nec fidei nomine ſignificatur credere ea quæ ſunt neceſſaria ad ſalutem (quoniam hanc fidem habebant) ſed confidentia in Deo ſeu in ipſo Ieſu, ad virtutes & miracula operandum, ad exercendum quæcunque incumbunt circa prædicationis officium, & alia Chriſti mandata: hanc enim fidem adiici ſibi petunt ſuper eam quam habent. *Dixit autem dominus: Si habueritis.* pro, habetis, *fidem ſicut granum ſinapis, dicetis.* pro, dixiſſetis,

tis, *huic arbori moro.* pro, sycamino, *eradicare & trāsplantare in mare.* pro, plantare in mari, *& obedijet.* pro, obedisset, *vobis.* Contemplare textum: & vide mirum loquendi modum. Si habetis fidem in præsenti, dixissetis, in præterito: & similiter obedisset. Inceptus apparet loquendi modus & absque nexu, si habetis dixissetis. respondeti si quidem potest nullam esse sequelam, si nūc habeo dixissem. ¶ Sed dominus minus dicit & plus significat. Dicēdo enim si habetis, negat eos habere fidem sicut granum sinapis. Et in hac negatione de præsenti significat negationem pro vniuerso quoque tēpore præterito. ita quòd negationem tēporis præteriti durantem vsque ad tempus præsens inclusiuè, significat à negatione pręsentis. Et est sensus. Si vsque in pręsens habuissetis fidem sicut granum sinapis (significādo quòd nec habuistis nec habetis fidem sicut granū sinapis) hoc est fidē in minima quātitate, multæ tamen virtutis: sicut granum sinapis minimum est quantitate, magnum tamen virtute. Et dixit hoc vt recognoscerent apostoli maiorem defectum fidei in se quā putarēt: & magis accēsi desiderio doni fidei, capaciores ac idonei redderētur ad suscipiēdum tantum donum. *Dixissetis huic sycamino.* Virtutem minimæ fidei sicut grani sinapis (hoc est paruæ in quātitate, magnæ tamen in virtute cōfidentiæ in deo) explicat ab effectu quē potuissem efficere solo verbo virca vegetabilia: vt ab hoc exemplo mirabili & incredibili discant quanta sit virtus fidei sicut grani sinapis. Nec intendit quòd si habuissent talem fidem, dixissent hoc: sed quòd potuissent dicere, & effectū fuisset quod dixissent. Et quia præsens erat arbor illa sycamini (quę arbor dicitur peculiaris Syrię, nobis ignota) ideo dicit huic sycamino. *Eradicare.* Ecce primum factum mirable. *Et plantare in mari.* Ecce secundum mirabilius. Et sunt hæc imperatiua passiua. *Et obedisset vobis.* tanquam subdita imperio vestro. In quo significatur homo confidens in deo, sic deo vnitus vt eius imperio obediat creatura insensibilis sicut deo. *Quis autem vestrum habens seruum arantem.* Petierant apostoli adiungi sibi donum confidentię: quod & eis collatum subintelligitur. Et quoniam superbia etiam bonis operibus insidiatur vt pereant, ideo Iesus adiūgit parabolā conseruatiuā eorū in vera recognitione suimet, ne extollitur. Et tū parabola, tū applicatio eius clara habetur in litera. *Aut pascentē boues.* Superfluit boues. Describitur enim seruus pascēns, sed non describuntur animalia quæ pascit. nihil nanque refert an sit pastor ouium, an caprarum, *Qui regresso*

gresso de agro dicat illi. pro dicet. & superfluit illi. *statim transi & recumbe, & non dicit.* Deest. ei. *para quod cœnem : & præcinge te, & ministra mihi donec manducem & bibam: & post hæc tu manducabis & bibes? Nunquid gratiam habet seruo illi.* tanquam pro gratuito beneficio recepto. *Quia fecit quæ ei imperauerat? Non puto. Sic & vos.* Hæc est conclusio parabolæ. *quum feceritis omnia.* non quædam sic & quædam non. *quæ præcepta sunt vobis, dicite . serui inutiles sumus.* vtpote debita tantùm persoluentes & nihil vtilitatis superaddentes. hunc enim sensum testantur sequentia verba. *Quod debuimus.* pro, debebamus. *facere, fecimus.* Nota parabolam pro memoria, & conclusionem pro documento. Si seruando omnia præcepta sumus inutiles, nec habemus vnde superbiamus, quid sentiẽdum de nobisipsis est qui non omnia seruamus, qui multorũ rei sumus? sed quid de nobis dico: quum nullus dicere possit, quod debebam feci, nisi qui exẽptus est à dicẽdo, dimitte nobis debita nostra. Quod ergo dicitur quum feceritis omnia, non ideo dicitur quòd facturi essent omnia: sed quòd si etiam facerẽt omnia, sed quòd quum merita habuerint facientium omnia præcepta, recognoscant se seruos inutiles: vt à fortiori recognoscãt se min⁹ quàm inutiles hoc est debitores & reos multorum quæ debebant seu debẽt facere. *Et factum est dum iret in Hierusalem, transibat per mediam Samariam & Galilæam. Et quum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt à longe, & leuauerunt vocem, dicentes, Iesu præceptor miserere nostri. Quos vt vidit, dixit. ite, ostẽdite vos sacerdotibus. Et factum est, dum irent, mundati sunt.* Iuxta præceptum legis Leuit 14. sacerdotũ erat iudicare de vera mũdatione à lepra, & propterea Iesus non mundatos sed mundãdos mittit ad sacerdotes censores veræ mundationis. ¶ Vbi nota fidem leprosorum confidentium in verbis Iesu quòd inueniendi essent mundi coram sacerdote. Dicendo enim, ite, ostendite vos sacerdotibus, mundos futuros promittit: vt cla è patet ex eo quòd dum irent, mundati sunt. *Vnus autem ex illis vt vidit quia mundatus est, regressus est, cum magna voce magnificans.* pro, glorificans, *deum. Et cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens.* Deest. ei. *Et hic erat Samaritanus.* genere, non fide & cultu: vt patet ex eo quòd ibat vt ostenderet se sacerdoti. erat siquidem proselytus. *Respondens autem Iesus, dixit. nónne decem mundati sunt? nouem autem vbi sunt? Non est inuẽtus qui rediret & daret.* pro, non sunt reperti qui redierint vt darent, *gloriam deo, nisi*

hic

hic alienigena. Et ait illi: surge, vade: quia fides tua. Superfluit quia. *te saluum fecit. Interrogatus autem à Pharisæis quando venit.* pro, veniet regnum dei. An in veritate an irrisoriè interrogauerint Pharisæi de tempore quando veniet regnum dei, certum nõ est: responsio tamen domini tanquam verè interrogãtibus quadrat. prædicãte enim Iesu & sæpe repetente regnum dei propinquũ, petunt (siue irridendo siue verè inquirendo) quando veniet. *Respondit eis & dixit. Non veniet regnum dei.* Regnum dei duplicem habet statum. Alterum spiritualem in præsenti vita in cordibus fidelium. regnat enim deus per fidem, spem & charitatem Iesu Christi in cordibus hominum. Alterum non solùm spiritualem sed etiam corporalem, regnante deo non solùm in animabus sed etiam in corporibus hominum iam glorificatorum in anima & corpore. Quærentibus itaque Pharisæis quando veniet regnum dei, respondet primò Iesus de aduentu regni dei absolutè, vt commune est vtrique statui. *Cum obseruatione.* temporis. neuter enim status eget obseruatione temporis: quia spiritualis semper, sensibilis autem publicus ac repẽtinus erit. *Neque dicent.* verè euangelizantes regnum dei. *Ecce hic aut ecce illic.* Superfluit aut. Sicut non veniet cum obseruatione temporis. ita nec cum obseruatione loci. omnis enim locus, est locus regni cælorum secundum statum spiritualem & vbique clarus apparebit Christus in secundo aduentu. *Ecce enim regnum dei intra vos est.* Ratio excludens tam certum tempus quàm certum locum, quantum ad statum spiritualem subiũgitur: & est quia regnum dei spirituale est in spiritibus vestris, intra vos est Ita quòd specificat hac ratione regnum dei secundum statum spiritualem, incipiendo descendere ad singulos regni status. hoc nanque testatur coniunctio, enim. Et si quæsitum fuerit quomodo Pharisæis verè dicitur, ecce enim regnum dei intra vos est. Respondetur quòd erat in eis per verã vnius dei fidem, per quam inchoatur regnum dei secundum statũ spiritualem. vel demõstratur proximè futurum regnum dei intra illos post missionem spiritus sancti. Et pronomen vos, non oportet exercere demõstrationẽ personalẽ (hoc est demonstrare illos ad quos loquitur) sed in illis fideles omnes, fide non mortua sed viua. *Et ait ad discipulos suos.* Respõsurus de regno dei quo ad statum manifestũ etiam in corporibus (qui erit in aduentu Christi glorioso) cõuertit sermonem ad discipulos suos: tum quia intẽdit eis declarare multa præcedentia ante talem aduentum regni

dei

dei:tum quia ad vtilitatem discipulorum non Pharisæorũ sciebat hæc profutura. *Venient dies quando desideretis.* pro, desiderabitis, *videre vnum di m filij hominis.* Non clarè constat an per vnum diem filij hominis significetur dies quietis pacificæ qualẽ habebant Iesu discipuli tunc quum conuersabantur cũ eo, an significetur dies aduentus gloriosi Iesu Christi. vtrũque enim sensum textus admittit. Et iuxta priorem sensum prędicitur discipulis. venient dies tribulationis & angustiæ vestræ ante aduentum manifestum filij dei, & tantæ tribulationis, quòd desiderabitis naturali desiderio habere hãc quietẽ quam modò habetis. Acsi apertiùs diceret. paupertas & reliqua quæ modò suffertis, relata ad ea quæ passuri estis, desiderabilia reddẽtur vobis: peiora passuri estis his quæ modò suffertis, ita quòd hęc desiderabuntur à vobis tãquàm bona. Nec sola magnitudo persecutionũ futurarum sed continuitas significatur dicẽdo, quòd desiderabitis videre vnum diem. suspirabitis enim ad vnum diem horum nullum habẽtes diem quietũ. ¶ Iuxta alterum verò sensum prædicitur eis futura magna tribulatio cum desiderio aduentus gloriosi ipsius Christi absque ipso aduentu Acsi apertiùs dixisset. pręcedẽt manifestum aduẽtum regni dei, dies tribulationum vestrarum, dies vitę vestrę, ita quòd desiderabitis videre diem vnũ: hoc est diem illum gloriosum, qui non est nisi vnus: quoniam erit dies æternitatis. *Et non videbitis.* quia priùs moriemini quàm veniat regnum dei manifestum, & similiter non habebitis requiẽ quam nunc habetis. *Et dicent vobis.* pseudoprophetæ & pseudoapostoli. Hinc clarè apparet quòd pronomen vobis, facit demonstrationem simplicem. demonstrãtur enim discipuli in genere. *Ecce hic & ecce illic.* est Christus afferens regnum dei. *Nolite ire.* ad videndum talem Christum annunciatum in certo loco. *Neque sectamini.* talem Christum. Vtrunque prohibet & ire ad ipsum, & oblatum sectari. Et intendit per hoc quod manifestum regni dei aduentum non solùm præcedent tribulationes discipulorum, sed etiam multi Antichristi cum multis eorũ nunciis. *Nam sicut fulgur.* Ratio redditur excludens omnia loca terræ: & similiter omnem occultationem gloriosi aduentus Christi. *Coruscans de sub cælo.* pro, de ea regione quæ sub cælo, *in quæ.* pro, in eam quæ, *sub cælo sunt.* pro, sub cælo est, *fulget.* Assimilatur aduentus secundus Christi fulguri coruscanti de regione orientali aẽris in regionem aẽris occidentalem: quia ad literã ĩ aẽrẽ descẽdet Iesus: vt clarè explicatur. 1. ad Thessa. 4.

& sic

& sic in aëre apparebit vt manifestus sit vniuersis vndecunque. Hæc enim duo significantur per hanc similitudinem: per quæ duo manifestè excluditur ecce hic aut ecce illic: quoniam omnibus apparente in aëre manifesto, nō erit ratio dicēdi, ecce hic aut illic. *Ita erit filius hominis in die sua.* Seipsum nominat filiū hominis, quia in forma humana veniet. Diem autem suam appellat humano more diē expectatam & valde desideratam, diē gloriæ in qua veniet ad accipiendū possessionē sensibiliter totius vniuersi. *Primū autem oportet illum multa pati.* Inter alia præcedētia manifestum aduentum regni dei, connumerat passionē propriam. par enim fuit vt sicut prædixit passiones discipulorū ante illum aduentum, ita prædicat & suam. *Et reprobari à generatione hac.* scilicet Iudæorum. *Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit & in diebus filij hominis. Edebant & bibebant, vxores ducebant & dabantur ad nuptias, vsque in diem qua intrauit Noë in arcam: & venit diluuium & perdidit omnes. Similiter & sicut factum est in diebus Lot: edebant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant & ædificabant. qua die autē exiit Lot è Sodomis: pluit ignem & sulphur de cælo: & omnes perdidit. Secundum hæc erit qua die filius hominis reuelabitur.* pro, reuelatur. Subiungit inopinatum mundo futurū aduentum illum à duobus exemplis. altero diluuij: altero incēdij Sodomæ. Et omnia clara sunt in litera. *In illa hora qui fuerit in tecto & vasa eius in domo, ne descendat tollere illa: & qui in agro, similiter non redeat retro.* pro, ad ea quę retro. *Memores estote vxoris Lot.* Postquā declarauit aduentum suum gloriosum futurū inopinatū, subiungit modò monitionē ad celerē animum ad ea quæ sunt spiritus: docendo hoc sub duabus metaphoris. Altera est. existens in tecto & habens vasa sua, res suas in domo, ne descendat ad sumendū res suas. Altera est. existens in agro, nō redeat ad ea, quæ retrò reliquit tollenda. ¶ Vbi aduerte ꝙ Iesus Matth. 24 hæc eadē dicit, sed ad aliud propositū. nā ibi ad mōstrādā celeritatē fugæ necessariæ volētibus euadere ab excidio Hierusalē: hic verò de tēpore ante aduentum Christi gloriosum loquitur, ad significandū non celeritatem fugæ sed celeritatem affectus necessarij ad spiritualia. Intendit enim per hæc aperire ꝙ tunc non erit cōmoditas temporis differendi affectū ad spiritualia, sed quàm celerrimè absque quacūque minima dilatione etiam prætextu cuiuscunque necessariæ occupationis, adhibendus est animus ad spiritualem vitam. Hūc esse literalem sensum testātur subiūcta verba, memores estote vxoris Lot: quę cū ver-

tiſſet ſe retro, non habuit tempus vertendi ſe ad antè. Quocirca monet ꝙ nec prætextu tam paruæ morulæ quæ occuparetur ad tollendum ea quæ domi ſeu retro relicta ſunt, differenda eſt ſpiritualis vita: ſiue tanquam poſtea recuperanda ab habentibus & deſerentibus illam, ſiue tanquam poſtea acquirenda à nō habentibus illam. Vnde quum dixit in illa hora, non tempus aduentus ſui ſignificauit (quoniã aduentus eius terminus erit viatorum: nec erit tũc tempus quo monitio poſsit prodeſſe) ſed ſignificat tempus propinquũ aduentui. Vnde nomine horæ illud appellauit: velut tẽpus ita propinquũ quòd infra horã eſſet aduentus Chriſti. Tũc enim monitio prodeſſe poteſt: ſed nulla interpollatio admittẽda eſt propter temporis anguſtiam ſimul & incertitudinem. quã exemplum vxoris Lot teſtatur. *Quicunque quæſierit animam ſuam.* Quid eſt retro aſpicere, quid eſt deſcẽdere ad tollendum vaſa in domo, quid eſt redire ad ea quæ retro, declaratur hac ſubiunctione quòd eſt ſtudere vitæ animali: hoc eſt quærere vnunquemque quæ ſua ſunt non quæ Ieſu Chriſti. Ideo autem declarauit per quærere ſaluare animam propriam, id eſt vitam propriam: quia ſecundum communem curſum humanorum affectuum ratio damnationis hominũ eſt nimius amor vitæ propriæ: & rarus eſt qui vitam propriã poſtponit futuræ vitæ. Quicunque igitur quæſierit, quouis modo per fas & nefas, animam ſuam, vitã ſuam. *Saluam facere, perdet illam.* vitam ſuam æternaliter. *Et quicunque perdiderit illam.* vitam ſuam, ſubaudi propter me. *viuificabit eam.* pro, viuã generabit eã in æterna vita. Perdẽdo hic, generat illã in vita æterna. *Dico vobis, in illa nocte.* Paulò antè dixerat, in die ſua: modò dicit, in illa nocte. Secundũ enim hiſtoriã aduentus glorioſus Chriſti erit in die: vtpote tempore cõgruo ad hoc vt videatur ab omnibus. Deſcribitur autem in nocte propter ſimilitudinẽ ad occurrentia nocte: quia veniet ex improuiſo quando non creditur, ſicut ea quæ occurrunt intempeſta nocte. Et in propoſito noctis mentio fit, propter occultam rationem diuinę electionis ac reprobationis quę deſcribitur. *Erunt duo in lecto vno.* Genus hominum quieſcentiũ ſignificatur. *vnus.* mas. *aſſumetur.* diuina electione. *Et alter relinquetur.* ſibiipſi: quod eſt reprobari. *Duæ erunt molentes in vnum.* pro, ſimul. Genus operantiũ labore manuum ſignificatur. *vna.* mulier. *aſſumetur.* ſimiliter diuina electione. *Et altera relinquetur.* ſibiipſi. *Duo in agro: vnus aſſumetur, & alter relinquetur.* Tota hæc particula de duobus in agro, ſuperflua eſt. Duo tantũ ho-

minum

thinũ genera Lucas refert: quiescentium scilicet & operantiũ. in his enim vniuersum humanũ genus comprehenditur. Vtriusq; sexus meminit, sic ꝙ vtriusq; sexus pars aliqua eligitur, & pars relinquitur: vt vtrunque sexum discamus assumendum. Ita quòd vterq; sexus remanebit in regno Christi. propterea enim dixit, vna assumetur. Et similiter etiam vterque sexus erit in inferno. ¶ Diuinæ quoq; electionis gratia describitur, dicendo assumetur: descripta præsertim paritate status, quietis in lecto & laboris molẽdo. Similiter quoq; meritũ reprobationis significatur, dicẽdo relinquetur. nõ potest qui relinquitur sibiipsi, imputare relinquẽti nisi negationẽ gratiæ: sed suis imputet meritis quicquid sibi euenerit. ¶ Aduerte prudẽs lector ꝙ potuisset multipliciter vniuersa hæc monitio fieri: maluit Iesus hanc cõstare ex his tribus partibus s. ex cautela ne retro redeant. ex studio vitæ futurę plus q̃ vitæ proprię, & ex diuinæ electiõis gratia: vt hinc disceremus cõditiones tres requisitas ad salutẽ cuiusq; æternã. Prima est amor vitæ futuræ plus q̃ præsentis: qui declaratur in secunda particula, quicũque quæsierit &c. Secũda, est cõstantia in hoc studio: siue cõtemplatiuã siue actiuam vitã quis agit Et hæc describitur in prima particula de existentibus in tecto cõtemplationis, vel agro operis exterioris. Et hæ duæ cõditiones se tenẽt ex parte nostra. & periculũ incõstantiæ illorum qui non ex intentione perdendi vitam futuram sed ex occasionibus occurrentibus peccant mortaliter, tanquam habituri postea spatiũ pœnitẽdi, declaratur ex eo quòd euenit vxori Lot: quæ credidit se posse ad pristinum sitũ redire, & interim punita est. Tertia èx parte diuinæ gratiæ se tenens (quæ est vtriusque radix) est electio diuina. quæ vt omnino gratuita significetur & non ex meritis, describitur circa omnino pares ac iũctos sexu, occupatione, loco & tempore; duos scilicet in lecto vno, & duas molentes simul. *Et respondentes dicunt illi, vbi domine?* Non explicauerat Iesus locũ quo ducendi sunt assumendi & assumendæ. Et propterea discipuli respõdendo quærunt, vbi domine? *Qui dixit illis. vbicunque.* pro, vbi, *fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.* Aliqui codices loco dictionis corpus, habent cadauer. & omnino corpus pro corpore mortuo ponitur. Similitudine enim sumpta ab aquilis cõcurrentibus ad cadauer vt pascãtur declarat nõ solũ locum sed etiam modum & affectum & fructum. Intendit siquidẽ ꝙ electi diuina electione sic assumentur, ꝙ velut volantes (hoc est per aërem meantes) & tanquã esurientes ad fruẽdũ

Christo, congregabuntur ad locum in aëre vbi erit Christus ad fruendum ipso: quemadmodum aquilæ congregãtur ad cõmedendum corpus mortuum. Vnde & Paulus dicit. rapiemur obuiam Christo in aëra, & sic semper cum domino erimus.

CAPVT XVIII.

D*Icebat autem & parabolam ad illos, quoniam.* pro, ad hoc q *oportet semper orare, & non deficere.* pro, segnescere. seu defatigari. Explicat euangelista quorsum tendit parabola sequens. Quod autẽ dicitur, oportet semper orare absque vlla defatigatione, non continuũ orandi exercitium indicit (quum hoc homini sit imposibile) sed horis omnibus congruis absque vlla pigritia necessitas orãdi significatur. Et hoc de oratione quę est actualis mentis eleuatio, loquendo. extenso tamen orationis nomine ad omnem actum meritorium apud deum, absque vlla exceptione oportet semper orare: quoniam oportet omni tẽpore gratum deo obsequium exhibere. Ita quòd qui comedit, domino comedat: & qui dormit, domino dormiat: & sic de reliquis. Sic enim semper oratur: & nunquam defatigatio interuenit, nisi quum peccatur. De necessitate autem orandi, superiùs dictum est ea ratione necessarias esse orationes ad vitam æternã consequendã, qua necessariæ sunt reliquæ causæ secundæ ad proprios effectus, qua oportet agros colere vt fructus agrorũ percipiamus: & sic de similibus. *Dicens. Iudex quidã erat in quadã ciuitate, qui deum non timebat, & hominem non reuerebatur.* Parabola satis clara est. *Vidua autem quædã erat in ciuitate illa: & veniebat ad eũ, dicens, vindica me de aduersario meo. Et nolebat per multũ tempus.* pro, ad tempus. Significatur enim quòd aliquandiu nolebat facere iustitiam. *Post hæc autem dixit intra se. etsi deum non timeo, nec hominem reuereor, tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam: ne in nouißimo.* pro, tandẽ, *veniẽs suggillet me.* Motus describitur. iudex iste ex importunitatis molestia & timore propriæ maculæ, qui nec propter deũ nec propter homines mouebatur: ne scilicet viduæ illius tanta importunitas tãdem vituperaret eum: & sic infamiæ maculã incurreret. *Ait autem dominus, Audite quid iudex iniquitatis dicit.* Ad conclusionẽ parabolæ excitat audientes, quia parabola hæc non est introducta vt discerent audientes aliquid imitandum: sed vt ex ea argumentũ discerent ad credendam diuinam iustitiam. *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum.* Concludit parabolam: arguendo quòd si iudex iniquus victus frequentia precum viduę,

disposuit

diſpoſuit tandem vindicare viduã, quantò magis deus iuſtiſsimus faciet vindictam electorum ſuorum. *Clamantium ad ſe die ac nocte.* Clamor continuus electorum, non eſt formaliter petitio vindictę (quãuis vindicta iuſtitia ſit punitiua, & ſanctè poſſit deſiderari) ſed eſt formaliter petitio ꝙ adueniat regnũ dei, eſt formaliter deſiderium beatitudinis perfectæ (in anima ſcilicet & corpore) quæ erit quum adueniet regnũ dei. Et quia aduentus regni dei annexã habet vindictã (hoc eſt iuſtitiam punitiuã iniuriarum illatarũ electis dei) ideo clamor iſte eſt virtualiter petens vindictam. Et quoniam electi continuè ſuſpirãt ad regnum dei, ideo continuè dicuntur clamare petendo vindictã die ac nocte. Et conformis eſt hæc ſententia clamori martyrum ſcripto Apoc. 6. Vnde patet ꝙ non contrariatur ſententia hæc alteri domini doctrinæ. orate pro perſequẽtibus vos. Electi enim pro perſecutoribus ſuis orant, affectu veniæ eorum: & cum hoc orando pro aduentu regni dei, orant affectu pro vindicta, non cõtra hunc aut illũ, ſed in genere: quæ fiet in iudicio vniuerſali. *Et patientiã habebit in illis.* pro, & longaminis ſuper illis? Aduerte hic quoſdam codices Græcos loco &, habere etiam. ita ꝙ in eis legitur, etiam longanimis ſuper illis. Et eſſet ſenſus, ꝙ quãuis lõganimis ſit ſuper illis, nihilominus faciet vindictã. Legẽdo autem &, negatur longanimitas, & eſt ſenſus quòd deus nõ protrahet in lõgum vindictã. interrogatiuè enim tota hæc clauſula legitur. Hic autem ſecundus ſenſus, hæc lectio (ſcilicet cũ cõiunctione &) quadrat ſequentibus Ieſu verbis. *Dico autẽ vobis quia citò faciet vindictam illorum.* Subiungendo affirmationẽ celeris vindictæ, declarat ꝙ non protrahet in longum vindictam. Similis ſententia ſcribitur Apoc. 6. & dictum eſt illis vt requieſcerent adhuc tempus exiguũ. Quod enim hic dicitur citò, ibi dicitur exiguum tẽpus. Quod licet proculdubio verũ ſit reſpectu æternitatis qua durabit æternum Chriſti regnum, ad literã tamen dicitur ad excludendum verã tarditatem quę in apparẽtia videtur hominibus tarditas: quia in veritate non interuenit tarditas aliqua, ſed ſuauis diſpoſitio qua conſtat citò fieri quod quã primũ congruo ſeruato ordine fit. *Veruntamen filius hominis veniens putas.* pro, an, *inueniet fidem in terra?* Aduerſatiua hæc ſententia contra officiũ dei ad citò faciendã vindictã electorũ ſuorum, è regione contraponit diminutionem tantam fidelium, vt vix inueniantur aliqui veri fideles tẽpore aduentus Chriſti glorioſi. Acſi apertiùs dixiſſet, quanuis deus tantam curam habeat

electorum suorum quòd citò faciet vindictam eorum, nihilominus numerus fidelium diminuetur, non recognoscens homines tantum beneficium. sed vbi deberent crescere, minuentur, ita vt vix inueniantur veri fideles veniente filio hominis ad iudicandum mundum. ¶ Ex hoc loco timeo diminutionem Christianæ fidei quam videmus nō solùm inchoatam sed valde extēsam, nō esse restaurandam sed potiùs extēdendam. Non sum tamē propheta neque filius prophetæ: sed video viam valde frequētatam ad verificationem huius textus. Magna siquidem mundi pars maumethana est: & parua pars Christianis relicta, tot hæresibus & schismatibus ac prauis vsibus repleta est, vt exiguus verè fidelium numerus iam apparere videatur. Verè autem fideles dico professores Christianæ fidei verbis & factis. *Dixit autem & ad quosdam.* Frequēter Iesus superbiam damnat & humilitatem approbat propter maximum damnum quod superbia infert, & bonum magnū quod humilitas affert. *Qui in se confidebant tanquam.* pro, quòd essent, *iusti.* Significātur enim superbi putantes se iustos. *Et aspernabantur cæteros, parabolam istam: dicens. Duo homines ascenderūt in templum vt orarent: vnus Pharisæus & alter Publicanus.* Parabola hęc modica eget innuitione magis quàm expositione

Pharisæus stans, hac apud se orabat. Deus gratias ago tibi. Recognoscit hic Phariseus iustitiā suam esse dei donum, gratias agēdo. *Quia non sum.* Prima iustitiæ pars (scilicet declinare à malo) recognoscitur. *Sicut cæteri homines.* Hinc apparet in Pharisæo hoc, illa superbię species quę singularitas appellatur. Vbi debuisset respicere ad negationem vitiorum in seipso, & dicere gratias tibi ago quia non sum raptor, iniustus, adulter (quandoquidem diuinę gratiæ munus est quicquid nō deliquimus) respexit ad se relatum ad alios. quod est officiū superbiæ, quod est singularitatis tumor: ex relatione scilicet ad alios se pręferre. Nec intelligo per cęteros homines, reliquos homines. multi enim erāt Pharisæi similes huic: nec tā desipiens putandus est iste vt se reliquo humano generi pręferret. sed determinantur cęteri homines per subsequentia scilicet *Raptores, iniusti, adulteri.* Ita quòd sensus est. non sum sicut alij homines qui sunt raptores, &c. *Velut etiā.* pro, aut etiam vt *hic publicanus.* Vide quo tumor Phariseum hūc abduxerit. non sufficit ei præferre se in genere raptoribus, iniustis, adulteris, sed præfert se etiam Publicano religionis officio vacanti, & hoc despectiuè, dicendo hic Publicanus. *Ieiuno.* Altera iustitiæ pars (quæ est facere bonum) in materiam gratiarū

actionis

actionis assumitur. Ieiunium contra adulteros (hoc est peccata carnis) refert. *Bis in sabbato.* hoc est in hebdomada. integritas septem dierum à sabbato eorum termino nominatur. *Decimas do omnium quæ possideo.* Contra rapinam & iniustitiam, iustitiam decimarum apponit. *Et Publicanus à longè stans.* Clarè hinc apparet quòd stantes olim orabant. Nam tam Pharisæus quàm Publicanus describitur stans: sed Publicanus à longè ab altari, per quod insinuatur quòd Pharisæus erat propè. Et hæc est prima differentia inter eos. *Nolebat nec oculos ad cælum leuare.* Hæc est secunda differentia, qua se indignum censebat Publicanus aspectu ad Deum tanquam habitantem in cœlo. Et hinc insinuatur quòd Pharisæus erat oculis eleuatis in cœlum. Et coniicio quòd eleuatis etiam ad cælum manibus Pharisæus orabat, ex modo narrandi, quum dicitur, nec oculos ad cælum leuare. Adiunctio enim quædam significatur dicendo, nec. *Sed percutiebat pectus suum.* Ex coniunctione aduersatiua sed, clariùs apparet significatum esse, quòd nec manus nec oculos audebat leuare ad cælum, sed manu percutiebat pectus suum. Et hæc est tertia differentia. Percussio autem pectoris, in signum fit redargutionis cordis: quod pro voluntate consueuit poni. *Dicens: Deus propitius esto.* Vide differentiam inter orationes horum. Ille nihil petiit, sed tumens despiciendo alios, gratias egit: iste petit veniam, & propriè loquendo longinquum à deo se profitetur, dum petit propitius esto: hoc est, ego non possum tibi appropinquare, tu prope me veni: non appropinquatione locali, sed collatione veniæ. *Mihi peccatori.* Superbia Pharisæi efficiebat vt respiceret se relatum ad alios: humilitas Publicani efficiebat vt respiceret se secundum seipsum, & non respectiuè ad alios peiores se aut æquales. *Dico vobis. Ecce conclusio parabolæ. Descendit hic.* Publicanus, *iustificatus*, effectus iustus: *in domum suam ab illo.* pro, magis quàm ille. Iustior effectus significatur Publicanus sola humili oratione, quàm Pharisæus fuerit ex vtraque iustitię parte in se existente. *Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.* Ratio tantæ iustitiæ statim acquisitæ à Publicano vt præferatur iustitię Pharisęi, redditur ex humilitate Publicani & superbia Pharisæi. Superiùs autē exposita est hæc vniuersalis regula, cuius experientia apparet in exemplo istorum. Verè enim Pharisæus seipsum exaltauit, singularitate delectatus, simul & despectione aliorum: & Publicanus quantum seipsum intus humiliauerit, exteriora signa testantur. *Afferebant autē ad illum & infan-*

tes vt eos tangeret. Historia hæc de infantibus, tractata est Matthæi.19.& Marc.10. *Quod quum viderent discipuli, increpabant illos. Iesus autem conuocans.* pro, aduocans, *illos*, scilicet infantes. *dixit: Sinite pueros.* pro, puellos, *venire ad me, & nolite vetare eos.* Conijcitur, quòd Iesus nutu vel signo simul aduocauit puellos, & allocutus est discipulos vt non impedirent aduentum paruulorum ad se. *Talium est enim regnum dei.* Non dicit horum, sed talium, significans non ætatis, sed similitudinis esse regnum dei. *Amen dico vobis: quicunq; non acceperit regnum dei sicut puer.* hoc est simili simplicitate, persuasibilitate ac fide. pueri enim documēta paterna suscipiunt ac imbibunt absque contradictione, purè & simpliciter credunt. Tales autem oportet esse homines ad suscipiendum doctrinam regni dei fructuosè: alioquin non intrant in illud. Et nihilominus similitudo ad paruulos, etiam secundum humilitatem intelligitur ratione paruæ quantitatis: vt similes paruis corpore, dicantur humiles parui animo. *Non intrabit in illud. Et interrogauit eum quidam princeps.* Ratione diuitiarum & fortè generis appellatur hic adolescens apud Matthæum.19. princeps. Fortè etiam primatum aliquem in ciuitate habebat. *Dicens, magister bone quid faciens vitam æternam possidebo? Dixit autem ei Iesus: Quid me dicis bonum?* Non negat se bonum: sed laudatus laudem reijcit in deum, recognoscendo seipsum inquantum homo erat, bonitatem habere à deo, ac per hoc laudem deberi deo, à quo pendet vniuersæ creaturę bonitas. hoc enim significant subiūcta verba. *Nemo bonus nisi solus deus.* pro, vnus deus. Sicut enim solus deus est (quia solius dei esse est proprium. reliqua enim esse habent communicatum, & pendens continuè à deo) ita ipse vnus tantummodo est bonus: quia bonitas est ipsius, reliqua autem bonitatem non nisi communicatam & pendentem cōtinuè à deo habent. ¶ Docuit itaque Iesus omnes nos vt quum laudamur, reflectamus oculos mentis nostræ ad defectum nostrū, & ad eius quod in nobis laudatur dependentiam à deo: & sic laudem nobis exhibitam, in deum cui debetur, retorqueamus dicendo cum ipso: quid me dicis bonū aut iustum aut sapientem? mea non sunt nisi quæ ad defectum spectant: deus autem solus est cuius sunt quæ ad perfectionem quamcunq; spectant. Hic est enim literalis sensus huius responsionis. *Mandata nosti: Non occides, nō mœchaberis, non furtum facies, non falsum testimonium dices, honora patrem tuum & matrem. Qui ait: Hæc omnia custodiui à iuuentute mea. Quo audito, Iesus ait ei: Adhuc vnū tibi deest.* Subaudi ad perfectio-

fectionem vitæ: & Matthæus explicat. *Omnia quæcunq; habes, vende, & da.* pro, & distribue. Significatur enim cum ratione largitio. *Pauperibus.* Reliqua ad hanc historiam spectantia, & subiuncta à Petro cum respōsione domini, diffusè declarata vide Matthæi.19.& Marci.10.ne eadem repetantur. *Et habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me. His ille auditis, contristatus est: quia diues erat valde. Videns autem Iesus illum tristem factum, dixit, quàm difficilè qui pecunias habent, in regnum dei intrabunt. Faciliùs est enim camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum dei. Et dixerunt qui audiebant: Et quis potest saluus fieri? Ait illis: Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud deum. Ait autem Petrus: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Qui dixit eis: Amē dico vobis: nemo est qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut filios propter regnum dei, & non.* pro, qui non, *recipiat multò plura in hoc tempore, & in seculo futuro vitam æternam. Assumpsit autem.* hoc est seorsum duxit in itinere: vt Matthæi vigesimo apparet. *Iesus duodecim, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam.* Iterum prædicit discipulis suis passionem suam, determinando locum, Hierosolymam scilicet. *Et consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per prophetas de filio hominis.* Non solùm prædicit passionem & mortem suam, sed rationem patiendi & moriendi, scilicet vt impleantur scripturæ prophetarum, vt minus mirentur & magis credant. *Tradetur enim Gentibus.* à Iudæis. Et prædicit eis in specie, quòd in manus Gentilium tradetur. *Et illudetur & flagellabitur.* pro, *& illudetur & contumeliis afficietur, & conspuetur.* Singula singulariter explicat futura: vt & persuasibiles redderentur: & vt cognoscant quòd ipse scit singulariter singula quæcunque passurus est, & non solùm in genere quòd passurus est. *Et postquam flagellauerint, occident eum.* Violentam mortem se passurum significat. *Et die tertia resurget.* Et hoc quoque ad consolationem & soliditatem fidei prædixit: ne quum occisum viderint, desperent, sed credant resurrecturum, & expectent resurrectionem eius. *Et ipsi nihil horum intellexerunt.* Non quòd verba Iesu non intelligerent: sed quia sensum verborum existimabant aut dubitabant esse sicut sensus sermonis parabolici. Audiebant enim Iesum sæpe loqui sermone metaphorico: & quem credebant Messiam regnaturum in mundo, non poterant credere passurum talia, vt verba significabāt secūdum sensum literalem. *Et erat verbum istud absconditum ab eis: & non intelligebant quæ dicebantur.* Non solùm non intellexerunt, sed etiam perseuerauerunt

non

non intelligentes hæc. *Factum est autem quum appropinquaret Hierico.* Hinc apparet quod historia hæc de sanatione huius cæci, non coincidit in historiam tam narratã à Matthæo de duobus cæcis, capite.20.quàm à Marco de vno,cap.10.quoniam Lucas describit rem gestam appropinquante Iesu ad ingressum Hierico,subiungendo ingressum:Matthæus autem & Marcus scribunt rem gestam egrediente Iesu ab Hierico. Iste itaque cæcus ante portam qua ingressus est Iesus erat: illi autem extra Hierico portam qua egressus est Iesus versus Hierusalem, erant. Similitudo autem gestorum hic & ibi, occasio est putandi quód eadem est vtrobique narrata historia:quum in veritate non idem,sed simile fuerit factum. *Cæcus quidam sedebat secus viã mendicãs: & quum audiret turbam prætereuntem,interrogabat quid hoc esset. Dixerunt autem ei quòd Iesus Nazarenus transiret. Et clamauit dicẽs: Iesu fili David.* hoc est ille fili Dauidis qui promissus est Dauidi regnaturus in æternum, quem expectat populus Israël redempturum se de seruitute. *Miserere mei. Et qui præibant,increpabant eum vt taceret. Ipse verò multò magis clamabat:Fili David miserere mei. Stans autẽ Iesus iussit illum adduci ad se. Et quũ appropinquasset, interrogauit illum,dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit:domine vt videam. Et Iesus dixit ei:respice,fides tua te saluum fecit. Et confestim vidit: & sequebatur illum,magnificans.* pro,glorificans, *deum. Et omnis plebs vt vidit,dedit laudem deo.*

CAPVT XIX.

E*T ingressus.* Manifestè historiam prosequitur Lucas: postquàm narrauit illuminationem cæci quum appropinquaret Hierico,subiungens & ingressus. *Perambulabat Hierico.* Hierico,ciuitas est inter Iordanem & Hierusalem:quæ tempore Iosue destructa fuit,sed postea reædificata tertij Regum.16. *Et ecce vir nomine Zachæus.* Tam grata est deo conuersio peccatorum vt mereatur proprio nomine caput Publicanorum nominari. *Et hic princeps erat Publicanorum.* caput erat publicis exactionibus vacantium. *Et ipse diues. Et quærebat videre Iesum quis esset: & non poterat præ turba, quia statura pusillus erat Et præcurrens.* Deest ante. Significatur enim quòd tempus præoccupauit antequam à turba impediretur ad conscendendum in arborẽ,priùs quàm Iesus illac transiret. *Ascendit in arborem sycomorum.* pro, in sycomoream.Est autem sycomorus ficus fatua:aiúntque esse arborem magnam similem arbori ficuum,quæ profert fructum non

non ramis ſicut ficus, ſed ex ipſo caudice. *Vt videret eum: quia inde.* pro, illac, *erat tranſiturus. Et quum veniſſet ad locum, ſuſpiciens Ieſus vidit illum, & dixit ad eum: Zachæe feſtinans deſcende, quia hodie in domo tua oportet.* neceſsitate fructus quem quæro: non enim deerant Chriſto hoſpitia, ſed ad ſalutem peccatorum efficiẽdam, oportebat ipſum ſuaui comitate exhibere ſe conuiuam peccatoribus. *Me manere. Et feſtinans deſcendit, & excepit illum gaudens. Et quum viderent omnes, murmurabant.* Omnes quidẽ viderunt Ieſum hoſpitantem apud Zachæum, ſed non omnes murmurauerunt: indefinitè enim euangeliſta dicit quòd murmurabant. *Dicentes quòd ad hominem peccatorem diuertiſſet.* pro, quòd apud virum peccatorem ingreſſus eſſet ad diuertendum. Hæc verba murmuris manifeſtant qui fuerint murmurantes: illi ſcilicet qui profitebantur ſe iuſtos, quales erant Phariſæi: peccatores enim gaudebant (non murmurabant) videntes Ieſum hoſpitari apud peccatorem. *Stans autem Zachæus, dixit ad Ieſum.* Inter prandendum ſtetit Zachæus profitens publicè ſe pœnitentem. *Ecce dimidium bonorum meorum domine.* Eleemoſynis commiſſa peccatta interno ſpirituſſancti conſilio redimit. *Do pauperibus.* Non dicit dabo: quia in promptu erat vt daret. *Et ſiquid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.* Perfecta forma ſatisfactionis, eſt reſtituere malè ablata, non ſimpla, ſed quadrupla (ad ſatisfaciendum damnis quæ potuerunt incurrere damno affecti) & de proprio eleemoſynis redimere peccata. Ex quibus Zachæi verbis apparet quòd non de malè acquiſitis erat diues: aſſerendo enim ſe dimidium bonorum propriorum daturum eleemoſynaliter, & ſub dubio ponendo fraudem quam etiam in quadruplo reſtituit, manifeſtat ſe non ex malè partis diuitem eſſe. *Ait Ieſus ad eum, quia hodie ſalus.* Ecce fructus propter quem oportuit diuertere ad domum Zachæi. Manifeſtat his verbis Ieſus veram & ex corde eſſe pœnitentiam Zachæi: quam publicè profeſſus eſt, quia officio publicè infami vacabat. *Domui huic facta eſt.* Non demonſtratur ædificium, ſed familia Zachæi. Et ſignificatur facta ſalus non ſoli Zachæo, ſed familiæ eius. Sciebat enim Ieſus fructum ſecutum in cordibus familiæ. Et dixit hoc ad manifeſtandum magnitudinem fructus ſuæ diuerſionis ad domum Zachæi. *Eo quòd & ipſe filius ſit Abrahæ.* Hinc apparet Zachæum, quanuis princeps fuerit Publicanorum, fuiſſe genere Iſraelitam: alioquin non dixiſſet dominus eo quòd ipſe filius ſit Abrahæ, afferens originem Zachæi pro confutatione murmurantium

rantium quod apud virum peccatorem hoſpitatus eſſet. Reſpondet enim quòd ad ſalutẽ filij Abrahæ hoſpitatus eſt: vt & dignitas generis & promiſsio ſalutis facta Abrahæ reſpõderent murmuri Phariſæorum. Nec minuitur vis reſponſionis huius ſi legatur (vt legi etiam poteſt) in fœminino genere, eo quòd & ipſa filia ſit Abrahæ: quoniam ſignificatur non ſolus Zachæus ſed tota familia filij Abrahæ ſecundum carnis originem. *Venit enim filius hominis quærere & ſaluũ facere quod perierat.* Ex parte Zachæi reſpondet Ieſus murmuri, citans filiationẽ Abrahæ: ex parte verò ſui Ieſu reſpondet, citans proprium officium: quia ad hoc venit filius hominis vt ſaluet & quærat quod perierat humanũ genus, & perſonali conuerſatione quod perierat Iſraelitarum filiorum Abrahæ. *Hæc illis audientibus, adiiciens dixit parabolam.* Deſcribitur ſubiuncta parabola de dilato ſeu de differendo regno: dicta publicè vt poſt Chriſti reſurrectionem memores Zachęus & alij huius parabolæ credant Apoſtolis prædicãtibus futurum regnum dei, nec putent propter Chriſti mortem euanuiſſe prædicationem & promiſsionẽ Chriſti de regno dei. *Eo quòd eſſet prope Hieruſalem, & quia exiſtimarent quòd confeſtim regnum dei manifeſtaretur.* Ne ambigui quæreremus quorſum tendit ſubiuncta parabola, declarat euangeliſta quò tendit, ſcilicet ad tollendam falſam exiſtimationem, quam habebant diſcipuli de manifeſtatione regni dei quantum ad tempus: putabãt enim quòd ſtatim poſt illum in Hieruſalem aſcenſum manifeſtandũ eſſet regnum dei: hoc eſt regnum Chriſti: idem eſt enim regnum dei, regnum Chriſti & regnum cælorum in euangelio prædicatum. Quod in veritate non manifeſtabitur publicè vſque ad ſecundum Chriſti aduentum: & tamen iſti (vt dictum eſt) putabant tunc eſſe manifeſtandum Chriſti regnum. Ad hanc itaque erroneam exiſtimationem tollendam explicat Lucas ſubiunctam dici parabolam. *Dixit ergo, Homo quidam.* Ieſus filius Dei verus homo. *Nobilis.* clarus genere. Et verè clarus, tum paterna origine: quia verus Deus ex vero Deo: tum materna, quia ex regali Dauidis progenie. *Abiit.* ex hac vita mortali per mortem. *In regionem longinquam.* hoc eſt in alteram vitam, verè longiſsimè diſtantem ab hac rerum conditione. *Accipere ſibi regnum.* pro, vt acciperet ſibi regnum. Finis mortis Chriſti ſignificatur: ad hoc enim mortuus eſt vt acciperet regnum quod iam erat ſuum, ſed non acceperat poſſeſsionem eius, quam regni poſſeſsionem meruit per mortem iuxta quod dicetur, oportuit pati Chriſtum & ita intrare in gloriam

riam

riam suam. Sibi dicit, non alij, non procuratorio nomine, sed sibiipsi. Regnum demum dicit, ad differentiam reliquorum sanctorum qui hinc transeunt ad propriam beatitudinem. Christus enim ad hoc transiit vt regnaret super vniuersum, verus rex totius vniuersi. *Et reuerti.* pro, & reuerteretur. sensibiliter ad hunc mundum, ad vniuersos mundi huius homines. Quę reuersio erit in secundo aduentu. *Vocatis autem decem.* hoc est vniuersis. Quia enim denarius numerus secundum consuetudinem numerandi omnes numeros continet, & ipso quicquid superadditur mensuratur, ideo per decem vniuersa significantur. *Seruis suis, dedit eis decem mnas.* Mna, Græca dictio est quæ Latinè dicitur mina: significans pondus. 12. vnciarum & dimidiæ. cētum enim drachmis appenditur. Et similiter intellige per decem minas vniuersa dona quę Iesus distribuit ecclesię suę. *Et ait ad illos. Negociamini*, Finis donorum Christi non est vt habeamus illa ociosa: sed vt negociemur, vt vtamur, ad lucrum, ad augmētum, proculdubio spirituale *Dum venio.* pro, donec venio. seu veniam. Anceps siquidem est Græca dictio ad vtrunque tempus. Totum tempus vsque ad secundum Christi aduētum tēpus negociationis est, tempus meriti est. Et hinc habes quòd secundus Christi aduentus terminum imponit statui meritorio. ita quòd homines illi riui in hoc mundo, adueniente Christo non poterunt mereri aut demereri amplius: sed aduentus Christi terminū imponit viæ illis sicut mors nobis. *Ciues autem eius.* Iudæi sub eadem lege Moysi viuētes, & in vno eodémque templo cōmunicātes, ab eodem patre (Iacob) descēdentes, & in eadem patria cohabitantes, ciues eius dicuntur, propter has ciuium conditiones. *Oderant eum.* Et verè oderunt eum vsque ad crucis mortem inclusiuè. Vnde & ipse alibi dicit. nunc autem viderūt & oderunt me & patrem meum. *Et miserunt legationem post illum.* Legatio hęc post mortem Christi missa à Iudæis, persecutio est Christianæ fidei facta à Iudæis. *Dicentes, nolumus hunc regnare super nos.* Ecce quò tendit persecutio, nolumus Iesum Nazarenum in Messiam. Significantiúsq; dicitur nolumus, quoniā voluntate non ratione primates Iudæorū persecuti sunt fidē Christianam, renuerūt recognoscere Iesum in Messiā. *Et factum est vt rediret accepto regno.* Incœpit accipere regnum in resurrectione sua, quando dixit, data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. accepit possessionem cęli in ascēsione sua: accipiet possessionem terræ in secundo aduentu. Qui hic appellatur reditus accepto

pro regno: quia redibit iam rex in gloria regia absque vlla contradictione *Et iussit vocari.* Deest. ad se. Iussa vocatio, missio est angelorum ad congregandum homines ad iudicium. *Seruos.* Deest. illos, *quibus dederat pecuniam: vt sciret.* hoc est vt sciri faceret. ipse enim Iesus præscit ista: sed ad similitudinem quærentis scire describitur quantum ad effectum: hoc est manifestationem. vt manifestet enim, iubebit vocari seruos suos. *Quantum quisque.* pro, quis quid, *negociatus esset. Venit autem primus, dicens. domine mna tua decem mnas acquisiuit.* Non dicit, ego superlucratus sum decem minas, sed mina tua acquisiuit decem minas. Gratię dei attribuit totum lucrũ vir sanctus; iuxta illud apostoli. deus autem incremẽtum dedit. Hominis siquidem est rigare aut plãtare, & vniuersaliter operas proprias adhibere: ex diuina autem gratia est fructus. Hinc quoque apparet quòd hęc parabola nõ coincidit in illam quam refert Matthæus. 25. cap. de quinque talẽtis. nam ibi duplicatũ lucrum quilibet bonus negociator retulit: hic autem primus retulit lucrũ decuplum, alter verò quincuplum. Et significanter dicitur quòd mina minas acquisiuit: quia spirituale donum non nisi ad spiritualia dona multiplicanda tendit. sensibilia enim bona vt stercora arbitratur. *Et ait illi. Euge bone serue.* Internam lætitiam quam Iesus habet de profectu electorum interiectione applaudentis significat, adiunctis verbis laudis: vt intelligamus quàm festiuè suscipiet Christ' electos suos. *Quia in modico.* pro, minimo. Respectiuè ad dona futuræ vitæ, dona etiam spiritualia præsentis vitæ minima dicuntur. *Fuisti fidelis, eris.* pro, esto, *potestatem habens supra decem ciuitates.* Spirituale præmium nobis ignotum similitudine sensibilium significatur. Et intendit. esto in regno meo quẽadmodum in mundano regno est qui præsidet decem ciuitatibus ex lucro decem librarum. ignotæ enim nobis præeminentiæ cælestis patriæ per has sensibiles significantur. *Et alter venit, dicens. domine mna tua fecit quinque mnas.* Eadem gratia concessa priori fecit decem mnas, quæ concessa huic alteri fecit quinque mnas: non ex defectu gratiæ aut vtentis, sed ex cõditione hominum apud quos diuersi se exercent. aut etiam ex conditione officiorum quæ diuersi exercẽt, maiorem vel minorem fructum diuina gratia efficit: quæ operatur omnia suauiter. *Et huic ait, & tu esto supra quinque ciuitates, Et alius venit, dicens, domine ecce mna tua quam habui repositam in sudario. Timui enim te: quia homo austerus es. tollis quod non posuisti, & metis quod non*

seminasti,

seminasti. Tertius iste integram refert minam. De quo multa exponenda, vide Matthæi.25. quoniam nulla est differentia inter istum tertium apud Lucam referétem minam & illum etiam tertium apud Matthęum referentem talétum, nisi quòd iste reposuit miná in sudario, & ille in fossa: sed hæc ad officiú pusillanimis relata non differunt *Dicit ei. de ore tuo te iudico serue nequam*. pro, male. *Sciebas quòd ego homo austerus sum, tollens quod nõ posui, & metens quod non seminaui, & quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum vsuris*. pro, vsura, *vtique exegissem illud?* pro, illam. scilicet pecuniá. *Et astantibus dixit. auferte ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet. Et dixerunt ei. domine habet decem mnas. Dico enim vobis quia omni habenti dabitur, & abundabit.* Superfluit & abundabit. *ab eo autem qui non habet, & quod habet, auferetur ab eo. Veruntamen*. pro, quin, *inimicos meos illos qui noluerunt me regnare super se.* Non solùm in secundo suo aduentu reddet pręmia iustis & pœnas negligentibus, sed etiam acriùs puniet inimicos Iudęos qui persecuti fuerunt Christianá fidem. ad hoc enim significandum meminit eorum in specie: & coram se iugulari iubet proculdubio æterna morte, quę nunquá finitur. *Adducite huc & interficite*. pro, iugulate. Species enim occisionis significatur ex mẽbro vitali, hoc est iugulo: vt supplicium expeditum significetur *Ante me*. Plenitudo vindictę humano more significatur quantum ad parabolam spectat: quantum verò ad rem, maior Iudæorum confusio & summa Christi fœlicitas coram se habétis etiam supplicia hostium significatur. *Et his dictis, præcedebat ascendens Hierosolymam*. Quod parabola dixerat, facto adimplet: dú pręcedens describitur, sponte iens ante alios ad locú passionis, ad subeúdam mortem in Hierusalem. *Et factum est quum appropinquasset ad Betphage & Bethaniam*. Bethania, castellum est quindecim stadiis distás à Hierusalé: Bethphage autem vicus propinquior Hierusalem. Meminit autem vtriusque: quia in Bethania dormierat nocte illa, cuius die artificiali sequente ad Bethphage venit, & inde misit pro asino. *Ad montem qui vocatur Oliueti*, pro, oliuarum. ad radicem enim seu latus montis Oliueti est Bethphage. *Misit duos discipulos suos, dicens. Ite in castellum quod contra vos est*. hoc est quod è regione vestri est. monstrabat enim castellum illud è regione, ad differentiam aliorum castellorum. *In quod introeuntes, inuenietis pullum asinæ alligatum cui*. pro, in quo, *nemo vnquá hominũ sedit, soluite illum & adducite. Et si quis vos interrogauerit quare soluitis, sic*

dicetis ei, quia dominus operam eius desiderat. pro, eo opus habet. *Abierunt autem qui missi erant: & inuenerunt sicut dixit illis stantem pullum*. Superfluit stantem pullum. *Soluentibus autem illis pullum, dixerũt domini eius ad illos*. Hinc patet fabellam esse quòd erat asina cõmunis: sicut etiam fabella est quòd erat asina Hierusalem. oppidulum enim innominatum est. *Quid soluitis pullum? At illi dixerunt: quia dominus eum necessarium habet*. pro, eo opus habet. *Et duxerunt illum ad Iesum, Et iactantes vestimenta sua super pullum, imposuerunt Iesum. Eunte autem illo, substernebant vestimenta sua in via. Et quum appropinquaret iam ad descensum montis Oliueti, cœperũt omnes turbæ descendentium*. pro, omnis multitudo discipulorum. Et nomine discipulorum intelligendi videntur non solùm duodecim & septuaginta, sed etiam alij multi adhærentes doctrinæ Iesu. *Gaudentes laudare deum voce magna super omnibus quas viderant virtutibus*. Discipuli qui innumera viderant miracula patrata à Iesu, voces extollunt occasione tot visorum miraculorum: quamuis turba q̃ venit obuiã, mota fuerit occasione resuscitationis Lazari. *Dicentes. Benedictus qui venit rex*. Messias acclamatur. Et hinc lesæ maiestatis postea habitus est reus. Acclamãt autem regem à spiritusancto moti, ad contestãdum publicè impleri tunc prophetiam Zachariæ prophetæ. ecce rex tuus venit tibi mansuetus sedens super asinam. *In nomine domini: pax in cælo*. hoc est redditur per hunc regem pax inter cælum & mundum. fuerat enim tatum bellum vt nullus quantuncunque iustus admissus sit in cælum: sed rex iste pacem cælestem effecit aduentu suo. *Et gloria in excelsis*. pro, altissimis. in supremis. Quem etiam angeli in natiuitate cecinerunt. *Et quidam Pharisæorum de turbis* pro, de turba. Pharisæi isti de turba quæ venit obuiam, videntur fuisse. *Dixerunt ad illum. magister increpa discipulos tuos*. Aut inuidentes gloriæ, aut inexcusabilem reddere Iesum volẽtes si non increparet discipulos, dicunt hoc Pharisæi. *Quibus ipse ait. dico vobis quia si hi tacuerint, lapides clamabunt*. Sciebat Iesus tempus illud definitum esse à diuina prouidentia ad contestandum publicè & acclamandum ipsum esse Messiã, & oportere impleri diuinam prędestinationem: & propterea dixit conditionalem, si isti tacuerint, lapides clamabunt, dicendo quæ isti dicunt, ad adimplendã diuinã prędestinationem. Et verè si oportuisset ad adimplẽdam diuinam prędestinationem, lapides clamassent. Et dixit hoc vt intelligerent impossibile esse vt isti taceant. *Et vt appropinquauit, videns ciuitatem, fleuit super illam*. Vide Pharisęe,

quàm

quàm charã habeat Iesus huiusmodi gloriã. Inter tot honores sedens super asinum flet: non extollitur, nõ magnificat honores qui fletum non continet compaſsionis. *Dicens, quia si cognouisses & tu.* Duplex est verborũ horum sensus. Alter est si cognouisses mala tibi superuẽtura, fleres supple quę modò frueris bonis quę sunt ad pacem tuam: hoc est bonis tẽporalibus. Alter sensus est. si cognouisses quæ ad pacem tuam (hoc est mea gesta, meũ aduentum, mea bona quæ sunt ad tuam veram pacem) quæ modò sunt abscõdita ab oculis tuis internis. Et iuxta hũc sensum oportet punctare literam sic. *Quia.* Refertur hoc quia ad fletum. reddendo enim rationem fletus, inchoat à quia. Quod autẽ subdit. si cognouisses, concupiscentis est. & tu. ad emphasim spectat cõiunctio &, significans locum ab ipsa ciuitate electą à deo ad diuinum cultum. *Et quidem in hac die tua.* Altera est emphasis tangens alterũ locũ ex tempore illius diei quo ipse iuxta Zacharię vaticinium apertè manifestabatur Hierosolymitanis Mesſias. Ita quòd intendit, vtinam cognouisses & tu electa ciuitas & in hac die tua, tibi quidem peculiariter directa à propheta Zacharia. Deinde subiunguntur cognoscenda, dicendo. *Quæ ad pacem tibi.* pro, tuam: *nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.* Vtinã cognouisses mea quæ quidem ad pacem tuã verã directa sunt: sed nunc abscõdita sunt hæc mea, quæ sunt ad pacem tuã ab oculis tuis internis. *Quia venient dies in te.* Ad fletum etiã refertur hoc secundũ quia. rationẽ enim fletus priùs aſsignauit ex concupiscẽtia notitiæ qua carebat & indigebat electa dei ciuitas in die illa: modò autem eiusdem fletus alteram rationẽ reddit ex excidio Hierosolymitano, quod præuidet & prædicit futurũ à Romanis ob culpam dictæ cæcitatis. Et à tẽpore inchoat proximo, describendo illud non per annos sed per dies. *Et circundabunt te inimici tui vallo.* Obsidio prædicitur futura construendo vallum circuncirca. *Et circundabunt te.* Multitudo exercitus tanta describitur vt sufficiat ad circundandam ciuitatem: ita ꝙ non solum vallum, sed exercitus circuncirca futurus describitur. *Et coangustabunt te vndique.* Primus effectus, restrictionis vndique describitur ex vtraque præmissa circundatione. Quanta autem fuerit angustia, à Iosepho & Egesippo describitur. *Et ad terram.* pro, solũ, *prosternent te & filios tuos qui in te sunt.* Ex eo quòd homines quoque prosternendos ad solum dicit, metaphorica monstratur locutio. nam de materiali ædificio subiũgetur. Hæc verò verba significant omnimodam & reip. & singulorum destructionẽ à

P similitu-

ſimilitudine deiectionis vſque ad fundamentum. *Et non relinquent in te lapidem ſuper lapidem.* Hoc directè prædicitur de deſtructione corporeorum ædificiorum. *Eo quòd non cognoueris tempus viſitationis tuæ.* Cauſa tantæ pœnæ ſignificatur culpa cęcitatis qua non cognouit tempus hoc quo Ieſus illam viſitauit perſonaliter cum tot euidentibus & claris teſtimoniis quòd ipſe eſſet Meſsias. *Et ingreſſus in templum* Non pergit ad plateã ſed ad templum. *Cœpit eiicere vendentes.*deeſt.in ipſo,*& ementes.* Vide hæc & reliqua ſpectantia ad hunc diem palmarum, ſcripta Matthæi vigeſimoprimo. *Dicens illis. Scriptum eſt quia domus mea, domus orationis eſt: vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum. Et erat docens quotidie in templo.* A die dominico quo ingreſſus eſt Hieruſalem cum tanto honore, vſque ad feriam ſextam qua comprehenſus & occiſus eſt, erat quotidie docens in templo. *Princeps autem ſacerdotum & Scribæ & princeps.* p, primores plebis. Tria genera maiorum deſcribuntur: capita ſcilicet ſacerdotum, & doctores, & capita plebis. *Quærebant illum perdere.* Non ſolũ odio habebant, ſed operam dabãt ſtudioſam ad hoc vt occiderent Ieſum. *Et non inueniebant quid facerent illi.* Non ex defectu voluntatis & ſtudij, ſed quia nõ inueniebãt quòd poſſent illi inferre, omittebant illius occiſionem. *Omnis enim populus ſuſpenſus erat.* pro, pẽdebat, *audiens illum.* velut inhians erat audiẽdo Chriſtum docentem. Magna deuotio populi ad doctrinam Ieſu, ratio redditur quare non inueniebant primates quid mali facerent Ieſu: quia contra populum non audebant facere.

CAPVT XX.

E*T factum eſt in vna dierum.* deeſt. illarum. Explicatur enim quòd fuit poſt aduentum honorabilem in Hieruſalem.

Docente illo populum in templo & euangelizante, conuenerunt. pro, adfuerũt, *principes ſacerdotum & Scribæ cum ſenioribus, & aiunt:* præteritum eſt *ad illum, dicentes. Dic nobis in qua poteſtate hæc facis, aut quis eſt qui dedit tibi hanc poteſtatem? Reſpondens autem Ieſus, dixit ad illos.* Interrogabo vos *& ego vnum verbum: reſpondete.* pro, dicite *mihi. Baptiſmus Ioannis, de cælo erat an ex hominibus? At illi cogitabant intra ſe, dicentes: quia ſi dixerimus de cælo, dicet, quare ergo non credidiſtis illi? ſi autem dixerimus ex hominibus, plebs vniuerſa lapidabit nos. Certi ſunt enim.* pro, perſuaſa eſt enim, *Ioãnem prophetam eſſe.* Verba hæc ſunt Scribarum & primatũ ſcientium quòd plebs perſuaſa iam eſt ad credendum Ioannem Baptiſtam eſſe prophetam. De hac aggreſsione principum & reſponſione

ſponſione

ſponſione Ieſu, tractatum eſt diffuſè Matthæi vigeſimoprimo. vide ibi expoſitionem horum omnium. Vbi etiam vide expoſita circa ſequentem parabolam: quoniam eadem eſt apud Matthæum ibi, & apud Lucam hic. Paucula tamen verba quæ hic adiunguntur, explicabimus. *Et reſponderunt ſe neſcire vnde eſſet. Et Ieſus ait illis. neque ego dico vobis in qua poteſtate hæc facio. Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc. Homo quidam plantauit vineam, & locauit eam colonis: & ipſe peregrè fuit multis temporibus.* Apud Matthæum deſcribitur peregrè: hic adiũgitur multis temporibus. Deus enim multis temporibus à tempore plantatæ vineæ domus Iſraël; velut peregrè fuit quouſque verbum caro factum eſt. Alienus ſiquidem omnino & natura & perſona fuit: ſed quum verbum caro factũ eſt, iunctus nobis eſt in perſona, quoniam vna eademque perſona ex tunc eſt dei & hominis. *Et in tempore illo miſit ad cultores ſeruum, vt de fructu vineæ darẽt illi. Qui cæſum dimiſerunt eum inanem. Et addidit alterũ ſeruũ mittere. Illi autem hunc quoque cædentes & afficientes contumelia, dimiſerunt inanem. Et addidit tertium mittere. Qui & illum vulnerantes, eiecerunt.* Tribus ſeruis perfectus numerus prophetarum & bonorum paſtorum ad populum Iſraël ante Chriſtum miſſorũ, aptiſsimè deſcribitur: quoniam ternarius numer⁹ eſt perfectionis, cõſtans ex principio, medio & fine. *Dixit autem dominus vineæ. quid faciam? Mittam filium meum dilectum: forſitan quum hunc viderint, verebuntur. Quem quum vidiſſent coloni cogitauerunt intra ſe, dicentes. Hic eſt hæres, occidamus.* deeſt. venite. Legendum eſt. *venite occidamus illum: vt noſtra fiat hæreditas. & eiectum illum extra vineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ? veniet & perdet colonos iſtos: & dabit vineam aliis. Quo audito.* Apud Matthæum auditores dixerunt auditam ſententiam de perditione colonorum: hic autem Ieſus deſcribitur dicens illam ſententiam. quia fuit ab auditoribus dicta à Ieſu approbata: & Matthæus primum, Lucas ſecundum refert. *Dixerunt illi.* Scribæ & alij qui aderant contra Ieſum. *Abſit.* Horrentium eſt tantam pœnam. *Ille autem aſpiciens eos, ait. Quid eſt ergo hoc quod ſcriptum eſt. lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli? Omnis qui ceciderit ſuper illum lapidem, conquaſſabitur: ſuper quem.* pro, quencunque, *autem ceciderit, comminuet illum. Et quærebant principes ſacerdotum & Scribæ mittere in illum manus hora illa: & timuerunt populum. Cognouerunt enim quòd ad ipſos dixerit ſimilitudinem hanc. Et obſeruan-*

tes miserunt insidiatores qui se iustos. deest.esse, *simularent: vt caperēt eū in sermone.* pro, vt caperent eius sermonem. Historia hæc recitatur à Matthæo cap.22.& ibi expositam vide. *Et traderent illum principatui & potestati præsidis.* Hanc clausulam adiecit Lucas supra Mattheum: quòd ideo miserūt discipulos suos cū Herodianis vt causam haberent tradendi Iesum puniēdum à curia præsidis, Pilati scilicet qui Cæsaris nomine præsidebant Iudeę. Ideo enim causam contra Cæsarem proponunt. *Et interrogauerunt eum, dicētes. Magister scimus quia rectè dicis & doces: & nō accipis personam, sed viam dei in veritate doces, licet nobis tributū dare Cæsari an non? Considerans autem dolum.* pro, astutiam, *illorū, dixit ad eos. Quid me tentatis? Ostēdite mihi denariū. Cuius habet imaginē & inscriptionē? Respōdentes dixerunt, Cæsaris. Et ait illis: reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari: & quæ sunt dei deo. Et nō potuerūt verbum eius reprehendere coram plebe: & mirati in responso eius, tacuerunt. Accesserunt autem quidam Sadducæorum qui negant esse resurrectionē.* pro, qui contradicendo dicunt resurrectionem non esse. Hæc quoque Sadducæorum quæstio, cū domini responsione & doctrina scripta & exposita est Matthæi vigesimosecūdo. Vide ibi. *Et interrogauerunt eum, dicentes. Magister, Moyses scripsit nobis. si frater alicuius mortuus fuerit habens vxorem, & hic sine liberis fuerit.* deest. mortuus, *vt accipiat eam frater eius vxorē, & suscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erant: & primus accepit vxorē, & mortuus est sine filiis. & sequens.* pro, secundus, *accepit illam: & ipse mortuus est sine filio. Et tertius accepit illā, similiter & omnes septem.* Superfluit omnes. *& non reliquerunt semen.* pro, liberos, *& mortui sunt. Nouißimè omniū mortua est & mulier. In resurrectione ergo cuius eorum erit vxor? siquidem septem habuerunt eam vxorem. Et ait illis Iesus. Filij huius seculi nubunt.* pro, ducunt vxores, *& traduntur ad nuptias.* pro, dantur nuptui: *illi verò qui digni habebuntur seculo illo & resurrectione ex mortuis, neque nubēt neque ducent vxores.* pro, neque ducunt vxores neque dantur nuptui. *neque enim vltrà mori poterunt.* pro, possunt. *Æquales enim angelis sunt: & filij sunt dei.* Non solū pares angelis (quod Matthæus explicauit) sed etiam filios dei Lucas explicat propter consortium diuinæ naturæ communicatæ beatis. Sunt enim asciti in dei formitatē supra omnem participatam & participabilem naturaliter dei similitudinem. eleuantur siquidem ad diuinam similitudinem diuini ordinis: hoc est incōmunicabilis naturaliter. Et propterea filij dei, eiusdem cum deo naturæ dicuntur, eiusdem siquidē naturæ

turæ sunt filij cuius est pater. *Quum sint filij resurrectionis.* Apponuntur hæc ad reddendam rationẽ quare non erunt nuptiæ. & è regione distinguit filios resurrectionis à filiis huius seculi, à quibus inchoauerat dicẽdo, filij huius seculi ducunt vxores. Et intendit quia nõ sunt filij huius seculi, quia nõ sunt filij primæuæ generationis qua generantur homines ad vitã animalẽ: hoc est indigentem alimento. nuptiæ enim sequuntur alimentũ: generatiua siquidem pars alimento vtitur. Vnde & primi parentes quanuis in statu innocentiæ, quia tamen erãt filij huius seculi, quia ad animalem vitã producti erant (quod est esse filios primæ generationis: quoniã priùs est animale quàm sit spirituale, vt dicitur. 1. ad Corinth. 15.) à nuptiis non fuerunt exẽpti: sed dictũ est eis, crescite & multiplicamini. Sed sunt filij resurrectionis: quæ (vt ipsum astruit nomen) regeneratio est nõ ad animalem vitam, sed ad spiritualem: hoc est ad vitam non indigentem alimento: & consequenter exemptam à nuptiis. *Quia verò resurgent mortui, & Moyses ostendit secus rubum: sicut dicit dominum, deũ Abraham & deum Isaac & deũ Iacob. Deus autẽ non est mortuorum, sed viuorum, omnes enim viuunt ei.* hoc est quantũcunque homines sint mortui nobis, & sint mortui corpore, omnes tamen viuũt secundũ animam, non nobis nec cadaueribus, sed ei, deo scilicet qui spiritus est. Ac si apertiùs dixisset quòd omnes homines mortui viuũt secundũ spiritũ: & propterea deus qui spiritus est, dicitur deus eorum, non mortuorum, sed viuorum. *Respondentes autem quidam Scribarum dixerũt ei. Magister bene dixisti. Et amplius non audebant eum quicquam interrogare. Dixit autem ad illos.* hoc est Pharisæos: vt Matthæus explicat capite vigesimosecundo. Vbi etiam hæc vide exposita, ne eadem repetamus. *Quomodo dicunt Christum filiũ esse Dauid: & ipse Dauid dicit in libro Psalmorũ. dixit dominus domino meo sede à dextris meis, donec ponã inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Dauid ergo dominum illũ vocat: & quomodo filius eius est? Audiẽte aũt omni populo dixit discipulis suis. Attẽdite.* pro, cauete. *A Scribis qui volunt ambulare in stolis.* hoc est vestibus demissis vsque ad talos. Reliqua exposita vide Matthęi vigesimotertio, quæ etiã habentur Marci duodecimo. *Et amant salutationes in foro.* pro, foris: *& primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in conuiuiis. Qui deuorant domos viduarum, simulantes longam orationem.* pro, & prætextu plixè orãt. *Hi accipient damnationem maiorem.* pro, abundãtius iudicium) subaudi ad puniẽdum eos.

CAPVT XXI.

R*Espiciens autem vidit.* Ex industria spectans describitur. non enim curiosè sed propter subsequentem doctrinam tradendam. *Eos qui mittebant munera sua in gazophylacium diuites.* Gazophylacium, est dictio composita ex Persica & Græca dictione: capsam significans in qua conduntur opes. *Vidit autem & quandam viduam pauperculam mittentem illuc æra minuta duo. Et dixit, verè dico vobis quia vidua hæc pauper plus quàm omnes misit. nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera dei: hæc autem ex eo quod deest illi.* pro, ex penuria sua, *omnem victum suum.* pro, substantiam. & superfluit suum. *quàm habuit misit.* Historia huius viduæ exposita est Marci duodecimo. Vbi eadem ferè verba habentur. vide ibi. *Et quibusdam dicentibus de templo.* Discipuli significantur: vt Matthæus & Marcus explicant. *Quod bonis lapidibus & donis ornatum esset.* Lapides, partes sunt ædificij. dona autem ornamenta applicata seu appensa, aurea, argentea & gemmata: quæ in colũnis seu parietibus aut potiùs in facie & atriis templi quę appellantur tẽplũ, erant suspensa: iuxta illud primo Machabæorum quarto. ornauerunt faciem templi coronis aureis. Hæc enim coram populo palam erant: ipsum autem templum solis sacerdotibus patebat. *Dixit, Hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur. Interrogauerunt autem illum.* Subaudi in monte oliuarũ Petrus & Iacobus & Ioannes & Andreas (vt Marcus explicat) dùm sederet è regione tẽpli. *Dicentes, Præceptor quando.* deest, igitur. Significatur enim interrogatio tanquam illata ex auditis. Acsi apertiùs dixissent. dixisti nobis futura, superest vt dicas nobis tempus futurorum. *Hæc erunt, & quod signum quum fieri incipient.* pro, quum hæc futura sunt. Duo petunt: tempus & signum temporis. Et ex responsione Iesu tam de destructione Hierusalem quàm de aduentu suo secũdo habetur quòd numerus pluralis hęc, demonstrat vtraque scilicet destructionem templi & consummationem. ita quòd implicitè Lucas ꝓnominibus significauit interrogata quę Matthæus explicauit cap. vigesimoquarto. *Qui dixit.* Responsio in tres distinguitur partes. Prima admonitio est, tum ne fallantur, tum ne timeant. ne fallantur autem & à falsis prophetis seu Christis & à falsis signis. *Videte ne seducamini.* à falsis prophetis seu Christis. *Multi enim venient.* Non vnus tantùm Antichristus sed multi prædicuntur: dum dicitur. *In nomine meo.* hoc est vsurpantes sibi

nomen

nomen meum quod eſt Chriſtus. *Dicentes quia ego ſum*, ſcilicet Chriſtus. *Et tempus appropinquauit.* non ſolùm dicent, ego ſum Chriſtus, ſed etiam dicent quòd tempus conſummationis ſeculi appropinquauit. *Nolite ire.* pro, ne ite, *poſt eos.* Priùs monuit ſpectátia ad fidem, videte ne ſeducamini: modò monet ſpectátia ad volũtaria opera, dicẽdo, ne ite poſt eos. *Quum autẽ audieritis prælia & ſeditiones.* Poſt monitionem ne fallantur ab Antichriſtis, adiungit monitionem ne fallantur terrore ſignorum falſorum: præliorum ſcilicet quæ cum externis committuntur, & ſeditionum quæ inteſtina ciuitatum ſcindunt. *Nolite terreri.* exiſtimantes hæc eſſe ſigna conſummationis mundi. *Oportet enim primùm hæc fieri.* Ex humanorum morum corruptione neceſsitas oritur præliorum & ſeditionum, non ex coactione voluntatum. Primum autem refertur ad tempus conſummationis mundi. Significatur enim quòd antequam veniet tempus illud, ex corruptis moribus hominum oportet præcedere & bella & ſeditiones. *Sed nondum ſtatim finis.* Superfluit dum. Ne intelligeremus poſt bella & ſeditiones ſtatim finem mundi, excludit hunc errorem. *Tunc dicebat illis, Surget gens contra gentem, & regnum aduerſus regnum: & terræmotus magni erunt per loca, & peſtilentiæ, & fames.* Bella, terræmotus, peſtes, fames, terriculamenta & ſigna in äëre magna prædicuntur: non ea ratione vt noua aliqua, aut inſolita denuncientur futura, ſed vt deſcribatur mundus ſolitum curſum habiturus, vt intelligerent Chriſtiani hæc ſpectare ad conſuetum mundi curſum, & non ad ſpecialia ſeu propria ſigna conſummationis mundi. Niſi enim dominus hoc docuiſſet, quotidie adeſſent prophetantes finem mundi, quum hæc patimur. *Terroreſque.* pro, & terriculamenta. Significantur non ipſi terrores, ſed ea quæ incutiunt terrorem. *De cælo & ſigna.* præpoſterus eſt ordo. Legendum eſt. *Et ſigna de cælo magna erunt.* qualia ſunt ea quæ apparent in regione äëris: vt trabes igneæ, cometes, & ſimilia. *Sed ante hæc omnia iniicient vobis manus ſuas.* Admonitioni ne fallantur ab Antichriſtis aut terroribus malorum (belli, famis, peſtis, &c.) adiungit quæ circa ipſos Apoſtolos futura ſunt, inſtruendo tam quo ad intellectum, quàm quo ad affectum. Secũdum hiſtoriam itaque verificatum eſt, quòd ante huiuſmodi prædicta mala incœperunt iniicere manus in Chriſti diſcipulos. nam ferè ſtatim iniecerũt manus in Apoſtolos: vt patet Act. 4. Et flagellauerunt eos: vt patet Actuum. 5. Et lapidauerunt Stephanum, Actuum. 7. *Et perſequentur tradentes in ſynagogas, & cu-*

ſtodias trahentes. pro, quũm ducemini, *ad reges & præſides propter nomen meum.* In Actibus Apoſtolorum impleta hæc leguntur: in Iacobo occiſo ab Herode, & Petro incarcerato ab eodẽ, & Paulo ſub præſide. *Continget autem vobis in teſtimonium.* Tum mei eritis (inquit alibi) mihi teſtes in Hieruſalem & Samaria, & vſque ad vltimum terræ. Tum inexcuſabilis infidelitatis illorũ coram quibus eritis. *Ponite ergo in cordibus veſtris non præmeditari quemadmodum reſpondeatis.* pro, defenſionem. Superfluit quemadmodum, vel (vt aliis placet) vt reſpondeatis. Conſtat enim Ieſum tollere à diſcipulis ſolicitudinem meditandi defenſiuam reſpõſionem quum ducerentur coram magiſtratibus. *Ego enim dabo vobis.* Ecce ratio ſecuritatis. Et in hac promiſsione manifeſtat ſe deum: ſolius enim dei eſt adimplere hoc promiſſum. Os. gratias ſpectantes ad linguæ officium. *Et ſapientiam.* quantum ad ea quę dicenda ſunt, ſcientiam, prudentiam, iudicium, ordinem. *Cui non poterunt reſiſtere neque contradicere omnes aduerſarij veſtri. Trademini autem à parentibus, & fratribus, & cognatis, & amicis.* Dixerat perſequenter tradentes. declarat modò à quibus tradentur. Et enumerat coniunctiores omnes tum carne, tum amoris vinculo, vt pręgnoſcant ſe nec in domo propria fore ſecuros: & ſimul intelligant fidem Chriſti ſuſcipiendam quandoque à filio & non à patre, ab vno fratre & non ab altero, & ſic de ſimilibus: & cum hoc non ſuſcipientes illam vertendos in perſecutores veſtros. *Et morte afficient ex vobis.* Non ſolùm perſecutiones patiemini, ſed etiam multi veſtrum interficientur: vt intelligant etiam vitam ſe perdituros propter Ieſum. *Et eritis odio omnibus.* pro, odio habiti ab omnibus. *propter nomen meum.* Non ſignificantur per hoc reliquorum vniuerſi generis humani hominum ſingulorũ actualia odia erga Chriſtianos (quum multi homines ſint qui nunquam odium huiuſmodi habuerint in Chriſtianos (ſed ſignificatur contrarietas profeſsionis Chriſtianæ ad vitam & profeſsionem omniũ aliorũ, quæ eſt fundamentũ odij in aliis erga Chriſtianos. Et nihilominus ſignificatur, quòd odio ſunt habendi ab omni genere hominum: quod experientia teſtata eſt & teſtatur. nã ab omni ſexu, conditione, profeſsione, natione, &c. habiti ſunt odio. *Et capillus de capite veſtro non peribit.* pro, non perit. Securitas omnis indemnitatis magis ſignificatur per præſens quàm per futurum: per hoc enim ſignificatur quòd nihil penitus damni ſuſtinebũt, ſed omnia ſeruantur in integrum reſtituenda. Et ad literam non ſolùm membra corporis, ſed etiam vniuerſa quæ

ſunt

ſunt decoris, in reſurrectione, integra erunt. *In patientia veſtra.* Sumitur hic patientia pro tolerantia: hoc eſt pro virtute qua libenter tolerantur mala. *Poſsidebitis.* pro, poſsidete. Pręcipit enim non prædicit. *Animas veſtras.* Eximium documentum poſsidendi, non agros, non opes, non regna, ſed (quod maius eſt omnibus) propriũ animum virtute patientiæ. Quòd ſi non penetras, pſpice ad quæ & quot adducit in patiẽtia: & vel ſic videbis maximam vim tolerãtiæ ad hoc vt homo poſsideat ſeipſum. Et hoc quidem in hac vita: nam pręter hoc largitur etiam poſſeſsionem animæ in futura vita: perdunt enim proprias animas pro futura vita, qui hic nolunt mala tolerare pro Chriſto. *Quum autem videritis.* Excluſus falſis ſignis & inſtructis diſcipulis circa ventura eis mala, reſpondet quæſito de tempore deſtructionis templi. *Circundari ab exercitu.* pro, ab exercitibus. Multitudo enim Romani exercitus (propter diuerſitatem fortè nationum, & copiam æquiualentem multis exercitibus) appellatur exercitus in numero plurali. *Hieruſalem, tunc ſcitote quia appropinquauit deſolatio eius.* Non credatis tũc quòd liberabitur Hieruſalem, ſed ſcitote quòd tunc erit tempus deſolationis eius. *Tunc qui in Iudæa ſunt, fugiãt ad montes.* Incipiente obſidione, qui in regione Iudææ ſunt, non eant in Hieruſalem, ſed fugiant ad montes. *Et qui in medio eius,* ſcilicet Hieruſalem, *diſcedant: & qui in regionibus, non intrent in eã: quia dies vltionis hi ſunt, vt impleantur omnia quæ ſcripta ſunt.* à prophetis de pœnis Hieruſalem. *Væ autem prægnantibus & nutrientibus.* pro, lactantibus, *in illis diebus.* tum quia impedietur fuga vtrarumque: pręgnantes enim impediuntur vtero, & lactantes infante. Tum quia tales egent duplici alimento. tum quia incumbit eis duplex cura. *Erit enim preſſura.* pro vis, ſeu neceſsitas, ſeu (vt aliis placet) afflictio. *Magna.* Violentia enim magna ſignificatur. *Super terram.* Hieroſolymitanam. *Et ira.* vindicta diuina, *Populo huic.* Hieroſolymis manenti. *Et cadent in ore,* id eſt, acie gladij. Dicit Ioſephus decem centena milia mortuorum tunc fuiſſe. *Et captiui ducentur.* Ioſephus dicit nonaginta ſex milia captiuorum. *in omnes gentes.* vt diuina iuſtitia apud omnes nota fiat. *Et Hieruſalem calcabitur à Gentibus donec impleantur.* Calcanda. deſcribitur Hieruſalem ab idololatris donec impleantur tempora idololatrarum. Et verè ſic fuit: quia excluſa idololatria per hoc quòd conuerſæ ſunt Gentes ad fidem Chriſti, deſiit calcari Hieruſalem ab idololatris, & habitata à Chriſtianis. *Tempora nationum.* pro, Gentium. Conſtat enim appellatione Gentium

tium idololatras intelligi: & tunc impleta esse earum tempora quum cessauit idololatria. *Et erunt signa.* Respondet alteri quęsito de tempore & signo finis mundi aduentúsque sui secundi. *In sole, & luna, & stellis.* Matthæi vigesimoquarto explicantur ista: sol obscurabitur, luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, quæ ibi vide exposita. *Et in terris.* pro, terra, *pressura.* pro, coarctatio, *gentium.* Non supponit gens pro Ethnicis, vt pauló superiùs: sed cōmuniter pro hominibus peccatoribus, tam Christianis quàm non Christianis. *Præ confusione.* pro, in perplexitate. *sonitus maris.* pro resonantis maris. *& fluctuum.* Ex quibus colligitur significari, quòd tantus talísque erit terror resonantis maris fluctuosi, quòd homines coarctabūt se, perplexi, nesciētes euentum seu potiùs locum quo tendit sonans mare. Non enim erit mare sonans, & fluctuans more solito versùs vnam plagam (sic enim nō causaret perplexitatem) sed eo ipso quòd perplexitas describitur, tam anceps erit vt nesciant se homines resoluere. *Arescentibus hominibus.* Exteriùs erit coarctatio: interiùs arescent. *Præ timore.* In intellectu perplexitas: in affectu timor. *Et expectatione.* Non significatur spes, sed mora euentus. *Quæ superuenient.* pro, eorum quæ superuenient, *vniuerso orbi.* pro, orbi terrarum. *Nam virtutes cælorum mouebuntur.* pro, agitabuntur. Ad similitudinem eorum quæ apud nos à locis pelluntur seu quatiuntur, describitur deordinatio velut confusio quædam corporalium virtutum cælestium in suis effectibus: tanquam virtus partis orientalis agitetur ad meridiem, & virtus meridionalis agitetur ad septentrionem, & ediuersò. Confusio itaque effectuum significatur ex irregularitate cælestium virtutum. Et si enim virtutes illæ corporales non mutabunt tunc situs suos, mutabuntur tamen à regularitate quam nunc habent. Ita quòd sicut sol, luna, & stellæ subtrahent luces suas, ita virtutes corporum cælestiū subtrahent regularitates suas: quas totaliter perdent cessante motu cæli. Et huiusmodi regularitatis subtractio meritò assignatur pro ratione corporalium malorum, quæ in elementis apparebunt: nam regularitate cælestium virtutum seruatur elementaris sphæra in dispositione congrua animalibus & vegetabilibus. *Et tunc.* Tunc ad exclusionem prioris temporis, acsi diceretur post hęc. Non enim significatur aduentus Christi, tunc quum ista signa prædicta apparebunt, sed post hæc. *Videbunt.* vniuersi homines. *Filium hominis venientem in nube.* An vera nubes an densa lux quasi nubes sit, nescio: propter hoc quòd

quòd in ascensione domini vera nubes videtur fuisse, quæ suscepit ipsum ab oculis eorum. Et scriptum est, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem. Et rationabilis est vt sit vera nubes, ad temperandum fulgorem corporis Christi: ad hoc vt clarè videri posit splendidus & discerni ab hominibus, & non sicut videtur sol: in quem non possunt oculi hominum figi. *Cum potestate magna*. Superfluit magna. Non sicut prima vice venit cum subiectione. Et in hoc significantur signa potentatus, quæ tunc videbuntur ab omnibus. *Et maiestate*. pro, gloria. Et deest, multa. Ita quòd multa refertur tam ad gloriam quàm ad potestatem. apparebit enim in statu multùm glorioso & multi potentatus. *His autem fieri incipientibus*. Postquam descripsit signa præcedentia aduentum eius secundum & ipsum aduentum simul cum terroribus peccatorum, confortat discipulos, vt quum incœperint hæc signa apparere, non terreantur, non timeant, non coarctentur, non arescant: sed, *Respicite*. pro, suspicite. non oculis corporis sed mentis. *Et leuate capita vestra*. hoc est, eleuate superiores partes animi vestri. Ad superna bona monet erigere & cogitationes & affectus tunc quum alij coarctantur & arescunt. *Quoniam appropinquat redemptio vestra*. hoc est bonum desideratæ à vobis libertatis à seruitute mortis & corporis, & reliquorum quæ mundi sunt. *Et dixit illis similitudinem*. Adiungit parabolam vt memoriæ meliùs mandetur. *Videte*. Dictio Græca anceps est ad indicatiuum vel imperatiuum, *Ficulneam*. pro, ficum, *& omnes arbores quum producunt iam ex se fructum*. pro, quum iam proruperint. Significatur enim status arborum gemmantium. *Scitis quoniam propè*. Deest, iam, *est æstas*. *Ita & vos quum videritis hæc fieri, scitote quoniam propè est regnum Dei*. Ad hoc allata est similitudo gemmantium arborum, vt significetur relationem signorum dictorum ad regnum Dei, manifestum in aduentu CHRISTI esse relationem propinquitatis: quemadmodum gemmæ arborum monstrant propinquam æstatem. Et assimilatur regnum Dei æstati respectu electorum, ratione lucis ac quietis desideratæ ac delectabilis: vt meritò omnia desideria eleuare tunc debeant ad cælestia regna ab eis desiderata. *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant*. Non solùm relationem propinquitatis inter signa & aduentum suum, sed coniunctionem aduentus cum generatione hac asseuerat. Et demonstratur generatio

neratio electorum. ista, ad excludendam generationem renouandam, quemadmodum renouata fuit tẽpore Noë post diluuium. Ita ꝙ hæc verba duo excluduntur. alterum est quòd finito electorum numero nõ remanebit generatio reproborũ. alterum est ꝙ finita hac generatione terminanda in mundi conflagratione, non succedet alia generatio media vsque ad aduentum Christi: sed completo numero electorũ generationis huius, veniet Christus. Et hæc diffusiùs dicta sunt Matth. 24. *Cælum & terra transibunt.* Non secundum substantiam, non ab esse suo substantiali: sed cælum à statu motus quem nunc habet, & terra à statu generationis, quo nunc profert vegetabilia. *Verba autẽ mea non transibunt.* à veritate sua, sed implebuntur omnino. *Attendite autem vobis.* Electis perfectioribus dixerat, his fieri incipientibus suspicite & leuate capita vestra: modò autem mediocri Christianorũ generi dicit. attendite vobis. *Ne fortè.* pro, nequando, *grauentur.* A declinatione mali incipit monitio. *Corda vestra in crapula & ebrietate.* Crapula & ebrietas, grauamina corporũ sunt: Iesus autem monet attendendum esse ne corda, ne animæ, grauentur vitiis crapulæ & ebrietatis. Et ad literam adiecit corda: quoniam vtrunque si sine vitio fieret, quanuis grauaret corpus, non tamen grauaret cor: vt si medicinæ ratio vrgeret ad crapulam aut ebrietatem. *Et curis huius vitæ.* Non solùm prohibemur incurrere deiectionem animi ob crapulam & ebrietatem: sed etiam ob curas ad procurandum ea quæ sunt ad victũ. Et benè nota nullum tempus eximi: eo quòd dictum est nequãdo, ne vnquam grauitatem cordis (hoc est, deiectionem animi ad inferiora) incurramus. *Et superueniat.* pro, ingruat, *in vos.* hoc est, contra vos. *repentina dies illa.* Ad literam describitur dies aduentus Christi repẽtinus, inopinatus, incognitus, nõ creditus pro tunc. Et appellatione diei illius intelligo totum tempus aduentus illius ab initio à quo incipient signa simultanea: hoc est, quæ vnico contextu fient cum aduentu ipsius. quoniam in initio illorum erit terminus viatorum, & erit sicut repentina mors: & propterea dominus monet ne improuisi reperiamur superueniente die illo. *Tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ.* Similitudinem apponit ad significandum diem illum fore repentinum & periculosum, & affert similitudinem laquei venatorij, qui ex improuiso repentè superuenit animalibus. Et dixit hæc ne erraremus ex priore parabola gemmantium arborum monstrantium æstatem: ne scilicet intelligeremus determi-

natum

natum tempus (puta trium mensium) inter illa signa antecedētia & aduentum Christi, quemadmodum determinatum est tēpus inter gemmantes arbores & æstatem. ad tollendū enim hūc erroneū intellectū, dicit ꝙ superueniet dies ille repētinus tāquā laqueus repētinus, nō respectu aliquorū sed respectu omniū habitātium in terra. *Vigilate itaque, omni tēpore orātes.* Concludit vigilandum simul atque orandum omni tempore: hoc est congruis orationi & vigiliæ temporibus. præceptum enim affirmatiuum est. Vel vigilandum & orandum merito indefinēter esse. semper enim vigilat & orat qui perseuerat in boni operis merito. *Vt digni habeamini.* pro, reddamini, *fugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante filium hominis.* Materia petenda oratione, explicatur non fugere mala & assequi bonum, sed dignum effici fuga mali & assecutione boni. Hinc ecclesia accepit morem orādi vt digni efficiamur promissionibus Christi. Gratia dei radicanda in nobis petitur, petendo vt digni reddamur. Soli enim illi in quibus firmatur & radicatur diuina gratia, digni sunt euitatiōe futurorum malorum, & fixa ac stabili præsentia coram Christo. *Erat autem diebus docens in templo.* Dixerat superiùs quòd erat quotidie docens in templo: aperit modo quo sensu intelligendum sit, ne intelligeres ipsum continuè mansisse in templo à die palmarum. Distinguit enim dies à noctibus: dicēdo quòd diebus quidem erat in templo docens. *Noctibus verò exiens morabatur*, pro, diuersabatur, *in monte qui vocatur Oliueti.* Hinc insinuatur quòd Bethania vbi Iesus hospitabatur nocte aliqua illarum noctium (vt Marcus dicit) infra ambitum montis Oliueti erat. *Et omnis populus manicabat.* pro, mane ibat ad eum, *in templo audire eum.* Solicitudo populi ad audiendum illius prædicationem summo mane significatur.

CAPVT XXII.

APpropinquabat autem dies festus azimorum. Septem dies continui erant dies azimorum (hoc est quibus illicitum erat vesci pane fermētato) sed primus eorū erat dies festus, hoc est dies celebris. Et propterea primi diei specialiter meminit narrādo appropinquationē illius. *Qui dicitur pascha.* Quanuis tota hebdomada denominaretur pascha à primo die, primus tamen dies propriè dicebatur pascha. Dictio pascha, non est Græca dictio in proposito: sed est dictio Hebræa corrupta apud Grecos & Latinos, deriuata à pasach, quod significat transire. Ad literā enim

à tran-

à trãſitu domini occidẽtis primogenita Aegypti dictum eſt paſcha: vt patet Exod. 12. *Et quærebant principes ſacerdotum & Scribæ quomodo eum interficerent.* Deliberauerant interficere: ſed modũ quærebant quo poſſent illum habere ſeu tradere præſidi occidẽdum. *Timebant verò.* pro, enim, *plebem* Ratio redditur quare inquirebant modum: quia ſcilicet timebãt plebem. ex hoc enim timore quærebant aliquem modum ſecretum à plebe. *Intrauit autem Satanas in Iudam.* Qui priùs tanquam foris ſtans ſuggerebat Iudæ furta, modò tanquã intus ingreſſus deſcribitur: vtpote aditu ei patente ad animum Iudę. Coniunctio itaq; velut domeſtica inter dæmonẽ & Iudæ animũ, ſignificatur per introitũ in ipſum. *Qui cognominabatur Scariot.* pro, Iſcariotes, *vnũ de duodecim.* Deeſt. numero. Legendũ eſt. *vnum de numero duodecim.* *Et abiit & locutus eſt cum principibus ſacerdotum & magiſtratibus.* pro, ducibus. Significátur ij qui ducebant alios: quorum ſcilicet nutu res gerebantur. *Quemadmodum illum traderet eis.* Directè Iudas deſideratum offert modum quem quęrebát principes, declarãdo eis ſe proditurum Ieſum. Talis enim modus vltro oblatus, ſatisfecit deſiderio quęrentium modum, & propterea Lucas dicit quòd dixit eis modum quo traderet eum illis, ſcilicet ꝓditoriè. *Et gauiſi ſunt.* adinuento immo vltro oblato modo meliori quàm deſiderarent. *Et pacti ſunt pecuniam illi dare.* firmarunt precium pacto. *Et ſpopondit.* Iudas. *Et quærebat opportunitatem vt traderet illum.* Deeſt. eis. Non enim aliud promiſit quàm dare eum in manus eorum. *Sine turbis.* pro, ſine turba. Sic enim conuenerat cum principibus timentibus turbam. *Venit autem dies azimorum.* Diem quartædecimæ lunæ (qui tunc fuit dies Iouis, appellat Lucas diem azimorum in qua immolabatur agnus paſchalis: non quòd in ipſa quartadecima luna immolatio agni fieret aut fermentata eſſent prohibita, ſed quia in veſpera illi⁹ diei incipiebat dies azimorum, incipiebat quintadecima luna: & tũc immolabatur paſcha. ita quòd veſpera quartædecimę lunę erat initium diei azimorum. Et quia cœna veſpertina computatur cũ die quem terminat (quoniam appellatur cœna illius diei) ideo Lucas illum diem Iouis appellauit diem azimorum: intendens ſignificare quòd erat primus dies azimorum ratione cœnę illi⁹ diei. *In qua neceſſe erat occidi.* pro, immolari. *paſcha.* Appellatur hic paſchalis agnus paſcha, qui immolabatur inchoante die azimorum primo. Ipſe enim eſus agni paſchalis cum tot cerimoniis ſcriptis Exod. 12. immolatio erat in memoriam beneficij

neficij recepti nocte illa qua deus transiuit occidendo primogenitos AEgyptiorum, & populus exiit de AEgypto. *Et misit Petrum & Ioannem, dicens, Euntes parate nobis pascha vt manducemus.* Hinc claré apparet appellari diem azimorum ratione futuræ cœnæ, quam iubet præparari. *At illi dixerunt, vbi vis paremus?* Nō erat licitum comedere pascha nisi in Hierusalē in qua Christus nō fuerat illis dieb⁹ hospitatus: & propterea discipuli quęrunt vbi parandum est pascha. Ac si apertiùs dixissent. hospitiū non elegisti in Hierusalem in qua oportet comedere pascha, dic ergo locum vbi parandum est. *Et dixit ad eos, Ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquæ.* pro, lagenam. Significatur enim testea hydria quam lagenam vulgo appellamus. *Portans. Sequimini eum in domum in quam intrat. Et dicetis patrifamilias domus. dicit tibi magister, vbi est diuersorium vbi pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum: ibi parate. Euntes autem inuenerunt sicut dixit illis: & parauerunt pascha. Et quum facta esset hora.* à lege Moysi statuta: hoc est post solis occasum, incipiente altera die ab occasu solis diei præcedentis. *Discubuit.* Inter cærimonias legis non erat quòd comederent stando: vt patet Exod. 12. *Et duodecim apostoli cum eo. Et ait illis, Desiderio desideraui.* Hebræo more magnitudinem desiderij significat. *Hoc pascha manducare vobiscum.* Quia hoc pascha vltimum erat veteris testamenti pascha, & initium transitus ad veritatem figuratam paschali transitu, ideo Iesus dicit, desiderio desideraui māducare hoc pascha. Summo enim desiderio concupierat venire ad imponendum finem sacrificiis veteribus, transeundo ex hoc mundo ad regnum dei. Vnde & adiungit. *Antequam patiar.* ad significandum hoc esse vltimum. Et apponit se non manducaturum ampliùs pascha donec impleatur in regno dei: ad significandum inchoari nunc transitum ipsius ad regnum dei. *Dico enim vobis quia ex hoc non manducabo illud.* pro, non vltrà edā ex eo. scilicet paschate, Explicat enim hoc pascha esse sibi vltimum: quum implicité dixisset quòd erat vltimum absoluté, dicendo antequam patiar. *Donec impleatur.* pascha paschalis figura, paschalis transitus. *In regno dei.* in mea resurrectione: quod est principium regni dei tandiu expectati & prophetati. Regnum siquidem dei quod in secundo aduentu manifestabitur, in Christi resurrectione inchoauit: quoniā ex tunc regnauit deus per gloriam etiam in corpore humano, & impleuit

Christi

Christi resurrectio figuralia sacrificia veteris testamenti, & specialiter transitum sacrificio paschali significatum. Completus siquidem est tunc transitus de seruitute in libertatem plenā, & de morte in plenitudinem vitę immortalis, &c. ¶ Quòd autem dicitur donec, nō ad prefigendum terminum, sed ad excludendum intermedium tempus, appositum est: sicut dicitur in psal. Sede à dextris meis donec ponam inimicos tuos. Nam non significatur quòd in regno dei Iesus est comesturus pascha, quod cōpleri in regno dei dicit: quum ridiculum sit hoc intelligere, verbis etiā ipsis repugnantibus: quoniam si completum est, resumēdum nō est, sed significatur quod intermedio tempore inter cœnam illā & regnum dei, non esset comesturus pascha. *Et accepto calice.* Quamuis nulla fiat mentio specialis de libamine in immolatione agni paschalis, verisimile tamen est libamē aliquod interuenisse, sicut in reliquis sacrificiis. Vnde ad complemētum immolationis paschalis agni, poculum à Iesu accipitur. *Gratias egit.* Quæ verba dixerit, nescimus: pro terminatione tamen veterum sacrificiorum, gratias egit. *Et dixit, Accipite & diuidite inter vos.* Vnum poculum voluit commune esse omnibus terminando vetera, sicut inchoando noua: vt alij dicunt Euāgelistę. solus enim Lucas meminit huius calicis spectantis ad vetera sacrificia. *Dico enim vobis quòd nō bibam de generatione vitis donec regnum dei veniat.* Ad literam dicit se posthac non bibiturum vinum donec veniat regnum dei in sua resurrectione. post resurrectionē enim manducauit & bibit cum apostolis: dicēte Petro, qui manducauimus & bibimus cum illo postquam surrexit à mortuis. ¶ Vbi nota quòd non dicit (sicut dixerat de paschate) donec impleatur in regno dei: sed absolutè dicit, donec veniat regnum dei. *Et accepto pane.* Finitis veteris legis sacrificiis, instituit sacrificium nouæ legis: non assumens agnum aut carnes quascunque, sed panem pro propria eucharistiæ materia. *Gratias egit.* pro initio sacrificij noui testamenti. *Et fregit.* in tot buccellas quot erant discipuli. *Et dedit eis.* comedendum. *dicens, Hoc est corpus meum.* Quorum expositionem vide Matth. 26. *Quod pro vobis datur.* Ne intelligerent mysticum aut metaphoricum corpus, verum ac naturale explicat dicēdo. quod ꝓ vobis datur, ipsummet corpus est quod datur morti crucis. Et nō dicit dabitur, sed datur: quia iam incœptum erat dari, iam venditus erat. *Pro vobis.* non pro mea culpa, sed pro vestri redemptione. *Hoc facite.* Non dicit hoc dicite, sed facite: quia mandat fieri quod ipse fe-

cit

cit ſcilicet accipere panem,gratias agere,frangere , conſecrare, ſumere ac dare. *In mei commemorationem.* Paſsio enim mea qua pro vobis corpus meum datur,tranſibit in præteritum:& propterea in mei cōmemorationem , in memoriam tanti beneficij quod vobis confero,facite hoc ſacrificium. *Similiter & calicem poſtquam cœnauit.* Si non alter eſſet calix iſte à prius cōmemorato,non dixiſſet Lucas ſimiliter:quoniam iá explicatum fuiſſet ꝙ accepit calicem,ꝙ gratias egit. ꝙ dedit diſcipulis diuidendũ inter eos.Vnde ex hoc ipſo ꝙ calicē iſtum introducit cũ aduerbio ſimiliter,ſignificat ſimilem modum ſeruatũ qui ſeruatus eſt in pane ſcilicet ꝙ accepit calicem,ꝙ gratias egit,ꝙ dedit diuidendum in ſingulos.Et ad maiorem expreſsionem immo ad differentiam prioris adiunxit tempus : dicendo poſtquam cœnauit.Ac ſi apertè dixiſſet priorem calicem accepit cœnando,hũc autem accepit poſtquàm cœnauit. ¶ Nec vim aliquam facias in nomine calicis . quoniá ex interpretis officina calix nominatur.in textu enim nō calix in ſpecie ſed poculũ in genere nominatur. *Dicens,Hic eſt calix.* Alij Euangeliſtæ inter verba Chriſti nō ponunt calicem: quia intendebāt ſignificare virtutē ſanguinis Chriſti effuſi in cruce,reſpectu noui teſt.Lucas autem calicē explicatum à Chriſto commemorat:quia intendit etiam explicare vim vſus euchariſtiæ ſub ſpecie potus.calix enim (ſeu poculũ)vas pro vſu bibendi ſonat. *Nouum teſtamentum in ſanguine meo* Appoſitiua conſtructio eſt: ad ſignificandum poculum euchariſtiæ non eſſe poculũ ſacrificiorũ veteris teſtamenti,ſed poculũ ſacrificij noui teſtamenti . Et eſt conſtructio cauſalis,dicēdo,calix nouum teſtamentum.eſt enim calix ex nouo teſtamēto ſanguine Chriſti firmato.Ex nouæ ſiquidem & æternæ hereditatis diſpoſitione,Chriſti ſanguine in cruce firmata,poculum euchariſtiæ prouenit:inde enim ſacrificium hoc emanauit. *Qui pro vobis fundetur.*pro,funditur.Sicut enim incœperat dari corpus,ita incœperat fundi ſanguis . venditio ſiquidē inchoauerat ipſius mortē ſanguinis effuſione ſecuturá. *Veruntamen ecce manus tradentis me mecum eſt in menſa.* quanuis corpus meum & ſanguinē pro vobis poná,nihilominus ecce vnus veſtrũ tradet me. *Et quidem filius hominis ſecundum quod definitum eſt.* à deo in ſacris ſcripturis.*vadit:veruntamen væ homini illi per quem tradetur.* Non excuſatur qui me tradet propter hoc quòd definitum eſt me eſſe tradēdum & occidendũ,ſed væ æternæ dānationis illi: quia voluntariè crimen hoc cōmittet. *Et ipſi cœperunt quærere inter*

se, quis esset ex eis qui hoc facturus esset. Alij euangelistæ narrãt discipulos quæsisse à Iesu, nunquid ego sum rabbi? Lucas explicat ꝙ inter sese etiam quæsierunt quisnam esset hoc facturus. Significatur enim per hoc ꝙ mutuò se respiciebant inquirendo quis esset hoc facturus. *Facta est autem & contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior.* Post turbationem discipulorum audito ꝙ vnus eorum foret proditor obrepsit ambitio occasione accepta ex eo quòd incœperunt tunc cognoscere ꝙ in veritate Iesus esset occidendus. nam vsque ad illam horam non intellexerant verba Iesu de sua passione & morte: sed audito ꝙ vnus discipulorum erat ipsum proditurus, incœperunt intelligere ꝙ nõ parabolicè sed propriè intelligenda essent verba Iesu priùs dicta de passione & morte sua. Et propterea contendunt de primatu post mortem Iesu. *Dicit autem eis, Reges gentium dominantur eorum.* pro, eis: *& qui potestatem habent super eas, benefici vocantur.* Reprimit ambitionem ex differentia inter principatũ mũdanum & ecclesiasticum: penes hoc quòd finis regũ, est dominari & similiter finis habentium potestatem distribuendi cõmunia bona (puta honores dignitates &c.) est vocari beneficium, hoc est gloria. Ita quòd finis principantiũ in hoc mundo est dominari & gloria. *Vos autem non sic.* Vtrũque finem abdicat à suis. Vos apostoli, vos capita ecclesiæ, non sic, non tendetis ad dominium aut ad humanã gloriam. *Sed qui maior est in vobis fiat sicut minor.* pro, iunior. Maioribus honor & debetur & communiter exhibetur à iunioribus. contra appetitum itaque gloriæ humanæ mandat maiorem fieri sicut iuniorem: hoc est habere se circa honores sicut iuniorem. cuius est nõ honorari, sed honorare. *Et qui præcessor.* pro, dux, *est, sicut ministrator.* Contra appetitum humani dominij mãdat eum qui ducis officio fungitur fieri sicut ministrum. Ducis siquidem, est imperare, & ministri est seruire. Iesus autem mandat eũ qui dux est, habere se sicut eum qui ministrat: quod est habere se nõ vt dominum sed vt seruum. Et vtrũq; horũ præcipitur quantũ ad appetitum & rationem operis. debet enim ecclesiasticus prælatus appetitu seruiendi Christi membris, & honorandi Christi mẽbra (christianos scilicet) & ea quæ sunt dignitatis & ea quæ sunt operis exercere: & non vt ipse dominetur & honoretur. *Nam quis maior est, qui recumbit an qui ministrat: nõne qui recumbit?* Prouocat eos ad seruãdũ præceptũ hoc ab exẽplo suo. Vbi nota ꝙ vniuerso orbi proposuit se exemplum humilitatis internæ Matthæi vndecimo, discite à me quia

quia mitis sum & humilis corde. discipulus aũt primatibus proponit se etiam exemplũ humilitatis exterioris ministerij: vt ab exteriori etiam exemplo discant & intus & extrà humilia sapere de seipsis. *Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat.* Affirmat Iesus se esse in medio discipulorum sicut qui ministrat. tũ quia lauit pedes discipulorum ad hũc effectum vt ab exemplo discerent humilitatem, tum quia quanuis scriptũ non sit, ex scriptis tamen coniicitur solitum fuisse Iesum in mensa officium ministri exercere, frangendo illis panẽ. Et ex hoc textu habetur solitũ fuisse ministrare apostolis: propter quod dicit, in medio vestrũ. Et nihilominus vniuersæ Christi actiones, ministeria fuerunt. curare enim infirmos, prædicare, discurrere pro salute animarũ & huiusmodi, quid aliud sunt quàm ministeria? *Vos autẽ estis qui permansistis mecum.* Repressit ambitionem primũ ex differẽtia apostolici gradus ad principatum mũdi: reprimit modò eandem à perseuerantia secum in malis. Reuocat siquidem ante eorũ oculos quòd secum perseuerauerint. Acsi apertiùs diceret. Cõsiderate tanti temporis laborem perseuerãdo mecũ: & hinc perpendite quàm dedeceat vos in ambitionis vitiũ modò incidere. Tanti ergo temporis meritum ante mẽtis oculos ponit, dicendo, vos estis qui permansistis mecũ. magnã enim vim habet locus huiusmodi ad exhortandũ. *In tentationibus meis.* hoc est in persecutionib⁹ & passionibus meis. Passus est enim persecutionẽ, primò in Nazareth, quando voluerunt ipsum præcipitare. oportuit quoq; ipsum declinare Herodis faciẽ audita Ioãnis nece. pluries quoque voluerunt ipsum lapidare in Hierusalẽ. Has siquidẽ persecutiones, suas appellat tentationes: quia ex suo genere tentationes sunt iustorũ, ad experiẽtia cõprobãdum iustorum fortitudinem. *Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus regnum.* Retrahit demũ eos ab ambitione, ex præmio præparato eis in cælesti gloria: vt non solũ ex tanti temporis merito sed ex præparato tã excelso præmio, erubescant ambire. Vos mecũ permãsistis in meis persecutionibus: & ego pro hoc merito dispono vobis regnũ æternũ, sicut pater meus disposuit mihi. similes mihi dispono vos futuros in regno, qui perseuerastis mecũ in afflictionib⁹. *vt edatis & bibatis.* Metaphorica est locutio: intellectũ significans per edere, & delectationẽ per bibere. Satietatẽ siquidẽ cibi sapientiæ & intellectus & fruitionẽ annexã, significat per manducare & bibere. spiritualia enim cælestis patriæ, sensibilium similitudine explicantur. *Super mensam meam*

in regno meo. Superfluit in regno meo. Et per mensam, æternæ beatitudinis significatur conuiuium. *Et sedeatis super thronos, iudicantes duodecim tribus Israel.* Non solũ commensales suos sed etiã iudices disponit futuros in suo regno. Et ne intelligeres ꝙ iudicaturi essent quemadmodũ Niniuitæ & regina Austri (scilicet cõparatiuè) dicit & sedeatis super thronos iudicantes. explicatur enim per hoc ꝙ authoritatiuè tanquã assessores principis iudicabunt. ¶ Creditur Iudã iã exisse quãdo dominus hęc verba dixit absque exceptione. Et rationabiliter creditur: quia in lotione pedum præsente Iuda, quũ dixisset dominus, vos mũdi estis, apposuit exceptionẽ sed non omnes, vnde nunc ex eo ꝙ absque exceptione dicit hæc, creditur ꝙ Iudas iam exierat. *Ait autem dominus Simoni.* Non suffecit optimo magistro tollere à discipulis ambitionem, sed occasionem recidiuæ contentionis auferre studuit: insinuando eis quis futurus esset caput eorum. propter hoc enim conuertit sermonem ad Petrum. *simon:* pro, Simon Simon. ad excitandum tam Petrũ quàm alios vt attentè audiant dicẽda, conduplicat nomen. Et meritò: quia hinc tollitur occasio recidiuæ contentionis, declarato Petri officio: & simul ratio humilitatis ingeritur Petro, declarato eius casu futuro. *Ecce satanas expetiuit.* pro, depoposcit, Vbi nota non solũ ad nocendũ sed etiã ad tentandum ligatã esse potestatẽ dæmonũ. Si enim sine licentia diuina tentare possent vt vellent non diceret Iesus dæmonem depoposcisse. *vos.* non te solũ, sed te & alios coapostolos. *vt cribraret sicut triticum.* ad similitudinem cribrãtis triticum cõmoueret, ventilaret, excuteret. Quod aliquo modo assecutus est: quoniã omnes fugerunt, & fidem aut fidei professionẽ perdiderunt. *Ego autem rogaui pro te.* Non dicit rogaui pro vobis (quũ tamen pro eis rogauerit dicendo. pater sancte serua eos à malo) sed pro te ratione officij: quoniã rogasse pro te, redundat in rogasse pro fratribus tuis, quos cõfirmaturus es. Ego itaq; rogaui pro te, non singulariter exclusis aliis, sed præcipuè tanquam aliorum futuro capite. *vt non deficiat fides tua.* Non dicit vt non deficiat charitas tua, non dicit vt non deficiat cõfessio fidei tuæ, sed fides tua, quæ est in corde. corde enim creditur ad iustitiam ore autem cõfessio fit ad salutem, ad Romanos decimo. Defecit siquidem Petri charitas, defecit & cõfessio fidei, quum Christum ter negauit: sed non defecit fides, quoniã timore negauit, non incredulitate. *Et tu aliquando conuersus.* Hic manifestè casum Petri prædicit, nisi enim auersurus se esset, non

ei diceretur, & tu aliquando conuersus. auersus siquidē est etsi non à fide, tamen à confessione fidei, à charitate dei falsum iuramentū incurrendo quum iurauit se non nosse Christum. Sed prædicēdo auersionem, prædicit quoque conuersionem subsecuturā. Vtranque autē rei gestæ probauit euentus. *Confirma fratres tuos.* Officium confirmandi fratres prædicit futurum Petri. Et hinc tollit occasionem recidiuæ cōtentionis. Sed vide quòd nō subditos, sed fratres vult haberi reliquos à Petro. vide quòd officium non dominandi, sed confirmandi in bono fidei, spei, & charitatis prænunciat ac mandat. *Qui dixit ei, Domine tecum paratus sum & in carcerem, & in mortem ire.* Audierat Petrus & tu aliquando conuersus, & intellexerat casum prædici suum: consciúsque bonæ mētis bonique animi proprij, velut obuiás verbis Iesu, dicit se esse paratum ad carcerem, & ad mortē pro ipso & cum ipso Iesu. *Et ille dixit, Dico tibi Petre.* Dixi implicitè, dico modò explicitè tibi quem appellaui iam solidum saxum. *Non cantabit hodie gallus donec ter abneges nosse me. Et dixit eis.* Omnes alloquitur discipulos. *Quando misi vos* proculdubio ad prędicandum. *Sine sacculo,* pecuniæ, *& pera.* alimentorum. Et in his duobus intellige reliqua, scilicet sine baculo &c. *Et calciamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt. nihil. Dixit ergo eis, Sed nunc.* Contra tempus prædicationis tempus persecutionis distinguit. ita quòd per nunc, intelligit persecutionis tempus. *Qui habet sacculum tollat, similiter & peram.* Non dicit tollite, sed in tertia persona qui habet marsupiū pecuniæ, portet secū. Nec propterea mutat mandata, nec reuocat libertatem eundi prædicatum sine sacculo & pera: sed declarat quādoque licitum fore portare sacculum & peram. Et quia hoc communiter imperfectioris vitæ discipulis declarabat, ideo Apostolis qui perfectiores erant non dixit tollite, sed in genere in tertia persona dixit qui habet tollat. Libertates sunt tam istæ quàm illę, quādo misi vos sine sacculo, & declarātur illæ congruæ prædicationis tēpori: istæ verò congruæ quandoque persecutionis tempori, quū discipuli iniqui reputabūtur. *Et qui non habet.* supple gladiū, *vendat tunicam suam & emat gladium.* Sicut de sacculo & pera materiali constat locutum fuisse, ita ambigendum non est de gladio quoque materiali loqui. Verū maiorem necessitatem gladij significat quàm sacculi & peræ, dicendo vendendam esse tunicā vt ematur gladius defensiuus. Et intēdit per hoc ad literā declarare quòd non tam patientur ex penuria sumptus & alimen-

in regno meo. Superfluit in regno meo. Et per mensam, æternæ beatitudinis significatur conuiuium. *Et sedeatis super thronos, iudicantes duodecim tribus Israel.* Non solũ commensales suos sed etiã iudices disponit futuros in suo regno. Et ne intelligeres ꝙ iudicaturi essent quemadmodũ Niniuitæ & regina Austri (scilicet cõparatiuè) dicit & sedeatis super thronos iudicantes. explicatur enim per hoc ꝙ authoritatiuè tanquã assessores principis iudicabunt. ¶ Creditur Iudã iã exisse quãdo dominus hęc verba dixit absque exceptione. Et rationabiliter creditur: quia in lotione pedum præsente Iuda, quũ dixisset dominus, vos mũdi estis, apposuit exceptionẽ sed non omnes, vnde nunc ex eo ꝙ absque exceptione dicit hæc, creditur ꝙ Iudas iam exierat. *Ait autem dominus Simoni.* Non suffecit optimo magistro tollere à discipulis ambitionem, sed occasionem recidiuæ contentionis auferre studuit: insinuando eis quis futurus esset caput eorum. propter hoc enim conuertit sermonem ad Petrum. *simon:* pro, Simon Simon. ad excitandum tam Petrũ quàm alios vt attentè audiant dicẽda, conduplicat nomen. Et meritò: quia hinc tollitur occasio recidiuæ contentionis, declarato Petri officio: & simul ratio humilitatis ingeritur Petro, declarato eius casu futuro. *Ecce satanas expetiuit.* pro, depoposcit, Vbi nota non solũ ad nocendũ sed etiã ad tentandum ligatã esse potestatẽ dæmonũ. Si enim sine licentia diuina tentare possent vt vellent non diceret Iesus dæmonem depoposcisse. *vos.* non te solũ, sed te & alios coapostolos. *vt cribraret sicut triticum.* ad similitudinem cribrãtis triticum cõmoueret, ventilaret, excuteret. Quod aliquo modo assecutus est quoniã omnes fugerunt, & fidem aut fidei professionẽ perdiderunt. *Ego autem rogaui pro te.* Non dicit rogaui pro vobis (quũ tamen pro eis rogauerit dicendo. pater sancte serua eos à malo) sed pro te ratione officij: quoniã rogasse pro te, redundat in rogasse pro fratribus tuis, quos cõfirmaturus es. Ego itaq; rogaui pro te, non singulariter exclusis aliis, sed præcipuè tanquam aliorum futuro capite. *vt non deficiat fides tua.* Non dicit vt non deficiat charitas tua, non dicit vt non deficiat cõfessio fidei tuæ, sed fides tua, quæ est in corde. corde enim creditur ad iustitiam ore autem cõfessio fit ad salutem, ad Romanos decimo. Defecit siquidem Petri charitas, defecit & cõfessio fidei, quum Christum ter negauit: sed non defecit fides, quoniã timore negauit, non incredulitate. *Et tu aliquando conuersus.* Hic manifestè casum Petri prædicit. nisi enim auersurus se esset, non

ei

ei diceretur, & tu aliquando conuersus. auersus siquidẽ est etsi non à fide, tamen à confessione fidei, à charitate dei falsum iuramentũ incurrendo quum iurauit se non nosse Christum. Sed prædicẽdo auersionem, prædicit quoque conuersionem subsecuturã. Vtranque autẽ rei gestæ probauit euentus. *Confirma fratres tuos.* Officium confirmandi fratres prædicit futurum Petri. Et hinc tollit occasionem recidiuæ cõtentionis. Sed vide quòd nõ subditos, sed fratres vult haberi reliquos à Petro. vide quòd officium non dominandi, sed confirmandi in bono fidei, spei, & charitatis prænunciat ac mandat. *Qui dixit ei, Domine tecum paratus sum & in carcerem, & in mortem ire.* Audierat Petrus & tu aliquando conuersus, & intellexerat casum prædici suum: consciúsque bonæ mẽtis boni que animi proprij, velut obuiás verbis Iesu, dicit se esse paratum ad carcerem & ad mortẽ pro ipso & cum ipso Iesu. *Et ille dixit, Dico tibi Petre.* Dixi implicitè, dico modò explicitè tibi quem appellaui iam solidum saxum. *Non cantabit hodie gallus donec ter abneges nosse me. Et dixit eis.* Omnes alloquitur discipulos. *Quando misi vos.* proculdubio ad prędicandum. *Sine sacculo,* pecuniæ, *& pera.* alimentorum. Et in his duobus intellige reliqua, scilicet sine baculo &c. *Et calciamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt. nihil. Dixit ergo eis, Sed nunc.* Contra tempus prædicationis tempus persecutionis distinguit. ita quòd per nunc, intelligit persecutionis tempus. *Qui habet sacculum tollat, similiter & peram.* Non dicit tollite, sed in tertia persona qui habet marsupiũ pecuniæ, portet secũ. Nec propterea mutat mandata, nec reuocat libertatem eundi prædicatum sine sacculo & pera: sed declarat quãdoque licitum fore portare sacculum & peram. Et quia hoc communiter imperfectioris vitæ discipulis declarabat, ideo Apostolis qui perfectiores erant non dixit tollite, sed in genere in tertia persona dixit qui habet tollat. Libertates sunt tam istæ quàm illę, quãdo misi vos sine sacculo, & declarãtur illæ congruæ prædicationis tẽpori: istæ verò congruæ quandoque persecutionis tempori, quũ discipuli iniqui reputabũtur. *Et qui non habet.* supple gladiũ, *vendat tunicam suam & emat gladium.* Sicut de sacculo & pera materiali constat locutum fuisse, ita ambigendum non est de gladio quoque materiali loqui. Verũ maiorem necessitatem gladij significat quàm sacculi & peræ, dicendo vendendam esse tunicã vt ematur gladius defensiuus. Et intẽdit per hoc ad literã declarare quòd non tam patientur ex penuria sumptus & alimen-

torum quàm ex perſecutione violenta in corpus.hoc enim apertè monſtrat deſcripta maior neceſsitas gladij defenſiui q̄ ſacculi & peræ.Et declaratur per hoc libertas vtendi armis defenſiuis quū expedit.materiali enim gladio omnia defenſiua arma ſignificantur. Illisque vti imperfectiores poſſe, hic declaratur. perfectioribus autē ſeipſum exemplum dedit imitandū:qui Petro dixit,conuerte gladium tuū in vaginam. qui potens rogare patrem ſuum vt exhiberet ſibi.12. legiones angelorum, noluit, ſed tanquàm agnus occidendus proceſsit. *Dico enim vobis quòd adhuc hoc quod ſcriptum eſt,oportet impleri in me. & cum iniquis deputatus eſt.* Meminit ſpecialiter ignominię qua cum iniquis deputandus erat:vt hinc intelligamus tempus demōſtratum per aduerbium nunc, eſſe præcipuè tempus quando diſcipuli eius nō admittentur ad prædicationis officium,ſed tanquam iniqui habebuntur. *Etenim ea quæ ſunt de me, finem habent.* Quanuis valde admirandum erat apud diſcipulos quòd occidendus eſſet, multò tamē admirabilius reddebatur audiendo quòd cum iniquis deputādus eſſet.& propterea Ieſus ſcripturæ authoritatē affert: & ad terminum iam deduci declarat omnia quę ſunt de eo ſcripta:inter quę erat hoc. *At illi dixerunt, Domine ecce duo gladij hic.* De materiali gladio intel'exiſſe Apoſtolos,text⁹iſte manifeſtat. Nec dixerūt ecce duo gladij nobiſcum ſed in hoc loco.fortè demonſtrabant gladios patrisfamiliàs illius domus qui ibidē erāt Et dicunt hęc verba nō penetrantes ſenſum verborū Ieſu Chriſti: putantes ſe dicere aliquid pertinens ad neceſsitatem gladij, quum tamen ſecundum veritatem impertinens hoc eſſet ad ſenſum verborum. *At ille dixit eis, ſatis eſt.* Non dixit,ſatis ſunt: vt ſignificet impertinentem fuiſſe reſponſionem diſcipulorum, & ideo poſthabitam à Ieſu,dicendo,ſatis eſt:hoc eſt ſufficit pręſenti doctrinæ habitus ſermo. Humano enim more ſilentium imponētes ſermoni de aliquo negocio,dicimus,ſatis eſt.&iuxta hunc morem dixit Ieſus,ſatis eſt. *Et egreſſus ibat ſecundum conſuetudinem.* ſuam ſeruatam illis diebus. *In montem oliuarum. Secuti ſunt autem illum & diſcipuli.Et quum perueniſſet ad locū, dixit illis,Orate ne intretis in tentationem.* Et materia orandi, eſt non intrare in tentationem.&remedium non intrandi in tentationē, ipſa oratio eſt:quoniam actualiter eleuando mentem in deum, non ſolùm deuiamus & auertimus animum à tentationibus,ſed ſub præſidio diuino ponimus illum: & petimus gratiæ diuinæ ppem,ne delectatione aut timore intret animus in ea quæ tentando

tando à dæmonibus à mundo, seu à carne ingeruntur. Et non dicit. Ne tentatio intret ad vos, sed ne vos intretis in illam: quoniã primum inuoluntarium est, secundum autem voluntarium: sicut introire te in aliquam domum, ex voluntate tua pendet. *Et ipse auulsus est ab eis quantum iactus est*. pro, ferè ad iactum, *lapidis*. Non significatur præcisè spatium loci tantùm, quamuis iactus est lapidis, sed prope quantitatem illam. *Et positis genibus orabat.* Vt superiùs dictum est, stando antiquitùs orabatur communiter: sed Iesus positis genibus erat ad vrgentis articuli necessitatem contestandam. Verè enim passibilem humanum animum se habere per hoc declarauit. *Dicens, Pater, si vis transfer calicem istum à me.* Non Iesu ignorantis euentum aut putantis posse aliter euenire, est hæc petitio: sed agentis inferiorem partem animi, quæ pati horrebat. cui repræsentabatur passio futura ab ipso Iesu cogitãte quæ superuentura erant sibi. Ad huius enim partis officiu affectus euadendi proprium malum spectat: quem hæc petitio repræsentat ¶ Duo simul in hoc opere Iesus effecit Alterum est quòd se verum hominem esse, verum animum passibilem habere, & animum facere in eo suũ officium contestatus est. Alterum est, quòd cruciatũ propassionis adiicere cruciatui passionis suæ voluit ita ꝙ voluit non solùm pati exteriùs crucem & mortem, sed etiam interiùs prouenire cruciatum meditationis, tristitię & timoris futuræ passionis ac mortis: vt omnia nostra mala experiretur. *Veruntamen non mea voluntas* naturali appetitu fugiens malum corporis. *Sed tua fiat* Hinc clarè apparet in Iesu fuisse non solùm diuinam voluntatem sed etiam humanam de qua dicit, non mea voluntas fiat. Vbi etiã apparet regulatio naturalium motuum interioris partis animi, dum submittitur totum diuinæ voluntati: exemplúmque nobis & orandi & modi orandi, quum in timoribus aut tribulationibus sumus, hoc facto præbuit Iesus. *Apparuit autem illi angelus de cælo confortans eum.* In Christo nulla erat redundantia partis inferioris ad superiorem aut econuersò: ita ꝙ motus timoris & tristitiæ non pertingebant ad superiorem partem animæ: & econuersò, delectatio cõtinua superioris partis de diuina essentia visa, non tollebat neque mitigabat tristitiam aut timorem inferioris partis: & propterea magnitudo tristitiæ ac pauoris tanta describitur in inferiori parte animi Christi, vt indiguerit mitigatione: quæ quoniam ab intrinseco non erat (quia inuiolatus perseuerabat dictus ordo) facta est ab extrinseco. aduenit enim angelus tanq̃ homo, exteriore col-

loquio confortans eum. Sicut nanque olim in deserto non fuit intus tentatus, sed diabolus exteriori suggestione tantùm tentauit eum, ita modò exteriore tantùm colloquio angelus confortauit eum: sicut amicos solemus confortare. Et hac cõfortatione opus fuit, ne absorberetur nimia tristitia, ne plus pateretur tunc quàm congruum erat. ¶ Aduerte ꝙ Hieronymus non reputat omnino certam hanc angeli apparitionem: eo ꝙ non inuenitur in omnibus codicibus euangelij secundum Lucam. Sunt autem verba Hieronymi in. 2. lib. dialogi contra Pelag. hæc in quibusdam exemplaribus tam Græcis q̃ Latinis inuenitur. scribente Luca, apparuit illi angelus de cælo confortans eum. *Et factus in agonia.* hoc est, in horrore. magnitudo siquidem tristitię & timoris significatur. *Prolixius orabat. Et factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis.* pro, decurrentes, *in terram.* Quanuis naturaliter accidere possit sudor sanguineus, & Aristoteles fateatur id iam accidisse: quia tamen indigesti sanguinis, & minus bonæ complexionis hoc accidens secũdum naturam est apud eundem, Iesus optimæ complexionis sanguineũ sudorem emisit, sicut natura in parte generatiua deficiente semine, ministrat sanguinem. Simili nanq; modo, deficiente aquositate sanguinis, quæ est materia sudoris, nonnihil quoque sanguinis emisit. Erat enim corpus Iesu exhaustũ, & magnitudo passionũ pellens violentè sudorem, pepulit simul aliquid sanguinis deficiente sudoris materia. ¶ Et quanuis non describatur sanguis decurrens, describuntur tamen guttæ sanguineæ decurrentes, vt multitudo earum significetur. *Et quum surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia, & ait illis: Quid dormitis? Surgite, orate, ne intretis in tentationem. Adhuc eo loquente ecce turba, & qui vocabatur Iudas, vnus de duodecim, antecedebat eos: & appropinquauit Iesu, vt oscularetur eum. Iesus autem dixit illi: Iuda, osculo filiũ hominis tradis? videntes autem ij qui circa ipsum erãt quod futurum erat, dixerunt ei: domine si.* pro num, *percutimus in gladio?* Hinc clarè apparet discipulos non intellexisse ex verbis Iesu superioribus (qui non habet gladium emat) mandatum sibi esse vt sumant arma ad defensionem ipsius. Si enim hoc intellexissent, non petissent modò licentiam percutiendi. *Et percussit vnus ex illis seruum principis sacerdotum.* Non expectata responsione Iesu, Petrus percussit vnum. *Et amputauit auriculam eius dextram. Respondens autem Iesus.* discipulis interrogantibus, num percutiemus in gladio. *Ait: Sinite vsque huc.* pro, hucusque. Ita quòd aduerbium temporis sonat di-

nat dictio Græca. Et est sensus. permittite eos in me sæuire vsque in hanc eorum horam. hæc est enim hora eorum & potestas tenebrarum. Ita quòd non dixit absolutè, finite, sed apposuit tempus: ad significandum rationem non impediendi esse, quia hæc est hora eorum, & non ad suspendendum permisionē, tanquam postea non sint permissuri. Non enim aduerbiū temporis determinat permisionem, sed rem permissam: illorū scilicet sęuitiam. Acsi apertiùs dictum fuisset. permittite sæuire vsquequo durat hæc hora eorum. ¶ Significantiùs autem dicitur, finite: vt intelligamus conatum eorum ad non finendum fuisse licitum, & Iesum mandare eis vt permittant illicitam illorum sæuitiam. *Et quum tetigisset auriculam eius, sanauit eum.* Euangelista duo simul enarrauerat, scilicet interrogationem discipulorum, & factū Petri. Et propterea explicata responsione ad discipulos, subiungit factum Iesu: tangendo percussum seruum ad sanandum eius vulnus. Tactu autem sanat, ne putares carnem eius perdidisse virtutem curandi tempore pasionis. *Dixit autem Iesus ad eos qui venerant ad se principes sacerdotum & magistratus templi & seniores.* Quanuis esse potuerit quòd aliqui horum affuerint ibi, rationabiliùs tamen intelligitur istos non per seipsos, sed in suis ministris affuisse. Hoc enim quadrat & narratis ab aliis euangelistis, & naturæ negotij. Tanta tamen erat istorum maiorum cæcitas, vt incredibile non sit ex quolibet ordine (scilicet primorum sacerdotum, magistratus templi & seniorum) aliquē personaliter aduenisse, & non horruisse talem vtilitatem. Siue itaque ad præsentes per seipsos, siue ad præsentes per ministros dirigitur sermo, ad significandum eos esse authores tanti sceleris. *Quasi ad latronem existis.* Ignominiosus modus explicatur: vt pēsemus beneficium, quòd non solùm comprehendi, sed ignominiosè comprehendi voluit tanquam latro. *Cum gladiis & fustibus.* Gladij cohortis, erant præsidis: fustes autem ministrorum, pontificis. Vnde fortè inoleuit vt etiam Romani pontificis ministri fustibus vtantur. *Quum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me. Sed hæc est hora vestra.* non fato, sed diuinæ definitionis permissu. *Et potestas tenebrarum.* Dæmones tenebras appellat, tum propter statum eorum in perpetuis tenebris, tum propter tenebras quæ erant rationes agendi: quoniam si cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Libertati itaque propriæ permissa tunc potestas dæmonum significatur, ad faciendum contra Iesum quæ scripta erant de illo. *Comprehendentes au-*

tes autem eum, duxerunt. Desunt duæ dictiones. Legendum est. *Duxerunt & induxerunt in domum principis sacerdotum.* Significatur enim triplex actio scilicet comprehensio, ductio, & inductio in domum principis sacerdotum. *Petrus verò sequebatur eum à longè. Accenso autem igne in medio atrij.* pro, aulæ. Locus ignis significatur non atrium, sed aula quædam. *Et circunsedentibus illis.* Pronomen illis, demonstrat priùs dictos: comprehendentes, ducentes & inducentes. *Erat.* pro, sedebat, *Petrus in medio eorum. Quem quum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen* hoc est, ad flammam ignis illuminantem. Quanuis etiam intelligi posSit è regione luminis candelæ seu lucernæ ipsum sedisse: vt clariùs apparens prouocauerit intuitum mulieris ad se, tanquam cognitum non esse de familia seu de illis qui missi fuerant ad comprehendendum I E S V M. nam illi reuersi describuntur circunsedentes. *Et quum fuisset intuita.* pro, fixis in eum oculis. *dixit, Et hic cum illo erat. At ille negauit eum, dicens: Mulier, non noui illum. Et post pusillum alius videns eum, dixit: Et tu de illis es. Petrus verò ait. O homo non sum. Et interuallo facto quasi horæ vnius, alius quidam affirmabat, dicens: Verè & hic cum illo erat: nam & Galilæus est. Et ait Petrus, homo nescio quid dicis. Et continuò adhuc illo loquente, cantauit gallus. Et conuersus dominus respexit Petrum.* Non oculis corporeis (quum Iesus esset in aula superiore, Petrus verò in aula inferiore · vt Marcus testatur) sed oculis gratiæ suæ. Conuersúsque describitur: quoniam tanquam auersus à Petro subtractione gratiæ fuerat. Commendátque Lucas per hoc preuenïëtem gratiam ita quòd prima gratia fuit ad similitudinem videntis, eo modo quo solemus intuendo aliquem solo intuitu excitare illum versus nos. Vnde sequitur. *Et recordatus est Petrus verbi domini* Ecce effectus præueniëtis diuinæ excitationis gratuitæ. *Sicut dixerat.* pro, quomodo dixisset ei, *quòd priusquam gallus cantet, ter me negabis.* Ita quòd non solùm est recordatus verborum I E S V, sed est etiam recordatus modi quo dixerat: vt magis commoueretur ad pœnitentiam. Et hinc insinuatur quòd in modo dicendi, affectus nonnullus apparuerat: qui ad memoriam veniens, cooperatus est ad Petri pœnitentiam. *Et egressus foras Petrus fleuit amare.* Et fletus extrà & amaritudo intus, magnitudinem tristitiæ testatur. *Et viri qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes: & velauerunt eum, & percutiebant faciem eius. Et interrogauerunt eum Prophetiza quis est qui te percussit.* Primùm dicentes in derisum deducunt Messiæ nomen in Iesu. *Et*

alia

alia multa blasphemantes dicebant in eũ. Hinc habes quòd iniuriæ verborum quæ contra alios homines sunt irrisiones, detractiones, contumeliæ, & similia, illatæ Christo sunt blasphemiæ: quia Christus est verus Deus. *Et vt factus est dies.* Aduerte hic quòd duo fuerunt concilia: alterum nocte, alterum mane: illud ad examen Iesu, istud ad modum quo tradendus esset Pilato vt occideretur Iesus. Lucas autem matutini tantùm concilij meminit: Matthæus autem vtrunque narrat concilium. ¶ Ita quòd Iesus bis fuit ductus in concilium. primum nocte quando aduenerunt tot falsi testes: & tandem adiuratus à summo sacerdote, apertè confessus est se esse Messiam (vt Marcus explicat) & summus sacerdos scidit vestimenta sua, &c. Et hoc fuit ante illusionem: ita quòd illusio confessionem quòd esset Christus, subsecuta est. Et propterea dixerunt prophetiza nobis Christe quis est qui te percussit. Et hoc cõcilium penitus tacetur à Luca. Secundò autem ductus est in cõcilium mane facto: quia in hoc secundo concilio affuit vniuersus Senatus, quorum aliqui tantùm affuerant in primo concilio: & æquum videbatur vt vniuerso Senatui præsentaretur. Et ius concilij meminit tam Matthæus q̃ Marcus quo ad tractatum de modo tradendi Iesum Pilato, vt occideretur: sed Lucas diffusè illud narrat quo ad præsentationem Iesu tacitam ab aliis Euangelistis. Vnde in hoc concilio nulla fit mentio testium, nec loquitur aut adiurat summus sacerdos, sed concilium loquitur. *Conuenerunt seniores.* pro, congregatus est Senatus, *plebis & principes sacerdotum & Scribæ: & duxerunt illum in concilium suum.* In nocturno concilio quanuis seniores affuerint, non tamen congregatus est cœtus seniorum plebis, hora enim inepta erat de hoc: sed mane congregatus est cœtus seniorum plebis simul cum principibus sacerdotum & Scribis. *Dicentes: Si tu es Christus, dic nobis.* Audierat Senatus ab iis qui interfuerant nocturno concilio quòd Iesus confessus erat se esse Christum: & volentes hoc ex proprio ore Iesu audire, interrogant vt dicat. *Et ait illis. Si vobis dixero, non credetis: si autem interrogauero, non respondebitis mihi neque dimittetis.* Sciens Iesus malignitatem eorum, aperit eis vanam esse declarationem veritatis apud eos: quia si simplici verbo affirmauero me esse Messiam, non sequetur fructus credulitatis in vobis, & si non simplici verbo sed interrogando vos instruere voluero (deducendo sic ad agnitionem veritatis, formando interrogationes iuxta dicta prophetarũ de Messia) nullus etiam fructus

fructus sequetur: quia vos non respōdebitis interroganti, & siue respondero, siue interrogauero, non propterea dimittetis me: vana est ergo vtraque via apud vos. ¶ Aduerte prudens lector ex istis Iesu verbis ad senatum Iudæorum, argumentum haberi magnum q̄ persecutores Iesu Christi quāuis maiores inter iudęos, non nouerint ipsum esse Mesſiam: nam clarè hic dicitur, nō credetis. Et constat q̄ si nouissent, credidissent, vel sponte vel coactè. *Ex hoc.* Deest nunc. Et demonstratur pręsens passionis tempus, & rursus significatur appropriatio præmij ad meritum. Ac si apertiùs diceret: ex merito huius subiectionis, qua vobis subditus sum, repositum est mihi præmium sedendi à dextris virtutis dei: vt tantæ humilitati respondeat tanta celsitudo. *Erit filius hominis sedens.* hoc est, regnans quietè. *A dextris.* hoc est, in supre ma dignitate & potestate. *Virtutis dei.* Hoc est, ad illa omnia efficienda, quæ subsunt diuinæ virtuti. Et aduerte q̄ tam in primo quàm in secundo concilio Iesus declarat mysterium secundi aduentus sui, & regni sui futuri: vt occasionem præberet eis interrogandi hæc mysteria duorum aduentuum Mesſiæ (quos non discernere, fefellit etiam diabolum) & vt nolentes scire, inexcusabiles redderentur. D*ixerunt autem omnes, tu ergo es filius dei?* Ex hoc quod dixerat sedens à dextris virtutis dei, inferunt: tu ergo es filius dei? Mesſiam appellantes filium dei. *Qui ait, vos dicitis quia.* pro, quòd, *Ego sum.* hoc est, vos dicitis me esse filium dei. Indignos eos iudicauit magis explicitè audire. *At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium.* pro, quid insuper opus habemus testimonio? *ipsi enim audiuimus ex ore eius.* Iuncta enim verba Iesu, manifestabant affirmationem quòd esset Mesſias: & propterea assecutus intentum suum Senatus, dicit non esse opus testimonio.

CAPVT XXIII.

E*T surgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum.* Tacet hic Lucas tractatum de modo tradendi Iesum in manus præsidis ad hoc vt occideretur Iesus: sed non tacet conclusionem tractatus. immo vnanimi voto conclusum fuisse significat, dicendo quòd omnis multitudo eorum surgens, duxit Iesum ad Pilatum. ¶ Et ex factis colligendo tractata in concilio, liquet quòd tractauerunt de crimine læsæ maiestatis imponendo coram Pilato: & quòd non mitterent Iesum ad Pilatum, nec aliqui eorum irent, sed omnes concurrerent ad hoc. Tum ne Pilatus differret damnationem Iesu, seruando Iesum in car-

in carcere vt plenè cognoſceret cauſam. Tum ne aliquis fauere auderet Ieſu ipſis omnibus præſentibus. *Cœperunt autem illum accuſare, dicentes, Hunc inuenimus ſubuertentem gentem noſtram, & prohibentem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe Chriſtum regem eſſe.* Quatuor crimina obiiciunt: ſubuerſionem ſcilicet gentis, prohibitionem tributorum, vſurpationem Meſsiæ. In quo continẽtur duo ſcilicet blaſphemia, vſurpando ſibi filiationem dei: & crimen læſæ maieſtatis, vſurpando ſibi regium titulum, & propterea ſignificantiùs explicat Chriſtum regem. *Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tu es rex Iudæorum?* Poſthabet Pilatus reliqua obiecta, ſciens ab eorum inuidia accuſationẽ proficiſci, de læſa tamen maieſtate ſolicitus interrogat Ieſum, qui non fuerat præſens accuſationi: quoniam Ieſus erat intus in prætorio, accuſatio autem fuerat facta extra prætorium: vt Ioannes narrat. *At ille reſpondens ait, tu dicis.* Tacet Lucas intermedia verba quę refert Ioannes: & ſolùm refert id quod etiam dixit Ieſus verbum medium inter affirmationem & negationem. Et ſenſus refertur ad regnum non de hoc mundo. *Ait autem Pilatus ad principes ſacerdotum & turbas.* foris expectãtes: egreſſus enim Pilatus loquitur. *Nihil inuenio cauſæ.* Quum audiſſet Pilatus à Ieſu quòd regnum Meſsiæ non eſt de hoc mundo, confirmatus eſt in opinione quam habebat de inuidia accuſantium: & perpendẽns nihil ſua intereſſe (qui de regno mundi huius iudicat) dicit Iudęis ſe nihil cauſæ ad condemnandum Ieſum inuenire in eo. *In homine hoc.* Ac ſi apertiùs dixiſſet. in accuſationibus veſtris audio cauſam, ſed in ipſo nõ inuenio cauſam. Sub iis autẽ verbis perſtrictis ab Euangeliſta intelligendum eſt Pilatum explicaſſe quæ dixerat Ieſus ſcilicet quòd non eſt quæſtio de regno huius mundi. Euangeliſta enim tantùm ſummam verborum narrat. *At illi inualeſcebant, dicentes, Commouit.* pro, commouet, *populum.* Dicente Pilato ex ore Ieſu non eſſe quæſtionem de regno mundano, inſtant Iudæi quòd Ieſus aſtutè inuertit cauſam: & quòd quæſtio eſt de mũdano regno probant, allegando cõmotionem populi perſeuerantem vſque hodie. Et propterea dicunt, de pręſenti commouet populum. *Docens.* Coacti à veritate, non dicunt quòd commouet populum armis ſed docendo. *Per vniuerſam Iudæam.* tuæ curæ commiſſam. præſidebat enim Pilatus regioni quæ vocabatur Iudæa. *Incipiens.* pro, orſus, *à Galilæa vſque huc.* non ſufficit ei Iudęa ſed incœpit à Galilęa & peruenit commotio vſque huc ſcilicet in Hieruſalem. Commouerat enim Ie-

ſus

ſus ante quinque dies vniuerſam ciuitatem in admirationem: ſ dicendo, quis eſt hic? & turba multa commota eſt quum ingreſſus eſt Hieruſalem ſuper aſinum. Hæc enim omnia explicarunt accuſantes Ieſum. *Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit ſi homo Galilæus eſſet. Et vt cognouit quòd de Herodis poteſtate, pro, ditione eſſet, remiſit eum ad Herodem.* Malè libenter Pilatus miſcebat ſe huic cauſę: & nitebatur auellere illã à ſe. Et propterea audito Galilææ nomine (quæ ſub tetrachia Herodis erat) quanuis Herodes eſſet ei inimicus, occaſionem accepit excutiendi à ſe cauſam iſtam: & remiſit ad Herodem tãquam ad iudicem ordinarium Galilæorum. Et Pilatus quidem hac ratione remiſit: ſed diuina prouidentia diſpoſuit hanc remiſsionẽ vt incredulis occaſio tolleretur calumniandi ꝙ ſi cauſa affectati regni ſub Meſſiæ nomine fuiſſet cognita à iudice habente notitiã Judaicę legis, fuiſſet Ieſus damnatus & nõ excuſatus: vt Pilatus ignarus legis putauit. Herodes igitur legem Iudæorum & Meſsię pondus ſciens iudex adiungitur: vt videãt quid ille cenſuerit de Ieſu cauſa & ſimul videant ex parte Ieſu quomodo ſe coram tali iudice habuerit. putantes quòd coram Pilato Ieſus ſe excuſabat. *Qui & ipſe Hieroſolymis erat illis diebus.* Venerat fortè Herodes ad celebrandum paſcha. erat enim proſelytus, filius primi Herodis qui interfecerat innocentes, & frater Archelai & Philippi, &c. *Herodes autem viſo Ieſu, gauiſus eſt.* Non eſt opus rationem reddere gaudij: quia Euãgeliſta explicat illam fuiſſe curioſitatem, qualis ſolet in principibus parum credulis regnare ſunt enim auidi ad videndum aliquod miraculum: eo quòd parum credunt. *Erat enim cupiens ex multo tempore videre eum: eo quòd audiret multa de eo, & ſperabat ſignum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis ſermonibus.* Non ſola curioſitas erga miracula ſed etiam erga ambigua deſcribitur. *At ipſe nihil illi reſpondebat.* Ex parte Herodis in prõptu eſt meritum: quia curioſitate mouebatur ad interrogãdum. ex parte autem Ieſu ratio fuit ne impediret propriam paſsionem. Si enim reſpondiſſet ſicut Ioannes Baptiſta reſponderat Herodi, impedita aut dilata fuiſſet paſsio ei⁹ comperta ipſius ſapientia ab Herode. Vnde elegit ſilere coram Herode habente notitiam legis Moſaicæ: vt hinc etiam cognoſceremus quàm voluntariè pateretur. nam hinc diſcernendum à nobis eſſe monſtrauit quòd non ideo Pilato reſpondit, regnum meum non eſt de hoc mundo, vt euaderet: quum coram Herode cum gaudio ſuſcipiente ipſum & prouocante multis ſermonibus,

bus, facultas euadendi oblata fuerit & noluerit ea vti. Immo ad cumulum passionis suæ elegit silentium: vt nō solùm minor Ioanne Baptista (noto Herodi) haberetur, sed etiā fatuus existimaretur. *Stabant autem principes sacerdotum & Scribæ constanter.* pro, intentè, seu acriter. *accusantes eum.* Vide spectaculum. Timebant principes sacerdotum & Scribæ (videntes Herodem cum gaudio videre Iesum, & pulsare multis quæstionibus) ne Iesus sapienter respondendo euaderet: sed vbi vident Iesum tacere & Herodem existimare illum stolidum, transeunt in aliū timorem: ne scilicet Iesus tāquam fatu' punitus euadat Et propterea instant acriùs accusando, tendentes ad hoc ne tanquam fatuus absolueretur. Aiebant enim ipsum fingere, & esse hominem dicacem coram turbis, non coram regibus: & latère in eo maliciam, quam (si absolueretur) iterum exerceret in periculum subuersionis populi. *Spreuit autem illum Herodes.* Scribæ & sacerdotes Iesum vt malum, Herodes autem vt fatuum non solū habet sed tractat. Existimauit enim illum esse hominem loquacem corā vulgaribus, nesciens turbas sequi illū: & propterea spreuit illum. *Cum exercitu suo.* pro, cum exercitibus suis. Diuersorum exercituum homines qui cum Herode erant significātur: vt à multis nationibus spretus insinuetur. *Et illusit.* pro & quū illusisset, *indutum veste alba* pro, splendida, *& remisit.* Superfluit &. Ita quòd legēdum est. *Et quum illusisset indutum veste splendida remisit ad Pilatū.* Non quòd remiserit ad Pilatū indutū veste splendida: sed quòd postquam indutum veste splendida illusit, remisit ad Pilatū. Significatur enim quòd veste splendida indutus, multis ludibriis affect' est & punitus vt fatuus: & postea remiss' ad Pilatū. Ex splēdida autē veste insinuatur quòd Messię dignitas illusa in eo est. ¶ Voluit autē Iesus ab Herode priùs & postea à Pilato propriis iudiciis puniri vt insanus, non solū vt has ignominias sustineret pro salute nostra & exemplo: sed ad excludendum à mentibus hominum incredulorum, quòd ipse visus fuerit malis aut humanis artibus ambiendo primatum locupletissimi siquidem testes adsunt Herodes & Pilat' factis illusionū. testātur enim hi (ad quos spectabat negociū primat') quòd gesta Iesu ad principatum digna erant ludibrio secundum humanū iudicium. Et verè digna fuissent ludibrio, si per hæc intēdisset ambire principatum. *Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die. nam antea inimici erant adinuicem.* Hinc coniectura est quòd ratio inimicitię fuerat quia Pilatus occiderat Galilęos inconsulto Herode,

rode, quando miscuit sanguinem cū sacrificiis eorum vt superiùs ca.13.dicitur. Missio siquidē Iesu ad tribunal Herodis, ideo amicitiā inter Pilatum & Herodem restituit, quia erat agnitio iurisditionis Herodis, erat tanquā professio Pilati quod non ex proposito violat iurisditionem Herodis, erat quasi pœnitentia olim facti. *Pilatus autem conuocatis principibus sacerdotum & magistratibus & plebe, dixit ad illos, Obtulistis mihi hunc hominem quasi auertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogans, nullam causam inuenio in homine isto, ex his in quibus eum accusatis. Sed neque Herodes. nam remisi vos ad illū: & ecce nihil dignū morte, sed dignū fatuo. actū est ei. Emendatum.* pro, correptum, *ergo.* hoc est castigatum flagellis. *Illum dimittam.* Putauit Pilatus Iesum non morte dignum, sed iunctis flagellis illusioni factę ab Herode, dimittendū vt vel sic accusantibus satisfieret *Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum.* pro, singulis festis. hoc est singulis annis in festo paschatis. *Vnum.* Videns Pilatus accusatores non esse cōtentos flagellis (flagellauerat enim iam Iesum) tētauit an posset cum fauore populi liberare Iesum à principibus & magnatibus accusantibus eum. Necessitas autem seruatę cōsuetudinis significatur astringens eum ad concedendum populo vnum quē petissent. *Exclamauit autem simul vniuersa turba, dicens, Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam,* Hac responsione vult Lucas intelligi propositionem factam à Pilato, vtrùm vellent Iesum an Barabbam. *Qui erat propter seditionem quandam factam in ciuitate & homicidium, missus in carcerem.* Et hanc quoque ignominiam elegit Iesus pati, vt homicida actori vitæ, & seditiosus actori pacis præferretur. *Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Iesum. At illi clamabant, dicētes, Crucifige crucifige eum. Ille autem tertiò dixit ad eos, quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis inuenio in eo, corripiam ergo illum & dimittam.* Altera hæc correptio, irrisio fuit, qua veste purpurea, corona spinea & percussionibus arundinis, &c. illusus est. *At illi instabant, vocibus magnis postulātes vt crucifigeretur.* Et hoc ad cumulū testimonij simplicis progressus Iesu spectat, vt vniuersa plebs quam sacerdotes sciebant libenter audire prędicationē Iesu, quānque Pilatus tāquam denotam Iesu excitabat in fauorem Iesu, acclamaret eū crucifigēdum. Ita quòd nullus est inuentus qui obstaret, qui faueret Iesu: quanuis toties prouocati fuerint à Pilato. Hinc enim manifestè habetur quòd Iesus nō fecerat sibi amicos aliquos velut factiosos, sed simplici doctrina fidei & morum instruebat omnes: vt

incredulis

incredulis nullus relinqueretur locus obiiciẽdi humanas artes fidei Iesu. *Et inualescebant voces eorum.* deest. & principum sacerdotum. *Et Pilatus adiudicauit.* tandem sententiam protulit. *Fieri petitionem.* pro, vt fieret petitio. *eorum.* qua petebant ipsum crucifigi. *Dimisit autem illis eum qui propter homicidium & seditionẽ missus fuerat in carcerem. quem petebant Iesum verò tradidit voluntati eorum.* Non dicit manibus: quoniam non est crucifixus à Iudæis sed à Gentilibus ministris ipsius Pilati Et significatur per hoc, initium executionis post sententiam. assignauit siquidẽ Iesum executoribus, vt ducerent eum ad crucifigendum secundũ voluntatem Iudæorum, & non secundum rectę rationis iustitiã. *Et quum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenẽsem venientem de villa.* pro, agro: *& imposuerunt illi crucem portare.* pro, vt portaret, *post Iesum.* Hinc apparet ꝙ Iesus tam debilis redditus erat ꝙ non potuit continuare portationẽ crucis propriæ. propter hoc enim cõpulerunt hunc Simonẽ ad hanc ignominiosam sarcinam. Quam tamen non solus portabat, sed post Iesum, ne videretur Simon crucifigendus. *Sequebatur autem illum multa turba populi & mulierum: quæ plangebant & lamentabantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus, dixit. Filiæ Hierusalẽ.* Quãuis essent ibi mulieres Galilææ simul cum turba populi, Iesus tamen ad solas Hierosolymitanas vultũ vertit: quia turba quæ petierat ipsum crucifigi, indigna erat sermone Iesu, ad Galilæas autem nõ spectabat destructio. Hierusalem futura quã eis prædicit. *Nolite flere super me: sed super vosipsas flete, & super filios vestros.* Non intendit prohibere fletum compassionis qui erat actus virtutis, sed aperire eis pœnam secuturam, quæ erat afflictura illas & filios earum longè magis quàm ista compassio.

Quoniam ecce venient dies. Intra quadraginta annos venerunt isti dies quando fuit destructa Hierusalem à Romanis. *In quibus dicent, Beatæ steriles.* propter afflictionem & cædem filiorum. *Et ventres qui non genuerunt & vbera quæ non lactauerunt. Tũc incipiẽt dicere montibus, cadite super nos: & collibus operite nos.* Desperatarum verba prædicuntur desiderantium opprimi à montibus & collibus, vt liberentur à tot afflictionibus. *Quia si in viridi.* pro, humido, *ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* Parabolã adhibet qua seipsum comparat ligno humido, Hierosolymitas autem ligno arido. Et est sermo de lignis relatis ad combustionẽ. ligna enim humida (vtpote aquosa) difficilè ardent: arida autẽ facillimè. Et est argumẽtum à difficiliori: quòd si lignũ humi-

dum comburunt, multò faciliùs aridum consument. Et intēdit per hoc quòd si ipsum Iesum in quo est innocentia repugnans pœnæ, affligunt sic, quid fiet in Hierosolymitis idoneis ex suis criminibus ad hoc vt puniantur? *Ducebantur autem.* Et hoc ad cumulum ignominiæ adiectum est: vt simul cum flagitiosis duceretur ad crucē. *Et alij duo nequam.* pro, malefici. seu facinorosi, *cum eo, vt interficerentur. Et postquam venerūt in locum qui vocatur Caluariæ, ibi crucifixerunt eum.* Ad augmētum ignominiæ spectat quòd in loco vbi communiter malefactores interficiebātur, Iesus crucifixus est. Crucifixus autem manibus & pedibus perforatis clauis. tribus autem an quatuor certum non est. *Et latrones.* pro, malefactores: *vnum à dextris, alterum à sinistris. Iesus autem dicebat, Pater.* Quod docuerat verbo, docet modò exemplo, orans pro crucifixoribus. Et tanto affectu pro illis orat vt paternum imploret amorem. *Dimitte illis.* Veniam pro illis petit. *Non enim sciunt.* Tanquàm aduocatus illorum excusat crimen ab ignorantia. *Quid faciunt.* Et verè nesciebant circunstantiam quid. nesciebant enim quis esset ille quem crucifigebant. si enim cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Et Fuit hæc Christi oratio exaudita: quoniam (vt inferiùs subditur) reuersi sunt percutientes pectora sua. & magna multitudo conuersa est in die Pentecostes: dicente illis Petro, scio quòd per ignorantiā fecistis. *Diuidentes verò vestimenta eius, miserunt sortes.* pro, sortē. *Et stabat populus expectans.* pro, spectās. *Deridebant autem eum & principes cum eis.* Non soli primates sed etiam plebei deridebant Iesum gestibus. Dictio enim Græca irrisionem quæ facie fit, significat: puta subsannare. *Dicentes, Alios saluos fecit.* Gestibus verba adiungunt: & ex beneficiis & miraculis blasphemiā cōficiunt. *Se saluum faciat.* Blasphemant eum, dicentes eum impotētem saluare seipsum. *si hic est Christus dei electus.* Commemorare intendunt vsurpationem nominis Messiæ filij dei. *Illudebant autem ei & milites, accedentes & acetum offerentes ei, dicentes. si tu es rex Iudæorum, saluum te fac.* Non solū à Iudæis cuiusque ordinis sed à gentilibus ministris iustitiæ illudi voluit. tum facto, oblatione aceti. tum verbo, saluum te fac. *Erat autem & superscriptio scripta super eū literis Græcis & Latinis & Hebraicis.* hic est rex Iudæorum. *Vnus autem de iis qui pendebant latronibus, blasphemabat eum, dicēs, si tu es Christus, saluum fac teipsum & nos.* Vt nihil deesset, etiam à latronibus concrucifixis blasphematur.

¶ Vbi aduerte à Matthæo & Marco in numero plurali dici crucifixos

cifixos latrones conuitiatos esse Iesu: Lucas autē vnum eorū dicit blasphemasse. Vnde certū non est, an priùs vterque blasphemauerit Iesum & postea alter pœnitens increpauerit alterū impœnitentem, an (quod potiùs crediderim) tam Mattæhus quàm Marcus numero plurali vsus fuerit pro singulari. hoc enim magis consonat narratæ à Luca increpationi quam exercuit in alterum, dicendo neque tu times deum. Hæc nanque verba sonāt nō pœnitentē conuitij proprij: sed increpantem alterum ꝙ nec ipse timeat deū, sed simul cū aliis insultet Iesu. Quod & amplius manifestatur, subiungēdo ꝙ nos iustè patimur, digna factis recipiendo: & nō accusat se, ꝙ conuitiū aliquod dixerit in Iesum. *Respondens autem alter, increpabat eum, dicens. neque tu times deum, qui in eadem damnatione es? Et nos quidem iustè: nam digna factis recipimus. Hic verò nihil mali.* pro, absurdi, *gessit.* Significatur enim quòd non solū immunis est à malo opere, sed etiam à quocunque inconueniente, à quocūque dedecente. *Et dicebat ad Iesum. Domine.* Vide spiritumsanctum in animo latronis operantem agnitionem domini in Iesu, quem videbat crucifixum & tā ignominiosè derideri. *Memento mei.* Pro salute animæ propriæ supplicat. *Quum veneris in regnum tuum.* Non solū in præsenti dominum fatetur, sed regem euntem ad accipiendum regnū propriū & credit & profitetur. Mirabilis valde est tā fides interior quàm professio exterior, tunc temporis quando ab apostolis & discipulis tanto tempore eruditis derelictus est *Et dixit illi Iesus. Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso* Duo inaudita priùs, nouiter manifestantur. Alterum est paradisi nomē translatū ad significandum æternæ beatitudinis fœlicitatem. Paradisus autē, Grçca est dictio: & significat hortum non olerum sed arborum. ex sensibilibus enim declarātur nobis spiritualia & intelligibilia bona: ex loco delectabili significatur fœlicitas beatitudinis. Alterum est, quòd remissio culpæ & totius pœnæ hic primū habetur. peccatrici siquidem mulieri remissa sunt peccata multa, sed nihil dictū est de remissione pœnæ: latroni autem ex hoc ipso ꝙ illo die promittitur ei beatitudo, dimissa est non solū culpa sed pœna omnis. *Erat autem hora ferè sexta: & tenebræ.* Non dicit & nubes, nebulæ aut caligo, sed tenebræ: quæ sola priuatione luminis sunt. *Factæ sunt in,* p, super, *vniuersam terram.* Sicut pro vniuerso orbe patiebatur Iesus, ita totus terrarū orbis obtenebratus est meridie. *Vsque in horam nonam.* Tribus horis immediatè sequentibus meridiem describuntur tenebræ super

vniuersam terram. *Et obscuratus est sol.* Ratio tenebrarum redditur, ex hoc quod obscuratus est sol. Non dicit eclipsatus est, sed obscuratus est: vt intelligamus miraculosam subtractionē radiorum solis absque aliquo corpore interposito. Quod etiam testari videtur duratio trium horarum super totam terram. nulla enim interpositio lunæ videtur ad hoc sufficere. *Et velum templi scissum est medium. Et clamans voce magna Iesus, ait. Pater in manus tuas commendo.* pro commendabo. seu deponā. *spiritum meū.* Dictio Græca interpretata commendabo, significat commēdationem depositi resumendi. Et est futuri temporis. Et significat ad literam certitudinem suæ resurrectionis. nā affirmādo quòd deponet (moriendo secundum corpus) spiritum in paternis manibus, simul affirmat resumpturum se depositum de paternis manibus: alioquin vanè deponeret. ¶ Vbi nota quòd persona Iesu est illa quæ loquitur, est illa quæ deponit: quoniam ipsamet est quæ resumit depositū. Humano more diuinā custodiā significat similitudine manuū. Solemus enim depositum cōmendantes charum, in manus proprias amici assignare. ¶ Futuro autē vtitur: quoniam quum loquebatur. adhuc nō assignabat rē deponendā, sed in morte subsecuta assignaturus erat eam. Et asserere futurā depositionē in morte, proprium fuit Christo. quilibet enim moriens potest dicere in præsenti, in manus tuas cōmendo, sed non potest asserere cōmendabo: quia nescit quid futurum post mortē sit de spiritu suo, quāuis credat &c. Et rursus quilibet alius moriēs desinit per mortē esse ipsemet: ac per hoc nō potest asserere quod ipsemet deponet spiritum suum in manus alterius. Christus autem solus per mortē nō desiit esse ipsemet quoniā hypostasis eadem perseuerauit post mortē, & propterea solus potuit verè dicere, cōmendabo spiritum meum. ¶ Spiritum autem non animam appellat: quia vsque ad mortē res quę est anima, statum animę habet: quoniā animat seu viuificat corpus. in morte autem transit in statum spiritus: quoniam existit illo modo quo puræ spirituales substātiæ existunt. ¶ Nec prætereas quod sicut prima scripta in euangelio verba Iesu, à patris nomine initium sumpserunt quum dixit duodennis in templo, nesciebatis quia in iis quæ patris mei sunt oportet me esse. ita vltima Iesu in cruce in patrē finita sunt, dicendo, nūc pater in manus tuas &c vt intelligamus ab extremis media verba tendere ad declarandā & propagandā fidem æternæ processionis suæ à patre. *Et hæc dicens.* Hinc apparet hęc fuisse vltima verba Iesu in cruce.

cruce. *Expirauit.* Hinc confutantur hæretici omnes qui negant veram Christi mortem in cruce. *Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit deum.* Ecce fructus orationis Christi in gentili, qui præerat militibus. *Dicens. verè hic homo iustus erat. Et omnis turba eorum qui simul aderant.* pro, & omnes quæ simul aduenerant turbę, *ad spectaculũ istud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur.* Ecce alter fructus in turbis Iudæorum, non in primatibus eorum. *Stabant autem noti eius à longe, & mulieres quæ secutæ eum erant à Galilæa, hæc videntes. Et ecce vir nomine Ioseph qui erat decurio, vir bonus & iustus.* Non est hoc in loco decurio, nomen militaris officij, sed nomen dignitatis: puta Senator. Decurionis enim nomen in Senatores aliarũ vrbiũ & in præfectos aliis, translatum est. *Hic non consenserat consilio* Hinc apparet ꝙ Senator erat: & noluit cõsentire iniquitati aliorũ. *Et actibus.* pro, actui. seu facto. *eorum.* Ita quòd neque consenserat consilio neque operi aliorum. Et hoc nota contra consiliarios, qui etsi non consentiunt consilio, cõsentiunt tamen actibus executionis conclusæ ab aliis. Nõ enim euadunt crimẽ. ad hoc siquidem Lucas scribit de Ioseph quòd nec consilio nec actibus consenserat. *Ab arimathia ciuitate Iudææ.* pro, Iudæorũ. *qui expectabat & ipse regnum dei Hic accessit ad Pilatũ* post mortem Iesu. *Et petiit corpus Iesu.* Non enim licitũ erat absque præsidis authoritate tollere corpora damnatorum. *Et depositum inuoluit in sindone. & posuit eum* pro, illud scilicet corpus. *in monumento exciso* hoc est non fabricato, non mobili, sed in ipsa rupe exciso. Et hoc propensioris diuinæ prouidentiæ fuit: vt monumentum Iesu esset immobile, ad perpetuam loci memoriam. *In quo nondum quisquam positus fuerat.* Et hoc tum dignitati Iesu, tũ testimonio resurrectionis congruebat. *Et dies erat parasceues.* pro, parasceue. Nominatiui casus. Dictio Græca est parasceue, à præparatione dicta. Quanuis enim dies ille esset primus paschatis, ac per hoc dies festus, quia tamen sequẽs dies erat dies septima longè sanctior (vtpote in qua nec coquere aliquid licitũ erat) ideo dies ille erat præparatorius alimentorũ pro sabbato. Et propter hoc subiungit Lucas quòd illucescebat sabbatũ immediatè post illum diem. *Et sabbatum illucescebat.* Morem Moysi secutus Lucas, à termino noctis Lucæ, describit noctẽ inchoãtem sabbatum. *Subsecutæ autem mulieres quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumẽtum & quemadmodum positum erat corpus eius.* Non dicit & quemadmodum vnctum fuit aromati-

bus,sed quemadmodum positũ. Viderunt enim modũ quo corpus portatum fuit in monumentũ, sed non viderunt illud vngi. vnctio siquidem intus in monumento facta videtur: quam ipsæ nõ audẽtes iungere se Nicodemo & Ioseph ministrisque eorũ, videre nequiuerunt *Et reuertentes*. pro, reuersæ autẽ, *parauerunt aromata & vnguenta*, illomet die. Vnde apparet quòd ipsæ non viderunt corpus Iesu vngi. nam si vidissent, nõ præparassent aromata pro vnctione corporis. *Et sabbato quidem siluerunt*. ꝓ, quieuerunt, *secundum mandatum*. Aduenit enim solis occasus in quo inchoauit sabbatum. & propterea quieuerunt seruantes legẽ: & non venerunt ad vngẽdum Iesum. ¶ Aduerte hic bis mulieres parasse aromata: semel ipsa die veneris ante solis occasum, cuius Lucas meminit: & alia vice transacto sabbato hora vespertina, cuius meminit Marcus. Et ratio numeri fuit, aut quia nõ inuenerunt in promptu illa hora tarda die veneris ad sufficientiã, vel quia putauerunt sufficere quæ postea censuerunt non sufficere. Reliqua ad prædicta spectãtia vide apud Matthæũ & Marcum exposita.

CAPVT XXIIII.

VNa autem sabbati. pro, sabbatorum. hoc est die immediatè sequẽte diem septimum vt diffusè exposuimus apud Matthæum. & iterum apud Marcum. *Valde diluculo*. pro, diluculo ꝓfundo. hoc est quũ adhuc multum superesset diluculi. Tẽpus siquidẽ diluculi significatur, sed multũ adhuc distãs ab ortu solis. tunc enim diluculum profundum: sicut dicitur aqua profunda quæ multum habet aquę. Nec contrariatur Marco dicẽti, orto iã sole: quoniã diluculũ, initium ortus solis est. *Venerunt ad monumentũ, portantes quæ parauerant aromata*. Desunt quatuor dictiones. *Et quædam cum ipsis*. Significatur enim quòd non solę mulieres secutæ Iesum à Galilæa quæ viderant monumentũ, sed etiam quædã aliæ mulieres cũ ipsis venerunt. *Et inuenerũt lapidem reuolutũ à monumẽto. & ingressæ nõ inuenerunt corpus domini Iesu. Et factum est dum mente consternatæ essent* pro dum perplexæ essent, *de hoc*. hoc est dubitantes quid actum esset de corpore Iesu non inuento ibi. *Ecce duo viri* angeli in forma virorum. *Steterũt*. Corporalis situs significatur. *Secus illas*. Extra monumentum videtur locus iste. tum propter multitudinem mulierum. tum quia intus monumentum sedentem angelum in dextris viderunt, vt Marcus testatur. Isti ergo duo stantes secus illas. extra monumẽtum intelligun-

intelliguntur apparuisse postquam viderant non esse corpus Iesu ibi. *In veste fulgenti*. pro, in vestibus fulgentibus. Significantur enim vestes fulgentes, ad similitudinem fulguris splendentes: ille autem qui intus in monumento visus est sedens, indutus erat stola candida. *Quum timerent autem*. pro, quum territæ autem essent illæ ex præsentia angelorum. *Et declinarent vultum in terram*. tum modestia solitæ verecundiæ, tum præ fulgore vestium. *Dixerunt ad illas: Quem quæritis viuentem cum mortuis?* Arguunt angeli mulieres de studio quod adhibent ad quærendum Iesum tanquam mortuum: quia debebãt credere ipsum viuum. *Non est hic*. Arguunt easdem à loco. Ita quòd priùs arguerũt eas à morte, modò à loco. *Sed surrexit à mortuis*. Non est ablatus sed surrexit & abiit. *Recordamini qualiter locutus est vobis*. Reuocãt ad memoriam verba Iesu: vt vel sic credant Iesum resurrexisse. *Quum adhuc esset in Galilæa*. Locum nominat vbi dicta sunt verba, vt reminiscerẽtur. *Dicens quòd oportet* diuina diffinitione ad implendas scripturas pro salute humani generis. *Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum & crucifigi, & die tertia resurgere*. Per singula reuocant ad memoriã quæ dixerat Iesus: vt per hoc redderentur credulæ. *Et recordatæ sunt verborum eius*. Ecce effectus primus. *Et regressæ à monumento*. Non dicit & egressæ: ne significarentur eas intus monumentum audisse hæc angelorum verba. *Nuntiauerunt hæc omnia illis vndecim & cæteris omnibus*. Ecce alter effectus, quo mulieres istæ credentes nunciauerunt hæc discipulis. *Erat autem Maria Magdalenæ, & Ioanna, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista*. pro ipsarum. Diuina dispensatione permissum est, vt Apostoli vndecim cũ reliquis discipulis existimarent mulieres tanquam deliras ad firmitatem fidei nostræ: vt hinc perpendamus non fuisse eos faciles ad credendum, & ꝙ verba mulierum vt muliebria paruipenderunt. *Et non crediderunt illis*. Tot mulieres testificabantur de visu, & tamen non crediderunt illis ꝙ vidissent angelos qui dixerint eis hæc quæ retulerant. Fuit autem tantæ efficaciæ hæc paruipẽsio, vt etiam mulieres ipsas dubias redderet de audita resurrectione: vt patet ex eo quòd reuersæ sunt mulieres ad monumentum, adhuc quærentes Iesum. Sed mirum non est ꝙ muliebris animus tam instabilis est. *Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum*. Tacet Lucas de Ioanne, qui simul cucurrit cum Petro. *Et procumbens*. pro, & demisso capite prospiciens. Significatur enim dili-

gentia Petri existentis in monumento adhibendo inclinationem capitis ad loculũ in quo iacuerat corpus Iesu: vt scrutaretur oculis veritatem. *Vidit*. pro, videt, *linteamina sola posita*. pro iacentia. Describuntur linteamina absq; corpore, non cōplicita, sed iacentia. *Et abiit secum mirans quod factũ fuerat.* Nō dicit credens: quoniam adhuc nō credebat, sed mirabatur cōperta veritate eorum, quæ dixerant mulieres quantum ad hoc ꝙ corpus Iesu non erat ibi. Nec erat ratio suspicandi ꝙ fuerit sublatum: quoniã non fuissent ibi relicta linteamina iacentia, sed cum illis esset inuolutum corpus Iesu. tollentes corpus nō nudassent illud, sed inuolutum abstulissent vt erat. *Et ecce duo ex illis*. discipulis Iesu *ibant ipsa die in castellum quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emaus: & ipsi loquebantur adinuicem de his omnibus quæ acciderant. Et factum est dum fabularentur & secum quærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis. Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoscerent.* De oculis internis est sermo: quia de illis oculis loquitur, quos postea subiungit fuisse apertos: constat autem internos fuisse apertos oculos, non exteriores: nō enim ibant oculis clausis. Modus autem quo tenebantur interni oculi, similis est ecstasi: ita ꝙ quandam ecstasis speciem ex sua mala dispositione incurrerunt in pœnam suorũ demeritorũ. Simile apparuit in Petro (quamuis non ex simili causa) cùm eductus ab angelo de Herodis carcere, non discernebat quòd in veritate ambularet, sed existimabat se visum videre. Simile apparet in hominibus qui valde intenti ad aliquid, non discernunt multa alia occurrentia. Tali modo detineri partem cognoscitiuã interiorem (quæ comprehendit intellectum & interiores sensus) cōsentaneum rationi est. In cuius signum non impediebantur ab aliarum rerum cognitione: sed solùm ne eum agnoscerent, quem familiari vsu cognouerant. *Et ait ad illos: Qui sunt hi sermones quos confertis adinuicem ambulãtes, & estis tristes*. pro, estis vultu tristi? apparebat enim in vultu illorum tristitia. Et meritò ob mortem talem talis magistri. *Et respondens vnus cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu solus peregrinus es in Hierusalẽ, & non cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus?* Hic explicatur forma quã in genere descripsit Marcus: dicendo quòd ostensus est in alia forma euntibus in villam. Explicatur siquidem hic ꝙ in forma peregrini seu aduénæ visus est. Non quòd mutata fuerint lineamenta faciei Iesu nec quòd fuerit mutatus color (sed in proprio colore & propriis lineis faciei, & manuum totiúsque corporis erat) sed in apparentia tantùm

erat

erat alia forma.propter quod significáter Marcus dicit,ostensus est in alia forma. ¶ Modus autem quo altera apparebat forma, ex parte immutationis erat.Lineamenta enim & colores Christi secundum aliquid sui immutabant visum discipulorum:& secundum aliquid nō immutabant,& sic species in sensu,non repræsentabat faciem Iesu qualis erat:sed qualem speciem illa præ se ferebat.Et sic ostensus est in alia effigie ¶ At si miraris talem immutandi modum, recole ꝙ corpus Christi erat lucidū in seipso: & tamen non immutabat secūdum ꝙ erat lucidum,visum discipulorum.Sicut itaq; in pōtestate eius erat non immutare secundum quòd erat lucidū,ita in potestate eius erat immutare secundum aliquid sic,& secundum aliquid non. ¶ Et quod euangelistæ scribunt de aliena forma, simile intelligendum est de aliena voce.Nam vox Christi nō est cognita à discipulis,simili ratione: quia scilicèt vox eius secundum aliquid sui(puta modum proferendi solitum Christo,suauitatem loquendi propriā Christo, seu accentus aliquos solitos Christo)nō immutabat auditum discipulorum. Quanuis etiam hoc potuerit esse alio modo, scilicet ꝙ Christus locutus fuerit non consueto sibi modo. Primus tamen dicendi modus magis consonat gestis circa visum:vtpote non ponens varietatem ex parte ipsius Iesu, nec in obiecto visus nec in obiecto auditus.Certum est enim quòd inter ea quæ sensibus discipulorum de Iesu percipiebantur,non erat illud sensibile per accidēs quòd erat Iesus:quia per sensibilia tam propria quàm communia consueuerat ab ipsis percipi internis sensibus & intellectu.quo ad hoc enim percipiendum & discernendū sensibile per accidens,oculi interni detinebātur:vt nec videndo,nec audiendo,illud haurirent in parte cognoscitiua interna.

Interrogatiuè autē admirando legenda sunt hæc verba Cleophæ:& construenda sic,tu solus habes hæc duo, scilicet ꝙ peregrinus es in Hierusalem,& ꝙ non cognouisti ea,quæ facta sunt in illa his diebus.Quasi dicat,quomodo potest esse ꝙ tu solus habeas hæc duo?Videbatur enim Cleophæ multū difficile seu impossibile ꝙ ille solus inter aduenas in Hierusalē nesciuerit hæc.

Meminit autem aduenæ seu peregrini,vel quia ignorádo nomen ipsius ab habitu nominat:vel quia aduenis præcipuè incūbebat hoc scire:tum quia aduenis iniuria facta fuerat,crucifigendo Iesum innocentē aduenam Hierusalem: tum quia soliti erant aduenæ conuenire ad prædicationem Iesu in solennitatibus.Vnde scriptum est,quòd manè ibant ad prædicationem ipsius quotidie.

tidie. *Quibus ille dixit: quæ?* Iesus omnium omnia sciens interrogat: vt ex proprio ore arguméta cōtra seipsos proferant, & inde instruantur. *Et dixerunt: De Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere & sermone, coram deo & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationē mortis, & crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus.* Spem ergo perdiderant *Quia ipse esset redempturus.* pro, quòd ipse esset qui redempturus esset. *Israel.* Fatentur Iesum fuisse prophetam potētem in opere miraculorum & sermone doctrinæ: & dicunt se sperasse ꝙ ipse esset ille qui à prophetis promissus est redempturus populum Israel de seruitute & captiuitate In quo manifestant se credidisse ꝙ Iesus esset mesias, & quòd in illo aduentu esset redem pturus populum Israel, iam longè antè in captiuitatē redactum, qui non rediit, & pro parte quæ rediit seruientem Romanis: & nunc perdidisse tam fidem quàm spem de Iesu Mesia. *Et nunc super hæc omnia, tertia dies est hodie quòd hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt.* pro, stupefecerunt, *nos.* Nō enim significatur illatus timor, sed illata admiratio magna velut stupor quidam. *Quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & nō inuento corpore eius, venerunt dicentes se etiam visionem angelorū vidisse, qui dicunt eum viuere. Et abierunt quidā ex nostris.* Petrus. f. & Ioānes. *Ad monumentum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixerūt: ipsum verò non inuenerunt.* pro, non viderunt. *Et ipse dixit ad eos: O stulti,* pro, amentes, *& tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt prophetæ.* Sicut amentes absolutè dicuntur homines deficientes in iudicando, & rationabiliter operando, ita amentes respectu fidei sunt deficientes in iudicio credendi. Nec dixit Iesus amētes absolutè, sed ô amentes ad credendū. Vterq; enim defectus (scilicet amentiæ & tardi cordis) refertur ad credendum, & nō alter tantùm. Arguit enim eos amentiæ in parte cognoscitiua, & tarditatis in parte affectiua: hoc est volūtate, nomine cordis significata. ¶ Collige hic prudens lector, tres defectus discipulorum, scilicet desperationem priùs dictam, amentiam, & tarditatem (non operis, sed voluntatis) ad credendum. Et iunge hæc demerita, has malas dispositiones cum duabus supradictis pœnis (altera ex parte alienæ immutationis sensuum, altera ex parte quasi ecstasis oculorum mentis) & videbis meritò pœnas illas illatas his discipulis. *Nónne hæc oportuit.* ꝓ oportebat. Quod priùs declaratum est. *Pati Christum: & ita.* Superfluit ita. *intrare in gloriam suam?* Duo dicit. alterum est, quòd oportuit passionis merito in-

to intrare in gloriam. Alterũ eſt, quòd gloria paſsionis merito parta, erat ipſius: vt intelligamus non ſolo paſsionis merito gloriam eſſe ipſius. nam eius erat hæreditario iure, & ſuam vno modo, fecit ſuam altero modo. *Et incipiens à Moyſe & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus ſcripturis quæ de ipſo erant.* Nõ dicit omnia quæ de ipſo erant: in omnibus enim ſcripturis de ipſo ad propoſitum tractantibus aliquid interpretabatur. *Et appropinquauerunt caſtello quo ibant: & ipſe ſe finxit longiùs ire.* hoc eſt, compoſuit geſtus & motus ſuos tãquam iturus longiùs. non ad ſimulandum proſecutionem itineris non futuram, ſed ad excitandum amorem diſcipulorum erga ſe: vt tali merito diſponerentur ad hoc, vt aperirentur oculi eorum. *Et coegerunt illum.* Ecce ſubſecutum meritum hoſpitalitatis, non inuitantis, ſed cogentis: vt hinc etiam diſcamus non ſolùm inuitandos, ſed cogendos peregrinos ad hoſpitium. *Dicentes: Mane nobiſcum, quoniam adueſperaſcit, & inclinata eſt iam dies. Et intrauit.* Deeſt, vt maneret. *cum illis. Et factum eſt dum recumberet cum eis, accepit panem & benedixit ac fregit, & porrigebat illis.* Quatuor actiones Ieſu circa panem deſcribuntur: acceptio, benedictio, fractio & porrectio: & tamen in ſola fractione agnitus dicitur inferiùs: vt intelligamus fractionem fuiſſe miraculoſam: hoc eſt, quòd frangebat panem manibus ſicut alij incidunt cultello. Solitum autem hunc frangendi modum fuiſſe credimus: & propterea diſcipuli ex conſueto Ieſu modo cognouerunt eum. *Et aperti ſunt oculi eorum, & cognouerunt eum.* Duæ rationes concurrerunt ad cognitionẽ hanc: ex parte Ieſu, fractio panis conſueto modo mirabili: ex parte autem diſcipulorum, apertio internorum oculorum. Adempta eſt enim pœna qua detinebatur pars eorum cognoſcitiua velut in ecſtaſi, quo ad elongationem ab agnitione Ieſu: & velut reuerſi ad ſeipſos agnouerunt eum eſſe Ieſum. *Et ipſe euanuit.* pro, diſparuit, *ex oculis eorum.* pro, ab ipſis. *Et dixerunt ad inuicem, Nónne cor noſtrum ardens erat in nobis dum loqueretur in via, & aperiret nobis ſcripturas?* Teſtimonium ab interna inflammatione cordis in ſeipſis cauſata ex ſermone Ieſu in via, proferunt, vt etiam ab ipſo intimo effectu agnoſcendum Ieſum, ſubinuicem pandant. *Et ſurgentes eadem hora, regreſſi ſunt in Hieruſalem: & inuenerunt congregatos vndecim: & eos qui cum illis erant, dicentes quòd ſurrexit dominus verè.* Apoſtoli & diſcipuli mulieribus non crediderunt, ſed crediderunt Petro. Et propterea audito Petro dicunt, quòd ſurrexit dominus verè, non opinatiuè. *Et apparuit Simoni.*

Vbi

Vbi aut qua hora nescitur:sed hoc scitur q illo die apparuit ei.*Et ipsi narrabant quæ gesta erãt in via: & quomodo cognouerunt eũ.* pro, & quomodo agnitus fuit eis:*in fractione panis.*Hinc duo habentur. Alterũ est q fractio panis,fuit(vt dictũ est)ratio agnitionis: alioquin nõ magis dixissent in fractione q̃ in porrectione. Alterũ est q modus ille frãgẽdi tanq̃ solitus Iesu corã discipulis suis, insinuatur:dũ isti duo affirmãt se agnouisse eũ hoc modo.s.in fractione panis,appositiuè enim adiũgitur fractio panis ad modum agnitionis.Hoc siquidẽ testimoniũ præsupponit notoriũ fuisse apud discipulos hunc modũ frangẽdi panẽ fuisse propriũ ac consuetũ Iesu:alioquin nullum agnitionis testimoniũ afferrẽt,dicẽdo quomodo agnitus fuisset eis in fractione panis. *Dũ autẽ hæc loquũtur,stetit Iesus in medio eorũ: & dixit,pax vobis,ego sum,nolite timere.* Superfluũt hæ quatuor dictiones s.ego sum,nolite timere. Tantũmodo salutauit eos,dicẽdo,pax vobis:vt etiã ipsa salutatiõe agnoscerẽt ipsum esse qui docuerat eos hãc salutãdi formã. *conturbati* pro,stupefacti,*verò & conterriti.* Describuntur discipuli cõterriti & stupefacti.Et terroris quidẽ passio cõsueta videtur hominibus in apparitione vmbrarũ quæ existimãtur spiritus dæmonũ vel mortuorũ:passio autẽ stuporis ex nouitate rei tã insolitæ & admiratione digne cõsurgebat.*Existimabant se spiritũ videre.* hoc est,spiritualẽ aliquã substantiã aërei corporis. *Et dixit eis. Quid turbati estis.* exteriùs & interiùs. nã exteriori habitu faciei, territos se demõstrabãt. *Et cogitationes ascendunt in corda vestra?* Videbat Iesus intima discipulorũ & cogitationibus internis laborare. Quales autẽ essent cogitationes,Euãgelista declarauit s. q existimabant se spiritũ videre. *Videte manus meas & pedes.* Deest meos,*quia ego ipse sum.*Confossas manus & cõfossos pedes in testimoniũ pducit q ipsemet est qui crucifixus fuit. *Palpate.*Deest me,*& videte.*Eiusdẽ naturæ caro Christi post resurrectionẽ fuit cuius erat priùs:nõ est mutata in carnẽ spiritualem quæ palpari potest.Quod autẽ dicit videre,nõ spectat ad oculos corporis,sed ad certificationẽ sensus,perinde ac dictum fuisset: palpate me & certificate vos ipsa palpatione.Videre enim,vsurpatur frequenti vsu ad significandã certificationem cuiusq; sensus. *Quia spiritus.* quẽ existimatis videre: siue bonus,siue malus.siue incorporeus siue corpus habens aërcũ.*carnem & ossa non habet* quanuis assumant quandoq; similitudines carnis & ossiũ,vt cùm angeli(siue boni siue mali) in similitudine hominum apparent. non enim tunc habent vera ossa & veram carnem,sed similitudinẽ ossium & car-

& carnis. *Sicut me videtis habere. Et quum hac dixisset, ostendit eis manus & pedes. Adhuc autem illis nō credētibus & mirātibus prae gaudio.* Legendū est sic *adhuc autem illis nō credentibus prae gaudio, & mirantibus.* Significatur tāta gaudij passio, vt nō applicarent mētem ad credendū illum esse Iesum. Ita ꝙ non ex cordis duritia, sed ex velut ecstasi causata ex multo gaudio visis manibus & pedibus, non applicabant mentē ad credendū: sed erāt velut in ecstasi admirātes. *Dixit. habetis hic aliquid quod māducetur?* Testimonio oculorū & tactus adiūgit comestionē: vt ex omnib⁹ vitalib⁹ operibus inducātur ad credendū. *At illi obtulerūt ei partem piscis assi, & fauum mellis.* pro, & de apiario fauo Ad differentiā fauorū aliorū animalium, dicit ꝙ obtulerūt frustū faui mellis ex operibus apum. *Et quum manducasset corā eis, sumens reliquias dedit eis.* p, & quum accepisset, *corā eis manducauit.* Nihil significatur de reliquiis: sed quòd acceperit oblatū piscem cum fauo & māducauerit coram eis. *Et dixit ad eos. Hæc sunt verba.* hoc est, hæc sunt facta. Hebraico enim more gesta appellātur verba. *Quæ locutus sum ad vos.* Ad confirmandā veritatē suæ resurrectionis adiūgit testimoniū eorum quæ ante mortem dixerat eis: vt vndique cōprehendant ipsummet esse qui fuit eorū magister. Nec commemorat quæcunque priùs dicta, sed spectantia ad propositū. declarat enim hæc quæ modò vident in ipso, esse illa quæ olim eis prædixerat. *Quum adhuc essem vobiscum.* hoc est quum communis mihi & vobis esset mortalis vita quū conuersabar vobiscū similis vobis passibilis. Quali cōmunione nūc non erat cū eis: quoniam ipse transierat ad vitā immortalem & impassibilem. *Quoniam necesse est impleri.* Ad locutionem præteritā Iesu spectat hoc quod in præsenti dicitur, quoniā necesse est impleri. cōmemoratio est enim ꝙ priùs dixerat hęc quæ facta vident circa ipsum, quoniam necesse est impleri scripturas. *Omnia quæ scripta sunt in lege Moysi & prophetis & psalmis de me.* Scripturas de se distinguit in tres partes: legē prophetas & psalmos. sub his reliquas scripturas comprehendens. *Tunc aperuit illis sensum.* pro, tunc aperuit illorum mentē vt intelligerent scripturas. Hactenus manifestauerat se esse verum eundem hominem (scilicet Iesum) ab humanis: modò manifestat à diuinis, agendo & operando in eorum mentes. hoc enim diuinū est opus donare piscatoribus statim vt intelligerent scripturas prophetarum, non hominis sed dei est opus. *Et dixit eis.* Summariè colligit scripta ad propositū. *Quoniam sic scriptū est.* Nō solùm dicit sic scriptum est. sed assumit

pro

pro ratione dicendo quoniã sic scriptũ est. Et significatur per sic dispositio, modus & ordo gestarũ & gerendarũ rerum quę subiunguntur. *Et sic oportebat.* Cõsequentię vis significatur coniunctione vim affirmationis habēte. ac si dictum fuisset, & cõsequēter sic oportebat. Ita ꝙ sensus est. quoniã sic scriptum est, consequēter sic oportebat: hoc est oportebat illũ ordinem, illũ modũ, illam dispositionē seruare quæ seruata est, quia sic scriptũ erat. *Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicare in nomine eius.* Quinque capita summat. primũ de passione Christi. sic secundum de resurrectione eius à mortuis tertia die sic. tertium de prędicatione in nomine eius. ¶ Vbi nota ꝙ quum dicitur sic oportebat prædicari, præteritum oportebat, non respicit prædicationē præteritã (quum de futura sit sermo) sed respicit dispositionē futuræ prædicationis per apostolos. est enim sensus ꝙ oportebat sic: hoc est talē dispositionem, ordinē ac modum ad prædicandum efficere, qualis modus, qualis ordo, qualis dispositio effecta est: vt scilicet colligeret Iesus discipulos testes miraculorum, vitæ, prædicationis, passionis & resurrectionis suę. *Pœnitentiam & remissionem peccatorum.* Pœnitentia, opus est humanum: remissio peccatorũ, opus est dei: sed pœnitētia nihil valet sine remissiōe peccatorũ, nec remissio peccatorũ datur sine pœnitentia. Significatur enim oportere prædicari vtranque scilicet male actæ vitæ pœnitentiã nõ quacunque ratione sed in nomine Iesu, & tunc in eodem nomine consequentem remissionem peccatorum. Et intendit per hoc prædicãdum esse ꝙ in inuocatione Iesu, pœnitentes & baptismum suscipientes consequerētur remissionem peccatorum. *In omnes gentes.* Ecce quartum caput, extensio prædicationis ad vniuersas mundi gentes. *Incipientibus ab Hierosolyma.* Quintum caput initium apostolicæ prædicationis definit Hierusalem, ita quòd descripta materia ac termino prædicationis, describitur modò initium locale. *Vos autem testes estis horum.* Anceps est dictio Græca ab estis vel sitis. Declarat qui erunt isti prædicatores, dicēdo eos esse seu fore testes horũ: quia interfuerant, audierant & viderãt modum, ordinem & dispositionem rerum gestarum. *Et ego mittam.* Transit Lucas à die resurrectionis ad diem ascensionis quo dixit Iesus hæc verba: vt patet Act. 1. Aptè quoque iungit hęc verba antedictis. nam postquam prædicatores eos & testes futuros descripsit, aptè subiũgit dona necessaria ad huiusmodi officiũ. Et ego mittã. Hinc theologe speculatiue authoritatem originis respectu spiritussancti in filio

filio insinuari intellige: dum filius dicit. ego mittam. *Promissum.* proculdubio spiritum sanctum. *Patris mei in vos.* Et hic eandē filij & patris operationem intellige: dum promissum filij, promissum patris dicitur. filius enim promiserat. *Vos autem sedete. hoc est quiescite. in ciuitate.* Deest. Hierusalem. Mandauit enim eis in die ascensionis ne discederent à Hierusalem. *Quoadusque induamini virtute ex alto.* hoc est quoadusque adueniens spiritussanctus tanta vos virtute repleat vt virtus diuina sit vobis tanquam indumētum. Et verè apparuit in apostolis tanquam indumentum: quoniam exteriùs virtus diuina manifestè apparebat in eis sicut indumentum apparet, & tegebat eorum quasi naturalis ignorantiæ nuditatem. erant enim idiotæ. *Eduxit autem eos foras.* In die siquidem ascensionis mandauit eis vt extra Hierusalem in mōtem irent Oliueti secum ibi futuri. *In Bethaniam.* pro, vsque in Bethaniam. Locus ascensionis in monte Oliueti iuxta Bethaniā significatur: ex eo quòd nō in Bethaniam sed vsque in Bethaniā exclusiuè educti dicuntur. *Et eleuatis manibus suis.* vt exteriori etiā signo ad cœlestia mentes discipulorum erigeret. *Benedixit eis.* Quæ verba dixerit, scriptum nō est. solùm hoc scimus quòd verba benedictionis protulit. *Et factum est dum benediceret illis, recessit ab eis.* Videntibus & attendentibus discipulis recessit versus cęlum. *Et ferebatur in cælum.* Hinc apparet quòd non per modum gradientis aut volantis sed per modum lati totius simul mouebatur sursum versus cælum. hoc enim significat, ferebatur in cęlum. *Et ipsi adorantes.* pro, adorato eo. Hinc discimus adorandum esse Iesum. *Regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno. Et erant semper in templo, laudantes & benedicentes deum. Amen.* Vt præceptum Iesu adimplerent, erant semper (hoc est horis congruis indesinenter) illis diebus vsque ad pentecosten in templo, vacātes diuinæ laudi & gratiarum actioni: vt sic idonei magis redderentur ad recipiendum promissum spiritum sanctum. Cui est honor & gloria in secula seculorum. Amen. Caietæ die vigesimaquinta Ianuarij. 1528.

Commentariorum Thomæ de Vio. Caietani Cardinalis sancti Xisti in euangelium secundum Lucam, finis.

Vita

VITA SANCTI IOANNIS APOSTOLI & euangelistæ per diuum Hieron. in libro de illu. ecclesiasticis scriptoribus.

IOannes apostolus quem Iesus amauit plurimùm, filius Zebedæi, frater Iacobi Apostoli quem Herodes post passionem domini decollauerat, nouissimus omnium scripsit euangelium rogatus ab Asiæ episcopis, aduersus Cerinthum aliósque hæreticos: & maximè tunc Ebionitarum dogma consurgens, qui asserunt Christum ante Mariam non fuisse. vnde & compulsus est diuinam eius natiuitatem edicere. Sed & aliam causam huius scripturæ ferunt: quòd quum legisset Matthæi, Marci & Lucæ volumina, probauerit quidem textũ historiæ, & vera eos dixisse firmauerit: sed vnius tantùm anni (in quo & passus est) post carcerem Ioannis historiam texuisse. Prætermisso itaque anno cuius acta à tribus exposita fuerant superioris temporis antequã Ioannes clauderetur in carcere, gesta narrauit: sicut manifestum esse poterit iis qui diligẽter quatuor euangeliorum volumina legerint. Quæ res etiam διαφωνίαν quæ videtur Ioannis esse cũ cæteris, tollit. ¶ Scripsit autem & vnam epistolam cuius exordiũ est, Quod fuit ab initio, quod audiuimus & vidimus oculis nostris, quod perspeximus & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ. Quæ ab vniuersis ecclesiasticis & eruditis viris probatur. Reliquæ autem duæ (quarum principium est, Senior electæ dominæ & natis eius, & sequentis, Senior Caio charissimo quem ego diligo in veritate) Ioannis presbyteri asserũtur. Cuius & hodie alterum sepulchrum apud Ephesum ostenditur, & nonnulli putant duas memorias eiusdem Ioannis Euangelistę esse: super qua re quum per ordinem ad Papiam auditorem eius ventum fuerit, disseremus. ¶ Quartodecimo igitur anno secundã post Neronem persecutionem mouente Domitiano, in Patmos insulam relegatus, scripsit apocalypsim: quam interpretãtur Iustinus martyr & Hirenæus. Interfecto autem Domitiano, & actis eius ob nimiam crudelitatem à Senatu rescissis, sub Pertinace principe redit Ephesum: ibíque vsque ad Traianum principem perseuerans, totas Asię fundauit rexitque ecclesias, & cõfectus senio, sexagesimooctauo post passionem domini anno mortuus, iuxta eandem vrbem sepultus est.

Diuo

DIVO AVGVSTINO ATTRIBVTA in euangelium secundum Ioannem præfatio.

Omnibus diuinæ scripturæ paginis euangelium excellit: quia quod lex & prophetę futurum prædixerunt, hoc cõpletum dicit euangelium. Inter ipsos autem euangeliorũ scriptores, Ioannes eminet in diuinorũ mysteriorũ profunditate: Qui à tẽpore dominicæ ascensionis per annos sexagintaquinque verbum dei absque adminiculo scribendi, vsque ad vltima Domitiani prædicauit tempora. Sed occiso Domitiano quum permittente Nerua de exilio redisset Ephesum, compulsus ab Episcopis Asiæ, de coæterna patri diuinitate Christi scripsit aduersus hęreticos qui eo absente irruperant in eius ecclesias: qui Christum ante Mariam fuisse negabant. Vnde meritò in figura quatuor animalium, aquilæ volanti cõparatur: quæ volat altius cæteris auibus, & solis radios irreuerberatis aspicit luminibus. Cæteri nanque euangelistæ, qui temporalem Christi natiuitatẽ & temporalia eius facta quæ gessit in homine sufficienter exponunt, & de diuinitate pauca dicunt, quasi animalia gressibilia cum domino ambulant in terra. Hic autem pauca de temporalibus eius gestis edisserens, sed diuinitatis potentiam subli mius contemplans, cum domino ad cælum volat. qui enim super pectus domini in cœna recubuit, cælestis haustum sapientię cæteris excellentiùs de ipso dominici pęctoris fonte potauit. Legerat siquidem euangelia trium euãgelistarum, & approbauerat fidem eorum & veritatẽ. in quibus deesse vidit aliqua gestarum rerum historiæ: & ea maximè quæ dominus gessit primo prædicationis suæ tẽpore: scilicet antequã Ioãnes Baptista clauderetur in carcere. Hæc ergo (quasi dimissa ab illis) scribit Ioãnes quæ fecit Iesus antequã Ioãnes clauderetur. sed maximè diuinitatem Christi & trinitatis mysteriũ cõmendare curauit. Tres siquidẽ alij Euangelistæ dicta & facta domini temporalia quæ ad informãdos mores vitæ pręsentis maximè valẽt, copiosius prosecuti, circa actiuã vitã sunt versati: in qua laboratur, vt cor mundetur ad videndũ deũ. Ioãnes verò pauca domini facta dicit: verba verò domini quæ trinitatis vnitatẽ & vitæ æternæ fœlicitatẽ insinuant, diligentiùs conscribit. Et sic in cõtẽplatiua vita, virtute commendanda, intentionẽ suam & prædicationem tenuit: in qua cõtemplatiua vacatur vt deus videatur. Iste enim est Ioannes quem dominus de fluctiuaga nuptiarum tempestate vocauit: & cui matrem virginem virgini commendauit.

S Thomæ

THOMÆ

DE VIO CAIETANI CARDInalis sancti Xisti, in Euangelium secūdum Ioannem commentarij.

E*Vangelium secundum Ioannem*. Ioannes vltimus Euangelista (de diuinitate Iesu Christi tractans) occurit. Et titulus quidem declaratus est in principio Matthæi. ¶ Singularis autem modus huius Euāgelistę est ꝙ narrat etiā minutulas circunstātias rerum gestarum: ne quispiā putaret quòd ipse fuerit author doctrinæ talis ac tantæ circa quam liber hic ferè ex integro occupatur. quemadmodum Plato fingit Socratem aut Parmenidē docentem, quæ tamen ipse Plato docet. Ad excludendum inquā hunc errorem à mentibus legentium hoc euangelium, & significandum quòd Iesus in veritate hæc docuit, refert per singula minutissimas circunstātias historiæ: vt qua occasione, vbi, quādo, quo interrogante &c. secundum veritatem historiæ Iesus docuerit, significet. Propter quod fortè illas solas res gestas Euāgelista narrat quæ spectant vel ad continuationem temporum, occasionum &c. vel ad omissa ab aliis euangelistis.

CAPVT I.

I*N principio*. principium non substantiæ sed relationis nomē est: & intelligi nequit sine illo cuius est principium. Directè itaque Ioannes inchoat euangelium contra Hebionitarum errorem: dicentium Iesum Christum non fuisse ante matrem suā. In principio inquit: subaudi durationis Moyses describens generationem mundi, inchoauit à principio temporis: dicens. in principio, temporis, creauit &c. Creatus est enim mundus ad literam in principio temporis. Ioannes verò vt cōprehendat etiā principium æuiternitatis, inchoat à principio durationis: quæ cōmunis est tempori & æuiternitati, & cuicunque alteri imaginabili

nabili durationi. *Erat*. Moyses dixit, in principio creauit: scribens actionem creationis mensuratam instanti principio téporis: Ioannes autem scribit non actionem sed esse: non mensuratum initio durationis, sed præcedens initium durationis: & ita præcedens ꝙ tamen nõ desinit in initio durationis, sed est perseuerans. Et propterea non vtitur præterito perfectò (non dicit fuit, tanquã iam desierit) sed præterito imperfecto, dicẽdo erat. Præteritũ enim imperfectũ consignificat ita tempus præteritũ, quòd simul cõsignificat perseuerare in illa duratione de qua est sermo. Vnde dicendo, in principio erat, significatur ꝙ præcessit initiũ sic ꝙ perseuerãs erat cũ initio. ¶ Hæc duo simul iuncta, esse æternũ à parte ante significant. nam ex hoc ꝙ res aliqua in initio durationis erat, optimè infertur nunquã incœpisse eius durationẽ. Si enim incœpisset ipsius duratio, ergo in principio non durationis erat: quia non præcessisset initiũ durationis qua incœpit. Ab æternitate ergo à parte ante, contra dicẽtes Iesum inchoasse ex tẽpore. directè incipit Ioãnes. Et describit eã nõ à negatione sed ab affirmatione (.s. in principio erat) tã breuiter & tã formaliter vt verè mõstretur spiritus sanctus locut⁹ in Ioanne. *Verbũ*. Vbi scito ꝙ in textu Græco præponitur articulus: acsi diceretur illud verbũ. Significatur enim per articulũ ꝙ non de verbo in genere, neque de quocũque verbo, sed de insigni ac singulari verbo est sermo. Vnde patet ꝙ non de sensibili verbo sed de intelligibili ac supremo verbo loqui:. ¶ Et qm̃ ad intelligibiliũ notitiã manuducimur ꝑ sensibilia, ideo ex sensibilibus verbis ad intelligibile verbũ erigẽdus est intellectus. Sensibilia verba frequẽti vsu appellamus siue oẽs dictiones significatiuas (nomen, verbum, participium, pronomen) siue sermonem ex multis constantem dictionibus. Dicimus enim audi verba mea. sæpe in sacra scriptura dicitur, factum est verbum domini ad talem prophetam: & beata virgo dixit Gabrieli, fiat mihi secundum verbum tuum. Sicut itaque verbum sensibile (siue simplex siue compositum) est id quod dicitur, ita intelligibile verbum est id quod intellectus apud se dicit, intelligendo aliquid. loquitur enim sibiipsi intelligens, dum explicat actuali intellectione aliquid. Ita quòd conceptus ille quem intellectus intelligendo format de re quam cognoscit, appellatur verbum intelligibile: appellatur quoq; ratio. Et quia dictio Græca hic posita significat verbũ, sermonẽ & rationem, & sermo species est verbi (nam est verbũ constans ex simplicibus verbis) magis quadrat

proposito verbũ quàm sermo. Compositũ enim minus quadrat quàm abstrahẽs à cõpositione. At si interpres sicut trãstulit verbũ transtulisset ratio (dicendo in principio erat ratio) nõ errasset, immo propinquiori vocabulo vsus fuisset: quoniá ratio non nisi intelligibilis generis est. verbũ autem per translationem ab sensibilibus intelligibile genus ingreditur. Cõsulto tamen credimus amplexá hanc fuisse significationẽ, vt verbi potiùs quàm rationis nomine vteremur in proposito: quia explicatur verbi nomine ordo originis, qui nõ explicatur nomine rationis. verbũ enim intelligi nequit nisi à dicẽte: ratio autẽ intelligitur ratio, absque hoc ꝙ intelligatur excogitata. Multis itaque existentibus intelligibilibus verbis (nã homo intelligẽs format suũ intelligibile verbũ rei quá intelligit. & angeli formant sua verba eorum quæ intelligunt: & deus ipse intelligendo seipsum & omnia alia in seipso, dicit vnũ verbũ ipsius dei & omniũ aliorũ) Ioãnes de supremo verbo ait, in principio erat verbũ: describẽs illius æternitatẽ. ¶ Significantiúsque dicit verbum in singulari numero: ad significandũ illud esse vnicũ & simplex, nõ constãs ex multis verbis. vnico enim verbo dicitur à deo totus deus, simul cũ toto vniuerso & quocunque possibili & quouis modo intelligibili Et ad hãc summá excellentiá verbi denotandá tẽdit articulus in idiomate Græco præpositus ab ipso Ioanne qui Græcè scripsit. Acsi apertè dixisset. in principio erat illud verbũ, quod est. verbũ omniũ scilicet dei & omniũ rerũ, sensibilium & intelligibiliũ, & possibiliũ & imaginabiliũ. De hoc enim verbo affirmat esse æternũ: dicendo, in principio erat verbũ. Et (vt dictum est) idem quantũ ad rem significaretur dicendo, in principio erat ratio. *Et verbũ.* In textu Græco præponitur iterũ articulus ad significandũ ꝙ de eodẽ verbo subiunguntur hęc. *Erat.* Cõprehendit præteritũ absque desitione. *Apud deum.* In textu Græco præponitur articulus dictioni deũ: ad significandũ deũ qui est verè deus, nõ participatione aut nominatione. ¶ Descripta æternitate verbi, quia nec verbũ nec sermo nec ratio intelligi potest solitariè (oportet enim tã verbũ simplex quàm cõpositũ ab aliquo dici, & rationẽ esse alicuius intelligẽtis rationẽ) ideo cõsequẽter subiungit cuius est ratio illa, à quo dicitur verbũ illud: aperiendo ꝙ verus deus est ille cuius est verbũ seu ratio. Vbi vltra hanc originis implicite significatá cõditionẽ, aliæ duæ eiusdẽ cõditiones simul describũtur. Altera est ꝙ nõ separatur à deo dicente ipsum. altera est ꝙ est distinctũ à deo dicẽte

ipsum

ipsum. ¶ Vide singula. Ex hoc ꝙ verbũ quatenꝰ verbũ (formalis enim est locutio intelligẽda in tã sublimi re) erat apud deũ, infertur ꝙ deus erat dicens illud verbũ: alioquin nõ in quantũ verbũ esset apud deũ. verbũ enim quatenus verbũ, non est apud aliquẽ nisi dicentẽ illud. Rursus ex hoc ꝙ verbũ est apud deũ, significatur ꝙ nõ distat & quòd nõ separatur à deo. qui enim est apud Regẽ, iuxta Regẽ est: & qui est apud Cæsarẽ, iuxta Cęsarẽ est. Et demũ quia nullus propriè est apud semetipsum (nã prępositio apud, distinctionẽ extremorũ secũ fert simul cum cõtiguitate eorũ) ideo hinc describitur distinctio verbi à deo dicente. ¶ Scito ꝙ dictio interpretata apud, sonat principali sua significatione ad. quãuis vtantur etiã illa Græci pro apud. & propterea tã particula hæc (& verbũ erat apud deũ) ꝗ̃ subiũcta (hoc erat in principio apud deũ) potest legi dupliciter: vel apud deũ, vel ad deũ. Et si quidẽ legitur apud deum, potest legi dupliciter: vel apud deũ, vel ad deũ. Et si quidẽ legitur apud deũ, sensus iam dictus est. Si verò legitur ad deũ, sensus nõ minùs altus est: & magis ꝓprius habetur. Et est ꝙ postquã scripsit Ioãnes verbũ esse ab æterno, scribit ꝙ verbũ quatenus verbũ habet esse relatiuum ad deũ. Relatio enĩ nõ significatur ꝓpriè & formaliter dictione quacunq; quẽadmodũ significatur dictione ad. nã formalis ac propria ratio essentialis relationis cõsistit in hoc ꝙ significat ad. pater enĩ est ad filiũ, & filiꝰ ad patrẽ æquale est ad æquale, & simile ad simile: & sic de reliquis formaliter sumptis relatiuis. Ex hoc enĩ ꝙ ad, verbo substãtiuo adiungitur in hac litera (dicẽdo & verbũ erat apud deũ) docemur ꝙ verbum quatenus verbũ nõ faciebat, nõ dicebat, nõ pendebat, sed erat ad deũ: hoc est ꝙ esse verbi erat esse ad deũ. Et hoc ad differentiã cuiuscũq; creati verbi, cuiuscũq; creatæ substãtiæ. nã de nullo verbo creato, de nulla substãtia creata verificari potest ꝙ est ad deũ: sed ꝙ pendet à deo. Nullius enim creati verbi aut substãtiæ creatę esse est relatio ad deũ: sed hoc est eminentissimæ deitati propriũ ꝙ persona diuina cũ hoc ꝙ est deus est ad deum, est relatio ad deũ. Huiusmodi igitur eminentia significatur dicendo & verbũ erat ad deũ. ¶ Manifestatur nihilominꝰ per prępositionẽ ad distinctio verbi à deo cuius est verbũ. nã dicendo verbũ erat ad deũ, excludit relationẽ rationis, & significat relationẽ realẽ. Non dicit & verbũ dicebatur ad deũ, sed erat ad deũ: vt ad, nõ secundũ intelligi sed secundũ esse, vt nõ rationis, sed reale manifestet. relationẽ autẽ realẽ inter vnã & eandẽ rẽ nullus admittit, sed ra

tionis tantũ. Quocirca realẽ distinctionẽ verbi à deo dicẽte verbũ, Ioãnes per hæc verba manifestat. ¶ Ita ꝙ ex hac particula (& verbum erat ad deũ) duo reuelantur. Alterũ ꝙ esse verbi, ac per hoc omniũ personarũ diuinarũ, est res relatiua: immo vt rectius loquar est relatio realis. Alterũ ꝙ verbũ distinguitur realiter à deo dicente ipsum: ac per hoc ꝙ personæ diuinæ oẽs distinguuntur inter se realiter. *Et deus erat verbũ.* Descripta æternitate verbi & contiguitate eiusdẽ ad deũ dicentẽ, describit modo quiditatẽ verbi declarãdo quid est, & dicẽdo ꝙ erat deus. Et dixit hoc, ne erraremus, malè intelligendo distinctionẽ verbi à deo dicẽte: ne intelligerem' æternũ verbũ esse quidẽ apud deũ, nõ tamẽ esse deũ. ¶ Ad hoc enim excludendũ subiungit ꝙ verbũ erat deus: apertè dicẽs. ita verbum erat apud deũ ꝙ etiã erat de'. ¶ Sed occurrit hic occasio magna erroris Arrianorũ: eo ꝙ in Græco textu in hac tertia propositione nõ præponitur articulus dictioni deus, sed dictioni verbum: ita ꝙ significatur ꝙ illudmet verbum erat deus: sed nõ explicatur ꝙ erat ille deus qui per articulũ significatur verus deus. Hinc enim hæretici dicũt verbũ summũ, esse deũ participatiõe: ac p hoc minorẽ deo vero. ¶ Duæ ingerunt difficultates, altera de diuinitate verbi, altera de hoc textu. Illã nunc supponamus: quoniã alibi in testamẽto nouo clarè ponitur, apposito articulo dictioni deus: vt inferiùs patebit. Ad hãc autẽ de hoc textu, respõdetur dicendo nõ valere argumentũ est nõ apposito articulo: quoniã in hocmet capitulo bis euãgelista summũ deũ nominat sine articulo. s. dicendo fuit homo missus à deo, & dicendo deũ nemo vidit vnquã. cõstat enim vtrobiq; sermonẽ esse de verò p essentiã deo, & non de deo per participationẽ. Nullius ergo efficaciç est argumentũ Arrianum, sumptũ ex non præposito articulo dictioni deus, dicendo & deus erat verbũ. ¶ Ratio autem quare non præposuit euangelista hoc in loco articulũ est: ꝙ coactus fuit Ioannes ne præponeret articulum ad euitandã confusionẽ diuinarum personarum. Quum enim dixisset verbũ esse apud deum dicentem, demonstrãdo deum cum articulo, si subiunxisset verbum esse deũ cum articulo significatũ fuisset ꝙ verbum esset illemet deus dicens: quod esset cõfundere personas dicentis & verbi. Hac itaque necessitate compulsus abstinuit ab articulo: & nõ ad significandũ aliquid minùs verò deo. Nisi enĩ de verò deo intẽderet loqui, vanè subiunxisset, & deus erat verbum. nã ex hoc ꝙ descriptum erat æternum à parte ante, & apud verũ deum dicentem

ipsum,

ipsum, satis cōstabat ꝙ erat ferè deus. Vnde addēdo ꝙ erat deus, significat ꝙ erat verus deus. Nō enim semper verus deus in textibus Gręcis significatur cum articulo: vt monstratū est: quamuis quandoq; hoc fiat. *Hoc erat in principio apud deum.* Iam dictū est ꝙ præpositio interpretata apud, sonat potiùs ad: & propterea in tota expositione sequēti, per apud, intellige apud seu ad. Ne intelligeremus tria antedicta vera esse singillatim, & nō simul ad excludendas omnes cauillationes subiungit colligendo omnia, declarando ea esse simul vera. Et est sensus, hoc. s. verbum deus, apud deū erat in principio. Verbū deus fuerat tertio loco dictū: apud deū, secundo loco: erat in principio, primo loco. Et oportuit hanc collectionem effici ad declarandū quòd verbū erat in principio deus, & quòd erat in principio apud deū: ne erraremus intelligēdo quòd verbum erat quidē in principio, sed nō erat in pricipio apud deum, sed non erat in principio deus. Cuncta ergo æterna esse à parte ante describit hac collectiōe. Circa dicta aduerte erudite lector, distinguēdum esse inter ea quæ cognoscimus de deo lumine naturalis rationis, & illa quę sunt de deo tradita lumine diuinæ reuelationis. Nam si intra latitudinem notorū de deo lumine naturali sistatur, sola essentialia (hoc est pertinētia ad substātiam dei absolutè) cognoscimus: puta ꝙ deus est actus purus, intelligens seipsum, & omnia alia in seipso, quòd est volēs, summè fœlix, à nullo pendens, & reliqua omnia quæ sunt perfectionis simpliciter. Nihílque cognoscimus de vocatis notionalibus seu personalibus: hęc enim naturale lumen intellectus excedunt: & lumine fidei credimus. In hoc cognoscibiliū ordine sunt hæc, quæ Ioannes de verbo tradit. Scribit enim euangelium nō philosophis incredulis, sed fidelibus Christi, & propterea reuelata asserit. ¶ Nō ergo putes ratione naturali cognosci verbū à deo dici, apud ipsum permanēs: sed reuelatione diuina hoc haberi: nam lumē rationis naturalis nō ducit nos ad cognoscendū verbū personaliter distinctū à dicēte: sed ad cognoscendū ꝙ in deo idē est intelligēs & intellectū, dicēs & dictū, omnibus modis absq; vlla omnino distinctione: quoniá (vt dictū est) essentialia tantū nouimus, & hoc qđ cognoscimus, est verū infra essentialia sistēdo. *Omnia per ipsum fa. sunt* Declarata ęternitate, diuinitate, origine, & distinctione verbi, declarat modo ad factorē omniū ęqualitatē verbi respectu factorū qđ est declarare ipsū verbū nō esse factū: & est supplere id qđ minus explicatū fuerat, dicēdo verbū esse deū sine articulo: ex hoc enim ꝙ subiūgit verbū non esse factū, manifestè

infertur ꝙ est deus nõ factus. Manifestatur rursus per hoc ꝙ verbũ nõ est factũ,ꝙ origo verbi à dicente nõ est factio. ita ꝙ licet dicatur,nõ tamẽ fit:licet dictũ fuerit,nõ tamen factũ fuit. ¶ Declarat autẽ hanc negatiuã(scilicet verbum nõ esse factũ)per affirmatiuã,omnia per ipsum facta sunt. Nõ dicit quædã,sed omnia. Rursus nõ dicit,omnia ipsum fecit,sed per ipsum facta sunt:vt faciendi omnia cõmunicatio,ei ab alio significetur,in hoc enim ꝙ dicitur per ipsum,cõsignificatur alius à quo per ipsum facta sunt omnia. Vna itaq; atq; eadem factio significatur prodiens per ipsum ab alio:vt intelligamus cõmunẽ esse actionẽ qua facta sunt omnia,verbo & dicẽti.Cõmunẽ autẽ ordine quodã: quoniã authoritas originis significatur in dicente:& deriuatio causandi ad verbũ,dicendo per ipsum. Et verè sic est:quoniã verbũ nõ solùm causalitatẽ,sed & deitatẽ habet à dicente. ¶ Significãtiùs autem dicit per ipsum facta sunt,& nõ dicit ꝑ ipsum fecit omnia, quod tamen dicitur ad Hebr.1.ad explicandũ quod ibi ad Hebr.nõ explicatur,scilicet verbũ esse rationem rerum factarũ,non ex parte facientis,sed ex parte rerum factarũ.Verbũ enim nõ tenet locum formæ qua factor facit:quia verbũ non est dicẽti velut ars qua artifex agit:nihil enim prima trinitatis persona accipit à secunda sed rerum factarũ ratio & ars omnis,verbũ est. appropriate quidem ex eo quod est verbũ. propriè autẽ secũdum quòd est ratio & ars dicta,sicut etiã propriè est deus dictus. ita tamen vt intelligas dictum vt verbum dicitur,nõ vt res verbo dicta. Vnde dicendo,omnia per ipsum facta sunt,significatur ꝙ factio rerum omniũ deducta est,exemplata est à productione verbi:iuxta illud ad Ephe.3.flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis familia in cælis & in terra nominatur. *Et sine ipso factum est nihil* pro,neq; vnum,quod factum est.Ita ꝙ textus est. *Et sine ipso factum est,neq; vnum quod factum est.* Ex quo textu clarè apparet cessare omnes difficultates quę fiunt circa punctationẽ seu terminationẽ sentẽtiæ,legendo nihil. Ecce quãti refert interpretari ad verbũ,& interpretari iuxta interpretis intellectũ. ¶ Dixerat itaq; omnia facta per verbũ.Et quoniã constat falsum esse vt verba sonant omnia facta fuisse per verbũ: quia deus non est factus per verbũ qui tamen comprehenditur sub omnia,ideo hæc oportuit subiũgere.At si dixisses intelligi distributionẽ accõmodam,materiã præbetur hæreticis excipiẽdi:& sicut tu accommodas omnia ad reliqua citra deũ & verbum. ita Arrius accommodabit ad opera sex dierũ:de quibus dicitur,& vidit deus cuncta quæ

ea quæ fecera,& sic ruet Ioãnis doctrina. Ad declarãdum igitur pro quibus distribuit omnia, subiũgit & sine ipso factũ est, neque vnum quod factũ est: apertè declarans ꝙ distribuit pro omnibus factis, apertè excludens omnem exceptionem, apertè monstrans verbum non esse factum. Ex hoc enim ꝙ omnia facta, sunt facta per verbum, constat verbum significari alienum esse à factis, nec oportere excipere deũ aut verbũ: quia omne nõ factũ exceptum est ab ipso Ioanne dicendo, & sine ipso, verbo, factũ est nihil seu neq; vnum quod factũ est. hac enim subiunctione clarè comprehendit omnia facta: siue visibilia, siue inuisibilia, siue inter opera sex dierũ, siue extra, aut ante illa, adiecta enim hęc vniuersalis negatiua cuiusq; facti absq; ipso verbo, omnẽ tollit ambiguitatem & exceptionem. Si adiecisset & sine ipso factũ est nihil, non apponẽdo quod factũ est, adhuc sub dubio seu exceptione reliquisset distributionẽ affirmatiuã & negatiuã, & ideo apposuit quod factum est: vt clarã distributionẽ redderet, & nullum ambiguitati aut exceptioni locũ relinqueret: aperiendo ꝙ de factis omnibus ac solis loquitur. ¶ Vbi etiã significãtiùs apponitur præpositio sine siue absque, societatem significans ipsius cũ faciente. Quia enim dixerat omnia per ipsum facta, ne ex modo loquẽdi minoritatem aliquã aut velut organũ aliquod verbũ intelligeres concurrere ad factionẽ rerum, curauit euãgelista adiũgere præpositionẽ denotantẽ societatẽ: vt vel sic tolleret occurrentẽ fortè tuę phantasiæ minoritatẽ verbi ad faciendũ res. *In ipso vita erat.* Ordinatè euãgelista progreditur, postq̃ declarauit verbi esse, declarans verbi vitã: ad excludendũ illorũ dogmata qui separãt vitã à primo rerũ principio, tanq̃ aliud sit prĩcipiũ essendi, & aliud principiũ viuendi. Hanc fictionem excludens dicit: in ipso, verbo, vita erat. Inferiùs enim dicet Iesus, sicut pater habet vitã in seipso, sic dedit & filio vitã habere in semetipso ¶ Inductus est autẽ euangelista ad subiungendum ꝙ in verbo erat vita, nõ solùm propter ordinẽ antedictũ inter esse & viuere, sed etiã ad explicãdũ quod priùs dixerat omnia per ipsum facta sunt. Declarat enim nunc in verbo esse vitam: ac per hoc verbũ esse exemplar vitæ omniũ viuentium, ne errares intelligendo omnia per ipsum facta quãtum ad esse, & non quantũ ad viuere. Hinc enim explicatur ꝙ est sufficiens exemplar non solùm vniuersi esse, sed etiam vniuersæ vitæ factorum. *Et vita erat lux hominum.* In textu Græco præponitur articulus dictioni vita: ad significandum non solùm quòd de eadem vita loquitur. sed ꝙ vita, quam dixit esse in verbo est vita

illa

illa suprema, est vita per essentiã. De vita itaq; verbi quę suprema est, dicit q erat lux hominũ: ad differentiã lucis corporeæ quam oculis corporeis videmus, quæ est lux brutorum & non hominũ secundum q homo præstat cunctis sensibilibus: quãuis sit hominum secundum q homo cõmunicat cum aliis animalibus in natura sensitiua. Ad differentiã itaque istius corporeæ lucis, illa suprema vita verbi dicitur lux hominũ secundum q homo: hoc est secundum partẽ intellectiuam hominis: ex qua homo est homo: quoniã ex ipsa reponitur in specie hominis. ¶ Describit autẽ supremã lucem intelligibilẽ per hoc q est lux hominum potiùs q̃ per hoc q est lux angelorum: tum vt ex iis quę nobis sunt nota, lucem illam nobis manifestaret euangeliũ siquidem hominibus non angelis scribebat, & nos quidem lucem intelligibilem participare cognoscimus experientia in nostro intellectu: angeli autem nobis ignoti sunt. Tũ quia homo infima est creatura inter omnes creaturas intellectũ habentes: ac per hoc dicendo q supra vita est lux hominum, comprehendit q est multò magis lux aliarum superiorũ creaturarũ intelligentiũ. consequens est enim quòd si suprema lux est lux infimi intellect⁹, multò magis sit lux intermediorum intellectuũ. Si autẽ dixisset q est lux angelorũ, claruissemus illatione q esset etiã lux hominum: quoniã conditiones & status angelicę naturę longè distant à natura hominis: & multa conueniunt eis quæ non conueniunt nobis. Tum ad excludendum illorum dogma, qui negant primã lucem extẽdi per seipsam ad intellectum humanum putãtes intellectum nostrum illuminari ab infimo lumine, hoc est ab infima intelligentia, ab infimo angelo: tanq̃ prima lux non per seipsam posset se extẽdere ad intellectum nostrum, sed mediãtibus causis secundis. ¶ Et dixit lux hominum non hominum iustorum seu sanctorũ: vt intelligamus q de hominibus quatenus homines sunt (hoc est secundum esse naturale, secundũ primæuum esse quod habent) loquitur. Qui enim est lux hominũ secũdum esse subst̃atiale hominum, multò magis est eorũdẽ lux secundũ esse superadditũ, secundũ esse gratiæ. Adiũxit autẽ lucẽ vitę verbi (dicẽdo & vita erat lux) eisdẽ rationibus quibus prius dixerat in ipso vita erat: hoc est tũ ad cõsequẽter progrediendũ, post esse & vitã perueniẽdo ad lucẽ intelligibilẽ, vt explicetur vna atq; eadẽ res verbum, vita & lux intelligibilis: ne esse, viuere & intelligere separata intelligãtur, sed in vnã simplicissimã rem coire. Tũ vt exẽplar rerũ factarũ describatur perfectũ præhabẽs in se nõ solùm esse ad vi-

tam

tá sed etiá cognoscere: vt hinc intelligamus omnia per ipsum facta, nō solùm quatenus sunt & quatenus viuūt, sed etiá quatenus cognoscūt, ab ipso esse exēplata. Vbi perspicaciùs nota eruditè lector ꝙ cùm in quatuor rerū gradus distribuatur vniuersitas factorū (scilicet in ea quæ sunt tātùm, in viuētia, in sensitiua, & in intellectiua) euāgelista omnia quidē facta dicit per verbū, sed tamen in verbo nō locat nisi tria, scilicet esse, viuere & intelligere. Et ipsum intelligere nō sub nomine intellectionis, sed sub nomine lucis intelligibiliū describit ea proculdubio ratione ꝙ fons intelligibilis luminis præ habet in se eminētissimo mō quicquid est cognitionis sensitiuæ: cognitio enim sensitiua propter suá imperfectionē nō est formaliter in verbo Et sicut nō vita vegetatiua, sed vita formaliter est in verbo, ita nō cognitio sensitiua, sed cognitio quá lux significat est in verbo. ita ꝙ ex illa luce, exēplata est omnis facta cognitio tá intellectiua q̄ sensitiua. *Et lux in tenebris lucet.* Dixerat ꝙ suprema illa lux est lux hoīm (ꝓculdubio quia videri potest ab intellectu hoīs: sicut tamen lux solis videri potest ab oculo noctuæ. quo ad cognitionē naturalē quá experimur. Secus autē est de visione quá speramus, tūc enim illa lux, clarè erit lux clarè visa ab hoīe) declarat modo quare dixerit hoīm, ex differētia inter hoīes & alia sensibilia respectu summæ lucis.

Appellatione itaq; tenebrarū significat res oēs sensibiles: quia priuatæ sunt lumine intelligibili: ná tenebræ nō significát naturá aliquá, sed priuationē luminis. & constat ꝙ lux illa non lucet in nihilo, in iis quę non sunt, sed in rebus: ac per hoc in tenebris, hoc est in rebus priuatis lumine intelligibili, significatur lux lucens. Et significáter dicit lux lucet in tenebris, & nō dicit lux illuminat tenebras, quoniam intendit summam lucem ita lucere in sensibilibus rebus, vt tamen ab eis non tollat tenebrositatem, vt tamen eas relinquat priuatas lumine intelligibili. ad similitudinem lucis corporeæ lucentis in tenebris, sic quod ipsa quidem lucet, tenebræ autem non tolluntur: vt experientia testatur in quibusdam corporibus lucidis, quæ videntur nocte in tenebris. Iuxta hanc siquidem similitudinem excelsa dei vt possumus balbutiendo resonamus: quum hoc longè dissimile sit à relucentia diuini verbi in rebus sensibilibus. Sed hac similitudine volumus intelligi quod lucet in tenebris & non tollit tenebras. Ad hoc enim significandum Euangelista dicit vtrunque scilicet quod lucet, & quod in tenebris. Si enim tenebras tolleret, non diceret quod lucet in tenebris: quia non luceret in tene-

tenebris,sed in claro,sed in iis quæ fuerunt tenebræ. Quod manifestius etiã subiungitur dicendo: *Et tenebræ eam non comprehenderũt.* pro, apprehẽderũt. Ecce manifestè remanẽtes tenebrę significãtur. Nec dicit & tenebræ eam non cognouerũt, sed nõ apprehenderunt hoc est non attigerũt ad eã. Potuisset euãgelista eandem sententiã explicare, dicẽdo & lux quidẽ in tenebris lucet sed nõ eis (quia non trãsfert res sensibiles in ordinẽ intelligibiliũ) sed ex industria noluit imputari luci quod tenebræ remanẽt tenebræ: hoc est quod res sensibiles non attingunt ad ordinẽ intelligibiliũ, in quo lux summa & lucet & illuminat. Sed curauit explicare quod hoc prouenit ex naturali impotẽtia ipsarũ tenebrarum: hoc est, rerum sensibilium. propter hoc enim vtitur dictione apprehenderunt. Tenebras siquidẽ non apprehendere lucem in eis lucentẽ est non attingere ad participationẽ luminis ipsius, est non illuminari ab ipsa. ¶ Et cùm dicat lucet in pręsenti, propter perseuerentiam lucendi in sensibilibus, dicit in præterito non apprehenderunt: ad significandum quod ex ipsa sua natura quam ex sui creatione sortitæ sunt res sensibiles, habuerunt vt non attingerent ad lucem hanc. ¶ Significatur itaque per hæc quod lux summa lucet in rebus sensibilibus, quanuis res sensibiles nõ illuminentur ab ipsa: quia nec quatenus sentientes erigun tur in cognitionem illius, nec quatenus sensatæ illius pariũt cognitionẽ, sed sic in sensibilibus lucet vt teste Apostolo ad Ro. 1. quatenus intellecta ducant in illius cognitionem. ex quibus patet declaratum esse qualiter lux illa summa propriè est lux hominum, rerum autem sensibilium est tanq̃ tenebrarum: in quibus sic lucet quod ab eis non attingitur. ¶ Potest aliter particula hæc intelligi, vt cùm dictum est & vita erat lux hominum, intelligatur de luce spirituali vniuersaliter: quia verè erat lux hominum tam in esse naturæ q̃ gratiæ: cùm autẽ dicitur & lux in tenebris lucet, de lucere lumine gratiæ intelligatur. Et enim diuina lux inter tenebras peccantiũ indefessè lucet reuelata mũdo fide per patres & prophetas internis inspirationibus, multi testimoniorum radiis per miracula &c. & tenebræ, hoc est mentes capaces luminis gratiæ propter peccatum tenebrosæ, eam quatenus lucẽ gratiæ nõ attigerunt. Verè non attigerũt: quia non perueneruntad taugendum illam tactu fidei formatæ, quandiu tenebræ sunt. ¶ Prima expositio conformior est antecedentibus quæ de verbo absolutè loquũtur, hæc autẽ cõformior est sequẽtibus: quæ de verbo relatiuè ad esse gratiæ tractant, inchoãdo à testifica-

testificatione Ioannis Baptistæ. *Fuit homo.* De Ioanne Baptista loquitur. Descriptis siquidem iis quæ ad diuinitatem verbi spectant, descendit ad describendum incarnationis mysteriũ. ¶ Et significantius dicit fuit homo: ad excludendum errorem illorũ qui Ioannem putãt fuisse natura angelum: eo quod à Malachia propheta appellatur angel⁹, ecce ego mitato angelum meum. & declaratur. Matth. 11. & Mar. 1. Hominẽ itaque fuisse Ioannẽ describit: sed officio angelum, subiungens. *Missus à deo.* Esse enim nuncium dei, est esse angelum, officio. Quando missus sit, scribit Lucas scilicet anno quintodecimo imperij Tiberij Cæsaris. Sed modus quo missus est, nulla autentica scriptura habetur: an scilicet visibili apparitione, an sola interna instructione & destinatione. Ipse enim Ioãnes inferiùs dicet. qui me misit baptizare, ille mihi dixit, &c. *Cui nomen erat Ioannes.* Superfluit erat Ioannes siquidem est nomen eius: sed Baptista cognomen à baptismo cuius fuit author. *Hic venit in testimonium.* Officium Ioãnis describitur quod venit testis. In quo significãtur omnes conditiones requisitæ ad idoneum ac omni exceptione maiorẽ testẽ vtpote à deo missum in testem. ¶ Et dicendo venit in testimonium, describit quod ex intentione specialis officij venit ad testandum. Et hoc ad differentiam aliorũ sanctorum. qui quanuis vita, operibus, scriptura & verbo testimoniũ reddant diuinę luci vt glorificetur deus: non tamẽ spiritualiter misi sunt à deo vt proprium eorũ officium sit testari, sed ad hoc vt bene viuant & doceant commune ratione electi sunt à deo. Ioannes autem ad hoc missus significatur à deo vt veniat testis. *Vt testimoniũ perhiberet de lumine.* pro, de luce. Ne vagaremur quærẽdo ad quid testandum venit Ioannes, explicat materiam testificandam esse lucem, proculdubio illam quæ superiùs dicta est lux hominum. In quo cõsignificatur tum Ioannem habuisse certam claramque notitiam de luce illa: alioquin non venisset idoneus testis. quod enim scimus loquimur & quod vidimus testamur: vt inferiùs cap. 3. dicitur. Tum aliis ignotã fuisse lucem illam. nã si fuisset lux illa manifesta reliquis, nõ opus fuisset imò ridiculus fuisset testis: sicut ridiculum est adhibere testem ad testificandũ de luce solis. *Vt omnes crederent per illum.* Finis officij Ioannes (scilicet testificationis) describitur fides omniũ. ¶ Sed aduerte primo quod pronomen interpretatum illũ, in textu Græco anceps est ad masculinum vel neutrum genus, & propterea duplex potest esse sensus. Alter vt pronomen demõstret Ioannẽ: & signifi-

cetur

cetur vt omnes crederent per Ioanné testem. Alter vt pronoimé demőstret lucé, Græcis neutri generis: & significetur vt omnes crederent per illá lucem à Ioanne testatam. Et hic sensus magis cősonat veritati: quoniá Ioannes non venit ad testádű vniuerso mundo de summa luce, sed ad testificádum Iudæis, & iis qui in terra promissionis erant: ac per hoc nő venit vt omnes crederét per ipsum testé. Neque nos etiá credimus propter Ioannis testimonium: quoniá vt ipse Iesus inferiùs dicet, ego habeo testimonium maius Ioannis. Amplius Ioannes nő docuit omnia credéda, sed Iesus. Quocirca ad hoc Ioánes testatus est de luce vt lux haberetur lux, crederetur lux, vt trásmitteret homines ad lucé, per quá omnes instruerentur in fide, per quam omnes ducerétur ad credendum Hoc enim facto cőprobari legimus. ná cőstat Ioannem trásmisisse ad lucem etiá quű in carcere esset, vt per lucé instruerentur in fide. vt per lucé crederét. Nő enim dedignata est lux ministeriű prædicationis exercere, miracula adhibere, disc.. s rere, &c. vt per ipsam omnes crederét. Hoc experimur: ná per Euágelium non Ioannis sed lucis nos credimus. ¶ Aduerte secűdo ꝙ dicendo omnes, non describit fructum sed finé intentum volűtate antecedéte: sicut dicit apostolus. 1. ad Timo. 1. deus vult omnes homines saluos fieri, & nunquid voluntatis meę est mors impij dicit dominus deus, & non vt cőuertatur à viis suis & viuat? Eze. 18. Et nihilominus testatæ lucis sufficientia explicatur ad hoc vt non aliqui sed omnes crederent per illá euangelizantem, miraculísque coruscátem. ¶ Aduerte tertio ꝙ non dicit vt scirent sed crederent. Apte siquidé testimonio respondet fides nő scientia, nő enim sciétia innititur testi, sed demőstrationi, sed euidentiæ: fides autem est quæ testimonio innititur. Lux autem à Ioanne testata nő docuit scienda sed credenda: vt pote ea quæ excedűt capacitatem scientiæ nostræ, & necessaria sunt ad saluté æterná. Quæ in hac vita nobis tanquàm discentibus oportet proponi crededa (quia oportet addiscenté credere) vidéda postea in alia vita quű euacuabitur imperfectio nostra. *Non erat ille lux.* In textu græco præponitur articulus dictioni lux: ad significádum ꝙ Ioannes non erat illa lux summa. ¶ Et hinc excluditur obiectio opponentium ꝙ Iesus dixerit apostolis vos estis lux műdi. pari siquidem ratione Ioannes verè potest appellari lux. Liquet enim nullum patere aditum obiectioni, ex eo quod nő negatur lux communiter sed lux cum articulo: hoc est suprema lux. ¶ Et dixit hoc euangelista: quoniam lux testata à Ioanne erat etiam homo:

homo:ipse nempe Iesus. Ad declarandum itaque disparitatem maximam inter Ioannem & testatam lucem, subiunxit non erat ille lux. *Sed vt testimonium perhiberet de lumine* pro, de luce. Repetit officium Ioannis cum materia testificanda vt intelligamus testificationem Ioannis non alio tendere quàm ad testã iam diuinitatem Iesu Christi. hoc est enim testari de luce latẽte in Iesu Christo: imò de luce, quæ erat Iesus Christus: sed quia carne velata (vt inferiùs explicabit) ideo testimonio Ioannis op' fuit. Magna siquidem authoritas tanti viri qui putabatur quod esset ipse Messias, extitit ad suadendum hominibus quod nõ ipse sed Iesus erat lux summa. *Erat lux vera.* In textu Græco præponuntur duo articuli alter dictioni lux: alter dictioni vera. ¶ Vbi erudite lector nota ordinem subiunctorum. intendit enim singula declarare quæ præposuit circa officium Ioannis. Et inchoat à materia testata, quã appellauerat lucem, explicando quod testata à Ioanne lux non erat quæcunque lux sed erat cum articulo (hoc est lux illa suprema) ac illa vera. ¶ Quum dixit in ipso vita erat, non apposuit vera, sed quum dicit erat lux, apponit vera: quia non ideo addidit vera vt excluderet suspicionẽ falsitatis aut defectum aliquem (quoniam pari ratione dicendum fuisset vita vera) sed ad explicandum apertiùs quod de summa luce intelligibili loquitur. Verum enim propriũ est obiectum intellectus homogeniuúmque est intelligibili: perindeque dictum est quod lux à Ioanne testata erat illa lux illa vera, acsi dictum fuisset quod erat summa lux summe intelligibilis. Et per hoc distinguit hanc lucem nõ solùm à luce sensibili, verumetiam ab omni luce intelligibili citra supremam. *Quæ illuminat omnem hominem.* Superius appellauit eam lucem hominum, & in tenebris lucentem non tamen illuminantem tenebras: modo consequenter dicit quod præbet lumen omni homini. Non dicit alicui homini sic & alicui non, sed vniuersaliter quod illuminat omnem hominem: vt intelligamus naturale lumen intellectus agentis quo videmus immediate absque studio veritatem primorum principiorum: quibus intercedentibus consurgimus etiã ad videndum inuisibilia dei per ea quę facta sunt intellecta. hoc enim lumen præbet omni homini lux illa suprema. *Venientem in hunc mundum.* Superfluit pronomen hunc. Et in textu Græco præponitur articulus dictioni mundum: ad significandum quod loquitur nõ de parte sed de integra vniuersitate rerum quę mundus appellatur.

Tempus itaque illuminationis exprimitur, dicendo, venientẽ

in

in mundum, ita quod omnis homo tunc illuminatur quãdo venit in mundum. Venit autem in mundum quando fit: imò ipsum eius fieri est eius venire in mundum. Nam si prius fuisset, iá esset pars mũdi. fuisset enim pars aliqua vniuersę creaturæ: & sic non venisset in mũdum. Et rursus fuisset prius scilicet ante illuminationem à summa luce: quoniam illuminatur veniẽs in mũdum. Contra hęreses ergo quorumcunque dogmatizãtium animam hominis præextitisse ante ipsum hominem cuius est, dicit Ioannes quod illuminat venientẽ (& non ante) in mundum: hoc est in vniuersitatem creaturarum. ¶ At si quæris cur non dixit qui fit, ex quo venire in mundum est idem quod fieri in mundo? In promptu ratio est: ad significandum scilicet quod anima hominis venit ab extrinseco: hoc est fit nõ eductione ipsius de potentia materię (sicut fiunt animę reliquorum animalium) sed fit simplici emanatione à deo. nõ prius quàm infundatur corpori: sed creando infunditur & infundendo creatur. Ad describẽdum ergo singularissimum modũ fiendi quo anima cuiuslibet hominis fit, dixit venientem in mundum. ¶ Et si rursus quęsieris cur dixit omnem hominem, & non dixit omnes animas hominum? In promptu quoque ratio est: ne erraremus saltẽ suspicãdo animas præexistere aut præ illuminari antequam homo existat & illuminetur. In mundum itaque omnem hominem venientem ratione suæ animæ qua reponitur in specm hominis, describit illuminari: vt omni ambiguitate exclusa intelligamus tũc intellectum animæ nostræ illuminari quum homines simus: quod est dum anima creando infunditur corpori & infundendo creatur. Et dixit hoc ad describendum illam summam lucem à Ioãne testatam, esse illam quæ est creatrix animarum intellectiuarũ singulorum hominum: vt ex opere disceremus quod est summa lux summe intelligibilis. Dixi autem creatrix: quia non aliter illuminat omnem hominem venientem in mundum quam creando animas nostras cum lumine intellectus agentis. *In mundo erat.* Dixerat vt crederent, & propterea modo aperit necessitatẽ credendi. ex hoc quod verbum pręsens in mundo non fuit cognitũ. ex hoc enim quod cognitum non fuit, oportuit vt vel fide cognosceretur: ne omnino remaneret ignotum. Præsentiam ergo verbi in mundo describit, dicendo in mũdo erat: ne eius absentiæ imputaretur quod non est cognitum. ¶ Et scito quod quum quater nominetur mundus (semel dicendo venientem in mundum: & nunc, in mundo erat: & tertio, & mundus per eũ factus

est:

ſt:& demũ ,& mundus eũ nõ cognouit) ſemper dictioni mundus præponitur articulus in textu Græco: ad ſignificandũ ꝙ nõ diuerſimodè mundi nomine vtitur his quatuor vicibus. In mũdo itaq;, hoc eſt in vniuerſo, erat verbũ: quod ſecundũ ſuam naturam eleuatũ eſt ſupra totũ vniuerſum. *Et mundus per ipſum factus eſt.* Ne errares intelligendo ꝙ verbum erat in mundo ſicut pars aliqua vniuerſi, ſubiunxit modũ quo erat in mundo, dicẽdo & mundus per ipſum factus eſt. Nõ enim ad explicandum quòd mundus factus eſt per verbũ, hoc ſubiunxit (quia iam hoc prædixerat apertè, dicendo omnia per ipſum facta ſunt & ſine ipſo factũ eſt nihil quod factũ eſt) ſed ad declarandũ modũ quo verbũ erat in mundo, ſubiunxit & mundus per ipſum factus eſt: vt hinc intelligamus ꝙ verbũ erat in mundo ſicut exẽplar in exẽplato, & nõ ſicut aliquid clauſum in mundo. *Et mundus eum non cognouit.* Eũ pro ipſum. Neutro enim genere Latina lingua interpretandum fuit: vt congrua grãmatica referatur ad verbum.

Cogor ex identitate ſignificati mũdi, intelligere quod & verũ eſſe conſtat. ſ. ꝙ mundus non cognouit diuinũ verbum: hoc eſt nulla creatura cognouit diuinũ verbum, quãuis exiſtens in mũdo facto per ipſum. quia nec homines nec angeli cognouerũt diuinum verbum in creaturis repræſentatum: quia omnes latuit myſterium trinitatis: quia myſterium trinitatis excedit naturalẽ cognitionẽ & hominũ & angelorum. Vnde & ipſe Ieſus dicit. nemo nouit patrem niſi filius, neque filiũ quis nouit niſi pater.

Vbi erudite lector perſpice euangeliſtã reddere rationẽ quare oportet credere, ex hoc ꝙ myſterium trinitatis incognitum fuit naturali notitia nõ ſolũ hominibus ſed etiã vniuerſis creaturis. hoc enim clarè ſignificatur dicendo, & mundus ipſum (verbum) non cognouit. verbũ nãque perſonam ſignificat trinitatis. *In propria* pro, in ſua, *venit*. Dixerat vt teſtimonium perhiberet de luce: & ſubiunxit poſtea quæ eſſet illa lux, ſed adhuc nõ dixerat veniſſe illam. Et propterea modo ſub verbi nomine deſcribit veniſſe: ad declarandum ꝙ Ioannes venit vt teſtimoniũ perhiberet de luce poſtquã lux venit in ſua. Sed caue ne erres neſciendo iũgere & verificare hæc duo ſimul ſcilicet in mundo erat, & cum hoc venit in ſua. Diuerſus enim modus eſſendi, veritatem aperit. In mundo ſiquidem erat & eſt ſemper tanquã exẽplar in exemplato: venit autem alio modo ſcilicet perſonaliter formam ſerui accipiens. Et dicit in ſua, non ſolum ad ſignificandum quòd facta omnia ipſius ſunt, ſed ad explicãdam ratio-

nem quare venit scilicet ob sua. Cōsentaneum siquidem humanæ rationi est vt dominus quādoq; veniat ad sua, visitet sua, restauret sua quæ reparatione indigent. Et hanc fuisse rationē aduentus verbi dei in mundum, dubium nullum est. *Et sui eum non receperunt.* Dixerat vt omnes crederent: ne errares intelligendo fructum aduentus verbi esse fidē omnium, declarat modo. Euāgelista quòd non omnes crediderunt. *Sui.* Nō dicit omnes sui sed indefinite sui, hoc est homines quos iam definierat suos, dicēdo illuminat omnem hominem venientē in mundum. nā nullius magis proprij sunt quàm illius qui creauit eos. *Eum.* pro, Ipsum. vt congrua grammatica referatur ad verbum. *Non receperunt.* fide. In qua etiam clausula redditur ratio opportuni testimonij Ioannis Baptistæ. nam si accedente officio Ioānis Baptistæ adhuc homines nō crediderunt verbo quod venit in mundū, multo pauciores credidissent sine Ioannis officio. *Quotquot autem receperunt eū.* Dixerat vt crederēt: & postea subiunxit necessitatem credendi. explicat modo vtilitatē credendi: vt cognoscamus quantū est vtile nobis credere. Dicendo quotquot autem, manifestat quòd indefinite dixit sui ipsum nō receperunt: è regione distinguens alios qui receperunt. Aperit quoque nullā esse disparitatem sexus, ætatis, status, gentis &c. inter recipiētes ipsum: nullúmque esse limitatum hominib⁹ numerum recipiétiū qui possint fieri filij dei, sed quotquot receperint omnes posse fieri filios dei. Et dixit hoc ne quis putaret se tarde recipere, cōpleto iam numero: aut se non idoneum ex conditione, statu, sexu, gente &c. *Receperunt eum.* pro, ipsum. refertur enim verbū. Receperunt inquit in præterito, nō recipient: ad significandum ꝙ de fidelibus loquitur suscepta iam fide Christi. *Dedit eis potestatem filios dei fieri.* pro, vt filij dei fierent. Nō dicit dedit eis potestatem vt filios dei se facerent, sed vt fierent filij dei. Sicut enim in naturalibus elementis est potestas nō vt se moueāt sursum aut deorsum, sed vt moueatur terra deorsum & ignis sursū, ita Christifidelibus data est potestas nō efficiendi seipsos filios dei (actio enim hæc omnem creatam facultatem excedit) sed vt fierent filij dei. potestas autem hæc, donum gratiæ gratum facientis est. illa enim possumus potentia propinqua, potētia quæ est velut inchoatio eiusdem generis, fieri filij dei. Et est sermo de filiis dei adoptione consummata: hoc est in statu gloriæ. hāc enim supremam vtilitatem fidei intendit fidelibus proponere: vt patet ex subiunctis. *Iis qui credunt in nomine.* pro, in nomen, *eius.*

Exponit

Exponit quibus dedit dictam potestatem: ne errares intelligẽdo datam esse omnibus qui fidem receperunt Christi. Adiũgit siquidem receptæ fidei duo. Alterum est perseuerantia in fide: significata dicẽdo iis qui credunt. Et propterea non dicit iis qui crediderunt, sed qui credunt: hoc est perseuerant credẽdo. Alterum est studium ad diuinam gloriam: significatum dicendo in nomen eius. Multi enim perseuerant credentes: sed non tendẽdo in nomen, in gloriam, famam, laudem dei. Sed qui credunt in nomen verbi, non quærunt quæ sua sunt: sed tendunt ad ea quæ sunt nominis (hoc est famæ, laudis, gloriæ) Iesu Christi verbi dei. ¶ Et ex ista clausula apparet quòd loquitur de gloriosa adoptione filiorum dei: ad quam suspirat Apostolus ad Romanos octauo. nam filios dei fieri & esse per gratiam in præsenti vita, collatum est etiã iis qui non perseuerant credentes in nomen eius. *Qui*. Hoc relatiuum nõ refert eos qui credunt, sed refert filios dei. Postquã enim exposuit illã particulam quotquot receperunt eum, adiungendo iis qui credunt in nomen eius, exponit modo reliquam particulam. scilicet filios dei fieri: declarando modũ quo nascuntur filij dei. *Non ex sanguinibus*. Non nascuntur filij dei ex commixtione seminum, ex coniunctione maris & fœminæ, ex actione & passione partis vegetatiuæ. ¶ Sãguines appellauit semina humana, masculi & fœminæ: quoniã masculinum semen sanguis est causaliter: fœmineum autẽ fortè est sanguis etiam formaliter. Sine dubio autẽ est causaliter: appellando mulieris semen quod vt materiã præbet mulier generationi. *Neque ex voluntate carnis*. Filij huius seculi, delitiis vacãtes, ducentes in bonis dies suos, sunt illi ad literam qui nati sunt ex voluntate carnis: hoc est ex volũtate carnalibus affecta. neq; sic nasci filios dei, Ioannes describit. *Neque ex voluntate viri*. Heroici hoĩes, ex studio ad ardua euecti quodammodo in deos apud opinionem hominum, ad literam dicuntur nati ex voluntate viri: hoc est ex volũtate affecta ad supremum virilitatis. Et neque sic nasci filios dei, Ioannes scribit. ¶ Et in his tribus modis cõpræhendit omnes modos quibus homines fiunt tam secundum esse naturæ quàm secundũ esse moris & status cuiusq;. Fieri quidẽ quo ad naturalia, primo mẽbro cõpræhẽditur. Fieri autẽ secundũ mores & status, aut est secundum voluntatẽ affectã iis quæ sunt corporis: quæ in secũdo mẽbro depræhendũtur: aut secũdũ volũtatẽ affectã iis quę sunt animi quę tertio mẽbro cõpræhẽdũtur. In quo magna est latitudo. alij enĩ militia, alij sciẽ-

tiis speculatiuis, alij inuentionibus artium, alij morali rigore, affecti ad ea quæ sunt animi sunt. Omnes itaq; humani modi excluduntur à fieri filios dei. *Sed ex deo nati sunt.* Non dicit facti sunt, sed nati sunt: & similiter nõ dicit à deo (velut ab extrinseco) sed ex deo, velut homogenio. ad significandũ filios dei spectare ad genus diuinum: hoc est ordinem incommunicabilẽ vt sit naturalis quibuscunque substantiis aliis à deo, quantũcunq; excellentib⁹, tam factis q̃ factibilibus. Est enim ille rerum æternę fœlicitatis, ordo rerum supernaturalium, non respectu huius vel illius sed simpliciter & absolute: quia est constitutiuus in iis quæ propria sunt deo: quale sunt videre deũ sicuti est trinum & vnũ, frui ipso deo immediatè & inamissibiliter. Hoc est enĩ esse filios dei cõsummate. & propterea ex ipso deo nasci eos oportet: vtpote ad diuinum genus inamissibiliter eleuatos. Hæc est vtilitas fidei Christianæ. *Et verbũ caro factũ est.* In textu Gręco pręponitur articulus dictioni verbũ: ad significãdum ꝙ de illo verbo loquitur de quo tot & tanta dixit. ¶ Dixerat ꝙ Ioannes venit vt testimonium perhiberet de luce ipsi Ioãni nota, aliis occulta: & subiunxerat quod in sua venit. Aperit nũc & modũ quo venit, in quo latuit lux: & simul declarat nõ esse ĩcredibile quod dixerat (scilicet homines fieri filios dei ita ꝙ ex deo nati sunt) dicendo & verbum caro factum est. Hæc enim omnia per hoc explicat. Nam & mundum quo venit explicat, dicendo ꝙ factum est caro. Ne enim errares vagando ad quærendũ modũ veniendi, explicat ꝙ verbum venisse in sua, est verbum factum esse carnem. Acsi apertiùs dixisset. in sua venit sic scilicet ꝙ verbum factum est caro. In quibus verbis simul dicit quòd lux in carne latuit. Et ex quo hoc superãs omnia mirabilia immo omnia excogitabilia verũ est (scilicet quòd verbum caro factum est) facilè credẽdum est homines aliquos ex deo nasci filios dei. Et quoniam in his verbis definitur incarnationis mysterium, oportet diligentissimè ac perspicacissimè hæc intelligere. Intellige igitur ante omnia verbum nõ dici factum. Nõ enim dicit & verbum factum est (hoc siquidem esset cõtra superiùs dicta, omnia per ipsum facta sunt & sine ipso factũ est nihil quod factũ est) sed dicit verbum factum est caro. Non enim significatur quòd verbum incæpit esse, sed quòd verbum incæpit esse caro: nõ significatur quòd verbum factum est, sed quòd verbum factũ est caro. ¶ Et quoniã verbum deus est alienum ab omni mutabilitate. oportet intelligere quòd verbũ absque quacunque sui mutatione

tatione factum est caro. ita ꝙ nulla alteratio, nulla mixtio, nulla conuersio in verbo significetur. Non enim alteratione aliqua alteratum est verbum vt fieret caro : nec mixtio aliqua verbi cū carne intercessit, nec verbum versum est in carnem. Hæc siquidē omnia somnia potius q̄ dogmata appellanda sunt : quoniam constat immutabile omnino esse verbum quod erat in principio deus. Verè itaque ac propriè & tamen absque sui mutatione verbum factū est caro. Et quoniā fieri terminatur ad esse, & esse carnem est esse substātiam, oportet quoq; intelligere quod verbum factum est caro ita quòd iam est caro. Et hinc excludūtur errores quorumcunq; dicentium ꝙ verbum iunctum est carni relatione aut negatione aut quocunq; esse accidētali. Nulla enim relatio, nulla negatio, nullúmque esse accidentale sufficit ad verificandum verbum est caro, vt patet: quamuis sufficeret ad verificādum, verbum inhabitat carnē, aut verbum est carneum, & similia. esse enim carnē est esse substātiā, & nō est denominari à substātia. Propter quod Ioannes nō dixit verbum factū est carneū, sed dixit verbū factū est caro: expresse sonans ꝙ verbum incæpit esse caro: quæ est substātia, & nō denominatio, nō relatio, nō negatio, nō accidēs aliquod à substātia. Et si perspicacius cōsiderentur hæc verba (quibus significatur quod verbū in sua integritate remanēs verbum, factū est caro non carneū) apparebit Euangelistā exclusisse ab hoc facto, omnē modū quo apud nos vna res præexistēs fit alia. Aër enim qui fit aqua, nō remanet aër: homo qui fit albus, nō fit albedo: & vniuersaliter materia nō fit forma. verbū autē factum est caro, factum est alterū extremū: & vt dictū est absq; omni sui mutatione. At si instas quō ergo intelligemus ꝙ verbū factū est caro? Respōdemus ꝙ verbū factū est hypostasis carnis. verbū siquidē ab æterno suapte natura erat hypostasis diuina : & vbi venit plenitudo tēporis, factū est hypostasis carnis. ita ꝙ illamet hypostasis quæ erat hypostasis deitatis, est modo etiā hypostasis carnis. & ꝓpterea verè dicitur & est caro. nā hypostasis carnis verè est caro : sicut hypostasis naturæ bouinæ verè est bos: & sic de aliis. Quum autē dupliciter intelligi possit verbū fieri hypostasim carnis) vel ꝙ carnis præ existētis propriā hypostasim abiecerit & loco illi⁹ subintrauerit: vel ꝙ quū caro fieret, præuenerit verbū carnis hypostasim propriā) ne errares putādo ꝙ verbum præexistentem carnem assumpserit & hypostasim carnis corruperit, dixit quòd verbum factū est caro. Ex hoc enim ꝙ verbum factum est caro,

habetur & quòd verbum nihil carnis abiecit(nam quũ homo fit alb⁹,nihil albi abiicit:& quum aër fit aqua,nihil aquę abiicit.& vniuersaliter nihil termini ad quẽ abiicitur in factionibus)& ꝙ caro non præextiterit,sed tunc facta est quãdo verbũ factum est caro.nã terminus in omni factione tunc fit quãdo factio terminatur.quũ enim homo fit albus,tunc noua est albedo:quũ aqua fit aër,tunc nouus est aër:& sic de aliis.Quãdo itaque verbũ factum est caro,tunc caro illa facta est,imò in hoc ipso quòd verbum factum est caro,facta est caro , nõ in seipsa sed in hypostasi verbi:vt suaui dispositione(nõ inferẽdo corruptionẽ)ĩtelligatur ꝙ verbũ factũ est caro.Præter hoc ꝙ fas non est à corruptione inchoare verbũ eleuationẽ naturæ nostræ in diuinã hypostasim renouatricẽ mũdi. Et quãuis appellatione carnis intelligatur homo quum dicitur ꝙ verbum factum est caro,euãgelista tamẽ non dixit & verbũ factum est homo,sed factũ est caro.tũ ad explicandam diuinã dignationem , in hoc ꝙ verbũ factum est id quod est infimũ in homine.s.caro.maxima siquidem describitur dei benignitas,dũ vsque ad infimũ descendisse describitur. Tũ ad excludendum erroneũ sensum qui fuisset acceptus si dixisset & verbum factum est homo.nã homo est homo ratione animæ intellectiuæ:ac per hoc intellectũ fuisset ꝙ verbum iunctum est homini ratione animæ intellectiuæ per gratiam, per operationem intelligendi & amandi,& non secundum esse substãtiæ.Sed dicendo quòd factũ est caro(quæ non est capax gratiæ,non intelligit,non amat)intelligendum expresſit quòd verbũ iunctũ est carni secundum esse substantiæ. Tũ quia homo nomen est personæ:hoc est rationalis naturæ hypostasis,& nõ hypostasis absolutè . & potuisset intelligi ꝙ verbũ factum est persona hominis,& non hypostasis substantiæ:vt quidã textum hunc non penetrantes intellexerũt,dicendo vnionem factã in persona non hypostasi.Dicendo autem quòd verbum factũ est caro,manifeste explicat quòd verbum factum est hypostasis carnis,quæ est hypostasis substantiæ absolutè. Tum ad explicandum diuinæ omnipotentiæ efficaciam:ex hoc quòd pertingit ad faciendum deũ esse etiam hypostasim substantiæ non solùm rationalis sed irrationalis,sed inanimatę.Quis enim auderet dicere verbũ diuinum esse hypostasim corporis Christi mortui in illo triduo mortis,nisi Ioannes dixisset & verbũ caro factum est. ¶ Tum ad declarandum naturas sensibiles(de quarũ numero est caro) quas appellauerat tenebras.non esse malas:vt Manichęi fingũt.

Ex

Ex hoc enim ipso quòd verbū factum est caro, significatur quòd caro non est res mala: nō enim est fas cogitare, quòd supremum illud verbum factum est res mala. Si diceretur autem homo, omnia interpretarentur ratione partis intellectiuę: per quam homo reponitur in specie hominis. ¶ Nec propterea omisit euāgelista significare quòd verbū factum est homo: quoniam dicendo factum est caro, cointelligitur quòd factū est homo. Tum quia caro non est caro nisi sit animata: caro enim mortua non est caro nisi æquiuocè, & similiter non est caro humaua nisi sit animata anima hominis: constat autem etsi non dici tamen significari & intelligi carnem humanam quum dicitur, & verbum factum est caro. ¶ Tum quia hypostasis carnis in homine, est hypostasis hominis. Quāuis enim in homine sint plures partes, & à multis dicātur plures formæ nullus tamē fingit plures hypostases in vno homine. Vnde ex hoc ꝙ verbum factum est caro, ex hoc ꝙ verbum est iam hypostasis carnis illius humanæ assumptæ, habetur ꝙ factum est homo, ꝙ est hypostasis hominis. ¶ Tum quia explicato eo quod posset verti in dubium, reliqua illius mysterij vt certa cointellecta relinquuntur. Poterat autem in hoc mysterio dubitari an verbum, vsq; ad hoc infimū descendisset vt fieret caro, & propterea explicando ꝙ factum est caro, consignificata vt certa reliquit ꝙ factus est homo, quòd factus est sensitiuus, ꝙ factus est rationalis: & reliqua quæ supposito ꝙ factum est caro, in nullam debent ambiguitatē deduci. *Et habitauit in nobis.* Pronomen nobis. monstrat ꝙ non de habitatione in assumpta natura est sermo: nam assumpsit vnam singularem humanitatē, & nō multas. Præpositio verò in (dicēdo in nobis) monstrat ꝙ non de habitatione locali seu exterioris cōuersationis est sermo. dicendū enim fuisset & habitauit inter nos, vel nobiscū, si localis habitatio significaretur. De habitatiōe itaq; in cordibus nostris est sermo, quum dicitur & habitauit in nobis. ¶ Et dixit hoc: ne errares existimādo verbum ex hoc ꝙ factum est caro, impeditum esse ab habitādo spiritualiter in animis nostris, & docuit quòd verbum ita factum est caro quòd tamē habitauit spiritualiter in nobis secūdum animā. Vnde & significātiùs dicit habitauit: ad excludendum impedimētum carnis, quæ habitare nō potest in spiritu qui est anima nostra. ¶ Et dicit habitauit, nō dicit contulit nobis gratiam fidei, spei, charitatis, &c. ad significādam differentiā inter dona diuinæ gratiæ & virtutes animi. nam virtutes tam intellectuales quàm morales sunt ad perfectionem cōgeniti animi:

mi: dona autem gratiæ sunt ad hoc vt ab extra veniens verbum deus, non hospes sed habitator in animis nostris fit, vtens continuè & iis quæ sunt animi, & iis quæ sunt corporis nostri: sicut habitator vtitur domo in qua non hospitatur, sed habitat. Vnde & Paulus dicebat, habitare Christum per fidem in cordibus vestris, & de seipso, an experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christi. Dicendo itaque & habitauit in nobis, explicat quòd fuit intus in animis nostris, continuè vtens intellectu, voluntate, affectibus, viribus, studio operibúsque nostris ad seipsum hoc est siquidem verbum habitare in nobis: habitator enim ad proprium vsum domo vtitur. *Et vidimus.* pro, & spectauimus. Significatur enim plus quàm videre scilicet diligentius ac fixe intueri. *Gloriam eius.* Quum dixisset quòd verbum caro factum est, occurrit modò tacitæ quęstioni quid scis tu de hoc? Et satisfacit quęstioni dicendo, & spectauimus gloriã eius, scimus hoc quia vidimus. ¶ Nec dicit & spectaui, sed spectauimus: quia non solus fuit spectator. *Gloriam eius.* Non dicit miracula eius sed gloriam, Quam spectauit Ioannes cum aliis post Christi resurrectionem, præcipuè in die ascensionis: tunc enim spectarunt gloriam eius. Quam etiam spectauit Ioannes cum Petro & Iacobo in transfiguratione Iesu. His enim modis directè verificatur, & spectauimus gloriam eius: quoniam vtrobique spectatus est in forma gloriosa. *Gloriam quasi vnigeniti à patre.* Quasi aduerbium similitudinis est, non frustra appositum: sed ad explicãdam veritatem puram, ad explicandum quòd non spectauimus gloriam vnigeniti. Illam enim neque Ioannes neque alij discipuli viderunt: sed reseruatur videnda in cælesti patria. Et propterea non dixit gloriam vnigeniti, sed gloriam tãquam seu velut vnigeniti: hoc est gloriam similem gloriæ vnigeniti, hoc est gloriam repræsentantem vnigenitum Et verè talem gloriam spectarunt tam in transfiguratione quàm in ascensione. Viderunt enim gloriam decentem vnigenitum gloriam manifestantem vnigenitum: & non ipsam vnigeniti gloriam, quam in semetipso habet ab æterno. ¶ Et scito ꝙ dictio vnigeniti, est nomen & non participium: & propterea duplex potest reddi constructio literæ. Altera, gloriam à patre tanquam vnigeniti, & tunc significatur gloria collata à patre, & ad literam sonat gloriam transfigurationis, in qua gloriosus visus est: dicente patre, hic est filius meus dilectus, &c. Iuxta quod Petrus apostolus etiam dixit in primo cap. secundæ epistolę. speculatores facti illius magnitudinis: accipiens enim à deo patre honorem

norem & gloriã, voce delapsa ad eum à magnifica gloria, hic est filius meus dilectus, &c. Quia tamen duriuscula est hæc constructio, reliqua plana est: vt à patre, referatur ad vnigenitum. respectu cuius cõstat dicit patrẽ. ❡ Sed aduerte erudite lector ꝙ euãgelista transit in aliud genus rerum. hactenus enim nunq̃ nominauit patrem aut filium, sed verbum, deum, lucem, vitã. Duo rerum genera nobilia in vniuerso sunt: alterum rerum quæ cognoscunt: alterum rerum quæ viuunt. Inter quæ tanta est distantia ꝙ in rebus cognoscentibus quatenus cognoscentes sunt, non inueniũtur pater & filius: nullus siquidem angelus est pater alterius, nullus homo secũdum ꝙ cognoscit est pater alicuius: & similiter nullum aliud animal secundum ꝙ cognoscit, filium generat. In rebus autem viuentibus tantùm, inueniuntur pater & filius: sic ꝙ naturalissimum opus viuentium quatenus viuentia sunt, est generare sibi simile. ❡ Quum declarasset itaq; Ioannes naturã intellectualem verbi, ac per hoc descripsisset verbum in supremo rerum gradu (summus enim rerũ gradus est gradus intellectualis) ne erraremus intelligẽdo naturã intellectualem verbi quẽadmodum est intellectualis natura in vniuerso, scilicet absq; patre & filio, subiungere curauit verbum sic esse verbũ. hoc est intellectualis naturæ, quòd etiam est filius vnigenitus à patre: vt per hoc doceret ꝙ hæc duo (scilicet esse intellectualis naturæ, & esse naturæ habentis patrem & filium) quanuis in vniuerso non coẽant, sed sint disparata, in deo tamen vniuntur: immo absq; omni distinctione cum summa simplicitate præhabentur. Ita ꝙ non metaphoricè aut sola appellatione, sed verè & propriè sunt in diuina natura pater & filius: immo pater & filius vnigenitus. ita ꝙ verbũ verè & propriè est filius vnigenitus: & dicẽs verbũ est verè & propriè pater, à quo genitus est filius vnigenitus. Hæc siquidem omnia clarè significant hæc euangelistæ verba, explicantia verbum esse vnigenitum à patre: nam dicẽdo patre, consignificat cor relatiuum eius, filium. & dicendo vnigenitum, explicat vnicum genitum filium à patre. Ita ꝙ plus explicat dicendo vnigeniti à patre, quàm si dixisset filij à patre. nam explicatur etiam natiuitas & vnitas filij: vt patet. Quod autem verè ac propriè in diuina natura sint pater, & filius, sitque verè ac propriè natiuitas (sic quòd verbum propriè est filius, & dicens verbum est propriè pater: & dicere verbum propriè generare filium, & verbum dici est propriè filium nasci, & verbum dictum esse est propriè filium vnigenitũ esse) declarari potest, mõstrando con-

do conditiones omnes requisitas ad patrem & filium,& ad natiuitatem inueniri in deo dicẽdo verbum. Quod si cupis intelligere,oportet vt priùs in communi loquendo penetres omnes & solas conditiones requisitas ad productionem illam qua filius à patre gignitur.penetrabis autem illas,si eleuabis intellectũ ad expoliandum generationẽ qua aliquis homo est à patre suo genitus,à modo quo genitus est. Quia enim homo qui est filius corporeę sensibilísque est naturæ,ideo à patre suo productus est tali modo scilicet mediãte semine corporeo,medianta fœmina,mediante trãsmutatione,& intercedente tẽpore quo educitur de potentia materiæ ad actũ &c. Sed si intellectualis esset naturæ vterque (scilicet producens & productus) nullũ corporeũ,nulla mutatio,nullũ tempus interueniret:sed sola communicatio eiusdem viuæ naturæ specificæ qua viuit producẽs, ex vitalis productionis fieret productio,ac per hoc non minus esset ille pater & iste filius quàm modo est tali modo:hoc est cũ tot mediis & modis, ad imperfectionem pertinentibus. ¶ Conditiones itaq; omnes & solę requisitę ad verè ac propriè productionẽ filij à patre,sunt tres. Prima est,quod sit productio hypostasis viuẽtis ab hypostasi viuente vt sic:ignis enim productus ab igne nõ est filius eius,nec Eua est filia Adæ. quia nõ per actionem vitalem producta est de Adam. Secunda quòd sit secundum similitudinẽ in natura specifica qua est & viuit producens: vermis enim pulex,&c. geniti ex homine non sunt filij hominis. Tertia quòd ex vi illius productionis sit productus similis in specie producẽti. Et hæc in secunda formaliter intellecta continetur ponitur tamẽ explicitè propter minus eruditos:vt explicitè hinc intelligãt differentiam inter productionem filij & spiritussancti: vt inferiùs declarabitur. ¶ Quia itaque deo dicente verbum,inueniũtur omnes istę conditiones,meritò verè & propriè dicẽs est pater & verbum filius. Deus enim dicẽs est hypostasis viuẽs:& quatenus viuẽs dicit.nã dicere actus vitalis est. Verbũ quoque dictũ hypostasis viuẽs est (nã in ipso vita erat)& à deo dicẽte productũ. Similitudo quoq; inter eos est naturæ specificę:quia dicẽs est deus,& verbũ est deus. Et hoc ex vi productionis : quoniã nõ volũtate sed natura producitur vt similitudo ipsius dei:sicut quilibet intelligẽs seipsum, profert verbum similitudinẽ sui ipsius. Vnde meritò verbũ dicitur, & est genitum à patre,nec solùm genitum sed vnigenitum:quia perfectum omnino est,adequans totũ dicentem. Non enim ideo est vnigenitus,quia exhausta est natura aut potentia dei dicentis

&

& generãtis:sed quia vnus genit⁹ accipit quicquid poteſt cõmunicari per dicere, quicquid poteſt cõmunicari per generare, quia adęquat dicere, quia adęquat generare. Conclude itaq; ꝙ ideo Euãgeliſta poſt deſcriptũ deũ verbũ nominat illudmet vnigenitum à patre: ad aperiendũ quòd non accidentalis ſed ſubſtãtialis, non voluntaria, ſed naturalis. nõ imperfecta ſed perfecta eſt illa verbi productio, præhabens in ſe & quicquid perfectionis eſt in productione verbi intelligibilis, & quicquid perfectionis eſt in productiõe vnigeniti filij; nõ à matre ſed à patre. tam eminẽs ſiquidẽ eſt productio illa diuina vt nõ poſsit explicari aliqua vna productione illarũ quæ in creaturis inueniũtur. Et propterea ad explicandũ quòd productio diuina eſt non ſolùm immaterialis, ſed etiam quòd eſt per actionem nõ tranſeuntẽ in aliam naturã (qualis eſt productio qua deus angelũ creat) ſed immanentem, primò deſcripſit ſub re & nomine verbi: ad explicandum verò ꝙ productio eadẽ eſt ſubſtantialis, naturalis, vitalis, cõmunicatiua diuinæ naturę perfectè vt ſimili ſubiunxit ꝙ verbũ eſt vnigenitum à patre. *Plenũ gratiæ & veritatis. Ioannes teſtimoniũ perhibet de ipſo.* Aduerte ꝙ dictio plenũ, eſt caſus nominatiui in textu originali: ac per hoc nõ poteſt cõſtrui cũ verbo ſpectauimus, ita ꝙ nõ ſignificatur. ſpectauimus plenũ gratiæ & veritatis, quoniã oporteret fuiſſe caſus accuſatiui. Et eadem ratione non poteſt conſtrui appoſitiuè ad gloriã, ſpectauimus gloriam eius: vt exponendo gloriam, ſubiungatur plenũ gratiæ & veritatis: quoniam hæc conſtructio requireret caſum accuſatiuũ. Et ſimiliter non poteſt apponi ad dictionẽ vnigeniti: quoniã huiuſmodi conſtructio requireret caſum genitiuũ: & dicendũ fuiſſet, pleni gratia & veritate. Relinquitur igitur quod conſtruatur vel cum dictione verbum: dicẽdo & verbum caro factum eſt plenum gratiæ & veritatis; ſeu dicendo & habitauit in nobis plenũ gratiæ & veritatis. Sed conſtructio hæc quanuis veriſsimam contineat ſententiam, minus tamen quadrat cõtextui. non enim ſeruatur ſuauitas textus: ſed tracta conſtructio eſt, vt interpoſitis & vidimus gloriam eius gloriam quaſi vnigeniti à patre. dilata ſit appoſitio adiectiui prioris orationis. Parentheſim ſiquidem excludit coniunctio copulatiua & dicendo & vidimus. parentheſis enim abſque coniunctione &, ſignificata fuiſſet ſi parentheſis interceſsiſſet. Propter quod ſuauis cõtextus literæ debuit interpretes mouere ad iungendum hæc verba non cum præcedentibus, ſed cum ſequentibus. nam dictio interpretata plenum, eſt maſculini generis:

ris:cuius generis est in Græco tam verbum quàm Ioannes,& ex quo minùs quadrat cum præcedētibus,& suauissimè quadrat cũ sequentibus,debuit transferri:plenus gratiæ & veritatis Ioãnes testimonium perhibet de ipso. Nec est mirum ꝙ Ioannes Baptista dicatur plenus gratiæ & veritatis:quum Stephanus Act.6. dicatur plenus fide,spiritusancto,gratia, & fortitudine, & angelus Gabriel dixerit de Ioanne quòd replebitur spiritusancto ex vtero matris. Dixerat itaque euangelista, fuit homo missus à deo &c.& quum descriptum verbum manifestasset à testimonio suo & apostolorum(dicendo & spectauimus gloriam eius(prosequitur modo inchoata de Ioãnis testimonio:& præponit qualitatem testis.Superius enim nullam Ioãnis qualitatem dixerat: sed tantummodo substantiam naturæ.fuit homo:substantiam legationis diuinæ,missus à deo:substantiámque officij,vt testimonium perhiberet de luce.Vnde oportuit modo qualitatem Ioannis testis tantæ rei describere.Et vnico verbo describit eum plenũ gratiæ & veritatis:vt plenitudine gratiæ mõstretur qui missus est à deo.Donatus secundũ omnem sui partē gratia sic,ꝙ nihil Ioãnis gratia vacaret:minus dico,immo ꝙ nulli Ioãnis parti aliquid gratiæ deesset. plenũ enim est cui nihil deest eius cuius capax est.Plenitudo autē veritatis ad veritatem testimonij directè spectat,sicut plenitudo gratiæ ad dispositionem testis in seipso. Cum his tamen eleua mentis oculos,& perspice euangelistam significantissimè describere qualitatem testis, talis tantique mysterij. Sciebat enim quòd omnis homo mendax : ac per hoc testimonium Ioannis hominis,ex suo genere fallax.Et propterea simul qualificatum causa & effectu describit.plenitudo siquidem gratiæ causa est plenitudinis veritatis. Acsi apertiùs dixisset.Quanuis Ioannes quia homo potuerit deficere à veritate: quia tamē plenus gratiæ,ac per hoc plenus veritatis perhibet testimoniũ de ipso verbo, exemptus est ab omni suspicione falsitatis:à pleno enim gratiæ ac veritatis,nõ potest exire nisi verum diuinæ gratiæ testimoniũ,nisi verum verbi(quod est fons gratiæ & veritatis)testimonium. Significanter quoq; dicitur perhibet in præsenti:ad significandum perseuerantiam testificationis,non enim semel aut bis,sed sæpe sed perseuerando continuè Ioãnes perhibebat testimonium de Iesu:sciens se ad hoc missum, vt frequenti testificatione induceret filios Israel ad credendum Iesu. *Et clamat.* pro,& clamauit.Hæc mutatio temporum à præsenti in præteritum, innuit quod diximus scilicet priorem sen-

tentiam fuisset plenus gratia & veritate Ioãnes testimoniũ perhibet de ipso. Et declarata qualitate testis, subiũgit modò factũ præteritum. Et inchoat à modò testificandi, dicendo & clamauit non in latebris, nõ secreto, non submissa voce, sed clamãdo, hoc est publice, cunctis audientibus testificatus est. Qui enim clamã do testatur, publice & absque delectu auditorũ manifeste testatur. *Dicens. Hic.* Quatuor testimonia prolata à Ioanne, in hoc capitulo refert: non ordine quo Ioannes illa protulit, sed manifeste dicit Euãgelista hoc quod primo refert testimoniũ subsecutum fuisse aliud: vt ipsa etiam verba Ioãnis Baptistę clare sonãt. ¶ Dicẽdo hic, significatur quod hoc testimonium protulit Ioãnes Baptista demonstrando ad sensum Iesum. Pronomen enim hic, demonstrationem significat ad sensum præsentis eius quem prædixerat venturum. *Erat quem dixi.* Quum expectares dicentem hic est quem dixi, non dixit hic est, sed hic erat: ad significandum quod non de nouo est iis qui est, sed erat. ¶ Quod vt clarius penetres, recole superiùs dictum esse quod Ioãnes venit vt testimonium perhiberet de luce quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum. Et hoc primum testimonium quod hic refertur, directe est de diuinitate Iesu Christi quę est illa lux. Et propterea dicit hic erat: vtendo eodem substantiui verbi tẽpore quo descripta sunt diuina. In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, &c. Dicendo quem dixi, clare monstrat Ioannes Baptista tempore huius testificationis demonstrãtis Iesum præsentem, iam prædixisse venturum. *Qui post me venturus est.* Recitat Ioannes Baptista propria verba olim dicta de Iesu sub nomine relatiuo. Et quoniam pluries repetuntur hęc verba vt magna mysteria continentia, ideo perspicacius oportet illa intelligere. Tria enim explicãt ordine resolutorio. Primũ officia gratiæ ad quæ exercenda venturus erat tunc Iesus. Incœperat siquidem prius Ioannes Baptista prædicare antequam Iesus inciperet prædicare. Et propterea aduentum Iesu ad officia gratiæ, ad prædicandum, describit posteriorem se. Est enim sensus. qui post me venturus est ad officia gratiæ, ad prædicandum, ad baptizandum, ad conuertendum mundum. *Ante me factus est.* Ante non significat temporis mensuram qua factus est: sed significat terminũ ad quem terminatur factus est. Et est sensus factus est ante me, factus est anterior me, Ita quod nõ significatur prius tempore factus (quum hoc sit falsum de Iesu, & secundum quod est deus: quia non est factus, & secundum quod homo: quia non

fuit

fuit prius factus homo quàm Ioannes: quum fuerit fact⁹ homo sextum mensem Ioanne iam in vtero agente) sed significatur q factus est anterior in ordine gratię secundum quod homo. ¶ Et hoc est secundũ mysterium: quo declaratur quod Iesus secundũ humanam naturam est factus anterior in ordine gratię, secundũ dona gratiæ, quàm Ioannes. Et verè longè anterior factus est, & gratia vnionis personalis & gratia capitali, &c. *Quia prior me erat.* Ratio quare factus est anterior in ordine gratiæ, redditur quia prior me erat. Et in textu Græco habetur superlatiuum: puta primus. Vbi ratio redditur ex diuinitate, qua erat prior & primus: & duratione, quum esset ęternus, & non solùm perfectione sed omni perfectionis genere prior erat, imò primus incomparabiliter. ¶ Et hoc est tertium mysterium: quo declaratur Iesu diuinitas ex hoc quod prior imò primus erat antequã Ioannes esset. Et hoc testimonium Ioannis Baptistę directe cõfutat Hebionitas, negantes Iesum fuisse antequam conciperetur in vtero matris. *Et de plenitudine eius.* Hæc dicta (scilicet qui post me venturus est, ante me factus est quia prior me erat) recitãdo Ioannes Baptista olim à se dicta repetiit quum demõstrauit Christum, & adiunxit hæc quæ sequuntur: explicantia vltimam particulam, scilicet quia prior me erat explicantia diuinitatem Iesu Christi demonstrati: quæ implicite continebatur in illis verbis, quia prior me erat. Declarat autem diuinitatem Iesu Christi ab effectu, & de plenitudine. Dixerat superiùs verbum esse deũ; vitam, lucem illuminantem omnem hominem, &c. & per ipsum facta omnia: ex quibus immensa plenitudo verbi patet. Et propterea nunc dicit, & de plenitudine eius, Iesu Christi ratione diuinitatis. *Nos omnes accepimus.* Demonstrat Ioannes Baptista vel seipsum cum reliquis prædecessoribus prophetis: contestans se cũ omnibus aliis prophetis accepisse de plenitudine Iesu Christi. quod est manifeste testari ipsum esse verum deum: quũ omnes prophetæ acceperint de plenitudine dei soli⁹. Vel (quod potius sonat litera) seipsum cum aliis filiis Israel. pronomen enim nos, pręsentes monstrat Israelitas, quos alloquebatur: & apponendo omnes, extendit ad genus Israeliticum. In cuius signum subdit de data lege per Moysen. ¶ Significantius quoque dicit de plenitudine accepisse: ad explicandam participationem ac similitudinem eorũ qui accipiũt aliquid de pleno. Et cõprehendit omnes: ad explicandum plenitudinem Iesu Christi esse illam quę in principio erat verbum apud deum, ex hoc ipso quòd extendit

tendit se ad omnes,prædecessores & præsentes.Et dicit accepimus: vt testimonium proferat ex expertis,ex experta acceptione in seipso. ¶ Nec explicat quid acceperint: ad significandum quod quæcunque acceperunt Israelitæ pre aliis nationibus,acceperunt de plenitudine Iesu Christi.Per quod manifeste testatur ipsum esse verum deum. *Et gratiam pro gratia.* Ne erraremus intelligendo quod accepimus de plenitudine eius per modum effluentis redundantiæ (sicut nonnulli philosophi putant deum plenum omnis perfectionis communicare bonitatem suam rebus nobísque naturali necessitate, velut quadam redundantia seu effluentia tantæ suæ bonitatis)adiungendo explicat,& gratiam.Dicendo enim gratiam, excludit communicationem per modum redundantiæ seu effluentis. Et significat communicationem voluntariam. gratia enim nisi voluntariè conferatur, gratia non est. Verùm sæpe accipimus gratuita dei beneficia, sed non accipimus ea vt gratuita:sed velut nostro studio,aut casu,aut hominum seu cælorum vel naturæ ope collata.Et hoc est accipere gratiam non pro gratia,sed pro sorte vel virtute & cętera.Contra hoc Ioannes Baptista dicit quod accepimus gratiā sub ratione gratuiti beneficij.Accipere nanque gratiam pro gratia,est accipere gratiam sub ratione gratiæ:sicut accipere aurū pro auro & non pro aurichalco,& margaritam pro margarita, & non pro lapillo & cæt. ¶ Et adiunxit hæc ad significandum quod ex plenitudine Iesu Christi,non solum diuina dona secundum illorum substantiam accepimus,sed etiam accepimus gratuito illa collata,ita quòd recognouimus & accepimus vt gratuita. Dicendo enim de plenitudine eius accepimus,significatur donorum substantia.dicendo & gratuitam,significatur collatio gratuita.dicendo pro gratia,significatur sub ratione gratuiti acceptio. ¶ Et intendit per hæc explicare quod quæcunque accepit populus Israel vt gratuita à deo beneficia,accepit de plenitudine Iesu Christi.Hoc enim significatur dicendo quod nos omnes accepimus & gratiam pro gratia, non aliunde quam de plenitudine eius.Siue intelligamus quod omnes Israelitæ affirmentur accepisse etiam gratiam pro gratia: quia hoc verificatur de omnibus Israelitis fidelibus, etiam fide informi. Siue non intelligamus affirmari omnes Israelitas accepisse gratiam pro gratia,sed affirmari quod de plenitudine Iesu Christi habuerint hoc beneficium(scilicet vt acciperent gratiam pro gratia) omnes qui tale consecuti sunt beneficium,& proptorea Ioannes

Baptista

Baptista dixerit in prima persona nos omnes: ad significandam scilicet Israelitas similes sibi in veri vnius dei cultu. Et sic nõ fieret distributio simpliciter sed accommoda, dicendo nos omnes.

Vbi considera erudite lector significatam plenitudinem Iesu Christi, esse illam de qua omnes acceperunt prophetæ & Israelitę: nec solùm acceperunt sed recognouerũt gratuitam illius voluntatem, suscipiendo gratiam pro gratia. Hæc enim manifesta sunt testimonia deitatis. *Quia lex per Moysen data est.* Pondera coniunctionem causalem quia. Reddit enim Ioãnes Baptista ratioñe quare nos omnes de plenitudine eius accepimus & gratiam pro gratia. Et cõsistit ratio in hoc, quia gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Introducit autem hanc rationem non simpliciter, sed cum relatione Iesu Christi ad Moysen, & gratiæ & veritatis ad legem, non sine magno mysterio: ad significandũ scilicet tum quod Iesus Christus est author legis datę per Moysen. tum quod Iesus Christus venit lator nouæ legis, quæ est lex gratiæ. tum præcipue ꝙ exteriora mandata data sunt per Moysen & prophetas, interna vero dona gratię & veritatis facta sunt per Iesum Christum: vt hac comparatione magis elucescat excellentia efficaciæ Iesu Christi. Vide singula. Lex exterior, per Moysen ministrum dei data est. Non dicit condita est: quoniam à deo condita, à deo dictata, sed Moysi ministerio data est populo. ¶ Et lege hoc nõ vt partem rationis significatæ per quia: sed perinde ac dictum, quia lex quidem per Moysen data est. vt hinc proficiscatur oratio ad neruum rationis subiunctum. *Gratia & veritas.* Sub his quidem duobus comprehenduntur vniuersa opera dei: iuxta illud vniuersæ viæ domini gratia & veritas. ¶ In proposito tamen gratia significat gratuitum dei donum supra naturalia dona cõcessum. veritas explicat veritatem supernaturalium quæ credẽda proposita sunt. Quanuis enim de omni dono dei & de omni veritate hęc verificentur: directa tamẽ intentio Ioannis Baptistæ dicentis tendit ad supernaturale donum, ꝙ solùm cõsueuit appellari gratia, & ad veritatem supernaturalem, non geometricam & reliquarum scientiarum. *Per Iesum Christum.* Non dicit per verbum, non dicit per deum: quoniam non intendit testificari de verbo, de deo secundum se, sed quod Iesus Christus est verbum. est deus, est lux quæ illuminat omnem hominem. *Facta est.* Non dicit fit aut fiet, sed facta est, non nuper sed simpliciter & absolute facta est: hoc est quia quæcunque veritas & quæcunque gratia facta est, per Iesum Christum facta est.

est. ❡ Et hinc clarè patet quadrare rationem. nam ex hoc quòd per Iesum Christum facta est gratia & veritas, optimè infertur quòd nos omnes de plenitudine eius accepimus. Et cū hoc simul declaratur quòd lex per Moysen data, fuit per Iesum Christū facta: quum lex ipsa gratuita fuerit, & veritas legis quędā veritas supernaturalis sit, & vt supernaturalis data & accepta etiā quo ad veritates naturaliter notas. Ad hoc enim meminit specialiter legis & Moysi, vt à suprema scriptura & supremo prophetarum explicet reliquas scripturas & reliquos prophetas, à Iesu Christo pēdere: sicut omnes scripturæ & omnes prophetæ cōprehēduntur sub gratia & veritate. quæ per Iesum Christū sunt factę, per illos autem datæ. ❡ Vbi etiam aduerte quòd eodem loquēdi modo vtitur quo superiùs dictū fuit, omnia per ipsum facta sunt. nō sic dicit, per Iesum Christum gratia & veritas facta est. *Deum nemo vidit vnquam.* Modus quo per Iesum Christum facta est veritas, subiungitur. De gratia enim iam dixerat quòd accepimus gratiam pro gratia. ❡ Et primo monstrat necessitatem vt fieret veritas per Iesum Christum dicendo quòd deum nemo vidit vnquā. Si enim deus visus fuisset ab aliquibus aliis à Iesu Christo, non esset necesse vt veritas fieret per Iesum Christum, sed facta esset per alios qui viderunt deū: sed ex quo nullus aliꝰ vidit vnquàm deum nisi filius, oportet vt veritas fiat per filium Iesum Christū. Et hinc apparet quòd non de quacunque veritate sed de veritate illorum quæ non sciuntur nisi à vidente deū, dixit veritas per Iesum Christum facta est: alioquin extra propositum subiungeret, deū nemo vidit vnquàm. Et est vera hęc sententia de cognitione naturali cuiuscunque creaturæ nulla enim creatura ex propriis viribus vidit vnquā deum. Et hoc dicimus propter angelos beatos: qui tempore quo Ioannes Baptista dixit hæc verba, iam videbāt deum. vnde & dominus dicit, angeli eorū semper vident faciē patris. ❡ Et hic videtur germanus sensus huius literæ: vt sicut Iesus dixit nemo nouit patrē nisi filius neque filium &c. ita Ioannes Baptista dicat quòd deū nemo vidit vnquā. vterque enim loquitur de cognitione & visione possibili cuicunque creaturæ secundū proprias vires. Et patet hūc esse sensum literalęm, ex eo quòd hinc manifestè sequitur indigentia diuinæ reuelationis: quæ vtrobique subiūgitur. *Vnigenitus filius qui est in sinu patris.* Metaphora sinus, ad significandum coniunctionem inseparabilem inter filium & patrem inducta est. in sinu enim complexus filij infantis significari solet. Quo contra

de filio subiungit quòd ipse enarrauit: vt ex hoc non infans significetur, sed ex sinu coniunctio ad patrem intelligatur. vt ex hoc ꝙ est coniunctus, significetur videns deum: longéque supra alios qui nõ possunt videre deũ intelligatur ipse solus vnigenitus filius. Vbi quo ad mysterium trinitatis potes erudite lector perspicere distinctionem patris à filio ipsis nominibus patris & filij. consubstantialitatem autẽ ex existentia in sinu. *Ipse enarrauit.* Ecce modus quo veritas per Iesum Christũ facta est. ipse narrauit, narrãdo communicauit veritatem. Et significatur narrationis modo tũ volũtaria cõmunicatio. narratio enim actus est voluntarius. Tũ cõmunicatio absque euidentia. narratio enim non facit euidentiã narratorum, sed dicit narrata. Tum electionẽ auditorũ quibus narrauit. qui enim voluntariè dicit aliquid, eligit cui dicat: & nõ oportet ꝙ narret omnibus Omnes autem hæ conditiones inueniuntur respectu veritatis eorũ quæ sunt fidei. nam Iesus Christus quatenus verbum, cõmunicauit voluntariè ea quæ sunt dei, absque euidentia, & quibus voluit. Et propterea dicitur ꝙ ipse narrauit: non sermone vocis sensibilis, sed reuelatione & luminis interni infusione. *Et hoc est testimoniũ Ioannis quando miserunt.* Duo Ioannis de Iesu testimonia tetigerat Euangelista. alterum quo mõstrauit Iesum presentem. alterum quod recitauit se olim perhibuisse de futuro. Subiungit autẽ tempus testimonij quod recitauit Ioãnes Baptista. ita ꝙ pronomen hoc (dicendo & hoc testimonium) mõstrat testimoniũ recitatum à Ioãne Baptista quando illud perhibuerit, dicendo qui post me venit: quando scilicet miserunt. Et hinc insinuatur verba omnia antedicta fuisse Ioãnis Baptistæ. Ipsa enim cõtinuatio testimonij Ioannis Baptistæ ad testimoniũ eiusdẽ, mõstrat cuncta hæc fuisse Ioãnis Baptistæ testimonia. Quãuis etiam hoc pateat ex eo ꝙ alioquin nõ fuisset in hoc capitulo allatũ testimoniũ Ioãnis Baptistæ de luce, nisi valde in cõmuni dicendo prior me erat, & cuius non sum dignus vt soluã corrigiã calciamẽti, & ꝙ est filius dei, quod erat cognomẽ Messię: vt verba Nathanaëlis & Caiphæ testantur. Et nõ significabatur verus deus. hęc siquidẽ valde remota sunt ab explicito testimonio deitatis. Sed in antedictis verbis manifesta est testificatio deitatis & lucis veræ per quã facta est omnis veritas. Rursus per hoc quãdo, significat euãgelista hoc prædictũ testimoniũ tã clarũ de deitate Iesu Christi, fuisse vltimũ inter omnia testimonia in hoc capitulo inferiùs scripta (quæ tribus diebus cõtinuis perhibita

perhibita sunt à Ioáne Baptista) ac inter omnia testimonia scripta ab aliis euangelistis: vt patet conferenti. *Iudæi ab Hierosolymis.* Secundũ Ioánis Baptistæ testimonium (ꝙ tamen fuit priùs antedicto) introducitur. Legatio in primis describitur. & legátes quidem fuerũt nõ Galilæi, sed Iudæi, qui nobiliores erãt: & tãto insigniores quáto ab Hierosolymis primaria ciuitate. *Sacerdotes & leuitas ad eum.* Superfluit ad eũ. Legati, sacerdotali & leuitica dignitate fulgentes describuntur. *Vt interrogarent eum.* Ecce officium legatorum. *Tu quis es?* Tanti habebatur Ioannes vt insignes. Legati mitterentur ad interrogãdum ab ipsomet tu quis es? Non quod lateret eos ipsum esse filium Zachariæ sacerdotis: sed vt tali interrogatione cognosceret ex ore eius an ipse esset Christus, seu Elias, quem expectabant præcursorẽ Christi. *Et confessus est.* Quid confessus est, Euangelista aperiet. *Et non negauit.* Quid non negauit, Euangelista non aperiet sed subiunget: referendo Ioannem non negasse se esse quod est, non negasse officium suum. *Et confessus est quia.* pro, quòd, *non sum ego Christus.* Hinc apparet legatos prima interrogatione quæsisse si ipse erat Christus. hanc enim interrogationem Euangelista non aliter explicat quàm explicando responsionem, quæ præsupponit interrogationem. nullam siquidem interrogationem prædescripsit: sed solam materiam legationis descripserat, dicendo quòd missi sunt vt interrogarent tu quis es? Omisit enim euãgelista verba interrogatoria quibus legati vsi sunt: sicut & omisit multa verba quibus interrogationem fouerunt. *Et interrogauerunt eum. Quid ergo?* Inferendo subinterrogant: eo ꝙ expectantes Messiam, & audientes quòd ipse non esset Messias, facilè suspicari potuerunt quòd esset præcursor Messię instabat enim tempus aduentus Messiæ. *Elias es tu?* Mirum est ꝙ quærunt an sit Elias: quum sciuerint ipsum esse filium Zachariæ, & Eliam fuisse translatum viuũ. Crediderim ego istos sciẽtes scriptum esse Malachiæ vltimo de aduentu Eliæ ante Messiam, dubitasse de modo quo implenda esset illa promissio: & propterea quæsisse an ipse esset Elias promissus ante aduentum Messiæ. *Et dicit non sum.* Verè Ioannes non erat Elias promissus ante aduentum secundum Messiæ. & propterea ad interrogata directè respondit veritatẽ. Quáuis in spiritu & virtute Elię venerit: & propterea Elias appellatus fuerit à domino Matthęi vndecimo. *Propheta es tu?* In textu Græco præponitur articulus dictioni propheta: ad significandum quòd non quærunt an sit

propheta,sed an sit ille propheta ꝑmissus Deuter.18. ¶ Et hinc apparet Iudæos istos tunc temporis non intellexisse ꝙ Messias & propheta ille conciderent in vnum hominem. Si enim intellexissent nomine illius prophetæ Messiam, non interrogassent seorsum ꝓpheta es tu, postquã Ioãnes negauerat se esse Messiã.

Et respondit, non. Non enim erat propheta ille. *Dixerunt ergo ei, Quis es, vt responsum demus us qui miserũt nos? quid dicis de teipso? Ait, Ego vox clamantis in deserto, dirigite viam domini: sicut dixit Esaias propheta.* Ecce executio eius quod dixerat Euãgelista. & non negauit. Postquàm enim confessus est se non esse Christũ, non esse Eliam, non esse prophetã illum, non negauit se esse eũ qui est, nõ negauit officium suum scilicet se præcursorem Messiæ ad hoc vt paretur via Messiæ. ¶ Dicit autẽ ego vox: ad significandũ officium suũ nõ scripturæ sed vocis testimonio exequendũ, ad significandũ quòd nõ ad posteros (propter quos scribuntur libri) sed ad præsentes vocis officio missus est. ¶ Et hoc suum tale officium, iam olim prophetatum ab Esaia testatur: ne minùs ei credãt iam perdita opinione quòd esset Messias. Reliqua spectãtia ad hæc verba, vide exposita superiùs in aliis Euãgelistis. *Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis.* Sacerdotes & leuitas legatos, describit modo fuisse ex secta Pharisæorum: ea ratione vt insinuet eorum arrogantiam in subsequentibus. Arrogabãt enim multũ sibiipsis Pharisæi authoritatis, freti religiositate suæ sectæ. *Et interrogauerunt eum.* Addidit hoc Euangelista: vt intelligeremus quòd nõ ex commissione mittentium, sed ex proprio sensu subiunctã interrogationem fecerũt. Cõmissum enim erat eis vt interrogarent eum tu quis es? & nõ vt arguerẽt eum de baptismo. *Et dixerunt ei, Quid ergo baptizas, si tu nõ es Christus neque Elias neque propheta?* Cerne arrogantiam. arguunt Ioãnem, inferendo quòd non debet baptizare ex quo non est Christus neque Elias nec ille propheta. Tantũ propriæ tribuũt sciẽtiæ & authoritati vt decernant non licere baptizare nisi alicui istorum trium. nec solum decernunt sed reprehẽdere audent Ioannem. *Respondit eis Ioannes, dicens, Ego baptizo in aqua.* Profitetur Ioannes baptismum suum esse imperfectum: vtpote in aqua solum. ac per hoc non vsurpare sibi aliquid indecens, seu supra vires. *Medius autem vestrum stetit* hoc est in medio vestri conuersatus est sicut vnus vestrum. *Quem vos nescitis.* supple quis sit. De Iesu loquitur. *Ipse est qui post me venturus est.* Ad prædicandũm, ad baptizandum &c. ¶ Nota hic testimonium hoc Ioãnis

Baptistæ

Baptistæ esse de futuro, & non de præsenti: quale fuit superiùs scriptum testimonium. *Qui ante me factus est.* Expone vt supra qui factus est anterior me in ordine gratiæ: quanuis adhuc non appareat vobis dignitas authoritásque eius. ¶ Hoc est testimonium quod ipsemet Ioannes Baptista pluries resumpsit, citando hæc sua verba: vt patet tam in testimonio superiùs scripto, quàm in alio testimonio immediatè inferiùs subiuncto.

Cuius ego non sum dignus vt soluam eius corrigiam calciamenti. Relationem sui ad Iesum (non tamen adhuc nominatum aut monstratum) explicat: dicendo se indignum ad minimum seruitium, explicatum per solutionem corrigiæ calciamẽti. ¶ Aduerte hic quod cæteri euangelistæ (Matthæus tertio, & Marcus primo, & Lucas tertio) explicant quòd quum Ioannes Baptista dixit ego baptizo in aqua, & subiunxit alium venturum se maiorem, adiecit ꝙ ille baptizabit in spiritusancto. Quod Ioannes euãgelista hic tacuit integrã respõsionem Ioãnis Baptistæ, quũ dixit ego vox clamantis in deserto dirigite viam domini. Sciẽs enim hæc scripta ab aliis euangelistis, censuit sufficere quòd capita responsionum scriberet: reliqua subintelligenda ex aliis relinquens. *Hæc in Bethania.* pro, in Bethabara, *facta sunt.* Errore scriptorum apud Latinos & apud multos Græcos codices, mutatum est nomen Bethabara in Bethania. *Trans Iordanem.* Vbi Moyses sortes dederat duabus tribubus & dimidiæ. Et tã accurate describit euangelista locum, vt rei gestæ historiam omnes esse percipiãt. *Vbi erat Ioannes baptizans. Altera.* pro, postera, *die.* Hinc clarè apparet quòd hoc quod tertio loco subiungitur testimonium, fuit post testimonium immediatè antè scriptum. Et insuper apparet quòd die immediatè secuto post responsionem datam legatis Iudæorũ, hoc fuit quod modo subiungitur: alioquin non dixisset postera die. *Vidit.* pro, videt, *Ioannes Iesum venientem ad se.* Quantũ subiuncta porrigunt, aduentus iste Iesu ad Ioannem, non fuit quando Iesus venit ad Ioannem vt baptizaretur ab eo: sed postquam Iesus ieiunauit in deserto post baptismum. *Et ait.* Ex participio venientem, intelligitur tempus quando Ioannes dixit subiuncta verba: habetur siquidem ex illo participio quòd videndo ipsum veniẽtem ad se, dixit quæ sequuntur. *Ecce agnus dei.* Demonstratio exercita significatur per aduerbium ecce. Et in textu Græco præponitur articulus dictioni agnus: ad significandum insignem certumque illum expectatum agnum. Agnus autem metaphoricè demonstratur: eo

quòd immolandus esset, eo quod esset iuge sacrificium agnus, qui occisus est ab initio mundi. Apocalypsis decimotertio. Et adiungitur dei: vt determinetur tá hypostasis diuina humanitatis immolandæ, quàm deus cui immolandus est. *Ecce qui tollit.* Superfluit ecce. Ad declarandum quorsum monstratur agnus, quare immolandus dicitur, subiungit effectum tantæ hostiæ dicendo qui tollit. *Peccata.* pro, peccatum, *mundi.* Ecce effectus. tollere peccatum non alicuius aut mille hominum. non populi Israël, sed mundi. ¶ Et dicit in singulari peccatum: vt causæ vniuersali assignet effectum vniuersalem. Immolatio Christi, vniuersalis causa est: peccatum commune toti mundo tollere, vniuersalis effectus est. Et verè ablatum est in passione Christi peccatum mundi, tum quo ad reatum pœnæ communis toti mũdo: quoniam tunc & non ante patuit ingressus ad beatitudinem æternæ fœlicitatis, qui clausus erat ex peccato originali communi toti mundo. tum quo ad culpam, satisfaciente ipso pro tota natura humana. Et hinc fit vt quibuscũque applicatur hæc vniuersalis causa per baptismum, nulla sit opus pœnitentia: quoniã Christus iam abstulit peccatum. *Hic est.* Non solo aduerbio sed etiam pronomine demonstrat Iesum. *De quo dixi, post me venit vir qui ante me factus est, quia prior me erat.* Et reuocat ad memoriam audientium priùs à se dicta de Iesu sine nomine proprio: ad monstrandum perseuerantiam testimonij. & tanto efficacius quanto propinquius. *Et ego nesciebam eum.* hoc est & ego non cognoscebam ipsum Iesum sensibili cognitione. explicat enim Ioannes Baptista se non cognouisse sensibiliter Iesum conuersatione aut indice aliquo humano. Quomodo autem cognouerit ipsum, inferiùs explicabit. ¶ Et dixit hoc tum vt intelligerent auditores nulla affectione, nulla conuersatione aut humana quauis notitia ipsum Ioannem motum ad dicendum qui post me venit, &c. tum vt non mirarentur quare tot annis incognitus Iesus fuerit & à Ioanne non monstratus.

Sed vt manifestetur in Israel. pro, Israeli. Ita quòd legendum est. *Sed vt manifestetur Israeli.* Refertur autem coniunctio aduersatiua sed, ad inscitiam. Et est sensus. ego quidem nesciebam eum, sed tamen vt manifestaretur Israeli veni non cognoscens eum. *Propterea veni ego in aqua baptizans.* Declarat ipsemet Ioannes quare officium baptizandi assumpserit scilicet ad hoc vt Iesus manifestaretur filius Israel. Baptizans enim Ioannes, nouúmque & insolitum ritum ingerens cum tanta authoritate

rate sancti nominis cōgregabat populum, ad timorem dei excitans vniuersos, & sic commoditatem nanciscebatur testificandi de Iesu filiis Israel, & sic mediāte baptismo manifestabat Iesum. *Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens quia.* pro, quòd, *vidi.* Hactenus testimonia Ioannis quæ per reuelationem intellectualē nota illi fuerunt, relata sunt: modo adiungit testimonium eiusdem Ioannis probatum ad sensum visus. Quia vidi, oculis corporeis. *Spiritum descendentem quasi columbam de cælo.* Apparuit enim corporea similitudo columbæ cum motu descensionis de cælo: hoc est ita descendens ex superiori situ tanquā descenderet de cælo. *Et mansit super eum.* Non solùm vidit speciem columbæ descendentem, sed vidit terminum quo descendit: quòd scilicet māsit, quieuit, super eum, Iesum. Quorsum autem viderit, explicat iūgendo. *Et ego nesciebam eum.* id est, non cognoscebam ipsum sensibiliter. *Sed qui misit me baptizare in aqua.* pro, vt baptizarem in aqua hoc est deus, *ille mihi dixit, Super quem videris spiritum descendentem & manētem super eum.* supple sicut columbam. *Hic est qui baptizat in spiritusancto.* Ex quibus verbis claret quòd Ioānes Baptista ex diuina reuelatione comprobata signo specie columbę, cognouit Iesum ad sensum. nā intelligibiliter nouerat eum sine hoc signo. venit enim ad baptizandū & testificādū de Iesu vēturo, ad prædicādum & baptizandum sciens intelligibiliter quòd Messias erat iā in medio populi Israel, & quòd erat verus vnigenitus filius dei &c. sed nesciebat ad sensum hominē qui vocabatur Iesus Nazarenus esse Messiam, &c. Et hoc cognouit p signū columbæ, prædictum sibi à deo ad hoc. ¶ Et significātius dicit baptizat in spiritusancto: ad differentiam ipsius Ioānis qui baptizat in aqua. Abluere enim in spiritusancto, proprium est dei: quoniam huiusmodi ablutio non est ablutio corporis, sed spiritus, quem solus deus abluere potest. *Et ego vidi.* scilicet columbam descendētem & manētem super eum ¶ Aduerte hic quòd collatis inter se iis quæ dicuntur in hoc capitulo & à Matthęo, apparet quòd Ioannes Baptista viderit columbam descēdentem & manentem super Iesum antequam baptizaret ipsum Iesum: & consequēter ista apparitio columbę. altera est ab illa apparitione columbæ quæ facta est Iesu baptizato: dicente etiā patre, hic est filius meus, & cætera. Patet autem quod dicimus ex hoc quòd Ioānes Baptista dicit & ego nesciebam eum, sed ex signo columbæ cognoui eum. Nam constat ex Matthæi tertio, quòd antequam baptizaret eum cognouit eum: quoniā dixit, ego à te de-

beo baptizari & tu venis ad me. hæc enim verba manifestè testa- tur, quòd tūc cognouit eum esse qui baptizat in spiritu sancto: alioquin non dixisset ego à te debeo baptizari. *Et testimonium perhibui.* Ex eo quòd in præterito dicit, & testimonium perhibui, innuitur quòd hoc non fuit primum testimonium de Iesu iam nominato seu demonstrato. Quanuis dici posit quod hæc fuerunt vltima verba primi testimonij de Iesu demonstrato seu nominato: & propterea potuit vti verbo præteriti temporis ratione iam dictorum. *Quia*.pro,quòd *hic est filius dei.* Quanuis in veritate Iesus sit naturalis filius dei: ad literam tamen appellatio filij dei apud Hebræos tunc temporis non sonabat explicitè verum deū (sicut apud Christianos sonat) sed sonabat Messiá, quem tam digna appellatione dignum censebant. Vnde & inferiùs in hoc eodem capitulo Nathanaël dicet tu es filius dei, cui tamen adhuc nota nō erat Iesu vera deitas: & Caiphas Pontifex adiurauit Iesum vt diceret si esset Christus filius dei benedicti: qui tamen mysterium trinitatis ignorabat. Propter quod dum hic dicit Ioannes Baptista se testimonium perhibuisse de Iesu quòd est filius dei, explicat quòd Iesus est Messias. hoc enim populus intelligebat, dicēte Ioāne quòd hic (scilicet Iesus) est filius dei. *Altera*. pro, postera *die*. seu postridie: hoc est die immediatè subsecuto, Et hinc apparet quòd non fuit descriptus à Ioanne euangelista aduentus Iesu ad baptismum in præcedente testimonio Ioannis Baptistæ: quoniam expressè Marcus capite primo dicit quòd post baptismum Iesu, statim spiritus expulit eum in desertum. Ex hoc enim quòd statim iuit in desertum ad ieiunandum quadraginta diebus & quadraginta noctibus ibi, consequens est vt hec quæ scribit Ioannes postero die gesta, non fuerint gesta immediatè post baptismum Iesu. *Iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo.* Hinc apparet quòd etiam præcedenti die Ioannes stans demonstrauit Christum: alioquin non dixisset, iterum stabat. *Et respiciens*. pro, & intuitus. quod plus est quàm respicere. *Iesum ambulantem*. Corporeis enim oculis describitur intuitus Iesum corporaliter ambulantem. Et explicat euangelista hæc minutula: vt referens quartum testimoniū Ioannis, circunstantias etiam minutulas explicet: more eorum qui referunt circunstantias testimoniorum. *Dixit, Ecce agnus dei.* In textu Græco præponitur articulus dictioni agnus: ad significādum quòd est ille prophetatus agnus, mansuetus, ducendus ad victimam, qui velut coram tondente se silebit: iuxta

vaticinium

vaticinium Esaiæ. *Et audierant eum duo discipuli loquentem : & secuti sunt Iesum, conuersus autem Iesus.* Secundum historiam Iesus anteibat, & duo Ioannis discipuli post tergum sequebantur taciti: propter quod sciens Iesus eorum animos, corporaliter vertit se ad eos. *Et videns eos sequentes se, dixit eis, Quid quaritis?* Interrogat non vt discat sed vt ad familiaritatem trahat. *Qui dixerunt ei, Rabbi,* quod dicitur interpretatum magister. Hebræa dictio est, & propterea euangelista Græcè scribens, & dictione Hebræa vtens, apposuit interpretationem. ¶ Ex eo autem quòd Ioannis discipuli appellant Iesum rabbi, insinuatur quòd iam Iesus incœperat docere, quòd iam erat notus doctor. Completo enim ieiunio, quanuis scriptum aliter non sit. ex hoc tamen verbo scribitur quòd docere incœpit: alioquin eum rabbi nõ appellassent. Et rationi consentaneum est vt vnum annum qui inter baptismum & nuptias intercessit, exegerit docẽdo priuatim & conuersando sæpe cum Ioanne: vt frequens de ipso testimonium Ioannes redderet. & ipse inchoaret docendo priuatim monstrare qui erat, vt vtrinque mouerentur ad credendum. *Vbi habitas.* pro, vbi manes? Quod communius est quàm habitare. nam manemus etiam in diuersorio. interroganti Iesu quid quæritis, respondent quærendo rabbi vbi manes? ad explicandum quòd quærebant nosse locum vbi maneret, ad hoc vt frequenter possent ad ipsum venire ad discendum. propterea enim appellauerunt ipsum rabbi. ¶ Non dicunt quærimus à te doceri, sed solùm nosse locum mansionis tuæ: quia erat hora tarda, vt Euangelista clarè subiungit. Verebantur enim esse illi impedimento si tali hora petissent doceri. *Dicit eis, venite & videte.* Dulcis Iesus non describit eis locũ in quo manet: sed cupientes discere & verentes impedire, familiariter allicit, inuitando venite & videte. *Venerunt & viderunt vbi maneret : & apud eum manserunt die illo.* Discipuli Ioannis solam domus notitiam protunc quærebant: sed Iesus retinuit eos domi in qua manebat die illa, vt magis eos familiares redderet. *Hora autem erat quasi decima.* Describitur hora tarda diei (hoc est ante occasum solis paulò plus quàm per duas horas) tum ad reddẽdam rationem quare illi discipuli non petierunt discere, sed notitiam loci: tum ad commendandam Iesu comitatem, qua retinuit illos illo die non obstante hora tarda, docendo eos. Suauitas enim diuinæ dispositionis inducit vt intelligamus doctrina retentos qui dicere cupiebant. *Erat autem Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierãt à Io-*

anne & secuti fuerant eum. Inuenit hic primum fratrem suum Simonem. Ad differentiam aliarum inuentionum narratarum ab aliis euangelistis (scilicet quando Petrus inuentus est à Iesu in mari Galilææ) dicit Ioannes quòd primum Andreas inuenit Simonem fratrem suum. *Et dicit, Inuenimus Messiam.* Hinc apparet fructus perceptus ab Andrea illo diei spatio, quo fuerat apud Iesum: quòd scilicet credidit Iesum esse Messiam. Et per hoc explicatur quòd ibi apud Iesum didicerat fidem. *Quod est interpretatum Christus.* Dictio Hebræa est Messias: & propterea euangelista vtens ipsa scribens Græcè, ponit Græcam interpretationem scilicet Christus, Latinè vnctus. *Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus, dixit, Tu es Simon.* Significanter euangelista dicit quòd intuitus Iesus illum, dixit illius nomẽ proprium & originem cum nomine proprio patris eius: vt intelligamus Iesum absque indice homine, Simoni ignoto indicasse proprium ipsius nomen & patris: & non solùm occasione mutandi nomen eius. *Filius Ioanna.* pro, filius Iona. Pater Simonis Petri non vocabatur Ioannes, sed Ionas. Corruptione siquidem scriptorum nomen Ioannis appositum est, & hic & alibi. Quod clarè patet Matth. 16. vbi Petrus appellatur Bariona: hoc est filius Iona. *Tu vocaberis Cephas.* quod interpretatur Petrus. Dictio nõ Hebręa, sed Syra secundum Hieronymum est Cephas, significans solidum. Vel potiùs à dictione Chaldæa Cepha, quæ significat Petram, seu à dictione Hebręa Ceph (similiter significante petram seu saxum) deriuatum videtur Cephas in vsu Hebræorum. Quod euangelista interpretatum dicit Petrus Græca lingua in qua scribebat: Latinè autem saxum. ¶ Nota erudite lector duo. Alterum est, quod ab initio quo Simon Petrus venit ad Iesum, nouum nomẽ lucratus est ab ore ipsius Iesu: ad significandum futurum illius officium: scilicet quòd futurus erat petra, super quam ædificanda esset ecclesia Christi. Vt hinc intelligamus diuinę gratiam electionis non Petri merita in causa fuisse. ¶ Alterum est, quòd de futuro dicit tu vocaberis: non dicit ex nunc vocare. postea siquidem imposuit ei hoc nomen Marci tertio, quod modo prædicit. ¶ Ex industria autem videtur Euangelista interpretationem nominis apposuisse apud Græcos, vt occurreret errori in quem etiá post euangelistæ interpretationẽ impactum est: scilicet quòd Cephas caput significaret, quia Cephale apud Græcos significat caput. ad hunc enim errorem excludendum ait quod interpretatur Petrus, non caput. *In crastinum.* pro postridie. seu postero die. Idem enim

enim hic significatur quod iam bis interpres transtulerat altera die. ¶ Sed aduerte in hac supputatione dierum quòd quanuis dies duo priùs significati sic iuncti fuerint quòd dies quo Ioannes primum demõstrauit ecce agnus dei, fuerit immediatè post diem respõsionis datæ legatis Iudæorũ, & dies quo iterum Ioannes dixit ecce agnus dei, fuerit immediatè post diem alterius similis demonstrationis ecce agnus dei (ita quod illi tres dies fuerunt continui) iste tamẽ dies de quo nunc dicitur postero die, nõ fuit immediatè post illos tres dies: vt patet ex eo quód Andreas illo tertio die mansit apud Iesum: ac per hoc post illum diem inuenit Simonem Petrum & adduxit illum ad Iesum. Iste autem dies appellatur postridie respectu diei, quo Simoni dictum est, tu vocaberis Cephas (vt contextus literæ clarè sonat) & non respectu illius diei, quo Andreas & alius discipulus manserũt apud Iesum. Quot autem dies intercesserint, scriptum non est. Intendit itaque euãgelista significare quòd die immediatè subsecuto ad diẽ quo Petrus venit ad Iesum, gestũ est quod sequitur. *Voluit.* Deest Iesus, *exire in Galilaeam.* Tempus quo Iesus cœpit congregare sequaces discipulos, describitur fuisse quando disposuit exire à Iudæa, in qua commoratus fuerat ferè annum: à tempore scilicet quo baptizatus est: nam isti dies de quibus est sermo, proximi erant aniuersario diei baptismi Christi: vt inferiùs subiuncta manifestant. Significanter autem dicitur voluit: ad explicandum quòd ex libera electione disposuit exire à Iudæa in Galilæam.

Et dicit exire, & non dicit redire: ad explicandum quòd disposuerat ire in Galilæam manifestus: hoc est ire ad manifestandum seipsum quis esset. hoc enim significat exire. Propter quod euangelista non apposuit terminum à quo, sed tantummodo terminum ad quem: quia secundum veritatem exitus erat ab intimo, à penetralibus latentibus ad manifestandum se in Galilæa. Sicut enim inferiùs dicet exiui à patre & veni in mũdum, ita modò describitur quòd voluit in Galilæã exire (ab occultis deitatis suæ) ad manifestandum seipsum in Galilęa. ibi enim elegit inchoare manifestationem sui ipsius ad literam. *Et inuenit Philippum.* Præsentis temporis est inuenit, & debuisset dici potiùs & reperit: vt significaretur obuius inuentus. Et significatur quòd obuius fuit Philippus antequam exiret Iudæam: ex hoc quòd dicit quòd voluit exire & reperit (in præsenti) Philippum. *Et dicit ei Iesus.* Superfluit Iesus. *sequere me.* Primus discipulus vocatus à Iesu ad sequelam eius scribitur Philippus, si verborum

forma spectata fuerit. Secundum rem tamen priùs vocati à Iesu fuerunt illi duo Ioannis discipuli: aut saltem Andreas. De altero enim nihil aliud scimus: sed de Andrea scimus quod non solum effectus tunc est discipulus Iesu, sed quod etiã traxit ad eum fratrem suum Simonem. Constat autem Iesum eos vocasse, ex eo q inferiùs dicet eis, nõ vos me elegistis, sed ego elegi vos. Quãuis etiam ex iis quæ Ioannes Euangelista hic refert idem habeatur. Nam illis duobus discipulis sequentibus Iesum vt viderent vbi maneret, nisi intercessisset vocatio Iesu (nõ scripta sed significata ex subsecuto fructu) Andreas non traxisset Petrum ad Iesum. Ipsa quoque mutatio nominis respectu Petri, applicationem ipsius Petri ad seipsum sequẽdem monstrat. *Erat autem Philippus à Bethsaida ciuitate Andreæ & Petri.* Insinuat per hoc Euangelista Philippum monitum fuisse ab Andrea. propter hoc enim conciuem illius dicit: ne miraremur absq; aliqua monitione Philippum secutum fuisse Iesum. In cuius signum de Nathanaelis ciuitate nihil dicit, quoniam monitio eius explicatur.

¶ Bethsaida autem oppidum est Galileæ, vicinum stagno Genezareth. *Inuenit Philippus Nathanael.* Similiter hic reperit veluti obuium Nathanaelem Philippus. Perspice fructiferos discipulos. Andreas trahit Petrum: Philippus trahit Nathanaelem. *Et dixit, Quem scripsit Moyses in lege & prophetæ.* Hinc apparet tã Philippum quàm Nathanaelẽ eruditos fuisse: vtpote qui de lege & prophetis loquũtur. Et ab expectata promissione Moysi & prophetarum excitat Philippus Nathanaelẽ: vt homo eruditus, ex lege & prophetis moueatur. *Inuenimus Iesum.* A nomine proprio significat. *Filium Ioseph.* Ab origine paterna describit. Habebatur enim filius Ioseph: quia erat maritus matris eius. *A Nazareth.* hoc est Nazarenũ. A ciuitate vnde oriundus putabatur (quia ibi erat nutritus, & Nazarenus vocabatur) describit. Ex quibus innuitur, Philippum habuisse cognitionem Iesu quando secutus est eum. *Et dixit ei Nathanael. A Nazareth potest aliquid boni esse?* Interrogatiuè seu admiratiuè prolata hæc verba fuisse apparet. tum ex eo quod homo eruditus in lege & prophetis, nosse debebat quod nõ à Galilæa sed à Iudæa Messias originem duceret: & q Messias nõ Nazarenus sed Bethlehemita expectabatur. Tum ex subsecutis Philippi verbis. *Dicit ei Philippus: Veni & vide.* Non est fractus Philippus admiratione Nathanaelis de Nazareth: sed nihilominus inuitat vt veniat & videat: hoc est experimẽto comprobet Iesum esse Messiam. *Vidit Iesus Nathanaelem venientem ad*

ſe: & dicit de eo. Antequam Nathanael cum Philippo appelleret ad Ieſum, teſtificatur Ieſus de illo. *Ecce vere Iſraelita, in quo dolus non eſt.* Nota hic duo. Alterum quod non eſt vere Iſraelita ſed ficte, ſed falſo, is in quo dolus eſt. Alterum quod cognitorẽ cordis ſe eſſe declarauit Ieſus teſtificando quod in Nathanaele non erat dolus. nam dolus internum eſt peccatum. *Dicit ei Nathanael, Vnde me noſti.* Audiens ſe laudari Nathanael, prudenter interrogat vnde me noſti quod ſic me laudas? *Reſpondit Ieſus: & dixit ei. Priuſquam te Philippus vocaret.* Inceperat Ieſus manifeſtare ſe Nathanaeli, teſtificãdo de pręſenti occulto in animo ꝓprio: modo amplius manifeſtat ſeipſum, teſtificando de præterito. *Quum eſſes ſub ficu vidi te.* Locus in quo Nathanael erat ſub ficu immediate antequam fuerit repertus à Philippo, erat tali ſeu tãto interuallo ſegregatus à loco in quo erat Ieſus vt nõ potuerit corporeis oculis videri à Ieſu, & ꝓpterea hoc miraculo pręterito manifeſtat ſe Ieſus. Manifeſtat autem explicando locum in quo erat tũc ſcilicet ſub ficu. ad hoc enim explicat ſub ficu, vt ex hoc teſtimonio explicati loci cognoſcat Nathanael verũ eſſe quod viderit tunc illum Ieſus. Philippus ſiquidem non poterat hoc retuliſſe: quia ſimul venerant ad Ieſum, & venientibus adhuc illis incœpit iſte ſermo. Vnde & Nathanael ſtatim cognouit, miraculoſe ſe viſum à Ieſu, ex eo quod audiuit locum determinatum ſcilicet ſub ficu. *Reſpondit ei Nathanael: & ait: Rabbi.* Iam incipit magiſtrum appellare, qui prius abſolute dixerat vnde me noſti. *Tu es filius dei.* hoc eſt tu es Meſsias. Non enim confitetur ipſum verum deum: ſed filium dei adoptione pręcipua. talem enim expectabant Meſsiam. Et propterea ſubdit. *Tu es rex Iſrael.* Multiplicat nomina dignitatis Meſsię. Expectabatur ſiquidem Meſsias cognominandus filius dei, futurus rex Iſrael. vtrunque enim prophetæ prædixerant de Meſsia. *Reſpondit Ieſus: & dixit ei, Quia dixi tibi vidi te ſub ficu, credis.* ſcilicet me eſſe Meſsiam. *Maius.* pro, maiora, *his videbis.* & longe maiora teſtimonia mei quàm ſit hoc videbis. *Et dicit ei, Amen amen dico vobis.* Ioannes euangeliſta conſueuit repetere amen in verbis Chriſti propter excellentiam materiæ. tractat enim myſteria valde magna. Et ad maioris certitudinis explicationem conduplicat amen: vt dicẽdo vere vere, omnẽ tollat ambiguitatẽ in myſteriis excedẽtibus humani ingenij vires. *Videbitis.* Deeſt amodo. Ita quod legendum eſt. *Amodo videbitis.* Ecce tempus electum ad manifeſtandum ſeipſum, poſt hac videbitis. Manifeſtauerat ſe Nathanael

thanaeli quo ad præsens & quo ad præteritum, promittit modo manifestationem quo ad futura,nō audiendo sed videndo. *Cælum apertum*.hoc est cælum velut apertum. *Et angelos dei ascendentes & descendentes super filium hominis*. Hinc apparet Euangelistas omnes prętermisisse quando hoc fuit adimpletum. nullibi enim legitur discipulos Christi vidisse cælum apertum & angelos dei(non angelum dei) vtroque fungi officio scilicet ascendendi & descendendi super Iesum. Quanuis legamus vnū angelum cōfortasse eum in horto ante passionem:& post resurrectionem multos angelos apparuisse sed nō super filium hominis,& in ascensione angeli apparuerunt discipulis,sed non super filium hominis ascendentes & descendētes. Et breuiter certū est quod hoc viderunt Christi discipuli. imò hic textus significat quod pluries hoc viderunt.dicēdo amodo videbitis:significatur enim nunc incipere tempus ex quo visuri essent hæc. Quando autem & quotiens ex tunc viderint,scriptum non est.

CAPVT II.

ET *die tertia*.à die quo venit Nathanael. Hinc diem anniuersarium esse diem baptismi Christi,testatur ecclesia in celebratione festi Epiphaniæ. ¶ Et descripsit Euangelista tam accurate propinquitatem dierum quibus Iesus congregauit discipulos ad diem nuptiarum anniuersariū baptismi:vt intelligam⁹ Iesum vsq; ad calcem anni mansisse in Iudæa, & conuersatum cum Ioanne:circa finem autem anni incœpisse congregare discipulos venisseque in Galilæam ad manifestādum seipsum. *Nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ*. Aiunt duas ciuitates appellari Canas,& propterea ad differentiam alterius Canæ adiunctum est Galilææ. Et est in tribu Aser in Galilæa gētium:vt Hierony. dicit. *Et erat mater Iesu ibi*. Hinc apparet consanguinitas matris Iesu ad sponsum seu sponsam.creditur tamen consanguinitas ad sponsum Ioannem scilicet euangelistam nepotem eius. *Vocatus est autem & Iesus*. Ideo præmisit matrem:vt intelligamus quòd ratione matris vocatus est & Iesus,tanquā consanguineus. *Et discipuli eius*. Vt intelligamus ratione ipsius Iesu(non ratione cōsanguinitatis)inuitatos etiam discipulos Iesu scilicet Andream, Petrū,Philippum & Nathanaelē Quintus autem forte erat ipse Ioannes spōsus qui seipsum comitē Andreæ tacuit. Sed ex hoc ꝙ inuitati dicuntur discipuli innuitur ꝙ sponsus familiaris erat discipulis,& propterea satis verisimile est quod fuerit ille vnus comes Andreæ. *Ad nuptias*. Nisi Iesus venisset ad nuptias, quia

quis sanctus nuptialia conuiuia non reprehenderet? quis etiam hæreticos prohibentes nubere argueret? Ad confirmandam itaque fidem coniugij, & ad approbandum nuptialia conuiuia, inuitatus ad nuptias venit Iesus. *Et deficiente vino.* Et paupertas celebrantium nuptias aperitur, & quod vinum non penitus defecerat. Non enim dicit & quum defecisset vinum, sed deficiente: ad significandum inchoatũ defectum, non consummatum. *Dicit mater Iesu ad eum.* Hinc apparet pertinuisse ad beatam virginẽ sponsum, cuius erat prouidere de vino, nec habebat modũ prouidendi. *Vinum non habent.* Iunge hæc cum tempore deficiẽtis vini: & vide quod ideo non dixit vinum non est, vinum nullus habet, sed vinum non habent, quia vinum deficiebat sic vt quum bibendum esset multi conuiuæ non haberẽt vinum. Vnde cum hoc quod aliquid vini haberetur, verum quoque erat quod vinum non habent multi quod bibant. ¶ Et perpende modestiam simul & securitatem. Non dicit rogo te cõsule honori cõsanguinei tui, & similia: sed tantũmodo defectũ vini proponit, necessitatẽ solã vini proponit. Non vt filius sciat ipsa proponẽte: sed vt ordinẽ diuinæ dispositionis seruet, quo statuit recurrere nos debere in necessitatib⁹ ad ipsum deũ. hac enim ratione necessitatẽ proponit. *Et dicit ei Iesus. Quid mihi & tibi est mulier?* Sic habẽt in textu Græco. Et nõ sunt verba obiurgãtis seu arguẽtis aut repellentis matrẽ: sed instruẽtis quod neutrius intererat pro tũc. Est enim sensus. quid mea & tua interest defectus vini? Tu enim es mulier: ac per hoc non tibi imputabitur defectus vini. interest siquidẽ sponsi prouidere: & non pertinet ad te quæ es mulier. Vnde Architriclinus sponsum vocauit (tanquam eum ad quem spectabat de vino) & non mulierem aliquam. Ego autem expecto tẽpus faciendi hoc miraculũ. huiusmodi enim expectatio significatur, dicendo. *Nondum venit hora mea.* Acsi apertiùs dixisset. quamuis sit hora deficientis vini, adhuc tamen non est hora congrua operi meo miraculoso: quia adhuc non defecit vinũ. vt manifestetur miraculũ. Mater enim non expectauit vt vino carerẽt: sed deficiente vino præuenit, ne subsequeretur defectus.

¶ Hunc autẽ esse germanum sensum istius literæ testatur intellectus matris. nã intellexit petitionem suam fuisse exauditam & adimplendam, sed cum aliquãta dilatione: donec scilicet deficeret vinum. alioquin nõ subiunxisset præceptum ministris quodcunque dixerit & cæ. Apparet quoque hunc esse literalem sensum: ex eo quod singula verba sic referuntur ad propositum

deficientis

deficientis vini & miraculi petiti. ¶ Quare autem nõ aperta negatione instruxerit matrem (dicendo neque tua interest mulier neque mea quia nondum venit hora mea) sed interrogatiuo modo loquendi vtens, dicendo quid mihi & tibi est? In promptu est ratio filialis reuerentiæ. modestius enim negationem damus interrogando (tanquam relinquendo iudicium illi quem alloquimur) quam formali negatione. Vnde etiam in templo inuentus, simili loquendi modo vsus est. quid est quod me quęrebatis, nesciebatis, &c. ¶ Et hinc patet etiam quare appellauerit matrem mulierem: ad significandum scilicet rationem qua non imputandus illi esset defectus vini. non enim est muliebre officiũ prouidere de vino in nuptiis. ¶ Nec mulier est nomen corruptionis sed sexus. Claret siquidẽ Gene. 2. quum producitur Eua virgo, appellatur mulier: dicendo, & ædificauit dominus costã quã tulerat de Adam in mulierem. Nec igitur secundum proprietatẽ nominis (qua mulier nomen est mollis sexus) nec secũdum scripturam sacram mulier nomen est corruptionis. Et hęc dicta sint cõtra Heluidium, negantem perpetuã virginitatem beatæ Mariæ. *Dicit mater eius ministris. Quodcunque dixerit vobis facite.* Hæc verba manifeste testãtur beatam virginem intellexisse verba Iesu in sensu explicato. propterea enim mandat ministris vt faciãt quodcunque dixerit Iesus. vidẽs siquidem in promptu defectum vini, præparat ministros ad exequendum quicquid præceperit Iesus. *Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ.* Græca dictio est hydria, ab aqua deriuata. latine aquales dicuntur. *Secundum purificationem Iudæorum.* Consueuerant Iudæi multis purificationibus vti: vt patet Mar. 7. & propterea erant ibi aquales cum aqua munda, ad purificationem idonea. *Capientes singulæ metretas binas vel ternas.* Gręca dictio est metreta à mensura, deriuata. Et describũtur aquales illę nõ ęquales: sed alię binas, alię ternas metretas capiẽtes. *Dicit eis.* scilicet ministris. *Iesus, implete hydrias aqua.* Vt euidentius esset miraculum, voluit hydrias impleri aqua. *Et impleuerunt eas vsque ad summum. Et dicit eis Iesus. Haurite nunc.* Impletis hydriis aqua vsque ad summum, iubet hauriri nulla dilatione interposita: vt intelligamus statim aquã conuersam in vinum. *Et ferte Architriclino.* hoc est præfecto apparando conuiuio. Græca dictio est Architriclinus, denominata à loco trium lectorũ in quibus comedebatur: eò quod ternario huiusmodi lectorum numero, perfectum conuiuium significatur. *Et tulerunt. Vt autem gustauit Architriclinus aquam vinum factam.*

Non

Non dicit bibit sed gustauit: ad significandum officium Architriclini. *Et non sciebat vnde esset: ministri autem sciebant qui hauserãt aquã: vocat sponsum Architriclinus: & dicit ei. Omnis homo primũ.* pro, priùs, *bonum vinum ponit.* Hinc apparet perfectum opus patrati miraculi. *Et quum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc.* pro, vsque nunc. Magna siquidem pars conuiuij peracta hinc monstratur. *Hoc fecit initiũ signorum Iesus.* Quãuis subiunctus locus. *Scilicet in cana Galilææ.* torquere possit apparenter sensum intentum ab euãgelista per hæc verba: dicẽdo ꝙ non describitur initium signorum absolute sed in illo loco scilicet in Cana Galilææ. ipsa tamen in primis ratio reprobat hunc sensum: quia pari ratione debuisset euangelista narrãdo alibi facta miracula, dicere hoc fecit initium signorũ in Hierusalẽ: & similiter hoc fecit initium signorũ in Capharnaũ: & similiter in monte &c. quod est ridiculum. Taceo ꝙ euangelista nulla alia miracula subiunget facta in cana Galilææ: quæ tamen subiungenda fuissent si hoc fuisset primũ factorum in cana Galilææ & non primũ absolute. ¶ Deinde sequentia verba manifestant extortum esse hunc sensum. Nã subiungitur, & manifestauit gloriã suã. Si priùs fecisset signa, si hoc non esset initium signorum absolute, non subiunxisset euangelista & manifestauit gloriam suam: quoniam iam priùs manifestasset eam. Rursus quum expresse descripsisset euangelista locũ nuptiarũ esse canã Galilææ, superflue repeteret modo canã Galilææ si locũ huius miraculi describeret. vnde ex ipsa repetitione nõ superflua, explicauit nõ locũ signi sed locũ initij signorũ. Et hoc clarè sonant etiã ipsa verba. dicendo, hoc fecit initium in cana Galilææ. Solicitus enim fuit euangelista ad explicandum ꝙ cana Galilææ: quæ erat locus illius miraculi, fuit etiam locus initij signorum quæ fecit Iesus: vt hinc confutarentur apocryphę traditiones de miraculis Iesu antea factis. *Et manifestauit gloriam suam.* quã int⁹ habebat, qua intus fulgebat. & propterea dicit suã. Fulgebat enim int⁹ deitatis gloriã, fulgebat gloria beatitudinis in anima, fulgebat int⁹ gloria diuinæ potẽtiæ &c. & cõuertendo sic tantã aquam in vinũ perfectũ, manifestauit latentẽ in se gloriã diuinæ potentiæ. *Et crediderunt in eum discipuli eius.* Nõ caret quæstione quid noui crediderint discipuli, qui iã crediderãt ipsum esse Mesiã: vt ex calce præcedẽtis capituli apparet. Solutio est quod discipuli credentes ipsũ esse filiũ Ioseph, & destinatum regẽ messiam, ad futurũ fide tendebant, habẽtes

ipsum pro tunc in magistrũ: viso autẽ hoc miraculo, crediderũt in præsenti in ipso latere diuinã potẽtiam. & propterea dicitur ꝙ discipuli eius crediderũt in eũ. *Post hæc descendit Capharnaũ, ipse.* Descensus iste Capharnaum, non est ille cuius alij euãgelistæ meminerunt: quoniã iste fuit ante Ioannis carcerem, ante multa miracula patrata: alij autẽ euãgelistæ aduentũ Iesu in Capharnaum, multorum miraculorũ tempore describũt post Ioãnis carcerẽ. Vnde descensus iste nõ est ille quo reliquit patriam suã Nazareth, & venit ad habitãdum in Capharnaum: quoniã quum mutauit habitaculũ, multa iam fecerat in Galilæa mira-cula: vt alij narrant euãgelistæ *Et mater eius.* quæ ad nuptias venerat. *Et fratres eius.* Cõsanguinei, fratres appellantur more scripturæ. *Et discipuli eius.* Nõ dicit & apostoli. adhuc enim nõ elegerat apostolos: sed quinque habebat discipulos, quantũ ex euãgelio habetur. *Et ibi manserunt non multu dubiu.* Hoc dictũ est ad significãdũ ꝙ nõ habitãdi gratia venerint. *Et prope erat pascha.* Hinc apparet fulciri euãgelica authoritate nuptias celebratas fuisse tempore Epiphaniæ. Propinquitas enim ad pascha (quod in prima oppositione lunæ ad solẽ existentẽ in ariete celebrat̃) insinuat propinquitatẽ temporis: ac per hoc anniuersariũ tẽpus baptismi: & cõsequenter hoc pascha non esse primũ pascha post baptismũ Iesu à Ioanne susceptũ, sed secundum. Hoc enim clarè sequitur ex eo ꝙ dies nuptiarũ fuit aniuersarius dies baptismi. Quod ecclesiæ celebritas testatur. & euãgelicis dictis cõsonat. vt patet supradicta diligentius intuenti. *Iudæorum.* Scribebat Ioannes euãgeliũ christianis plusquã sexaginta annis elapsis à passione domini, & iã destructa Hierusalem in qua sola celebratur pascha Iudæorũ. Et propterea ad differentiã paschatis christianorũ dicit pascha Iudęorũ. *Et ascendit Iesus Hierosolymam.* adimplens legẽ, mandãtẽ. ter in anno apparebit omne masculinũ corã me. Exo. 23. *Et inuenit in templo.* Appellat tẽplum atria templis in quibus & sacrificia offerebantur, & orationi vacabatur & doctrinæ legis. nã in ipsum tabernaculũ quod strictiori vocabulo tẽplũ appellatur, nõ ingrediebãtur nisi sacerdotes. *Vẽdentes oues & boues & columbas.* Nõ vendebãt isti nisi opportuna ad sacrificia. & propterea excusari videbantur à vẽditione in tali loco. Sicut hodie etiã in atriis ecclesiarum (& vtinã non in ecclesiis) videmus vẽdentes candelas & imagines sanctorũ. *Et nummularios sedentes.* Ad cõmutandũ nũmos aliqui aderant: vt peregrini in promptu haberent cõmutationem. Sicut etiam hodie in gradibus

dibus scilicet Petri videmus numularios ad commutationē minutam. *Et quum fecisset quasi flagellum.* Superfluit quasi. *De funiculis.* Non dicit de funiculo sed de funiculis: vt intelligas funiculos inuentos ibi vbi erant oues & boues, coëgisse flagellū. *Omnes eiecit de templo.* Nō refertur ad homines dictio omnes, sed oues & boues. nō enim legēdū est (vt Latinus codex habet) oues quoque. sed, *Ouésque & boues.* Ita quòd explicat cōprehēsas res sub nomine omnes, dicendo omnes eiecit de templo, expositiue ouésque & boues: hoc est tum oues tum boues. ad declarandū quòd nec ouem nec bouem reliquerit in tēplo. *Et numulariorū effudit æs.* Dictio interpretata æs, pecuniā minutulam significat. Quæ ex vase aliquo in quo cōtinebāt effusa significatur, dicēdo effudit æs. *Et mensas subuertit.* Nō sat fuit effundere pecuniā, sed & mensas numulariorum propriis manibus dignatus est euertere. *Et iis qui columbas vendebant dixit.* Hinc apparet quòd non abegit homines, sed oues & boues. hoc enim testatur māsio eorum qui vendebāt columbas. ¶ Flagello vsus fuerat ad eiiciēdum oues & boues: sed ad columbas eiiciendum, inutile erat flagellum. conclusæ siquidem erant in ligneis caueis in quibus solent seruari colūbæ venales in foro. & propterea verbo monet vendentes columbas. *Auferte ista hinc.* Oues & boues ego eieci vt vidistis, vos tollite ista hinc. *Et nolite facere.* pro, & ne facite, *domum patris mei.* Domum dei, domum patris sui appellat: ingerens semper veritatem illam ꝙ est naturalis filius dei. Quáuis non intelligeretur tunc in hoc sensu ipsum loqui, sed deum appellare patrem iuxta propheticas monitiones. patrem vocabis me. Hieremiæ tertio. *Domū negotiationis.* pro, mercatus seu emporij. Erat enim locus ille redactus vt esset velut quædā domus in emporio ad vendendum. quod quantū repræhensibile sit gesta domini testantur. ¶ Et aduerte quòd ista eiectio fuit prima inter scriptas ab euangelistis. nam ista facta est paulo post miraculū nuptiis, antequā tot miracula in Galilæa faceret: alij autem euangelistæ narrant gesta similia paulo ante passionē Christi. *Recordati sunt verò discipuli eius quia scriptum est.* Subdi euangelista hoc quod post Iesu Christi resurrectionem, post acceptū spiritum sanctū occurrit discipulis circa hæc gesta scilicet quia rationem facti ex scriptura ad memoriā reuocarunt. Tanquàm enim scientes in habitu & docti à spiritu sancto describūtur, dicendo recordati sunt quia scriptum est Psalmo. 68. hoc est recordati sunt rationis scriptæ. ratio enim significatur in coniun-

ctione quia. *Zelus domus tuæ.* hoc est amor impatiens consortij in domo tua: vt scilicet domus tua communis sit prophanis. *Comedit me.* Metaphorico sermone, consumi se amore domus dei significat. *Responderunt ergo.* Operi potiùs quàm verbis Iesu. *Iudæi.* commoti ex tali facto. *Et dixerunt ei. Quod signum ostendis nobis.* Natura facti & modus faciendi, authoritatem mōstrabāt in Iesu. & propterea signum petunt potestatis eius. tū quia solitū est Iudæis signa quærere: vt Apostolus dicit. 1. ad Cor. 1. Tū quia quum Moyses authoritatem educēdi populū ex Aegypto prætenderet, signum ostendit authoritatis suæ: vt patet Exodi quarto. *Quia hæc facis?* hoc est potestatis seu authoritatis qua hæc facis. Dicendo quia, causam potestatiuam significant. & nō dicunt qua hæc dicis sed facis, eiiciēdo & euertēdo &c. *Respondit Iesus & dixit eis. Soluite,* pro, soluitote. Futurum est enim imperatiui. *Templum hoc.* Petentibus signum potestatis eius, prædicit signum dandum post resurrectionem suam. & propterea prædicit eis sub metaphora templi quòd occisuri sunt priùs ipsum. Minùs dico. quòd non solū occisuri sunt, sed velut ex debito sunt ipsum occisuri hoc enim significat futurum imperatiui. ¶ Et significatur ꝑ hoc id quod explicatur aliàs de debito implendi scripturas. *Et in tribus diebus excitabo illud.* Vos quidem destruetis templum hoc corporis mei, ego autē in tribus diebus excitabo illud à somno mortis: & tunc habebitis signū quia hęc facio. postquā enim Iesus resurgendo à mortuis glorificatus est, misit spiritum sanctum signum potestatis suæ. ¶ Nō meruerūt Iudæi claram responsionem. & propterea sub hac metaphora Iesus respondit. *Dixerunt ergo Iudæi. Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc.* Inchoatum à Zorobabele, à primo Cyri anno vsque ad sextum annū Darij filij Hydaspis ædificatū est. ita ꝙ fluxerunt anni. 46. seu circiter: si computantibus Hebræis creditur. & propterea isti dicunt 46. annis durasse ædificationē templi: intelligentes verba Christi de templo manufacto. *Et tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de tēplo corporis sui.* Insinuat euangelista ꝙ Iesus nihil respondit huic obiectioni Iudæorū. & simul declarat sensum verborum intentū à Iesu quòd scilicet metaphorice corpus suū appellauit tēplum. Quod tamē erat verius templum quàm templum manufactum: quia in corpore eius habitabat plenitudo diuinitatis personaliter, non autē in templo manufacto. *Quum ergo resurrexisset*, pro, excitatus fuisset, *à mortuis, recordati sunt discipuli eius quia.* pro, quòd, *hoc dicebat*

cebat

cebat. Subiungit euangelista dispositionem discipulorum post resurrectioné Christi circa hoc dictum: quòd scilicet reuocarũt ad memoriam hoc dictum. *Et crediderunt scripturæ.* supple prophetarum de resurrectione Iesu. Nõ quòd tunc incœperint credere scripturæ: sed quia tunc in specie & explicite crediderunt impletas esse scripturas prophetarum in resurrectione Iesu Nazareni, aperuit enim Iesus post resurrectionem sensum illorũ vt intelligerent scripturas. *Et sermoni.* huic metaphorico penetrato in sensu intento. *Quem dixit Iesus. Quum esset Hierosolymis in pascha.* hoc in solennitate paschali, continente septem dies. *In die festo.* Tam primus quàm septimus dies, festus dies erat: quo populus conueniebat ad sermoné & propter hoc meminit specialiter diei festi. Aut fortè sabbatum illud quod infra solennitatem paschalem erat, significat appellatione diei festi: quia sabbatum illud erat totaliter dies festus. in quo nec coquere etiã licebat: quod tamen licitum erat reliquis diebus solennitatis paschalis. *Multi crediderunt.* Ecce fructus. *In nomine.* pro, in nomé, *eius.* hoc est crediderunt eũ esse qui nominabatur. Qui nisi verè credidissent, non assertiue dixisset euangelista, multi crediderũt in nomen eius. *Videntes signa eius quæ faciebat.* Duo simul significantur. Alterum est ꝙ Iesus fecit signa ibi tunc: alioquin non dixisset euangelista videntes, Immo (quod plus est) non solum ꝙ fecerat sed quòd perseuerabat faciendo signa, significatur dicendo quæ faciebat. & non dicit quæ fecit aut fecerat. Qualia auté fuerint hæc signa, scriptũ non est. multa tamen facta fuisse tunc ibi miracula, non est vertendum in dubium. Alterũ est quòd visio non auditio miraculorum induxit multos ad credéndum in nomen eius. *Ipse autem Iesus non credebat semetipsum.* Nõ dicit mysteria sua, sed seipsum. Significatur enim quòd nõ fallebatur, putando illos bonum animũ erga se habere. *Eis.* Pronomen eis, non demõstrat illos qui crediderunt in nomé eius: sed in genere illos qui in solénitate paschali Hierosolymis fuerũt. Dixerat enim, quum autem esset Hierosolymis, & multos quęsisse ab eo signũ potestatis, & multos credidisse in nomen eius, modo auté dicit in genere ꝙ eis Iesus nõ credebat semetipsum hoc est non confidebat de vita propria in eis. Et hoc dicit nõ ad significandum timorem: sed ad excludendum falsam confidentiã. Propter quod & subiungit. *Eo quod ipse nosset omnes.* pro, omnia. Ratio non credendi semetipsum, non timor sed notitia omniũ assignat. *Et quia opus ei non erat vt quis testimonium perhi-*

beret de homine. Non sufficit euangelistæ dicere quòd Iesus notitiam habebat omniũ rerũ: sed voluit in specie explicare quòd Iesus non egebat testimonio ad cognoscendũ intima hominis. Habet enim quandam specialem difficultatem nosse corda hominũ, & ꝓpterea specialiter de notitia cordis humani hæc subiungit. *Ipse enim sciebat.* pro, cognoscebat, *quid esset in homine.* in intellectu, in volũtate, in cogitatione, in affectu hominis, & propterea non erat ei opus testimonio. Et significatur per hæc quòd ex tunc incœperunt aliqui concipere odium seu inuidiã aduersum Iesum. huc enim tendunt hæc euangelistæ verba, huc tendit Iesum nõ credere semetipsum eis. Nisi nãque malè dispositi fuissent multi eorum, iniuriam quodammodo intulisset Iesus eis sciens omnia, non credendo semetipsum illis. In prõptu autem causa malæ erga Iesum dispositionis erat facta eiectio ouium & boum, & euersa mensa numulariorum. redundabat enim in sacerdotum infamiam.

CAPVT III.

ERat autem homo ex Pharisæis Nicodemus nomine princeps Iudæorum. hoc est vnus inter primates Iudæorum. *Hic venit ad Iesum nocte.* Timor seu respectus humanus detinens Nicodemum à manifesto discipulatu Christi, significatur ex tẽpore nocturno. *Et dixit ei: Rabbi scimus quia.* ꝓ, quòd, *à deo venisti magister.* Nominatiui casus est magister. Ita quòd non solùm appellat eum Rabbi: sed profitetur se & alios nosse quòd magister à deo destinatus fuerit. Et dixit hoc, quia veniebat discendi causa: vt hac professione inuitaret Iesum ad se docẽdum. *Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit deus cum eo.* Declarat vnde sciant scilicet ex miraculis quæ faciebat. *Respondit Iesus* Intellexerat petitionem Nicodemi, summarie significatam ab euangelista recitatis verbis, venisti magister: & incœpit ipsum instruere inchoans à lege regenerationis per baptismum. Quod enim mandaturus erat apostolis (scilicet docete omnes gentes, baptizantes, &c.) incœpit facere, docendo Nicodemum de fide sacramenti baptismi. *Et dixit ei. Amen amen dico tibi.* Legem mundo promulgans de baptismo, non dicit hæc dicit dominus (vt Moyses & prophetæ dicebãt) sed authoritatiue loquitur dicendo dico: incipiens hinc excitare Nicodemum ad maiorem de se fidem. Minus siquidem de Iesu sentiebat Nicodemus, qui pro summo titulo professus est Iesum magistrũ destinatum à deo. hic enim titulus communis erat Christo & reli-

quis

quis prophetis. Per hoc autem quòd dicit dico, maiorem se prophetis cunctis ex modo loquendi aperit. *Nisi quis renatus.* pro, natus, *fuerit denuo.* Dictio interpretata denuo, anceps est ad denuo vel superne. Verba autem Nicodemi subiuncta (quo potest homo nasci & nũquid potest in vterum matris suæ introire) testãtur quòd optime ac vere interpretata est denuo. Nam si Iesus dixisset oportet vos nasci superne, non obiecisset Nicodemus ea quæ sunt generationis carnalis: vt patet ex hoc ꝙ postquam Iesus explicauit quòd oporteret vos nasci ex aqua & spiritu, nihil opposuit de modo generationis carnalis. Hinc enim habetur ꝙ si in primis verbis Iesus dixisset oportet vos nasci superne, iá intellexisset Nicodemus quòd nõ de carnali generatiõe loqueretur: ac per hoc non obiecisset quæ obiecit, audiendo simpliciter & absolute oportet vos nasci iterum. ¶ Et nota legẽ: quia necessitatem imponit, dicendo nisi quis. *Non potest videre regnum dei.* Regnum dei duplicem habet statum. Alterum in pręsenti vita in mentibus fidelium. Secundum quem statum inquit Apostolus ad Ro. 14. non est regnũ dei esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium in spiritusancto. Alterum in futura vita ęternę fœlicitatis. Vnde videre regnũ dei in statu fœlicitatis, est proprium beatis: quia soli beati vident fœlicitatem illam in seipsa. Videre autem regnum dei secũdum pręsentem statum, nullis aut paucis electis conceditur. fide enim & non euidẽtia regni ambulamus. Quũ ergo dicitur non potest videre regnum dei, de expectata & desiderata ac pręparata cunctis electis visione regni dei secundum statum fœlicitatis est sermo. Et significatur quòd nisi quis iterũ natus fuerit, nõ potest peruenire ad expectatam visionẽ fœlicitatis regni dei. *Dicit enĩ Nicodemus. Quomodo potest homo nasci, quũ sit senex?* Audiens Nicodemus quòd oportet iterũ nasci: obiicit primo ab ætate. obiicit autẽ interrogatiue, reuerentiam seruans. Et citat senectutem: vt ab ætate omnino contraria nascẽti, obiectio fit euidentior. *Nunquid potest in ventrem matris suæ iterato introire.* Obiicit secundo à modo naturali nascendi: vt tãto rationabilior appareat admiratio. *Et renasci.* pro, & nasci? *Respondit Iesus.* admiratio in Nicodemi, *Amẽ amẽ dico tibi, nisi quis renatus.* pro natus, *fuerit ex aqua & spiritusancto.* Superfluit sancto. Explicat sensum verborum dictorum: declarando quòd nõ loquitur de natiuitate carnali, sed de natiuitate ex aqua & spiritu. Vbi attente nota singula verba. Nam dicendo nisi quis, omnes comprehendit. omnibus necessitatem imponit. nullúmque

excipit,nullam ætatem,nullum sexum, nullam conditionem excipit,sed cuiusque differentiæ hominem comprehendit dicendo quis. ¶ Dicendo natus,nouam naturam in illo significat. omnis enim natiuitas,alicuius est naturæ. Et hoc ad differẽtiam eorum qui baptizantur,sed non nascuntur filij dei, quia obicem ponũt. ¶ Quod autem dicit ex aqua(non ex vino,non ex oleo,aut quacunq; re alia sensibili)statutum est ipsius Iesu Christi,qui est verus deus. Et sicut reliqua iura velut positiua diuina,pro propria ratione habent diuinam voluntatem, ita & hoc. Potuisset enim Iesus nouam natiuitatẽ statuere sine aqua & sine omni elemento sensibili:sed placuit sic maiestati eius. Non tamen sine multa ratione ex parte nostri:qui per sensibilia naturaliter ducimur in spiritualia,qui compositi sumus ex natura corporis & spiritus,vt intelligamus ex ablutione exteriori internã animi ablutionem: vt percipiamus q͛ sicut aqua mater est omnium viuentium,ita sacramentum hoc initium est nouæ vitæ:vt credamus, hoc sacramento in eam nos nasci naturam quæ beatitudo est non solùm animæ,sed etiam corporis:hinc enim corpora nostra erunt gloriosa. ¶ Quod demum dicit & spiritu, formale est & id in quo summa totius cõsistit:& est velut naturale ius diuinum. Nasci siquidem ex spiritu,necessarium est simpliciter,& absolutè ad consequendum regnum dei ex ipsa extremorũ natura. nam regnum dei non carnale,sed spirituale est:& non caro,sed spiritus est qui meretur regnum dei. Et quum humani spiritus vires ad hoc non sufficiant oportet diuino spiritu humanum fulciri, oportet in diuinum spiritum humanum eleuari ad hoc vt mereatur regnum dei. *Non potest introire in regnum dei.* Quod superiùs dixerat non potest videre,modo explicat non potest introire:vt intelligamus coincidere videre regnum dei.& introire in regnum dei. ¶ Aduerte hic q͛ lex ista quo ad nasci ex spiritu,non est noua:sed communis est omnium temporum non solùm hominibus, sed creaturis rationalibus vniuersis. Sed ex ea parte qua exigitur nasci simul ex aqua:lex noua est,non ligans præteritos:quoniam nulla lex obligat præteritos. Et propterea nõ oportet esse solicitum de iustis antiquis,qui non sunt geniti ex aqua & spiritu. ¶ Si autem obiicitur quòd etiam posteriorum multi ingrediuntur regnum dei non nati ex aqua & spiritu,sed ex spiritu tãtùm: vt qui catechumeni morte occupantur,& qui in sanguine martyrij baptizantur.in promptu est responsio,quòd omnes sunt nati ex aqua & spiritu,quanuis non re tamen voto. *Quod natum est ex carne,ca-*

ne,caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Declarato sensu quod dictum est oportere nasci denuo, declarat quid est id quod hac natiuitate nascitur. Declarat autem ex similitudine carnalis generationis: dicendo quòd quemadmodum quod natum est ex carne, hoc est ex carnali principio productiuo, assimilatur suo productiuo principio (ac per hoc caro est: vt patet in omnib' quas videmus generationibus animalium. omnia enim genita: carnalia sunt, quia nascũtur à principiis carnalibus) ita & quod natum est ex spiritu vt à productiuo principio, assimilatur spiritui, ac per hoc spiritus est. *Non mireris quia dixi tibi: oportet vos nasci denuo.* Concludit ex declaratione tam generantis quàm geniti debere cessare admirationem Nicodemi, de hoc quòd dixerat oportet nasci denuo. *Spiritus vbi vult spirat.* Dixerat hominem oportere nasci denuo: & declarauerat huius natiuitatis effectiuum principium esse spiritum, & similiter terminum esse spiritum. Et quoniam constat hominẽ non esse spiritum, nec posse fieri spiritum, ideo manifestat quo sensu dictum est quòd oportet hominem ex aqua & spiritu nasci spiritum. Manifestat autem hoc, declarando conditiones spiritus in quibus homo natus ex spiritu assimilatur spiritui: vt hinc intelligamus hominem nasci spiritum participando has spiritus conditiones. ¶ Prima itaque conditio spiritus generantis est, quòd vbi vult spirat. Ex qua cõditione ad literam significatur quòd de spiritusancto, qui habet proprium velle est sermo. Nisi enim haberet actum voluntatis, falso de eo diceretur vbi vult. Hic est siquidem spiritus de quo Apostolus inquit, & hæc operatur vnus atque idem spiritus, diuidens singulis prout vult. ¶ Nec solũ significatur quòd vult, sed quòd vult libera electione, dicendo vbi vult. Electio enim loci significatur dicendo vbi vult. Sed locus susceptiuus spirationis nõ corpus est, sed animus. Et intelligẽ per spirare propriam spiritus operationem Ita quòd sensus est, spiritus operationem propriam exercet in quo vult. Si dictio interpretata vbi potest interpretari quo (quod nonnulli affirmant) magis cõgrueret legere, spiritus quo vult spirat: propter aduersatiuam subiunctam, sed nescis vnde veniat aut quo vadat. hæc enim aduersatiua supponere videtur vt dictum sit spiritum aliquo tendere: quod significatur dicẽdo, spiritus quo vult spirat. Et est sensus quòd per operationem suam propriam tendit quo vult: electione libera. *Et vocem eius audis.* Secunda conditio generantis spiritus est, quòd vocem eius audis. In qua significatur spiritum generantem habere vocem sensibilem

ſibilem,dicendo & vocem eius : & ꝙ vox eius auditur etiam ab iis qui imperfectè credunt:qualis erat Nicodemus:& propterea in ſecunda perſona dicit audis. ❡ Eſt autẽ vox ſpiritus generantis tum illa de qua ſcriptum eſt:non enim vos eſtis qui loquimini,ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis. Tũ illa quæ ſcripta eſt in libris prophetarum:iuxta illud ſymboli,qui locutus eſt per prophetas. Et vtranq; ſpecialiter audiebat Nicodemus:quoniam doctor erat,ſæpe voces prophetarum audiens: & audiendo verba Chriſti,actualiter audiebat vocem ſpiritus. *Sed neſcis vnde veniat aut.*pro,&,*quo vadat.* Tertia conditio eſt inſcitia vtriuſque termini:ſcilicet à quo, vnde veniat,& ad quẽ, quo vadat. Et eſt ſermo de venire & ire per operationẽ. Eſt enim ſenſus, ꝙ neſcimus vnde veniat,hoc eſt ex qua ratione procedat in tale opus: & ſimiliter neſcimus quos vadat:hoc eſt propriũ finem, quẽ intendit per talem ſpirationem. Nam & rationes propriæ diuinorum operum apud deum,ignotæ ſunt nobis:& proprij fines quo intendit deus,ignoti quoque ſunt nobis. præter hoc ꝙ tam vltimus finis quàm prima origo procul eſt à ſcientia noſtra. *Sic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu.* Nõ dicit,ſic eſt natiuitas ſpiritus:ſed ſic eſt,non aliquis,ſed omnis qui natus eſt ex ſpiritu,vt intelligamus manifeſtè ſignificari ſic eſſe genitum ex ſpiritu, quemadmodũ eſt ſpũs:perpendamus genitũ aſsimilari generanti in iſtis tribus deſcriptis conditionibus ſpiritus. hoc enim clarè ſignificat aduerbium ſic. ❡ Et intendit per hæc inſtruere Nicodemum,ꝙ homo natus ex ſpiritu, eſt ſpiritus quantum ad has conditiones, quod ſub aliis verbis dicimus quòd eſt ſpiritualis habens has ſpiritus conditiones. Participat in primis ꝙ vbi vult ſpirat,ne erraremus intelligendo natos ex ſpiritu, veluti furioſos impetu agi (vt multi intelligunt)tanquam non ſint domini ſui impetus. Ne inquã has inſanias attribueremus natis ex ſpiritu,explicauit magiſtrorum optimus,quòd omnis qui natus eſt ex ſpiritu,ſic eſt vt ſpiritus qui vbi(ſeu quo)vult ſpirat.ad ſignificandum quòd natiuitas ex ſpiritu:fert non tollit libertatẽ liberæ electionis proprij operis ſpiritualis:ſed nati ex ſpiritu, tendunt ſpirituali opere quo libere volunt,operantur in quo volunt exercitio. Propter quod & Apoſtolus dixit,quòd ſpiritus prophetarũ ſubiecti ſunt eis. Hanc conditionem diligentiſsime nota:contra illos qui ſpirituales eſſe creduntur,excuſantes ſe ab aliquo indecenti quòd non poſsint aliter facere: tales enim ſpiritus neſcit euangelica atque apoſtolica doctrina. Participat ſecundo quod vocem ex

ſpiritu

spiritu profert sensibilem: ex abundantia enim cordis os loquitur. Eius siquidem qui ex spiritu natus est, vox quidem precipuè, sensibiles tamen omnes operationes ex spiritu procedunt: quoniam spiritus præest animo, & dirigit operationes omnes. ita audiamus vocem talium tanquam vocem spiritus: hoc est cognoscere posśimus ex signis visis & auditis internum spiritum.

¶ Participat & tertio quod ignoratur ab aliis vnde veniat & quo vadat. Quanuis enim vocem & opera audiant & videant, nesciunt tamen euidenti cognitione diuinum principium vnde venit. & similiter diuinum terminum quo vadit. Et quum legis, sic est omnis qui natus est ex spiritu, intellige sic actu vel habituene infantes baptizatos neges natos ex spiritu, propterea quod non habent actu velle vt tendant quo volunt. Rursus intellige sic, quantum est ex natura spiritus ex qua homo nascitur. Quod ideo etiam intelligendum est: quia multi nascuntur in baptismo ex spiritu imperfectè propter ipsorum indispositionem. vel corporalem: vt infantes. vel spiritualem: vt adulti qui minus deuotè baptizantur. Par autem fuit vt diuina sapientia explicaret effectum proprium baptismo in recipientibus ipsum perfectè scilicet secundum actum volendi &c. vt relatiuè ad perfectè recipientes, intelligeremus & metiremur imperfectè recipientes baptisma. Talis siquidem est cuiusque doctrinæ modus, vt actus doceat relatiuè ad recipientia perfectè disposita: vt facilè patet discurrendo per singulas. *Respondit Nicodemus: & dixit ei: quomodo possunt hæc fieri?* Audita natiuitate hominis ex spiritu, & auditis conditionibus quas habet homo natus ex spiritu, mouetur Nicodemus (qui venerat vt disceret) ad inquirendum modum quo possunt hæc fieri. Et demonstrat pronomen hæc, tum natiuitatem hominis ex spiritu, tum efficaciam huius natiuitatis, tum necesśitatem huius natiuitatis. hæc enim tria Iesus dixerat. Nam non solùm dixerat homines nasci ex spiritu, sed dixerat necesśitatem, nisi quis natus fuerit, oportet vos nasci. & efficaciam videndi & introeundi in regnum Dei. Modum itaque discere quærit quo hæc fieri possunt. *Respondit Iesus: & dixit ei: Tu es magister in Israel.* pro, Israelis. Hinc apparet Nicodemum non solùm inter primarios fuisse Iudæorum, sed etiam fuisse legis diuinæ doctorem. propterea enim dicitur magister Israelis. *Et hæc ignoras?* Admiratiuè legenda sunt: sonántque nonnihil reprehensionis, quòd doctor populi fidelis ignoret hæc. Et verè non debebat vsquequaque ignorare hæc:

quoniam

quoniam nosse poterat multos prophetas natos ex spiritu, spirituales, expectantes regnũ dei, &c. *Amen amen dico tibi.* Responsurus dominus Nicodemo ad quæsita, præponit tria opportuna ad propositum. Primum est cõmune dicendis & dictis: & est clara euidentia apud ipsum Iesum omnium dictorũ & dicendorum, vt per hoc intelligat Nicodemus quòd Iesus non loquitur ex auditu aut existimatione, aut etiam ex certa fide, sed ex certa scientia & euidentia. hoc enim significatur dicendo. *Quia quod scimus.* Nõ dicit credimus sed scimus, certa notitia cognoscimus. *Loquimur.* quibuscunq; loquimur. *Et quod vidimus.* Non dicit quod audiuimus. *Testamur.* quibuscunq; testamur. Vtitur autem numero plurali primæ personæ, propter duplicem notitiã, vtranq; claram & euidentẽ: creatam scilicet & increatã. Anima siquidem Christi ab initio creationis suæ sciuit & vidit omnia. præter hoc quod Christus erat verus deus, sciẽs & vidẽs omnia. Ita quod dicẽdo quod scimus, deũ & hominem refert: nã deus & homo sciuerũt, viderunt, locuti sunt, testati sunt. Non quod in Christo duæ sint personæ deus & homo: sed pluralis numerus ad pluralitatẽ refertur naturarũ. Quanuis hoc possit etiã propter spiritus sancti personã quæ simul cum filio loquebatur & testificabatur (de qua erat sermo) dictũ intelligi. *Et testimoniũ nostrum non accipitis.* Secundũ quod permittit est quod modus dicẽdi quomodo possunt hæc fieri, est nõ modus cognoscẽdi euidenter sed credendo. Ad hoc enim spectat quod dicitur, & testimoniũ nostrum nõ accipitis. testimoniũ nanq; ad fidem non scientiã faciendam ordinatur. Et intendit per hoc insinuare Nicodemo quod si vult nosse quomodo possunt hæc fieri, præparet se ad credendũ ipsi Christo: & non perseueret in hac duritia nõ accipiendi testimonium nostrum. Vbi nota quod dicendo non accipitis in plurali numero, insinuatur Nicodemum non solum instrui, sed alios cum eo esse similes ei in credulitate imperfecta. Quod etiã superiùs insinuatum est in primis Nicodemi verbis. dicendo pluraliter scimus quia à deo venisti. Quia tamen Nicodemus caput eorum erat, & ipse solus loquebatur, ad eum sermo dirigitur. Siquis tamen hæc verba aliter exponeret (vt scilicet Iesus se & prophetas monstrauerit, dicendo quod scimus loquimur. & quod vidimus testamur: & modo dicendo non accipitis: demõstrauerit Iudęos minùs credulos sibi & prophetis) non erraret. Verificatur enim proportionaliter de Christo & omnibus prophetis. quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur: & de Iudæis quod testimonium

niũ noſtrũ nõ acciptis. Vos enim inquit Stephanus ſemper reſtitiſtis ſpiritui ſancto. Et eſt hic ſenſus planior: & magis cõfutãs ignorantiã Nicodemi. *Si terrena dixi vobis & non creditis, quomodo ſi dixero vobis cæleſtia credetis.* Tertium opportunum eſt quod valde ardua ſunt, quod ſuprema ſunt ea ex quibus diſcendum eſt quomodo poſſunt hæc fieri. Et declarat excellentiam quæſitorũ reſpectu dictorum excellentia cæleſtium reſpectu terreſtrium. Non enim intendit terrena cæleſtibus comparare: ſed metaphorico ſermone per terrena ſignificat inferiora quæ dixit, & per cæleſtia intelligit ſuprema dicenda. optimo vtens argumento q ſi ea quæ dixi, inferiora velut terrena, non creditis, quomodo ſi dixero vobis ſuprema elongata ab inferioribus ſicut cæleſtia, à terrenis, credetis? Et dixit hoc ad accendendum Nicodemum & alios ad credendum. *Et nemo.* Intendit Ieſus reſpondere ad principale quæſitũ Nicodemi: quomodo poteſt homo naſci ex ſpiritu: & dicere quod modus eſt credẽdo in ipſum Ieſum perfecte. Et propterea inchoat à credendis, & primo ab vtraque ſua natura: diuina ſcilicet & humana, non qualitercunque ſed beata.

¶ Inchoat autem à coniũctione & propter emphaſim: ad excitandum mentem ad celſitudinem myſteriorum. vnde & repetit eandem coniunctionem, ſubiungendo aliud credendum de myſterio mortis ſuæ (quũ ſubiunget, & ſicut Moyſes) ad repetendã emphaſim. *Aſcendit in cælum.* Quia præteriti temporis eſt aſcendit, cogimur non intelligere textũ hunc de aſcẽſione Chriſti qua poſt reſurrectionem aſcendit in cælum. quoniam illa nõ erat præterita. Et quia aſcendere in cælum, non diuinæ ſed humanæ eſt naturæ, nulláque apparet tunc præterita aſcẽſio Chriſti ad cælum niſi aſcẽſus animæ ad viſionem & fruitionem beatam (à principio ſiquidem cõceptionis ſuæ in vtero matris Chriſtus ſecũdum animam aſcẽdit in cælum: hoc eſt ad beatã dei viſionem & fruitionem. fuit enim Chriſtus verus comprehenſor ſecundum partem ſuperiorem, & verus viator ſecundum partem inferiorem) ideo de hac aſcẽſione intelligẽdus eſt textus iſte ad literam. ¶ Et veriſsime dixit nemo aſcẽdit in cælum: quia ſolus ipſe inter homines aſſecutus fuerat beatitudinẽ cæleſtis patrię. Quanuis etiam ponderando verbum aſcendit, etiam angeli excludantur quantũcunque beati: quia nullus angelus ex vi ſuę hypoſtaſis aſſecut' eſt beatitudinem: Chriſtus autem ex vi ſuæ propriæ perſonæ peruenit ſecundum animã ad cæleſtis patriæ beatitudinem. Et hic modus ſignificatur verbo aſcendit, Sicut enim

Chriſtus

Christus solus ascendit in cælum secũdum corpus(reliqui enim sancti velut rapiuntur in cælum) ita solus secundum animam ascendit in cælestem fœlicitatem. *Nisi qui descendit de cælo filius hominis.* Duo dicuntur scilicet quod idem descendit de cælo,& quod descẽdit filius hominis.nec vnũ sine alio intelligi potest. Intellexisset forte Nicodemus localem descensum.nisi declarasset terminum descensus non esse locum sed esse filium hominis. nihil enim est aliud dei filium descendisse de cælo,quàm effectũ esse filium hominis. ¶ Et aptissimè describit mysterium incarnationis,dicẽdo descendit de cælo filius hominis.nam effectum esse filium hominis,non solũ claudit in se quod deus effectus est homo(quod potuisset fieri in cælo)sed quod effectus est filius hominis.quod est effectum esse hominem natũ ex homine: hoc est ex matre.Quod quia in terra vbi erat mater factum est merito vtitur verbo descendit:vt etiam inferior locus verificetur. Cœlum autem pro cælesti habitatione sumitur . Deus enim ab omnibus existimatur habitator cæli.Et verè sic est:non per exclusionem habitandi vbique,sed per extensionem quod etiã habitat in cælo,& ibi manifestius propter clariores ibidẽ effectus. ¶ Hunc verissimũ sensum si Valentinus hæreticus voluisset intelligere,non finxisset descẽdisse de cælo filium hominis eo ꝙ attulit cæleste corpus,quod ridiculum est. *Qui est in cælo.* Ne intelligeret Nicodemus descensum hinc fuisse deserendo terminum à quo(quẽadmodum est descensus localis) subiunxit se sic descẽdisse filium hominis vt tamen remanserit in cælo. vt hinc intelligeret Nicodemus ipsum Iesum esse verũ deum & verum filium hominis:qui ita de cælo descendit filius hominis vt tamẽ sit in cælo.hoc enim impossile est alteri quàm deo. ¶ Collige quatuor credẽda in his verbis proposita.Primũ est ꝙ filius hominis est verus deus.Secũdũ quod est verus filius hominis.Tertiũ quod ascendit in cælũ secundũ animã ,& quartũ quod solus ipse ascendit secundũ animam in cælũ,qui solus descendit filius hominis & est in cælo. *Et sicut Moyses exaltauit serpentẽ in deserto.* Adiũgit(vt dictũ est)repetens emphasim, secundũ credendum: quod est mysteriũ passionis eius Quod ex figura ænei serpẽtis declarat.Nu.21.scribitur res gesta ꝙ quum à serpẽtibus ignitis morderẽtur in deserto filij Israel,Moyses præceptor dei fecit serpentem æneum,& posuit eum in ligno excelso pro signo:ita qđ quicunque percussus à serpentibus aspiciebat serpentem æneũ, non solùm viuebat sed sanabatur.Declarat Iesus se esse exaltã-

dum

dum similι modo. Et ad literam intendit se esse crucifigendum ad simile beneficium. *Ita exaltari*. Quod exaltatio significet crucifixionem, inferius cap. 12. clare patet. Vbi Christo dicente & ego si exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipsum: explicat euangelista. hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus. Et ad sensum quidem exaltabantur crucifixi: pro quanto eleuati à terra, in cruce pendebant. Verùm Iesus mysterium intendit significare exaltationis quo ad meritũ: quoniam ex morte crucis meruit exaltari. propter quod inquit Apostol⁹, deus exaltauit illum & dedit ei nomen quod est supra omne nomen. ¶ Assimilat autẽ Iesus seipsum in cruce serpenti æneo in ligno pendenti: eò quod caro eius non carò peccati, sed similis carni peccati erat: sicut serpens æneus nõ venenosus sed similis venenoso animali erat. Aitq; ita, in ligno, ita in signũ, ita salutifere. Et in ligno quidẽ patet, quia in cruce lignea. in signũ vero dicitur: quia crucifixum corpus est signum latẽtis filij dei & excellentissimæ charitatis qua redemptio mundi per crucifixum facta est. Quod autem salutifere, explicatur in textu: subiuncta vita æterna habenda per crucifixi fidem. *Oportet*. necessitate tũ diuinæ ordnationis, tum humanæ salutis subiunctæ. *Filium hominis*. Eundem quem dixi descendisse de cęlo filium hominis, modo dicit oportere crucifigi: & quẽ dixerat ascendisse in cęlũ, modo dicit oportere pati. vt intelligeremus quod secundum animam quidem ascenderat in cælum, secũdum corpus autem erat adhuc passibilis. *Vt omnis qui credit in ipso*. pro, in ipsum. Prosequitur figuram serpentis ænei quantum ad fructum. Ibi enim statutum erat vt omnis qui aspiceret in illum, hic autem vt omnis qui credit in ipsum. ibi oculis corporeis erat aspectus: hic oculis mentis est non visio sed fides, non videre sed credere. ¶ Significanterque dicitur in ipsum: ad differentiam credentiũ ipsum sed non in ipsum. Qui enim credunt sed factis negãt, credunt quidem ipsum sed non ipsum: qui autem fide quæ ꝑ dilectionem operatur credunt, ita credunt quod credendo tendũt in ipsum. *Non pereat*. Morsi enim à serpentibus ignitis, peribant nisi aspectu serpentis ęnei sanarentur, & nos omnes morsi ab ignitis serpentibus (dæmonibus scilicet) perimus nisi credamus in filium hominis exaltatum in cruce. *Sed habeat vitam æternam*. Duo hic significantur. Alterum quod non solùm beneficium liberationis à malo (scilicet ne pereamus) sed etiam consecutionis boni ex fide in Iesum crucifixum, consequimur.

Alterum

Alterum quod non de carnali hoc interitu neque de carnali hac vita est sermo, sed de vita æterna. *Sic enim deus dilexit mundum.* Propositis credendis cum fructu fidei credentium procedit ex propositis Iesus ad respõdendũ quęsitis à Nicodemo, quomodo possunt hęc fieri. Procedit autem reddẽdo rationem propositorum credendorum ex diuinę charitatis authoritate. Et quoniam primum à deo dilectum apud legislatores & sapientes est mundus (singula enim fecit deus bona mũdum autẽ fecit valde bonum: vt dicitur Gen.1.) ideo Nicodemum legislatorem instruẽs deus, à modo quo deus dilexit mundum, rationem reddit dictorum. Et intendit quod magnitudo dilectionis diuinę erga mundum, fuit ratio vt filium suum vnigenitum daret mundo ad hoc vt omnes credentes in eũ non perirent sed haberent vitã æternam. ¶ Hanc sententiam intendit, quę quoniam profunda valde est, eleua lector mentem. Rationem, in primis vtriusque propositi credendi, sed reddere significat per coniunctionem enim. ¶ Aduerbium autem sic, ineffabilem magnitudinem amoris, ineffabilem modum amandi, ex parte rei amatę significat. nam ex parte dei amantis omnis amor, omnis modus est immensus. ¶ Deus explicatur. vt intelligat Nicodemus quod nõ ab vnitate dei quẽ Iudæi colunt receditur: sed illemet deus citatur qui creauit mundum. *Dilexit.* Ratio omnis collati boni, dilectio significatur: vt voluntariam collationem diuinam intelligamus, non naturali necessitate factam. & consequẽter ineffabilis modus diligendi, ratio significatur eorum quæ subiunguntur. *Mundum.* mundum dicit, non hominem: non quia non dilexit hominem, sed quia homo pars est mũdi, & bonum partis pars est boni totius. párque fuit vt creatori mundi assignaretur potius dilectio totius quam dilectio partis. Et dixit hoc ad significandum quod nõ velut ex consequenti, non velut ex quadam redũdantia cessit in bonum vniuersi mysterium incarnationis: sed ex directa & primaria intentione ipsius dei, mysterium incarnationis factũ est propter bonum vniuersi. ¶ Et si altius fueris contemplatus intelliges hinc quod sicut deus creádo, singula creat vt partes vniuersi, (quod est creare ipsa propter bonum vniuersi, quod est creare ipsa vt congruunt vniuerso) ita restaurando singula facit ad bonum vniuersi, singula facit consóna vniuerso. vt intelligamus quod ordo gratiæ non destruit, non maculat, non deturpat vniuersum sed perficit ipsum. imò plus vt intelligamus vniuersum indiguisse mysterio incarnationis: ne in multis suis partib⁹ detri-

detrimentũ pateretur, quæ per mysterium incarnationis restauratæ sunt. *Vt filium suum vnigenitum daret.* pro, dederit. Manifestè coniunctio vt, explicat dilectionem mundi rationẽ fuisse vt deus dederit filium suum vnigenitum. dederit autẽ proculdubio mundo. ¶ Et merito dicit dederit: quoniam tam deus dans quã deus datus vnigenitus filius eius nõ concludebatur in vniuerso. nam etiam secundum philosophos deus est supra totum vniuersum, & nulla pars est vniuersi. Sed hoc ipsum quod est dedisse filium suum vnigenitum, est fecisse filium suum vnigenitũ partẽ vniuersi. factus est enim homo: quẽ constat vniuersi partẽ esse. ¶ Et non sat fuit vt diceret filiũ suũ, sed apposuit vnigenitũ vt mysteriũ trinitatis aperiret legisdoctori. Nã filius dei, nomen potest esse cõmune multis: sed filius dei vnigenitus cogit intelligere filiũ dei naturalẽ, & non aliqua adoptione. Propter quod etiam non dixit filiũ suũ primogenitũ: quoniã appellatio hæc iã indulta erat populo Israel Exo. 4. filius meus, primogenitus Israel. Vnde in his verbis insinuauit duas trinitatis personas: filiũ scilicet & patrẽ. nam filius sine patre intelligi nequit. Tertiã autẽ trinitatis personam, priùs innuerat dicendo, spiritus vbi vult spirat. *Vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Dilectio mundi non solũ explicatur ratio vt filiũ suũ vnigenitum dederit, sed etiã vt dederit adhoc vt omnis qui credit in eum nõ pereat sed habeat vitam æternã: quoniã (vt dictũ est) dilectio totius, ratio est dilectionis partium: quoniã salus credentiũ diligitur à deo vt pars boni vniuersi. ¶ Nec propterea minùs diligitur (sicut nõ minùs diligitur manus quæ diligitur & curatur vt pars hominis, propter ipsum hominẽ) sed vt intelligamus ꝙ etiã vita æternæ beatitudinis diligitur à deo vt pars vniuersi: & penetremus non fieri monstrũ aliquod, non fieri mundũ aliũ, sed perfici vniuersum per incarnationis mysteriũ, per ordinem gratiæ & gloriæ supernæ fœlicitatis. ¶ Significantius autẽ repetit vt omnis qui credit in eũ, & reliqua priꝰ dicta: ad reddendam rationẽ quare salutiferũ est credere in filiũ hominis exaltatum in cruce. De filio enim hominis loquẽs dixerat, vt omnis qui credit in ipsum non pereat sed habeat vitã æternam. Reddit siquidẽ modo rationẽ, ex hoc quòd idem ipse est vnigenitus filius dei. Acsi apertius dixisset. ideo est salutiferũ credere in filium hominis, quia credendo in ipsum creditur in filium vnigenitum dei, datũ vniuerso à deo ad hoc vt omnis qui credit in ipsum non pereat sed habeat vitam æternam. *Nõ enim*

misit deus filium suum in mundum. Expectabant Iudæi filium dei regem magnum, iuxta tot prophetarum vaticinia. Et quoniam hoc verũ quidem erat sed differendum vsque ad secundum filij dei aduẽtum, ne erraret Nicodemus, ne iterum in admirationẽ consurgat præoccupat Iesus & instruit eum de mysterio huius primi sui aduentus. ¶ Et fuit hoc necessarium: quia dixerat se exaltandum in cruce. Facilè enim potuisset errare Nicodemus, aut saltem percõtari quomodo tu es ille promissus filius dei ad salutem mundi & tamen moriturus es in cruce, quum ille promissus sit rex mundi? Hãc inquam tacitam obiectionem exclu dẽdo, declarat aduẽtum hũc suum nõ esse ad iudicandum sed ad saluãdũ: vt hinc intelligat Nicodemus ꝙ venit ad saluandũ per propriam mortem mundum per viam fidei. ¶ Cõiunctio enim, refertur ad duo. tum ad id quod superius dixerat, ita exaltari oportet filium hominis. tum ad id quod immediatè dixerat, vt omnis qui credit in eum. Quia enim credimus ea quæ nõ apparent, ex hoc ipso ꝙ salus ordinata est penes credere, significatũ est ꝙ nõ in sua manifesta gloria missus est vnigenitus filius. vtriusque siquidem ratio redditur: & quare nõ gloriosus venerit, & quare crucifigendus. ¶ Significanter dicit misit: vt intelligamus ꝙ de præterita missione loquitur, hoc est de primo aduẽtu: ad differentiam secundi aduẽtus, quo mittet iterum deus filium suum. Vbi etiam nota quod superius appellauit dare, modo appellari mittere. vtroque tamen verbo mysterium incarnationis significatur. *Vt iudicet.* Iudicare est ius dicere: quod proprium est iudicis officium. Et propterea ex negatione exercendi officij iudicis, declarat se non missum in gloriosa forma quæ exigitur à iudicè mundi. *Mundum.* Par est vt vnigenitus filius iudex sit non horum aut illorum tantum, sed mundi: prout verè in secundo aduẽtu veniet vt iudicet mundum, vt ius dicat mundo in omnibus partibus suis quibus dicendum erit ius: vt reddat quibusque secundum sua merita, vt reddat singulis quæ illis debentur, siue bona siue mala. manifestum siquidem est ꝙ ad hoc nõ venit in primo aduentu. Væ enim mundo si in primo aduentu venisset ad iudicandum mundum, si reddidisset vnicuique secundum merita quæ inuenit. *Sed vt saluetur mundus per ipsum.* credendo in ipsum. Et prosequitur sermonem semper de mundo, perseuerando in prima intentione boni totius vniuersi. Et est sensus. vt mundus in suis partibus quæ aliter perirent, saluetur per ipsum. Hic est fructus intentus per primum aduentũ.

Et est

Et est sermo de salute ab æterna morte ad æternæ vitæ fœlicitatem. *Qui credit in eum non iudicatur.* Declarat q officium suũ ad saluandum mundum per fidem,nõ est officium iudicis , non est iudicare. Et oportuit hoc declarare : ne errares existimando quòd licet Iesus non venerit iudex ad exercendum publicum iudicium,venit tamen ad exercẽdum occultum iudicium. Et hinc sequeretur magnus error quòd donum fidei esset actus iudicis, quòd credentes à non credentibus distinguerentur meritis: ita quòd ex meritis crederent credentes , & non credentes ex illata pœna non crederent. Ad hunc errorem excludendum declarat Iesus ex natura ipsorum actuum credendi & non credendi, nullum interuenire iudicium ipsius in quem creditur vel non creditur Et incipit à credere:dicendo qui credit in eum nõ iudicatur.Non dicit non iudicabitur sed non iudicatur:quia intẽdit declarare quòd credere in eum, non est ius dici illi qui credit,sed est gratuitam salutem cõsequi. Qui enim credit in eum, non iudicatur de commissis antea peccatis:quoniam credendo consequitur remissionem eorum & gratiam, non ex iure seu ex debito sed gratuite credit . Hoc est enim dicere non iudicatur. *Qui autem non credit.* Declarat idem ex actu non credendi . vtitur enim loco diuisiuo . Et ideo vbi primo declarauit q in actu credẽdi ipse Iesus nõ iudicat,declarat idẽ modo in altero opposito:scilicet in actu nõ credẽdi.*Iã iudicatus est.*ac per hoc nõ credens non iudicatur à me.qui enim iudicatus est non iudicatur.

Et ne hæsites quærẽdo à quo iudicatus est,subiungit. *Quia nõ credidit in nomine.*pro,in nomen: *vnigeniti filij dei.* Ecce iudex ipsemet qui nõ credidit.eo enim ipso q nõ credidit,iudicatus est, ius sibi dixit exclusionis à salute & vita credẽtium . Sicut enim refutãs ciuitatẽ vrbis,ius sibi dicit exclusionis à gratiis ciuium vrbis,ita qui nõ credit in nomẽ vnigeniti filij dei,ius sibi dicit exclusionis à salute & vita credentium. *Hoc est autẽ iudiciũ.* Dignatur dominus per seipsum declarare(adiũcta similitudine sensibili)q ipse nõ iudicat,sed nõ credẽtes sibiipsis inferũt pœnã.

Et pronomen hoc,demonstrat subiũctã electionem nõ credẽtium . Quæ iudiciũ appellatur quo nõ credentes ius sibiipsis dicũt,quia est ipsum in iudiciũ executione . eligẽdo enim nõ credere,eligẽdo tenebras excludũt se à luce & vita credẽtiũ. Quũ dixisset itaque quòd qui non credit iam iudicatus est , declarat modo iudicium hoc esse iudicium in executione electionis . Et demonstrat illud,dicendo hoc est autem iudicium. *Quia.* pro,

ꝙ lux. Sermo iste semiproprius & semimetaphoricus est. Trāsfert enim nomina sensibilium lucis & tenebrarum in spiritualē & intelligibilem lucem: & iuxta differentiam hominum in suis actionibus præferentium, lucem tenebris vel tenebras luci, declarat non credentes, electionis iudicio inferre sibiipsis malum quod credentes euaserunt. *Lux.* nō corporalis sed spiritualis, nō sensibilis sed intelligibilis. Seipsum quē priùs nominauerat filium dei vnigenitum, modo nominat lucem. *Venit.* Ipsum incarnationis mysteriū venisse est. Per quod significat se sic datū ac missum à patre vt etiā ipse eadē voluntate venerit. I*n mundum.* Quemadmodū in intentione dilectio mundi prælata est (dicēdo sic deus dilexit mundum) ita in executione mundus præfertur, dicendo lux venit in mundū: vt quæ priùs supra mundū existens lucebat in mundo quemadmodū exemplar in exemplato luceret mundo tanquā vna mundi pars. Lux enim diuina incarnata luxit vniuerso mundo, iam pars mundi effecta, luxit autem euangelica doctrina, innumeris miraculis &c. *Et dilexerunt.* Libera electio significatur. Et directè describitur cōtrariū diuinæ rationi. nam ratio aduenientis lucis descripta est diuina dilectio mundi: & modo ex opposito ratio non credendi, ratio refutādi lucem diuinam, describitur dilectio humana. *Homines.* Tangitur ratio diligendi homo, compositus ex duabus naturis intellectuali & sensitiua: vt intelligamus homines sequētes sensibilia bona. quod commune valde est, quod ratio est mali moralis inuēti cōmuniter in genere humano. *Magis tenebras.* hoc est bona sensibilia. Quæ tenebrę appellātur quia priuata sunt lumine spiritus. Et inter bona sensibilia supputa etiam humanā gloriā, famam, & alia huiusmodi: quoniam hæc à sensibilibus hominibus pēdent, & in sensu hominū cōsistunt. *Quam lucem.* spiritualis intelligentiæ, quàm lucem fidei. Vbi vides iudiciū in executione diligendi magis sensibilia bona quàm spiritualē lucē mētiū. & sic isti præferendo tenebras luci, seipsos excluserunt à lucis beneficiis. *Erant enim mala eorum opera.* Redditur ratio quare homines dilexerunt magis tenebras quàm lucē. Nō dicit fuerunt sed erat: ad significandum perseuerantiam eorum in malis operibus. Ex hoc enim quod homines perseuerant in malis operibus, diligunt magis tenebras quàm lucem. O*mnis enim qui malè.* pro, mala, *agit, odit lucem.* Probat rationem inductam ex ista vniuersali, quòd omnis qui mala agit odit lucem. Quæ est vera intelligendo formaliter: hoc est quatenus mala agit. Multi

enim

enim mala agendo, appetunt lucem, volunt in manifesto mala agere, sed non quatenus mala agunt: sed quatenus vindictã exercent, quatenus potentiam, gloriam aut excellentiam suã manifestare sic intẽdunt. quatenus enim mala agũt, vellent latere. *Et non venit ad lucem.* Duo dicit. & quod odit interno affectu lucem: & ꝙ non venit exteriori opere ad lucem, ad manifestũ, ad publicum. Quod etiam intellige formaliter. *Vt non arguantur opera eius.* quare omnis qui mala agit odit & non venit ad lucem, explicatur vt non repræhensibilia appareant opera eius, illa mala. ❡ Non dicit vt non arguatur ipse. Multi enim sunt exempti ab hoc timore (qui scilicet non timent repræhendi) sed nullus est cuius opera manifesta si sunt, mala nõ arguantur: nullus est qui nõ appetat & naturali & rationali appetitu opera sua exempta esse à repræhensione. *Qui autem facit veritatem venit ad lucem.* Non dicit qui autem facit bona opera (quod tamen expectabas dicendum) sed è regione perseuerantium in malis operibus distinguit facientes veritatẽ. Nec dicit qui loquitur aut mediatur sed qui facit veritatem: vt intelligamus ꝙ de opere loquitur. ❡ Et intendit per facere veritatem, facere opera conformia veritati: tum naturaliter insertę mentibus humanis: tũ euãgelizatæ. Et describit per hoc venientes ad fidem, in hoc differre à non venientibus, quòd non venientes perseuerant in malis operibus: & propterea non veniunt ad lucem fidei. venientes autem, faciunt veritatem: quia ex hoc ipso quòd faciunt conformiter ad veritatẽ naturaliter insertam, ad synderesim & ad veritatem euangelizatam, veniunt ad lucem fidei. Propter quod significanter dicit qui facit, non qui fecit. nã quanuis multi multa mala opera fecerint, ex quo tamen non cogitatione aut verbo sed facto conformant se veritati, veniunt ad lucem fidei.

❡ Vbi erudite lector perspicere potes in quo euangelicus iste textus discernit inter venientes & non venientes, quantũ ad rationem veniendi vel non veniẽdi ad lucem: iuxta illud quod inferiùs coram Pilato dicit. omnis qui est ex veritate, audit vocẽ meam. *Vt manifestentur opera eius.* Agentes mala, vitant lucem vt non arguantur opera eorum. quo contra, facientes veritatẽ, veniunt ad lucem, veniunt ad manifestum, ad publicum vt opera eorum manifestentur: hoc est manifestabilia appareant, nulla repræhensione digna. Et ad literam prodeunt in publicum; profitentes se publicè christianos, vt manifestentur opera eorũ. ❡ Non dicit vt manifestentur ipsi: quoniam non docet Iesus

christianos quærere propriam gloriam, sed quærere manifestationem operum christianorũ. *Quia in deo facta sunt.* Ratio quare ad manifestandum opera christiana venitur, per hæc verba significatur: vt scilicet cognoscatur quia opera christiana sunt facta, nõ innitendo homini sed innitẽdo deo. ac per hoc vt manifestatur deus in ipsis operibus, & nõ vt glorificetur homo. Et in hac cõclusione percutit Nicodemum: qui volebat venire ad lucẽ, & tamẽ veniebat nocte, volebat manere occultus. ¶ Collige erudite lector respõsionẽ Iesu ad quæsita Nicodemi, quomodo possunt hæc fieri. Tria enim quæsiuit: scilicet modum nascẽdi ex spiritu, efficaciam natiuitatis ex spiritu, & necessitatem eiusdem. His tribus satisfactum est à Iesu ex dictis, nam mod° nascẽdi declaratus est credere in filiũ dei vnigenitum eũdemq; filiũ hominis exaltandũ in cruce pro salute mundi. efficacia declarata est ex diuina dilectione ex meritoque mortis vnigeniti, ad hoc vt credẽtes in ipsum nõ pereãt sed habeãt vitam æternã. Necessitas demum mõstrata est, ex hoc quòd nõ credentes iam iudicati sunt à seipsis & exclusi à luce. Hinc enim clarè apparet ꝙ oportet credẽdo in vnigenitum nasci ex spiritu. *Post hæc venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram.* Ex Hierusalẽ (quæ est in sorte Bẽiamin: vt patet Iosue. 18) venit in terrã sortis Iudę. Quãuis enim appellatione Iudęæ quandoque cõprehendatur etiam Hierusalẽ cũ sorte Beniamin (vt quum dicitur procurãte Pontio Pilato Iudæam: eo quòd Hierusalem à Dauide erecta est in caput regni & in principatũ tribus Iudæ de qua ipse erat) proprie tamen etiã post tempora Dauidis Hierusalẽ distinguebatur à terra Iudæ. vnde. 2. Parali. 20. Zachiel propheta dicit, ô Iuda & Hierusalem nolite timere, &c. *Et illic demorabatur cum eis, & baptizabat.* Nisi euãgelista in principio sequentis capituli repetẽs hoc, exponeret quòd nõ per seipsum sed per discipulos suos Iesus baptizabat, intelligendum esset quòd propriis manibus baptizabat. sed ex quo euangelista negatiuam apposuit, exclusi sumus à tali intelligentia. *Erat autem & Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salim.* Nomina propria sunt locorũ. *Quia aquæ multæ erant illic: & veniebant & baptizabantur. Nondũ enim missus fuerat Ioannes in carcerẽ.* Narrans euangelista simul baptizare in diuersis locis Iesum & Ioannem (quod nullus alius euangelista narrauerat) excludit causam admirandi quare alij euangelistæ hoc tacuerint, ex parte temporis: quia hoc fuit gestũ antequàm Ioãnes mitteretur in carcerem. viderat enim reliquos euangelistas

inchoasse

inchoasse prædicationem Christi post carcerem Ioannis *Facta est autem quæstio.* Adiiciens euangelista quintum testimonium Ioannis baptistæ de Iesu, narrat occasionem testificandi fuisse controuersiam inter discipulos Ioannis & Iudæos. *Ex discipulis Ioannis.* Origo quæstionis à discipulis Ioannis significatur. *Cum Iudæis.* Non dicit cum Galilæis quos superius numerauera discipulos Iesu qui interfuerant nuptiis: sed cum Iudæis, qui viderant miracula facta à Iesu in Hierusalem, & propterea credebãt. *De purificatione.* hoc est de baptismo seu ablutione. Discipuli siquidem Ioannis præferebant baptismum Ioannis baptismo Iesu: Iudæi autem econuerso. *Et venerunt ad Ioannem* arbitrum quæstionis. *Et dixerunt ei, Rabbi qui erat tecum trans Iordanem.* Hinc habetur quòd Iesus post ieiunium in deserto reuersus est ad Ioannem baptistam, & erat cum eo. Nam post baptismum immediate iuit in desertum: & inde rediit ad Ioannem, vt monstraretur ab eo, vt populus cognosceret Iesum, & circa finem illius anni cœpit Iesus congregare sequaces, Andream, &c. ¶ Et nota quatuor quæ dicunt Ioanni, tendere omnia ad excitãdum Ioannem aduersus Iesum Et inchoant à pristino statu humiliori Iesu respectu Ioannis. Talis enim humilior status significatur, dicendo qui erat tecum. non tu cum eo, sed ipse tecum, velut sub vmbra tua. *Cui tu testimonium perhibuisti.* Ecce secũdum cõmemoratio beneficij: vt velut ingratus Iesus haberetur, qui fauore testimonij tui cognatus est. *Ecce hic baptizat.* Tertium est vsurpatio officij Ioannis à Iesu, tam cito. Celeritas enim significatur dicendo ecce: vsurpatio autem officij, dicendo baptizat. *Et omnes veniunt ad eum.* Hoc est quartum quod indigne ferebant, quod cruciabat eos: concursus scilicet non aliquorum sed omnium pœnitentium ad Iesum. nam tam venientes ad Ioannem quàm non venientes ad Ioannem (pœnitentes tamen) veniebant ad Iesum: quia Ioãnes mittebat omnes ad Iesum, quia ad hoc venerat. *Respondit Ioannes.* Nota responsionem Ioãnis ad singula. Et inchoat à repressione passionis seu affect⁹ nimij discipulorum suorum erga se. *Et dixit.* Non potest homo accipere quicquam nisi fuerit ei datũ de cælo. Suauis magister Ioannes, ab vniuersalibus, à communibus quæ nota erant discipulis reprimit affectum eorum: ex hoc scilicet quòd non potest licite, homo, quicunq;, accipere, quicquã, officij, tituli, dignitatis, gradus, &c. nisi fuerit ei datũ à deo, habitãte in cælis. vt per hoc intelligerẽt seruandã esse mẽsurã in appetitu officiorũ & graduũ,

& ſimul intelligerẽt ipſummet cognoſcere officium ſibi deſuper datum: & rationabiliter menſurare ſeipſum, continereq; ſeipſum in inferiori gradu reſpectu Ieſu. ¶ Et ſignificanter dicit non poteſt: ad exponendum diſcipulis ꝙ nõ ex reuerentiali quadam humilitate. ſed ex debito (quo non poteſt licitè aliter facere) continet ſe ſub Ieſu. *Ipſi vos mihi teſtimonium perhibetis quod dixerim nõ ſum ego Christus.* Diſcipulorum indignatio ex hoc erat ꝙ Ioannes qui maior Ieſu fuerat authoritate & fama, immo qui fuerat velut exaltator Ieſu, modo fiat minor authoritate, fama & concurſu populi, & propterea Ioannes poſtquam communia propoſuit de vniuſcuiuſq; hominis temperãtia ad propriam menſuram ſecundum deũ, explicat quòd non de nouo, ſed ſuapte natura Ieſus eſt ipſo maior & ipſe minor: & quòd ex debito ſui officij ipſe teſtimonium perhibuit Ieſu: quòd non exaltauit Ieſum, ſed executus eſt debitum ſuum. ¶ A verbis eorum inchoat propria. Dixerunt enim cui tu teſtimonium perhibuiſti. & propterea vos inquit ipſi teſtamini quòd olim dixerim non ſum ego Chriſtus: quòd meipſum recognoui ac confeſſus ſum me non eſſe Chriſtum, ſed Ieſum eſſe Chriſtum. *Sed quia.* pro, ꝙ miſſus ſum. Non de nouo inferior ſum illo: ſed diuina diſpoſitione tanquam inferior miſſus ſum. *Ante illum.* hoc eſt ad parandam viam pro illo. *Qui habet ſponſam, ſponſus eſt.* Adiicit olim dictis de ſeipſo & Ieſu, non modo declarare diſtantiam inter Ieſum & ſe. Et facit declarando propria vtriuſque officia. intendens quòd officium Ieſu eſt officium ſponſi: officium autem ſuum eſt officium amici ſponſi. Significatur enim per hoc quòd multitudo fidelium diſpenſanda eſt fide non ei ſed Ieſu: ac per hoc ipſe Ieſus eſt ſponſus: quia habet multitudinem fidelium non qualitercunque, non ſicut ego habeo, ſed ſicut ſponſam. Deſpondi enim vos (inquit Apoſtolus) vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto, non mihi. Eccleſia ſiquidem (quæ multitudo eſt fidelium) amatur tractatúrque à Ieſu non vt ſerua, ſed vt ſponſa. Et directè percutit, immo inſtruit diſcipulos Ioannes de officio baptizandi aſſumpto à Ieſu. Acſi apertiùs dixiſſet. ille baptizat vt ſpõſus, vt generet filios ſuæ ſponſæ: ego autem baptizo vt amicus ſponſi, præparans homines ad hoc vt fiant filij ſponſæ. ¶ Et ſignificanter vtitur nominibus ſpõſi & ſponſæ, non viri & vxoris: vt intelligamus generationem ſpiritualem, qua ſic generantur filij vt maneat virginitas ſponſæ. *Amicus autem ſpõſi.* Quanuis dignitate aliâs appellauerit ſe indignum ad minimum miniſterium (ſoluendi ſcilicet corrigiam

calcia-

calciamenti)officio tamen & affectu amicum se modo appellat: vt intelligát discipuli quòd amore amicitiæ (quo bonum quæritur amato,)ipse prosequitur Iesum, & vanè conantur inserere dissensionem inter ipsum & Iesum. *Qui stat.* qui perseuerat amicus. *Et audit eum.* præsentem, personaliter loquentem. *Gaudio gaudet.* Hebraico more loquitur, ad exprimendam magnitudinem gaudij. *Propter vocem sponsi.* Metaphoricus est sermo iste. introducens amicũ sponsi qui præmissus est ante illum ad sponsam:& vbi sponsus adueni & sponsam alloquitur,amicus stans & audiens,valde gaudet propter vocem sponsi præsentis. ¶ Et intendit ad literam quòd ipse gaudet propter vocem prædicationis Iesu.Et propterea nõ dixit propter præsentiã sponsi, sed propter vocem sponsi:ad significandum gaudium de manifestatione Iesu,ꝙ voce propriæ prædicationis,ꝙ voce suorum miraculorum manifestatur. Et pinxit per hoc coram discipulis suis seipsum intus:vt & ipsi gauderent de voce Iesu,sicut & ipse Ioannes gaudet.Et nihilominus explicauit magnitudinem gaudij sibi concessi,negatam priscis patribus:quibus non est datũ vt starent. & audirent vocem sponsi corporali præsentia alloquentis spõsam. *Hoc ergo gaudium meũ.* Hinc clarè apparet quæ sub metaphora sponsi & amici dicebat, de Iesu & seipso intendere. *Impletum est.* Diu enim desideratum,modo impletum est. *Illum oportet crescere.* Postquam respondit discipulis tam ad id quod dixerant cui tu testimonium perhibuisti, quàm quo ad illud ecce hic baptizat,modo respondet ad illud omnes vadunt ad eum.Illum inquit oportet crescere,authoritate,fama,gloria,discipulis, &c.Et dicit oportet,necessitatem diuinæ diffinitionis significãs. *Me autem minui.* Non solùm oportet illum crescere,sed etiam oportet me minui(quo ad concursum populi : quo ad congregationem discipulorum)secundum rem,& nõ solùm relatiuè: sicut lux stellæ minuitur præsentia solis. Paulatim enim cessauit concursus populi ad Ioannem:& posito in carcere ablatus est,vt omnes concurrerent ad Iesum. *Qui de sursum venit.* Ratio redditur quare oportet illum crescere : quia qui de sursum venit, hoc est de summa natura quæ deitas est. *Supra omnes est.* Dictio Græca interpretata omnes, anceps est ad omnes vel omnia : tam hic quàm in sequenti versiculo,qui de cælo venit super omnes est. Vtrobique enim legi potest in masculino vel neutro genere. Et legendum est non super; sed supra : vt eminens significetur, & non quasi innixus rebus. Et hic quidem quadrat masculinum genus;

nus: vt reddatur ratio quare illũ oportet crescere, quia de supernis veniens non solùm est supra me, sed súpra omnes: inferiùs autem quadrat vt legatur in neutro genere: quia explanando dicetur: & omnia dedit in manu eius. *Qui est de terra.* Aduerte quo ad literã, repetendum esse est de terra. Ita ꝙ legendum est. *Qui est de terra, de terra est & de terra loquitur.* Et est sensus, qui venit seu proficiscitur ex terra, originem habet ex terra: & sermo eius oritur ex terra. Ita ꝙ semper præpositio de, significat originẽ: tum personæ, tum sermonis. ¶ Quid autem intendatur per hæc verba, monstratur per subiuncta, è regione apposita: scilicet qui de cælo venit &c. Est itaque vt subiuncta porrigunt sensus. Qui est de terra, propriissimè loquitur: & nomen relatiuum hypostasim refert. Persona, hypostasis è terra originẽ habens, & de terra est: hoc est simpliciter & absolutè orta est ex terra. Ita quòd significatur quòd ille cuius persona ortum habet à terra, simpliciter & absolutè ortus est ex terra: ab origine hypostasis subiungens originem totius simpliciter & absolutè. Et consequenter etiam de terra loquitur: hoc est & sermo eius è terra originem habet: quia intelligere quod sermone significatur, è terrenis ortum habet. Et hæc omnia cõmunia sunt omnibus hominibus, & secũdum substantiam & secundum intelligere. naturale quidem omnino: quia intelligere humanum ortum habet à sensu. per reuelationem autem, pro quanto reuelata omnia reuelantur pendentia à phantasmatibus. & sic etiam ex terra quodammodo venit intelligere prophetarum. Præsens tamen textus ad literã de cognitione naturali videtur tractare: quia ponit differentiam inter Christum & alios secundum esse hypostaticum & secundum naturalem cognitionem. *Qui de cælo venit.* E regione ad illud qui est de terra, dicit qui de cælo venit. Hypostasim significat diuinam, verum deum vnigenitum filium dei: hic enim solus est qui de cælo venit ad prædicandum, ad baptizandum. Quia enim venit præsentis est temporis, aduentum significat Iesu Christi filij dei præsentem ad baptizandum, ad prædicandum. *Super omnes est.* Pro supra omnia est. E regione ad illud de terra est, dicit supra omnia est, vt ex eo quòd persona diuina est quæ venit, ipse Iesus supra omnia describatur. Et verè supra omnia inferiùs ꝓbabitur: quia omnia dedit ei pater in manu. Quanuis Iesus actualiter prædicãs non appareret quòd esset supra omnia. in rei tamen veritate erat supra omnia non solùm quatenus deus, sed etiam quatenus homo, quo ad potestatem. Et hoc hominem Iesum habuisse ex gra

tia

tia vnionis personalis : ex hoc quòd erat diuina persona, manifestant hæc Ioannis baptistæ verba: dicentis ipsum ideo supra omnia, quia de cælo venit. *Et quod vidit & audiuit.* E regione ad tertium (scilicet & de terra loquitur) dicit & quod vidit & audiuit. ¶Naturalis notitia diuinorum quam habuit Iesus Christus filius dei, significatur per visum & auditum. Per visum quidem ad explicandum euidentiam: per auditum verò ad explicandum ordinem originis. quod enim audiuimus, ab alio ad nos deriuatur. Filius siquidem dei ita omnium habet visionē, vt tamen suum videre habeat à patre. Et propterea dicitur & quod vidit & audiuit. *Hoc testatur.* prædicando, docendo, &c. Et intendit Ioannes baptista per hæc omnia, tum excludere à discipulis opinionem comparandi se ad Christum: vtpote quum ipse de terra sit, & non nisi ex terrenis loqui possit: Iesus autem de cælo veniat verus deus supra omnia, & quæ vidit & audiuit à patre testetur. Tum excludere erroneum intellectum amicitiæ inter se & Iesum (appellauerat enim se amicum sponsi) ne putarent amicitiam velùt inter pares aut propinquos. Tantum siquidem se distare ab illo significat, quantum persona ex terra (hoc est infimè creata) distat à persona diuina. *Et testimonium eius.* Postquam Ioannes baptista declarando Iesum & se satisfecit quęstioni discipulorum: adiungit necessitatem credendi Iesu, vt intelligerent discipuli non esse liberum credere vel non credere Iesu (sicut liberum erat suscipere vel non suscipere baptismum Ioannis) sed necessarium esse ad salutem credere Iesu: & alioquin incurri damnationem æternam. *Nemo accipit.* Vel quia nullus perfectè adhuc accipiebat testimonium eius: nullo adhuc credentę ex eius prædicatione ipsum esse verum Deum. Vel propter raritatem credentium, hyperbolica figura dicitur quòd nemo accipit testimonium eius. ¶Et in hoc etiā percutit discipulos querulos de multo concursu ad Iesum, dicendo & omnes veniunt ad eum: contra hoc enim dicit quòd nemo accipit testimonium eius. Acsi apertiùs dixisset adeò pauci sunt vt nullus mereatur dici concursus ad eum. Vel quanuis multi concurrant, nemo tamen perfectè accipit testimonium eius. Primus tamen sensus magis quadrat sequentibus. *Qui autem acceperit.* pro, qui accepit, *eius testimonium.* Hinc apparet nonnullos sed valde paucos intendisse dicendo nemo Subiungit enim aliquos accepisse eius testimonium: hoc est credidisse ei. *Signauit.* pro, sigillauit. Ad similitudinem sigillantis affirmationem seu confirmationem acceptantis, testimonium

Iesu

Iesu describit. *Quia.* pro, quòd, *Deus verax est.* Intendit Ioannes Baptista duplicem fructum describere fidei in Iesum. alterum relatiuè ad deum. alterum relatiuè ad ipsummet credentem. Et fructus quidem in ordine ad deum, describitur dicendo quòd acceptans testimonium Iesu, sigillat, confirmat quod deus est verax. sicut enim qui proprio sigillo approbat scripturam aliquam, firmitatem dat illi quantũ est ex parte sua, sic qui acceptat testimonium Iesu sua professione confirmat, & tanquam sigillum imprimit ad hoc quòd deus verax est. Quomodo autem hoc sequatur, declarat subiungendo. *Quem enim misit deus, verba dei loquitur.* Ecce ratio quare acceptans testimonium Iesu, confirmat deum esse veracem: quia verba Iesu sunt verba Dei. Hinc enim manifestè sequitur quòd acceptans verba Iesu, subscribit verba Iesu esse vera: ac per hoc verba Dei: ac per hoc Deum esse veracem. *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum.* Restabat adhuc obiectio: quia prophetæ etiam missi à Deo non semper loquuntur verba dei, sed quandoque loquuntur ex proprio spiritu: vt patet de Nathan propheta, quando dixit Dauidi quòd ipse ædificauerat templum secundo Regum septimo. Et sic non sequeretur quòd acceptans testimonium Iesu subscribit verbis dei: excipiendo quòd Iesus quandoq; loquitur propria non Dei verba.

Contra hanc tacitam exceptionem seu obiectionem subdit Ioannes baptista Iesum semper verba dei loqui: reddendo rationem quare Iesus verba dei loquitur, quia non ad mensuram dat deus spiritum. Acsi apertiùs dixisset. Ideo dixi singulariter quem misit deus: quia non de quocunque misso à deo, sed de illo singulariter misso loquor, dicens quòd verba dei loquitur, non quandoque sic, & quandoque non, sed absolutè & simpliciter: quia deus dat spiritum huic singulariter misso, non ad mensuram. Dare spiritum ad mensuram, est distribuere diuersis diuersa dona spiritus: est dare dona spiritus ad limitatos actus, ad certum terminum. tum donorum spiritus, tum recipientis. Et per oppositum dare spiritum non ad mensuram, est dare vniuersa secundum summum gradum dona spiritus, & afficere huiusmodi donis spiritus totam capacitatem recipientis. Hoc enim est dare spiritum sine mensura, tam ex parte donorum quàm ex parte recipientis. Potest nihilominus intelligi de spiritu dato quòd sit simpliciter & absolutè immẽsus, pro quanto diuina hypostasis data homini Iesu per gratiam vnionis, spiritus est immensus. Exclusa est ergo obiectio: quia non datur Iesu

Iesu primus ad mensuram, vt quandoque loquatur verba dei & quandoque non: sicut datus aliis prophetis. *Pater diligit filium.* Non apponitur hic coniunctio enim: quia non referuntur hæc verba ad immediate præcedentia, sed ad illa, qui de cælo venit supra omnia est. ¶ Et vt penetres contextũ aduerte quod quum dixisset illa duo (scilicet qui de cælo venit supra omnia est & quod vidit & audiuit hoc testatur) prosecutus est prius secundũ: subiungẽdo & testimonium & reliqua spectantia ad testimoniũ eius, & modo prosequitur primũ: scilicet qui de cælo venit supra omnia est. Et assignat rationẽ quare Iesus qui de cælo venit supra omnia est, ex paterna dilectione. Pater inquit diligit filium. Nota extrema ad ponderandum ꝙ summa dilectio significatur: quanto maior est dilectio patris erga filium quã erga reliqua. *Et omnia dedit in manu eius.* Formalis sermo cogit ad intelligendũ quod de filio incarnato est sermo. nã dilectio qua pater diligit filiũ ratio est quod incarnato omnia tradita sunt, & non est ratio ꝙ filio prout est ab ęterno genitus tradita sint omnia: quoniam non dilectione, sed generatione omnia tradita sunt vnigenito deo, sed eidẽ vnigenito filio hominis, ex paterna dilectione omnia tradita sunt. ¶ Et significanter dicitur in manu eius, hoc est in potestate eius: ad differẽtiam possessionis & vsus. Possessionẽ namq; & vsum omnium tanquam subditorum, distulit accipere propter nostram salutem. voluit enim subiici vt nos redimeret. *Qui credit.* Eandem fidem priùs significatam sub ratione acceptantis testimoniũ, modo sub proprio nomine significat: dicendo qui credit. *In filium.* Vt superiùs declaratum fuit, nõ sistit credere in hominẽ aut filiũ hominis, sed oportet quod penetret in filium: alioquin fides non est salutifera. *Habet vitã æternam.* Ecce alter fructus in relatione ad credẽtem. habere enim vitã, bonum est credentis. Et dicitur quod credens habet vitã æternam, quia habet eam velut in semine. Gratia siquidẽ dei est velut semen æternæ vitæ, ita certi fructus vt Paulꝰ dicat gratia dei vita æterna: propriam causam assignando. *Qui autem incredulus est filio.* Necessitas credendi Iesu, explicatur subiungendo pœnam incredulorum. Et primo proponit rationẽ culpæ: explicando irreuerentiã quæ fit filio non credẽdo illi. Hæc enim significatur dum adiungitur filio. *Non videbit vitam.* Ecce pœna damni. Et non dicit non habebit vitam, sed non videbit. tũ vt intelligamus quod de vita quæ in visione cõsistit est sermo: iuxta illud. hæc est vita æterna vt videant te solùm verum deum. Tum

ad

ad significandum quod nec videbũt vitam increduli. Et vere sic erit: quoniam non videbunt fœlicem illam vitam, & si certi erunt quòd regnantes cum Christo, fœlicem habent vitam. *Sed ira dei.* Pœna sensus significatur per iram dei secundum similitudinem effectus: hoc est punitio. *Manet.* pro, manebit. Perseuerantia pœnæ significatur per hoc futurum. *Super eum.* Dominium pœnæ significatur ex præpositione super. Dominabitur enim pœna in damnatis ita quod non erit in potestate eorum diuertere cogitationem actualem & detestationem actualé affligentes, sicut possumus in hac vita: vt latius declaratum est Lucæ.16.

CAPVT IIII.

VT *ergo cognouit Iesus.* pro, dominus. Quia Ioannes euãgelista studuisse videtur sermoni formali, significanter nõ dicit Iesus sed dominus: ad significandũ quod non ex auditu, sed ex ea quam secum attulit notitia cognouit hoc factum in loco distãte. ¶ Et si nõ intelligis quo pacto fuit noua cognitio si fuit notitia cõgenita, recolito modũ quo angeli de nouo cognoscũt singularia per species congenitas. Quando enim singularia ad actum existentiæ veniunt. tunc cognoscuntur per antiquas species: quia de nouo assimilantur speciebus antiquis. Sic autem Iesus de nouo cognouit singularia gesta apud Pharisæos secundum sciẽtiam sibi cõgenitam: quę à Theologis appellatur sciẽtia infusa. *Quia.* pro, quod, *audierunt Pharisæi.* Res de nouo cognita ex auditio Pharisæorum: quæ singulare quoddã est. *Quòd Iesus plures discipulos facit & baptizat quàm Ioannes.* Res auditæ (materia inuidiæ Pharisææ) multitudo maior discipulorum Iesu quam Ioannis & officium baptizandi explicantur. Non quod Pharisæi zelarent pro Ioanne (quũ ipsi non receperint Ioannis baptismũ, sed persisterẽt in secta propria) sed ꝓ secta propria inuidebãt Iesu: timẽtes ꝙ Iesus faceret nouam sectã quæ offuscaret sectã pharisæam. Et tãto faciliùs quanto videbãt ipsum clarere miraculis: quod nõ videbatur in Ioanne. ¶ Si iunxerimus hæc cum dictis Matth.4. & Marc.1. (quod Iesus ex Iudæa venit in Galilæam tradito Ioanne) perpendemus quod Euangelista tractans hic eundem Iesu aduentum in Galilæam ex Iudæa, quãuis non explicet Ioanné traditum, insinuat causam tradionis Ioannis: quam nullus alius Euangelista narrauerat, & insinuat Pharisæorum inuidiã tradidisse Ioanné Herodi. Quod etiam verba domini Matth.17. testantur de Ioanne. Elias iam venit &

non cognouerunt eum sed fecerunt in eo quæcunque voluerunt, sic & filius hominis passurus est ab eis. Hæc enim verba significant quod illi à quibus ipse Iesus erat passurus, fecerunt in Ioanne quæcunque voluerunt. constant autem Iesum Pharisæorum inuidia maximè vexatum & tandem occisum. Insinuat itaque Euangelista quod Ioanne tradito Herodi ab inuidia Pharisæorum, vt cognouit Iesus occasionem maioris erga seipsum inuidiæ Pharisææ, quia audierant Pharisæi quod Iesus plures facit continuè discipulos quàm Ioannes fecerit. ¶ Modus quo Pharisæi tradiderunt Ioannem Herodi, scriptus non est. secretus enim fuit. Et fortè suadendo quod huiusmodi congregationes nõ expediũt regno eius, quod sunt periculosæ, & similia. Ratio inuidiæ in promptu est: quia secta Pharisæorum offuscabatur ex noua baptizatorũ profitentium pœnitẽtiam schola. Multóque maiorem inuidiam significat Euangelista ex maiore multitudine discipulorũ Iesu. *Quanquã Iesus non baptizaret sed discipuli eius.* Interponit Euágelistam expositionem verborũ bis dictorum: scilicet ꝙ Iesus baptizabat: declarando quòd nõ per seipsum sed per discipulos baptizabat. ¶ Si quæris quare nõ per seipsum? In promptu est ratio ab Apostolo sumpta. nõ misit me Christus baptizare sed euãgelizare. Et Petrus Apostolus in domo Cornelij Centurionis nõ baptizauit sed iussit eos baptizari. Quia vacabat itaque Iesus prædicationi, baptismum exercebat per discipulos. *Reliquit Iudæam.* Ecce effectus cognitæ inuidiæ Pharisææ. Cessi inuidiæ, cessit machinationibus Pharisæis: eò quòd nõ erat adhuc tempus patiendi. Exemplum quoque præbẽs aliis, cedẽdi quandoque odiis. *Et abiit iterum in Galilæam.* Iste secundus aduẽtus Iesu in Galilæam, est ille cuius meminerunt alij Euangelistæ. Et propterea Ioãnes apposuit iterum: vt erudiret lectores aliorum Euãgelistarum quod de primo reditu in Galilæam non meminerunt sed de hoc secundo: qui fuit tradito Ioãne carceri. *Oportebat autẽ eũ transire.* Vt non de industria sed ex necessitate viæ Iesum ad Samaritanos declinasse intelligamus, dicit oportebat. *Per mediam Samariã.* Superfluit mediam. Et est Samaria nomen nõ ciuitatis sed regionis in proposito. Samaria enĩ fuit ciuitas ædificata ab Amri rege Israel 3. Reg. 16. quæ postmodũ destructa & reædificata appellata est Sebaste. A ciuitate ergo illa capite regni, appellata est regio Samaria: per quã oportebat Iesum transire. *Venit ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur Sychar.* Eadem est quæ dicitur Sechẽ & Sichem. Et erat præcipua ciuitas

Sama-

Samaritanorum secundum Iosephum. *Iuxta prædium quod dedit Iacob Ioseph filio suo.* De hoc agro scribitur Gene. 48. dicente Iacob ad Ioseph. Do tibi partem vnam extra fratres tuos quá tuli de manu Amorræi in gladio & arcu meo. *Erat autem ibi fons Iacob.* Describit Euangelista singula: quoniam hæc ad claritatem subsequentium sermonum inter Samaritanam & Iesum spectát. Retinuit autem appellationem à Iacob puteus ille tanto tempore, propter memoriam patriarchæ. *Iesus autem fatigatus ex itinere.* Vt vere humanam naturá in Iesu agnoscamus, fatigatus describitur ex itinere. *Sedebat sic.* hoc est illo modo quo sedét lassi. *Supra.* pro, super. *fontem.* hoc est innixus fonti. Significatur enim quod nó solum sedebat, sed quod sedebat more fatigati innixus fonti: puta applicato brachio super labium fontis ad sustinendum caput. Sic enim solent fatigati sedere. *Hora autem erat quasi sexta.* Ad explicandum tempus acti itineris per tot horas diei, describit horam quasi sextam. tanto enim spatio iter peragere ieiunum, fatigationem inducit. *Venit mulier de Samaria.* Non vnde venit (ná in Samaria erát) sed vnde oriúda erat describitur. *Haurire.* pro, vt hauriret, *Aquam. Dicit ei Iesus. Da mihi bibere.* Occasione oblata quanquá fatigatus vacat instructioni, euágelizare intédit mulieri. Et suauiter volens eam trahere ad spiritualem doctrinam, petit potum: non ratione quod bibere vellet, sed vt inuite illam sic ad euangelium: vt rei successus monstrauit. *Discipuli enim eius abierant in ciuitatem.* Ratio redditur quare Iesus remanserit ad fontem: quia scilicet decreuerát ibi prandere iuxta fontem. hoc enim significatur dicendo quòd discipuli iuerát ad emádum cibos. Et nihilominus redditur etiam ratio quare à muliere petiit potum: quia scilicet discipuli aberant. *Vt cibos emerent.* Hinc apparet quod Iesus non ibat mendicando: sed precio cibum emendo. Apparet rursus quod proprium (in communi tamen) habebat. non enim de alieno sed de proprio emebant cibos. Habeturq; hinc non esse imperfectionis habere ꝓprium. nisi quis blasphemet, dicendo in Christo inueniri imperfectionem moralem. *Dicit ergo ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu Iudæus quum sis.* Ex habitu cognouit mulier Iesum esse Iudæum. Nume. siquidem. 15. pręcipitur Iudęis vt deferát fimbrias & hyacinthinas in quatuor angulis vestis, ad distinctionem aliarum nationum. *Bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana.* Quarti Reg. 17. habes qui sunt Samaritani. Ethnici enim erant, & colebant simul deum Israel & idola: vt ibi dicitur. Erantque

exosi

exosi Iudæis plusquã illi qui erant totaliter gentiles: sicut hæretici sunt Christianis magis exosi q̃ Pagani. *Non enim coutuntur.* pro, cõmerciũ habent, *Iudæi cũ Samaritanis.* Rationẽ interponit euãgelista verborũ mulieris ad Iesum: quia scilicet Iudęi nolebát habere commercium dãdi & accipiẽdi cũ Samaritanis. Ita ꝙ ex Iudæis hoc proueniebat, non ex Samaritanis, qui libenter cõmerciũ habuissent cum Iudæis: vt patet. 1. Esdræ. 4. *Respondit Iesus: & dixit ei, Si scires donum dei.* Hinc clarè apparet ꝙ Iesus non vt biberet sed vt occasionem acciperet instruẽdi, petiit potum à Samaritana. Incipit Iesus docere mulierẽ, occasione sumpta ab admiratione immo repulsione Samaritanæ. Huiusmodi enim quæstio repulsiua erat. ¶ Quatuor autẽ proponit. Primũ est. si scires donum dei. Vbi nõ explicando rem dono datam, insinuare videtur donum mundo datũ, donum commune nõ solũ generi humano sed etiam toti vniuerso à deo datũ. De quo superiùs dictum est. sic deus dilexit mundum vt filium suum vnigenitum dederit. Liberalem itaque collationem vnigeniti filij significat. intendendo ꝙ si scires liberalitatem diuinam qua cõtulit vnigenitũ suũ mundo. *Et quis est qui dicit tibi, da mihi bibere.* Quod appellauerat donum dei, significat adiungẽdo propriam personã: Acsi apertiùs diceret. si scires donũ dei in me, ego enim sum illud dei donum. ¶ Relatiuo quis, propriã personã significauit. quam cõstat esse diuinã hypostasim. *Tu forsitan.* pro, vtiq; *petisses ab eo.* Ecce tertium. tu negas mihi potum aquæ velut vindictam exercens in Iudæos: & tamẽ si tu scires duo prędictã, nõ solum dares mihi potum aquæ sed certè tu petisses à me. *Et dedisset tibi aquam viuam.* Declarat simul quod petisses (scilicet aquam viuam) & quòd dedisset tibi aquã viuam: & nõ repulisset te obiurgando, sicut tu obiurgasti me. Et Iesus quidem in his verbis nõ loquitur de aqua corporea, sed de aqua spirituali: hoc est de spirituali gratia, quã inferiùs declarabit. Quæ appellatur aqua metaphorice, propter multas aquæ cõditiones: hoc est mũdare, refrigerare, sitimque tollere. Et ratione huius tertię directè in proposito gratia spirit⁹ sancti appellatur aqua: vt inferiùs Iesus explicat. Appellatur autem nõ qualiscũque aqua sed aqua viua cõtinuè scaturiẽs (ad differẽtiam aquarũ quæ recondũtur in cisternis & lacunis) propterea ꝙ continuè scaturit versus vitã æternã. vt inferiùs declarabit. *Dicit ei mulier, Domine.* Audita mansueta ac placida responsione Iesu, incipit honorare Iesum. priùs enim dixerat quomodo tu: modo dicit domine.

Neque in quo haurias.pro,neque haustrum, *habes*.Vas velut instrumentum ad hauriendum aquam significatur. *Et puteus altus*. pro,profundus, *est*. Qui priùs appellatus fuit fons Iacob modo appellatur puteus,ne cisternam crederes. nec fontem in superficie terræ scaturientem sed in profundo. *Vnde ergo habes quam viuam*? Intellexerat mulier verba Iesu de corporea aqua.& propterea infert interrogatiue,vnde ergo habes aquam viuā? *Nunquid tu*. Postquàm mulier obiecit verbis Iesu pro quanto dixerat & dedisset tibi aquam viuam,modo obiicit pro quanto dixit si scires quis est qui dicit tibi. *Nunquid tu maior es*. Quasi dicat non. *Patre nostro Iacob*. Patrem appellat Iacob non origine carnis sed religione : pro quanto Samaritani deum Israël colebant in loco in quo adoratus est à Iacob. *Qui dedit nobis puteum*. Successiua fama acceperāt puteum illum fossum à Iacob. Et dicit dedit nobis:tanquàm filiis quo ad religionem & habitationem loci. *Et ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius*. Bonitatem & abundantiam aquæ illius declarat ex vsu ipsius , filiorum & pecorum. *Respondit Iesus: & dixit ei, Omnis qui bibit ex hac aqua sitiet iterum*. Differētiam inter aquam illam & aquam suam declarat Iesus : penes hoc quòd aqua illa etsi tollit sitim ad tempus,non tamen tollit sitim absolutè:hoc est quin iterū sitiatur. Et hoc est per se manifestum. *Qui*.pro,quicunque, *autem biberit ex aqua quam ego dabo ei , non sitiet in æternum*. Duplex occurrit circa hæc verba quæstio. Altera est de siti eorum qui perdiderūt gratiam.tales enim biberunt ex aqua spiritualis gratiæ,& tamē postea iterum sitierunt. Altera est de siti proficiētium in gratia. nam tales quantò magis bibunt ex aqua spiritualis gratiæ tantò magis sitiunt:iuxta illud Ecclesiastici vigesimoquarto qui bibunt me,adhuc sitient. ¶ Solutio primæ quæstionis est.q. quātū est ex parte aquæ spiritualis gratiæ, tollitur sitis non ad tempus sed simpliciter & in perpetuum. sine pœnitētia siquidē sunt dona dei:vt dicitur ad Romanos vndecimo . Sed ex defectu liberi arbitrij euacuantis se aqua spiritualis gratiæ,prouenit noua sitis. Differētia inter corpoream aquam & aquam gratiæ in proposito.est quòd quantū est ex parte ipsarum aquarum,aqua corporea tollit sitim ad tempus:& propterea qui bibit eā iterū sitit.aqua verò gratiæ tollit sitim in perpetuū: & propterea qui bibit eam non sitit in æternū. ¶ Solutio verò secundæ quęstionis est,quòd æquiuocatur de siti. nā hic est sermo de siti alimēti humidi,hoc est de siti gratiæ:proficientes verò nō sitiunt gra-

tiam (quum illam habeant) sed sitiunt vitam æternam. *Sed aquã quam ego dabo ei, fiet in eo fons.* Duo dixerat scilicet aquã, & viuã. Et propterea postquàm declarauit suam aquã ex tam excellenti cõditione quòd tollit sitim in æternũ, declarat modo viuam: dicendo ꝙ aqua sua fiet in bibẽte fons. *Aquæ salientis.* non aquæ descendentis. *In vitam æternam.* Ecce quo ascendit. Et intendit per hũc sermonẽ semimetaphoricũ quòd gratia in anima fit indeficiens (quantũ ex se est) principium operum proficiẽtium in vitam æternã, proficientium autẽ meritoriè quidem secundum omnia gratię opera: emergẽdo autẽ secundũ charitatis auctus, remanentes in vita æterna. ¶ Et declarat per hoc quòd gratia nõ est in anima sicut aqua manens, sicut res dormiens: sed sicut aqua semper de nouo scaturiens, semper vigilans, semper profe rẽs noua opera spiritualia. *Dicit ad eum mulier, Domine da mihi hanc aquã: vt non sitiam, neque veniam huc haurire.* Quantũcunq; Iesus diceret ea quæ nõ poterant intelligi corporaliter (puta ꝙ aqua sua in bibente illã fieret fons aquæ) & expresse nominaret vitam æternã, mulier tamen nõ solũ muliebris sed & crassi ingenij de corporea aqua intelligit: appetẽs hanc aquã vt nõ sitiat, neque oporteat ipsam venire ad hauriendũ aquã ex illo puteo. Iesus tamẽ paulatim traxit mulierẽ quo volebat: scilicet ad petendũ ab ipso aquam. Dixerat enim in principio locutionis, tu vtiq; petisses ab eo: nec adhuc mulier voluerat petere. modo autẽ audita tanta virtute huius aquæ, petit. *Dicit ei Iesus, vade, voca virũ tuũ: & veni huc.* Quia moralis honestas habet vt mulieri nuptæ non donetur nisi conscio viro, ideo Iesus antequã donet aquam petitam, dicit mulieri vt vocet virum suũ: tanquã affuturum præsentem dono, tanquã testem pudici doni. Hæc est ratio consequentis responsionis: vt scilicet petenti aquã illã, Iesus responderit voca virũ tuũ. ¶ Interius autẽ intendebat ipsam trahere ad spiritualẽ notitiã hac via Sciebat enim illam nõ habere virum sed quia nupta apparebat, dixit voca virum tuum. *Respondit mulier: & dixit, Nõ habeo virũ. Dicit ei Iesus, Bene dixisti, quia.* pro, ꝙ, *non habeo virũ. Quinque enim viros habuisti: & nunc quem habes non est tuus vir. Hoc verè* pro, hoc verum, *dixisti.* Respondẽti mulieri non habeo virũ, aperit Iesus gesta mulieris à principio adolescentiæ eius: incipiens illi mõstrare quis est ipse Iesus, per hoc ꝙ scit absentia & ea quę humana notitia erãt ei ignota. *Dicit ei mulier, Domine video quia.* pro, quòd, *propheta es tu.* Tandem tracta est mulier, etsi non ad notitiam aquæ spiritualis,

tamē ad aliqualem notitiā Iesu. Et ex propriis gestis, ab eo sibi commemoratis, profitetur ipsum prophetā. *Patres nostri in monte hoc adorauerunt.* Reperto propheta, mouet mulier quæstionē tritam ac omnibus notam inter Samaritanos & Iudæos: curiosa vt sciat à propheta quid sentiat de hac quæstione. Appellat patres nostros fortè omnes patriarchas, quos fama tradēte acceperant ibi in monte illo coluisse deum. Explicite tamē de solo Iacob cū familia sua legitur Gene. 33. ꝙ reuersus de Mesopotamia, iuxta vrbem Sichimorum erexit altare, & inuocauit super illud fortissimum deum Israël. Vnde hinc verificatur ad literā, patres nostri: hoc est Iacob & patres tribuum. *Et vos dicitis quia.* pro, quòd, *Hierosolymis est locus vbi adorare oportet.* Quæstio erat de loco: Iudæis dicentibus locū diuini cultus esse templum in Hierusalem, Samaritanis autem montē illum. *Dicit ei Iesus, Mulier crede mihi.* Respondens Iesus quæstioni, reddit primo mulierem suasibilem ad credendum. *Quia.* pro, quòd, *veniet hora.* Futurum tempus gratiæ noui testamenti euacuantis vtrunque locum immo omnem locū. prædicit: per hoc soluens quæstionē ꝙ iam superflua erit. *Quando neque in monte hoc.* Ecce exclusio huius loci. *Neque in Hierosolymis.* Ecce exclusio cultus in tēplo. Et per hæc duo exclusa loca, intelligūtur exclusa omnia alia loca. *Adorabitis patrem.* Tanta notitia ac fiducia adorabitis deum quòd adorabitis eum vt patrem. *Vos adoratis quod nescitis: nos autem adoramus quod scimus.* Post communem exclusionem locorum, subiungit Iesus disparitatem adorantium tunc quantū ad notitiam, præferendo Iudæos Samaritanis: in hoc quòd Samaritani adorant nesciendo rem adoratam, Iudæi autem adorant sciendo rem adoratam. Et est sermo de sciētia fidei. Iudæi enim certa fidei cognitione adorabant vnum solum deum creatorem cæli & terræ &c. Samaritani autem adorabant quidem eundem deum, sed non cognoscendo certa fide ipsum solum esse verū deum. adorabāt enim alios deos, & simul cùm aliis diis etiam deum Israël. Vnde nec cognoscebant nec credebant verū deum: sed in quodam cōfuso adorabant ipsum sicut & alios deos, tanquam deū illius terræ: vt patet quarti Reg. 17. & propterea verissime dicitur, vos adoratis quod nescitis. *Quia salus ex Iudæis est.* Ratio hæc monstrat quòd de scientia fidei fuit sermo nam salus ex Iudæis orta, est salus ex fide vnius dei: quæ in Iudæis inchoauit & ex eis propagatur. Et intendit ab effectu hoc (quia salus animarum ex fide Iudæorum orta est) manifestare

ſtare quòd Iudæi ſciunt quod adorant. Ex hoc enim quòd fides Iudæorum ſalutifera eſt, habetur quòd Iudæi habent certã fidei notitiam de deo adorato: alioquin non eſſet ſalutifera. *Sed venit.* pro, veniet, *hora, & nunc eſt.* Dicit veniet, ratione perpetuæ perſeuerantiæ ſtatus noui teſtamẽti. Dicit ſimul & nũc eſt, propter initium gratiæ temporis ſtatus noui teſtamenti. *Quando veri adoratores.* ad differentiam illorum qui labiis adorant, & cor eorum longè eſt à deo. *Adorabunt patrem.* adorabunt deum vt patrem. *In ſpiritu.* non in monte, non in Hieroſolymis, non in loco aliquo, non cultu temporali, non lingua, ſed interiore cultu conſiſtente in ſpiritu: hoc eſt in animo quatenus ſpiritus officium habet, quatenus ſpiritualibus intendit. *Et veritate.* fidei, contra id quod dixerat vos adoratis quod neſcitis: ſicut dixit in ſpiritu, cõtra loca & exteriorem cultum. Et nihilominus vtrãque animi partem complectitur. nam ſub ſpiritu voluntas, ſub veritate intellectus comprehenditur. *Nam & pater tales quærit.* Probat ex duplici capite debitum huiuſmodi adorationis. Primũ ex parte qualitatis adorantium, gratæ patri. minùs dico, immò quæſitæ à patre cæleſti. Tã grata enĩ deo deſcribitur qualitas honorantium ipſum integra mente, vt dicatur ꝙ pater nõ ſolum amat, non ſolum gratos habet, ſed quęrit tales: ſcilicet mẽte intergra, in ſpiritu & veritate. *Qui adorent eum* pro, ſe. Et ſignificantius dicit patrem quærere: ad ſignificandum paternam ſolicitudinem dei ad habendum tales per prædicationes & miracula Chriſti & Apoſtolorum, per paſsionem & mortem Chriſti, per euangeliũ, &c. hæc enim omnia ſunt patrem quærere tales qui adorẽt ſe. *Spiritus eſt deus.* Prima ratio reddita eſt ex parte ſolicitudinis paternæ: hæc autẽ ſecunda redditur ex parte naturæ ipſius dei: quia ſcilicet natura eius eſt non corpus, nõ corporeũ aliquid, ſed ſpiritus, res omnino incorporea & immaterialis. *Et eos qui adorant eum, in ſpiritu & veritate oportet adorare.* hoc eſt & propterea oportet adorantes eum adorare in ſpiritu & veritate vt adoratio conformis ſi adorato. Hinc habes erudite lector quod exterior cultus non propter ſeipſum gratus eſt deo: ſed pro quanto ordinatur ad interiorẽ, qui fit in ſpiritu & veritate. *Dicit ei mulier, Scio quia.* pro, quòd, *Meſsias venit.* Samaritana mulier excluſa à quæſtione, nec capax nouæ doctrinæ recuſanſque inſtrui à propheta Iudæo, remittit ſe ad Meſsiã. Inſtructi enim erant Samaritani de aduentu Meſsiæ, & propterea mulier certa fide credens, dicit ſcio quia Meſsias venit. Non ꝙ

intendat affirmare ipſum in præſenti venire:ſed confuſe tempore præſenti vtitur pro tempore incerto. *Qui dicitur Chriſtus.* Hęc interpretatio verbum eſt Euangeliſtæ, non mulieris. Interpretatur enim Hebræũ nomen Græcè: quia Gręcè ſcribebat. *Quum ergo venerit, ille annunciabit nobis omnia.* Hinc apparet quòd recuſabat mulier diſcere à Ieſu. *Dicit ei Ieſus, Ego ſum qui loquor tibi.* Mira gratia. vrgentibus nanque Iudæis quouſque animam noſtrã tollis ſi tu es Chriſtus dic nobis palam, diſtulit palã dicere ſe Meſsiã, immo & diſcipulis prohibuit hoc publicare: & tamen nũc ſponte Samaritanæ dicit ſe eſſe Meſsiam. Et ratio, eſt: quia hæc manifeſtatio non erat periculoſa ad præueniendũ paſsionẽ eius: & vt non ſolum Iudæos ſed etiam primitias gentilium dignas efficeret manifeſtatione tanti myſterij ore proprio. immo digniores quodammodo reddidit: quoniam priùs manifeſtauit ore proprio ſe eſſe Meſsiam illis quàm Iudæis. *Et continuo.* pro, & in hoc. hoc eſt inter loquendum. *Venerunt diſcipuli eius: & mirabantur quod cum muliere loquebatur.* Nulla in textu, huius admirationis ratio redditur alia niſi locutio Ieſu cum muliere. Et dixit hoc Euangeliſta ad ſignificandum inſolitam fuiſſe locutionem Ieſu cũ muliere. miramur enim inſolita. *Nemo tamen dixit quid quæris aut quid loqueris cum ea?* Reuerentiam diſcipulorum admirationi iunctam explicauit. tum ad declarandam qualitatem diſcipulorum. tum ad exemplum aliorum: ne pręſumant quærere etiam ſi mirentur maiorum facta. *Reliquit ergo hydriam ſuam mulier: & abiit in ciuitatem.* Audito quòd ipſe eſſet Meſsias, iũcta reuelatione propriorum geſtorum, commota eſt mulier vſqueadeo quòd reliquit hydriã. oblita eſt aquę, & abiit in ciuitatem ad excitandum alios. *Et dicit illis hominibus, Venite & videte.* Superfluit &. *hominem qui dixit mihi omnia quæcunque feci.* Inuitat homines ciuitatis vt veniant ad videndum hominem qui reuelauit ſibi totam vitam ſuam. *Nunquid ipſe eſt Chriſtus.* pro, nónne ipſe eſt Chriſtus? Ad aſſertionem vſqueadeo declinabat mulier vt exigat ab aliis aduentũ & viſum ad confirmandum ſuam aſſertionem. *Exierunt ergo de ciuitate & veniebant ad eum. Interea.* interim quòd venturi erant & veniebant Samaritani. *Rogabant eum diſcipuli.* Affectus diſcipulorum ad hoc vt Ieſus corpore reficeretur, explicatur precibus. *Dicentes, Rabbi manduca.* Appoſiti cibi intactio ſignificatur. *Ille autem dixit eis, Ego cibum habeo manducare quem vos neſcitis.* Nec fatigatio nec hora ſexta, retinens Ieſum à docendo

cendo describitur: vt discamus omittere cibũ corporis quacunque hora imminet spiritualem cura exercenda. Sicut Samaritanam traxerat ex haustu aquæ occasionem sumens, ita discipulos eleuat ex oblati cibi occasione: instruens de illorum officio sub metaphora cibi. *Dicebant ergo discipuli adinuicem. Nunquid aliquis attulit ei manducare.* Discipuli sicut & Samaritana, carnaliter intelligentes loquuntur de cibo corporeo. *Dicit eis Iesus, Meus cibus est vt faciam.* Aperit Iesus quòd de cibo animæ loquitur: qui est vt faciam, non vt dicam aut cogitem. pascitur enim anima factis. *Voluntatem eius qui misit me, vt. pro, &, perficiam opus eius.* Duo dicit: facere voluntatem dei, & perficere opus eius. Primũ refertur ad obedientiam: qua vt impleret voluntatem dei factus est obediens in omnibus vsque ad mortem crucis. Alterum autẽ refertur ad gratiam perficientem naturam. effectus enim obedientiæ Iesu Christi, est opus gratiæ perficiens opus creationis. Vnde primum subornatur huic secundo: dicendo meus cibus est vt faciam voluntatem eius, & apponẽdo rationem istius facere, vt perficiam opus eius. Opus enim dei est opus creationis, quod per Christi obedientiam perfectionem gratiæ acquisiuit: iuxta illud ad Ephesios primo instaurare omnia quę in cęlis & quę in terris sunt. *Nónne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit?* Hinc supputari facile potest quòd Iesus nouẽ menses, vel circiter post Pascha mansit in Iudæa, vacans prędicationi, baptismo, & propagationi discipulorum. nam quadrimestre ante messem hyemale tẽpus est. Et quia in regionibus illis pręcoces sunt fructus terrę, cõputando messem sole existente in gemini, consequẽs est quòd sole existente in aquario vel circa, hęc dicta fuerint à Iesu: ac per hoc quũ Pascha celebraretur sole existente in ariete, consequens est vt duobus saltem mensibus veris totáque ęstate ac toto autumno, partéque hyemis Iesus mãserit in Iudæa. *Ecce dico vobis.* Samaritanis existentibus primitiis Gentilium, annunciat Iesus in promptu esse salutem vniuersarũ gentium. ¶ Vbi nota quòd quemadmodũ occasione sumpta ex fonte docuit superius de spirituali gratia sub metaphora aquæ, ita nunc occasione sumpta ex manducatione oblata à discipulis, salutem spiritualem annunciat sub metaphora colligendarum frugum ad cibum humanum. Ex hac enim occasione metaphorã messis assumpsit. Et de messe quidẽ corporali dicit quòd distat adhuc per quatuor menses: de messe autẽ spirituali subiungit ꝙ præsens, ꝙ in prõptu est, demõstrãdo ecce. *Leuate oculos vestros.*

Iuxta metaphoram leuantium oculos corporis ad videndum regiones iam albas ad messem (quando enim sunt maturę tunc videmus eas albas) intendit leuate oculos mentis. *Et videte regiones*. Non regionem Samaritanorum, aut Iudæorum: sed regiones vniuersas vniuersorum populorũ gentes. *Quia albæ sunt iam*. maturæ, præparatæ sunt & in prōptu vt metantur. Sciebat Iesus hoc esse verum non secundum dispositionem existentem in ipsis gentibus, sed secundum dispositionem diuinæ prædestinationis. Et (vt dictum est) dixit hoc occasione sumpta ex Samaritanis primitiis gentium: qui tunc erant metendi. *Ad messem*. Metaphora messis aliter applicatur Matthæi 13. (vbi dicitur: messis consummatio est seculi: cuius messis messores sunt angeli) aliter applicatur hic. Vbi messis est collectio fideliũ: cuius messores sunt & ipse Christus & eius discipuli. *Et qui metit*. Metentis opera, meritoria describitur & fructuosa; ad instruendum discipulos messores de illorum officio. *Mercedem accipit*. Ad similitudinem corporaliter metentis, dicit mercedem accipit: vt intelligant discipuli ꝙ vacando collectioni fidelium, mercedem sibiipsis acquirunt: non temporalem sed illam, ego merces tua magna nimis. Genese. 15. *Et congregat fructum in vitam æternam*. Messores corporaliter, ad hoc metunt vt congregetur fructus pro vita temporali. Messis autem spiritualis ad congregandum fructum in vitam æternam: non ad propria metentium seruitia, non ad eorum gloriam, non ad ipsorum implendas bursas. *Vt & qui seminat simul gaudeat & qui metit*. Differentia inter æternam & temporalem vitam est: quòd temporalis vita non semper est commune gaudium seminanti & metenti. contingit enim eum qui seminauit mortuum esse tempore messis, aut congregari fructus alteri quàm seminanti: & propterea non simul gaudet qui seminat & qui metit. Vita autem æterna commune est gaudium seminanti & metenti, etiam si seminans longè antè mortuus corpore fuerit: & propterea dicitur, vt simul gaudeat qui seminat & qui metit. *In hoc enim est verbum verum, quia alius est qui seminat & alius est qui metit*. Affert Iesus ad cumulum beneficij collati discipulis, verificationem vulgari prouerbij scilicet alius seminat & alius metit. Vt cognoscant magis beneficium sibi collatum. Sumitur itaq; verbum pro prouerbium. Erat enim tum temporis prouerbiũ infortunatorum, quibus eueniebat ꝙ labores eorum comedebantur ab aliis. Dicebant siquidē ꝙ vnus seminat & alius metit: ad significandum ꝙ vnus laborat, & alius vtitur fructu laboris. Hoc pro-

uerbium

uerbium applicat ad propositum: dicens illud verificari in officio discipuli. *Ego misi vos.* Hinc habetur ꝙ Iesus infra illos nouem menses quibus prædicauit & baptizabat per discipulos, misit discipulos suos ad prædicandum. ego inquit misi. Non dicit mitto aut mittã, sed misi. ¶ Et hæc præterita missio à solo Ioanne hic commemoratur nam alij euangelistæ nõ meminerunt missionis ante carcerem Ioannis. hæc autem missio fuit Ioannes adhuc baptizante in Aenon. *Metere.* gladio diuini verbi colligere fideles. *Quod vos non laborastis* hoc est Iudęos: quos vos non instruxistis in fide, sed à Moyse & prophetis seminata est eorum fides. *Alij laborauerunt.* scilicet Moyses & prophetæ, docendo & instruendo tanquam seminando & colendo agrum. *Et vos in labores.* pro, laborem, *eorum introistis.* colligendo fructum fidei seminatę ab eis. Discipuli enim Christi erant idiotæ: & non erant prophetæ neque doctores qui laborassent instruendo Iudæos. & propterea quum Iesus misisset ad prædicandum Iudæis, misit eos ad colligendum fructus laboris prophetarum. ¶ Et significanter hanc prærogatiuam dat discipulis: quia omnis labor prophetarum ad hoc tetendit, vt Iudæi ingerentur Messiæ: lex enim & prophetæ vsq; ad Messiam erant. Tam expectatus ac desideratus itaq; fructus concessus discipulis significatur: dicendo & vos in laborem eorum introistis. *Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum.* Ecce fructus sermonis habiti cum Samaritana, ecce primitiæ gentium, ecce quotquot autem receperũt eum. *Propter verbum mulieris, testimonium perhibentis quia.* pro, ꝙ. *dixit omnia quæcunque feci* Hinc apparet ꝙ mulier credẽs, abiit in ciuitatem ad inuitandum alios etiam ad credendum. *Quum venissent ergo ad illum Samaritani.* credentes propter verbum mulieris. *Rogauerunt eum vt ibi* pro, apud se, *maneret.* Effectus fidei, supplex inuitatio est ad manendũ in ciuitate: ita ꝙ non solum venerunt ad videndum, sed ad rogandũ vt apud se maneret. *Et mansit ibi* Benignus Iesus non negat se Samaritanis: quibus negãt se Iudæi. *Duos dies.* Temperat mansionem: vt & salutaris sit Samaritanis, & occasionem subtrahat Iudæis diuertendi ab eo tanquam à Samaritano: quam habuissent si diu cum Samaritanis mansisset. *Et multò plures crediderunt.* Ecce fructus ex tam parua mora subsecutus. *Propter sermonem eius.* scilicet Iesu. Ecce exercitium Iesu illis diebus. Et significatur simul promptitudo Samaritanorum credentium sine miraculis ad solam prędicationem Iesu. Erat enim sermo Iesu viuus: & magis penetrans quàm gladius. *Et mulieri dicebant*

quia.

quia.pro,quòd,*non propter tuam loquelam credimus* Fructus sermonis Iesu fuit,non solùm quòd multo plures crediderunt: sed ꝙ illi qui prius crediderant propter verbum mulieris,intantũ profecerunt prædicante Iesu quòd mulieri dicebant se credere iam non propter testimoniũ mulieris. *Ipsi enim audiuimus*. Ecce quare credimus:quia nosipsi non per te, sed ex ore Iesu proprio audiuimus.Fides siquidem ex auditu est verbi dei. *Et scimus*.certitudine fidei absque aliqua hæsitatione. hic est enim verus fructus auditus.Et hinc apparet sermonem Iesu non sonasse exteriùs tantum : sed mentes penetrasse,& donum fidei contulisse. *Quia hic est verè saluator mundi*. Deest Christus. Clara professio:continens & quòd est Messias, & quòd est saluator non Iudæorum aut Samaritanorum,sed mundi.Et quoniam dicunt ipsi enim audiuimus & scimus, manifestant quòd Iesus euangelizauerat eis se esse Messiam saluatorem mundi,quod nunquam publicè euangelizauit Iudæis quo ad illam particulam quòd esset Messias: propter rationem superiùs dictam. *Post duos autem dies exiit inde: & abiit in Galilaeam*. Regionis nomen explicatum cõtra nomen patrię,subiũcta verba significãt. Acsi apertiùs dixisset abiit nõ in Nazareth,sed in Galilæam. *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit: quia*. pro,quòd, *propheta in sua patria honorem non habet*. Ratio redditur quare nõ in Nazareth abiit:quia ipse Iesus testimoniũ perhibuit prophetã in sua patria honorem non habere. ¶ Quare fuerit hoc testimonium,scriptum nõ est.nam quod scribitur Luc. 4.testimoniũ in Nazareth,fuit post multa miracula facta in Capharnaum (nam ibi dicitur quanta audiuimus facta in Capharnaum)hoc autẽ fuit priùs. ¶ Posset tamen intelligi ꝙ ipsum factum Iesu(hoc est ipsum non ire in Nazareth) fuit patratum in testimonium ꝙ propheta nõ honoratur in patria sua. Clariùs tamen est si intelligamus ꝙ Iesus dixerit tunc se non ire in Nazareth, quia propheta non honoratur in patria sua. Et hoc sonant euangelistæ verba:dicendo ꝙ testimoniũ perhibuit,facto & verbo. Quare autem nemo propheta,acceptus est in patria sua,vide Luc.4. ¶ Si quæris quare Iesus vitauit locum vbi non esset honorãdus,venit in Galilæã honorãdus,in promptu ratio est: quoniam tunc initia erant prædicationis eius in Galilæa,& requirebatur ad fructum prædicationis vt honorabiliter haberetur.Non itaque honorari voluit propter suum honorem, sed propter fructum prædicationis:requiritur enim in principiis authoritas venerãda prædicatoris. *Quum ergo venisset in Galilaeam,exceperunt*

eum

eum Galilaei. Gratus aduentus eius Galilaeis significatur. *Quum omnia vidissent quae fecerat Hierosolymis in die festo. Et ipsi enim venerant ad diem festum.* Ratio redditur gratiosae exceptionis ex visis miraculis quae fecerat Iesus Hierosolymis in paschate. nam & ipsi Galilaei interfuerant solennitati Paschali. ¶ Et narrat haec euangelista: vt intelligamus describi aduentum secundum Iesu in Galilaeam antequam multitudinem miraculorũ faceret in Galilaea, quae recitantur ab aliis euangelistis. Si enim apud ipsos Galilaeos multa iam fecisset Iesus miracula, non diceret euangelista quòd ideo exceperunt eum, quia viderunt quae fecerat Hierosolymis: sed quia viderunt quae fecerat apud ipsos. *Venit ergo iterum.* Deest, Iesus. Priùs venerat ferè ante annum quum inuitatus fuit ad nuptias. *In Cana Galilaeae vbi fecit aquam vinum. Et erat quidam regulus.* pro, regius. Incertum est autem an esset regius genere vel officio. Potuit enim esse & quòd fuerit de genere regio Herodis, & quod fuerit regius consiliarius, vel aliquid huiusmodi. Herodes siquidem tetrarcha velut rex habebatur: quum tetrarchia ad instar regni esset. Et nihilomin⁹ de semine erat regio: vtpote Herodis regis filius. ¶ Samaritanis iungitur proselytus: vt cuiusque generis fides inchoata describatur in his principiis. *Cuius filius infirmabatur Capharnaum. Hic quum audisset quod Iesus adueniret à Iudaea in Galilaeam, abiit ad eum.* in Cana Galilaeae manentem. *Et rogabat eum vt descenderet.* Minus credebat: qui quanuis crederet Iesum posse sanare filium suum, credebat tamẽ opus esse praesentia corporali ipsius Iesu ad filiũ aegrotũ, & propterea petebat vt descenderet à Cana in Capharnaum. *Et sanaret filium eius.* non seruum. *Incipiebat enim mori.* pro, erat enim moriturus. hoc est in promptu erat vt moreretur. Sicut de eo qui in promptu erat vt comederet aut vt recederet, dicimus. erat enim comesturus, erat enim recessurus. Et significatur per hoc ꝙ tam grauiter aegrotabat vt esset prope mortẽ. *Dixit ergo Iesus ad eũ. Nisi signa & prodigia videritis, nõ creditis.* Arguit iste velut relat⁹ ad Samaritanos: qui crediderunt sine signis & prodigiis. Et merito arguitur qui tã imperfectè credebat. Immo per haec domini verba explicatur ꝙ non credebat: & ꝙ recursus ad eum pro sanitate filij non procedit ex fide, sed ex opinione & affectu ad filium. *Dicit ad eum regulus.* pro, regius. *Domine, descende priusquam moriatur.* Hic clarè apparet quòd erat in periculo mortis: immò quòd erat in portis mortis. Et rursus apparet quòd non verè credebat: sed opinione quadam mouebatur ad petendum.

Filius

Filius meus. pro,puerulus meus. Aetas filij describitur. *Dicit ei Iesus,vade.* Duo petierat scilicet vt descenderet,& vt sanaret filium. Iesus primum negat,dicendo vade. secundum concedit, subiungendo. *Filius tuus viuit.* Non dicit viuet sed viuit:vt præsentia potentiæ eius in Capharnaum in lecto ægritudinis filij vnius significetur. Minúsque dicit quàm significet.nam dicit viuit:& significat sanus est. *Credidit homo sermoni quē dixit ei Iesus.* Et iste quánis immeritus consecutus est non solùm beneficium sanitatis filio,sed donum fidei sibiipsi. venerat nanque non credens & recedit credens donū enim dei fides est. *Et ibat. Iam autem eo descendente,serui occurrerunt ei:& nunciauerunt dicentes quia.* pro,quòd,*filius eius viueret.* pro, puer tuus viuit. Verba sunt seruorum. *Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius.* pro, commodius, *habuerit.* Vt cognosceret ex hora certitudinem miraculi,petit à seruis horam sanitatis. *Et dixerunt ei,quod heri hora septima reliquit eum febris.* Perfecta sanitas describitur:quod quum esset in portis mortis,liberatus statim est à febre Et simul describitur genus ægritudinis. *Cognouit ergo pater quod illa hora erat in qua dixit ei Iesus, filius tuus viuit,Et credidit ipse,& domus eius tota.* Prius crediderat sermoni Iesu quem dixerat,filius tuus viuit:modo credit absolutè in Iesum,cōperto miraculo.Nec solus credit sed ad fidem ducit totam domum suam,narrādo quomodo res est gesta.*Hoc iterum secundum signum fecit Iesus quum venisset à Iudæa in Galilæam.* Duo dicuntur hic non multum clara.Alterum est ad quid refertur iterum.alterum ad quid refertur secundum. ¶ Duo verba in hoc sermone ponuntur scilicet fecit & venisset. Si aduerbiū iterum determinaret verbum fecit.sensus esset quod iterū fecit hoc secundum signum. quod vix est intelligibile. Sed si determinat verbum venisset,sensus est clarus:quod quum iterum venisset in Galilæam fecit hoc secundum signum. prius enim venerat in Galilæam quando venerat ad nuptias.Et hinc via habetur ad intelligendum quare hoc signum appellatur secundum:quia scilicet fuit secundum miraculum factum in Galilæa. Fecerat enim alia miracula Hierosolymis:sed in Galilæa primum miraculum fuit conuersio aquæ in vinum:secundum autem fuit hæc sanitas filij regij. ¶ Et dixit hæc Euangelista:vt intelligeremus etiam hoc miraculū fuisse factum à Iesu ante omnia miracula quę narrātur ab aliis Euangelistis facta à Iesu in Galilæa. Et finitur suppletio gestorum Iesu, intenta ab hoc Euangelista : quæ scilicet gessit ante gesta narrata ab aliis Euangelistis.

CAPVT

CAPVT V.

POst hæc erat dies festus Iudæorum. Quantum temporis intercesserit, certum non est. nescimus enim de quo festo sit sermo. Supposito autem quod hoc festum fuerit inter pascha quo eiecit vendentes & ementes de templo (cuius mentio facta est cap. 2.) & pascha cuius mentio fiet in cap. sequēti in miraculo de multiplicatione panum oportet consequenter intelligere hunc diem festum fuisse festum temporis hyemalis: quoniā hoc fuit post secundum in Galilæam aduentum, qui fuit quatuor menses ante messem: vt ipsa Iesu verba in præcedenti capitulo testantur. *Et ascendit Iesus Hierosolymam.* Secundus hic est ascensus Iesu in Hierusalem ex Galilæa, à Ioanne scriptus. *Est autem Hierosolymis probatica.* pro, ad seu super probaticam. Græca dictio est probatica: latine pecualis. Et significat locum ouium, vt creditur pro sacrificio manentium. Singulis enim diebus duo agni immolabantur. & propterea oportebat habere in ciuitate locum idoneum ad continendum oues, saltem pro hoc iugi sacrificio. *Piscina.* pro, natatorium. Iuxta locum ouium erat lauacrū natatorium: eo quod in eo natando abluebantur animalia, vt munda viuerent. *Quæ cognominatur Hebraice Bethsaida* pro, Bethesda. Apponit Euangelista Grecę dictioni cognomen Hębraicū. Quod non est cognomen probaticæ, sed est cognomē natatorij. ❡ Aiunt quòd Bethesda significat domum defluxionis, eo quòd defluentes pluuiales aquæ ibi colligantur. Et domus nomen ratione porticuum consonat. Ita quòd defluxio dicitur ratione ipsius natatoris: domus autem ratione porticuum, quas subdit Euangelista esse quinque. *Quinque porticus habens. In his iacebat multitudo magna languētium (cæcorum, claudorum, aridorum) expectantium aquæ motum. Angelus autem domini.* Superfluit domini, & legendum est. *angelus enim.* Redditur ratio quare iacebat ibi multitudo languentium: scilicet propter beneficium sanitatis quod expectabatur ex descensu angeli. *Descendebat secundum tempus in piscinam.* Quo tempore descendebat nescitur: certum tamen tempus significari videtur, dicendo secundum tempus. *Et mouebatur aqua.* pro, & turbabat aquam. *Et qui prior.* pro, qui igitur primus, *descendisset in piscinam.* Superfluit in piscinam. *post motionem aquæ.* pro, post turbationem aquæ, *sanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate.* pro, morbo. Non enim à debilitate sed à morbo describitur sanatio. ❡ Quare deus angelico ministerio aquam turbaret & sanaret primum descendentem

dentem, scriptum non est authentice. & propterea ignoratur. *Erat autem quidam homo ibi, & triginta & octo annos habens in infirmitate sua.* Superfluit sua. *Hunc quũ vidisset Iesus iacentem, & cognouisset ꝙ iam multum tempus haberet, dicit ei, vis sanus fieri?* Non petit vt cognoscat voluntatẽ infirmi (quæ cuilibet erat per se nota) sed vt excitet eum ad aliqualiter petendum opem ab ipso: vt vel sic disponatur ad perceptionem beneficij. *Rñdit ei languidus, Domine hominem non habeo vt quum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam.* Nõ audet lãguidus explicite petere à Iesu vt velit sibi opem ferre mittendo eũ in piscinã seu natatoriũ: sed tacite hoc petit manifestãdo id quo indiget scilicet ꝙ indiget homine mittente ipsum in natatoriũ. Per hoc enim implicite petit ꝙ ꝓuideat sibi de homine, seipso vel alio. *Dũ venio enĩ ego, alius ante me descendit. Dicit ei Iesus, Surge.* Imperat non solum homini sed naturæ: quoniam nõ erat in voluntate aut potestate lãguidi surgere. Sed dicendo surge, morbum abstulit, vim surgẽdi contulit. *Tolle grabatũ tuum.* Perfectio sanitatis significatur: vt ita sanꝰ effectus esset vt qui non posset vsque ad natatoriũ descẽdere, tolleret lectulum suum. *Et ambula.* Non solum vires ad surgendum & tollẽdum grabatum, sed ad ambulandum portando onꝰ collatæ sunt. *Et statim sanus factꝰ est homo ille: & sustulit grabatum suũ & ambulabat.* Subdit Euangelista effectum subsecutum secundũ singula præcepta. ¶ Vbi cõsidera quod solo præcepto subsecuta est perfecta sanitas statim: vt ex modo diuina virtus elucescat. *Erat autem sabbatum in die illo.* Non solum naturæ dominus sed etiam sabbati narratur, ex hoc ꝙ pręcepit portari grabatum in die sabbati. *Dicebant ergo Iudæi.* Communi generis nomine significantur illi Iudæi qui aduersabantur Iesu. *Illi qui sanatus fuerat. Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. Respondit eis. Qui me sanum fecit, ille mihi dixit, tolle grabatum tuum & ambula.* Curatus homo citat authoritatem eius qui miraculose ipsum sanauit: hinc ostendat non illicite se portare grabatum suum. Acsi apertiùs dixisset, Non volo sabbatum, quia authoritate illius hoc facio qui miraculose me sanauit. *Interrogauerunt ergo eum, Quis est ille homo qui dixit tibi, tolle grabatum tuum & ambula?* Hinc apparet malignitas horum Iudæorum. nam quum sanatus dixisset duo (scilicet & quòd se sanũ fecit, & quòd dixit tolle grabatum tuum & ambula) non interrogãt isti Iudęi quis est ille homo qui te sanum fecit: sed tantummodo quis est ille homo qui dixit tibi tolle grabatum tuum & ambula. Hinc enim

nim apparet quod machinabantur ad malum. *Si autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset.* Fuerat enim tanto tempore velut immobilis cōstitutus quòd nō interfuerat prædicationibus Iesu. & propterea non est mirum si non cognoscebat quis esset Iesus. *Iesus enim declinauit à turba constituta in loco.* pro, Iesus enim declinauit, turba existēte in loco. Nō enim significatur explicite quòd Iesus abierit à turba: sed quod turba existēte in loco illo, Iesus declinauit seu se subduxit. ¶ Et significātur duo: scilicet quod Iesus sanato infirmo abiit, & quod propter turbā ibi existentem abeundo mixtus turbæ est. ¶ Et dixit hoc Euāgelista: ad explicandum quare ille sanatus nō manifestāuit tūc quis esset qui eum sanū fecerat: quia scilicet nec cognoscebat ipsum Iesum, nec Iesus erat amplius ibi præsens, nec aduerterat qua via discesserat propter turbā ibi existentem. ita quod nō potuit discerni & insinuari ab illo sanato. *Postea inuenit eum Iesus in templo: & dixit illi, Ecce sanus factus es: iam noli peccare.* Hinc insinuatur quod infirmitas illa propter peccatum acciderat. *Ne deterius tibi aliquid contingat.* Tum recidiuū peccatum, tum noua ingratitudo deterius aliquid mereretur. *Abiit ille homo: & nunciauit Iudæis.* Hinc apparet quod non quicunque Iudæi sed primores aliqui erant isti qui vexauerant & interrogauerant sanatum. nam Hierusalē plena erat Iudæis: & nisi aliqui certi Iudęi fuissent non dixisset Euangelista, abiit ille homo & nunciauit Iudæis. *Quod Iesus esset qui fecit eum sanum.* Hinc apparet quòd bono animo rectâque intentione iste retulit Iudæis. ad hoc enim significandum Euangelista narrat non retulisse quod interrogauerant (scilicet quis est ille qui dixit tibi tolle grabatum tuum & ambula) sed annunciasse quod non interrogauerant beneficium receptum. Annunciauit enim quod Iesus esset qui se fecit sanum, annuciauit opus miraculosum affectu gratitudinis & ad dei gloriam. *Propterea persequebantur Iudæi Iesum.* Desunt hic quatuor dictiones. *Et quærebant ipsum interficere.* Tanquam tota hæc historia propter hanc conclusionem relata fuerit ab Euangelista, hinc incipit rationem doctrinæ subsequenter datæ à Iesu. *Quia hæc faciebat in sabbato.* Prima itaque culpa quam imponebant Iudæi Iesu, erat violatio sabbati. *Iesus autem respondit eis.* Dicendo respondit, aut ad animos refert, aut subintelligi vult Iudęos arguisse forte signis eū quod sabbatū violaret curādo in sabbato. *Pater meus vsque modo operatur.* Rationem reddit Iesus quod licite operaretur in sabbato, ex

to.ex imitatione dei. ¶ Et cõsistit vis rationis in directa percussione rationis sabbati. Ratio siquidẽ sabbatizandi erat quia die septimo requieuit deus ab vniuerso opere quod patrarat. Quod non sic intelligitur, quod die septimo inceperit esse ociosus: sed quod cessauit cõdere noua genera creaturarũ. Et propterea Moyses nõ dixit quod deus requieuit die septimo: sed apposuit à quo requieuit scilicet ab vniuerso opere quod patrarat. Falsum ergo intellectũ diuinę quietis Iesus tollens dicit. pater meus vsq; modo operatur? Acsi apertiꝰ dixisset. quãuis quieuerit die septimo à creando noua genera creaturarum: non tamẽ quieuit absolutè, sed vsque modo operatur, sed continuè operatur. ¶ Si quęris quid operatur? in promptu est conseruatio cõtinua rerum omnium: quę in nihilũ redirẽt nisi eas manus omnipotẽtis conseruaret. In prõptu est gubernatio vniuersi: & specialiter creaturarum rationalium. In prõptus sunt illuminationes, inspirationes, miracula, & id genꝰ reliqua: quæ deus vsque modo operatur, tã in sabbatis quam in aliis diebus. *Et ego operor.* Ex hoc ipso quod deus operatur diebus omnibus, infert quod ipse quoque operatur diebus omnibus. Perinde acsi dixisset. Non est ratio cur me arguatis quod operor in sabbatis, quoniam assimilo patri meo ipse enim absque discretione dierum operatur, & similiter ego omnibus diebꝰ licite operor. Hic enim sensus directe respõdet tacitæ obiectioni Iudæorum de violatione sabbati. Nec excludit quòd hæc verba sint vera absolute de ipso Christo inquãtum deus, quòd operatur sicut operatur pater eius continuè. ꝓpter quod Euangelista præmisit quòd respondendo ad persecutionem ratione sabbati, dixit hæc verba. ¶ Vbi etiam aduerte quòd alij Euangelistæ narrauerunt Iesum calumniãtibus ipsum quod sabbatum violaret, respondisse confutãdo illos ex gestis à Dauide, à sacerdotibus, ab ipsismet extrahentibus asinum ex fouea aut ducentibus bouem ad aquam: hic vero Euãgelista narrat Iesum respõdisse ex operatione dei patris etiam in sabbatis: quoniam intendit diuinam Iesu naturam manifestare. *Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere.* Accumulat Euangelista causas quare Iudæi persequebantur Iesum. *Quia nõ solum soluebat sabbatum.* Hinc apparet quod refert Euangelista causas prout habebãtur à Iudæis. Iesus enim nõ soluebat sabbatum: sed Iudæi calumniabãtur eum quod soluebat sabbatum. *Sed & patrem suum dicebat deum, æqualem se faciens deo.* Hoc est alterum quod imponebãt Iesu: quod scilicet faceret se ęqualem deo. quũ

in

in veritate ipse non se faceret sed natura esset æqualis deo.
¶ Vtriusque tamen calũniæ occasioné ex factis & dictis prænarratis acceperant Iudæi. Nã ex hoc ꝙ præceperat tolli in die sabbati grabatũ & portari, occasionem habebant dicendi quòd violauit sabbatum: ex hoc verò ꝙ reddens rationem quare non violasset sabbatũ, dixit ꝙ faceret sicut pater suus deus qui semper operatur, occasionem habebant dicendi quòd faceret se æqualé deo: volens se æquiparare deo, vt sicut deus semper operatur ita ipse semper operetur. ¶ Significantiúsque apponebát hanc æqualitatis clausulã: vt intelligeremus ꝙ Iudæi non persequebantur Iesum ex eo ꝙ diceret suum patrem deum (quum hoc esset licitum cuilibet fideli) sed ex hoc ꝙ appellabat deum patrem suum tali modo quòd seipsum faceret æqualé deo: hoc est cum præsumpta æquiparantia ad deum ¶ Et dixit hæc Euãgelista nõ solũ vt narret causas persecutionis & sensum quo Iudæi intelligebant verba Iesu: sed vt manifestet quo tendunt sequentia Christi verba, dicta respondẽdo ad hũc sensum Iudæorũ. *Respondit itaque Iesus.* Sequentia verba, responsiue dicta significantur, responsiue auté ad Iudæos, impugnãtes cũ de his duobus subordinate. Inchoauerũt enim impugnationé ab operatione in die sabbati: sed respõdente Iesu se semper operari sicut patré suũ deũ, ascenderunt impugnando hanc æquiparantiam ad deũ, allegatam pro ratione operis in sabbato. *Et dixit eis, Amen amen dico vobis.* Iudæis respondet impugnantibus eũ. *Non potest filius.* Quæstio erat de æqualitate filij ad patrem, occasio nata ex opere. Et propterea Iesus intendens mõstrare æqualitatem filij ad patrem ex opere, procedit ex parte spectãtium ad opus. ¶ Et hinc intendit declarare æqualitaté filij ad patré tripliciter. primo ex cõcursu filij ad omnia quæ facit pater: siue creando, siue gubernãdo &c. Secũdo ex hoc ꝙ filius incarnatus facit supernaturalia opera in genere humano: scilicet suscitare mortuos, viuificare animas, iudicare mundũ. Tertio ex hoc ꝙ filius incarnatus adorãdus est sicut pater. adoratio enim est fructus operũ: & propterea adiungitur cum spectantibus ad opus. ¶ Procedit auté primo ex identitate facti. Et quia opus ad operãté spectat, ideo vt sermo esset formalis, mõstrat æqualitaté filij ad patrem quatenus vterq; est opifex. propterea enim nõ ex ratiõe cõsubstãtialitatis sed ex identitate facti æqualitaté hãc docet. Rursus formalissimus simul & suauissimus doctor Iesu, sic ex parte operis docet æqualitaté filij ad patré, vt & auditores intelligãt, &

nihilominus veritas tanti mysterij à proprietate nõ labatur sermonis. Describit itaque æqualitatẽ filij opificis ad patrẽ opificem sub formali ratione opificis agentis à proposito. Opificis enim actus est facere: & qualitas opificis ad opificẽ, in duobus per se consistit scilicet, in vidẽdo quæ facit alter opifex, & in faciendo eadẽ. Si enim opifex vnus videat quæcũque facit opifex alter, & omnia illamet faciat, æqualis est illi opifex. nisi siquidẽ videret omnia quę facit alter, nõ per se adęquaretur illi: sed aut non adæquaretur in iis quæ laterent ipsum, aut à casu adæquaretur. Et rursus nisi videret, non adæquaretur vt opifex opifici, opifex enim inquantum opifex, non adæquat alterum opificem secundum rationem operandi nisi videndo: quoniã vterque est agens à proposito. ¶ Hæc in communi sunt vera In speciali autem materia (scilicet de patre opifice & filio opificè) scito quòd si filius posset facere aliquid quod non videret facere patrẽ, nõ esset maioris potentiæ sed minoris: quia hoc ex defectu naturæ & potentiæ eius oriretur. Et propterea à negatione huius potẽtiæ inchoat, dicendo. N*on potest filius à se facere quicquã nisi quod viderit patrem facientẽ.* Et lege quod viderit pro quid viderit. Negatur de filio opifice potentia duorum. Alterum est faciendi quicquam nisi quod pater facit. alterum est modus faciendi scilicet à se. Et primũ quidem spectat ad terminum faciẽdum: secundum autem ad faciendi principium. Posse siquidem filiũ facere à se vt distinguitur à patre, esset si filius haberet naturam aliã à natura patris. nam ex propria natura, ac per hoc à seipso, ex sua non patris potentia posset exequi aliquid quod non exequitur per seipsum pater: vt patet de omni rationali creatura. omnis enim creatura rationalis quia habet aliã naturam à dei natura, potest aliquid à se exequi quod nõ per seipsum exequitur deus. Vnde per hoc ꝙ filius nõ potest à se facere, excluditur diuersitas naturæ filij à natura patris. Ita ꝙ æqualitatẽ filij ad patrem ex parte operis declarat, tum ex negatione potentiæ faciẽdi à se: quod est ex negatione diuersæ potentiæ diuersæque naturæ in se & patre. tũ ex negatione potẽtiæ faciendi aliud quàm pater. Quę duo se mutuo inferunt: quoniam negatio diuersæ naturæ infert negationem diuersi faciendi & econuerso. Et clara est doctrina, ex principio & termino aperiens veritatem. ¶ Dicit ergo non potest, non dicit non licet: ad declarandum identitatem potentiæ filij & patris. Vt hinc audiant Iudæi quòd non est iunctus patri sicut alij filij iunguntur patribus suis, aut sicut

filij adoptiui per gratiam iunguntur deo: qui etsi imitantur patrem, possunt tamen aliud facere quàm facit pater. ipse enim est talis filius patris sui dei ꝙ omnino non potest facere nisi quod facit deus pater. Et similiter alij filij quia alterius sunt naturæ, etiam si non facerent tamen possunt à se facere aliud: ipse verò talis est filius quòd omnino non potest à seipso (prout à patre distinguitur) facere aliud quàm pater. Vt hinc habeatur manifestè quòd potentia faciendi in filio est illamet. quæ est potẽtia faciendi in patre. nam si esset alia, penes principium faciẽdi vel terminum faciendum differret. Et dicit nisi quid viderit: ad significandum liberum concursum ad faciendum, ad differentiã agentis naturalis. Facere enim videndo, proprium est agentis à proposito: & quod facimus videndo alium facere, facimus libere. filius autẽ non naturaliter sed libere facit quicquid facit. Et propterea, dicitur nisi quid viderit: vt per hunc modum faciẽdi (scilicet vidẽdo quid facit pater) intelligamus filiũ ita nõ posse aliud facere, quòd cũ hac impotentia libere facit, libere cõcurrit ad faciendũ. Ne errares: intelligendo patrem quidem libere facere, filiũ verò nõ libere sed naturali necessitate facere quod facit pater. Et nõ dicit didicerit sed viderit: vt intelligamus ꝙ non disciplina sed penetratiuus intuitus filij interuenit in hoc quòd filius facit idem quod pater facit. Ita ꝙ dicendo nisi quid viderit, significatur nisi ad quod concurrerit tanquàm agens à proposito, penetrando patrem facientem. Rursus dicit viderit. ne notionalem actum sed essentialem intelligamus significari (videre enim actus est ad ea quæ sunt substantiæ non ad ea quę sunt relationis in diuinis spectans) & intelligamus prout est, ꝙ filius clarè videns vniuersum diuinum facere, libere facit illud idẽ quod facit pater. Et dicit facientẽ, nõ fecisse aut facturũ: vt intelligamus filium simul facere. Dicit facientẽ, non imperãtẽ aut ordinantem: vt nulla subiectio, nulla subordinatio filij ad patrẽ respectu operationis sed solus concursus liber significetur ad faciendũ (hoc est ad exequendũ) illud idem quod exequitur pater. facere enim exequentis est. Et dicit quid: vt intelligam⁹ vnũ atque idem esse illud quod facit filius & quod facit pater. Nec dicit nisi quid viderit fieri à patre: ne ex parte passi intelligatur concursus filij & patris. Sed tam ex parte patris quàm filij dicit facere: vt intelligamus concursum patris & filij ad faciendum vnum & idem ex parte actionis. Significantiúsque dicit seorsum filium facere & seorsum patrem facere, nullam

mentionem faciens de concursu amborum nisi videndo: ne errares intelligẽdo patrẽ & filium cõcurrere ad facere idem sicut causam superiorem & inferiorem, aut sicut causas partiales, aut sicut agens & instrumentũ, aut sicut patrẽ & matrem, & siquid est aliud huiusmodi: sed intelligeres (si potes) filiũ facere libere illud idẽ quod facit pater, vna omnino indiuisa actione, vna ratione agendi: quia sunt vnũ faciendi principiũ. *Quæcunque enim ille fecerit*. pro, facit. *hæc & filius similiter facit*. Duo cõtinentur in antedictis verbis: scilicet filiũ nõ posse nisi idẽ quod facit pater facere, & filium videre patrẽ facientẽ. & ambo probat. Et priùs primũ: ex hoc ꝙ tã terminus ad quẽ terminatur facere filij adæquat terminũ ad quẽ terminatur facere patris (hæc enim adæquatio clarè significatur dicendo ꝙ quæcũque pater facit hęc & filius facit) quàm qualitas faciẽdi in filio, similis est qualitati faciẽdi in patre: aduerbiũ nanque similiter, vnã qualitatẽ actionis in vtroq; significat. Quia igitur ex adæquatione faciendorũ cognoscitur æqualitas potentiæ, & ex identitate faciendorum cognoscitur identitas Potentiæ, ideo probatur à posteriori (scilicet ex facere omnia quæ facit pater) æqualitas siue identitas potentiæ factiuæ in filio ad potentiam factiuã in patre. Et multò magis manifestatur, adiuncta similitudine faciendi. ¶ Vera autẽ hæc esse cõstat: quia indiuisa sunt opera trinitatis ad extra: quæ sola significãtur per facere, indiuisa autẽ & quo ad rationẽ faciendi & quo ad substantiam modumque faciendi: & nõ solũ quo ad terminũ. *Pater enim diligit filium: & omnia demonstrat ei quæ ipse facit*. Postquàm declarauit primũ (scilicet non posse facere nisi quod facit pater) declarat secundũ: scilicet nisi quid viderit patrẽ facientẽ. Declarat autẽ hoc ex parte rei visæ: scilicet quia pater monstrat filio omnia quæ pater facit. ideo enim fili⁹ videt patrem facientẽ, quia pater monstrat filio omnia quæ facit. Et hoc declarat à priori, quia pater diligit filiũ. ita ꝙ dilectio est ratio mõstrationis, & mõstratio est ratio visionis. Hic est planus & formalis sensus literæ. ¶ Vbi aduerte quod patrẽ monstrare filio omnia quæ facit, est patrem facere in manifesto filij omnia quæ facit. ita ꝙ nõ actio aliqua quæ sit monstratio, sed modus quo facit pater omnia describitur: scilicet in manifesto filij. Quemadmodum enim descripsit modũ quo filius facit, dicendo quid viderit, ita describit modum quo pater facit, dicẽdo monstrat filio omnia quæ facit. Et dixit hoc: quia hic modus faciendi, est ex parte rei visæ ratio quòd filius videat. Ex hoc enim

quòd

quod pater in manifesto filij omnia facit, infertur ꝙ filius videt patrem facientem quicquid facit. Non ꝙ inter hæc interueniat causalitas aliqua: sed quia si videre filij causaretur à re visa, causaretur ex hoc quòd pater in manifesto filij omnia facit. sicut æternitas nõ causatur ab immutabilitate: sed quia si causaretur causaretur ab immutabilitate, dicimus deũ æternum quia immutabilẽ Et simili modo intellige ꝙ quia pater diligit filiũ, facit quæ facit in manifesto filij. Hæc siquidem tria (scilicet filiũ videre, & patrem in manifesto filij facere, & patrẽ diligere filiũ) naturalia sunt in deo: & cõsequenter se habẽt sicut causa & causatum si causarẽtur. In carnalibus patribus clarè patet ꝙ ex vehementi dilectione qua pater aliquis afficitur filio, nihil facit occultè à filio sed vtrunque est liberum: quia carnalis pater & libere diligit filiũ, & libere facit quæ facit in manifesto filij. Verũ si carnalis patris erga filium amor tam vehemens esset non liber sed naturalis, causaretur quoq; quòd naturaliter nihil occultaret eorum quæ facit filio: sicut enim ex amore libero causatur libere nihil occultare, ita ex naturali amore causaretur, naturaliter non occultare. Ascẽde hinc ad diuina & percipe quòd pater diligit filiũ quantũ diligibilis est, amore naturali. vult enĩ naturaliter pater filio, nõ hoc vel illud bonũ sed omne ac summum simpliciter & absolute. & hinc naturaliter facit in manifesto filij quicquid facit. ¶ Et bene nota quòd quanuis patrem facere sit libere. modus tamen iste faciendi (scilicet in manifesto filij) est naturalis. Quanuis enim in libertate patris sit facere vel nõ facere, nõ tamẽ est in libertate patris modus iste faciẽdi, (scilicet in manifesto filij vel occulte à filio: sed naturale est ꝙ si facit faciat in manifesto filij. & propterea ex naturali amore patris erga filium infertur in textu. Naturalia enim in deo, ex naturalibus in ipso formaliter declarantur tanquàm vnum causetur ex altero: vt voluntas ex intellectu, & intellectus ex essentia, & similia. Ordinat itaque Iesus naturalia patris & filij quatenus sunt opifices, formali ordine: declarans Iudæis humani intellectus more secundũ ordinem formalem quomodo pater & filius cõueniunt ad faciendũ idem, ex hoc ꝙ pater diligit filium quantũ diligi potest: & consequenter omnia quæ facit mõstrat filio: hoc est in manifesto filij facit. Hinc enim declaratur prius dictũ scilicet ꝙ filius videt patrẽ facientẽ. quod declarãdũ erat.

Et maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini. Declarata æqualitate filij ad patrem ex parte operis longe eleuati à nostra

notitia operis scilicet diuini communis toti trinitati: quod ab initio exercuit, creãdo mundum, &c. declarat modo æqualitatẽ filij ad patrem etiã ex parte operis, sed operis nobis manifesti: quod scilicet exercet ipse filius factus homo. Et propterea vbi hactenus vsus est verbo præsentis tẽporis, spectãtis ad continuã operationem diuinam communem patri & filio (dicendo facit, mõstrat) modo vtitur verbo futuri temporis: quia transit ad opera à filio dei simúlque filio hominis exercenda. Et appellat maiora his, resuscitationem mortuorum, viuificationẽ animarum, iudicium mundi & huiusmodi. Quæ verè sunt maiora opera illis operibus quæ fecerat scilicet curare infirmos, eiicere vẽdentes & ementes de tẽplo, præcipere vt quis tolleret grabatũ suum in sabbato. Demonstrare autem significat in manifesto facere, sicut superius. Sed addit: quia superius sumitur pro in manifesto filij facere. hic autem sumitur non solũ pro facere in manifesto filij (vt testatur pronomen ei) sed etiam cum sensibili signo apud alios; vt testantur subiuncta verba, vt vos miremini. Ita quòd opera hæc maiora faciet pater in manifesto filij, quia filius clarè videbit deum facere hæc opera. in aliorum autẽ admirationem de filio: quia videbunt ipsa opera, sed non videbũt patrem operantem. *Sicut enim pater.* Explicat tria genera operum maiorum his, demonstranda à patre filio cum admiratione Iudæorum. Primum habet duos ramos scilicet suscitare mortuos ad vitam corporis, & viuificare animas, vtrunque siquidem est magnum opus & proprium deo. Propter hæc enim duo dicit. *Suscitat mortuos.* quo ad vitam corporis. *Et viuificat.* quo ad vitam animæ, quę est per gratiam. Nisi enim de viuificatione animarum loqueretur, superflue addidisset & viuificat: quoniã suscitare mortuos nihil aliud est quàm eos ad vitã reducere. *Sic & filius.* Ecce ęqualitas quo ad modũ faciendi: quòd sicut pater facit sic & filius. *Quos vult.* Ecce æqualitas quo ad libertatem, & ex parte voluntatis explicat filium concurrere cum patre ad faciendum vt agẽs à proposito, quod superius explicauerat ex parte intellectus, dicendo quid viderit. *Viuificat.* tã suscitando mortuos quàm viuificãdo animas: vt significetur ęqualitas in vtroq; opere. *Neque enim pater iudicat quenquam.* Secundum genus operis explicatur. Ita quòd coniunctio enim nõ est redditiua rationis immediate prius dictæ viuificationis: sed refertur ad explicãdũ maiora opera, & accumulat opus iudicij operi viuificationis. ¶ Sed nota differẽtiam inter opus viuificandi & iudicandi re-

latiue

latiue ad patrem. Nam suscitare & viuificare descriptum est cõmune patri & filio, dicendo sicut pater suscitat & viuificat, sic & filius: iudicare autẽ describitur aliter patris quã filij. Describitur enim pater non iudicare, ea ratione quia nõ exercet personã sensibilis iudicis: quia pater non est homo, nõ est iudex sensibilis: de illo enim iudicio est sermo quo mundus est iudicandus. *Sed omne iudicium dedit filio.* Iudicium omne appellatur iudiciũ vniuersale. Dare autem gratuitam collationem significat factã filio dei in mysterio incarnationis: tunc enim dedit deus filio opus iudicij quum factus est homo: hoc est tũc constituit eum iudicem mundi. *Vt omnes honorificẽt filium sicut honorificant patrem.* Tertium opus (quod vt fructus præcedentiũ proponitur) est debitus honor filio sicut patri. Demonstrauit enĩ deus hæc opera, vt Iesus Christus filius dei adoretur latria sicut adoratur pater deus. Et huiusmodi adoratio est tertium gen᷑ operis, maius illis. *Qui non honorificat filium, non honorificat patrem.* Duo priora genera operum quia exercenda sunt per filium, sine contrarietate descripta sunt: honoratio vero quia per homines exercenda est, cum contrarietate describitur inter honorantes & nõ honorantes. ¶ Et ne errares intelligendo fructum honoris esse ex quadã decentia & non ex necessario debito, ideo subiungit rationẽ necessarij debiti ad honorandum filium sicut patrem, ex hoc quòd non honorare filium est non honorare patrem. Hinc enim manifeste sequitur quòd sicut debitum est honorare patrẽ ita & filium. *Qui misit illum.* Adiunxit hoc ad explicandum quòd de filio misso (hoc est de filio incarnato, de filio dei qui est etiam filius hominis) loquitur: & simul explicat rationem redundãtiæ in honorationis suę in inhonorationem patris, ex eo quòd pater misit ipsum: iniuria enim quę fit legato, fit leganti. ¶ Et significanter non dicit qui dehonorat filium, sed qui non honorat: vt intelligamus non solum iniuriã dehonorationis, sed negationẽ honoris culpabilẽ esse. *Amen amen dico vobis.* Considera ordinẽ. Prius dixit, maiora his demonstrabit. Deinde explicauit proponendo quæ sunt illa maiora, & explicauit esse tria genera operũ scilicet viuificare, iudicare, & adorari. Modo manifestat sigillatĩ singulã secundum singulos ramos. Et incipit à viuificatione. ita quòd declarat ꝙ sicut pater viuificat sic & filius viuificat. *Quia qui verbũ meũ audit.* Explicat modum quo filius viuificat. Duo siquidem concurrunt ad hunc modum. nam ex parte filij cõcurrit verbum euangelicum: & propterea dicit quia qui verbum meũ.

Ex parte autem viuificandorum concurrit primo auditus verbi Christi: & propterea dicit audit. Concurrit secundo fides, & propterea subiungit. *Et credit ei qui misit me.* Fides ipsa explicatur, dicendo credit. Credenda autem summariè traduntur, dicendo ei qui misit me. nam & mysterium trinitatis, & mysterium incarnationis in his verbis continetur. pronomina enim ei & me, patrem & filium monstrant. missio autem mysteriũ incarnationis significat. In his enim reliqua credenda clauduntur. *Habet vitam æternam.* Ecce viuificatio animarum: quam facit Christus euangelizando, in iis qui credunt euangelio. Dicendo enim habet vitam æternam, manifestat se loqui de vita animæ. ¶ Et dicit habet: quia in pręsenti vita habetur inchoatiuè vita ęterna. Gratia enim seu charitas, viuere in æternum perseueraturum inchoat in anima. *Et in iudicium non venit.* pro veniet. Modus explicatur quo anima credendo viuificatur, secundum duo. Alterum est plena remissio peccatorum. Et quo ad hoc dicitur ꝙ in iudicium non veniet: quoniã commissa peccata ita delentur ꝙ nõ veniet iudicandus pro illis, nõ dicetur ei ius quod mereretur pro illis: quia omnia sunt ei condonata. *Sed transiet.* pro, transiuit. *à morte in vitam.* Alterũ est transitus à statu æternæ mortis, in statum æternę vitę. Vt intelligamus statum ante fidem, esse statum mortis æternæ: & in viuificatione animarũ interuenire resuscitationẽ animæ de morte æterna in vitam æternam. *Amen amen dico vobis.* Declarato modo quo filius viuificat animas, consequẽter declarat modum quo resuscitat mortuos corpore, vtrunq; enim proposuerat. *Quia venit.* pro, veniet, *hora, & nunc est.* Dicit veniet, propter futuram resuscitationẽ. Et dicit hora non dies aut annus, propter breue tempus suæ prædicationis. Et dicit & nunc est: quia imminebat tunc. Humano enim more loquitur: quo consueuimus eum qui iam appropinquat, nuntiare dicendo veniet & nunc est hic. *Quando mortui.* corpore. Non dicit omnes: sed indefinitè: quia aliqui tantum significantur resuscitandi in imminenti hora: Lazarus scilicet filius viduæ, & filia Archisynagogi. *Audient.* Hoc est ad similitudinem audientium obedient. Mortui enim non possunt audire propriè loquendo: sed tamen surrexerunt omnes hi tres ad literam acsi audissent. *Vocem sensibilem.* Lazare veni foras. adolescẽs dico tibi surge, talitha cumi. Ad literam enim describitur modus quo mortui erant ab ipso resuscitandi: sensibili scilicet vocatione interueniente. acsi mortui audirẽt. *Filij dei.* virtutẽ vocis ad significandũ significat ex diuinitate. vox enim forma ba-

mabatur à filio hominis:sed virtutē habebat ex hoc q̄ erat vox filij dei. *Et qui audierint.* modo dicto Quos audientes non legimus nisi tres fuisse. *Viuent.* Ecce resuscitatio:non ad vitam æternam,sed ad vitam præsentem. ¶ Vbi nota erudite lector q̄ nullum aliud corporeum opus miraculosum Iesus affert in testimonium suæ æqualitatis ad patrem (hoc est suæ veræ deitatis) nisi resuscitationem mortuorū,& illam per modum imperij sola voce.Ad hunc enim imperij modum explicandum dicitur q̄ mortui audient vocem,& qui audierint viuēt.Vnde habes quod Antichristus etsi faciet mirabilia, nunquam tamen faciet hæc quæ sunt dei propria scilicet viuificationem animarū & resuscitationē mortuorum. *Sicut enim pater.* Declaratis modis vtriusq; viuificationis à filio,declarat potestatem viuificandi in ipso sicut in patre:ad reddendam rationem dictorū circa vtrunq; opus, & propterea apponitur coniunctio enim,dicendo sicut enim *Habet vitam in semetipso.* Habere vitam in semetipso,est habere vitam sine dependentia ab alio.Qui enim habet vitam dependentem ab alio,quantum est ex se potest deficere à vita: ac per hoc non in ipsomet,sed in alio consistit conseruatio vitæ eius:& partim habet,partim non habet in se vitam. Qui autem habet simpliciter & absolutè in semetipso vitam, sine dependentia ab alio habet illam.Sic autem est in trinitate:quia & pater habet vitā sine dependentia ab alio,& filius habet vitam sine dependentia ab alio. Et hoc est quod hic dicitur. *Sic dedit.* non gratuito dono, sed naturali generatione.Et dixit hoc:vt intelligamus propria potestate filium viuificare tam animas quàm corpora,sicut & patrem. *Et filio habere vitam in semetipso Et potestatem dedit ei.* Explanatis iis quæ spectabant ad æqualitatem ex parte operis viuificatiui filij incarnati explanat modo spectantia ad opus iudicij vniuersalis, quod secundo loco proposuerat:dicendo neq; enim pater iudicat quenquam,sed omne iudicium dedit filio. Explanádo siquidem dicta verba proposita, subiungit hæc. ¶ Significantérque dicit & potestatem: ne executionem iudicij intelligeres. Quod autem dicit dedit,gratuitū significat donū. *Iudicium.* Deest coniunctio.Legendum est.& seu etiam. *Iudicium facere.* Et est sermo de iudicio vniuersali,quo mundus iudicabitur. *Quia filius hominis est.* Non dicit & potestatem dedit filio hominis(ne parem rationem inferres de quolibet filio hominis) sed dicit q̄ potestatem dedit ei,filio dei,quia est filius hominis,vt intelligamus potestatem iudiciariā datam coniunctò scilicet filio dei iam filio hominis.

nis. Ita quòd ratio quare constitutus est filius dei iudex est, quia ipse est etiam filius hominis. ¶ Si quæris quare oportuit filium dei esse filium hominis ad hoc vt constitueretur iudex mundi? In promptu est ratio: quia scilicet iudex dum ius dicit oportet quòd videatur à iudicandis. deus autem ipse purus non potest videri à iudicandis: quum magna pars iudicãdorum sit reproba, qui non possunt videre deũ. visio enim dei beatos eos efficeret. Deus autem in natura humana assumpta videri potest ab omnibus iudicandis, tam bonis quàm malis. Et propterea quia filius dei est filius hominis, cõstitutus est iudex mundi, quod est patrem dedisse ei potestatem faciendi iudicium. hanc enim habuit Iesus ab instanti conceptionis suæ, & propterea dicit dedit in præterito. *Nolite mirari hoc.* scilicet quòd filius constitutus est iudex quia filius hominis est: audientes factum, nesciendo quare. *Quia venit.* pro, veniet, *hora, in qua omnes qui in monumentis sunt.* Rationem facti reddit ex modo iudicij futuri. Et intendit quòd quia congregatio iudicãdorum erit sensibilis, & iudicium erit sensibile, ideo dedit ei potestatem iudicium facere quia filius hominis est. ideo non est mirandum. ¶ Vide singula. Describitur in primis hora ventura futuri vniuersalis iudicij. Et dicitur quòd omnes, nõ aliqui, non indefinitè (vt superiùs) sed vniuersaliter tam boni quàm mali, qui in monumentis sunt corpore mortui. *Audient vocem filij dei.* pro, vocem eius. Modus quo suscitabuntur omnes mortui, idem omnino describitur cũ modo quo resuscitati sunt illi tres. Eadem enim verba repetuntur scilicet audient vocem eius: quia ad sensibilem vocem Iesu Christi tanquam audientes suscitabuntur tanquam si à somno surgerent: imperij siquidem vis describitur. ¶ Significanter autem Euangelista nõ repetit filij dei, sed pronomine vtitur monstrante filium dei eundémque filium hominis, quem postremo nominauerat: quia in suscitatione illorũ trium à Iesu homine passibili, explicãda fuit deitas illius: & propterea dictum est vocem filij dei: in suscitatione autem omnium mortuorum à Iesu homine immortali glorioso, nõ oportuit explicari deitatem: quoniam ipsa forma gloriosa cum maiestate, præ se feret filium hominis esse filium dei. *Et procedent qui bona fecerunt.* Ecce iudicium, ius dicetur iuxta merita, & propterea fit mentio operum. ¶ Non dicit & procedent qui crediderunt, sed qui bona fecerunt: quia fides sine operibus mortua est, quia operibus ius dicetur. *In resurrectionem vitæ.* Ecce præmium bonorum operum. Quod vt intelligas, vide in litera quod procedere

in re-

in resurrectionem cõmune erit mortuis, bonis & malis: quoniam vtrique per resurrectionem habebunt vitam corporalem, sed differentia erit quod bonorum resurrectio erit ad vitam, malorum autem erit ad iudicium. Vtrorumq; resurrectio secundum rei veritatem erit ad iudicium (quoniam omnes astabimus ante tribunal Christi) sed iudicium quod fiet bonis, describitur tacito iudicij nomine à termino, à præmio, à vita: ad significandum quod non tam iure quàm gratia eis dabitur vita. Et describitur vniuersum præmium à vita: quia quicquid perfectionis est vitalis, erit eorum pręmium: quia erunt toti vita, nihílque mortalitatis in eis locum habebit. Quo contra pœna reproborum non describitur in seipsa sed describitur in iudicio: ad significandum quod non aliunde quàm ex iure iuxta eorũ mala opera punięntur. & propterea nõ dixit procedent in resurrectionem pœnarum sed iudicij: vt resurgere significentur non ad pœnas sed ad ius. non enim delectatur deus pœnis damnatorum sed iure. Perpende hinc quod superiùs diximus iudicem dicturum ius tam bonis quàm malis: & propterea oportere esse deum hominem. *Qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Non possum ego.* Declarato modo iudicij, declarat iustitiam iudicij. Et quoniam triplici ex capite potest iudicium à iusto declinare (vel ex parte potentiæ, vel ex parte intellectus, vel ex parte voluntatis) ideo ex his tribus capitibus ostendi iudicium suum esse iustum. Et inchoat à potentia. non possum ego, quanuis filius hominis sim. *A meipso facere quicquam.* Non solùm non possum declinare à iusto iudicio & facere alicui violentiam, sed nec quicquam possum facere à meipso: hoc est quod non faciat deus, quod non faciat pater. Et in promptu ratio est: quia non sum à meipso, sed à patre. *Sicut audio iudico.* Exclusa violatione iudicij possibili ex parte potentiæ, excluditur modo ex parte scientiæ. sicut audio. Auditus, sensus est disciplinæ. & propterea disciplinam qua doctus est filius hominis à deo, significat dicendo audio. Et intendit quod quanuis sim homo, iudico tamen sicut audio à deo, secundum regulam diuinæ scientiæ. Et propterea hinc non potest violari iudicium. *Et iudicium meum iustum est.* Conclusio & præcedentium & sequentis partis in medio locata est. *Quia non quæro voluntatem meam. sed voluntatem eius qui misit me.* Deest. patris. Excluditur tertio violatio ex parte voluntatis. Volũtas enim humana declinare potest, & propterea quicunque quærit facere voluntatem propriam, facilè errat in iudicio. Voluntas autem diuina, lex est omnis iudicij. & pro-

& propterea qui conformat se voluntati diuinæ, non erat iudicando. ¶ Quòd autem sermo sit de voluntate Christi humana, quum dicitur: non quæro facere voluntatem meã, testantur verba subiuncta de eius missione. Missio enim ad mysteriũ incarnationis spectat. ¶ Et nota ꝙ conclusio in medio posita, quantum ad formam cõclusionis ponitur, vt conclusio istius tertij scilicet conformitatis ad voluntatem diuinam. Non quin sit conclusio etiam præcedentium: sed quoniam non est conclusio præcedentium nisi mediante hoc tertio. hoc enim tertiũ est immediatum cõclusioni. Posse siquidem & scire, exiguntur quidem ad iudiciũ: sed nihil sunt nisi sequatur voluntas recta ad iudicandum. Voluntas enim recta est quæ infert iudicium, pręsuppositis iis quę sunt potentiæ & scientiæ. *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum.* Explanatis spectantibus ad opera viuificationis & iudicij (æqualitatem filij dei manifestantium) explicat modo tertium quod simul proposuerat, de debito honore filio sicut patri. Hoc enim proposuerat dicendo, vt omnes honorificent filium sicut patrem &c. Et quoniam debitus honor filio exhibendus est ei per fidem, fides autem innititur testimonio, propterea honorem sibi debitum tractat explicando testimonia quæ sunt de ipso: vt sic adhærentes testimoniis honorent: & inhonorantes conuincantur inhonorare deum repellendo tot testimonia diuina. Circa testimonia autem de seipso primo excludit testimonium proprium: deinde affert testimonium humanum. & postea testimonia diuina. Et quoniam testimoniũ proprium ipsius Christi secundum rem erat verum (quia nec secundum quod deus nec secundum quod homo poterat mentiri) ac per hoc non poterat categoricè excludere testimoniũ proprium tanquam non verum, ideo hypotheticè conditionaliter excludit testimonium proprium. Conditionalis enim est vera si tam antecedens quàm consequens est impossibile. Verum occurrit hic quæstio de veritate ipsius conditionalis: quia eius contradictoria ab ipsomet Iesu asseretur inferiùs cap. 8. Solutio est quod hic loquitur de seipso secundum quid, ibi vero simpliciter. Quòd enim hic loquatur de seipso secundum quid ex præcedentibus insinuatur. In verbis immediatè præcedentibus tria dixit, distinguentia quodammodo ipsum à seipso: dum dixit non possum à meipso facere quicquam, & sicut audio iudico, & nõ quęro voluntatem meam, sed voluntatem patris. Statimque subiungens si ego testimonium: quid aliud insinuat nisi quod pronomen

men ego demonſtrat ipſum nõ abſolute ſed ſecũdum quid: hoc eſt demonſtrat ipſum ſecundum ſe tanquam vnum hominem, demonſtrat ipſum ſecluſo auditu à patre, demõſtrat ipſum ſecluſo quærere voluntatem patris. Acſi apertius dixiſſet. Si ego affectans ea quæ teſtimonij proprij ſunt teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum non eſt verum: pro quanto non ex ratione veri ſed ex affectu proprio procederet. *Alius eſt qui teſtimonium perhibet de me.* Contra proprium teſtimonium inducit alienum. Et quoniam inferius explicat duos alios (ſcilicet Ioãnem baptiſtã & patrem) ideo quum indefinite dicatur alius eſt, poteſt indefinite intelligi abſque determinatione ad alterũ eorum. Sat enim eſt præſenti propoſito quod nõ ego teſtimonium perhibeo de meipſo, ſed ali⁹ eſt qui teſtimoniũ perhibet de me. *Et ſcio quia verum eſt teſtimonium quod perhibet de me.* Quanuis ego non perhibeam teſtimonium mihiipſi, ſcio tamen certa ſcientia & fateor quia verum eſt teſtimonium quod ille ali⁹ perhibet de me, tam pater quam Ioannes. ¶ Et dixit hoc: ad explicandum quod ea quę dicit de ſeipſo, dicit ex certa ſcientia ad verificandũ teſtimonium quod de ipſo perhibetur. Acſi apertius diceret. nõ dixi hæc ad teſtificãdum, ſed ad verificandum teſtimonium tam Ioannis quam patris. *Vos miſiſtis ad Ioannem.* Explicat alium, teſtimonium perhibentem de ipſo. Explicat autẽ ab authoritate Ioãnis apud illos: dicendo vos miſiſtis ad Ioannem, tanquam ad hominem maximæ apud vos authoritatis miſiſtis. *Et teſtimonium perhibuit veritati.* Non dicit & teſtimonium perhibuit mihi, ſed veritati: quia Ioannes teſtificatus eſt veritatem nõ ſolũ de Ieſu ſed etiam de ſeipſo. dixit enim ſe nõ eſſe Chriſtum &cę. vt hinc teſtimonium Ioannis irrefragabile eſſet: vtpote qui veritatem præpoſuit propriæ gloriæ. *Ego autem non ab homine teſtimonium accipio.* Verba hæc valde obſcura eſſent, niſi aduerſatiua ſubiuncta explanaret illa. Nam & ipſe Ieſus dicet diſcipulis, eritis mihi teſtes in Hieruſalem & Samaria & vſque ad vltimũ terræ. quod ſonat oppoſitum eius quod modo dicitur, teſtimoniũ ab homine non accipio. ¶ Sed ſenſus eſt quod non accipio teſtimonium humanum vt teſtimonium neceſſariũ mihi, vt teſtimonium propter me hũc enim ſenſum manifeſtat aduerſatiua ſubiuncta. *Sed hæc dico vt vos ſalui ſitis.* Ecce quare teſtes apoſtolos, ecce quare teſtimonium Ioannis ſcilicet propter noſtrã ſalutem. Et vere ſic eſt. indignum eſt enim vt Ieſus Chriſtus verus deus veritas infallibilis, vtatur ex parte ſui teſtimonio humano,

quo

quod constat esse fallibile. Et propterea verissimè dicit.ego nō ab homine testimonium accipio,ex parte mei:sed vtor testimonio humano vt vos salui sitis ex parte vestri,vt vos credatis more vestro per humana testimonia. *Ille erat.* Qualitatem Ioannis(qui perhibuit de ipso testimonium)declarat ex similitudine lucernæ.Tempus præteritum erat,insinuat quod Ioannes quam erat in carcere aut occisus,Iesu dicente hæc. *Lucerna ardens & lucens.* Vas ignis & lucis Ioannes describitur:vt ardore interior charitas,luce verò exterior doctrina verbo &exemplo significetur. *Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.* Quanuis Ioannes fuerit lucerna ardens &lucens,vos tamen non credidistis ei ita misistis ad eum quod non perseueranti voluntate sed ad horam,ad modicum tempus voluistis exultare sub luce eius: hoc est voluistis læto animo ipsum suscipere.Nam quum Ioannes negasset se Christum,&testimonium perhibuisset veritati de se & de me,noluistis amplius exultare sub luce eius: imò increpastis eum,quid ergo baptizas si tu non es Elias,&c. ¶ Et dixit hoc ad aperiendum quod non solum verba ipsius Iesu sed etiam verba Ioannis paruipenderunt.*Ego autem habeo testimonium maius Ioanne.*pro, Ioannis.Subauditur enim testimonio.Non accipio ab homine testimoniū ex parte mei:sed ex hac parte habeo testimonium maius testimonio Ioannis. *Opera enim.* Primum testimonium maius est genus operum mirabilium quæ fecit.
Quæ dedit mihi pater. collatione gratuita ,mihi verbo incarnato. *Vt perficiam ea.* Non dicit vt aliqualiter disponam , vt rogem pro illis,sed vt perficiam,vt ex integro faciam illa:ad differentiā aliorum sanctorum.Solus enim Iesus Christus virtutem habuit perficiendi mirabilia opera:quia solus fuit deus. *Ipsa opera quæ ego facio.*Nota erudite lector eadem opera describi data ei à patre,& eadem quæ ipse facit:vt intelligamus sic concessa esse incarnato verbo,vt ipse filius authoritatiue & ꝓpria potestate faciat illa:eadem scilicet potestate qua pater. *Testimonium perhibent de me,quia.*pro,quòd . *pater misit me.* Explicatur quid testificantur opera de ipso scilicet quod pater misit me:hoc est mysterium trinitatis & incarnationis.vtrunq; enim in his verbis clauditur:vt prius dictum est. *Et qui misit me pater.* Secundum testimonium maius est patris. *Ipse testimonium perhibuit de me.*
Constat quòd pater perhibuerat testimonium quādo Iesus fuit baptizatus.hic est filius meus dilectus. ¶ Quanuis nō oporteat restringere testimonium paternū ad testimonium sensibile.nam

de Petro ſcriptum eſt,caro & ſanguis non reuelauit tibi ſed pater meus qui eſt in cælis. Vnde paternũ teſtimonium ſiue ſenſibiliter ſiue ſpiritualiter perhibitum fuerit,intelligitur. Conſtat enim multos ſpirituali tractu ad Ieſum acceſsiſſe. ipſe ſiquidem ſpiritualis tractus, teſtimonium eſt paternum. *Neque vocem eius vnquam audiſtis.* Sicut aperuerat quod non crediderant teſtimonio Ioannis,ita modo aperit quòd nõ acceperunt teſtimonium patris:excludendo tres modos quibus paternũ teſtimoniũ accipi poteſt à nobis. ¶ Primus eſt per ſignũ ſenſibile,& hic excluditur dicẽdo,neque vocem eius vnquam audiſtis.vt appellatione vocis, omne ſenſibile ſignum intelligatur. *Neque ſpeciem eius vidiſtis.* Secundus modus eſt per claram viſionem. Et hic excluditur dicendo neque ſpeciem eius vnquam vidiſtis. *Et verbum eius non habetis in vobis manens.* Tertius modus eſt per internam inſpirationem ſeu reuelationem:qui eſt cõmunis omnibus vere fidelibus. Et hic excluditur dicendo & verbũ eius ſcilicet dei patris reuelatum per prophetas,nõ habetis,deliberatione & ſtudio,in vobis,non in codicibus,non in ſermonibus in vobis,non ſecundum quid,hoc in ſciẽtia veſtra,ſed in vobis abſolute,in intellectu voluntate & opere. manens,non tranſitorium quantum eſt ex parte diuini teſtimonij ſed permanens:ſine pœnitentia enim ſunt dona dei. ita quod verbum ex ſe manẽs non habetis vt manens in vobis:quia deliberatione & ſtudio perſeuerandi non habetis verbum dei. Et deſcripſit teſtimonium internæ inſpirationis ſeu reuelationis ab hoc effectu(ſcilicet habendi verbũ ꝓpheticum perſeuerans in animis)vt intelligamus & ſciamus diſcernere ĩterna teſtimonia de Ieſu ab hoc indiuiduo effectu: q̃ ſine iſto effectu non ſunt. Cornelij Centurionis geſta teſtantur quod diuinum teſtimonium remiſit ipſum ad verbũ dei per Petrum. Saulus ab ipſo Chriſto vocatus remittitur ad verbum dei exequẽdum ſuſceptione baptiſmi ab Anania. Et breuiter ſi hæretici,ſi Iudæi verbum dei in ſeipſis manens haberent,nõ fallerentur ſuis internis motibus. *Quia quem miſit ille,huic vos non creditis.* Ratio quare teſtimonium patris internum habens verbũ ſuum manens in animis non percipitis,eſt quia non creditis mihi quem pater miſit. Erat tunc tempus credendi non ſolum deo ſed etiã Meſsiæ,dei filio miſſo à deo patre. Et propter hoc incredulitatis peccatum merebantur quod verbum diuinum nõ haberet manſionem in animis eorum. *Scrutamini ſcripturas.* Tertium teſtimonium maius,eſt ſcripturarũ authoritas. Vere amica eſt

ca est veritas veritati. Remittit se Iesus ad scripturas: nullã sacrarum scripturarum refutans, nullam mendosam, falsam aut suspectam dicens. Cuius oppositum faciunt hęretici, cuius oppositum fecit Machomet. *Quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere.* Quales sunt scripturæ de quibus, loquitur, explicat: illas scilicet In quibus vos putatis vitam æternam habere. simulq; hic aperitur quòd Iudæi tunc temporis putabant in sacris scripturis promitti sibi vitam æternam, & non solùm temporale regnum. Neque enim aliter scripturę habent vitã ęternã quàm promittẽdo. ¶ Nec reddit rationẽ scrutandarum scripturarum propter seipsum Iesum, sed propter vitam æternam ipsorum Iudæorum. ad hoc enim spectat coniunctio quia vos putatis. Rationem itaque ex propria ipsorum opinione affert ad eorum vtilitatem. *Et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.* Scripturæ quæ etiam iudicio vestro promittunt vitam æternam, sunt illæ quæ testimoniũ perhibent de me scilicet quod ego sum donator vitæ. ¶ Magna christianę fidei authoritas habetur: ex hoc quod non credit nouo, ficto adinuẽtoque deo incarnato, sed scripturarum sacrarum antiquo testimonio longe antè perhibito. nec sunt scripturæ à nobis cõditæ, sed ab aduersariis vsque hodie seruatæ: nec solum seruantur ab eis, sed expectantur toto animo implendæ. *Et non vultis venire ad me.* In singulis testimoniis culpantur Iudęi quod non acquiescunt illis. ¶ Nec dicit & nõ potestis aut nescitis, sed non vultis: vt inexcusabilis culpa monstretur. *Vt vitam habeatis.* Quæretis vitam ex scripturis: & tamen actorem vitę testificatũ à scripturis præsentẽ refutatis: ita ꝙ voluntate & facto cõtradicitis vitæ promissæ in scripturis. *Claritatem* pro, gloriam, *ab hominibus non accipio.* Totus iste sermo de testimoniis (vt prædictum est) ordinatur ad honorem debitum filio sicut patri, & ꝓpterea explanatis amplissimis testimoniis de se ipso qđ debeăt sibi credere, subiungit honorem ipsum qui credẽdo est ei debitus. Et ne putetur ambire honorem, explicat & qualiter ipse ad huiusmodi honorem se habet, & vnde prouenit quod ipsi Iudæi non ipsum honorant. Gloriam inquit ab hominibus nõ accipio, vt gloriam: quoniam indigna est me gloria humana: quoniam nihil est humana gloria, mihi, qui gloriam habeo æternam apud patrem. Sicut enim nox est quæ claritatem accipit à candelis accensis, dies autẽ non accipit claritatem ab eis (quia clarus est sole) ita Iesus clarus gloria diuina nõ accipit claritatem glorię ab hominum laudibus. *Sed cognoui vos.* More principis quum

non

non offeruntur ei munera reuertēti alia loquitur Iesus. Cōsueuerūt enim principes dicere non æstimo accipere munera à vobis (vtpote quę nihil mihi sunt) sed vobis non offerentibus cognoui vos ꝙ nō diligitis me. Sic Iesus dicit ꝙ gloriā ab hominibus pro nihilo habet: sed cognouit experimentaliter Iudęos. *Quia.* pro, ꝙ, *dilectionem dei non habetis in vobis.* Non dicit sed expertus sum quòd me non diligitis, sed quòd non diligitis deū tum ad explicandum quod proposuerat scilicet qui nō honorificat filium non honorificat patrem, explicat siquidem hic quòd ex eo quòd non diligunt deum non honorificant filium. Tum ad percutiendum directè rationem qua Iudæi dicebant se persequi ipsum scilicet ex zelo dei: vt præmiserat euangelista. Hoc enim directè excludit: dicendo quòd non honorādo me, cognoui quòd dilectionem dei non habetis. ¶ Et significāter dicit in vobis: ac si apertius diceret. dilectionem dei habetis in vestris verbis, sed nō in vobis. *Ego veni in nomine patris mei.* Manifestat quod dixerat scilicet eos non diligere deum. tum quo ad amorē amicitiæ. tum quo ad amorem cōcupiscentiæ. Et de amore quidē amicitiæ manifestat dicēdo. ego veni in nomine patris mei: hoc est vt nominetur & glorificetur pater meus, non vt glorificer ego. *Et non accepistis me.* pro, & non accipitis me. In quo manifestatur quòd nō diligitis deum amore amicitiæ: dū non vultis illi gloriam pro qua ego veni. Et quod peius est. *Si alius venerit in nomine suo.* hoc est pro gloria propria, nō pro gloria dei: vt Antichristus & quicunque alius non quærens quæ dei sunt. *Illum accipietis.* Ecce detestanda peruersitas: quòd non amatis gloriam deo, & amabitis gloriam homini. amor enim amicitiæ vult bonum alteri. ¶ Et significat hanc peruersitatem sub conditione, si alius veniet: ad significandū prōnitatem illorum Iudæorum ad amorē amicitiæ erga homines potius quàm deum. ¶ De amore verò concupiscentiæ subdit. *Quomodo vos potestis credere.* Vbi nota quòd non solum declarat in eis defectū amoris, sed simul defectum fidei ex amore concupiscentiæ: quò scilicet concupiscentes sibiipsis bonum gloriæ, non concupiscunt gloriam à deo sed ab hominibus. Hinc enim manifestè apparet quòd amore amicitiæ gloriam hominis præponunt gloriæ dei: & more concupiscentiæ gloriam ab homine præponunt glorię à deo. ¶ Et ex hoc secūdo capite declaratur etiā defectus fidei dicendo quomodo potestis credere? Et valet ratio: quia credere est actus intellectus moti à volūtate. hinc enim fit vt quorū vo-

luntas non est affecta ad quærendum gloriam à deo, sed est affecta ad gloriam humanam, parum aut nihil moueat intellectũ ad credendum: quoniam voluntas mouet propter bonum quod amat. Et dicendo quomodo potestis, significatur ꝙ nullo modo aut vix possunt credere tales. *Qui gloriam abinuicem accipitis.* Ecce affectus cõcupiscẽtiæ humanæ gloriæ, ex delectatione significatus. qua accipitur humana gloria vt gloria, vt vera gloria: quum tamen in veritate paruum valde quid sit, & indignũ veræ virtutis affectu. *Et gloriam quæ à solo deo est.* hoc est quæ consistit substancialiter in sola claritate apud deum, etiam si coram toto vniuerso lateat. talis est enim vera gloria, quę à solo deo est quo ad ipsam substantiam glorię. Gloria nãque sanctorum ab aliis, accidentale quid est ad gloriam quæ est à deo. sicut beatitudo sanctorum ex aliorum societate, accidentale quid est: quia in solo deo consistit substantialis eorum beatitudo. *Non quæritis?* Non dicit non concupiscitis, nõ vultis (dixissent enim vellem) sed dicit non quæritis: culpans eorum electionem ac studium, quod non student ad acquirendum gloriam quæ est à solo deo. ❡ Et nota ex hoc textu erudite lector: quantam vim habet cõtra non solũ dilectionẽ sed fidem christianã affectus ad humanã gloriam sine studio ad quærendum gloriam quæ à solo deo est. Hic enim affectus magnos omnes qui damnantur, ad dãnationem præcipuè adducit. *Nolite putare.* Punitionem futurã dicti criminis quo inhonorarunt patrem deũ subiungit. Simulq; percutit alteram rationẽ qua Iudæi dicebant se persequi Iesum scilicet ex zelo legis Moysi, quæ violabatur violando sabbatũ. nam & hanc quoque rationem euangelista superius attulerat. Vnde inducit punitionem eorum futuram, ab accusatione illam significãs. accusatio enim directè ordinatur ad punitionem accusati. In cuius signũ leges statuerunt legem talionis accusanti. ❡ Rationem verò eorum excludit ex iniuria quam ipsi inferunt Moysi. Quam significat ex eo ꝙ Moyses accusat eos. ita ꝙ sicut accusatio monstrat punitionem accusatorum, ita accusator monstrat iniuriam sibi factam. Dicit itaque Iesus. nolite putare. *Quia.* pro, quòd, *ego accusaturus sum vos.* hoc est nolite putare quòd reseruetur mihi accusatio vestri, quòd retardetur accusatio vestri vsquequo accusem in futurum vos. *Apud patrem.* de hoc quòd non honoratis me, quòd non creditis mihi. *Est qui accusat vos.* Iam præsens est accusatio contra vos, non expectans futuram meam accusationem. *Moyses.* Non accusabit sed accusat, la-

sa t, lacessitus ipse iniuria à vobis. *In quo vos speratis.* Scitote ꝙ illum habetis accusantem vos de hoc vno eodémque crimine, in quo vos speratis, sed nõ creditis illi. ¶ Si quæris quid est Moysen accusare Iudæos: in promptu est responsio ꝙ est punibiles eos ex suis scriptis monstrare, in hoc quòd non credebant Iesu. ¶ At si quæris quo pacto Iudæi sperabant in Moyse & tamen non credebant illi: responsio est quòd sperabant in promissis Moysi, & credebant Moysi in genere, non credebant autem in singulari: hoc est credebant ꝙ illa quæ Moyses scripsit essent vera, & sperabant se consequi illa. sed nõ credebant promissiones in isto singulari quod erat Iesus impleri, quod tamen tenebantur credere ex tot testimoniis. *Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan.* pro, vtique *& mihi.* Superfluit coniunctio &. Ista conditionalis manifestat ꝙ credere Moysi, infert necessario credere Iesu. ¶ Et dicit hæc, ad manifestandam iniuriam quã inferunt Moysi, ad manifestandam rationem quare Moyses accusat eos de hoc ꝙ non credunt Iesu. Vtrũque enim horum hinc manifestatur. Vnde & primo probat consequentiam conditionalis: subdendo. *De me enim ille scripsit.* Dicendo de me, seipsum in singulari demonstrat. Si quęris vbi est scriptum, lege Deu. 18. capitulum. *Si autem illius literis non creditis.* Arguit à maiori, grauiorem esse incredulitatẽ eorum in Moysen quàm in ipsum. simúlque manifestat aliam radicem in Iudæis quare non credebant Iesu scilicet ex defectu fidei in Moysen. ¶ Ita ꝙ colligere potes tres causas in Iudæis quare non credebant Iesu. Prima est quia non diligebant deum tam amore amicitiæ quàm cõcupiscentiæ. Secũda est affectus ad humanam gloriam. Tertia est imperfecta fides erga Moysen: & eadẽ ratione prophetas. ¶ Significanter itaque dicit literis: ad exaggerandum incredulitatẽ erga Moysen. Nam sicut firmius est quod mãdatur literis quàm quod dicitur verbis, ita culpabilius est non credere literis quàm verbis. Et propterea optimè ex eo ꝙ non credũt literis Moysi, infertur ꝙ non credunt verbis Iesu. Immo hinc declaratur maior grauitas peccati in Moysen: merito vrgens vt Moyses accuset eos. *Quomodo verbis meis credetis?* Differentia inter Iesum & Moysen (quo ad hoc ꝙ Moyses scripsit, Iesus verò nihil scripsit) insinuatur. Et in hoc etiam mõstrauit se esse deũ: cuius non est scribere in membranis sed in rebus, sed in cordibus, & reuelare scribenda per alios: vt & in hoc æqualis esset filius patri.

CAPVT VI.

POst hæc abiit Iesus. Ratio quòd Iesus iuerit nunc, ex Matthæi.14. habetur quòd fuit audita occisio Ioannis baptistæ. hac enim ratione Matthæus describit Iesum abisse nauigio in hunc locum descriptum à Ioanne. Vnde habetur quòd quum Iesus existens in Galilæa audierit mortem Ioannis (vtpote qui illinc nauigio venit trans mare) & verba in præcedenti ca. relata, Hierosolymis dicta appareant (ex eo quòd miraculo ibidem facto adiunguntur, non pure sed vt responsiue dicta, non ad Galilæos sed ad Iudæos, persequẽtes Iesum quia operabatur in sabbato) gesta hæc quæ subiunguntur non immediatè iuncta fuerunt gestis in præcedenti cap. Quantũ autem temporis intercesserit nescitur. hoc tamen euangelista asserit quòd post illa gesta & dicta fuit hæc nauigatio. Ex eadem coniunctione euangelistarum habetur quòd Ioannes fuit occisus parum ante miraculum multiplicationis panũ quòd subiungitur. Et propterea verè dicitur quòd Ioannes fuit occisus propè pascha illud cuius mentionem faciet euangelista nunc nunc. *Trans mare Galilææ.* Lacus est: sed hebraica consuetudine appellatur mare Galilææ, à prouincia. *Quod est Tiberiadis.* Ora maris declaratur ad quam abiit Iesus, non quæcunque sed ea quæ est Tiberiadis. Diuisæ enim erant oræ maris illius iuxta districtus proprios ciuitatib⁹: sicut cõmuniter accidit. Tiberias nãque nomen est ciuitatis. *Et sequebatur eum*; pedestri itinere. vt Marcus. 6. cap. refert. *Multitudo magna quia videbant signa.* Deest eius. Legendum est. *Quia videbant eius signa quæ faciebat super iis infirmabantur.* Euangelista narrata ab aliis euãgelistis miracula solũ nominat. Ratio enim concursus ad Iesum erat desideriũ sanitatũ quas consequebãtur miraculosè ab eo. vnde & tunc etiam curauit ægritudines eorũ. *Subiit ergo.* pro, autem. Proposuit euangelista iter Iesu & iter multitudinis: prosequitur modo iter Iesu. *In montẽ Iesus.* Vt patet Luc. 9. Iesus descendens ex naui, ingressus est desertũ quod erat in territorio ciuitatis Bethsaidę: ac per hoc mons iste cuius Ioannes meminit, in deserto illo erat. Ita ꝙ pars illa trans mare in quã venit Iesus, quo ad orã maritimã erat ciuitatis Tiberiadis: quo ad locum verò interiorem desertũ, erat ciuitatis Bethsaidæ. *Et ibi sedebat cum discipulis suis.* Sedere non tam sitũ corporalẽ quàm quietẽ significat. nã & ideo illuc discipulos dixerat vt aliquantulũ quiescerent. Significanter enim narratur sedẽs cũ discipulis suis: vt intelligamus turbas ad ipsum nõ ascẽdisse, sed ipsum Iesum cũ solis discipulis aliquãtulum quieuisse.

Vnde & Marcus refert ꝙ Iesus exiuit ad turbam. *Erat autē proximū pascha dies festus Iudaeorum.* Hoc est secundum pascha narratum à Ioanne euangelista post miraculum nuptiarum. Et describit euãgelista tēpus miraculi subiuncti: vt suppleat omissum ab aliis euangelistis tempus quo occisus fuit Ioãnes & supputationē annorū quibus prædicauit Iesus post nuptias habeam⁹. *Quum subleuasset ergo oculos Iesus.* Vt etiam ex inferiùs narratis habetur, Iesus descendit de monte (quod alij euangelistæ appellant exisse ipsum ad turbã) & curauit infirmos & prædicauit eis cũ tanta modestia oculorum quod non vidit quantitatē multitudinis: sed postmodũ hora tarda pulsantibus discipulis vt dimitteret turbã, ad hoc vt prouiderēt sibiipsis de cibo, subleuauit oculos Iesus, & vidit ingentē multitudinē. *Et vidisset quia multitudo maxima.* pro, quòd multa turba, *venit ad eum* pro, ad se, *dicit ad Philippum.* Pulsatus à discipulis Iesus vt dimitteret turbas, vbi vidit multitudinē magnã dicit Philippo. *Vnde ememus panes vt manducēt hi?* Nõ quærit locũ sed preciũ. non ignarus paupertatis, sed. *Hoc autem dicebat tentans eum.* Experimento manifestare volens modicã Philippi fiduciam. vt intelligamus quales erant etiã tunc discipuli eius. *Ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus. Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis.* Hinc apparet ꝙ quærendo vnde ememus, de pecunia pro præcio erat sermo. *Vt vnusquisque.* deest, eorum modicum *quid accipiat.* Verè manifestat Philippus sua responsione se nullam habere fiduciam futuri miraculi. Solam enim paupertatem citat. *Dicit ei vnus ex discipulis eius Andreas frater Simonis Petri.* Post responsionē Philippi Iesus interrogauit discipulos, quot panes habetis? Et quum vidissent quid haberetur, Andreas respondit. *Est puer.* pro, puellus, *vnus hic qui habet quinque panes hordeaceos & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos.* pro, inter tot? Nec Andreas fiduciam habebat futuri miraculi. & propterea respõdendo addidit, sed hæc quid sunt inter tot. *Dixit autem Iesus. facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum.* pro, herba multa, in loco. Locum congruum ad sedendum describit. *Discubuerunt ergo viri.* Exceptis mulieribus & paruulis. *Numero quasi quinque milia. Accepit ergo Iesus panes.* Propriarum manuum ministerium describitur, *Et quum gratias egisset.* eleuatis in cælum oculis: ad monstrandum quòd à deo fiebat miraculum. Significantérque describitur gratiarum actio in patratione miraculi: ad erudiendum nos quòd petitio futurorum ex gratitudi-

ne præteritorum cõsurgere debet. *Distribuit.* Desunt hic tres dictiones: discipulis: discipuli verò. Legendum est. *Distribuit discipulis, discipuli verò discumbentibus.* Officium ipsius Iesu & officia discipulorum describuntur. *Similiter & ex piscibus quantum volebant.* Putant aliqui legendum esse quantum volebat Iesus. Crediderim ergo significari quòd tam panes quàm pisces Iesus multiplicabat quantum volebant discipuli ad distribuendum turbis: quemadmodum principalis dispensator dat præpositis mensarum quantum petunt. illi autem petebant ad affluẽter dandum. *Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis. colligite quæ superfuerunt fragmenta ne pereant. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis & duobus piscibus.* Superfluit & duobus piscibus. *Quæ superfuerunt iis qui manducauerant.* Vide reliqua exposita in aliis euangelistis in locis prædictis. *Illi ergo homines quum vidissent quod Iesus fecerat signum, dicebant quod hic est verè propheta.* In textu Græco præponitur articulus dictioni propheta: ad significandum quòd non de quocũque propheta sed de illo insigni propheta (Messia scilicet) intendunt. *Qui venturus est in mundum.* Dictio Græca interpretata venturus est, est anceps ad venturus est vel venturus erat. Parui tamen refert. Nam venturus est, ad diffinitionem legis & prophetarum refertur: venturus erat, ad professionem ipsorum, asserentium ipsum esse qui venturus erat. *Iesus ergo quum cognouisset.* Duo effectus illius miraculi narrantur. Alter professionis fidei. alter commotionis turbæ ad volendum facere Iesum regem. Quam commotionem Iesus cognouit præsentem in animis eorum. Et ratione nouæ præsentiæ obiecti, notitia Iesu significatur noua. erat enim noua ex parte rei cognitæ: ac per hoc erat noua actualis notitia humana. *Quia.* pro, quòd, *venturi essent.* Non dicit quòd tũc facturi erant ipsum regem, sed quòd venturi essent: significans quòd illi dispositi erant ad tractandum cum aliis, & redituri ad hoc vt facerent eum regem. *Vt raperent eum & facerent eum regem.* pro, & raperent se vt facerent se regem. Significat enim euangelista dispositionem illorum ad cogendum per modum raptus Iesum ad hoc vt acceptaret regnum. In quo monstratur magnus affectus illorum ad faciendum Iesum regem: motorũ ex eo quòd pauerat eos. Simúlque monstratur quòd cognoscebant Iesum alienum esse ab appetitu regni: vtpote quem oportebat rapere. *Fugit iterum.* Superfluit iterum. Et non est legẽdum.

dum fugit, sed secessit. *In montem ipse solus.* Hinc clare apparet quòd Iesus descenderat de monte ad docendum, ad sanandum, & demum pascendi panibus & piscibus turbã. Nec interuenit fuga: quoniã dimissa seu licentiata turba (vt Matthęus testatur) ascendit in montem: tum ad orandum: tum ad secedendum à loco quo venturi erant vt facerent ipsum regem. *Vt autem sero,* pro, serunt, *factum est.* Hoc factum discipulorum non fuit post secessum Iesu in montem, sed ante: præcipiente imò compellente Iesu discipulos, vt conscensa naui se præirent ad Bethsaidam donec licentiaret turbas. Sed Ioannes euãgelista prius narrauit integrũ progressum Iesus vsque ad montẽ: & deinde narrat progressum discipulorum. *Descenderunt discipuli eius ad mare.* A deserto Bethsaide aliquantulũ remoto à mari descenderunt ad illam forte maris partem in qua reliquerant nauem. *Et quũ ascendissent nauim venerunt.* pro, veniebant, *trans mare in Capharnaum.* Relaturum est trãs mare Et sicut ora maris Tiberiadis erat trãs mare respectu loci vnde Iesus venerat cũ discipulis, ita Capharnaum erat trans mare respectu istius loci vnde modo soluebant discipuli ¶ Sed statim occurrit hic quęstio: quia Ies⁹ pręceperat vt se præcederẽt ad Bethsaidam. apparet enim quòd inobedientes fuerint discipuli eũtes ad Capharnaum. ¶ Solutio est quòd (quantum ex scriptis colligitur) Capharnaum est ciuitas non ad littus maris, sed aliquãtulum à mari remota: ita ꝙ portus non erat portus Capharnaum, sed portus Bethsaidę, & propterea coincidunt nauigare ad Capharnaum & ad portum Bethsaidę, quo appulerũt. Et quoniam portus ille in regione Genezareth erat, aut forte Genezareth vocabatur, ideo terminus iste ad quẽ huius nauigationis appellatur & Genezareth & Bethsaida & Capharnaũ ab euangelistis, diuersis rationibus. ¶ Et nota ꝙ non dicit venerũt, sed veniebant. inchoata enim nauigatio versus Capharnaum significatur, non perfecta. *Et tenebræ iam factæ: erant & non venerat ad eos Iesus.* Ratio redditur recessus discipulorum sine Iesu. Significatúrque discipulos expectasse vsq; ad tenebras nocturnas Iesum, si forte licentiata turba veniret ad eos: qui iã præcesserant & præparauerant nauim. *Mare autem vento magno flante exurgebat.* Tempestas maris describitur ex vento, quam alij euangelistæ diffusius prosequuntur. *Quum remigassent ergo quasi stadia vigintiquinque aut triginta.* Rem gestam humano more euangelista describit, velut ignota mensura stadiorum: vt intelligamus quòd historiam scribit humanæ historiæ more,

vident Iesum ambulantem super mare, & proximum naui fieri. Circa quartam vigiliam noctis hoc fuisse testatur Marcus. ita ꝙ tanto tempore tam parum nauigauerant. *Et timuerunt.* putantes phantasma esse. *Ille autem dicit eis: ego sum, nolite timere.* Tacet euangelista scripta ab aliis de Petro, qui iuit ad Iesum, &c. *Voluerunt ergo accipere eum in nauim.* Scrupulosa sunt hæc verba: quoniá præ se ferunt ꝙ Iesus non ingressus est nauim: quod tamen constat ex aliis euangelistis esse falsum. ¶ Solutio est ꝙ euangelista non dicit Iesum non esse ingressum in nauim (quod esset contrarium narrato ab aliis) sed dicit ꝙ voluerunt eum accipere in nauim: significans ꝙ discipuli putantes se more solito nauigaturos vsq; ad portum, voluerunt ipsum accipere in nauim. Sed quia opinio solitæ nauigationis fefellit eos, ideo subiungitur nõ negatio ingressus Iesu in nauim, sed negatio solitę nauigationis: subiũgendo. *Et statim nauis fuit ad terram.* pro, in terra, *in quam ibant.* Ita ꝙ secundum historiam Iesus ingressus est nauim: & statim non solito cursu nauigationis nauis fuit in portu illo ad quem tendebant. vt vltra miracula ab aliis recitata, intelligamus etiá hoc miraculum factum ꝙ statim nauis appulit ad terrá ad quam ibant. Et quia non est ingressus Iesus nauim ad finé solitæ nauigationis ad quem volebant ipsum accipere, ideo euangelista vsus est tali modo loquendi. *Altera die.* pro, postero die. Significatur enim dies immediatè sequens. *Turba quæ stabat trans mare.* In illa parte maris vnde discesserant discipuli sine Iesu. *Vidit quia nauicula alia non erat ibi nisi vna.* Desunt sex dictiones. *Illa quam ingressi sunt discipuli eius. & quod non introisset cum discipulis suis Iesus in nauim.* pro, nauiculá. *sed soli discipuli eius abissent. Aliæ verò superuenerunt.* pro, venerunt, *naues à Tiberiade.* Illa maris ora erat quidem Tiberiadis: sed distabat à Tiberiade, à qua in illum locum venerunt naues postero die. *Iuxta locum vbi manducauerant panem.* Miraculum panis non fuit patratum in ora maris: sed (vt dictum est) in loco deserto Bethsaidæ: iuxta quem locũ erat hæc pars maris ad quam venerunt à Tiberiade naues. Et propterea euangelista dicit, iuxta locum vbi manducauerát panem. *Gratias agentes deo.* pro, gratias agente domino. Non enim describitur quòd comedentes gratias egerint, sed ꝙ Iesus donator panis gratias egerit. ¶ Et dixit hoc euangelista, ad explicandum de qua manducatione panis loquitur: scilicet de illa qua manducauerũt panem datum à domino gratias agente. ¶ Significantérque non nominat Iesum, sed dominum appellat, ad explicandum vtranq;

natu-

naturam: diuinam, dicendo dominum: humanam, dicendo quòd gratias egit. Vtriusq; enim opus in miraculo illo apparuit. *Quum ergo vidisset turba quod Iesus non esset ibi neque discipuli eius, ascenderunt.* Deest, & ipsi, *in nauiculas: & venerunt Capharnaum quærentes Iesum.* Supradicta omnia argumenta narrauit euangelista, ad explicandam rationem quare turba venerit ad quærendum Iesum in Capharnaum: quoniam hinc pendet occasio sequentis doctrinæ. Et nihilominus significatur ꝙ venientes in Capharnaum quærebant vbi erat Iesus: non enim inuenerunt ipsum in littore, aut in porta ciuitatis. *Et quum inuenissent eum trans mare.* Synagoga Capharnaum: vt inferiùs explicatur. *Dixerunt ei: Rabbi quando huc venisti?* Quum debuissent petere quomodo huc venisti trans mare, rusticano modo petunt quando huc venisti? confundentes quando & quomodo. Euãgelista siquidem recitat rusticorum verba: qui non distinguunt aduerbia interrogatiua. *Respondit eis Iesus.* Sequens doctrina respõsiuè data significatur. *Et dixit, Amen amen dico vobis, quæritis me.* Non respondet Iesus interrogationi rusticorum: sed facto eorum quo quærebant eum. *Non quia vidistis signa.* Quærere Iesum ex miraculis visis fructus est intẽtus per miracula Est enim quærere Iesum affectu imitandi ipsum discendíq; ab ipso, quod in istis non erat. *Sed quia manducastis ex panibus & saturati estis.* Affectus ad corporeum cibum manifestatur trahens illos ad quærendum Iesum. *Operamini.* Occasione accepta ex eo ꝙ isti quærebant Iesum propter cibũ corporis, instruit eos Iesus de cibo animæ, quemadmodum Samaritanam occasione aquæ instruxerat de potu. Et incipit ab opere: tum vt de cibo animę tractet ad similitudinem cibi corporis, qui operando acquiritur: tum vt intentionem spiritualis cibi explicet non sufficere sine opere, sed oportere intendentẽ spiritualem cibum acquirere, exercere se operando ad hoc vt acquirat illum. *Non cibum qui perit.* Cibus corporis appellatur cibus qui perit: quia est ad sustentationẽ vitæ mortalis. Et quoniam Iesus mandat operari, & vetat operari propter cibum corporeum, ideo hinc erroris occasionem sumpserunt qui non laborandum credunt vt manducemus corporaliter. Nescierunt enim distinguere inter finem intentum, & id quod consurgit ex necessitate materiæ. Cibus enim corporis non est finis intentus ab homine: sed ex necessitate mortalis naturæ consurgit indigentia cibi: appetitus cibi: & consequenter operari propter cibum. Cibus autem animæ est intentus vt finis, toto appetitu studio & opere acquirẽdus. Ita ꝙ

quum

quum dicitur operamini non cibum qui perit, sensus est: intendite per opera vestra non cibum qui perit, quod est prohibere cibum qui perit vt finem. Hunc enim sensum manifestat subiuncta aduersatiua. *Sed qui permanet in vitam æternam.* Cibum nanque permanẽtem in vitam æternam vt finem intentum per opera acquirendum esse constat. Animæ autem cibus constat ex vero & bono: quia anima constat ex intellectu & voluntate: & intellectus pascitur vero: voluntas autem bono. Vnde cibus qui permanet in vitam æternam, constat ex vero & bono nutriante vitam animæ æternam. Appellatur enim cibus animæ permanens in vitam æternam, quia officium eius est sustentare vitam immortalem: quæ est vita æternæ gloriæ futuræ. Et directè contra cibum qui perit, distinguit cibum permanentem in vitam æternam. ¶ Inferiùs autem explicabitur quid est iste cibus. nunc satis est nosse ꝙ quemadmodum cibus corporis sustentat vitam corporalem mortalem, ita cibus animæ sustentat vitam in æternum mansuram ipsius animæ. Ita quòd non de quocunque cibo animæ est sermo, sed de permanente in vitam æternam: vt intelligamus hunc cibum non solùm distingui à cibo corporis, sed etiam à quocunque cibo animæ non nutriente illam ad vitam æternæ fœlicitatis, qualis est bonum humanæ gloriæ, & veritas quæcunq; non ducens ad æternam fœlicitatem. ¶ Et inchoauit à præcepto operandi non propter cibum pereuntẽ, sed æternum: quia intentio cælestis magistri est auertere homines à solito fine studiorum humanorum, & conuertere ac eleuare homines omnes ad dirigendum studia, & opera sua pro quanto tendunt ad proprium bonum ipsorum, ad cibum ęternum vt finem concupiscibilium reliquorum. ¶ Vbi & aduerte ꝙ in præcedenti capite affectum præponentem gloriam humanam, descripsit impedire fidem: hic verò studium ad cibum pereuntẽ plus quàm ad æternum prohibet. Illud anima, hoc corpus præstat impedimentũ saluti æternæ. *Quem filius hominis dabit vobis.* Ne erraremus intelligendo posse per nosmetipsos operando acquirere cibum permanentem in vitam æternam absq; eo ꝙ daretur nobis ab aliquo homine, subiunxit proprium possessorem simúlq; largitorem cibi permanentis in vitam ęternã. esse filium hominis: vt intelligamus non aliunde posse nos acquirere cibum quàm ex dono filij hominis. Simúlq; intelligamus ad habendum hunc duo oportere concurrere: alterum ex parte nostri scilicet opus: alterum ex parte filij hominis scilicet dare. *Hunc enim.* Pronomen hunc, clarè in

rè in textu Græco demonstrat non cibum ad filiũ hominis: quoniã est masculini generis, & dictio interpretata cibum est fœminini generis. *Pater signauit.* pro. sigillauit, *deus*. Coniunctio enim, monstrat ꝙ hæc sententia reddit rationẽ præcedentis. Redditur siquidẽ ratio quare filius hominis dat nobis panẽ permanentem in vitam æternam, quia ipsum pater deus sigillauit: hoc est quia ipse est filius dei. ¶ Incarnationis mysteriũ sigillatione filij hominis à patre deo, significatur: eo ꝙ quemadmodũ sigillãdo figura sigillatis sigilli imprimitur sigillato, ita filio hominis impressus quodãmodo est filius dei, qui est figura dei: iuxta illud ad Hebræ. 1. qui cùm sit splendor gloriæ & figura substantiæ eius. est enim filius dei similis patri in substantia. Et propter hoc significantiùs in litera nõ dicitur pater sed pater deus. quod est nomen substantiæ diuinæ. *Dixerunt ergo ad eum.* Nõ dicit responderunt aut dixerũt illi, sed dixerũt ergo: vt intelligamus nõ illos rusticos qui dixerãt quãdo huc venisti, sed homines eruditos in lege occasione accepta ex verbis Iesu dixisse hæc quæ subiunguntur. præ se ferunt enim loquentes eruditos, qui præsentes erant in Synagoga. *Quid faciemus.* pro, facimus, *vt operemur opera dei?* Intellexerãt isti verba Iesu (scilicet operamini cibũ qui permanet in vitam æternam) monere ad opera dei: percipientes quod operari opus dei est id quod dat vitam æternam. Et propterea eruditè petunt quod est illud factum nostrum in quo consistit operari opus dei. Sicut enim aliâs petierunt quod est mandatũ magnum in lege, ita modo petunt quod est factum nostrũ quod nos oportet operari, in quo consistit operari opus dei præbens vitã æternam. Factum siquidem nostrum significatur, dicendo in præsenti facimus. *Respondit Iesus & dixit eis, Hoc est opus dei.* Illi quæsierant de operibus, Iesus respondet de opere: significans vnum esse opus velut substantiale. ¶ Et dicit dei, non legis. contra opera siquidem legis distinguitur ab apostolo fides, & non contra opus dei. *Vt credatis in eum quem misit ille.* Credere est opus nostrũ & est opus dei: & propterea directè respondet quęsito: assignans opus nostrum voluntarium, simul & diuinũ. Credere siquidẽ in Iesum. cõtinet in se, & id quod est intellectus (scilicet credere Iesum, quod commune est voluntariis & inuitis: nam & dæmones credunt inuiti mysterium incarnationis & trinitatis, ex euidentia factorum) & id quod est voluntatis: scilicet confidere, tendere in Iesum: hoc enim prępositio in, adiungit. Credere siquidem deum aut deo, actus est solius intellectus: sed credere in Deum,

est

est credendo confidere seu tendere in Deum, quod continet in se actum intellectus & voluntatis: actus fidei, spei, & charitatis.

Et significanter complectitur mysterium trinitatis & incarnationis: dicendo in eum quem misit ille scilicet deus. Vbi aduerte ꝙ credere in verbum incarnatum, appellatur opus dei nō solum, quia est donum dei in opere nostro, sed quia est opus primum exactum à deo, & vniens hominem deo. In hoc enim opere consistit substantialiter vnio hominis ad deum in hac vita: & est illud quod præbet vitam æternam. *Dixerunt ergo ei.* Rursus eruditi in Synagoga: occasione accepta alterius quæstionis ex eo ꝙ ad hoc peruenerat doctrina Iesu quòd credere in ipsum missum à deo, conferebat vitam æternam. *Quod ergo tu facis signum, vt videamus & credamus tibi?* Non petunt quodcunque signum, sed tale signum quòd habeat duas conditiones. Prima est quòd videatur à nobis: altera est quòd sufficiens ad faciendum nos credere tibi quæ dicis de teipso. Et propterea magis explicando intentionem quæstionis, subiungunt. *Quid operaris?* scilicet sufficiens ad hoc. *Patres nostri manducauerunt manna* Argutè petunt, proponendo signum monstratum quum missus est Moyses: clarè significantes quòd quia tu maiorem te dicis Moyse (dicendo quòd credere in te missum à deo, confert vitam æternam) oportet quòd tu opereris signum maius fuit q̃ illud quod fuit tempore Moysi: quo tempore patres nostri manducauerunt manna. Acsi apertiùs dixissent, non aliqua turba, sed vniuersus populus, qui tunc erant patres nostri, manducauerunt manna, non panes hordeaceos. *In deserto.* In quo quadraginta annis fuerunt. Et intendunt per hoc quòd signa quæ fecerat non erant sufficientia, sed oportebat signum maius monstrare. *Sicut scriptum est.* Hinc clarè apparet quòd non erant rustici, sed eruditi in lege (in Synagoga præsentes) qui mouebant has quæstiones. *Panem de cælo dedit eis manducare.* Communis panis, ex terra generatur: manna autem ex quo conficiebatur panis, non generabatur in terra, sed ad modum roris de supernis descendebat: & propterea sicut ros dicitur de cælo descendere, ita & panis ille dicitur de cælo datus. *Dixit ergo eis Iesus.* Occasione nacta ex quærentium verbis, aggreditur Iesus doctrinam de seipso quatenus est panis vitæ. Et primo tractat de seipso vt est panis vitæ. Deinde de passione sua futura, secundum quam est cibus & potus vitæ. *Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo.* In textu Græco præponitur articulus dictioni panem. Ex

quo

quo patet quòd non negat Iesus Moysen dedisse patribus eorũ panem de cælo, sed negat Moysen dedisse illum panem de cęlo: hoc est insignem illum panem de cælo qui præbet vitam æternam. ¶ Ita vt hinc duas differentias intelligamus. alteram inter datores, Moysen & patrem Iesu alterã inter datos panes de cælo scilicet manna & panem illum, hę enim duæ differẽtiæ monstrantur ex aduersatiua subiuncta. *Sed pater meus dat vobis panẽ de cælo verum*. Et significanter apponit verum: ad declarandum quod illum panem permanentem in vitam æternam, pater Iesu dat, non fictum, non præsumptum, sed verum, sed voce existentẽ talem quod permanet in vitam æternam. *Panis enim verus*. pro, dei, *est*. Dictioni panis præponitur articulus: vt intelligamus quod de eodem insigni pane loquitur, & quem prius appellauerat panem verum, modo appellat illum panem dei. ¶ Et per cõiunctionem enim, reddit rationem vtriusque differentiæ prædictæ, ex duabus conditionalibus. Altera est. *Qui de cælo descendit*. hoc est qui non solum datus dicitur de cælo, sed verè descendit de cælo. Descendere siquidem actus est voluntarius, qui nõ cõpetit inanimatis. quæ mouentur quidem deorsum, sed non vere descendunt. Rursus de vero cęlo, de summa celsitudine descẽdere, non competit cuicunque inanimato. Et propterea etiam hinc apparet differentia panis veri seu dei. ¶ Altera est. *Et dat vitam mundo*. Et hęc quoque differentia duo complectitur: scilicet dare vitam, & mundo, non populo Israel tantum. Et intendit per dare vitam, dare vitam simpliciter & absolutè, & nõ ad tempus. Ex hoc enim quod ille panis dei habet has conditiones (scilicet quod verè descẽdit de cælo, & verè dat vitam mũdo) manifestè infertur ꝙ Moyses nõ dedit illũ. *Dixerunt ergo ad eum*. Occasione accepta ex tã præclaris cõditionibus descripti panis, prorumpũt auditores ad petẽdum. *Domine semper da nobis panẽ hunc*. Quemadmodum Samaritana petiit, da mihi hanc aquam vt nõ sitiam neque veniam huc haurire, ita isti carnaliter petunt. Signũ autẽ quod carnaliter petũt, habetur ex eorũ verbis: iunctis cũ hoc ꝙ Iesus subiungit eos non credere. *Dixit autem eis Iesus. Ego sum panis vitæ*. Hactenus dixerat in tertia persona credendum esse in eum quem misit pater deus: modo explicat in prima persona. tã quam prius de se ipso velut in indiuiduo vago locutus fuerit, & modo in indiuiduo signato, dicendo ego sum. Ita quod petentibus da nobis hũc panem, respondet, ecce hic panis, ego sum panis vitæ. *Qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me non sitiet*.

Decla-

Declarat se esse panem vitę,ex effectu:quia scilicet pręstat non esurire neque sitire vnquā. Ac si apertius diceret.panis quicunq; alius nō est panis vitæ absolutè,sed est panis vitæ ad horā : quia non tollit famem & sitim absolutè sed pro tunc : ego autē tollo famem & sitim in æternum. Et ratio differentiæ est:quia reliqui cibi sunt transitorij:&propterea redit fames,redit sitis.ipse autē solus est permanens,ita quòd nunquam desinit. Et quum debuisset dicere qui manducat me(vt consequenter loqueretur ad panem)dixit qui venit ad me,qui credit in me:vt abstraheret auditores à cogitatione panis corporei,à cogitatione manducādi & bibendi corporaliter,& eleuaret eos ad cogitandū & intelligendum quod de pane spiritus loquitur. Dicit autem venit & credidit:vt vtriusque partis animæ officia explicet.credere siquidem partis est intellectiuæ:venire autem partis affectiuę.Volūtas enim tendit ad obiectum in re:intellectus autē trahit obiectum in se.Propter quod dicunt philosophi quòd bonū & malum est in rebus,verum autem & falsum in anima. Et quum dixisset se esse panem vitę,declarat nihilominus quod tollit nō solum famem sed sitim:vt eleuemur ad intelligendū &penetrandum quod quę sunt diuisa in inferioribus alimētis(nam alimēti sicci est tollere famem,humidi vero tollere sitim)vniuntur in rebus superioris ordinis.nec ibi est distinctio huiusmodi alimētorum.sed plenam vtriusque appetitus sacietatē panis vitæ fert secum. ¶ Et verificatur tam non esurire quàm non sitire(vt in cap.4.declaratum est)simpliciter & absolutè. Cum quo stat quòd quanto magis credimus in Iesum & venimus ad eū,tāto magis esurimus & sitimus augmentum & perfectionem. *In æternum.* pro,vnquam.Sacietas non ad horam sed perpetua significatur. *Sed dixi vobis:quia & vidistis me & non credidistis.* pro, creditis. Tacitæ obiectioni respondet, vtendo hac aduersatiua.Poterant enim obiicere quòd oportebat factis monstrare seipsum panem vitæ,& non verbis. Huic inquam obiectioni respondet. sed dixi vobis,sed verbo explicaui me esse panem vitæ,quia vidistis me factis & tamen non creditis.Ita quod necessitas dicēdi est quia facta visa non dicunt vos ad credendum. verba enim adiuncta factis plus valent. *Omne quod dat mihi pater ad me veniet.* Petentibus panem hunc,respōderat Iesus ecce ego sum hic panis:& subiunxerat veniendum esse ad se.Declarat modo modū habēdi hunc panem:qui est modus veniendi ad eum. ¶ Et intendit quod habere hunc panem pendet primo ex dono patris sibi infallibili.

fallibili. Acsi apertiùs dixisset. Vos petitis da nobis hunc panẽ: scitote quod modus habendi est iste, qđ pater dat mihi habituros hunc panem: & ita dat quod infallibiliter ad me venient. oportet ergo vos volẽtes hunc panẽ esse datos mihi à patre meo, datos sic quod infallibiliter ad me veniatis. Et per hoc excluditur omnis via salutis si non itur ad Christum ¶ Et est sermo de dare non secundum quid (hoc est secundũ pręsentem iustitiam) sed de dare simpliciter & absolute. quod vocatur dare per pręde stinationem. Quod enim deus absolutè dat Christo, proculdubio sortietur effectum: quod scilicet ad eum veniet ex tali dare. *Et eum qui venit ad me.* Non sola patris datio, sed liberum hominis arbitrium ac habendum hunc panem concurrit & propterea descripto infallibili euentu ex ordine diuini doni, subiungitur liber concursus hominis dicendo & eum qui venit. venire enim actus est voluntarius. *Non eiciam foras.* Tertium concurrens ad habendum hunc panem, est consecutio ipsius Iesu. Ad quam se cõcurrere Iesus, tertio loco describit: ad similitudinem acceptantis venientem ad se domi. Nõ acceptans siquidem venientem: eiicit eum foras: acceptãs autem retinet eum intus. Duo ergo dicit. Primum quod seipsum cõcurrere ad hoc, declarat: vt seipsum obiectũ beatitudinis declaret. Alterũ est ꝓiectio, est eiectio ab intimis: alioquĩ nõ terminaretur ad foras. Vt hîc intelligamus veniẽtes ad Iesum, admittẽdos ab ipso ad intima, ad ea quæ sunt internæ fœlicitatis. Et dixit hoc: ad declarandũ qualis vitæ est panis: scilicet vitæ spiritus, vitæ quæ cõsistit in intimis. Sicut dixit non eiiciam, ad declarandum se quantum est ex se, venientes omnes recipere. Collige prudens lector quod tribus concurrentibus ad habendũ hunc panẽ (scilicet patre dante, homine veniente & Iesu admittente) quum ipse Iesus dicat se nullum eiicere venientem, relinquuntur duo reliqua tanquã nõ ad ipsum Iesum spectantia, sed ad patrem & ad homines: ac per hoc satis factum est petitioni da nobis hunc panẽ. Acsi apertius dixisset. ego quidem sum ille panis, & nullum eiicio venientem ad me: sed patris dono & vestra voluntate opus est vt ad me veniendo panem hunc habeatis. *Quia descendi de cælo.* Simul reddit rationem quod ipse non eiicit datos sibi à patre: & declarat se habere cõditiones superius descriptas panis dei. Prima enim cõditio erat quod descendit de cælo. & hanc in se verificari explicat: dicendo quia descendi de cælo, nõ corporeis gressibꝰ sed vniendo mihi carnem humanã. Ipsa enim carnis in terra assumptio

ptio,descensus est de cælo de summa celsitudine. *Non faciam voluntatem meam,sed voluntatem eius qui misit me*. Duas esse in Christo voluntates hic patet:humanam scilicet(de qua dicit volūtatem meam)&diuinam,quam dicit voluntatem patris. ¶ Dupliciter autem de volūtate humana Iesus loqui possumus. vel secūdum seipsam:vel vt subiacet regulę diuinę voluntatis. Voluntas enim Iesu secundum seipsam:secundum suam naturam,nude accepta,non habet bonitatem infallibiliter:quoniam eiusdem est naturæ cum voluntate quæ fuit in Adam ante peccatum. Prout autem inhæret regulæ diuinæ voluntatis , declinare non potest ad malum. Vtriusque autem conditionis textus meminit.nā dicendo non vt faciam voluntatem meam,de voluntate humana nude accepta loquitur. verissimum siquidem est quod nō venit ad habendum pro regula operum suorum voluntatem humanā secundum se. Dicendo autem sed vt faciam voluntatem eius qui misit me,significat voluntatē suam faciendi conformiter ad voluntatem diuinam . *Hæc est enim* . pro, autem, *voluntas eius qui misit me patris*. Explicat voluntatem paternam quam ipse est adimpleturus. Et primo quo ad datos sibi à patre,dicendo. *Vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo* . Ratio quare non eiicio, est voluntas patris vt nō perdam aliquid eorum quę dedit mihi. *Sed resuscitem illud*. Duo constituit mihi pater erga ad datos à se mihi. Alterum est negatiuum:vt scilicet non perdam aliquem eorum. Alterum positiuum,vt resuscitem illos . Primum spectat ad salutem spiritus,secundum ad salutem corporis vtrunque tamen ad statum ęternæ fœlicitatis. Et declarat per hęc duo officia sua:se missum esse ad seruandum ea quæ sunt spiritus,& ad resuscitandum corpora.quæ manifeste sunt officia solius dei. *In nouissimo die*. Tempus resuscitationis describitur finis temporis.nō enim esset nouissimus dies nisi esset finis tēporis:iuxta illud Apoca.10.iurauit per viuentem in secula quod tempus nō erit vltra. *Hæc est autem voluntas patris mei qui misit me*. Repetit voluntatem patris:vt explicet eandem respectu venientium quam explicauerat respectu datorū. Ita quod vbi prius explicauit voluntatem patris ad explicandum officia propria sibi constituta erga datos sibi à patre,modo explicat eandem ad explicandū effectus seu fructus acquirendos à venientibus ad Iesum. *Vt omnis qui videt filium & credit in eum*. Verè credentes describuntur duobus actibus scilicet vidēdi filium,& credēdi in eum. Et hic quidem secundus iam declaratus est. Primus autē continet

net ꝙ filius videtur credendus. Non enim dicit ꝙ omnis qui videt me (quod posset intelligi de visu corporali) sed qui videt filiũ quod non potest intelligi nisi de visu spirituali. Et quũ cõstet ꝙ non est sermo de visione beata (quoniam iungitur videre cũ credere) consequens est ꝙ de illa spirituali visione filij est sermo quæ stat cũ credere: immo quæ est ratio credẽdi. nã præponitur videre filium ad credere in eũ. Huiusmodi autem visio filij est qua mente videmus filium credendum: vel ex euidentia miraculorum, vel ex testimonio scripturarum vel ex interno lumine fidei. Hæc enim sufficiunt ad videndũ filiũ sub ratione credibilis, quam credibilis rationem explicant subiuncta verba & credit in eũ. Nisi enim de visione filij sub ratiõe credibilis esset sermo, & esset implicatio in adiecto adiicere visioni filij credere in ipsum (quoniã quod videtur non creditur) & non subiunxisset & credit in eum. Adiiciendo itaque & credit in eum, explicat ꝙ de videre filium sub ratione credibilis loquitur. ¶ Et hinc habes erudite lector modum rationemque credẽdi, esse visionẽ credibilium. Non enim speciale aliquid de filio explicatur: sed quod commune est omnibus quæ sola fide habentur: Credim⁹ enim mysterium trinitatis, mysteriũ incarnationis & reliquos articulos fidei, quia videmus non illa quæ credimus, sed illa esse credibilia. Sicut credimus remotissimas partes terræ conditionesq; earũ quas nunquã vidimus, quia habemus tot testimonia ꝙ videmus illas esse credibiles. *Habeat vitã æternã.* Ecce fructus primus, spectans ad fœlicitatem spiritus. *Et ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Ecce secundus fructus, spectans ad fœlicitatem corporis. ¶ Vbi aduerte ꝙ nõ repetẽdo dicit & ego resuscitabo: sed ad significãdũ se executurũ constitutũ sibi à patre vt resuscitet executurũ autẽ respectu credentium in eum. *Murmurabant ergo Iudæi de illo.* Hinc apparet ꝙ nõ rustici, nõ Galilæi sed Iudæi qui ab Hierosolymis venerãt (vt alij testantur euangelistæ) erant mouentes has quæstiones, increduli & omnia perturbãtes. *Quia dixisset, ego sum panis viuus.* Superfluit viuus. *Qui de cælo descendi. Et dicebant. nõne hic est filius.* Deest Iesus. Legẽdũ est. *Nõne hic est Iesus filius* Ioseph *cuius nos nouimus patrem & matrẽ?* A nomine proprio & à genere simul describunt ipsum: apponẽtes etiam notitiam patris & matris. ¶ Et habes hinc coniecturam quod Ioseph viuebat tũc temporis, sicut & mater. Dico autẽ coniecturam: quia posset dici ꝙ paulo ante mortuus esset & tamen notus erat istis. *Quomodo ergo dicit hic, quod de cælo descendi?*

scendi? Ratio murmuris consistit in hoc quòd Iesus erat homo genitus sicut & alij: quod incõpossibile apparebat verbis Iesu, quibus dicebat se descendisse de cælo. venit enim ex matris vtero sicut & cæteri. *Respondit ergo Iesus: & dixit eis.* Huic murmuri occurrit Iesus: primo compescendo. *Nolite murmurare.* pro, ne murmurate *in inuicem* Superfluit præpositio in. In quo apparet quòd non dicebant hæc Iesu, sed inter se. *Nemo potest venire ad me.* Explicat deinde rationem quare murmurãt: quia scilicet carent dono dei quo trahantur ad Christum. ¶ Nec dicit nemo venit ad me, sed nemo potest venire: vt intelligamus negari nõ solũ actũ veniendi sed potentiam veniendi. Et est sermo de potentia propinqua: quæ scilicet elicitiua est actus, cui ad operandum nõ deest nisi executio. *Nisi pater qui misit me traxerit eum.* Non violentia, sed reuelatione, inspiratione, instinctu, excitatione mentis. Nec propterea excusatur non veniens ad Iesum, si nõ trahitur à patre cælesti: quoniam non excusatur ab obice impediente ipsum vt trahatur à patre. ¶ Explicat ergo Iesus clarè quod superius occultè dixerat, omne quod dat mihi pater &c. declarando simul ꝙ ideo isti murmurabant quia non erant tracti à patre. Ita ꝙ ordo veniendi ad Iesum, est ꝙ primo est tractus internus: & propterea attribuitur patri, inuisibili. deinde est posse per donum acceptũ venire. & tertio est venire. *Et ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Nõ est repetitio sed explicatio eiusdem gratiæ resuscitationis, conferendæ ab ipso venientibus ad eum. Quam etiam à se conferendam dixerat credentibus in se; vt idem intelligamus præmium vtrorumque scilicet venientiũ & credentiũ. Quæ autem sit differentia inter venire & credere, iam declaratum est. *Est scriptum in prophetis.* Authoritate scripturæ declarat tractũ paternum. Nec nominatur propheta aliquis: quoniam sententia prophetarum inducitur. *Et erunt omnes.* Non distribuit pro singulis generum, sed pro generibꝰ singulorum: hoc est non significantur omnes homines, sed omnes conditiones hominum: masculi, fœminæ, senes & pueri, diuites & pauperes, barbari & reliquæ hominum differentiæ. Intendit enim ꝙ cuiusque conditionis homines erũt. *Docibiles.* pro, dociles, *dei.* Hic est modus quo pater trahit scilicet docendo intus. Ad hoc affertur prophetarum sententia quòd cuiusque conditionis homines erũt dociles, facilè suasibiles respectu dei docentis. Hinc enim facilè apparet vniuersalis extensio diuini tractus ad rusticos, ad mulieres &c. ita quòd nemo venit nisi tractus diuina do-

ctrina

ctrina interiori. *Omnis qui audiuit à patre & didicit.* Efficacia tractus simul cum modo discendi à deo declaratur. Acsi apertiùs diceret. Ex parte quidem patris concurrit docere trahendo, seu trahere docendo quorum alterum pertinet ad intellectum, alterum ad voluntatem. ex parte verò eorum qui docentur & trahuntur, cõcurrit primo audire internum: & propter hoc dicitur, audiuit à patre. concurrit secundo discere. ¶ Humano more spiritualia describũtur. Discipulus primum audit à magistro: & per hoc discit. sed auditus perceptio est eorum quæ dicuntur: discere autem cõtinet in se & credere & proficere. oportet enim addiscentem credere præceptori. & quanuis credat non discit nisi in auditis proficiat. Proportionaliter siquidẽ accedentes ad deũ oportet primum audisse: hoc est percepisse quæ deus docet. deinde didicisse: hoc est credẽdo profecisse in auditis. & sic tertio. *Venit ad me.* non corporali gressu sed affectu, sed operibus. Hæc est enim efficacia diuini tractus. *Non quia patrem vidit quisquam.* Ne intelligeres audiri patrẽ sicut auditur sensibilis doctor (qui videtur dum auditur) & putares spirituali visione videri patrẽ à spiritualiter audientibus, occurrit huic falsæ existimationi: declarando q solus ipse vidit patrẽ. Et excluditur non solũ quilibet homo, sed etiam quicunque angelus. Sed est sermo de quocunque secundum vires naturales, & propterea subiungit. *Nisi is qui est à deo, hic vidit patrem.* Solus enim deus naturali facultate videt deum. Vnde & per hoc non solũ excludit erroneum intellectum, sed & simul declarat seipsum esse verum deum: vtpote qui solus vidit deum patrem. ¶ Nec propterea excluditur spiritus sanctus: quia videre est actus essentialis, respectu cuius exclusiua seu exceptiua adiũcta termino personali (puta patri aut filio) nõ excludit aliã personam diuinam: vt in theologia speculatiua declaratur. *Amen amen dico vobis, qui credit in me.* Tertio respondet quo ad materiam de qua murmurabant scilicet ego sum panis qui de cælo descendi. Respondet autem priùs diuisim: hoc est priùs quantum ad illud ego sum panis, deinde quãtum ad illud qui de cælo descendi. & demum coniungit vtrunque simul. Confirmat quod dixerat ego sum panis: declarando qualis panis est ab effectu & modo edendi illũ. Dicendo enĩ qui credit in me, mãducationẽ panis significat. Subiũgẽdo aũt. *Habet vitam æternam.* præsentaneum effectum manducationis huius panis significat. Et verificatur quòd habet vitam æternã virtualiter & in sui initio. Charitas enim seu gratia initiũ est vi-

tæ æternæ: sicut semen continet fructũ. Et declaratur per hoc ꝙ nulla opus est mora ad hoc ꝙ panis iste causet vitam æternã: sed dum manducatur, efficit quòd manducans habet vitam æternam in seipso. *Ego sum panis vitæ.* Ratio quare qui credit in me habet vitam æternam, est quia ego sum panis vitæ: hoc est sum cibus conferens vitam absolutè (& non ad tempus) manducanti me. *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt.* Declarat illam particulam qui de cælo descendi, ex differentia inter mãna appellatum panem de cælo, & hũc panem de cælo: penes hoc quòd manna à manducantibus se non tollebat mori, panis autẽ iste manducantibus se, confert nõ mori. Vbi perspicacius attende ꝙ differentia ista nõ est penes omnino idẽ hoc est penes mori corpore. puta quod alter permiserit mori corpore, alter verò tollat mortẽ corporis: vel ꝙ alter permiserit mori spiritu, alter verò tollat mortẽ spiritus. Neuter enĩ sensus est literalis. Sed differẽtia ista est penes idẽ proportionaliter: scilicet penes comedẽtes respectiue. Est enim sensus ꝙ mãna se mãducantibus nõ cõferebat nõ mori corpore, quũ mãducantes ipsum ederent ad vitã corporis: iste autẽ panis mãducãtibus se confert non mori illa vita ad quã seruandã mãducatur. mãducatur enim propter vitã spiritus: & cõfert nõ mori spiritu. Stat itaq; solida differẽtia, relata ad mãducantes & mortẽ proportionaliter seu respectiue. In qua differentia cõsidera etiã ꝙ respondet dicentibus: quid operaris tu plusquàm Moyses, patres nostri manducauerunt mãna in deserto: sicut scriptũ est, panẽ de cælo dedit eis. Respondet enim ecce quid operor maius: quoniam manna cibus fuit nõ tollens mortẽ, iste autem panis est cibus tollẽs mortẽ. Si quæris quo pacto verificatur ꝙ iste panis tollat mortẽ: quũ multi postquã comederunt hunc panem mortui fuerint spiritu: alioquin in errorem illorum laberemur qui dicunt charitatem semel habitam non posse perdi. Solutio est quod quantũ est ex parte cælestis panis sufficiens est ad cõferendum comedenti nunquam mori spiritu: hoc est nunquam peccare mortaliter. sed ex defectu ex libero arbitrio habentis vitam quę duraret in æternũ, prouenit mors spiritus. Abiicit enim à se vitam spiritus ille qui peccat: & non ex defectu panis aut vitæ prouenit mors spiritus. Nõ sic autem erat in manna: quoniã cibus erat corporeus, impotens ad præstandum vitam corporis sine mori. *Hic est panis de cælo descendens: vt siquis ex ipso manducauerit non moriatur.* pro, vt quis ex eo edat & nõ moriatur. Plus

continet

continet hæc litera quàm vt comedens hunc panem,nõ moriatur, quoniam cum hoc significat etiam ꝙ panis iste descẽdit de cælo ad hoc vt edatur : hoc enim clarè significatur dicendo , de cælo descendens vt quis ex eo edat, *Ego sum panis viuus.* Declaratis sigillatim singulis particulis,iungit vtranque simul . Ego sum panis viuus,quo ad primam. *Qui de cælo descendi.* quo ad secundã. Vbi aduerte quod priùs dixit ego sum panis vitæ,modo autem ego sum panis viuus:vt intelligamus ipsum esse & panem vitæ, seruatiuum vitæ aliorum in æternũ,& panẽ in seipso formaliter viuum:& differre à manna , non solũ quia est panis tollens mortẽ,sed etiam quia est panis in seipso viuus.Ita ꝙ descendit verè de cælo viuus: & non cecidit de cælo vt manna res nõ viua. *Siquis manducauerit ex hoc pane. viuet in æternum.* Priùs ablationẽ mortis dixerat effectum huius panis:modo collationẽ vitæ æternæ dicit effectũ eiusdẽ panis.Vt vtrinq;,ex vtroque cõtrario(morte scilicet & vita)declaretur effectus huius panis. Et intellige viuet in æternũ. quantum est ex parte panis: vt expositũ est. Vbi perspice efficaciã huius panis non solũ ad tollendã famem,sitim & mortẽ,& ad conferendũ statim vitam,sed ad efficiendum ꝙ viuat in æternum. *Et panis quem ego dabo.* Postquam declarauit seipsum ratione suæ deitatis panem viuũ qui de cælo descendit transit modo ad declarandum rursus seipsum etiam secundum humanam naturam assumptam esse panẽ viuum , & incipit à morte passioneque sua : dicens esse similiter cibum mundi.Ita ꝙ non solũ ipse verbũ est cibus & vita mũdi,sed etiam ipse crucifixus mortuus,&c. est panis & vita mundi. Quod est dictu,oportere mundum pasci credẽdo & amãdo, nõ solũ deum in ipso Iesu homine , sed etiam hominem passum ac mortuũ pro salute mundi.Propterea enim hactenus seipsum dixit panem:modo autem cũ coniunctione copulatiua,accumulando ait & panis. Significantérque dicit dabo,& nõ dicit do: quoniam futura erat donatio eius.Simúlque petentibus da nobis hunc panẽ,declarat qualis est panis quẽ ipse dabit.*Caro mea est.* Desunt tres dictiones scilicet. *Quam ego dabo.* Et sequitur. *Pro mundi vita.* Manifestissimè explicat panẽ hunc fore passionem & mortem suam: dicendo ꝙ panis quem ego dabo est caro mea,non mystica,non spiritualis,sed quam ego dabo pro mũdi vita. cõstat enim quòd in passione & morte sua daturus erat carnem suam naturalem pro mundi vita. Et dicendo dabo,significat voluntario dono se passurum ac moriturum.Et dicẽdo

pro mundi vita, manifestat causam patiendi & moriēdi nō pro aliquorum sed pro mundi vita. Si vita spiritus intelligitur, glosa opus est distinctiua de sufficientia vel efficientia Mors enim Christi sufficiens fuit pro spirituali vita mundi: quāuis non effecerit illam in omnibus propter impedimentū ex parte multorū. Quanuis etiam secundum efficientiā posit verificari mors Christi pro mundi vita spirituali: pro quanto spiritualem vitam effecit non alicuius partis aut ætatis mūdi, sed in omni parte & ætate mundi. Sed si vita in sua amplitudine intelligitur, nō est opus glosa limitatiua: quoniam vitam corporalem etiā iniquorum efficit mors Christi: restaurauit enim naturā nō in aliquibus sed in omnibus: vt potentius sit donū Christi quàm peccatum Adæ. *Litigabant.* pro, pugnabant, *ergo Iudæi adinuicem.* Occasione sumpta ex hoc q Iesus dixerat carnem suam esse panem quem esset daturus, inter se certabāt Iudæi, nō Galilæi. *Dicentes. Quomodo potest hic.* Impossibilē modum existimabāt. *Nobis carnem suam.* Superfluit suam: sed subintelligitur. *Dare ad manducandum? Dixit ergo ei Iesus.* Occasione sumpta ex hac verborū pugna inter Iudæos, procedit ad explanandum ordinatè māducationē carnis suæ. Et inchoat à necessitate māducādi illā. *Amen amen dico vobis nisi manducaueritis carnē filij hominis & biberitis eius sanguinem.* Necessitas manducandi carnem & bibēdi sanguinē filij hominis, explicat ex priuatione vitæ, procul dubio spiritualis. *Nō habetis.* pro, non habetis. Significatur enim præsens priuatio, non futura tantū. *Vitam in vobis.* Et quoniam textus iste simili præcepto baptismi superius. 3. cap. descripto (nisi quis nat9 fuerit ex aqua & spiritu nō potest introire in regnum dei. pari siquidē necessitate ac modo hic dicitur, nisi manducaueritis carnem filij hominis & biberitis ei9 sanguinē non habetis vitā in vobis) occasio diuersarū factionum seu sectarum fuit & est, ideo perspicatius discutiēdus est: vt clare habeatur sensus literalis, ex quo solo trahitur efficax argumentum. ¶ Triplex igitur sensus dicitur huius literæ. Primus est de fide mortis Christi. Et est sensus. nisi vsi fueritis morte filij hominis tanquam cibo & potu, nō habetis vitam spiritus in vobis. Et hic sensus est in se ver9 & necessario intētus. Verus quidem: quoniā nisi anima hominis sic credat mortem Christi quòd sustentetur per illam velut cibo & delectetur in illa velut potu, non habet vitam gratiæ in seipsa. Necessario autem intentus. tum quia separatio carnis & sanguinis manifeste mortem Christi in qua separatus est sanguis à carne, explicat.

tum quia expresse dixit, caro mea est quam dabo pro mũdi vita: quod constat mortem eius explicare. immò ad declarandũ hoc (scilicet quam dabo pro mundi vita) ad respõdendũ Iudæis quo modo potest hic nobis dare, manifestat modũ: scilicet per separationem carnis & sanguinis: hoc est per mortem talem in qua sanguis separabitur à carne, qualem constat esse mortem crucis.

¶ Secũdus sensus est de fide sacramẽti eucharistiæ, quòd est memoriale mortis Christi: iuxta illud Apostoli: quotienscunq; mãducabitis panem hunc & calicem bibetis, mortẽ domini annũciabitis. Calix enim & hostia separationem realem carnis & sanguinis quę fuit in cruce, significãt. Et est sensus, nisi spiritualiter manducaueritis & biberitis sacramentum eucharistiæ, nõ habetis vitam in vobis. Et hic sensus est verus in se: quoniã spiritualiter manducare & bibere sacramentũ eucharistiæ quo ad rem sacramenti, nihil aliud est quàm manere in Christo & Christũ manere in eo, sine qua mansione constat non esse vitam spiritus.

¶ An autem sit intentus, non clare apparet. imò si perspicaciter fuerit consideratum, apparet quòd sermo formalis non est de sacramento. sed de re sacramenti, sed de fonte sacramenti. quoniã formaliter loquendo si mãducare & bibere spiritualiter sacramẽtũ eucharistiæ necessariũ est vitã sequitur quòd sacramentaliter manducare & bibere idem sacramentũ est necessarium ad vitã. Et patet sequela: ex eo quòd pręceptum cogens ad sacramentũ, formaliter loquẽdo cogit primo & directe ad sacramẽtalẽ perceptionẽ: vt patet in præcepto baptismi: ad spiritualẽ autẽ perceptionẽ (quæ cõsistit in voto) cogit tãquam ad initium sacramẽti. Vnde dicere quòd hic præcipitur spiritualis perceptio eucharistiæ & non sacramentalis, formaliter loquẽdo est cõtraria implicare. Nec propterea intelligas arguẽdos doctores exponẽtes hoc de spirituali manducatione quoniam ad rem sacramẽti referũt. ¶ Tertiùs itaque sensus est de mãducatione sacramẽtali, digne tamen. Et est sensus, nisi realiter mãducaueritis carnẽ filij hominis in sacramento hostiæ, & biberitis in sacramẽto calicis eius sanguinẽ, non habetis vitã spiritus in vobis. Ita quòd iuxta hũc sensum necessariũ est ad salutẽ nõ solũ sacramẽtũ baptismi, sed etiã sacramentũ eucharistiæ sub vtraq; specie. Ex hoc sensu orta pauloantè est secta Bohemorũ, cõmunicãtium etiã infantes sub vtraque specie. Huic sensui contrariatur ecclesię cõsuetudo, nõ cõmunicans infantes, nec cõmunicans populũ sub vtraq; specie. Nec sola consuetudo, sed doctrina: qm̃ docet sufficere ad sa-

lutem cõmunicare sub specie panis. ¶ Et quis hæc authoritas sufficiat ad manifestandum ꝙ textus iste non tradit præceptum de perceptione sacramẽti sub vtraque specie, & consequẽter ꝙ non tradit pręceptum de manducando & bibendo sacramentum eucharistiæ, sectatoribus tamen illorum dogmatum non satis fit, sed textum hunc pro se afferunt cõtra nostram cõsuetudinem & doctrinã: dicendo ꝙ nisi de perceptione sacramẽti tractaret dominus in his verbis, non distingueret inter manducare & bibere, & rursus non distingueret inter manducare carnẽ & bibere sanguinem, sed ex hoc ꝙ tam accuratè distinguit inter hæc, insinuat ꝙ de perceptione sacramẽti eucharistiæ tractat. Præterea subiungendo caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus, non potest negari quin de sacramento carnis & sanguinis loquatur. eadem autem materia tractatur hic monstrãdo necessitatem, quæ tractatur subiungendo veritatem. De sacramenti ergo eucharistiæ manducatione & bibitione est hic sermo. ¶ Sed hæc facilè reiiciuntur: perspiciendo ꝙ in hoc eodẽ capitulo pauló superiùs Iesus dixit. qui venit ad me nõ esuriet & qui credit in me non sitiet vnquã. Clarè enim in his verbis quæ constat non spectare ad sacramentum eucharistiæ, dominus distinguit esurire & sitire: quod æquiualet ad distinguere inter manducare & bibere: nam esurire ad manducationẽ & sitire ad bibitionem pertinent. Nõ potest itaq; ex distinguitione inter mãducare & bibere, trahi argumentum efficax ad inferendum ꝙ de sacramento eucharistiæ est sermo. Similiter distinctio inter carnem & sanguinem nõ adiuuet sed potius ad contrariũ ducit: quoniã caro nõ qualitercunq; describitur distincta à sanguine, sed separatione vt cibus à potu: cõstat autem ꝙ realis separatio carnis & sanguinis Christi in sacramẽto, est repræsentatiuè tãtum: in morte autẽ Christi fuit secũdum rẽ. ¶ Et si instetur ꝙ hic est sermo de carne & sanguine sub ratione cibi & potus, & nõ secundum ꝙ inesse suo naturali erant: ac per hoc de carne in sacramẽto & sanguine in sacramẽto separatis. Solutio habetur ex iã dictis: ꝙ superiùs dominus tractauit de seipso vt tollit famem, & vt tollit sitim: & tamen nõ præterea infertur ꝙ tractauit de seipso sub specie sacramenti qua tollit famẽ, & specie sacramẽti qua tollit sitim. Tractat enim de carne & sanguine partibus mortis suæ, vt cõplectendis mente vt cibo & potu animæ: quia nisi sustentetur spiritus morte Christi vt cibo & delectetur illa vt potu, non est vita spiritus in nobis. Quod demũ dicitur caro mea vere est cibus, &c. ad literã (vt patebit)

tebit)eandem materiam tractat. & mortem suam habere vere rationem cibi ac potus significat:vt ibi declarabitur. Quáuis extensiuè verificetur etiam de carne & sanguine sub sacramento : sicut etiam caro naturalis & sanguis naturalis Christi extẽduntur ad sacramentũ eucharistiæ:pro quanto verè continentur sub speciebus panis & vini in illo sacramento ¶ Ineptè autẽ applicari hinc necessitatem cõmunicãdi omnibus,ex eo deprehenditur ꝙ manducare sacramentum præsupponit manducationẽ naturalem: sicut nasci sacramentaliter præsupponit nasci naturaliter. Nullus nascitur ex aqua & spiritu nisi natus secundum carnem,& similiter nulli impotẽti exercere actum manducãdi naturalem imponitur necessitas manducandi sacramẽtum Infantes ergo qui adhuc manducare non possunt,sed sugere ineptè con luduntur sub hoc præcepto:dato sed non concesso quòd de manducatione sacramenti textus loqueretur.Quod enim sub actu mãducandi imponitur,solis potentibus mãducare indici intelligitur secundum planam legum omnium intelligentiam.Sed nõ oportet ex datis arguere istos,quia ex textu cõuinci possunt:nam de illo mãducare ac bibere tractat textus iste,de quo immediatè subditur. *Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem.* Cõstat enim ꝙ mãducare & bibere sacramentum,nõ est hoc mãducare & bibere,quoniam mãducare & bibere sacramẽtum cõmune est ad dignè & indignè mãducare & bibere:vt Aposto. clarè docuit.1. ad Cor.11.hoc autem de quo textus loquitur nõ est commune ad dignè & indignè:quia est habere vitam æternã,vt textus dicit. Nõ enim dicit qui mãducat dignè carnem meam & bibit dignè sanguinem meum sed qui manducat & bibit:vt intelligamus ꝙ de ipso mãducare & bibere loquitur quod nõ eget modificatione dignè,quod nõ est cõmune ad dignè vel indignè.Clarè igitur apparet quòd non est ad literam sermo de manducare & bibere sacramentum eucharistię sed de mãducare & bibere mortem Iesu. ¶ Declarata itaq; necessitate mãducandi carnem & bibendi sanguinem(alioquin nõ habetur vita spiritus in nobis)declarat modum quo hoc mãducare & bibere se habet ad vitã Multipliciter siquidẽ cõtingere potest aliquid esse necessariũ ad vitã.Possumus enim dicere nisi pecuniã habeas nõ sanaberis, nisi medicum habueris nõ sanaberis,nisi tali balneo aut cibo vsus fueris nõ sanaberis,& hæc diuersimodè verificãtur. Et propterea cùm dixisset Iesus,nisi mãducaueritis carnẽ,& biberitis sanguinem nõ habetis vitã in vobis, quia multipliciter intelligi poterat mãducatiõ

necessaria ad vitam, declarat quomodo cócurrit manducare carnem & bibere sanguinem eius ad vitam: dicendo. *Habet vitam æternam.* Ecce de quo máducare loquor: de illo scilicet quod est habere vitam æternam, quod fert secum vitam æterná, quod ponit in manducante & bibente vitam æternam. ¶ Vbi patet qualiter se habet hoc máducare & bibere ad vitam æternam: ꝙ non sicut aliquid accidentale aut extrinsecú, sed est ipsum habere vitam æterná. Dicendo enim post promulgatam necessitaté manducandi ad vitam, qui manducat habet vitam, significat ꝙ manducare est habere vitam. Et veré sic est: quandoquidé pasci morte Iesu, est habere vitam æternam. *Et ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Non est repetitio, sed explicatio eiusdem præmij manducantium carnem & bibentiú sanguinem filij hominis: quod promissum est tam venientibus quàm credentibus in filium dei, missum à deo. *Caro enim mea.* Coniunctio enim testatur ꝙ ad reddendam rationem præcedentium inducuntur hæc verba. Redditur siquidem ratio eius quod dixerat, qui máducat meá carnem & bibit meum sanguiné habet vitam æterná. Et incipit ratio ab hoc ꝙ caro eius est cibus & sanguis potus. Caro mea naturalis. quá dabo pro mundi vita. *Vere est cibus.* Non dicit est cibus corporis, sed absoluté est cibus: ne arctares sensum ad cibum corporis. Vnde sufficit ad verificádum hunc textum ꝙ sit cibus animæ: transfertur enim cibi nomen & ratio à cibo corporis ad cibum animæ. Cibus autem nomen est officij cibandi significás proportionem rei quæ manducatur ad cibandum manducantem. Vnde panis qui est cibus hominis, est venenú accipitri. ¶ Ad significádum itaque ꝙ caro sua non falso, non opinione, sed secundú veritatem cibat animam, dicit, vere est cibus: ad differétiam gloriæ humanæ, quæ reputatur cibus animæ: ad differentiam speculatiuæ contemplationis, quę reputatur cibus animæ, & vniuersaliter ad differentiam reliquorum quæ reputantur cibare animá: quoniam nihil horú vere est cibus animæ: quoniá nihil horú viuificat animá: verus enim cibus solus ille est qui viuificat. *Et sanguis meus.* naturalis qui effundetur pro mundi vita. *Vere est potus.* non venenum. Est enim non falso, nó opinatiué officium habens potus animę: est nanq; viuificans animam sicut potus corporeus viuificat corpus. ¶ Et dixit hęc, ad manifestádum ꝙ mors sua est aliméntum perfectum animæ: constat enim aliméntum perfectum ex cibo & potu. *Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, in me manet & ego in illo.* Prosequitur rationem: declarando

modum

modum quo tam caro q̄ sanguis suus viuificat alendo animá. Et affert ambas veri cibi & veri potus conditiones, verificari inter carnem ac sanguinem suum & manducantem ac bibētem. Tandiu res manducata est cibus corporis quandiu manet in manducante & manducans in illa,& simile est de potu. Alimētum enim corporis oportet ꝙ sit in illo qui alitur: alioquin non aleret, & rursus oportet ꝙ qui alitur sit in re quæ alit,sit dico per operationem naturæ.Nisi enim natura eius qui alitur attendat alimento iam non alitur:rursus si alimentum transiuit siue in eum qui alitus est,siue in quancunq; aliam materiam,iam nō est amplius alimentū,iam nō est cibus aut potus. ¶ Dicēdo itaq; in me manet & ego in illo,omnes conditiones alimēti describit sibi conuenire respectu manducantis carnem & bibentis sanguinē eius. Nam dicendo manet,excludit transitū.dicendo in me, ponit attentionem manducantis ad ipsum,& dicendo & ego in illo, ponit se intus in manducante. Coniunctionem ergo mutuá ac permanentem intus,significat inter manducātem & ipsum. Constat autem coniunctio ista mutua in anima, ex charitate:iuxta illud, Qui manet in charitate,in deo manet & Deus in eo. Et est animum manere in Iesu vt amato & desiderato: & similiter Iesum manere in animo vt amato & trahendo ad se. ¶ Si hæc latius intelligere vis,considera quomodo amans est in amato secundum amorem veræ amicitiæ,simul & concupiscētiæ:cogitando de illo,desiderando illi bona(gloriæ,famæ,diuitiarum) sperando ab illo,&c.& intelliges hæc. Significantiùs autem dicit in me & ego in eo,& nō dicit manet in carne aut in sanguine meo,& sanguis aut caro mea in illo: vt ascēdat à carne & sanguine ad seipsum:vt declaret quòd manducare carnem & bibere sanguinem, coniungit manducātem & bibētem non tātum carni & sanguini,sed sibiipsi,vt intelligamus quòd qui pascitur morte eius,non coniungitur tantum humanæ meæ naturæ,sed coniūgitur mihiipsi,qui sum non solum homo,sed verus deus. *Sicut misit me.* Pedetentim inducit conclusionem. Incœpit enim ex hoc quòd caro & sanguis meus est verū alimentū animæ:& inde subiunxit ꝙ hoc alimentū præstat māducanti & bibenti, manere in me & me in illo:modo autem adiungit ꝙ manere in me & me in illo, dat manducanti viuere propter me,vt sic de primo ad vltimū illatio pateat eius quod proposuerat,scilicet qui māducat meá carnem & bibit meū sanguinē habet vitam æterná. Ad declarandū itaque hoc ꝙ manere me inmanducante & māducantē in me.conferat

ferat viuere propter me, immo fit ipsum viuere propter me affert similitudinem modi quo ipse Iesus viuit. Et dicendo misit me, vtranque naturam suam significat. Nam missus est filius dei: missio autem est ipsa incarnatio. *Viuens pater.* Quia intendit resoluere effectum qui est vita manducantium, in supremam causam propriam, ideo nō dicit sicut misit me pater, sed adiungit viuens: vt effectus vitæ reducatur in primum viuentem tanquam propriam vitæ causam. *Et ego viuo.* Ecce causa media, similiter secundum latitudinem vitalem. *Propter patrem.* Ex eo quod meminit missionis, & præpositio propter dependentiam significare videtur, de vita Iesu spirituali, qua verus homo viuit spiritu propter patrem viuentem tum effectiuè, tum exemplariter, tum finaliter est sermo. *Et qui manducat me, & ipse viuet propter me.* hoc est sicut missio à patre viuente facit me viuere propter patrem, sic consequenter máducatio mei viui facit manducantem viuere propter me. Ita quod missioni respondet manducatio & viuere propter patrem viuum. respondet viuere propter me viuum. Et missio quidem filij à patre viuente, est verissima & propria ratio quod filius secundum humanitatem viuat totaliter propter patrem: nam mysteriũ incarnationis est ratio quod filius secũdum quòd homo totaliter viuat propter patrem: tota enim vita Christi fuit semper propter deũ. ita ꝙ nihil penitus declinauit ab esse propter deum. manducare vero Iesum viuum (hoc est pasci in intellectu & affectu de Iesu viuo) ratio est quod manducans viuat nõ totaliter, sed secundum spiritum propter Iesum viuum nõ mortuum cibum. Vt intelligamus quòd à patre viuente deriuatur vita in filium viuum, & à filio viuo deriuatur vita in nos: sed à patre deriuatur per missionem, à filio vero deriuatur per mádu cationẽ. & percipiamus nõ solum in Iesu vt filius est dei sed etiam vt est filius hominis, esse virtutem causatiuam vitæ nostræ: nõ sicut in primo principio vitæ sed sicut in media causa tali qualis descripta est: scilicet vnita filio dei per gratiam vnionis personalis quam ipsius missio significat. Simúlque percipiamus cõtrarium esse ordinem in manducatione hac spirituali & in manducatione corporali quo ad rationem vitæ. In cibatione enim corporis, ratio viuendi ex parte máducantis se tenet, & ex ipso prouenit quod cibo communicetur vita: vt patet, in manducatione autem hac, vita communicatur manducanti ex cibo manducato: ita quod vita se tenet ex parte Iesu qui manducatur viuus. Et ad hoc explicandum attulit aduerbium similitudinis dicendo sicut

cut

cut misit me. significatur enim assimilari modo viuẽdi propter patrem, ex missione causato, modũ viuendi nostrum ex manducatione ipsius. ¶ Mutila autem apparet similitudo: quia post sicut nõ subiũgitur sic, perfecta enim locutio exigebat vt diceretur sic & qui manducat me Sed propter mysterium Euangelista tacuit sic: ad significandum quod nõ tam similitudo quàm causalitas intẽditur, per hæc verba. vt intelligamus quod quia pater viuens misit filium viuentem propter ipsum deum patrem, ideo effectum est vt qui mãducat Iesum viuat propter Iesum. Hinc enim sensus intentus est: reddens rationem veram & propriam quare manducans carnem & bibens sanguinem Iesu habet vitã æternam, & propterea nõ subiunxit sic: sed tacito hoc aduerbio subiunxit coniunctionem copulantem effectu suæ propriæ causæ. *Hic est panis.* Recole quod sermo iste de carne eius vt cibo incœpit, dicendo & panis quem ego dabo caro mea est quã dabo pro mundi vita: quia itaque à pane incœpit ad panem redit. Nec ad repetendum dicuntur iterũ verba hęc: sed ad explicandũ eadẽ competere filio hominis quę dicta sunt de filio dei. Superius de seipso ratione naturæ diuinæ existentis in ipso misso à deo, in ipso verbo incarnato dixerat hic est panis qui de cælo descẽdit, & reliqua de differentia ad manna in deserto: modo hęc eadem dicit de carne sua, ratione tamen hypostasis. Vnde pronomen hic, demonstrat panem carnem suam dandam pro mundi vitã. *Qui de cælo descendit.* Et est præteriti temporis descendit. Vt intelligamus non esse aliam carnis suę hypostasim & aliã hypostasim filij dei, sed vnam & eãdem dicit de pane carnis suę quod descendit de cælo. Et verè hypostasis carnis Iesu descẽdit de cælo, quando verbum caro factum est. *Non sicut manducauerunt patres vestri manna & mortui sunt.* Non est repetitio sed explicatio quod etiam panis qui est caro sua habet hanc conditionem quod tollit mortem. & differt à manna dato in deserto: in hoc quod manducantes manna mortui sunt perdiderunt autem pro qua seruanda manducabant manna: non sic autem contingit manducantibus hunc panem, sed. *Qui manducat hunc panem.* carnis meæ. *viuet in æternum.* illa vita pro qua seruanda manducat hunc panem. Quod verum est quantum est ex parte manducati panis: quoniam sufficit ad seruãdum vitam spiritus in æternum. Quia tamen non tollit libertatem arbitrij humani, ex parte hominis contingere potest quod manducato hoc pane homo postea moriatur morte spiritus, morte peccati mortalis, abijciẽdo

do à se vitam ęternam quam panis hic præstat. *Hæc dixit in synagoga docēs in Capharnaum.* Locus describitur, vt historia explicetur. *Multi ergo audientes ex discipulis eius, dixerunt. Durus est hic sermo.* Accusant sermonem Iesu quod impenetrabilis sit ad similitudinem duri: quod non cedit tangenti. *Et quis potest eum audire?* Superfluit cōiunctio &. Nō solum sermonem accusant, sed auditorem non posse inueniri dicunt. *Sciens autem Iesus apud semetipsum.* Vt intelligamus quod murmur discipulorum non audiebatur à Iesu: sed diuinitus sciebat Iesus discipulorū murmur. *Quod murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis, Hoc vos scandalizat?* Interrogatiue legēdum est Intelligēs siquidem Iesus ex sermone suo scandalizatos discipulos, intendit sedare eorum scādalū: & interrogatiue manifestat eis quę inter se dixerāt murmurando. ¶ Pronomen hoc demonstrat sermonem dictum de seipso quod erat panis cęlestis &c. Et nō expectata illorum responsione tollit rationem scandali, subiungēdo. *Si ergo videritis filium hominis:* Duo dixerat Iesus quę videbantur dura. Alterum fuit. ego sum panis viuus qui de cælo descendi. Vnde & contra hoc dixerant Iudæi, nónne hic est Iesus filius Ioseph, &c. Alterū fuit, Nisi mãducaueritis carnem filij hominis & biberitis eius sanguinem non habetis vitam in vobis, cum reliquis huiusmodi. Contra q̃ dixerāt Iudæi, quomodo potest hic nobis dare carnē suā ad manducandum? Et propterea quo ad vtrūque sedat Iesus scādalum. Et quãtum ad primum (scilicet ego sum panis viuus qui de cælo descendi) dicit. si ergo videritis filium hominis. *Ascendētem vbi erat prius.* Supple videbitis veritatem verborum meorum sonantium quòd descendi de cælo. Et vere conuincit discipulos conditionalis ista: quòd si viderint ipsum ascendentem in cælum, certi erunt quòd descenderit de cælo. visus enim contestans ascensum, sufficiens est testimonium de priori descensu. Subintelligitur autem categorica, quòd videbitis filiū hominis ascendentem: ac per hoc manifestum tūc erit quòd descendi de cælo. ¶ Dixit autem hæc conditionaliter: eo quòd multi illorum discipulorum non erant visuri ipsum ascendentem in cælum. Propter hoc enim non dixit videbitis: sed conuicit eos ex conditione si videritis. multi siquidem illorū erāt visuri & multi non: vt patet ex eo quòd multi remãserunt & multi abierunt.

Et dicit vbi prius erat propter veritatem vtriusque naturæ. erat enim prius secundum naturam diuinam in cælo, & ascēdebat secundum naturā humanam: vna tamē & eadem hypostasis

vtriusque

vtriusq; naturæ. Et propterea ratione vnius erat ibi: ratione alterius erat ascensurus. *Spiritus est qui viuificat.* Quantum ad secundã occasionem scandali (scilicet manducationem carnis suę) sedat scandalum acceptum, prius assignando rationem vitæ absolutè, & deinde applicãdo ad propositam materiam. Et absolutè quidem dicit. spirit⁹ est qui viuificat, vita quę sola est vera vita sine admixtione mortis, qui viuificat animam, qui dat & seruat vitam æternam. *Caro non prodest quicquam.* hoc est caro inquantum caro inquãtum distinguitur è regione spiritus, non prodest quicquam ad dãdum seruandumque vitam æternam. Sicut Nicodemo impossibile reputanti quod homo iterum nascatur, dixerat quod natum est ex carne caro est & quod natum est ex spiritu spiritus est, ita modo discipulis scãdalizatis de mãducatione carnis suæ & potu sanguinis sui ad habendũ vitam ęternam, dicit. Spiritus est qui viuificat, vita ęterna, caro nõ prodest quicquam, ad vitam ęternam. Et est sermo iste formalis de spiritu & carne: & verus sic vt nullam habeat contradictionem si penetretur, Non dicit, caro mea non prodest quicquam (hoc enim contrariaretur antedictis qui manducat meam carnem habet vitam æternã) sed dicit caro, vt intelligamus in pronomine mea, significari spiritum iunctum carni: ex quo caro mea prodest multum ad vitam æternam, ex quo caro mea manducata seruat vitam ęternam. Propter quod reddidit rationem quare caro sua confert vitam æternam, ex hoc quòd ipse viuit propter patrem, & manducans ipsum viuit propter patrem, & manducans ipsum viuit propter ipsum. quæ ambo constat spectare ad spiritum. Vnde hinc habetur quòd etiam caro Christi inquantum caro è regione spiritus, nec crucifixa nec mortua prodest quicquam ad vitã mundi: sed confert vitam mundo inquãtum caro Christi crucifixa, mortua, &c. quoniam dicendo caro Christi inquãtum caro, dicitur id quod cõmune est omni carni: dicendo autem inquantum caro Christi, dicitur id quod est proprium Christo: scilicet caro iuncta filio dei & spiritui charitatis in anima Iesu Christi. *Verba quæ ego locutus sum.* pro loquor, *vobis.* Res significatæ per verba quæ ego loquor vobis in hac mea doctrina de carnis & sanguinis mei mãducatione & bibitione. *Spiritus & vita sunt.* Tum ex parte rei manducandæ & bibendæ: quia caro mea & sanguis meus habẽt rationem cibi & potus, ex spiritu & vita. ex spiritu quidem deitatis meæ & charitatis meæ: ex vita vero similiter diuina & spirituali in me existente. Tum ex parte

actus manducandi & bibendi: quia mãducare & bibere nõ sunt actus carnales, sed spirituales & vitam veram secum ferentes. Tũ ex parte manducantium: quia non secundum carnalem partem sed secundum eam partem hominis quæ spiritus est, & ad quam spectat vita vel mors æterna, exercenda est manducatio carnis meæ & bibitio sanguinis mei. Tum ex parte effect⁹: quia nõ seruatur per hoc manducare & bibere caro, sed spiritus: & confertur nõ vita opinata aut secũdum quid, sed vita quæ vera & æterna vita est. Omni ergo ex parte quæ dixi sunt spiritus & vita.
¶ Vbi prudens lector cõsidera quod quum duo in re hac dixerit (scilicet manducare & bibere, & vitam æternam habere mãducando & bibendo) primũ declarat esse spiritum, hoc est spirituale. alterũ autẽ cõfirmat esse vt dixerat: ac p hoc instruit eos q verba sua spiritualiter ĩtellecta (hoc est de spirituali cibo, de spirituali potu, de spirituali manducare & bibere) habẽs secum vitã æternam, vt prius dixerat. Et quia tota ratio scandali erat ratione mãducationis & bibitionis carnalis, ideo sufficientissime sublata est. ¶ Et scito hoc in loco antiquum errorem negantẽ in eucharistię sacramento verum Christi corpus contineri modernis temporibus fundatum esse super hunc textum. caro nõ prodest quicquam. Conuincuntur autẽ ex hocmet textu, intellecto secundum eos de sacramento eucharistiæ: ex eo quod manifestè dictum est, qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem habet vitam æternam. Si nanque de substantia carnis Christi est sermo, caro multum prodest: vtpote qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem habet vitam æternam, & modo dicitur quòd non prodest quicquam: ergo propriam ignorãt vocem hæretici isti. ¶ Planus literæ sensus iã explicatus est: scilicet quod est sermo de carne vt caro distinguitur contra spiritũ est sermo de carne absolutè nõ de carne Christi, quę est caro iũcta spiritui qui est deus. Sed si etiam condescendendum est istis hebetiori intellectus, in promptu est altera expositio: scilicet q quum dicitur quòd caro non prodest quicquam, caro nõ est nomen substãtiæ sed officij: hoc est carnalis tam cibus quàm pot⁹. Hic enim sensus directe respõdet scãdalo discipulorum, & nulli prius dictorum aduersatur: quoniam cum hoc sensu est simul verum quòd qui spiritualiter mãducat carnem naturalem Christi & spiritualiter bibit naturalem sanguinem Christi (credẽdo confidendo, & amãdo carnem datam pro mundi vita & sanguinem similiter fusum pro mundi vita) habet vitam æternã. Perinde

inde est autem asserere quòd caro naturalis Christi nō prodest quicquam ad vitam spiritus,& asserere quòd caro crucifixa,sanguis effusus Iesu Christi nihil nobis prodest ad salutem æternā, quia caro non prodest quicquam quod est non esse christianū. *Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt.* Reddita ratione doctrinæ suæ Iesus declarat scandalum discipulorum non ex duro sermone sed ex eorū incredulitate procedere.Et ad hoc significandum aduersatiua vtitur coniunctione: dicendo,sed sunt quidā ex vobis .Acsi apertiùs dixisset.Non est duritia sermonis occasio scandali sed incredulitas quorūdam ex vobis.*Sciebat enim ab initio Iesus.* Interponit Euangelista rationem verborum Iesu non esse scientiam nouam,sed scientiam ab initio conceptionis suæ.*Qui essent credentes.*Duo explicat præscita. Alterum cōmune multis:quo distinguuntur credentes à non credentibus. Alterū propriū Iudæ proditori:dicendo.*Et quis traditurus esset eum.* Quo distinguitur Iudas ab aliis vndecim Apostolis. *Et dicebat:* ex scientia prædicta. *Propterea dixi vobis.* Nō solū docet originē scandali esse ex eorum incredulitate,sed originem incredulitatis eorum declarat.propterea, quia sunt quidā ex vobis qui non credunt,dixi vobis,paulo antè.*Quia.* pro,quòd,*nemo potest venire ad me,nisi fuerit ei datum à patre meo.* Ecce origo incredulitatis vestræ,negatio tractus à patre meo: hoc enim superiùs dixeret,nemo potest venire ad me nisi pater meus traxerit eum. *Ex hoc.*pro,ex eo.Subaudi tempore. *multi discipulorum eius abierunt retro.*pro,abierunt ad ea quæ retro.Incredulorum pertinaciam subiungit Euangelista : ꝙ nō obstantibus his sermonibus Iesu, multi discipuli abierunt ad ea quæ retro. Profectum vitæ spiritualis significari per progressum ad anteriora, defectū verò per ira ad ea quæ retro,testatur Apostolus ad Philip.3.ea quæ retro sunt obliuiscens,ad ea verò quæ sunt priora meipsum extendēs. Vnde Euangelista describit istos ad defectum vitæ spiritualis abisse.*Et iam non cum illo ambulabant.*sequela corporali .Vnde apparet ꝙ & corpore & spiritu deseruerūt Iesum.& ꝙ abire retrò, spectat ad spiritum:sicut nō ambulare spectat ad societatē corporalē. *Dixit ergo Iesus ad duodecim,Nunquid & vos vultis abire?* Occasione accepta ex recessu multorū discipulorū , interrogat Iesus duodecim : non inuitando ad recessum,sed tum ad explicandū eos esse in sua libertate.tū ad cauendū ne putarēt. Iesum indigere eis:& arrogarent sibi quòd remanendo cum Iesu,conferrent beneficium ipsi Iesu. *Respondit ergo ei Simon Petrus.*

dd Signifi-

Significanter Euangelista apponit ergo: vt intelligamus Petrũ plenum fidei & feruoris, occasione accepta ex hac propositione Iesu prorupisse in hanc responsionem. *Domine ad quem ibimus?* Nota particulas responsionis. Inchoat à persona Iesu tanquàm ab eo cui nullus est comparabilis: dicendo ad quem ibimus, scilicet similem tibi? Quasi dicat, nullus est qui posit tibi comparari ad quem ire possemus. *Verba vitæ æternæ habes.* Dixerant alij discipuli, durus est hic sermo. & propterea Petrus post commendatam personam, commendat sermonem Iesu. Commẽdat autem ad communem mundi vtilitatem, non diuitiarũ sed vitæ, non temporalis sed æternæ. *Et nos credidimus.* pro, credimus, *& cognouimus.* Vtrunque est præteritũ. In persona collegij duodecim apostolorum Petrus putans se verum dicere, putans alios vndecim esse tales qualis ipse erat, tertio loco à communi apostolorum fide perseuerãtiam asserit, & dicit duos actus: scilicet credidisse (& hic est actus intellectus moti à volũtate ad credẽdum) & cognouisse. & hic est actus intellectus moti à testimoniis tot miraculorum. *Quod tu es Christus filius dei.* Deest secundũ quosdam codices Græcos, viuentis. Quod si in omnibus nõ est, adiũctum ab aliquo videtur. Si autem de textu est, dicta videntur hæc à Petro postquã in patribus Cæsaræ Philippi dixerat ex patris cælestis reuelatione, tu es Christus filius dei viui. Mat. 16. vbi hæc exposita sunt. *Respondit ei Iesus, Nõne ego vos duodecim elegi?* Corrigit Iesus responsionem Petri: aperiendo ꝙ occasio dicendi nunquid & vos vultis abire, non ex diffidentia aut ignorantia fuit sed ex iniquitate vnius eorum. ¶ Nec dicit absolutè vnus ex vobis diabolus est, sed commemorando electionẽ nõne ego elegi vos duodecim: ad explicandũ grauitatem criminis, ꝙ cũ tanto beneficio (scilicet ꝙ ego elegi vos) vnus ex vobis est diabolus: & ad insinuandũ nouitatem huius criminis in illo, scilicet ꝙ post electionem est effectus diabolus. Dicendo nanque nõne ego elegi vos, insinuat ꝙ bonos elegit duodecim ex vniuerso numero discipulorum. immo ad hoc significandum, pronomen emphasim exercens appositum apparet. Acsi apertiùs dixisset, ex eo ꝙ non obstante quòd ego elegerim vos bonos ad gradum Apostolatus, vnus ex vobis ex sua libertate est diabolus, occasio mihi data est interrogandi omnes nũquid & vos vultis abire, vtendo malè vestra libertate sicut ille vnus vtitur. Simúlq; declarat petro & aliis non verificari verba Petri ad quẽ ibimus, de singulis eorum. nam ille vnus habebat alium ad quẽ

iret:

fret:scilicet ad propria commoda. *Et ex vobis vnus diabolus.* Dictionem Græcam interpres reliquit. debebat transferre hanc vt aliàs: & dicere calumniator seu delator. explicat siquidem Iesus speciē criminis. Et verè Iudas calūniator seu delator fuit: quoniam detulit Iesum & calumniatus est Iesum tanquàm malum, quando vendidit ipsum. Quod quāuis alibi non sit ab euangelistis explicatū, cōstat hoc in loco explicari: expresse subiungēte Euangelista ꝙ propter Iudā proditurū Iesum, dixerit Iesus hęc de Iuda. *Est.* Nō dicit erat aut fuit, sed est: vt intelligamus crimē præsens, non in vno actu sed in vsu. calumniator enim seu delator nō potest propriè dici qui semel tantū calumniatur aut defert, sed qui in vsum ducit calumniari seu deferre. Ita quòd hinc habemus ꝙ Iudas iam erat calūniator, etiam antequā calūniaretur Iesum ꝙ sensualis esset: vtpote qui vnguenti preciosi vnctionibus delectaretur: & hoc à muliere pulchra. hanc enim calumniā implicite elicimus ex euangelio. *Dicebat autem de Iuda Simonis Scariotis.* pro, Iscariote. Legendū est enim in casu ablatiuo: quia refertur non ad Simonem sed ad Iudā: vt ipsius cognomen. *Hic enim erat traditurus eum, quum esset vnus ex duodecim.*

CAPVT VII.

Post hæc autem. Ordo historiæ significatur. *Ambulabat.* prędicando. *Iesus in Galilæam.* pro, in Galilæa. Erat enim in Galilæa. *Non enim volebat in Iudæam.* pro, in Iudæa, *ambulare.* hoc est non volebat discurrere per Iudæam prædicando, sed discurrebat per Galilæam. *Quia quærebant eum Iudæi interficere.* Ad literam ideo declinabat Iudæam, quia nolebat adhuc capi & occidi: agēs quod erat hominis. *Erat autem in proximo* pro, in propinquo, *dies festus Iudæorū scenophegia.* pro, scenopegia. Et est dictio Græca, à fixione tentoriorum dicta: significans festum tabernaculorum. quod à quintodecimo die mensis septimi à Iudæis septem diebus celebrabatur, in memoriam quòd fixerant tabernacula quadraginta annis in deserto, aliti à deo: vt dicitur Leui. vigesimotertio. Et describit tempus Euangelista: vt intelligamus sex menses defluxisse inter relata in præcedenti capitulo & quæ referuntur in hoc. nam illa fuerant gesta quum propè esset pascha, quod celebrabatur ad primam oppositionem lunę ad solem in ariete: hoc autem festum celebrabatur sole existente in libra, quum esset in oppositione lunæ mensis septimi. vt gesta interim, ab aliis Euangelistis scripta, nō repetat. *Dixerunt autem.* pro, ergo. Occasionem dicendi,

priùs præmisit Euangelista fuisse quia Iesus declinabat Iudæá, declinans persecutiones Iudæorum. Et propterea dicit. dixerũt ergo: hoc est ex hac occasiõe *Ad eum fratres eius*. Scripturæ cõsuetudine, consanguinei appellantur fratres. *Transi hinc* id est ex Galilæa. *& vade in Iudæam*. Vbi est Metropolis Hierusalem. *Vt & discipuli tui videant opera tua quæ facis.* Seipsos eximunt à numero discipulorum: cupientes vt discipuli Iesu qui erant in Iudæa, qui non sequebantur ipsum sed audiebant ipsum, viderẽt miracula quę faciebat Iesus. *Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam.* pro, in libertate, *esse.* Rationem assignant transeundi in Iudæam ad hoc vt discipuli eius videant miracula ipsius, ex cõmuni ratione quærentiũ liberari à persecutionib⁹. Nullus enim quærẽs liberari à persecutionibus, facit miracula sua in occulto. sed in publico: vt sic visis miraculis habeat fautores & liberetur à timore persecutionũ. ¶ Vbi duo considera. Alterum est quòd isti supponebant Iesum quærere liberari à persecutionibus Iudæorum, quærere vt ipse esset in libertate eundi per Iudæá & Hierusalẽ, & libere prædicandi & docendi ibidẽ, absque timore persecutionum Iudæorum. Et hoc putabãt quia videbant quòd Iesus nolebat in Iudæá ire quia quærebãt ipsum Iudæi interficere. ¶ Alterum est quòd locus Galilææ respectu Iudeę existimabatur ab illis locus occultus respectu Iudæorũ. propter hanc enim existimationẽ, dicunt Iesum facientem miracula in Galilæa facere in occulto respectu Iudæorum. Et habet nonnihil veritatis dictũ istorum: quoniam miracula quanuis publicè fierẽt in Galilæa, quia non fiebant in Iudæa, non credebantur à Iudæis narrata audientibus. & propterea erant Iudæis occulta quantũ ad certitudinem scientiæ, quantũ ad visum. *Si hæc facis.* Sub dubio dicunt Iesum facere miracula: vt ex eorum verbis cognoscamus ipsorũ incredulitatem. *Manifesta teipsum mundo* Primũ hortati sunt vt iret in Iudæá ad faciendum ibidem miracula ad acquirendũ libertatẽ à persecutionib⁹ Iudæorum: modo hortantur ipsum ad idem ad acquirendam gloriam humanam. ¶ Et manifestationem in Iudæa appellant manifestationẽ mũdo tum quia ibi erant ex omni natione mundi, propter templũ ad quod confluebant Israëlitæ ex omni parte mundi. tum quia ibi erant principes sacerdotum & Scribæ ac summa totius populi Israël. Et propterea quod ibi erat manifestum, redundabat in manifestationem toti mundo: per quem dispersi erant Israëlitę. Ibi etiã erat Cæsaris nomine præses: quo mediante poterat ipse manife-

manifestari Cæsari:ac per hoc mundo. *Neque enim fratres eius credebant in eum.* Interponit Euangelista rationem verborum: quia scilicet nec ipsi credebant in Iesum, sed existimantes ipsum esse purum hominem, ad ea quæ mundi sunt hortabantur: libertatem scilicet & gloriam. vnde clarè apparet hos Iesu cōsanguineos non esse illos qui erant electi in eius Apostolos, sed alios. *Dicit ergo eis Iesus.* occasione accepta ex eorū verbis. *Tempus meū nondum aduenit.* Respondet ordine retrogrado ad singula. Et primo ad tertium, si hæc facis manifesta te ipsum mundo: dicēdo quòd tēpus manifestandi seipsum ita publicè in Iudæa, nōdum aduenit. Significans per hoc ꝙ singula opera sua agebat definitis temporibus, & non prout occurrebat: vt faciūt alij homines. Et in hoc continetur quòd nondū aduenerat tēpus eundi in Iudæam, vt illi suadebant. *Tempus autem vestrum semper est paratum.* Adiungit differentiam inter tempus suum & tempus illorum: ad significādum impedimentum non esse cōmune sibi & illis: sed differri tempus suum non autem tempus illorum, ad eundum manifestè in Hierusalem. *Non potest mundus odisse vos,* Respondet secundo dicto: scilicet vt visis miraculis in Iudæa, libesit à persecutionibus. Respondet autem declarando causam persecutionum nō esse ignorantiam miraculorū: sed odium ex eo quòd testimonium reddit de malis operibus eorū. Et simul explicat impedimētum temporis sui nō habere locum in fratrū suorum tempore. Ita quòd vtrunque intēdit: scilicet & reddere rationem quare tempus suum nondum aduenit, & tempus illorum semper est paratum: quia mundus me odio habet, vos autē non. & declarare ꝙ non ignorantia miraculorū sed odiū est ratio ꝙ Iudæi quærūt ipsum interficere. ¶ Quia autem fratres eius meminerant mundi (dicendo manifesta teipsum mundo) ideo Iesus etiam mundi meminit, dicendo non potest mundus, intendēs appellatione mundi vniuersitatem affectorum mundo vt sic. Propter quod significanter dicit nō potest. naturaliter siquidē est vnicuique diligere quod suum est: ac per hoc naturale est mūdo diligere quod suū est, diligere vos qui estis affecti mūdo. ¶ Et per hoc soluitur obiectio opponentiū ꝙ poterant isti odio haberi ab aliis mūdanis hominibus: vt cōtinuè videmus odia mundanorū hominū inter se. Nā hinc apparet ꝙ non mūdus, nō ipsa vniuersitas mundanorū cōtrariatur mundanis: sed contrarietas est inter aliquos particulares mundanos hinc inde ex particularibus causis. Inter Iesum autē & mundum (hoc est

vniuersitatẽ mundanorũ) erat contrarietas: quoniã ipse contrarius erat non aliquibus: sed omnibus mundanis vt sic. Unde & significanter Iesus loquitur de mundo tanquam de aliquo vno subiungẽdo. *Me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo.* non quia nesciat miracula mea, sed quia ego tum operibus tum verbis testimonium perhibeo de illo. *Quia.* pro, quòd, *opera eius mala sunt.* Ecce res de mundo testificata à me: scilicet quòd opera mundi (quoruncunque affectorum mundo) mala sunt. Et hæc est vera ratio odij Iudæorum contra me. *Vos ascendite ad diem festum hunc.* Respondet primo, transi hinc & vade in Iudæam. Respondet autem simul concludendo ex præmissis vos ascendite nunc. *Ego enim non ascendam.* pro, ego nondum ascendo, *ad diem festum istum.* Non negat se ascensurum: sed negat suum tunc ascensum. Sciebat enim se paulo post ascensurum. *Quia meum tempus nondum impletum est.* Quod priùs dixerat nondum aduenit, modo dicit nondum impletum est: inchoauerat enim sed non aduenerat quo ad terminũ. *Hæc quum dixisset, ipse mansit in Galilæa.* exequendo quod dixerat, ego nõdum ascendo. *Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum.* Quot dies intercessissent quibus moratus est in Galilæa post illa verba nescitur: sed hoc tamen scitur quòd post ascensum cognatorum suorum ipse ascendit. *Non manifeste, sed quasi in occulto.* Non enim ascendit prædicando, præmittendo discipulos ad præparandos auditores, &c. sed velut persona priuata. *Iudæi ergo.* de quibus dictum est quòd querebant eum interficere. *Quærebant eum in die festo, vt caperent. & dicebant, Vbi est ille?* Non aperiebant venenum suum turbis: sed non videntes eũ more solito, interrogabant vbi est ille, volentes inuestigare vbi esset. *Et murmur multus.* pro, multum, *erat in turba.* pro, in turbis, *de eo.* *Quidam enim dicebant quod bonus est. alii autem dicebant non, sed seducit turbas.* pro, turbam. In turbis quidem erat murmuratio: & de turba erant dicentes quòd bonus est, dicentes erat ꝙ seducit turbam, inter turbas quidem erant, sed nõ de turba. Nisi forte increduli aliqui de turba: arrogantes sibi exemptionem à turba, tanquam prudentiores aliis. *Nemo tamen palam.* pro, libere, *loquebatur de illo.* Quanuis diuersæ essent opiniones de Iesu. Illi tamen qui recte sentiebant, non libere loquebantur quod sentiebant. *Propter metum Iudæorum.* Turbæ erant diuersarum tribuum: & existentes in Hierusalem timebãt Iudæos, qui principabantur & persequebãtur Iesum. *Iam autem die festo mediante.*

pro, circa festi dimidiũ. Festum scenopegiæ durabat septẽ dies. vnde quarta dies videtur significari. *Ascendit in templum.* Dixerat prius euangelista quòd ascendit Iesus ad diem festum: modo autem dicit quòd quarta die ascendit in templum. An autem ista sit explicatio temporis quo appulit Iesus Hierosolymis, an triduo fuerit ibidẽ quasi in occulto, certum non habeo. *Et docebat.* more solito in templo. *Et mirabantur Iudæi.* Quanuis quærerent eũ interficere, & Iesus agẽs quod est hominis ad tẽpus declinauerit eos, modo agens quod est dei, compescebat eos ne se caperent: & in motum admirationis eos vertit. *Dicentes, Quomodo hic literas scit.* Manifestãt ipsimet Iudæi duo. Alterum est quòd doctrina Iesu erat talis quę ex notitia scripturarum procedebat, & tali notitia quæ non poterat haberi, nisi à viro literato: alioquin non dixissent, quomodo hic literas scit. Alterum est quòd sciebant Iesum non didicisse literas: alioquin non dixissent. *Quũ non didicerit?* Vbi aduerte quòd non Galilæi, sed Iudæi erant isti: vt intelligamus Iudæos diligentius examinasse anteactam vitam & exercitationem Iesu in pueritia, in adolescentia & in iuuentute, & inuenisse quòd fabrili arti operam dederat, non literis. *Respondit Iesus, & dixit.* Occasione sumpta ex admiratione Iudæorum, declarat Iesus quomodo literas scit. *Mea doctrina.* quam auditis. *Non est mea.* hoc est non est à me. Quod verissimum est: quia est à patre. Ita quòd prononem mea quum dicitur mea doctrina, simplicem possessionem significat: quum vero dicitur non est mea, originem negat à se: quoniam nec ipse est à se, sed à patre. *Sed eius qui misit me.* Sed est originaliter eius, patris, qui misit me, per mysterium incarnationis. *Si quis voluerit.* Declarauerat quomodo literas scit, dicendo quòd suum docere erat in se à patre qui misit illũ. declarat modo qui sunt cognoscentes hoc: scilicet quòd doctrina eius est ex deo. Nec exigit vt literas didicerint aut discant, non magnitudinẽ ingenij, non longũ studium: sed solã voluntatem, dicẽdo siquis voluerit. *Voluntatem eius facere.* Ecce quod exigit volendũ: scilicet facere voluntatem dei, factis exequi quod vult deus. *Cognoscet.* Amplissima schola ad cognoscendum, omnibus patet sola bona voluntate. *De doctrina.* supple mea. *Vtrũ ex deo sit an ego à meipso loquar.* pro, loquor. Bona voluntas confert intellectui discernere doctrinã quę ex deo est, ab ea quę nõ est ex deo: quia spiritualis homo omnia diiudicat, animalis autẽ non percipit ea quæ dei sunt. Sicut enim bona dispositio gustus dat gustui discernere diffe-

rentias saporum, sic bona dispositio voluntatis si verè est bona (hoc est quantum est ex se, ex executione diuinę voluntatis suam bonitatem comprobans) dat intellectui discernere doctrinam ex deo à doctrina quæ non est ex deo: hæc enim vt cõtraria vere bonæ dispositioni sentitur: illa autem vt consona. ¶ Et dixit hoc suauissimus doctor: vt declararet in Iudæorũ voluntate consistere, vt cognoscant si doctrina eius est ex deo, an ipse loquatur à seipso secluso deo. Et exclusit per hoc tacitam interrogationem quomodo possumus nos cognoscere verum esse ꝙ doctrina tua sit ex deo; modus enim iam dictus est. *Qui à semetipso loquitur gloriam propriam quærit.* Declarat nihilominus benignissimus magister signũ commune omnibus etiam non facientibus voluntatem dei, quo possit cognosci doctrinã eius esse à deo. Et consistit signum in hoc ꝙ qui loquitur à semetipso secluso deo, tendit ad propriam gloriam, quærit quæ sunt mundanæ gloriæ: qui autem non quærit propriam gloriam, sed gloriã dei, monstrat ꝙ doctrina sua est à deo. Gloria enim est præcipuũ appetibile ex doctrina, & propterea qui non quęrit propriam, sed dei gloriam docendo, ex deo docet, non à seipso. Hanc tamen secundam partem latiùs prosequitur, dicendo. *Qui autẽ quærit gloriã eius qui misit eum, hic verax est.* Quo ad officium fideliter quærens quæ sunt mittentis, veraciter exercet officium missi. *Et iniustitia in illo non est.* Esset iniustitia si gloriam sibi vsurparet. Vbi considera ꝙ absolutè hæc sunt vera de quolibet doctore diuinorum: ꝙ qui quærit propriam gloriam non à deo, sed ex seipso loquitur: qui autem quærit gloriam dei, & verax est in officio docẽdi. & iniustitiam non committit vsurpando sibi gloriam quæ deo debetur. Immo & consignificatur ꝙ qui loquitur à seipso, non solum iniustus est quærendo propriam gloriam, sed etiam nõ verax est: vtpote qui à semetipso (hoc est non ex deo) loquitur: omnis enim homo mendax. ¶ Singularissimè autem dicit hęc Iesus de seipso in tertia persona verificata: quoniam & omnino verax, & sine vlla iniustitia quærens gloriam dei cum confusione propria, vixit, docuit, & conuersatus est. *Nónne Moyses.* Dixerat si quis voluerit, declarando in voluntate eorum consistere ꝙ cognoscant doctrinam eius: subiungit modo ipsos nõ esse tales: eo ꝙ non seruant legem dei. Et hinc reddit rationem quare non cognoscunt doctrinam eius esse ex eo. Aggrauat autem transgressionem eorum, dicendo nónne Moyses. Commemorando enim datorem legis, quem ipsi venerabantur, inexcusabiles eos monstrat: nónne

ne Moyses, quem vos veneramini. *Dedit vobis legem dei. & nemo ex vobis facit legem?* Quãuis sermo iste verificaretur de omnibus, pro quanto nullus perfectè seruabat legem (iuxta illud Act. 15. quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus) directè tamen ad Iudæos quærentes Iesum interficere, sermo iste dirigitur. Vnde & subiungitur. *Quid me quæritis interficere?* Contra legem directè agitis, quærentes me interficere. Scriptum est Exod. 13. Insontem & iustum ne occidas: quænam causa est in me cur quęratis me interficere. *Respondit turba* Iesus in communi loquebatur, ad Iudæos intendens: turba autem nesciens Iudæorũ consilium, arrogauit sibi verba omnibus dicta. Et propterea respondit. *Et dixit, Dæmonium habes.* Prorumpit in contumeliam, immo blasphemiam: vere contestans quòd non seruabat legem: ac per hoc non cognoscebat doctrinam Iesu esse ex deo, sed attribuebat eam dæmoni. Nesciens insana turba vnde Iesus doctrinam haberet, attribuit illam dęmonio: & dæmoniacum asserit Iesum. *Quis te quærit interficere?* Attribuit mendacium Iesu. dicenti quid me quæritis interficere? Et hoc quia turba nesciebat consilium Iudæorum: sed temeritas turbæ monstratur negando quod nescit. *Respondit Iesus, & dixit eis: Vnum opus feci.* Non respondet contumeliis, sed causæ quam imponebant ei Iudæi, scilicet quòd esset violator sabbati: propter quàm causam dicebant se persequi illum: vt in capite quinto dictum est. Vbi & narrauit euangelista curationem languidi trigintaocto annos: cuius nunc meminit Iesus, dicẽdo vnum opus feci. Commemorat enim illud opus quo curauerat hominem illum in sabbato, & præceperat vt tolleret grabatum suum. hoc siquidem fuerat opus factũ ab ipso in Hierusalem. *Et omnes miramini.* Quum multa fecissem miracula in Hierusalem non estis admiratis omnes, nisi de hoc vno. Apparebant enim in hoc vno quasi contraria: hinc diuina operatio miraculi, præsertim quia cura facta fuerat solo imperio: inde violatio sabbati. Et propterea mirabantur omnes, nescientes causas vtriusque facti iungere. *Propterea Moyses.* Hoc est vt non miremini opera mea in sabbato, vt intelligatis licita esse opera mea in sabbato. ideo Moyses circuncisionem præcepit fieri etiam in sabbato. Intendit enim Iesus instruere eos quòd ex hoc quòd secundùm legem circuncisio licita est in sabbato, insinuatum est quòd opera quæ fiunt diuina authoritate, in sabbato licita sunt: talia autem erant opera eius. *Dedit vobis circuncisionem.* Dupliciter dedit. Primò scribendo mandatum dei factum ad Abraham

de circuncisione. Secundo præcipiendo illud seruari Leuitici duodecimo. *Non quia ex Moyse est, sed ex patribus.* prioribus Moyse. Et interposuit hoc ne malè intelligerent quòd Moyses dedit circuncisionem. *Et in sabbato circunciditis hominem.* Factum subiungit ex suo genere illicitum in sabbato, quod tamen facitis. *Si circuncisionem.* quæ non est curare sed vulnerare. *Accipit homo in sabbato vt nõ soluatur lex Moysi.* præcipiẽs octauo die circuncidi. *Mihi.* misso à Deo. *Indignamini.* contra me insurgitis. *Quia totum hominem sanum feci in sabbato?* E regione circuncisionis ponit sanare totum hominem. Circuncisio enim integritatem hominis tollit, auferendo particulam pellis: vulnúsque infert, egens medicina. Et propterea dicit sanum feci, contra ægritudinem vulneris: & dicit totum, contra diminutionem integritatis, ad conuincendum eos quòd si in sabbato licet facere opus violans sanitatem & tollens integritatem hominis, multo magis licet facere opus sanitatis integræ. ¶ Verificatur autem integritas sanitatis in illo homine curato, quia sanauerat eum non solum in corpore, sed in anima. Quod apparet ex eo quòd illi dixit, noli amplius peccare ne deteriùs tibi aliquid contingat. ad hanc enim integritatem significandam dicit, totum hominem sanum feci. *Nolite iudicare secundum faciem.* pro, aspectum. E regione circuncisionis locauerat, sanum facere totum hominem: è regione Moysi locauerat seipsum. Et propterea ad occurrendum iis qui poterant dicere tu te æquiparas Moysi, dicit. Nolite iudicare secundum aspectum, exteriorem, quo aspicior à vobis pauper & vnus de populo, & non dux populi sicut Moyses. *Sed iustum iudicium iudicate.* Considerate merita causæ, considerate me patratorem miraculi solo imperio: & sic iustum iudicium iudicate, mihi licere facere hæc in sabbato non minùs quàm Moysi circuncidere in sabbato: immo ex parte operis multo magis. *Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis.* pro, Hierosolymitis. Ciues Hierosolymitani describuntur. *Nónne hic est.* Hierosolymitæ isti quanuis increduli, & scientes consilium Iudæorum contra Iesum, nihilominus non erant in numero quærentium interficere Iesum. Et propterea in tertia persona aiunt. *Quem quærunt,* scilicet Iudæi. *Interficere? Ecce palam.* pro, liberè. Et deest coniunctio. Ita quòd legendum est. *Et ecce libere loquitur.* In quo apparet quòd vtebatur IESVS virtute deitatis suæ quando volebat liberè loqui & non capi. Testantur enim isti quòd non solum non audebant facere, sed nec dicere. Et propterea subdunt.

dunt. *Et nihil ei dicunt, Nunquid verè cognouerunt*. Suspicantur mutasse sententiam principes, suspitione collatiua discurrendo, non credendo. *Principes*. Primates notitiam habentes legis & prophetarum, principes appellant: & ex eis pendere populum quo ad notitiam Messiæ significant, referendo cognitionem ad principes spectare. *Quia*. pro, quòd, *hic est Christus*? Deest vere. Legendum est. *quòd hic est vere Christus*? Iesus enim erat secundum multorum opinionem Christus. & propterea isti dicunt si cognouerunt quod est vere Christus non secundum opinionem. *Sed hunc scimus vnde sit*. Hinc apparet incredulitas istorum: & quòd nec ipsi credebant in Iesum, nec putabant principes mutasse sententiam. Excludunt siquidem his verbis Iesum esse Christum, propterea quòd sciebant originem eius: scilicet natum ex Maria & Ioseph, vt ipsi putabant. *Christus autem quum venerit nemo scit vnde sit*. Mira cæcitas. Sciebant Messiam ex semine Dauid promissum: & cum hoc nemo scit vnde sit quod est manifestè confiteri duas origines Christi. alteram notam ex Dauid: & alteram ignotam. Et tamen ex eo quod cognoscebant originem secundum carnem, negant ipsum esse Christum: confundentes origines, confusum habentes intellectum, sicut & confusum habebant affectum. *Clamabat ergo Iesus in templo*. Occasione accepta ex verbis Hierosolymitarum Iesus duplicem originem suam significat. Clamor autem tum ad libertatem sermonis, tum ad magnitudinem materiæ significandam fiebat. *Docens & dicens. Et me scitis*. secundum carnem. *& vnde sim scitis*. secundum carnis originem: vt vos dicitis. *Et à meipso non veni*. hoc est & cum hoc ꝙ de me scitis, verum est etiam aliud quod nescitis: scilicet quod à meipso non veni. In hoc enim significatur mysterium tum deitatis tum incarnationis eius. Nam venit deus incarnatus non à seipso sed à patre, *Sed est verus*. seu verax. Deum significat appellatione veri seu veracis: quia vt dicitur ad Romanos tertio, deus verax, omnis verò homo mēdax. Nam sicut superiùs in cap. sexto, quia se actorem vitæ dicebat, appellauit deum viuentem (misit me pater viuens) ita modo quia se actorem vitę doctrinę tradit, appellat deum verum. doctrina enim à veritate procedit. *Qui misit me*. Missio incarnatio est. explicando enim illam negationem à meipso non veni, dicit se missum ab ea qui est fons veritatis. *Quem vos nescitis*. Et hæc est origo Messiæ quam vos nescitis: de qua dicitis. Christus quum venerit nemo scit vnde sit. *Ego scio eum*. Hierosolimitæ dixerant, nemo

scit

Iesus distinguit, declarando quòd vos quidem nescitis vnde sit, quia nescitis eum qui misit Messiam: ergo vero scio eum. quod est scire originem diuinam Messiæ,quod est scire vnde sit. *Et si dixero quia nescio eum,ero similis vobis mendax:sed scio eum* Omnes iste tredecim dictiones superfluæ sunt. *Quia ab ipso sum.* Rationem reddit quare scit illum veracem,hoc est deum: quia ab ipso sum.Non dicit quia ab ipso sum hoc vel illud,huius vel illius naturæ,in hoc vel illo gradu,sed absolutè quia ab ipso sum: ad significandum natiuitatem suam diuinam,qua est a deo patre. Sufficiens enim ratio sciendi deum, est quia ab ipso sum absolutè; quoniam hoc importat esse deum. *Et ipse me misit*. in carnem. Ex primo est scientia diuina:ex secundo est scientia humana, beata tamen.quam habuit anima Christi ab instanti conceptionis suæ ex gratia vnionis personalis quam significat missio. *Quærebant ergo eum apprehendere.* Accensos animos Iudæorum ex dictis Iesu verbis(quibus duas origines suas manifestauerat) Euangelista significat:describens eos hac occasione quærentes eum apprehendere. Intelligebant enim Iesum loqui de origine sua diuina præter humanam,& propterea accendebantur ad apprehendendum eum tanquam blasphemum *Et nemo misit in illum manus,quia nondum venerat hora eius*. Hoc est ab ipso diffinita vt apprehenderetur. In hoc enim diuinam suam virtutem monstrabat. *De turba autem multi crediderunt in eum.* Quanuis pertinaces fuerint Iudæi,non tamen infructuosa fuit Christi doctrina tunc: quoniam multi de turba crediderunt in illum. *Et dicebant.* Illi de turba qui credebant. *Christus quum venerit,nunquid plura signa faciet, quàm quæ hic facit?* Recitat Euangelista argumentum quo vtebantur credentes in Iesum, ad firmitatem suæ fidei. Et est argumentũ à multitudine miraculorum: quia promissus Christus nõ faciet plura miracula quàm fecit Iesus:ac per hoc non est expectandus venturus Christus,ex quo præsens est faciens tot miracula.Acsi apertiùs diceret. In quo cognoscẽdus est Messias,si nõ cognoscitur ex tanta multitudine miraculorum qua minorẽ non faciet Christus? ¶ Vtuntur autẽ modo loquendi tanq̃ Christus sit venturus,dicendo Christus cùm venerit nunquid plura signa faciet? vel communicando in modo loquendi cum non credentibus Iesum esse Messiam:vel referendo futurũ ad promissionem factam patribus & scriptam à prophetis. Acsi dixissent: Christus secundum prophetas venturus,nunquid plura signa promissus est facturus iis quæ hic facit? ¶ Vbi aduerte legendum esse.

Plura

Plura signa his faciet. Ita quod in nostro textu deest pronomen his. ¶ Quàm. Superfluit. quę hic facit. vel fecit. Audierũt Pharisæi turbam murmurãtem de illo hęc. Subiungit Euãgelista occasionẽ subsequẽtis doctrinæ: narrando quòd Pharisæi audientes turbam nõ libere loquentem hęc prędicta de Iesu, sed murmurantem, tanquam magis sonarent quam proferrent. *Et miserunt principes & Pharisæi.* pro, & miserũt, Pharisęi & principes sacerdotum, *ministros vt apprehenderent Iesum.* Pharisęi quidem audierunt turbam sonantem hęc de Iesu: sed non soli, sed ipsi simul cum principibus sacerdotũ (apud quos summa authoritas erat) miserunt ministros vt apprehẽderent Iesum. Ecce prouisio quã fecerunt ne cresceret multitudo credẽtium in Christum. ¶ An autem missio ministrorũ fuerit illo die quarto quo ascẽdit Christus in templum, an altero die, hic non clare dicitur. Rationi tamen cõsentaneum est quòd altero die hoc fuerit: & quòd doctrina illius diei soluta significata sit in pertinacia quærentium apprehendere eum & in fructu multorum credentium in ipsum. quorum verba Pharisæi audientes post prędicationem concurrerunt ad principes sacerdotum: & cum eis postea miserunt ministros. Et hoc sine dubio amplectendũ apparet: ex eo quod inferiùs altera turbæ dissentio ex nouis Iesu sermonibus subiũgitur. *Dixit ergo eis Iesus.* Superfluit eis. Tacet. Euangelista executionem: hoc est aduentum ministrorum ad hoc vt apprehẽderent Iesum. Et illorum aduẽtu subintellecto narrat quid dixerit Iesus: sciens missos ministros vt se apprehenderẽt. *Adhuc modicum tẽpus vobiscũ sum.* Aperit Iesus se nolle adhuc cõprehẽdi dicẽdo se adhuc modico tẽpore cum illis permãsurum. Acsi apertiùs dixisset. nõ est adhuc tẽpus quo ego volo apprehendi: superest enim modicũ temp⁹. Quod fuit spatiũ sex mensiũ. hoc est vsque ad pascha. ¶ Elegit autem Iesus modico tempore prædicare, vt etiam hinc monstraret se esse verum deũ: vtpote qui tam modico tempore monstrans seipsum personaliter sufficeret ad mutandum totum mundum: vt rei probauit euentus. *Et vado ad eum qui me misit.* Voluntariam mortem suam significat, dicendo vado. nam de ire per mortem ad literam loquitur. Intercedẽte enim morte iuit ad deum qui misit illum: iuit autem moriendo resurgendo & ascendendo in cælum. ¶ Et significanter explicat qui me misit: vt intelligamus quod vadit secundũ naturã humanam, quam missio explicat. *Quæretis me.* Postquam iuero ad patrem quæretis me ad retinendum. *Et non inuenietis.* me resurgente

gente. Custodia enim quam procurarunt poni in sepulchro Iesu Christi (ne forte venirent discipuli eius & furarentur eum) fuit quærere Iesum ad retinendũ corpus eius, vt confunderent discipulos Iesu de promissa resurrectione infra triduũ. sed non inuenerunt eum tertio die retinendũ: quoniam surrexit. Persecutionem itaque sui à Iudæis, non finiendam morte sua prędicit: dicendo. quæretis me etiam in sepulchro retinere, & non inuenietis, retinendum illo tempore quo quęretis me retinere. *Et vbi sum ego.* in gloria patris mei. Non dicit vbi ero sed vbi sum: vt intelligamus ipsum iá esse ibi quo vadit. esse quidē vt deus: quo vadit autem vt homo. *Vos non potestis venire.* Non solum non venietis, sed nec potestis venire. tũ quia facultas naturæ nõ extendit se ad hoc. tum quia malitia vestra impedimẽtum præstat, & efficit vt non possitis venire. *Dixerunt ergo Iudæi ad seipsos.* Subiungit Euãgelista cogitationes Iudęorum causatas ex dictis verbis. *Quo hic iturus est.* Intellexerant verba Iesu, non de ire per mortẽ, sed de ire de loco ad locum in hac vita. & propterea discurrunt, incerti quo hic iturus est. *Quia non inueniemus eum.* Angustia Iudæorũ erat, ne Iesus euaderet persecutionem ipsorum. *Nunquid in dispersionem gẽtium.* pro, Græcorum, *iturus est, & docturus Gentes.* pro, Gręcos. Dubitauerunt isti an Iesus iturus esset ad docẽdum Israelitas dispersos in regno Græcorũ: vbi nõ poterant potestatem suam exercere principes Iudæorum. fuerant enim Israelitæ longo tempore sub regno Grecorum: & magna videtur multitudo eorum dispersa inter Grecos, & propterea dicunt in dispersionem Grecorum. Israelitę siquidem dispersi in Græcia, Greci vocabantur: & dispersi Romæ, Romani vocabãtur: vt patet Actu. 2. *Quis est hic sermo quem dixit. quæretis me & non inuenietis: & vbi ego sum, vos non potestis venire? In nouissimo autem die magno festiuitatis.* Ad insinuandum quod continuabat Iesus illis diebus exercitium docẽdi, extremos dies cõmemorauit Euangelista: incohoando à medietate festi vsque ad vltimum. Et quoniam addit diẽ illum nouissimum esse magnũ, octauus dies describi videtur: qui erat dies solennis. Dicitur enim Leui. 23. de die primo & octauo quod erit celeberrimus atq; sanctissimus: est enim cœtus atq; collectæ. Hic siquidẽ erat terminus festiuitatis. *Stabat Iesus. & clamabat.* vt ab omnibus audiretur, vt magis excitaret ad magnitudinem promissi, *Dicens, Si quis sitit.* Dixerat malis, quò ego vado vos nõ potestis venire: inuitat modo nõ omnes sed sitientes, sed appetentes spiritualia bona. & propterea dicit

cit si quis sitit. ¶ Explicat autẽ appetitum boni spirituali nomine sitis, quia sub similitudine aquæ spirituale bonũ promissurus erat. *Veniat ad me*. Nemo excipitur: sed cuilibet sitienti spirituale bonum, monstratur fons, mõstratur iter ad fontem. Dicendo veniat, voluntarium ire significat. dicendo ad me, fontẽ demonstrat. *Et bibat*. quod est etiam actus voluntarius. Nõ sufficit venire ad fontem. sed oportet bibere, si leuãda est sitis, non sufficit venire ad Iesum fide, sed oportet incorporare sibi Iesum haustu amoris. *Qui credit in me*. Quod dixerat veniat ad me & bibat, exponit dicendo credit in me. Actus enim fidei & amoris significatur dicendo credit in me: vt superius declaratũ est. *Sicut dicit scriptura*. Duplex potest esse constructio citatæ scripturæ. vel cũ præcedenti particula. & est sensus. qui credit in me quemadmodum scripturæ prophetarum dicunt in me esse credendum. Vel cum sequenti particula. & est sensus. quemadmodũ dicit scriptura sacra, flumina aquę viuæ fluxura de ventre eius. Primus sensus indubiè est verus. Alter autem incertus est: eo quod in sacra scriptura quam habemus non inuenitur hoc dictum. Dico autem quam habemus: quoniam multos libros prophetarũ non haberi qui forte tempore quo Iesus erat in terra habebantur, apparet ex libro Paralip. vbi fit mentio librorum Nathan, Gad, Ahiæ, Addo, Semeiæ, & Ozai. *Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ*. Plus dicit hic Iesus quàm dixerat Samaritanæ. Tunc enim dixerat, aqua quam ego dabo fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. nunc autem dicit quòd flumina fluent de ventre eius. ¶ Et dicit flumina. tum ad significandũ alterum flumen ad salutem propriam, alterum ad salutem aliorum. tum ad significãdum diuersa flumina gratiarum diuersarum ad salutem aliorum. Vtroque enim modo apparet in Apostolis flumina fluxisse aquę viuæ post receptum spiritum sanctum in Pentecoste. *Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum*. Declarat Euãgelista sermonem Iesu metaphoricum. *Nondum enim erat spiritus datus*. pro, sanctus. Explicat Euangelista significanter se dixisse in futuro accepturi erant: quia spiritus sanctus de quo est sermo, nondum erat. vt intelligamus quòd non de spiritu sancto quomodolibet, sed illo modo quo nondum datus erat, sed dandus, esse sermonem. ¶ Vbi aduerte duo esse hic obscura. Alterum circa verba textus. Non enim dicit nondum erat spiritus datus, sed nondum erat spiritus sanctus. quod secundum sonum verborum blasphemia est. sonat enim spiritum sanctum secundum substan-

ſubſtantiam nondum fuiſſe. Sed ratio dicendi manifeſtat quod nõ loquitur de eſſe in ſe ſed de eſſe in credẽtibus. Dixerat enim de ſpiritu quem accepturi erant credentes in eũ & reddẽdo rationem quod accepturi erant credẽtes, dicit nondum enim erat ſpiritus ſanctus ſupple in credẽtibus in eũ. ¶ Et tunc ſurgit alia obſcuritas circa hanc ſententiam: ex eo quod conſtat in quocũque eſt charitas eſſe ſpiritum ſanctũ: ac per hoc non apparet verum quod nondum erat ſpiritus ſanctus in credẽtibus in eum. Solutio eſt quod hic eſt ſermo de ſpiritu ſancto ſub ratione ſpiritus ſancti cõmunis ſenſibiliter credẽtibus in Ieſum. Tria dico. Primum ſub ratione ſpiritus ſancti: hoc eſt ſub ratione ſpiritus ſimpliciter & abſolute ſancti: ad differentiam ſpiritus ſancti quo ad hoc vel illud puta quo ad donum prophetię vel quo ad gratiam miraculorum & ſimilia. Secundum communis credẽtibus in Ieſum. quanuis enim Ioannes Baptiſta repletus fuerit ſpiritu ſancto communis tamen non fuit ſpiritus ſanctus ante feſtũ Pẽtecoſtes. Tertium ſenſibiliter. Ita quòd ſpiritus ſanctus abſolutè & communiter & cum hoc ſenſibiliter (hoc eſt cum hoc ſignis ſenſibilibus) nõ erat tunc in credentibus in Ieſum. Et de hoc ad literam Euãgeliſtam loqui, apparet ex duobus. Tum ex eo quod dicit quem accepturi erant credẽtes in eum, per hoc enim ſignificat quòd de futuro dono communi credẽtibus in eum loquitur ſicut per hoc quod nominat ſpiritũ ſanctum ſignificat quòd loquitur de ſpiritu ſancto abſolute. Tum ex ratione ſubiũcta de glorificatione Ieſu: quum dicit. *Quia Ieſus nondum erat glorificatus.* Hęc enim ratio clare ſignificat quod de ſpiritu ſancto cõmuniter & ſenſibiliter dato credentibus in Chriſtum poſt aſcẽſionẽ domini eſt ſermo. ¶ Et dicitur Ieſus nõdum glorificatus quia nõ totaliter fuit glorificatus ante reſurrectionẽ ſuam: imò ante aſcenſionẽ ſuam. nam ante reſurrectionem habuit tam corpus quàm animam paſsioni alicui ſubiectam: & ante aſcenſionẽ adhuc non habebat extrinſecam gloriam cæleſtis habitaculi. *Ex illa ergo turba.* pro, multi ergo è turba. Non ſuperiùs nominata ſed alia. vnde & diſſenſiones proprias huic turbę ſubiũgit. *Quum audiſſent hos ſermones eius, dicebant, Hic eſt vere propheta.* Pars turbę etſi non perfectè credit, ſentit tamen Ieſum nõ ficte, non falſo ſed vere eſſe prophetam: ſicut fuerũt alij veri prophetæ. *Alij dicebant, Hic eſt Chriſtus.* Pars turbæ melius diſpoſita recte ſentiens de Ieſu. aſſerit ipſum eſſe Meſsiam. *Quidam autem dicebant, Nunquid à Galilæa venit.* pro venturus eſt, *Chriſtus? Nonne*

ſcriptura

scriptura dicit quod ex semine Dauid & de Bethlehem castello vbi erat Dauid, venit Christus? Pars turbæ malè disposita obiicit à patria: eo ꝙ Iesus Galilæus reputabatur. Et quoniã isti scripturam citant, eruditiores in turba videntur fuisse. *Dissensio itaque facta est in turba propter eum.* Vniuersum hoc capitulum narratiuum est dissensionum: vsqueadeo vt si supputentur, ad septenariũ numerum ascendant. Tanquã ex intentione Euangelista collegerit dissensiones cũ propriis occasionibus, quas alij Euangelistæ prætermiserant. quæ tamen omnes in festo illo vel occasione illius festi obortæ sunt. Intendit siquidem Euangelista descibere quæ erant de Iesu opiniones in Iudæa: postquàm alij Euangelistæ descripserant, in Galilæa quem dicunt homines esse filiũ hominis. *Quidam autem ex ipsi volebant apprehendere eum.* Pertinaces non solũ in incredulitate, sed in proposito capiendi Iesum etiam in illa turba describũtur: longè peiores ministris missis ad capiendum Iesum. Nam ministris abstinuerunt volũtariè ab executione mandati: isti autem iniussi volebant eum capere. *Sed nemo misit super eum manus.* Hinc clarè apparet aliam turbam fuisse hanc ab illa superius nominata. Quia enim bis in illis diebus voluerunt eum capere. ideo Euãgelista iterum dicit ꝙ. nemo apprehẽdit eum: eadem proculdubio ratione, quia nõdũ venerat hora diffinita ab ipso. *Venerunt ergo ministri ad Pontifices & Pharisæos.* Ordo narrationis insinuat ꝙ ministri die vltimo festiuitatis interfuerunt prædicationi Iesu. An autẽ pluribus diebus venerint & tamẽ distulerint tam exequi quàm referre, an vltimo tantum die venerint ad capiendum, incertum est. Potuit enim esse quod Pharisæi & pontifices priùs ordinauerint vt ministri irent ad capiendum Iesum (& propterea Euãgelista superiùs narrauit quòd miserunt ministros) & tamẽ ministri non iuerint vsque ad vltimũ diem. & potuit esse quòd penultimo die miserũt, ita vt vltimo irẽt. Diuersis enim modis potuit accidere interuallũ tẽporis. *Et dixerunt eis illi, Quare non adduxistis illum? Responderũt ministri, Nunquã sic locutus est homo sicut hic loquitur.* Superfluit loquitur: & deest homo. Legẽdũ est. *sicut hic homo.* Ex modo loquendi, ex gratia sermonis fatentur ministri se victos & mutatos. hoc enim significant aduerbia sic & sicut. *Responderunt ergo eis Pharisæi, Nunquid & vos seducti estis?* Insurgũt in ministros: arguentes eos ex sermonibus Iesu seductos à veritate legis. *Nunquid ex principibus aliquis credidit in eũ aut ex Pharisæis?* Nõ sufficit arguere eos tanquã seductos: sed ab

cc exemplo

ſubſtantiam nondum fuiſſe. Sed ratio dicendi manifeſtat quod nō loquitur de eſſe in ſe ſed de eſſe in credētibus. Dixerat enim de ſpiritu quem accepturi erant credentes in eū & reddēdo rationem quod accepturi erant credētes, dicit nondum enim erat ſpiritus ſanctus ſupple in credētibus in eū. ❡ Et tunc ſurgit alia obſcuritas circa hanc ſententiam: ex eo quod conſtat in quocūque eſt charitas eſſe ſpiritum ſanctū: ac per hoc non apparet verum quod nondum erat ſpiritus ſanctus in credētibus in eum. Solutio eſt quod hic eſt ſermo de ſpiritu ſancto ſub ratione ſpiritus ſancti cōmunis ſenſibiliter credētibus in Ieſum. Tria dico. Primum ſub ratione ſpiritus ſancti: hoc eſt ſub ratione ſpiritus ſimpliciter & abſolute ſancti: ad differentiam ſpiritus ſancti quo ad hoc vel illud puta quo ad donum prophetię vel quo ad gratiam miraculorum & ſimilia. Secundum communis credētibus in Ieſum. quanuis enim Ioannes Baptiſta repletus fuerit ſpiritu ſancto communis tamen non fuit ſpiritus ſanctus ante feſtū Pētecoſtes. Tertium ſenſibiliter. Ita quòd ſpiritus ſanctus abſolutè & communiter & cum hoc ſenſibiliter (hoc eſt cum hoc ſignis ſenſibilibus) nō erat tunc in credentibus in Ieſum. Et de hoc ad literam Euāgeliſtam loqui, apparet ex duobus. Tum ex eo quod dicit quem accepturi erant credētes in eum, per hoc enim ſignificat quòd de futuro dono communi credētibus in eum loquitur ſicut per hoc quod nominat ſpiritū ſanctum ſignificat quòd loquitur de ſpiritu ſancto abſolute. Tum ex ratione ſubiūcta de glorificatione Ieſu: quum dicit. *Quia Ieſus nondum erat glorificatus.* Hęc enim ratio clare ſignificat quod de ſpiritu ſancto cōmuniter & ſenſibiliter dato credentibus in Chriſtum poſt aſcēſionē domini eſt ſermo. ❡ Et dicitur Ieſus nōdum glorificatus quia nō totaliter fuit glorificatus ante reſurrectionē ſuam: imò ante aſcenſionē ſuam. nam ante reſurrectionem habuit tam corpus quàm animam paſsioni alicui ſubiectam: & ante aſcenſionē adhuc non habebat extrinſecam gloriam cæleſtis habitaculi.

Ex illa ergo turba. pro, multi ergo è turba. Non ſuperiùs nominata ſed alia. vnde & diſſenſiones proprias huic turbę ſubiūgit. *Quum audiſſent hos ſermones eius, dicebant, Hic eſt vere propheta.* Pars turbę etſi non perfectè credit, ſentit tamen Ieſum nō ficte, non falſo ſed vere eſſe prophetam: ſicut fuerūt alij veri prophetæ. *Alij dicebant, Hic eſt Chriſtus.* Pars turbæ melius diſpoſita recte ſentiens de Ieſu. aſſerit ipſum eſſe Meſsiam. *Quidam autem dicebant, Nunquid à Galilæa venit.* pro venturus eſt, *Chriſtus? Nónne*

ſcriptura

scriptura dicit quod ex semine Dauid & de Bethlehem castello vbi erat Dauid, venit Christus? Pars turbæ malè disposita obiicit à patria: eo ꝙ Iesus Galilæus reputabatur. Et quoniã isti scripturam citant, eruditiores in turba videntur fuisse. *Dissensio itaque facta est in turba propter eum.* Vniuersum hoc capitulum narratiuum est dissensionum: vsqueadeo vt si supputentur, ad septenariũ numerum ascendant. Tanquã ex intentione Euangelista collegerit dissensiones cũ propriis occasionibus, quas alij Euangelistæ prætermiserant. quæ tamen omnes in festo illo vel occasione illius festi obortæ sunt. Intendit siquidem Euangelista describere quæ erant de Iesu opiniones in Iudæa: postquàm alij Euangelistæ descripserant, in Galilæa quem dicunt homines esse filiũ hominis. *Quidam autem ex ipsi volebant apprehendere eum.* Pertinaces non solũ in incredulitate, sed in proposito capiendi Iesum etiam in illa turba describũtur: longè peiores ministris missis ad capiendum Iesum. Nam ministris abstinuerunt volũtariè ab executione mandati: isti autem iniussi volebant eum capere. *Sed nemo misit super eum manus.* Hinc clarè apparet aliam turbam fuisse hanc ab illa superius nominata. Quia enim bis in illis diebus voluerunt eum capere. ideo Euãgelista iterum dicit ꝙ. nemo apprehẽdit eum: eadem proculdubio ratione, quia nõdũ venerat hora diffinita ab ipso. *Venerunt ergo ministri ad Pontifices & Pharisæos.* Ordo narrationis insinuat ꝙ ministri die vltimo festiuitatis interfuerunt prædicationi Iesu. An autẽ pluribus diebus venerint & tamẽ distulerint tam exequi quàm referre, an vltimo tantum die venerint ad capiendum, incertum est. Potuit enim esse quod Pharisæi & pontifices priùs ordinauerint vt ministri irent ad capiendum Iesum (& propterea Euãgelista superiùs narrauit quod miserunt ministros) & tamẽ ministri non iuerint vsque ad vltimũ diem. & potuit esse quòd penultimo die miserũt, ita vt vltimo irẽt. Diuersis enim modis potuit accidere interuallũ tẽporis. *Et dixerunt eis illi, Quare non adduxistis illum? Responderũt ministri, Nunquã sic locutus est homo sicut hic loquitur.* Superfluit loquitur: & deest homo. Legẽdũ est. *sicut hic homo.* Ex modo loquendi, ex gratia sermonis fatentur ministri se victos & mutatos. hoc enim significant aduerbia sic & sicut. *Responderunt ergo eis Pharisæi, Nunquid & vos seducti estis?* Insurgũt in ministros: arguentes eos ex sermonibus Iesu seductos à veritate legis. *Nunquid ex principibus aliquis credidit in eũ aut ex Pharisæis?* Nõ sufficit arguere eos tanquã seductos: sed ab

exẽplo nituntur illos cõuincere.ab exẽplo inquã maiorũ, tum primatũ:apud quos est authoritas & sciẽtia.tũ Pharisęorũ:apud quos vigebat religio. *Sed turba hæc.* Ne sequantur turbam, ne seducantur cum turba,monent ministros suos.*Quæ non nouit legem.* Ex ignorantia legis turbam seduci dicunt. & quod peius est subdunt. *Maledicti sunt.* Deute. vigesimoseptimo dicitur, maledictus qui nõ permanet in sermonibus legis. & propterea appellant eos de turba credentes in Iesum maledictos: tanquã recedentes à lege. *Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte: qui vnus erat ex ipsis.* Vltima dissensio inter ipsos principes ex verbis Nicodemi describit̃. *Nunquid lex nostra iudicat hominem.* Videns Nicodemus furorem collegarum præcipitum contra Iesum,quia damnabant iam ipsum inauditum,non opponit excusando Iesum tanquàm innocentẽ (nolebat enim se manifestare esse discipulum Iesu)sed obiicit ꝙ damnatur inauditus, obiicit modum quo proceditur contra Iesum. & hoc non ex meritis Iesu sed ex vi legis. *Nisi priùs audierit ab ipso & cognouerit quid faciat?* Excludit Nicodemus iudicium ex aliorum relatione : & oportere ipsum audiri qui iudicandus est dicit. tum vt opponat se torrenti. tum vt audirent Iesum loquentem: sperans quòd si audirent illum,mutarent sententiam saltem aliqui eorũ. *Responderunt: & dixerunt ei, Nunquid & tu Galilæus es?* Excæcante illos furore,non respondent obiectioni: sed insurgendo in collegam,ꝙ hanc suasionem nõ zelo legis sed affectu ad Iesum protulerit, suspectum eum proferunt tanquàm Galilæum : hoc est imitatorem Iesu Galilæi. Hic enim mos est magnatũ nolentiũ audire sana consilia: reddere scilicet suspectos eos qui sanè cõsulunt,tanquã factiosos aut affectos. *Scrutare scripturas.* Superfluit scripturas. Inter doctos erat sermo. & propterea diuertẽdo à iusto modo suaso, diuertunt Nicodemum ad scrutandum historias. *Et vide quia.* pro,quòd,*à Galilæa propheta non surgit.* pro, non surrexit. Arguebant isti ex præteritis (ex eo scilicet ꝙ nullus fuerat propheta ex Galilæa) ꝙ Iesus non solum non esset Messias sed nec propheta: ac per hoc ꝙ esset pseudopropheta. & consequenter ꝙ iustè eum persequebantur. Sed sicut falsum dixerunt dicendo ꝙ nullus ex principibus credebat Iesu (vt patet de Nicodemo)ita fortè falsum dixerũt in hoc. Sed quicquid sit de falsitate aut veritate præteritorum,constat temerarium esse iudiciũ propterea iudicare ꝙ nullus Galilæus posset esse propheta,constat furorem esse propterea persequi Iesum. *Et reuersi*

sunt

ierunt vnusquisque in domum suam. Dissensio hæc peperit bonum fructum dissoluendo congregatos principes & Pharisæos contra Iesum.

CAPVT VIII.

I*Esus autem perrexit* Aduerte quòd hæc prima pars huius capituli cum tota historia adulteræ, non est omnino authentica: quoniam non constat ipsam esse partem euangelij. Vnde & Hierony in. 2. lib. dialogi aduersus Pelagianos dicit in euangelio secundum Ioannem in multis & Græcis & Latinis codicibus inuenitur de adultera muliere quę accusata est apud dominum Dicendo in multis, monstrat non esse authenticam hanc historiam sicut reliquæ partes euangelij secundum Ioannem. Quia tamen in ecclesia legitur tanquàm pars euangelij, exponemus illam. *In montem oliueti.* pro, oliuarum hoc est in Bethaniam, intra districtum montis olíueti existentem. Ibi enim hospitabatur nocte: vt patet ex aliis euangelistis. *Et diluculo iterum venit in templum & omnis populus venit.* pro, veniebat, *ad eum. & sedens docebat eos. Adducunt autem Scribæ & Pharisæi.* deest. ad ipsum. *mulierem in adulterio deprehensam: & statuerunt eam in medio: & dixerunt.* pro, dicunt, *ei. Magister hæc mulier modo deprehensa est in adulterio.* Superfluit modo: & desunt aliquæ dictiones. Ita quòd legendum est. *Deprehensa est in ipso facto quum adulteraretur.* Proponunt patratum crimen inexcusabile. *In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi.* pro, eas quæ sunt huiusmodi, *lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum.* Exponit Euangelista quorsum proponerent hác quæstionem. *Vt possent accusare eum.* Vel quòd contrarius esset legi, si contra legem Moysi diceret non lapidandam: vel de inclementia, si diceret lapidandam. Et si quidem contra legem diceret, accusarent eum iudicialiter. si autem contra clementiam, accusarent eum apud populum, manifestando ipsum inclementem. *Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra.* Quid scripserit, nescitur. Cur autem scripserit, ad literam puto vt hoc facto ostenderet se esse deum: qui olim digito scripserat in tabulis lapideis mandata decalogi. Scribit non in lapide sed in terra, & non calamo sed digito: vt ex modo scribendi se eundem deum, ex differentia autem inter terram & lapidem, differentiam status noui testamenti à statu veteris testamenti significaret. Nisi enim hoc factum ad significandum fecisset, inutile apparet. *Quum ergo perseuerarent interrogantes eum.*

Hinc coniicitur ꝙ non ſcripſit verba quæ poſtmodum protulit vt legerentur à Scribis & Phariſæis: tanquàm priùs reſponderit ſcripto. & poſtea protulerit quæ ſcripſerat. Non enim perſeueraſſent petentes reſponſum. *Erexit ſe & dixit eis, Qui ſine peccato eſt veſtrum, primus in illam lapidem mittat.* Prudentiſsima reſponſio, nec legi contraria nec à clementia aliena: ſed via ad clemẽtiam ſine offenſione legis, cum confutatione malignantium. *Et iterum ſe inclinans ſcribebat in terra. Audientes autem hæc.* Superfluit hæc: & deſunt aliquæ dictiones. Legẽdum eſt. *At illi quum audiſſent, & à conſcientia redarguerentur.* Totum enim explicat Euangeliſta. *Vnus poſt vnum exibant: incipientes a ſenioribus.* Deſunt tres dictiones. *Vſque ad poſtremos. Et remanſit.* pro, & relictus eſt. Significatur enim quòd illi abeuntes reliquerunt Ieſum, *Solus Ieſus.* non per excluſionem diſcipulorum, ſed tentantium. *Et mulier in medio ſtans.* hoc eſt immota à loco medio in quo ſtatuerant eam. Scribę & Phariſæi. *Erigens autem ſe Ieſus.* Deſunt hic multæ dictiones. *Quum neminem vidiſſet præter mulierem.* Intellige neminem illorum qui contra mulierem venerant. *Dixit ei, Mulier vbi ſunt qui te accuſabant.* pro, vbi ſunt illi accuſatores tui? *nemo te condemnauit? Quæ dixit, Nemo domine. Dixit autem Ieſus. Nec ego te condemnabo.* pro, condemno. Ecce clementia ſine legis iniuria. Eſt enim ſenſus. nec ego condemno te ad hoc vt lapideris. *Vade & iam amplius noli peccare.* Officium iudicis recuſauit exercere: quia non venit vt iudicet mundum. officiũ verò ſaluatoris exercet, monens vt amplius non peccet, ¶ Vbi etiam relucet magna manſuetudo. non enim eam aſperitate verborũ corripuit, ſed ſola monitione cauendi in futurũ à peccato. *Iterum ergo locutus eſt eis Ieſus.* Nulla continuatio præcedentis facti ad hæc ſubiuncta, teſtatur adiectitiam eſſe præcedentem particulam: nec immerito ab illuſtribus doctoribus prætermiſſam. ¶ Poſtquam ergo in nouiſsimo feſtiuitatis die dixerat Ieſus, ſiquis ſitit veniat ad me &c. iterũ locutus eſt eis. ſcilicet Iudæis. *Dicens, Ego ſum lux mundi.* Apte ſermoni de veritate doctrinę & de ſpiritu ſancto, adiungitur ſermo de luce. ne intelligerẽt ſpiritum quem accepturi erant diſcipuli, fore ſpiritum impetus & furoris quo poëtæ ſcribunt homines agi (quem philoſophi maniæ tribuunt) declarat venientes ad ſe, ita replendos ſpiritu quòd ſimul replebuntur lumine. propterea enim adiungit, ego ſum lux mundi. Proculdubio de ſeipſo diuina hypoſtali ſecundum diuinam naturam loquitur, appellando ſe lucem mũdi. Eſt

enim

enim lux non sensibilis sed intelligibilis: cuius ista lux sensibilis participatio quædam est. est lux, non lumen: quoniã est fons luminis, non participatio lucis. Est lux mundi non hominũ tãtum sed vniuersorum. ab vniuersis diuersimode participata. nam à creaturis intellectum habentibus participatur intelligendo: diuersimode tamen, tum secundum diuersos naturæ gradus & dispositiones, tum secundum diuersitatem meritorum. à creaturis verò sensum habentibus diminutè participatur sentiendo. sunt enim sensus velut riuuli intellectus. A creaturis demum infimis, vestigio quodam potius quàm imitatione lucis illius participatio habetur. *Qui sequitur me.* non corporali gressu, sed fide, charitate, imitationéque operum. *Non ambulat.* pro, non ambulabit, *in tenebris.* Lucem sine occasu se esse manifestat: promittendo sequentem se lucem, nõ ambulaturum in tenebris. Si enim ipse esset lux quandoq; deficiens, contingeret ꝙ sequẽs ipsum lucẽ quãdoq; ambularet in tenebris quãdo .s. lux deficeret seu occideret. Sed ex hoc quod nõ est ambulaturus in tenebris sequens ipsum, manifestat quòd ipse est lux indeficiens, nõ solũ in seipso sed etiã in sequẽte ipsum, simúlque declarat nullũ ambulantẽ in tenebris, esse sequacẽ suum. Et est sermo de tenebris ignorantiæ, oppositæ scientiæ salutis: & tenebris peccatorũ, quę contrariantur ipsi saluti. *Sed habebit lumen vitæ* Lumẽ participatio est lucis. & dicitur vitæ, ad differentiam luminis sciẽtiæ eorum quæ non requiruntur ad vitam animæ. Et declarat per hoc ꝙ non promittit sequacibus suis participationem suæ lucis ad sciendũ speculabilia philosophiæ & similium, sed lumẽ vitę hoc est lumen directionẽ suæ vitæ in vitam. vnde & dicitur lumẽ vitæ tum illuminandæ tum cõferendæ. illuminat enim vitales actiones nostras (quales sunt omnes actiones voluntariæ) & cõfert vitam gratiæ, quæ est initium vitæ æternæ. ¶ Duplex itaq; fructus in sequacibus lucis describitur: scilicet negatio ambulationis in tenebris, & assecutio luminis vitæ. Vterque proprius lucis effectus est. *Dixerunt ergo ei Pharisæi.* Religionis professores ex sua professione audaciores cęteris loquuntur: qui humiliores esse deberent. *Tu de teipso testimonium perhibes testimonium tuum non est verum.* Prorumpunt Pharisæi in reprehensionẽ Iesu occasione sumpta ex eo quòd proprium testimonium non habet rationem veri testimonij. Quod verum est de testimonio puri hominis vt sic. *Respondit Iesus: & dixit eis. Et si ego testimonium perhibeo.* Pronomen ego, non demonstrat Iesum secun-

dum q̄ homo secluso deo (vt in capitulo quinto demonstrauit) sed demonstrat hypostasim vtriusque naturæ, diuinæ scilicet & humanæ: vt sequentes rationes manifestant. *De meipso.* quo ad ea quæ de me credenda sunt, quæ videri ab hominibus nō possunt: cuiusmodi sunt quòd deus sum, q̄ verbum sum factum caro. *Verū est testimonium meum.* Directè contrarium eius quod dixerant Pharisæi asserit in hac conditionali. Non dicit verus est sermo meus, verum est dictum meum, sed verum est testimoniū meum. Plus enim requiritur ad verum testimoniū quàm ad verum sermonem. Sermo nanq; verus, contentus est sic esse vt significat, ad testimonium autem verum requiruntur tria. Primo q̄ sic sit vt significat. Secundo quòd sit iustum, non ex passione prolatum suspecti enim testimoniū non habetur pro verò testimonio. Tertiò q̄ sit legitimū. Quicquid horum desit, non est verū testimonium: vtpote non constans ex iis quæ requiruntur ad integram rationem testimonij, sicut non est verum aurum, si aliquid desit ex requisitis ad integrā rationē auri. Et propterea subiungit Iesus probationem sequelæ in conditionali propositа, quantum ad hæc tria. *Quia scio.* Prima conditio requisita ad veritatē testimonij (scilicet veritas sermonis) pendet ex scientia. oportet enim scire sic esse qui testatur sic esse. Et propterea quātum est parte scientiæ manifestat testimonium proprium esse verum, dicendo quia scio. *Vnde veni & quo vado.* Vniuersa materia testificata consistit in mysterio incarnationis & fructu ipsius. Et propterea vtriusq; se plenam habere notitiam explicat. Mysterij quidem incarnationis, dicendo vnde veni. nam in his verbis cōtinetur vtraque natura. Dicendo vnde, deitas significatur cum origine à patre: iuxta illud, exiui à patre. dicendo veni, mysterium incarnationis explicatur. ¶ Fructus vero, dicendo & quo vado. Totus enim progressus eius ad salutē humani generis, significatur dicendo vado: adiūcto termino paternę dexteræ ad quam vadit ducendo secum membra sua. *Vos autem nescitis vnde venio aut quo vado.* Differentia inter me, & vos penes scire & nescire vnde venio & quo vado, ratio est q̄ vos dicatis mihi testimonium tuum de teipso non est verum, & quòd ego dicā esse verum. Acsi apertiùs dixisset. Si vos scire vnde venio & quo vado, non diceretis mihi testimonium tuum de teipso nō est verū. *Vos secundum carnem iudicatis.* Secunda conditio veri testimonij est iustitia, est quòd non procedat ex passione, ex affectu, sed ex iustitia. Differētia inter vos & me penes iustitiam, est q̄ vos secundum

cundum carnem iudicatis. Iudicare enim proprius est act⁹ iustitię: quum sit ius dicere, quod tunc in veritate est, quũ ius dicitur animo, verbo & opere: quod cõplectitur omnem iustitię actum. Vnde iudicare secundum carnem, est ius dicere secundum carnalem affectum. *Ego non iudico quenquam*, Non dicit ego non iudicabo, sed dicit ego nõ iudico: quia quãuis futurus esset iudex, in præsenti tamen tunc vita nõ iudicauit, non ius dixit, sed gratiam salutis impendebat. *Et si iudico ego.* iustitiam suam Iesus (quam non exercitatione iudicij monstrabat) aperire volẽs, manifestat eam conditionali. propterea enim præmisit se nõ exercere iudiciũ, vt locum pararet conditionali. Intendit siquidẽ cõtra id quod dixerat vos secundũ carnem iudicatis, è regione apponere iustitiam suam, sicut fecit de scientia. Et quia categorice nõ poterat asserere, ego autem iudico iudicium verũ (eo quòd ipse non exercebat iudiciũ) ideo negando se iudicare, ad conditionalem deuenit. *Iudicium meum verum est.* Contra iudicium secundum carnẽ distinguit iudicium verum, contra iudicium illorum (mõstratorum per pronomen vos) distinguit iudiciũ suũ: significãs quòd illis iudicant, non ex iustitia sed affectu: ipse autem iudicat ex iustitia. ¶ Et intendit per hanc differentiam in precipuos iustitiæ actu inter se & illos, manifestare differẽtiam in secundariis iustitię actibus, de quorum numero est ferre testimonium. Acsi apertius dixisset. Vos secundũ carnẽ iudicatis, secundum carnẽ testimonium perhibetis: & propterea inter vos testimonium proprium nõ est verum ex parte iustitię, ego autẽ licet non iudicem, quia tametsi iudico, iudiciũ meum secũdum veritatem iustitiæ est, ideo etiam testimonium meũ de meipso, verum est etiam ex parte iustitiæ. *Quia solus non sum.* Ratio quare iudicium meum verum est, est quia non sum purus homo, sed deus. Deũ se esse significat dicẽdo quia solus nõ sum. Quælibet creatura habet hoc quòd eius esse nõ est nisi ipsa: ac per hoc sola est suo esse. cuilibet autẽ & soli hypostasi diuinæ conuenit vere dicere solus nõ sum: quoniam vno eodémq; esse quo est vna hypostasis diuina, est & alia. Vnde & subiungit. *Sed ego.* quod est pronomẽ hypostasis. *Et qui misit me pater.* quod est etiam nomen hypostasis. Et meminit missionis, vt intelligam⁹ eãdẽ esse hypostasim vtriusq; naturę: diuinę. s. cõmunis sibi & patri, & humanę secũdũ quã est missus. *Et in lege vestra scriptum est.* Tertia conditio veri testimonij est esse legitimũ Et ideo hanc etiã conuenire testimonio proprio de seipso manifestat citãs legẽ Moysi, quũ illi

 profiteban-

profitebantur. *Quia.* pro, quòd, *duorum hominum testimonium verum est.* Quantum est ex parte legis numerus binarius testium ad legitimam veritatem sufficit. *Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso.* Si duorum hominum testimonium legitimè verum est, multo magis testimonium duarum personarum quæ sunt deus. Ego enim sum vna persona diuina. *Et testimonium perhibet de me qui misit me pater.* Ecce alia persona diuina. Sed diligentiùs nota quòd vis huius probationis consistit in hoc quód me perhibente testimonium de meipso, pater simul perhibet testimonium de me: ita ꝙ testimoniũ meum de meipso est testimoniũ duorum testium: scilicet meum & patris. Ex hoc enim directè probat quòd testimonium suum de seipso est verum legitimè: qui est testimonium duarum personarũ. Et per hoc manifestat indiuisa esse opera diuinarum personarum: sicut in præcedenti probatione manifestauit indiuisum esse diuinarum personarum. Vnde non est quærendum quid est illud testimonium paternum: quoniam de eodem testimonio loquitur. *Dicebant ergo ei.* Occasione toties introducti patris nouam quęstionem mouent. *Vbi est pater tuus?* De loco quærunt dei, quem credebant vbique esse, & propterea non meruerunt responsionem ad quæsitum, sed ad ignorantiam. *Respondit Iesus.* monstrando eis rationem ignorantiæ. *Neque me scitis neque patrem meum.* Et verum dicit: quia neutram hypostasim diuinã cognoscebant. *Si me sciretis, forsitan.* pro, vtique, *& patrem meum sciretis.* Ecce via sciendi patrem, scire me. Et est verum non solũ de notitia certæ fidei (qua qui indubitata fide cognoscit filium, indubitata quoque fide cognoscit patrem) sed etiam de scientia euidentiæ. nam qui videt filium, videt & patrem: vt inferiùs dicetur Philippo. *Hæc verba locutus est Iesus in Gazophilatio.* Specialem templi locum Euangelista explicat: in quo erat capsa thesauri, seu potiùs oblationum quæ seruabantur pro ærario diuinorum. *Docens in templo. Et nemo apprehendit eum.* Sicut nec durante festo apprehensus est, ita nec transacto festo apprehẽdi potuit nolens, eadẽ ratione repetita. *Quia necdum venerat hora eius.* Verè eius, vtpote ab ipso liberè definita. *Dixit ergo iterum eis Iesus.* Ne intelligeremus euangelistam repetere in pręcedenti narrata capitulo, apposuit iterum. Subiunguntur enim similia immo eadem secundum partem. *Ego vado.* Totus progressus meus tam vitæ quàm mortis, est voluntarium ire. *Et quæretis me* tum in sepulchro retinendum: tum in meis membris persequendo, Saule Saule quid me persequeris? *Et in peccato vestro moriemini.* hoc est

& in

& in peccato persecutionis meæ, in peccato pertinaciæ vestræ moriemini corpore. Quod vsque in hodiernum diem verificari videmus: moriuntur enim Iudæi in peccato infidelitatis suæ erga Iesum. *Quo ego vado.* ad dexteram, scilicet patris mei. *Vos nõ potestis venire.* impediente vos infidelitatis crimine. *Dicebant ergo Iudæi.* non Galilæi, *Nunquid interficiet semetipsum, quia dicit: quò ego vado vos non potestis venire?* Prius audientes hæc eadem verba, dixerãt nunquid in dispersioné Græcorũ iturus est? nũc peiora cogitant, nunquid interficiet semetipsum? existimantes ad omnem locum quo iret Iesus posse quoque se ire (de locis huius mundi loquendo) & sola morte posse ire illò quo ipsi non possent sequi. supponebant enim quòd nullus eorum se vellet interficere. *Et dicebat eis.* Interpositis verbis Iudæorum circa sensum verborum Iesu, prosequitur euangelista doctrinam Iesu: explicatiuam illius particulæ, & in peccato vestro moriemini. *Vos de deorsum.* pro, ex iis quæ deorsum. seu ex infernis. *Estis: ego de supernis sum.* Intendens declarare fidem suam solam esse remedium quòd non moriantur in peccatis suis, inchoat à duplici differentia inter se & illos: qua manifestatur hinc eorum necessitas, inde ipsius virtus. ¶ Prima differentia est, vos ex infernis estis, ego de supernis sum. Quæ vera est tum quo ad esse personale: quia vos constatis ex infimis, quæ sunt ex nihilo. ego autem sum de supernis, quæ sunt diuina. Tum quo ad esse moris seu spiritus: vos enim habetis affectum ex infimis: ego autem repletũ habeo affectum de supernis, quæ diuina sunt. *Vos de mundo hoc.* scilicet sensibili. *estis: ego non sum de hoc mundo.* Altera differentia etiam vtroque modo verificatur: quia & persona mea non est de mundo sensibili, personæ autẽ vestræ sunt de mundo sensibili: & mores vestri sunt de sensualitate huius mũdi, mores autem mei non inde sunt. ¶ Et hæc secunda differentia est velut species primæ, quæ est velut genus. esse enim ex infimis, commune est omnibus creaturis: esse autem de mundo sensibili, solis sensibilibus conuenit, Et habetur ex iis differentiis quòd vos indigetis me: vtpote qui estis ex infernis, qui estis de mundo sensibili: indigetis me qui sum de supernis, qui non sum de hoc mundo. *Dixi ergo vobis.* Infert ex his differentiis vtrunque. Et primo mortem eorum in peccatis. *Quia.* pro, quòd. *moriemini in peccatis vestris.* Ex hoc enim quòd vos estis ex infernis, manetis in peccatis vestris: & ex hoc quòd vos estis de hoc mundo (scilicet sensibili) moriemini in statu in quo estis. *Si enim nõ credideritis, quia.* pro quòd, *ego sum.*

Ecce secundum: ecce remedium, in potestate eorum positum, q ego de supernis sum, quòd non sum de hoc mundo, si non credideritis quòd ego sum. *Moriemini in peccato vestro.* pro, in peccatis vestris. Significanter autem non repetit de supernis, sed dicit absolutè quòd ego sum: vt intelligamus oportere credere ipsum esse verum deum. Nulla enim creatura potest absolutè dicere, ego sum: quum plus habeat de non esse quàm de esse, sicut qui plus habet nigredinis quàm albedinis, nō potest absolutè dicere ego sum albus. Solus autem deus est qui est sine quacunq; permixtione non essendi. est enim solus actus purus, nullam omnino compatiens in se potentialitatem: omnis auté creatura permixta est potentiæ: vt in philosophia patet. *Dicebant ergo ei.* Occasione sumpta ex eo quòd dixerat ego sum, absque additione aliqua, interrogabant Iudæi Iesum. *Tu quis es?* Adiectionem petunt, non intelligentes quòd se deum diceret. *Dixit.* Deest coniunctio. Legendum est. *Et dixit eis Iesus. Principium qui.* pro, quia, *& loquor vobis.* Dictio interpretatiua principium, in textu Græco aut est casus accusatiui, aut est aduerbium. Et in casu quidem accusatiuo construere hunc textum fateor me nescire, propter quod aduerbialiter hunc textum intelligo. ¶ Duo enim in hac prima responsione Iesus de seipso respondet quærétibus tu quis es? & postea addit tertiū. Respondet enim in primis se potestatem habere iudiciariam: quod est ipsum esse iudicem eorum. Et deinde se esse missum à verace ad annunciandum mundo quæ ab illo audiuit, & demum subiūgit notitiam sui futurā post mortem suam. ¶ Se autem esse iudicem non qualitercunq;, sed commemorando eorum demerita, eorum crimina, in hoc quòd audiunt ipsum Iesum loquentem sibi, & non credunt, respondet dicendo. proprium, hoc est primum quidem dico vobis, quia & loquor vobis. *Multa habeo.* pro, possum, *de vobis loqui & iudicare.* Hoc est in primis quia & ego personaliter loquor vobis prædicando (manifestando mysteriū salutis mundi) ideo possum multa de vobis tum loqui testificando iniurias quas mihi infertis. tum iudicare damnando. Infertùs dicetur, si non venissem & locutus eis non fuissem peccatū non haberent, hoc idem hic significatur quòd quia Iesus locutus est eis ideo multa de ingratitudine & pertinacia eorum potest loqui & iudicare. ¶ In quo vides quòd commemoārdo eorum demerita explicat se iudicem, non actu iudicantem, sed potentem, sed habētem potestatem iudiciariam. Et boc est primum quod respondet quęrentibus, tu quis es?

Sed

Sed quoniam iudicium in futurum seruabatur (ad secundum scilicet aduentum) ideo modus explicandi se iudicem tanq̃ officij veri quidem sed futuri introducitur cũ aduerbio primũ & cõiunctione aduersatiua sed transeũte ad officiũ præsens. *Sed qui me misit verax est.* Aduersatiua vt dictũ est coniunctio, ad ipsum dicere potius q̃ ad rem dictam refertur: sicut & aduerbium principium ad dicere quoq; refertur. Ita ꝙ cõtinuatio literæ est hæc. Primũ dico quia & loquor vobis, multa possum de vobis dicere & iudicare: sed quoniã hoc seruatur in futurum, dico præsens officium meum qui me misit verax est. ¶ Describit præsens suũ officium, prius ex parte mittentis: describẽdo mittentẽ esse veracem. Deũ mittentem appellat veracẽ, quia de missione ad docendũ est sermo. doctrina enim procedit à veritate Et dicendo qui me misit verax est, dicit, missus sum à verace. *Et ego quæ audiui ab eo. hæc loquor in mundo.* Non solum mittens est verax, non solum missus sum à verace, sed etiam ego sum verax: quia quę audiui ab eo (& non alia) loquor in mundo. Ita quod petentibus Iudæis tu quis es, respõdet quo ad pręsentia quod sum missus à verace verax ad loquendũ mundo. ¶ Significanter autem dicit audiui. & non dicit vidi: quoniam quæ ipse Iesus etiam secundum animam vidit in deo veritatis fonte, non sunt sermone explicabilia: quæ autem audiuit, sicut vocibus significantur audita, ita sermone quoque possunt mundo explicari. Ad significandum itaque quod non omnia quorum notitiam habuit à deo, sed ea tantũ quæ vt explicabilia nouit hæc docuit, dicit quæ audiui ab eo. ¶ Significanter quoque dicit loquor in mundo. loquor inquit, non scribo: & in mundo, non in angulo, non in vno regno, nõ in Asia, sed in mundo quoniam doctrinam suam sic tradebat in vno loco quod intendebat eam tradere mundo: quoniam missus est doctor mundi, & non Israelitarum tantũ. *Et non cognouerunt quia.* pro, quod, *patrem eius.* pro, eis, *dicebat deum.* Superfluit deum. Intendit enim euangelista dicere quod non cognouerunt quod loquendo illis supradicta patrem appellaret veracem qui misit ipsum: & à quo audiuit hæc quę docet & testatur in mundo, explicanda mundo. Oportebat enim ad hoc cognoscendũ quod iungerent hæc verba cũ verbis à Iesu sæpe dictis: scilicet pater meus misit me, his nanq; adiunctis cognouissent ꝙ de patre suo loqueretur: ꝙ respõdisset quęrẽtibus tu quis es, sum filius veracis qui misit me verax annũcians mũdo quæ à patre meo audiui. Hoc enim officiũ continuè exercebat Iesus. *Dixit ergo eis Iesus.* Occasione sumpta

pta ex eo quòd non intellexerant Iudæi responsionem Iesu quo ad hoc quód dicebat se filium veracis, adiunxit sequentia. *Quum exaltaueritis filium hominis.* in cruce (mortem enim suam vt inferiùs euangelista exponet, significat exaltatione filij hominis) hoc est post mortem meam in cruce. *Tunc cognoscetis.* quod modo non cognoscitis, quod modo nõ intelligitis tunc cognoscetis. Et dixi hoc: quia multos eorum qui crucifixuri ipsum erant prævidebat pœnitentia acturos, & ad fidem venturos: eosdem enim alloquitur, dicendo quum exaltaueritis, & dicendo cognoscetis. Lege actus Apostolorũ: & inuenies hæc impleta ad literam post missionem spiritussancti. Act. 2. *Quia ego sum.* Respondet directè petentibus tu quis es? ex eo quòd dixerat quia ego sum, non estis modo capaces ad cognoscendum, quia ego sum, absq; quacunque permixtione nõ essendi, hoc est deitatem meam. sed tunc cognoscetis me esse deum, notitia certæ fidei. *Et à meipso facio nihil.* Non solum cognoscetis quòd ego sum (quod est deitatis) sed etiam cognoscetis me esse filium dei: quod est originis diuinæ. Hæc enim significatur dicendo & à meipso facio nihil, sed esse & facere meũ, oritur ab alio, scilicet patre. *Sed sicut docuit me pater.* Deest, meus. *hæc loquor.* Explicat patrem quem non intellexerant. Et quemadmodum superiùs dixerat audiui ab eo. ita modo dicit docuit me pater: ad idem scilicet significãdum: nam neque propriè est ibi auditus neq; docere: sed vtrunq; assumptũ est ad limitandum explicanda, quæ enim homo dixit, potest quoq; loqui. Cognoscetis ergo tunc etiã hoc ꝙ sicut docuit me pater, hęc loquor: hoc est sermones meos ꝓcedere à deo patre meo. *Et qui me misit.* Cognoscetis etiam mysteriũ incarnationis, quo ego missus sum. Cognoscetis inquam me non esse missum sicut alij prophetæ missi sunt à deo, sed sicut filium proprium ipsius dei: dum cognoscetis ꝙ & qui me misit. *Mecum est.* Minus dicit & plus significat: quoniam significat mecũ est inseparabiliter: pater enim inseparabilis est à filio incarnato. *Et non reliquit me solum.* Deest pater. Significanter dicit non reliquit: quoniam de continuata gubernatione diuina in omnibus, & per omnia quæ erãt filij hominis est sermo. Ita ꝙ sensus est: cognoscetis ꝙ pater non reliquit desistẽdo à cõtinuata seruatione me hominẽ solũ: hoc est secluso deo. *Quia ego quæ placita sunt ei, facio semper.* Meritũ cõtinuatæ gubernationis describitur: ex hoc ꝙ non quãdoq;, sed absq; vlla interpollatione semper fecit quę placita sunt patri, meruit cõtinuè gubernari, cõtinua diuina cura seruari in omnib⁹ suis actionibus & pas-

& paſsionibus,&c. ¶ Nec obiicias contra hoc meritum ꝙ ipſemet erat deus,ſeruãs ſeipſum hominem ſiñe vllo merito.voluit enim etiam hoc modo(ſcilicet merendo.continuam habere gubernationem diuinam ita ꝙ non ſolum iure diuinę perſonæ ſed etiam alio modo)ſcilicet iure meriti(habere voluit cõtinuitatẽ diuinæ curæ.Quemadmodum voluit intrare in gloriam ſuam etiam merito mortis ſuæ. Hæc illo loquente multi crediderunt eum.)Fructus prædicationis Ieſu ſubiungitur ab euangeliſta.

Dicebat ergo Ieſus ad eos qui crediderunt ei Iudæos.(Duas conditiones horum deſcribit euangeliſta.Alterã generis,ſcilicet Iudęos, qui maxime aduerſabantur Chriſto.Galilęi enim minus erãt illi contrarij.Alteram fidei informis.nam nõ dicit crediderunt in eum)quod ſignificat fidem formatam charitate(ſed crediderũt ei:quod eſt actus fidei informis. *Si vos manſeritis in ſermone meo.* Præuidebat iſtos non perſeueraturos.& propterea à conditionali incipit.Nec dicit ſi vos deliberaueritis manere. ſed ſi vos manſeritis.quod ad ipſam perſeuerantiæ executionem ſpectat. Manere autem in ſermone Ieſu,eſt perſeuerare in fide & opere prædicatis atq; præceptis ſermone Ieſu. *Vere diſcipuli mei eritis.* pro eſtis.Ad differentiam diſcipulorum ad tempus (qui ſcilicet ad tempus credunt,& in tempore tẽtationis recedunt) apponit verè:declarans per hoc ꝙ diſcipuli ſui ad tempus,non ſunt vere diſcipuli ſui.Propter hoc enim dicit in pręſenti eſtis:apertè ſignificando ꝙ diſcipuli non mãſuri,non ſunt vere diſcipuli ſui: quia non ſunt diſcipuli abſolutè ſed ſecũdum quid, ſcilicet ad tẽpus.

Et cognoſcetis veritatem. Pondera conditionalem:cuius antecedens eſt,ſi vos manſeritis in ſermone meo.Cuius cõſequẽs multas habet partes.primam de præſenti,vere diſcipuli mei eſtis.ſecundam de futuro,& cognoſcetis veritatem . Perſeuerantia ergo in ſermone Ieſu,infert nõ ſolum eſſe diſcipulum Ieſu abſolutè,ſed etiam futuram cognitionem veritatis. ¶ Nõ dicit & credetis,ſed cognoſcetis:vt claritatem notitiæ ſignificet.Nec dicit cognoſcetis quę dico,quæ propono mundo vt credantur,ſed veritatem.tum quia diſcipuli Ieſu perſeuerantes ſuperueniẽte lumine ſpiritusſancti cognouerũt veritatẽ fidei,quãuis non viderint illa quæ credebãt.tum quia perſeuerãtes omnes in fide formata adipiſcuntur fructum fidei cognitionẽ veritatis fidei . Vident enim credẽda eſſe ea quæ ſunt fidei,non vt opinabilia , nõ vt probabilia,ſed vt vera. Hoc eſt ſi quidẽ cognoſcere veritatẽ: quod eſt videre credibilia ſub ratione veri credibilis,nõ opinabilis

bilis aut probabilis. *Et veritas liberabit.* pro liberos faciet, *vos.* Hæc est tertia pars consequentis, quę est fructus secūdæ: scilicet quòd veritas fidei cognita faciet vos liberos à seruitute peccati, à seruitute passionū mundanarū. ¶ Vide discipulos Christi suscepto spiritu sancto à timore & respectibus humanis liberos: & intelliges hanc promissionem. Cōspice quotidie electos dei liberos à seruitute mundanarum passionum, & videbis veritatem huius promissionis. Præter hoc ꝙ veritas fidei formatæ liberat à seruitute peccati, quantū ad maculam. *Respōderunt ei.* Iudæi scilicet qui ei crediderunt. *Semen Abrahæ sumus.* Quū multa audissent, nihil magis eos offendit q̄ imputata seruitus. Et propterea omissis reliquis, superbi discipuli impatiētes quod appellati fuerint serui, non solū liberum sed nobile genus suum ex Abraham proferunt. Carnales enim erāt: & de corporali libertate intellexerant verba Iesu, & propterea liberum citant genus. *Et nemini seruiuimus vnquam.* Non solum genere sed etiam secundum proprias personas liberos se affirmant: dicēdo se nunquam seruisse alicui, Artificiose loquūtur, libertatem ab extremis tuentes (scilicet ex Abraham primo patre & à propriis personis) omittendo intermedios parētes: quos cōstabat multiplici seruitute affectos tum in Aegypto, tū in Babylone, tum in variis subiectionib⁹ & direptionibus: vt patet in libro Iudicū. Dicebāt autem isti personas suas esse liberas, quia adhuc nō erant in seruitutem Romanorū redacti, sed erant tributarij: & nō vt serui sed vt liberi sub Cæsare gubernati per præsidem. *Quomodo tu dicis, liberi eritis?* Futura enim libertas seruitutem supponit. Hinc clare apparet discipulos istos parū reuereri magistrū: dū se sic opponunt contra eum. *Respondit ei Iesus.* māsuetissimus magister ordine pręposte ro. Nā prius respondet explicādo de qua libertate & seruitute loquitur, & deinde ad id quod dixerant semen Abrahæ sumus. *Amen amen dico vobis quia.* pro, quod, *omnis qui facit peccatum, seruus est peccati.* Ecce de qua seruitute loquor. Et est sens⁹ quod omnis nullo excepto faciens peccatū, incurrit seruitutē peccati. Cōsistit autē seruitus peccati in duobus. vnū est in non posse abiicere illud à se. Quāuis in potestate faciētis peccatū sit facere vel nō facere peccatū: factum tamen peccatū abiicere à se, nō est in potestate eius. Hāc ergo seruitutē incurrit, quòd oportet ipsum subiici peccato facto. remanet enim peccatū macula & reatu in anima inseparabiliter: quanuis actio peccati transitoria sit sicut & delectatio. ¶ Secūdum est quod peccatum remanēs domina

tur

tur in animo, trahendo ad aliud peccatum tanta & tali efficacia vt oporteat hominem subiectum peccato nisi pœniteat, denuo peccare: quia iam animus auersus est ab incõmutabili bono retinente hominem ne peccet. Nec propterea excusatur peccator à nouis peccatis. tum quia volũtarie committit singula, licet nõ possit vitare omnia. tum quia voluntarie se posuit in statu talis seruitutis. tũ quia potest quod ĩ se est facere vt pœniteat. ¶ Merito autẽ qui facit peccatũ incurrit seruitutem peccati: quia faciẽdo peccatum exorbitat à vera libertate: quia abutitur libertate, vtendo ea contra rectam rationem, vtẽdo ea contra præcepta dei largitoris libertatis. iustum est enim vt qui seipsum ab ordine rationis rectę deiecit, tortę ratiõis seruituti subiiciatur. Et est sermo de peccato simpliciter & absolutè: quod est solũ peccatũ mortale. peccatũ enim veniale nõ est peccatũ nisi secundũ quid. *Seruus autem nõ manet in domo in æternum: filius manet in æternum.* Declarata seruitute: declarat liberatorem à seruitute, & ex differentia inter seruum & liberum in genere descẽdit ad propositũ in speciali. Assumit autem differentiã inter filium & seruum absolutè, penes hoc quod est manere vel non manere in domo. Et intendit quòd seruus nõ habet ius manẽdi in domo in æternũ: quoniam nullum habet ius perseuerãdi in domo domini sui, sed ex nutu domini pendet quod vendatur, ꝙ nunquam ad domum redeat: filius autem ius habet manẽdi in domo patris in æternũ eo ipso quod filius est. ¶ Significantiúsque dicitur filiꝰ in numero singulari: vt plenum ius manendi in domo patris explicetur, ne vlla diuisio cum fratre impediens obiiciatur. ¶ Et cũ multæ sint differentię inter filium & seruum, hãc solam suauissimus doctor assumpsit: quoniam hæc differentia directe manifestat fructũ libertatis. Dixerat enim quod veritas liberos vos faciet: nec vlteriorem fructum subiecerat, & propterea modo fructũ libertatis subiungit: qui est manere in domo in æternum. Quem dependere à filio, ex hac differentia infert subiungendo. *Si ergo vos filius liberauerit.* pro, liberos faciet, *vere liberi eritis.* pro, estis. Ex hoc quod filius manet in domo in æternum potestatẽ liberum faciendi seruum habet. Et si hac potestate vsus fuerit filius æterni patris erga vos seruos peccati, subiungendũ erat manebitis in domo in æternũ. Sed radicẽ manendi in domo in æternũ, subiũxit. vere liberi estis: hoc est nõ estis amplius serui peccati, sed vere liberi. ad differẽtiã eorũ qui sunt liberi ad tẽpus: & cõsequẽter manebitis ĩ domo patris mei in ęternũ. ĩ qua serui peccati ad

ti ad tempus quidem manere possunt. non autem in æternum. Domus enim dei (vt patet. 1. ad Timo. 3.) est cõgregatio fideliũ. in qua multi serui peccati sunt, sed non perseuerabunt in æternũ in societate iustorũ: quod esset manere in domo dei in æternũ. ¶ Cõsidera ꝙ prius dixerat, veritas vos liberos faciet: & modo dicit, si filius vos liberos faciet. vt intelligamus libertaté nõ pédere ex sola cognitione veritatis. nõ pédere ex solis actibus nostris quos numerauerat (scilicet permanere in sermone ei⁹, & cognoscere veritaté) sed etiã ex gratia filij. Et vere sic est: quoniã ex parte nostri requiritur & id quod est intellectus & id quod est operis: ex parte aũt dei requiritur donũ filij ad nostram libertaté. ¶ Considera rursus ꝙ libertas à passionibus, à respectibus mundanis & huiusmodi, oritur à libertate spũs, quę est per veritatem fidei: & per oppositum esse seruũ passionũ & respectuum humanorũ, ex seruitute peccati prouenit. & propterea Iesus contra libertatem gratię quę est per veritatem fidei è regione locat seruitutem peccati. *Scio quia*. pro, ꝙ, *filij*. pro, semen, *Abrahæ estis*. Occasione accepta ex eo quòd dixerant discipuli Iudæi semen Abrahæ sumus, arguit eos. intédés quòd licet natura descéderint ex Abraham, imitatione tamen morum ex alio sunt patre quàm Abraham. Assentit itaque generi secũdum naturalem originem ex Abraham: & opponit contrarium morem dicendo. *Sed quæritis me interficere*. In quo apparet ꝙ isti qui crediderunt ei, iam mente recidiuauerant. *Quia sermo meus non capit*. pro, non habet locum, *in vobis*. Ne excusarent tanquã iustam intentionem occidendi ipsum, subiungit innocẽtiam suam. Acsi apertiùs dixisset. quæritis me interficere non ob aliquod meũ crimé, sed quia sermo meus non habet locum in vobis. ¶ Et vere sermo eius nõ habet locum in animis passionibus subiectis: quales esse istorũ animos, & pręcedentia & sequẽtia testantur. Et eo enim ꝙ sermo Iesu nõ habebat locum suum in animis Iudæorũ, procedebat ꝙ ipsum vt blasphemũ ac vt violatorem sabbati persequebantur, passio siquidé animi impedit mentem à discretione veri. *Ego quod vidi apud patrem*. Deest, meum, *loquor*. Arguit rationem arguendi, ad conuincendum eos quod habent alium patré quàm Abraham. Et arguit ab exemplo suo, ego loquor quę vidi apud patrem meum, & vna eademque sententia ab exemplo suo arguit & iustitiam doctrinæ suæ explicat, dicendo se loqui visa apud patrem suũ deũ. ¶ Nec te moueat quòd superiùs dixerat se loqui audita & docta à patre. Eadem siquidé sunt visa, audita

& docta

& docta, diuersis rationibus diuersimode significata. Hic enim significantur vt visa, ad testificandum euidétem notitiam illorũ se habere. Et quia argumento ab exemplo congruit, vt congrue inferat, subiuugit. *Et vos.* deest, igitur, *quæ vidistis apud patrem vestrum facitis.* Quemadmodum ego loquor quæ vidi apud patrem meũ, sic cõsequẽs est vt vos quæ vidistis apud patrẽ vestrũ faciatis. Quod est dicere ꝙ quęrẽdo me interficere, facitis quæ vidistis apud patrem vestrum: vt hinc intelligerent se aliũ patrẽ habere quàm Abraham. *Responderunt, & dixerunt ei. pater noster Abraham est.* Audientes se facere quæ viderunt apud patrem suũ, & nõ intelligẽtes quid Iesus intẽderet, perstãt in carnali origine, rursus asserendo suũ patrem esse Abrahã. Acsi apertius dixissent. hoc scimus ꝙ pater noster Abrahã est: quid autẽ tu intendas dicendo ꝙ facimus quæ vidimus apud patrẽ nostrũ nescimus. *Dicit eis Iesus. Si filij Abrahæ estis.* pro, essetis, *opera Abrahæ facite.* pro faceretis vtique. Non de filiis secundum carnẽ sed secundum imitationem fidei & morum loquitur, dicendo. si filij, imitatione, essetis Abrahæ, faceretis vtique opera Abrahæ. Nec eget probatione hæc conditionalis. *Nunc autem quæritis me interficere.* Procedit à destructione consequentis ad destructionem antecedentis, opus vestrum est quærere occidere me, non virum iniustum seu malum, sed. *Hominem qui veritatem vobis locutus sum.* Nota singulas particulas. Primo hominẽ. in quo nullum sonat meritum vt occidatur, sed potius vt non occidatur. Deinde qui veritatem locutus sum. ad excludendum crimen quodcunque tam mendacij quàm falsitatis. *Quam audiui à deo.* ad excludendum crimen pseudoprophetæ. Et per hoc excludit vtranque causam quæ secundum legem erat contra prophetas. scilicet si vel falsum dixisset, vel propheta esset non veri dei sed idolorum seu dæmonum &c. *Hoc Abraham non fecit.* Pronomen hoc, demonstrationem simpliciter exercet, demõstrat enim genus operis: & non hoc opus indiuiduale. Intendit siquidem quòd simile opus nunquàm fecit Abraham. Et in hoc complectur destructio consequentis, *Vos facitis opera patris vestri.* Vbi cõcludendũ erat vos non estis Abrahæ filij, imitatione, concludit non dictam negatiuam: sed affirmatiuam cõtinentem in se virtualiter illam: dicendo. vos facitis opera patris vestri. Intendit enim inferre conclusionem pendentem etiam ex antedictis, vos quæ vidistis apud patrem vestrum facitis. Excluso nãque quòd nõ facerẽt opera Abrahę, persistit in conclusione priore, vos fa-

ff citis

citis opera alteriùs quàm Abraham patris vestri: non secundum carnem sed secundum morem. *Dixerunt itaque ei.* Tandem intellexerunt quòd non de patre carnali, sed de patre fidei ac morum Iesus loquebatur, & propterea inchoant nouam responsionem. *Nos ex fornicatione non sumus nati.* Fornicationem appellant idololatriam: eo q in sacra scriptura filij fornicationũ appellantur Israëlitæ idololatræ. De patre ergo fidei, religionis, & cõsequẽter morum, respondent se non esse secundum cultum & mores natos ex idololatria. *Vnum patrem habemus deũ.* Non sumus vt Samaritani, habentes plures patres religionis: colentes plures deos, seu colentes deum verũ & cum hoc alium deum. hi enim habent plures patres nos verò vnum tantum patrem religionis habemus deum, qui solus est deus. ¶ Et dicunt hoc vt reiiciant verba Iesu, vos quę vidistis apud patrem vestrũ facitis. Nõ enim possent argui si facerent quæ vidissent apud patrem suum deũ. *Dixit ergo eis Iesus.* Consequenter ad eorum verba dicit. *Si deus pater vester esset, diligeretis vtique me.* hoc est si deus amore & honore haberetur à vobis pater, diligeretis saltem me. Et non dixit diligeretis & honoraretis: quoniam ab honorando poterant excusari ex ignorantia quòd ipse esset deus: sed à diligendo nulla poterãt palliatione se excusare. debebãt enim ipsum diligere saltẽ vt dei nunciũ seu prophetã. consequens nãque est vt diligens aliquem vt patrem, diligat omnem nũcium illius vt rẽ patris. Propter quod subiungit. *Ego enim ex deo processi.* deus de deo æterna natiuitate, & homo missione, *Et veni.* pro, venio. ad prædicandum, ad redimendum mundum. Ecce ratio consequẽtiæ: quòd si deus pater vester esset, diligeretis me, quia ego ab illo processi & veni, quia sum res dei & nuncius eius. *Neque enim à meipso veni.* pro, venio. hoc est non venio ad prædicandum ex proprio consilio secluso deo. *Sed ille me misit.* ad euangelizandũ. *Quare loquelam meam non cognoscitis?* Interrogatiuè legendum esset. Et est sensus, quare nõ cognoscitis loquelam meam esse diuinam ex ipsa loquela? Sicut enim Petrus Galilæè loquens: ex loquela agnitus est (quum dictum est illi. Galilæus es, nã & loquela tua manifestum te facit) & cõmuniter hominũ patriæ loquelis agnoscũtur, ita Iesus loquelam suam diuinã habens dicit, quare loquelam meam non cognoscitis? Quemadmodum enim miracula sua faciebat non sicut alij prophetæ sed modo diuino (scilicet imperando) & quemadmodum docebat tanquàm potestatem habens, ita modus loquendi diuinus erat, & diuinitatẽ

sonabat

ſanabat. Quod miniſtri pontificũ in præcedenti capitulo teſtati ſunt: qui miſsi vt eũ caperent, ex modo loquẽdi Ieſu mutati retulerunt, nunquã ſic locutus eſt homo ſicut loquitur iſte homo. *Quia non poteſtis audire ſermonem meum.* Reddit ipſemet Ieſus rationem quare loquelam ſuam non cognoſcerent. Acſi apertiùs dixiſſet, Dicã ego vobis quare loquelã meã non cognoſcitis, ratio eſt quia non poteſtis audire ſermonẽ meum: tanto me odio habetis, tanta inuidia me proſequimini vt nõ poſsitis audire ſermonẽ meum. hinc enim fit vt nõ poſsitis cognoſcere loquelam faſtidio habentes ſermonem meum, non cognoſcitis loquelam. ¶ Et dixit hoc ad explicandũ ꝙ ignorantiæ ſuæ cauſa ſunt ipſimet, eſt eorũ malitia paſsio tanta vt nec audire quidẽ poſsint ſermonẽ eius. Redditq; ſimul verã cauſam nõ cognoſcendi loquelã. oportet enim ad diſcernẽdũ loquelã attente audire ſermonẽ loquentis. *Vos ex patre diabolo eſtis.* Quod plures in genere dixerat patrẽ veſtrũ demũ explicat illũ. Diabolus (vt dictũ eſt) Græca eſt dictio: & ex vi ſermonis ſignificat calumniatorẽ ſeu delatorem tranſlatũ autẽ eſt ad ſignificandum dæmonem tam apud Græcos quàm apud Latinos. Ita ꝙ hoc in loco nomen eſt dæmonis. Patrem autẽ nõ natura, ſed exemplo dicit. Vnde & ſubiungit. *Et deſideria patris veſtri vultis facere.* Quòd habeatis diabolũ vt exemplar quod imitamini, hinc patet quia deſideria illius vultis facere. filij enim eſt adimplere deſideria paterna. In quo oſtẽdit eos obſequẽtiſsimos eſſe filios diaboli: vtpote qui nõ expectãt præcepta patris, ſed ſpõtanei ſunt ad adimplẽdũ deſideria patris. *Ille homicida erat ab initio.* Probat ꝙ ipſi deſideria patris diaboli volunt facere quo ad duo ſcilicet homicidium & elongationem à veritate. Vtrunque enim horũ erat in iſtis: quærentibus interficere Ieſum. & elongatis valde à veritate quã euangelizabat Ieſus. Et propterea vtrũque horũ manifeſtat eſſe in diabolo: vt conuincantur ꝙ colendo hæc facere, volunt adimplere deſideria diaboli. Ille diabolus, homicida erat. Verè homicida: qui occidit hominẽ anima & corpore. abſtulit enim vitam animæ & vitam corporis, nõ ab vno homine ſed ab homine, ab humano genere. Verè homicida: quoniam ex intentione occidendi animam & corporis hominis, tẽtauit & ſuaſit homini. Et dicit ab initio: quia in initio mundi quo creatus fuit homo, homicidiũ fecit. *Et in veritate non ſtetit.* Declarat alterũ crimen dæmonis, quod fuit priùs quàm homicidium. Et eſt ſermo de veritate fidei. In principio ſiquidẽ oẽs angeli illuminati ſunt

veritate fidei ſupernaturalis beatitudinis, ad quã peruenire poſſent propriis meritis: ſed aliqui perſeuerarũt in veritate fidei reuelatæ beatitudinis, appetentes & petẽtes illã ex diuina gratia: aliqui autem non perſeuerarunt in veritate cõformanter ſe gratiæ reuelatæ beatitudinis. & propterea dicuntur in veritate nõ ſtetiſſe. *Quia non eſt veritas in eo.* hoc eſt quia non eſt in eo amor veritatis. Et conſidera quòd vbi debuiſſet dici, quia non fuit in eo veritas, dixit quia non eſt in eo veritas: vt plus ſignificaret: vt ſcilicet manifeſtaret perſeuerantiam non veritatis in diabolo. Ita ꝙ quia ex tunc non eſt in eo veritas vt amata in amãte, ideo in veritate non ſtetit. vera enim & propria ratio non perſeuerãdi in veritate reuelatę beatitudinis, eſt negatio amoris ad veritatẽ. In hoc nãque primũ diſcreti ſunt angeli boni à malis: ꝙ illi amauerunt veritatẽ reuelatam vt regulam & finem actionum ſuarũ, iſti autẽ non amauerunt illam nec amant. ¶ Et aduerte ꝙ quanuis ſit ſermo de veritate iuſtitiæ fidei reuelatæ, nõ tamẽ dicitur & in veritate iuſtitię fidei, ſed in veritate nõ ſtetit: & ſimiliter nõ dicitur quia nõ eſt in eo veritas iuſtitiæ, ſed quia non eſt in eo veritas. ad ſignificandũ ꝙ veritas iuſtitiæ fidei eſt veritas ex qua pendet omnis veritas quæ eſt in libera poteſtate cuiuſcũque creaturæ. Ita ꝙ ideo dicitur abſolute in veritate & veritas: eo ꝙ eſt ſermo non de hac vel illa, ſed abſolute in qua liberum eſt ſtare, quæ poteſt amari & non amari. Quod dicimus propter veritatẽ naturalem intellectus: quæ nõ ſubeſt libertati creaturæ rationalis: quæ & remãſit in diabolo. De hac enim nõ eſt ſermo, ſed de veritate in qua ſtare vel nõ ſtare poſitum eſt in libertate rationalis creaturæ: vt textus ipſe clarè ſonat. *Quum loquitur mendacium, ex propriis loquitur.* Veritatẽ reuelatam reliquit, naturalem autem habet nõ propriam ſed communicatã à deo: ſed quum mendacium loquitur, non ex cõmunicatis ſibi à deo. *Quia mendax eſt & pater meus.* ſcilicet mendacij. Non ſolũ eſt mẽdax, ſed etiam primus qui dixit mendacium. Primũ enim mendacium in ſacra ſcriptura commemoratum, eſt mendaciũ quod dixit diabolus Euæ, nequaquàm moriemini. *Ego autem ſi.* pro, quia, *veritatem dico, non creditis mihi.* Duarum conditionũ quas deſcripſit in dæmone, alterã (ſcilicet homicidij) ſuperius deſcripſerat iſtos imitari, dicẽdo quæritis me interficere. alteram (ſcilicet auerſionis à veritate) ſubiungit modo iſtos imitari: dicendo ꝙ quia dico veritatem ideo nõ creditis mihi. Verè comprobatur inimica vobis veritas, ex eo quòd non creditis mihi quia

dico

dico veritatem . hoc enim est cōprobare vos esse filios diaboli, qui cōtratrius est veritati, vtpote pater mendacij. *Quis ex vobis arguet.* pro, arguit. *me de peccato?* Ne Iudęi se excusarent, dicendo ꝙ ideo non credunt ei quia peccator est, innocentiam suam ab omni peccato proponit dicendo. Quis ex vobis arguit, hoc est habet rationem arguendi, me de peccato? quasi dicat. nullus, quia nullum peccatum habeo. *Si veritatem.* Deest autem est. *Si autem veritatem dico.* Partitione vtitur. Si non possum argui de peccato, sed veritatem dico. *Quare vos non creditis mihi?* Et intendit probare quod dixerat scilicet quia veritatem dico non creditis mihi. Acsi apertiùs diceret. Si non ex odio veritatis nec ex meo peccato, reddite vos rationem quare vos non creditis mihi, ex quo ego dico veritatem. *Qui ex deo est.* Adiungit alteram rationem quare non credunt sibi, dicendo qui ex deo est, non loquēdo de esse naturę, sed de esse moris. Et est sensus. Qui ex deo est secundū affectum. *Verba dei audit.* id est suscipit. Verba quidem dei necessaria ad salutem, suscipit vt necessaria ad salutem: verba autem dei exhortatoria, suscipit vt expediētia illa vt præcepta. hæc vt consilia. *Propterea vos non auditis.* Hinc apparet ꝙ non de auditione corporali, sed de auditione interna (hoc est susceptione) Iesus loquitur : nam ad literā illis loquebatur verba diuina qui audiebāt. Ex hoc enim quòd dicit in præsente nō auditis, significat quòd de interna locutione loquebatur. *Quia ex deo non estis.* secundum affectum. Considera in hac illatione affirmatum esse ex deo, inferre affirmationē audiēdi verba dei: & negatum esse ex deo, inferre negationem audiēdi verba dei, vt intelligamus propriam afferri causam. nam in causis propriis affirmatio est causa affirmationis & negatio negationis. Et verè ex dono dei in affectu (siue donū illud sit gratuita motio, siue quodcūque aliud gratuitū) inde prouenit interna auditio verborum dei: siue exterius siue interius proponantur. ¶ Vbi etiā nota ꝙ non repetit verba dei, dicendo propterea vos non auditis (non enim dicit propheta vos non auditis verba dei) vt intelligamus eadem esse verba ipsius & verba dei: vt intelligerēt Iudæi ꝙ idem erat nō credere verbis Iesu & nō audire verba dei. Quod Iudæi intellexisse se mōstrant in subiuncta responsione. *Responderunt ergo Iudæi.* Hactenus euangelista nō aliter nominauit respondentes, vt intelligeremus illos locutos Iudæos qui crediderūt Iesu: modo nominat Iudæos respōdētes: ad insinuādum ꝙ docente Iesu in tēplo illos Iudæos qui crediderūt Iesu,

cōuenerunt interim ad eos alij Iudæi. Ita ꝙ responsio ista non ascribitur illis qui crediderunt vt propria, sed cōmunis significatur Iudæis ibi præsentibꝰ, tanquā lacessitis iniuria duplici. tū ex deo nō estis. tū ex patre diabolo estis. *Et dixerunt ei. Nōne bene dicimus nos.* Vbi manifestāt se hæc quidē dixisse, sed modo agnoscere ꝙ bene dicunt, modo approbant dicta. Nec aiunt nōne bene dicūt, sed bene dicimus nos: manifestātes se esse illos qui pserant dicendo hæc. *Quia.* pro, ꝙ, *Samaritanus es tu.* non genere sed more Samaritani enim & contrarij erant Iudæis, & partim seruabant ritū Iudæorū & partim nō, & propterea quia Iesus videbatur cōtrarius eis, & videbatur partim seruare legem & partim soluere violādo sabbatū, ideo cōtumeliosè appellāt eū Samaritanū moribus. *Et dæmonium habes.* Nolētes credere Iesum miracula facere diuina virtute, doctrināq; habere à deo, attribuūt vtrūq; dæmoni. Et intēdūt ꝙ Iesus dæmoniaca virtute, & miracula faceret & doceret: ꝓptereaq; tot arrogare sibiipsi. *Respōdit Iesus.* Nō ad cōtumeliā propriā, qua appellatus est Samaritanus: sed ad iniuriā dei, qua dictū est dęmoniū habes. Hęc enī directè tollebat fidē credentiū, tollebat veritatē doctrinæ, nocebat populo. pręter hoc ꝙ erat directè cōtumelia diuina, vt filius dei diceretur dæmoniacus. *Ego dæmonium non habeo.* Maxima mansuetudine iniuriā declinat simplici negatione. *Sed honorifico patrē meū.* Probat ab opere se nō habere dæmoniū, quia opus facit cōtrariū dæmonio: scilicet honorifico patrem meum. Dæmō enim contra honorem dei pugnat: ego autem deum patrem meū honorifico, verbo & opere. *Et vos inhonorastis.* pro, inhonoratis, *me.* Et vos hæc verba nō dicitis vt credatis me esse talē: sed ad inhonorandū ad cōtumelia afficiendū me. *Ego autē non quæro gloriā meā.* Quāuis ꝙ vos inhonoratis me, nō tamen propterea ego homo quæro gloriā meam præsentē. Rursus q̄uis dicā de meipso ꝙ ex deo processi, & alia huiusmodi, non tamē per hęc quæro gloriā meā: hoc est non quæro per hæc. honorari & laudari ego homo, sed quæro obedire, declarare veritatē, euangelizare vobis quæ sunt ad dei gloriā & vestram salutē & breuiter non intēdo nec quęro præsentē gloriā meā: sed opera obedientiæ, sed merita, sed vt laudetur & glorificetur deus. *Est qui quærat.* Licet ego non quæram gloriam meam, scitote tamen mihi esse debitam, & ꝙ extat deus qui quærat gloriam meā. intentio mea secundum ꝙ sum homo non tendit ad hoc vt ego homo in pręsenti glorificer à vobis: intentio tamen dei tēdit ad hoc vt vos glorificetis me. Deus enim

vult

vult vt homines honorēt in præsenti vita sanctos suos(sicut prę cipit honorari parentes)quanuis sancti viri non quærāt vt glorificentur in pręsenti vita. ¶Nec dicit est qui quęrit,sed quęrat: vt intelligamus deū non tā quærere quàm quæsiturum: hoc est præcipere quidem vt glorificetis me,non tamen effectū facere velut studiose quęrens,sed quæsiturū postea eos qui glorificaue runt & qui non,examinādo merita hominū.*Et iudicet.* Non aduersatur hæc sententia superiori, pater non iudicat quenquam: quoniā ibi est sermo de iudicio sensibili & vniuersali:hic est sermo de iudicio qđ quotidie exercetur à deo,& in vita, & in morte hominum.Non solum itaq; extat qui inquirat , sed etiam qui ius dicat non glorificātibus & glorificātibus me:illos puniēdo, istos præmiando.*Amen amen dico vobis:siquis sermonem meū seruauerit.* Lacessitus iniuria Iesus non desistit à prædicatione:instruens ab exēplo prædicatores,&quod dixit verbo se non quęrere gloriā propriam,monstrat euāgelio : proponendo ea quæ erant salutis humani generis.Simúlq; contestatur à potentia ser monis sui,non dæmoniacū , sed diuinum esse suum sermonem: docendo quòd si quis sermonem suum opere seruauerit. *Mortē non videbit in æternum.*Dicit in æternum,ad differentiam mortis temporalis:mors enim æterna est mors animę:mors vero temporalis est mors corporis. ¶Nec dicit nō morietur , sed non videbit mortē:vt intelligere possent quod de morte illa loquebatur quæ cōsistit in videre,quę priuat nō vita naturę,sed vita quę cōsistit in visione:quę est vita fœlicitatis ęternę.Ita quòd videre mortē,est habere mortē in actibus animæ, visione significatis. *Dixerunt ergo ei Iudæi.Nunc cognouimus.*Vide furorem nō solum à contumelia inchoant responsionē(quum tamen Iesus eis mansuetissimè proponeret eorum salutem)sed proprij honoris obliuiscuntur:manifestantes se temere hactenus dixisse,dæmonium habes.Non enim dicunt nunc etiā cognouimus,sed nunc cognouimus.prius igitur non cognouerant , & tamen dixerant. *Quia.*pro,quòd,*dæmonium habes.* Impossibilem reputabant veritatem verborum Iesu, & propterea dicunt se nunc cognouisse quòd dæmoniū habet:vtpote loquens manifestè falsa & impossibilia.*Abraham mortuus est & propheta.*Excæcati odio nō solū errant intelligendo verba Iesu de morte corporis:sed pręcipites nō dubitāt,nō quærunt quo sensu illa verba dixerit,sed diffiniūt de morte corporis dicta,& propterea obiiciunt mortē Abrahæ & prophetarum:quos constabat sermonē dei seruasse.*Et tu dicis*

si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum. Iesus dixerat non videbit: mortē spiritus significans actione spiritualissima qualis est visio. isti verò passionibus excecati, de morte corporis intelligentes, actionem materialissimam inter sensationes (qualis est gustare) repetunt. *Nunquid tu maior es patre nostro Abraham qui mortuus est, & prophetæ mortui sunt.* Debebant consequenter dicere nunquid tu maior es de (cuius sermo seruatus non abstulit mortem Abrahæ & prophetarum: quum dicas, si quis sermonem meum seruauerit, nō videbit mortē in æternum) sed passio non solum impedit cognitionem, sed etiam ordinem consequentiámque sermonis. Simúlque manifestát quam de illo opinionem habebant post tot miracula: ꝙ scilicet non esset maior nec Abraham nec prophetis. *Quem teipsum facis?* Sicut à contumelia inchoarunt ita in contumeliam terminant. Non dicunt quis es sed quem te facis? significando quòd seipsum exaltaret, quòd sibiipsi arrogaret personam quæ non esset: dicendo tantam esse vim sermonis sui vt seruet à morte. *Respondit Iesus.* ordine præpostero nec ad singula, sed ad duo vltima. Omittit enim respondere ad primum (scilicet dæmoniū habes) quia iam responderat. *Si ego glorifico meipsum.* Dixerant vltimo, quem teipsum facis? imponentes ei quòd non esset, sed faceret seipsum personam tam excelsam. Et propterea ad hoc primum respondet. Si ego, homo secluso deo, facio meipsum gloriosum, vt eos dicitis. *Gloria mea nihil est.* tum quia vana, tum quia falso esset gloria quam ego mihi vsurparem. *Et pater meus qui glorificat me.* Ecce vnde veniunt verba gloriosa de me, scilicet à patre meo. *Quem vos dicitis quia.* pro quod, *deus vester est.* Clarè aperit eis ꝙ pater suus est deus, non alius deus quàm ille quem Iudæi dicunt deum suum: vt manifestè intelligas quòd ipse homo nō glorificat seipsum, sed deus est qui glorificat illum, deus est qui mandat ei dicere illa, deus est qui dedit ei vnde illa gloriosa verba vera sint. nam deus pater generando filium dedit ei deitatem, ex qua glorificabatur. ¶ Significanter autem non dicit, pater meus deus vester, sed apponit quem vos dicitis deum vestrū: quia in veritate non erat deus eorum, vtpote quem non colebant corde, sed ore: iuxta illud, Hic populus labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me. *Et non cognouistis eum.* Differentiam subiungit inter se & illos, penes notitiam patris dei. Si pronomen enim monstrat patrem, planus est sensus: quia non cognouerunt deum sub ratione patris ęterni filij. Si autem pronomen eum demonstrat deum, tunc scrupu-

ſcrupulus occurrit, quia notus in Iudęa deus. ¶ Solutio eſt quòd ſi eſt ſermo de notitia fidei, intelligitur de notitia affectiua & effectiua, qua iſti carebant. Et huic ſenſui fauẽt ſubiuncta è regione verba Ieſu, ſcio eum & ſermonem eius ſeruo. Si autem eſt ſermo de notitia euidentiæ, planus eſt ſenſus quòd Iudæi non habebant euidentem notitiam dei ſui. Quanuis enim potuiſſent habere euidentiam per creaturas (vt dicitur ad Romanos primo) euidentiam tamen dei ſecundum ſpecialem prouidentiam qua nominabatur deus eorum, non habebant. *Ego autem noui eum.* tam filius dei notitia diuina, quàm vt filius hominis notitia beata. *Et ſi dixero quia.* pro, quòd, *non ſcio eum, ero ſimilis vobis mendax.* In hoc ero ſimilis vobis ꝙ ero mendax, ſi dixero ꝙ non noui eũ. Mendaces erant, dicentes nunc cognouimus ꝙ dæmonium habes, quod enim non eſt non poteſt ſciri. Et quanuis impoſſibile fuerit tam antecedens quàm conſequens huius cõditionalis, ipſa tamen conditionalis eſt vera, ſicut ſi diceremus ſi leo volat habet alas, conditionalis eſt vera: & tamen tam antecedens quàm cõſequẽs eſt impoſſibile. *Sed ſcio eum.* Exaggerat Ieſus ſe noſſe deũ patrem ſuum, & illos ignorare, vt hinc manifeſtet tum ſe ſcire ꝙ pater ſuus glorificat eum, quod ipſi nolunt ſcire. tum vt manifeſtet coniunctionem ſui cum deo patre, ad excludendum coniunctionem cum dæmone. Propter quod etiam adiungit. *Et ſermonem eius ſeruo.* Verus homo obedio ſermoni dei, quod directè cõtrariatur habentibus dæmonium. *Abraham pater veſter.* Reſpondet ad id quod dixerant, nunquid tu maior es patre noſtro Abraham. *Exultauit vt videret.* Deſideriũ Abrahæ ad videndum, deſcribitur ab exultatione: vt qualitas ac quantitas deſiderij ſignificetur. Quod enim deſideratur exultando tum magnum tum læ tum valde deſiderium eſt. *Diem meum.* hoc eſt claritatem diuinitatis meæ. *Et vidit & gauiſus eſt.* Nõ viſione per eſſentiá, ſed viſione certæ notitiæ. *Et gauiſus eſt.* Textus iſte ſufficit ad teſtificãdum quòd ſic fuit: nec oportet teſtimonium ex Geneſi quærere. *Dixerunt ergo Iudæi ad eum. Quinquaginta annos nondum habes.* Vt in tuto verba proferrent, dicunt quinquaginta annos, quum Ieſus duos ſupra triginta annos haberet. *Et Abraham vidiſti?* Hinc apparet quòd Ieſus dicendo quòd Abraham vidit diem meum, non de die futuro reſpectu temporis Abrahæ, ſed præſenti loquebatur. Ita quòd verba quibus vſus eſt Ieſus, ſignificabant præſentiam ſuam Abrahæ: alioquin non intellexiſſent Iudæi quòd Abraham vidiſſet, nec Ieſus conſequenter reſpondiſ-

ſet

ſet de diuinitate ſua vt reſpondit, dicens. *Dixit eis Ieſus, amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret ego ſum.* Non dicit ego fui, vt deum ſe eſſe profiteatur: qui ita eſt quòd non nouit præteritum aut futurum. Et hinc clarè apparet quòd de die æternitatis ſuæ dixit, vidit diem meum. Ad manifeſtandum ſiquidem illam veritatem, dicit antequam Abraham fieret ego ſum: ex eo enim quòd deitatem ſuam manifeſtè affert, ſignificat q̄ de die deitatis ſuæ locutus eſt. *Tulerũt ergo lapides vt iacerent in eum.* Tanquam non ferentes blaſphemiam, cucurrerũt ad lapides: vt pœna legis ſtatuta contra blaſphemos, eum occiderent. Vbi apparet manifeſtus furor, ſine proceſſu, ſine authoritate iudicis, ſine ſententia procedere ad lapidationem: non habita etiam ratione loci, templi ſcilicet. *Ieſus autem abſcondit ſe.* pro, abſconditus eſt. Nõ ſub aliquo latibulo, ſed ſua poteſtate. Redditus eſt enim inuiſibilis ab eis, & propterea dicitur abſconditus. *Et exiuit de templo.* Deſunt hic ſeptẽ dictiones. *Tranſiens per medium illorum, & præteriit ſic.* Quatuor ſiquidem narrantur de Ieſu. Primum quòd abſconditus eſt, inuiſitabilitate. Secundum quòd exiuit de templo. Et hinc explicatur locus in quo ſupradicta docuerat. Tertium via qua exiuit, dicendo tranſiens per medium illorum, ne intelligeremus per diuerticula exiſſe de templo. Quartum modus quo ambulauit, ſcilicet quòd ſic abſcõditus inuiſibilitate pertranſiuit in medio, dicendo quòd præteriit ſic ſcilicet inuiſibiliter. Et in hoc Ieſus id quod verbis dixerat (ſcilicet ſe eſſe deum) facto cõprobauit. deitatis nanq; opus erat, inuiſibilem ſe reddere coram ipſis ſtatim.

¶ Quanto autem ſpatio inuiſibilis ierit extra templum non eſt aliter ſcriptum: inſinuatur tamen tanto ſpatio ſic iuiſſe quanto opus fuit ad euitandum illum furorem: tãtum enim ſpatium inſinuat euangeliſta, dicendo & præteriit ſic. Quod tamẽ non negamus potuiſſe eſſe ſolum ſpatium infra ſepta templi: quoniam euangeliſta nihil de hoc manifeſtat.

CAPVT IX.

ET *præteriens Ieſus.* Non eſt certum an iſtud tranſire fuerit ſtatim poſt hiſtoriam narratam. Ex eo enim quòd deſcribuntur diſcipuli Ieſu cum eo, apparet quòd non fuerit tunc. Nam ſolus abſconditus exiuit de templo, & præteriit in medio illorum. *Vidit hominem cæcum à natiuitate.* Niſi fixiſſet intuitum erga illum, non attuliſſet euangeliſta occaſionẽ quæſtionis ſubiunctæ à diſcipulis quòd Ieſus vidit illum cæcum. *Et interrogauerunt eum diſcipuli eius dicentes. Rabbi quis peccauit, hic aut.* pro, an, *paren-*

parentes eius vt cæcus nasceretur? Supponunt discipuli ex peccato prouenire mala pœnæ. Et quia in hoc eos errasse manifestat Iesus, non est mirum quòd somniauerint alteram quæstionis partem scilicet peccatum illius, vere enim assimilatur somnio: quum fuerit natus cæcus, nec potuerit peccare antequam nasceretur. *Respondit Iesus. Neque hic peccauit neque parentes eius.* Subintellige vt cæcus nasceretur. Non negat eũ aut parentes peccasse, sed negat peccatum eorum fuisse causam cæcitatis. *Sed vt manifestentur opera dei in illo.* Discimus hinc mala pœnæ à deo infligi quãdoq; ad manifestandum gloriam ipsius dei. Nec in hoc iniuriam facit deus alicui, vtpote qui nulli debet: & qui propter maius bonũ disponit res suas sic. ¶ Significanter autem dicit opera dei, & nõ dicit opus dei: vt intelligamus non solum opus miraculosę sanitatis manifestandum in illo, sed quòd opera Iesu sint à deo manifestanda in illo, ad hoc enim directè ordinata est miraculosa hæc curatio. *Me oportet operari.* Diuersis occurrentibus occasionibus, multiplicat Iesus documenta. Vnde & nũc occasione oblata cæci qui non petebat curari, docet qua ratione & quanto tempore operaturus est. Dicendo enim oportet, manifestat ꝙ etiam non rogatus facturus est opera, ad hoc vt adimpleat quod sibi adiunctum est à patre. Huiusmodi enim necessitatẽ clarè significat, dicendo me oportet operari opera eius qui misit me. De seipso siquidem missio loquitur: constat autem ipsum oportere adimplere iussa à mittente. *Opera eius.* Significanter dicit operari opera eius, vt indiuisum significetur operari filij & patris. immo vt vnum & idem operari intelligamus esse filij hominis, filij dei & patris. *Qui misit me.* Nõ solum ad significandũ rationẽ necessitatis, sed ad explicandũ quæ sunt opera quæ oportet illum operari, dicitur qui misit me. Significatur enim per hoc ꝙ sunt opera ad quæ facienda missus est in primo suo aduentu. ita quòd omnia opera spectantia ad primum aduentum, comprehenduntur. *Donec dies est.* Ecce quanto tempore oportet ipsum facere ea ad quæ missus est. Et appellat totum tempus ab initio primi aduentus vsq; ad tempus secũdi aduentus diem, ad similitudinem diei sensibilis. Consueuimus enim nostra opera exercere donec dies est: iuxta illud, ortus est sol, exibit homo ad opus suũ, & ad operationem suã vsq; ad vesperam. Ratione itaq; temporis idonei ad operandũ appellatur totũ tempus vsq; ad iudiciũ dies: eo ꝙ vsq; ad tempus illud, liberũ est operari meritoriè vel demeritoriè. Et vsq; ad tempus illud extendũtur opera Iesu spectantia ad primũ

eius

eius aduentum, continua enim gubernatio ecclesiæ, ad primum eius spectat aduentũ. Vnde & ipse dixit: ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. *Venit nox quando nemo potest operari.* Hinc clarè apparet quòd de die cui succedit nox, locutus est, & quod noctem appellat tempus in quo nõ potest aliquis operari, proculdubio meritoriè. Vnde nõ dicit venit nox in qua ego nõ possum operari: sed dicit in qua nemo potest operari: significans apertè quod de die & nocte aliorum loquitur: hoc est de tẽpore quo alij possunt operari meritoriè vel demeritoriè & de tẽpore quo neutrũ poterũt. Quod erit tempus secũdi aduẽtus. tũc enim erit completa dies merẽdi vel demerẽdi, & veniet nox: hoc est tẽpus nõ amplius merendi aut demerendi. *Quandiu sum in mundo, lux sum mundi.* Ne intelligeres diem & noctem succedere sibi Iesu, néue intelligeres noctem propter absentiam ipsius Iesu, declarat præsentiã suam in mundo esse sicut presentiam lucis solaris. quæ semper est clara, nullámque habet in se vicissitudinẽ diei & noctis, sed semper est lux mũdi: diuisio autem diei & noctis, est partibus terræ. Acsi apertius dixisset. non dixi diem & noctem nisi vestrum diem & vestram noctem. nam vobis est dies & vobis nox, non mihi: quia ego quandiu sum in mundo siue in primo siue in secundo aduentu, semper sum lux mundi, semper luceo luce intelligibili. Vnde non definitur certum tempus dicendo quandiu futurum sit tempus quo non sit in mundo: sed significatur coæuitas lucendi mundo ad eius esse in mundo, & quia esse in mundo erit æternum. ipse quoque erit lux mundi in æternum. In cuius signum non dicit quãdiu ero. nec dicit lux ero sed vtitur præsenti tempore (quod est proprium deitatis & æternitatis) dicendo vtrobiq; sum. *Hæc quum dixisset, expuit in terram: & fecit lutum ex sputo.* Non accepit puluerem ex terra, & in vola manus fecit lutum sed expuit in terram & ibi fecit lutum. *Et liniuit lutum.* ¶ Non solum posuit lutum, sed vngendo, illud super oculos extendit. *Super oculos eius.* pro, cæci. *& dixit ei. vade, laua in natatoria Siloe, quod interpretatur missus.* Quia dictione Hebraica vtebatur scribens Grecè (quanuis esset nomen proprium) apponit interpretationem: ad significandum mysterium virtutis illuminatiuæ in illo lauacro esse non ex natura sed ex significato, hoc est ex misso: hoc est verbum caro factum est. *Abiit ergo & lauit: & venit.* ex lauacro illo. *Videns. itaque vicini & qui viderant eum prius quia mendicus.* pro, quòd cæcus, *erat, dicebant: nónne hic est qui sedebat & mendicabat? Alij dicebant quod hic est: alij autem*

tum, nequaquam sed similis. Superfluunt duæ dictiones : nequaquam sed. Legendum est. *Alij autem similis eius*. pro, ei. *est. Ille vero*. Superfluit vero. *Dicebat quia*. pro, quod *ego sum. Dicebant ergo ei. quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit ille*. Desunt duæ dictiones. *Et dixit. Homo qui dicitur Iesus lutum fecit & vnxit oculos meos*. Si queris quomodo cognouit cæcus quòd Iesus lutũ fecerit, quũ hoc non viderit? Respõdetur quod spuere illum in terram, sensu auditus percepit: facere autẽ lutum, relatione ipsius aut assistentium discipulorum cognouit. Non enim res gesta est cucurrentibus solis nudis verbis quę recitat euãgelista: vt conuincitur ex eo quòd non recitatur promissio recipiendi visum. Nõ enim recitatur dictum, vade laua in natatoria Siloe & recipies visum. quod tamen cõstat fuisse ei dictum. Quemadmodum ergo hoc non est recitatum, ita non sunt recitata verba quę interuenerunt inter cęcum & Iesum seu discipulos. oportet enim subintelligere quod aut cæcus dixerit quid vultis mihi facere? aut quod ei sine interrogatione dictũ fuerit. bono animo esto, permitte luto ꝙ facit seu fecit Iesus vngi oculos tuos. A ratione siquidẽ humana alienũ est quod res sic nude gesta sit, cum solis verbis euangelistæ. *Et dixit mihi. Vade ad natatoriam Siloe & laua. Et abij & laui, & video*. pro, vt autem abij & laui, visum recepi. *Et dixerũt*. pro, dixerũt igitur, *ei. vbi est ille? Ait. nescio. Adducũt ad Pharisæos eũ qui*. Deest, dudum, *cæcus fuerat. Erat autem sabbatum quãdo lutũ fecit Iesus, & aperuit oculos eius. Iterũ ergo interrogabant eũ & Pharisæi quomodo vidisset. Ille dixit eis. lutũ posuit mihi super oculos: & laui & video. Dicebant ergo ex Pharisæis quidã. nõ est hic homo à deo: qui sabbatum nõ custodit. Alij autẽ dicebant. quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos. Dicũt ergo*. Superfluit ergo. *Cæco iterũ. tu quid dicis de illo qui*. ꝓ, quia, *aperuit oculos tuos?* Interrogãt Pharisæi illũ qui fuerat cæcus. quid dicis de Iesu, ꝓpter hoc ꝙ aperuit tibi oculos? *Ille autẽ dixit quia*. ꝓ, quod, *propheta est. Nõ crediderunt ergo Iudæi de illo ꝙ cæcus fuisset & vidisset, donec vocauerũt parẽtes eius qui viderãt, & interrogauerunt eos, dicẽtes. Hic est filius vester quẽ vos dicitis quòd cæcus natus est? quomodo ergo nunc videt? Respõderũt eis parẽtes eius: & dixerũt. Scimus quod hic est filius noster, & quod cæcus natus est. quomodo autem nunc videat nescimus: aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus. Ipsum interrogate: ætatem habet*. Transpositæ sunt particulæ. Legendum est. *Ipse ætatem habet. ipsum interrogate: ipse de se loquatur*. pro, loquetur. *Hæc dixerũt parentes eius quoniam timebant Iudæos. Iam enim conspirauerunt Iudæi,*

vt si quis eum confiteretur esse Christum, extra Synagogam fieret. Propterea parentes eius dixerunt quia. pro, quòd, *ætatem habet, ipsum interrogate. Vocauerunt ergo rursum hominem qui fuerat cæcus: & dixerunt ei. Da gloriam deo. nos scimus quia.* pro, quòd, *hic homo peccator est.* Non valentes Pharisæi inficiari factum, procurant vt illuminatus nõ adhæreat Iesu, nec publicet miraculũ in laudẽ Iesu. & hoc sub specie diuinæ gloriæ. Intẽdunt enim dicere ꝙ gloria miraculorũ danda est deo, non homini peccatori. quod det gloriam deo, affirmando cũ eis veritatẽ scilicet quòd Iesus est peccator, & quod deus illuminauit eum. *Dixit ergo eis ille. Si peccator est nescio. vnum scio quia.* pro, quòd, *cæcus quum essem, modo video. Dixerunt ergo ei.* Deest rursus. Item interrogant, si forte variaret narrando factum. *Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Respõdit eis. Dixi vobis iam: &.* Deest, non, *audistis.* Intẽdit qui fuerat cęcus arguere eos ꝙ non audierãt interno auditu, ꝙ non erãt surdi corde. Ita quòd de auditu interno loquitur. Quum autẽ subdit. *Quid iterum vultis audire?* de auditione exteriore loquitur. *Nunquid & vos vultis discipuli eius fieri?* Insinuat se iam discipulũ Iesu esse. *Maledixerunt.* pro, conuitiati sunt. Non enim imprecatio significatur, sed cõuitium. *Ergo ei: & dixerunt. Tu discipulus illius sis.* pro, es. Intellexerãt Pharisæi istũ se profiteri discipulũ Iesu, & hoc ipsum in cõuitiũ illi dicunt. sicut conuitiando dicimus tu es indisciplinabilis, & similia. Erãt enim isti de numero illorũ de quibus scriptũ est, vę qui dicitis bonũ malum. esse nãque discipulum Christi in contumeliam vertunt. *Nos autem Moysi discipuli sumus.* Tanquam conuitij rationem reddentes, Iesum contrarium Moysi ponunt: occasione illa quia sabbatum nõ custodit, institutum à Moyse. *Nos scimus quod Moysi locutus est deus: hũc autem nescimus vnde sit.* Quantum ad doctrinam. Fatebantur enim se nescire vnde sit doctrina Iesu, scientes doctrinam Moysi esse à deo: sed nolebãt scire. *Respondit ille homo: & dixit eis. In hoc enim mirabile est quia.* pro, quòd, *vos nescitis vnde sit: & aperuit meos oculos.* Eorum ignorantiam iunctã miraculo illuminationis suæ, vertit iste homo in cumulum miraculi. Et intẽdit ꝙ si vos sciretis vnde sit (puta à deo) minus miraremini de operibus eiꝰ: sicut minus mirabãtur de miraculis Christi illi qui pro certo tenebãt ipsum esse filiũ dei, sed vestrum nescire accumulat admirationẽ: vtpote latentiorem contestãs causam euidẽtis facti quo aperuit oculos meos. *Scimus autem quia.* pro, quòd, *peccatores deus non audit.* Secundũ communem regulam communiter à fidelibus creditam,

ditã, loquitur iste homo. Regulare siquidẽ est peccatores nõ exaudiri à deo: hoc est perseuerãtes in animo peccãdi. Tales nanq; soli dicuntur peccatores communiter, qui enim nõ perseuerant vocantur pœnitẽtes. ¶ Nec obstat si perseuerantes in peccatis, quandoque exaudiãtur: quoniam hoc est preter regulare & rarum. *Sed siquis dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit.* pro, audit. Et est sermo de audire cum effectu: quòd dicim⁹ exaudire. Et dixit hæc, ad redarguendum aliud dictum Pharisęorũ scilicet nos scimus ꝙ hic homo est peccator. ex hoc enim ꝙ Iesus exaudiebatur à deo, arguit ꝙ non erat peccator. *A seculo nõ est auditum quia* pro, quòd, *quis aperuit oculos cæci nati.* Procedit ad vlteriora ex nouitate facti: ex hoc ꝙ nunquã aliâs legitur factum à quocũque propheta simile miraculum. *Nisi esset hic à deo.* Nõ suffecit isti homini cõclusisse negatiuam (scilicet ꝙ Iesus nõ erat peccator) & cõmunẽ conditionẽ iustorum scilicet ꝙ cultor dei est & voluntatẽ eius facit: sed ex nouitate miraculi infert ipsum esse à deo. ad confutandũ tertium Pharisæorũ dictum, hunc autem nescimus vnde sit: aperti⁹ dicens ꝙ ex ipso facto apparet hunc Iesum esse à deo, & quo ad miracula & quo ad doctrinam. *Non poterat.* pro, non posset, *facere quicquam.* Verũ dicit iste olim cæcus: secũdum doctrinam legis, in qua eruditus erat. Homines nanque esse à deo, cognoscebãt ex miraculis. sic enim cognoscebant Moysen, Eliã, sic Eliseũ. Nondũ intellexerat cęcus iste nouam Christi doctrinã: qua docuit ꝙ etiã gratia miraculorũ concreditur peccatoribus, & ꝓpterea dixit, nisi iustus esset hic à deo non posset facere quicquam. Et nihilominus regulariter loquẽdo. gratia miraculorum non nisi conceditur. ¶ Et hæc intellige exponendo verba istius cæci dicta ab eo. Quod ideo dixerim: quia conferendo primam respõsionem quam dederat Pharisæis dicentibus nos scimus quod hic homo peccator est, cum iis quę modo dixit, apparet superuenisse intus diuinum lumen quo protulit hæc verba de Iesu. Nam prima responsione dixerat, si peccator est nescio. modo vero probat quod non est peccator, sed dei cultor & faciens eius voluntatem: & (quod plus est) probat quod est à deo, ex nouitate tanti miraculi. Vnde exponendo tanquam ex interno lumine procidentia, dicta de hoc singulari, verissima sunt ꝙ nisi esset hic à deo missus non posset facere quicquam mirabilium operum quæ facit. *Responderunt: & dixerunt ei. In peccatis.* Deest, tu. Contemptiue appositum videtur pronomen. *Natus es totus.* Cæcitatem pœnam

peccati

peccati interpretantes, dicunt eum natum totum in peccati. Et refertur totum ad animam & corpus. Omnes nanque secūdum animam nasci in peccato, didicerāt à Dauide. ecce enim in iniquitatibus cōceptus sum, &c. Sed quia iste etiam in corpore cū pœna peccati natus fuerat, ideo dicūt in peccatis tu natus es totus: hoc est secundum vtranque partem, animam & corpus. *Et tu doces nos?* Repetunt pronomen contemptiue: & indignum dicunt vt doceat, Præsumptionis eum arguunt: tāquam immersum peccatis, præsumetem officium iusti docere siquidem diuina, officium est iustorum. ¶ Significātérque adiungunt nos. acsi aperte dicerēt. Si doceres infimos aut pares, tolerabile forte esset: sed quod tu doceas nos (Pharisæos profitētes religionem & iustitiam) intolerabile est. *Et eiecerunt eum foras*. hoc est extra Synagogam decreuerunt eum esse: hoc est excommunicauerunt eum. Quod enim modo est excommunicare, hoc tunc erat ab eorum congregatione separáre: quod est extra Synagogā facere. Qui autem essent actus à quibus priuabantur seu separabātur isti, non est scriptum. *Audiuit Iesus quia*. pro, quod, *eiecerunt eum foras. & quum inuenisset eum.* Non dicit reperisset, tanquam fortuito obuium: ad significandum quod ex intentione inuenit eum, Quod ideo dixit euāgelista: vt instrueret pastores ecclesię, vt essent studiosi erga repulsos ab aliis propter nomē Iesu. *Dixit ei. Du credis in filium dei?* Non interrogat tu credis in me, sed in filium dei, latentem in homine. fidem enim diuinitatis suæ exigit. *Respondit ille: & dixit. Quis est domine.* supple filius dei. *Vt credam in eum?* Quanuis cæcus iste agnosceret Iesum esse illum qui se illuminauerat, non tamen didicerat quod ipse esset filius dei. & propterea credēs Iesu, ab ipso petit quis est filius dei: exhibens se paratum ad credendum, *Et dixit ei Iesus. Et vidisti eum.* scilicet filium dei in corpore. *Et qui loquitur tecum, ipse est.* Pronomen eum & relatiuum qui, significant hypostasim filij dei esse hypostasim illam quę videbatur, quę loquebatur ad confutationem hæreticorum distinguentium plures hypostases in Christo. *At ille ait. credo domine. Et procidens adorauit eum.* Superfluit procidens. Verbis dixit credo domine: & facto adorationis cōfessam fidem executus est opere religionis. *Et dixit ei Iesus.* Superfluit ei. Non dicit euangelista subiuncta verba dicta illi qui fuerat cæcus: sed absolutè dicta à Iesu in communi. *In iudicium ego in hunc mundum veni.* Non est contraria hæc sententia illi superius dictæ cap. 3. nō misit deus filium suum in mundum vt iudicet

dicet mundum: quoniam ibi de officio suo loquitur, hic autẽ de effectu qui consurgit ex officio eius. Vnde ibi negauit se iudicare, quod sonat officium: hic verò non affirmat se venisse ad iudicandum, sed venisse in iudicium, tanquam consurgens ex suo officio. Subiũcta enim verba hũc sensum manifestãt. *Vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant.* Ex officio prædicandi, docendi, miracula faciendi, & demum redimendi mundũ per crucẽ, cõsecutum est hoc iudicium tum discretiuum tum punitiuũ: vt qui non vident, tã gentiles qui modo non vident quàm Iudęi qui nõ arrogant sibi videre, videant (& est semper sermo de visione salutis fidei) & per oppositũ qui vident, hoc est qui arrogãt sibi videre, cæci fiãt ¶ Nec dicit nõ videãt (quod importat priuationẽ actus videndi) sed dicit cæci fiant, quod importat priuationẽ posse videre. quoniã arrogantes sibi quod sine Iesu videãt ea quæ sunt suæ salutis, incurrunt iusto dei iudicio talẽ mentis dispositionem vt nec possint videre salutẽ fidei. Quanuis diuina gratia non sit alligata huiusmodi pœnis, sed multos horũ conuertat ad se: vt patet de Paulo apostolo, & multis Iudæis induratis posteà verè conuersis. Hæc discretio, hæc pœna, subsecuta ex aduẽtu Christi manifestè apparet. *Et audierunt quidam ex pharisæis.* deest, hæc, *qui cum ipso erant.* Inter multos auditores describuntur etiam quidam ex pharisæis: qui non dicendi sed notandi ac accusandi gratia cũ ipso erant. *Et dixerunt ei. Nunquid & nos cæci sumus?* Scientes se non credere in Iesum, & audientes appellari cæcos incredulos Iesu, petũt explicari in specie de se; nũquid & nos cæci sumus? *Dixit eis Iesus. Si cæci essetis.* Nõ interrogauerũt isti pharisæi nũquid & nos cæci sumus, vt debebant interrogare. interrogãdo consequẽter ad verba dicta à Iesu. dixerat enim & qui vidẽt cæci fiant: & nõ dixerat cæci sunt. Sed interrogauerãt nũquid & nos cæci sumus. quod lõgè distat à verbis Iesu. Nã Iesus locutus fuerat de fieri cæcũ cæcitate quæ est pœna peccati: vt qui arrogãt sibi videre, puniantur cæcitate, isti autem interrogant non de pœna incurrenda: sed quid sentit & dicit de præsenti ipsorũ dispositione in mente, quo ad hoc quod est videre vel cæcum esse. Et propterea Iesus directè & propriè respõdet interrogationi eorũ, non de cæcitate quę est pœna peccati sed de dispositione mentis eorũ absolute, dicẽdo si cæci essetis: hoc est si priuati essetis notitia scripturarũ, notitia doctrinæ meæ, notitia miraculorũ meorũ *Non haberetis peccatum.* infidelitatis in me, essetis enĩ excusati ab hoc peccato. Hinc siquidẽ

clarè patet ꝙ nõ de cæcitate illa quæ est pœna peccati (de qua dixerat, cæci fiant) loquitur nunc. illa enim non excusat à peccato infidelitatis. *Nũc verò dicitis quia.* pro, quòd, *videmus.* Nõ dicit, nunc verò videtis (quod est contrariũ cęcitati) sed dicit, nũc verò dicitis ꝙ videmus: hoc est nũc verò arrogatis vobis videre. Et per hoc explanat quod superiꝰ dixerat, & qui vidẽt cæci fiãt. Hic siquidẽ explicatur ꝙ appellantur qui vident, qui dicunt ꝙ videmus, arrogãtes sibi videre. quod cõmune est oĩbus superbis & sapiẽtibus huius mũdi, & Iudæis incredulis Christo: vt patet. *Peccatum vestrum.* Deest ergo. Legendũ est. *Peccatũ ergo vestrum manet.* Arrogantia videndi mysteria diuina, videndi ea quæ sunt propriæ salutis, optimè infert peccatum vestrum manere. Duo infert. tum peccatum vestrum: scilicet infidelitatis in me. tum perseuerãtiam infidelitatis vestræ, significatam dicendo manet.

CAPVT X.

A*Men amen dico vobis.* Minus perspicaciter qui distinxit textum euangelij per capita, inchoauit hic caput decimũ. Debuerat siquidem inchoare vbi dictum est. & dixit Iesus in iudiciũ, ego in hũc mundũ veni. Inde enim ex priuato cũ olim cæco sermone transiit euangelista ad narrandum sermonem publicum. Vbi & descripsit inter auditores etiam pharisæos: ad quorum interrogationem quum declarasset Iesus qui sunt videntes incursuri cæcitatem, modo declarat qui sunt non videntes visuri, declarando esse oues. & illismet auditoribus cõtinuato sermone ait, amen amen dico vobis. *Qui non intrat per ostium.* Parabolam proponit differentiæ inter furem & pastorem, penes non intrare per ostium vel intrare per ostium: subiungendo conditiones pastoris & ouium. *In ouile.* pro, in stabulum. Plus enim significatur quàm ouile. significatur nanque locus septus intra quem seruantur oues. O*uium.* non camelorum, non boum, non asinarum, non equarum, non caprarum. Minimis infimisq; ac vtilioribus & inermibus quadrupedibus gregalibus indigẽtibus pastoris cura, assimilat electos suos Iesus. reliqua enim maiora, capræ autem & minus vtiles & armatæ sunt cornibus. *Sed ascendit aliunde.* Duas conditiones ingressus describit. alteram negatiuam scilicet non intrare per ostium. alteram affirmatiuam scilicet ascendere aliunde. Vt duabus his conditionibus concurrentibus describatur ex modo ingrediendi fur. ¶ Et significanter dicit ascendit, & non dicit intrat: ad significandum quod non qualitercunque intrat fur sed ascẽdendo: hoc est altiorem

tiorem gradum vsurpando. Doctores enim capita sectarum & pseudoprophetæ describuntur. *Ille fur est & latro.* Et appellatur fur simul & latro: quia & occultè & violente accepturus est non suum. Fures enim sunt, occultando doctrinam suam sub specie veritatis: latrones autem adiiciendo tot media vt tanquàm vim inferant mentibus hominum quos seducunt. Vel qui priùs sunt fures, postea emergunt latrones, cogendo manere in falsa doctrina. *Qui autem intrat per ostium, pastor ouium.* Ecce differentia inter furem ouium & pastorem earum, penes viam intrandi. pastor enim intrat per ostium: fur autem ascendit aliunde. *Huic ostiarius aperit.* Ratio differentiæ est: quia ostiarius aperit pastori ouium, non autem furi. ¶ Vniuersa hæc parabola inferiùs exponitur ab ipso Iesu: excepta hac clausula, & ea quam iam exposuimus, sed ascendit aliunde. Et propterea scito ostiarium intelligi spiritum sanctum: qui aperit verò pastori ingressum ad oues, & non aperit furi ingressum ad oues. Nullus enim illustratione spiritꝰ sancti seducitur ab huiusmodi doctoribus: & soli illustrati à spiritu sancto, suscipiunt verum pastorem. *Et oues vocem eius audiunt.* Sex conditiones veri pastoris describit. Tres consistentes in actionibus ouium scilicet audire, sequi & scire. & tres consistentes in actionibus pastoris scilicet vocare, educere, & præcedere. Sed in textu non hoc ordine nominantur, sed intersecantur: inchoando ab actione ouiũ quæ est audire. Et est sermo non de auditione exteriori (quoniam tali auditione oues audiunt etiam fures) sed de auditu velut spõtaneo. Læto enim animo audiunt vocem pastoris. *Et proprias oues vocat nominatim.* Hæc est conditio prima ex parte pastoris. in qua simul describitur vocare nominatim. & eius ratio scilicet quia oues sunt eius propriæ. *Et educit eas.* Secunda pastoris conditio, eductio est ouium ex stabulo ad pascua. *Et quum proprias oues emiserit, ante eas vadit.* Antedictæ conditiones quadrant pastoribus ouium corporaliter. hæc autem tertia minus quadrare videtur: quoniam pastores corporei soliti sunt sequi greges: iuxta illud & sustulit eũ de gregibus ouium, depost fœtantes accepit eum. Posset tamen intelligi quòd custodes sequuntur gregem: pastor autem cuius sunt propriæ oues præcedit. Et hunc puto esse sensum parabolæ. *Et oues illum sequuntur.* Adiungitur secunda conditio consistens in actu ouium sequẽdo pastorem. *Quia sciunt vocem eius.* Tertia conditio consistens in actu ouium (scilicet cognoscere vocem pastoris) describitur

bitur vt ratio secundæ. Et est etiã ratio primæ: ideo enim & audiunt & sequuntur, quia cognoscunt vocẽ pastoris. Vnde apparet quòd non quẽcunque gressum ouium sed illum qui fit ad vocem pastoris, parabola hæc tractat, & propterea describit pastorẽ præcedere. Si enim pastor sequeretur gregẽ, quantumcũque grex graderetur, non tamen graderetur tali ratione scilicet versus vocẽ pastoris. *Alienũ autẽ non sequuntur*. pro, sequentur. Quẽ priùs dixerat furem & latronem, eundẽ modo appellat alienũ. Qui enim fur est, ascendendo aliundè quàm per ostium, idẽ alienus est ouibus, quũ vocat oues vt sequãtur se, & propterea oues non ibũt post eum. *Sed fugiunt*. pro, fugiẽt, *ab eo*. Et hoc quoque verũ cernitur. *Quia non nouerunt vocem alienorũ*. Propria ratio sequelæ est notitia vocis. & propterea propria ratio non sequelæ est notitia vocis. *Hoc prouerbium dixit eis Iesus*. Appellauit euangelista parabolam hãc prouerbium: eo quòd loco doctrinæ inferiùs explanandæ proposita est. *Illi autem non cognouerunt quid*. pro, quæ, essent quæ. Diminutè enim interpres transtulerat.

Loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Iesus. Amen amen dico vobis, quia ego sum ostium ouium. Non intelligentibus auditoribus parabolam quò tenderet, incipit declarare eam, inchoãs ab initio, scilicet qui non intrat per ostium, ille fur est & latro: explicãdo se esse ostiũ, & quotquot venerunt fures & latrones. ❡ Inchoat autem à coniunctione causali, dicendo quia ego sum ostium: vt ex hoc quòd ipse est ostium, inferat reliquos esse fures & latrones. Nõ dicit ostium ouilis seu stabuli, sed ostium ouium: vt intelligamus ipsum esse ostium proprium ouium, hoc est prædestinatorum. & intelligamus per ipsum tantũ aditum haberi ad oues, hoc est prædestinatos: nulláque alia via ingressum patere ad eas. *Omnes quotquot venerunt*. Subaudi ideo. Est enim sensus. quia ego sum ostium ouium, ideo omnes quotquot venerunt. ❡ Quod superiùs descripsit nõ intrare per ostium sed ascendere aliunde, modo describit dicendo omnes quotquot venerunt. Quibus verbis multitudo significatur dicendo quotquot: propria autẽ præsumptio, significatur dicendo venerunt. vt per hoc ꝙ non misi sunt à deo sed venerunt præsumptione propria, & per hoc ꝙ multi tales sunt, significentur non intrare per vnum ostium quod ego sum, sed ascendere aliunde. ❡ Et est sermo ad literam de omnibus capitibus sectarum, qui præsumpserunt duces se exhibere hominũ ad veram beatitudinem. *Fures sunt & latrones*. Ex hoc ipso ꝙ per seipsos venerunt & non per me ostiũ,

fures

fures sunt, studentes ad tollendum homines qui eorum nõ sunt occultata doctrina sub specie veritatis: & latrones, velut violentiam inferentes multiplicatis mediis ad trahendum seu retinẽdum homines. *Sed non audierunt eos oues.* Hinc in primis clarè patet appellatione ouium intelligi prædestinatos. hi enim sunt soli qui non audiunt interno auditu fures & latrones. Apparet secundo declarari hic illam particulam parabolæ, alienum autẽ non sequuntur quia non nouerunt vocem &c. Apparet tertio ratio quare se dixerit ostium ouium, & non dixerit se ostium ouilis seu stabuli: quoniã hic manifestatur ꝙ quãuis isti quotquot venerunt ingressi fuerint stabulum seu ouile ad furandum, non tamen aditum habuerunt ad oues, quarum ipse est ostium. Hæc enim negatio aditus significatur dicendo sed non audierũt eos oues: vt per hoc intelligamus quòd per aliam viã quàm per ostium potest iri ad ouile seu stabulum, sed non ad oues. Capita enim sectarũ & hæresum, per aliam viam quàm per Christũ ingrediuntur congregationem fidelium, aggrediuntur ecclesiam, sed non ingrediuntur ad oues, non furantur eas. *Ego sum ostiũ.* Assumpserat pro ratiõe declarãdi fures & latrones se esse ostiũ: nec hoc probauerat. & ꝓpterea modo probat illud: reassumẽdo absolute ego sum ostium. Et est sensus. ego creditus, officiũ habeo ostij respectu ouium. Vnde & ipsemet expresse dixit, ego sum ostium ouium: vt intelligamus non oportere nos esse solicitos ad inuestigandũ quomodo ipse Iesus est ostiũ respectu suiipsius. Ex eo enim quòd declarando parabolam explicat se esse ostium ouium, exemit nos ab hac solicitudine. Vnde probando se esse ostium, non probat nisi respectu aliorum. *Per me siquis introierit.* Officiũ ostij est quòd per ipsum introeatur & exeatur: finis autem ostij est salus ex ingressu & egressu. ad hoc enim fit ostium vt ingrediantur seruandæ oues, & egrediãtur ad pascua. Et propterea ex officio & fructu probat se ostium. Officiũ quidem tangitur dicendo, per me siquis introierit. Et est sensus ꝙ si quis per fidem in me, introierit in meipsum, in intima dei, in vnitatem ecclesiæ. *Saluabitur. Ecce præcipuus fructus ingressus per ipsum. Et est sermo de æterna salute. Et ingredietur & egredietur.* Secundarius fructus describitur, spectans ad præsentem vitam. primus nãque spectat ad futurã. Dicere enim & ingreditur & egreditur, perinde est ac dicere exercebitur in iis quæ intus, & in iis quę foris, in iis quæ sunt animę & in iis quę sunt corporis, cõuersabitur cũ fidelibus qui sunt int⁹ & cũ infidelibus qui sunt

foris, vocabit spiritualibus & téporalius. Non ꝙ prænuncietur quẽlibet electũ hæc omnia facturũ: sed quòd libertatẽ faciendi hæc cum securitate fructus subiuncti habet. *Et pascua inueniet.* Magna ostij cõmẽdatio, quod indesinẽter dat ingredi & egredi variis occupationibus semper cum fructu, semper cũ inuẽtione pascui, proculdubio animæ: hoc est semper cũ inuẽtione alimẽti animæ propriæ, diligentibus siquidẽ deum qui secundũ propositũ vocati sunt sancti, omnia cooperantur in bonum. *Fur non venit.* Duo dixerat alterũ quia ego sum ostium ouium, alterum, omnes quotquot venerunt fures sunt & latrones. Et propterea postquã declarauit primũ, modo declarat secundũ ex contraria intentione furis & sua. Acsi apertiùs diceret. ex intẽtione patet omnes nõ per me intrãtes esse fures: quia fur nõ venit ad oues. *Nisi vt furetur.* oues sibi. *Et mactet.* tollẽdo vitã ouiũ. *Et perdat.* æterna damnatione. Ad tria hæc mala ordinatur doctrina sectarum. nam primo ad tollendũ oues à veritate, secundo ad tollendum vitam spiritus, & tertio ad æternã damnationẽ ouium tẽdunt. Quo contra. *Ego veni vt vitam habeant.* spiritus in præsenti tempore. *Et abundantius habeant.* in æternitate. Vbi nota prudẽs lector duo. Alterum est quòd Iesus probat se ostium ouium non solũ ex officio fructuoso ostij, sed etiam ex intentione vtili ouibus: vt intelligamus ipsum esse ostiũ intellectuale, habẽs propriã intentionem. Alterũ est quòd describẽdo conditiones suas quatenus est ostiũ ouium, describit eas dupliciter: scilicet ex fructu, dicendo saluabitur, &c. & ex intentione, dicendo ego veni, &c.

¶ Furem autem describit nõ ex fructu sed ex intẽtione tantum dicẽdo fur nõ venit nisi vt furetur, &c. vt intelligamus ipsum ostium assequi intentũ suum: furem vero nequaquã quo ad oues quarum ipse Iesus est ostium: quoniã licet fur veniat vt furetur mactet & perdat oues, non tamen furatur mactat aut perdit aliquam ouium prædestinatarum. *Ego sum pastor bonus.* Declarat consequenter propositę parabolę sequentẽ particulã: scilicet qui autem intrat per ostium pastor est ouium. declarãdo quis est iste pastor: & dicendo ego sum pastor bonus. ¶ Et in textu Græco præponitur articulus dictioni pastor, & alter articulus dictioni bonus. vt intelligamus quòd explicat se esse nõ pastorẽ sed illũ pastorem: & si ambigeres quis est ille pastor, subiũgitur ille bonus, ad significãdũ quòd est summus pastor summe bonus, quòd est ille expectatus pastor, expectatus bonus. Hęc enim ad significandũ se esse verũ Messiam optimo officio pascẽdi animas, dicta sunt.

sunt. *Bonus pastor.* Antequam declarat quod dixit ego sum pastor bonus, multiplicat parabolam superius inchoatam: adiungendo differentiam inter pastorem bonum & mercenarium ac nō pastorem. Ita ꝙ ab hoc loco vsquequo resumatur ego sum pastor bonus, parabola est. Et primo describit bonum pastorem ab opere. *Animā suam ponit pro ouibus suis.* Superfluit suis, hoc est vitam suam corporalem exponit periculo pro seruādis ouibus. Sicut enim homines pro seruandis rebus à latronibus vitam suam periculo exponunt pugnando pro seruatione rerum, ita boni pastores vitam suam exponunt periculo, pugnando, contra lupum pro seruandis ouibus. Vnde & Dauid opposuit se contra leonem & vrsum pro seruādo grege: vt dicitur. 1. Reg. 17. *Mercenarius autem.* Supple pastor: ita quod è regione boni pastoris locat pastorem mercenarium: qui scilicet mercede conductus pascit alienas oues. *Et qui non est pastor.* Non solum mercenarium, sed etiam eum qui non est pastor locat è regione pastoris boni, cū subiūcta explicatione. *Cuius non sunt oues propriæ.* Tum quia contingere posset vt is qui non est pastor esset dominus ouium, & præsens veniente lupo: qui se opponeret cōtra lupum pro seruādis ouibus propriis, & propterea ad excludēdum à sermone suo nō pastorem dominū ouiū, dicit cuius non sunt oues propriȩ. Tū ad explicandū verum pastorem esse solum illum qui pascit oues ꝓprias. ¶ Duas itaq; personas cōtra bonum pastorē distinguit. s. pastorem mercenarium (qui vocatur pastor, sed nō bonus) & eū qui nō est pastor ita quòd nec est dominus ouium: vt est custos, famulus, & quicunq; alius cui deest vtrunq;. ¶ Et apposuit hoc: vt intelligamus vim rationis cōsistere in proprietate ouiū & nō in officio mercenarij vel non pastoris. Et vere sic inter homines apparet quòd siue officiū habeat siue nō, si oues nō sunt ipsius, fugit quilibet tam pastor seu custos quàm nō pastor non custos. Et ordo literȩ est. Mercenarius aūt & vniuersaliter qui nō est pastor, cuius, &c. Ita quòd à specie ascendit ad genus, à mercenario ad omnē non pastorē. ita quòd nec sit dominus ouiū. mercenarius enim species est non pastoris. *Videt lupū venientē.* Vtriusque ex vna parte differētia ad bonū pastorē ex altera parte describit in aduētu lupi (siue exēplo ad corrūpendū mores, siue doctrina ad errores fidei, siue sęuitia cōtra credētes) venientis cōtra oues. *Et dimittit oues.* eueniat illis quicquid eueniat. *Et fugit.* timore seu silentio. *Et lupus rapit.* Hinc clare apparet ꝙ parabola est, nā secundū veritatē inferius dicetur ꝙ nemo rapiet oues. Vnde glosę

lupi & huiusmodi, dictę ad supplendum sensum inferiùs non expositorũ intelligendæ sunt. Secundum parabolam autem tantum intelligendum est ꝙ lupus rapit & similiter quod sequitur. *Et dispergit oues*. Non enim disperguntur spiritualiter oues prædestinatæ veniente lupo. *Mercenarius autem fugit quia mercenarius est*. Reddit rationem quare mercenarius fugit dimittendo oues ex intento lucro, quia scilicet propria intẽtio eius est ad mercedem. *Et non pertinet ad eum de ouibus*. pro, & non est illi cura ouium. Cura mercenarij est circa lucrum suæ mercedis, & non circa salutem ouium. Vbi aduerte quòd quanuis duas personas dixerit fugientes (scilicet tam mercenariũ quàm eum qui non est pastor cuius non sunt oues propriæ) tantummodo tamen rationẽ reddit quare mercenarius fugit vt intelligamus eandem militare rationem circa illum quemcunque cuius non sunt oues propriæ & mercenarium. ¶ Occurrit hic non dissimulanda quæstio ex eo quòd secundum huius intimæ intelligentiæ sensum quilibet solo Iesu excepto describitur hoc in loco mercenarius seu nõ pastor: quia nullius sunt oues propriæ nisi Christi. Et ne hoc quispiam glosset, ipse Iesus testatur inferiùs dicens, Petre, pasce oues meas, nõ tuas. Tam Petrus igitur quàm quicunque successor & episcopus cuiuscunque ecclesiæ describitur hinc videns lupum venientem, & dimittens oues & fugiens, cuius tamen oppositum euentum gesta multorum testantur. ¶ Solutio est quòd verum est hinc haberi quòd solus Christus est verus pastor cuius sunt oues propriæ: reliquos autem omnes non esse secundum seipsos pastores, sed pro tanto esse pastores pro quanto possunt cum Paulo vere dicere. viuo ego iam non ego viuit autem in me Christus, cuius sunt oues propriæ. *Ego sum pastor bonus*. Præposita parabola, resumit probandũ adhibiturus probationes. *Et cognosco meas*. Prima probatio à cognitione affertur. Propositum fuerat inter conditiones pastoris quòd proprias oues vocat nominatim, & quòd oues cognoscunt vocem pastoris, & propterea probat se esse pastorem ex his duabus conditionibus altera actiue & cognosco meas altera passiue. *Et cognoscunt me meæ*. pro, & cognoscor à meis. supple ouibus. Vbi aduerte non solum notitiæ, sed proprietatis mentionem fieri vt probet se pastorem non mercenarium non eum cuius non sunt oues propriæ. Quum autem dicit & cognosco meas, explicat quòd cognoscit ea quib⁹ suæ oues distinguuntur à non suis. quod est cognoscere prędestinatam effectusq; prædestinationis in eis quod est cognoscere intima earum præ-

entia

sentia & futura. Rursus significat ꝙ notitiam habet infirmitatum reliquarúmque conditionum earum non minùs q̄ pastor corporeus cognoscit conditiones pecudum suarum. Et similiter quum dicit cognoscor à meis significat se à prædestinatis agnosci, vt eorum pastorem, curatorem, viuificatoré, &c. est enim in prædestinatis internum lumen faciens in eis huiusmodi notitiam. *Sicut nouit me pater.* Similitudo proportionalis apponitur ad declarandum modum vtriusque notitiæ & priùs primæ. Supplendum est enim ad sicut nouit me pater ita cognosco meas. Et est sensus ꝙ sicut pater nouit me filium notitia practica (intima quæq; mea actiones passiones euentus noscendo curans) ita proportionaliter ego cognosco oues meas, vt oues meas omnium quæ illarũ sunt curam habendo. *Et ego agnosco patrem.* Repete sicut & supple. Ita quòd ordo est, & sicut ego agnosco patré, ita cognoscor à meis. Quod similiter intelligendum est de notitia affectiua Et est sensus quòd sicut ego homo agnosco patrem vt patrem, refero omnia mea ad patrem, recognosco ipsum vt à quo omnia habeo, ita proportionaliter agnoscor à meis ouibus vt curator pastor & viuificator earum ita ad me recurrunt in suis omnibus. ¶ Et attulit hanc similitudinem ad declarandum quòd non extrinseca, & infra terminos propriæ vtilitatis notitia est inter ipsum & oues eius, quemadmodum est inter pastores & pecudes eorum: sed est notitia intellectualis & veræ amicitiæ, quemadmodum est inter ipsum & patrem. Et est sermo de notitia intellectuali affectiua, vt dictum est. Et cum hoc ad declarádum ordinem salutis humanæ decretum à deo mediante mysterio incarnationis filij Dei. Ad hunc enim ordiné spectat recognoscere Iesum sicut ipse recognoscit patré, & Iesum curá nostri habere sicut pater curã ipsius habet. *Et animam meam pono pro ouibus meis.* Superfluit meis. Altera probatio directè tendit ad probandum quòd est bonus: ita quòd priùs probauit se pastorem, modo probat se pastorem bonum: immo illum summum pastorem summè bonum. Et appellatione animæ intellige vitam corporalem. Quod vt formali sensu penetres, considera quòd idem est anima vt habet officium animæ & ita corporalis. nam anima non est anima nisi animando corpus: in qua animatione consistit vita corporalis, & propterea appellatione animæ non intelligitur res quæ est anima: sed officium animæ quod est animare corpus. Et idem est ponere animam formaliter loquendo, & ponere vitam corporalem.

¶ Nec dicit pro ouibus meis, sed pro ouibus, quę tamen sunt ipsius:

sius: ad significandum tum q non pro propria seu vtilitate, sed pro vtilitate ouium ponit vitam. Et per hoc manifestat differentiam sui à corporeis pastoribus bonis pecudũ suarum: quoniam illi exponunt vitam suam ad seruandum pecudes pro vtilitate ipsorum pastorum: Iesus autem pro vtilitate ouium, pro ouibus saluandis, propter ipsarum ouium salutem. Tũ vt intelligamus præfectos in pastores, debere hanc vitam ponere pro ouibus eisdem. *Et alias oues habeo.* Declarat singulas particulas verborum, quæ dixit, & animam meam pono pro ouibus. Et inchoat ab ouibus excludendo à mentibus Iudæorum quòd soli Iudæi essent oues, quod poterant intelligere ex eo quòd scriptum erat: Nos autem populus eius & oues pascuæ eius. Hoc inquã excludit, declarando se alias oues habere. ¶ Vbi etiam aduerte hoc subiũgi postq̃ dixerat, & animam meã pono pro ouibus: ad insinuandum fructum mortis suæ, futurum adducere alias oues. Et dicit habeo, non habebo: quia iam prædestinatione habebat oues ex Gentilibus, *Quæ non sunt ex hoc ouili.* pro stabulo. hoc est quæ non sunt ex ritu cultus Israelitici, quæ non sunt ex hoc stabulo legis Mosaicæ. *Et illas oportet.* necessitate diuinę dispositionis. *Me adducere.* ad veritatem & vnitatem fidei. Nec meminit Apostolorum suorum per quos conuertendæ erant Gentes, sed tantum suimet: ad significandum quòd ipse fuit internus ductor, & non Apostoli. *Et vocem meam audient.* Ecce modus adducendi, ecce executio. Et dicit vocem meam, proculdubio internam. prædicantibus enim Apostolis nũquam adductæ fuissent oues, nisi in illorũ prædicationibus & miraculis internam Christi vocem audissent. *Et fiet vnum ouile.* pro, grex ex vtrisq; ouibus. *Et vnus pastor.* Superfluit coniunctio &. ¶ Si quæris quo pacto verificatur quòd pastor vnus fiet, quum iam esset ipse Iesus pastor vnus, considera quòd quemadmodum iam erat vnus grex tot ouium ex Israel, & tamen adductis ouibus ex populo Gentili dicitur fieri gregem vnum (quia ex adductione illarum non erat constituendus alter grex, sed prior grex ampliandus) ita ex adductione aliarũ ouium non erat constituendus alter pastor, sed vnus præexistens pastor extensurus erat seipsum ad pascendum omnes. *Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam.* Declarata illa particula ouibus, declarat illam particulam pono animam meam, quadrupliciter. Primo explicando quàm gratum est patri hoc suum opus. Et hoc ad differentiam carnalium patrum: qui ægrè ferunt filios ponere animas suas pro ouibus. ¶ Verum ante omnia aduerte ordi-

ordinē literæ: quoniam sic ordinanda est: quia ego pono animā meā, propterea me diligit pater vt iterū sumā eam. Ita q̃ non est sermo de paterna dilectione simpliciter & absolutè, sed ad hoc scilicet vt iterum sumā eam. Est enim sensus q̃ tam gratū est patri me ponere animam meam, hoc est voluntariè mori, vt quia ego pono animam meam, propterea ex hoc merito diligat me ad tantum beneficiū.s.vt iterū sumam eā, hoc est vt resuscitē meipsum. Vbi longè plus dicit quàm Paulus dixerit: factus obediēs vsq; ad mortem, propter quod & deus exaltauit illum &c. Nā hic explicatur quod datum est ei vt ipsemet resuscitet seipsum. ¶ Significanter autem dicit diligit me, vt intelligamus quod non loquitur de seipso quatenus est filius dei purè, sed quatenus est verbum caro factum. Nā quanuis verū sit in opere creationis q̃ tam pater quàm filius q̃ spiritussanctus ex dilectione creat, non tamē propriè dicitur quod pater diligit se aut filium ad hoc vt creet: ne significetur aliqua vtilitas adueniens deo in hoc quod creat. In opere tamen resuscitationis Iesu Christi ex mortuis, verbum factum caro vtilitatem assecutum est vitæ corporalis immortalis, & propterea dicit, diligit me vt iterum sumam eam. Vnde apparet quod pronomen me demonstrat verbum carnem factum. Et ratio meriti ac præmij quadrat. *Vt iterum sumā eam.* Hinc quoq; apparet quòd appellatione animæ intelligit vitam corporalem, quam moriendo posuit, & resurgendo iterum sumpsit. Hypostasis siquidem diuina etiam in morte iuncta tum corpori tum rei, quæ fuerat animā, sumpsit iterum corporalem vitam: quòd est sumere iterum animam animantem corpus. Desierat enim morte animatio: in qua consistit vita corporalis. *Nemo tollit eam à me.* Secundo declarat quod ponit animam suam non inuitus: dicēdo q̃ nemo tollit eam à me, inuito. Ita q̃ crucifixores abstulerūt quidem vitam à Iesu, sed nō ab inuito. *Sed ego pono eam à meipso.* hoc est spontanee. Et adiunxit hoc ad differentiam corporei pastoris: qui exponit periculo vitā suam ad seruandum pecudes, sed non sponte moritur nec sponte exponit se tali periculo, sed coactus necessitate inuadentium. Propter hoc enim declarat quod non inuitus, non coactus violentia persecutorum sed spontanee moritur. Et hoc est vsqueadeo verū vt voluntariū fuerit mori sicut voluntariū fuit esurire, sitire, & reliquæ actiones ac passiones Iesu. poterat enim ab his omnibus se seruare si voluisset. *Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam.* Tertio declarat modum voluntariæ mortis, ad differentiam

aliorum

aliorum qui ſponte ſe offerũt morti. Declarat autem ſingulariſſimum modum voluntarij in ſe ex poteſtate. Nullus nanq; aliorum habet in ſua poteſtate mori & iterum reſumere vitam. Non enim in poteſtate alicuius prophetæ ſeu martyris fuit mori. vnde & precabantur, domine tolle animam meam, ſed Ieſus habebat in ſua libera poteſtate ſuum mori quando volebat. Et ſimiliter habebat in ſua poteſtate reſuſcitare ſeipſum. quod cõſtat nulli alteri conceſſum. Et per hoc apparet quod ſingulariſſimo modo voluntariè poſuit vitam ſuam. *Hoc mandatum accepi à patre meo.* Declarat quarto quòd ex obedientia ponit animam ſuam. hoc mandatum, ſcilicet ponendi animam meam, accepi à patre meo. Et ſic declarauit verba illa & animam meá pono, quod non inuitus ſeu coactus, ſed ſpontanee & omnino ſpontanee (vtpote habens poteſtatẽ ponendi & ſumendi eam) & quod ex obedientia ponit eam, faciens gratiſſimum opus patri. ita ꝙ propterea diligitur ad hoc vt iterum ſumat eam. *Diſſentio iterum.* Deeſt igitur. Legendum eſt. *Diſſentio igitur iterum facta eſt inter Iudæos propter ſermones hos.* Poſt diſſenſionem ſeu diſſenſiones ſuperiùs narratas, noua refertur diſſentio inter Iudæos propter hæc verba. *Dicebant autem multi ex ipſis: dæmonium habet & inſanit, quid eum auditis? Alij dicebant. Hæc verba non ſunt dæmonium habentis: nunquid dæmonium poteſt cæcorum oculos aperire?* Hinc apparet aliquos Iudæorum rectè ſenſiſſe & dixiſſe de Ieſu: nec infructuoſum fuiſſe ſermonem Ieſu ad Iudæos. *Facta ſunt autem encœnia in Hieroſolymis.* Dictio Græca eſt encœnia, ſcribenda per diphthongum in ſecunda ſyllaba: ne mutetur ſignificatio, & ſignificat apud nos initialia. Hoc autem loco ſignificat feſtum dedicationis templi ſeu altaris. *Et hyems erat.* Hinc clarè apparet ꝙ non erat anniuerſarium feſtum dedicationis templi factæ tempore Salomonis: quoniam conſtat illum fuiſſe non hyeme ſed menſe Septembris: vt patet. 3. Reg. 8. ¶ Sed an fuerit feſtum anniuerſarium dedicationis ſecundi templi tempore Zorobabel factæ vel dedicationis altaris factæ tempore Maccabæorum, non clarè patet prima facie. Si tamen proprietas ſermonis conſideretur (quæ quum in cæteris tum præcipuè in hoc Euangeliſta penſanda eſt) apparet quòd non ſignificatur feſtum Maccabæorum: quoniam dedicatio illa altaris fuit facta non in hyeme ſed in fine autumni: ſcilicet vigeſimoquinto die menſis noni. 1. Maccabæorum. 4. Septimus enim menſis erat principium autumni: & tribus menſibus durat. Dedicatio autem templi ſub Zorobabel, fuit facta in hyeme:

me: quia fuit in die tertia mẽsis duodecimi, qui vocatur Adar: vt patet. 1. Esdræ. 6. Hyems enim mense decimo inchoans comprehendit mẽsem duodecimum. Et hoc tanto magis liquet, quanto gesta hæc describuntur in sequẽti capitulo valde propinqua tẽpori resuscitationis Lazari: quæ fuit prope pascha. *Et ambulabat Iesus in templo.* Non intelligas Iesum ambulare intus in domo dei quę propriissimè templum vocabatur (quoniam in illud soli sacerdotes intrabant) sed appellatione templi intelliguntur atria & porticus & reliqua quæ erant infra septa templi. *In porticu Salomonis.* Locus erat, Salomonis cognomine appellatus. propter quid autem non constat. Certũ est enim quod porticus illa non fuit à Salomone constructa: quoniam vt patet. 4. Reg. vlt. combusta fuerunt à Chaldæis quæ Salomon ædificauerat. *Circundederunt ergo eum Iudæi.* Ex condicto aduersus Iesum se conuenire, etiam circundatione monstrant: tanquam facto mẽtem exponentes. *Et dicebant ei, Quousque animam nostram tollis?* Fingunt se cruciari obscuritate verborum Iesu: vtpote affectantes sequi ipsum si manifeste loqueretur. Cruciatum enim suspẽsi animi ad affectatam rem seu notitiam significant, exaggerando vsque ad periculum vitæ: dicentes vsquequo animam nostrã tollis? *Si tu es Christus, dic nobis palam.* pro, libere. Maligne interrogant si tu es Christus. Audiuerant siquidem ipsum dicentem se filium dei, & se missum à deo, & alia huiusmodi spiritualia, sed nunquam dicentem manifeste se Christum: & sciebant quod dicere se Christum erat dicere se regem: ac per hoc offendi Cæsarem, & posse accusari apud Pilatum læsæ maiestatis. Et propterea nituntur inducere Iesum ad hoc vt libere dicat se esse Christum, tanquam credituri verbo eius: vtpote qui tãtopere affectant hoc nosse. *Respondit eis Iesus.* Nec nunc libere voluit eis dicere ego sum Christus (quia adhuc non erat temp⁹ passionis eius ab eo diffinitum) sed respõdet ad intima eorum: manifestans quòd intelligit corda eorum quod ficte interrogãt eum. *Loquor* pro, dixi, *vobis.* Directe percutit petentes, dic nobis. dixi vobis de me quis sim. *Et non creditis.* Non solum non credidistis, sed nec creditis, verbis meis: nec ergo nũc crederetis si dicerem me esse Christum, sed fingitis vsquequo animam nostram tollis. *Opera quæ ego facio.* Non solum verbis sed nec operibus meis testimonium perhibentibus de me, creditis: qui modo fingitis solis verbis vos credituros. *In nomine patris mei.* hoc est ad testificandũ nomen patris mei, ad testificãdum deum esse

esse patrem meum, ad testificandum me esse filium dei. *Hæc testimonium perhibent de me.* Miracula demonstrantur, attestantia quod ipse est filius dei. *Sed vos non creditis. nec verbis nec operibus. quia non estis ex ouibus meis.* Desunt tres dictiones: scilicet. *Quemadmodum dixi vobis.* Ratio quare non creditis tam verbis quam operibus meis, est quia non estis secundum animam oues meę. Ex parte eorum ratio redditur quia non sunt suasibiles vt sunt oues eius: quia tamen clare subiunguntur conditiones ouium prædestinatarum, ideo textus iste ad literam de prędestinatis ouibus loquitur: reddens rationem quare non credũt, ex origine ouium prædestinatarum, non quantum ad naturam sed quãtum ad dona gratuita. credere enim gratuitũ donũ dei est. ¶ Quod autẽ dicit quemadmodũ dixi vobis, ad id videtur referri quod octauo dictũ est capitulo, vos ex patre diabolo estis. ¶ Aduerte hic quod quia isti Iudęi qui circundederãt eum non credebãt verbis Iesu, absq; periculo desperationis eorũ potuit illis dici quod nõ erant prædestinati: quũ & hoc nõ possit trahi in exẽplũ ab aliis: quoniam nullus potest alicui dicere tu non es prædestinatus, nisi Christus. *Oues meæ vocem meam audiunt.* Describit simul oues suas, & mõstrat conditiones quę desunt Iudęis qui nõ erant oues eius: vt per hoc se recognoscant. ¶ Vbi etiã aduerte Ioannem Euãgelistam iunxisse hęc gesta & dicta in festo dedicationis antedictis in parabola ouiũ, pastoris, furis & mercenarij: quoniam hęc supplent declarationem illius parabolæ. Vnde illam particulam in parabolæ positam & oues vocẽ eius audiũt, prius applicauerat quo ad oues ex populo Gentili, dicendo in futuro & vocem meam audient: modo autem applicat ad oues ex populo Israel, dicendo in præsenti vocem meam audiunt. Et est sermo de auditu interno. Sicut & priuilegium ouium suarũ quale quantumque est, aperuit ex differẽtia inter oues suas & alios: dicẽdo propterea non creditis quia nõ estis ex ouib⁹ meis. *Et ego cognosco eas.* Ipse quidem intus percipiunt vocem meam: & ego intima eorum cognosco, notitia practica, curam eorum habendo. quoniam notitia speculatiua tam oues quàm nõ oues intime cognoscit. *Et sequuntur me.* Hæc particula in parabola posita, hactenus non fuerat explicite applicata. Et sequũtur me, imitando vestigia mea, exempla vitæ meæ. *Et ego vitam æternam do eis.* Non dicit dabo sed do: vt intelligamus quod de dono in præsenti vita loquitur: iuxta id quod superius dixit. qui credit in me habet vitam æternam, in semine præsentis gratiæ, in pi-
gnore

gnore charitatis. Sicut enim tãquam prẹmium auditæ vocis attulerat curam ouium, ita tãquam prẹmium sequelæ affert donũ vitæ æternæ in semine & pignore certo. *Et non peribunt in æternum.* Præcedentes conditiones ad præsentia dona spectant: hẹc autem ad futura. illa ad virtutes & dona quæ sunt in animabus ista ad gratuita auxilia spectãt. Et nõ peribunt, ẹgritudine, passione, negligẽtia, & aliis quibuscunque internis occasionibus, in æternum, quanuis ad tempus cadere posſint: vt de Petro, Paulo, Dauide, Moyse apparet. *Et non rapiet eas quisquam.* Omnem modum deficiendi excludit. nam primo exclusit modos ab intus & modo excludit modos ab extra, dicẽdo & nõ rapiet eas quisquam. Vnde manifeste apparet quod de ouib⁹ prẹdestinatis loquitur. de iis enim solis verum est quòd vltra gratiam charitatẽ & virtutes in anima, tot, talia & tanta adhibẽtur à deo gratuita auxilia vt in æternum non pareant, vt non rapiat eas violentia cuiuscunque sæuitiæ, cuiuscunque pœnæ, &c. ❡ Et dixit hæc ad declarandum illam parabolæ particulam: scilicet quòd fur aliũde ascendit & venit vt furetur mactet & perdat. Ad declarandum inquam quod non sortietur effectum quo ad oues suas (quod hactenus non declarauerat) dicit quod quanuis latro veniat vt rapiat oues eius, nemo tamen rapiet oues meas. *De manu mea.* seruatoria, de potestate, de cura, de possessione mea. *Pater meus quod dedit mihi, maius.* pro, pater meus qui dedit mihi, *maior omnibus est.* Probat vltimam particulam (scilicet nemo rapiet de manu mea) ex magnitudine patris: quia scilicet pater deus qui dedit ei oues, maior est potentia, prouidentia, solicitudine & reliquis non isto vel illo, sed omnibus, hominibus, dæmonibus & rebus. *Et nemo potest rapere de manu patris mei.* Magnitudinem paternam applicat ad excludendum quancunque potentiam ad præualendum contra manum paternam. *Ego & pater vnum sumus.* Vbi directa subsumptio expectabatur, manus mea & manus patris mei est vna (sic enim conclusum directe fuisset, ergo nemo potest rapere de manu mea: quod erat probandum) subsumpsit ego & pater vnum sumus, subsumpsit non vnitatem membri vnius (scilicet manus) sed vnitatem totius. Ego enim & pater, ipsas totas hypostases significant. & esse vnum, vnitatem essentialem non secundum partem sed simpliciter & absolute significat. Ita quòd dicendo ego & pater sum⁹, distinctas hypostases significat. dicendo autem vnum sine additione aliqua, vnitatem essentiæ significat.

❡ Et quod

¶ Et quod hoc intendat significare, ex eo patet quod aliter non concluderet eandem esse manum suam & manum patris: quod hinc intendit inferre, vt concludat quod nemo potest rapere de manu sua. Et cōfirmatur ex intellectu Iudæorū qui quū hoc audissent, concurrerunt ad lapides. vtpote audientes hominem dicentem se esse vnius essentiæ cum deo. *Sustulerunt ergo.* Deest. rursus, *lapides Iudæi vt lapidarent eum.* Ne intelligeremus repeti attentatam lapidationem in cap. 8. addidit euāgelista rursus. occasione siquidem tam manifestæ apparētis blasphemiæ lapidare illum volebant sine processu, sine iudice acti furore. *Respondit eis Iesus.* Verè monstrat Iesus in potestate sua esse cohibere persecutores suos. nā etsi Iudæi sustulerunt lapides vt lapidarēt eum, & nihil deerat nisi actus lapidandi, quia tamē ipse lapidari nolebat, cohibet eos diuinitatis suæ virtute: & velint nolint cōtinent se à lapidatione, & audiunt Iesum ipsos alloquentem. *Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo.* Ab operibus incipit confutare eos eo quòd Iudęi ex abrupto ad lapidandum procedere volebant, non dicentes an propter opera an propter verba vellent ipsum lapidare. vtraque enim proposuera. verba quidem dicendo, dixi vobis & non creditis. opera vero dicendo, opera quæ ego facio, &c. Et Iudæi calumniabātur tā opera quàm verba Iesu: vt superius Euāgelista dixit cap. 5. Persequebantur siquidem eum ratione operum, quia curabat in sabbato. ratione vero verborum, quia ęqualem se dicebat deo. *Propter quod eorum operum me lapidatis?* Non dicit vultis lapidare, sed lapidatis: vt intelligamus quod erant in procinctu lapidandi. imò quod quantum ex ipsis erat lapidabant: diuina autem virtute inuiti continebantur à lapidando. *Responderunt ei Iudæi.* Deest. dicentes. *De bono opere non lapidamus te: sed de blasphemia.* Fatentur quod ratione verborum persequuntur ipsum. *Et quia tu homo quum sis.* Emphasis est, non coniunctio alterius criminis. Acsi apertius dixissent. sed de blasphemia & tam enormi blasphemia. *Facis teipsum deum.* Vsitato modo loquendi dicunt facere seipsum deum intendentes quod asserebat seipsum esse deum, quod ingerebat se pro deo. *Respondit eis Iesus.* Ad singula respondet. & primo ad id quod calumniabantur: scilicet de blasphemia. *Nónne scriptum est in lege vestra.* Nomine legis appellat omnes libros canonicos, pari authoritate habitos apud Iudæos cū libris Moysi, liber siquidē psalmorū hic citatur. *Quia.* Superfluit quia. *ego dixi dii estis.* Phopheta nominat deos in allato textu homines,

vere

verè enim possunt homines aliqui nominari dij, non natura sed participatione diuinæ potestatis, visionis seu gratiæ. *Si illos dixit deos ad quos sermo dei factus est.* Arguit explanando scripturã. explanat enim dicendo ad quos sermo dei factus est: declarando ꝙ ratione diuini sermonis facti ad homines, homines nominati sunt dij. quod est ratione diuinæ notitiæ participatæ audiendo deum homini loquentem, communicari homini diuinũ nomen. Arguit verò, prædiiciendo irrefragabilitatem scripturæ sacræ. *Et non potest solui scriptura.* hoc est non potest negari aut destrui quin scriptura sacra vera sit. *Quem pater sanctificauit & misit in mundum.* Aduerte perspicacissimè quòd formalis est sermo Iesu responsiuus ad Iudæos. Dixerant Iudæi quòd Iesus blasphemaret, dicendo seipsum hominem esse deum: ita quòd blasphemia tã enormis consistebat in hoc ꝙ homo esset deus. Ad hoc directè Iesus respondet, non solũ monstrando quòd secundum scripturam potest sine blasphemia dici homo deus: sed argumento mõstrando quòd si secundum scripturam ex minori dono nominatur homo deus, nulla est blasphemia ex patris sui singularissimo dono sanctificationis & missionis in mũdum dicere se hominem esse deum seu filium dei. Hic est sensus literalis: directè confutans Iudæos, & clarè manifestans veritatem rationis quare Iesus Christus homo quum sit, est verus filius dei & verus deus. Vide singula. Arguit in primis ab hominẽ esse deum ex facto ad hominem sermone dei, ad hominẽ esse deũ ex ipso sanctificato à patre & misso in mundum: vt ponderem differentiam inter factum ad hominem sermonẽ & sanctificatũ ipsum hominẽ, vt intelligamus quòd esse deum ex sermone ad hominem facto est esse accidentale (sermo enim non nisi accidentale esse confert audienti) esse verò hominem deum ex fieri ipsum sanctum à patre, est esse substãtiale. Significatur enim nõ quòd ipse homo priùs extiterit auditurus aút visurus sed quòd quum factus est, non est qualitercũque factus sed est factus sanctus à patre: hoc est factus est sanctus filius. pater enim inquãtũ pater ad filium refertur. Et verissimè ac propriissimè significatur donum gratiæ vnionis, ex dono si quidem gratiæ vnionis & non ex natura homo est filius dei personaliter, homo est deus personaliter. ¶ Iterum dico bene nota ꝙ aliud est loqui de hypostasi Iesu quare est deus, & aliud de homine Iesu quare est deus. Prima quæstio quærit de natura diuina respectu hypostasis. & respondendum est ꝙ nõ ex dono sed ex natura est deus, ex

æterna generatione est deus & nõ ex sanctificatione. Altera verò quæstio quærit de indiuiduo humanę naturæ respectu naturæ hypostasis diuinæ: & respondetur ꝙ ex dono gratiæ vnionis personalis, ex dono sanctificationis non ex natura homo habet quòd sit deus. est enim Iesus homo, verus deus vnitate personæ. Et hoc directè quadrat tam calumniæ Iudæorũ, quia tu homo quum sis facis teipsum deum. hinc enim manifestat ꝙ ipse homo quum sit factus est à patre sanctus filius (quod est hominẽ factum esse deum) quàm suauitati argumentationis: quoniã ex hominẽ esse deum propter minus gratiæ donũ, suauissimè procedit argumentum ad hominem esse deum ex maximo & singularissimo dono gratiæ. ¶ Apparétq; nihilominus hinc ꝙ Iesus nõ declinauit, nõ subterfugit, non palliauit veritatem quã dixerat de sua vera diuinitate: sed Iudæis impossibile reputãtibus ꝙ homo sit verè deus, manifestauit (manuducendo ex scripturæ authoritate) ꝙ homo ex singulari dono gratiæ vnionis est verè & secundum esse substantiale deus filius dei personaliter. Vnde & cessant Arrianæ obiectiones. ¶ Quãuis autẽ dicendo quem pater sanctificauit, manifestauerit hominem factum sanctũ filiũ dei patris, ad explicandum tamen verã illius hypostasis diuinitatem (vt omnis hæreticorũ praua extorsio tolleretur) subiũxit & misit in mundũ. Constat enim secundũ verã philosophiã solũ deum esse extra mundũ vniuersum: omnes autẽ substantias reliquas tam intellectualis quàm sensibilis ordinis esse partes vniuersi. Quocirca ex hoc ꝙ filiꝰ iste describitur missus in mundũ, significatur clarè ꝙ erat secũdum se extra mundũ: nullus enim mittitur illuc vbi est. ac per hoc ꝙ est verus deꝰ missus in mundũ: hoc est factus pars vniuersi Per mysterium enim incarnationis (quod significat missio) filius dei verus deus, factus est homo: ac per hoc pars vniuersi, quod significat mundus. *Vos dicitis quia*, pro, quòd, *blasphemas, quia dixi filius dei sum*. Dicendo ego & pater (quem omnes intelligebãt deum) dicebat se filium dei. Si enim dico deũ patrẽ meum, dico me filium dei *Si non facio*. Postquam exclusit ꝙ blasphemet (monstrando ex scriptura quòd hominem dicere deum ex dono gratiæ diuinæ, nõ est blasphemia: & aperiendo ꝙ ipse homo quum sit, ex singulari dono paternæ sanctificationis est filius dei personaliter) subiungit consequenter argumentum cõuincens Iudæos ad credendũ ipsum esse filiũ naturalem, ipsum & patrem esse vnũ essentialiter. Et arguit à distinctione contradictoriorũ: inter quæ nullum constat esse medium.

dium. Et incipit à membro negatiuo, dicens. si non facio. *Opera patris mei.* Ad probandum quòd ego & pater vnum sumus, oportuit significare eadem esse opera sua & patris. & propterea significanter dicit opera patris mei. & illa met tractat aut se nõ facere aut facere: apertè proponendo ex identitate (nõ ex similitudine) operum patris & suorum, cognoscendum quòd ipse & pater sunt vnum. Sunt autem dei patris opera, solo imperio resuscitare mortuos, expellere dæmones, curare oĩa genera morborum.. *Nolite credere mihi.* Si opera non testantur veritatem verborum, licentiam habetote non credendi verbis meis. *Si autem facio.* Ecce alterum cõtradictionis membrum: quod est affirmatiuum. Si facio opera patris mei. *Et si mihi non vultis credere.* pro, non creditis, *operibus credite.* Duo debentur Iesu ex hoc quòd facit opera patris sui. Alterum est fides verbis eius. alterum est fides operibus eius. Nam ex huiusmodi operibus & debebant credere vera esse verba quæ dicebat (quoniam deus nõ est testis mendaciorum: miracula autem eius fiebant ad testificandum verba eius: iuxta illud. vt autem sciatis ꝙ filius hominis habet potestatẽ in terra dimittendi peccata, surge & ambula) & debebant credere factis quæ mõstrabant diuinitatẽ faciẽtis. Et propterea Iesus vtriusque credulitatis meminit. Et ad secundã saltẽ conuincit illos: dicendo. & si mihi nõ creditis, dicẽti me filiũ dei patris, me esse vnũ cum patre, saltẽ operibus credite. Opera enim ipsa testantur me facientẽ opera patris mei, esse vnũ cum patre meo. *Vt cognoscatis & credatis.* hoc est vt ex operibus ipsis cognoscatis, nõ ꝙ ego in patre & pater in me est, sed credẽdũ esse ꝙ ego in patre & pater in me est. & propterea cognitioni adiungit fidẽ, & credatis. Ita ꝙ me esse in patre & ecõuerso, est cognoscendũ & credendũ, & prius cognoscendũ ex operibus & postea credendũ. est enim cognoscendũ ꝙ est credendũ, est autẽ credendum ꝙ est sic. est cognoscendũ & cognitum sub ratione credibilis: est credendum & creditũ sub propria ratione. *Quia.* pro, ꝙ *pater in me est & ego in patre.* Consubstantialitas patris & filij (proposita sub aliis verbis, dicendo ego & pater vnũ sumus) explicatur modo, per mutuũ inesse. Discurre omnis generis patrẽ & filiũ in toto vniuerso, & nunquam inuenies hoc mutuum inesse: quanquam inuenies mutuum amorẽ, mutua officia, & id genus similia. vt ex hoc ꝙ pater est, non intelligit amat aut quouis alio opere iũgit sed est (secũdũ esse ꝓculdubio substãtiale: quũ in deo nullũ sit accidens) in me & ego

ſimiliter in patre,identitas eſſe ſubſtãtialis in patre & me ſignificetur. Hæc enim idem ſola idẽtitas verificare poteſt ꝙ ego in patre & pater in me eſt, ſecundum eſſe ſubſtantiale. *Quærebant ergo*.pro,rurſus.Quanuis retracti fuerint à furore lapidãdi, verterunt tamen furorem in aliquid minus malum.Et quoniã aliàs quæſierant apprehendere Ieſum,ideo dicitur rurſus. *Eum apprehendere*.vt ſic ſatisfacerent & ſuo furori & principibus ſuis,tradendo illis Ieſum comprehẽſum.*Et exiuit de manibus*.pro,manu, *eorum*. Dicendo de manu,inſinuat quòd iam ad apprehendendũ eum non ſolum animum adiecerant ſed & manus extendebãt. ¶ Modus autem quo exiuit non explicatur: intelligendum tamen videtur quòd fuit ſimilis alteri deſcripto in cap.8.quando reddidit ſe inuiſibilem illis. *Et abiit iterum trans Iordanem in eũ locum vbi erat Ioannes baptizans primũ*. Ideo in hunc locum venit Ieſus,vt occaſio commemorandi teſtimonia Ioannis de ipſo daretur,ad confirmationem credentium in ipſum . multũ enim prodeſt perſecutionis tempore rememoratio priſtinarum teſtificationum. *Et manſit illic*. commoditatem præbens tam credẽtibus quàm volentibus diſcere aut curari adeundi eum,ad certum locum & ſolitum ſanctis doctoribus. *Et multi venerunt ad eum*.Ecce fructus commodi loci.*Et dicebant*.ſiue incolæ loci illius ſiue venientes,occaſione accepta commemorandi teſtimonia Ioãnis ex loco.hic eſt enim fructus electi loci. *Quia*, pro,ꝙ, *Ioannes quidem ſignum fecit nullum*.Duo dicunt. Alterum eſt cõparatiuum inter Ioannem & Ieſum quo ad miracula, quòd Ioannes nullum fecit miraculum . vbi ſubaudi , Ieſus autem fecit tot miracula.Et hæc comparatio excitata,fructus eſt loci electi. Et vtilis eſt : vt ſciamus Ioannem Baptiſtam ſine miraculis traxiſſe ad ſuam doctrinam,ad ſuum baptiſma populos:Ieſum autẽ cum tot miraculis tot perſecutionibus publicis vexatum. ¶ Alterũ eſt. *Omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc, vera erant*. Ecce firmitas fidei ex verificatione omnium de Ieſu prædictorũ à Ioãne.Ita quòd teſtimonium duplex de Ieſu ex hoc loco prolatum eſt.alterum quòd prælatus eſt Ioanni in virtute ſignorũ. alterum quòd verificata ſunt omnia de ipſo dicta à Ioanne. *Et crediderunt multi*.deeſt.ibi,*in eum*. Ecce fructus vltimus & principalis ex loco illo ex teſtimoniorum collatione,quòd illic crediderunt.Negatus fructus in porticu Salomonis in templo,deſcibitur in loco deſerto. in templi enim porticu nullus credidit: hic autem multi crediderunt in eum.

Caput

CAPVT XI.

ERat autem quidam languens. pro, qui infirmabatur, *Lazarus à Bethania.* Oppidum vnde originem habebat Lazarus significatur. *De castello Mariæ & Marthæ.* Appositiuè ad Bethaniam, exponitur Bethania fuisse oppidum harũ mulierum: vt conditio nobilis sororum eius describeretur: vtpote quæ dominæ essent oppidi illius. Dicit enim Euangelista castellum esse illarum, non ipsas esse de castello: quod significaret ipsas inde oriundas. *Sororum eius.* pro, sororis eius. Et pronomen eius est fœminini generis. refertur enim non Lazarus sed Maria, dicendo Martham esse sororem Mariç. Per hoc autem quòd Martha introducitur vt soror Mariæ, insinuatur quòd Maria erat maior, ꝙ erat principalior. *Maria autem erat quæ vnxit dominum vnguento.* Ex hoc quoque quòd resolutio descriptionis fit ad Mariam, insinuatur quòd Maria erat persona præcipua. ¶ Non dicit quæ postea vnxit aut quæ vnctura erat, sed vnxit: vt intelligamus Mariam fuisse illam quæ vnxerat. Et si huic descriptioni iunxerimus quòd descriptio communiter fit à notioribus, & quòd nulla alia inuenitur de qua verum fuerit tunc quòd vnxit pedes Iesu, apparebit quòd illam esse dicit Mariam quæ Luc. 7. sine nomine describitur vnxisse pedes domini immo ex industria Ioannes qui legerat euangelium Lucæ, explanat hanc esse illam. Attestatur huic sensui non solum quòd planus ac suauis est iuxta literam: sed etiam mos huius Euangelistæ, qui eodem modo à præteritis actionibus describit tam Caipham quàm Nicodemum inferiùs. ¶ Nec quadrat anticipatiuè dictum hoc fuisse ab Euangelista: eo quòd anticipatio habet locum quando non narratur res gesta in suo loco, aut occasio præoccupandi vrget. in proposito autem hicmet Euangelista narrat in proprio tempore subsecutam vnctionem: & nulla sese obtulit. occasio præoccupãdi futuram vnctionem, vt patet. Extorqueri igitur videtur litera, huiusmodi anticipatione. Describitur itaque Maria maior ac præcipua, ex notissimo actu præterito quo vnxerat pedes Iesu: ad quem meruit admitti sola. *Et extersit pedes eius capillis suis.* Officia & verba Lucæ Euangelistæ refert: vt illa intelligatur. *Cuius frater Lazarus infirmabatur.* Etiam Lazarus describitur relatiuè ad Mariã: ad significandum Mariam non solũ sorori sed fratri præstare. *Miserunt ergo.* Inferendo insinuat quorsum sunt hæc descripta. Nõ iuerunt, occupatæ circa curã fratris graui ægritudine laborantis, sed miserunt. *Sorores eius ad eum.*

Superfluit eius. Ambæ miserunt. *Dicentes.* per nuncium seu nũcios. *Domine ecce quem amas infirmatur.* Sciunt non oportere ab amante petere, sed significare sufficit necessitatem. & propterea non explicite petunt sana eum : sed solũ significant ægritudinẽ. Et citant non merita propria aut Lazari, sed meritũ amoris Iesu erga Lazarum: prouocando per hoc vt amoris sui erga Lazarũ officia exerceat. quod est plus quàm simplici petitiõe supplicare sana eũ. *Audiens autem Iesus, dixit eis* Superfluit eis. ex eo tamen quòd audiens dixit, proculdubio coram nuncio seu nũciis dixit. Si multas enim temporis audiendi & dicendi, significat illis aut coram illis dictum. *Infirmitas hæc non est ad mortem.* De infirmitate illa potest dupliciter haberi sermo. Vel secundum se. & sic erat ad mortem. nã verè Lazarus ex illa infirmitate mortuus est. Vel vt erat sub ordine diuinæ prouidentiæ. & sic verũ est q non erat mortem: hoc est ad hoc vt Lazarus maneret mortuus, sicut alij homines mortui. Et hic est sensus literalis: vt aduersatiua subiuncta testatur. *Sed pro gloria dei.* Et vere fuit pro gloria dei: quoniã fuit ordinata ad hoc vt Lazarus moreretur resuscitandus. *Vt glorificetur filius dei per eam.* Explicat modum gloriæ dei: vt scilicet glorificetur fili' dei per ipsam infirmitatem. Addidit hoc, ad explicãdum filium dei esse deum. ex eo enim quòd postquàm dixerat pro gloria dei, subiũgit gloriam fore filij dei. aperte significat ipsum filium esse deum, pro cuius gloria est hęc infirmitas. *Diligebat autem Iesus Martham & sororem eius Mariã.* Superfluit Mariam. *Et Lazarum.* Ne putares quòd Iesus ex minore erga has mulieres aut Lazarum amore tardauerit ire ad curandum seu resuscitandũ Lazarum, excludit huiusmodi causam Euãgelista, narrans amorem Iesu erga singulos. *Vt ergo audiuit quia.* pro, quòd, *infirmatur.* Sicut exclusit negationem amoris fuisse causam moræ, ita excludit quòd præoccupatus sit à morte Lazari ne sanaret eum: describendo volũtariam moram Iesu ab auditiõe ægritudinis. ne cogitares quòd iuit aut dispesuit se ad eundum, sed morte Lazari præuentus non fuit in tempore. *Tunc quidem mansit in eodem.* pro, in quo erat, *loco.* vbi audierat quòd Lazarus infirmatur. Immotus ab illo loco in quo erat describitur. vt omnino voluntariam intelligamus moram. *Duobus diebus.* Non solum mora sed quantitas moræ electa significatur, vt inueniret quatriduanum mortuum: quo tam euidens fieret miraculum vt nulla posset calumnia affici. *Deinde post hæc.* pro, hoc scilicet gestum, *dicit discipulis suis.* Superfluit suis

eamus.

eamus in Iudæam iterum. Ideo hac vice specialiter dicit discipulis, eamus in Iudæam: quia euidens fuerat periculum lapidationis eius paulò antè in Iudæa, vt intelligerent discipuli quòd voluntariè ibat, nō obstantibus periculis. *Dicunt ei discipuli, Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare.* Hinc apparet primo, paulo antè fuisse festum encœniorum in quo quæsierunt Iesum lapidare in porticu Salomonis: ac per hoc fuisse in mense duodecimo: quum hæc circa resuscitationem Lazari, gesta fuerint prope pascha.

¶ Apparet secundo quòd vltimus ascensus Iesu in Hierusalem ex Galilæa (cuius meminerunt alij euangelistæ, ecce ascendimus Hierosolymam & filius hominis tradetur, & cætera.) fuit aduentus ille quo Iesus venit tempore festi encœniorum. Ita quòd plusquam per mensem præuenit tempus Paschatis: nam vt hæc Ioannis historia sonat, post festum encœniorum Iesus non rediit in Galilæam, sed iuit trans Iordanem vbi Ioannes Baptista primum baptizauerat, & inde eum non recessisse vsquequo venit ad Lazari resuscitationem, patet ex tanta propinquitate ad festum encœniorum vt discipuli tanquam præsens nominent illud tempus, dicendo nunc quærebant Iudæi te lapidare. Supplet enim Ioannes gesta omissa ab aliis euangelistis post vltimum ex Galilæa ascensum in Hierosolymam. *Et iterum vadis illuc?* Discipuli amore amicitiæ erga magistrum moti auertere nituntur magistrum à malo lapidationis, à malo mortis, à malo periculorum, cauendo abire illuc. *Respondit Iesus.* Duo dixerant discipuli, & ad ambo respondet satisfaciendo. *Nónne duodecim sunt horæ diei.* Ad id quod dixerant nunc quærebant, respondet ex diuersitate horarum in vno eodémque die artificiali, qui tempore veris constat ex duodecim: quia tunc est æquinoctium. Et intendit per hoc dicere quòd mutantur quæ geruntur non solum de hebdomada in hebdomadam & de die in diem, sed etiam de hora in horam vniusmet diei, non semel sed multotiens: sicut multæ (puta duodecim) sunt horæ in vno & eodem die, vt per hoc intelligerent quòd licet paulo antè quæsierint Iudæi ipsum lapidare, modo est aliud tempus & non quærent hoc. *Si quis ambulauerit.* pro, ambulat, *in die, non offendit: quia lucem huius mundi videt Si autem ambulauerit.* Deest quis. & legendum est in præsenti. *Si autem quis ambulat in nocte, offendit: quia lux non est in eo.* Dixerant secundo & iterum vadis illuc respondet ad hoc Iesus quòd securus vadit, absq; periculo quòd offendat in aliquid, quod impingat in aliquid impediens: quia vadit in claritate lucis diuinæ, omnia videns. Hoc

enim directè satisfacit timori discipulorum ne magister incidat in lapides aut manus Iudæorum. Et hoc significat ex metaphora differenter ambulantiũ in die,& ambulantiũ in nocte : illi enim nõ offendunt,quia vidẽt in claritate diei quæcunq; occurunt: isti autem impingunt vel in lapides,vel in parietes,vel in gradus &c. quia non vident in clara luce solis. ¶ Vbi discerne quód per hec nõ dicit Iesus se ire securum à morte aut persecutione Iudæorũ, sed se ire securum ab offendendo ab impingendo: hoc est ab incursu alicuius incogniti,alicuius nõ clarè visi,quod est timentis. Quem timorem discipuli incutiebant Iesu,hortãtes vt caueret à Iudæa. *Hæc ait, & post hæc*.pro,dicit eis. Clarè significatur ex duplicata significatione ordinis post descriptã mansionem ibi duobus diebus,quòd verba vtraque(scilicet eamus in Iudæam iterum) & Lazarus amicus,&c.dixit Iesus post illud biduum. Vnde coniicitur ꝙ infra illud tempus Lazarus est mortuus,& ex industria non recessit inde donec esset mortuus : ne (vt dictum est) præoccupatus morte Lazari in itinere videretur. *Lazarus amicus noster dormit*. Mortem appellat Iesus somnũ:quia Lazarus quanuis in seipso mortuus esset,dormiebat tamẽ Iesu.Vnde & subdit. *Sed vado vt à somno excitem eum*. Explicat simul causam quare vadit in Iudæam,ꝙ tam facilè sibi esse suscitare Lazarum à morte, quàm facilè est hominem dormientem excitare à somno. propterea enim mortuum dixit dormire. *Dixerunt ergo discipuli eius, Domine si dormit,saluus erit. Dixerat autem Iesus de morte eius: illi autem putauerunt quia*.pro,quod,*de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifestè. Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos vt credatis quoniam non eram ibi*.Ordo huius literæ est,& gaudeo quoniam non eram ibi,propter vos vt credatis.Cõstat enim non posse construi vt credatis quoniam non eram ibi : quia hoc (scilicet Iesum non fuisse ibi) viderant & nõ erat eis credendum. Et est sensus.Et gaudeo de absentia mea corporali ab ęgritudine Lazari:pręsentia enim mea interpellata,curasset eum & seruasset à morte. Gaudeo inquã de mea absentia ex qua secuta est mors Lazari, propter vos, propter vestrum bonum inde prouenturum scilicet vt credatis. Magnum siquidem est bonum, & ad salutem necessarium credere. ¶ Hinc apparet quòd pronomen vos,non demonstrat discipulos secundum seipsos(qui iam credebant)sed in persona aliorum.Vel vt credatis : hoc est vt habeatis testimonium euidentissimum ad credendum.resuscitatio enim Lazari sola,est sufficiens ac euidentissimum testimonium ad credendum

ea quæ ſunt chriſtianæ fidei. Et ſic pronomen vos, demonſtrat diſcipulos credentes. *Sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas, qui dicitur didymus.* Dictio Græca eſt didymus, Latinè geminus ſeu gemellus: natus ſcilicet ſimul cũ altero. Neſcio an à Gręcis Thomas hoc nomen acceperit, an etiam inter Hebræos geminus appellabatur. Qua quoq; ratione dictus ſit geminus, fateor me neſcire diuinare. *Ad condiſcipulos,* Superfluit con. *Eamus & nos, & moriamur.* pro, vt moriamur, *cum eo.* Magni feruoris impauidíq; animi verba ſunt hæc Thomæ, adhortantis alios diſcipulos non ite, ſed eamus cũ Ieſu, vt cum ipſo Ieſu ſimul moriamur, ſimul lapidemur, ſimul occidamur. Et dixit hęc Thomas: quia videbat Ieſum ire in Iudæam, & ſponte offerre ſe periculo perſecutionis Iudaicę, quam manifeſtè viderant fuiſſe: & cognoſcens illorum nequitiam arbitrabatur (ſicut veritas erat) quod non deſiſterent à perſecutione Ieſu Chriſti. *Venit itaque Ieſus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.* Hinc apparet ꝙ ſi pro quia Ieſus tunc dixit diſcipulis: Lazarus mortuus eſt, quando expirauit, iter illud à loco vbi Ioannes baptizauerat vſque ad Bethaniam quatuor diebus Ieſum peregiſſe. Ita ꝙ Lazarus biduo vixit poſtq̃ Ieſu nunciatum eſt, ecce quem amas infirmatur, rationi enim conſentaneum eſt ex eo quòd Ieſus biduo poſt dixit, Lazarus mortuus eſt, tunc dixiſſe quando expirauit. ¶ Et confirmatur: quia tempore quo nunciatum eſt Ieſu, ecce quem amas infirmatur, Lazarum adhuc vixiſſe indicant verba Ieſu, infirmitas hæc non eſt ad mortem: ex hoc enim quod infirmitatem pręſentem demonſtrat, viuum adhuc ſignificat. Immo ſi perſpicaciùs aduerterimus, intelligemus verba illa dicta nuncio ſeu nunciis pro reſpõſione: ex quo nil aliud narratur reſpondiſſe. & ipſe non eſt motus de loco illo per biduum, & rationi conſonat vt nuncius nullam audiens promiſſionẽ quòd Ieſus veniret, audita hac bona reſponſione (ſcilicet infirmitas hæc non eſt ad mortem, ſed pro gloria dei) reuerſus fuerit lætus nuncius ad ſorores, & Lazari infirmitas non eſſet ad mortem. Sed ſenſum verborum Ieſu, nec penetrauit ipſe, nec penetrarunt alij qui audierunt. *Erat autem Bethania iuxta Hieroſolymam quaſi ſtadiis quindecim.* Stadium octaua pars eſt miliarij Romani: hoc eſt conſtantis ex mille paſſibus. Minus itaque duobus miliaribus (& vt Lucas teſtatur ſabbati itinere) diſtabat Bethania ab Hieruſalem. ¶ Et deſcribitur propinquitas ad Hieruſalem, tum vt commoditas Hieroſolimitarum nobilium ad viſendum Mariam & Martham, tum vt reſuſcitatio Lazari

zari prope Hierusalem & præsentibus Hierosolymitis nobilibus intelligatur. De quibus subditur. *Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo.* Multitudo Iudæorum ex Hierosolymis affutura miraculo describitur. Et hæc est ad literam vna rationum quare Iesus distulit vsque ad quartum diem mortis Lazari venire: vt interim scilicet & mors Lazari publica esset in Hierusalem, & Iudæi conuenientes ad consolandum sorores, testes essent tanti miraculi. *Martha ergo vt audiuit quod Iesus venit.* Curam domus gessisse Martham testantur euangelistæ multi, describendo illam multis vicibus ministerio occupatam, & propterea modo tanquam curæ domus vacanti. primum annunciatum est Iesum venire. *Occurrit illi.* Promptitudo explicatur. *Maria autem domi sedebat.* Hinc apparet tum quòd Martha per domum discurrebat (ad hoc enim spectat differentia inter Mariam domi sedentem, & Martham audientem aduentum Iesu) tum quòd Maria erat præcipua in domo: vtpote quæ domi sedebat cum Iudæis qui venerant ad consolandum eas, Martha circa curam domus occupata. *Dixit ergo Martha ad Iesum, Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.* Fides quidem explicatur de potestate IESV ad seruandum fratrem ne moreretur: sed minor quàm oportuit ex eo apparet quòd absentiæ corporali attribuit negationem gratiæ. Vnde clarè apparet quòd non credebat adhuc explicitè Iesum esse verum Deum. *Sed & nunc scio quia.* pro, quòd, *quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.* Hæc verba addidit Martha, tum ad temperandum verba antedicta, Domine si fuisses hic frater meus non fuisset mortuus. Sonabant enim querulum aliquid, tanquam tarditas Iesu ad veniendum fuisset causa non habitæ gratiæ. Acsi apertiùs dixisset, non propterea perdo fidem in te, sed scio quòd quæcunque poposceris & cætera. Tum ad consequenter loquendum (in genere tamen) iuxta responsionem Iesu relatam à nuncio. infirmitas hæc non est ad mortẽ, sed pro gloria dei vt glorificetur filius Dei per illam. Videns enim Martha fratrem mortuum ante aduentum Iesu, & credens ipsum esse veracem: conferendo hinc mortem fratris sui secutam, inde verba Iesu, nesciuit meliùs dicere quàm explicare sortem suam malam ex absentia IESV, & subiungere quòd indubiè credit quòd quæcunque poposcerit. Non quòd per hoc intenderit petere aut credere futuram fratris resuscitationem in specie, sed fateri in genere integram in ipso & verbis eius quæ non intellexerat

xerat fidem. Et hæc quo ad intentionem Marthæ: sed mota proculdubio fuit à spiritu sancto vt in genere fateretur spem futuri tunc miraculi. *Dicit illi Iesus, Resurget frater tuus.* Respondet Iesus prædicendo miraculum tunc futurum: vt per hoc explanet sensum verborum suorum, infirmitas hæc, & cætera. *Dicit ei Martha, Scio quia.* pro, quòd, *resurget in resurrectione in nouissimo die.* Iesu non dicente resurget nunc sed resurget, intellexit Martha de resurrectione communi. *Dicit ei Iesus, Ego sum resurrectio.* mortuorum corpore. Et est sermo causalis: hoc est qui resuscito mortuos. *Et vita.* animarum: hoc est qui viuifico animas. vtriusque enim vitæ (corporis scilicet & animæ) se esse actorem primum significat. *Qui credit in me.* qui credendo tendit spe atque charitate in me. *Etiam si mortuus fuerit.* corpore, *viuet.* etiam corpore tandem vita beata, vita quæ verè est vita: non illa communi malis. qua quærent mortem & mors fugiet ab eis. ¶ Et per hoc discernit inter resurgentes in nouissimo die. Hic enim habetur quòd soli qui credunt in Iesum, tunc viuent, proculdubio vita beata. Alij nanque viuent, vita pœnali, vita misera, vita exosa ipsisimet. Et hoc dixit declarando ego sum resurrectio: sequentia vero dicit declarando ego sum vita. *Et omnis qui viuit.* corpore. *& credit in me.* fide formata. *non morietur in æternum.* morte animæ. Quod verissimum est quantum est ex sufficientia vitæ, quam habet ex fide formata in me. Alioquin credit, perseuerantiam significat coniungentem fidem vitæ corporis. Ita quòd sensus est, & omnis qui viuit & credit in me: hoc est in quo credere in me, coniungitur cum illius viuere in corpore. Per hoc nanque excluditur omnis non perseuerans vsque in finem vitæ: quia talis in fine viuit & non credit in IESVM. Et sic absque alia glosa indubiè verificatur quòd non morietur in æternum: hoc est morte animæ, quæ sola est mors æterna secundum veritatem. *Credis hoc?* Non dubitat sed prouocat interrogandum ad credendum altiora quàm confessa fuerat: ad credendum non solum hominem sanctum potentem impetrare à Deo quæcunque, sed verum Deum. Esse enim resurrectionem & vitam, proprium est Deo. *Ait illi, vtique domine.* Verum dicit, sed in genere. Credidit enim vera esse quæ IESVS dicebat, & credidit ita esse vt IESVS dicebat, sed non penetrabat quòd hæc significarent ipsum esse verum deum. Et propterea subdit. *Ego credidi quia.* pro, quòd, *tu es Christus.* Hinc clarè apparet sensus dictus scilicet quòd Martha credidit

credidit ita esse vt dicebat Iesus, sed non penetrabant vim verborum, nô propterea explicite in specie credidit Iesum esse deũ qui creauit cælum & terram, sed credebat explicite in specie Iesum esse illum Christum qui prophetatus est venturus ad saluãdum mũdum: ac per hoc omnia quæ de seipso dicebat esse vera. nam reddens rationem quòd credat Iesum esse resurrectionẽ & vitam, &c. affert suam iam olim fidẽ quòd ipse esset ille Messias. *Filius dei viui.* Superfluit viui. Quia Christus commune nomen erat regibus omnibus Iudæorum, ideo propria adiectiua illius expectati Christi subiunguntur. Quorum primum est filius dei. Vnde & Caiphas etiam dixit, adiuro te vt dicas nobis si tu es Christus filius dei. Ita quòd per hoc quòd dicebant Christum filium dei non intelligebant secundam in trinitate personam: sed excellens donum diuinæ gratiæ. *Qui in hunc mundum venisti.* pro, venturus erat & superfluit hunc. Alterum adiectiuum expectati Christi erat, quòd à prophetis prędictus erat venturus in mundũ ad salutem mundi. Et propterea Martha plene fatetur explicite & in specie Iesum esse verum illũ Christum hac sua professione. *Et quum hæc dixisset, abiit.* Omittit euangelista quòd Iesus vocandam iussit Mariam: subintelligendũ hoc relinquens ex subiunctis Marthæ verbis ad Mariam. Et eadem ratione simul omittit quòd Iesus monuit Martham dicẽtem se credere quòd si credet videbit gloriam dei: intendẽs quòd videret gloriam dei in miraculo resuscitationis fratris sui: nã & hoc subintelligẽdum reliquit euangelista in subiunctis postea verbis Iesu ad Martham, nónne dixi tibi. *Et vocauit Mariam sororem suam silentio.* pro, clãculum. hoc est occulta voce. *Dicens, Magister adest, & vocat te.* Hinc clare apparet quòd vult subintelligi euãgelista, Iesum iussisse vt vocaretur Maria. *Illa vt audiuit.* Promptitudo significatur. *surrexit.* pro, surgit, *cito*, cum celeritate, *& venit.* Præsentis est temporis, actus enim præsentes describuntur. *Ad eum. Nondum enim venerat Iesus in castellum: sed erat adhuc in illo loco vbi occurrerat ei Martha.* Ex proposito siquidem Iesus substitit expectans Mariam. Superfluit illo, & adhuc. *Iudæi ergo qui erant cum ea in domo & consolabantur eam.* Hinc coniicitur quòd personæ nobiles erant Iudæi isti: vtpote qui venerant in Hierusalem ad hoc & erant in aula cum Maria domina oppidi ad consolandum eam. *Quum vidissent Mariam quia.* pro, quòd, *cito surrexit & exiit. secuti sunt eam: dicentes quia.* pro quòd, *vadit ad monumentum vt ploret ibi.* Diuina prouidentia disponebatur vt omnes qui

in domo erant conuenirent ad videndum miraculum, & etiam inuiti testes fierent tanti miraculi & virtutis Iesu. propter hoc enim Iesus iussit vocari Mariam, propter hoc & substitit in loco vbi occurrerat ei Martha. *Maria ergo quum venisset vbi erat Iesus, videns eum cecidit ad pedes eius.* Ex hoc quod videns Iesum cecidit ad pedes ei⁹ insinuatur vel quòd tā demissis oculis Maria venit vsque ad locū vbi erat Iesus vt non nisi proxima illi viderit eum, vel quod locus extra oppidū in quo substiterat Iesus ex obliquo erat viȩ qua veniebat Maria: ita vt à via recta torquendo iter versus locum illum, simul concurrerent proximum esse & videre vnde & Euangelista Mariam appulisse vbi erat Iesus, describit quando vidit Iesum. *Cecidit ad pedes eius.* Locum proprium Maria agnouit pedes Iesu, & ita agnouit vt non iaceret se sed caderet, tanquam impotens se continere iuxta pedes Iesu à quibus veniam consecuta fuerat. *Et dixit ei, Domine si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.* Verba sunt deplorantis infœlicem sortem suam absentiæ Iesu in tempore ægritudinis fratris: indubie credēdo quod affuisset, tum amore proprio tum precibus motus seruasset Lazarum à morte. Cōmunis hȩc quȩrela, communis & minor fides fuit Mariȩ & Marthȩ: dum vtraque corporali præsentiæ tribuit gratiam. Verificatur, non inueni tantam fidem in Israel. *Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes.* Non ociose Euangelista describit Iesum motum ad lachrymas, ex hoc quòd vidit Mariam & Iudæos plorantes. Ita enim tendit ad narrandum Iesu diuinitatem ex verbis & factis vt describat eundem esse verū hominē moueri nanque ad compassionem videndo alios flere, humanæ est commiserationis. *Infremuit spiritu & turbauit seipsum.* Tam fremitus quàm turbatio nomen est passionis. Et fremitus quidē ad accensionem seu feruorem animi ad arduum aggrediendum spectat: turbatio autem ad tristitiam. Neutra in Iesu surrexit ex carne concupiscēte aduersus spiritū, sed ex spiritu. Et propterea Euangelista passiones in Iesu describens humanas (ne Iesum nō hominem aut hominem stoicum putassemus) simul describit ex spiritu non carnali affectu originem habuisse illas. ita quod spiritu refertur ad infremit & turbauit. Et fremere quidē voluit intus sicut exterius clamare, respectu ardui operis resuscitationis Lazari quatriduani, vt interior mot⁹ passionis appareret in facie cōformis operi. omnia enim suauiter disposuit Iesus. Turbari autem voluit, quia tristitia in turbatione cōsistit. ex hoc enim

quod

quod delectatio quies est animi, patet quod tristitia inquietudo (quæ in turbatione cõsistit) est animi. Simul itaque turbationẽ ad condolendum & fremitum ad remedium conferendum. in se fecit secundum rectam spiritus rationem Iesus. *Et dixit.* p, dicit Significatur enim tẽpore præsenti quod inter has propasiones Iesus protulit sequentia verba. *Vbi posuistis eum?* Ecce fremendo inquirit de loco resuscitandi mortui: vt intelligamus ipsum fremere ad tam arduum opus resuscitandi Lazarum sepultum. *Dicunt ei, Domine veni & vide. Et lachrymatus est Iesus.* Effectus turbationis internæ, sunt lachrymæ cõpassionis humanæ. Nullus ergo repræhẽdat moderatas lachrymas funeris: quas Iesus propriis lachrymis approbauit. *Dixerũt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum? Quidam autem ex ipsis dixerunt. Non poterat hic qui aperuit oculus cæci nati.* Superfluit nati. Et legendum esse admiratiue seu interrogatiue assertio quòd aperuit oculos cæci manifestat. Conferebant isti, hinc potentiam qua illuminauit cæcum, inde lachrymas pro morte Lazari, attestãtes quòd mors Lazari displicuit Iesu: ac per hoc quod Iesu nolẽte mors Lazari euenit, tristitia enim est de iis quę nobis nolentibus accidũt. Et propterea vel dubitantes inquirendo dicunt nõ poterat? vel admirando dicunt non poterat? Acsi apertius dixissent mirum est quod non potuit, ex quo aperuit oculos cæci. *Facere vt hic.* Deest &. Legendum est. *facere vt & hic non moreretur: Iesus ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentum.* Hinc apparet quod fremitus propter arduum resuscitationis opus erat. Nam hoc significatur dicẽdo quod venit ad monumentum iterum fremens: hoc est actũ fremendi feruore animi exercẽs non aduersus Iudæos cõtrarios sibi (quos nouerat ibi esse) sed in semetipso. Fremitum siquidem mõstrabat, sed non contra aliquẽ sed in seipso, dispositionem animi ad opus arduũ proportionatam in seipso iterans: vt magnitudinẽ operis pensemus. *Erat autem spelunca: & lapis superpositus erat ei.* Hinc apparet quòd spelunca illa excauata versus partem inferiorem (hoc est sub terra) erat: alioquin nõ describeretur lapis superpositus speluncę. Si enim fuisset spelunca concaua in directum super superficiem terræ non diceretur lapis superpositus speluncæ, sed appositus vel aduolutus: sicut de monumẽto Iesu scribitur. *Ait Iesus, tollite lapidem.* Magnitudo lapidis insinuatur, ex eo quòd nõ vni sed multis dicitur tollite lapidem. *Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat. Domine iam fœtet.* pro, olet. Quanuis Græca dictio anceps

fit ad male vel bene olere, materia tamen sermonis testatur quod de male olere (quod fœtere vocamus) est sermo. *Quatriduanus est enim.* Vt nulli calumniæ possit miraculum hoc subesse, quatriduanus in monumẽto asseritur. Et vt simul intelligamus Martham non sperasse tale miraculum, ipsa est quę obstat ne aperiatur speluca: ne fœtore offendatur Iesus cũ astantibus. *Dicit ei Iesus. Nõnne dixi tibi quoniam.* pro, quòd, *si credideris videbis gloriam dei?* Hinc habetur quod prius diximus: scilicet Iesum Marthæ asserẽti se credere, dixisse si credideris, videbis gloriam dei. insinuans & hoc futurum miraculum, & minorem Marthæ fidem, ex conditionali si credideris. Et dixit modo Iesus nónne dixi tibi, ad declarandum quorsum dixit ei hæc: vt vel nunc erigatur Martha cũ auditoribus in fidem & spem futuri miraculi ad gloriam dei. *Tulerunt ergo lapidem.* Desunt septem dictiones. *Vbi erat is qui mortuus fuerat positus.* Confirmatur magnitudo lapidis in executione, ex hoc quod multi tulerunt illum, & describitur executio non obstante fœtore. ¶ Voluit autem Iesus tolli lapidem quo claudebatur sepulchrum vt ab omnibus præsentibus euidentissimè videretur Lazarus resurgens. Si enim clauso sepulchro exisset, existimatum fuisset spectrum aliquod. Si autem resuscitatus pulsasset aut clamasset vt aperiretur sibi, existimatum forte fuisset quod non tunc primo clamasset, sed quod pluries antè clamauit & nõ fuit auditus & quod non vere fuisset mortuus. Sed vbi aperto sepulchro, omnibus patuit mortuus ac viuus fugantur calumniæ omnes. *Iesus autem eleuatis sursum oculis dixit.* Tum vt verum hominem se esse testetur orat deum. tum vt Iudæi videant quod non ad dæmonem sed ad deum conditorem cælorum recurrit. tum vt magnitudinem operis significet. tum vt internam mentis eleuationem etiã exteriori eleuatione oculorum doceat. *Pater.* Nomen Iudæis exosum explicat: vt vel hoc opere cognoscant quod verus est filius dei. *Gratias ago tibi.* In gratiarum actione consistit hæc oratio: vt gratias agẽtem intelligamus hominem gratum deo, & non petentem resuscitationem Lazari sed imperantem, vt Iudęi penetrent esse deum. *Quoniam audisti me.* hominem in omnibus ad te recurrentem. *Ego autem sciebam quod semper me audis.* Non ideo gratias ago pro exauditione quia nouiter nouerim me exaudiri: quoniam hoc mihi notũ erat. *Sed propter populum.* pro, turbã, *quæ circunstat dixi.* Ecce quare publice tibi gratias ago. *Vt credant quia.* pro, quòd, *tu me misisti.* Non quæro gloriam

riam meã,non vt honorent me sed propter salutẽ eorum vt credant quod tu me misisti. *Hæc quum dixisset.* Deest &.Legendum est. *Et hæc quum dixisset.* Totum tempus quo Iesus orauit, concessum est omnibus & videndi mortuum & sentiendi fœtorem. *Voce magna clamauit.* Tum vt vox proportionata esset magnitudini operis.tum vt nulla posset calumnia verbis secreto dictis tanquam magicę artis inferri.tum ad figmentum illorum confutandum qui animas mortuorum circa mortuos esse dicũt ad quas vtpote propinquas,non erat opus magna voce clamare. *Lazare.* Multis ibidem sepultis,vnus erat nominandus vt ille vnus resurgeret. *Veni foras.* Non solũ surge à morte sed veni extra speluncam.Nõ petit non obsecrat,sed pręcipit:vt hinc velint nolint,cogantur videntes credere ipsum esse filiũ dei vt se prædicabat esse. *Et statim prodiit.* Superfluit statim.Et significatur quod exiuit extra speluncam,vt ei fuerat imperatum dicẽdo veni foras. *Qui fuerat mortuus,ligatus manus & pedes institis.* pro, fasciis sepulchralibus: *& facies eius sudario erat ligata.* Non solum geminum describitur miraculũ(scilicet & quod resuscitatus est, & quod ligatus exiuit extra speluncam)verum etiam ad omnes tollendas calumnias describitur tot vinculis ligatũ exisse.Si solutus inuentus fuisset aut exisset,nõ mortuus sed stupefact⁹ maxima contractione spiritus,sepultus forte diceretur. Aiũt enim aliquos quãdoq; tales existimatos mortuos fuisse sepultos.Sed tales redeuntes ad opera vitæ,nõ solum se soluunt sed clamant ac corrodunt quicquid possunt,facientes vltimũ de potentia vt redeant ad terram viuentium.Lazarus vero mãsuetissimus,ligatus nõ solum tã manus quàm pedes fasciis solitis adhiberi mortuis sepeliendis(quas facillimum est soluere)sed etiam faciẽ sudario vt mos erat Iudæorũ,exiuit extra speluncam coram omnibus. ¶ Omittit hic Euangelista quanta admiratio quantúsq; stupor appræhenderit circunstantes. *Dixit eis Iesus, Soluite eum.* Vult Iesus vt alij soluant fascias Lazari: vt tangendo Lazarum, etiam sensu tactus cognoscant veritatem miraculi & alij hoc videntes firmentur. *Et sinite abire.* Hinc apparet quod miraculosum fuit,ligatũ exisse foras.non poterat siquidem modo ambulare nisi solueretur.Et hoc ad perfectionẽ notitiæ spectat, vt videant Lazarum ambulare:vt non ad momentum putent restitutam vitam Lazaro,sed sicut prius antequam moreretur: imò antequam ægrotaret.Ad hoc enim spectat sinite abire,propriis pedibus:vt sani ambulare consueuerunt. *Multi ergo ex Iudæis qui*

venerant ad Mariam & Martham. Superfluit & Martham. *& viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum.* Ecce prim⁹ miraculi isti⁹ fructus in Iudæis. *Quidam autem ex ipsis.* Nota aduersatiuam & pronomen. & percipe quòd quidam illorum qui venerant ad consolandum Mariam & viderant Iesum resuscitasse Lazarum, deteriores effecti sunt ex tanto viso miraculo. percipe verũ esse quod dixit Abrahã diuiti, quòd neque siquis ex mortuis resurrexerit credent. percipe verum esse quod dicit Apostolus, quod credere, donum dei est. *Abierunt ad Pharisæos.* persecutores Iesu. *& dixerunt eis quæ fecit Iesus.* Narrauerunt quidem facti veritatẽ: sed quorsum, sed quanto dolore, quanta malignitate, nõ solum aduersatiua præposita ab Euangelista sed effectus subiunctus testatur. *Collegerunt.* pro, cõgregauerunt, *ergo Pontifices.* pro, principes sacerdotum, *& pharisæi concilium.* Ecce effectus, ecce quorsum dixerunt Pharisæis quæ fecit Iesus: ad consilium habendum quid facto opus esset contra Iesum. Pharisæi autem nõ soli sed cum principibus sacerdotum, de congregando consilio tractant: definiúntque congregandum ac congregant. Et quoniam non dicit concilium inter sese; significat quòd concilium ciuitatis publicum cõgregauerunt: vocando Senatores, & breuiter eos qui de cõcilio erant. *Et dicebant, Quid facimus?* Arguẽdo legendum est. Materia tractata in cõcilio nõ nuda describitur, sed cũ modo quo tractabatur: scilicet arguẽdo proprias moras ad occurrẽdũ tãto periculo. *Quia hic homo multa signa facit. si dimittimus eum sic, omnes credent in eum.* Ratio arguẽdi moras est, quia ex parte Iesu cõtinuè crescit causa attrahẽdi populũ ad se: quoniam non solum fecit sed facit multa signa. & si ex parte nostra non occurritur, non apponitur impedimentũ ipsi Iesu, consequens erit quòd omnes credent in eũ. ¶ Significanter dicunt si dimittimus eum, tractando quod oportet apponere impedimẽtum ex parte ipsius Iesu impediẽdo ipsum: quia iã experti erãt ꝙ impedimentũ appositum ex parte populi scilicet quòd siquis confiteretur Iesum esse Christum extra synagogam fieret, non sufficiebat. vincebatur enim hoc impedimentũ à magnitudine miraculorum. ¶ Quod etiam timent omnes credere in Iesum, intellige credere Iesum esse Messiam. hoc est enim quod prohibuerant. *Et venient Romani, & tollent nostrum locum & gentem.* Amor proprius, amor propriæ authoritatis excæcauit illos vt timerent genti à Romanis. Proponent isti cæci quòd continuato cõcursu populi ad Iesum vt Messiam, Romani videntes Iudæos

regẽ proprium profiteri, venient cũ valida manu: & tollent sacerdotium cultúmque tẽpli Iudæorũ, & trãsferent Iudæos in alienum solum. ¶ Sed verè cęci erant: quoniam si deus miraculorũ signis ducet omnes ad Iesum vt Mesiã, ipsemet deus proteget à Romanis & ab omnibus. Et tantò magis debebant hoc consequenter procedendo credere, quanto ipsi expectabãt Messiã secundũ regnũ mundi huius quẽ adoraturi erãt omnes reges terræ, reducturum vniuersum Israelẽ de captiuitate & dispersione. ¶ Patet itaque ꝙ non cohærebant sibiipsis Senatores isti. excæcauit enim illos malitia eorum, & amor propriæ authoritatis quã sciebant se nõ habituros sub Messia rege iustissimo. cõscientia nanq; propria testificabatur ipsismet ꝙ perdituri erant locũ authoritatis suæ si omnes crederẽt in Iesum iustũ: Mirum itaque non est ꝙ aduersus Iesum cæci fuerunt: quorũ cõsilia sibiipsis nõ constabãt. *Vnus aũt ex ipsis Caiphas nomine.* Superfluit nomine. Inter tractandum, inter arguendum, inter inquirendũ quid facto opus esset in proposito periculo. Caiphas in specie nominatur. *Quum esset pontifex.* Ecce suprema dignitas. *anni illius.* Venalem fuisse põtificatum Iosephus testatur. & eadẽ auaritia, frequens erat mutatio Pontificis: & non seruabatur lex Moysi de perpetuitate Põtificis. *Dixit eis. vos nescitis quicquam.* Hęc verba insinuant quòd consiliarij ambigebant: & in varias declinabant opiniones, varia tractantes remedia citra mortem Iesu. & propterea reprehendit illos Caiphas imprudentiæ. *Nec cogitatis quia.* pro, quòd, *expedit vobis* pro, nobis. Quia prudentia ex adinuentione & iudicio vtilis ad proprium & commune bonum cõstat, ideo vtile medium non animaduerti ab istis arguit. *Vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.* Præstat vt moriatur vnus & saluetur tota gens quàm vt viuat vnus & pereat tota gens. Palliatum iudicium specie cõmunis boni præponendi bono particulari, nulla mẽtione facta de iustitia déque innocentia. non admittit recta ratio vt occidamus iustum innocentémque vnum vt saluetur libertas aut vita totius gentis. *Hoc autem à semetipso non dixit: sed quum esset Pontifex anni illius. prophetauit quia.* pro, quòd, *Iesus moriturus erat pro gente.* Exponit Euangelista quòd hæc verba, Caiphas quantum ad id quod veritatis continebant dixit actus à spiritu sancto ratione officij Pontificalis. quamuis quantum ad iniquæ occasionis consilium intentũ à Caipha, dixerit à seipso. Ita quòd Caiphas ꝓphetauit: hoc est verba dixit quæ secundum quòd erant vera (non secundum ꝙ

erant

erant intẽta ab ipſo)erant prophetica:vtpote prædicentia mortem Ieſu pro populo. *Et nõ tantum pro gente:ſed vt filios*. deeſt &. Legendum eſt. *ſed vt & filios dei*. per prædeſtinatam adoptionis gratiam. *Qui erant diſperſi*. per varios ritus in toto terrarum orbe. *Congregaret in vnum*. non locum, ſed in vnitatem fidei, ſpei ac charitatis: in vnam communionem meritorum, in vnum baptiſma. *Ab illo ergo die*. Concluſum fuiſſe ſecundum iudicium Caiphæ, Euangeliſta narrat à ſubſecuta executione. *Cogitauerunt*. pro, conſultauerunt, *vt interficerent eum*. hoc eſt vt executioni mandarent occaſionem Ieſu. Priùs enim deliberauerant Iudæi & quæſierant Ieſum interficere (vt Euangeliſta ſuperiùs in capite ſeptimo dixit) ſed de liberationẽ illam fuiſſe aliquorũ & non communis conſilij teſtatur tractatus nunc poſt Lazari reſuſcitationem congregati concilij, nam tractatum fuit quid faciendum eſt: & inter varias opiniones Caiphas cenſuit Ieſum eſſe occidendum, arguendo alios imprudentiæ. hæc enim omnia non fuiſſent dicta, ſi iam communi conſilio prædiffinitum fuiſſet quòd Ieſus eſſet interficiendus. In hoc itaque cõſilio primum diffinitum fuit à communi conſilio vt Ieſus interficiatur. & propterea ab hoc die conſultare cœperunt communi conſilio circa executionem occiſionis concluſæ. Priùs enim velut priuatæ fuerant conſultationes aliquorum primatũ. *Ieſus ergo non iam palam* pro, libere. *ambulabat*. Ex occaſione huius concilij Ieſus quanuis reſuſcitaſſet Lazarum, nõ ambulabat libere. *Apud*. pro, inter, *Iudæos*. vtpote ſciens habere ſe illos perſecutores ad mortem. *Sed abiit*. deeſt .illinc. ſcilicet ex Bethania. cedens ad tempus furori, fiduciam præbens futuris Chriſtianis declinandi quandoque perſecutiones. *In regionem iuxta deſertum in ciuitatem quæ dicitur Ephrem. & ibi morabatur cum diſcipulis ſuis. Proximum*. pro, propinquum, *autem erat paſcha Iudæorum*. Addidit hoc euangeliſta ad ſignificandum quòd breui tempore declinauit furorem: & vt intelligamus reſuſcitationem Lazari fuiſſe factam propè paſcha. immo tam propè vt iam inciperet purificatio hominum pro paſchate. Vnde & ſubditur. *Et aſcenderunt multi Hieroſolymam de regione ante paſcha vt ſanctificarent ſeipſos*. hoc eſt mundi fierent iuxta ritum legis adhibitis cerimonialibus legitimis, ad hoc vt manducarent paſcha. Solis enim mundis licitum erat manducare paſcha. *Quærebant ergo Ieſum*. Incertum eſt an ſacerdotes ſtantes in templo vocando, purificationi aduenientium ad hoc vt mundi fierent, an ipſi

aduentantes quærerent Iesum an compareret in templo vel ciuitate more solito. *Et colloquebantur*.pro,dicebant, *ad inuicem in templo stantes. Quid putatis*.pro,quid videtur vobis.*quod non venit ad diem festum?* Ratio autem quare ambigebant de aduentu Iesu ad pascha,subiungitur dicẽdo. *Dederant autem Pontifices*.pro, principes sacerdotum, *& Pharisæi mandatum: vt si quis cognouerit vbi sit indicet,vt apprehendant eum*.Rationabile siquidem erat humano iudicio quod non veniret: sciens tale mandatum contra se emanasse.

CAPVT XII.

IEsus ergo ante sex dies pascha venit Bethaniam.* Vt litera sonat intelligendum est : hoc est quòd feria sexta (quæ sabbatum immediatè præcedit)venit Iesus in Bethaniam . Illa enim dies veneris fuit anno illo ante sex dies paschæ: vt patet supputando dies vsque ad vesperam diei Iouis immediatè sequentis in qua vespera immolatum est pascha,*Vbi Lazarus fuerat mortuus: quem suscitauit.* deest.à mortuis, *Iesus.* Explicat Euangelista factum. *Fecerunt autem.* pro, igitur ei cœnam . Infert quorsum tendit narratio aduentus Iesus in Bethaniam scilicet ad narrandũ gesta in illa cœna. Nec explicatur qui sunt qui fecerũt cœnam vt collatis narratis ab omnibus Euangelistis intelligamus cœnam fuisse factam communiter à Maria , Martha & Simone leproso. *Ibi*.hoc est in Bethania. Alij Euãgelistæ explicant etiam domum Simonis leprosi. Non dicit fecerunt tunc seu illo die , sed ibi:quia cœna hæc fuit facta sabbato.Ita quòd Iesus die Veneris venerat.& cœna hæc fuit facta sabbato. nam sabbato non licebat iter agere:nec sabbatum illud fuit ante sex sed ante quinque dies paschæ anno illo. *Et Martha ministrabat*. Hinc coniicitur domum illam fuisse communem Simoni leproso & Mariæ ac Marthæ . distinctam contignationibus : vt in altera Simon, in altera illæ habitarent. Sanguine enim iunctos illos crediderim,ex eo ꝙ Martha ministrabat ibi:& ex eo ꝙ Maria ibi veniã olim ꝓmeruit. *Lazarus verò vnus erat ex discumbentibus cum eo*. Adiunxit hoc Euãgelista:vt veritatẽ resuscitationis Lazari cõfirmet perseuerantia vitæ Lazari, & actionibus cõmunibus comedendi & bibendi cum aliis continuatis. *Maria ergo*. Quoniã hinc occasio modi quo Iesus in manus traditus est Iudæorũ pẽdet,ideo Euãgelista cũ nota illationis officiũ Mariæ intulit descriptis officiis Marthæ & Lazari.Et sororũ quidẽ officia gratitudinis refert:Lazari autẽ testimonij,nõ verbo sed facto discubitus

bitus in cœna. *Accepit.* Et hic actus insinuat in domo propria Mariam esse: tanquam non aduexerit, sed acceperit ibidem existentem. *Libram.* Quantitas non modica ad tale opus narratur. *Vnguenti nardi pistici.* pro, pisticæ. Nardum determinat esse non adulterinam, sed fidelem. Græca enim dictio est pisticæ, Latinè fidelis. *Preciosi, Et vnxit pedes Iesu.* Non est contraria actio vnctionis pedem effusioni vnguenti super caput quam alij euágelistæ tradunt. Vtrunque siquidem opus Maria fecit prius vnxit pedes: & deinde totum residuum effudit super caput versando pixidem immò demũ frangendo illá, ne aliquid superesset vnguenti. Suppleuit nanque Ioannes omissam ab aliis vnctionem pedũ.. *Et extersit capillis suis pedes eius.* Hinc insinuatur hác fuisse peccatricem quæ olim simili capillorũ officio veniam meruit. Ordo præposterus prius extersit ab immunditia pedes Iesu, capillis suis mundans illos: & deinde mũdos iam pedes vnxit vnguento non enim extergẽdum erat vnguentũ. *Et domus impleta est ex odore vnguenti. Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Scariotis.* Deest. Simonis. Et casus est nominatiui Iscariotes, determinat enim non Simonem Iudæ patrem, sed ipsum Iudá. Legendũ itaque est. *Iudas Simonis Iscariotes qui erat eum traditurus. Quare hoc vnguentum non vænijt trecentis denariis & datum est egenis?* Nõ contrariatur Ioannes aliis euangelistis dicentibus nõ vnũ, sed multos discipulos hoc dixisse: quoniam Ioánes præcipuo in hoc murmure tanquam capiti Iudæ attribuit. Et rectè: quoniá alij non malo animo ægrè tulerunt factum hoc, sed pietatis intentione: Iudas autem tam maligno animo vt inde occasionem sumpserit vendendi Iesum. *Dixit autem hoc non quia de egenis pertinebat ad eum.* ℞, quia de egenis cura illi esset. Nõ negatur pertinuisse ad Iudá dare egenis de cõmuni marsupio: sed negatur curam illi fuisse de pauperibus: multa enim ad nos ex officio pertinent quæ non sunt nobis curæ. *Sed quia fur erat. & loculos.* pro, marsupium, *habens.* Hinc apparet non derogare perfectioni vitæ, habere communẽ marsupium pro sumptu opportuno: nihil enim imperfectionis Iesu fecit in tota vita sua. *Ea quæ mittebantur portabat.* Occurrit quæstio, qũo Iesus discipulos mittebat ad prædicandũ sine marsupio, & ipse per Iudam marsupium portabat. Iesus enim non solum verbo, sed exemplo instruebat discipulos. ¶ Solutio est, quòd alia est ratio vnius collegij seu multitudinis, & alia est ratio duorum. Iesus mittens discipulos binos ad prædicandum, noluit quòd ferrẽt pecuniam, facilè est

enim inuenire hospitem pro duobus. Sed vnũ collegium, vnam multitudinem tot discipulorũ cuntiũ cum Christo, honestas morum non habet mitti seu ire sine pecunia, in grauamen notabile hospitis. Quocirca non fecit Iesus cõtrariũ eius ꝙ præcepit discipulis. *Dixit ergo Iesus. Sinite.* pro, sine, *illam.* Ad solum Iudam sermo dirigitur, ratione dicta. *Vt in diẽ.* Superfluit vt. *Sepulturæ meæ seruet.* pro, seruauit, *illud.* Ratio quare non vexanda nõ arguenda sed sinendo in sua pace est Maria, redditur à Iesu quia seruauit vnguentũ illud in diẽ sepulturæ eius. ¶ Nõ dicit in sepulturã meã sed in diem sepulturæ meæ: intendendo declarare ꝙ dies ille erat dies non suarũ delitiarũ sed dies suæ sepulturæ. ꝙ Maria nõ seruauerat hoc vnguentũ pro delitiis Iesu sed pro puro pietatis seu religionis officio, nõ secus q̃ si in die sepulturę eius hoc faceret. Dies siquidem sepulturæ quo ad vnctionẽ, est dies non delitiarũ sed humanitatis communiter, vel pietatis ad cõiunctos, vel religionis ad sanctos ꝓphetas. Et est puræ pietatis seu religiõis: quoniã nulla sensualitatis ratio in sepultura locũ habet. & præter hoc est postremi officij dies: vt patet. ¶ Significat itaq; hęc ex parte Mariæ ꝙ ipsa seruauit vnguentũ illud in diẽ sepulturę Iesu (hoc est ĩ officiũ purę pietatis seu poti⁹ religionis, quale exerceretur in die sepulturę Iesu) & nõ ad sensuale obsequiũ. Ex parte vero Iesu ꝙ ipse vnguentũ suscipiebat tanq̃ sepeliendus, & nõ ad delitias: vt Iudas interpretat⁹ est. Et præter hoc significat ꝙ illa vnctio erat postrema Mariæ respectu Iesu. Et hoc secũdũ factũ non secundũ intentionẽ intellige mulieris. Quia itaq; & ex facto & ex intẽtione Marię & ex intẽtione Iesu, seruauit Maria vnguentũ illud in diẽ sepulturæ Iesu, ideo sinẽda est in quiete sua, & nõ est arguẽda. *Pauperes enim semper habebitis.* pro, habetis, *vobiscum: me autem non semper habebitis.* pro, habetis, Reddit rationem quare sinẽda est Maria relato opere ei⁹ ad eleemosynam pauperũ: respectu cuius arguebant opus Marię. Et cõsistit ratio in hoc: ꝙ pauperũ cura est continuata, huius autem pietatis cura est tẽpori specialis occurrẽs ratio. Et propterea sicut filio innocẽti dictũ est, fili tu semper mecũ es, epulari autẽ & gaudere oportuit quia modo hic frater tu⁹ reuixit, ita modo dicitur, pauperes semper vobiscũ sunt, ego autẽ modo tãtum. manifestans per hoc ꝙ continua incũbens cura pauperum & similium, non debet impedire curã occurrentiũ bonorum operum quę ex speciali aliqua occurrẽti occasione exercẽda sunt. ¶ Vbi etiam aduerte quòd euangelista miscendo sermonẽ Iesu directũ

ad multos (dicendo habetis, non habetis) insinuat quod diximus: Iudam quidem caput, alios vero discipulos accessisse ad murmur. *Cognouit ergo turba multa ex Iudæis quia.* pro, quòd, *illic est: & venerunt non propter Iesum tantum.* Hinc etiam apparet quod Iesus feria sexta venit in Bethaniam: quoniam si venisset sabbato, non intercessisset tantum temporis, vt turba quæ extra Bethaniam erat, cognouerit Iesum esse in Bethania, & venerit ad videndum ipsum. *Sed vt Lazarum.* Deest &, legendum est, *sed vt Lazarum viderent, quem suscitauit à mortuis.* Hinc apparet quòd turba ista Iudæorum non erat de Bethania: quoniam habitantes in Bethania, viderant Lazarum tot diebus, quibus Iesus fuerat in Ephrem. *Cogitauerunt.* pro, cõsultauerunt, *autẽ principes sacerdotum vt & Lazarum interficerent: quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum.* Cerne iniquitatem pontificum. Iam non sufficit eis vt vnus moriatur pro populo, sed etiam Lazarum (quem diuina potẽtia resuscitauerat) nituntur occidere: vt cognoscamus quanta cæcitate mentis tenebantur ex propria malitia. Forsan Lazarũ vocabant, vt de alia vita interrogarent, vt de veritate Iesu certiores redderentur. *In crastinum autem.* pro, postero die. & superfluit autem. Non ad diem aduentus Iesu in Bethaniam, sed ad diem cœnæ narratæ refertur dies posterus, qui anno illo die fuit dies post sabbatum: hoc est dies dominicus, quem quotannis veneramur diem palmarum. *Turba multa quæ venerat ad diem festum, quum audissent autem quia.* pro, quòd, *venit Iesus Hierosolymã.* Sciens euangelista hunc Iesu ingressum solennem in Hierusalem descriptum ab aliis euangelistis, perstringit illum: supplendo multa omissa ab aliis. ¶ Et primo diem explicat quintum ante pascha: dicendo die postero. Deinde explicat turbam quæ venit obuiam Iesu non fuisse Hierosolymitanam, sed illam quæ aliunde venerat ad diem festum paschatis: dicẽdo quæ venerat ad diẽ festum. *Acceperunt ramos palmarum.* Hoc est tertium quod supplet. Alii ramos oliuarum, Ioannes adiungit ramos palmarum, quod maioris fuit honoris. *Et processerunt obuiam ei, & clamabant. Osanna.* Vide dicta apud Matthæum. *Benedictus qui venit in nomine domini rex Israel.* Verum Messiam fatentur Iesum: appellando ipsum regem Israel, benedictum, venientem in nomine domini, non in nomine proprio, non ad gloriã propriã, sed ad gloriã domini: adiuncta supplicatione expectatę salutis. *Et inuenit Iesus asellũ.* mittendo discipulos pro illo, vt alij referunt. *Et sedit super eum.* Ecce modus quo venit. *Sicut scriptũ est: noli timere filia Sion, ecce rex tuus*

venit sedens super pullum asinæ. Apposuit vaticinium prophetæ Zachariæ nono ad significandum quare Iesus hac vice iuerit in Hierusalem sedens super asinum,& cum honore regio scilicet vt adimpleret scripturam,vt vel sic Iudæi agnoscerent ipsum esse Messiam promissum per prophetas,ex tam publico & singularissimo testimonio olim prophetato. *Hæc non.* Deest autem. Legendum est. *Hæc autem non cognouerunt discipuli eius primum.* Fatetur euangelista quòd ipse & alij discipuli non intellexerunt tunc,quæ gerebantur esse ad impletionem prophetiæ. *Sed quando glorificatus est Iesus,tunc recordati sunt,quia.* pro, quòd, *hæc erant scripta de eo & hæc fecerunt ei.* Non dicit tunc cognouerunt,sed tunc recordati sunt. Et propterea quæstio surgit quomodo recordati dicũtur eius quod non cognouerunt, expressè enim dixit quòd primum non cognouerunt:hæc memoria siquidem non est nisi priùs cognitorum. ¶ Solutio est,quòd recordatio ista refertur ad scripta de Iesu,& ad facta eidem(vt clarè textus subiungit)& quòd ambo fuerant nota discipulis quãdo recordati sunt.Facta siquidem fuerant illis nota ad sensum dum fiebant : quia præsentes erant, & ipsimet inter facientes erant. Scripta vero fuerant illis nota, docente illos spiritusancto omnia in Pentecoste. Post modum enim recordati describuntur amborum simul: applicando notam iam sibi scripturam ad facta quę viderant & pro parte gesserant. *Testimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo quando Lazarum vocauit de monumẽto,& suscitauit eum à mortuis.* Hoc est quartum suppletum. *Propterea & obuiam venit ei turba.* Hoc est quintum suppletũ. *Quia audierant eum fecisse hoc signum.* Hinc apparet duas fuisse turbas. Alteram perhibentem testimonium de visu quòd resuscitauit Lazarum:alteram quæ Iesus resuscitauit Lazarum. Prima iuit cum Iesu, altera obuiam venit. Prima discipulorum Iesu & habitantium Bethaniæ fuit : nam talium turba interfuit resuscitationi Lazari,præter nobiles. Altera fuit eorum qui venerant ad paschalem solennitatem:vt clarè euangelista dixit. *Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos. Videtis quia.* pro,quòd *nihil proficimus.* pro,proficitis. Ex eo quòd non dicit proficimus , sed proficitis,possunt intelligi hæc verba dicta ab illis Pharisęis qui occultè credebant Iesu:ad aduertendum alios Pharisæos à cœpta persecutione Iesu,ab experientia inanis studij eorum ad impediendum concursum populi ad Iesum. Possunt & in malam partem accipi:vt sint verba complicum,excitantium illos quibus incumbebat ex officio seu delegatione vacare ad impediendũ. Excitant autem

autem proponendo vt considerent id quod vident:quòd scilicet nihil proficiunt quo ad impediendum. *Ecce mundus totus post eum abiit.* Superfluit totus. Et nihilominus hyperbole est consueta de multitudinis innumeræ concursu dicere.mundus vadit,& similia. *Erant autem quidem Gentiles.* pro,Græci. Quartum hominum genus explicat euangelista:post turbam enim præsentium suscitationi Lazari turbámque audientium & Pharisæos,commemorat Græcos:vt in diuersis diuersos fructus describat, & illa suppleat quæ alij euangelistæ omiserant. *Ex iis qui ascenderant vt adorarent in die festo.* Si isti Græci fuissent Israelitæ aut Proselyti, diceretur de illis quòd ascenderant ad diem festum celebrãdum, sicut de aliis dixit. Quocirca ex eo quòd apposuit vt adorarent, describit quòd erant Gentiles:venire enim ad adorandũ in Hierusalem,commune erat omnibus: vnde de Eunucho reginæ Aethiopus scribit Lucas quòd venerat in Hierusalem vt adoraret. Et quanuis hoc omni tempore fieret, isti tamen Græci venerant vt in die festo Iudæorum adorarent,tanquam in tempore maioris deuotionis & concursus. *Hi ergo accesserunt ad Philippum qui erat à Bethsaida Galilææ.* Cõiectura hinc sumitur ꝙ Græci isti ex illis gẽtilibus erant qui in Galilæa morabantur, forte stipẽdiarij, nisi enim cum Galilæa cõmune aliquid haberent,non cõmemorasset euangelista Bethsaidã Galilææ. *Et rogabant eũ dicentes,domine volumus Iesum videre.* hoc est visitare:alioquin non oportuisset internunciis vti,qui dicerent Iesu voluntatem ipsorum. *Venit Philippus, & dicit Andreæ. Andreas rursus & Philippus dixerunt.* pro, dicunt.hoc est nunciãt, *Iesu. Iesus autẽ respondit eis,dicens:Venit hora.* Discipuli nunciant ꝙ Græci volunt eum visitare,ipse vero nõ respondet veniant,sed venit hora : manifestans hac responsione ꝙ gratam habet visitationem. Dicendo nanque ꝙ hoc est tempus glorificationis suæ,respondet læta: spectaréque hanc visitationem ad glorificationem suam manifestat. ¶Nec demonstratur præsens tunc hora: sed hora mortis resurrectionísque eius. cum subsecuta ascensione missione spiritussancti,&c. *Vt clarificetur.* pro glorificetur, *filius hominis.* Non fuit in cruce ac morte glorificatus filius hominis,sed turpissimè vilificatus. Verùm fuit inter spirituales substantias glorificatus filius hominis statim mortuus:quando filius hominis secũdum animam triumphauit de dæmonibus,& beauit sanctos in limbo,confutauítq; damnatos in inferno. In resurrectione autem fuit filius hominis glorificatus secundum corpus,& postea fuit glorificatus secundum nomen

mon suum, veneratum primum à paucis Iudæis, & deinde à gentibus omnibus. Quarum quia primitiæ erant isti Græci, ideo Iesus istorum aduentum tanquam ad sui glorificationẽ secuturam in fide vniuersarum gentium pertinentem acceptauit: & occasionem manifestandi mysterium futuræ suæ glorificationis accepit. *Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti.* Ne intelligerent discipuli illam præsentem horam esse horam expectatam, declarat ex similitudine seminum interponendam esse mortem suam ante fructum conuersionis populorum in qua glorificabitur filius hominis. Seipsum assimilat grano non tritici, sed frumenti: quod est genus ad triticum, hordeum, speltam, & siliginem. *Cadens in terram mortuum fuerit.* Et semen ipsum frumenti moritur satum (quod significat casus in terrã) & Iesus mortuus vere fuit in cruce. *Ipsum solum manet.* Vere granum si non seminatur, manet ipsum solum, per exclusionem fructus: sed manet modico tempore, non simpliciter. Iesus autem significatus ad literam, si non fuerit mortuus, ipse solus in toto humano genere manet sine aliquo casu, manet in æternum beatus, nullum enim hominem saluaret nõ mortuus: non quia non aliter posset, sed quia sic diffinitum est, & propterea conditionalis est vera. *Si autem mortuum fuerit.* seminatum. Mortuus est Iesus vt semen, vt virtutem habens seminariam, vt productiuus fructus: immo ad hoc mortuus est. *Multum fructum affert.* Plus quàm centesimum. Mortuus est vnus Iesus, & attulit fructum innumerabilium hominum. ¶ Significantiúsque dicit affert: vt intelligamus differẽtiam inter ipsummet, & granum frumẽti satum. Nam granũ frumenti quod mortuum est, nõ resurgit, vt afferat secum fructum, sed fructus ex ipso mortuo profertur. Iesus vero sic mortuus est, vt ipsemet idem numero resurgeret & afferret fructũ multum innumerabiliũ hominũ. *Qui amat.* Declarat fructum afferendum quis es: tum ne errares intelligendo productionem huius fructus per modum naturæ: quemadmodum fit productio fructus ex grano frumẽti sato. declarat siquidem fructũ hunc produci à Iesu mortuo, interueniente ex parte hominum sequela ipsius Iesu: & non aliter. Tum ne errares intelligendo quod omnes homines per mortẽ ipsius saluandi essent. distinguit nanque inter illos qui perdent, & qui custodient animam suam in vitam æternam. ¶ Et quoniam sequela Iesu multas requirit cõditiones, omnes ad tria capita reducit: scilicet ad odium præsentis vitæ, ad ministeriũ Iesu, & affectum imitãdi ipsum. in primo cõtemptus sui, in secũdo seruitus Christi,

in

in tertio vtriusq; ratio (scilicet propter Christum) cõprehenditur. Declarat itaq; quis est fructus afferendus, ex differentia inter fructum & contrariũ penes amorem & odium pręsentis vitæ, & inchoat à cõtrario dicens. *Qui amat animã suam.* & subintelligitur in hoc mundo. Et est sermo formalis, nõ de re quæ est anima, sed de anima inquantũ anima: hoc est vt exercet animãdi corpus officium, quod est dicere qui amat vitam suã in hoc transitorio statu mundi. Et est sermo de amore nõ naturali aut regulato, sed de amore sine fræno eo modo quo amatur finis: ita ꝙ vitam suam præponit aliis amabilibus. *Perdet eã.* perditione æternæ mortis. *Et qui odit animam suã in hoc mundo.* Ecce fructus afferendus. Nec est sermo de odio contrario naturali amori (de quo scriptũ est, nemo vnq̃ carnem suã odio habuit) nec de odio opposito amori regulato: sed de odio cõtrario amori propriæ vitæ vt finis. Ita ꝙ est sensus, qui odit viã suã in hoc mundo habere pro fine vltimo. ¶ Vbi aduerte ꝙ ex hoc quod in odio apponitur in hoc mũdo, subintelligenda significatur eadẽ conditio in amore, & propterea non exposuimus: sed suppleuimus, subintelligendo dictã conditionem. *In vitam æternã custodit.* pro, custodiet, *eam.* Et hinc clarè apparet ꝙ de perditione mortis æternæ dictũ est perdet eam, contrariorũ enim cõtrariæ intelligẽdæ sunt proprię conditiones. Qui enim vitam suã in hoc mundo odio habet vt finẽ, ipse seruabit eam in æternam vitã, quam habet pro fine: quia non solum vitam æternam habebit in anima, sed in corpore. *Si quis mihi ministrat.* Non sufficit interno amore & odio esse bene dispositũ, sed oportet etiam exterioribus officiis Iesu Christo seruire. Et propterea odio proprię vitæ adiũgitur ministrare Iesu Christo, quacunq; exteriori actione. *Me sequatur.* Hæc est tertia cõditio, quæ est ratio omniũ. Odio habere propriã vitam, potest etiam Ethnicis cõpetere (nam & propter famã & gloriam exponũt se morti, quãuis & hoc propter præsentem vitã faciant, quoniã famam & gloriã humanam in hoc transitorio mũdo quærunt) sed odio habere vitam propriã ad imitandum Iesum Christum, propriũ est electis. Et similiter ministrare ac seruire Christo, commune esset etiã malis christianis: sed seruire Christo ad imitationẽ Christi, proprium est electis. ¶ Et aduerte quod est sermo de ministris, qui sunt fructus mortis ipsius Iesu: quoniã ante mortem nõ venit vt habeat ministros, sed vt minister: sed propter mortẽ omne genu flectatur. *Et vbi sum ego, illic & minister meus erit.* Arduas cõditiones erũt qui fruct⁹ eorũ descripsit ex parte eorũ & ꝓpterea

suaues

ſuaues reddit ex præmio. Et primæ quidem conditionis pręmiũ deſcripſit vitam æternam. ſecundæ autẽ & tertiæ, modo deſcribit duplex præmiũ. Alterum reſpondens ſequelæ: promittendo eundem locum in quo ipſe Ieſus eſt. Non dicit & vbi ero, ſed vbi ſum: vt intelligamus nõ corporeum locum ſed fœlicitatis gaudium. in quo ipſe Ieſus etiam inquantũ homo, ab inſtanti conceptionis ſuæ erat ſecundum ſuperiorẽ animæ partem. *Si quis* Deeſt & Legendum eſt. *Et ſi quis mihi miniſtrauerit, honorificabit eum pater meus.* Superfluit meus. Alterum præmium reſpondens miniſterio, apponitur promittendo honorem: vt qui ſe humiliauerit miniſtrando, honorem habeat non ab homine ſed à deo. & propterea meminit patris. ſic enim deum appellare cõſueuerat. *Nunc anima mea turbata eſt.* Incœperat reſpondere Andreæ & Philippo quod inſtabat tempus glorificationis ſuæ, intercedẽte tamen morte propria fructuoſa. & deſcripſerat conditiones ac præmia eorum qui futuri ſunt fructus mortis ipſius Ieſu Deſcribit modo conditiones proprias, tum reſpectu ſuæ mortis, tũ reſpectu ſuæ glorificationis, tum reſpectu fructus. Et conditiones quidem proprias pro quãto refertur ad imminentem mortem, deſcribit tripliciter. & quantum ad effectum: deſcribẽdo animã turbata pro paſsionibus triſtitiæ & timoris, cogitando imminẽtẽ mortẽ. Et voluit excitare in ſemetipſo Ieſu has propaſsiones vt verum hominem ſe comprobaret: nec ſolum verum hominẽ ſed paſsibilem, non corpore ſolo ſed etiam animo. ne paruipenderemus quod voluntarius ibat ad mortem tãquam habẽs animum ſtoicum ſeu impaſsibilem. *Et quid dicam.* Ecce ſecundum: ſcilicet quãtum ad intellectum: hoc eſt rationem diſcurſiuam, conferendo mortem imminentem (contrariam naturæ & innocentiæ ſuę) cum diuina ordinatione. Huiuſmodi enim collationem ſignificat dicendo. *Et quid dicam.* inter hæc ſuperiora & inferiora, diuina & humana. *Pater ſaluifica me ex hora hac.* Ecce tertium quantum ad deliberationẽ, ecce quid turbata anima mea dicam deliberate, ecce cõcluſio acceptatę mortis meritoriæ. recurro ad patrem, non vt ſeruet me à paſsione & morte imminẽte, ſed vt ex hoc paſsionis & mortis tempore ſaluum me deinceps faciat, ſalute immortali: vt ex merito hui⁹ horæ in qua patior & morior, immortalis efficiat. Et exauditus eſt. *Sed propterea veni in hanc horam.* Quartum eſt ratio deliberationis factę. Ita quod ex parte paſsionis & mortis imminentis propoſitę ante animum, inſurgebat turbatio interna: ex parte vero diuinæ ordi-

ordinationis disponentis olim quod veniret Iesus ad patiēdum & mortem ad hoc vt sic etiam merito proprię mortis acquireret salutē corporis immortalis sibi & aliis, prouenit deliberatio voluntariæ mortis meritorię salutis ęternæ: explicata per petitionem pater saluifica me ex hac hora. Rationem suæ deliberationis reddit accumulando. sed propterea, vt patiendo & moriendo mererer salutem æternam, veni, diuina dispositione spontaneus in hanc horam, passionis & mortis. *Pater clarifica.* pro, glorifica, *nomen tuum.* Declaratis conditionibus suis Iesus respectu mortis, declarat consequenter conditionem propriam respectu glorificationis proprię: de qua dixerat, venit hora vt glorificetur filius hominis. Declarat autem explicando affectum suum non tēdere ad gloriam propriam sed ad gloriā dei. hoc enim significat petitio ista. Acsi apertius dixisset. Glorificationem propriā cuius horam dixit venire, appeto ad gloriā diuini nominis. petitio enim quæ orando fit, interpres est interni affectus. ¶ Non dicit glorifica te sed nomē tuum, quo cognosceris & nominaris tam deus quam pater. Vtrūque enim nomen glorificatum est in mundo per mortem & resurrectionem Christi: quoniam adoratus est à toto mundo, solus deus & pater Iesu Christi. *Venit ergo vox de cælo dicens.* Superfluit dicens. Intellige vocem de cœlo, non quod vox illa sensibilis exierit è corpore cælesti & illuc peruenerit: sed quoniam ex supernis veniens tāquam è cælo descēdens sonabat loquentem è cęlo personam. persona siquidem dei patris loquens fuit illa voce: quoniam ad patrem directa erat petitio. Ita quòd vox ista vt effectus, erat totius trinitatis causantis illam in aëre: vt personæ loquentis, erat propria patris. *Et clarificaui.* pro, glorificaui, *& iterum clarificabo.* pro, glorificabo. Duas petitiones porrexerat. alteram salutis propriæ, alterā gloriæ diuini nominis. Ad primam nihil respondet cęlestis vox, sed ad secundam. tum quia in effectu secūdæ clauditur effectus primæ. in glorificatione enim clauditur salus. Tum vt intelligamus illam gratiorem esse deo petitionē qua quærimus quæ dei sunt quàm qua cupimus nostra, qua cupimus gloriā diuini nominis quàm qua quærimus propriā salutem & merito: quia illa est amoris amicitiæ ad deum, ista amoris concupiscentiæ propriæ. ¶ Nec dicit & glorificaui te & iterum glorificabo te, sed absolutè & glorificaui & glorificabo. quod secūdum planum literæ cōtextum refertur ad nomen patris. Responsio nanque secundum petitionem intelligitur regulariter. cōstat autem petitum

tum fuisse pater glorifica nomen tuum. igitur responsio dicés & glorificaui & glorificabo, subintelligit nomen meum. Et quoniá petitio plus significabat quàm explicaret (nam intédebat quòd nomen patris glorificaretur in propria ipsius Iesu glorificatione futura per meritum passionis & mortis eius) ideo hæc vox non explicat nomen meum, sed absolute sonat sine additione aliqua & glorificaui & glorificabo: ad cõprehendendum vtranque glorificationem, & Iesu Christi & nominis patris. Et hic est verus & intentus sensus huius vocis. ¶ Nam vtrũque fuerat & glorificatum & glorificãdũ iterum. Fuerat enim Iesus vnione personali, beatitudine animæ, partu virgineo, angelorũ testimonio & obsequio adoratione magorũ, prophetia Simeonis, Annę, testimoniis Ioãnis baptistæ, miraculorum, doctrinæ, soléníque demum ingressu in Hierusalem glorificatus. fuerat & patris nomẽ glorificatum in voce baptismi & transfigurationis, in prędicationibus Christi: vsqueadeo vt Iesus testetur, pater manifestaui nomẽ tuum hominibus. Glorificãdus vero Iesus promittitur, quia gloria corporis gloriáq; exaltationis eius adiungenda erat. & similiter glorificandũ supererat nomen patris per vniuersum mundum. Et vtrunque impletum videmus. *Turba ergo quæ stabat & audierat.* Hinc apparet quòd Iesu stipato multa turba, Gręci illi petierunt visitare Iesum: & quod Iesus corá turba respondit Andreæ & Philippo. *Dicebat tonitruum esse factum.* Turba hebetior, non vocem sed sonum percipiẽs interpretata est fuisse tonitruũ. *Alij autem dicebant. angelus ei locutus est.* Eruditiores qui perceperant non solum sonum, sed vocem dearticulatá, interpretati sunt conformiter ad apparitiones factas Moysi & prophetis: dicendo angelum locutum. Et verum dicebant quãtum ad hoc quòd ministerio angelico formata fuit vox illa. deus enim per causas secundas operatur. Sed persona loquens nõ erat angelus sed deus: quoniam non angeli sed dei est, & glorificasse & glorificaturum esse Iesum ac patris nomen. *Respondit Iesus.* Inter diuisas opiniones Iesus medius non respondet opinionibus: sed manifestat quorsum tẽdat hęc vox. Respondet mẽtibus seu cordibus vtrorunque pręsupponentium quòd propter ipsum Iesum venerit hæc vox, quemadmodum fiebant verba domini ad prophetas. *Et dixit. Non propter me.* instruendum, non propter aliquid mihi reuelandum: sicut fiebat verbum domini ad prophetas propter instructionem ipsorum. ego enim omnia noui absque voce ista, absque quacunque noua reuelatione. *Hæc*

vox

vox venit sed propter vos.sed ad vestram vtilitatem: vt etiam cęlestis vocis testimonio moueamini ad credendum verbis meis, vt ex hac occasione audiatis mysterium mortis meæ. *Nunc iudicium est mundi.* Deest huius. Non dicit mundi sed mundi huius (de quo alibi regnum meũ non est de hoc mundo) vt intelligamus quòd de mundo secundum pręsentem statum transitorium loquitur: vtpote qui mutandus modo est iure. Idcirco iudicium nũc (hoc est mortis suæ merito) esse dicit significatum per vocẽ iterum glorificabo: vt intelligamus nõ potentia, non mera gratia, sed interueniente iustitia mundũ hunc mutari. Merito siquidem mortis Iesu Christi donatus mũdus, ius iam habet vt eruatur à seruitute diaboli. & propterea ius dicitur mundo huic, nũc suffulto tali tantóque merito mortis Iesu. ¶ Ita quòd si mũdus iste secundũ ea quæ sua sunt cõsideretur, nõ iure sed mera gratia cum eo agitur, per Christi mortem percipiẽdo fructus mortis Christi. Sed si consideretur vt suffultus dono meriti Christi, vendicat sibi iure, cõsequentes fructus. Et sic hoc in loco Iesus loquitur de mundo: significãte hunc sensum aduerbio nunc, demonstrante tempus mortis eius: adiũcta ratione iudicij quæ est ius dici. *Nũc princeps huius mũdi.* Ecce materia iustitiæ & iudicij, ecce ad quid ius dicitur huic mũdo: ad hoc.s. vt diabolus princeps eiiciatur foras. ¶ Non dicit diabolus, nõ tentator, non seductor mundi huius, sed princeps: quia non eiicitur à seducẽdo à tentando, à calũniando, sed à principatu, non particulari huius vel illius hominis, ciuitatis aut patrię sed mũdi huius. Principabatur enim & adorabatur vt princeps mũdi huius diabolus ante mortẽ Christi cõmuniter à mundo: hoc est colebatur in omnibus diis gentium. Et ab hoc principatu eiectus est, sublato per Christũ cultu deorũ, ablata ex mũdo (quãuis nõ ex singulis partibus simul) idololatria. Et hæc eiectio facta est iure, nõ meritorum nostrorũ sed merito Christi communicato hominibus. meruit enim Iesus vt etiã genu infernorũ flectatur in nomine suo. ¶ Nec explicatur tãtum eiectio à principatu: sed etiam quo eiiciendus est, apponendo. *Eiicietur foras.* Parum esset eiici à principatu tollendo cultum, nisi eiiceretur in exilium, extra spem recuperandi principatum: hoc est extra opinionem numinis. Ita quòd eiectio à principatu consistit in eiectione à cultu: eiectio autem foras, consistit in eiectione ab opinione numinis: hoc est quòd sublata est ab hominibus opinio quòd in dæmonibus sit aliquid numinis. Manifestatũ est enim quod non sunt dij, quod

quæ humilitatis Mesſiæ ſunt,neſciens hęc cõcordare,affert veritatẽ æternitatis Meſsiæ tanquã contrariã humilitati mortis eius,tanquã incõpoſsibilem crucifixioni eius,& vſque hodie infœlix Iudæa reputat hæc impoſsibilia. *Et quomodo tu dicis,oportet exaltari filium hominis.* Hinc apparet ꝙ Ieſus multa dicebat quorũ aliquas tantum ſententias collegerunt euangeliſtę. Ecce hoc in loco euangeliſta non retulit niſi conditionalẽ de efficacia crucis Ieſu:& tamen Ieſus inſeruit etiam ꝙ oportet exaltari filiũ hominis,quod turba replicauit, non finxit *Et.* Superfluit &,*quis eſt iſte filius hominis?* Ordinato literã ſic,iſte fili⁹ hominis, quis eſt. Acſi apertiùs dixiſſent:ex hoc ꝙ Chriſtus manet in æternũ,& filius hominis crucifigendus eſt,conſtat quòd filius hominis nõ eſt Chriſtus : & propterea quærimus de iſto filio hominis quis eſt,ex quo non eſt Chriſtus vt nos intelligebamus: vt paulo ante conclamatum eſt,benedictus qui venit rex Iſraël. *Dixit ergo eis Ieſus.* Reſpõdet Ieſus turbæ quo ad ambo quæſita, ſcilicet & ꝙ coëunt in vnam perſonã æternitas & mors , & ipſe quis eſt. *Adhuc modicum.* Deeſt,tẽpus *lumen.* ꝓ,lux,*in vobis.* pro vobiſcum.*eſt.* Ecce ꝙ in vnam perſonã coëunt lux & cõmunicare cum mortalibus modico tempore. Eſſe ſiquidem nobiſcum, eſt communicare nobiſcum in carnis mortalitate. Vnde & poſt reſurrectionem dominus dicit diſcipulis , quum eſſem vobiſcũ. Lux autem(non lux talis,non lux huius rei)nomen eſt deitatis: quę ſola eſt lux ſine additione aliqua,omnis enim creata lux eſt lux talis ,non lux. Et verè modicũ tẽpus ſupererat quo lux cũ illis erat:quia illamet hebdomada deſiit eſſe cũ illis . ¶ Ecce ſimul reſpõſio ad alterum quæſitum , quis eſt iſte filius hominis? eſt lux modicũ adhuc tempus vobiſcum exiſtens:hoc eſt modico adhuc tempore mortalis. *Ambulate.* Ad duo proinde ex lucis ratione monet:ad ambulandum ſcilicet & credendũ. Ita tamen ꝙ ſecundum eſt expoſitiuum primi,ad ſpirituales enim animi mot⁹ ex ſimilitudine corporaliũ hortatur , ambulare inquit, mentis animíque motibus. *Dum lucem habetis.* Se dicit lucem,vt non participatum lumen,ſed lumen quod eſt ipſa lux intelligatur. ¶ Nec dicit dum lux vobiſcum eſt (ne intelligeremus hoc monitoriũ reſtrictũ ad illos pauculos dies mortalitatis Chriſti) ſed dũ lucẽ habetis:vt intelligamus hanc monitionem extendi quandiu lucis præſentia habetur. Quæ corporaliter quidẽ paruo tempore durauit : ſed ſpiritualiter cõtinuè vſque ad mortem cuiuſque(vſquequo durat etiã ambulatio)perſeuerat. *Vt non te-*

nebræ vos cõprehendant. Ratio monitorij ex parte mali periculique humani vitandi explicatur. Tremendáque periculi sentẽtia est nõ vti gratia oblatæ copiæ lucis, ex eo ꝙ in hac via inciditur in hoc ꝙ homo cõprehenditur à tenebris. Ad similitudinẽ negligẽtis iter agere in die (qui cõprehẽditur in via à superueniẽtib⁹ noctis tenebris) periculũ nostrũ describitur. ¶ Et insinuatur per hoc pœna peccati quæ quãdoque infligitur à deo cõtemnẽtibus vti gratia lucis Christi: quia scilicet priuantur internæ lucis irradiatione: & vndiq; à tenebris cæcitatis mentis velut cõprehenduntur tã in parte intellectiua q̃ in parte affectiua. *Et qui ambulat in tenebris.* Hinc clarè apparet ꝙ de tenebris in pręsenti via sermo est. ambulare enim propriũ est viatorũ. ¶ Ne paruipẽderes cõprehẽdi in via à tenebris, subiũgit malũ inde tibi ꝓueniẽs. N*escit quo vadit.* Nõ dicit nõ videt quo vadit: quia etiã in die ambulãs non videt in via ciuitatẽ ad quã tendit, sed scit quo vadit ambulando: quia videt viam qua graditur ducere ad locũ quo intẽdit ire. ambulãs verò in tenebris nõ videt si errat, nõ videt qua ambulat: ac per hoc nescit quo vadit, nescit si ambulãdo pergit versus locũ quẽ intẽdit an aliũ. Hęc quo ad similitudinẽ. Sed quo ad sensum intentũ ambulãs in mẽtis tenebris nescit infernũ quo vadit. si enim sciret inferni pœnas, multò maiori studio caueret ne iret illuc q̃ cauet à morte corporis & infamia ꝑpetua huius mũdi. *Dũ lucẽ habetis credite.* Quod priùs hortatus fuerat sub metaphora viatoris, modo hortatur sub proprietate verborũ. Et repetit dũ lucẽ habetis, nõ dũ lux vobiscũ est, ꝓpter rationẽ dictã. ¶ Dicendo autẽ credite non solũ declarat ꝙ credere in lucẽ est ambulare in præsentia lucis & vti luce, sed etiã declarat modũ quo habetur ab hominibus lux. s. non vt clarè visa sed vt credẽda. Et oportuit hoc explicare, ne opponeres. ego lucẽ nõ video, ego lucẽ nõ habeo secundũ lucis officiũ quod est illuminare & lucere: si haberẽ, si viderẽ illã, ambularẽ, crederẽ. Ad hoc enim excludendũ dicit. I*n lucẽ.* Ipsa itaq; lux apparet & habetur, nõ vt visa sed vt credenda. Et propterea nõ dicit videte lucẽ, sed credite in lucẽ, videndã post huius vitæ viã. Seipsum enim (vt dictũ est) dicit lucẽ in quã oportet credere. suã per hoc deitatẽ significãs. *Vt filij lucis sitis.* Priùs præcepit vti luce ex parte mali ad euitandũ periculũ: modo idẽ præcipit ex parte boni quod assequuntur credentes in lucẽ. Et more hebræo filios lucis appellat: sicut filios nuptiarũ, filios mortis, & similia. intendẽs per hoc plenos lucis: cõtra id quod dixerat cõpręhendi à tenebris

nebris. Illi enim cõtemnentes lucē, pleni tenebrarũ inueniũtur. credentes autē in lucē pleni lucis reddũtur. augetur nãque lumen cõtinuè in credētibus in lucē: & magis ac magis replentur luce. Credere enim in lucē (vt iam dictũ est) est fidei nõ informis sed formatæ. *Hæc locutus est Iesus: & abijt, & abscõdit se.* pro, abscõditus est, *ab eis.* Alij euangelistæ post solennē ingressum Iesu in Hierusalē narrãt Iesum regressum in Bethaniã: & illis diebus in tēplo, noctibus verò in mõte Olíueti commoratũ. Vndè abscõsionē istã (quã supplendo narrat Ioãnes) intellige nõ quãtum ad tēpus, hoc est ꝙ aliquo tēpore latuerit, sed quantũ ad rationē abeundi: hoc est ꝙ Iesus sciens Iudæos studere ad se capiendũ quàm primũ capere cõmodè possent & nolens capi vsq; ad præfinitũ à seipso tēpus & locũ, ideo abijt vt abscõderetur à Iudæis volentibus ipsum capere. ¶ Et insinuat euangelista in his verbis tria. Primũ ꝙ illi qui audiebãt Iesum erant mali animi erga eũ: alioquin nõ oportuisset abscõdi Iesum ab eis. Secũdũ ꝙ ista absconsio non fuit miraculosa: sicut illa quando tulerunt lapides vt lapidarēt eũ. Ad illius enim differentiã describitur ꝙ abiit & abscõditus est priùs, & post exiuit de tēplo. Tertiũ est quod Iesum exire illis diebus quotidie hora vespertina de ciuitate & in mõte Oliueti morari noctibus, euangelista appellat abire & abscõdi: quia ea ratione abibat vt occultus esset Iudęis, ne caperetur ante tēpus. Diebus autē manifestus apparebat, sciens ꝙ propter timorē tumultus popularis nõ audebãt capere ipsum in die. *Quũ autē tanta.* pro, tot. & deest sua. Legendũ est. *Tot sua signa fecisset corã eis.* Et significatur per pronomē sua, non solũ ꝙ signa erant eius quantũ ad dominiũ (ad differentiã signorũ factorũ à prophetis, quorũ non erant signa quæ faciebant sed dei) sed etiam ꝙ erant eius quantũ ad testificationē ipsius. Ita quòd ideo faciebat miracula vt significarent quòd ipse erat filius dei. & tot mirabilia opera erant in veritate signa ipsius quòd erat fili⁹ dei. *Non credebant in eũ. vt sermo Esaiæ.* deest, prophetæ. 53. cap. *impleretur.* Non dicit vt implerent sermonem Esaiæ, sed vt impleretur: quia incredulitas Iudæorum ordinabatur à deo adimplendum prophetiam Esaiæ: sicut ordinauit deus diabolicam iniquitatem contra Iob, ad profectum ipsius Iob. Deus enim etiã peccata nostra ordinat in aliquod bonum. *Quē dixit. Domine quis credidit auditui nostro.* Aduerte hic quòd euangelista affert textum Esaiæ iuxta interpretationem septuaginta qua vtebantur Græci. In hebræo enim non habetur

illa dictio domine,sed apud.70. ¶ Significatur autem paucitas credentiũ dicẽdo quis credidit. *Et brachium domini cui reuelatum est?* Iesus brachiũ domini appellatur,eo ꝙ humanitas ipsius erat organũ coniunctum (hoc est spectans ad personã) dei:sicut brachium est organũ coniunctũ cuiusque hominis habentis illud. Ita ꝙ brachium quatenus est organum coniunctũ appellatur Iesus,qui erat homo iunctus personaliter deo. quatenus autẽ brachium est operatiuum (scilicet fortium operum) appellatur idẽ Iesus brachium,quia venit ad fortissima opera miraculorũ debellationis diaboli & cõuersionis mundi . Vnde brachiũ domini paucis esse reuelatum , est mysteriũ duarum naturarũ in vna persona Iesu paucis esse sine velo manifestatũ: illis scilicet paucis Iudæis qui interuũ velamen suæ malitiæ nõ interposuerunt inter propriæ mẽtis oculos & euangeliũ. *Propterea non poterant credere.* Hinc habes ꝙ non solum credere est donũ dei,sed etiã posse credere (loquendo de potentia propinqua) est gratiæ diuinæ:quanuis posse credere potentia remota , naturæ sit rationalis.Ex hoc enim ꝙ homo rationalis est naturæ,potentiam habet intellectus & voluntatis quibus potest credere:sed non nisi ex gratuito dei auxilio appropinquat ad hoc vt possit fidei adhærere christianæ. ¶ Apparet autẽ hoc hinc : quia expresse negatur nõ credere sed posse credere ex priuatione gratię.Si enim priuatio gratiæ fert secũ non posse credere, cõsequens est ꝙ posse credere cõferatur à gratia. & hoc superius dominus cap.6.dixit . nemo potest venire ad me nisi pater qui misit me traxerit eũ. Ante itaq; fidei donũ oportet præuenientis gratiæ nõ habituale donum sed gratuitũ auxiliũ diuinæ motionis haberi, quo homo redditur potens credere: dono autẽ fidei infusæ redditur credens.*Quia iterũ dixit Esaias.* Textus iste sonat ꝙ prophetia Esaiæ fuit causa impotẽtiæ credendi.Et verũ apparet apud penetrantes ꝙ tria hic interuenerunt:primũ prophetia Esaię,secundũ priuatio gratiæ,tertium impotentia credendi in Iudæis.& ꝙ deus ordinatè hæc omnia effecit. Ita ꝙ deus executus est priuationẽ gratiæ:quia prędixerat per Esaiã:ac per hoc de vltimo ad primũ,ideo executiue reddidit Iudæos impotẽtes credere, quia prædixerat hoc per Esaiã.Ordo itaq; inter ipsas diuersas executiones diuinas,explicatur ab euangelista per propterea & quia. *Excæcauit oculos eorũ.* Ex Esaiæ cap.sexto sumpta sunt hæc : sed neq; iuxta verba hebręa neq; iuxta.70.interpretes. sed secundũ sensum,vt discamus à Ioãne euangelista licere nobis afferre dicta pro-

cta prophetarũ mutatis verbis, modo seruetur sensus. Excæcauit itaque deus, actor omnis mali pœnæ. excæcatio siquidẽ pœna est, & est priuatio potentiæ videndi: hoc est auxilij gratuiti in intellectu quo posset mentis oculis videre. *Et indurauit cor eorũ.* Induratio quoque cordis pœna est: & priuatio gratiæ præuenientis in voluntate, in parte affectiua. *Vt non videant oculis.* Effectus excæcationis describitur: priorísque pœnæ, subsequens quoque pœna altera describitur. *Et nõ intelligant corde.* Similiter indurationis effectus altera pœna describitur, nõ penetrare corde (hoc est affectu) ea quę Christi sunt. Sicut enim passiones animi excæcant mentem hominis, ita induratio voluntatis impedit mentem ne penetret miracula doctrinámque Christi. *Et cõuertantur.* Descriptis ambarum pœnarũ propriis effectibus singillatim, subiungitur communis effectus omniũ illarum quatuor scilicet non conuerti, & est quinta pœna ¶ Significatur autem affirmatiuè hæc pœna: quia sic cõsueuit significari. Dicimus enim priuauit eos medico ne medicarẽtur & sanarentur: & nõ dicimus & non sanarẽtur. Similiter dicimus priuauit eos equo ne equitarẽt & venirẽt: & nõ dicimus & nõ venirẽt. Sic enim dicit in proposito, excæcauit & indurauit ne videant, ne intelligãt & cõuertantur. Vitatur nanq; his verbis cõuersio quę sequeretur si viderẽt & intelligerẽt. *Et sanẽ eos* Sicut significatur exclusio cõuersionis ex nõ videre nec intelligere, ita significatur postremo exclusio sanationis actiuæ quæ sequeretur si viderẽt, intelligerẽt & cõuerterẽtur ad Christũ. Et hęc est vltima pœna: priuatio scilicet actionis diuinæ sanantis animã languentẽ peccatorum morbo. ¶ Vbi videre potes descriptũ pœnarũ ordinẽ in hac vita respectu reproborũ. Inchoant enim à priuatione gratiæ præuenientis: & per tot medias pœnas præuenitur ad priuationem gratiæ sanantis: & sic relinquitur anima cęca & indurata, nõ videns vim miraculorũ nec intelligẽs doctrinã Christi, in sua mortali ægritudine laborans vsq; ad infernũ. ¶ Si quæris cur deus has pœnas disposuit & ꝑ prophetã dixit illaturũ se pœnas istas Iudæis. in prõptu ratio est, propter eorũ peccata nã deus nõ est prius vltor q̃ homo sit peccator. Cõsistit itaque ratio euãgelistæ quare Iudæi non poterant credere: quia decretæ erant à deo (propheta promulgãte) istæ pœnæ Iudæis. *Hæc dixit Esaias, quãdo vidit gloriã eius, & locutus est de eo. Verũtamen & ex principibus.* Ne intelligeremus hanc prophetiam extendi ad omnes Iudæos seu principes eorum, subiungit euangelista quòd hæc pœna nõ

fuit decreta omnibus:quoniã multi primates Iudæorũ crediderunt intus in animo suo in Iesum. *Multi crediderunt in eum.* Aduerte prudẽs lector ꝙ hinc habes quòd credere in Iesum, apud euangelistam hunc non significat semper actum fidei formatæ. In hoc enim loco dicitur ꝙ principes multi crediderunt in Iesum:quos ex subiunctis constat nõ formata,sed informi fide credidisse.Significat tamẽ plus quàm credere verbis illius:quoniã significat credere confidendo in ipso,scilicet quòd ipse esset saluator Israël.*Sed propter Pharisæos nõ confitebantur,vt de synagoga nõ eiicerẽtur.* Hinc apparet tantũ valuisse tunc authoritatẽ Pharisææ sectæ vt ipsa obtinuerit statui vt siquis cõfiteretur Christũ extra synagogã velut excommunicatus fieret : & vsqueadeo seruari vt etiã in primates ciuitatis sæuiret censura hæc, Timor enĩ ne extra synagogã fierẽt,principes detinebat.*Dilexerũt enim.* Omnis passio animi oritur ab amore:omnis actio,omnis vitatio omnis omissio oritur ab amore aliquo.Et ꝑpterea ratio timoris,ratio omissæ cõfessionis redditur ex dilectione *Gloriã hominũ magis quã gloriam dei.* Manere in synagoga Iudæorum,ad gloriam humanam spectat : quia eiici ab illa,ignominiosum erat coram hominibus,sed gloriosum erat apud deũ: in conspectu siquidem hominum gloriosum erat manere:corã deo vero & angelis gloriosum erat eiici propter Christi cõfessionem.Isti autem primates dilexerũt magis gloriam apud homines quàm apud deũ.In quo clare apparet mortale illorum peccatum Pręferre enim gloriam humanam glorię diuinę,mortale est peccatum ex suo genere.*Iesus autem clamauit*. Incertum est an clamor iste fuerit simul cum prærecitatis superiùs verbis Iesu antequã abiret & absconderetur,an sequẽti die fuerit.Certum est enim quòd euangelista interposuit incredulitatẽ Iudęorum cum credulitate quorũdam eorum(pusillanimi tamen)ad reddendã rationẽ huius clamoris.Dirigitur nãque clamor iste ad vtrosque, & vtrorũque occasione declarat Iesus per subiũcta verba necessitatẽ credẽdi in ipsum:ne paruipenderetur credere, vel non credere in Iesum,vt pẽsetur quantũ malũ est non credere in Iesum. Clamor itaq; Iesu,ad ꝓmulgationẽ legis de necessitate credẽdi in Iesum spectat.Cõsueuerũt enim clamãdo publicari noua ędicta. *Et dixit.Qui credit in me.*In hoc residuo capituli huius,simul mõstrat Iesus necessitatẽ credẽdi in se,& arguit vtrũq; genꝰ descriptũ.s.tũ incredulorũ,tum credentiũ fide,sed nõ factis:quales ęrãt prĩcipes descripti.Et inchoat ab istis, simul cõmẽdãdo fidẽ

arguen-

arguendóq; facta & monstrando necessitatem credendi in ipsum. primo ex parte dei, secundo ex parte necessarij fructus. Clamat ergo primo. Qui credit in me: hoc est ita credit ꝙ etiam confidit in me. *Non credit in me.* vt terminũ fidei suæ. *Sed in eum qui misit me.* hoc est in deum vt terminum fidei suæ. Itaq; ꝙ fides credentis in me hominẽ, non terminatur in hominẽ vt vltimum terminũ, sed in deum. Et dicendo qui misit me, aperit tum ꝙ de se misso (hoc est secundum carnẽ assumptam, secundum hominẽ) loquitur: tum ꝙ fides in eum, terminatur in ipsum vt nunciũ dei, vt missum à deo, in deum autem vt vltimũ terminũ, vt intelligamus & cõmendatã fidem credentiũ in Iesum, ex hoc ꝙ fides nõ in hominẽ tantum, sed in verũ deum, & necessitatẽ credẽdi in Iesum: quia necessariũ est credere in deũ qui misit Iesum. *Et qui videt me, videt eum qui misit me.* Ne erraremus intelligẽdo ꝙ credere in Iesum missum à deo, est credere in deũ qui misit illũ, sicut credere in ꝓphetã aut in Ioannẽ Baptistã est credere in deũ qui misit illũ: & breuiter ne erraremus intelligẽdo ꝙ credere in Iesum est credere in hominẽ purũ, & propterea terminari oportet in deũ qui misit illum, subiũxit ꝙ ipse & deus qui misit illũ sunt inseparabiles quo ad videri. Hæc enim inseparabilitas significatur dicendo, & qui videt me videt & eũ qui misit me. ¶ Et aperit per hoc se nõ esse purũ hominẽ, se nõ esse purã creaturam: nam videndo hominem, videndo quamcunq; excellentissimã creaturam, nõ videtur deus. Nullus enim angelus videndo seipsum aut aliũ angelũ, videt deũ. Ex hoc ergo ꝙ quicũq; videt Iesum visiõe intellectuali videt deũ qui misit illũ, manifestatur Iesum esse verũ deũ: contra Arrianos. *Ego lux.* Nõ lux talis, sed lux absolutè, lux intelligibilis, lux oĩm mentiũ, lux à qua deriuatur omnis creata lux. *In mundũ veni.* Nisi extra mundũ vniuersitatẽ creaturarũ cõprehendentẽ ante fuisset, nõ diceret in mundũ veni: sed dixisset forte in mundũ istum veni. Solius autẽ dei propriũ est, esse extra mũdũ. ¶ Et dicit veni: quia formã serui accipiẽs, venit intra vniuersum. Factus enim caro, factus est pars vniuersi, qui supra vniuersum suapte natura est. *Vt omnis qui credit in me.* internã habẽs fidẽ in me saluatorẽ mundi. Et dicit om̃is, ad cõprehendendũ principes: vt nulla fiat exceptio. *In tenebris non maneat.* Ecce reprehensio principũ: qui animo credebant & facto nõ confitebantur, qui credebant in Iesum & facto manebãt in tenebris. Nã & manebãt in tenebris culpæ, præferendo gloriã hominũ glorię dei: & manebãt in tenebris occultatæ fidei quãdo opus erat cõfiteri illã. Et quidẽ opus fuisse cõfessione

principiũ apparet ex argumento Pharisæorum contra fidem Christi. Nunquid aliquis ex principibus credit in eum superiùs. cap. 7. Et arguuntur quòd non implent principale propter quod venit Iesus: nã non venit vt crederemus tantùm, sed vt credentes in tenebris non maneamus peccatorũ. ¶ Ecce simul fructus fidei necessarius omnibus. Et est fructus lucis, est fructus fidei formatæ luce diuinæ gratiæ. Ad hoc enim fides infunditur, vt quilibet credens non maneat in tenebris peccatorũ: sed sicut corde credit ita exerceat opera lucida: immo ad hoc credat vt nõ maneat in tenebris peccatorum: alioquin vanũ est, damnũ est credere. ¶ Significanter quoq; dicit non maneat, ad insinuandum omnes qui credunt in Iesum in tenebris peccati fuisse, in tenebris peccati inuentos: sed per fidei lucem nõ perseuerare in tenebris eos qui de tenebris exeunt. *Et si quis audierit verba mea, & nõ custodierit:* pro, crediderit. Postquam arguit credentes corde, sed nõ facto, arguit incredulos, qui post tot miracula non crediderunt. Et describuntur increduli non absolutè, sed post audita verba Iesu, tanq̃ inexcusabiles, quales erant Iudæi, quales sunt qui publicato euangelio non credunt. *Ego non iudico eum.* Non dicit non iudicabo, sed non iudico: vt intelligamus ꝙ de tempore præsenti (primi scilicet aduentus sui) loquitur, ꝙ non modo ius dicit meritis incredulorum. *Non enim veni vt iudicem mundum.* Clarè explicat primũ aduentum, dicendo veni. Et rationem reddit quare non iudicat modo: quia non venit ad ius dicendum mundo secundum merita. Si nanque ad iudicandum venisset, omnes damnasset, reddendo vnicuique secundũ propria merita, quilibet enim proprio iure meretur damnari: quum vniuersæ iustitiæ nostræ sint quasi pannus menstruatæ: vt Esaias testatur. *Sed vt saluificem mundum.* Superiùs in cap. 3. attribuerat deo hæc eadem, dicendo non enim misit deus filium suum vt iudicet mundũ, sed vt saluetur mundus per ipsum: modo attribuit illamet sibipsi, dicendo non veni vt iudicem, sed vt saluificem mundum, vt intelligamus indiuisam intentionem voluntatémque patris & filij. ¶ Nec frustratum intelligas patrem ac filium intento proprio tanquam intenderit vterque salutem mundi, & non fuerit subsecuta. Salus siquidem mundi intenta, est partim subsecuta, & partim subsequetur: nam non dixit vt saluificem singulas personas mundi, sed vt saluificẽ mundum. Quod quidem verificatur non solum quantum ad sufficientiam (quia venit sufficiens ex parte sua, salus mundi) sed etiam quantum ad efficientiam, quia effecit & facit salutem in omni-

omnibus partibus mundi:cæleſtibus,terreſtribus,& infernis: in omnibus temporibus mundi,ab initio creationis mundi vſq; ad finem:in omni differentia perſonarũ mundi, ſine exceptione ſexus,ætatis,conditionis,&c. *Qui ſpernit* pro,reiicit,*me,& non accipit verba mea.* Incredulos euangelio iterum deſcribit ab incredulitate verborum ſuorum & à ſui reiectione:vtpote dicentium Ieſu. Recede à nobis,ſciẽtiam viarum tuarum nolumus. *Habet qui iudicet eum.* Ne impunem putares incredulum (hoc eſt ſolis ſupradictis pœnis præſentis temporis ſcilicet cæcitate, induratione,&c.puniri) ſubiũgit quòd habet qui iudicet eũ. Quanuis ego modo non iudicem incredulum verbis meis,habet tamẽ in præſenti non qui iudicat,ſed qui iudicet in futuro eum. *Sermo quem locutus ſum.* hoc eſt euangelium quod euangelizaui. *Ille iudicabit eum.* non vt iudex,ſed vt lex.Iudicatur enim reus in iudicio & à lege & à iudice ſed hic tacito iudice eſt ſermo de lege.Et eſt ſenſus quòd ſermo meus habet vim legis obligatiuæ hominum ad credendũ in me,& propterea qui non accipit verba mea,ſed reiicit me à ſuo credere,habet iam euangeliũ quod iudicabit ipſum, vt lex continens ius reddendum incredulis. *In nouiſſimo die.* Vſq; ad diem nouiſſimum differendum eſt vniuerſale iudicium : quo completè dicetur vnicuique ius. Ante ſiquidem incompletè ius dicitur: tum quia non puniuntur cum corpore increduli: tũ quia non complentur incredulorum multorum merita vſque nouiſſimum diem. Continuè enim creſcunt merita pœnarum Machometi & aliorũ qui cauſam peccandi poſteris reliquerunt. Et propterea rectus rationis ordo exigit vt differatur cõmune iudicium donec omnium merita ſint completa. *Quia ego ex meipſo non ſum locutus.* Vis iudiciaria in ſermone meo eſt,ex hoc quod ego homo nõ ſum locutus ex meipſo homine: originaliter. *Sed qui miſit me pater,ipſe mihi mandatum dedit..* Aduerſatiua cõiunctio ſed,explicans officio mittentis deum patrem,inſinuat quòd de ſeipſo homine dixit non ſum locutus ex meipſo : ſed vt nuncius patris, vt miſſus à patre. Aeſi legatus diceret,nõ ſum à meipſo locutus, ſed qui miſit me rex mandauit vt hæc dicerem. Conſtat enim quòd miſſio Ieſu,ad myſterium incarnationis ſpectat. Et Ieſus quatenus homo,dubium non eſt quòd mandatum accepit à deo patre. ¶ Significanti[illegible]; non dicit mandauit mihi, ſed mãdatum mihi dedit:ad comprehendendum non ſolum quod ei mandatum eſt, ſed etiam quæ mandata data ſunt ei promulganda aliis. Propter hoc nanque meminit mandati,vt vim mandati, vim legis in ſermone

mone suo ex deo patre prodisse intelligamus: qua iudicabit incre dulos. *Quid dicam & quid loquar.* Explicatur vis diuini mandati in sermone Iesu. Ex extẽsum declaratur mandatũ tam ad quid dicam, authoritatiuè, q̃ ad quid loquar narratiuè. Loquimur enim etiã narrando & recitãdo quæ nos non dicimus. ¶ Et explicauit vtrunq;, quia Iesus vtroq; modo sermonẽ habuit: & authoritatiuè, ego autem dico vobis, vt patet apud Matthæũ. Et narrãdo velut nunciando quæ audiuit à deo patre, vt patet. Et ad hos duos modos reducũtur omnia quæ in euãgelio Iesus dixit: vt mãdati diuini vim habere intelligamus vniuersum sermonẽ euãgelium. *Et scio quia.* pro, ꝙ, *mandatum eius vita æterna est.* Dixerat ꝙ venit ad saluandum mundũ, & addiderat postea ꝙ sermo suus vim iudiciariã habet ex dei patris mandato. Ne obiiceres ꝙ sermo eius ad puniendum, & ad occidendũ est, quanuis ipse Iesus ad saluandum venerit modo, occurrit: declarando ꝙ mandatum dei patris vnde sermo suus habet vim iudiciariã: non est mandatũ pœnę & mortis, sed mandatum vitæ, non cuiuscunq;, sed vitæ æternæ. Per se enim ordinatur ad vitam æternã, per se enim ductiuũ est ad vitam æternã. Acsi apertè diceret. Nõ ex parte mãdati se tenet iudicium punitiuũ incredulorum, sed ex parte iniuriæ quã ipsi increduli inferunt diuino mandato: quoniã mandatum patris ex parte sua tendit ad hoc vt disponat homines ad vitã æternam. ¶ Et dixit scio, testificãs ex certa sciẽtia quod ipse nouit, vt nos credamus Iesu, testimoniũ de hoc perhibẽdi. *Quæ ergo loquor ego.* Quia plures modos loquẽdi mãdatos sibi dixerat, declarat in omnibus se seruare mãdatũ paternũ. Loqui enim cõmune est ad dicere & narrare. *Sicut dixit mihi pater sic loquor.* Fidelissimus legatus Iesus qui nõ solum dicit quæ dixit ei pater, sed nec in modo loquẽdi exit fines mãdati, sed sicut loquẽdũ mãdauit pater sic loquit ipse Iesus.

CAPVT XIII.

ANte diem festum paschæ. Superfluit diem: & deest autem. Legendum est. *Ante autem festum paschæ.* Et statim quæstio occurrit circa veritatem temporis. Quoniam testantibus aliis euangelistis tempus cœnæ fuit festum paschæ, quia fuit primo die azimorum quando necesse erat occidi pascha. Quomodo ergo stant ista duo simul: quòd cœnauerit Iesus in primo die azimorum (quod constat esse festum paschæ) & ante festum paschæ? Si enim ante festũ, ergo nõ in festo: & si in festo, ergo non ante festũ. ¶ Ad hoc dicitur, posthabita respõsione illorum Græcorum qui correctos asserunt alios euangelistas à Ioanne: quoniam

etiam si vnum falsum in euangelio admittitur, perit certa fides reliquorum, perit certa fides totius sacræ scripturæ: quoniã qua ratione erratũ est à veritate vnius, pari ratione potest esse error in alio, & sic de aliis. Dicitur inquã ꝙ cœnatum fuit vespere quartædecimæ lunæ ꝙ erat initiũ quintædecimæ quæ erat festum paschatis: & cœna illa secũdum veritatem temporis erat cœna diei nõ qui inchoabat illo vespere, sed qui terminabatur illo vespere. Erat enim cœna diei Iouis & nõ cœna diei Veneris. Vnde etiam lex nominat ipsam cœnã quartædecimæ nõ quintædecimæ lunæ dicendo Exo. 12. quartadecima luna ad vesperã immolandum esse agnũ paschalem. Quia igitur cœna illa erat initiũ primi diei azimorum incipientis ab illo vespere, ideo alij euangelistæ vere dixerunt primo die azimorum Iesum cœnasse cum discipulis. & quia eadem cœna erat cœna diei terminati (qui erat velut modo inter Christianos est vigilia festi) ideo Ioannes vere quoque dixit Iesum ante festum paschæ cœnasse cum discipulis. Est itaque vtrumq; verum de cœna illa: & ꝙ fuit in festo paschatis quo ad legale initium festi, & quod fuit ante festum paschatis quo ad naturale tempus cœnæ. Cœna siquidẽ illa erat diei ante festum. Alij itaq; euãgelistę diem legalem, Ioannes diem vsualem secundum prandiũ & cœnam supputauit. Describitur itaq; cõcorditer ab omnibus euãgelistis vespertina hora diei Iouis illo anno, quæ erat initiũ feriæ sextæ in qua tunc erat luna quintadecima & primus dies azimorum: ac per hoc festum paschæ: vt patet Leui. 23. *Sciens Iesus.* Euangelista narrando rem gestam, explicat tũ scientiam tum charitatem Iesu respectu paschalis mysterij: hoc est transitus sui ad patrem pro salute suorum. *Quia.* pro, quòd, *venit hora eius.* Res scita est venisse iam horam, vere eius: vtpote ab ipso electam atq; decretã. *Vt transeat.* Apte in paschali festo, transitus Iesu eligitur. nam paschæ nomẽ & ratio ad transitum domini spectat. *Ex hoc mundo.* ex transitorio statu huius mũdi, in quo erat: vtpote passibilis & mortalis. *Ad patrem.* ad spiritualem, immortalem, impassibilémque statum paternæ gloriæ. *Quum dilexisset suos.* Scientia imminentis proprij transitus ad fœlicem statum, nec obliuioni tradit amorem erga suos nec interrupit illum: nec nouum generauit amorem erga illos sed continuauit & consummauit. Continuationem enim amoris significat dicendo, quum dilexisset dilexit. ¶ Et dicit suos, vt prædestinatos intelligamus: ad differentiam Iudæ & similium. *Qui erant in mundo.* Non qui erant in Iudæa aut Galilæa, sed in mũdo. immo non qui

erant

erant in hoc transitorij status mundo sed in mũdo: vt comprehendantur etiam sui existẽtes in limbo seu purgatorio. Est enim sensus. quum dilexisset in tota vita sua cõtinua vere charitatis dilectione suos electos existentes per diuersas mundi partes. *In finem*. pro, ad finem, *dilexit eos*. Ex hoc quòd scientiæ imminentis proprij ad patrem transitus, adiungitur cõtinuatio imò consummatio dilectionis suorum ad finẽ, insinuatur quod transitu suo ad fœlicem statum dilexit eos ad finem eorum, ad fœlicitatem ad beatitudinem quę est illorum finis dilexit eos: hoc est ꝙ transitum proprium subibat non solum vt propriũ ad fœlicitatem transitum sed vt rationem beandi suos. Quod cõstat esse verissimum: quoniam tunc primum ex vi transitus Iesu beatus est homo in limbo, tunc primum homo audiuit hodie mecum eris in paradiso. Et exposuit per hæc verba euãgelista, transitum Iesu habere duplex officium: & transferẽdi Iesum in patris gloriã & beãdi electos. Diligi enim suo trãsitu à Iesu electos ad finem est per suum tranſitũ velle electis assècutionem finis. ¶ Et dixit hęc hic euãgelista vt exordium describendi trãsitus Iesu ex hoc mundo ad patrem (de quo tractaturus est in toto residuo euãgelij) occasione sumpta ex legali festo paschatis. Et valde congrue narraturus trãsitum Iesu, à fructibus talis tãtique trãsitus præsciti & dilecti ab ipso Iesu orsus est. *Et cœna facta*. Interposita scientia & charitate Iesu circa suum transitũ, prosequitur historiam euãgelista describẽs tempus ablutionis pedum fuisse post cœnam. Cœna siquidem facta tunc est quando cœnatum est. *Cum diabolus iam misisset in cor*. Non solum ab hora factæ cœnę, sed à deliberata in corde discipuli proditione Iesu ablutio describitur: vt horam transitus Iesu iam venisse hinc intelligamus. Ex eo enim quod proditio Iesu iam inchoata erat, describitur quod aduenerat hora transitus Iesu ad patrem. *Vt traderet*. Legendũm est sic. *Iudæ Simonis Iscariotæ vt traderet eum*. Et ascribitur diabolo misisse in cor Iudæ: vt intelligamus Iudã non solũ propria auaritia motum ad tradendum Iesum, sed etiam immo principaliter impulsum suggestione diaboli: & percipiam⁹ diabolum vires suas exercuisse ad hoc vt Iesus proderetur, & ꝑ hoc quod latuit diabolũ mysterium regni Iesu: quia si cognouissent nunquam dominum gloriæ crucifixissent. 1. ad Cor. 2. *Sciens*. Euangelista quemadmodum exordium cõmune toti futuro tractatui de transitu Iesu præposuit, ita modo specialiter exorditus pro singulari ac nouo humilitatis actu quem descripturus erat:

& inchoat à scientia. *Quia*.pro quòd,*omnia dedit ei*.pro,sibi,*pater in manus*. Res scita à Iesu,est patrem dedisse in manu Iesu omnia.Et quidé Iesu vt filio dei,omnia dedit pater in manu (hoc est in potestate)ab ęterno generando illum omnipotentem.Eidem quoque vt filio hominis omnia,nullo excepto dedit gratuito ab incarnationis mysterio,in manu,hoc est in potestate.Habuit enim Iesus homo ex tunc potestaté super omnia,siue in cęlo siue in terra siue in inferno:quanuis non acceperit omnium possessionem. Omnia inquam inter quæ cõtinetur tum diabolus,tum cor Iudæ,tum omnis eorum & Iudęorum machinatio aduersus ipsum Iesum. *Et quia*.pro,quod,*à deo exiuit & ad deum vadit*. Altera res scita Iesu est tum gratia vnionis personalis qua à deo exiuit homo filius dei.tanquam ab intimis siquidem puritatis diuinæ exiuit filius dei,quum externam serui naturam assumens factus est homo.Tum continua & in nullo deficiés gratia viatoris:qua indefesse Iesus in toto pręsentis vię tépore ibat meritis ad deum,ad consummate omnia referendum in deum, ad offerendum se & omnia deo. *Surgit à cœna*. Sciens se omnipotentem & supremis gratiæ donis excelsum , surgit à cœna: ne paruipenderes & actum humilem à nescio,ab inconsulto , & propriæ conditionis rationem non habente exercitatum interpretareris. *Et ponit vestimenta sua*. Superfluit sua . vt expeditus esset ad exercitationem officij. *Et quum accepisset linteum , præcinxit se* . ne indigeret ministro porrigente linteum ad extergendum pedes lotos. *Deinde misit*,pro,mittit , *aquam in peluim*. Per seipsum describitur mittens aquam in peluim: spectantibus apostolis quorsum actiones istæ nouæ tenderent. *Et cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus*. Prosequitur prius euangelista vniuersas actiones Iesu quæ interuenerunt in hoc officio:rediturus postea ad ordinem lotorũ & disputationem quæ intercessit in principio quum applicaret se ad lauandum pedes discipulorum.Imò si verbum cœpit libratum fuerit,non describit euangelista quòd Iesus lauit & extersit sed quòd cœpit lauare & extergere:hoc est applicauit se ad lauãdum pedes & cõsequenter ad extergendum.ad exequendum vtrunque officium ordinate. *Venit ergo*,incipiendo lauare *ad Simonem Petrum* :A Petro (qui primus erat in ordine apostolorũ) incœpit. *Et dicit ei Petrus.Domine*.Etiam titulo rationem horrendi significat Petrus, *Tu mihi lauas pedes*? Respondit Iesus: & dixit ei . *Quod ego facio* . hoc est mysterium contentum in hoc

quod

quod ego facio lauando pedes vestros. *Tu nescis modo: scies autem postea.* quàm lauero. nam post lotionem pedum aperuit illis mysterium huius facti. *Dicit ei Petrus. non lauabis mihi pedes in aeternum.* Animi sui deliberationem, non futurum euentum Petrus affirmauit. & ideo nō temere affirmat, sed ad reuerentiam erga Iesum retinendum animū humana ratione & sibi congrua firmauit: interpretans mysterium quod dicebat Iesus occultum, non ingerere ei tantam irreuerentiam. *Respondit ei Iesus. Si non lauero te.* Sicut Iesus quum alloqueretur Samaritanam, ex aqua corporea transtulit sermonem ad aquam spiritus, ita modo alloquens Petrum ex lotione pedū extulit sermonem ad ablutionē animæ. Non enim dicit si non lauero pedes tuos, sed si nō lauero te: significans ex ipsa mutatione sermonis quod non de pedū externa ablutione sed de ipsi⁹ Petri interna ablutione loquebatur. quanuis Petrus non intelligeret sic, *Non habebis.* pro, habes. Non comminatio futuræ pœnæ sed denunciatio præsentis priuationis, explicatur dicendo non habes. *Partem mecum.* in hæreditate mea paterni regni. Et vere sic exigit diuinæ prouidētiæ ordo vt quicūque non fuerit à Iesu ablutus intus, careat, cōsortio Iesu in regno æternæ patriæ: quia nihil coinquinatū intrabit in illam. *Dicit ei Simon Petrus. Domine non tātum pedes meos, sed & manus & caput.* Sicut Samaritana intelligebat verba Iesu de aqua corporea, sic Petrus (minus penetrās mutatum sermonem Iesu) intellexit, verba Iesu de ablutione pedū corporis. & audita denūciata pœna, ne incurrat illam, offert alia membra lauanda qui prius recusabat lauari sibi pedes. *Dicit ei Iesus. Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauat.* Quòd de interna ablutione loquatur in hac vniuersali, testatur subsumpta particularis, & vos mūdi estis. constat enim quod de mūditia animæ loquebatur. Petro igitur carnaliter intelligente & offerēte non solum infima pedū membra sed media (scilicet manus) & supremū (scilicet caput) lauanda, respōdit Iesus de interna ablutione animi ad similitudinem exterioris. Qui enim corporaliter lotus est, non opus habet nisi vt pedes lauet: quos gradiēdo oportet immūditiā cōtrahere. Et similiter qui lotus est spiritualiter, nō opus habet nisi vt infimas partes animi quibus terrenis se oportet immiscere officiis (cibi, potus, rei familiaris, & similium) lauet. *Sed est mundus totus.* lotis pedibus. Et aduerte quod sicut est sermo de lotis corporaliter & ambulantibus, ita est sermo de lotis spiritualiter & ambulātibus in via huius vitę. Sicut enim illi loti sola pedū ablutione indigēt

vt sint

vt sint mūdi toti, ita isti spiritualiter. ¶ Et hæc dixerim ad euitandas obiectiones de ablutis baptismo quia statim morerētur. De talibus enim non est sermo: quoniam ex eo quod officio pedum non vtuntur post lotionē, non opus habēt vt pedes lauent. *Et vos mundi estis, sed non omnes.* Clare hinc apparet quod de interna ablutione ac mūdicia, déque internis pedibus locutus est. Apparet & hinc Iudam interfuisse lotioni pedum: vt euangelista exponit. *Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum. Propterea dixit, non estis mundi omnes. Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua.* Obediēte Petro, reliqui apostoli permiserūt absque disceptatiōe suos pedes ablui à Iesu. *Et quum recubuisset iterū.* Non cōtrariatur iteratus recubitus cœnæ factæ: sed postquam cœnatū est iuxta legis ritū festinanter comedendo agnū paschalē (& propterea absq; interruptiōe, facta dicitur cœna) lauit Iesus pedes discipulorū: & postea iterū recubuit, tanquā ad iētacula post lotionē pedū. ¶ Vbi tamē aduerte ꝙ solus Ioannes supplet lotionē pedū: mediámque dicit inter cœnā & quasi ientacula. Quæ Matthæus quidē computauit vt partē cœnæ, dicens cœnantibus autē illis: Lucas autem cū Ioanne vt post cœnam. ait enim Lucas, similiter & calicem postquā cœnauit. Quia enim fuit post cœnā legalē (agni scilicet) & fuit pars cœnę vsualis, ideo diuersimode nominari vere potuit & potest. vnde & ipsemet Ioannes cap. vlt. appellat cœnā, dicēs qui & recubit in cœna super pectus eius. Constat enim ex subiunctis ꝙ recubitus ille fuit post cœnā. *Dixit eis. Scitis quid fecerim vobis?* Docet vt promiserat Petro (scies autem postea) mysteriū ablutionis factæ. *Vos vocatis me magister & domine.* Magister est nomē sapiētiæ, dominus nomē est potētiæ. *Et bene dicitis, sum etenim.* Si ergo ego laui pedes vestros domin⁹ & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Si ꝙ sonant verba intelligimus, ridiculū reddimus tantū apparatū officij, doctrinę ac debiti: præter hoc quod rei constituuntur Christiani omnes, non soluentes debitum mutuæ ablutionis pedum. In vna itaque specie officij, totū genus officiorū intelligimus. ita quod explicādo debitum abluendi pedes, comprehenditur debitum cuiusque officij tam corporalis quàm spiritualis: quia & ipsa ablutio, à Iesu corporalis quidē exercitata est, spiritualis vero sermone exposita. Intendit ergo ad literam Iesus vt ab ipsius exēplo cognoscamus nos debitores inuicē ad mutua officia quibus opus est tam ad corpus quàm ad spiritum. Mutua siquidem præcipit dicēdo alter alterius. ¶ Sed intellige

propor-

proportionaliter,vt non dedignétur superiores exercere officia sibi congrua tam ad corporis quam ad spiritus aliorum vtilia:ex quo Iesus dominus non horum aut illorum sed omnium,& magister non horum aut illorum sed omnium,dignatus est sponte tam vile exercere officiũ lauádi pedes piscatorũ,&c. *Excplũ enim dedi vobis.* Ne facta à Iesu domino & magistro,admiranda potius quàm imitanda acciperemus,explicat imitáda. *Vt quemadmodum ego feci vobis.* Non dicit vt quæ ego feci vobis,sed quemadmodum:vt intelligamus quòd ad imitandum modum faciédi(humiliter,másuete,beneuole,studiose,&c.)monet. Pri⁹ enim explicauerat imitandum officium,dicendo alter alterius lauate pedes:nunc monet imitandum modum,dicédo quemadmodũ. ¶ Et dicit feci,nõ dixi:quia non ad implenda sua verba sed ad imitandum sua exempla monet. Et addit vobis , personis minimis. *Ita.* Ecce modus imitandus. *Et vos faciatis.* non dicatis. *Amen amen dico vobis.* Hæc accumulatio tot rationum ad idem testatur quod diximus,scilicet quod Iesus intẽdit monere & præcipere in hac operis specie vniuersum genus officiorum quibus opus est ad proximũ,non solum quo ad ipsa officia sed etiá quo ad modũ exercẽdi ipsa:alioquin non tot rationes multiplicaret. *Non est seruus maior domino suo.* Ex parte conditionis eorum & sui monet illos vt alter alterius lauet pedes,vt quéadmodum ipse fecit ita faciant:quia scilicet ipsi sunt serui,ipse dominus. Turpe autẽ est seruo vt velit esse maior domino suo, vt dedignetus imitari dominum. *Neque apostolus.* Græcam dictionem reliquit interpres:quũ debuisset latine dicere missus seu legat⁹. Ad idem ex officij ratione monet. vestrũ officium est officium missi seu legati meum autem est officium mittentis. *Maior est eo qui misit illum.* Non dicit quòd apostolus minor est illo qui misit ipsum(quum ipse Iesus apostolus vocetur ad Heb.3. & tamé nõ est minor deo qui misit illum)sed dicit nõ est maior. Potest ergo esse æqualis. & propterea turpe est vt dedignetur imitari illũ qui misit eum. *Si hæc scitis* Non dubitando an hæc sciant dicit si scitis:sed communi more monẽdo,ambo requisita ad beatitudinis meritum complectitur,scilicet scire & facere. Et vtrũque sub conditionalis antecedente locat: vt neutrum sine altero sufficere intelligamus. Pronomen enim hæc,monstrat proprias ipsorum & Iesu cõditiones,facta Iesu & modum quo fecit Iesus. hæc enim oportet scire. *Beati eritis.* pro , estis. Ex parte præmij,non qualicunque sed beatitudinis , non tantum futuræ sed

præsen-

præsentis in certa securáque spe,monet ad idẽ.& propterea dicit eis. *Si feceritis ea.* Non sufficit hæc scire ad esse beatum certa spe,sed oportet hæc eadem etiam facere,non dicere. ¶ Et hinc clarè apparet quòd in lotionis pedum officio intendit vniuersa officia ad proximũ, illo modo quo fecit Iesus:alioquin nõ dixisset in numero plurali hæc & ea, nõ dixisset beati estis si hæc scitis & feceritis. *Non de omnibus vobis dico.* Excipit à beatitudine apostolorum(indefinite tamen)dicendo non de omnibus vobis. Et est sensus ꝙ non dico de omnibus vobis ꝙ estis beati si hæc scitis & si feceritis. ¶ Vbi discerne ꝙ quanuis ista cõditionalis de futura beatitudine(si hæc scitis si feceritis ea,beati eritis)vera fuisset tam de Iuda quàm de aliis:Iesus tamen nõ dixit ipsam sed alteram de præsenti beatitudine, si hæc scitis si feceritis ea beati estis. Quam cõstat non verificari tunc de Iuda:qui tunc erat in statu & animo peccati mortalis, & de numero reproborũ seu præscitorũ ad æternã dãnationẽ. Sed verã erat hæc cõditionalis de aliis apostolis:qui mũdi erant secundũ præsentẽ iustitiã,& electi erant ad æternã beatitudinẽ. *Ego scio quos elegerim.* Ne errares putãdo ꝙ præter opinionẽ Iesu acciderit quasi noua hæc exceptio,excludit Iesus hunc errorem: aperiendo ꝙ nec præter notitiã nec præter electionem suam euenit hæc exceptio. ¶ Sed occurrit obiectio: quia superiùs Iesus cõputauit Iudã inter electos à se,dicens,nõne ego elegi vos duodecim.quomodo ergo nunc excipit Iudã ab electis à se? Solutio est, quòd superiùs sermo fuit de electione ad apostolatum:in cuius signũ apposuit numerũ duodenariũ,dicendo vos duodecim. hic verò est sermo de electione simpliciter:qua aliqui homines dicuntur absolutè electi,aliqui verò reprobi. In cuius signum dicit quos elegerim sine additione aliqua:vt intelligamus de electiõe simpliciter,quę est electio ad beatitudinẽ æternã à qua excipiebat. *Sed vt adimpleatur scriptura.* Occurrit Iesus tacitæ quæstioni, cur elegisti ad apostolatũ quem non elegisti ad beatitudinẽ,cur non omnes apostolos dicis beatos? dicẽdo hoc esse vt impleatur scriptura. Et cõiunctio sed,materiæ cõtrariæ admixtæ rationẽ contiguit, ratio enim quare inter electos reprobus Iudas est mixtus,fuit vt impleatur scriptura. *Qui manducat mecum panem.* Sẽsum verborũ ex psalmo.41.affert Prophetatũ erat ꝙ proditor futurus erattã familiaris Iesu ꝙ cũ eo comederet panem,ꝙ cõmẽsalis esset. *Leuabit*,pro, leuauit, *contra me calcaneum suum.* Ad similitudinẽ equi seu muli calcitrantis cõtra domesticum cura-

torẽ ſuũ deſcribitur proditio Iudę ingrati paſtori ꝓprio. *A modo dico vobis, priuſquã fiat.* Ecce quare prædico hoc vobis ex nũc. *Vt quũ factũ fuerit credatis.* ꝓpter veſtrã vtilitatẽ, ad veſtræ fidei ſoliditatẽ. *quia*. pro, ꝙ, *ego ſum.* Nõ dicit ſum Chriſtus, ſum filius dei, ſed abſolutè ꝙ ego ſum. Hoc eſt ergo quod credẽdũ ab apoſtolis erat, poſtquã fuerat quod Iudas facturus erat, poſtquã Ieſus ꝓditus, dãnatus, crucifixus & mortuus fuerat. ❡ Quid autẽ ſignificet ego ſũ, ex Exo. 3. habeĩ dicẽte deo ad Moyſen. Hęc dices filiis Iſraël, qui eſt, miſit me ad vos. Credere itaq; ꝙ ego ſũ, eſt credere ꝙ ego ſũ verus ille deus cuius nomẽ eſt qui eſt. Oportebat enĩ credere Ieſũ eſſe verũ deũ quũ viſus eſt verè crucifixus & mortu⁹: vt latro credidit, vt apoſtoli crediderũt tardi⁹. ſ. poſt reſurrectionẽ Ieſu. *Amen amẽ dico vobis: qui accipit ſi quẽ miſero.* Poſtremo ex dignitate cuiuſq; ſui diſcipuli monet ad idẽ. ſ. lauandũ & modũ, vt priùs. Vbi manifeſtè trãſit à lotione ad acceptionẽ: vt intelligamus vniuerſa officia mãdari. Et intẽdit ꝙ nõ ſolũ ex parte præmij ſed etiã ex dignitate eorũ quib⁹ hæc officia exhibẽtur, accẽdi quilibet debet ad miniſtrãdũ opportuna. ❡ Explicatur aũt dignitas cuiuſlibet miſsi à Ieſu magna valde, ſubiungendo. *Me accipit, Qui aũt me accipit. accipit eũ qui me miſit.* In legato meo ego, in me aũt deus ſuſcipitur. Ergo de primo ad vltimũ in legato meo ſuſcipitur deus. Quæ maior dignitas? quę maior gratia põt ſuſcipiẽti cõferri? *Quũ hæc dixiſſet Ieſus.* Omittit hic euãgeliſta inſtitutionẽ euchariſtiæ. Nã quãuis tã Matthæus q̃ Marcus ſine ordine narret manifeſtationẽ ꝙ vnus veſtrũ me traditurus eſt, & inſtitutionẽ euchariſtiæ: Lucas tamẽ cum nóta ordinis narrat ꝙ Ieſus poſtq̃ cœnauit inſtituit euchariſtiã: & ꝙ immediatè poſt ſubiunxit de proditore vno dicendo, verũtamẽ ecce man⁹ tradentis me: mecũ eſt in menſa &c. ❡ Quocirca ordo fuit talis. Primo cœna facta eſt agni paſchalis: deinde Ieſus lauit pedes diſcipulorũ: poſtea iterũ recubuit ad proſecutionem cœnæ, & dixit verba ſupraſcripta: deinde inſtituit ſacramentum euchariſtiæ: & demũ ſubiunxit hęc quę modo Ioãnes narrat. Ex hoc nãq; ꝙ Lucas inſtitutionẽ euchariſtiæ dicit præceſsiſſe verba illa vnus veſtrũ me traditur⁹ eſt. & pręceſsiſſe immediatè (vt teſtãtur allata verba) oportet ordine dicto ĩtelligere hęc geſta: vt cõſona inueniãtur hæc illis & ediuerſo. Et hinc clarè apparet ꝙ Iudas nõ ſolũ interfuit lotioni pedũ, ſed etiã cõmunioni euchariſtiæ. *Turbatus eſt ſpiritu.* Turbatus quidẽ intus eſt triſtitia ſeu timore. Vtraque enim propaſsio, quieti opponitur animi & turbatio-

turbationé infert. Sed nõ est turbat⁹ carnis impulsu, sed spiritu causante & regẽte turbationé. ꝓpter quod nõ fuit turbatio hæc passio, sed propassio volũtaria. Omnia siquidẽ Iesus disponens suauiter, cõformẽ effecit animũ materiæ verborũ: sermonẽ turbantẽ discipulorũ animos prolaturus, turbatũ quoque suũ exhibuit animum. *Et protestatus est*. pro, & testatus est, *& dixit. Amẽ amẽ dico vobis quia*. pro, ꝙ, *vnus ex vobis tradet me*. Significatur enim ꝙ nõ increpando, nõ excandescendo, nõ cõminando, sed testando, sed tanquã veritatẽ testificando manifestauit occultam proditionẽ sui efficiendã ab vno eorũ. *Aspiciebãt ergo adinuicẽ discipuli: hæsitãtes de quo diceret*. Mutuũ aspectũ supple euangelista: omittẽs verba discipulorũ & verba Christi scripta ab aliis euangelistis. Et transit ad vltimò dicta. *Erat ergo recũbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu*. Proculdubio locũ in quo recũbebat ipse Ioannes euangelista describit à sinu Iesu, Et quũ siue sedendo siue iacendo essent, dispositi tamen ad vescendũ manerẽt, nõ videtur cõgruere ꝙ discipul⁹ ille in gremio Iesu sederet aut iaceret. ineptus enim talis situs fuisset vtriq; ad vescendũ. Quocirca appellatione sinus aut fluentẽ vestẽ Iesu aut spatiũ quod cõplexione brachij Iesu cõpræhẽdi poterat, significat. Describitur enĩ ꝙ discipulus ille recumbebat cõtiguus Iesu: vtpote sedens in sinu vestis Iesu, seu infra ambitũ qui brachio cõprehendi potest. Describitur siquidem situs discipuli illius antequã innueret illi Simõ Petrus quicquã. *Quẽ diligebat Iesus*. hoc est cui specialia signa dilectionis demõstrabat. nã dilectione interna oẽs diligebat: vt in hoc eodẽ ca. dicet, sicut dilexi vos. Et hac cognominatione seipsum describit euãgelista in tertia persona sicut Moyses de se loquitur in tertia persona. *Innuit ergo huic Simon Petrus*. Ex hoc ꝙ Petrus innuendo loquitur Ioãni, insinuatur ꝙ nõ erat coniunctus localiter Ioãni: vt potuisset ei in aure loqui. *Et dixit ei quis est*. pro, vt interrogaret quis esset, *ille de quo dicit*. Nõ dicit euãgelista ꝙ Petr⁹ & innuerit & dixerit, sed solũmodo ꝙ innuit & quid innuit. s. vt interrogaret quis esset. Facilè enim fuit hoc signo aliquo significare. *Itaque quũ recubuisset*. pro, quũ incidisset, *ille*. Nõ est eadẽ dictio hic & superiùs. illa enim sitũ iacentis significat: ista autẽ situm cadentis. Vnde clarios redditur sensus antedictus ꝙ nõ in gremio Iesu recumbebat, sed iuxta eum. Iacens enim in gremio nõ cadit ad pectus: sed potius ascenderet ad pectus. *Supra*. pro super, *pectus Iesu*. Caput siquidem acclinando super pectus Iesu, dicitur incidisse super pectus ei⁹. *Dixit ei, do*

mine quis est? *Respondit*. pro, respõdet, *Iesus. Ille est cui ego intinctum panem*, pro, buccellã *porrexero. Et quum intinxisset pané.* pro, buccellá, *dedit*. pro, dat, *Iudæ Simonis Scariotis*. pro, Iscariotæ. Datiui enim est casus. Et refertur nõ ad Simonem sed ad Iudã. ¶ Si iũgis his scripta ab aliis euangelistis, inuenies Iesum proditorem suũ primo manifestasse vnum ex duodecim: deinde restringendo, vnũ ex comedentibus in catino Iesu: & demum soli Ioanni demonstrasse in indiuiduo. *Et post buccellam*. proculdubio comestã. *introiuit*. deest tunc. Legendũ est. *tunc introiuit in eum Satanas.* Tanquã buccella traxerit post se Satanam ad interiora Iudæ. Significatur autem per introitum Satanæ, tantũ augmentũ malitiæ in Iuda vt velut habitãs in eo fuerit. Satanas: hoc est vt effectus fuerit Satanas vtens Iuda sicut habitans in domo vtitur illa. *Et dicit ei Iesus. quod facis, fac citius.* Dicendo quod facis, insinuat. Iudę se nosse quod Iudas facit. Dicendo fac citius, nõ præcipit vt faciat quod facit: sed circũstantiam temporis, significatam per citius: vt scilicet tempore illo à se deo decreto faceret. Quamuis enim deus non præceperit ꝙ Iudas proderet Iesum, præcepit tamen vt tali tempore faceret quod facit. & quia illud tẽpus iam aduenerat, ideo præcipitur vt citius faciat: vt impleat tunc, quod erat tempus decretũ à deo. *Hoc autem nemo sciuit discumbentium ad quid dixerit ei.* Etiam ipse Ioannes inter nescientes quorsum tenderẽt hæc verba supputatur. *Quidam enim putabant quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus. Eme ea quæ opus sunt nobis.* pro, eme ea quibus opus habemus, *ad diem festum.* puta azimos panes, & reliqua ad vescendũ necessaria in solẽnitate paschali. *Aut egenis vt aliquid daret.* Hinc clarè apparet nec Iesum nec apostolos vixisse mendicando: sed potius dando mendicis. Apparet etiam hinc ꝙ nõ solũ mulieres sequentes Iesum ministrabant Iesu de facultatibus suis: sed etiam Iesus habebat marsupiũ pecuniarum apud Iudam, nõ tantũ ad victũ, sed etiam ad erogandũ egenis. Nisi enim sæpe Iesus præcepisset dari egenis, nõ putassent discipuli ad hoc fuisse hæc verba dicta. Quod etiã apparet ex murmure discipulorũ in Bethania. Potuit vnguẽtũ istud venũdari & dari pauperib⁹. ¶ Et hæc notẽt qui de paupertatis perfectione disputant: vt intelligant nõ derogare perfectioni Christi & Apostolorũ, habere cõmune marsupium nõ solum ad proprias necessitates, sed ad subueniendum pauperibus. *Quum ergo accepisset ille buccellã.* Sicut inferiùs dicet quũ accepisset acetũ, ita nũc dicit quũ accepit buccellam: vtrobique significans

cans actum sumendi in cibum seu potum. *Exiuit continuò. Erat autem nox.* Explicatur tempus nocturnum, tum ad insinuádum aptum tépus proditioni tú ad significádum nocté mentis Iudæ. *Quum ergo exisset, dixit Iesus. Nunc clarificatus est.* pro, glorificatus est. Et ne oporteat repetere in omnibus sequétibus istius textus legendú est glorificare seu glorificari. ¶ Eunte Iuda ad exequédú proditioné, prænunciat Iesus discipulis priùs imminétia sibi: deinde imminétia discipulis vndecim. Et inchoat ab imminente sua gloria. Et aduerbiú nunc, demonstrat tépus: cuius executio iá inchoata erat eunte Iuda ad exequédum proditioné. Et dicitur glorificatus tépore passionis, tú merito: quia passio erat meritú glorificationis. tú via: quia passio erat tráfitus ad glorificationé. Appellat itaq; tépus proditionis passionis mortisq; suę, tépus glorificationis suæ: ad firmandá fidé discipulorú vt erigátur ad cognoscédum ꝙ transit ad gloriá, ꝙ oportet ipsum pati vt glorificetur. Et est sermo de gloria omni ei debita ex morte sua. ita ꝙ cóprehenditur & glorificatio corporis & glorificatio nominis &c. *Filius hominis.* vt de seipso quatenus homo est, intelligamus. *Et deus clarificatus est.* pro, glorificatus est. *in eo.* Nó solú núc glorificatus est filius hominis, sed etiá glorificatus est deus in ipso filio hominis. Vere videmus glorificatú deú in Iesu Christo mortuo ꝓpter salutē humani generis. ná inde videmus deú cognitum & adoratú à toto orbe terrarum. *Si deus clarificatus est.* pro, glorificatus est, *in eo.* Nó suffecit explanare fructum duplicé mortis eiꝰ, sed ex secúdo fructu manifestat actoré primi fructus: ex hoc enim ꝙ deus glorificatus est in Iesu, intendit inferre ꝙ deus est actor glorificationis Iesu. Et propterea subiúgit consequens. *Et deus clarificabit.* pro, glorificabit, *eum.* scilicet filiú hominis. *In semetipso.* filio hominis. Parum siquidé esset glorificare filiú hominis in fama, in opinióe aliorú, immo nihil esset nisi glorificaret eúdé in semetipso: gloriosum efficiédo ipsum viuú. anima & corpore. *Et cótinuò clarificabit.* pro, glorificabit, *eum.* Ne putares differri glorificationé filij hominis in semetipso, manifestat ꝙ continuò, statim (vtpote infra triduú) glorificabit eú, resuscitádo ipsum à mortuis. *Filioli.* Prædicto fructu mortis suę, prędicit eis ipsam morté iam imminere. Et appellat eos filiolos. tú amoris teneritudiné in fine illis monstrans, tum statum eorú internú significás. Erát enim velut filij paruuli, adhuc nó firmati, adhúc nó perfecti virtute ex alto. *Adhuc modicum vobiscum sum.* Breuissimo siquidé tépore ab his verbis cú ipsis fuit quátum ad

cõuersationẽ:puta per duas vel tres horas. Breuissimo quoq; tẽ pore cũ ipsis fuit quãtũ ad cõmunicationẽ mortalis carnis: vsq; scilicet ad horá noná diei artificialis sequentis. Vnde & post resurrectionẽ ipse dicit de cõmunicatione mortalis carnis. quũ adhuc essem vobiscũ. Ita ꝙ per esse nobiscum intelligit nõ solum cõuersari nobiscũ, sed etiá esse similem nobis: passibilẽ, mortalẽ. *Quæretis me.* desiderabitis præsentiá meá corporalẽ. *Et sicut dixit Iudæis.* superius. 7. cap. *Quo ego vado vos non potestis venire, & vobis dico modo.* Iudæis dixerat absolutè, quo ego vado vos nõ potestis venire: discipulis autẽ vndecim dicit hæcmet verba nõ absolutè sed adiuncto aduerbio tẽporis modo, quo ego vado vos nõ potestis venire modo. quia illi reprobi nec tũc nec vnquá vẽturi erát ad statũ gloriæ, quo Iesus ibat: discipuli aũt vndecim non tunc quidẽ sed postea vẽturi erát ad statum gloriæ æternæ. *Mandatũ nouũ do vobis, vt diligatis inuicẽ* Præceptũ charitatis mádatũ nouum appellatur tũ quia semper est nouũ, nihil vnquá sapiẽs vetustatis tum præcipuè quia nouo modo explicabatur. In veteri ení lege explicatũ est mãdatũ dilectionis secundũ formá naturalis iuris, diliges ꝓximũ tuũ sicut teipsum. amicabilia ení quæ sunt ad alios, naturali ratione sunt ex amicabilibꝰ quę sunt ad se: vt etiá philosophi tradiderunt. Vnde diliges proximũ sicut teipsũ, formá sonat naturalis iuris: vt quẽadmodũ amas te amore amicitię, ita ames proximũ amicitię amore. Hoc est pręceptũ vetus. Præceptũ autẽ nouum sonat nouá formam: quæ explicatur subiungendo. *Sicut dilexit vos.* Modus præcipitur diligendi inuicẽ, similis modo quo ipse Iesus dilexit nos. Cõstat enim ꝙ hic modus sonat diligere relatiue ad vitam æterná subordinãdo tá diligẽtis quàm dilectorũ bona omnia temporalia vsque ad vitá inclusiue, spirituali saluti dilectorũ. Christꝰ nanq; sic dilexit nos vt etiá vitam poneret ꝓ salute nostra: & sic dilexit discipulos vt mitteret eos táquá oues inter lupos, &c. Hęc est igitur explicata noua dilectionis forma, hoc est mãdatũ nouũ: vt sicut Christus dilexit nos nõ carnaliter sed spiritualiter, ponẽdo vitá pro nobis. & volendo nobis nõ bona huius mũdi sed bona vitæ æternæ cũ quibuscunq; huius mũdi malis incidentibus, ita nos diligamus inuicẽ. parati ponere vitá ꝓ spirituali salutẽ proximorũ: & velimꝰ ꝓximis bona vitę ęternę plus q̃ bona mũdi huius, plus q̃ vitá corpori. Hoc enim mãdatũ ad noui testamẽti statũ spectat: hoc nusquá fuerat in veteri testamẽto explicatũ Vnde merito mãdatũ nouũ à Christo dicitur. ¶ Et est pręceptũ hoc, nõ consilium

(vnde

(vnde &mandatū appellatur)affirmatiuā tamen:obligans quidē semper, sed non ad semper executioni mandandum, sed quando oportet. *Vt & vos diligatis inuicē.* Ad distinguendum inter vim mandati & vim exempli,repetit vt diligatis inuicem: vt intelligamus debere nos diligere inuicē sicut ipse dilexit nos,tū ratione præcepti,tum ratione exempli ipsius Iesu.Propter quod euangelista inter præceptum,& exemplum in medio locauit sicut dilexi vos:vt simul significaret & modum præcepti & vim exēpli. *In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei estis,si dilectionem habueritis ad inuicem.*Ecce infallibilia apud omnes nationes signa discipulorum Christi,ecce insignia propria Christianorum, quæ vtinam hodie apparerent. *Dicit ei Simon Petrus.* Occurrit hic duplex quæstio Altera de loco: quoniam apud Matthæū & Marcū verba inter Iesum & Petrum narrantur hymno dicto post cœnā,exeunte Iesu versus Gethsemane:Ioannes autem refert ea dicta in loco cœnæ. ¶Solutio est, ꝙ Ioannes seruat ordinem historiæ: Matthæus autem & Marcus sine ordine res gestas & dictas referūt.Vnde & inferiùs apertè subiūgetur,surgite eamus hinc. Matthæus autem & Marcus rememorant dicta: non dicendo ibi vel alibi hæc dicta fuisse. ¶ Altera est de ordine verborum. Et hæc quæstio ab alio quàm spiritusancto declarari nequit cū certitudine. Coniicere tamen licet quòd colloquium inter Iesum & Petrū incœpit ab istis verbis quæ Ioānes refert,scilicet quo ego vado vos non potestis sequi modo. ab his enim verbis motus Petrus petit. *Domine quo vadis?* Quod ideo petit, vt audiens explicari terminum quo ibat Iesus, offerret quoque se ad simul eundum. *Respondit.*Deest,ei,*Iesus. Quo ego vado,non potes me modo sequi.*Indignum monstrauit Petrum responsione clariore: repetendo Petro quod communiter dixerat vndecim. *Postea autem sequeris.* Deest,me. Secutus enim fuit Iesum Petrus postea quum Romæ crucifixus est. *Dicit ei Petrus.Quare.* Deest,domine.Legendū est, *Domine quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam.* Prompti & feruentis spiritus verba sunt: habebat nanque paratā intentionem etiam moriendi pro Iesu:apertè per hoc significant quòd paratus erat sequi ipsum eūtem per mortem ad aliam vitā. Quibus auditis Iesus dixit ea quæ Lucas refert, scilicet Simō ecce Satanas expetiuit vos vt cribraret, &c. & inseruit. omnes vos scandalū patiemini in me in noctè ista,& prædixit Petro tantū de seipso promittenti quòd ter eū esset negaturus. *Respondit ei Iesus. Animam tuam pro me pones? amen amen dico tibi, non cantabit gallus*

donec ter me neges. Vel tacet Ioannes quod Marcus explicauit, sci licet bis : vt Iesus dixerit, non cantabit bis gallus donec ter me neges, vel taces quòd Iesus prius dixerit Petro, non cantabit gallus bis, donec ter me neges; & Petro adhuc promittenti de se contrarium, postea peiora prædixerit non cantabit gallus donec ter me neges. Ita quòd vtrunque ei prædixit successiuè. Quod verificatum fuisse, inferiùs declarabitur.

CAPVT XIIII.

E*T ait discipulis suis.* Totum hoc superfluit. *Non turbetur cor vestrum.* Prædixerat eis quòd omnes scandalum passuri essent in ipso, & quòd tradendus esset : & propterea discipulos turbatos videns, monet vt turbatio non perueniat vsque ad cor: hoc est voluntatem. Acsi apertiùs dixisset, quanuis turbati sitis passionibus tristitiæ & timoris, non tamen turbetur voluntas vestra, sed maneat immota & quieta in affectu ad bonũ spirituale ad quod modo est affecta. habebant enim tunc cor mũdum & affectum ad bonum spiritus. *Creditis in deum, & in me credite.* Anceps est vtrobiq; ad indicatiuum vel imperatiuum, ad creditis vel credite. Potest enim legi vt moneantur vtrunq; : ita ꝙ ratio non turbandi corde, apponatur fides in deũ & fides in ipsum: monendo credite in deum & credite in me. Potest quoq; legi alterũ indicatiuè, & alterum imperatiuè scilicet creditis in deum & in me credite: significando ꝙ fides in deum, sit ratio credendi in Iesum: vt intelligamus non esse duas fides (alteram in deum) alteram in Iesum) sed eadem ratione qua credimus in deum, credendum esse in Iesum. Vbi implicitè significat se esse deũ: ex eo enim ꝙ credere in deum, infert credere in Iesum, manifestè sequitur Iesum esse deum. Nam non dicit creditis deo credite & mihi, sed creditis in deum credite & in me: eodem vinculo exigens credere in se quo creditur in deum. ¶ Et dixit hoc, implicitè insinuans quo turbatio cordis ducebat, scilicet ad perdẽdum fidem in ipsum, vt intelligerent ꝙ quandiu crederent in ipsum, turbatio non perueniret ad cor, præuidebat enim eos turbandos corde & perdituros fidem in ipsum. *In domo patris mei.* Metaphoricè domus patris significatur gloria æternæ fœlicitatis, in fruitione dei consistẽtis: quia beati sunt apud deum sicut domestici filij apud patrẽ. *Mansiones multæ sunt.* Sicut gloria beatitudinis appellatur domus, ita esse beatum appellatur mansio: & multiplex participatio beatitudinis, multitudo mansionum appellatur. Et adiunxit hoc, quia dixerat quo ego vado vos non potestis venire modo, ne errarent

malè

malè intelligendo scilicet ꝙ in domo patris nõ esset mansio nisi pro solo Iesu, vel pro paucis: & propterea dixerit eis, non potestis modo venire, & propterea dixerit soli Petro, sequeris autẽ postea. Ad tollendum itaq; hunc erroneum intellectum, & simul erigendo spem eorum ad cælestem beatitudinẽ, manifestat eis ꝙ in domo patris sui mansiones multæ (sine numero) sunt. Hæc tria Iesus proponit discipulis ad spem, ad fidẽ, ad charitatẽ immotam seruãdam. Circa quæ tria totius huius capituli sermo versabitur, ordine retrogrado: inchoando .s. ab vltimo, in domo patris mei mansiones multæ sunt. *Si quo minus*. pro, sin minus, seu alioquin. *Dixissent vobis* hoc est si non esset multitudo mansionum in domo patris mei, indicassem hoc vobis. Et addidit hoc, vt intelligamus ꝙ omnia cælestia quæ oportet nota esse nobis Iesus indicauit, nihílque eorum tacuit. *Quia vado*. Superfluit quia. Et prosequitur erectionem spei discipulorum ex suo officio ad parandum discipulis mansiones in domo patris. Vado inquit, per mortem. *Parare vobis locũ*. Mansiones quidẽ in domo patris mei iam sunt multæ, sed nõ sunt paratæ vobis nisi ego parẽ vobis illas: & propterea vado ad parãdum vobis locũ mansionũ in paterna domo. ¶ Et ista præparatio est beneficiũ apertionis paradisi. Ante mortem enim Christi nullus quantumcunq; sanctus ingrediebatur in mansiones beatitudinis: ipsa mors Christi beneficium hoc humano generi cõtulit, vt iusti purgatione non indigẽtes beatificarentur. Et hoc beneficiũ sicut metaphoricè appellatur appertio paradisi, ita metaphoricè quoq; appellatur parare locũ seu mãsionem hominibus sanctis. Et est ratio huius metaphoræ: quia tanq̃ non paratus locus alicui est, quando ipse quidem dignus est loco, sed impedimẽtum aliquod ne loco illo potiatur adest. *Etsi abiero & præparauero*. pro, parauero, *vobis locum*. Non sufficit Iesu erigere spem discipulorũ: ex hoc solo ꝙ vadit ad parãdum eis locum: sed erigit etiã spem ex reuersione sua. Et si abiero, per mortẽ, & parauero vobis locũ beatitudinis, per mortẽ, resurrectionẽ, & ascensionem meã. *Iterum venio*. pro, venturus sum. Ire meum ex hoc in carnem mortalem aduentu, est ad parandũ vobis beatitudinis animæ locum: iterum autẽ venturus sum in mundum. *Et accipiam vos ad meipsum*. Tunc accipiam vos resuscitando vos integros, ex anima & corpore constantes, ad meipsum, ad cõsortium meum. *Vt vbi sum ego, & vos sitis*. Eundẽ locum (paternã .s. domum) promittit discipulis in quo ipse est. Et non dicit vbi ero ego, sed vbi sum ego: quia ipse erat in beatitudine secundum supremã animę par-

partem. ¶ Dixit quoq; hæc de secundo aduentu, ad mitigãdum dolorem discipulorũ de suo recessu. Et ad hoc significãdum præposuit, & si abiero: vt promissa reuersio tẽperet abire. *Et quo ego vado scitis, & viam scitis.* Interrogauerat Petrus, domine quo vadis, & indignus clara responsione fuit. Sed dulcis magister tractans modo de domo patris sui, de gloria æternæ fœlicitatis, excitat eos ad considerandũ ꝙ sciunt quo ipse Iesus vadit & viam qua itur illuc. Sciebãt enim (hoc est rationẽ sciendi habebant sufficientem) ex tot auditis à Iesu ꝙ vadit ad gloriã æternæ fœlicitatis per viam mortis propriæ. Ita ꝙ sensus verborũ Iesu est. Scitis, hoc est in promptu habetis sufficientẽ rationẽ sciendi, & quo vado & qua vado. Et est sermo de scire comitante fidem, nõ de scire euidentiæ, vt patet. *Dicit ei Thomas: Domine nescimus quo vadis, & quomodo possumus viam scire.* Ex hoc ꝙ Thomas argumentando, ex ignorantia termini infert ignorãtiam viæ, apparet ꝙ non intellexerat verba Iesu vt sonant (.s. ꝙ scirent discipuli & terminum & viã. huiusmodi enim argumẽtatio non est cõgrua responsio ad verba Iesu in tali sensu) sed ꝙ intellexit verba Iesu in sensu quem diximus .s. ꝙ habetis sufficientẽ rationem sciendi & terminum & viam. Huic nanq; sensui congruè & nõ contradicẽdo magistro respondens Thomas, fatetur hebetudinem suã & aliorum circa terminũ, & cõsequẽter cõcomitari oportere nescientiã vię. Et est sensus. Quãuis verũ dicas ꝙ habemus rationẽ sciẽdi vtrunque, tamẽ fatemur ꝙ de facto nescim⁹ quo vadis, ac per hoc quomodo possum⁹ viã scire, hoc est & cõsequẽter impossibile est nos scire viam, notitiã enim viæ constat pẽdere ex notitia termini: vt patet. *Dicit ei Iesus.* Respondet directè Iesus, prius explicãdo viã. *Ego sum via, & veritas, & vita.* In textu Gręco singulis his tribus dictionib⁹ suus præponitur articulus. Ita ꝙ significatur, ego sum illa via, & illa veritas, & illa vita: vt intelligamus ꝙ Iesus non est quæcũq; via, sed suprema via & suprema veritas & suprema vita. ¶ Et dixit ego sum via, ad conuincendũ Thomã ꝙ sciebat viam, sciendo Iesum. Vere autem dicit, ego sum illa via: quoniã ipse siue faciens, siue docẽs, siue moriẽs, resurgens, &c. via est & qua ipse iuit, & qua nobis eundũ est. ¶ Adiũxit autẽ se esse veritatẽ & vitã, ne purũ hominẽ ipsum esse intelligerẽt: sed simul cũ hoc ꝙ est via humanis actionibus & passionibus, est etiã veritas nõ quęcũq;, sed suprema, & vita similiter suprema, quorũ vtrũq; soli deo cõuenit. Et adiungũtur hæc viæ, ad significandũ viã hãc fultam veritate & vita, ad differentiã humanarũ viarũ, quæ aut falsæ sunt

aut

aut falsitatis aliquid mixtũ habent,quo ad intellectũ : & quæ laboré ac morté inferũt,vel saltẽ nõ tollũt. Via eñ Christi,tota plena est veritatis,& oẽm laborẽ mortẽmq; tollit:dũ spũs euntis cõtinuè magis ac magis viuificatur,& ad vitã tandẽ perducit fœlicitatis animę & corporis. *Nemo venit ad patrẽ nisi per me.* Manifestat se esse illam viã,ex hoc ꝙ nisi per ipsum(hoc est ipsius meritũ)nullus venit ad patrẽ. Acsi apertiùs dixisset summa via est qua itur ad patrẽ:nemo aũt venit ad patrẽ nisi per me:ego igitur sum illa via. ¶ In quibus verbis explicare dignatur etiã alterũ.s. terminũ quo vadit:dicẽdo nemo venit ad patrẽ.Nõ dicit nemo vadit ad patrẽ (quasi sine ipso)sed nemo venit, tanq̃ comes ipsius: vt pater insinuetur cõmunis terminus quo vadit Iesus & quo venit quicũq; it ad vitã æternã. ¶ Superius cap.6.dixerat nemo potest venire ad me nisi pater qui misit me traxerit eũ:& modo dicit ꝙ nemo venit ad patrẽ nisi per me,vt intelligamus & indiuisa esse opera trinitatis,& mutua officia inter hoĩem Iesum & deũ. *Si cognouissetis me.* Explicatis via ac termino, explicat rationem ignorãtiæ discipulorũ:quare.s.ipsi neutrũ sciunt,vt Thomas dixerat.Et è regione argumenti Thomæ docet modum cognoscẽdi inchoãdũ à via,nõ à termino.Thomas ꝓcesserat à termino ignoto ad viã ignotã,Iesus docet in proposito esse contrariũ progressum intellectus.s.à via ad terminum,à notitia Iesu ad notitiã patris.Hoc enim clarè significat hæc cõditionalis,vt intelligamus quod nõ est legitima excusatio procedere ex ignoto termino ad ignotã viam in hac materia,vt Thomas arguebat:quia è cõuerso procedendũ est:si enim cognouissetis me. Et est sensus,si cognouissetis me viã & veritatẽ & vitã. *Et patrẽ meum vtique cognouissetis.* Ecce quo vado cognitũ est vobis ex notitia mei qui sum via. eo igitur modo quo cognoscitis vel nõ cognoscitis me, eodẽ modo cognoscitis vel nõ cognoscitis patrẽ meũ ad quem vado. ¶ Et dicit sub cõditione si cognouissetis me:vt intelligamus ꝙ nõ de cognitione sensitiua, sed de cognitione intellectuali penetrante ad intima personæ Iesu(hoc est ad diuinitatẽ ipsius)loquitur. Et verè cõditio hec infert consequẽs.nam impossibile est cognoscere personam Iesu & nõ cognoscere deũ patrem Iesu. Et verè hic est legitimus noscendi deũ patrem modus quo ad nos:vt scilicet ex notitia quã habemus de Iesu qui nobis visibilis apparuit,ad notitiam patris ascendamus. ¶ Significantérq; dicit meũ:& non patrẽ adoptiuũ:sed patrẽ naturalem intelligamus. Adoptione enim deus est pater multorũ filiorũ:natura vero proprius pater est Iesu se-

ſu ſecundum diuinitatem. *Et amodo cognoſcetis.* pro, cognoſcite, *eum, & vidiſtis eum.* Quanuis dictio Græca anceps ſit ad cognoſcitis vel cognoſcite: magis tamen quadrat propoſito imperatiuum quàm indicatiuũ. Declarata ſiquidẽ ratione quare neſciebant tam viam quàm terminũ (quia ſcilicet neſciebant ipſum Ieſum) declarat modo rationem quare ipſe dixerit & quo ego vado ſcitis & viam ſcitis, hoc eſt habetis rationẽ ſciendi. ¶ Et duo dicit. Alterum ſignificans apud illos affuiſſe rationẽ cognoſcẽdi patrẽ, q difficilior cognitu putabatur: dicẽdo & vidiſtis eũ. ſ. patrẽ. Quod verificari Ieſus ſubiũget, quia q vidit filiũ vidit patrẽ. Et loquitur Ieſus ad diſcipulos humano more: ex hoc enim ꝙ homo aliquis videtur à te, habes tu rationẽ cognoſcendi illũ. Vnde ita dicit & vidiſtis eũ, acſi dixiſſet de aliquo viſo homine quem dicerent ſe nõ cognoſcere & vidiſtis eũ. ¶ Alterũ conſequẽs ad prædictã viſionem, ſignificans ꝙ ſaltẽ deinceps cognoſcant patrẽ: dicẽdo, amodo cognoſcite eũ. Conſuetũ morẽ (vt dictũ eſt) loquendi ſequẽs Ieſus, dicit diſcipulis ꝙ quãuis excuſetis vos nõ cognouiſſe hactenus patrẽ ad quem vado, ſaltẽ ex nũc cognoſcite eum quãdoquidem vidiſtis eum vidẽdo me. Sicut diceremus de homine prius viſo: etſi hactenus non cognouiſtis eũ, amodo cognoſcite illum quoniã vidiſtis illũ. Et eſt ſermo de cognitione comitante fidem: iuxta illud Apoſtoli, nũc cognoſco ex parte. *Dicit ei Philippus. Domine oſtende nobis patrem.* Dixerat Ieſus, & vidiſtis eũ. ſ. patrẽ, non audens autem dicere Philippus, nũquam vidimus patrem tuũ, rogat oſtende nobis patrẽ: implicite negãs ſe vidiſſe patrẽ. *Et ſufficit nobis.* Totiẽs & tot dixiſti de patre tuo, oſtende nobis ipſum & ſufficit nobis de omnibus quæ dixiſti. *Dicit ei Ieſus. Tanto tẽpore vobiſcum ſum, & nõ cognouiſtis.* pro, & non cognouiſti, *me?* Philippus aliquantæ temeritatis reus, quãuis pro omnibus vſurpauerit petere, ſolus tamen arguitur quòd non cognouerit tanto tempore Ieſum. *Philippe qui videt me, videt & patrem.* Superfluit coniunctio &: præter hoc quòd præſentia habemus pro præteritis. Legendũ eſt. *Philippe qui vidit me, vidit patrem.* Directè declarat verba quæ prius dixerat, & vidiſtis eũ: quæ iã declarauimus. Intẽdit ſiquidẽ Ieſus ꝙ quicũq; cognoſcit ipſum, congnoſcit patrẽ: & quicunque vidit ipſum vidit patrẽ. Si clare vidit ipſum, clare quoq; vidit patrẽ: & ſi imperfectè nouit ipſum, imperfectè quoq; nouit patrẽ. *Quomodo tu dicis, oſtẽde nobis patrem?* Philippũ arguit: eo ꝙ reputabat Phillippus cognito Ieſu, adhuc ſupereſſe noſcendũ patrem, cuius oppoſitũ tũc dixerat

Ieſus

Iesus, si cognouissetis me, & patrē meum vtique cognouissetis. *Non credis quia.* pro, quod, *ego in patre, & pater in me est?* Duo hinc mysteria apparēt. Alterum quod de notitia comitante fidē locutus est: vt exposuimus. Hoc enim manifestat, dicēdo non credis. Alterū quod ne erraremus, intelligendo ipsum Iesum esse patrē & filiū (vt Sabellius intellexit) probat quod qui vidit ipsum vidit patrē: non quia ipse est pater sed quia ipse est in patre & pater in eo. In quibus verbis consubstātialitas simul cū distinctione personarum significatur. nā pronomen ego, personam supponit: & nomē patris, personam quoque significat. Et me esse in patre & patrē in me esse, consubstantialitatem significat extremorum. Neque enim proprie intelligi potest filium esse in patre & patrem in filio nisi consubstantialitate. *Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor.* Manifestat quadrupliciter quod ipse in patre & pater in ipso est. Primo à locutione: quia verba quæ loquor non loquor à meipso, sed à patre. Et intendit per hoc quod indiuisi sunt ipse & pater in loquēdo: ac per hoc ipse in patre & pater in ipso est. *Pater autem in me manens, ipse facit opera.* Si intendisset indiuisionem solum quo ad loquendū, dixisset ipse, loquitur verba: sed quia intēdit nō solum indiuisionem quo ad verba sed etiam quo ad facta, ideo dixit ipse facit opera. ¶ Vbi acutius perspice quod simul adiicit indiuisionē sui & patris quo ad facta, & probat indiuisionem sui & patris quo ad verba. Nam sensus est. pater autem in me manens ipse facit opera quę verbis loquor. vt intelligamus quod quū dixit Lazare veni foras, & similia, verba quæ dixit non dixit à seipso sed à patre: quia pater in ipso manens facit opera, significata per illa verba. *Non creditis.* pro. credite mihi. Postquam primo ex verbis, secundo ex operib⁹ declarauit patrem in se & se in patre, declarat tertio hoc idem ex propria authoritate. Cedite inquit mihi, qui nunquam mentitus sum, qui sum veritas. *Quia* pro, quod, *ego in patre & pater in me est. Alioquin.* Quarto per locum à natura operū mirabilium quæ fecit, exigit vt credant sibi, aperte dicens: alioquin, hoc est si non ob authoritatem meam mihi creditis. *Propter opera ipsa.* mirabilia quæ feci. *Credite.* Deest, mihi. Si mihi propter me non creditis, credite mihi propter mirabilia opera mea. *Amen amen dico vobis.* Expeditis iis quæ occasione illius particulæ in domo patris mei mansiones multæ sunt, dicēda occurrerunt, trāsit ad spectātia ad illam particulā tunc simul propositam, creditis in deum & in me credite. *Qui credit in me.* Quia propo-

proposuerat creditis in deum & in me credite, intẽdit monstrare rationem dicti: monstrando parem esse facultatem credentis in Iesum & credentis in deum. De fide enim in deum, referũt alij Euangelistę dictum. habete fidem dei: & si dixeritis mõti tollere, &c fiet & alia huiusmodi. Et propterea de fide in Iesum paria modo tradit. Et non dicit qui credit in deum, sed qui credit in me: vt ostendat se esse deum. *Opera quæ ego facio*. Non dicit opus sed opera, ne intelligeremus singulare opus humanę redẽptionis (quod tũc actualiter faciebat) sed opera quæ communiter faciebat, in quibus faciẽdi cõtinuè perseuerabat: & ꝓpterea vtitur præsenti, dicendo facio. qualia sunt opera tam moralia q̃ miraculorum. In his enim perseuerabat faciendo. *Et ipse faciet*. Ecce officium credentis in Iesum, facere opera tam moris quàm miraculorum quæ cõtinuè exercuit Iesus. non quod illamet numero opera faciet, sed quod similia illis. *Et maiora horum* ꝓ his, *faciet*. Mirabilis apparet promissio: sed cessabit admiratio libratis subsequentibus cõditionibus adiunctis. Et est sensus, non ꝙ omnia faciet maiora his: sed quòd aliqua maiora his (& moralibꝰ & mirabilibꝰ) faciet credẽs in Iesum. *Quia ego ad patrẽ*. Deest, meũ, *vado*. Ex tribus partibꝰ integratur causa reddita ex qua credens in Iesum faciet hæc & maiora. Prima autem pars causæ, tria in se continet: scilicet surrogationem credentium in se loco sui ĩ sua absentia. Huiusmodi enim surrogatio significatur dicẽdo quia ego ad patrẽ vado. Acsi apertius dixisset, Qui credit in me faciet hęc & maiora, quia loco mei relĩquo illũ eunte me ad patrẽ. ¶ In quo etiã clauditur efficacia mortis eius, dicendo vado. per mortẽ enim ibat ad patrẽ. Et demũ clauditur etiã glorificatio eius, dicendo ad patrẽ. Transire enim Iesum ex hoc mũdo ad patrem est de statu mortali & humili ad statum immortalitatis, gloriæ & regni ire. Ita ꝙ significat hæc prima pars causæ, quia ego moriẽdo assequor regnũ & gloriã, substituẽs eos loco mei. Hinc. n. & ipsi surrogati in officiũ, hinc & meritũ mortis eius & tẽpus glorificationis eius (quod expectabatur ad abũde effundendum spiritum sanctum) significanter in causa quòd credentes in ipsum facient hæc & maiora. *Et quodcunque*. pro, & quicquid. Secũda pars causę ex parte credentium in Iesum se tenet: continens similiter tria. *Petieritis patrem*. Superfluit patrem. Ratio modúsque faciẽdi hæc & maiora, explicatur amplissima facultas impetrãdi non aliquid sed omne quod petierint. ¶ Vbi diligentius cerne & nota coniunctionẽ &, iungentẽ hanc causæ

partem

partem pręcedenti.Ita quod cõtinentur hęc verba ſub illa coniunctione cauſali quia.Et eſt ſenſus planus.quia ego ad patrem meũ vado,& vos ſurrogati quicquid petieritis,&c.Et ſignificatur clare per hoc ꝙ ad hoc vt credens in Ieſum faciat hęc & maiora:concurrũt vt cauſa non ſolum quod ego vado ad patrẽ ſed & quod vos petatis.Et cũ hoc declaratur etiam modus faciendi hæc & maiora,longè diſtans à modo quo ipſe Ieſus hęc fecit.nã ipſe fecit imperando:credentibus autẽ in eũ promittitur quod facient hæc & maiora,ſupplicãdo. ¶ Et dicẽdo quicquid,rationem reddit ꝙ hæc & maiora faciet.nã ſub quicquid comprehẽduntur hæc & maiora.Memẽto tamẽ ꝙ ſubintelligitur ſeruatis ſeruandis in ſupplicatione.*In nomine meo*.Ecce tertiũ.Non promittit quicquid petieritis,ſed limitat in nomine meo:hoc eſt ad honorẽ,famã & gloriam meã,nomen enim ad notitiam,famam gloriamq; ſpectat. ¶ Verum intellige hanc conditionẽ non ſolum reſpectu intentionis petentis ſed etiam reſpectu rei:hoc eſt non ſolũ quod potens petat pro gloria Chriſti,ſed etiã quod in rei veritate illud ſit expediens tunc pro gloria Chriſti. alioquin ex parte rei ſeu temporis aut loci non petitur in nomine Ieſu. *Hoc faciam*.Deeſt,ego.Legendũ eſt.*Hoc ego faciam.* Tertia pars cauſę ex parte ipſius Ieſus in ſtatu glorię explicatur.Et ſignificat per hoc quod credens in eũ faciet hæc & maiora petẽdo in nomine Ieſu:nõ ita ꝙ ipſe petẽs faciet hęc ſine me(ſicut fiunt res à ſurrogatis abſente pricipali ꝗ ſurrogauit)ſed ita quod ego ipſe in gloria patris exiſtens faciã quicquid ipſi petierint in meo nomine.Et in hoc manifeſtat ſe eſſe deũ:qui quæcunque petenda quáuis maiora his,faciet faciẽdo facere credẽtes in eũ. hoc enĩ eſt dei proprium.*Vt glorificetur pater in filio*.Vos quidem petetis pro gloria mea,ego autem faciã quod petetis pro gloria patris mei,vt pater glorificetur in gloria filij.Omnia ſua referre ſe in patrem nõ ſolum quandiu in carne paſsibili erat ſed etiã in ſtatu gloriæ,hinc manifeſtat.vt confirmet fidem quod vna & eadẽ eſt gloria filij & patris:ſicut eſt vna natura & vna volũtas.Et ſimiliter eadẽ eſt exhibẽda gloria à nobis filio & patri. ¶ Collige prudens lector has cõditiones requiſitas ad hoc vt credẽs in Ieſum faciat hæc & maiora:& ceſſabit admiratio,tã quod promiſſa ſint cuilibet credẽti in Ieſum(quoniam non ſunt promiſſa abſolutè ſed cũ his conditionibus)quàm ſi non inueniũtur executioni mãdata.Non enim hoc prouenit ex defectu ꝓmiſsionis ſeu promittentis,ſed ex defectu cõditionũ quæ non ſeruantur à nobis,

nobis,quæ non cōcurrunt vt exiguntur. *Siquid petieritis me in nomine meo,hoc faciam.* Dixerat siquid petieritis,&c.vt rationem & modum faciendi hæc & maiora aperiret.repetit modo eandem sententiā absolutè:vt intelligamus petitiones nostras in nomine eius exaudiendas non solum vt faciamus hæc & maiora. sed absolutè. Est quoque &altera repetēdi ratio:quia vbi prius dixerat siquid petieritis,subaudiendo deū,modo dicit siquid petieritis me: ad extendendū quod dixerat creditis in deum & in me credite,similiter esse intelligēdum petitis deum petite & me:fidem suæ diuinitatis astruens. *Si diligitis me*. Post spectantia ad duas particulas(scilicet in domo patris mei, & creditis in deū)transit ad spectātia ad primam particulam:scilicet non turbetur cor vestrū,in principio propositam. Et intendit consolari eos,turbatos ex dilectiōe ad ipsum auditis supradictisde proditione eius &dispersione eorum.&propterea incipit à dilectione.Si diligitis inquit me,in veritate:vt mœstitia vestrę turbationis præ se fert. *Mandata mea seruate.* Probatio dilectionis fit seruare mandata mea:hoc est non perducat vos turbatio vestra ad transgressionem mandatorum meorum.hoc erit vobis testimonium non turbati cordis(hoc est volūtatis)perseuerātia in obseruatione mandatorum meorum:& ecōuersio si turbatio ducit vos ad non seruandum mandata mea,scitote quod tunc nō diligitis me. *Et ego rogabo patrem.* Comprehendite fructus immotæ dilectionis. Ex parte siquidem vestra fructus est seruare mandata mea:ex parte autem mea fructus est quod ego rogabo patrem.Et dixit hoc.tum ad significādum quasi reciprocā gratitudinem obseruationi mandatorum eius.tum ad significandū quòd ad habendū alium paracletum nō sufficit vos seruare mādata mea,sed oportet adesse quoque preces meas. ¶ Cōuenit autem Iesu secundum humanam naturam rogare patrem. Et dicit rogabo:quia futurū erat meritum mortis eius,intercedēs apud patrem. *Et alium paraclitum.* Interpres reliquit dictionem Græcam:quum potuisset Latine dicere consolatorem Iuxta Græcū tamen loquēdo corrupta est scriptura.nam scribi debet paracletum,& proferri penultima producta. ¶ Alium cōsolatorem spiritum sanctum nominat,vere alium personaliter à filio, & verè consolatorem quia officium consolatoris interni exercebit. Et optime quadrat vt turbatis mœstitia,cōsolator promittatur.Et insinuat per hoc se quoque consolatorem vnum esse·dicendo ꝙ alius consolator dabitur. *Dabit vobis.* Pater dator significatur.

Quod

Quod adimpletum est in Pétecoste. *Vt maneat vobiscum in æternum.* Ne intelligerent ꝙ alius cõsolator dandus esset illis ad tépus (sicut ipse Iesus in carne datus est consolator ad tépus) manifestat eis quòd ille alius consolator dabitur eis non ad manédum cum ipsis ad tempus, sed in æternum, sed sine fine. Sine pœnitentia enim sunt dona dei: vt Apostolus dicit ad Roma. 11. Et propterea ipse deus dat cõsolatorem internum vt maneat in æternum cum omnibus illis quibus dat. Sed ex parte eorum quibus datus est, contingit quandoque ꝙ non manet cũ eis in æternum. Hoc tamẽ in vndecim Apostolis nõ habuit locum: sed nõ solum ex parte dantis sed etiã de facto mansit & manet internus cõsolator cũ eis in æternum. *Spiritum veritatis.* Ne intelligerent alium consolatorem corporeum (sicut ipse fuit) manifestat eis ꝙ consolator ille erit spiritus: vt intelligant ꝙ nõ erit exterior consolator vt homo, sed internus spiritus. ¶ Et appellatur spiritus veritatis, nõ solum quia à veritate procedit diuina, sed etiã quia veritatis puræ ac integræ est largitor. Nihil enim mendacij, nihil falsitatis, nihil doli & huiusmodi, est à spiritu promisso discipulis Christi: sed pura ab omni admixtione cuiuscũque fallacię veritas, & integra, omnia ad salutẽ æternã necessaria cõprehendens. ¶ Et dicẽdo veritatis, explicat alterũ spiritus officium: ꝙ. s. dabitur non solum consolator quo ad partẽ hominis affectiuã sed etiam veritatis doctor: nõ tanquã externus doctor sed internus spiritus. *Quem mundus non potest accipere.* Ne putarent alium consolatorẽ dandũ cõmuniter omnibus (sicut ipse datus est cõmuniter omnibus) simul manifestat ꝙ mundo (hoc est omnibus promiscuè) nõ est dandus, & quare nõ est dandus, dicẽdo quẽ mundus non potest accipere: quia scilicet non est capax eius. Verè siquidẽ nõ fuit spiritus sanctus datus Apostolis in Pẽtecõste, datus mũdo (hoc est cõmuniter omnibus) sed quibusdã tantũ electis. Et verè mundus nõ erat capax tanti doni. *Quia nõ videt eum nec scit eum.* Quare mundus nõ erat capax spiritus veritatis & cõsolatoris, ratio redditur ex parte intellectus. quia non videt, clara notitia, nec cognoscit, notitia fidei, eũ, veritatis spiritũ. Mundus enim tunc temporis nõ solum carebat notitia clara dei, sed etiã carebat notitia fidei: vtpote nõ credens esse spiritũ sanctũ spiritũ intrantem animã ad instruendum de veritate cœlestis patriæ. *Vos autẽ cognoscetis.* pro, cognoscitis, *eũ.* Nõ differt cognitionẽ in futurũ: sed dicit ꝙ in præsenti cognoscunt eum. Et quũ duo negasset de mũdo (scilicet videre & cognoscere) nõ

affirmat vtrunque de eis.non enim dicit vos autē videtis & cognoſcitis:ſed alterum tantum affirmat.vt intelligamus alterum ſufficere: & intelligamus ſimul ꝙ Apoſtoli tunc cognoſcebant ſpiritum veritatis notitia fidei. Et propterea ipſis & non mundo dandus erat conſolator. *Quia apud vos manebit.* pro, manet. Ratio cognitionis redditur manſio: vt intelligamus ſpiritum veritatis manentē in animis Apoſtolorum iam facere officium ſuum. faciendo eos cognoſcere ipſum. ipſe enim ſpiritus teſtimoniū reddit ſpiritui noſtro ꝙ filij dei ſumus. Vnde notitia ab experientia in ſeipſis ſignificatur. dat enim deus etiam hoc vt ſciamus quæ à deo nobis donata ſunt. 1. Cor. 2. Si obiicis quo pacto ſtant hæc duo ſimul, quòd ſpiritus veritatis manet apud eos & ꝙ dandus eſt eis. Solutio eſt vtrunque eſſe verū. nam, & tunc Apoſtoli habebāt ſpiritum veritatis ſecundum effectum neceſſariū ad propriam ſalutē: dandus autem erat eis ſecundum effectū conſolationis qua tunc carebant, & ſecundū effectū veritatis ad docēdū alios cū plenitudine gratiæ & firmitatis &c. *Et in vobis erit.* Cōiunctio &, denotat rationē cognoſcēdi ſpiritū veritatis integrari ex duobus: ſcilicet ex eo quòd manet apud vos, & ex eo ꝙ in vobis erit: hoc eſt ex manſione & perſeuerātia. immo rectius ex manſione & electione diuina. Quod ideo dixerim: quoniam interrupta fuit manſio ſpiritus ſancti in Apoſtolis (ſaltē in Petro) ſed non fuit interrupta diuina electio: ſecundū quā dicitur & in vobis erit. ¶ Vbi etiā nota ꝙ prius dixerat vt maneat vobiſcū: modo autē adiungit in vobis erit. vt intelligant ꝙ non ſolū cū eis ſed etiam in eis intus erit. ¶ Nec prætereas notare quòd ex his duobus integrantibus rationē cognoſcendi ſpiritum veritatis, inſinuatur propriū hoc eſſe electorum vt cognoſcant in ſeipſis ſpiritum ſanctum. Si enim ad notitiam ſufficeret habere illū ſine perſeuerantia, non dixiſſet Ieſus, quia apud vos manet & in vobis erit. iungendo nanque hæc duo ſub vno quia, vtrāque cōditionē requiri ſignificauit, *Nō relinquā vos orphanos.* Apoſtoli ex animo & corpore conſtabant. & propterea Ieſus cōſolator eorum abſceſſurus, poſtquàm promiſit aliū cōſolatorē internū, ac per hoc cōſolatorē animi, modo promittit ſeipſum redituru cōſolatorē corporeū. Et dicēdo non relinquam vos orphanos, cōſolatorē ſe promittit vt patrē. Orphanus enim Græca dictio eſt, ſignificans orbatū parētibus. Vnde per hoc & ſe illis exhibuiſſe hactenus vt patrem manifeſtat, & ſe reditutū vt patrē pollicetur. *Venio ad vos.* Intra triduū enim reſurrecturus, tanquā in præſenti

ſit

ſit dicit venio ad vos,egoipſe carneus,egoipſe pater. *Adhuc modicũ.* Verè modicũ temporis ſupererat quo videretur cõmuniter ab omnibus: vſque enim ad nonã horã videndus erat viuus,mortuus autẽ paulopoſt. *Et mundus iam non me videt.* Poſt hoc modicum tẽporis,mundus,hoc eſt homines cõmuniter, me nõ videt. ¶ Et dicit in præſenti videt,referendo nõ ad præſens tẽpus ſed ad tempus poſt modicũ. Et eſt ſermo de mundo ſecundũ ſtatũ tranſitoriũ huius mundi. Significatur enim ꝙ poſt illud modicũ tempus homines cõmuniter,durante ſtatu tranſitorio huius mundi nõ viderent Ieſum,videndũ tamẽ ab omnibus in fine mũdi. Propter quẽ ſtatum mũdi ſignificandũ vſus eſt verbo pręſentis temporis,dicendo nõ me videt: & nõ dicendo, & non me videbit. Sonat ſiquidẽ præſens ꝙ mundus in ſtatu mũdi poſt illud paululũ non videt Ieſum. Quod eſſe veriſſimũ patet. poſt reſurrectionẽ enim nõ eſt cõmuniter ab omnib⁹ viſus,ſed tantũ à teſtibus præordinatis à deo. *Vos autẽ videtis me.* Non dicit videbitis ſed videtis: referendo præſens ad tẽpus poſt illud paululum. Ita ꝙ aduerbiũ tẽporis iam,ſeruit vtrique orationi: negatiuæ.ſ. mundus me iam non videt, & affirmatiuæ, vos autẽ videtis me. ¶ Et declarat per hoc ſimilẽ differẽtiã ſeruandã in reditu ipſius reſurgẽtis ĩter ipſos & mũdũ,quę deſcripta eſt inter ipſos quoque & mundũ quo ad aliũ internũ conſolatorẽ. Sicut enim ibi dixit ꝙ dabit vobis,nõ mundo, ita modo dicit ꝙ non mundus ſed vos videbitis me: ne intelligerent ꝙ reſurgens videndus ſit cõmuniter ab oĩbus ſicut tũc paſſibilis videbatur cõiter ab omnibus *Quia*.pro,ꝙ, *ego viuo.* Et hoc quoque præſens viuo, ad tẽpus poſt paululũ præſens refertur. ¶ Et ſignificãtur res videndę duæ. altera eſt ꝙ ego viuo poſtquã crucifixus mortuus ac ſepultus fuero. viuo egomet in hacmet carne,hacmet vita qua modo viuo. Altera eſt. *Et vos viuetis.* Securos per hoc Apoſtolos reddit ꝙ nõ moriẽtur ſecũ,ſed ꝙ perſeuerabũt viuentes. Perſeuerantiã enim vitæ,dicendo viuetis ſignificat: timorẽ mortis interim ꝙ ipſe redibit. ab eis tollens. *In illo die.* hoc eſt in illa claritate reſurrectionis meæ. Et ad literã etiã in illo die quo reſurgã & veniã ad vos: quoniam eodem die aperuit illis ſenſum vt intelligerẽt ſcripturas,& inſufflando dedit eis ſpiritũ ſanctum. *Vos cognoſcetis.* Ecce alter fructus reditus mei. prim⁹ enim deſcriptus eſt cõſolatio videndo me viuũ: alter autẽ eſt notitia. Ille ad partẽ affectiuã,& ſenſibile gaudium, iſte ad partẽ ſpectat intellectiuam. Sicut etiam à ſpiritu paracleto deſcripſerat vtrãque partẽ perfi-

ciendum. *Quia* pro, quod, *ego sum in patre meo.* Cognouerunt Apostoli post resurrectionem Christi nō confusa notitia (nesciendo quid crederēt: vt quādiu erāt cū Iesu passibili credebāt propter verba Iesu) sed distincta & explicita notitia, per speculū tamē & in ænigmate, cognouerunt Iesum esse filiū naturalē dei, esse cōsubstantialem patri, esse in patre secundū identitatē substantiæ seu essentiæ. *Et vos in me & ego in vobis.* Mysteriū vnitatis ecclesiasticæ secundum vnionē spiritus interni inter caput & mēbra immo rectius inter personā & mēbra, alterum cognoscēdum ab Apostolis predicit. Iesum enim esse in nobis & nos in Iesu, nihil est aliud q̄ nos esse mēbra Iesu. ipsum verò esse velut personam horū membrorū. Hoc siquidē modo ipse est in nobis vt persona in membris suis. & nos sumus in illo vt mēbra in persona: iuxta declarationē Apostoli ad Ro. 12. multi vnū corpus sum⁹ in Christo, singuli autē alter alterius mēbra. ¶ In his duob⁹ (altero ego sum in patre meo, altera vos in me & ego in vobis) vniuersa fidei materia cōprehenditur. in primo enim mysteriū diuinarum personarū, in secundo aūt mysteriū ecclesiæ cōprehenditur. *Qui habet mandata mea & seruat ea, ille est qui diligit me.* Quia restrinxerat promissionē vtranque (scilicet & alius paracleti & redit⁹ sui) ad apostolos excluso mundo, ne erraremus putando per has restrictiones haberi mundū à Iesu pro derelicto, ideo vtranq; promissionē quo ad aliquid extendit ad vniuersum mundū. & propterea vniuersaliter & in tertia persona dicit qui habet. Et intēdit simul describere diligentē Iesum, & manifestare quis est in toto mundo cōsecuturus nō ipsam vtranque promissionē sed effectū vtriusq;. Describitur autē diligēs Iesum ex duab⁹ cōditionib⁹: scilicet ex habere & ex seruare mādata eius. In habere excluditur tā refutatio q̄ negligentia discendi mādata Iesu: in seruare verò excluditur tam refutatio quàm negligētia exequēdi. Vtráque enim conditionē oportet cōcurrere. nā sicut nō sufficit plene habere in notitia mandata Iesu sine executione omnium, ita non sufficit exequi omnia mandata Iesu quæ quis habet in notitia, si refutat aut negligit habere notitiā omniū mandatorū Iesu. *Qui autem diligit me, diligetur à patre meo.* Ecce participatio primæ promissionis, qua dixerat quòd pater dabit vobis alium paracletum. Extenditur enim promissio illa ad omnes diligentes Iesum, non secundum nouum affectum sed secundum dilectionis effectū. & propterea dicit in futuro diligetur. Dilectio nanque dei secundum actum diligendi est æterna & nō futura:

sed

ſed ſecundum effectum eſt futura. *Et ego diligam eum.* Nõ ſolum à patre meo diligetur, ſed etiã à me. Erit itaque amicitiæ amor inter diligentem me ex vna parte, & patrem meum ac me ex altera. ¶ Sed occurrit hic obiectio: quia text⁹ ſignificat dilectionẽ hominis erga Ieſum in præſenti tempore, dilectionẽ autẽ patris & Ieſu in futuro. Ex hoc enim inſinuatur ꝙ dilectio qua diligimus Ieſum debet præuenire dilectionẽ patris & Ieſu erga nos, cuius oppoſitum conſtat eſſe verũ: quoniam ipſe prius dilexit nos, immo ex hoc ꝙ deus diligit nos prouenit quòd nos diligamus eum. ¶ Solutio eſt, ꝙ abſolutè priùs deus diligit nos quàm nos ipſum, ſed quod ad aliquem effectũ (puta plenitudinem gratiæ, donum perſeuerãtiæ, & vniuerſaliter quo ad ea quæ meremur) priùs nos diligimus Ieſum quàm deus nos: quoniam priùs eſt noſtra dilectio meritoria quàm ſit deum dare donum quod meruimus: deum autem dare donũ aliquod, eſt deũ diligere nos ad illum effectum. Sic autẽ eſt ſermo in propoſito: vbi de ſpecialibus promiſſionibus eſt ſermo. Et declarat Ieſus quòd quicunque diligit eum meretur vt diligatur à patre eius ad potiora dona, quo ad primã promiſsionẽ: & quod diligatur ab ipſo Ieſu, quo ad ſecundam promiſsionẽ. *Et manifeſtabo.* pro, inſinuabo, *ei meipſum.* Ecce effectus in quo quilibet participabit ꝑmiſſionẽ reditus Ieſu. Apoſtolis dixerat ꝙ viſuri eſſent ipſum & cognituri, &c. cuilibet diligenti ipſum promittit non ꝙ ſe manifeſtabit, ſed quòd ſe inſinuabit. Dictio enim Græca ſignificat velut tacitè & clam indicare: quoniam Ieſus cuilibet diligenti ſe, indicat ſeipſum intus interna illuſtratione & inſpiratione, diuerſimodè: prout electi experiuntur, accipientes manna abſconditũ quod nemo nouit niſi qui accipit. *Dicit ei Iudas, non ille Scariotis.* pro, Iſcariotes. *Domine quid factum eſt, quia* pro, quòd, *manifeſtaturus es nobis teipſum, & non mundo?* Admiratur Iudas quo meritò conſurgit hæc differentia, ſuperiùs explicata in vtraque promiſſione inter mundũ & ipſos Apoſtolos. Et ratio admirationis Iudæ erat, quia ſolit⁹ erat Ieſus dona ſua promittere cõmunia omnibus: vtpote qui venerat pro ſalute mundi, & qui vitã ſuã dixerat ſe daturũ nõ pro Apoſtolis tantũ, ſed pro multitudine hominũ. *Reſpondit Ieſus.* tali ordine. Primo declarat quomodo ſe habebit ad mundum: & deinde quomodo ſe habebit ad ipſos Apoſtolos, vt melius intelligãt differentiã quã dixerat inter ipſos & mundũ. Et eſt hæc reſponſio declaratiua antedictorum. *Et dixit ei. Si quis diligit me.* Extẽſionẽ quã priùs fecerat ad mũdũ

in tertia persona, qui habet mandata mea &c. modo declarat similiter in tertia persona: vt diligamus quòd de omnibꝰ promiscuè loquitur. Siquis cuiuscunque nationis, sexus, ætatis &c. diligit me, verè. *Sermonem meum seruabit.* exequetur mãdata mea: alioquin non est vera dilectio. *Et pater meus diliget eum.* ad dona potiora: vt priùs exposuimus. *Et ad eum veniemus.* Non passibus corporalibus, sed donis internis. veniemus inquam pater, paracletus & ego. *Et mansionem apud eum faciemus.* Ad similitudinẽ amicorum aduentantiũ & eligentium manere apud eũ quem diligunt, aduentum trinitatis ad animam Iesus describit. vt plurali numero (veniemus, faciemus) multitudinem donorum quæ cõfert deus superueniens ad animam, intelligamus: dilectionẽ autem aduentu & mansione progressus intensiuus cũ perseuerantia significetur. *Qui non diligit me.* Noua differentia inter mundi personas immiscetur, quæ non habet locũ inter ipsos vndecim Apostolos quos alloquebatur: vt intelligamus non esse idem de mundo intelligendum & de vndecim Apostolis. In mũdo enim sunt & diligentes Iesum & non diligentes: Apostoli aũt vndecim omnes erant electi. Et propterea de mundo adhuc loquens dicit. qui nõ diligit me. *Sermones meos non seruat.* Dilectio Iesu. propria monstratur causa seruandi sermonem Iesu, ex hoc ipso quòd dilectio ponitur causa seruationis, & non dilectio non seruationis. in causis enim propriis si affirmatio est causa affirmationis, negatio est causa negationis. ¶ Et dicit pluraliter sermones meos: vt intelligamus non seruantẽ vniuersos sermones eiꝰ non diligere ipsum. *Et sermonem.* pro, & sermo. Errore siquidem non interpretis accusatiuus iste introductus videtur. nam & in Græco textu est etiam nominatiui casus. *Quem audistis.* pro, quem auditis, *non est meus.* hoc est non ex humana procedit authoritate. *Sed eius qui misit me patris*, hoc est sed ex diuina authoritate vim habet. Sicut si legatus nomine principis sui loquens diceret, sermo iste nõ est meus sed principis qui misit me.
¶ Et adiunxit hoc Iesus ad manifestandum vim sermonis sui. Dixerat enim oportet seruari sermonem suum, vsque adeo quòd qui nõ seruat sermones eius extra charitatem est. Declarat namque hoc ideo esse quia sermo eius est sermo diuinus, quia sermo eius habet vim legis à deo: & ꝓpterea oportet ipsum seruari ab vniuerso mundo. *Hæc locutus sum vobis.* Postquàm respondit Iudę quantum ad visitationem suam & patris exhibẽdam mundo, respondet modo quãtum ad specialem visitationem cõferẽdam

ipsis

ipsis Apostolis post ipsius resurrectionem, & consolatur eos ex differentia inter futuram visitationem & præsentem. De præsenti enim dicit, hęc locutus sum vobis: manifestans quòd officium loquentis apud eos exercuit. Et loquitur ad literam de seipso homine, exteriori sermone prædicante, instruente, exhortante: & propterea subiungit. *Apud vos manens*. communicans vobiscum sicut in mansione ita in exteriori sermone. *Paraclitus*. pro, paracletus, seu consolator. *autẽ*. E regione sui manentis discipulos distinguit futurum cõsolatorem. *Spiritussanctus*. Hæ duæ dictiones dupliciter in sacris literis intelliguntur. Nam quandoq; vtimur in vi vnius nominis proprij tertiæ personæ trinitatis: iuxta illud, baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & spiritussancti. Circumloquimur enim ignotũ nomẽ illius personæ his duabus dictionibus. Quandoque autem in suis diuersis significatis intelliguntur. Et tunc verificantur & de patre & filio, & de spiritu hominis quando sanctus est: vt facilè patet inducendo per singula. In proposito autem in vi vnius nominis proprij tertiæ trinitatis personæ sumuntur: ita ꝙ proprio nomine nominat consolatorem futurum, dicendo spiritussanctus. ¶ Ratio autem nominis huius est authoritas scripturæ, accõmodantis hoc nomen ad circunloquendum proprium nomen ignotum nobis illius tertiæ in trinitate personæ. Sed accõmodationis ratio videtur, vt vel sic tertia illa persona significetur tanq̃ incorporeus flatus mundus ab omni potentialitate. Sic enim significatur non à seipsa, sed ab alio, aliter quàm filius: & ex adiuncta puritate significata nomine sancti diuina consignificatur natura. Lege sacrã scripturam: & nullum (ni fallor) inuenies actum vitalem similem spirituisancto expressius significatum quàm flatũ: insufflante Iesu & dicente, accipite spiritumsanctum. Quid clarius alibi habeatur nescio. Et propterea hinc spiritussancti nomẽ accõmodatum tertiæ personæ apparet: tanto rationabilius quãto sic inuenitur relatiuum originis nomen spiritussanctus: intelligi enim nequit quòd flatus (siue corporeus siue incorporeus) non sit ab alio. *Quem mittet*. Quia ad literam sermo est de effusione spiritussancti in Apostolos, quæ futura erat in Pentecoste, & tunc spiritussanctus missus est in specie visibili igneæ linguę foris. in animis autem Apostolorum secundum dona gratiæ linguarum, doctrinæ, amoris, foritudinis, & cętera. ideo hinc dicitur quẽ mittet. Ipse enim spiritussanctus secundum seipsum non mittitur: sed ratione visibilis speciei dicitur mitti visibiliter, & ratione interni doni in animis

hominum dicitur mitti inuisibiliter. *Pater*. Attribuitur patri mittere appropriatione, non proprietate: quum etiam filius mittat spiritum sanctum, & ipsemet spiritussanctus mittat seipsum: vt in theologia speculatiua declaratur. *In nomine meo.* ad notificãdum me, ad manifestandum nomen meum, ad gloriam meam propagandam in mundo. *Ille vos docebit omnia.* Ecce differentia: ego locutus sum hæc: ille autem docebit intus. Quanta differentia est inter loqui & docere intus, tanta differẽtia est inter hanc præsentiam meam, & præsentiam spiritussancti futurã in vobis. *Et suggeret.* pro, & submonebit. Non solum docebit quæ non intelligitis, sed reuocabit ad memoriam. *Vobis omnia quæcunque dixero* pro, dixi vobis. Vbi apertè manifestat quòd spiritussanctus perficiet quæ Iesus inchoauit. Et dicit omnia quæcunque: vt intelligamus nihil periturum, sed omnia & singula, incognita quidem docenda, quæ autem exciderant è memoria commonenda. Et hinc habes, nullum errorem apostolos (siue ex ignorantia siue ex obliuione) potuisse incurrere circa doctrinã Iesu, circa euãgelica scribenda aut approbanda. *Pacem relinquo vobis*. Postquam Iesus respondit Iudæ de seipso tam circa mundum q̃ circa ipsos, tãquam rediens ad propositam cõsolationem turbatorum discipulorum prosequẽdam, dicit pacem relinquo vobis. Superiùs dixerat, mandatum nouum do vobis vt diligatis, &c. modo non dicit pacem mundo vobis: sed legat testamenti iure, dicendo pacem relinquo vobis. Dilectio enim actio est quæ directè præcipi potest: pax autẽ nulla est actio, sed fructus consurgens ex actionibus bene dispositis. Et propterea non mandatur, sed relinquitur, tanquã preciosissima hæreditas. hoc est enim testamentum Iesu. ¶ Et vere quadrat pacis bonum mandato dilectionis: iuxta illud. Pax multa diligentibus legem tuam. Intendit enim per hoc declarare eis quòd hæredes sui oportet quòd sint hæredes pacis: immo quòd hæreditas sua, quam eis relinquit est pax. Vera siquidem pax consurgit ex omnibus propriis actionibus & passionibus bene ordinatis: si aliqua enim exorbitaret, turbatio esset & pax violaretur. Vt intelligamus in hac hæreditate indictam esse nobis necessitatem habẽdi omnes actiones & passiones bene ordinatas. Nec moriturus Iesus pater Apostolorum, relinquit illis agros, domos, aut curam propriæ sepulturę, sed tantummodo pacem. Acsi apertiùs dixisset quamuis non agros & huiusmodi temporalia bona, quamuis nec corpus proprium relinquam vobis, sed resumam illud, pacem tamen relinquo vobis. *Pacem meam do vobis.* Ne erra-

res putando ꝙ Iesus testamento relinquit rem non suam, explicat pacem esse suã. ¶ Nec dicit pax quã relinquo vobis est mea, sed pacem meam: vt intelligamus veram pacẽ quæ sola est digna nomine pacis, esse ipsius. Nõ enim est pax impiis, nõ est vera pax, exteriori concordia quãtumcunq; tranquilla & ordinata. Et breuiter nõ est vera pax nisi interna: qua intus omnibus actionibus & passionibus rectè dispositis & habituatis, inferiora animi concordant superioribus, superiora autem animi cum deo. hæc enim sola est vera pax: quam constat non esse hominis, sed dei vt domini proprij. Et propterea merito Iesus rem suam aperit se relinquere, subiungendo pacem meam do vobis. ¶ Et dicit do, ad declarandum modum quo relinquit, quòd scilicet relinquit donando liberaliter, non ex fideicommisso auorum, nõ ex debito quocunq;. *Non quomodo mundus dat, ego do vobis.* Non dicit non quam non qualem mundus dat, sed non quomodo mundus dat, vt intelligamus ꝙ de differentia in modo dandi loquitur. Modus quo mundus dat pacem, est exteriùs tranquille se habendo verbis & factis. Dat enim mundis (hoc est communis hominum cursus) pacem, imprecãdo, conueniendo, non lædendo, & reliqua huiusmodi exteriora seruando: Iesus autem non sic dat pacem, tam ex parte dantis quàm ex parte discipulorum, quibus datur: nam dat interiùs operando in animis hominũ: dat exterius tollendo vitam propriam & res, filios, vxorem, & demum propriã vitam singulorum quibus dat. Ecce modus dandi pacem contrarius modo quo mundus dat pacem. *Non turbetur cor vestrum.* Resumit quo hic sermo tendit: sicut consueuerunt prædicatores resumere thema ad maiorem vim exhortationis. *Neque formidet.* Turbatio ad tristitiam, formido ad timorem spectat, quo quis retrahitur à cœpto seu proposito. ¶ Et non dicit non turbemini nec formidetis (quia non exigit modo ab illis tantam perfectionẽ vt passiones tristitiæ & timoris præueniãt) sed dicit nõ turbetur cor, non formidet cor: quia exigit vt nec turbati nec formido perueniat ad voluntatem, cordis nomine significatam. *Audistis quod ego dixi vobis.* Repetit quoque rationem consolatoriam: vt temperet illam ex ea parte qua turbationem intulit. *Vado.* pro, abeo, *& venio ad vos.* Vtrunquẽ dixerat, & quatenus dixerat venio ad vos, consolatorium erat: quatenus vero dixerat abeo, turbationẽ intulit & timorem. *Si diligeretis me.* Temperat Iesus tristitiam discipulorũ ex parte boni ipsius Iesu. Hactenus enim consolatus eos fuerat promittendo bona illis. Et propterea dicit si diligeretis me,

me,vero amore amicitię. *Gauderetis vtique.* qui triſtamini de abſceſſu meo. *Quia vado.* Deeſt,dixi. Legendum eſt, *quia dixi vado ad patrem.* Materia gaudij ſignificatur non ſolum vado ad patrem. Vnde & quadrupliciter hoc declarat. Primo ex parte rei directæ quo ad terminum ad quem,ſubiungẽdo. *Quia pater.* Deeſt meus, *maior me eſt.* Ecce ratio gaudij ex parte termini.ſ.patris mei; quia maior eſt me,vado ad maiorem,vado ad maius bonum meum.

¶ Vbi nota quòd ipſemet textus fert ſecum declarationem quo ſenſu intelligendũ ſit pater maior me eſt:dum aſſumitur hoc pro ratione itineris ad patrem:ex hoc enim clarè manifeſtatur quòd pater maior eſt me eunte ad ipſum : hoc eſt ſecundum naturam qua vado ad ipſum. Conſtat ſiquidem quòd ſecundum diuinam naturam filius,nec exiuit à patre,nec vadit ad patrem:ſed ratione humanæ naturæ exiuit à patre & redit ad patrem. *Et nunc dixi vobis prius quàm fiat.* Reddit ſecũdo rationem ex parte actus dicendi,ſignificati dicẽdo gauderetis vtique quia dixi. *Vt quum factum fuerit credatis.* Et ſumitur hæc ratio ex vtilitate ipſorum diſcipulorum. Intendit enim quòd dixiſſe eis vado ad patrẽ,eſt illis materia gaudij, quia eſt eis vtile ad fidem. Quæ enim priùs quàm fiant prædicuntur,quum facta fuerint authoritatem fidei ei qui dixit conciliant. ¶ Nec dicit credatis hoc vel illud, ſed credatis abſolutè,vt intelligamus quòd loquitur de credere vniuerſa quę dixit Ieſus. Ita quòd ſenſus eſt. Dixi vobis priùs quàm fiat meum ire ad patrem,vt quum factum fuerit ire meum ad patrem,credatis vniuerſa quæ dixi. Supponit enim quòd priùs dixerat, ꝙ ipſi viſuri eſſent ipſum iuiſſe ad patrem. hoc ſiquidem viderũt quum viderunt ipſum tranſiſſe de morte ad vitam glorioſam, &c. *Iam non multa loquar vobiſcum.* Tertio alteram reddit rationem eiuſdem actus dicendi. Habuit enim actus ille dicendi duas conditiones. Alteram quòd fuit ante factum,& huius rationem reddidit,dicendo dixi vobis priùs quàm fiat,&c. Alteram ꝙ fuit nunc, & propterea ſimul iunxit aduerbium nunc, dicendo & nunc dixi vobis priùs quàm fiat. Huius itaque nunc reddit rationem,dicendo iam non multa loquar vobiſcum: ideo nunc dixi vado ad patrem,quia reſeruaui hoc ad tempus vltimum quo non multa vobiſcum loquar. Si enim multa adhuc ſupereſſent dicenda, impedirent fortè vos à retentatione huius. ¶ Et declarauit per hoc quòd elegit tempus congruum ad dicendum vado ad patrem:vt & ipſa congruitas electi temporis materia quoq; ſit lætitiæ. *Venit enim princeps mundi huius.* Quarto ex parte rei dictæ alteram

reddit

reddit principalem rationem gaudij. Et sumitur hæc ratio penes modum & rationem eundi ad patrem. Dicendo enim vado ad patrem, res dicta non solum est terminus ad quem (scilicet ad patrem) sed etiam ipsum ire, vado. Et propterea quum primam gaudij rationem reddidisset ex parte termini, modo reddit alteram ex parte modi rationísque eundi. ¶ Modus autẽ significatur dicendo, venit enim princeps mundi huius. Vbi nota ex cõiunctione enim, reddi simul rationem supremi temporis (iam non multa loquar vobiscum) & adiungi modum eundi. ¶ Dictioni princeps præponitur in textu Græco articulus: vt intelligamus quòd nõ de homine aliquo, sed de illo principe (diaboli) scilicet loquitur. Qui appellatur princeps non solum quia tunc principabatur & regnabat in mundo, sed quia in proposito veniebat vt princeps ad debellandum Iesum. Et dixit hoc vt intelligamus impetum furorémque persecutorum Iesu non esse humanarũ tantum passionum, sed diaboli pugnam, non qualitercunque, sed vt principis: tanquã in hoc congressu ageretur de principatu. Sicut vere ita fuit. ¶ Venit autem ad præliandum cõtra me, ad occidendum me. Declarat enim per hoc quòd modus quo hinc vadit ad patrem, est congrediendo cum principe mundi huius, propter hoc siquidem dicit quòd princeps mundi huius venit. Est enim præsentis temporis venit: & aduentum ad congrediendum cum Iesu significat. *Et in me non habet quicquam.* Non dicit & in me non potest quicquam, sed dicit non habet: hoc est nihil mei est eius. In me nanque nullum est peccatum, ipsæ quoque pœnalitates meæ non sunt eius: immo sunt contra eum: nã sunt arma aduersus eum. Vt hinc intelligamus ꝙ princeps mundi venit ad cõgrediendũ cum eo nullum ius habens in ipso. hic enim modus eundi ad patrem valde gloriosus est, & magni est materiã gaudij: scilicet mori congrediendo cũ principe mundi nullum habente ius, mori in pugna tam iusta ex parte ipsius Iesu, & tã magna: vtpote principe mundi huius. Ecce modus eundi hinc. Ratio autem subiungitur. *Sed vt cognoscat mundus.* Tres partes habet hæc ratio vltra executionem, scilicet dilectionem patris, obedientiã paternã, & vtilitatem mundi. A qua inchoat cum cõiunctione aduersatiua, insinuante ꝙ q̃uis in me non sit meritũ mortis (quia princeps mũdi huius in me non habet quicq̃) verumtamen pro mũdi vtilitate quo ad notitiã. *Quia.* pro, ꝙ, *diligo patrẽ.* Magna enim est mũdi vtilitas nosse ꝙ Iesus diligit patrẽ. *Et sicut mãdatũ dedit mihi pater.* Mũdus non solum cognoscat ꝙ diligo patrẽ, sed etiam cognoscat

gnoſcat pleniſsimam meam obedientiam: vtpote qui nõ ſolum facio mandatum ſed etiam adimpleo modum mandati. Aduerbium enim ſicut, modum importat. *Sic facio.* illo modo impleo mandatum ſicut mãdatum eſt. Vbi nota quod quemadmodum aliis ſuperius dixerat ſi diligitis me mãdata mea ſeruate, ita modo comprobat dilectionem ſuam erga patrem ex hoc quod ſeruat mandatum patris non ſolum quo ad mori, ſed etiam quo ad modum patiendi & moriendi. *Surgite eamus hinc.* Vnica eſt ratio, incipiẽs ſed vt cognoſcat mũdus hucúſq;. Eſt enim ſenſus planus & ſuauis. Sed vt cognoſcat mũdus hęc duo (ſcilicet quod diligo patrem, & ſicut mãdatum dedit mihi ſic facio, ideo ſurgite (recumbebant enim adhuc) eamus hinc, vt tradar, vt capiar, vt patiar, vt moriar, & breuiter vt adimpleam modos & conditiones omnes paſsionis & mortis meę iuxta mandatũ quod dedit mihi pater. ¶ Et docet ex iſtis quod ipſe homo ex dilectiõe erga deum & obediẽtia adamuſsim dati ſibi à deo mãdati, ſingula adimplet. Manifeſtat quoque per hęc verba decretũ fuiſſe à deo vt capiendum ſe exhiberet non in ciuitate, non in domo, ſed in tali loco, tempore modo, &c. Et propterea in executionẽ mandati dicit ſurgite eamus hinc.

CAPVT XV.

EGo *ſum vitis.* Proſequitur Ieſus exhortationem diſcipulorũ aſſumendo metaphoram qua comparat ſe viti, fideles ſuos palmitibus fructuoſis & infructuoſis patrem autem ſuũ agricolæ, tollenti palmites infructuoſos, purganti autem fructuoſos vt plus fructificent. Et in declaratione huius parabolæ occupantur duo capitula: quintumdecimum & ſextumdecimum. ¶ Sed mirum occurrit, in hoc quod euangeliſta nulla vtitur continuationis nota ad præcedentia quum dixit Ieſum recedere ex loco cœnaculi. Suſpicor ego ſurgentibus Apoſtolis factam inter ipſos contentionem quis eorum eſſet remanſurus maior, audito receſſu Ieſu ad patrem. quam contentionem à Luca relatã quia Ioannes omittebat, & aduerſus illam fructus vnitatis ſæpe in ſubiunctis commendatur, ideo abſque continuationis nota ſubiunxit, interruptionem inſinuans per hoc. ¶ Primo itaque proponit ipſam metaphoram, explicando perſonam ſuam & patris. Ego inquit, homo, ſum, metaphorice, vitis, officium exerceo vitis. *Vera.* ad differentiam labruſcæ & ſimilium: ſicut dicimus aurum verum ad differentiam auri alchimici. Aſsimilat enim ſe non labruſcæ & huiuſmodi, ſed veræ viti. *Et pater meus agricola eſt.*

est. Hinc apparet quod seipsum hominem assimilat viti.nam ipsemet vt deus,agricola est non minus quàm pater.Deus enim significatur agricola per hæc verba: hoc est officium exercens agricolæ. *Omnem palmitem in me.* Solos fideles per palmites significat,dicendo palmitem in me. ratione enim fidei sunt palmites in ipso existentes: perennes autem infideles nunquam fuerunt palmites Christi. *Non ferentem fructum.* Sola negatio proferendi fructum fidei pensatur:& sufficiens explicatur causa abscisionis,subiunctæ. *Tollet.* pro,tollit *eum.* Pater meus agricola abscindit eum à vite. Sicut enim in materiali vite agricola abscindit palmitem infructuosum,ita deus fidelem infructuosum quotidie separat à consortio Christi. *Et omnem qui fert fructum.* Ecce alterum genus palmitum. *Purgabit.* pro,purgat,*eum.* Et hoc quoque in materiali vite fit ab agricola:& fit quotidie à deo circa fideles fructificantes in fide. *Vt fructum.* pro, fructus, *plus afferat.* Ad hoc enim fit purgatio palmitis vt plus fructificet: & ad hoc purgatur à deo bonus Christianus vt melior fiat. *Iā vos mundi estis.* Proposita parabola,declarat Iesus illā dupliciter. Primo velut explicando terminos applicatos ad propositū:& intentionē quo tendit per hāc parabolā. Et quoniam exhortatio ista tendit ad hoc vt perseuerent discipuli in cōiunctione ad Iesum,perseuerantia autem in bono supponit statum præsentem bonum, ideo à præsenti discipulorum statu in bono, incipit dicendo iam vos mundi estis. Rursus introductis in parabola quatuor(scilicet se vite,patre agricola,& duobus generib^9 palmitū)par fuit vt à patre agricola inchoaret declarationem, assignando pro causa boni status discipulorum patris sermonē. propter quod non sub bonitatis sed munditiæ nomine statum præsentem discipulorum significauit. Vt quia dixerat officium patris esse purgare,ex hoc ipso quod proponit ante mentis eorum oculos quòd sunt mundi propter sermonē patris,agnoscant in seipsis exercuisse officiū suum patrem:& ex percepto beneficio à patre accendantur ad studium perseuerandi & percipiendi futurum beneficium purgationis ad plus fructificandum. Nec dicit vos mundi estis.sed preponit iam:vt ponderēt quòd quāuis prius fuerint immundi,modo mundi effecti sunt.hoc enim auget beneficium *Propter sermonem quem locutus sum vobis*, Mūdicia vestra beneficium est sermonis quem locutus sum. Et in hoc manifestat beneficium esse patris sui:quia superius dixerat, & sermo quē audistis non est meus sed eius qui misit me patris.

Sciebat

Sciebat Iesus quam efficaciá habuerat sermo suus in animis discipulorum, sciebat quòd habuerat in eis efficaciam mundandi ex virtute diuina: quam patri attribuit. & propterea dixit ipsos mundos propter sermonem. *Manete in me.* Ex percepto beneficio declarat quod superest studium : simul declarans quorsum tendit hæc parabola.& simul nihilominus exponens atque applicans ad propositum illum terminum in me.Ita quod sicut dicendo iam vos mundi estis propter sermonem,&c.declarauit patrem agricolam quo ad fructum mundiciæ, ita modo explicando ad quid debet eorum studium tendere,explicat in duob⁹ consistere inhæsionem palmitis in vite:hoc est coniunctionem discipulorum cum Christo ad fructificandum.Manete inquit in me. *Et ego in vobis.* Non est sensus,manete in me & ego manebo in vobis:sed studete vt vos maneatis in me&ego in vobis. ita quod vtrunque mãdatur eorum studio.Quid autem hęc duo significent specialiter,inferiùs ipse Iesus explicabit. nunc enim velut summarie applicat metaphoram. *Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso nisi mãserit in vite, sic nec vos nisi in me manseritis.* Quadruplici ratione monet ad hoc studium.Vbi aduerte quod simul inserit his rationibus applicationem aliorum terminorum metaphoræ ad propositum. ¶ Prima itaque ratio ad primam partẽ spectat scilicet manete in me.& ex parte necessitatis sumitur.Quæ satis claret patet ex similitudine palmitis nõ potentis ferre fructum à semetipso nisi manserit in vite.*Ego sum vitis,vos palmites.* Præcedenti & subsequenti rationi seruit hæc particula, explicans Iesum esse vitem respectu discipulorum vt palmitum:quod adhuc non fuerat explicatum. ¶ Aduerte quòd hæc ratio quanuis sit completa ex ratione similitudinis,non tamen est completa ex ratione rei : sed postea complebitur. *Qui manet in me & ego in eo.* Secunda ratio ad vtranque spectat particulam scilicet manete in me,&ego in vobis.Et ex parte vtilitatis sumitur,subiungendo. *Hic fert fructum multum.* Prima enim ratio necessariam coniunctionem cum Iesu ad ferendum fructum,hæc autem vtilem ad ferendum fructum multum mõstrat.*Quia sine me nihil potestis facere.*Directo & plano sensu redditur ratio complens primam rationem : quę super solam similitudinem ad vitẽ & palmitẽ fundata erat.Relinquebat enim ratio illa locũ quęstioni,vnde est quodtu officiũ vitis &alij officiũ palmitis habẽt?Huic inquam tacitæ quæstioni occurrit,reddẽdo rationem quare nõ possunt fructum quencunque (multũ vel paucũ)

paucū) ferre, quare ipse vitis & alij palmites: quia sine me nihil potestis facere. Quę sententia est verissima vt sonat, vtēdo pronomine me pro Iesu secundum diuinam naturam: quoniam sine ipso nec possumus esse. Verum sequendo contextum literæ (loquentis de Iesu vite, hoc est secundū humanam naturam) sensus est. quia sine me, homine, nihil, fructus, hoc est nihil meritorij ad vitam æternam potestis facere. Sermo est enim ad literā de fructu fidelium. *Siquis in me non manserit.* Tertia ratio ad primam spectat particulam scilicet manete in me. & sumitur ex pœna nō manentis in Iesu. Simúlque exponitur ille terminus in parabola positus, tollit eū. *Mittetur.* p, missus est, *foras sicut palmes*. Ex hoc præterito apparet quod dictio māserit tam apud Græcos quàm Latinos anceps ad præteritum vel futurum subiunctiui, intelligenda hoc in loco est in præterito: ne pœna præcedat culpam. Sed præcedente culpa significata per hoc quod non māsit in Iesu (vtpote nolendo seruare præcepta Iesu) subsecuta est pœna quod missus est foras, iudicio diuino exclusus est à beatitudinis consortio. pœna enim damni per missionem foras, significatur: quia iusti admittuntur intus ad interna nempe gaudia æternæ beatitudinis. Quocirca idem significatur per missionem foras & per ablationem significatam dicendo tollit eum. & exponitur quod pœnam hanc præcedit culpa palmitis nolentis manere in vite. *Et arescet.* pro, aruit. omnem fidei vigorem perdidit: vt etiam damnum donorum præsentis vitæ intelligas. *Et colligent eum.* pro, & colligunt eos. Significatur enim quòd quotidie fit. Sine intermissione nanque reprobi colliguntur ex hac vita à dæmonibus cum sibi paribus, velut palmites in fasciculos. & propterea pluraliter dicitur eos. *Et in ignem.* æternum, *mittent.* pro, mittunt. quotidie, *&* *ardet.* pro, ardent. continuè ex nunc vsque in æternum. Absque consumptione enim animæ cruciantur in inferno ex nunc & deinceps sine fine. *Si manseritis in me & verba mea in vobis manserint.* Quarta ratio sicut secunda ad vtranque spectat particulam scilicet manete in me, & ego in vobis. ¶ Vbi aduerte explicari quid importat & ego in vobis, dicendo & verba mea in vobis manserint. vt intelligamus Iesum esse in nobis nihil aliud esse quàm verba Iesu manere in nobis: manere in intellectu fide, in voluntate spe & charitate, in viribus executione. Et sumitur hæc quarta ratio ex societate appetitus, significata subiungendo. *Quodcunque volueritis petetis, & fiet vobis.* Vbi simul promittitur adimplēdum quicquid

quid volumus ex coniunctione ad Iesum, & explicatur modus fructificandi. Explicatur enim in his verbis quod petendo fiet quicquid volum⁹: quod est dicere, intercedēte supplicatione fructum producetis desideratum. vt intelligeremus coniunctionē nostri ad Christum non fructificare per modum naturę, sed mediante humili supplicatione. *In hoc clarificatus.* pro, glorificatus, *est pater meus.* Supererat rationem reddere patris agricolę, purgantis palmitem fructiferū vt fructus plus afferat. Ratio itaq; quare pater Iesu deus. agricolę officio describitur, assignatur gloria ipsius patris: dicēdo in hoc glorificatus est pater meus. *Vt fructum plurimum.* pro, multum, *afferatis.* hoc est vt in statu & dispositione sitis afferendi fructum multum. Glorificatus enim est inchoatiue quum dispositi sunt Apostoli ad afferendū copiosum fructum. Quod qualiter fiat, inferius exponetur. *Et efficiamini mei discipuli.* Duo simul significantur. Alterum est quod explicatur quod importet manere in me, dicēdo & efficiamini mei discipuli: vt intelligamus cū admonemur manete in me, admoneri efficiamini mei discipuli. ¶ Et bene nota ꝙ de existētib⁹ iā discipulis suis dicit & efficiamini mei discipuli: ꝙ est alterū hic significatū. vt intelligamus perseuerantiā manēdi in Iesu, cōsistere in continuo effici eius discipulū: hoc est in cōtinuo profectu sub disciplina eius. quod est cōtinuè proficere in charitate. nam superius dixit, in hoc cognoscēt omnes quod discipuli mei estis si dilectionem, &c. Et hic finitur ratio parabolę, explicata applicatione terminorum ad materiam. post hac autem prosequetur significata parabolæ per singula. *Sicut dilexit me pater.* Incipit à duab⁹ particulis manete in me, & ego in vobis. Quod si vis penetrare, recole quod ego in vobis explicatum est, verba mea in vobis mā︠serint. Et propterea in hoc progressu quum leges prę cepta mea seruaueritis, seu feceritis quę præcipio vobis, ītellige importari & ego in vobis: & loco manete in me, ad speciem descendēdo intellige dictū manete in dilectione mea. Et hæc pro clariori notitia terminorū & intellectu persecutionis metaphorę prelibata sint. ¶ Monet itaque ad manete in me ex authoritate modi quo Iesus dilexit eos. Authoritatem autē dilectionis suæ erga eos, deducit ex modo quo pater dilexit eum: dicendo. *Et ego dilexi vos.* illo modo quo deus pater dilexit me hominē, ego homo dilexi vos. Et determinat modus significatus p sicut dilectionē ex parte rei dilectæ. Ita quod sensus est. sicut dilectus sum ego homo à deo, ita vos dilecti estis à me. ¶ Et est verum propor-

proportionaliter.nam Iesus homo dilectus est à deo sic vt spiritualia dona sibi congrua in præsenti haberet:per meritum autē & passionem ac mortē acquireret quæ cōgruebat ipsum acquirere in futurū.Simili nanque modo Iesus dilexit Apostolos vndecim:dādo eis spiritualia dona secundum congruitatem temporis,& disponendo vt reliqua acquirerent patiendo laborādo, moriendo &c. *Manete in dilectione mea.* Optimè infertur monitio ad manendum in dilectione Iesu erga eos ex tāta authoritate.Et est sensus perseuerare dilecti à me,digni dilectione mea actiuè:qua scilicet dilexi & diligo vos.vt intelligimus quòd manere in Iesu est manere dilectū ab eo. *Si præcepta mea seruaueritis,manebitis in dilectione mea.* Ne vagarentur quærendo quid agendū est ad manendū in Iesu dilectiōe(quæ nō est in facultate discipulorū) declarat quid agendū est scilicet ꝙ seruanda sunt opere præcepta Iesu. quod est in facultate eorū. ¶Vbi aduerte ꝙ per hæc simul declarat illas duas partes (scilicet manete in me,& ego in vobis)mutuo sese inferre. nam ipsum in nobis esse declarauerat verba sua in nobis manere. quod modo magis explicat,præcepta sua seruari à nobis.Præcepta igitur Iesu seruando,manemus in vite , manemus in Iesu , manemus in Iesu dilectione,manem⁹ dilecti à Iesu,& vitis Iesus in nobis manet, verba eius manent in nobis.¶Et dixit hæc,ne errarent putando ꝙ siue seruarent Iesu præcepta siue nō, perseuerarent dilecti à Iesu sicut carnis filij perseuerāt dilecti à patre etiam si inobedientes fuerint.*Sicut & ego* Superfluit &.*Patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione.* Ne dura appareat sarcina imposita discipulis ad seruandum seipsos in dilectione Iesu, mōstrat hāc obedientiā esse necessariā discipulis ab exēplo ipsiusmet qui est filius:vt intelligamus ꝙ si filium oportuit obedire seruando pręcepta patris proprij,ad hoc vt perseueraret dilectus à patre, cōsequens est vt discipulis nō sit onerosum obedire seruando præcepta Iesu(quę iā dictū est esse præcepta dei patris Iesu)vt perseuerēt dilecti à Iesu. Vbi clarissimè cōspicitur ꝙ Iesus loquitur de se secundū humanam naturā.*Hæc locutus sum vobis,vt gaudium meū in vobis sit.*pro,maneat.Ne obediētia seruādi præcepta,propter bonum propriū Iesu mandata discipulis putetur subiungit ꝙ ideo simile obedientiæ onus illis iniunxit vt simile gaudium habeant:vt quemadmodū ipsum obedientem patri imitabuntur obediēdo ei,ita gaudiū ipsius quod habet obediēdo patri, participetur in ipsis discipulis. Ita ꝙ ad eorū gaudium obediētiam

hanc ordinari intelligant. *Et gaudium vestrum impleatur*. Nõ solũ ad participationem mei gaudij in præsenti vita, sed etiã ad hoc vt gaudium participatũ iam effectum vestrũ impleatur in futura vita, ordinatur obediẽtia hæc. Plenè enim gaudere in hac vita sancti nõ possunt: sed in cælesti patria, sanctorũ gaudium impletur. vbi nulla pœnalitas, nullus defectus plenitudinem gaudij impediet. Vtrunque autem in Apostolis impletũ esse cõstat: quoniam & in præsenti vita ibant gaudentes à conspectu consilij &c. & omnes transierunt ad gaudiũ æternũ. *Hoc est præceptũ meũ*. Vniuersa monitio ad hoc reducta erat si præcepta mea seruaueritis, & propterea cõsequens fuit vt quæ essent hæc præcepta manifestaret. Et quãuis pluraliter dixerit verba mea, pręcepta mea, omnia tamẽ tumẽdo ad vnũ redigit dicẽdo hoc est pręceptũ meũ: quoniã in hoc vno impleto omnia implentur, & sine hoc seruatio cæterorũ nihil prodest ad manendũ in dilectione Christi. *Vt diligatis inuicem sicut dilexi vos*. Repetit mandatũ nouũ superius declaratũ in. 13. ca. *Maiorẽ hac dilectionẽ nemo habet*. Explicat modum significatũ dicendo sicut dilexi vos. ex parte modi amandi penes magnitudinem amoris: intendẽs ꝙ dilexit eos tanta dilectione quanta nemo habet maiorẽ. *Quã vt animã suã*. Superfluit quã. hoc est vitã suã corporalem. anima enim secundũ animandi officium & vita corporalis in idem redeunt. *Ponat*. non cogatur mori sed sponte moriatur. *Quis*. Infinite dixerit, ad comprehendendũ omnes homines. *Pro amicis suis*. Duplex quæstio occurrit circa hanc sententiam Altera est: quia maioris dilectionis est ponere animã suã pro inimicis suis quàm pro amicis suis: iuxta illud Pauli ad Ro. 5. cõmendat autẽ charitatẽ suã. subiungendo, si enim quum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortẽ filij eius. Et iuxta doctrinã saluatoris apud Matthæum. diligite inimicos vestros &c. ¶ Altera est de qua magnitudine est sermo, quũ dicitur maiore. Nã si de magnitudine extensius est sermo, nõ apparet verũ: quũ maior dilectio sit ponere nõ solũ vitã sed etiã famam & gloriam quàm ponere vitã pro amicis. Si verò de quantitate intensiua, nõ apparet quoque verũ: quoniã stat maiorẽ intensiue esse intus charitatẽ, quæ non adæquatur ex actu ponendi animã pro amicis. ¶ Ad hæc ordine retrogrado respõdetur. Et solutio quidẽ secundæ quæstionis est: ꝙ hic est sermo nõ de dilectione absolutè, sed de dilectione alterius. Affertur enim hæc sentẽtia ad præceptũ diligatis inuicẽ sicut dilexi vos: vbi patet sermonẽ esse de dilectione qua aliꝰ diligitur.

diligitur. Nec eſt ſermo de alterius dilectiõe ſecundũ ſe, ſed ſuos actus exterioris: vt patet ex explicato exteriori actu ſcilicet vt ponat quis animã ſuã pro amicis ſuis. Et per hoc ceſſat quæſtio de quantitate intenſiua charitatis, in ſe. ſermo enim eſt de charitate vt extenditur ad actus exteriores. Et eſt ſenſus ꝙ nullus habet dilectionem ſecundum actũ exteriorẽ. maiorẽ quàm qui ponit animã ſuã pro amicis ſuis. Et hoc patet comparando omnes exteriores actus dilectionis alterius, cõparando inquã ſecundũ proprias materias: puta ponere vitã, ponere regnum, ponere famã. & reliqua quæ ordinata dilectione poſſunt poni pro altero. cõſtat enim ꝙ ponere vitã maius eſt. ¶ Nec obſtat ꝙ maius eſt ponere vitam & famã quàm ponere vitam: quoniã comparatio intelligitur inter diſparatos actus dilectionis, & non inter vnum actũ ſolũ & ipſummet iunctũ cũ alio: quoniã ſic cõmuniter fiũt cõparationes & intelliguntur. Quũ enim dicitur ꝙ charitas eſt maior cæteris virtutibꝰ, nõ intelligitur ꝙ charitas eſt maior ſeipſa iuncta cũ alia virtute, ſed accipiendo ſingulas virtutes diſparate. Maius eſt autem ponere vitam quàm ponere famam, eo modo quo ordinata dilectio poteſt ponere famam & gloriã ſuã pro altero: ſcilicet ſubeundo ignominias & calumnias &c. ¶ Solutio verò primæ eſt. tũ ex eo ꝙ ſermone formali nullus ordinata dilectione ponit animã ſuã pro inimicis: quoniam inimicꝰ vt ſic ſonat rationẽ repugnantẽ dilectioni ordinatæ. Vnde falſum eſt ꝙ maioris dilectionis actus eſt ponere vitam pro inimicis: quia non eſt actus ordinatæ dilectionis. Ad authoritates autem inductas in oppoſitum, dicitur quòd loquuntur de inimicis materialiter & relatiuè ad amicitiam. Chriſtus enim mortuꝰ eſt vt nos de inimicis efficeremur amici, & iubemur diligere inimicos materialiter: hoc eſt dona dei quæ ſunt in inimicis. Vnde ſecundũ hoc ponere vitã pro amicis actu vel potentia, ſeu habitis vel habendis, includit ponere vitã pro inimicis materialiter. & propterea non eſt maius ponere pro inimicis q̃ pro amicis: immo eſt pars eius quod eſt ponere pro amicis. ¶ Tũ ex eo ꝙ dominus ideo in tertia perſona indicit hanc ſententiam (dicẽdo nemo habet) vt inſinuet ꝙ nõ de ſeipſo ſed de aliis hominibus loquitur. Aliis autẽ hominibus quãuis præceptũ ſit diligite inimicos veſtros, benefacite, orate &c. nunquam tamen dictũ eſt ponite animas veſtras pro inimicis veſtris, ꝓ iis qui vos odio habẽt: quoniã diligere, benefacere & orare poſſunt referri ad naturã & ad ſpẽ beatitudinis: ſed mori ꝓ actualiter inimicis quũ nõ

 refera-

referatur ad salutē spiritualem inimicis (quem cōstat persistere in peccato mortali) ordinata dilectio non causat in hominibus alijs à Christo, qui sciebat ꝙ suū mori efficiebat inimicos amicos. Quocirca quū præcepisset Iesus vt diligatis inuicē sicut dilexi vos, subiunxit hanc sententiā de hominū inter se maxima dilectione in actu exteriori. tū vt hinc intelligeremus q̄ maior sit dilectio eius erga nos: pēsando ꝙ ipse ponit animā suam pro nobis (quanuis inimicis) reconciliandis, liberando ꝙ dilectio eius superat maximā hominum inter se dilectionē. tum vt temperaret pręceptū, diligite inuicē sicut dilexi vos. Acsi apertiùs subiūxisset, nō exigo à vobis vt modū meæ erga vos dilectionis imitemini, quantū ad hoc quod dilexi vos ponēdo animam meam pro vobis quū inimici essetis: sed sufficit quo ad hoc ꝙ diligatis inuicē ponendo animas vestras pro amicis: quia inter homines maiorē hac dilectionē nemo habet vt animam suam ponat quis pro amicis suis. ¶ Est itaque huius vniuersalis vt sonat sentētiæ sensus ꝙ nullus homo maiore dilectione prosequitur exteriori opere alios q̄ ponens vitā suā pro amicis suis, habitis habendis. Quāuis Christo excepto nullus homo ponat vitā pro amicis nisi quos habet. Solus enī Christus moriēs potuit acquirere amicos: qui solus mortuꝰ est infra triduū resurrecturus. Et propterea hanc vniuersale sententiā adiecit Iesus vt intelligerent Apostoli ꝙ Iesus maximum illis dilectionis impendebat officium, ponendo animā propriā pro ipsis vt amicis. Vnde & subiungit. *Vos amici mei estis si feceritis*. pro, faciatis. Est enim præsens subiunctiui. *Quæ ego præcipio vobis*. Ne iugum præceptorum exactū ad manendū in dilectione Iesu, pareret in animis discipulorum ꝙ monerentur ad perseuerandū in Iesu dilectione vt serui dilecti, declarat eis ꝙ sunt in dilectione Iesu vt amici: vt intelligant se moneri vt perseuerēt in dilectione Iesu, hoc est à Iesu dilecti vt amici: simulque intelligāt amicos id se seruare faciendo pręcepta Iesu vt hinc percipiant ꝙ iugū præceptorū ad dignitatem eorum spectat: vtpote fouens & seruans eos in gradu amicorum Iesu. Vbi perpende ꝙ sicut paulo superius fructum seruādi præcepta, declarauit esse gaudiū hic & in futuro, ita modo aliū fructum eorundē explicat gradū amicitiæ Iesu, esse amicum Iesu. diligi à Iesu vt amicum. *Iam*. pro, posthac, *non dicam*. pro, dico, *vos seruos*. puros. Non promittit mutationem nominis seruorum in nomen amicorū, obstaret enim promissionj quòd paulo inferiꝰ nominat eos seruos, nō est seruꝰ maior domino suo &c. sed pronunciat

nunciat eos posthac nō esse mere seruos,sed seruos amicos.Dicit itaq; eis ꝙ posthac nō sunt puri serui,sed serui amici,sed serui asciti in amicos: hoc est quòd habent in seipsis vnde nō sunt posthac mere serui.*Quia seruus nescit.*Hinc apparet dict⁹ sensus: ꝙ scilicet nō deliberatione à seruitute seu seruitutis nomine sed de quadam eleuatione inter seruos est sermo Trāslatio enim ex nescire quæ facit dominus ad scire quæ facit dominus,nō tollit seruitutē sed eleuat seruū in gradū amicorū.*Quid faciat dominus eius.* Quāuis serui sciant quid fieri per eos iubeat dominus non tamen sciunt quid dominus faciat , non cōmunicant seruis domini quid ab ipsis dominis faciēdū est. *Vos autē dixi amicos:quia omnia quæcunque.*ꝑ,quæ audiui à patre meo nota feci vobis. Nō dicit omnia quæ vidi aut noui, sed quæ audiui : vt insinuaret ꝙ non de omnibus sibi notis sed de omnibus quę tanquā legatus à patre audierat loquitur. Omnia enī illa notificauerat discipulis quæ acceperat à patre vt in carne passibili annunciaret: & in hoc cōtinuè perseuerabat officio ad magis explicādū.Multa aūt alia se nosse quæ etiā dicturus est illis,inferi⁹ testatur. multa habeo vobis dicere quę nō potestis &c.vt intelligam⁹ illa alia multa esse extra numerū eorū quæ audiuit à patre:vtpote quę nouit à patre vltra mandata notificandorū in carne passibili. *Non vos me elegistis.* Quanuis in vite clarū sit, ꝙ vitis efficit palmites & nō palmites vitē, in politicis tamen cōgregationibus contrariū apparet.nā populus eligit regē,nō rex populū:& sic de aliis. Et propterea ad hoc excludēdū & declarandū secundū proprietatē rei gestæ quod descripserat in metaphora vitis, affert hāc tertiā rationē ad hoc vt discipuli maneant in dilectione Iesu. Primam enim attulit ex fructu gaudij:secundam ex fructu amicitiæ: hāc autē tertiam ex beneficio præcedētis electione. Et in hac simul manifestat quòd cōiunctio ipsorum cū Iesu, non est orta ab eis sed ab ipso Iesu.Non,inquit,vos me elegistis, quēadmodum populus regem,aut milites ducem,aut discipuli præceptorem &c. *Sed ego elegi vos.* Ne etiam errares quòd casu aut fortè coniunctio hæc euenerit,explicat sed ego elegi vos,tū electione æterna tū tēporali. *Et posui vos* in apostolatus gradu. *vt eatis.*ad prædicandū *& fructum afferatis.* prædicando,duplicē:scilicet profectum meriti vobis,& salutis animarum aliis. *Et fructus vester maneat.*De vtroque fructu hoc verificatur.Fructus quidem meriti Apostolorum perseuerat in vitam æternam : fructus autem conuersionis ad fidem perseuerat vsque ad finem mundi , infe-

rendus vitæ æternæ. ¶ Et dixit hæc ad exponendum ꝙ ipse est vitis non naturalis sed voluntaria: quæ produxit Apostolos non natura sed electione, tanquã palmites ferentes fructũ non periturum. *Vt quocunque petieritis patrẽ in nomine meo, det vobis*. Apponit modum ferendi fructũ fore supplicando: vt intelligant media oratione tam fructũ meriti quàm fructũ prædicationis producendũ esse. *Hæc mando vobis vt diligatis inuicem*. Postquã declarauit metaphoram quo ad mansionẽ palmitum fructiferorũ in vite, declarat consequenter eandem metaphorã quo ad purgationem eorundem palmitum. dictũ enim fuit, purgat vt fructus plus afferat. De hac itaq; purgatione (quæ malis pœnæ fit) dicturus, præmittit. hæc mãdo vobis vt diligatis inuicẽ: demõstrans per pronomen hæc innumera genera malorum tolerãda quæ subiunguntur redacta in duo capita: odium scilicet & persecutionẽ. ¶ Præmittit autẽ hæc mala toleranda ideo mãdare, vt seinuicem diligant, eo modò supple sicut ipse dilexit eos. vt intelligant etiã præcepta hæc ordinari & tendere ad eundẽ fructum ac finem quo tẽdit obseruatio reliquorum præceptorum. Et apte explicauit hoc in materia odiorum & persecutionum: quoniam exhibere se exosum mundo, præ se fert quandã apparentem contrarietatem ad præceptum de mutua dilectione. ad tollendam igitur hanc apparentem repugnantiam, præmittit. hæc, vt scilicet sitis exosi & persecutionibus mũdi expositi, mãdo vobis, non recedendo à nouo pręcepto, sed ad hoc vt diligatis inuicem, vt superius mãdaui: scilicet sicut dilexi vos. ¶ Et vere fructus patiẽtiæ tot malorum, est mutua sanctorum dilectio sicut Christus dilexit nos. purgantur enim ad proficiendum in charitate, ad maiori charitate fructificandum in ecclesia dei. *Si mundus vos odit*, hoc est si communiter homines vos odio habent. Et sub odio ĩtellige omnes internas passiones & machinationes, significatas à prima passione contraria bono: quæ est odium. Ecce primum caput purgationum, continens multa purgationum genera. *Scitote*. Dictio Græca anceps est ad imperatiuum & indicatiuum: magísque videtur quadrare vt legatur indicatiue. *Scitis*. Testes enim ipsosmet inducit ex certa quam iam habebant scientia. *Quia*, pro, quòd, *me priorem vobis*. Textus Gręcus anceps est ad prius quàm vos, vel primum vestrum. ita quòd vestrum est genitiuus pluralis, & primũ est accusatiuus. Sed magis quadrat sequentibus vt legatur. *Primum vestrum odio habuit*. nam subiungitur ratio, non est seruus maior domino suo.

ſuo. Eſt itaque ſenſus. ſcitis quòd me primum omnium veſtrum, caput omnium veſtrum. odio habuit. Conſolatur enim eos ab exemplo ſuo, qui tamen non egebat purgari his odiis. *Si de mundo fuiſſetis.* Rationem reddit naturalem quare mundus odit diſcipulos. Et intendit per eſſe de mundo, conſtare doctrina, moribus & actibus ex ſapientia ſeu prudentia ſeu affectibus humanis. *Mundus quod ſuum erat diligeret.* Naturaliter ſiquidem inquiunt philoſophi amabile eſt bonum, ſingulis autem proprium. Naturaliter ergo mundus diligit bonum proprium. *Quia vero de mundo non eſtis.* quia fides veſtra, mores veſtri, doctrina veſtra non ortum habet à mundo: quia nec ab affectibus humanis, nec à ſapientia & prudentia humana. *Sed ego elegi vos de mundo.* Nullum locum relinquit errori putantium Apoſtolos ſecundum originem animæ non eſſe de mundo ſicut alios homines: apponendo pro aduerſatiua, ſed ego elegi vos de mundo. Electionem ſiquidem cauſam monſtrat eſſe quare non ſunt de mundo. Electio enim abſtraxit eos ab effectibus, ſapientia & prudentia mundi: & tranſtulit in ſapientiam, prudentiam & affectus Chriſtianos. *Propterea odit vos mundus.* Quum inferendum fuiſſet, propterea non diligit vos mundus, intulit longè peius, propterea odit vos mũdus, vt intelligeremus quòd in eo quod dixit, ſed ego elegi vos de mundo, ſignificatur contrarietas ad mundum: quòd ſcilicet electi ſunt ad ſapientiam, prudentiam & affectus contrariantes mundo. In virtute ſiquidem contrarietatis per hæc verba ſignificatæ, intulit propterea odit vos mundus. odium enim eſt reſpectu contrarij. *Mementote ſermonis mei, quem ego dixi vobis.* Reuocat ad memoriam ſuperiùs dicta, ad monſtrandam vim exempli proprij quod dixerat. ſcitis quòd me primum veſtrum odio habuit. *Non eſt ſeruus maior domino ſuo.* Reuocate ad mentem quòd non eſtis melioris conditionis quàm ego. *Si me perſecuti ſunt, & vos perſequentur.* Ecce ſecundum caput purgationis, continens etiam multa genera. Nam ſicut odium continet omnes paſſiones & machinationes internas, ita perſecutio omnia externa mala pœnæ. Et ſimiliter ab exemplo proprio procedit. *Si ſermonem meum ſeruauerunt, & veſtram ſeruabunt.* Hoc ad literam relatum ad homines illius temporis, omni caret quæſtione: ex eo quòd ipſe Ieſus teſtatur ſic forẹ. Et hic eſt ſenſus literalis: vt patet ex contextu. *Sed hæc omnia facient vobis.* primum & præcipuè Iſraelitæ ſeu Iudæi. *Propter nomen meum.* profitendum à vobis, exoſum eis. *Quia neſciunt eum qui miſit me.*

hoc est quia nesciunt deum misisse me. Ignorantia ergo quòd deus miserit me, causa erit tot malorum: veruntamen huiusmodi ignorantia non excusat eos. Quod dupliciter probat. *Si non venissem & locutus fuissem eis.* Negatio non cadit super vtrunque verbum scilicet venissem, & locutus fuissem. Et pronomen eis, demonstrat Israelitas: ad quos in persona venit & locutus est, tanto tempore prædicando. Vnde & dicebat, non sum missus nisi ad oues quæ perieruut domus Israel. *Peccatum non haberent.* huiusmodi ignorantiæ. *Nunc autem excusationem.* pro, prætextum. Qui plus est quàm excusatio. sonat enim palliationem quãdam. *Non habent de peccato suo.* Significatur quòd nõ habent colorem seu apparentiam excusandi peccatum suum post manifestã meam prædicationem. *Qui me odit.* Ecce inexcusabilis ignorantiæ radix, odium Iudæorum erga me: ad hoc enim insinuandum subdit hæc verba infinitè. *Et patrem meum odit.* Ne excusabile intelligeres odium Iudæorum erga Iesum, explicat quòd qui odit ipsum, consecutiuè odit & patrem eius, hoc est deum. *Si opera.* mirabilia. *non fecissem in eis.* Israelitis. Adiungit prædicationi mirabilia opera à se facta inter Iudæos: vt nullum tergiuersationis locum relinquat. *Quæ nemo alius fecit.* Vt patet legenti antiquorum gesta, nullus vnquam resuscitauit quatriduanum mortuum, &c. *Peccatum non haberent.* huiusmodi ignorantiæ. *Nunc autem & viderunt.* Non audierunt sed viderunt mirabilia quæ feci. *Et oderunt* Et cum his omnibus oderunt. Ecce radix cæcitatis. *Et me & patrem meum.* hoc est deum. Et quidem quòd oderint Iesum, clarè apparet ex effectibus. Quòd vero oderint deum, consecutiuè habetur: quia quum in Iesu nullum esset malum quod recta ratione posset odio haberi, sed ratio odij erat prædicatio firmata tot miraculis trahẽs populum, manifestè sequitur quòd in deum actorem horum redundabat odium erga Iesum. *Sed vt adimpleatur sermo.* Tacitæ quæstioni (quare deus permittit huiusmodi odium Iudæorum erga Iesum) respondet vt adimpleatur: hoc est, ordinetur à deo odium eorum ad veracitatem scripturarum sacrarum. *Qui in lege eorum scriptus est.* Clarè patet hinc quòd de Israelitis locutus est. Et appellatione legis tota vetus scriptura sacra comprehenditur. nam sermo iste scriptus est in psalmo trigesimoquinto. *Quia.* pro, quòd, *odio habuerunt me gratis* hoc est sine vlla offensa, sine vlla iniuria, sine vlla data occasione odij *Quum autem venerit.* Ad cumulum inexcusabilitatis persecutorum nominis mei accedet multiplicatio testium. nam vltra prædicationem

nem meam,& opera mea ſuperueniet ſpiritusſanctus teſtis : adiungemini & vos teſtes. ¶ Et dicit venerit,vt intelligamus quòd ſpiritusſanctus nõ eſt res aliqua carens facultate veniendi:vt ſunt virtutum dona,quæ dantur & infunduntur, ſed nõ veniunt propriè loquendo ad nos. Vnde Ieſus proprio & formali vtens ſermone vt intelligamus rem quæ eſt paracletus non eſſe ſicut dona virtutum,ſed eſſe ſubſtantiam viuam facultatẽ habentem veniendi ad homines,dicit quum autem venerit. *Paraclitus*.pro,paracletus.hinc ad paucos dies. *quem ego mittam vobis* Superiùs dixerat quem pater mittet,modo dicit quem ego mittam : vt eandem operationem patris & filij inquantũ deus eſt intelligamus, vt indiuiſa intelligamus opera trinitatis. Ego demonſtrat procul dubio Ieſum ſecundum diuinam naturã.ſolius enim dei eſt mittere ſpiritumſanctum.Miſſio autẽ iſta eſt miſſio viſibilis:qua ſcilicet in ſpecie viſibili ignis,& linguę venit ſpiritusſanctus in corda Apoſtolorum. *A patre*. Et quòd mittam habeo à patre, & ita mittam quòd pater mittet vt fons & caput miſſionis. *Spiritum veritatis*. Græca dictio interpretata ſpiritum, anceps eſt ad accuſatiuum vel nominatiuum,ſpiritum vel ſpiritus : ſed parui refert an ſenſus ſit quum venerit paracletus ſpiritus veritatis,vel quem ego mittam ſpiritum veritatis. Et appellatur ſpiritus veritatis nõ ſolum ad differentiam ſpiritus mendacij (de quo ſcribitur tertij Regum vltimo,ero ſpiritus mẽdax in ore prophetarum eius) ſed etiam ad ſignificandum ꝙ erit ſpiritus ſolius & totius veritatis eorum quæ ſunt neceſſaria ad ſalutem æternam. *Qui à patre procedit*. æternaliter. Et aduerte hic ꝙ nulla ratio admittit ex iſta affirmatiua (ſcilicet qui à patre procedit) inferri negatiuam. ergo non procedit à filio:quin potius quia indiuiſa ſunt opera patris & filij in omnibus vbi nõ obuiat relationis oppoſitio (vt ſub Eugenio quarto in concilio Græcorum & Latinorũ deductum hac ratione eſt) in hoc quod dicitur qui à patre procedit, includitur quòd etiam procedit à filio. Pater enim & filius in omni operatione ſunt vnũ in qua non obuiat relationis oppoſitio, & quia in hoc quod eſt ſpiritumſanctum procedere à patre nulla admiſcetur relationis oppoſitio inter patrem & filium , ideo conuenire etiam à filio concluditur quòd ſpiritusſanctus procedit ab eo, ex hoc ipſo quòd procedit à patre. *Ille*. proculdubio paracletus ſpiritus veritatis. *Teſtimonium perhibebit de me*. quòd ſum miſſus à patre,quòd ſum naturalis filius patris,&c. Ecce nouus teſtis irrefragabilis (vtpote ſpiritus veritatis) aderit. *Et vos teſtimonium*

perhi-

perhibetis. pro perhibete. Quāuis Græca dictio anceps sit ad perhibete vel perhibetis, magis tamen congruit proposito præsens imperatiuum quàm indicatiuum. Mandat enim Iesus vt & ipsi libere testimonium de vita sua, de actionibus suis, de moribus suis proferant publicè. *Quia ab initio mecum estis.* quia præsentes fuistis, vidistis, palpastis omnia, ab initio quo incœpi dicere. Initium nanque gestorum à Iesu à tempore baptismatis Ioannes attendi, testatur Petrus Apostolus in electione Matthæi Actuum. 1.

CAPVT XVI.

HAec locutus sum vobis. de odiis & persecutionibus imminentibus. *Vt non scandalizemini.* Non ideo hæc dixi vt accumulem vobis tristitiam aut timorem, sed ad vestram vtilitatem, ad vestram cautelam, vt superuenientibus his odiis & persecutionibus non impingatis, non ruatis. Iacula enim præuisa minùs feriunt, & nota causa profectus, faciliùs tolerantur. *Absque synagogis.* pro, alienos à synagoga, *facient vos.* Effectus odij & persecutionum describens, explicat duos extremos effectus: primum scilicet & vltimum. Primus est excommunicare eos à congregationibus Iudæorum: vltimus est occisio. De quo subditur. *Sed venit hora.* seu tempus, Dictio siquidem Græca vtrunque significat & magis congruit vt intelligatur tempus. Et est præsentis temporis venit, à passione enim Christi tempus hoc cæpit esse præsens. ¶ Aduersatiua autem coniunctio, ad quantitatem paruam antedicti mali (scilicet excommunicationis à synagoga) refertur. Quod enim diceretur, sed hoc parum est, venit tempus, & cætera. id exercet cōiunctio aduersatiua: paruo malo adiungens maximum malum. *Vt omnis.* non aliquis. *qui interficit.* pro, interfecerit, *vos.* Ecce alterum extremum longè peius malum. *Arbitretur.* pro, existimet. Non significat dictio Græca iudicare, sed putare: quod dicimus videtur mihi. *Obsequium.* pro, cultum, *se præstare deo.* Interfici quidem extremum malum est: sed horribilius valde redditur quòd tanquam inimici, nō deorum (qui dæmones sunt) sed veri dei interfectio imminens prænunciatur: vsqueadeo vt inter religionis opera, quibus deus colitur, habendum sit interficere vos. *Et hæc facient vobis.* Superfluit vobis. Ratio omnium persecutionum subiungitur ignorantia: non tamen excusata, vt priùs dixit. *Quia non nouerunt patrem.* hoc est deum vt patrem, quod est ignorare mysterium trinitatis. *Neque me.* Verum Deum & verum hominem, quod est ignorare mysterium

incar-

incarnationis pro salute mundi. Israelitæ enim, de quibus loquitur (quorum sunt synagogæ) quanuis nossent deum, nesciebant tamen hæc duo quæ Iesus manifestauit mundo. *Sed hæc locutus sum vobis.* Aduersatiua ad tristitiam causatam in Apostolis ex auditis refertur: significans quod non vt ingereret illis tristitiam hæc locutus est illis. *Vt quum venerit hora.* seu tempus. Eadem enim est dictio quæ est superiùs. Ecce ad quid hæc dixi, vt quum venerit tempus persecutionum. *Eorum reminiscamini.* pro, memineritis. Significatur enim recordari, non reminisci: quod propriè est oblitorum. Et pronomen eorum, refertur ad hæc quæ locutus est. Vnde & in textu Græco habetur memineritis eorũ. *Quia ego dixi vobis.* Non paruam vobis consolationem afferet memoria prænunciatarum persecutionum: ea præcipuè ratione, quia ego propter quem tolerandæ sunt (vtpote omnia præuidens) non decepi, non occultaui, sed sciens & prudens dixi vobismet, non per tertiam personam intermediam, nõ alicui vestrum. *Hæc autem.* scilicet imminentia mala vobis postquam ascendero ad patrem. *Non dixi vobis ab initio.* electionis vestræ in Apostolos: quũ dixi vobis ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos, &c. Tunc enim nec dixit hæc duo hic explicata (scilicet excommunicationem à synagogis, & occisionem ipsorum habendam vt cultum dei: vt patet Matthæi decimo.) nec dixit persecutiones imminere illis postquam ipse abscesserit ab eis ad patrem: sed omnes illæ persecutiones sonabant tempus præsentiæ eius. vnde & ibi dicitur, non consummabitis ciuitates Israel donec veniet filius hominis. *Quia vobiscum eram.* hoc est quia quandiu durabat tempus præsentiæ meæ vobiscum, non erat tempus vt solicitos vos redderem de malis imminentibus post abscessum meum ad patrem. Hoc enim fuisset cogitare de crastino, hoc fuisset præuenire tempus congruum sermonis huius. Modo autem non sum mansurus vobiscum conuersatione humana vt hactenus, ideo non tunc sed nunc quum tempus instat dixi hæc vobis. *Nunc autem vado.* non ibo sed actualiter vado. nam actualiter ad patiendum & moriendum ibat. *Ad eum qui misit me.* vt intelligamus quòd secundum quòd homo, secundum humanam naturam in qua missus est, vadit ad deum patrem mittentem. Et subiunxit hoc tum ad significandum Apostolis quòd iam obliti sunt ipsius Iesu, quanuis recedentis ab eis ad patrem. tum ad inchoandum declarationem modi, quo mala prænunciata purgant ad plus fructificandum. à morte siquidem Christi

qua

qua iuit ad patrem, inchoat meritum paracleti vim fructificatiuam dantis patientibus persecutiones. *Et nemo ex vobis.* Quanuis Petrus, Thomas & Philippus antequam hæc prænúciassem mala interrogauerint: nunc tamen nemo ex vobis. *Interrogat me, quo vadis.* hoc est solicitus est de me, vt saltem interrogaret (hoc est perseneraret interrogãdo) de loco ad quẽ vado: de quo loco adhuc nihil respondi explicite, prioribus interrogationibus pulsatus. *Sed quia hæc.* imminentia post recessum meum mala. *Locutus sum vobis.* manifestando illa. *tristitia impleuit.* non in parte occupauit. *cor vestrum.* vt nec cogitetis de me, vt nõ sit amplius vobis curæ prosequi quæstionem à vobis toties motã de loco ad quem vado. *Sed ego veritatem dico vobis.* Coniunctio aduersatiua, ad tristitiam de imminẽtibus malis ipsis Apostolis quæ mutos illos reddiderat refertur. *Expedit vobis.* Postquam declarauit metaphoram vitis & palmitum, & quantum ad manere in ipso & econuerso & quantum ad purgationem palmitum quo ad res quibus purgantur, declarando quod mũdi odia & persecutiones sunt res quib⁹ purgãtur, supererat vt declararet quomodo hę purgationes haberẽt vim magis fructificandi. Dictum est enim in parabola, purgabit eũ vt plus afferat fructus & propterea hoc intendens modo declarare, aperit quod vis proferendi maiorẽ fructum patiendo, erit mediante alio paracleto: ad quem mittẽdum oportet ipsum moriendo ire ad patrem agricolã, cuius est purgare palmites fructuosos vt plus fructificent. A propria itaque Apostolorũ vtilitate futura ex ipsius ire ad patrem, consolatur ipsos dicens expedit vobis. *Vt ego vadam.* per mortem. *Si enim.* Deest, ego, *non abiero. paracletus non veniet ad vos.* Declarat vtilitatem futuram ipsorum esse illam, talem ac tantam, quam, qualẽ & quantam ex alio paracleto habituri sunt: quia aduentus eius pendet ex suo recessu. ¶ Si quæris causam quare si Iesus nõ iret paracletus nõ veniret, multæ possunt accommodari rationes congruæ: sed illa quæ cogit, est quia sic decreuerat sancta trinitas. quæ omnia suauiter disponens, ordinauit vt non duo simul adessent in hac vita cõsolatores (alter humana conuersatione & alter spirituali eleuatione) sed recedẽte primo, apostoli abstraherẽtur ab humanis consolationibus, & totos se darent spiritualibus, succedente secundo vt rei probauit euentus. *Si autem abiero, mittam eum ad vos.* Perpende prudens lector quod pater agricola vtitur odiis & persecutionibus mũdi aduersus Apostolos ad purgandũ illos, à rebus, à filiis, vxore, coniunctis

cõiunctis,à carnis propriç occasionib⁹.& breuiter ab affectibus omnibus vitç huius:sed ipse nõ est author iniquitatum illarum, paracleto autẽ vtitur ad hoc vt purgationibus his Apostoli magis ac magis fructificẽt.& ipse simul cum filio est author missionis. Dicit autem potius mittam quam mittet pater,vt prosequatur parabolam.palmitem enim purgatũ fructificare magis, quãuis sit effectus vtriusq;(scilicet vitis & agricolç)magis tamẽ est vitis. *Et quum venerit ille,arguet mundum*. proculdubio per vos ad quos mittetur.Et hinc incipit describi maior fructificatio Apostolorum,simul cum ratione persecutionũ quibus purgabuntur.Ex eo enim quod cõsolator ille per vos arguet manifestatur noua fructificatio:& simul ex eo quod per vos arguet mundum, mundus insurget cõtra vos.*De peccato,& de iustitia,& de iudicio. De peccato quidem:quia non crediderunt.*pro,non credunt,*in me*. Peccatum mundi declarat esse non credere in Iesum:vt inteligamus non perfectionis sed necessariæ rectitudinis esse credere in Iesum.ita quod non credere in Iesum est peccatũ,est à recta ratione recedere.peccatum enim rectæ aduersatur rationi. ¶ Et meminit specialiter huius peccati.tum quia sicut fides tollit omne peccatum,ita sine fide impossibile est placere deo.tum quia mundus non reputabat esse peccatum non credere in Iesum:sed spiritus sanctus per os apostolorum repræhendit & cõuicit mũdum quod hoc est peccatum. *De iustitia vero:quia ad patrem vado & iam non videbitis.* pro,videtis, *me*. Quemadmodum peccatum declarauit esse nõ credere in eũ,eodem stylo intelligendum est declarari iustitiam esse Iesum ire ad patrem & iam non videri ab Apostolis. ¶ Est autem prima pars huius iustitiæ, Iesum ire ad patrem:hoc est Iesum satisfacere per mortem suam pro peccatis humani generis. mortuus est enim propter nostra peccata & resurrexit propter iustificationem nostram, ad Ro.4. Hoc enim quod est ire ad patrem,significat mortem & resurrectionem est siquidem moriendo acquirere immortalitatis gloriam,satisfaciendo pro humano genere. Satisfactio enim iustitiæ actus est. ¶ Altera vero pars huius iustitiæ est retributio cęlestis habitaculi,significata dicendo & iam non videtis me. à negata siquidem cõuersatione visibili cum Apostolis,retributionẽ cęlestis habitaculi remotissimi à nobis,significauit.Vnde quum dicitur & iam nõ videtis me demonstratur tẽpus ab ascensione Christi.Significantiúsque non dicit non videbitis sed non videtis:vt intelligerent quòd à die ascensionis qua consummauit ire

ſuum ad patrem, in præſenti ſeculo non viderent eum. Nec tollit ſpem videndi eũ in futuro ſeculo: in quo ſemper conuerſabitur corporaliter cum eis. ¶ De hac inquam tali ac tanta iuſtitia Ieſu Chriſti (continente in ſe & ſatisfactionem pro mũdo & præmium gloriæ cæleſtis) arguet, reprehendet, cõuincet per Apoſtolos ſpiritus ſanctus mũdũ quod ſine fructu quo ad multos facta ſit. *De iudicio autem quia princeps huius mundi iam iudicatus eſt.* Superfluit iam. Primum ex parte mundi non credentis, ſecundum ex parte Ieſu moriendo ſatisfacientis, &c. tertium autem ex parte diaboli ſumptum eſt. Et dicendo princeps mundi huius, de diabolo non qualitercunque ſed quatenus princeps huius mũdi per idololatriam loquitur. Hac enim ratione vt princeps venerabatur: vt ſuperius declaratũ eſt. Et dicitur iudicatus: quia non potentia ſed iure deiectus eſt à principatu mundi huius. Iudicatus ſiquidem eſt in morte Chriſti. tunc enim merito Chriſti iniuſte ab eo occiſi, ius dictũ eſt contra principem mũdi huius: executio autem ſententiæ poſtmodum per Apoſtolos & Chriſti diſcipulos facta eſt, deſtructa idololatria in mũdo communiter. Arguet itaq; ſpiritus ſanctus mundum per Apoſtolos de hoc iudicio ꝙ venerantur principẽ iure eiectum: ac per hoc iniuſte principem. ¶ Si collegeris hęc tria, & conſideraueris apoſtolicas prędicationes, videbis capita prædicationis eorũ hæc tria fuiſſe: & ad hoc ſtuduiſſe, ad hoc miracula feciſſe, vt cõuincerent mundũ de relinquenda idololatria, de peccato infidelitatis, & de oblata propitiatione ex Chriſti morte, paratáque cęleſtis vitæ retributione. Quod nunquam aſſecuti eſſent niſi ſpiritus ſanctus per eos fuit locutus & operatus. *Adhuc multa habeo vobis dicere.* Inchoat aliud augmentum fructificationis futuræ per eos aduenïente paracleto. Sunt autem multa quæ reſtabant dicenda, quod conceptus eſt de ſpiritu ſancto, quod conceptus & natus ex virgine, quod deſcenſurus erat ad inferos ad beandum ſanctos patres, quód aſcenſurus erat in cælum, & alia quæ poſt reſurrectionem Apoſtoli didicerunt. *Sed non poteſtis portare modo.* Non taceo illa multa quia nolim vobis communicare, ſed quia vos non eſtis modo diſpoſiti ad percipiendum ea. Et vtitur metaphora importabilis ponderis, dicendo non poteſtis portare: vt intelligant illa multa eſſe magni ponderis (nõ corporalis grauitatis ſed ſecundum ſpiritualem magnitudinem ſeu virtutem) & ſeipſos eſſe ſecundum mentem velut imbecilles reſpectu magni oneris. *Quum autem venerit ille.* Hic punctandum

dum est commate. nam pronomen ille non refertur ad sequentia (eo quod spiritus neutri generis est apud Græcos) sed refertur ad antedictum paracletum masculini generis. Est enim sensus. quum autem venerit ille paracletus. *Spiritus veritatis*. non solum paracletus sed spiritus veritatis. *Docebit*. pro, ducet, *vos omnem*. Deest in. Legendum est. *in omnem veritatem*. Ecce fructus quanuis ego multa taceam vobis dicenda, ille tamen ducet vos non solum in veritatem illorum multorum quæ taceo, sed etiam in omnem veritatem intellige Christianæ fidei, non veritatem geometriæ, &c. ¶ Et est sermo de ducere interno. quod plus significat quam docere. nā docere sistit in intellectu: ducere autem in omnem veritatem, ad vniuersas partes animi se extendit: memoriam scilicet voluntatē & affectum. simul cum viribus subministrantibus: cogitatiua scilicet phantasia, & reliquis. *Non enim loquetur à semetipso*. Coniunctio enim, monstrat quod ratio redditur quare spiritus veritatis ducet omnē veritatē tam eorū quæ dixit quàm eorū quæ habebat dicēda Iesus discipulis: quia non loquetur à semetipso. Spiritus enim sanctus quia non est à semetipso sed est à patre & filio, ideo nec loquitur nec quidcunque aliud facit à semetipso: sed & operari & loqui habet ab alio, à quo habet esse. *Sed quæcunque audiet*. pro, audierit, *loquetur*. Dictio Græca interpretata audierit, anceps est ad præteritū vel futurum subiunctiui. Et si ad æternā notitiam spiritus sancti referatur, nihil refert vtro tempore intelligatur quoniam æternitas compræhendit omne tempus. Sed quoniam non dicit quæcunque sciet aut sciuerit, planus literæ sensus est quòd quæcunque audiet à mittente: ad similitudinem legati, qui non loquitur à semetipso sed quæ audiui à mittente. Præmisit enim mittam illum ad vos: vt intelligamus quod de spiritu sancto loquitur secundum officium nuncij, seu vt mittendo aut misso, & percipiamus hæc omnia quæ de spiritu sancto subiunguntur, dici de spiritu sancto vt nuncio. Propter hoc enim non dixit quæcunque nouerit sed audierit: ad significandum quòd de notis spiritui sancto vt nuncio (hoc est vt annuncianda) loquitur. Hæc siquidem sunt quæ metaphora auditionis à mittente significantur. non enim inter diuinas personas inuenitur proprie auditio. Et quemadmodum spiritum sanctum mitti ad Apostolos est spiritū sanctum fieri nouo essendi modo in Apostolis, ita spiritū sanctū audire à mittente est spiritū sanctū fieri nouo modo in Apostolis secundum officium lo-

quendi,

quendi.Non dico ſecundum actualem locutionem(quoniã de illa ſubditur loquetur)ſed ſecũdum officium loquendi.mittitur enim Apoſtolis vt ſit in illis:audit autem vt locuturus inſit. Et quanuis ſignificata notitia in ſpiritu ſancto nuncio per audire, non ſit noua ſed æterna,ratione tamen temporalis effectus cõnotati in officio quo mittitur,ſignificatur temporaliter per verbum futuri temporis audierit.*Et quæ ventura ſunt,annunciabit vobis*. non ſolum vos doctos reddet.ſed etiam prophetas conſtituet.Et non dicit & omnia quæ ventura ſunt.ſed indefinite, & quæ ventura ſunt. Quæ autem annunciabit & quæ non,humanę eſſet præſumptionis diſcutere:quum ſpirit⁹ ille diuidat ſingulis prout vult. *Ille me clarificabit.* pro, glorificabit. Primum augmentum fructus relatiue ad mundum,ſecundũ vere relatiue ad Apoſtolos,hoc autem tertium relatiue ad ipſum Ieſum deſcribitur.Ille,per vos prędicantes & prophetantes,me glorificabit,in hoc mundo. *Quia de meo accipiet*. Non ſumitur hic meum poſſeſsiue(eo modo quo ager eſt me⁹)ſed eſſẽtialiter eo:modo quo anima eſt mea,quo natura eſt mea.Dicimus enim animã meã, naturam meam,eſſentiam meã. Hoc ſiquidem modo Ieſus dicit de meo accipiet:de eſſentia mea,de ſapientia mea,de ſcientia mea. ¶ Nec dicit meum ſed de meo:vt ordo originis ſpiritus ſancti de meo ſignificetur.Vbi ſubtiliter penetrare ſtudeas duplicem ordinẽ ſignificari:tum accipientis ad rem quę accipitur. tum originis accipiẽtis,vt de meo.Et alter quidẽ ordo(ſcilicet accipientis ad rem quæ accipitur)monſtrat quod ſpiritus ſanct⁹ accipiet ſapientiam ſcientiamque filij non filiationem. propter quod nõ dixit de me ſed de meo accipiet.Alter(ſcilicet originis importatæ in præpoſitione de) monſtrat quod ſpiritus ſanctus procedit ab eo quod eſt filij vt principio quo filius producit ipſum.Sicut enim filius generatur ab eſſentia patris vt principio quo pater generat filium,quanq; eſſentiam filius per generationem accipit,ita ſpiritus ſanctus producitur ab eſſentia patris & filij vt principio quo pater & filius producunt ſpiritum ſanctum: ita quod ſpiritus ſanctus in hoc quod producitur accipit eadem patris & filij eſſentiam,ſapientiam,ſcientiam,potẽtiam, & reliqua omnia abſoluta. ¶ Et bene nota qui minus exercitat⁹es in theologia ſpeculatiua,quod nõ verè dicitur quod filius aut ſpiritus ſanctus producitur de eſſentia aut ſapiẽtia diuina (hoc enim ad quaternitatem abbatis Ioachim damnatam ſpectat)ſed ſane dicimus quod producitur filius de eſſentia patris,& ſpiritus

ſanctus

sanctus de essentia patris & filij. Et hoc significatur hoc in loco per pronomen meũ. formalissimè enim dixit de meo. significatur nanque essentia, sapientia, scientia &c. nõ absolutè sed vt est personę. ¶ Dixit autẽ accipiet in futuro, propter officium temporale connotatum. acceptio enim ipsa est productio passiua spiritus sancti quæ æterna est: sed quoniam temporali futuro officio nuncij iungitur, ideo tempore futuro significatur. Est enim planus literæ sensus, ideo me glorificabit ille quem ego mittã quia de meo sapere, de meo sensu accipiet, proculdubio nunci⁹: ad differentiam humanorum nunciorum. qui mittuntur quidẽ & audiunt quæ mittens dicit, sed non accipiunt sapientiam prudentiámque mittentis: iuxta prouerbium. potest dari officium sed non sensus. *Et annunciabit vobis.* Ecce executio officij paracleti spiritus veritatis quem mittet ipse: vt etiam ex ipsa executione officium nuncij in illo agnoscamus. Significantérque adiungit vobis: vt fructum hunc qui est glorificare me, intelligant spiritum sanctum producturũ per ipsos Apostolos. *Omnia quæcunque habet pater, mea sunt.* Indiuisio inter patrẽ & filium, quãtum ad omnia (non quædam) quæ habet pater, explicatur. Vbi perspice significari, tum res quas habet, tum patrem habentem: vt intelligamus è regione omnium quæ habet, supputari patrẽ. ita quòd sub omnia quæ habet, non comprehenditur pater, non comprehenditur paternitas, non comprehenditur esse patrem. Et absque exceptione quacunque verũ est quòd omnia quæ habet pater, mea sunt. Penetra autem si potes, quòd communicare in omnibus patrem & filium distinctos inter sese, significat non habere aliquid patrem quo careat filius & ecõuerso: sed omnia aliter habere patrem (scilicet non ab alio) & aliter habere filiũ, scilicet à patre. *Propterea dixi quia.* pro, quòd, *de meo accipiet & annunciabit vobis.* Ex veritate dictæ sentẽtiæ reddit rationẽ quare dixerit de spiritu sancto quod de meo accipiet. Ex hac igitur euangelica doctrina habemus quòd ideo spiritus sanctus procedit à filio, quia omnia quæ habet pater sunt etiam filij: ac per hoc quum pater habeat hoc quod est esse principium spiritus sancti, filius quoque est principium spiritus sancti. & habemus hanc vniuersalem quòd pater & filius in omnibus sunt vnũ vbi non obstat relatiua oppositio inter patrem & filium: immo ꝙ in trinitate diuina omnia sunt vnum, salua sola distinctione penes relatiuam oppositionem patris & filij & spiritus sancti. Lege speculatiuam theologiam, si hæc non intelligis & nosse cu-

oo pis.

pis. *Modicum.* temporis intercedet: paucarum scilicet horarum spatium. *Et iam.* Superfluit iam. *non videbitis me.* pro, non videtis me. Et hoc idem intellige in subsequentibus non videbitis. omnia nanque legenda sunt in præsenti. Post modicum enim téporis mortuus est: & non viderunt eum, sed cadauer eius. Referuntur autem præsentia ista ad tempus præsens post modicũ.
¶ Et adiunxit hæc, ad declarandum aliud genus purgationis eorum. Prius enim declarauit purgationem ab extrinsecis persecutionibus: modo verò declarare intẽdit purgationem ab internis animi passionibus. vt intelligamus quòd vtroque modo cælestis agricola purgat palmites fructiferos vt plus fructificẽt. *Et iterũ modicum.* temporis intercedet post mortem meam. *Et videbitis me.* Vosmet in hac vita videbitis meipsum viuum. *Quia ego vado ad patrem.* Ratio vtriusque interualli & interruptæ ac redditæ visionis est: quia vado ad patrem. In ire ad patrem, includitur mori & resurgere. *Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem. Quid est hoc quod dicit nobis. modicum & nõ videbitis.* pro videtis. *me, & iterum modicum & videbitis me: & quia vado ad patrem? Dicebant ergo, Quid est hoc quod dicit modicum? nescimus quid loquitur.* Obscurus intellectus discipulorũ describitur satis clarè. *Cognouit autem Iesus quia.* pro ꝙ. *volebant eum interrogare: & dixit eis, De hoc quæritis inter vos quia.* pro ꝙ, *dixi. modicum & non videbitis.* pro non videtis, *me, & iterum modicum. & videbitis me? Amẽ amẽ dico vobis quia.* pro ꝙ, *plorabitis & flebitis.* pro lamentabimini. *vos.* Declarat primũ post modicum quo non vident ipsum, ab exteriori fletu & lamento. Tempus enim mortis ipsius Iesu significatur: quo Apostoli plorauerunt & luxerunt Iesum. *Mundus autẽ gaudebit.* Vobis lugẽtibus, cõmuniter homines gaudebunt. nam Iudæi & Gentiles gauisi sunt in cruce Iesu: vt patet ex insultationibus eorum. *Vos autem contristabimini.* Non solũ exterius plorabitis & lamentabimini: sed etiam intus in cordib⁹ vestris afficiemini tristitia. *Sed tristitia vestra vertetur in gaudium.* Declarat alterum post modicum quo visuri erant ipsum, à gaudio quod habebant post resurrectionem eius, in quod conuertetur eorum tristitia, tanquã illud gaudium fruct⁹ sit purgationis habitæ per tristitiam. *Mulier quum parit tristitiam habet, quia venit hora eius: quum autem peperit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudium quia natus est homo in mundum.* Declarat hos successus à simili successu gaudij ad tristitiam in muliere. Et similitudo est clara. *Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis.* Applicat-

plicat similitudinē ad propositū. *Iterū autē videbo vos.* Vt aperti⁹ declaret ex parte ipsius Iesu (quia scilicet moriturus erat & resurrecturus) hos successus, non dicit iterum autem videbitis, sed iterū autē videbo: hoc est ego ipsemet qui modo vos video & mortuus nō videbo vos, iterū viu⁹ videbo vos. ¶ Vbi nota acutè lector ꝙ suum post resurrectionem videre significat in futuro, discipulorū autem significauit in præsenti. vt intelligamus nō interrumpendum morte ipsorum videre discipulorum: suū autē videre interrumpendum morte, nouumq; videre sibi futurum, Apostolis perseuerantibus in sua vita. *Et gaudebit cor vestrū.* Ad literā gauisi sunt discipuli viso domino. *Et gaudiū vestrum nemo tollet.* pro tollit, *à vobis*, Firmitas interni gaudij significatur tanta ꝙ nulla persecutio sufficeret ad tollendum ab eis ipsorum internū gaudiū. Et dixit hoc: ad significandū quod futurū eorum gaudiū adueniente spiritu paracleto, nō erit instabile sicut gaudiū quod habuerūt hactenus de præsentia Christi. hoc enim mūdus abstulit ab eis illamet nocte. ¶ Et dicit in præsenti, nemo tollit, vt intelligerent cōtinuā præsentis sæculi persecutionē ad tollendum instare. *Et in illo die.* quo iterū videbo vos. *Me non interrogabitis quicquā.* hoc est nō erit vobis opus vt interrogetis me quicquā: vtpote absq; interrogatione docti. Et hoc verificatum est nō solū à die quo confirmatū est gaudiū eorum per spiritum sanctū: sed etiā à die quo post resurrectionem vidit Apostolos. Postquā enim viderunt eum, ita instruxit eos de regno dei & aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas, vt nō oportuerit illos interrogare quicquā. Vnde tā Petrus qui prǽsumpsit interrogare Iesum de Ioanne, domine hic autē quid: repræhēsus est: quàm discipuli in ascensione eius cōuenientes præsumentes interrogare domine si in tempore hoc restitues regnū Israël, repræhēsi sunt. *Amen amen dico vobis.* Demum circa metaphoram vitis palmitum declarat quòd vniuersaliter non solū magis fructificare sed etiam absolutè fructum ferre, mediante humili supplicatione habetur. *Si quid.* pro quòd, *quæcunque petieritis patrem.* Ecce modus omnem fructum ferendi. *In nomine meo.* in inuocatione nominis mei. Nouum modum petendi docet eos. quem hodie continuè seruat ecclesia, apponēdo petitionibus, per dominum nostrum Iesum Christum filium tuum. *Dabit vobis.* Ecce modus efficacię, diuina largitio respōdens petentibus in nomine Christi. Et dicit ꝙ dabit vobis quęcūque petieritis inuocato

oo ij nomine

nomine meo: quia sic est in veritate ꝙ quæcunque non solum Apostoli sed electi quique petunt absolutè impetrant. nullus enim electus secundum rationem rectam petit absolutè quod potest negari, sed petit illud sub conditione: vt paulus ter dominũ rogauit vt discederet à se angelus Satan, &c. *Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo.* Sciebat Iesus ꝙ hoc supplicandi modo (scilicet inuocato nomine Iesu) non adhuc vsi fuerant Apostoli. *Petite & accipietis.* Exposita efficacia impetrandi hoc nouo orandi modo, & ꝙ hactenus illo nõ sunt vsi, monet vt vtantur illo. Tanquã si diceret. vtimini illo, & experiemini efficaciã scilicet quòd accipietis. *Vt gaudium vestrum sit plenum.* vt hac via perueniatis ad plenitudinem gaudij: præerit in patria cælesti. *Hæc in prouerbiis locutus sum vobis.* Pronomen hæc demonstrat dicta ex tunc, surgite eamus hic. nam ex tunc incæpit parabolam, ego sum vitis vera &c. & prosecutus est eam, declarando spectãtia ad illam hucusque. Vnde finem imponẽs parabolæ dicit. hęc in prouerbiis, in metaphoricis sermonibus, dixi vobis. *Venit.* deest sed. Legendum est. *Sed venit hora.* seu tẽpus. Significat enim tempus post resurrectionẽ. *Quum iam non in prouerbiis.* hoc est in metaphoris. *Loquar vobis, sed palam* seu manifestè. *de patre meo annunciabo vobis.* Post resurrectionem enim Iesus instruxit discipulos apertè de mysterio trinitatis inter alia quæ docuit de regno dei. *In illo die.* quum instructi fueritis, & apertus fuerit vobis sensus ad intelligendum scripturas, & cognoueritis me esse naturalem filium dei. *In nomine meo petetis.* inuocatione nominis mei supplicabitis deo. *Et non dico vobis.* hoc est prætereo, taceo. *Quod ego rogabo patrem de vobis* pro, pro vobis. taceo officium meum quòd rogabo patrem pro vobis. Non dicit se non rogaturum: sed dicit se tacere nũc officium suũ quod aliàs promiserat. Rationem autem tacendi nunc hoc officium subiungit. *Ipse enim pater amat vos.* Ratio tacendi proprium officium rogandi pro ipsis patrem, est acsi diceremus. quia pater ipse iam affectus est amore ad vos, nihil dico de intercessione mea ad eũ pro vobis: vt hinc intelligerent seipsos non solum diligi ab ipso Iesu sed etiam à patre. *Quia vos me amastis.* Hinc apparet quòd de amore gratiæ subsequentis fuit sermo, dicẽs ipse enim pater amat vos. amor nanque subsequentis gratiæ causatus est ex merito quo discipuli amauerunt Iesum. De amore autem gratiæ præuenientis scripum est quòd ipse prior dilexit nos. Sobriè autem intellige ꝙ patris amor causatus est ex amore discipulorũ:

quoniam

quoniam non est sermo de actu amandi secundum se (quandoquidé ille est æternus,& est substantia dei) sed secũdum effectũ subsequẽtium gratiarum, ad quæ dona amauit Apostolos ex eo ꝙ ipsi amauerũt Iesum. *Et credidistis.* Hic clarè testatur Iesus verã fuisse fidem in Apostolis de ipso. *Quia.* pro, ꝙ, *à deo exiui.* deest ego. Legendum est. *quod ego à deo exiui.* Quum res intellectualis ordinis iungitur rei sensibili, exit à penetralibus intelligibilis secreti ad externũ ordinẽ. intellectus enim & intelligibile velut interiora sunt: sensus autẽ & sensibile velut foris sunt. Iesus aũt nõ solum intellectualem sed diuinam ac omnino impassibilem personã iunxit sensibili & pasibili carni. Et propterea dixit ꝙ ego exiui à deo. personã enim eius quæ diuina est, demonstrat pronomẽ ego. *Exiui à patre.* assumendo carnem, naturã sensibilẽ ac pasibilem: vt declaratũ est. *Et veni in mundum.* hoc est in conuersationẽ cõmunem mundo. conuersatus est enim ita Iesus vt cõmũnis esset cuilibet volenti videre & audire ipsum. Et adiũxit hoc: quia potuisset exisse à patre sumẽdo carnẽ sensibilẽ absque eo ꝙ venisset ad communem hominum conuictum: vt si assumpsisset carnem sensibilem sed incorruptibilem (vt modo habet in cælo) aut in paradiso terrestri fuisset, apparens quandoq; aliquibus: vt post resurrectionem fecit. *Iterum relinquo mundum.* Iterum, refert alterũ iter: non alteram relictionem. tanquã primũ iter fuerit exisse à patre & venisse in mundum: quo iam cõpleto alterum aggrediatur iter, inchoans econuerso. Primũ incæpit à patre, & terminatum est ad mundũ: hoc autem incipit à mundo & terminatur ad patrem. ¶ Sed nota differentiam dicendo relinquo mundum. Non dixerat reliqui patrem: quia ita exiuit à patre quòd non reliquit patrem, ita iunxit sibi carnem pasibilem quòd nõ reliquit diuinitatem communem sibi cum patre. mundum autem relinquit: quia conuersationẽ huius mũdi ad quam venerat, relinquebat. *Et vado ad patrem.* Non dicit & intro ad patrem (quòd esset relinquere naturã sensibilem, quã assumendo exierat) sed vado ad patrem, vado ad consortium & conuersationem gloriæ paternæ. Immortalitate enim & habitaculo cælesti conditiones paternæ gloriæ habentur ab humanitate Christi: secundum quam ibat ad patrẽ. *Dicunt ei discipuli eius. Ecce nunc palam loqueris, & prouerbiũ nullũ dicis.* Discipuli paulo ante tanquam muti ex tristitia effecti, ex post auditis sermonibus Iesu consolatoriis, tum ex superuenturo paracleto, tũ ex iteranda visione ipsius, tum ex promissa efficacia impetrandi

in nomine eius, tum ex commendato amore cōmendatáque fide ipsorum erga eum,&c.resipiscētes loquuntur, & tria dicunt. Primum ꝙ modum loquendi promissum à Iesu (scilicet non in parabolis)iam apparet impleri.Et propterea demōstrando præsens tempus tanquam promissio non fuerit facta in longū tēpus ,dicunt:ecce nunc manifestè loqueris , absque metaphoris. *Nunc scimus*.Dicunt secundo quòd nunc scimus.*Quia*.pro,quòd, *scis omnia*.scilicet etiam intima cordium & futura. Quemadmodum enim primum dixerunt , quia videbatur eis quòd Iesus aperte locutus fuerit dicendo quòd ipse pater amat vos,quia vos me amastis & credidistis,&c.ita hoc secundū dicunt quia Iesus in consolatoria hac instructione tetigit omnes passiones eorū, satisfecit omnibus affectibus eorum, promisit omnia desiderabilia ab eis ad vitā spiritus & gaudium internum spectantia. *Et non opus est tibi vt quis te interroget*.Si scire omnia significaret scire omnia quæ disci possunt, affirmādum fuisset opus esse interrogatione(quoniā ratio exigit vt interrogemus scientes,& non ignorantes)sed quoniam Iesum scire omnia significat scire etiā omnia futura & omnes affectus ac desideria ignorātiásque singulorum,ideo consequenter quadrat quòd non opus est tibi,nō opus est ex parte tua vt quis interroget te:vtpote qui absq; interrogatione scis omnib⁹& singulis ignorantiis,affectibus,desideriis euentibúsque prouidere. *In hoc credimus quia*.pro,quòd,*à deo existi*.Tertiò dicunt motiuum apud eos validum ad firmandum eos in credendo quòd Iesus à deo exiuit.Dico autem ad firmandum:quia teste Iesu iā crediderant quòd ipse à deo exiuit: vnde quum dicitur in hoc credimus,firmitatem suæ fidei significant. *Respondit eis Iesus.Modo creditis*?Interrogatiue lege , intorquendo in eos infirmitatem propriæ fidei:ipsísmet ignotā:hoc est modo estis firmi in fide? *Ecce venit hora*. Præsentis temporis est venit. *Et iam venit*. hoc est & iam adest. *Vt dispergamini vnusquisque in propria*.percipite quanta est firmitas fidei vestræ, quòd in promptu est vt fugiatis.Quod autem dicit in propria,non significat domos proprias(quum Apostoli essent Galilæi,nec haberent proprias domos in illis locis circa Hierusalē in quæ dispersi sunt)sed appellatione propriorū intelligit latibula seu habitacula ad propriam cuiusque salutem quæsita. *Et me solùm relinquatis*. vt rei probauit euentus. *Et non sum solus:quia pater mecum est*.Ne intelligerent discipuli quòd propter seipsum dixerit hæc verba Iesus(tāquā verba querula ꝙ ipsum essent relicturi)

subiun-

ſubiungit de ſeipſo ꝙ ipſis omnibus fugientibus quanuis remaneat ſolus, deſtitutus ſocietate amicorum hominũ, non tamen remanet deſtitutus à patre deo: quia deus pater ſemper cum eo eſt, plus potens q̃ omnis ſocietas humana. *Hæc locutus ſum vobis.* Cõcluſio eſt & ferè peroratio totius ſermonis à cœna habiti. *Vt in me pacem habeatis.* Fructus intentus cõtinet duo. ſcilicet pacem, & in me. Habere enim pacem in Ieſu, eſt fructus vniuerſarum ſanctarum actionum & paſſionum: nam tam habere pacẽ non in Ieſu nihil eſt, q̃ eſſe in Ieſu ſine pace nihil eſt. Fides enim informis mortua eſt: & pax ſine Ieſu, velut corpus ſine capite eſt. *In mundo preſſuram habebitis.* pro, habetis. Ne errarent intelligendo pacem habendam in Ieſu annexam habere pacem mundi, repetit quod diffuſiùs dixerat ꝙ in mundo exiſtentes ſimul cum pace in Ieſu haberẽt afflictiones, haberẽt nõ pacẽ mundi, ſed perturbationes, afflictiones & oppreſsiones, &c. mũdi. *Sed cõfidite.* perſiſtite inter preſſuras mundi cum ſecura & certa ſpe ſuperandi & coronam aſſequendi æternam. *Ego vici mundum.* Ex duobus capitibus fiduciam diſcipulorũ fouet. Alterum eſt, quia mũdus eſt victus à me. victo enim regno aliquo à principe exercitus, fidẽtiores redduntur milites ad debellandas particulas aliquas. ¶ Alterũ eſt, quia ipſe Ieſus caput eorum vicit mundum: vt non ſolum ab exemplo victorię, ſed etiam à præſidente victoriæ confidant. magna enim cõfidentię pars eſt tũ exẽplũ victoriæ, tũ prę ſidẽtia victoris principis. Et verè ſancti nõ in propriis viribus, ſed in victoria Chriſti confidunt in tribulationibus & perſecutionibus, præſidio Chriſti victoris innitẽtes. Dicit autẽ vici q̃uis adhuc victoria nõ eſſet cõſummata, vel quia quod parũ deeſt nihil deeſſe videtur, vel quia tam paſsio q̃ meritũ paſsionis eius, & mortis iam incœperat, ac per hoc victoria iá inchoata erat, quæ in morte fuit cõſummata.

CAPVT XVII.

HAec locutus eſt Ieſus. Hiſtoriam texens, ordinem ſubiunctæ orationis ad ſupradictum ſermonem declarat ſecundũ ordinem temporis, quo poſt ſermonem relatum ſubleuauit oculos. *Et ſubleuatis oculis.* Deeſt ſuis, *in cælum.* Modum exteriorem quo orauit deſcribt: vt exteriore motu internũ mẽtis motũ ſimilẽ intelligamus. *Dixit.* Docuerat verbis ſe eſſe vitẽ & diſcipulos palmites: exercet modo facto orationis officiũ vitis, orãdo & petendo ꝓ ipſis. & quoniá inſtruxerat diſcipulos ꝙ modus fructificãdi erat media oratione plurẽſque repetiit hoc propterea vt non ſolum verbo, ſed facto induceret diſcipulos ad fructificandum

orando,coram ipsis orat,& quod amplius est,ad instruendum discipulos vt postq̃ docuerint gentes adiuuẽt illas orationum suffragio.post sermonẽ orat ꝑ eis. Immo si perspecta fuerint promissa in sermone antedicto adimplenda per spiritumsanctũ, orat vt impleantur promissa. Tria siquidem officia descripta sunt exercenda à spiritusancto scilicet arguere mundũ, docere consolarique Apostolos,& glorificare ipsum Iesum. Hæc enim tria in hac oratione tangit,ordine retrogrado.inchoat siquidem à glorificatione sui. *Pater venit hora.* Oratio hæc est Iesu secundũ humanam naturam:quia eius est orare.Et dicitur venisse in præterito,quia inchoata erat hora mortis eius. Venit autem electa & desiderata. *Clarifica.* pro,glorifica, *filium tuum.* Ecce prima petitio qua petit glorificari:miraculis quidem in passione (petræ enim scissæ sunt,& sol obscuratus est, & tenebræ factæ sunt, &c.) gloria autem corporis & gloria fidei Christianæ in resurrectione,& deinceps merito passionis. *Vt.* Deest &, *filius tuus clarificet.* pro,glorificet, *te.* Non solam petitionem,sed fructum petitionis proponit. Supplicat, glorifica filium tuum ad hunc fructum, vt & filius tuus glorificet te.Non peto gloriam mei hominis sistere in homine,sed reflecti in gloriam tuã. *Sicut dedisti ei.* filio tuo. Modum dandi gloriam filio vt glorificet patrem, petit similem modo quo dedit eidem filio potestatem. Ita quòd sensus est : ita glorifica filium tuum ad hunc fructum vt filius glorificet te, sicut dedisti ei. *Potestatem omnis carnis ad hunc fructum, vt omne donum,quod dedisti ei.* filio tuo, *det eis.* omnis carnis. *vitam æternam.* Vide singula. Dedit deus pater filio secundum humanam naturam potestatem acquirendæ omnis carnis : hoc est cuiuscunque conditionis,ætatis,&c hominum.Dedit autem illi potestatẽ hoc fructu, vt omne donum datum Christo homini fructuosum sit ad dandum omni carni vitam æternam, in Christo siquidem nihil fuit non fructuosum ad dandum aliis vitam æternam : nam & corpus eius & anima eius & gratiæ quæcunq; in eo,fructuosa fuerunt ad dandum cuiuscunque conditionis hominibus vitam æternam.Et propterea dicitur,vt omne, nullo excepto, quod dedisti ei,filio tuo,det vitam æternam eis,cuiuscunque carnis. Postquam itaque petiit glorifica filium tuum vt filius tuus glorificet te petit modum vt simili scilicet modo fiat vtrunque: hoc est simili modo glorifica filium tuum ad hunc fructum vt filius tuus glorificet te, quemadmodum dedisti ei potestatẽ trahendæ vniuersæ carnis ad hunc fructum vt omne datum ei det illis vitam æter-

æternam. ❡ Si quæris quis est iste modus? respondetur quòd est munde: ita quòd petit vt munde glorificetur quemadmodum munde executioni mandata sunt dona præconcessa. Nec per hoc intelligas peti æquè munde: sed ad imitationem munditiæ qua ipse Iesus exercuit dona dei, Christiani munde glorificent Iesum ad gloriam patris. *Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum.* Ne vacillares putando extraneum quid allatum à Christo ad similem modum, declarat quòd in eo quòd dictum est vitam æternam dictum est cognoscere patrē. Et intelligas propinquos esse illos fructus scilicet glorificare patrem & dare illis vitam æternā: quia est dare illis vt cognoscāt patrem: constat enim viam ad glorificandum patrem esse, dare aliis vt cognoscant patrem esse verum deum. Et hinc perpendere possumus quàm propinquè & ad propositum petat Iesus glorifica me vt glorificem te simili modo quo dedisti mihi potestatem lucrādi cuiuslibet cōditionis homines simili fructu, scilicet vt omne mihi datum det illis vt cognoscant te solum, &c. *Verum deum.* Arriani fouent errorē suum ex isto textu: in quo manifestè filius alloquens patrem fatetur cognoscendum patrem solum, verum deum. Si enim inquiunt pater solus est verus deus, sequitur quòd filius non sit verus deus.

❡ Sed cæci sunt: nolentes intelligere ꝙ dictio exclusiua seu exceptiua iūcta termino personali (puta patri seu filio) respectu essentialium, non excludit nisi à diuerso: cōstat autem ꝙ nec pater est diuersus à filio, nec filius est diuersus à patre, secundum professionem fidei catholicæ. Et propterea dicendo ꝙ solus pater est deus, sensus est: pater est deus verus, & nullus diuersus à patre est verus deus. Quod catholica fides profitetur: nō enim per hoc excluditur filius. ❡ Et ne Arriani dicant glosam logicam seu metaphysicam conuincūtur euangelio Matth. c. 11. nemo nouit filium nisi pater. Si ex hoc ꝙ solus pater nouit filium oportet excludere quemcunque alium etiam non diuersum, sequitur ꝙ filius non nouit seipsum. Et similiter quum subiūgitur neque patrem quis nouit nisi filius, infertur ergo nec pater nouit seipsum. Hęc enim ridicula sequūtur ex hac Arriana perfidia ꝙ dictio exceptiua seu exclusiua addita termino personali respectu essentialium (quale est nosse, quale est esse deum, esse sapientem, potentem & huiusmodi) excludit ab alia persona. ❡ Et bene nota ꝙ non dicit vt videant, sed vt cognoscant: quoniam ad literam est sermo de vita æterna non restricta ad modum quo habebitur in patria, sed communi viæ & patriæ. Superiùs enim in c. 6. expresse dixit, qui credit

dit in me habet vitam æternã. vita siquidem æterna habetur hic inchoatiuè, cognoscẽdo solum verum deum, &c. & in patria completiuè, videndo. ***Et quem misisti Iesum Christum.*** Non sufficit ad vitam æternam cognoscere deum, sed oportet etiam cognoscere deum hominem. Missus enim Iesus Christus, deus homo est. Neque siquidem in hac via habetur æterna vita inchoatiuè nisi cognoscatur Iesus Christus, nec in patria habetur vita æterna perfectè, nisi cognoscatur Iesus Christus, remaneret enim desiderium fidei non satiatum si non cognosceretur Iesus Christus in quem credidimus. ***Ego te clarificaui.*** pro, glorificaui, *super terram.* declarat executũ se esse quod dixerat, vt omne quod dedisti eis det eis vitam æternam. Declarat autem illud omne trifariam. Primo quantum ad potentiam datam ei: ego te glorificaui, vsus sum potentia mihi data ad glorificandum te, super terrã, miraculis multis. ¶ Secundò quãtum ad officium redemptionis humanæ, subiungendo. ***Opus consummaui.*** Iam habet pro facto quod cõtinuè prosequebatur. ***Quod dedisti mihi vt faciam.*** non dicit quod præcepisti mihi, vt plus significet. s. donũ exequendi. multa enim pręcipit deus quæ non dat exequi. Vnde & scriptũ est. Scio ꝙ continens esse nõ potero nisi tu dederis. ***Et nunc clarifica.*** pro, glorifica, ***me tu pater.*** Anteq̃ tertium subiũgat, explicat qualem gloriam petit. Tanq̃ dicẽs. Ex quo ego & potestate & officio vsus sum ad gloriam tuã ad dandum eis vitam æternam, supplico vt debitam mihi ex merito operũ gloriã gratuito exequaris: ipsum enim supplicare est petere gratuitã executionem glorificationis. ***Apud temetipsum.*** Ecce qualem gloriã peto: non eam quæ est apud homines & nõ apud deũ, sed eã quæ est apud deũ, qualẽcunq; interpretẽtur illam homines. Gloria enim crucis & ignominiarũ pro redemptione humana. pro iustitia, pro veritate, gloria est apud deũ: q̃uis apud hoĩes ignominia reputetur. Et similiter gloria multa sæpe est apud hoĩes quę apud deũ nulla habetur, vt gloria tyrannorũ, &c. Petit itaq; talem gloriã quę sit apud deũ probata. ***Claritate.*** pro, gloria, ***quam habui priusquã mũdus fieret.*** pro, esset apud te. Primo petiit gloriã, deinde modum, postea qualitatem, & demum debitũ seu deriuationẽ. Est enim sensus, glorifica me ex gloria quã habui apud te prius q̃ mũdus esset, Gloria enim à Christo petita, debita fuit ei multipliciter. Et prima debiti ratio erat æterna gloria, quã filius deus in sua diuinitate habet ab æterno: ex hoc enim ꝙ persona illa erat gloriosa apud deum ab æterno, debita fuit humanitati assumptæ in vnitatem personæ gloria: & ex

illa

illa deriuata est in humanitatem gloria. Et propterea vltra alios modos debiti priùs tactos, explicauit hunc alium excellentiorem modum ex deriuatione à gloria æterna. Oratio enim hæc non solum est ad orandum, sed ad instruendum. *Manifestauit.* Tertio quantum ad doctrinam. Disiunxit autem hoc tertium à primis duobus, quia illa duo spectant ad dandū vitam æternā pro quāto consistit in cognitione patris solius veri dei: hoc autem tertium spectat ad dandum vitam æternam pro quanto ad illam concurrit cognoscere Iesum Christum missum à deo patre: vt clarè sequentia testantur. *Nomen tuum.* quo pater meus nominaris & es. Non dicit manifestaui te (quia secundum veritatem non erat manifestatus ipse pater Apostolis vnde & Philippus dixit ostende nobis patrem) sed nomen tuum, hoc est quod vere nominaris pater meus. quod antea ignorabatur. Mysterium enim trinitatis quanuis vtcunq; à prophetis cognitum fuerit, fuit tamen innominatum propriis nominibus patris & filij & spiritus sancti anteq̄ Iesus nomē patris sui manifestaret. *Hominibus quos dedisti mihi.* Non omnibus hominibus manifestaui, sed illis quos tu mihi homini dedisti interno gratię dono vt adhęrerēt mihi. *De mundo.* non de cælo missos sed de mundo electos, de cōmuni hominum multitudine à mundanis affectibus abstractos. *Tui erant.* solius, inquantū fide in te deum tantummodo credebant: & quantum ad dona, à te tantum deo dona gratiæ habebant. *Et mihi eos dedisti.* Nō priuando te illis, sed cōmunicādo mihi illos: & quantū ad fidem vt credant etiam in me hominem deum, & quātum ad dona, vt habeant dona etiā à me homine deo. Et dicit hoc ad significādum quales apud deū discipuli sui sunt, scilicet de numero electorum. *Et sermonem tuum seruauerunt.* Ecce fructus primus manifestati à me nominis tui discipulis mihi à te datis. *Nunc cognouerunt.* Ecce fructus secundus directè intentus. s. cognoscere & quem misisti Iesum Christum. *Quia omnia quæ.* pro, quod omnia quæcunq; *dedisti mihi, abs te sunt.* hoc est quod omnia quæ in me secūdum rem sunt dona tua, cognita sunt ab eis esse dona tua in me. Et hoc dicit ad explicandum cognitū fuisse ab Apostolis id quod superiùs dixerat, vt omne quod dedisti ei det eis vitā æternam. Cognouerunt enim Apostoli omnia quæcunque faciebat aut dicebat Iesus, esse à deo: & nō hæsitabāt vnde essent miracula, doctrina & facta Iesu. *Quia verba quæ.* pro, quæcunque, *dedisti mihi dedi eis.* Non dicit verba quæcunque locutus es mihi locutus sum eis, sed dicit quæcunque dedisti mihi dedi eis:

ad significandũ quòd ratio quare cognouerunt Apostoli omnia Iesu Christi esse à deo, non fuit externũ dicere, sed internũ dare: hoc est quia tradidit internam notitiam in mentibus eorũ. Et significatur notitia data appellatiõe verborũ, dicẽdo verba quæcunque dedisti mihi dedi eis: vt intelligamus quòd Iesus nõ omnem notitiã infusam animæ suæ trãsfudit in discipulos. sed illã tantum quæ est ei data sub ratione verborũ: hoc est dicendorũ. Multa enim data sunt ei non dicenda, verũ quæcũque data sunt ei vt dicẽda in hac via, dedit Apostolis interna doctrina. Et hinc cognouerunt Apostoli omnia Iesu esse à deo. *Et ipsi acceperunt.* intus verba data: efficax enim datio monstratur ex acceptione subsecuta doni dati. *Et cognouerunt vere, quia.* pro, quòd *à te exiui.* sumendo carnẽ. Ecce tertius & principaliter intentus fructus. s. cognoscere & quem misisti Iesum Christum. *Et crediderunt quia.* pro, quòd, *tu me misisti.* Differentia inter hęc duo (. s. à te exiui, & tu me misisti) non est penes naturas: quoniã tam exitus q̃ missio temporalis, est secundũ naturam humanã, sed penes authoritatẽ: nã dicendo à te exiuit, authoritas in ipso exeũte significatur: vtpote propria volũtate exiens: dicẽdo autẽ tu me misisti, authoritas in patre mittente significatur. ¶ Duo autem dicit de Apostolis. s. ꝙ cognouerunt & crediderunt, & oportet vtrunque esse verũ: propter quod in textu adiungitur cognouerunt vere, tanquam fructus accepti doni. Recole superius pluries dictã differẽtiam inter cognoscere rẽ gestam & vniuersaliter sic esse in seipsa seu in seipso, vel credendã: & intellige ꝙ Apostoli vere cognouerunt Iesu à deo exitũ, non in seipso, sed indubitanter credendũ: & propterea crediderunt id quod cognoscebant esse credendũ. *Ego pro eis rogo.* Postquã absoluta est prima orationis pars (qua rogauit pro gloria sua) transit ad secundã, rogans pro discipulis. Et hoc ipsum explicat, ad instructionẽ nostrã *Nõ pro mũdo rogo.* Differẽtia inter discipulos & mũdũ quantũ ad beneficiũ huius orationis, explicat. Et ꝑ mundũ intellige homines mundi sine delectu. *Sed pro his quos dedisti mihi.* Ecce ratio differẽtię: quia isti dati sunt mihi à te, quia horũ cura mihi incũbit ex hoc ipso ꝙ dedisti eos mihi. *Quia tui sunt,* æterna electione. *Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt.* Ne erraremus putantes propria aliqua esse patris quę nõ essent etiã filij, subiungit omnia esse eis cõmunia. Ita ꝙ nõ solũ diuina essentia, sapiẽti, potẽtia & huiusmodi, sed etiã electa & possessa quæcunq; cõmunia sunt, indiuisa sunt respectu patris & filij. *Et clarificatus sum.* pro, glorificatus sum, *in eis.* Secunda

cũda ratio quare rogat ꝓ eis. Primã quidem rationẽ ex parte patris sumpsit, dicendo pro iis quos dedisti mihi. hanc vero secundã ex parte sui sumit, dicendo & glorificatus sum in eis: nõ tã facto quã decreto. parũ siquidẽ glorificatus hactenus fuerat Iesus in Apostolis, sed immobili decreto diuinę dispositiõis posita erat glorificatio Iesu in Apostolis: vtpote in eorũ mẽtibus, moribus, actibus, prædicationibus, passionibus fructibúsq; glorificãdus in hoc mundo. Vnde merito ex parte sui Iesus rogat ꝓ eis. *Et iam non sum in mundo.* Tertiã ad idem rationem apponit, incipientẽ ex sua absentia à mundo. demonstratur enim tẽpus mortis eius tanquam præsens: vtpote certissimè instans. Sed hæc à mundo absentię Iesu ratio, imperfecta est rogãdi pro Apostolis ratio, nisi adiungeretur quod Apostoli remanerent in mundo. Et ideo hanc tertiã rationem ex parte Apostolorum remanentium in mundo absq; Iesu, sumit, adiungẽdo. *Et hi in mundo sunt.* Eodem modo intellige Apostolos esse in mundo quo Iesus non est in mundo. nã Iesus à tẽpore suę mortis non est in mũdo: hoc est cũ hominibus cõmuniter corporaliter existens: Apostoli autem remanebãt cõmuniter cum hominibus corporaliter existẽtes. & propterea indigebant adiuuari intercessione Iesu ad patrem. *Et ego ad te venio.* Ne errares putando Iesum morte nõ esse in mũdo (sicut alij homines mortui nõ sunt in mundo) adiunxit singularissimũ priuilegium sui recessus à mundo scilicet ꝙ ego ad te patrem meum venio. Moriendo siquidẽ recedebat à communi hominum mortalium consortio: sed ibat ad immortalem vitam corporis assumendam, ad incorruptibilem gloriosumque statum conformẽ patri incorruptibili ac glorioso assequendum ibat ad potiendum regno dei. *Pater sancte.* Post rationes quare rogat pro Apostolis, subiũgit ipsam orationem breuissimam. & deinde ꝓsequitur singulas eius particulas. Appellat itaq; patrem sanctum. quia effectum sanctitatis petere intẽdit: & formaliter loquens, à patre quatenꝰ sancto petit. Sanctitas autem quũ sit perfecta munditia, soli deo per excellentiã conuenit: qui solus est mundus ab omni potentialitate. *Serua eos.* Ecce petitio, inferius declaranda. *In nomine tuo.* in studio & affectu nominis tui, non gloriæ & famæ propriæ. *Quod edisti mihi.* Explicat simul ex parte patris, ex parte sui, & ex parte discipulorũ quod sunt electi quos petit seruari sanctos: dicendo quos dedisti mihi. *Vt sint vnum sicut & nos.* Ecce fructus ad quem petit seruari electos sanctos: vt scilicet sint vnum quemadmodum

& nos

& nos (scilicet tu & ego) sumus vnum. ¶ Et nota hic tria, ne sępius oporteat in hoc capitulo repetere. Primū est quod pronomen nos demonstrat patrem & Iesum secundum quod homo. Quod ex eo secundum planum literæ sensum habetur, quod ille demonstratur qui orat: constat autē quòd filij hominis est orare. & propterea in tota hac oratione demonstratur Iesus secundum quòd homo. ¶ Et bene nota quod non dęmonstratur de⁹, sed pater quē alloquitur: quia non intendit dicere vt sint vnum sicut nos scilicet deus & ego filius hominis. tū quia deus & filius hominis non possunt appellari nos. nam pronomen nos plures personas demonstrat: Iesus autem homo & deus non sunt duæ sed vna persona. sed Iesus homo & pater sunt duæ personæ demonstratę pronomine nos. ¶ Secundum est. quod non dicit vt sint vnum quantum & nos, sed sicut & nos: quia nō significatur quod quanta est vnitas inter filium hominis & patrem, tanta sit vnitatis inter Apostolos & Iesum. Sed significatur ꝙ quēadmodū filius hominis & pater sunt vnū, ita Apostoli & ipse sint vnū. ¶ Tertium est. quòd filius dei homo & pater, sunt vnū non natura (alia enim est natura filij dei vt homo, & alia est natura patris) nec persona (alia est nanq; persona Iesu & alia persona patris) sed sunt vnū indissolubili vinculo charitatis mutuæ: & inde donorum spiritualium, hinc pleni vsus illorum donorum. & præter hoc sunt vnū vnitate gloriæ beatitudinis: quia Iesus homo erat nō solum viator sed etiam compręhensor. Et hunc vnitatis modum non adæquandum sed imitandū atque deriuādum petit ī discipulos: vt scilicet vinculū adsit firmū mutuę dilectionis relatæ in deū, & dona habeāt ab ipso spiritualia ad quorum vsum omni conatu studeāt in hac vita, & tandē assequantur vnitatē glorię. Hic est fructus ad quē electi seruātur in sanctitate. Et hæc nota semel pro semper in sequētibus. *Quū essem cū eis*. Deest. in mundo. Cōpleta summa totius petitionis, prosequitur singulas eius particulas: inchoans ab illa particula pater, reddēdo triplicē rationē quare cōmendat eos patri. Prima est quia ipse Iesus functus est officio seruādi eos. Quū essem, inquit, cū eis, hoc est cōmunicās cū illis in carne mortali & cōuersatione passibili non seorsum sed cōmunē me exhibens mundo. *Ego seruabā eos in nomine tuo*. quod peto à te serua eos in nomine tuo ego faciebā. *Quos dedisti mihi ego custodiui*. Declarat ab effectu quod ipse seruabat Apostolos in sanctitate. Et intellige dedisti secundū adhæsionē officij. *Et nemo ex eis periit nisi filius perditionis*. Ex hac exce-

ptione

ceptione apparet quod dixim' scilicet sensum esse,quos dedisti mihi secundum adhęsionem officij & gradus Apostolatus:alioquin locũ non haberet exceptio.nam ex æterna prædestinatione datis Iesu,nullus periit. ¶ Appellatur autem Hebraico more fili' perditionis dignus perditione passiua seu plenus perditionis actiuæ.Quemadmodum dicunt filius mortis,hoc est dignus morte:& filij nuptiarum pleni.gaudiis nuptialibus.Iudas enim vtroque modo filius perditionis fuit. *Vt scriptura impleatur.* Ratio quare vnus ex Apostolis perierit,redditur vt scriptura impleatur.Et est sensus quod adimplendam scripturam electus est Iudas quãuis perditionis filius inter apostolos. Hic est enim directe intentus sensus:quoniam intendit reddere rationẽ quare non omnes Apostolos seruauerit.¶ Quanuis etiam verũ sit quod ipsa culpa Iudæ ordinata non causata est ad adimpletionem scripturæ.deus enim mala ordinat in bonum. *Nunc autem ad te venio*. Secunda ratio redditur ex bono interni gaudij spiritualis ad quod seruandi sunt.quod modo ipse studet ingerere.Prima enim ratio ex præterito officio ac fructu, hæc autẽ ex pręsenti officio simul &fructu secuturo redditur.Et propterea dicit.nunc, in præsenti, ad te venio, relinquens mundum, subtrahens corporalem præsentiam meam istis qua seruabam eos. *Et hæc loquor.* nunc. *in mundo*. adhuc communis mundo. Ecce officium præsens. *Vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis.* Ecce consequens fructus officij præsentis, vt participent internum meum spirituale gaudium, non videndo sed experiendo in semetipsis,intus in propriis animis impletum effectum.Hoc est enim ad quod eos seruari oportet. ¶ Et sicut prima ratio respicit serua eos in nomine tuo,ita hæc secũda respicit subiunctum vt sint vnum sicut & nos. Gaudium enim Iesu vnitatem illam cõsequitur:& gaudium Apostolorum vnitatem quoque charitatis &vsus cum donis spiritualibus cõsecutum est. *Ego dedi eis sermonem tuum*. Tertia ratio non dicit ego dixi eis,sed ego dedi eis:vt intelligamus donum internum insiti diuini sermonis in animis discipulorũ.& percipiamus Iesum ideo commẽdare discipulos patri, quia datum à Iesu sermonis paterni donum occasio est vt discipuli odio habeantur à mundo. *Et mundus eos odio habuit*. & communes homines mundi eos, suscipientes sermonem tuum,odio habuerunt. *Quia non sunt de mundo*. hoc est quia non constant doctrina,moribus,vita ac studiis mundanis,seu ortis ex mundo.

Sicut

Sicut &.Superfluit &.Legēdū est.*Sicut ego non sum de mūdo.Sermo* tuus acceptus ab Apostolis p me,facit eos nō esse de mūdo quo ad studium,mores,affectum,&c.quemadmodum ego quoque non sum secundum affectum,studium, vitam,mores, verba &c.de mūdo.similes mihi quo ad hoc fecit.Et adiunxit hanc similitudinem ad significandum non esse malum effectum sermonis à se dati,quanuis huiusmodi effectū concomitetur quod mūdus eos odio habet. *Non rogo*. Prosequitur illā petitionis particulam,serua eos.*Vt tollas eos de mundo*.hoc est de cōuersatione & vita in hoc mūdo.*Sed vt serues eos à malo* . Non dicit vt serues eos à tribulationibus,ab odiis,à persecutionib⁹,sed à malo: hoc est vt serues eos ne aliquid proueniat eis in malum, ne cedat in malum.Diligentibus enim deum omnia cooperantur in bonum & nulla tribulatio cedit in eorum malum:quòd est malum æternæ separationis à deo. *De mundo non sunt.sicut &*.Superfluit , & . *ego non sum de mundo.* Repetit pauloante allatam rationē.non tamen superflue:quia prius attulit Apostolos non esse de mundo ad similitudinē sui,pro ratione quare mundus eos odio habuit:modo autem affert idē pro ratione vt non tollentur de mundo sed seruentur à malo.Homines enim tales sunt quibus mundus indiget,& merentur seruari à malo.*Sanctifica eos in veritate.* Deest.tua.Prosequitur illam particulam sancte.incœpit enim dicendo pater sancte.proprie siquidem à patre sancto petitur sanctificatio. Sanctificare autem est mundum facere relatiue ad deum,est deputare seu offerre deo seu diuino cultui.Et in proposito pro mūdificare sumitur.petit enim vt pater mūdificet Apostolos in veritate sua de qua superius promisit quod spiritus sanctus ducet eos in omnē veritatem.Petit siquidem ad literam quod pater sanctificet Apostolos in spiritu veritatis.hoc est enim sanctificare eos in dono interno veritatis suæ.Ex tūc nanque fuerunt.Apostoli in diuina veritate mundificati ab omnibus ignorātiis passionibúsque quas habebant:timendo Iudæos,&c.Et proculdubio mūdificatio ista facta fuit spiritu veritatis vitæ , doctrinæ & iustitiæ.*Sermo tuus veritas est.* Merito sanctificandi sunt in veritate tua,quia sanctificandi sunt ad sermonem tuum prædicandum.sermo enim tuus veritas est. *Sicut tu me misisti in mundum,ita & ego misi eos in mundum* . Quēadmodum quum petiit serua eos reddidit rationē ex functo officio proprio seruando eos,& ex præsenti officio circa fructum in eis,ita modo petēdo sanctifica eos in veritate tua,affert prius proprium

proprium officium quo circa hoc functus est: dicendo. sicut tu me misisti ita ego misi eos in mundum. Et est sensus quod quẽadmodũ tu me misisti ex charitate ad prædicandũ mundo veritatem, ita & ego ex charitate misi eos ad prædicandum veritatẽ in mundum: & similiter sicut tu me misisti sicut agnum inter lupos ita ego misi eos sicut oues inter lupos. & propterea egẽt vt tu sanctifices eos in veritate tua. *Et pro eis ego sanctifico meipsum.* Ecce officiũ præsens quo Iesus sacrificat seipsum, passione & morte offerendo se pro eis. ¶ Si vis fiat in verbo sanctifico, parui refert: quoniam significatũ in idem redit. sanctifico, id est deputo meipsum deo pro eis hoc est enim offerre & sacrificare seipsum deo pro eis. Sanctifico meipsum, hoc est mundũ me facio à carnis corruptibilitate & animi passibilitate. hanc enĩ mũditiã faciebat offerẽdo se in cruce. *Vt sint & ipsi sanctificati in veritate.* vt sint & ipsi mundificati in veritate, re & officio veritatis. subaudi tuæ. Quanuis possit intelligi vt sint & ipsi sanctificati nõ fictè sed in veritate, vt ex meæ sanctificationis meritò deriuetur ad eos in veritate sanctificatio. Et perpende cõnexionẽ nõ tam peritorum quàm requisitorum ad integritatẽ primi petiti scilicet serua eos. nam ad perfectam Apostolorũ seruationem in nomine dei, exigitur eorundem mũdificatio à malo timore, malo amore, ignorantiis & huiusmodi: & ꝙ hæc sit in terno dono spiritus veritatis. *Non pro eis autem rogo tantum.* Declarat extendi preces suas etiam ad rogãdum pro aliis electis. Ex hoc enim ꝙ Iesus in omnibus exauditus est, intelligimus ꝙ pro solis electis credituris rogauit. in quibus solis verificatur fructus subiũctus. *Sed & pro eis qui credituri sunt in me per verbum eorum.* non quia eorũ sed quia verbũ fidei est, commissum tamen eis. Ideo nõ excluduntur ab hac oratione latro & Paulus, qui non erant credituri per prædicationem Apostolorum: quoniã erant credituri per illud met verbũ quod cõmissum est Apostolis. *Vt omnes.* tam Apostoli quàm credituri per verbum eorũ. *Vnum sint.* charitatis vinculo. *sicut tu pater in me & ego in te.* Declarat modum vnitatis. Vbi aduerte quòd superius proposuit modum vnitatis (dicẽdo sicut & nos) sed non exposuit illum. & propterea modo exponit tum modum vnitatis inter se patrem: tum modũ vnitatis inter electos & ipsos. patrem scilicet & Iesum. Et modum quidem vnitatis inter se & patrem exponit dicendo. sicut tu pater in me & ego in te: hoc est sicut tu pater es in me homine sicut amatus in amãte, sicut veneratus in venerãte, sicut in obse-

quentissimo filio &c.& ego,homo,in te:sicut dilectus, sicut in quo tibi bene cōplacet &c. *Vt & ipsi in nobis vnū sint*. Ecce expositio modi quo ipsi omnes electi debent esse vnum in nobis scilicet in patre & me. Et significatur mod⁹ iste vt fructus vnitatis inter patrē & Iesum per coniunctionē vt. Sūt autē electi vnum in patre & Iesu,in hoc ipso ꝙ sunt vnius fidei, spei & charitatis in dilectione actiua erga eos patris dei & Iesu hominis. Dilectio siquidē qua pater diligit electos, & similiter qua Iesus homo diligit electos,est qua electi sunt in deo & Iesu: iuxta superi⁹ dicta in parabola de vite. manete in me, manete in dilectione mea. Et vtraq; dilectio est causa spiritualiū donorū in electis,paterna quidē principalis:Iesu aūt meritoria & ministerialis. *Vt credat mundus quia*.pro.quòd. *tu me misisti*. Fruct⁹ vnitatis Christianorū in deo patre & Iesu,apponitur propagatio fidei ad vniuersum mundū:vt intelligamus extensionē fidei non tā fieri prædicatiōe q̄ virtute vnitatis christianorū in deo & Iesu. Videns enim mundus Christianos vnum esse fide,spe & charitate, studio,moribus &c.secundū deum & Iesum, mouetur ad credēdum quòd Iesus est verè Messias, est verè homo missus à deo, est verè filius dei missus in mundum. ¶ Experientia autē testatur verū esse quod dicit dominus: quoniam ex quo Christiani parum aut nihil sunt vnum in Iesu & patre,non extenditur fides Christi sed continuè diminuitur,non sequitur fructus vt credat mundus:hoc est cōmuniter homines mūdi. *Et ego claritatē*.pro, gloriam *quam tu*. Superfluit tu. *dedisti mihi,dedi eis*. Prosequitur aliam particulam petitionis: illam scilicet in nomine tuo declarādo similiter officium proprium quo in hoc functus est cū fructu. Nomen ad gloriam spectare, immo gloriam in nomine cōsistere & econuerso patet. Et propterea petendo serua eos in nomine tuo,quum subiunxisset quum essem cū eis ego seruabā eos in nomine tuo,modo declarat quomodo hoc fecit:dicendo ꝙ gloriam quam dedisti mihi ego dedi eis.Gloria data à patre Iesu. est ꝙ Iesus venit in nomine patris sui. ego inquit veni in nomine patris mei.non veni quærēs gloriam meā, propagaturus nomen meū,sed nomen & gloriā patris mei. Hāc inquā gloriam nominis tui quā dedisti mihi, magno dono spirituali à te accepi ego homo dedi eis, dono etiā spirituali interno dedi eis. Magnum donum est vt discipulorū animi, studia, affectus solā dei gloriam quærerent,sola dei gloria delectarētur.In hoc enim succubuerunt omnes philosophi & magnates mundi,quantumcunque

cũque videretur præditi virtutibus. Et propterea specialiter meminit huius doni. *Vt sint vnũ sicut & nos vnum sumus.* Eundẽ exponit fructũ datæ gloriæ quem dixerat fructũ orationis & seruationis: vt intelligamus destructiuũ vnitatis Christianorũ in deo de Christo esse gloriã propriã, nomen propriũ. & seruari vnitatẽ in Christo quãdiu perseuerat donum quærendi nomen & gloriã dei, quãdiu perseuerat donũ delectationis in nomine & gloria dei ac Iesu, quãdiu sumus cõtenti illa gloria in hoc mundo quã dedit deus Iesu in hoc mundo: vt .s. gloriaremur in solis iis quæ dei sunt. *Ego in eis & tu in me.* Cõtinuè auget expositionẽ. Primũ proposuit vnitatis modũ: deinde exposuit illum: nunc autẽ exponit ordinẽ inter has vnitates. Ordo enim inter vnitatẽ electorũ cũ Iesu & vnitatẽ inter Iesum & patrẽ, exponitur dicẽdo. ego in eis ecce vnitas inter Iesum & electos, & tu in me, ecce vnitas inter patrẽ & Iesum hominẽ: ad significandum ꝙ ex hac deriuatur illa. vt intelligamus ꝙ ex hoc ꝙ pater est dilectus, veneratus &c. à Iesu, ipse Iesus est dilectus & veneratus &c. à nobis. *Vt sint consummati in vnũ.* Ecce fructus: qui ꝓpriè est tertia vnitas, sed est explicatio perfectæ vnitatis. Exigitur enĩ ad perfectã vnitatẽ electorũ in Iesu vt etiã sint vnũ inter se, nõ qualitercunque sed perfecta vnitate: vt sint singuli aliorũ mẽbra, vt simul compatiantur simul congaudeant &c. *Et cognoscat mundus.* deest vt. Legẽdũ est. *Et vt cognoscat mundus quia.* pro, ꝙ, *tu me misisti.* Ecce iterũ idẽ fructus cũ augmento. ex huiusmodi enim cõsummata perfecta bonitate, nata est prouenire extensio fidei Christianę. *Et dilexisti eos sicut & me dilexisti.* Ecce augmentũ fructus: vt non solũ cognoscat mundus ꝙ tu me misisti, sed etiã ꝙ tu dilexisti eos sicut dilexisti me. Ex perfecta enim vnitate Christianorum habetur vnde mundus cognoscat quòd deus diligit Christianos quẽadmodũ dilexit & Christũ, dando illis spiritualia dona ad imitationem donorũ spiritualiũ quæ data sunt Christo homini. *Pater quos dedisti mihi.* Prosequitur illã petitiõis particulã quos dedisti mihi dupliciter. Primo quo ad ipsos in seipsis. & deinde relatiue ad mundũ, ex quo sunt electi. *Volo.* Quia nõ est petentis dicere volo, admiscet Iesus tot petitionibus cõpetentibus sibi secundũ ꝙ homo, actũ cõuenientẽ sibi secundũ ꝙ deus. tũ ne errares à diuinitate eius: tãquã lõgè vagat⁹ inter ea quę humanitatis suę sunt. Tũ ad inserẽdũ ꝙ nõ ita petit quin ipsemet secũdũ ꝙ de⁹ sit autor & largitor præcipui petiti quod est æterna fœlicitas. *Vt vbi sum ego.* Non dicit vbi ero ego, sed

vbi ſum: ſignificans fœlicitatẽ à loco. Eſt enim ſenſus, vt in qua fœlicitate ſum ego. Erat enim Ieſus & ſecundum quòd deus & ſecundum quòd homo, beatus, nã erat verus comprehenſor ſecundum ſuperiorem animæ partem. *Et illi ſint mecum.* in eadem beatitudine ſint mecum fœlices. *Vt videant claritatẽ.* pro, gloriã, *meam quã dediſti mihi.* De gloria animæ Chriſti eſt ſermo: vt patet ex eo quòd ſubiungitur. *Quia dilexiſti me.* Gloria enim diuinitatis non eſt data filio à patre quia pater dilexerit filium: ſed eſt ei data naturali generatione. ita quòd non voluntate cuius eſt diligere, ſed natura (cuius eſt generare) dedit pater filio diuinitatis gloriam. Sed gloriam animæ dedit pater filio quia dilexit eum. Et intendit per hoc quòd fœlicitatẽ quam electi habebunt cõmunem cum Chriſto concomitabitur videre gloriã Chriſti hominis. *Ante conſtitutionem mundi.* Singulariſsimum eſt in Chriſto quòd perſona dilecta erat ante cõſtitutionem mũdi: quanuis gloria ad quam diligebatur fuerit multo poſt cõſtitutione mundi. Quia enim dixerat volo. ideo ſubiunxit perſonam ſuã dilectam ante mundi conſtitutionẽ: vt hinc intelligeremus ꝙ ſecundum illam naturã dicit volo, ſecundũ quã erat ante cõſtitutionẽ mundi. Et vt clarè textus porrigat ſenſum punctãdũ eſt inter dilexiſti & me. Ita ꝙ ratio redditur gloriæ iã tunc datæ animæ Chriſti, non meritum ſed dilectio perſonæ ante mũdi conſtitutionem exiſtentis: hoc eſt paterna dilectio terminata ad perſonã filij. Et verè ſic eſt: quia nullo meritò anima Chriſti beatificata eſt, ſed ex hoc quòd deus voluit beatitudinis bonũ perſonæ diuinæ. beatitudo enim animæ Chriſti eſt beatitudo perſonæ diuinæ exiſtentis ante mundi conſtitutionem. ¶ Et dicit dilexiſti, abſolutè, & non dilexiſti ad hoc: quoniã deus dilexit perſonam filij nõ ad hoc vel illud, ſed ſimpliciter & abſolutè ad omne bonũ gratiæ & gloriæ. *Pater iuſte.* Proſequitur eandem particulam quos dediſti mihi, penes differentiam inter ipſos & mundum, ex quo electi ſunt. ¶ Et aduerte ꝙ ſicut ſuperius petiturus ſanctificationem, appellauit patrẽ ſanctum, ita modo expoſiturus iuſtitiã, appellat patrem iuſtũ: vt intelligamus nõ acceptione perſonæ ſed iuſtitia, effecta eſſe quæ ſubiũgũtur. Quæ ideo ſubiunguntur ex diuina prodire iuſtitia vt tertium officiũ ſpiritus ſancti (ſcilicet arguet mundum) vt diſparitas officiorũ ſpiritus ſancti reſpectu mundi & electorũ, declaretur ex iuſtitia diuina prodire. *Mundus* deeſt &. Legẽdum eſt. *& mundus te non cognouit: ego autem te cognoui.* Duas combinationes ſubiungit, &

propterea

propterea inchoat à coniunctione &.Prima combinatio, iustitiæ est,& mundus te non cognouit,ego auté te cognoui:ex tua iustitia pater deriuatur hæc differentia quòd mundus te non cognouit,ego autem te cognoui.Iustitiæ enim est quòd ego secúdum humanam naturá cognoui te:debetur enim assumptæ naturæ donum cognitionis tui ex hoc ipso quòd assumpta est ad meam personam.Et similiter iustitiæ est quòd mundus te non cognouit:hanc siquidem pœnam damni meruit mundus, tú ex peccato originali : tum ex peccatis personalibus cómuniter ab hominibus mundi commissis. *Et hi cognouerunt quia.* pro,quòd, *tu me misisti.* Ecce secúda combinatio etiam iustitiæ. Pronomen hi demonstrat quos dedisti mihi. Et quáuis gratiæ fuerit quòd sint electi de mundo & dati Christo, iustitiæ tamé est vt electi, & dati Christo cognouerint ꝙ deus misit ipsum Christum: debetur enim electis huiusmodi cognitio. Sicut gratiæ est ꝙ aliqua eligatur à rege in vxorem:sed eoipso quòd est vxor,iustitię est vt sit regina,vt habeat authoritatem,&c. *Et notum feci eis nomen tuum.* Non solum iustitiæ est quòd electi cognouerunt me à te missum esse,sed etiam vt ego notificem non mundo,sed electis nomen tuum:ego enim ad hoc teneor. *Et notum faciam.* post resurrectionem meam,quando apertè annunciabo ipsis de te patre meo. Acsi aperti⁹ dixisset, quòd ego notificaui & notificabo nomen tuum electis,iustitiæ est:quòd verò notificem múdo,nó iustitiæ sed redúdantiæ est.Notificatio enim fit propter electos: sed fit publicè,ita vt redundet etiam in non electos. *Vt dilectio.* Ecce finis,fructus ac ordo,qui non habet locum nisi in electis. *Quia dilexisti me.* hominem. *in ipsis sit.* vt quemadmodum ad ipsos deriuatur per me notitia nominis tui, sic quoq; per me dilectiú à te extendatur dilectio tua ad ipsos diligendos: vt.s. & ipsi sint à te dilecti.ná & hęc deriuatio iustitiæ est:quia ex meritò Christi est. *Et ego in ipsis.* sim vt dilectus in diligentibus. Debetur enim Iesu vt diligatur ab electis.Et hic est fruct⁹ notitiæ nostræ de Iesu & de nomine patris ei⁹. ¶ Et sic oés particulas petitionis sigillatim ꝓsecutus est Iesus:excepta illa,vt sint vnú sicut & nos,quá multipliciter inseruit aliis,táq̃ p singulas intétú fructú.

CAPVT XVIII.

H*Aec quum dixisset Iesus.* Non dicit hæc quum orasset, sed dixisset, tum ad significandum quòd oratio fuit exteriori voce dicta, & ipsa oratio fuit quoddam dicere discipulis, apostrophando ad patrem:tum respectu vltimo dictorum : quæ nó

fuerunt orantis ſed dicentis, ab illo loco pater volo vt vbi ego ſum,vſque,ad calcem dictorum. ¶ Et continuat ſubiuncta geſta præcedentibus dictis,vt intelligamus cõtinuationẽ fuiſſe:ita ꝙ dictis his immediatè ſecutus eſt egreſſus ſubiunctus.Hoc enim ſuppleuit euãgeliſta omiſſum ab aliis. *Egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans torrentẽ.* Nõ dicit abſolutè egreſſus eſt,ſed egreſſus eſt trans torrentẽ.iã enim in fine.14. cap.dixerat ipſum egreſſum è cœnaculo,dicẽte Ieſu ſurgite eamus hinc.verba enim illa cũ effectu intelliguntur.Sed dicẽdo egreſſus eſt trãs torrentẽ,ſignificat ꝙ ire ab Hieruſalẽ trans illũ, erat egredi: vt intelligamus locũ eis torrẽtẽ, eſſe infra ſepta Hieruſalẽ ſeu ſuburbiorũ eius. Quo circa iungendo hæc tria(.ſ.ſurgite eamus hinc,in receſſu à cœnaculo:& lõgũ deinde ſermonẽ,trib⁹ capitulis recitatũ. & ꝙ quũ finiſſet hũc ſermonẽ egreſſus eſt trans torrentẽ) videtur ꝙ ſermonẽ prędictũ in via dixerit à cœnaculo vſque ad ripã torrẽtis.Hoc enim nõ ſolũ cõſonat huic euangeliſtæ ſed etiã aliis,deſcribentibus ꝙ hymno dicto exierũt in montẽ Oliueti. hymn⁹ nãque fuit dictus tunc quum dixit,ſurgite eamus hinc. nã tunc ſurrexerũt à menſa.*Cedron.* In textu Græco cedron genitiu⁹ eſt pluralis,ſignificans cedrorũ. Verũ nonnulli putant textus Græcos corruptos ab imperitis Hebrææ linguæ: quia torrens iſte apud Hebræos appellatur torrens chidron.& eſt ſingularis numeri:& ſignificat obſcuritatem.Afferuntque teſtimonia multa ex ſacra ſcriptura,nominantia torrentem illum torrentem chidron.tum.2.Reg.15.tum.3.Reg.15.tum Hiere.31 An autem verũ ſit corruptum eſſe textum,aſſerere non audeo propter articulũ pluralis numeri qui in Græco apponitur.Multum tamen veriſimile apparet euangeliſtam nominaſſe torrentem nomine proprio apud Hebræos:ex eo ꝙ torrens ille Hebræorũ erat,& iuxta eorum primam ciuitatem,& tali nomine in ſcriptura nominatum ſciebat.Nec eſt à ratione alienũ vt imperitia linguæ Hebrææ corruperit & dictionem & articulum.Siue itaque chidron ſiue cedron nominetur,certum eſt torrentem illum qui apud Hebræos chidrũ dicitur ſignificari:qui eſt inter Hieruſalem & & montem Oliueti.& Ioannem ſupplere quod alij euangeliſtæ omiſerant de trãſitu huius torrentis. *Vbi erat hortus*. Alij dicunt in villam quæ dicitur Gethſemane: Ioannes deſcribit locum magis in ſpecie,nominando hortum exiſtentem in illa villa ſeu in illo agro. *In quem introiuit ipſe & diſcipuli eius*. ad orandum & expectandum Iudam proditorem. *Sciebat autem*

&

& Iudas qui tradebat eum, locum. Ne putares quòd Iesus latebras quæreret, declarat euãgelista locum notum Iudæ: vt intelligamus quòd Iesus elegit ire ad locum notum proditori. *Quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis.* Ne hæsitares vnde sciebat Iudas locum illum, rationem notitiæ describit. *Iudas ergo quum accepisset cohortem.* gentilium militum: vt authoritatem Romanam vererentur si qui fortè occurrerent in via defensuri Iesum. *Et à pontificibus.* pro, principibus *sacerdotum, & Pharisæis ministros.* A curia seculari cohortem & à curia ecclesiastica ministros Iudas accepit vt quod vtraq; authoritate fiebat, nemo præsumeret impedire. *Venit illuc,* in hortum sibi notum: in quo sine tumultu turbæ, poterat ipsum tradere in manus cohortis & ministrorum. *Cum laternis.* pro, lucernis. Ab officio lucerni intellige significata vasa illa quæ lucem velatam (transparentem tamen) continent: nam præter has lucernas habebant faces, luce non velata. *Et facibus & armis, Iesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super eum.* Subiuncturus euangelista quòd Iesus interrogauit quem quæritis, & quòd processit eis obuiam, præmittit ꝙ sciebat omnia quæ ventura erãt super eum: ne putares quòd nescius interrogaret aut procederet. *Processit & dixit eis: quem quæritis?* Vt sponte se pati manifestet, vtque faciliùs voce propria discernatur à Iuda nocte (cuius facies nõ tam facilè discernebatur) dicit quem quæritis: tanquam optimum sui signum in nocte exhibens Iudæ cognoscẽti vocem eius. *Responderunt ei. Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus: ego sum.* Non interrogat quid vultis à Iesu Nazareno, aut ad quid quæritis eum? sed sciens se quæri ad mortem, manifestat seipsum. *Stabat autem & Iudas qui tradebat eum cum ipsis.* Vt intelligamus quòd Iudas etiam cecidit retrorsum, præmittit euangelista quòd Iudas stabat cum illis. *Vt ergo dixit eis ego sum, abierunt retrorsum & ceciderunt in terram.* tanquam vox illa percussisset eos omnes ita vt non caderent in facies suas, sed caderent supini in terram. Et hoc facto monstrauit Iesus se non perdidisse potestatem, quam hactenus exercuerat faciendo miracula. Simúlque monstrauit in potestate sua esse euitare inuasionem illorum, qui enim sola voce illos sic prostrauit, multò magis poterat seipsum saluare, *Iterum ergo interrogauit eos: quem quæritis?* Postquam illi surrexerunt, iterum Iesus interrogauit eos: vt intelligamus quòd postquam surrexerunt, non impetuosè processerunt, sed spatium interfuit interrogandi, respondendi & inhibendi. Hæc enim omnia tacita ab aliis euangeli-

stis Ioãnes supplet. *Illi autem dixerunt. Iesum Nazarenum. Respondit Iesus. Dixi vobis quia.* pro, quòd. *ego sum, si ergo me quæritis, sinite hos abire.* Non rogat sed præcipit vt non capiant discipulos: ad insinuandum quòd non beneficio satellitum, sed ipsius Iesu discipuli non sunt comprehensi. ¶ Et hinc apparet q; adolescens ille quem Marcus describit tentum, nõ erat aliquis vndecim apostolorum. quos demonstrauit Iesus, dicendo sinite hos. Intelligendũ est enim hoc præceptum potestatiuè dictum: hoc est cum efficacia executionis ex diuina virtute, vt subiuncta verba euangelistę testantur, dicendo. *Vt impleatur sermo quem dixit.* Effi. acia enim præcepti significatur. *Quia* pro, quòd. *quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quenquam* Hæc Iesu verba in præcedenti cap. dicta, non de morte corporis, sed de interitu animæ dicta esse constat, & propterea mirum apparet quòd euangelista applicauerit illa ad comprehensionem corporis. ¶ Solutio est. quòd euangelista nõ applicat ad comprehensionem corporis, sed ad interitum animę, qui subsecutus fuisset si discipuli cõprehensi fuissent, nam omnes tanto timore perculsi sunt quòd fugerunt, & negatio Petri testatur quid alij discipuli fecissent si tunc cõprehensi fuissent. Quia itaq; comprehensio illa ad interitum animarum fuisset, ideo euangelista dicit quòd ad implendum sermonem Iesu de salute animæ, nullus discipulorum comprehensus est. *Simon ergo Petrus habens gladium. eduxit eum: & percussit pontificis seruum: & abscidit auriculam eius dextram. Erat autem nomen seruo Malchus.* Duo supplet hic euangelista scilicet nomẽ serui, & verba eius ad Petrum. Calicem quem dedit mihi pater, &c. *Dicit ergo Iesus Petro. Mitte gladium tuum in vaginem.* Superfluit tuum *Calicem quem dedit mihi pater, non vis vt bibam.* Superfluunt duæ dictiones. Legendum est. *Non bibam illum.* Ita quòd non significatur reprehensio voluntatis Petri sed repellitur impedimentum bibendi calicem passionis, vt intelligamus quòd vsus gladij impedimentum erat, immo directè contrariebatur voluntariè bibitioni calicis decreti ei à patre. *Cohors autem.* pro igitur, *& tribunus.* quem adhuc non explicauerat: caput scilicet cohortis. *Et ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum & adduxerunt eum ad Annam primum.* Hæc apud Annam gesta supplet Ioan. Et significantiùs adiunxit primum, vt discerneremus hæc à narratis apud alios euangelistas apud Caipham ne erraremus putando Iesum ductum ad Annam & Caipham simul existentes. Statim itaque comprehensum ac vinctum Iesum adduxerunt priùs ad Annam: & postea

(vt di-

(vt dicetur)ad Caipham. *Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius.* Ratio redditur quare ductus est ad Annam. *Erat autem Caiphas qui consilium dederat Iudæis.* Commemoratur consilium Caiphæ,non tam vt describatur quòd ipse est ille cuius in vndecimo capite mentio facta est, quàm vt intelligatur socer non solùm affinitate sed animo contra Iesum esse iunctũ Caiphæ. *Quod expedit vnum hominem mori.* pro, perdi Significatur enim quòd expedit vnum hominem occidi. *Pro populo. Sequebatur autem Iesum Simon Petrus.* Discipuli omnes reliquerunt Iesum quum est comprehensus,& fugerunt: verum videntes aliqui eorum quòd cohors & ministri contenti erant comprehẽsione solius Iesu,resumpto spiritu secuti sunt Iesum,à longe tamẽ. *Et alius discipulus.* Quis fuerit iste discipulus nescitur. *Discipulus autem ille erat notus Pontifici.* Non solùm Caiphas erat pontifex,sed etiam Annas, vnde & Lucas sub principibus sacerdotum Anna & Caipha, describit tempus prædicationis Ioannis Baptistæ. *Et introiuit cum Iesu in atrium pontificis.* Iste alius discipulus confidens in eo quòd erat notus pontifici,miscuit se cum ministris pontificis:& sic introiuit cum Iesu. *Petrus autem stabat ad ostium foris: Exiuit ergo discipulus alius qui erat notus pontifici: & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum. Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: nunquid & tu ex discipulis es hominis istius?* Coniunctio &.insinuat ancillam scire quòd ille alius erat discipulus Iesu.Nisi enim sciuisset illum alium esse ex discipulis Iesu,aut de hoc non interrogasset,aut interrogasset nunquid tu ex discipulis eius es?sed interrogãdo nunquid & tu,monstrat alium etiam ex discipulis hominis istius.Sed illi alteri discipulo nihil dictum est,tanquam familiari domus pontificis. *Dicit ille:non sum.* Ecce Petri constantia. Et hæc proculdubio fuit prima negatio. *Stabant autem serui & ministri.* Nota situm, vt clariùs intelligas negationes Petri. *Ad prunas.* pro, prunis congestis, *quia frigus erat & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus stans.* Nota similiter situm.& scito quòd superfluit &. *Et calefaciens se,Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis & de doctrina eius.* Duas nouitates examinat,alteram de congregatione discipulorum:alteram de qualitate doctrinæ. *Respondit ei Iesus.* quo ad secundum articulum de doctrina, qui erat principalis articulus. *Ego palam.* seu manifestè. *locutus sum mundo.* hoc est communiter hominibus mundi,& hoc quo ad auditores. *Ego semper docui in Synagoga & in templo.* quo ad loca particulariter electa ad docendum. Quod ideo subintelligendum est:quoniam extra Synago-

nagogas & templum docuit iuxta mare & in campestribus, non minùs publicis locis Synagoga & templo. Sed hæc loca erãt velut loca ab euentu: Synagogæ autem & templum erant loca electa, & propterea dicit ego semper docui in Synagoga & templo. *Quo omnes Iudæi conueniunt: & in occulto locutus sum nihil.* Ad excludendum secretam doctrinam discipulis secretioribus datam, adiungit duabus affirmatiuis negatiuam verissimam: quoniã dicendo discipulis prædicate super tecta: declarabat omnia publicanda. *Quid me interrogas?* Interrogauerat pontifex in genere de doctrina: respondet Iesus petens quid in specie se interrogat. Dictio interpretata quid, anceps est ad quid & cur: est enim eadem quæ repetitur statim subdendo quid locutus sim ipsis: & infra qd me cædis? Sed hic quadrat vt significet quid, petẽdo speciẽ rei quam interrogat, & significat cur, petendo quam ob causam ipsum interrogat, habens in promptu innumeros testes suæ doctrinæ, vt manifestata vel materia in specie, vel ratione quare ipse interrogatur, appareat quid respondendum sit. *Interroga eos qui audierant quid locutus sim ipsis.* Remittit vt ab auditoribus noscat in specie quid docuit. Acsi apertiùs dixisset: Nolo ego esse testis in causa propriæ doctrinæ, interrogentur illi qui audierũt. *Ecce hi sciunt quæ dixerim ego.* Ne ad longè positos remittere videatur, subiungit quòd in promptu sunt in ciuitate, non ex relatione, sed ex certa scientia scientes quæ ego in specie dixerim. *Hæc autem quum dixisset.* non expectata responsione ad alterum articulum. *Vnus aßistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes pontifici?* Modum respondendi punit: ex eo quòd Iesus dixerat quid me interrogas. & remiserat eum ad auditores, quũ tamen nihil præsumptionis aut irreuerentiæ tam petitio quàm responsio contineret. *Respondit ei Iesus. Si male locutus sum.* Directè respondet ad aduerbium sic: nam non dicit si malum, sed si male locutus sum. *Testimonium perhibe de malo.* Non dicit affert testem: sed tuipse testimonium perhibe de malo aliquo mortali, quod interuenerit in hac mea responsione. Acsi apertiùs dixisset: in genere dicis sic respõdes pontifici, explica in specie rationem aliquam testificantem morale malum in locutione mea: hoc enim esset perhibere testimonium de malo. *Si autem bene.* locutus sum. *Quid me cædis?* hoc est cur me cædis. Et dedit Iesus hãc responsionem ad interpretandum mandata sua: vt scilicet intelligeremus illa pro loco & tempore. Mandauerat siquidem ipse, si quis te percusserit in maxilla, præbe ei alteram: manifestat hac respon-

responsione illud esse intelligendum quando & vbi oportet seu expedit: & non absolutè vt verba sonant. Et per hoc declarauit similia mandata similiter esse intelligenda. *Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem.* Ista verba interposita inter primam Petri negationem & subiunctas, non nihil quæstionis parere videntur circa locum subiunctarum negationum: an fuerint in domo Annæ an in domo Caiphæ. Veruntamen tum ex plano contextu huius literæ tum ex diuersitate situum, facilè constat quòd subiunctæ negationes patratæ sunt in domo Annæ: & pręter has aliæ negationes fuerunt postea subsecutæ in domo Caiphæ.

¶ Ex contextu quidem, quia Ioannes ex industria descripsit situm ministrorum & Petri ingressi in domum Annæ, præmittendo. stabant autem serui & ministri congestis prunis, erat autem cum eis Petrus stans & calefaciēs se. Et quia introduxerat Petrū post Iesum, narrans quid Petro accidisset in introitu, exigebat cōtextus ratio vt prius prosequeretur, & perficeret Iesu priùs ingressi gesta ibidem (quorum complementum fuerat quòd Annas misit Iesum ligatum ad Caipham) & consequenter prosequeretur & perficeret gesta Petri ibi: resumendo à loco & situ in quibus pinxerat eum, nam repetit situm eundē Petri (erat autem Simon Petrus stans & calefaciens se) vt plano contextu manifestaret ꝙ redit ad Petrum in eodem loco descriptum, ex situ iuxta prunas ad calefaciendum se. ¶ Ex diuersitate autē situum: quia Lucas clarè inchoat negationes Petri in diuerso situ tam Petri quàm aliorum, dicens accenso autem igne in medio aulæ & circunsedentibus illis sedebat Petrus in medio eorum. Ecce Ioannes describit illos & Petrum stantes, ab ingressu Petri vsque ad negationes Petri inclusiuè: Lucas verò & Petrum & alios sedentes describit etiam in prima negatione, vt intelligamus quòd Ioannes gesta in domo Annæ: Lucas verò gesta in domo Caiphæ describit. Quamuis etiam hæc locorū diuersitas ex diuerso ignis modo insinuetur: quia apud Ioannem congestæ prunæ apud Lucam accensus est ignis: ibi prunę, hic flamma. ¶ Et si diligentiùs euangelistarum verba librata fuerint, clarè conuincitur ꝙ Petrus ter negauit ad vocē mulieris, vltra negationes ad vocem virorum. Nam apud Matthæum describitur Petrus exiens semel negans: dicēdo, exeunte autem illo in vestibulum vidit eum alia, &c. Constat enim quòd hæc negatio non est illa quam descripsit Ioannes, dicens quòd ancilla ostiaria, &c. nam illa non dixit Petro exeunti, sed ingredienti vel ingresso, & ad congestas pru-

nas

nas stanti vel eunti. Ecce duæ negationes ad vocẽ mulieris: altera à Ioanne, altera à Matthæo. Et præter has oportet fateri tertiam apud Lucam: describentem Petrum non ingredientem non stantem non exeuntem sed pariter cum aliis sedentem, ad mulieris vocem negantem: dicendo quem quum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen & fixisset in eum oculos dixit, &c. ¶ Vnde colligitur quinquies ad minus Petrum negasse: ter ad vocem mulieris, & bis ad minus ad vocem virorum. Dico autẽ ad minus propter contentiosos. Secundum planum enim euangeliorum sensum, negauit bis ad vocem virilem in domo Annæ apud Ioannem, & bis in domo Caiphę apud Lucam. ita quòd septies secũdum historiam Petrus negauit Iesum. Et impletum est non solum quod primo dixerat Iesus, antequam Gallus bis cantet negabis me ter. sed etiam quod peius postea prædixit, antequam Gallus cantet negabis me ter. Hoc enim impletum esse in domo Annę Ioannes supplet. in cuius signum solus non meminit pœnitẽtiæ Petri, quæ dilata fuit vsque ad secundũ Galli cantum in domo Caiphæ. ¶ Puerile autem est ambigere de multiplicato negationum numero, ex eo quòd Iesus dixerat ter. Qui enim plus quàm ter negat, cõstat quod ter negat: & qui plꝰ quã tres aureos soluit, tres aureos soluit, &c. *Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se. Dixerunt ergo ei. nunquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille: & dixit. non sum. Dicit ei vnus ex seruis pontificis cognatus eius.* Deest, existens, *cuius, abscidit Petrus auriculam. nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterũ ergo negauit Petrus: & statim Gallus cantauit. Adducunt ergo Iesum à Caipha.* Ita legendum est, corruptio enim textus est legere ad Caipham. Prætermittit siquidẽ euangelista vniuersa gesta in domo Caiphæ, sciens illa narrata ab aliis euangelistis. Et ad ordinatè narrandum non prætermittit ordinem: quòd scilicet à Caipha, hoc est à domo Caiphę, adducunt Iesum. *In prætorium.* Pilati domum. Ita quod Iesum introduxerunt in prætorium. *Erat autem mane.* Tempus describitur. *Et ipsi.* scilicet principes sacerdotum & primates Iudæorum. *Non introierunt in prætorium.* vtpote domum viri gentilis. *Vt non contaminarentur* Immunditiam enim quandam contrahere se arbitrabantur introeundo in domum viri gẽtilis. *Sed vt manducarent pascha.* hoc est azimos panes: quos solis mundis mãducare licebat. Quod enim appellatione paschatis intelligatur tota solennitas paschalis (durans dies septem) clarè patet ex verbis Lucę euangelistæ Actu. 12. vbi dicitur. erant autem

dies

dies azimorum: subiūgendo: volēs post pascha producere eum populo. Agnum nanque paschalem manducauerant præcedente vespera. Iustos profitebantur se isti persecutores Iesu, euitātes contaminari: & sic impediri à manducatione azimorum. *Exiuit ergo Pilatus ad eos foras.* Defert Pilatus cærimoniis Iudæorum in præcipua eorum solennitate. quum audiuit enim quod propter cærimonias solennitatis abstinendum eis esset ab ingressu prætorij, exiuit ad eos, Iesu existente in prætorio. *Et dixit. Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc?* Secundum ordinem rei gestę oblatus fuit Pilato existēti intus in prętorio Iesus vinctus occidēdus absque accusatione aliqua: & dictum est ei quod primates Iudęorum foris manent propter paschalem cærimoniam. Et propterea Pilatus egressus ad eos, primum petit de crimine, non absolutè sed per viam accusationis: vtpote Iudex. *Responderunt: & dixerunt ei, Si non esset malefactor.* Pontifices & primates Iudæorū volētes ex authoritate occidi Iesum subterfugiunt accusare: propriam authoritatem ingerentes vt sufficientem ad damnandum Iesum. Hoc enim sonant hæc verba. si non esset hic malefactor. *Non*. pro, nequaquam, *tibi tradidissemus eum.* nos pontifices, seniores, pharisæi & vniuersum concilium. *Dixit ergo eis Pilatus.* Infert Pilatus responsionem congruam supercilio productæ authoritatis Iudæorum. *Accipite eum vos.* ex quo recusatis accusationem proponere coram me, nolo ego accipere eum damnandum, sed accipite eum vos. *Et secundum legem vestram iudicate eum.* hoc est & secundum legem vobis decretam, supple à Romanis, iudicate eum, punite eum. *Dixerunt ergo ei Iudæi.* Inferunt etiam Iudæi ex verbis Pilati responsionem. *Nobis non licet interficere quenquam.* hoc est punitio istius excedit vires legis nostræ de qua loqueris: quoniā iste meretur mortem, nobis autem non licet interficere quenquam. Hinc enim clārè apparet quòd non de lege Mosaica, sed de lege decreta eis à Romanis loquuntur. nam secundum legem Moysi falsum erat. nobis nō licet interficere quenquam: sed secundum legem Romanorum pœna mortis reseruata erat præsidi seu regi. Vnde & Herodes videns quòd placeret Iudæis occisio Iacobi, apposuit vt appræhenderet & Petrum. Act.12. *Vt sermo Iesu impleretur.* Interserit Euangelista rationem diuinam quare Iesus nō à Iudæis per seipsos sed per manus gentilium passurus relinquitur. *Quem dixit, significans qua morte esset moriturus.* Refert Ioānes sermonem Iesu ab aliis Euāgelistis narratum scili-

cet quòd à Iudæis tradetur gentibus ad flagellandũ & crucifigendum. *Intrauit ergo.* Omittit hic Euangelista quod ex subiunctis subintelligi vult, scilicet quod Pilatus quũ audisset quod hic agitur de pœna mortis, voluit scire causam quare merebatur Iesus mortem: & tũc primates explicauerunt accusationem quòd erat crimen læsæ maiestatis, pro quanto fecerat se regem Iudæorum. hoc enim audito introiuit. *Iterum in prætorium.* hoc est in locum iudicij. *Pilatus.* Dicit iterum: quia prius ingressus fuerat prætorium ex propria aula, quũ introductus fuit Iesus in prætorium. *Et vocauit Iesum: & dixit ei, tu es rex Iudæorum?* Hinc manifeste apparet hanc fuisse accusationem tandem explicatam à primatibus. Et interrogauit hoc Pilatus, volẽs cognoscere si sic esset quod Iesus diceret se regem Iudæorum. *Respondit Iesus. à temetipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me?* Sciens Iesus Pilatum gentilem non esse capacem responsionis dandæ, disponit ipsum antequam respondeat ad interrogata. disponit petendo an hanc interrogationem formet à seipso vel ex auditu ab aliis. Habebátque duplicem ad hoc rationem Alteram quia ipso Iesu existente intus in prætorio, accusatio fuerat facta foris. vnde merito ratio interrogandi apparebat. Alteram quod aliter fuisset respondendum Pilato hoc interroganti à semetipso & aliter eidem interroganti ex accusatione Iudæorum: quia Iudæi loquebãtur de regno Messię, Pilatus autem à seipso locutus fuisset de regno temporali: qualia sunt regna aliorum regum. *Respondit Pilatus. Nunquid ego Iudæus sum? gens tua & pontifices tradiderunt te mihi. quid fecisti? Respondit Iesus.* Postquam Pilatus aperuit quòd non ex se sed ex accusatione pontificũ & gentis Iudaicę interrogauit eum tu es rex Iudæorum, respondet Iesus ad quæsitum. *Regnum meum non est de hoc mundo.* hoc est regnum de quo loquuntur pontifices & Iudæi, regnum Messiæ prophetarum & expectatum, hoc inquam quod est regnum meũ non est de hoc mundo. ¶ Sicut non dicit non est in hoc mundo, non est super hunc mundum, ita nec dicit non oritur seu ortum est de hoc mundo, sed dicit non est; hoc est non constat de hoc mundo transitorio, non constat ex dominiis, gradibus, statibus, affectibus officiis, actionibus, fauoribus, consiliis, armis & effectibus huius (hoc est transitorij) mundi. Hoc enim directe ad satisfactionẽ quæsiti tendit. non enim de origine regni erat quæstio. sed de ipso affectato regno. Quanuis etiam verba, Iesu verificentur de origine: quia regnũ eius nõ erat ab electio-

ne,potētia,arte & reliquis huius mūdi causis. Secundū tamē literalem sensum præpositio de,significat ordinē dependentiæ,tanquam totius à partibus,constituti ad ea ex quibus constituitur. Regna enim reliqua sunt de hoc mundo vt partibus eorum.cōstāt enim ex dominiis,gradibus,statibus,affectibus & effectibus transitorij mundi.regnum vero Messię non cōstat ex his.& ideo dicitur non esse de hoc mundo. Nam neque per fidem regnum eius est de hoc mūdo:neque quod vere & proprie regnū eius est (quod scilicet in fine mundi manifestabitur)cōstat ex his transitoriis. *Si ex hoc mundo esset regnum meum.* Manifestat quod dixit ab effectu præsenti scilicet ex hoc quod si ex hoc mundo esset regnum meum. *Ministri mei vtique decertarent vt non traderer Iudæis.* hoc est haberem ministros qui pro me decertarent vt non traderer voluntati Iudæorum.vel illi qui vere sunt ministri mei in regno meo, pugnarent vt non traderer voluntati Iudæorum,tendentium ad tollendum me de hoc mundo.Et vtrouis modo intelligatur,vera est cōditionalis quod si regnum meum esset ex hoc mundo ministri mei decertarent vt non tollerer ex hoc mūdo. ¶ Et per ministros vere suos intellige angelos,aut etiā homines electos in futuros ministros spiritualis regni.Nullus enim comparuit corā Pilato pro Iesu, nullus in populo,nullus inter pharisæos verbū aliquod dixit pro Iesu in toto illo passionis tēpore.Ita quod sensus literalis ad excludēdum à Pilato occasionem scandali de affectato regno,est.quod si regnum meū esset ex hoc mundo,haberem vtique aliquos ministros decertantes pro me(facto vel fauore vel verbo)vt non traderer voluntati Iudæorum:cuius contrarium tu vides. *Nunc autem regnum meum non est hinc.* Quod dicit nunc, non ideo dicit tāquam futuro tempore regnum eius futurum sit hinc:sed ideo vt explicet regnum suum non esse nunc, hoc est tempore præsentis status passibilis carnis eius. Et est sensus.dixi regnum meum non est de hoc mundo: adiungo quod regnum meum non existens hinc seu de hoc mundo, non est nunc in præsenti tēpore passibilitatis & mortalitatis meę.Ita quod negatio negat & hinc & nunc: adiungendo prius negato hinc, negationem nunc. Vel ad differentiam regni sui in futuro statu, dicit quòd nunc non est hinc: quia tunc erit etiam hinc: hoc est cōstabit etiam ex regnare in istis sensibilibus:quoniam tunc regnabit manifeste etiam in isto mundo sensibili. Vnde post suam resurrectionem inchoato iam regno eius dicit. data

est

est mihi omnis potestas in cælo & in terra,transacto nunc mortalitatis. Et hic sensus est planior. ¶ Nec prætereas quod tertio repetitur à Christo regnum meum,infra tam pauca verba. Ex industria enim Iesus totiés repetiit:vt inde Pilatus cognosceret quod non occu'tat sibi diffinitum à deo regnum nõ ex mundo hoc. *Dixit ei itaque Pilatus. ergo rex es tu.* Optime intellexit & intulit Pilatus,Iesum non negasse se regem sed consistentiam regni negasse ex hoc mundo. *Respondit Iesus. Tu dicis quia.* pro, quòd rex sum ego. Temperat Iesus assertionem: vtpote nõ affirmans neq; negãs. Et ne arrogantię vel iactantię tribuatur,subdit officium sibi incumbens. *Ego in hoc natus sum.* natiuitate temporali. *Et ad hoc veni in mundum.* Existens supra mundum veni in mundum,sumendo carnem,per hoc enim naturam diuinam,& per illud humanam in seipso significat. *Vt testimonium perhibeam veritati.* Ne putaret Pilatus gentilis quod Iesus inuertendo quęsitum diuerterit ad regnum non de hoc mũdo,& figmentum esse quod dixerat Iesus regnum meum non est de hoc mundo: quum nihil esset commune ei & Pilato nisi veritas,ideo simul & affirmat se nõ inuertere sed dicere veritatem,& excludit esse figmentum,& instructionem proponit ab amabili omnibus veritate: declarando officiũ suum esse perhibere testimonium veritati. Ac si apertiùs dixisset. ea quæ dixi de regno meo non alia dixi ratione quàm vt testimonium perhibeam veritati: quia ad hoc officium exercẽdum veni in mundum & natus sum. Testimonium inquit non euidentiam: quia venit ad seminãdum veritatis fidem,non euidentem notitiam in mundo hoc. *Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.* hoc est non frustra non inutiliter assumpsi hoc officium: quia omnis qui est secundum affectum ex veritate,audit interno auditu vocẽ meam, qua ego testimonium perbibeo veritati. affectus enim ex veritate,non potest esse nisi ad veritatem. ¶ Et aduerte quàm opportunè sint hæc omnia dicta. Respondit de regno suo non de hoc mundo, ad tollendum scandalum,quia acclamatus fuerat Messias Affirmauit se testẽ veritatis,ad tollendam falsitatem. Dixit se habere credulos auditores tales,ad tollendam vanitatem. *Dicit ei Pilatus. quid est veritas?* hoc est in quo consistit veritas de qua loqueris? *Et quum hoc dixisset.* non expectata responsione. *Iterum.* secundo. *exiuit ad Iudæos: & dicit eis. Ego nullam inuenio in eo causam.* Satisfactum sibi Pilatus arbitratus est de crimine affectati regni,ex eo quòd Iesus declarauerat regnũ Messię de quo Iudæi

dæi ipsũ accusabãt nõ esse de hoc mũdo:& hoc ꝓbauerat, quia nõ habebat ministros decertantes pro se. Et verè rationabiliter acquiescebat Pilatus: quoniã anhelantes ad regnũ, per apparat' saltẽ aliquorũ pro eis loquentiũ produntur. ¶ Et quamuis euãgelista cõclusionẽ tantũ narret verborũ Pilati ad Iudęos, recitãdo ꝙ dixit ego nullã causam inuenio in eo, humani tantũ iudicij ratio indubiè suadet ꝙ Pilatus retulerit Iudæis responsionẽ Iesu scilicet regnũ meũ non est de hoc mundo, & ꝙ non habet ministros decertãtes pro eo. Quo audito primates Iudæorũ dixerunt ꝙ callide Iesus inuertit materiã regni ꝙ quum nõ possit negare vsurpatũ nomen regiũ inuertit illud in regnũ nõ de hoc mundo. Et tunc multiplicauerunt accusationes tacitas à Ioanne, quas refert Lucas scilicet ꝙ subuertit gentẽ incipiens à Galilæa vsq; huc, ꝙ prohibuit tributa dari Cæsari. hæc enim hic attulerunt primates Iudæorũ ad manifestandũ ꝙ regnũ mundi huius sibi vsurpabat. Et dicẽdo vsque huc, declarauerunt cõmotionẽ factã in Hierusalẽ ante quinque dies: quando acclamatũ est ei, benedictus qui venit in nomine domini rex Israël. Et tũc Pilatus põderans Galilęę nomẽ, misit illũ ad Herodẽ: & Herodes illusum remisit ad Pilatũ, qui dixit Iudæis ꝙ neque Herodes neq; ipse inuenit in Iesu causam mortis. Hæc omnia tacet hic Ioãnes: & trãsit ad subsecuta post hæc subiungẽdo. *Est autem consuetudo vobis vt vnũ dimittã vobis in pascha. vultis ergo dimittã vobis regẽ Iudæorũ?* Expertus Pilatus ꝙ nec iudicio suo remissione ad Herodẽ satisfacere poterat primatibus Iudęorũ, tẽtat tertiã viã si forte etiam inuitis primatibus (quos sciebat inuidia moueri) liberaretur Iesus fauore populi, & propterea cõmemorat consuetudinẽ. *Clamauerũt rursus.* pro, igitur *omnes.* vt nullus esset qui pro Iesu loqueretur. *Dicentes, non hunc sed Barabbã. Erat autẽ Barabbas latro.* ¶ Attende ꝙ Ioãnes summarie narrat hanc propositionem: vt pote ab aliis euangelistis plene narratam. Dicẽtibus quòd Pilatus proposuit optionẽ Iesu & Barrabæ, & quòd illis optãtibus Barrabam, adhuc Pilatus tanquàm volens vtrũque dare populo si vtrunque petisset, institit quid igitur faciam de Iesu? & quòd populus tanto furore agitabatur vt non responderit fac quicquid vis aut fac iustitiam, non est nostrum nisi petere liberationem vnius, sed tractãdo Iesum peius omnibus clamauerunt crucifige eum: quum tamen de reliquis crucifigendis se non impedirent. Hæc enim hic tacet Ioannes.

CAPVT XIX.

TVnc ergo. Insinuat per ergo euangelista explicatam à Luca causam subsecutæ flagellationis.s.correptũ illum dimittam,seu corripiam & dimittam illum. Cernens enim Pilatus ꝙ non ex voto successit data optio turbæ, cogitauit alia via liberare Iesum.s.flagellãdo & illudendo.vt sic satiato furore turbæ liberaret Iesum à morte. *Apprehendit*.per ministros, *Pilatus Iesum, & flagellauit*.similiter per ministros:vt flagris cæsus,nõ arrogaret sibi decætero quouis non regium nomen. *Et milites plectentes coronam de spinis,imposuerunt capiti eius*.Ordo historiæ iste videtur ad literam quem Ioannes seruat:narrando.s.ꝙ priùs Iesus fuit flagellatus,& deinde illusus corona spinea. Ita quòd primo exuerunt Iesum vestimentis suis & flagellauerunt.& deinde antequã indueretur iterum propria vestimenta, circundatus est purpura:ad illusionem regij tituli ante quinque dies acclamati. *Et veste purpurea circundederunt eum*. quoniã non tam induerunt quàm circũposuerunt. *Et veniebant ad eum*. Omnes hæ quatuor dictiones superfluunt. *Et dicebant,aue rex Iudæorum. & dabant ei alapas*. Omittit Ioannes hic arundinẽ pro sceptro & percussiones cum arundine : sciens explicata hæc ab aliis. *Exiuit iterum*. *quarta vice*,Pilatus *foras: & dicit eis, Ecce adduco vobis eum foras vt cognoscatis quòd nullam inuenio in eo causam*.hoc est ecce monstro eum vobis punitum flagellis & illusionibus dehonestatum , vt hinc cognoscatis quòd nullam in eo inuenio mortis causam.sicut enim flagellaui & dehonestaui.ita quoq; dãnassem ad mortẽ si causa mortis superesset. *Exiuit ergo Iesus*.deest, *foras,portans spineam coronam & purpureum vestimentum. Et dicit eis,Ecce homo*. hoc est videte publicè dehonestatum ac confusum hominẽ quẽ detulistis.Et dixit ac fecit hoc Pilatus, vt monstratus Iesus cum tanta confusione,existimaretur nunquã amplius conuersaturus inter homines:ac per hoc cessarent ab impetitione mortis. *Quũ ergo vidissent eum pontifices & ministri*.Non dicit euangelista quũ vidisset eũ turba,sed quũ vidissent eum põtifices & ministri: ad significandũ capita furoris fuisse pontifices cũ suis ministris. *Clamabant,dicentes ,Crucifige crucifige eum*. Verè monstrant quòd nõ ex ira sed ex odio(prout Iesus dixerat)persequebãtur eum. odiũ enim insatiabile est. Et propterea viso Iesu flagellato & dehonestato,nõ mitigatur eorũ animus,sed ad turpiora & crudeliora tendit,clamãdo crucifige. Turpissimũ enim supplicij genus erat crux,& crudele. Nec sufficit eis dicere, sed clamant & repetunt. *Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos & crucifigite*. Nõ sunt hæc verba con-

ba concedentis põtificibus vt accipiant Iesum & crucifigãt(hoc enim libẽter acceptassent)sed sunt verba horrentis crimẽ:iuxta consuetum loquendi modũ quũ horremus facinus aliquod patrare. Dicimus nãque suadẽtibus , facite vos illud,ego nolo facere . Dicimus enim hæc non indulgendo sed horrendo crimẽ. Et propterea rationẽ horrendi subiungit. *Ego enim non inuenio in eo causam.*crucifixionis.*Responderunt ei Iudæi,Nos legem habemus, & secundum legem.*deest.nostrã,*debet mori.* Audito scrupulo cõscientiæ Pilati,pontifices dicunt ꝙ non est timendum crimen aliquod in occisione Iesu quia secundum legẽ debet occidi.*Quia filium dei se fecit*. Hactenus studium pontificum fuerat inducere Pilatum ad occidendum Iesum ex crimine lęsæ maiestatis(quia scilicet se regem fecerat) sed vbi vident apud Pilatum hanc causam non pręualuisse ad iudiciũ mortis(sed ad flagella & illusiones) & propterea Pilatum horrere damnare ad mortẽ eum qui non mereretur mortem,citant aliud crimen de vsurpata diuinitate, cum authoritate legis imponentis pœnam mortis vsurpãtibus sibi diuinitatem. *Quum ergo audisset Pilatus hunc sermonem magis timuit.* Hinc apparet ꝙ Pilat⁹ timebat liberare Iesum etiã quum diceret nullam causam inuenio in eo : & audita iustitia legis,auctus est timor. *Et ingressus est prætorium iterum: & dicit ad Iesum. vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei .* Et in prõptu est ratio : quia iam discussum fuerat & cognitum à Pilato quòd erat Galilæus,quòd erat Nazarenus sub Herodis iurisdictione. *Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis quia.*pro,quòd, *potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te? Respondit Iesus, Non haberes potestatem aduersum me vllam nisi tibi datum esset desuper.* Sensus literalis est quòd nullam habes potestatem aduersum me ex meo demerito, sed tantũ quia præses es . Et in hoc explicauit suam innocentiam non solũ respectu pœnæ mortis sed etiam respectu cuiuscunque minimæ pœnæ : dicendo nõ haberes aduersus me vllam potestatem. ¶ Et describit potestatem inferendi malum per esse datum desuper . tum quia Pilati potestas à Romana pendebat potestate. tum,quia à deo pendebat . ¶ Et dixit hæc Iesus ad excludendam iustitiam allegatam ex lege diuina à Iudæis contra ipsum,quia filiũ dei se fecit. Exigebat siquidẽ hęc iustificatio accusationis vt Iesus manifestaret propriã innocentiã & peccatũ illorũ qui tradiderãt ipsum Pilato. *Propterea qui me tradidit tibi,maius peccatũ habet.* Ex hoc ꝙ nullũ meũ demeritũ subiicit me pœnæ quã potes inferre, causã &

quòd tu pecces & quòd magis peccet qui tradidit me tibi: tanquá principalior punitor innocétis. Dicédo enim maius peccatú, implicite quoque dicit Pilatú peccatú habere, simúlque declarat falsam esse Stoicorum doctrinam, censentium omnia peccata esse paria. *Et exinde.* pro, ex eo. vel audito verbo vel tépore. *Quærebat Pilatus dimittere eum.* Clare hinc apparet quòd Pilatus intellexit verba Iesu in sensu exposito: quòd scilicet innocés esset. ¶ Sed nó caret quæstione quo pacto verificatur ꝙ ex eo quærebat Pilatus dimittere eú: quum antea hoc idé quæsisset. Solutio est quòd antea Pilatus studuerat animo ad liberandú Iesum: ex nunc auté manifeste quærebat dimittere Iesum. Cuius signú est quòd non prius sed modo de Iudæis dicitur. *Iudæi autem clamabant, dicentes. Si húc dimittis.* pro, dimiseris, *nó es amicus Cæsaris.* Videntes Iudæi quòd neutrius criminis causa apud Pilatú prævalebát via iustitiæ, ad minas se conuertunt lædendæ amicitiæ Cæsareæ. Intendunt enim quòd delaturi sint ipsum ad Cęsarem, tanquàm paruipendenté eius amicitiá. Habebant si quidé Iudęi Romæ agétes eorú causas: & per illos minátur se significaturos Pilatú non esse amicú Cæsaris. *Omnis enim.* Superfluit enim qui se regé facit, *contra dicit Cæsari.* In próptu est ratio, quia faues cótradictoribus Cæsaris in tá præcipua causa .s. tituli regij. *Pilatus autem quum audisset hos sermones.* pro hunc sermonem, *adduxit foras Iesum: & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostratos.* pro, lithostrotos. *Hebraicè auté Gabatha.* Dictio Græca est lithostrotos, corrupta in codicibus Latinis imperitia scriptorú, & sonat Latine lapide stratus. Erat enim locus nominatus à Græcis ex hoc quòd erat stratus lapide. Ab Hebręis aút nominabatur Gabatha, à celsitudine seu eminétia. Gabatha enim Hebraice, Latine dicitur excelsú seu eminés. Vnde patet quòd hæc erát cognomina illius loci, nó solú diuersis linguis sed etiá diuersis rationibus. Habebat enim vtráque códitioné: & ꝙ erat nó lateribus sed lapidibus stratus, & ꝙ erat eminés. Crediderim ego esse locú pulchro lapide cóstructú ab hoc vt publicæ sentétiæ ibidé à pręside promulgarétur, vt ad omnibus cóueniétibus videri posset eminés iudex. Et propterea tot cognomina sortitú esse. *Erat autem parasceue.* Dictio Græca est, significás præparationé. Et appropriatur diei veneris apud Hebręos: eo quòd illa die præparabát necessaria ad victú pro sabbato, iuxta legis mádatú. Vnde nó obstáte quòd esset primus dies paschalis solénitatis, propter sabbatú tamé sequés (quod erat sáctius omni alio festo præparabát

necessaria

necessaria pro die sequēti. *Pascha*. hoc est infra solēnitatē pascha lē, vna enim sola parasceue infra pascha accidebat, sicut & vnum sabbatū. Et rationabile est ꝙ ꝓ sabbato paschali cultior fiebat præparatio. Et propterea etiā euangelista nominauit eā parasce uen paschæ, tanquā cultioris apparatus. ¶ Et dixit hoc quātū ad historiā: vt scirem⁹ quòd illo die qui apud Hebræos est parasce- ue (hoc est immediate præcedēte septimū diē) hęc gesta sunt. Et ꝙ interfuerūt nō solū Iudæi seu Hierosolymitæ persecutores Ie su, sed etiā Galilæi & aliarū nationū Hebræi cōuenientes ad pa- scha: vt ab omnibus Iesus passus fuerit, & nullius nationis inuē tus fuerit aliquis in turba (etiā inuitāte totiēs Pilato) qui fuerit pro Iesu. *Hora quasi sexta*. Explicat nō solū diē sed horā diei quin tam appropinquādo ad sextā, qua promulgata est sentētia crucis in Iesum, vnde à sententia vsque ad crucifixionē tam paruū spa- tiū fuit ꝙ hora sexta crucifix⁹ est. ¶ Quod apud Marcū legitur erat aut: tertia & crucifixerūt eum, errore (vt ibi dictū est) mu- tati sunt characteres sexti in tertiū. Sunt enim parū differētes in Gręco. *Et dicit Iudæis. Ecce rex vester*. Adhuc insinuat Pilatus vel- leitatē suam dimittendi Iesum demonstrādo Iesum titulo regio deductū ad suscipiēdā sententiā. Ac si apertius dixisset, videte ad quid deduct⁹ est Messias vester. Si forte ad cōpassionem flecte- rentur. *Illi autem clamabant. Tolle tolle crucifige eum*. Persistunt in furore. *Dicit eis Pilatus. Regem vestrum crucifigam?* Hinc clare ap- paret quòd ad flectendū illos hæc dicebat Pilatus: vt etsi nō cō- passione saltē erubescentia desisterent. Erat enim nonnulla cō- fusio Iudęorū vt eorū Messiam Pilatus crucifigeret. *Responderūt pontifices*. Significanter euangelista pontifices respondisse expli- cat: vt magnitudinē odij tātā in eis cognosceremus vt sine respe ctu profiterētur. *Non habemus regem nisi Cæsarem*. Quē tyrannū & hostē reputabant, profitētur solū regem: vt Iesu crucifixionē obtineant. *Tunc ergo tradidit illum eis*. pontificibus. s. & Iudæis: hoc est volūtati eorum. Pronomē enim demōstrat illos de qui- bus hactenus fuerat sermo. *Vt crucifigeretur*. Non dicit vt cruci- figerent eū: ad insinuandū ꝙ Pilatus tradidit voluntati quidem Iudæorū Iesum, nō vt ipsi crucifigerent eū, sed vt crucifigeretur à militibus solitis exercere hoc officiū. *Susceperunt autem* mili- tes: qui inferiùs explicantur. *Iesum, & eduxerunt eum. Et baiulans sibi crucem*. pro, crucē suā. Ad cumulū pœnæ, & quia ignominio- sum erat, nullúsq; inueniebatur qui portaret alienā crucē, iussus est Iesus portare crucē suam. ¶ Omittit aūt hic euāgelista duo.

Alterum est quòd Iesu impotente continuare gestationẽ crucis, angariatus est Simon Cyreneus. Alterum est quòd plorantibus & lamẽtantibus mulieribus Iesus in via dixit, Filię Hierusalẽ no lite flere, &c. *Exiuit.* extra ciuitatẽ, *in eum qui dicitur Caluariæ locũ.* Caluaria totum est caput non solũ pilis, sed carne carẽs: vnde ab huiusmodi capitibus damnatorum ibidem forte manẽtibus, Caluarię nomen locus ille accepit. Si non per translationẽ locus vbi occiduntur damnati, Caluarię appellatus sit. *Hebraicè autem Golgotha.* Scribi deberet Golgoltha: vel Gulgoleth, vt aliis placet. Et quia Hiero. dicit nõ Hebræam, sed Syram esse dictionẽ, intellige euãgelistam dixisse, Hebraicè autem Golgoltha seu Gulgoleth: quia vsurpata erat dictio hæc & incorporata Hebrę lĩguę. *Vbi crucifixerunt eum.* pro, Iesum, *& cum eo alios duos, hinc & hinc: medium autem Iesum. Scripsit autem & titulum* Pilatus: *& posuit super crucem.* Hinc apparet quòd non in parte crucis, sed super crucem su[?]ectabatur titulus: ac per hoc crux terminabatur in superiori parte ligno transuerso in quod extensæ erant manus, alioquin titulus nõ fuisset positus super crucem, sed in parte crucis. ¶ Diuina prouidentia dispositũ est vt causa crucifixionis publicè super crucem à præside poneretur. Quis Christianis crederet quòd Iesus ꝓ hac causa crucifix⁹ esset, nisi Pilat⁹ ipse publico titulo testaretur? Sicut qs Christianis crederet ꝙ Iesus nõ vsus fuisset humanis artibus ad assequendũ primatum nisi tam Herodes quàm Pilat⁹ testatus publicè fuisset factis derisionum & illusionum, quòd accusata examinata ac discussa facta Iesu pro regno, erant digna ludibrio, quòd nihili pẽdenda erant, Sicut etiã quis Christianis crederet? quòd Iesus nõ fecisset sibi amicos aliquos, seu quòd in fauore turbarum nõ confisus fuisset (præsertim quũ inimici eius timerent turbam quum vellent comprehẽdere eũ) nisi turba non solũ Iudæorum, sed etiã Galilæorum & cæterorũ Hebræorũ conuenientiũ ad Pascha, tot horis tã pertinaciter Pilato contradicẽte, vnanimiter contra ipsum clamasset, nullúsque intercessor aut retractor alicuius eorũ fuisset? Hęc qdẽ testimonia ab hostiũ factis nõ verbis, elegit Iesus vt cõfutarẽtur incereduli quòd ipse diuinitatis virtute fidẽ propagauit nomine sui. *Erat autem scriptum, Iesus Nazarenus rex Iudæorum. Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè. Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum: noli scribere rex Iudæorũ, sed quia ipse dixit rex sum Iudæorum. Respondit Pilatus, Quod scripsi scripsi. Milites*

ergo quum crucifixissent eum. Hinc apparet ꝙ isti milites sunt de quibus superiùs dixit, susceperunt autẽ, &c. *Acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem, & tunicã.* Intellige quatuor partes computata tunica in vna illarũ quatuor partiũ: ita ꝙ subdendo & tunicam, non fit adiunctio ad quatuor partes: sed specificatio tunicæ, quæ fuit ratio ꝙ vterẽtur sortibus pro omnibus quatuor partibus, quam partẽ quis tolleret, vt alij euangelistæ narrant. Ioannes enim explicauit occasionẽ sortium ratione tunicæ non scindendæ. *Erat autem tunica inconsutilis, de super.* pro, à summis, *contexta per totum.* Describitur tunica à summis vsque ad ima circumquaque contexta: ita quod sola textura absq; sutoris opera confecta erat. Et propterea arbitrati sunt milites non esse scindendam. *Dixerunt ergo adinuicem, non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit. vt scriptura impleretur.* Quanuis milites non facerent hæc intentione implendi scripturam diuina tamen prouidentia disponebat hæc ad implendas scripturas, dicens: *Partiti sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleophæ & Maria Magdalene.* Matthæus describit Mariã Magdalenã à lõgè: qa quũ priùs manerent à longè, postea appropinquauerunt iuxta crucẽ. *Quum vidisset ergo Iesus matrem, & discipulum stantem.* pro, astãtem, *quem diligebat.* Seipsum Ioannes speciali dilectionis signo solitus est cognominare. *Dicit matri suæ, Mulier ecce filius tuus.* Nõ dixit mater, ne dolorẽ exaggeraret, sed cõmuni proprio sexus nomine ipsam appellauit, indigentiam adminiculi significans, & propterea subrogauit illi Ioannem in filiũ. *Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eã discipulus.* Deest, ille, *in suã.* pro, in sua. Est enim accusatiuus pluralis neutri generis. Et est sensus, ꝙ ex illa hora accepit Ioannes beatam virginẽ in propria officia. Cœpit enim ex illa hora officiosum se exhibere circa beatã virginẽ curãdo quæ ad eam spectabãt, obsequendo in iis quæ illi cõmoda aut opportuna erãt. *Postea sciens Iesus quia* pro, ꝙ, *omnia.* Deest, iã, *consummata sunt.* Declarat euãgelista assiduũ Iesu studiũ ergo adimplẽda oĩa secundũ diuinã dispositionẽ ordinata circa ipsius passionẽ: describẽdo ꝙ sciẽs oĩa reliqua iã cõsummata, vt quod superat vnũ ante mortẽ eius cõsummaretur, ad implendas scripturas prophetarũ. *Vt consummaretur scriptura.* Psalmi, & in siti mea potauerũt me aceto. *Dicit, Sitio.* Ad literã ex tormẽtis sitiebat: & verum passionis effectum se sentire professus est. Ita tamẽ

quòd hanc professionem ordinauit ad adimpletionem scripturæ, ad executionem veracitatis diuina in scripturæ prędictæ. *Vas autem.* pro, igitur. *erat positum aceto plenum.* Ratio huius vasis pleni aceto, in promptu est vt citius crucifixi morerentur: quod erat gratum militibus & Iudæis. Militibus quidem ne diutiùs morarentur in custodia. Iudęis autem quia debebant illo die secundum legem sepeliri crucifixorum corpora: vt patet Deut. 21. *Illi ergo spongiam plenam.* pro, impletam, *aceto, hysopo circumponentes.* Apud alios euangelistas spongia fuit imposita arundini seu calamo, sed alij euangelistæ tacent modum quo spongia iuncta est arundini: Ioannes verò supplet modũ, dicendo ꝙ per modum circumpositionis iuncta est arundini nexu hysopi Ita ꝙ herba hysopi erat circumligans spongiam circumpositam arundini. *Obtulerunt ori eius. Quum ergo accepisset Iesus acetum.* Antequam crucifigeretur, quum dedissent ei vinum seu acetum amarũ noluit bibere: in cruce autem bibit. *Dixit. Consummatum est.* mysterium passionis meæ, adimpletis quæ scripta sunt de me. *Et inclinato capite tradidit spiritum.* Tacet Ioannes verba quæ dixit tradendo spiritum. Pater in manus tuas commendabo spiritum meum.

¶ Et dicit spiritum, quia spiritus nomen est rei ita incorporeæ ꝙ etiam independens est à corpore: iuxta id quod superiùs dictum est, spiritus est deus. Et exinde translatum est vt sit etiam nomen status: vt scilicet significet rem illam in statu sine corpore. Et sic sumitur in proposito. Et propterea non dicit tradidit animã (quia non tradidit illam in statu animæ) sed dicit tradidit spiritum, quia tradidit illam in statu spiritus. Tradidit autem tanquam in depositum reddendum sibi. Nec est dubium quòd tradiderit patri, vt Lucas explicauit. *Iudæi ergo quoniam parasceue erat, vt nõ remanerent in cruce corpora sabbato, erat enim magnus dies ille.* seu illius *sabbati.* propter solennitatẽ paschalem septimus ille dies solennior erat quàm septimus quisq; dies solitus. *Rogauerunt Pilatum vt frangerentur eorum crura & tollerentur. Venerunt ergo milites. Et primi quidem.* Verba hæc insinuant ordinem inchoando ab eo quĩ erat propinquior militibus: iuxta talem enim ordinem appellatur vnus primus. *Fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem quum venissent, vt viderunt eum iam mortuũ, non fregerunt eius crura.* An idem fuerit ordo rei gestæ, qui est ordo narrationis (.s. ꝙ sicut priùs narrat euãgelista vtriusque crura fracta, & postea narrat gesta circa Iesum, ita priùs secundũ ordinem rei gestæ fuerint fracta vtriusq; crura & postea venerint ad

Iesum.

Iesum) an diuersus sit ordo narrationis ab ordine rei gestæ, incertum est. Ex eo nanq; ꝙ euangelista meminit primi: insinuare videtur ꝙ ordinatè processerūt: ac per hoc ꝙ priùs venerint ad Iesum medium q̃ ad alterum latronē extremū. Ex eo verò ꝙ ratio priùs frangendi vtriusq; latronis crura, in promptu erat (quia. s. illi apparebant manifestè viui, Iesus autem iam apparuerat clamans voce magna expirasse) potuit esse ꝙ de primo ad vltimum transirēt, & demum venerint ad Iesum: & clarè viderunt eū mortuum. *Sed vnus militum lancea latus eius aperuit.* pro pupugit. Ad tollendam omnem ambiguitatem vulnus lancea intulerunt. *Et cōtinuo exiuit sanguis & aqua.* Miraculose de corpore mortuo exiuit proculdubio aqua, non phlegma. Quicquid sit de sanguine quo ad miraculum: quoniā de corpore nuper mortuo non apparet euidenter esse miraculum exire sanguinē. Ex eo tamen ꝙ aqua simul exiuit, insinuatur ꝙ etiam sanguis miraculose exierit. Ratio autem huius miraculi, in promptu est mysterium redemptionis precio sanguinis & regenerationis lauacro aquæ: vt hoc facto intelligeremus effectū mortis Iesu pro nobis. *Et qui vidit, testimonium perhibuit.* De seipso Ioannes loquitur: declarans seipsum testem de visu. *Et verum est testimonium eius.* Nō solùm de teste, sed de testimonio prolato scribit. Et sicut testem asserit certissimum (vtpote de visu) ita testimoniū affert irrefragabile: vtpote verum. *Et ille scit.* Asserit tertio intentionem sanctam ac vtilem testificādi hæc. Et quoniā nemo nouit quæ sunt hominis nisi spiritus hominis qui est in eo, ideo seipsum affert in testē huius sanctæ ac vtilis intentionis. dicendo. *Et ille*, ipsemet, *scit quia.* pro, ꝙ, *vera dicit, vt &*, superfluit &. Legendū est, *vt vos credatis.* Ipse enimmet scit ꝙ ideo hæc vera dicit vt vos credatis, & nō affectu aut passione humana. *Facta sunt enim hæc vt scriptura impleretur.* Facta siquidem sunt hæc nō solùm ad redemptionē humanā absolutè, sed ad exequendū veritatē diuinam. *Os non cōminuetis ex eo.* Exo. 12. scriptum est hoc ad literā de agno paschali. Vnde hinc apparent duo. Alterum est ꝙ non semper Apostoli vtuntur scriptura secundum sensum literalem, sed quandoq; secundum sensum mysticū. Alterum est ꝙ aliquis sensus mysticus spectat ad adimpletionem scripturæ, ex intentione proculdubio spiritussancti: alioquin nunq̃ dixisset Ioānes vt scriptura impleretur, loquēs de sensu mystico. Os enim agni paschalis nō comminuendum figura erat non frangendi ossa Christi figurati per agnum paschalem. *Et iterum alia scriptura*, scilicet Zach. 12. *dicit. Videbūt in quē transfixerunt.*

fixerunt.pro,pupugerunt. *Post hæc autem.* Superfluit autem.*Rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathia(eò quòd.* pro,quum.Legendum est,*quum esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum*)*vt tolleret corpus Iesu. Et permisit Pilatus.Venit ergo & tulit corpus Iesu.Venit autē & Nicodemus qui venerat ad Iesum nocte primum,ferens mixturam myrrhæ & aloes quasi libras centum. Acceperunt autem*,pro,ergo,*corpus Iesu:& ligauerunt eum.* pro,ipsum, scilicet corpus.*linteis cum aromatibus,sicut mos est Iudæis sepelire.* Hoc explicauit euāgelista,ne putares superfluum sumptum in officio sepulturæ.Quod enim in humanis officiis fit secundū patriç consuetudinem reprehensione caret. *Erat autem in loco, vbi crucifixus est,hortus: & in horto monumentum nouum in quo nondum quisquam positus erat. Ibi ergo propter parasceuem Iudæorum quia iuxta erat monumentum.* Breuitas temporis cogens ad celerem sepulturā: describitur ex eo ꝙ erat parasceue:hoc est dies præcedens sabbatū, terminandus imminente occasu solis.Nō enim licebat extendere officia hæc ad aliquas horas noctis,quia à vespera incipiebat ocium sabbatinum. Propter breuitatem itaq; temporis legitimi sepelierunt in loco propinquo.*Posuerunt Iesum.* Quum debuisset dici posuerunt corpus Iesu,dixit tamen posuerunt Iesum:non solum seruando solitum loquendi morem (quo Dauidē aut Abraham sepultum dicimus)sed etiam ad significandum identitatem hypostasis in mortuo & viuo Iesu,quod fuit in ipso singularissimum.Quanuis enim anima Iesu separata fuerit à corpore eius, eadem tamen numero hypostasis perseuerauit in corpore mortuo & in anima,quia quod semel assumpsit nunquam dimisit.

CAPVT XX.

V*Na autem sabbati.* pro,sabbatorum.Omnes euangelistę concorditer describunt à numero plurali(.i.sabbatorum)diem resurrectionis,quanuis apud omnes euangelistas interpres vsus fuerit numero singulari.Et est magna differētia in proprietate sensus,quoniā vna sabbati nullum diem determinatē significat:quoniā sabbatū cōmune est nomen omni festo Iudæorū quo non licet operari, sed vna sabbatorū explicat iuxta morem Hebræum,diem quem hodie appellamus dominicum. Nam appellatione sabbatorū septimi quiq; dies(qui non quandoq;,sed semper sunt sabbata)intelliguntur,& vna sabbatorū dicitur dies illa quæ est vna relata ad sabbata,relata ad septimos dies. Qui ideo dicitur non dies prima , sed dies vna,quia Moyses appellauit eundem diem vnum:dicendo & factum est vespere & mane dies vnus.

vnus. More itaq; scripturæ loquendo euangelista dixit vna sabbatorum: significando diem illum qui semper inuenitur vnus (non secundus, nō tertius) relatus ad dies qui semper sunt sabbata. *Maria Magdalene.* Tacet Ioannes sodales ab aliis euangelistis expressas. Apud Lucā enim discipuli hoc referentes, expresse dicūt, Mulieres quædam ex nostris terruerūt nos, &c. *Venit mane quum adhuc tenebræ essent.* Tēpus auroræ describitur, vnde & apud Lucam dicitur quòd ante lucem venerunt ad monumētum. ¶ Nec obstat ꝙ Marcus dicat orto iam sole: quoniam aurora ortus solis est. *Ad monumentum. & vidit.* pro, & videt, *lapidem sublatum à monumēto.* Tacet hic Ioannes visionem angelorū, narratam ab aliis euangelistis. *Cucurrit.* pro currit, *ergo: & venit ad Simonem Petrum & ad alium discipulum quem amabat Iesus.* Narrat Ioannes hęc tanquam præsentia post tempus quo venit ad monumentum: ad insinuandum festinas actiones Magdalenæ. Huiusmodi enim celeritatem tacitam ab aliis, supplet Ioannes. *Et dicit illis, Tulerunt dominum de monumento.* Asserit quod viderat. Non solùm viderat lapidem sublatum ab ostio monumenti, sed hortante angelo viderat monumentū vacuum: & propterea dicit (vt putabat) tulerunt dominum de monumento. *Et nescimus.* In hoc numero plurali insinuat euangelista sodales. Et simul cum nulla fide data verbis angelorū (qui dixerant illum viuere) mētes mulierū euangelista explicat: tacēdo ꝙ etiam retulerūt se visionē angelorū vidisse, &c. *Vbi posuerunt eum. Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus: & venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul: & ille alius discipulus præcurrit citius Petro: & venit primus.* pro, prior, *ad monumentum. Et quum se inclinasset, vidit.* pro, videt, *posita linteamina: non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum: & introiuit monumentum, & vidit.* pro, videt, *linteamina posita, & sudarium quod fuerat super caput eius non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutū in vnū locum.* Describūtur hæc ita distinctè, vt omnis suspitio asportati cadaueris tollatur. Si enim cadauer fuisset asportatū nō relicta fuissent linteamina (mixtione enim myrrhæ & aloes viscata erāt linteamina quibus obuolutū fuerat corpus) nec fuisset separatim sudariū adhibita inuolutiōis cura positū, sed fuisset asportatū cadauer vt iacebat linteaminibus ligatū, &c. ¶ Et dixit hæc euāgelista, ad describendū ꝙ etiā ex his minutulis testimonia resurrectionis aderāt. *Tunc ergo introiuit & ille.* pro, alius, *discipulus qui venerat primus.* ꝓ, prior, *ad monumentū: & vidit & credidit.* Vidit hæc relata: & credidit Iesum resurrexisse. *Nondū enim*

sciebant

sciebant scripturam. Excusat euangelista tarditatem ad credendum ex ignorantia sacrę scripturæ. *Quia.* pro, quòd, *oportuit.* pro, oportet, *eum à mortuis resurgere.* Non refertur præsens tempus prolationis verborum: sed præsens determinatum in sacra scriptura. Est enim sensus quod nōdum sciebant scripturam continentem ꝙ oportet Iesus à mortuis resurgere. quod iā cōpletum erat. Omnes enim scripturæ resurrectionem Christi prophetantes, cōtinebant hoc. ¶ Necessitas autem qua oportet, multiplex est. scilicet vt glorificaretur secūdum merita, vt firmaretur fides atque spes resurrectionis nostrę, vt inchoaretur regnum dei, &c. *Abierunt ergo iterum.* pro rursus, *discipuli ad semetipsos.* hoc est ad habitacula propria. *Maria autem stabat.* Quanuis Ioannes describat Mariam tacendo sodales, non tamen intelligendum est quòd Maria remāserit sola, sed cū sodalibus. Et cum hoc describitur sola quo ad situm, dicēdo stabat. Et quo ad locū, subiūgēdo. *Ad monumētū foris.* & quo ad fletū, subiungendo. *Plorans.* Vt intelligamus ꝙ quāuis sola non esset, sodalibus tamen aut sedētibus aut quasi vagātibus quærēdo: ipsa sola iuxta ostiū monumēti foris nō sedebat sed stabat & flebat. *Dū ergo fleret, inclinauit se & prospexit in monumento.* Superfluunt duæ dictiones, & prospexit. Legendum est. *Inclinauit se in monumentum: & vidit duos angelos in albis, sedentes vnū ad caput & vnum ad pedes. vbi positum erat corpus Iesu.* Solus Ioannes supplet hanc visionem duorum angelorum simul. Vidit autem corporeis oculis: vt patet ex circunstantiis. vestium, quia in albis: & situs, quia sedentes: & locorum intus in monumento, quia vnum ad caput & vnū ad pedes loci vbi positum erat corpus Iesu. *Dicunt.* Deest &. Legendum est. *Et dicunt ei illi, scilicet angeli. Mulier quid ploras?* Ex hoc singulari & ex subiunctis verbis (dominū meum, & nescio) apparet quòd Maria sola erat ibi vt exposuimus. *Dicit eis. quia tulerunt dominum meum, nescio vbi posuerunt eum.* Hæc deest, & legendum est. *Et hæc quum dixisset.* non expectata responsione angelorum, non habens respectum ad angelos. *Conuersa est retrorsum.* Inquietus affectus quærētis Iesum manifestatur huiusmodi motibus: dū modo se inclinat in monumentū, mō respicit retro foris. Et tantus (vt diximus) erat affectus vt post habeat prēsentiam & sermonem angelorum. *Et vidit Iesum stantem: & nō sciebat quia.* p, quòd, *Iesus est. Dicit ei Iesus. Mulier quid ploras? quē quæris? illa existimans quod hortulanus esset, dicit ei. Domine si tu sustulisti.* pro, asportasti, *eum.* More amātis nō nominat quē: putans omnes

net intelligere de quo loquitur, quem amat. *Dicito mihi vbi posuisti eum, & ego eum tollam.* Vide affectum sine mensura virium propriarum. Et inter hæc omnia semper meus Mariæ describitur perseuerans in opinione quod asportatũ fuisset cadauer. hoc enim apostolis, hoc angelis, hoc Iesu hortulano dixit. ¶ Et tacet hic euãgelista quod Maria his dictis vertit vultũ aliò: puta ad monumentum. *Dicit ei Iesus. Maria.* Non solum nomine proprio sed etiam sono vocis propriæ nominauit ipsam: alioquin ex solo nomine proprio non cognouisset eum, sed dixisset, vnde me nosti: Et hinc apparet quod verba quę pri⁹ Iesus dixerat Mariæ (mulier quid ploras, quem quæris) aut non dixit solita resonantia propriæ vocis, aut nõ peruenit ad Mariam illa solita resonantia: hoc est quòd quãuis Iesus solito more loqueretur, auditus tamen Mariæ non immutabatur solito more ab illa voce. Et vtrouis modo acciderit, miraculum fuit. Quamprimum ergo solitę vocis suauitatem in Marię appellatione percepit, agnouit eum. *Conuersa illa, dicit ei. Rabboni: quod dicitur magister.* Hinc clarè patet quod auerterat se ex inquietudine affectus: & statim agnita voce magistri, conuertitur ad Iesum verbo & facto. Verbo quidem, solito nomine appellãdo eum magistrum: facto autem ruẽdo in amplexum eius. quod euãgelista subsequenti prohibitione insinuat. *Dicit ei Iesus. Noli me tangere.* pro, ne me tange. Prohibendo ne me tange, manifestat quòd illa ruerat ad tãgendum eum. Et quoniam vterque descriptus est stãs, ideo dixi quod ruit vt amplecteretur eum. Quod etiã ex eo apparet, quòd eodem mane non prohibuit mulieres quæ tenuerunt pedes ei⁹. Hinc enim signum est, quod Maria stans, non ad tangendũ pedes sed faciem seu collum tenebat. Nec mirum: quoniam tãta erat vis amoris vt non consideraret quid faceret in tam magna, insperata ac subita lętitia occursus. ¶ Quod si verba domini exactius librentur apparebit quod nõ prohibuit tactum, sed familiarem sed solitum tactũ: vt testatur subiuncta causa, quæ explicatur subiungendo. *Nondum enim ascendi ad patrem meum.* Est siquidem sensus. quia nondum ascendi ad patrem meum nõ me tangas: hoc est ex hoc quòd nondum ascendi ad patrem meum sed tecum sum, non adest tibi facultas tangendi me, sicut priùs quum essem vobiscum tetigisti me. Ac si apertiùs dixisset. Ex hoc quod adhuc sum in terra, non putes me esse passibilẽ sicut priùs. Hæc enim mora parui est temporis: vsquequo, scilicet ascẽdam ad patrem meum. Vnde & statim mittit ipsam ad annunciandum

dum aſcenſionẽ ſuam. ¶ Et bene nota quòd non dicit nondum iui ad patrem meum, ſed dicit nondum aſcendi: quoniam iam iuerat ad patrem moriendo & reſurgendo: vt ipſe priùs dixerat, vado ad eum qui me miſit. Iam enim intrauerat in gloriam ſuã: ſed quia adhuc ſecundũ corpus erat in terra, ideo dicit nondum aſcendi. *Vade autem ad fratres meos.* Quos paſsibilis & humilis appellauerat amicos, modo immortalis & glorioſus appellat fratres. tum vt eiuſdẽ naturę ſe cũ illis eſſe declararet: & intelligeremus ex hac appellatione ipſum non mutaſſe naturã, ſed eſſe eiuſdem naturę humanę & carnis cuius priùs fuerat, cuius erant apoſtoli. Tum vt ab exẽplo diſceremus exhibere nos amicis magis intimos quũ promoti fuerimus ad aliquem ſuperiorem gradum quàm priùs. *Et dic eis.* Ecce Magdalena fit Apoſtolorum apoſtola. *Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum.* Ieſus homo proculdubio aſcendit: ac per hoc dicendo aſcendo, ſecundum humanam naturam ſe ſignificat. Addendo verò ad patrem meum, naturam in ſe diuinam ſignificat. nam deus non eſt pater Ieſu adoptione, ſed natura tantum. Propter quod ſignificantius non dicit patrem meũ & veſtrum, ſed dicit patrem meũ & patrem veſtrum. Si enim dixiſſet patrem meũ & veſtrum, cõmunis pater vna eadémque ratione ſignificatus eſſet, & Arriani anſam acciperent: ſed dicendo ſeparatim patrem meum & patrem veſtrum, alia ratione ſignificat patrem ſuum & alia patrẽ apoſtolorum. Patrem inquit meum, naturalem: & patrem veſtrum, gratuita adoptione. *Deum meum.* Deeſt &. Legendum eſt, *& deum meum & deum veſtrum.* vt intelligamus non demõſtrari patrem dicendo & deum meum, ſed demonſtrari deum. vtráque ſimiliter naturam in ſeipſo per hæc verba ſignificans alio modo. Ex hoc enim ꝙ aſcendit, hominẽ ſe manifeſtat: ex hoc verò quòd aſcendit ad deum ſuum, gratia vnionis perſonalis iũctam naturam humanam hypoſtaſi diuinæ manifeſtat. Eſt enim ſenſus. Aſcendo ad deum meum, ſingulariſsima gratia ſingulariſsimo modo (vnionis ſcilicet perſonalis) meũ. Propter quod etiam nõ dixit deũ meũ & veſtrũ, ne eademratione intelligeretur deus eius & aliorũ: ſed dixit deũ meũ & deum veſtrum, vt alia ratione intelligeretur deus eius & deꝰ aliorum. Eſt enim (vt dictum eſt) deus eius perſonaliter: eſt autem deus aliorum prouidentia, cura, cultu, &c. *Venit Maria Magdalene, annuncians diſcipulis quia vidi.* pro, quòd vidit, *dominum.* Verba ſunt non Mariæ Magdalenæ ſed euangeliſtæ, narrãtis dicta à Magdalena. *Et hæc dixit mihi.* ꝑ, ci.

ei. Verba enim sunt similiter euangelistæ: narrãtis quòd Magdalena annunciauit tum quòd vidit dominum, tum dicta sibi à domino. ¶ Tacuit hic euangelista quòd inter eundem iterum vidit Iesum simul cum aliis mulieribus. quod Matthęus retulerat. *Quum ergo sero esset die illo vna sabbatorum, & fores essent clausæ vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum.* Explicat Ioannes tot conditiones singulares, tum ad integritatem historię, tum ad multiplicationem miraculi. Hoc enim nouum erat miraculum quòd ianuis clausis Iesus ingressus fuerat. *Venit Iesus: & stetit in medio.* non angulo. Vt non vt ab aliquo sic ab aliquo non videretur, sed vt ab omnib' videretur & palparetur, stetit in medio. *Et dixit eis, Pax vobis.* Etiam ipsa salutatione monstrat se esse eorum magistrum, qui hanc salutationem eos docuerat. *Et quum hæc.* pro, hoc, *dixisset, ostendit eis manus & latus.* Deest, suum. Non solum verbis sed factis statim contestatur se esse eundem qui crucifixus est, ostendendo eis manus & latus. ¶ Hinc habemus ꝙ in manibus, pedibus & latere post Christi resurrectionem fuerunt signa clauorum & lanceæ. ad hoc enim ostendit eis manus & latus, vt ex signis clauorum & lanceæ cognoscerent easdẽ esse manus, idem esse latus, &c. ¶ Omittit hic Ioannes pedes, expressos à Luca: & quòd Iesus non solum ostẽdit eis manus pedes & latus, sed etiam inuitauit eos ad palpandũ carnem suam & loca vulnerum. quod Lucas explicauerat. *Gauisi sunt ergo discipuli viso domino.* Conclusionem gaudij in discipulis subsecuti (tacitis aliis relatis à Luca) Ioannes refert, supplendo quod Lucas tacuerat: scilicet quòd iterum dixit eis pax vobis. Hoc enim circa finem illius apparitionis videtur fuisse. *Dixit ergo eis.* Deest, Iesus, *iterũ.* pax vobis. *Sicut misit me pater, & ego mitto vos.* Omni ex parte comprobat Iesus se esse eundem. Eadem enim & eodem modo eadémque authoritate dicit & mãdat quę ante mortem disposuerat. ¶ Et nota aduerbium sicut, significans modum. nam verè quemadmodum pater misit Iesum ad prædicandum bene faciendo & mala patiendo, ita explicat se mittere discipulos. Et dixit hoc, tum vt intelligerent quòd non erat cum eis mansurus corporali præsentia. tum vt sperarent se missos ad mortem resuscitandos, quemadmodum videbant Iesum missum à patre ad mortem resuscitatum. *Hæc.* Deest &, & est numeri singularis. Legendum est, *Et hoc quum dixisset, insufflauit.* Sicut in principio huius ingressus manifestauit seipsum dupliciter (verbis scilicet & factis) ita modo de-

ſtinationi diſcipulorum adhibet verba & facta. inſufflare enim factum eſt. Quorſum autem inſufflauerit, ſubiungit euangeliſta. *Et dicit eis. Accipite ſpiritum ſanctum.* Inſufflatio datio quædam corporei ſpiritus eſt. Et propterea aptiſsimè cōgruit ad ſignificandum donationem incorporei ſpiritus vt etiam per ſenſibilia facta inſtruamur de iis quę intus fiunt in anima. ¶ Lucas refert quod aperuit illis ſenſum vt intelligerēt ſcripturas, quod ſpectat ad perfectionē partis intellectiuæ: Ioannes quòd dedit illis ſpiritum ſanctum, perficiētem principaliter partem affectiuā. Sed hoc in loco dat⁹ videtur ſpiritus ſanctus ad perfectionē vtriuſque partis, relatæ ad vſum ſacramentorum: imò relatæ ſpecialiter ad vſum ſacramēti pœnitentiæ. vt ſubiuncta ſiue aliqua cōiunctionis nota teſtantur. *Quorum remiſeritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta ſunt.* Hic eſt primus & vltim⁹ locus in teſtamento nouo, explicans in ſpecie remiſsionem peccatorū fieri poſſe ab hominibus. In genere ſiquidem dictū fuerat, quæcūque ſolueritis ſuper terram, &c. Mirabilis eſt facultas hæc vtpote ſoli deo propria. Quocirca ne intelligeremus authoritatiue dimitti peccata à diſcipulis, non dixit remittite peccata, ſed quorum remiſeritis peccata remittūtur eis: vt vis & efficacia remiſsionis explicaretur non in diſcipulis ſed in deo remittēte. dicendo enim quorum remiſeritis peccata, remiſsionem quidē ſed miniſterialem ſignificare ſe monſtrat ex eo quòd ſubiungit remittuntur eis. ¶ Et quoniā non aliter Chriſti diſcipuli remittunt peccata aliorū niſi remiſsionem ſeu abſolutionē in ſacramento pœnitentię exhibendo, ideo hoc in loco inſtituitur & promulgatur ſacramentū pœnitentiæ. Et propterea vide ſingula. Dicit quorū, neminem excipiendo. Dicit remiſeritis, & non dicit remiſſa dixeritis aut mōſtraueritis aut declaraueritis. Nihil enim horum eſſet vere remittere: ac per hoc non ſaluaretur veritas verborū Chriſti. Dicit peccata. Non dicit pœnas peccatorum ſed ipſa peccata: nō reſtringendo ad peccata hęc vel illa, aut oris vel operis, ſed nullū excipiendo peccatum. Dicit remittuntur eis, ad ſignificandam diuinam efficaciam aſsiſtētem immo operantem in ipſa remiſsione veſtra. Dicit & quorum retinueritis retenta ſunt ad ſignificandum concedi facultatem non ſolum remittēdi ſed etiam retinendi peccata. Similique efficacia donari retentionem qua donatur remiſsio. ¶ Et nota quòd non dicit & quæ retinueritis, ſed & quorū retinueritis: vt intelligamus non concedi facultatem remittendi peccata aliqua & retinendi

retinendi alia. Impium enim est à deo sperare dimidiam veniã & similiter impium est ministros eius dimidiam dare veniã. aut enim omnia peccata dimittuntur aut nullum, tam à deo quàm à ministris eius. Et propterea dicit & quorũ, hominũ. Est enim concessa facultas omnia peccata remittendi quorumcunque hominũ. Et similiter omnia peccata retinẽdi quorũcunque hominũ. ¶ Si quęris modum seu actionẽ retẽtionis, scito ꝙ sicut deꝰ remittit dando gratiam, retinet autẽ negando gratiã indigno, ita ministri eius remittunt peccata præbendo absolutionem sacramentalem, retinent autẽ negando eã indigno. Propter quod præmisit accipite spiritũ sanctũ. Hoc enim ideo præmissum est, ideo ab hoc inchoauit, vt intelligamus nõ ad libitũ posse ministros Christi remittere & retinere peccata, sed tantũmodo spiritu sancto ad hoc mouente. Quanuis etiã hoc propositũ sit, vt intelligamus donũ esse spiritus sancti facultatẽ remittẽdi ac retinendi peccata. ita ꝙ acceptio spiritus sancti ad facultatem & vsum facultatis refertur: alioquin efficax nõ est tã remissio quã retẽtio. In cuius signũ nec in baptismo nec in eucharistia sed in solo hoc sacramẽto dixit accipite spiritũsanctum. In eucharistia enim dixit hæc quotienscũque feceritis, in mei memoriã facietis. In baptismo aũt, docete oẽs gentes baptizãtes &c. Hic aũt accipite spiritũsanctũ: ad significandũ hoc esse singulare in sacramẽto pœnitẽtię, ꝙ actio sacramẽtalis requirit in ministro spiritũ sanctũ dirigentẽ & mouentẽ, requirit iudiciũ internũ secũdũ spiritũ sanctũ in ministro, hominis peccatorum eius. ¶ At si quæris vnde sciã spiritũ sanctũ me mouere ad retinendũ vel remittẽdũ. In prõptu est responsio ꝙ quũ spiritus sanctus sit spiritus sapiẽtiæ, scientiæ, intellectus, cõsilij, timoris domini &c. Tũc proculdubio mouet spiritus sanctꝰ quãdo seruatis seruãdis quæ sunt scientiæ, cõsilij & huiusmodi, rectã ratione cõcluditur hunc esse absoluendũ vel nõ absoluendũ. ¶ Si obiicis ꝙ hic nihil dicitur de confessione sacramentali peccatorũ. In prõptu est solutio ꝙ implicite significatur cõcursus propriæ confessionis peccatorũ suorũ. Nã quũ remittere vel retinere cõmissum Christi ministris, exerceri non possit rectè nisi cognitis peccatis & hominibus quorũ sunt dimittenda aut retinenda peccata, & notitia ista nõ sit vi aut metu extorquenda sed oportet quòd volũtariè exhibeatur ad hoc vt sit meritoria remissionis, cõsequens esse oportet vt interueniat confessio propria peccatorũ quorum remissionẽ quis quærit. ¶ Si rursus obiicis ꝙ hinc nihil habe-

tur de cõfeßione auriculari. Reſpondetur quod ſicut in baptiſmo Chriſtus non inſtituit modũ baptizandi (ſiue immergendo ſiue infundendo ſiue aſpergendo) ſed modos reliquit eccleſiæ vſui, ita in ſacramento pœnitentiæ inſtituit confeßionem volũtariã peccati, ſed modum confitendi & ſimiliter abſoluendi (an ad aurẽ an publicè) eccleſiæ vſui reliqui: iuxta qualitatẽ tamen peccati, publici vel occulti. nã cõformis debet eſſe peccato tam pœnitentia q̃ remißio. ¶ Si demũ obiicis dominũ non præcipere hic vt quæramus remißionẽ peccatorũ à miniſtris, ſed dare miniſtris ſuis facultatem remittendi vel retinendi peccata confitentibus illa. Fateor inſtitutionẽ ſacramenti pœnitẽtiæ hic haberi, non præceptũ. *Thomas autẽ vnus ex duodecim.* Nõ exiſtẽtibus ſed inſtitutis. vndecim enim tantũ tunc erant: ſed quilibet erat & vocabatur vnus ex duodecim inſtitutis apoſtolis. *Qui dicitur didymus.* Græcã actionẽ interpres reliquit: quũ potuiſſet dicere latinè geminus ſeu gemellus. Vnde autẽ hoc cognomẽ habuerit, aliter neſcitur: niſi quia vocabulũ ſonat quod fuerit nat⁹ cũ alio vno eodẽque partu, & inde cognominatus geminus ſeu gemellus. *Nõ erat cũ eis quãdo Ieſus.* Occurrit quæſtio quoniã Lucas dicit quod diſcipuli redeũtes ex Emaus inuenerũt cõgregatos vndecim. & interpoſitis vltro citroque dictis ſubdit, dũ autẽ hæc loquuntur ſtetit Ieſus in medio eorum & dixit, pax vobis. Quomodo ergo apud Lucã erãt cõgregati vndecim, & apud Ioannẽ deerat Thomas? ¶ Solutio eſt q̃ multis vltro citroque dictis poſtquam venerũt diſcipuli ex Emaus, Thomas receßit: & poſt receſſum eius dũ remanentes multi præter decẽ Apoſtolos & illos duos diſcipulos de his loquerẽtur venit Ieſus. Nõ enim dicit Lucas vndecim affuiſſe quãdo venit Ieſus. ſed quãdo redierũt diſcipuli ex Emaus. *Dixerũt ergo ei alij diſcipuli vidimus dominũ. Ille autẽ dixit eis. Niſi videro in manibus eius fixurã.* pro, figurã, *clauorũ.* Hinc apparet q̃ alij diſcipuli nõ ſolũ dixerãt Thomę vidimus dominũ, ſed etiã q̃ viderãt manus pedes & lat⁹ cũ ſignis vulnerũ: alioquin nõ dixiſſet Thomas ſe quoq; velle hęc videre. Et pari ratione retulerũt reliqua, ſcilicet q̃ comederat cũ eis, q̃ inſufflauerat in eos &c. *Et mittã digitũ meũ in locũ.* pro, in figurã. *Clauorũ* Nõ eſt cõtẽtus Thomas teſtimonio ſenſus viſus, ſed exigit teſtimoniũ quoq; ſenſus tactus. Et dicẽdo mittã digitũ meũ in fixurã clauorũ, mõſtrat audiſſe ſe à diſcipulis q̃ nõ remãſerat obducta exterius in ſuperficie man⁹ cicatrix claui: ſed profundũ interius foramẽ ſecundũ figurã claui, in q̃ foramẽ poſſet mitti digitus.

digitus. Et similiter intellige quod subiungitur. *Et mittam manũ meã in latus eius.* hoc est in foramen secundũ figurã lanceæ quod in latere Christi apparebat. Volebat enim Thomas experiri tactu an esset apparẽtia huiusmodi foraminũ, an in veritate essent ibi huiusmodi foramina. *Non credã.* Vsqueadeo exigit ambo hæc testimonia, vt sine his se non crediturum asserat. *Et post dies octo iterũ erant discipuli eius intus, & Thomas cũ eis. Venit Iesus ianuis clausis: & stetit in medio, & dixit eis.* Superfluit eis. *Pax vobis.* Similiter & iã tertio salutat discipulos imprecãdo eis pacẽ: vt Christianorum corda toties repetita pax penetret. *Deinde dicit Thomæ.* Non requisitus offert discipulo incredulo quę quæsierat, simul monstrans se (quanuis absentem) nosse quæ dixerat Thomas, & suauissimum se esse satisfactorem desideriis discipulorũ. *Infer digitum tuum huc.* Hinc apparet ex verbis Iesu, vera remansisse foramina clauorum & lanceæ. ita ꝙ caro Christi discontinua est in manibus, pedibus & latere. Et huiusmodi conditio quãuis in carne passibili indecora appareat, in carne tamẽ gloriosa ad cumulum gloriæ est effecta, absque vllo præiudicio integritatis, sensus & cuiuscũque alterius operationis. Sed hæc nostrã notitiã excedunt: vtpote qui eandem carnis naturã trãslatã in impassibilitatẽ & gloriã nunquã vidimus, in se aut in suo simili. *Et vide manus meas.* Quũ non videamus digitis, dicendo vide, intendit euidenter cognosce. Freqũeti enim vsu, videre appellamus euidenti notitia cognoscere: quocũque sensu, quocũque actu interiori animæ euidẽter cognoscamus. Perinde dictũ est vide manus meas, acsi dictũ fuisset & euidẽter cognosce manus meas. *Et affer manum tuam & mitte in latus meum. & noli esse.* pro, & ne sis, *incredulus sed fidelis.* pro, credul⁹. Directè respõdet ad id quod dixerat Thomas, nõ credã. *Respondit Thomas & dixit.* deest, *ei, Dominus meus & deus meus.* In textu Græco præponitur articulus dictioni dñs, & alter articulus dictioni deus. Et hic est solus text⁹ in vniuersis euãgelistis in quo Iesus in carne appellat⁹ est deus. Et apposit⁹ est articulus, vt nullã Arriani habeãt exceptionẽ, vt nõ possint inficiari (quẽadmodũ alibi inficiãtur) deũ sine articulo esse summũ deũ. Hic enĩ clarè Iesus appellatur de⁹ cũ articulo, ad explicãdã Iesu verã diuinitatẽ. quẽadmodũ appellãdo dñm cũ articulo, explicãt supremũ dominiũ. *Dicit ei Iesus, Quia vidisti me Thoma.* Ex his Iesu verbis apparet ꝙ Thomas tetigit foramina, ꝙ id fecit aut quod inuitauerat ipsum Iesus dicẽdo vide. codẽ enĩ verbo vtiĩ, dicẽdo quia vidisti:

hoc est quia euidēter cognouisti me esse eundē. *Credidisti.* Hinc apparet professionem Thomæ (scilicet dominus meus & deus me⁹) approbatā esse à Christo. nam hoc quod ꝓfessus est, est id quod credidit. Vidit enim hominē, carnē, foramina: credidit aūt non quæ vidit, sed illū esse verū deum & dominum. neutrum siquidē horū vidit, sed credidit. *Beati qui nō viderūt & crediderūt.* Ordo præmij ad meritū, beatitudinis æternæ ad fidem præsentis temporis significatur, apponendo beatitudinē præteritæ fidei: vt intelligamus beatitudinis præmium non esse eorum qui credunt, sed eorum qui crediderunt. beati enim non credunt, sed vident clarè quod crediderunt. ¶ Et dixit hoc Iesus, ad declarandū ordinem istorū duorum actuum (scilicet videre & credere) q̄ est econtrario ad ordinē Thomæ, qui ex visione duci voluit & ductus est ad credendum. Contrarius dicit Iesus est ordo: quia credere ducit ad beatitudinem, quæ est clara visio. Rursus quia credere Thomæ fuit tanquam credere cōuicti & coacti ad credendum ex euidentia facti, docet Iesus beatitudinis præmiū esse eorum qui non tanquā conuicti crediderunt. Dicendo enim qui nō viderunt, excludit cōuictionē ad credendū. dæmones siquidē conuicti credunt. & propterea non meritorie credūt. Ad significandū itaque tū ordinē inter beatitudinis pręmiū & fidei meritum, tum ordinem inter videre & credere, tū meritum fidei absque cōuictione, declarauit beatitudinis præmium esse eorum qui non viderūt & crediderūt. ¶ Vnde patet ratio quare dixerit in præterito, nō viderūt & crediderūt. præteritum enim refertur nō ad præsens ꝓlationis sed ad præsens beatitudinis. Et ꝓpterea sub tali præterito cōprehenditur tota via præsentis temporis vsque ad patriā. ¶ Nec per hoc reprobatos intellige qui velut cōuicti ad credendū ducuntur, sicut Thomas: sed minoris meriti arguūtur. Thomas tamē prioris incredulitatis culpā magnitudine professionis pensauit, primus enim fuit qui professus sit expresse Iesum esse verū deū. *Multa quidē & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorū suorū quæ non sunt scripta in libro hoc.* Sciebat Ioannes se pauca signa facta à Iesu retulisse, sciebat multa alia relata ab aliis Euāgelistis. & propterea ne quispiā crederet ipsum omnia aut plurima complexum esse vel minorem fidem adhiberet aliis Euāgelistis, subiunxit hæc *Hæc autē scripta sunt.* Declarat quare hęc scripserit. *Vt credatis.* Ecce finis propinquus. *Quia.* pro, quòd, *Iesus.* Nazarenus de quo hæc scripsimus. *Est Christus.* Est Messias ille à prophetis prædictus, *Filius dei.* non

adoptiuus

adoptiuus sed naturalis. His enim duobus creditis de Iesu, iam credita est vtraque ipsius natura, iam creditum est mysteriũ redẽptionis & salutis humanæ per ipsum. *Et vt credentes, vitam habeatis.* Ecce fructus vltimus. *Vitam.* nunquàm terminendam, hic inchoandam & in patria in æternũ mansuram. *In nomine.* in inuocatione nominis. *Eius.* Hæc enim tria (scilicet credere, inuocare nomen Iesu, & vitam animæ habere credendo & inuocando) sunt fructus Euangelij.

CAPVT XXI.

POstea manifestauit se iterum Iesus. deest, discipulis, *ad mare Tiberiadis.* Describitur locus Galileæ: vt intelligamus discipulos post octo à resurrectiõe Iesu dies egressos à Hierusalem, & hac atque illa diuertisse. *Manifestauit autem sic. Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat à Cana Galilææ, & filij zebedæi, & alij ex discipulis eius duo:* Isti septem eiusdem artis describuntur simul: vt pari ratione intelligamus alios non diuulsos sed fere cateruatim sociatos. *Dicit eis Simon Petrus. vado piscari.* pro, piscatum. Petrus postquàm iam ter viderat Iesum qui surrexerat à mortuis, post apertum ei sensum vt intelligeret scripturas, post acceptum spiritum sanctum, vadit ad piscandum, vt intelligamus non dedecere hæc & similia exercitia Apostolicos sacerdotes. *Dicunt ei, venimus & nos tecum.* Hinc apparet quòd omnes isti piscatores erant. *Et exierunt,* Superfluit & *& ascenderunt in nauim.* deest, statim. *& illa nocte nihil prendiderunt. Mane autem iam facto stetit Iesus in littore.* Non in mari, ne phantasma putaretur, sed in terra, vt verus homo haberetur. *Non tamen cognouerunt discipuli quia.* pro, quòd, *Iesus est.* Mirum est quòd nec visu nec auditu cognouerunt Iesum: cum quo tãto tempore fuerant conuersati, qui tunc etiam loquebatur eis subiuncta verba. Et quum ex parte discipulorum non appareat impedimentum (credebant enim & acceperant spiritum sanctũ) nec ex parte Iesu appareat mutatio (puta quòd in alia specie apparuerit aut alia voce locutus fuerit: quum subiungatur absque narrata mutatione aliqua in ipso Iesu, quòd postea cognouerunt eũ) relinquitur quòd ex parte immutationis mediæ hoc causatũ fuerit quòd non cognouerũt eum, hoc est quod neque species visibiles neque species audibiles perueniebant ad discipulos ex integro: hoc est cum omnibus cõditionibus quas ab obiecto habebãt, quod sine miraculo non fuit. Postea autẽ subtracta hac miraculosa suspẽsione immutationis, cognouerũt eũ.

Dicit ergo eis Iesus,Pueri.pro,filioli. Blando nomine fatigatos sine fructu nocte illa discipulos,verè sibi charos vt filiolos appellat.*Nunquid*.Legendum est. *Num quid pulmentarij habetis?*vel ad verbũ,nũ quod pulmentariũ habetis? Græca dictio non est simplex sed cõposita ad significandũ cibũ qui adiungitur, proculdubio pani: sed interpres carẽs ꝓprio vocabulo eius quod vulgari Italico dicim⁹ cõpanatico,vsus est pulmẽtarij nomine ad significandũ cõmuni nomine cibũ qui cũ pane comedit̃:qualis est caro pisciũ & animaliũ. *Responderunt ei:non. Dicit eis*.deest,ille aũt. Legẽdũ est. *Ille autẽ dicit eis.mittite in dexterã*. ꝓ,in dexteras partes,*nauigij rete: & inuenietis. Miserunt ergo. & iam nõ valebãt illud trahere præ multitudine piscium. Dicit ergo discipulus ille quẽ diligebat Iesus*,Petro *dominus est*.Ioãnes dono intellectus incipit præ ceteris donari.nã cõferendo multitudinẽ pisciũ difficultátẽ tractũ retis cũ verbis illi⁹ hoĩs qui in littore tũc eis dixerat, mittite in dexteras partes & ĩuenietis,cõclusit & intellexit ꝙ ille homo in littore est Iesus. Et hoc indubiè asseruit Petro,sibi valde familiari. *Simõ*.deest ergo,*Petrus quũ audisset quia*. pro, ꝙ. *dominus est*. Quẽadmodũ intellect⁹ Ioãnis, ita amor Petri ad adeũdũ Iesum describit̃: quod statim quũ audiuit, relictis oĩbus iuit ad Iesum. *Tunica*.pro,superindumento.Græca enim dictio non significat tunicam sed super indumentũ,quicquid sit illud supremũ vestimẽtum,quod palliũ appellari videtur. *Succinxit se*.vt corpus tantum operiret,nõ crura & inferiores partes,*(Erat enim nudus) & misit se in mare*.Non dicit quòd ambulauit super mare,sed quod se misit in mare.Erat enim tã parũ alta aqua vt posset ambulare homo in illa, *Alij autẽ discipuli nauigio*.pro,nauicula,*venerunt(nõ enim lõge erant à terra,sed quasi*.pro,circiter,*cubitis ducentis* , A dictione nõ.hucusq;,est parẽthesis . & refertur ad reddẽdã rationẽ quare Petrus misit se in marè absq; periculo,quia parũ.s. distabãt à terra.Ita ꝙ & Petrus ambulare & nauicula alij vehi possent.in duobus enim palmis aquæ nauiculæ natant. *Trahentes rete piscũ. vt ergo descenderunt in terram,viderunt*. ꝓ,vidẽt,*prunas positas, & piscem superpositũ. & panẽ*. Discipuli alij trahentes rete,è nauicula descenderunt continuantes tractum: & vbi descẽderunt, vident congestas prunas & piscem quem ipsi non attulerant positum super prunas.Iesus enim angelorũ ministerio & prunas & piscẽ & panẽ attulerat & disposuerat,siue de nouo formauerat, præparans partem saltẽ prandij Dico autem partem: quia iussit afferri ex piscib⁹ nouiter captis, nõ ad superfluitatẽ.

Dicit

Dicit eis Iesus: afferte de piscibus quos prendidistis nunc. Ascendit Simon Petrus. Tacet euangelista quæ Petrus dixerit Iesu aut econuerso: & Petrū qui cū Iesu erat, ad præceptū Iesu præcipientis vt afferrent de piscibus captis, conscendisse nauem vt celeriùs implorentur iussa describit. Ita ꝙ vbi priùs alij discipuli fuerant in nauicula & Petrus extra, modo alij discipuli sunt in terra cōtinuantes tractum retis & Petrus ascendit in nauiculam ad trahendum rete. *Et traxit rete in terram plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus.* Petrus in nauicula describitur quòd traxit rete in terram, non quòd solus traheret, sed quòd ipse è nauicula subleuabat rete, facilitans tractum: vt ipso sic subleuante rete plenum piscibus prope terram, reliquorum discipulorum in terra trahentium tractum quodammodo efficeret subleuando. *Et quum tanti.* pro, tot, *essent non est scissum rete.* Miraculo dignum euangelista censet quòd tot magni pisces simul tracti fuerint absque scissione retis: vt intelligamus & hoc ad cumulum miraculi accessisse. *Dicit eis Iesus. Venite.* Reuerentia discipulorum retinens eos ab appropinquatione ad Iesum insinuatur, describendo ꝙ Iesus inuitauit eos, venite. *Prandete.* Hinc apparet quòd illo tempore non tantùm cœnabatur, sed etiam prandium fiebat. Erat enim mane quum hoc gestum est. *Et nemo audebat discumbentium.* pro, discipulorum, *Interrogare eum, tu quis es?* Describitur quòd antequam discūberent, quando Iesus dixit eis venite prandete, discipuli cognouerunt ipsum esse Iesum. *Scientes.* Vtrunq; dicit euāgelista: & quòd non audebāt interrogare, & quòd sciebāt ipsum esse Iesum, vt intelligamus nō pusillanimitatem, sed reuerentiā discipulorum retrahentem tum ab appropinquatione ad Iesum tum ab interrogatione: & reuerentiam retrahentem ab vtroq;, causari à scientia (à certa notitia) quòd ipse esset dominus, quia, pro, quòd dominus est. Nō dicit quia Iesus est, sed quia domin⁹ est: vt rationem reuerētię retractiuæ intelligamus ex dominio. *Et venit Iesus, & accepit panem, & dabat eis.* Omnia sunt pręsentis temporis. Legendū est, *& accipit panem & dat eis: & piscem similiter.* Dicēdo & venit, significat accessum Iesu ad eos iā discumbentes: tāquam Iesus officio ministri fungatur: dum describitur quòd nō solum venit, sed accipit panem & piscem & dat eis quę parauerat. *Hoc iam tertio.* pro, hac iam tertia vice, *manifestatus est Iesus discipulis suis quum surrexisset à mortuis.* Non solum manifestationē, sed tertiā manifestationem asserit Ioannes hanc fuisse: vt intelligam⁹ manifestationes alias ab aliis scriptas, fuisse post

hanc.Ita ꝙ antequam discipuli conuenirent in mōtem Galilææ constitutum illis à Iesu, fuit hæc apparitio iuxta mare Galilææ, vt etiam sic impletum sciamus ꝙ Iesus præcessit eos in Galilæá. ❡ Sed bene nota ꝙ non dicit hanc tertiam manifestationē absolutè (quoniam ipsemet scripserat quatuor) sed dicit tertiam discipulis suis. ❡ Verùm non caret quæstionis scrupulo hæc assertio: quia apud Lucam Iesus ipso die quo resurrexit manifestatus est discipulis in Emaus, ac per hoc ista non est tertia discipulis suis, sed quarta. Solutio est quòd appellatione discipulorum Ioannes gratia materiæ intelligit Apostolos. Dico autē gratia materiæ (hoc est resurrectionis Christi testificādæ) appellasse illos discipulos, qui erant decreti proprij testes resurrectionis Christi, hos autem constat esset Apostolos: vt patet Actuum primo dicente Petro, oportet ex his vnum testem nobiscum fieri resurrectionis eius ad plebem. Et cōstat illos duos discipulos in Emaus non fuisse apostolos: quoniam ipsi regressi in Hierusalem, inuenerunt congregatos vndecim. ❡ Et significantiùs libra numerum pluralem, discipulis suis: vt nō supputetur manifestatio illa qua Iesus ipso quo resurrexit die. Apostolo Petro soli apparuit. Remanet itaque solida veritas hanc esse tertiá manifestationem Apostolis in numero plurali. *Quum ergo prandissent.* Iesus nō minima mysteria exercuit immediatè post sumptum cibum. Nam & sacramentum Eucharistiæ instituit post cœnam: & in die resurrectionis postq̄ comedit coram discipulis, aperuit illis sensum, dedit spiritumsanctū: & nunc post prandiū committit Petro pontificatū. Vt discamus ab exemplo tam cœnā q̄ prandiū sic sumere, vt nullum præstetur impedimentū exercitiis spiritualibus vt non minùs idonei simus ad exercitia spiritualia. *Dixit Simoni Petro Iesus. Simon Ioannis.* pro, Iona. Pater enim Simonis Petri nō Ioannes, sed Ionas vocabatur, vt clarè patet Mat.16. Simō bar Iona, hoc est filius Iona. *Diligis me.* Anteq̄ curam ouium cōmittat, non petit scis aut potes aut vis, sed diligis me. Non dicit diligis oues meas, diligis præmia mea, promissiones meas & huiusmodi, sed diligis me. *Plus his?* Clariùs dixisset interpres plus q̄ hi. Ita quòd duo petit: alterum est diligis me, alterum est plus q̄ hi. ❡ Et hæc comparatiua conuincit ꝙ alloquitur Petrum vt distinguitur ab aliis Apostolis: vt hinc clarè constet pontificatū commissum ita Petro ꝙ nulli alij Apostolo. *Dicit ei.* Prima Petri respōsio. *Etiam domine.* Affirmat quæsitū. *Tu scis.* Affert ipsum Iesum in testem interni affectus ipsius Petri, profitens per hoc Iesum videre cor

Petri.

Petri. *Quia.* pro, ꝙ, *amo te.* Explicat hoc Petrus, ne affirmatio dicta (etiam domine) intelligeretur extendi ad totum quæsitũ. Refugit enim Petrus respondere ad secundam quæsiti partẽ. s. plus q̃ hi. Hoc enim non nisi temerè & præsumptuose potuisset affirmare. Et propterea explicat afferendo Iesum in testẽ quo ad primam tantum quæsiti partem (scilicet diligis me) dicendo tu scis ꝙ amo te. *Dicit eis. pasce agnos meos.* Vide quibus verbis pontificatus cõmittitur, ad similitudinem pascentis agnos mandat vt cibum animæ det agnis, non vrsis, non leonibus, sed agnis, sed hominibus similibus agnis, non qualicunque ratione sed quia mei sunt Ideo petij diligis me plus q̃ hi, vt ex maiori dilectione erga me, assumeres studium atq; onus pascendi agnos nõ tuos sed meos. Nulla merces, nulla mercedis ratio, nulla Petri vtilitas ꝓponitur: sed solus Christi amor exigitur & affertur ratio pascendi agnos Christi. *Dicit ei iterum.* pro rursus secũdo. Narrat Euangelista ꝙ non solùm secundo, sed etiam rursus (hoc est velut à capite incipiens) interrogauit. *Simon Ioãnis.* pro, Iona, *diligis me*? Nõ repetit secundam partem priùs quæsiti (scilicet plus q̃ hi) ne putaret Petrus repeti interrogationem quia non responderat ad secundam particulam: vt intelligeret repeti interrogationem propter primã particulam, eisdẽ præcisè verbis factã. *Ait illi. etiã domine, tu scis quia.* pro, ꝙ, *amo te.* Repetit responsionẽ Petrus de verbo ad verbũ, & propterea non est opus expositionẽ repetere. *Dicit ei, pasce agnos meos.* pro, rege oues meas. Aliis verbis vtitur modo, vbi prius dixerat pasce, modo dicit rege. Sed aduerte ꝙ Græca dictio non significat regere communiter, sed regere pastoraliter, quod quia Latinus sermo nõ potest explicare vnica dictione, ideo tutiùs putauit interpres dicere pasce. ¶ Et vbi priùs dixerat agnos meos, modo dicit oues meas, quę sunt matres agnorũ. Sed & oues sine cornibꝰ sunt & inermes sicut agni. ¶ Et per hos duos actus (pascere. s. & regere) vniuersa officia necessaria animabus cõprehensa sunt. Pascere enim est prouidere de cibo animæ, regere verò est prouidere illis educendo & inducẽdo, stabulando & illa faciẽdo quæ apud Eze. c. 34. scribuntur, quod est gubernare animas secundũ expediẽtia saluti animarũ ipsarũ. *Dicit ei tertio.* Ideo Iesus multiplicat quæstionẽ de amore sui: vt intelligamus primũ, secundum & tertiũ requisitũ ad pontificẽ esse amorem ipsius Iesu, & hinc totũ negotiũ pendere. & sine hoc amore nõ esse põtificẽ aut pastorẽ nisi æquiuocè. Vt disceremus nullũ esse assumendũ ad pastorale officiũ nisi credatur teste Iesu ꝙ amet ipsum

Iesum,

Iesum, hoc est nisi credatur in veritate conscientiæ coram deo ꝙ ille amet Iesum. Et similiter ipse qui assumitur in pastorem nisi coram deo cognoscat se amare Iesum, nulla debet ratione pastorale officium suscipere. *Simon Ioannis.* pro, Iona, *amas me?* Bis interrogauerat diligis me: modo interrogat amas me, augendo interrogationē. Diligere enim voluntatis est eligētis bene velle alicui: amare autem impetū addit affectus, significans ꝙ beneuolentiæ actus extenditur vsq; ad appetitum sensitiuum in quo est passio amoris: hinc enim tractum est vt vehementer diligere dicatur amare. *Cōtristatus est Petrus, quia dixit ei tertio amas me?* Memor Petrus eius quod acciderat ei ante mortē Christi (ꝙ s. quum dixisset ꝙ paratus erat in carcerem & mortem ire cum Iesu, audierat quàm nesciebat futuram negationem) contristatus est modo incipiens dubitare de aliquo malo futuro. *Et dicit ei. Domine tu omnia nosti.* Bis dixerat etiam domine: modo nō audet asserere, sed plus credens sciētiæ Iesu q̄ sibiipsi, q̄ cordi proprio, dicit domine tu omnia scis, etiam mea intima tam præsentia quàm futura. *Tu scis.* pro, tu cognoscis. Non desistit tamen inuocare ipsum testem, *quia.* pro, ꝙ, *amo te.* Perseuerat Petrus semper repetendo idem verbum, amo te. Sentiebat in seipso Petrus affectū amoris erga Iesum: & propterea quáuis bis Iesus interrogauerit, diligis me, ipse tamen semper respōdit amo, plus respōdens: vtpote conscius sui ꝓprij affectus erga Iesum. *Dicit ei.* Deest Iesus, *pasce oues meas.* Secūda vice dixerat rege oues meas, modo dicit pasce oues meas. Ita ꝙ vterq; actus (pascendi & regēdi) explicatus est respectu ouiū: respectu autem agnorū solus actus pascendi explicatus est: ea ratione quia regimē pastorale principaliter respicit oues, & velut accessoriè agnos, cibus autē vtrisq; est æquè necessarius. Et absq; vlla exceptione tam agnos, q̄ oues cōmittit, vt intelligamus non has vel illas oues, non hos vel illos agnos, sed omnium agnorum ac ouium curam Petro cōmitti. ¶ Et quáuis omnium Christianorū cura cōmissa intelligatur Petro, soli tamē prædestinati (qui soli agni & oues Iesu Christi sunt) explicantur pascendi & regēdi à Petro: quia huc tendit institutio pastoralis officij & curæ, vt prædestinati pastu & regimine spiritus seruētur, & perducātur ad beatitudinē. ¶ Cōmittuntur autē pascēdi & regendi pastoraliter, sub nomine ouiū & agnorū: vt intelligamus regimē Petri institutū vt sit regimen hominū inermiū, hominū appetentiū pasci & regi à pastore, vt sit regimē non vtēs gladio, sed baculo pastorali, nō ad percutiendū, sed ad dirigendū oues. Ita tamē vt in re-

in regimine pastorali intelligatur etiã seruare agnos ac oues à lupis, leonib⁹ & vrsis: prout debet & decet pastoré seruare gregé ab his. hoc enĩ est illud regimé de quo superiùs dictũ est. bon⁹ pastor animã suã dat pro ouibus: tuẽdo oues à lupis, leonib⁹ & reliquis ad perditioné animarũ (nõ rerũ, non corporũ) tendentibus, falsa doctrina vel peruersis studiis, institutis, suasionibus, moribus & exemplis. *Amen amen dico tibi.* Iniuncto officio pastorali subiungit fructũ, in præsenti vita subsecuturũ, ad significandũ fructũ officij pastoralis in præsenti vita esse martyrium. *Quum esses iunior.* Descripturus martyriũ Petri, vt magis memoria retineretur, metaphorico vtitur sermone à cõtrariis cõditionibus ætatũ, iuuenilis scilicet & senilis. Et propterea tria præteritæ ætatis cõmemorat. Primũ adolescentiam, dicẽdo quum esses iunior. Significatur enim per hoc quod tũc erat iuuenis: & minor ętas cõmemoratur. *Cingebas te.* Secundo cõmemoratur facultas cingẽdi seipsum. ad literam significãdo facultaté vtendi manibus liberè, ad cingendum seipsum. *Et ambulabas vbi.* pro, quo, *volebas.* Tertio cõmemoratur libertas ambulandi ad desiderata loca. ¶ Quo contra describit cõditiones ætatis senilis, subiungẽdo. *Quum autẽ senueris.* Et hinc clarè patet Petrũ tunc fuisse iuuené: quũ quadraginta ferè anni fluxerint post hęc verba vsq; ad morté Petri, quã sub hac metaphora describit Iesus. *Extẽdes manus tuas.* senili debilitate iam impotẽtes. *Et alius te cinget.* Ad literã senex impotẽs se cingere, extẽdit manus (ne impedimẽto sint officio cingendi) & alius cingit eũ. *Et ducet quo tu non vis.* Superfluit tu. Sicut cõtra illud, cingebas te (proculdubio manib⁹ tuis) descripsit extẽdes manus tuas & alius te cinget, ita cõtra illud & ambulabas quovolebas, describit & ducet quo nõ vis. Ad literam enim senes ducuntur quandoq; quo non volunt. *Hoc autem dixit.* Explanat Euangelista quorsum hæc dixerit. *Significans qua morte clarificaturus.* pro, glorificaturus, *esset deũ.* Genus mortis significari explicat, dicendo qua morte. extensione siquidem manuum mors crucis significata est. Quæ etiam significatur ex hoc quod dicitur, alius cinget te. qui enim cruci affigebantur, ligabantur priùs in ipsa cruce. Quod dicit & ducet quo non vis, mortem ipsam violentam ac crudelem significat. Quam voluntate naturali non solùm Petrus, sed etiam ipse Christus non voluit. Vnde & dixit. non sicut ego volo fiat sed sicut tu vis. ¶ Hæc scripsit Ioannes postquam iam Petrus crucifixus erat. nam scripsit mortuo Domitiano, Petrus autem fuerat crucifixus vltimo Neronis anno. Et propterea futu-

futurum glorificaturus refertur ad tẽpus prolatorũ à Iesu verborum, non ad tempus quo scriptum est euangelium. *Et quum hoc dixisset, dicit ei. sequere me.* Ad literã mandat vt corporali gressu sequeretur Iesum ambulantẽ seu incipientem ambulare. mysteriũ tamen imitationis sui crucifixi intendens: vt postea declarabit. *Conuersus.* Deest. autẽ, *Petrus.* Corporaliter vertit se Petrus sequẽdo Iesum. *Vidit illũ discipulum quẽ diligebat Iesus sequẽtẽ.* corporali gressu. Quãuis soli Petro Iesus dixerit sequere me, Ioannes non iussus secutus est etiã post tergũ Petri: & Petrus versus retro, vidit Ioannem sequentem. *Qui & recubuit.* pro, cecidit. Nõ enim sedit aut iacuit, sed capite cecidit. *In cœna super pectus eius, & dixit. domine quis est qui tradet.* pro tradit, *te?* Nõ vane Ioannes qui solitus est describere seipsum ab vna conditione (scilicet quẽ diligebat Iesus familiarib⁹ signis) modo describit seipsum à casu super pect⁹ in cœna: & actu interrogãdi de proditore. sed visus est tot pcipuis beneuolẽtiæ. familiaritatis ac fiduciæ indiciis ad significandũ in qualẽ gradũ post Christi negationẽ Petrus ascit⁹ fuerat: vt scilicet ipse Petrus interroget pro Ioanne tã dilecto, tã domestico ipsi Iesu. qui Petrus antequã negaret Christũ interpellabat Ioannẽ vt interrogaret Iesum. Vt intelligamus in magnis internam amicitiam dei ascribi quãdoq; homines post crimina quàm ante habuerãt Acsi apertius dixisset conuersus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Iesus, cui ipse Petr⁹ innuit in cœna vt interrogaret Iesum. &c. *Hunc ergo.* Superfluit ergo, *quum vidisset Petrus, dicit Iesu. domine hic autem quid?* Verbum multũ commune: sed ex subiunctis apparet ꝙ de genere mortis seu de morte Petr⁹ quæsiuit. *Dicit ei Iesus. Sic.* Corruptus est textus Latinus, nõ ab interprete, sed à nescio quo Legendũ est. *Si eũ volo manere donec veniam, quid ad te?* Ita quod non est aduerbium sic, sed coniunctio cõditionalis si. Et ita quilibet debet non solũ legere in ecclesia, sed delere de proprio codice sic. Et hoc authoritate veritatis Euãgelicę: quia nõ est mutãdus sensus textus Euãgelici ꝓpter inueteratũ errorẽ scriptorũ. ¶ Et est sermo nihil definiens, nisi ꝙ non pertinebat ad Petrũ si Iesus vellet manere Ioannẽ vsq; ad suũ aduentũ *Tu me sequere.* Hinc apparet ꝙ mysteriũ intendebat imitationis, mãdando sequere me. nam clare patet hoc nũc repeti quo ad mysterium imitationis, tu me sequere, imitãdo mortẽ crucis hoc pertinet ad te, & nõ spectat ad te si Ioannẽ volo manere donec veniã. *Exiuit ergo sermo iste inter fratres quia.* pro, quod, *discipulus ille non moritur.* Subiũgit Euãgelista sen-

sta sensum in quo Apostoli intellexerũt verba Christi de Ioãne, quod scilicet intellexerunt Iesum insinuasse per illã reprehensionẽ Petri quod Ioannes nõ moreretur, sed victurus esset vsq; ad secundum Christi aduentum, cum quo sempiterna deinceps gloria frueretur. *Et non dixit ei Iesus, non moritur*. Non asserit Euãgelista sensum diuulgatũ inter Apostolos esse falsum, sed asserit ꝙ Iesus nõ asseruit illũ sensum quia vere nullũ sensum de mãsione aut non mãsione Ioãnis asseruit. Ita ꝙ non intẽdit Euãgelista dicere, & non dixit Iesus non moritur, id est hęc verba non moritur (quoniam nec Apostoli dicebãt quòd Iesus dixerit hæc verba) sed intendit dicere, & non dixit, non asseruit Iesus non moritur, id est sensum significatum per hæc verba non moritur. quem sensum Apostoli intellexerant. *Sed sic*. pro, si, *eum volo manere donec veniam quid ad te*? Hinc etiam proterui possunt conuinci quod corrupte legitur aduerbium sic. nam ab euangelista repetitur vnica oratio, si eum volo manere donec veniam quid ad te. non esset autem vnica oratio legendo aduerbium sic. Nec opus fuisset repetere quid ad te, si esset altera oratio: sicut non est repetitum tu me sequere. ¶ Aduerte hic quod ex sensu diuulgato inter apostolos, apparet quod de secundo Christi aduẽtu dictum sit donec veniam. & similiter quòd de mansione in hac vita dictum sit manere. Sed quia nihil asseruit Iesus nec euangelista aliter declarauit, sensus literalis esse videtur, quòd si eum volo manere in hac vita donec veniam quid ad te? Et multo minus ad te pertinet scire si eum volo manere sine aliquo genere mortis violentæ donec veniam ad accipiendum eum ad me. ad quem enim non spectat scire mortem vel vitam Ioannis, multo minus spectat scire genus mortis. super quo genere orta & formata fuerat ĩterrogatio Petri, quærẽtis hic autẽ quid. Et scripsit hæc euangelista vt intelligerent pastores ecclesiæ nõ spectare ad eos quęrere futuros euẽtus eorũ quę ex volũtate pẽdent Iesu. Satis est eis solicitos esse de præcepto eis facto. tu me sequere, tu me imitare. *Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc. Et scimus quia*. pro, quod, *verum est testimonium eius*. Ioannes in persona totius ecclesiæ loquitur, dicendo & scimus. Quod proculdubio spiritu sancto agente dixit vt non ipse solus sed vniuersa ecclesia certitudinem profiteatur veri testimonij. *Sunt autẽ & alia multa quæ fecit Iesus*. Superius dixit multa alia miracula facta à Iesu in conspectu discipulorum, non esse scripta in libro hoc. modo extendit sermonẽ ad quæcunque facta,

cta, siue signa siue non signa, siue in conspectu discipulorum siue non. *Quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse.* Superfluit posse. & legendum est. *Capturum qui scribendi sunt.* pro, scribendi forent, *libros*. Non dicit nec ipsum arbitror mūdū capturū illa facta si scribēda essent, sed libros qui scribendi forent: vt intelligamus quod nō de ipsis factis à Iesu, sed de libris arbitratur quod mundus nō caperet. Vt intelligamus quòd de innumera multitudine librorum conficiendorum si per singula scriberentur facta Iesu, loquitur: & percipiamus hyperbolica figura non latenter sed manifeste ipsum vti, non in persona ecclesię sed in persona ꝓpria. ¶ Apparet enim manifesta hyperbole, dicendo quod si scriberentur mundus non caperet. constat nanque quòd si scribuntur in mūdo scribuntur. Sed sicut describentes maximam velocitatem dicimus velociorem aquilis aut vento, & describentes maximam albedinem dicimus albiorem niue, & similia: ita Ioannes significat maxima multitudinem factorum à Iesu ex hoc quòd si sigillatim scriberentur, mundus nō caperet libros continentes tot facta. Et sicut non mentitur nec falsum dicit dicens velociorem aquilis aut vento, candidiorem niue & huiusmodi (quia intelliguntur hæc hyperbolice dicta: & non ad fallendum, sed ad significandum magnam velocitatem, vel magnum candorem, &c.) ita nihil mendacij nihil falsi hic arbitratur Ioannes: quoniam hyperbolice se manifestat loqui ad significādum innumerabilem multitudinem factorum Iesu. Cui est honor & gloria in sęcula sæculorum. Amen. Caietæ die. 16. Maij. 1528.

Commentariorum Thomæ de Vio Caietani Cardinalis sancti Xisti in euangelium secundum Ioannem Finis.

1 5 4 6.